רבנו בחיי על בראשית

רבנו בחיי על התורה

geulaquiz.com

הקדמה

א הַקְדָּמַת הַמְחַבֵּר

ב כָּבוֹד חָכְמִים יִנְחָלוּ, יִתְּנוּ כָּבוֹד לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּלוּ, אֵין כָּבוֹד בָּעוֹלָם כִּי אִם לִכְבוֹדוֹ, וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ, כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ, נִמְצָא לַכֹּל וְנִסְתָּר מִכֹּל, וְכָל עַיִן תָּעִיד כִּי הוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי וַאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו נִתְחַיַּבְנוּ לְעָבְדוֹ. מִי יְשׁוֹחֵחַ נִפְלְאוֹתָיו מִי יָבִין סוֹדוֹ, כָּל הַנִּקְרָא בִּשְׁמוֹ לִכְבוֹדוֹ בָּרָאוֹ, וְאֶת כָּל אֵלֶּה עָשְׂתָה יָדוֹ. שִׁכְלֵל עוֹלָמוֹ בְּיָמִים שִׁשָּׁה. וּבִבְרִיאַת הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן מֵאַיִן הִצְמִיחַ חֲדָשָׁה. בָּרָאוֹ יְסוֹד דַּק וְנָעְלָם, מְמֻנוּ מַשְׁתִּיתוֹ שֶׁל עוֹלָם, בְּרֵאשִׁית יְצִירוֹתָיו הִמְצִיא הָאוֹר הָרִאשׁוֹן הַגָּנוּז לֶעָתִיד לַצַּדִּיקִים. שְׁנֵי אוֹרִים הָיוּ מִצּוּר הַחָכְמָה יְצוּקִים, וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים, מַיִם עֲמֻקִּים. בַּשֵּׁנִי הִרְקִיעַ רָקִיעַ לְהַבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם, וְלֹא נֶאֱמַר בּוֹ "כִּי טוֹב" שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם. בַּשְּׁלִישִׁי נִרְאֵית הַיַּבָּשָׁה וְטָבַע הַמַּיִם אֲשֶׁר אֶל עַל נִקְרָאוּ, מִכֹּחַ הַמַּאֲמָר נִשְׁתַּנָּה, וְכָאֵבֶן מַיִם נִתְחַבָּאוּ. נִקְרֵאת "יַבָּשָׁה" כִּי אַחַר שֶׁנִּתְיַבְּשָׁה מְלִיחוּתָהּ הוּכְשְׁרָה לְהוֹצִיא פֵּירוֹת, כִּי הוּשַׂם בְּטִבְעָהּ לִהְיוֹת לְכָל צֶמַח לְשַׂלַּח פֹּארוֹת. בָּרְבִיעִי נִבְרָא הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיֶּרַח הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים הַמַּזְהִירִים, וְהַצְּמָחִים הַקּוֹדְמִים מִכֹּחַ הַמַּאֲמָר לֹא מִכֹּחַ הַמְּאוֹרִים, "וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם" לִהְיוֹתָם עַל הָאָרֶץ מְאִירִים. בַּחֲמִישִׁי צִוָּה וְגָזַר לָעֲשׂוֹת הַמַּיִם לְבַעֲלֵי חַיִּים כְּדָגִים, גַּם בַּעֲלֵי כְנָפַיִם לִרְאוֹת, וְהַקִּשְׁקְשִׁים בְּרִגְלֵיהֶם לָאוֹת, יַעַן כִּי בְּכֹחַ הָרִבּוּי בֵּרַךְ אוֹתָם, וּמִכֹּחַ הַבְּרָכָה בָּהֶם אֵין זְמַן לְתוֹלְדוֹתָם. בַּשִּׁשִּׁי נִבְרָא אָדָם וְעָזְרוֹ, וּכְדֵי לְקַיֵּם הַמִּין הִצְרִיכוֹ בְּרָכָה, וְעִמּוֹ נִגְמַר הַכֹּל וַתִּשְׁלַם כָּל הַמְּלָאכָה. קָדְמוּ לוֹ כָּל שְׁאָר מִינֵי הַשְּׁפָלִים וְהוּא הָיָה אַחֲרוֹן בְּמַעֲשֵׂהוּ, לְהוֹרוֹת כִּי "כֹּל פָּעַל ה' לַמַּעֲנֵהוּ". וְעַל זֶה הֵבִיאוּ לָנוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת מָשָׁל מַזְהִיר, לְעֵינֵי הַשֵּׂכֶל אוֹר בָּהִיר, לְמֶלֶךְ שֶׁזִּמֵּן אֶת הַשּׁוֹשְׁבִין, תְּחִלָּה עָרַךְ שֻׁלְחָנוֹת בְּמִינֵי מְגָדִים וְכָל צָרְכֵי הַבַּיִת הַתִּקֵּן, וְאַחַר כָּךְ קָרָא לַשּׁוֹשְׁבִין. וְכָל זֶה מִבֹּאַר לַמֵּבִין. כִּי מַה שֶּׁהָיָה אָדָם אַחֲרוֹן, הַכֹּל לְמַעֲלָה רָמָה, כִּי הוּא תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם. וְאִם הוּא סוֹף הַמַּעֲשִׂים, הֲלֹא הוּא תְּחִלַּת הַמַּחְשָׁבָה בְּטֶרֶם הַחֹלָם. וְתַכְלִית הַכַּוָּנָה בִּבְרִיאָתוֹ, לָדַעַת אֶת אֱלֹהָיו וּלְעָבְדוֹ, וּלְבָרֵךְ אוֹתוֹ, וּלְקַדְּשׁוֹ וּלְיַחֲדוֹ. וְכֵן הוֹכִיחַ לִבְנוֹ הַמְּשׁוֹרֵר אֲשֶׁר שָׁם ה' מַחְסֵהוּ: "וְאַתָּה שְׁלֹמֹה בְנִי דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ". וְיָדוּעַ כִּי מִבִּלְתִּי לִמּוּד הַתּוֹרָה לֹא תִתָּכֵן עֲבוֹדָתוֹ, לֹא יַשְׂכִּיל אֶת אֲדוֹנָיו וְלֹא יֵדַע מִצְוָתוֹ. וּמִדֵּי הֲגוֹתוֹ בָּהּ וְיִתְהַלֵּךְ עַל שְׁבִילֶיהָ, וּמִדֵּי יֵשֵׁב בְּסִתְרָהּ וְיִתְלוֹנָן בְּצִלֶּיהָ, בָּהּ יַכִּיר מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, בָּהּ יֵדַע מְקוֹר מַיִם חַיִּים אֶת ה' הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם, בָּהּ יַכִּיר חֶסְרוֹן הָעוֹלָם הַזֶּה הַבָּלֶה וְהַכָּלָה, וּמַעֲלַת הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן הַנִּצְחִי הַמְּעֻלֶּה. שָׁם תַּעֲנוּג צָפוּן לַצַּדִּיקִים בְּכָל תַּעֲנוּג גַּשְׁמִי לֹא יִסָּלֶה, בָּהּ יְצַיֵּר מַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ הַנִּקְרֵאת "כָּבוֹד", וְעִנְיַן יְסוֹדָהּ וְסוֹדָהּ הַנִּפְלָא. נִקְרֵאת "כָּבוֹד" כִּי שָׁרְשָׁהּ בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, וְנִמְשָׁלָה לְמִי שֶׁכָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ מָלֵא, בָּהּ יַכִּיר וְיַזְכִּיר חַסְדֵי ה' כִּי נִתְּנָה בִּגְוִיָּתֵנוּ כְּכֶסֶף בְּתוֹךְ כּוּר, וְיָצָא מְצֻרָף וּמְטֻהָר וְאַחַר תַּעֲלֶה. בָּהּ יַכִּיר אֶרֶץ גֹּר, חֲרָדוֹת חוֹגֵר, וְיָמָיו טְפָחוֹת, בָּהּ יִבְחַן וְיָבִין וְיָכִין צֵדָה לְעוֹלָם הַמְּנוּחוֹת. וְהַשָּׁפֵל יַמְשִׁיךְ כֹּחַ עֶלְיוֹן וְיִדְמֶה לַשְּׂכָלִים, דְּמְיוֹנָהּ כַּיָּם הַכּוֹלֵל כָּל הַנְּחָלִים, כָּל חָכְמָה נִשְׂגָּבָה, וְכָל תְּבוּנָה רְחָבָה, בָּהּ נִמְצָאִים וּמִמֶּנָּה נֶאֱצָלִים.

ג וּמִפְּנֵי שֶׁרָאִיתִי יַלְדֵי עוֹלָם הַזֶּה אֲנָשִׁים בַּמְּצוּדָה כַּדָּגָה. רַבָּם מִתְרַשְּׁלִים בַּתּוֹרָה, זֶה בְּמִזִּיד וְזֶה בִּפְשִׁיעָה, קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם רָאוֹ לֹא רָאוּ יוֹם נְסִיעָה. וְיֵשׁ אֲשֶׁר נַפְשָׁם עָמְלָה לָהֶם וְהֵם לֹא עָמְלוּ לְנַפְשָׁם, נַפְשָׁם לְכוּדָה בְּפַח מוֹקְשָׁם וְעָנְשָׁם נִרְשָׁם. עֲלֵיהֶם אֶשָּׂא מָשָׁל הַמְסֻבִּין עַל הַשֻּׁלְחָן וְאוֹכְלִים שָׁם, לְבָם וְעֵינֵיהֶם שָׁם עַל מַעֲדַנֵּיהֶם וְלֹא נָשְׂאוּ רֹאשָׁם. לֹא הִבִּיטוּ הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ, לֹא יָדְעוּ מַה הוּא לֹא בָחָנוּ מַה טּוּבוֹ. לֹא זָכְרוּ הַיּוֹם הַנּוֹרָא אֲשֶׁר נִגְלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה, לֹא יָרְאוּ לְנַפְשָׁם כִּי הִנִּיחוּ חַיֵּי עוֹלָם וְעָסְקוּ בְּחַיֵּי שָׁעָה. עַל כֵּן זָחַלְתִּי וְאִירָא לְנַפְשִׁי אֲנִי בַּחֲיֵי בֶּן אָשֵׁר, בָּחַנְתִּי כִּי הַכֹּל הָבֶל רָאִיתִי כִּי יֵשׁ בַּחָכְמָה יִתְרוֹן הַכְּשֵׁר. בָּחַנְתִּי כִּי הַזְּמַן כְּנֶגֶד בּוֹגֵד וּלְפַחְדּוֹ רָעַשְׁתִּי, פָּשַׁטְתִּי כֻּתֹּנֶת עַצְלָה וּבִגְדֵי זְרִיזוּת לָבַשְׁתִּי. אָמַרְתִּי עֵת לַעֲשׂוֹת לַה' וְלַעֲשׂוֹת לִשְׁמוֹ חַשְׁתִּי, וְכִצְבִי רַצְתִּי וְעַל בַּת מֶלֶךְ הַנֶּאֱבֶת עִמִּי חַסְתִּי. בַּחֲתֻלַּת עָפָר נְתוּנָה, אֲשֶׁר תָּוִי שַׁדַּי לִיוֹדְעֵי תְבוּנָה. וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרַבְתִּי אֶל הַמְּלָאכָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת הַנִּפְלָאָה, לְחַבֵּר חִבּוּר בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה הַנּוֹרָאָה. בִּרְעָדָה מִתּוֹךְ גִּילָה, וּמִתּוֹךְ שִׂמְחָה יִרְאָה. שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בִּתְנָאֵי כָּל לוֹמֵד וּמְחַבֵּר, "שִׁפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר", בַּתְּחִלָּה מוֹר עֹבֵר וּלְבַסּוֹף מַר עוֹבֵר. וְהַשֵּׁם הַנִּסְתָּר מְצַד מַהוּתוֹ וְעַצְמוּתוֹ, הַיָּחִיד הַמִּתְעַלֶּה מִצַּד פְּעֻלָּתוֹ וְחָכְמָתוֹ. הוּא הַיּוֹדֵעַ נִסְתָּרֵי וּצְפוּן מַחֲשָׁבַי, כִּי לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה הַזֹּאת לֹא עָרַב לְבָבִי. בְּסִבַּת הֱיוֹתִי סָכָל בְּהַכִּירִי עֶרְכִּי וּמְקוֹמִי, גַּם לֹא מֵהֱיוֹתִי חָפֵץ לְרַדֵּף אַחֲרֵי הַכָּבוֹד וּלְהַגְדִּיל אֶת שְׁמִי. כִּי מַשִּׂיג אֲנִי בְּעַצְמִי מְעוּט יְדִיעָתִי וְקִצָּר הַשָּׂגָתִי, אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי וְאֵין לֶקַח עַל שְׂפָתִי, אֵין כַּרְמֶל בְּצִקְלוֹנִי וְלֶחֶם וְשִׂמְלָה בְּבֵיתִי. וְאֵיךְ אֲחַבֵּר אִמְרֵי שֶׁפֶר, וְלֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר. אֵיךְ אַשְׂכִּיל וְסָכַלְתִּי כָּל עִנְיָן שִׂכְלִי, בַּעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא בִינַת אָדָם לִי. אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה וְנַפְשִׁי חָשְׁקָה בַּתּוֹרָה, יָדַעְתִּי בָּהּ מַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ הַטְּהוֹרָה, כִּי נִבְרֵאת בַּיּוֹם רִאשׁוֹן עִם הַתּוֹרָה, יָדַעְתִּי כִּי הַתּוֹרָה עִקַּר כָּל הַנִּבְרָאִים לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. עַל כֵּן הִתְחַזַּקְתִּי וְנִכְנַסְתִּי בִּמְחִיצָה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלִּי, וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי.

ד וּמִפְּנֵי שֶׁיָּדַעְתִּי כִּי מְפָרְשֵׁי הַתּוֹרָה בְּסִפְרֵיהֶם הוֹלְכִים, עַל אַרְבָּעָה חֲלָקִים וּדְרָכִים. יֵשׁ מֵהֶם דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט רוֹדְפִים, וְיֵשׁ מֵהֶם לְדֶרֶךְ הַמִּדְרָשׁ נִכְסָפִים. וְיֵשׁ בּוֹחֵר דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל וְחַכְמֵי הַמֶּחְקָר הַמִּתְפַּלְסְפִים, וְיֵשׁ בְּנֵי עֲלִיָּה בַּמִּסְלָה הָעוֹלָה בֵּית אֵל עֵינֵי לִבָּם צוֹפִים. רוּחַ נַפְשָׁם מִדֶּשֶׁן וַיֹּאכְלוּ נוֹפֶת צוּפִים, נִכְנְסוּ בָּרוֹאָה

וְלִפְנִים מִן הַצּוֹפִים, וְהִשִּׁיגוּ הַשֹּׂרֵשׁ וְהָעֲנָפִים. עַל כֵּן רָאִיתִי לְחַלֵּק בְּאוּר סִפְרֵי זֶה עַל דְּרָכִים אֵלֶּה כֻּלָּם, לְמַעַן יִהְיֶה לְכָל הַחֲלָקִים נִשְׁלָם, בְּאַרְבָּעָה מַעֲלוֹת סֻלָּם, לַעֲלוֹת מִן הַנִּגְלֶה אֶל הַנֶּעְלָם: **הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן** דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט אַזְכִּיר וְאֶשְׁמֹר כְּאִישׁוֹן. שָׁם אֶכְתֹּב מִבְחַר דֵּעוֹת הָרִאשׁוֹנִים, הָרַבָּנִים הָאַדִּירִים. הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל רַבֵּינוּ שְׁלֹמֹה ז״ל, וְהַפַּטִּישׁ הֶחָזָק רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל, כָּל אֶחָד מֵהֶם סִינַי וְעוֹקֵר הָרִים. בְּדִבְרֵיהֶם אָאִיר אֶת עֵינַי וְאַעֲנֵדֵם עֲטָרוֹת לִי, אַזְכִּיר דָּבָר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ וְלֹא אֶתְעַטֵּף בְּטַלִּית שֶׁאֵינָהּ שֶׁלִּי: **הַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי** דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ בּוֹ אַרְחִיב לָשׁוֹן וּבוֹ אַשָּׂה אָהֳלַי, כְּיַד אֱלֹהַי הַטּוֹבָה עָלַי. הַדּוֹר יְעֻפֵּי הַתְּלָאוֹת, יִדְרְשׁוּהוּ בַּשַּׁבָּתוֹת. וּבוֹ יָנוּחַ לִבָּם מֵרָגְזָם וּמַעֲצָבָם, יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ כָּל מְבַקְשָׁיו, זֶה דּוֹר דּוֹרְשָׁיו: **הַדֶּרֶךְ הַשְּׁלִישִׁי** דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל. בּוֹ אֶשְׁלַח יָדִי לִכְתֹּב בִּמְקוֹמוֹת, לְהוֹרוֹת כִּי תּוֹרָתֵנוּ כְּלוּלָה מִכָּל הַחָכְמוֹת, כָּל שְׁאָר חָכְמוֹת שְׁפָחוֹת. מֻצָּגוֹת בְּדֶרֶךְ עִיּוּן וּמֶחְקָר, וְתוֹרָתֵנוּ מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהִיא הָעִקָּר: **הַדֶּרֶךְ הָרְבִיעִי הוּא דֶּרֶךְ ה׳**, הַדֶּרֶךְ יִשְׁכֹּן אוֹר, מַסְלוּל וָדֶרֶךְ לַנֶּפֶשׁ בְּאוֹר הַחַיִּים לֵאוֹר. בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אַטִּיחַ וְאָזֶה מֵרְמְזֵי הָאִישׁ מֹשֶׁה מוֹפֵת הַזְּמַן, אֲשֶׁר פָּתַק דְּבָרוֹ נֶאֱצַל מִפִּתְקָ שֶׁל מָן, הוּא הָרַב הַגָּדוֹל רבנו מֹשֶׁה בַּר נַחְמָן ז״ל. הוּא הוֹרָה לָנוּ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה בָּהּ וּבְדַרְכָּהּ אֵמֶת הִנְחָנוּ, הוּא אֲשֶׁר הִצְדִּיקָנוּ וְזָכָנוּ וְשָׁהֲחֶיָנוּ. מֵאֲשֶׁר לָקְחָה אָזְנִי שֶׁמֶץ מֵנְהוּ וְהִצִּיצוּ רַעְיוֹנַי, פַּעַם אֶבְאֵר וּפַעַם אֶרְמֹז וְיֵצֵא כַּבָּרָק מִלְּפָנַי. כִּי מִמַּחֲצַב הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה נֶחְצָב, לְפָנַי חֲשַׁכִּים בַּל יִתְיַצָּב, לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב. הֵמָּה מַלְכֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר בָּאוּ בְתוֹכָהּ לִפְנַי וְלִפְנִים, רָזֵי עֶלְיוֹנִים צְפוּנִים, וְהִשִּׁיגוּ בְּחַדְרֵי הַכָּתוּב סוֹדוֹת נִשְׂגָּבִים: וּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה סִפְרִי זֶה כּוֹלֵל תּוֹרָה וּמִדּוֹת, אֶפְתַּח בְּכָל פָּרָשָׁה וּפָרָשָׁה בְּפָסוּק מִסֵּפֶר חֲמוּדוֹת. הוּא סֵפֶר אַדִּיר חָכְמָה וָדַעַת וּמוּסָר מָלֵא, הוּא סֵפֶר מִשְׁלֵי, שְׁלֹמֹה בֶּן דָּוִד. סִדֵּר שָׁם כָּל הַמִּדּוֹת לְהַבְחִין חִין עֶרְכָּן, שִׁבֵּחַ אֶת הַחֲמוּדוֹת גִּנָּה אֶת הֶפְכָּן. וּמִפְּרוּשֵׁי אֶחָד קָדוֹשׁ מְדַבֵּר נִכְבָּדוֹת וּנְכוֹחוֹת, אַזְכִּיר בְּמְקוֹמוֹת בְּרָאשֵׁי הַפְּתִיחוֹת. הוּא אִישׁ אֱלֹהִים בַּתּוֹרָה עַמּוּד וּפִנָּה, הוּא הָרַב הַגָּדוֹל רַבֵּינוּ יוֹנָה ז״ל. אֲשֶׁר לַסֵּפֶר הַהוּא חִבֵּר פֵּרוּשׁ וְעָשָׂה אָזְנַיִם, וְקָבַע בִּדְבָרָיו טוּרֵי סַפִּירָיו לְהָאִיר עֵינַיִם. דְּבָרָיו אֶשְׁית עֲטֶרֶת פָּז לְרֹאשִׁי, לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי. מַה יָּקָר חִבּוּרוֹ מִזָּהָב וְכָל פְּנִינִין, מַאן יָהִיב לַן מַעַפְרָא דְּמָר וּמְלִינָן עַיְנִין. וְרֹב עִקָּרוֹ שֶׁל סֵפֶר אֶכְלֹל בַּתּוֹרָה בְּרָאשֵׁי פָּרָשִׁיּוֹת, בְּבֵאוּר כָּל חָכְמוֹת גּוּפָנִיּוֹת וְשִׂכְלִיּוֹת. יַעַן כִּי הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ בְּמִדּוֹת הָאָדָם נִקְשֶׁרֶת, כִּי הֵם חֹמֶר לַמִּצְוֹת לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת. וְהֶחָכָם בְּגֹדֶל חָכְמָתוֹ וְגוֹבַהּ מַעֲלָתוֹ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עָלָיו לְפִי מִדּוֹתָיו וּלְפִי מַדְרֵגָתוֹ, וְרוּם מַעֲלָתוֹ בְּמִדּוֹת וְטָהֳרַת לִבּוֹ, תִּתְעַלֶּה נַפְשׁוֹ שֶׁתְּחוּל רוּחַ נְבוּאָה בְּקִרְבּוֹ.

ה **וְיָדַעְתִּי** נֶאֱמָנָה כִּי מְלַאכְתִּי זֹאת עֲצוּמָה וּרְחָבָה, לְכָל הַבָּא עָלֶיהָ לְצִבְּא צָבָא, אַף כִּי אִישׁ כָּמוֹנִי נַפְשׁוֹ עֲלוּבָה. עֵיךְ הוּבָא בְּכוּר נִסְיוֹן הַצָּרוֹת וְהַמִּקְרִים, הַמִּקְרִים דְּכָאוּנִי הִשִּׁיגוּנִי בֵּין הַמְּצָרִים. לִבִּי סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹּחִי, וְנִכְאָה רוּחִי צַר וּמְצוּקָה יְבַעֲתוּנִי בְּכֹחִי, וְאֵיךְ אָבִין בְּדָבָר וְיֶעֱרַב שִׂיחִי. וְאֵיךְ לְכַוֵּן אֶל הָאֱמֶת תִּתְלַבֵּן מַחְשַׁבְתִּי, אוֹ שְׂפָתַי תִּכֹּן בְּמִלֹּאכֶת הַתּוֹרָה הַצְּרוּפָה כְּכֶסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל, צְרִיכָה שִׁמְחַת לֵבָב כְּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל. וְאֵיךְ יִשְׂמַח עָצֵב אוֹכֵל לֶחֶם הָעֲצָבִים, אוֹ אֵיךְ שְׂבַע רוֹגֵז דַּרְכּוֹ יָשָׁר לָשׂוּחַ עַל אֵיֶלֶת אֲהָבִים. וְהַלֵּב אֲשֶׁר לֹא טָהוֹר מִטְרְדַת הַזְּמַן אֵין לוֹ פָּנַאי, אֵיךְ יִטְהַר לָבֹא קֹדֶשׁ לִפְנַי, אוֹ אֵיךְ יָשִׁיר אֶת שִׁיר ה׳. וְהַטָּרְדָה תְּעַצֵּם עֵינַי הַבָּשָׂר מֵרְאוֹת הַנִּגְלוֹת, אַף כִּי תְּעַצֵּם עֵינַי הַשֵּׂכֶל מֵרְאוֹת בַּמּוּשְׂכָּלוֹת. אָמְנָם עַל זְכוּת הַמְּלָאכָה נִשְׁעָנְתִּי, בְּחֶסֶד עֶלְיוֹן בָּטַחְתִּי, וְלִשְׁמוֹ נִתְכַּוַּנְתִּי. לֹא לְהִתְגַּדֵּל וְלִקָּנוֹת לִי שֵׁם וְכָבוֹד, כִּי אִם לְשֵׁם ה׳ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד.

פרק א

א **דַּע** כִּי תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה נִקְשֶׁרֶת עִם הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה וְכָל הַחָכְמוֹת כֻּלָּן נִכְלָלוֹת בָּהּ, וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרֵאת תְּמִימָה, וְהִיא מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ לְשָׁרְשָׁהּ. וְהַמִּצְוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לָנוּ בְּהַר סִינַי הֵם תרי״ג, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:ד׳) ״תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה״, מִצְוֹת כְּמִנְיַן תוֹרָ״ה קִבְּלוּ מִמֹּשֶׁה, וּשְׁתֵּי דִּבְּרוֹת שָׁמַעְנוּ וְהֵבֵנּוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהֵנָּה הֵם תרי״ג. וְדָבָר יָדוּעַ כִּי כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן אֱלֹהִיּוֹת, וּשְׁקוּלוֹת בְּמֹאזְנֵי הַחָכְמָה, בְּנוּיוֹת עַל אַדְנֵי הַדַּעַת, מְיוּסָּדוֹת עַל עַמּוּדֵי הַתְּבוּנָה, וְאֵין לְךָ כָּל מִצְוָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִכְלָל בָּהּ מִין אֶחָד מִמִּינֵי הַחָכְמָה. וְתרי״ג מִצְוֹת הַלָּלוּ תרי״ג כְּלָלִים הֵם, כִּי פְּרָטֵי הַמִּצְוֹת אֵין לָהֶם סוֹף וְתַכְלִית, וְהַדַּעַת נוֹתֶנֶת בֵּן, כִּי כֵיוָן שֶׁהַמִּצְוֹת אֱלֹהִיּוֹת וְכֻלָּן מוֹרוֹת עַל חִיּוּב מְציאוּת אֱלֹהוּתוֹ וְעַל יְדִיעָתוֹ מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלּוֹתָיו, כְּשֵׁם שֶׁאֵין תַּכְלִית מוּשָׂג לָנוּ מִצַּד יְדִיעַת פְּעֻלּוֹתָיו כָּךְ אֵין תַּכְלִית לִפְרָטֵי הַמִּצְוֹת, וְלָזֶה כִּוֵּן הַמֶּלֶךְ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּאָמְרוֹ (תהילים קי״ט:צ״ו) ״לְכָל תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד״, בְּאֹר כִּי כָּל דָּבָר יֵשׁ לוֹ קֵץ וְלַמִּצְוֹת אֵין קֵץ, וְאִם כֵּן כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה מִתרי״ג מִצְוֹת הִיא כְּלָלִית, כָּל אַחַת וְאַחַת כּוֹלֶלֶת מִצְוֹת הַרְבֵּה, וְכֵן כֻּלָּן, עַד לְאֵין קֵץ. וְתרי״ג מִצְוֹת הַלָּלוּ נֶחְלָקוֹת לִשְׁנֵי חֲלָקִים, מוּשְׂכָּלוֹת וּמְקֻבָּלוֹת. הַמִּצְוֹת הַמּוּשְׂכָּלוֹת הֵן אוֹתָן מִצְוֹת שֶׁהַשֵּׂכֶל מֵעִיד עֲלֵיהֶן וּמַבְחִין בָּהֶן שֶׁאִלּוּ לֹא נִכְתְּבוּ הָיָה הַמַּשְׂכִּיל מוֹצִיא אוֹתָן בְּשִׂכְלוֹ, כְּמִצְוֹת כִּבּוּד אָב וָאֵם, וְהָרְצִיחָה, וְהַנִּאוּף, וְהַגְּנֵבָה, וְעֵדוּת שֶׁקֶר וְהַגָּזֵל, וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. הַמִּצְוֹת הַמְקֻבָּלוֹת, הֵן אוֹתָן מִצְוֹת שֶׁלֹּא יַשִּׂיגֵם הָאָדָם לְעוֹלָם, וְלֹא יִמְצָאֵם בְּשִׂכְלוֹ כְּלָל, אֲבָל הוּא צָרִיךְ בָּהֶן אֶל הַקַּבָּלָה, כְּמִצְוֹת הַשּׁוֹפָר וְהַסֻּכָּה וְהַלּוּלָב, מִצְוֹת הַיִּבּוּם וְהַחֲלִיצָה, וּמִצְוֹת הַשְׁמִיטָה וְהַיּוֹבֵל, וְהַקְּרָבָנוֹת וְהַכְּלָאַיִם, וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ לְתוֹעֶלֶת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, יֵשׁ בַּמּוּשְׂכָּלוֹת תּוֹעֶלֶת גּוּפָנִי בְּקִיּוּם הָעוֹלָם כְּמִשְׁפְּטֵי הָעֲמִים וּכְהַנְהָגוֹתֵיהֶם, וּכְיִשּׁוּבֵי הָאָרָצוֹת וְהַמְּדִינוֹת, וּבָהֶן תּוֹעֶלֶת הַנֶּפֶשׁ גַּם כֵּן, וְיֵשׁ בַּמְּקֻבָּלוֹת תּוֹעֶלֶת נַפְשִׁי, כִּי תִּתְעַלֶּה הַנֶּפֶשׁ בָּהֶן וְתַשִּׂיג בְּקִיּוּמָן חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וּבָהֶן תּוֹעֶלֶת הַגּוּף גַּם כֵּן.

וּכְדֵי לְבָאֵר שֶׁכָּל מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה יֵשׁ בָּהֶן תּוֹעֶלֶת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, הֵעִיד מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְאָמַר (דברים ו׳:כ״ד-כ״ה) ״לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיּוֹתֵנוּ

כְּהַיּוֹם הַזֶּה״, וּכְתִיב ״וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת וגו׳ לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֵינוּ״, בֵּאֵר כִּי קִיּוּם הַמִּצְוֹת הוּא כּוֹלֵל שְׁתֵּי תּוֹעֲלִיּוֹת, תּוֹעֶלֶת כְּלַל הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה וְתוֹעֶלֶת הַנֶּפֶשׁ לָעוֹלָם הַבָּא, זֶה שֶׁהִזְכִּיר בִּכְלָל ״לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים״, וְאַחַר כָּךְ הוֹסִיף פֵּירוּשׁ כְּלָל וּפָרָט ״לְחַיּוֹתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה״ זֶהוּ תּוֹעֶלֶת הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה, ״וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֵינוּ״, זֶהוּ תּוֹעֶלֶת הַנֶּפֶשׁ לָעוֹלָם הַבָּא, וְכֵן בֵּאֵר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָעִנְיָן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, הוּא שֶׁאָמַר (משלי ד׳:כ״ב) ״כִּי חַיִּים הֵם לְמוֹצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא״, הָא לָמַדְתָּ שֶׁיֵּשׁ בְּכָל הַמִּצְוֹת תּוֹעֶלֶת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ.

וְאִם תִּשְׁאַל וְתֹאמַר, מֵאַיִן לָנוּ מִן הַכָּתוּב שֶׁכָּל הַחָכְמוֹת נִכְלָלוֹת בַּתּוֹרָה וְנִמְשָׁכוֹת וְיוֹצְאוֹת מִמֶּנָּה, הִנֵּה שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בֵּאֵר זֶה בְּתוֹךְ רְמָזֵי דְּבָרָיו וְהוּא אָמְרוֹ (שיר ד׳:י״א) ״נוֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמוֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן״, הִמְשִׁיל הַתּוֹרָה לְכַלָּה, וְכָמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל (במדבר ז׳:א׳) ״וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה״ ״כַּלָּת״ כְּתִיב בְּיוֹם שֶׁנִּכְנְסָה כַּלָּה לַחֻפָּה, וְדָרְשׁוּ עוֹד רַבּוֹתֵינוּ ז״ל ״אַל תִּקְרֵי מוֹרָשָׁה אֶלָּא מְאוֹרָסָה״, וְלִמְדָךְ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בַּכָּתוּב הַזֶּה שֶׁכָּל הַחָכְמוֹת הַנִּמְשָׁלוֹת לְנוֹפֶת, כֻּלָּן נוֹטְפוֹת מִשִּׂפְתֵי הַכַּלָּה, וּמַה שֶּׁהִמְשִׁילָן לְנוֹפֶת, לְפִי שֶׁכָּל הַחָכְמוֹת חוּץ מֵחָכְמַת תּוֹרָתֵנוּ כֻּלָּן יֵשׁ בָּהֶם תַּעֲרֹבֶת וְסִיג כַּנּוֹפֶת הַזֶּה שֶׁכּוֹלֵל הַדְּבַשׁ וְשַׁעֲוָה, אֲבָל חָכְמַת תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה הִיא הַדְּבַשׁ הַנָּמוּר הַנָּקִי מִן הַשַּׁעֲוָה וּמִכָּל פְּסֹלֶת. זֶהוּ אָמְרוֹ (שיר ד׳:י״א) ״דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ״ שֶׁהַדְּבַשׁ וְהֶחָלָב הֵם דְּבָרִים זַכִּים נְקִיִּים מֵאֵין סִיג. וְכֵן דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הִמְשִׁיל תּוֹרָתֵנוּ לְכֶסֶף צָרוּף שֶׁאֵין בּוֹ סִיג, הוּא שֶׁאָמַר (תהילים י״ב:ז׳) ״אִמְרוֹת ה׳ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף״ וגו׳. וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּחָכְמוֹת תּוֹרָתֵנוּ הַנְּקִיָּה וְהַזַּכָּה דְּבָרִים נְקִיִּים רְאוּיִים לְהַסְתִּירָם, מִפְּנֵי זֶה אָמַר ״תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ״, כְּלוֹמַר חַיָּב אַתָּה לְהַעֲלִימָם שֶׁלֹּא תּוֹצִיאֵם מִפִּיךָ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי ה׳:י״ז) ״יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ״, וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: מַאי ״וּלְמִכַסֶּה עָתִיק״ (ישעיה כ״ג:י״ח) דְּבָרִים שֶׁכִּסָּה עַתִּיק יוֹמִין אַל תִּגַּלֵּם. וְלָקַח לַדָּגְמָא אַחַת מִמִּצְוֹת שֶׁל תּוֹרָה שֶׁהִיא מִן הַדְּבָרִים הָרְאוּיִים לְהַסְתִּירָם, וְהִיא מִצְוַת צִיצִית, זֶהוּ (שיר ד׳:י״א) ״וְרֵיחַ שַׂלְמוֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן״, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי רֵיחַ הוּא זִכָּרוֹן הַדָּבָר, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בַּקָּרְבָּנוֹת (ויקרא ו׳:ח׳) ״אַזְכָּרָתָהּ רֵיחַ נִיחוֹחַ״, וּכְתִיב בַּצִּיצִית (במדבר ט״ו:ל״ט) ״וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם״, וְאָמַר כִּי זִכָּרוֹן אוֹתָם הַמִּצְוֹת כְּזִכָּרוֹן לְבָנוֹן, וְהַלְּבָנוֹן הִיא הַחָכְמָה אֲשֶׁר מִצְוַת צִיצִית רוֹמֶזֶת אֵלֶיהָ, וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם חוּטִין כְּנֶגֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת פְּלִיאוֹת חָכְמָה, וְהֻבַן זֶה. וּכְבָר בֵּאֲרוּ לָנוּ רז״ל מַעֲלַת הַתּוֹרָה וּשְׁלֵמוּתָהּ וְהִיאַךְ הִיא כּוֹלֶלֶת הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים, עַד שֶׁהוֹדִיעוּנוּ שֶׁאִלּוּ נִכְתְּבָה הַתּוֹרָה כְּסִדְרָהּ הָיָה אָדָם יָכוֹל לְהַחֲיוֹת בָּהּ אֶת הַמֵּתִים, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ תְּלִים בְּמִזְמוֹר ״בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ״ (תהילים ג׳:א׳), מַאי דִּכְתִיב ״לֹא יָדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ״ (איוב כ״ח:י״ג), אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: לֹא נִכְתְּבוּ פָּרָשִׁיּוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה עַל הַסֵּדֶר, שֶׁאִלְמָלֵי נִכְתְּבוּ עַל הַסֵּדֶר כָּל מִי שֶׁהוּא קוֹרֵא בָּהֶן הָיָה יָכוֹל לְהַחֲיוֹת אֶת הַמֵּתִים וְלַעֲשׂוֹת מוֹפְתִים. לְפִיכָךְ נִתְעַלְּמוּ סִדּוּרֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּתְעַלְּמוּ סִדּוּרֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה גְּלוּיִים הֵם לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ״ד:ז׳) ״וּמִי כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידָהּ וְיַעַרְכָהּ לִי מְשׂוּמִי עַם עוֹלָם וְאוֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ״ עַד כָּאן. וְעַתָּה שֶׁלֹּא נִכְתְּבָה כְּסִדְרָהּ זוֹכֶה אָדָם בָּהּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֵּן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ג׳:ט״ז) ״אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד״, קָרָא הָעוֹלָם הַבָּא יָמִין כִּי שָׁם הוּא זוֹכֶה לַאֲרִיכוּת הַיָּמִים לָנֶצַח, לְפִי שֶׁהוּא עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ, וְקָרָא הָעוֹלָם הַזֶּה שְׂמֹאל, וְהִזְכִּיר עַל מַעֲלָתוֹ עֹשֶׁר וְכָבוֹד, כִּי כְּשֵׁם שֶׁהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד הֻכָנָה אֶל הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה לְקַבֵּל הַמַּשְׁכָּלוֹת, כֵּן הָעוֹלָם הַזֶּה הֻכָנָה לְקִנְיַן בּוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וּלְמִדְךָ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בַּכָּתוּב זֶה כִּי הָעוֹלָם הַבָּא יֵשׁ בּוֹ אֲרִיכוּת יָמִים לְעוֹלָמִים, וְהָעוֹלָם הַזֶּה הֻכָנָה אֵלָיו. וְדָבָר יָדוּעַ כִּי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָדוֹן כָּל הַנְּבִיאִים, כָּל מַה שֶּׁיָּדַע וְהִשִּׂיג בְּשַׁעֲרֵי הַבִּינָה הַכֹּל יָדַע וְהִשִּׂיג מִן הַתּוֹרָה בְּזֶמֶן אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה שֶׁעָמַד בָּהָר. גַּם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יָדוּעַ וּמְפֻרְסָם שֶׁהָיְתָה חָכְמָתוֹ רְחָבָה מִנִּי יָם, וְהַכָּתוּב הֵעִיד עָלָיו (מא ה׳:י״א) ״וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם״, וְאֵין סָפֵק כִּי מִתּוֹךְ הַתּוֹרָה לָמַד הַכֹּל. וְחָכְמֵי הָאֱמֶת הֵעִידוּ עַל מַעֲלָתוֹ הַגְּדוֹלָה וְהַנִּשְׂאָה שֶׁעָלָה אֵלֶיהָ מִתּוֹךְ חָכְמַת הַתּוֹרָה, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ רז״ל: שְׁלֹמֹה מָלַךְ עַל הָעֶלְיוֹנִים וְעַל הַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ד״ה א כט) ״וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה׳ לְמֶלֶךְ״.

וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְעוֹרֵר כָּאן מַדּוּעַ קָרָא הַכָּתוּב כִּסֵּא שְׁלֹמֹה כִּסֵּא הַשֵּׁם, וְהֵיאָךְ יָכוֹל הַכָּתוּב לְהַמְשִׁיל כִּסֵּא חֹל לְכִסֵּא קֹדֶשׁ.

אֲבָל הָעִנְיָן כִּי כִּסֵּא שְׁלֹמֹה הוּא דֻּגְמָא. וְרז״ל חַכְמֵי הָאֱמֶת יוֹדְעֵי הַצְּפוּנוֹת אֲשֶׁר דִּבְרֵיהֶם כַּדְּרַבְנוֹת הֻבְיאוּ עַל זֶה מַאֲמָר מְעוֹרֵר נִפְלָא, רֵיחוֹ כְּשֶׁמֶן הַטּוֹב מֹרַק, מַאֲמָר מֵאִיר עֵינֵי הַשֵּׂכֶל וּמַבְהִיק כְּבָרָק, וְהוּא מִן הַמַּאֲמָרִים אֲשֶׁר פִּזְּרוּם בְּסִפְרֵיהֶם, גְּנָזוּם וְהִצְפִּינוּם בְּמִדְרָשֵׁיהֶם, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ: תָּנֵי רַבִּי חִיָּא, מֶלֶךְ עוֹלֶה תִּשְׁעִים, מְלַמֵּד שֶׁאֵין כִּבּוּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹרֶה בְּפָחוֹת מִתִּשְׁעִים אֶלֶף רִבְבוֹת מַלְאָכִים. וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה תִּשְׁעִים אֶלֶף כִּסְאוֹת לְפָנָיו, תִּשְׁעִים אֶלֶף קָתֶדְרֵי זָהָב הָיוּ לוֹ סָבִיב הַכִּסֵּא, וְשָׁם יוֹשְׁבִים הַחֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם, פַּחוֹת וּסְגָנִים כְּהֲנִים וּלְוִיִּם, וְשִׁבְעִים קָתֶדְרָאוֹת כְּנֶגֶד הַכִּסֵּא לִשְׁבְעִים סַנְהֶדְרִין, וּשְׁתֵּי קָתֶדְרָאוֹת נֶגְדּוֹ, אַחַת לְגַד הַחוֹזֶה וְאַחַת לְנָתָן הַנָּבִיא, וְכִסֵּא אֶחָד לִימִינוֹ לְבַת שֶׁבַע אִמּוֹ, עַד כָּאן. כָּל הַקָּתֶדְרָאוֹת הָאֵלּוּ הַתִּשְׁעִים אֶלֶף וְהַשִּׁבְעִים וְהַשְּׁתַּיִם וְאֶחָד הַכֹּל דֻּגְמָא, וּמַה שֶּׁחִלֵּק הַמַּאֲמָר הַזֶּה בִּלְשׁוֹן קָתֶדְרָא וּלְשׁוֹן כִּסֵּא וְלֹא הִזְכִּיר אֶת כֻּלָּן בְּשֵׁם קָתֶדְרָא אוֹ לְכֻלָּן בְּשֵׁם כִּסֵּא, הַכֹּל לְעִנְיָן מְכֻוָּן. וְכֵן מַה שֶּׁכָּתוּב בְּכִסֵּא שְׁלֹמֹה (מלכים א י׳:י״ט-כ׳) ״וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל מְקוֹם הַמֶּשֶׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת״ וּכְתִיב ״וּשְׁנַיִם עָשָׂר אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא נַעֲשָׂה כֵן לְכָל מַמְלָכוֹת״, הַיָּדוֹת אֲשֶׁר לַכִּסֵּא וּשְׁנַיִם עָשָׂר אֲרָיִים הַכֹּל דֻּגְמָא, הַיָּדוֹת הֵן הַמִּדּוֹת שֶׁבָּהֶן נִבְרָא הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיה מ״ח:י״ג) ״אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם״, וּשְׁנֵי הָאֲרָיוֹת – שְׁנֵי הַשָּׁרִים הָאַדִּירִים הַנּוֹדָעִים בִּשְׁמוֹתֵיהֶן אֶחָד לִימִין וְאֶחָד

לִשְׁמֹאל, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אֵצֶל הַיְדוֹת, וי״ב אֲרָיִים שְׁנַיִם עָשָׂר מַנְהִיגִים מַקִּיפִים אֶת הַכִּפֵּא, שְׁלֹשָׁה לְכָל רוּחַ וָרוּחַ מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כִּי כֵן סִדּוּר הַדְּגָלִים בַּמִּדְבָּר שֶׁהָיוּ מַקִּיפִים אֶת הָאָרוֹן. וּמִפְּנֵי זֶה הָיָה רָאוּי לְהִקָּרֵא כִּפֵּא שְׁלֹמֹה ״כִּפֵּא ה׳״. וּמֵאַיִן יָדַע שְׁלֹמֹה תַּכְסִיסֵי רָם וּמִתְנַשֵּׂא וְהִדּוּרֵי הַשָּׂרָה הָעֲצוּמָה וְהַמַּעֲלָה הַנִּפְלָאָה וְהָרָמָה אֲשֶׁר בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, עַד שֶׁעָשָׂה בְּדַרְגָּתוֹ כִּפֵּא שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה כֵּן לְכָל הַמַּמְלָכוֹת, כָּל זֶה יָדַע וְהִשִּׂיג בְּחָכְמַת הַתּוֹרָה. וּמֵאַיִן תָּבֹא לוֹ הַמַּעֲלָה לִהְיוֹת מוֹלֵךְ בָּעֶלְיוֹנִים, אֶלָּא מִתּוֹךְ חָכְמַת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא מִן הָעֶלְיוֹנִים. וּמָצִינוּ שֶׁמִּתּוֹךְ חָכְמָתוֹ הַגְּדוֹלָה שֶׁלָּמַד מִן הַתּוֹרָה חִבֵּר שְׁלֹשָׁה סְפָרִים, וְהֵם מִשְׁלֵי וְשִׁיר הַשִּׁירִים וְקֹהֶלֶת, וְהוּא אָמְרוֹ (מלכים א ה׳:י״א) ״וַיֵּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל״, וּכְתִיב (מלכים שם) ״וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאֶלֶף״ וּכְתִיב (מלכים שם) ״וַיְדַבֵּר עַל הָעֵצִים מִן הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יוֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל הַבְּהֵמָה וְעַל הָעוֹף וְעַל הָרֶמֶשׂ וְעַל הַדָּגִים״, הַכְּתוּבִים הָאֵלּוּ מְבָאָרִים שֶׁפִּי הַחָכְמָה אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה, שֶׁכָּלַל אוֹתָהּ בִּשְׁלֹשָׁה חִבּוּרִים אֵלֶּה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל״.

וְנִרְאֶה לִי כִּי ״אֲלָפִים״ מִלְּשׁוֹן לְמוּד הַחָכְמָה כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב ״וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה״ (איוב ל״ג:ל״ג) וְיִהְיֶה ״שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים״ כְּאִלּוּ אָמַר שְׁלֹשֶׁת חִבּוּרִים, וְרָמַז אוֹתָם בִּשְׁמָם, הָאֶחָד מִשְׁלֵי, וְהַשֵּׁנִי שִׁיר הַשִּׁירִים, הוּא שֶׁאָמַר ״וַיְהִי שִׁירוֹ״ רָמַז לְשִׁיר הַשִּׁירִים, וְהִזְכִּיר ״חֲמִשָּׁה וָאֶלֶף״, אוֹת אָלֶ״ף מַמָּשׁ, וְהַכַּוָּנָה כִּי יְסוֹד שִׁיר הַשִּׁירִים מְחֻבָּר עַל יְסוֹד הֵ״א הָאֲחֲרוֹנָה שֶׁבְּשֵׁם הוי״ה הַנִּקְרֵאת ״כֹּל״, וְעַל כֵּן יִקְרָאֶנָּה תָּמִיד ״אֲחוֹתִי כַלָּה״ שֶׁהֲרֵי מִלַּת ״כַּלָּה״ כּוֹלֶלֶת שְׁנֵיהֶם מִלַּת ״כֹּל״ וְהֵ״א בָּאַחֲרוֹנָה, וּכְשֶׁאָמַר ״וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאֶלֶף״ בֵּאֵר כִּי הָיָה יְסוֹד שִׁירוֹ וְעִקָּרוֹ הֵ״א, ״וַיְדַבֵּר עַל הָעֵצִים מִן הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן״ זֶה סֵפֶר קֹהֶלֶת הַמְיֻסָּד עַל חָכְמַת הַטֶּבַע, וְהִסְתַּכֵּל אֵיךְ נִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל הַחִבּוּרִים בִּלְשׁוֹן ״וַיְדַבֵּר״, וּבְחִבּוּר שִׁיר הַשִּׁירִים שֶׁהוּא קֹדֶשׁ קָדָשִׁים נִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ בִּלְשׁוֹן הֲוָיָה וְאָמַר ״וַיְהִי שִׁירוֹ״, לְפִי שֶׁהוּא מְחֻבָּר עַל יְסוֹד הַהֲוָיָה.

וּמִמַּעֲלוֹת הַתּוֹרָה מַה שֶּׁנִּבְרֵאת קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל הָיְתָה הַתּוֹרָה כְּתוּבָה לְפָנָיו בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה עַל גַּבֵּי אֵשׁ לְבָנָה, וְזוֹ אַחַת מִן הַכַּוָּנוֹת שֶׁבְּ״בְרֵאשִׁית״ שֶׁהִתְחִילָה תּוֹרָה בְּאוֹת בֵּי״ת, כְּלוֹמַר שְׁנֵי אֲלָפִים שֶׁהוּא רֵאשִׁית, וְלוּלֵי שֶׁהַדָּבָר כֵּן וְהָיָה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם כּוֹתֵב כְּמַעְתִּיק מִסֵּפֶר קַדְמוֹן הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר בִּתְחִלַּת הַתּוֹרָה ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל מֹשֶׁה״, וְעַל כֵּן הִתְחִיל בַּמֶּה שֶׁהִתְחִיל, וְדָרְשׁוּ רז״ל: אָמַר רַבִּי יִצְחָק לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא״ אֶלָּא מֵ״הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם״ לְפִי שֶׁהִיא מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל וּמִפְּנֵי מָה פָּתַח בִּ״בְרֵאשִׁית״ מִשּׁוּם (תהלים קי״א:ו׳) ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ״. וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר כִּי כֵּינָן שֶׁהַמִּצְוֹת הֵם עִקַּר הַתּוֹרָה לֹא הָיָה רָאוּי לִהְיוֹת פָּתַח דִּבֵּרִיהָ שֶׁל תּוֹרָה כִּי אִם בְּמִצְוָה, וּמַה לָּנוּ לְסִפּוּר חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, הָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הָעִנְיָן מָסוּר לְקַבָּלַת יִשְׂרָאֵל וְשֶׁלֹּא יִכָּתֵב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה, וְהָיְתָה הַתְּשׁוּבָה מִשּׁוּם ״כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ״ כְּלוֹמַר הִמְשִׁיךְ לָנוּ כֹּחַ מַעֲשָׂיו שֶׁהִתְפָּרְסֵם מַלְכוּתוֹ מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלּוֹתָיו מַמָּשׁ שֶׁחִדֵּשׁ וְהִמְצִיא מֵאַיִן הַנִּמְצָאִים כֻּלָּם, לֹא רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָעִנְיָן הַגָּדוֹל הַזֶּה מָסוּר בְּיַד הַקַּבָּלָה רַק שֶׁתָּעִיד עָלָיו הַתּוֹרָה, כִּי מִתּוֹךְ אֱמוּנַת חִדּוּשׁ הָעוֹלָם יַשִּׂיג הָאָדָם יְדִיעַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלּוֹתָיו, וְזֹאת הִיא הַשָּׂגָה הַפְּרָטִית הָאֶפְשָׁרִית כִּי הַהַשָּׂגָה מִצַּד עַצְמוֹ וּמַהוּתוֹ נִמְנַעַת הִיא לְפִי שֶׁעִנְיָנוֹ נִסְתָּר וְנֶעְלָם אַף מִן הַמַּלְאָכִים. וְהָעִנְיָן הַגָּדוֹל הַזֶּה נִכְלָל בְּפָסוּק אֶחָד מִסֵּפֶר מִשְׁלֵי וְהוּא זֶה: ״כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבוֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר״ (משלי כ״ה:ב׳), שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם גִּלָּה לָנוּ בָּזֶה עַל יְדִיעַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא שְׁנֵי חֲלָקִים, נִמְנָע וְאֶפְשָׁר: הַנִּמְנָע הוּא הַחֲקִירָה עַל הַשָּׂגָתוֹ מִצַּד עַצְמוֹ וּמַהוּתוֹ, וְעַל זֶה אָמַר ״הַסְתֵּר דָּבָר״; הָאֶפְשָׁר הוּא חֲקִירַת מַלְכוּתוֹ מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלּוֹתָיו, וְעַל זֶה אָמַר ״וּכְבוֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר״. וְהַכָּתוּב הַזֶּה דָּבֵק עִם הַכָּתוּב שֶׁאַחֲרָיו (שם) ״שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק״ שֶׁהֵם כְּלַל הַמְצִיאוּת, וְהוֹדִיעָנוּ בָּזֶה כִּי הַחֲקִירָה הַזֹּאת הָאֶפְשָׁרִית הִיא ״שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק״ שֶׁהֵם כְּלַל הַמְצִיאוּת כֻּלּוֹ, כִּי מִלַּת ״שָׁמַיִם״ כּוֹלֶלֶת הַגַּלְגַּלִּים, וּמִלַּת ״לָרוּם״ כּוֹלֶלֶת הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם לְמַעְלָה מֵהֶם, ״וָאָרֶץ לָעֹמֶק״ כּוֹלֵל כָּל נִבְרְאֵי הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַיְבָּשָׁה וְהַיָּם עַד מַעֲמַקֵּי תְּהוֹמוֹת, ״וְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר״ כְּנֶגֶד הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן הַנִּמְנָע שֶׁעָלָיו הִזְכִּיר ״הַסְתֵּר דָּבָר״. וְהִזְכִּיר ״לֵב מְלָכִים״ כִּי עֶצֶם הַשֵּׁם הַנִּסְתָּר אֵין לַחֲקֹר עָלָיו כִּי זֶה מִן הַנִּמְנָע, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר לְאִיּוֹב (איוב י״א:ז׳) ״הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא״.

וְהִנֵּה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שָׁאַל שְׁתַּיִם אֵלֶּה: (שמות ל״ג:י״ט) ״הוֹדִיעֵנִי נָא אֶת דַּרְכֶּךָ״ הוּא הַחֵלֶק הָאֶפְשָׁר, וְהוּשַׁב בָּזֶה ״אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ״ (שם); ״הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדֶךָ״ הוּא הַחֵלֶק הַנִּמְנָע, וְהוּשַׁב בָּזֶה ״לֹא תוּכַל לִרְאוֹת אֶת פָּנָי״. וְהִנֵּה שְׁתַּיִם אֵלֶּה כְּשֵׁם שֶׁחַיָּב אָדָם וּמְצֻוֶּה עָלָיו לְהַמָּנַע מֵחֵקֶר הַחֵלֶק הַנִּמְנָע, כֵּן מְצֻוֶּה וְחוֹבָה עָלָיו לִדְרֹשׁ וְלַחֲקֹר עַל הַחֵלֶק הָאֶפְשָׁר, כִּי בָּזֶה יִתְרַצֶּה עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו וְנֶדֱעֶנּוּ מִתּוֹךְ פְּעֻלּוֹתָיו. וְעַל כֵּן חִיְּבָה הַחָכְמָה שֶׁתַּתְחִיל הַתּוֹרָה בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם, לְהַגִּיד לְעַמּוֹ כֹּחַ מַעֲשָׂיו. וּמִפְּנֵי שֶׁכָּל שָׁרְשֵׁי הָאֱמוּנָה נִסְתָּמִים וְנִשְׁעָנִים עַל אֱמוּנַת הַחִדּוּשׁ, כִּי הַחִדּוּשׁ מוֹפֵת עַל הַהַשְׁגָּחָה וְהַהַשְׁגָּחָה מוֹפֵת עַל גְּדֶל הַנִּבּוּאָה וְעַל אֲמִתַּת עִנְשׁ וְשָׂכָר, וְכָל הָעִקָּרִים הַגְּדוֹלִים הָאֵלֶּה מִתְבָּאֲרִים מִן הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת, הוֹדִיעָנוּ תְּחִלָּה כִּי הָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ, נִבְרָא יֵשׁ מֵאַיִן אַחַר שֶׁהָיָה רֵאשִׁיתוֹ תֹּהוּ וָבֹהוּ, וּבָרָא כָּל הַנִּמְצָאִים בְּשִׁשָּׁה יָמִים וּבַשִּׁשִּׁי בָּרָא אָדָם וְהִשְׁגִּיחַ עָלָיו בִּשְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים, בַּבְּרִיאָה וּבִיצִירָה וּבְעֲשִׂיָּה, וְצִוָּה עָלָיו בְּמִצְוַת עֲשֵׂה וּבְמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וְכָל זֶה עֵדוּת וּמוֹפֵת גָּמוּר עַל הַהַשְׁגָּחָה וְעַל הַנִּבּוּאָה, כִּי יְדַבֵּר ה׳ אֶת הָאָדָם וְיַצֵּוֶה עָלָיו לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁיִּרְצֶנּוּ וְיִמָּנַע מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁיִּרְחִיקֶנּוּ, וְעִם זֶה נִתְבָּאֵר הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע, נִתְבָּאֵר הַשָּׂכָר שֶׁהִנִּיחוֹ בְּגַן עֵדֶן בִּהְיוֹתוֹ זַכַּאי בְּאָמְרוֹ (בראשית ב׳:ט״ו)

"וַיַּנִּיחֵהוּ בְגַן עֵדֶן", וְנִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּחֶטְאוֹ שֶׁגֵּרַשׁ אוֹתוֹ מִשָּׁם, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג׳:כ״ד) "וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם". וְגַם נִתְבָּאֵר הָעִנְיָן לְקַיֵּן עַל הָרְצִיחָה וְהַשָּׁכָר לַחֲנוֹךְ שֶׁהִתְהַלֵּךְ עִם הָאֱלֹהִים. גַּם עִנְיַן אֲנָשִׁי דּוֹר הַמַּבּוּל עַל מַעֲשֵׂה הַזְּנוּת, וְהוּא שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם הַמַּבּוּל, וְהַשָּׁכָר לְנֹחַ הַצַּדִּיק אֲשֶׁר מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳ וְנִצַּל. הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל הָעִקָּרִים הָעֲצוּמִים הָאֵלֶּה נִמְשָׁכִים מֵאֱמוּנַת חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, וְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מְיֻסֶּדֶת וּבְנוּיָה עֲלֵיהֶם, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מְחַיֵּב אֶת חֲבֵרוֹ: חִדּוּשׁ הָעוֹלָם מְחַיֵּב הַהַשְׁגָּחָה, וְהַהַשְׁגָּחָה מְחַיֶּבֶת הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר וּמְחַיֶּבֶת אֶת הַנְּבוּאָה, וּמִתּוֹךְ הַנְּבוּאָה תָּבֹא הַתּוֹרָה. וְאִם כֵּן מֻכְרָח הָיָה לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: **"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ".**

בְּרֵאשִׁית עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִלַּת "בְּרֵאשִׁית" כְּאִלּוּ אָמַר "בָּרִאשׁוֹנָה", וּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר "בָּרִאשׁוֹנָה" מִפְּנֵי שֶׁמִּלַּת "בְּרֵאשִׁית" כּוֹלֶלֶת טְעָמִים גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מַה שֶּׁלֹּא תִּכְלוֹל מִלַּת "בָּרִאשׁוֹנָה".

וְעַל דַּעַת רַשׁ״י מִלַּת "רֵאשִׁית" סְמוּכָה, וְכֵן כָּל "בְּרֵאשִׁית" שֶׁבַּמִּקְרָא, וְלֹא נִבְרָא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן רַק הָאוֹר בִּלְבַד, וְשִׁעוּר הַכָּתוּב "בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹּהוּ וָבֹהוּ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר" וְהַכֹּל נִמְשָׁךְ אַחַר הָאוֹר, וְאָמַר כִּי הוּא כְּמוֹ (הושע א׳:ב׳) "תְּחִלַּת דִּבֶּר ה׳ בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל הוֹשֵׁעַ", וַדַּעְתּוֹ ז״ל שֶׁאִם הָיְתָה כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁנִּבְרְאוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיָה לוֹ לִכְתֹּב "בָּרִאשׁוֹנָה".

אֲבָל הָעִקָּר הוּא שֶׁהִיא מִלָּה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, אֵינֶנָּה סְמוּכָה, וְהִיא כְּאִלּוּ אָמַר "בָּרִאשׁוֹנָה". וְהָעֵד עַל זֶה טַעַם הַמִּלָּה. וְעִנְיַן הַפָּרָשָׁה כִּי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ עִם תּוֹלְדוֹתֵיהֶם נִבְרְאוּ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מֵאַיִן גָּמוּר וּמֵאֶפֶס מֻחְלָט, וְכֵן מֵעִיד לְשׁוֹן "בָּרָא" שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוֹצָאַת יֵשׁ מֵאַיִן. וְזֶהוּ דַּעַת רַבִּי נְחֶמְיָה שֶׁבְּיוֹם רִאשׁוֹן נִבְרָא כָּל הָעוֹלָם, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בְּשִׁשָּׁה יָמִים נִבְרָא כָּל הָעוֹלָם, שֶׁכֵּן כְּתִיב בְּמַעֲשֵׂה שֶׁל כָּל יוֹם וְיוֹם "וַיְהִי כֵן". רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: בְּיוֹם אֶחָד נִבְרָא כָּל הָעוֹלָם, שֶׁכֵּן כָּתוּב: "תּוֹצֵא הָאָרֶץ" דָּבָר שֶׁהוּא פָּקוּד וּמוּכָן בְּיָדָהּ מִבְּרֵאשִׁית. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאָדָם שֶׁגָּרַע שֵׁשׁ שְׁעוֹרִים בְּבֵית אַסְתָּם, זֶה יָצָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן וְזֶה בַּשֵּׁנִי וְזֶה בַּשְּׁלִישִׁי וְכֵן כֻּלָּם. וּבְרוּר דַּעַת רַבִּי נְחֶמְיָה בַּמָּשָׁל הַזֶּה, כִּי הַחֹמֶר שֶׁמִּמֶּנּוּ הָיָה הַכֹּל נִבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן, וְאַחַר כֵּן נִבְרְאוּ כָּל הַנִּבְרָאִים בְּשִׁשָּׁה יָמִים מְחֻלָּקֵי הַחֹמֶר כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּיוֹמוֹ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: (תהלים ל״ג:ט׳) "כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי", בֵּאֵר כִּי הַכֹּל הָיָה בַּאֲמִירָה וּבַהֲוָיָה אַחַת, וְאַחַר כֵּן צִוָּה דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ וְהֶעֱמִיד הַדְּבָרִים וְהוֹצִיאָם לַפֹּעַל.

אֱלֹהִים, עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לְשׁוֹן אֱלִילוּת, וּפֵירוּשׁוֹ בַּעַל הַכֹּחוֹת כֻּלָּם, וּמִזֶּה הַטַּעַם לֹא אָמַר "אֵל" וְלֹא "אֱלוֹהַּ" כִּי אִם "אֱלֹהִים" בִּלְשׁוֹן רַבִּים. וְכֵן (יהושע כ״ד:י״ט) "אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים הוּא", כִּי הוּא כּוֹלֵל הַקְּדוּשׁוֹת כֻּלָּם. וְכֵן דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן בְּמִמְשָׁלֶת הַשְּׂפָלִים: "אֲדוֹנִים קָשֶׁה" בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְזֶה לְגֹדֶל מַעֲלַת הָאָדוֹן וּלְרִבּוּי מִינֵי הַמֶּמְשָׁלָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְזֶה בְּבָשָׂר וָדָם, אַף כִּי בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר מִינֵי הַמֶּמְשָׁלָה שֶׁלּוֹ אֵין לָהֶם מִסְפָּר וְכָל הַמּוֹשְׁלִים אֵין מֶמְשַׁלְתָּם רַק מִמֶּנּוּ, וְהוּא אֶחָד וְכֹחוֹתָיו רַבִּים. וְכֵן מִנְהַג הַלָּשׁוֹן בִּשְׁאָר הַמִּלּוֹת (שמות י״ב:מ״ב) "לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא", "יוֹם כִּפּוּרִים הוּא". וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ כִּי נִקְרָא "אֱלֹהִים" בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם לְפִי שֶׁבָּרָא עוֹלָמוֹ בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה, הוּא שֶׁכָּתוּב: (משלי ג׳:י״ט) "ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, הַשֵּׁם הַזֶּה עִנְיָנוֹ שׁוֹפֵט, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ב:כ״ז) "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל" וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "דַּיָּנָא", וּפָסוּק מָלֵא הוּא: (תהלים ע״ה:ח׳) "כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים". וְנִקְרָא בְּכָאן בַּשֵּׁם הַזֶּה עַל שֵׁם שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, הַשֵּׁם הַזֶּה שִׁתֵּי מִלּוֹת הֵם: אֵל הֵם, וְהֵן הֵנָּה פֵּירוּשׁ הַיּוֹ״ד (קהלת י״ב:א׳) "וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶיךָ" מָלֵא בְּיוֹ״ד, וְהַמַּשְׁפִּיל יָבִין.

אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ. מִלַּת "אֵת" בְּכָל מָקוֹם לְרַבּוֹת. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בָּאוּ שְׁנֵי "אֶתְיִן" הַלָּלוּ לְרַבּוֹת אֶת שְׁנֵי חֲמָרִים שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶחָד שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ שָׁמַיִם וְאֶחָד שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ אָרֶץ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹּהוּ וָבֹהוּ", בֵּאֵר כִּי הָאָרֶץ אַחֲרֵי הַבְּרִיאָה הַזֹּאת הָיְתָה "תֹּהוּ וָבֹהוּ", וּפֵירוּשׁ "תֹּהוּ וָבֹהוּ" חֹמֶר וְצוּרָה, כְּלוֹמַר שֶׁהִלְבִּישׁ לְאוֹתוֹ חֹמֶר צוּרָה, וְזֶהוּ (ישעיה ס״ו:ב׳) "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל אֵלֶּה", וְאָמַר "וְאֶת כָּל אֵלֶּה" כְּלוֹמַר כָּל אֵלֶּה הַנִּמְצָאִים יָדִי עָשָׂתָה, וְאַחַר כָּךְ "וַיִּהְיוּ כָל אֵלֶּה" בְּצוּרָתָם עַתָּה. וּלְפִי זֶה הַחֹמֶר נִבְרָא תְּחִלָּה וְאַחֲרָיו לֹא הָיְתָה בְּרִיאָה כִּי אִם יְצִירָה וַעֲשִׂיָּה, לְפִי שֶׁהַכֹּל הִמְצִיא מִמֶּנּוּ וְהִלְבִּישׁ הַצּוּרוֹת, וּבִבְרִיאָה זוֹ שֶׁהִיא כִּנְקֻדָּה קְטַנָּה דַּקָּה וְאֵין בָּהּ מַמָּשׁ נִבְרְאוּ כָּל הַנִּבְרָאִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ "אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ" "אֵת הַשָּׁמַיִם" לְרַבּוֹת חַמָּה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, וְ"אֵת הָאָרֶץ" לְרַבּוֹת אִילָנוֹת וּדְשָׁאִים וְגַן עֵדֶן, וְהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּלַל כָּל הַנִּבְרָאִים בַּעֲלֵי גּוּף.

ב **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ.** הוּא הַחֹמֶר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ וְאֵין הַשֵּׁם נִתְפָּס בּוֹ, וְהוּא מִלְּשׁוֹן רז״ל "בְּתוֹהֶא עַל הָרִאשׁוֹנוֹת", שֶׁאִם בָּא אָדָם לִגְזוֹר בּוֹ שׁוּם דָּבָר, תּוֹהֶה וְנִמְלָךְ לִקְרוֹתוֹ בְּשֵׁם אַחֵר, לְפִי שֶׁלֹּא לָבַשׁ צוּרָה שֶׁיִּתָּפֵשׂ בָּהּ הַשֵּׁם, וְהַחֹמֶר הַזֶּה נִקְרָא בִּלְשׁוֹן הַתּוֹרָה "תֹּהוּ" וּבִלְשׁוֹן הַפִּילוֹסוֹפִים "הִיוּלִי". "וָבֹהוּ" הוּא הַצּוּרָה הַנִּלְבֶּשֶׁת לַחֹמֶר, וְהִיא מִלָּה מוּרְכֶּבֶת: בּוֹ הוּא, כְּלוֹמַר דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ צוּרָה, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב: (ישעיה ל״ד:י״א) "וְנָטָה עָלֶיהָ קַו תֹּהוּ וְאַבְנֵי בֹהוּ", יֵחֵס הַקַּו לְ"תֹּהוּ" שֶׁהוּא הַחֹמֶר שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ לְפִי שֶׁהַקַּו הוּא שֶׁיִּרְאֶה הָאוּמָן מַחְשֶׁבֶת הַבִּנְיָן שֶׁהוּא מְקַוֶּה לַעֲשׂוֹת וְהַמַּלָּה נִגְזֶרֶת מִן (תהלים מ׳:ב׳) "קַוֹּה קִוִּיתִי ה׳". וְיֵחֵס הָאֲבָנִים לְ"בֹהוּ" שֶׁהוּא הַצּוּרָה, לְפִי שֶׁהָאֲבָנִים הֵם צוּרַת הַבִּנְיָן, וְיָבֹא הַקֵּשׁוּר בִּשְׁנֵי הַכְּתוּבִים אֵלֶּה: בַּתְּחִלָּה בָּרָא יֵשׁ מֵאַיִן בַּעַל הַכֹּחוֹת כֻּלָּן חֹמֶר הַשָּׁמַיִם וְחֹמֶר הָאָרֶץ, וְ"הָאָרֶץ" אַחֲרֵי הַבְּרִיאָה הַזֹּאת הָיְתָה "תֹּהוּ", כְּלוֹמַר חֹמֶר אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, וְהָיְתָה "בֹהוּ", שֶׁהִלְבִּישׁ אוֹתָהּ צוּרָה.

וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב אַרְבַּע יְסוֹדוֹת שֶׁיֵּשׁ בְּצוּרָה זוֹ, וְהֵם הָאֵשׁ וְרוּחַ וְהַמַּיִם וְהֶעָפָר, וּמִלַּת "הָאָרֶץ" כּוֹלֶלֶת אַרְבַּעְתָּם, וְהוּא כְּלַל הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל, וְאַף עַל פִּי שֶׁיְּסוֹד הֶעָפָר הוּא אַחֲרוֹן, הִזְכִּירוֹ רִאשׁוֹן וּבוֹ יְדַבֵּר, וְעַל כֵּן הִתְחִיל מִן הָאָרֶץ שֶׁהִיא הַנְּקֻדָּה. וְהַפִּילוֹסוֹפִים קְרָאוּהָ "נְקֻדָּה" לְפִי שֶׁהִיא לְמַטָּה מִן הַגַּלְגַּלִּים, נִתּוּנָה בְּתוֹכָם כִּנְקֻדָּה בְּתוֹךְ הָעִגּוּל, וּקְרָאוּהָ "נְקֻדָּה" לְפִי שֶׁהִיא קְבוּעָה וְקַיֶּמֶת אֵין לָהּ תְּנוּעָה כְּלָל בִּכְלָלָהּ רַק בַּחֲלָקֶיהָ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב: (קהלת א׳:ד׳) "וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת", וְהִנֵּה הִיא בְּהֵפֶךְ מִן הַגַּלְגַּל הָעֶלְיוֹן הַמַּקִּיף, כִּי זֶה עֶלְיוֹן בְּתַכְלִית הַדַּקּוּת וְהַזַּכּוּת, וְזוֹ תַּחְתּוֹן בְּתַכְלִית הָעֲבִי וְהָעֲכִירוּת. וְאַחַר שֶׁהִתְחִיל מִן הָאָרֶץ, חָזַר לְסַדֵּר הַיְסוֹדוֹת בַּסִּדּוּר הָרָאוּי וְהוּא הָאֵשׁ וְהָרוּחַ וְהַמַּיִם, הִזְכִּיר "וְחֹשֶׁךְ", הוּא הָאֵשׁ הַיְסוֹדִית שֶׁהִיא חֲשׁוּכָה, וְהִקְדִּימוֹ לָרוּחַ מִפְּנֵי שֶׁהָאֵשׁ מַקִּיף עַל הָרוּחַ, וְהִקְדִּים הָרוּחַ לַמַּיִם כִּי הָרוּחַ מַקִּיף עַל הַמַּיִם וְהַמַּיִם מַקִּיפִים עַל הָאָרֶץ. וְהַסֵּדֶר הַזֶּה בְּעַצְמוֹ מָצָאנוּ בְּסֵפֶר קֹהֶלֶת וּבְסֵפֶר אִיּוֹב, וּכְשֵׁם שֶׁהִתְחִיל כָּאן מִן הַנְּקֻדָּה, שֶׁאָמַר "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ", כֵּן הִתְחִיל בְּסֵפֶר קֹהֶלֶת מִן הַנְּקֻדָּה, שֶׁאָמַר "וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת", וְהִזְכִּיר אַחֲרֵי כֵן: (קהלת א׳:ה׳) "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ", זֶהוּ יְסוֹד הָאֵשׁ, וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן: "סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ", וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן: "כָּל הַנְּחָלִים הוֹלְכִים אֶל הַיָּם". וְכֵן בְּאִיּוֹב הִתְחִיל מִן הַנְּקֻדָּה גַּם כֵּן, שֶׁאָמַר: (איוב כ״ח:כ״ד) "כִּי הוּא לִקְצוֹת הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה", זֶהוּ יְסוֹד הָאֵשׁ, (איוב שם) "לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה", הוּא הַסִּדּוּר עַצְמוֹ שֶׁבְּכָאן בְּסֵפֶר בְּרֵאשִׁית גַּם בְּסֵפֶר קֹהֶלֶת, לְפִי שֶׁשִּׁלְשָׁתָם סִפְרֵי הַמַּחְקָר, וְדִבְרֵיהֶם מְיֻסָּדִים עַל חָכְמַת הַטֶּבַע. וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב בְּכָאן בְּאָמְרוֹ "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ", כִּי הָאָרֶץ לָבְשָׁה צוּרָה, וְהַחֹשֶׁךְ שֶׁהוּא הָאֵשׁ מַקִּיף לַמַּעְלָה מִן הַמַּיִם וְהֶעָפָר מְעֹרָבִים שֶׁקָּרָא לִשְׁנֵיהֶם יַחַד "תְּהוֹם", כְּמִי הַיָּם שֶׁהֶעָפָר מְעֹרָב בָּהֶם וְהֵם נִקְרָאִים "תְּהוֹם", כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב: (יונה ב׳:ו׳) "תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי", וְהָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת וְתַכְנֵס בַּחֹשֶׁךְ וּתְרַחֵף עַל הַמַּיִם. וּמַה שֶּׁאָמַר "וְרוּחַ אֱלֹהִים", הָיָה רָאוּי לוֹמַר "וְהָרוּחַ", אֲבָל יֵחֵס הָרוּחַ לְשֵׁם אֱלֹהִים לְרֹב דַּקּוּתָהּ, אַף עַל פִּי שֶׁהָאֵשׁ דַּקָּה יוֹתֵר מִן הָרוּחַ, כֵּיוָן שֶׁהוֹצִיא הָאֵשׁ בִּלְשׁוֹן "חֹשֶׁךְ" לֹא רָצָה לְיַחֵסוֹ אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ", בִּזְכוּת שִׁלְשָׁה דְּבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם: בִּזְכוּת חַלָּה, בִּזְכוּת מַעַשְׂרוֹת, בִּזְכוּת בִּכּוּרִים. אֵין "רֵאשִׁית" אֶלָּא "חַלָּה", שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ט״ו:כ׳): "רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵיכֶם חַלָּה תָּרִימוּ", וְאֵין "רֵאשִׁית" אֶלָּא "מַעַשְׂרוֹת" שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ח:ד׳): "רֵאשִׁית דְּגָנְךָ", וְאֵין "רֵאשִׁית" אֶלָּא "בִּכּוּרִים", שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ג:י״ט): "רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ". וְעוֹד אָמְרוּ: בִּזְכוּת מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:כ״א): "וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ". וְכָל הַמִּצְוֹת הָאֵלּוּ דֶּרֶךְ אֶחָד לָהֶן, וְכֻלָּן רָמֵז עַל אַחְדוּת הַחָכְמָה הַנִּקְרֵאת "רֵאשִׁית". וְכֵן מִלַּת "בְּרֵאשִׁית" בְּתַרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי "בְּחָכְמְתָא". כִּי מִצְוַת הַבִּכּוּרִים רָמֵז לְאַחְדוּת, וְכֵן מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר, כִּי חֶשְׁבּוֹן עֲשָׂרָה מְפָרֵשׁ וּמְגַלֶּה כֹּחַ הָאֶחָד, וְכֵן הַחַלָּה מִצְוָה יְחִידָה בָּעִיסָה. וּמַה שֶּׁאָמַר בִּזְכוּת מֹשֶׁה, לְפִי שֶׁמָּצָאנוּ בּוֹ "רֵאשִׁית", וּמִשָּׁם זָכָה לְקַבֵּל הַתּוֹרָה. וְאִם תַּשְׂכִּיל תִּמְצָא כִּי מִלַּת "בְּרֵאשִׁית" תִּרְמֹז עַל בִּנְיַן בַּיִת רִאשׁוֹן שֶׁעָמַד אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר שָׁנָה כְּמִנְיַן (ויקרא ט״ז:ג׳) "בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ", וּכְבָר יָדַעְתָּ מַאֲמַר רז״ל שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִבְרָא קֹדֶם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וּמִפְּנֵי זֶה הִקְדִּים מִלַּת "בְּרֵאשִׁית בָּרָא" וְאַחַר כָּךְ "אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ". וּלְפִי שֶׁעָתִיד לְיַחֵד אָמַר "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ", לְפִי שֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל.

וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם. זוֹ הַתּוֹרָה שֶׁהֶבְטִיחָנוּ בָּהּ כִּי לֹא תִּשָּׁכַח מִפִּי זַרְעֵנוּ אַף עַל פִּי שֶׁאֲנַחְנוּ בַּגָּלוּת.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר. יִרְמֹז עַל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב (ישעיהו ס׳:א׳) "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד ה׳ עָלַיִךְ זָרָח".

וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. כִּי בּוֹ יַבְדִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּין יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּוּוּ לִישׁוּעָה וּבֵין הָאֻמּוֹת הַשְּׁרוּיִים בַּחֹשֶׁךְ. וְאֶל הָעִנְיָן הַזֶּה רָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל כְּשֶׁהוֹכִיחוּ מִן הַכָּתוּב הַזֶּה אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת, וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ: "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ", זוֹ מַלְכוּת בָּבֶל; "וָבֹהוּ", זוֹ מַלְכוּת פָּרַס; "וְחֹשֶׁךְ", זוֹ מַלְכוּת יָוָן; "תְּהוֹם", זוֹ מַלְכוּת אֱדוֹם; "וְרוּחַ אֱלֹהִים", זֶה רוּחוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ. וּבְאוֹר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּפָרָשָׁה זוֹ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית, וְהַכָּתוּב כִּוֵּן לְרָמֹז סוֹף הַזְּמַן בִּתְחִלַּת הַזְּמַן, לְהוֹרוֹת כִּי תַּכְלִית כַּוָּנַת הַבְּרִיאָה הוּא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, וְזֶהוּ: תְּחִלַּת הַמַּחְשָׁבָה סוֹף הַמַּעֲשֶׂה.

וְאִם תַּשְׂכִּיל עוֹד תִּמְצָא כִּי יֵשׁ בְּמִלַּת "בְּרֵאשִׁית" – אֵשׁ בְּרִית. וְכֵן עוֹד "בְּרֵאשִׁית" שְׁתֵּי תֵּיבוֹת: בָּרָא שִׁית, אֵלּוּ הַשִּׁיתִּין שֶׁנִּבְרְאוּ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית. וְכֵן עוֹד: בָּרָא תַּיִשׁ, זֶה אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק שֶׁנִּבְרָא מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית. וְעוֹד "בְּרֵאשִׁית" מִלְּשׁוֹן "אֲרֻשָּׁת", וְהוּא הַדִּבּוּר, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (תהילים כ״א:ג׳): "רַאֲרֻשָּׁת שִׂפָתָיו", וּבְאוּרוֹ בְּיִ אֲרֻשָּׁת, כְּלוֹמַר בְּיִ מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. **וָדַע** וְהָבֵן כִּי הָעוֹלָם נִבְרָא בְּתִשְׁרֵי, וּמִלַּת "בְּרֵאשִׁית" תִּרְמֹז לָזֶה, וּבְדָבָר זֶה נֶחְלְקוּ בַּגְּמָרָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: בְּנִיסָן נִבְרָא הָעוֹלָם. וְאַף עַל פִּי שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, כְּבָר הִכְרִיעוּ בַּגְּמָרָא בָּזֶה כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. הוּא שֶׁאָמְרוּ: כְּמַאן מְצַלֵּינָן דְּאִידְנָא "זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ", כְּמַאן? כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

וְעַל דָּרָךְ הַשֵּׂכֶל: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ". יָדוּעַ כִּי הַמְּצִיאוּת כֻּלּוֹ נֶחְלָק עַל שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן עוֹלַם הַמַּלְאָכִים, הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי עוֹלַם הַגַּלְגַּלִּים, הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי עוֹלָם הַשָּׁפֵל הַזֶּה, וְהַכֹּחַ הַנִּסְתָּר בָּרָא שְׁלָשְׁתָּן. וּמִלַּת "בְּרֵאשִׁית" תִּרְמֹז הַכֹּחַ הַנִּסְתָּר, כִּי הוּא רֵאשִׁית כֹּל, רֵאשִׁית בִּלְי רֵאשִׁית, וְהוּא בָּרָא תְּחִלָּה עוֹלַם הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם נִקְרָאִים בַּכְּתוּבִים "אֱלֹהִים", וְעוֹלַם הַגַּלְגַּלִּים וְהֵם הַשָּׁמַיִם, וְהָעוֹלָם הַשָּׁפֵל וְהִיא הָאָרֶץ. וּמִכֹּחַ הָעִנְיָן הַזֶּה לֹא הָיָה יָכוֹל לְהַקְדִּים וְלוֹמַר "אֱלֹהִים בָּרָא בְּרֵאשִׁית" וְהֶצְרֵךְ לוֹמַר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה מִלַּת "בָּרָא" חוֹזֶרֶת לְמִלַּת "בְּרֵאשִׁית". וְתָבִין מִזֶּה כִּי הַכֹּחַ הַנִּסְתָּר שֶׁהוּא רֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים; וְהַשָּׁמַיִם, וְהֵם הַמַּלְאָכִים; וְאֵת הָאָרֶץ, וְהוּא הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל מִגַּלְגַּל הַיָּרֵחַ וּלְמַטָּה – הַכֹּל נִקְרָא

בְּשֵׁם ״אֶרֶץ״ בִּכְלָל. וְהַכָּתוּב שֶׁאַחֲרָיו מְבָאֵר זֶה: ״וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ״, כְּלוֹמַר הָאָרֶץ שֶׁהִזְכִּיר תְּחִלָּה שֶׁהוּא שֵׁם הַכּוֹלֵל, הָיְתָה בַּבְּרִיאָה ״תֹהוּ״, כְּלוֹמַר חֹמֶר שֶׁקִּבֵּל צוּרוֹת אַרְבַּע יְסוֹדוֹת הָרְמוּזִים בַּכָּתוּב.

וְהַגָּה לְשׁוֹן ״אֶרֶץ״ שֵׁם מְשֻׁתָּף, נֶאֱמַר עַל הַכְּלָל וְנֶאֱמַר גַּם כֵּן עַל הַפְּרָט: ״וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ״. וְאִם כֵּן תִּהְיֶה מִלַּת ״וְהָאָרֶץ״ שֵׁם עַל הַכְּלַל אַרְבַּע יְסוֹדוֹת, וּמִלַּת ״תֹהוּ וָבֹהוּ״ עַל יְסוֹד הֶעָפָר בִּפְרָט, רַק מַשְׁמָעוּת ״תֹהוּ וָבֹהוּ״ יְסוֹד הֶעָפָר שֶׁאֵין בּוֹ נִמְצָא. וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי מִנְיַן הַגַּלְגַּלִּים תְּשַׁע מֵאוֹת וְתִשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן ״הַשָּׁמַיִם״ (מ״ם סתומה נחשבת שש מאות). וְכֵן נִמְצָא בְּפִרְקֵי מֶרְכָּבָה: בְּשָׁעָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹרֵד מִשְּׁמֵי הַשָּׁמַיִם, מִתְּשַׁע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה רְקִיעִים וְיוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ בַּעֲרָבוֹת, כָּל שַׁעֲרֵי רָקִיעַ וְכָל שַׁעֲרֵי עֲרָבוֹת אוֹמְרִים (תהילים כ״ד:ז׳): ״שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם״ וְגוֹ׳. וְכֵן עוֹד בְּבָרֶךְ אֶרֶץ רַבָּה (פ״ב): הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שַׁלִּיט בָּרוּם יְחִידִי אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד, וְהוּא שׁוֹכֵן בִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְתִשְׁעִים רְקִיעִים (כמנין שמים, והמ״ם סתומה תחשב כפשוטה), וְכָל רָקִיעַ וְרָקִיעַ שְׁמוֹ וְכִנּוּיוֹ נָקוּד עָלָיו. וְהִזְכִּירוּ שֵׁם זֶה בְּעִנְיַן פָּסוּק ״הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם״, וְשָׁם אָכְתֹּב הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. אֲבָל לְכָל הַפָּחוֹת שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לְהַמְעִיט מִנְיָנָם לְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת הֵם שִׁבְעָה, וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה פֶּרֶק אֵין דּוֹרְשִׁין (חגיגה י״ב:): אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: שְׁנֵי רְקִיעִים הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י׳:י״ד): ״הֵן לַה׳ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם״. רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר: ז׳ וְאֵלּוּ הֵן: וִילוֹן, רָקִיעַ, שְׁחָקִים, זְבוּל, מָעוֹן, מָכוֹן, עֲרָבוֹת. וּלְדַעַת חַכְמֵי הַמֶּחְקָר וְהֵם הַפִּילוֹסוֹפִים הֵם ט׳, וְאֵלּוּ הֵן: גַּלְגַּל הַמַּזָּלוֹת, וְאַחֲרָיו ז׳ גַּלְגַּלִּים שֶׁל ז׳ כּוֹכְבֵי לֶכֶת, שֶׁהֵם שצ״ם חנכ״ל (שַׁבְּתַאי, צֶדֶק, מַאְדִים, חַמָּה, נוֹגַהּ, כּוֹכָב, לְבָנָה), וְאַחַר ט׳ גַּלְגַּלִּים אֵלֶּה אַרְבַּע יְסוֹדוֹת, שֶׁהַסִּדּוּר שֶׁלָּהֶן: אֵשׁ רוּחַ מַיִם עָפָר, וְהַסִּיָּמָן לָהֶם: ארמ״ע. וּכְבָר הִזְכִּירָם שְׁלֹמֹה בַּסִּדּוּר הַזֶּה בְּפָסוּק אֶחָד, וְהוּא שֶׁאָמַר (משלי ל׳:ד׳): ״מִי עָלָה שָׁמַיִם וַיֵּרֶד? מִי אָסַף רוּחַ בְּחָפְנָיו? מִי צָרַר מַיִם בַּשִּׂמְלָה? מִי הֵקִים כָּל אַפְסֵי אָרֶץ?״. וְדַעַת הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁיְּסוֹד הָאֵשׁ קוֹנֶה חֲמוּ מִגַּלְגַּל הַלְּבָנָה שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ וְסָמוּךְ לוֹ, וְזֶה בְּהַתְמָדַת תְּנוּעַת הַגַּלְגַּל, שֶׁהֲרֵי בְּיָדוּעַ שֶׁכָּל גֶּשֶׁם מִתְנוֹעֵעַ הוּא מְחַמֵּם וּמַלְהִיב כָּל הַקָּרוֹב אֵלָיו בְּהַתְמָדַת תְּנוּעָתוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הַגֶּשֶׁם הַמִּתְנוֹעֵעַ גָּדוֹל וְרַב כֹּחַ שֶׁיּוֹסִיף חֹם גָּדוֹל תַּקִּיף וְאַמִּיץ. וְעַל כֵּן גַּלְגַּל הַלְּבָנָה הוּא מְחַמֵּם וּמַלְהִיב הַקָּרוֹב אֵלָיו, אֲבָל הוּא בְּעַצְמוֹ לֹא יִתְלַהֵב וְלֹא יִתְחַמֵּם, כִּי חָמְרוֹ זַךְ וְרַךְ אֵינֶנּוּ כְּחֹמֶר הַיְסוֹדוֹת לְקַבֵּל פְּעֻלּוֹת נְכְרִיּוֹת. וּמִפְּנֵי זֶה יְסוֹד הָאֵשׁ שֶׁטְּבָעוֹ לַעֲלוֹת לְמַעְלָה אֵינוֹ עוֹלֶה אֶל לֹא תַּכְלִית, כִּי שֶׁטַח הַגַּלְגַּל מַפְסִיק בְּהִיוֹת חָמְרוֹ חָזָק כְּרֹאִי מוּצָק, וְעַד שָׁם יַעֲלֶה דֶּרֶךְ גְּבוּלוֹ וְלֹא יַעַבְרֶנּוּ, כְּשֵׁם שֶׁמַּפְסִיק שֶׁטַח הָאָרֶץ שֶׁהַמַּיִם שֶׁטְּבָעָם לָרֶדֶת לְמַטָּה אֵינָן עוֹבְרִים אוֹתָהּ. וּכְבָר הוֹדַעְתִּיךָ לְמַעְלָה כִּי הָעוֹלָם נִבְרָא בְּתִשְׁרֵי שֶׁמִּזֶּלוֹ מֹאזְנַיִם, וְכֵן יוֹרֶה הַכָּתוּב הַשֵּׁנִי שֶׁלְּאַחַר זֶה, הוּא שֶׁאָמַר: ״וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם״, וְיָדוּעַ כִּי מִזֶּל הָרוּחַ הוּא מֹאזְנַיִם וּמִזֶּל הַמַּיִם הוּא עַקְרָב. וּבְאוּר הַכָּתוּב: אֵימָתַי בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ? בִּזְמַן שֶׁהָיְתָה רוּחַ אֱלֹהִים צוֹמַחַת וְעוֹלָה בַּבֹּקֶר, כְּלוֹמַר בִּזְמַן שֶׁמֹּאזְנַיִם, שֶׁהוּא מַזַּל הָרוּחַ, ״מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם״ שֶׁהוּא סָמוּךְ לְעַקְרָב, שֶׁהוּא מַזַּל הַמַּיִם. וְטַעַם קְרִיאַת הַשָּׁמוֹת מֹאזְנַיִם וְעַקְרָב, וְכֵן שְׁאָר הַמַּזָּלוֹת, כּוֹכָבִים מְקֻבָּצִים הֵם בְּצוּרוֹת מֹאזְנַיִם וְעַקְרָב, וְכָךְ נִתְקַבְּצוּ בִּזְמַן הַמַּבּוּל בְּצוּרָה זוֹ קִבּוּץ כּוֹכָבִים בְּצוּרַת טָלֶה, וְכֵן בְּצוּרַת שׁוֹר, וְכֵן תְּאוֹמִים שֶׁהוּא צוּרַת אָדָם, וְכֵן צוּרַת סַרְטָן שֶׁהוּא צוּרַת חַיָּה, וְכֵן צוּרַת מֹאזְנַיִם וְעַקְרָב, וְכֵן צוּרַת דְּלִי שֶׁהוּא צוּרַת אָדָם דּוֹלֶה מַיִם, וְנִקְרָאוּ אַחֲרֵי כֵן בַּשֵּׁמוֹת הַלָּלוּ כְּפִי אוֹתָן צוּרוֹת שֶׁנִּרְאוּ בָּהֶם בִּזְמַן הַמַּבּוּל. וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי טַעַם הֵרָאוֹתָם בִּזְמַן הַמַּבּוּל בְּצוּרָה זוֹ כְּדֵי שֶׁנִּתְעוֹרֵר עַל הַהַשְׁגָּחָה מִתּוֹךְ הוֹרָאַת הַשֵּׁמוֹת, וּכְמוֹ שֶׁנִּמְצָא לְרַבּוֹתֵינוּ ז״ל בְּמִדְרָשָׁם.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת גַּם כֵּן כִּי מוֹלַד תִּשְׁרֵי שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם הָיָה בהר״ד אֶלּוּ נִבְרְאוּ הַמְּאוֹרוֹת, וּמֵאַיִן נוֹדַע זֶה, מִמּוֹלַד נִיסָן הַבָּא מֵאַחֲרָיו. אֲבָל מֵאַחַר שֶׁהַמְּאוֹרוֹת לֹא נִבְרְאוּ עַד יוֹם רְבִיעִי אָנוּ יוֹדְעִין בְּבֵרוּר שֶׁמַּעוֹלָם לֹא הָיָה בהר״ד, אֲבָל הוּא הַחֶשְׁבּוֹן הָאֲמִתִּי אֵצֶל חַכְמֵי הַתְּכוּנָה.

וּמַה שֶׁתִּקְּנוּ לוֹמַר בַּתְּפִלָּה ״זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ״ אֶפְשָׁר לָנוּ לוֹמַר כֵּן בֵּין לְסִימָן בהר״ד בֵּין לְסִימָן וי״ד. אִם אָנוּ מוֹנִין לְסִימָן וי״ד הוּא שֶׁנִּבְרָא אָדָם בְּיוֹם שִׁשִּׁי אַחַר עֲבוֹר י״ב שָׁעוֹת מִן הַלַּיְלָה וּב׳ שָׁעוֹת מִן הַיּוֹם, יִהְיֶה בְּאוּר ״תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ״ לַדִּין, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּסִימָן בהר״ד כִּי בְּאוּר ״מַעֲשֶׂיךָ״ עַל יוֹם שִׁנִּי שֶׁהוּא תְּחִלַּת הָעֲשִׂיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ״, שֶׁהֲרֵי בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן לֹא הֻזְכַּר בּוֹ ״עֲשִׂיָּה״ אֶלָּא ״בְּרִיאָה״, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״מַעֲשֶׂיךָ״ וְלֹא אָמַר ״בְּרוֹאֶיךָ״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ״ יֵשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה סוֹד י׳ סְפִירוֹת, וְהַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הָעֶלְיוֹנִים שֶׁאֵינָם מִכְּלַל הַגַּלְגַּלִּים, וְהֵם הַנִּקְרָאִים ״שְׁמֵי קֶדֶם״ וְ״אֶרֶץ הַחַיִּים״. וּמִלַּת ״בְּרֵאשִׁית״ תִּרְמֹז אֶל הַחָכְמָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים קי״א:י׳): ״רֵאשִׁית חָכְמָה״. וְכֵן הַבֵּי״ת רֶמֶז לַחָכְמָה שֶׁהִיא שְׁנִיָּה בַּסְּפִירוֹת, וַהֲרֵי לְךָ מִלַּת ״בְּרֵאשִׁית״ – הָאוֹת הָרִאשׁוֹנָה וְהַמִּלָּה הֵם עֵדוּת עַל הַחָכְמָה. וּלְפִי שֶׁהַכֹּל נִמְשָׁךְ וְנֶאֱצָל מִן הַחָכְמָה בָּאָה הַבֵּי״ת רַבָּתִי, וְאַף עַל פִּי שֶׁהִיא שְׁנִיָּה בַּסְּפִירוֹת – רִאשׁוֹנָה הִיא לְעִנְיַן הַשְׁגָּחָתֵנוּ. וְזֶהוּ פֵּירוּשׁ בֵּי״ת שֶׁל ״בְּרֵאשִׁית״, חָכְמָה שֶׁהִיא רֵאשִׁית, שֶׁהֲרֵי הַסְּפִירָה הַקּוֹדֶמֶת לָהּ אֵין אָנוּ רַשָּׁאִין לְהַרְהֵר בָּהּ, וּלְכָךְ נִקְרֵאת ״אַיִן״, זֶהוּ (איוב כ״ח:י״ב) ״וְהַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא״ עַל דֶּרֶךְ הַהוֹדָעָה לֹא עַל דֶּרֶךְ שְׁאֵלָה. וּמִכָּל מָקוֹם נִרְמֶזֶת הִיא בְּעֶקְצוֹ שֶׁל בֵּי״ת, וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת: אוֹמְרִים לַבֵּי״ת ״מִי בְרָאֲךָ״? מַרְאֶה לָהֶן בְּעֶקְצָהּ כְּלַפֵּי אָלֶ״ף שֶׁהוּא הַכֶּתֶר.

וָדַע וְהָבֵן כִּי עִלַּת הָעִלּוֹת לְמַעְלָה מִן הַכֶּתֶר, וְזֶהוּ מַאֲמַר סֵפֶר יְצִירָה: ״עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה, עֶשֶׂר וְלֹא תֵשַׁע, עֶשֶׂר וְלֹא אַחַת עֶשְׂרֵה״, פֵּירוּשׁ עֶשֶׂר וְלֹא

תֹּאמַר, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב יֵשׁ לַחְשֹׁב מִן הַכְּלָל, לְפִי שֶׁכָּל שְׁאָר הַסְּפִירוֹת נִמְשָׁכוֹת מִמֶּנּוּ, כִּי הוּא מָקוֹר נוֹבֵעַ שֶׁהַכֹּל תְּלוּיִין בּוֹ. עֶשֶׂר וְלֹא אַחַת עֶשְׂרֵה, לְפִי שֶׁאֵין לַחְשֹׁב מִן הַכְּלָל מַה לְמַעְלָה מִן הַכָּתוּב, וְהוּא עִלַּת הָעִלּוֹת וְהוּא דָּבָר נֶעְלָם, אֵין לוֹמַר עָלָיו לֹא יֵשׁ וְלֹא אַיִן, וְזֶהוּ לְשׁוֹן עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה, עֶשֶׂר סְפִירוֹת שֶׁל "בְּלִי מָה", כְּלוֹמַר נֶאֱצָלוֹת מִבְּלִי מָה. וּמִזֶּה הִצְרִיכוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת קוֹצוֹ שֶׁל יו"ד, שֶׁהוּא רֶמֶז לְעִלַּת הָעִלּוֹת שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִכָּל הָעֲשָׂרָה, וְכֵיוָן שֶׁכָּל הָעֶשֶׂר הֵם הָאֲצִילוּת, הִנֵּה הַמַּאֲציל שֶׁהוּא עִלַּת הָעִלּוֹת נִפְרָד מֵהֶן, זֶהוּ פֵּרוּשׁ עֶשֶׂר וְלֹא אַחַת עֶשְׂרֵה. וּמַה שֶּׁכָּתַב שָׁם בְּסֵפֶר יְצִירָה "חָקַק" וְלֹא הִזְכִּיר מִי חָקַק, הַכַּוָּנָה עַל הַכָּתוּב, כִּי הַדָּבָר הֶחָקוּק הֵם ג' סְפָרִים שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה אוֹתִיּוֹת, שֶׁל שֵׁם שֶׁחָקַק הַכָּתוּב, וְהֵן יה"ו שֶׁהֵן אוֹתִיּוֹת מִתְבָּרְכוֹת וּמְבָרְכוֹת כָּל מִתְבָּרֵךְ, וְהֵם גַּם כֵּן "סֵפֶר סָפָר וְסִפּוּר", "סֵפֶר" הִיא הַחָכְמָה וּקְרָאהּ "סֵפֶר" לְפִי שֶׁהַדִּוּרוֹת הוֹלְכִים וְאֵין הַחָכְמָה נִשְׁאֶרֶת כִּי אִם עַל יְדֵי סֵפֶר, וּמִזֶּה נִקְרֵאת אַף הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה "סֵפֶר". "סְפָר" הוּא הַבִּינָה, שֶׁאָדָם מוֹנֶה בָּהּ וְהוּא מִלְּשׁוֹן סְפִירָה וּמִנְיָן, וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (ב טז): "וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה אֶת כָּל הָאֲנָשִׁים הַגֵּרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִד אָבִיו". "סִפּוּר" הוּא שְׁאָר הַסְּפִירוֹת שֶׁאָפְשָׁר לִבְנֵי אָדָם לְהַשִּׂיגָם וּלְדַבֵּר בָּהֶם. וְדַע כִּי "הַסֵּפֶר" הוּא הַיּו"ד, "סָפָר" הוּא הַהֵ"א, "סִפּוּר" הוּא הַוָּ"ו, וְהוּא הַתִּפְאֶרֶת שֶׁהִיא מִדָּה שִׁשִּׁית, וְהָבֵן. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי מִלַּת סֵפ"ר חֶשְׁבּוֹנָהּ ש"ם, וְאִם כֵּן שְׁלֹשָׁה סְפָרִים הֵם שְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת שֶׁל שֵׂכֶל, וְאַף עַל פִּי שֶׁכּוֹחוֹתֵיהֶם רַבִּים, שִׁלְשָׁתָם עִקָּר אֶחָד לָהֶם. וְכֵן ג' אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם הַגֶּה הֵם עִקָּר אֶחָד, וְיָצְאוּ מֵעִקָּר אֶחָד, הוּא הַחוֹקֵק הָעוֹלָם, הוּא הַכָּתוּב שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ מֵעִלַּת הָעִלּוֹת הַנִּקְרָא "אֵין סוֹף". וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן בְּפָרָשַׁת מָרָה בְּמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות ט"ו:כ"ה): "שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ".

אֱלֹהִים. הַתְּשׁוּבָה, וְהוּא בָּרָא הָעוֹלָם, וְאֵלָיו כַּוָּנַת תְּפִלָּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (בראשית כ':י"ז): "וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים", עַל ה"א אַחֲרוֹנָה נֶאֱמַר, וְכֵן אָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים נ"ה:י"ז): "אֲנִי אֶל אֱלֹהִים אֶקְרָא", וְעַל הַתְּשׁוּבָה נֶאֱמַר (משלי ב':ג'): "כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא", וְהַתְּשׁוּבָה נִקְרֵאת "בִּינָה", שֶׁהִיא נְתוּנָה בֵּין חָמֵשׁ רֹאשׁוֹנוֹת, וְ"אֶקְרָא" וְ"תִקְרָא" לְשׁוֹן תְּפִלָּה, בִּלְשׁוֹן (בראשית י"ג:ד'): "וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם" שֶׁתַּרְגּוּמוֹ "וְצַלִּי", "אֵת" וְ"אֶת" לְרַבּוֹת הַגְּדוּלָּה וְהַגְּבוּרָה, "הַשָּׁמַיִם" הַתִּפְאֶרֶת, וְהוּא הָעֶדֶן, וּשְׁנֵי עַמּוּדִים הַנִּקְרָאִים "נֵצַח וְהוֹד" נִכְלָלִים בְּמִלַּת "הַשָּׁמַיִם", כְּלוֹמַר הַשָּׁמַיִם וּשְׁנֵי עַמּוּדָיו, כִּי מֵאַחַר שֶׁלֹּא מָצִינוּ בְּרִיאָה לְעַמּוּדֵי שָׁמַיִם עַל כָּל פָּנִים יֵשׁ לָנוּ לוֹמַר שֶׁנִּכְלְלוּ בִּכְלַל הַשָּׁמַיִם. גַּם הַצַּדִּיק נִכְלָל עִמָּהֶם שֶׁהוּא עַמּוּד שֶׁהָעוֹלָם נִתְקַיֵּם בּוֹ. אוֹ אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי רִבּוּי הַוָּ"ו שֶׁל "וְאֵת" בָּא לְרַבּוֹת ג' עַמּוּדִים אֵלֶּה, וְ"הָאָרֶץ" הוּא הַגַּן הַמְקֻבָּל מֵעֶדֶן, "וְהָאָרֶץ הָיְתָה", יַזְכִּיר עַתָּה מַה הָיְתָה תְּחִלָּה, וְנִקְרֵאת בְּשֵׁם "אֶרֶץ" כִּי הִיא סוֹף הַבִּנְיָן, וְאָמַר "הָיְתָה" כְּלוֹמַר עִקָּר חֲוָיָתָהּ מֵאוֹתָהּ חֲוָיָה שֶׁהָיְתָה, וְהִיא הַחָכְמָה הַקּוֹדֶמֶת לַכֹּל, "תֹּהוּ" הוּא הַבִּינָה שֶׁהוּא "קַו יָרוֹק" שֶׁהוּא מַקִּיף אֶת כָּל הָעוֹלָם, "בֹּהוּ" הַמּוֹרֶה דָּבָר שֶׁמַּתְחִיל לְהִצְטַיֵּר הִיא הַגְּדוּלָּה, "וְחֹשֶׁךְ" הִיא הַגְּבוּרָה. וְעוֹד יֵשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה רֶמֶז כַּמָּה יְמֵי הָעוֹלָם, וְהוּא מְבֹאָר מְאֹד מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ רז"ל: שִׁית אַלְפֵי שְׁנֵי חֻרְבָּן עָלְמָא, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. לְכָךְ הִזְכִּיר מִיָּד: "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹּהוּ וָבֹהוּ" לְרַמֵּז עַל אֶחָד חָרוּב. גַּם בַּתֵּיבָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל שֵׁם מ"ב הַיּוֹצֵא מִמֶּנּוּ תִּמְצָא כֵּן רָמוּז כִּי הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּשִׁשָּׁה יַתֵּץ וְיֶחֱרַב, וְזֶה מְבֹאָר.

וְדַע כִּי מַה שֶּׁלֹּא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב בַּשָּׁמַיִם מַה הָיוּ תְּחִלָּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ בָּאָרֶץ, מִתּוֹךְ שֶׁפֵּרֵשׁ עִנְיַן הָאָרֶץ תּוֹכֵל לְהָבִין עִנְיַן הַשָּׁמַיִם, וְעַל זֶה סָמַךְ וְשָׁתַק שֶׁלֹּא הִזְכִּיר עִנְיַן הַשָּׁמַיִם וְלֹא פֵּרֵשׁ מַה הָיוּ הַגַּלְגַּלִּים קֹדֶם הַגִּיעָם אֶל תַּכְלִיתָם כְּמוֹ שֶׁהֵם הַיּוֹם. אֲבָל לְפִי הַקַּבָּלָה שָׁרַמַּזְתִּי לְךָ יָבֹא הָעִנְיָן אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם כְּשֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ עִנְיַן הַשָּׁמַיִם, לְפִי שֶׁהֵם הֶעֱדֶן, וְהֵיאַךְ יוּכַל לְפָרֵשׁ מַה הָיָה תְּחִלָּה, וּכְבָר דָּרַשׁוּ רז"ל (ישעיה ס"ד:ד'): "עַיִן לֹא רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ", זֶה עֵדֶן שֶׁלֹּא רָאֲתָה עַיִן מֵעוֹלָם, וּלְכָךְ גִּלָּה עִנְיָנוֹ וְסָתַם הַנִּסְתָּרוֹת וְהָאֲרִיךְ בַּנִּגְלוֹת. וְהָבֵן זֶה הֵיטֵב, כִּי "הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ" שֶׁבְּפָסוּק רִאשׁוֹן הֵם הַתִּפְאֶרֶת וְהָעֲטָרָה, וְהֵם הָעֵדֶן וְהַגַּן שֶׁהַכָּתוּב מַזְכִּיר לְפָנָיו. וְזֶהוּ מִדְרַשׁ רז"ל שֶׁנִּבְרָא "גַּן עֵדֶן" קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, וְאִם הַגַּן נִבְרָא כָּל שֶׁכֵּן הָעֵדֶן, שֶׁהֲרֵי הַגַּן נָטוּעַ בּוֹ, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיִּטַּע ה' אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם".

וַיֵּשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי יֵשׁ בְּיָדֵינוּ קַבָּלָה בְּפָסוּק זֶה שֶׁל "בְּרֵאשִׁית" שֶׁמִּמֶּנּוּ יוֹצֵא שֵׁם בֶּן מ"ב הַמְיֻחָס לְמִדַּת הַדִּין עַד בֵּי"ת שֶׁל "בֹּהוּ", אַף עַל יְדֵי צְרוּפִים רַבִּים. וְאִם תָּאִיר עֵינֵי הַלֵּב תִּמְצָא בּוֹ הַמִּנְיָן שֶׁל בהר"ד שֶׁזְּכַרְתִּי לְמַעְלָה, וְהוּא רָשׁוּם בַּפָּרָשָׁה, וְאוֹתִיּוֹתָיו אַרְבַּעְתָּם בֵּין כָּל אוֹת וְאוֹת מ"ב אוֹתִיּוֹת. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין יוּכַל לְהַבְחִין כִּי אֵין זֶה דֶּרֶךְ מִקְרֶה, אֲבָל הוּא מוֹפֵת גָּמוּר עַל חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, כִּי בְּטֶרֶם הָרִים יוּלָּדוּ וְלֹא הָיָה בהר"ד הָיָה מִדַּת דִּינוֹ שֶׁל עוֹלָם בִּמְקוֹם בהר"ד פּוֹעֵל בְּאֵין כְּלִי וּמוֹצִיא כְּלִי לְמַעֲשֵׂהוּ, וְזֶה מְבֹאָר.

ג **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים.** מִלַּת אֲמִירָה הִיא הַחֵפֶץ, מַה תֹּאמַר נַפְשִׁי וּמַה תִּרְצֶה וְתַחְפּוֹץ. אוֹ יִהְיֶה עִנְיַן "וַיֹּאמֶר" – וְגָזַר, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כ"ב:כ"ח): "וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ".

יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שְׁנֵי אוֹרִים הָיוּ, הָרִאשׁוֹן הָאוֹר שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁין בּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא אוֹר חַמָּה וּלְבָנָה, וְהַשֵּׁנִי הָאוֹר הַגָּנוּז לַצַּדִּיקִים לָעָתִיד לָבֹא. וְיָדוּעַ כִּי הָאוֹר שֶׁמִּשְׁתַּמְּשִׁים בּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא נֶאֱצָל מִן הָאוֹר הַגָּנוּז לַצַּדִּיקִים לָעָתִיד לָבֹא, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ חֲז"ל: נִבְרֵאת אוֹרָהּ שֶׁל מְעָלָה מִגַּלְגַּל חַמָּה. שְׁנֵי אוֹרִים אֵלּוּ, הַגָּנוּז וְהַנִּגְלֶה, רְמוּזִים בְּפָסוּק אֶחָד, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהלים ל"א:כ'): "מָה רַב טוּבְךָ" וְגוֹ' כִּי רַב טוּב הַצָּפוּן הוּא הָאוֹר הַגָּנוּז, "פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ" הוּא הָאוֹר הַנִּגְלֶה, כְּלוֹמַר מִמֶּנּוּ פָּעַלְתָּ אוֹר נִגְלֶה "לַחוֹסִים בָּךְ", בְּצִלְלֶךָ, בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְזֶהוּ "נֶגֶד בְּנֵי אָדָם". וְאַל תִּתְמַהּ וְתֹאמַר: וַהֲלֹא לֹא נִבְרְאוּ

הַמְּאוֹרוֹת עַד יוֹם רְבִיעִי, כִּי הַמַּאֲמָר בְּיוֹם רְבִיעִי הוּא שֶׁגָּזַר שֶׁיָּאִירוּ לְמַטָּה לָאָרֶץ, וְהוּ שֶׁאָמַר "לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ", שֶׁהֲרֵי בְּיוֹם רִאשׁוֹן לֹא הָיוּ מַגִּיעִין הָאוֹרָה לְמַטָּה כִּי אִם בָּרָקִיעַ.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ "יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר" – בָּשָׂר וָדָם מַדְלִיק נֵר מִנֵּר דָּלוּק, שְׁמָא יָכוֹל לְהַדְלִיק נֵר מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ? וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ מוֹצִיא אוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם", וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר", וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (איוב י"ב:כ"ב): "מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי חֹשֶׁךְ וַיּוֹצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת", וְאָמַר דָּנִיֵּאל (דניאל ב׳:כ"ב) "הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה בַּחֲשׁוֹכָא וּנְהוֹרָא עִמֵּיהּ שְׁרֵא", "עַמִּיקָתָא" זֶה מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, ו"מְסַתְּרָתָא" זֶה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, "יָדַע מָה בַּחֲשׁוֹכָא" – "וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם", "וּנְהוֹרָא עִמֵּיהּ שְׁרֵא" – "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר". וְאַחַר שֶׁנִּתְבָּאֵר שֶׁהוֹצִיא הָאוֹר מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ לָמַדְנוּ מִזֶּה שֶׁהַלַּיְלָה כּוֹלֵל אֶת הַיּוֹם, וְאֶפְשָׁר שֶׁיִּקָּרֵא הַלַּיְלָה בְּשֵׁם יוֹם. וּמִזֶּה אָנוּ אוֹמְרִים בְּלֵילֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים: "אֶת יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה", גַּם בְּלֵילֵי יָמִים טוֹבִים: "אֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה", "אֶת יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה", לְפִי שֶׁהַלַּיְלָה הוּא בִּכְלַל הַיּוֹם. אֲבָל הַיּוֹם אֵינוֹ נִקְרָא בְּשֵׁם לַיְלָה אֶלָּא בְּשֵׁם יוֹם בִּלְבַד. אָמַר רַבִּי סִימוֹן: ה׳ פְּעָמִים כְּתִיב כָּאן אוֹרָה, כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה: "יְהִי אוֹר", כְּנֶגֶד סֵפֶר בְּרֵאשִׁית שֶׁבּוֹ נִתְעַסֵּק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבָרָא עוֹלָמוֹ; "וַיְהִי אוֹר", כְּנֶגֶד "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת" שֶׁבּוֹ נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְיָצְאוּ מֵאֲפֵלָה, וּכְתִיב בֵּיהּ (שמות י׳:כ"ג): "וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם"; "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר", כְּנֶגֶד סֵפֶר "וַיִּקְרָא" שֶׁהוּא מָלֵא הֲלָכוֹת הַרְבֵּה; "וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר", כְּנֶגֶד סֵפֶר "בְּמִדְבַּר" שֶׁבּוֹ נִבְדְּלוּ יִשְׂרָאֵל בֵּין יוֹצְאֵי מִמִּצְרַיִם לְבָאֵי הָאָרֶץ; "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר", כְּנֶגֶד מִשְׁנָה תוֹרָה שֶׁהוּא מָלֵא מִצְוֹת הַרְבֵּה. בֵּאוּר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה בַּחֲמִשָּׁה אוֹרִים הַלָּלוּ, הָאֶחָד אוֹר בְּרִיאַת הָעוֹלָם, הַב׳ אוֹר הַגְּאֻלָּה, הַג׳ אוֹר הַתְּשׁוּבָה, שֶׁהַמֵּבִיא קָרְבָּן שָׁב בִּתְשׁוּבָה וּמִתְוַדֶּה עָלָיו, הַד׳ אוֹר בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הַה׳ אוֹר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת.

וְעַל דָּרָךְ הַשֵּׂכֶל "יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר", הָאוֹר הַזֶּה הוּא רֵאשִׁית הַחִדּוּשׁ, וְהוּא נִקְרָא עוֹלַם הַמַּלְאָכִים, וּמִמֶּנּוּ נִתְהַוּוּ כָּל שְׁאָר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר לְמַטָּה מִמֶּנּוּ, וְהֵם הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ. וּלְגוֹדֶל מַעֲלָתוֹ בָּא הַמַּאֲמָר לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בִּפְרָקֵינוּ: שָׁמַיִם מֵהֵיכָן נִבְרְאוּ – מֵאוֹר לְבוּשׁוֹ. בֵּאֵר לְךָ שֶׁמְּצִיאוּת הַשָּׁמַיִם הִנֵּה הוּא מֵאֲמִתּוּת זֶה הָאוֹר. וְאָמַר "אוֹר לְבוּשׁוֹ", לְפִי שֶׁהָאוֹר הַזֶּה מַפְסִיק בֵּינוֹ וּבֵין שְׁאָר בְּרִיּוֹתָיו כִּלְבוּשׁ הַזֶּה מַפְסִיק בֵּין הַלּוֹבְשׁוֹ וּבֵין זוּלָתוֹ. וְהִנֵּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ פְּעֻלּוֹתָיו בְּכֹלֶל הַמְּצִיאוּת בְּאֶמְצָעוּת מַלְאָךְ, וְכָל מַלְאָךְ כְּפִי הַשְׁלִיחוּת, וְאִם כֵּן כְּוָנַת הַמַּאֲמָר הַזֶּה "שָׁמַיִם מֵהֵיכָן נִבְרְאוּ – מֵאוֹר לְבוּשׁוֹ", כִּי הַשָּׁמַיִם שֶׁהֵם בַּעֲלֵי הַחֹמֶר נִבְרְאוּ מִכֹּחַ זֶה הָאוֹר, הוּא עוֹלָם הַמַּלְאָכִים שֶׁהוּא צוּרָה בִּלְבַד, וְהַשָּׁמַיִם שֶׁהֵם חֹמֶר צְרִיכִין הֵם לַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם צוּרָה, כִּי הַצּוּרָה גּוֹרֶמֶת מְצִיאוּת הַחֹמֶר וְאֵין הַחֹמֶר גּוֹרֵם מְצִיאוּת הַצּוּרָה, כִּי יֵשׁ צוּרָה בִּלְתִּי חֹמֶר וְאֵין חֹמֶר בִּלְתִּי צוּרָה. וְהִנֵּה הַמַּאֲמָר הַזֶּה שָׁלֵם, אֵינֶנּוּ נוֹטֶה לְדַעַת הַקַּדְמוּת כְּלָל.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה "יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר" אֵין תְּחִלַּת הֲוָיַת הָאוֹר הַזֶּה בַּמַּאֲמָר הַזֶּה, כִּי כְּבָר הָיָה בְּמַאֲמַר "בְּרֵאשִׁית" שֶׁהוּא מַאֲמָר רִאשׁוֹן, וּמִזֶּה אָמְרוּ רז"ל: בְּרֵאשִׁית נַמֵּי מַאֲמָר הוּא. וּבְאוֹתוֹ מַאֲמָר הָיָה הָאוֹר מְכֻסֶּה, וַעֲתָּה בְּמַאֲמַר "יְהִי אוֹר" גִּלָּה אוֹתוֹ וְהִגְבִּילוֹ לְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁרָמְזוּ לָנוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת: יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר וַיְהִי כֵּן אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא "וַיְהִי אוֹר", כְּבָר הָיָה בַּמַּעֲשֶׂה.

וַיַּשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי הָאוֹר הַזֶּה נִקְרָא "טוֹב" וְנִקְרָא "רַב טוּב הַצָּפוּן" שֶׁיִּשְׂרָאֵל זוֹכִין אֵלָיו, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהלים ל"א:כ׳) "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ" וְגוֹ׳, וּכְתִיב (ישעיה ס"ג): "וְרַב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל". וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ ז"ל: אָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם: הֵאִיר לָנוּ מֵאוֹתוֹ הָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קי"ח:כ"ז): "אֵל ה׳ וַיָּאֶר לָנוּ", וּכְתִיב (תהלים כ"ז:א׳): "ה׳ אוֹרִי וְיִשְׁעִי", וְהֶבֵן זֶה. וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי עַתָּה בַּמַּאֲמָר הַזֶּה "יְהִי אוֹר" הִתְחִיל בְּרִיאַת הָעוֹלָם, וְנִבְרָא בְּכ"ה בֶּאֱלוּל, זֶכֶר לַדָּבָר "יְהִי אוֹר", כְּלוֹמַר מִלַּת "יְהִי". וּמַה שֶּׁאָמַר בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם בֵּאוּרוֹ בְּתִשְׁרֵי נִשְׁלְמָה הַבְּרִיאָה, כִּי בוֹ נִבְרָא אָדָם שֶׁהוּא תַּשְׁלוּם הַבְּרִיאָה וּגְמַר הַכֹּל, כִּי הוּא חוֹתֵם תָּכְנִית. וּמִפְּנֵי זֶה לֹא יָכְלוּ לוֹמַר בֶּאֱלוּל נִבְרָא הָעוֹלָם, כִּי הָלְכוּ אַחַר הַגְּמָר וְהַחֲתִימָה.

וַיַּשׁ לְךָ לְהַשְׂכִּיל כִּי זְמַן קְדִימַת הַתּוֹרָה לָעוֹלָם מִבְּרֵאשִׁית עַד "יְהִי אוֹר" כַּנִּרְמָז בְּמִלַּת "בְּרֵאשִׁית", שְׁנֵי אַלְפִּים יֵשׁ שֶׁהָיָה רֵאשִׁית, וְכֵן מָצִינוּ בְּמִדְרָשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה: יְהִי עֶרֶב אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא "וַיְהִי עֶרֶב", מִכָּאן שֶׁהָיָה סֵדֶר זְמַנִּים קֹדֶם לָכֵן, עַד כָּאן. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַזְּמַן נִבְרָא, וְקֹדֶם הַבְּרִיאָה לֹא הָיָה זְמַן, הִזְכִּיר זְמַנִּים עַל אוֹתָן ב׳ אַלְפִּים שָׁנָה, כִּי אֵין אוֹתָן הַיָּמִים בִּימֵי אֱנוֹשׁ, אֲבָל יוֹם מֵאוֹתָן הַיָּמִים שֶׁמִּהֶם הַשָּׁנִים שָׁאֵין לָהֶם חֵקֶר, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (איוב ל"ו:כ"ו): "הֵן אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדַע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא חֵקֶר", וּכְתִיב (איוב י׳): "הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ" וְגוֹ׳, וּכְתִיב (תהלים ק"ב:כ"ח): "וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמוּ". וּבְאוֹתָם זְמַנִּים עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לִבְרֹאת אֶלֶף דּוֹר וְנִמְחוּ מֵהֶן תתקע"ד דּוֹרוֹת מֵאוֹתָן אֶלֶף דּוֹר, כְּלוֹמַר נִמְחוּ בְּמַחְשָׁבָה, לֹא שֶׁיָּצְאוּ לְיֵדֵי פֹּעַל, כִּי הַמַּחְשָׁבָה הַקּוֹדֶמֶת לַכֹּל יָדְעָה כִּי יִהְיוּ רְשָׁעִים אִם יִבָּרְאוּ, וּלְכָךְ נִתְּנָה תּוֹרָה לְכ"ו דּוֹרוֹת מִשֶּׁבָּרָא הָעוֹלָם, כְּדֵי לְהַשְׁלִים אֶלֶף דּוֹר, וְזֶהוּ (תהלים ק"ה:ח׳): "דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר", בֵּאוּרוֹ לְסוֹף אֶלֶף דּוֹר. וְדוֹרוֹת הַלָּלוּ הִזְכִּירוּם רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּפֶרֶק אֵין דּוֹרְשִׁין, אָמְרוּ: "נָהַר דִּינוּר נָגִיד וְנָפִיק" וְגוֹ׳, מֵהֵיכָא קָא שָׁקֵיל – מִזִּיעָתָם שֶׁל חַיּוֹת, לְהֵיכָא קָא שָׁפִיךְ – עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים בְּגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כ"ג:י"ט): "הִנֵּה סַעֲרַת ה׳ חֵמָה יָצְאָה" וְגוֹ׳, רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר (איוב כ"ב:ט"ז): "אֲשֶׁר קֻמְּטוּ וְלֹא עֵת", אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן חֲסִידָא: אֲלוּ תְּשַׁע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבַּע דּוֹרוֹת שֶׁקָּמְטוּ לְהַבָּרְאוֹת קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם וְלֹא נִבְרְאוּ, שְׁתָּלָן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, וְהֵן הֵן עִזֵּי פָּנִים שֶׁבַּדּוֹר, עַד כָּאן בַּחֲגִיגָה.

ד **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִלַּת ״וַיַּרְא״ קִיּוּם הַדָּבָר וַעֲמִידָתוֹ בְּחֵפֶץ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, מִלְּשׁוֹן רז״ל ״רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אַדְמוֹן״. וּבְכָל יוֹם וָיוֹם שֶׁל מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית תִּמְצָא כֵּן, וְהַכַּוָּנָה בּוֹ שֶׁגָּזַר עַל כָּל אֶחָד מִן הַנִּבְרָאִים שֶׁבְּכָל הַנִּמְצָאִים הָעֲמִידָה וְהַקִּיּוּם שֶׁיִּהְיֶה קִיּוּמָן בְּחֶפְצוֹ, וְאִם יִפְרֵד מֵהֶם חֶפְצוֹ רֶגַע יִהְיוּ לְאַיִן. וְעַל כֵּן חָתַם מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית: ״וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״, שֶׁרָצָה בְּקִיּוּמָן. וּמַה שֶּׁהוֹסִיף ״אֶת הָאוֹר״ וְלֹא אָמַר ״וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב״, שֶׁאִלּוּ אָמַר כֵּן הָיָה חוֹזֵר עַל בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְלֹא גָּזַר בָּהֶם הַקִּיּוּם עֲדַיִן, כִּי לֹא עָמְדוּ בְּכֹחַ, שֶׁהֲרֵי בַּשֵּׁנִי נַעֲשָׂה הָרָקִיעַ, וּבַשְּׁלִישִׁי נִפְרְדוּ הַמַּיִם וְהֶעָפָר וְנַעֲשָׂה הַיַּבָּשָׁה וְנִקְרֵאת אֶרֶץ, וְאָז גָּזַר בָּהֶם הַקִּיּוּם וְאָמַר: ״וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״וַיַּרְא״ מַה חִדּוּשׁ טוֹבָה רָאָה בּוֹ, רָאָה שֶׁאֵינוֹ כְּדַאי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה עָמַד וּגְנָזוֹ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה ״אֶת הָאוֹר״ בָּא לְרַבּוֹת הַדָּבָר שֶׁהִשִּׂיג רַבִּי עֲקִיבָא וְכָל מִינֵי מְאוֹרוֹת שֶׁלּוֹ הַנִּמְצָאִים מֵאֲמִתַּת זֶה הָאוֹר, וְעַל הַדָּבָר הַהוּא הֵעִידוּ הַחֲכָמִים עָלָיו שֶׁנִּכְנַס בְּשָׁלוֹם וְיָצָא בְּשָׁלוֹם. וְאֶפְשָׁר עוֹד שֶׁבָּא לְרַבּוֹת הַנְּשָׁמוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ עִם הָאוֹר, וְכֵן נִרְמַז בְּאִיּוֹב (איוב ל״ח:י״ט): ״אֵיזֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן אוֹר״, וּכְתִיב עָלָיו שֶׁנִּכְנַס בְּשָׁלוֹם וְיָצָא בְּשָׁלוֹם. וְאֶפְשָׁר עוֹד שֶׁבָּא לְרַבּוֹת הַנְּשָׁמוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ עִם הָאוֹר, וְכֵן נִרְמַז בְּאִיּוֹב (איוב ל״ח:י״ט): ״אֵיזֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן אוֹר״, וּכְתִיב (איוב ל״ח:כ״א): ״יָדַעְתָּ כִּי אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים״, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר הָרַמְבַּ״ן ז״ל בְּפֵירוּשׁ אִיּוֹב. וְכֵן כְּתִיב (ד״ה א ד׳:כ״ג) ״עִם הַמֶּלֶךְ בִּמְלַאכְתּוֹ יָשְׁבוּ שָׁם״.

וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַחֹשֶׁךְ הַזֶּה הוּא הֶעְדֵּר הָאוֹר, וְאֵינוֹ חֹשֶׁךְ שֶׁל מַעְלָה שֶׁהִזְכִּיר ״וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם״, לְפִי שֶׁאוֹתוֹ הַחֹשֶׁךְ הוּא הָאֵשׁ. וְלֹא הִזְכִּיר ״כִּי טוֹב״ בְּיוֹם שֵׁנִי, וּבְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁנִּגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם הִזְכִּיר בּוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים טוֹב, אֶחָד לִגְמַר מְלֶאכֶת הַמַּיִם וְאֶחָד לַיּוֹם עַצְמוֹ. וַאֲנִי שׁוֹאֵל בָּזֶה, וּמַה בְּכָךְ אִם לֹא נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם, כֵּיוָן שֶׁנִּגְמְרָה מְלֶאכֶת הָרָקִיעַ וּבְרִיאַת הַמַּלְאָכִים שֶׁנִּבְרְאוּ בְּיוֹם שֵׁנִי, הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״כִּי טוֹב״ עַל גְּמַר הַמְּלָאכָה וְהַבְּרִיאָה בָּרָקִיעַ וּבַמַּלְאָכִים, וְהָיָה לוֹ לִגְזוֹר בָּהֶם הַקִּיּוּם וְלוֹמַר בָּהֶם ״כִּי טוֹב״, כִּי לֹא נוֹפְלִים הֵם מִכָּל שְׁאָר מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם ״כִּי טוֹב״. וְיֵשׁ לִי לוֹמַר, כִּי מִכָּאן רְאָיָה עֲצוּמָה כִּי הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם הוּא עִקַּר הַמְּצִיאוּת, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנִּגְמְרָה בְּיוֹם שֵׁנִי בְּרִיאַת הָרָקִיעַ וְהַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לֹא הָיָה בָּזֶה שְׁלֵמוּת עַד שֶׁנִּגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם בַּשְּׁלִישִׁי בְּמַאֲמַר ״יִקָּווּ״ וְנַעֲשָׂה הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל, כִּי כָּל הָעוֹלָם הָיָה מַיִם וְהֵצְרִכוּ לְהִקָּווֹת בְּמָקוֹם אֶחָד כְּדֵי שֶׁתֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה, וְכַאֲשֶׁר בָּא מַאֲמַר ״יִקָּווּ״, נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל, כִּי כָּל הָעוֹלָם הָיָה מַיִם וְהֵצְרִכוּ לְהִקָּווֹת בְּמָקוֹם אֶחָד כְּדֵי שֶׁתֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה, וְכַאֲשֶׁר בָּא מַאֲמַר ״יִקָּווּ״, נִתְבַּסֵּס הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַזֶּה, וְעִם זֶה הָיָה הַמְּצִיאוּת שָׁלֵם וְרָאוּי לְהַזְכִּיר בּוֹ ״כִּי טוֹב״. וּכְלָל פֵּירוּשׁ הַמַּאֲמָר הַזֶּה שֶׁדָּרְשׁוּהוּ רז״ל לְפִי שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם, כִּי מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר ״כִּי טוֹב״ בִּבְרִיאַת עוֹלָם הָעֶלְיוֹן, אִם כֵּן הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַזֶּה הוּא עִקַּר הַמְּצִיאוּת. וְאוּלַי מִפְּנֵי זֶה נִקְרֵאת יַבָּשָׁה ״אֶרֶץ״, לְפִי שֶׁבָּהּ נִשְׁלַם רְצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְכַוָּנָתוֹ בַּמְּצִיאוּת, מִלְּשׁוֹן הַכָּתוּב (מלאכי ג׳:י׳ב) ״כִּי תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ״. וְיֵחַס הַקְּרִיאָה הַזֹּאת אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שֶׁאָמַר: ״וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ״, גַּם בְּיוֹם רְבִיעִי בְּמַאֲמַר ״יְהִי מְאוֹרוֹת״ בֵּאֵר הַכָּתוּב שֶׁלֹּא נִבְרְאוּ הַמְּאוֹרוֹת רַק לְתַשְׁמִישׁוֹ שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה, הוּא שֶׁאָמַר: ״לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ״, וְהִנֵּה זֶה יוֹרֶה כִּי הָעֶלְיוֹנִים עִם הֱיוֹתָם גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים נִבְרְאוּ בַּעֲבוּר הַתַּחְתּוֹנִים. וְיֵשׁ לִי עוֹד רְאָיָה מִדִּבְרֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בַּפָּסוּק (דברים י׳:י״ד) ״הֵן לַה׳ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם״, שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה הַשָּׁפֵל עִקַּר הַמְּצִיאוּת, וְכַאֲשֶׁר אֶכְתֹּב שָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְכָל זֶה עַל דֶּרֶךְ מִדְרָשׁ רז״ל: גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת.

וּבַמִּדְרָשׁ, מִפְּנֵי מַה לֹּא נֶאֱמַר ״כִּי טוֹב״ בַּשֵּׁנִי, לְפִי שֶׁבּוֹ נִבְרָא גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל׳:ל״ג): ״כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תָּפְתֶּה״, יוֹם שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֶתְמוֹל וְאֵין לוֹ שִׁלְשׁוֹם. וְעוֹד דָּרְשׁוּ ז״ל, לְפִי שֶׁבּוֹ נִבְרָא הַמַּחְלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם״. אָמַר רַבִּי טַבְיוּמִי: וּמַה מַּחְלֹקֶת שֶׁהוּא לְתִקּוּן הָעוֹלָם וּלְיִשּׁוּבוֹ לֹא כְּתִיב בּוֹ ״כִּי טוֹב״, מַחְלֹקֶת שֶׁהִיא לְעִרְבּוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם לֹא כָּל שֶׁכֵּן? וּבְאוֹר הָעִנְיָן, כִּי הַשֵּׁנִי תְּחִלַּת הַשִּׁנּוּי, וּלְכָךְ נִקְרָא שֵׁנִי, וְהוּא הַסִּבָּה לְכָל חֲלֻקָּה וְשִׁנּוּי. וּמַה שֶּׁאָמַר כִּי הַמַּחְלֹקֶת וְגֵיהִנֹּם נִבְרְאוּ בּוֹ בַּיּוֹם, לְהִתְבּוֹנֵן מִזֶּה שֶׁכָּל הַמְּעוֹרֵר מַחְלֹקֶת נִדּוֹן בְּגֵיהִנֹּם. וְכֵיוָן שֶׁמַּחְלֹקֶת וְגֵיהִנֹּם נִבְרְאוּ בּוֹ בַּיּוֹם לָמָּה נֶאֱמַר שֶׁהוּא יוֹם מַזִּיק, וּלְכָךְ אָסְרוּ רז״ל לְהַתְחִיל כָּל מְלָאכָה בּוֹ וְאָמְרוּ: אֵין מַתְחִילִין בְּשֵׁנִי. וּלְכָךְ אָסְרוּ גַּם כֵּן לֶאֱכֹל זוּגוֹת כִּי הוּא דָּבָר מַזִּיק, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ: לֹא יֹאכַל אָדָם תְּרֵי וְלֹא יִשְׁתֶּה תְּרֵי. וְהַמַּחְלֹקֶת הַזֶּה שֶׁהָיָה בְּיוֹם שֵׁנִי הָיָה תְּחִלַּת כָּל מַחְלֹקֶת וְסִבָּתָהּ, וּלְכָךְ לֹא נֶאֱמַר בּוֹ ״כִּי טוֹב״, שֶׁהוּא גֶּרֶם הַגּוֹרְמִים אַחֲרָיו וּמְמֻנּוּ וְהָלְאָה הָיוּ הַחוֹלְקִים וְהַמְשַׁנִּים רְצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שֶׁהֲרֵי בַּשְּׁלִישִׁי אָמַר: ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ עֵץ פְּרִי״ וְהִיא לֹא עָשְׂתָה כֵּן אֶלָּא ״עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי״; וּבְרָבִיעִי קִטְרְגָה הַלְּבָנָה וְאָמְרָה: אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד; וּבַחֲמִישִׁי נִמְלְחָה בַּת זוּגוֹ שֶׁל לִוְיָתָן, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל: סֵרַס אֶת הַזָּכָר וְהָרַג אֶת הַנְּקֵבָה וּמְלָחָהּ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא; וּבַשִּׁשִּׁי חָטְאוּ אָדָם וְחַוָּה וְנִטְרְדוּ מִגַּן עֵדֶן. וְאִם כֵּן חֲרֵי מָצָאנוּ בְּכָל הַיָּמִים אַחַר יוֹם שֵׁנִי עִנְיָן קִטְרוּג וְשִׁנּוּי כַּוָּנָה וּפֵרוּד רָצוֹן וְחִלּוּק דֵּעוֹת בַּנִּבְרָאִים, וְסִבָּתָם יוֹם שֵׁנִי, כִּי כֻּלָּם בָּאֵי כֹּחוֹ וְנִמְשָׁכִים אַחֲרָיו.

ט **יִקָּווּ הַמַּיִם.** לְפִי שֶׁהָיָה הַתְּהוֹם שֶׁהוּא מַיִם וְעָפָר בִּדְמְיוֹן מַיִם עֲכוּרִים, הוּצְרַךְ הַמַּאֲמָר הַקָּדוֹשׁ לִגְזוֹר שֶׁיִּקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם שֶׁהֵם גְּבוֹהִים אֶל מָקוֹם אֶחָד שֶׁפֵּל לְמַטָּה, וְשֶׁיַּעֲלֶה הֶעָפָר לְמַעְלָה עַד שֶׁתֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וְתִהְיֶה רְאוּיָה לִישׁוּב. וְהִנֵּה אֵלּוּ שְׁתֵּי גְּזֵרוֹת בְּהֶפֶךְ מִטְבָּעָם, כִּי טֶבַע הֶעָפָר לָרֶדֶת לְמַטָּה וְטֶבַע הַמַּיִם לַעֲלוֹת לְמַעְלָה. וְעַתָּה גָּזַר עַל הַמַּיִם שֶׁהָיוּ מְלֵאִים אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שֶׁיֵּרְדוּ לְמַטָּה כְּטִבְעוֹ שֶׁל עָפָר, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ח:ל׳) ״כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ״, וְגָזַר עַל הֶעָפָר שֶׁיַּעֲלֶה לְמַעְלָה כְּטֶבַע הַמַּיִם. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהלים קל״ו:ו׳): ״לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ״, כִּי זֶה חֶסֶד לָעוֹלָם

לְקִיּוּם הַיִּשּׁוּב וְהַנִּבְרָאִים שֶׁבּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהלים ל״ז:ז׳): ״צַדִּקְתְּךָ כְּהַרְרֵי אֵל מִשְׁפָּטֶיךָ תְהוֹם רַבָּה״, כִּי בְּזֶה נִגְלָה צִדְקַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כְּשֶׁנָּתַן מִשְׁפָּטָיו בִּתְהוֹם רַבָּה כְּדֵי שֶׁיֵּרְדוּ הַמַּיִם הֶפֶךְ מִטִּבְעָם וּבְהֵמָה, כְּלוֹמַר בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁבָּאָרֶץ. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד ״וְתַרְאֶה הַיַּבָּשָׁה״, שֶׁיִּהְיֶה הַיַּבָּשׁ נִרְאֶה בָּהּ, שֶׁלְּכָךְ נִקְרֵאת ״יַבָּשָׁה״, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁתִּהְיֶה לַחָה אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהוֹצִיא פֵּרוֹת. וְהִנֵּה עַתָּה כְּשֶׁנִּרְאֶה בָּהּ הַיַּבָּשׁ אָז נִגְמְרָה מְלֶאכֶת הַמַּיִם, הִזְכִּיר בּוֹ ״כִּי טוֹב״.

וּבַמִּדְרָשׁ ״יִקָּווּ הַמַּיִם״ יֵעָשֶׂה מִדָּה לַמַּיִם, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (זכריה א׳:ט״ז): ״וְקָו יִנָּטֶה עַל יְרוּשָׁלָיִם״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (איוב כ״ח:כ״ה) ״וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה״, נָתַן חִצִּים בָּרָקִיעַ וְחִצִּים בָּאוֹקְיָנוֹס. הָדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים ס״ה:ו׳) ״פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם״.

דָּבָר אַחֵר: **יִקָּווּ הַמַּיִם**, יִקָּווּ לִי הַמַּיִם, מַה שָּׁאֲנִי עָתִיד לַעֲשׂוֹת בָּהֶן וְלִשְׁטוֹף אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בַּמַּבּוּל. מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבָּנָה פַּלְטְרִין וְהוֹשִׁיב בָּהֶם דַּיָּרִין אִלְמִין. עָמְדוּ וְשָׁאֲלוּ בִּשְׁלוֹם הַמֶּלֶךְ. אָמַר הַמֶּלֶךְ: וּמַה כְּשֶׁהוֹשַׁבְתִּי בָהֶן דַּיָּרִין אִלְמִין כָּךְ מַסְכִּימִין וְשׁוֹאֲלִין בִּשְׁלוֹמִי בִּרְמִיזָה וּבְאָצְבַּע, אִלּוּ הוֹשַׁבְתִּי בָהֶן דַּיָּרִין פִּקְחִין עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה ! עָמַד וְהוֹשִׁיב בָּהֶן דַּיָּרִין פִּקְחִין. עָמְדוּ וְהֶחֱזִיקוּ בַּפַּלְטְרִין, אָמְרוּ: אֵין הַפַּלְטְרִין שֶׁל מֶלֶךְ אֶלָּא שֶׁלָּנוּ ! אָמַר הַמֶּלֶךְ: תַּחֲזוֹר הַפַּלְטְרִין לִכְמוֹת שֶׁהָיְתָה ! כָּךְ בִּתְחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם הָיָה קְלוּסוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹלֶה מִן הַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צ״ג:ד׳) ״מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים״. עָמַד דּוֹר אֱנוֹשׁ וּמָרַד בּוֹ וְדוֹר הַמַּבּוּל וּמָרַד בּוֹ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: יִפָּנוּ אִלּוּ וְיַעַמְדוּ הַמַּיִם בִּמְקוֹמָן ! הָדָא הוּא דִכְתִיב (בראשית ז׳:י״ב) ״וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ״.

אֶל מָקוֹם אֶחָד. כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מַיִם בְּמַיִם וְאַתְּ אָמַרְתְּ ״אֶל מָקוֹם אֶחָד״, אֶלָּא שֶׁהֶחֱזִיק הַמּוּעָט אֶת הַמְרֻבֶּה, עַד כָּאן.

י **וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים.** אֵין שֵׁם הַיָּם נִקְרָא עַל הַמַּיִם כִּי אִם עַל הַחֲפִירָה, וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא״, כְּלוֹמַר הַחֲפִירָה, שֶׁהוּא בֵּית הַמִּקְוֶה שֶׁהַמַּיִם נִקְוִים שָׁם. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (ישעיה י״א:ט׳): ״כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים״, כִּי הַמַּיִם מְכַסִּים אֶת הַחֲפִירָה הַנִּקְרֵאת יָם. וְכֵן בִּבְרֵכַת הַדָּגִים אוֹ הַמַּנְיִנִים בְּיוֹם חֲמִישִׁי אָמַר: ״וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים״, בֵּאֵר כִּי הַמַּיִם עוֹמְדִים בַּיַּמִּים. וּרְאָיָה עוֹד הַיָּם שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה, הוּא שֶׁכָּתוּב (מ״ב י׳) ״וְאֶת הַיָּם הוֹרִיד מֵעַל הַבָּקָר״. וְאָמַר ״קָרָא יַמִּים״ וְלֹא יָם, לְפִי שֶׁהֵם רַבִּים, וְדָרְשׁוּ רז״ל: שִׁבְעָה יַמִּים הֵם:

יא **תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ.** נַעֲשָׂת הָאָרֶץ חֹמֶר לְבַעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַצּוֹמַחַת, וּבְכָאן קִלְקְלָה הָאָרֶץ, כִּי הַמַּאֲמָר הַקָּדוּם הָיָה ״עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי״ וְהִיא לֹא עָשְׂתָה כֵּן אֶלָּא ״עֵץ עֹשֶׂה פְּרִי״. וְאָמַר:

יב **וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא** וְלֹא אָמַר ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כָּל הָעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ וְאֶת הַדֶּשֶׁא לְמִינוֹ״, לְפִי שֶׁאֵין רָאוּי לְהַזְכִּיר שֵׁם אֱלֹהִים בְּבַעֲלֵי נֶפֶשׁ הַצּוֹמַחַת, שֶׁאֵינָהּ חֲשׁוּבָה כְּנֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה שֶׁהִזְכִּיר בָּהּ שֵׁם אֱלֹהִים, הוּא שֶׁאָמַר: ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ״, לְפִי שֶׁנֶּפֶשׁ הַתְּנוּעָה בְּעִנְיָנִים רַבִּים מְשַׁמֶּשֶׁת לַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית, אֲבָל הַנֶּפֶשׁ הַצּוֹמַחַת אֵין לָהּ חְשִׁיבוּת רַק כַּחֲשִׁיבוּת הַגּוּף, שֶׁאֵינָהּ מְשַׁמֶּשֶׁת רַק לַגּוּף לְבַדּוֹ כִּי אֵין הַנְּשָׁמָה צְרִיכָה לְצָמוֹחַ:

וְאִם תַּשְׂכִּיל תִּמְצָא כִּי הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַזֶּה ה׳ מִינֵי צֶמַח, וְהֵן: ״תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא״, ״עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זָרַע״, ״עֵץ פְּרִי״ שֶׁטַּעַם הָעֵץ כְּטַעַם הַפְּרִי, ״עֹשֶׂה פְּרִי״ כְּלוֹמַר הַפְּרִי עַצְמוֹ, ״אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ״ – הֲרֵי ה׳.

וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן כִּי כָּל הַמִּסְפָּר הוּא נִכְלָל בִּשְׁלֹשָׁה, כִּי לֹא תִּמְצָא מִסְפָּר אֶלָּא אוֹ ״אֶחָד״ אוֹ ״זוּג״ אוֹ ״נִפְרָד״, וּמִסְפַּר ״שָׁלֹשׁ״ כּוֹלֵל אֶת הַכֹּל, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ בּוֹ ״אֶחָד״ הוּא הָאֶחָד, וְיֵשׁ בּוֹ ״זוּג״ הוּא הַשְּׁנַיִם, וְיֵשׁ בּוֹ ״נִפְרָד״ וְהוּא ״שָׁלֹשׁ״, וְדָבָר יָדוּעַ כִּי מִסְפַּר ״שָׁלֹשׁ״ הוּא מְחֻלָּק הָאֶחָד כְּשֵׁם שֶׁמִּסְפַּר הָאַרְבַּע הוּא מְחֻלָּק הַשְּׁנַיִם, וּלְפִי שֶׁמִּסְפַּר שְׁלֹשָׁה הוּא מְחֻלָּק הָאֶחָד שֶׁהוּא נֶעְלָם לָכֵן הָיוּ הַנִּבְרָאִים עַד יוֹם שְׁלִישִׁי גְּנוּזִים וְנֶעְלָמִים, שֶׁהֲרֵי הָאוֹר שֶׁנִּבְרָא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן נִגְנַז מִן הַבְּרִיּוֹת, גַּם הָרָקִיעַ שֶׁנִּבְרָא בְּיוֹם שֵׁנִי, גַּם עֲצֵי עֵדֶן שֶׁנִּבְרְאוּ בַּשְּׁלִישִׁי נִגְנְזוּ מִן הַבְּרִיּוֹת, וְכָל מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה עַד יוֹם שְׁלִישִׁי נִקְרָא ״עוֹלָם״ לְפִי שֶׁהוּא נֶעְלָם, וּמַה שֶּׁנַּעֲשָׂה אַחֲרָיו בְּיוֹם רְבִיעִי נִקְרָא ״שָׁנָה״, וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהַשְּׁלֹשָׁה מְחֻלָּק הָאֶחָד כֵּן הָאַרְבָּעָה מְחֻלָּק הַשְּׁנַיִם שֶׁאֵין הָאַרְבָּעָה אֶלָּא כֶּפֶל הַשְּׁנַיִם, וְעַל כֵּן שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת שֶׁהֵן מִכֹּחַ הַשְּׁנִיּוּת נִבְרְאוּ בְּיוֹם רְבִיעִי שֶׁהוּא כֶּפֶל הַשְּׁנַיִם, וְנִקְרֵאת הַשָּׁנָה ״שָׁנָה״ לְפִי שֶׁהִיא נִגְמֶרֶת בִּשְׁנֵי מְאוֹרוֹת הַלָּלוּ. וּמִן הַטַּעַם הַזֶּה נִתְלוּ בְּאוֹתוֹ רָקִיעַ שֶׁנִּבְרָא בְּיוֹם שֵׁנִי, שֶׁהוּא מִכֹּחַ שְׁנִיּוּת, וְהוּא הַמַּבְדִּיל ״בֵּין מַיִם לָמָיִם״ כִּי כֵן הַמְּאוֹרוֹת נִקְבְּעוּ בּוֹ לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וּבֵין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ, וְכָל מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה אַחֲרָיו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי הוּא הַנִּקְרָא ״נֶפֶשׁ״, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר בְּסֵפֶר יְצִירָה: עוֹלָם שָׁנָה נֶפֶשׁ.

יג **וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי.** בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים אֵלּוּ הִזְכִּיר עֶרֶב וָבֹקֶר, וְלֹא הָיוּ שָׁם מְאוֹרוֹת שֶׁהָיוּ מְחַיְּבִין הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר, כִּי שְׁקִיעַת הָאוֹר הוּא הָעֶרֶב וּזְרִיחָתוֹ הוּא הַבֹּקֶר, אָמְנָם הִזְכִּיר בִּשְׁלִשְׁתָּם עֶרֶב וָבֹקֶר וְלֹא כְּלַפֵּי הָאוֹר אֶלָּא כְּלַפֵּי הַגַּלְגַּל שֶׁהוּא חוֹזֵר וּמִתְגַּלְגֵּל בּוֹ, כִּי כָּל חֵלֶק מֵחֶלְקֵי הָרָקִיעַ כְּשֶׁהוּא עוֹלֶה הוּא לוֹ בֹּקֶר וּכְשֶׁשּׁוֹקֵעַ הוּא לוֹ עֶרֶב. אַךְ מִיּוֹם רְבִיעִי וְאֵילָךְ שֶׁנִּבְרְאוּ הַמְּאוֹרוֹת הִזְכִּיר עֶרֶב וָבֹקֶר כְּלַפֵּי הָאוֹר.

יד **יְהִי מְאוֹרֹת.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִלַּת ״יְהִי״ בִּלְשׁוֹן יָחִיד עַל שֵׁם שֶׁאֵין אוֹר שְׁנֵיהֶם אֶלָּא אֶחָד, וְכֵן הִזְכִּיר מִיָּד ״וְהָיוּ לִמְאוֹרוֹת״ ״לִמְאֹרֹת״ כְּתִיב, אוֹ תַּחְזֹר אֶל הָאוֹר הַנִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן, לְפִי שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹמַר ״יִהְיוּ מְאוֹרוֹת״, אֲבָל הַכַּוָּנָה: יְהִי אוֹתוֹ הָאוֹר – מְאוֹרוֹת, כְּלוֹמַר יִתְפַּשְּׁטוּ מִמֶּנּוּ מְאוֹרוֹת לְמַטָּה.

וּלְדַעַת הָרַמְבַּ״ן ז״ל נִרְאֶה כִּי אוֹתוֹ הָאוֹר הָיָה מֵאִיר בַּיְסוֹדוֹת תְּחִלָּה וּכְשֶׁנַּעֲשָׂה הָרָקִיעַ בְּיוֹם שֵׁנִי הִפְסִיק בָּאוֹר וּמָנַע אוֹתוֹ מֵהָאִיר בַּיְסוֹדוֹת הַתַּחְתּוֹנִים, וּכְשֶׁנִּבְרֵאת הָאָרֶץ בְּיוֹם שְׁלִישִׁי הָיָה הַחֹשֶׁךְ נָטוּי עָלֶיהָ, כִּי הָרָקִיעַ הָיָה חוֹצֵץ בֵּינָהּ וּבֵין הָאוֹר, וְעַתָּה בְּיוֹם רְבִיעִי גָּזַר מַאֲמַר הַקָּדוֹשׁ שֶׁיִּתְפַּשְּׁטוּ מֵאוֹתוֹ אוֹר מְאוֹרוֹת, שֶׁגַּיַּע הָאוֹר לָאָרֶץ, וְהוּא שֶׁאָמַר: ״לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ״, כִּי הָיָה מֵאִיר בָּרָקִיעַ בִּלְבַד וְאֵין הָאוֹרָה מַגַּיַּעַ לָאָרֶץ. וְיִתְבָּאֵר מִזֶּה בְּפֵרוּשׁ שֶׁהַלַּיְלָה קֹדֶם לַיּוֹם, וְכֵן אָמַר לְמַעְלָה ״וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר״.

בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם. קָרָא הַכָּתוּב בְּכָאן שִׁבְעָה רְקִיעִים שֶׁבָּהֶם שִׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת עִם הַשְּׁמִינִי שֶׁבּוֹ כָּל הַכּוֹכָבִים וּשְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת בְּשֵׁם ״רָקִיעַ״, וְיֵחֵס רָקִיעַ זֶה אֶל הַשָּׁמַיִם, שֶׁהוּא הַגַּלְגַּל הַמַּקִּיף, כִּי הֵם רָקִיעַ שֶׁלּוֹ מוּקָפִין בְּתוֹכוֹ מִתְנוֹעֲעִים בִּתְנוּעָתוֹ. וּבֵאַר כִּי הַמְּאוֹרוֹת כֻּלָּן נְתוּנִים בָּרְקִיעִים הַלָּלוּ שֶׁהֵם מְיוּחָסִים לַשָּׁמַיִם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״.

וְהָיוּ לְאוֹתֹת. כִּי בִּתְנוּעַת הַמְּאוֹרוֹת וּבְמַהֲלָכָם נַעֲשִׂים אוֹתֹת וּמוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם, דָּם וְאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל כְּשֶׁהַמְּאוֹרוֹת לוֹקִין סִימָן רַע לָאֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה י׳:ב׳): ״וּמֵאוֹתֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ״. וְעוֹד שֶׁהֵם אוֹתֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל בֹּקֶר שֶׁמִּצְוָתָהּ עִם הָנֵץ הַחַמָּה וּקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֶרֶב שֶׁמִּצְוָתָהּ עִם צֵאת הַכּוֹכָבִים. גַּם בְּחִיּוּב בִּרְכַּת הַשֶּׁמֶשׁ בְּתִקּוּפַת תַּמּוּז שֶׁחַיָּיב אָדָם לְבָרֵךְ ״בָּרוּךְ עוֹשֵׂה בְרֵאשִׁית״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בִּבְרָכוֹת פֶּרֶק הָרוֹאֶה: תְּנוּ רַבָּנָן: הָרוֹאֶה חַמָּה בִּתְקוּפָתָהּ וּלְבָנָה בְּטָהֳרָתָהּ וְכוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתָם וּמַזָּלוֹת בְּעִתָּם, אוֹמֵר: ״בָּרוּךְ עוֹשֵׂה בְרֵאשִׁית״. וְגַם בְּהְיוֹת הַלְּבָנָה בְּחִדּוּשָׁהּ, שֶׁחַיָּיב לְבָרֵךְ ״אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים״.

וּלְמוֹעֲדִים לְזֶרַע וְקָצִיר קֹר וְחֹם קַיִץ וְחֹרֶף, **וּלְיָמִים** מִדַּת יוֹם וּמִדַּת לַיְלָה, **וְשָׁנִים.** מַשְׁלִימִין מַהֲלָכָם בִּשְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת בְּכָל שָׁנָה, וְחוֹזְרִין וּמַתְחִילִין לְסוֹבֵב בַּגַּלְגַּל בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הָלְכוּ בָהּ.

וְכָתַב הָרַב הַגָּדוֹל רַבֵּינוּ מֹשֶׁה בַּר נַחְמָן ז״ל, יִתָּכֵן כִּי כְּמוֹ שֶׁשָּׂם בָּאָרֶץ כֹּחַ הַצְּמִיחָה בִּמְקוֹמוֹת מְמֻנֶּה, כֵּן שָׂם בָּרָקִיעַ מְקוֹמוֹת מוּכָנִים וּמְזֻמָּנִים לְקַבֵּל הָאוֹרָה, וְהַגּוּפִים הָאֵלֶּה מְקַבְּלִים אוֹר וּמַזְהִירִין, וְלָכֵן יִקָּרֵאם ״מְאוֹרוֹת״, לֹא אוּרִים, אַף עַל פִּי שֶׁקָּרָאם הַמְזֻמּוֹר כֵּן, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְיִתֵּן לְפָרֵשׁ ״יְהִי מְאוֹרוֹת״ שֶׁאֵין הַמְּאוֹרוֹת הָאֵלֶּה מִכְּלַל הַגַּלְגַּלִּים, אֲבָל הֵם מְאוֹרוֹת רוּחָנִיִּים, מְקַבְּלֵי הָאוֹרָה מִן הָאוֹר הָרִאשׁוֹן. וְגָזַר עַתָּה בַּמַּאֲמָר הַזֶּה ״יְהִי מְאוֹרוֹת״ שֶׁיִּתְפַּשְּׁטוּ מִן הָאוֹר הָרִאשׁוֹן הַהוּא מְאוֹרוֹת רוּחָנִיּוֹת, שֶׁיִּהְיוּ מְאוֹרוֹת לַמְּאוֹרוֹת שֶׁעַל הָאָרֶץ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ״וְהָיוּ לִמְאוֹרוֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְהָיוּ לִרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״וְהָיוּ לְאוֹתוֹת״, אֲבָל הַכַּוָּנָה שֶׁיִּהְיוּ מִן הָאוֹר הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא מְאוֹרוֹת לַמְּאוֹרוֹת שֶׁעַל הָאָרֶץ, כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״יְהִי מְאוֹרוֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ״, וְאִם כֵּן הָבֵן כִּי הַמְּאוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהִזְכִּיר ״יְהִי מְאוֹרוֹת״ הֵם מְאוֹרוֹת רוּחָנִיִּים, מְקַבְּלִים אוֹרָן מִן הָאוֹר הָרִאשׁוֹן וּמַשְׁפִּיעִין אוֹתָם בְּמְאוֹרוֹת שֶׁל מַטָּה, וְהֵם תַּעֲנוּגוֹת נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים מְקֻיְּמֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר ״וְהָיוּ לְאוֹתוֹת״, כְּלוֹמַר וְהָיוּ אוֹתָן הַמְּאוֹרוֹת לְאוֹתָן שֶׁקִּיְּמוּ אוֹתִיּוֹת הַתּוֹרָה שֶׁיִּהְיוּ זוֹכִין וּמִתְעַדְּנִין בָּהֶן, אוֹ שֶׁקִּיְּמוּ הַמִּצְוֹת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶן ״אוֹת״, כְּגוֹן מִילָה וְשַׁבָּת וּתְפִלִּין. וּמַה שֶּׁקָּרָאם הַמְּזֻמּוֹר (תהלים קל״ו:ו׳) ״לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים״, וְהַכָּתוּב יִקְרָא לְכֻלָּן ״מְאוֹרוֹת״, בֵּין הַמְּאוֹרוֹת הָרוּחָנִיִּים בֵּין הַגּוּפִיִּים, הִנֵּה דָּוִד ע״ה כְּוֵן בְּמִלַּת ״אוּרִים״ עַל הָרוּחָנִיִּים, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר אַחֲרָיו מְאוֹרוֹת שֶׁל מַטָּה, שֶׁהֵם הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ, וְאָמַר (תהלים קל״ו:ח׳): ״אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם״ וְגוֹ׳ ״אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים״ וְגוֹ׳, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָאוּרִים מְקַבְּלֵי אוֹרָה מִן הָאוֹר הָרִאשׁוֹן קָרָאָם ״אוּרִים״, לְפִי שֶׁהֵם עֶצֶם הָאוֹרָה כְּנֶגֶד הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ. וְאָמַר ״וּלְמוֹעֲדִים״, כִּי הַנְּשָׁמָה בְּהִפָּרְדָהּ מִן הַגּוּף אֵינָהּ זוֹכָה מִיָּד לְאוֹתוֹ הַתַּעֲנוּג הַגָּדוֹל הַמְּעֻתָּד לָהּ, עַד שֶׁיָּבוֹא מוֹעֲדָהּ וּזְמַנָּהּ, כְּעִנְיַן שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל בְּהַהוּא כּוֹבֵס: עָלָה לַגַּג וְנָפַל וָמֵת, יָצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה ״כּוֹבֵס זֶה מְזֻמָּן לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא״. שֶׁהֲרֵי עוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת הוּא הַבָּא לָאָדָם מִיָּד לְאַחַר מִיתָה, אֲבָל הָעוֹלָם הַבָּא יֵשׁ לוֹ מוֹעֵד יָדוּעַ וּזְמַן קָבוּעַ, וְהֵם מַעֲלוֹת חֲלוּקוֹת כָּל אַחַת וְאַחַת בִּפְנֵי עַצְמָהּ, יֵשׁ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא לִזְמַן תְּחִיַּת הַמֵּתִים וְיֵשׁ עוֹלָם הַבָּא לְאַחַר הַתְּחִיָּה, כְּמוֹ שֶׁאֲנִי עָתִיד לְבָאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם בְּסִדֶּר אַתֶּם נִצָּבִים.

וּלְיָמִים וְשָׁנִים. הֵם הַזְּמַנִּים הַחֲלוּקִים לְמַעֲלוֹת הַנְּשָׁמוֹת, כִּי הַנְּשָׁמָה מִתְעַלָּה מַעֲלוּי לְעִלּוּי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא עוֹלַם הַגּוּפוֹת לְעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת, וּמֵעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת הִיא מִתְעַלָּה לְעוֹלַם הָרוּחוֹת, הַנִּקְרָא צְרוֹר שֶׁהַנְּשָׁמוֹת צְרוּרוֹת שָׁם, וְהוּא נִקְרָא אוֹר, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ל״ג:כ״ח): ״וְחַיָּתוֹ בָּאוֹר תִּרְאֶה״, וּכְתִיב (שם) ״לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים״, וּמֵעוֹלַם הָרוּחוֹת הַנְּשָׁמָה מִתְעַלָּה לְעוֹלָם הַחַיִּים, שֶׁמִּמֶּנּוּ הָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ל״ו:י׳): ״כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר״. וּמִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהִצָּרֵיךְ יָמִים בְּעוֹלָם הַחַיִּים וְרָאוּי לְקַבֵּל מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה בְּעוֹלָם הַגּוּפוֹת, חוֹזֵר לִחְיוֹת בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים שֶׁהוּא מִכֹּחַ עוֹלָם הַחַיִּים. לְכָךְ אָמַר (דניאל י״ב:ב׳): ״וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ״, וְלֹא ״כָּל יְשֵׁנֵי״. וּמִי שֶׁרָאוּי לְהַאֲרִיךְ יָמִים בְּעוֹלָם הַחַיִּים אֵין לוֹ הֶפְסֵק. וְעוֹלָם הַחַיִּים הוּא הַנִּקְרָא ״נֵצַח״, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהלים ט״ז:י״א): ״תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח״. וְהָא לָמַדְתָּ שֶׁחַיֵּי הָעוֹלָמִים הַקּוֹדְמִים וְהַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת אֲשֶׁר בָּנָה אוֹתָן בַּמְּאוֹרוֹת, הֵם תַּעֲנוּגֵי הַנְּשָׁמוֹת הַזּוֹכוֹת לַתּוֹרָה, וְיִזְכּוּ לְאוֹתָן הַמַּעֲלוֹת בַּזְּמַנִּים הַיְדוּעִים לָהֶם זֶה יָמִים וְזֶה שָׁנִים, כְּמוֹ שֶׁרָמְזוּ בַּכָּתוּב הַזֶּה ״וּלְיָמִים וְשָׁנִים״, לְפִי שֶׁמִּתְעַלָּה נַפְשָׁם מֵעִלּוּי לְעִלּוּי. וְעוֹד נִתְבָּאֵר הָעִנְיָן הַזֶּה מִמַּה שֶּׁהִזְכִּיר אַחֲרֵי כֵן בַּמַּעֲשֶׂה וְכָלַל הָעִנְיָן: ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדֹלִים״, אֵלּוּ הָרוּחָנִיִּים, ״אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן״, אֵלּוּ הַגּוּפָנִיִּים, וְהֵם חַמָּה וּלְבָנָה.

וְעַל דָּרְךְ הַפְּשָׁט מַה שֶּׁקָּרָא לִשְׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים, כִּי כָל אֶחָד מֵהֶם גָּדוֹל וְעָצוּם בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאַחַר כָּךְ "אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן", כִּי כָל גָּדוֹל קָטָן בְּעֶרְךְ גָּדוֹל מִמֶּנּוּ. וְדַע כִּי אִם תְּדַקְדֵּק בְּפָרָשָׁה זוֹ יִתְבָּאֲרוּ לְךָ מִמֶּנּוּ אֲרָבָעָה עִנְיָנִים. הָאֶחָד, שֶׁהַמְּאוֹרוֹת הַלָּלוּ הֵן תָּמִיד בְּאוֹתָן הַמְּקוֹמוֹת שֶׁנִּקְבְּעוּ שָׁם תְּחִלָּה, כְּלוֹמַר שֶׁהֵם קְבוּעִים וְאֵינָם מִתְנוֹעֲעִים, כִּי הַגַּלְגַּל הוּא הַמִּתְנוֹעֵעַ וְהַמְּאוֹרוֹת קְבוּעִים בּוֹ מִתְנוֹעֲעִים בִּתְנוּעָתוֹ, כְּמוֹ הַמַּסְמְרוֹת הַקְּבוּעִין בְּדֹפֶן הַסְּפִינָה וּמִתְנוֹעֲעִים בִּתְנוּעַת הַסְּפִינָה. וְכֵן הוֹדוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל לְחַכְמֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים גַּלְגַּל קָבוּעַ וְכוֹכָב חוֹזֵר, וְחַכְמֵי הָאֻמּוֹת אוֹמְרִים כּוֹכָב קָבוּעַ וְגַלְגַּל חוֹזֵר. עַל זֶה אָמַר: "וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים", צֵא וּלְמַד מִי הוּא הַנּוֹתֵן יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. הַשֵּׁנִי, שֶׁהֵם קְבוּעִים בְּעֹבִי גּוּף הַגַּלְגַּלִּים, כִּי עֹבִי גּוּף הַגַּלְגַּל חוֹזֵר. עַל זֶה אָמַר: "וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים", צֵא וּלְמַד מִי הוּא הַנּוֹתֵן יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. הַשֵּׁנִי, שֶׁהֵם קְבוּעִים בְּעֹבִי גּוּף הַגַּלְגַּלִּים, כִּי עֹבִי גּוּף הַגַּלְגַּל תִּתְמַלֵּא בְּגֹדֶל גּוּף הַמְּאוֹרוֹת, וְעַל זֶה אָמַר: "בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם". וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים י"ט:ה'): "לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם", פֵּירוּשׁוֹ בְּאֶחָד מֵהֶם, כְּלוֹמַר מִן הַשָּׁמַיִם הַנִּזְכָּרִים שֶׁהֵם הַגַּלְגַּלִּים, וְהוּא הַגַּלְגַּל הָרְבִיעִי, שֶׁהֲרֵי כָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ הוּא אֹהֶל לְכוֹכָב הַקָּבוּעַ בּוֹ, וְגֹדֶל הַכּוֹכָב כְּעֹבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ, וְעָבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ כַּשִּׁעוּר שֶׁיֵּשׁ מִשָּׁמַיִם לָאָרֶץ, וְהַכֹּל חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. וְזֶה נִלְמַד מִפָּסוּק שֶׁאָמְרָה דְּבוֹרָה (שופטים ה':כ'): "מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא", בֵּאוּרוֹ, שִׁעוּר הַכּוֹכָבִים בִּמְסִלּוֹתָם שֶׁהֵם הָרְקִיעִים, כְּשִׁעוּר שֶׁמִּן שָׁמַיִם עַד סִיסְרָא. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י ז"ל. הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁאֵין עֹבִי הַגַּלְגַּלִּים מוֹנֵעַ אוֹר הַמְּאוֹרוֹת וְהַכּוֹכָבִים לְמַטָּה, כָּל כָּךְ עֻצַּם הַשָּׁמַיִם פָּשׁוּט וְזַךְ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ", שֶׁתְּהֵא הָאוֹרָה מַגַּעַת לָאָרֶץ וְאֵין עֹבִי הַגַּלְגַּלִּים מַפְסִיק. הָרְבִיעִי כִּי אוֹר הַלְּבָנָה נִמְשָׁךְ מֵאוֹר הַחַמָּה, כִּי הַלְּבָנָה אֵין לָהּ אוֹרָה מִצַּד עַצְמָהּ כִּי אִם מֵאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ. וּמִזֶּה תִּקְנוּ רז"ל בִּתְפִלַּת יוֹצֵר: "רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה", כְּלוֹמַר שֶׁהִיא צוּרָה בִּלְתִּי אוֹרָה, כִּי הַלְּבָנָה אֵין לָהּ אוֹרָה מִצַּד עַצְמָהּ כִּי אִם מֵאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ. וּמִזֶּה תִּקְנוּ רז"ל בִּתְפִלַּת יוֹצֵר: "רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה", כְּלוֹמַר שֶׁהִיא צוּרָה בִּלְתִּי אוֹרָה. וּמַה שֶּׁקּוֹרִין רז"ל "אוֹר הַלְּבָנָה" בְּאֶמְרָה דִּבּוּרָה (שופטים ה':כ'): אֵין בּוֹדְקִין לֹא לְאוֹר הַחַמָּה וְלֹא לְאוֹר הַלְּבָנָה – עַל הָאוֹר הַנֶּאֱצָל אֵלֶיהָ מִן הַחַמָּה אָמְרוּ כֵן, וְהוּא כְּחֹם הַבַּרְזֶל שֶׁהֻחַם בָּאֵשׁ, שֶׁאֵין הַחֹם מִצַּד הַבַּרְזֶל רַק מִצַּד הָאֵשׁ שֶׁהוּא מְחַמֵּם וְהַבַּרְזֶל מְקַבֵּל הַחֲמִימוּת מִמֶּנּוּ. וְעַל זֶה אָמַר: "וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת" חָסֵר "וָא"ו" "לִמְאֹרֹת" כְּתִיב, כִּי שְׁנֵיהֶם אוֹר אֶחָד. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל: לֹא נִבְרָא לְהָאִיר אֶלָּא גַּלְגַּל חַמָּה בִּלְבַד. וְהוּא קִטְרוּג הַלְּבָנָה שֶׁאָמְרָה: אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד, כִּי הַכֶּתֶר כְּנוּי עַל הָאוֹר וְהַזֹּהַר. וּרְאָיָה מִן הַכָּתוּב שֶׁאֵין לָהּ אוֹרָה מִצַּד עַצְמָהּ, הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאִיּוֹב (איוב ל"ו): "בְּשׂוּמִי עָנָן לִבושׁוֹ וַעֲרָפֶל אֶחְתָּלָתוֹ", וּלְפִי שֶׁאֲפַדַּת הָרָקִיעַ אֲשֶׁר לְמַעְלָה עַל רֹאשֵׁנוּ וְהַקָּרוֹב אֵלֵינוּ הוּא גַּלְגַּל הַלְּבָנָה, וְהוּא הַמְּכַסֶּה וְהַחוֹפֵף עַל הַיָּם, וְהוּא הַמֵּגִיעַ יְסוֹד הַמַּיִם, לָכֵן קָרָא הַלְּבָנָה "עָנָן" וַ"עֲרָפֶל", עַל שֵׁם שֶׁהִיא חֲשֵׁכָה אֵין אוֹרָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְאָמַר כִּי הִיא לְבושׁוֹ שֶׁל יוֹם וַחֲתֻלָתוֹ.

יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. הַשֶּׁמֶשׁ הוּא מוֹשֵׁל בַּיּוֹם וְהַיָּרֵחַ מוֹשֶׁלֶת בַּלַּיְלָה [וּבַיּוֹם]. וְדַע כִּי מִלְּבַד מַעֲלַת הָאוֹרָה שֶׁזָּכָה לָהֶם, נָתַן לָהֶם הַמֶּמְשָׁלָה בַּשִּׁפְלִים בַּהֲוָיָה וּבַהֶפְסֵד, שֶׁהֲרֵי הַשֶּׁמֶשׁ בְּאוֹתָהּ מֶמְשָׁלָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ בַּיּוֹם יַצְמִיחַ וְיוֹלִיד וְיַגְדִּיל בְּכָל הַחֻמִּים וְהַיְבֵשִׁים, וְהַלְּבָנָה גַּם כֵּן בְּאוֹתָהּ מֶמְשָׁלָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ בַּלַּיְלָה תּוֹסִיף בַּמַּעְיָנוֹת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים וּבְכָל הַקָּרִים וְהַלַּחִים.

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה, "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" יִרְמֹז לְמַנְהִיגֵי שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים, שֶׁהֵם מוֹשְׁלִים בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּבְכֻלָּם יִמְשֹׁל כָּל מוֹשֵׁל. כְּנֶגְדָּם תִּמְצָא בְּקֶרֶבַן הַתָּמִיד שְׁנֵי כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִים, "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם", וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ד':י"ט): "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים", כְּלוֹמַר הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם, "וְאֶתְכֶם לָקַח ה'", וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (דברים י"ז:ג'): "אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי", כְּלוֹמַר בַּשֶּׁמֶשׁ וּבַיָּרֵחַ אֲבָל צִוִּיתִי בַּמְנַהִיגִים. וּבְסֵדֶר שׁוֹפְטִים בְּפָסוּק (דברים י"ז:ג') "וְלַשֶּׁמֶשׁ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי" אָכְתֹּב מִזֶּה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וּמִכָּאן יִתְבָּאֵר לְךָ סוֹד הַתַּעֲנִית בְּשֶׁגַּם הוּא קָרְבָּן, שֶׁנִּתְמַעֵט הַבָּשָׂר וְחֶלְבּוֹ וְדָמוֹ שֶׁל אָדָם, וְעַל כֵּן הַתַּעֲנִית צָרִיךְ לְקַבְּלָה בִּזְמַן מֶמְשֶׁלֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת בְּיַחַד, וְזֶהוּ מִבְּעוֹד יוֹם קֹדֶם שֶׁתִּשְׁקַע הַחַמָּה. וְזֶהוּ מַאֲמַר רַב חִסְדָּא: כָּל תַּעֲנִית שֶׁלֹּא קִבְּלָהּ עָלָיו מִבְּעוֹד יוֹם לֹא שְׁמָהּ תַּעֲנִית. וְאָמַר רַב חִסְדָּא: כָּל תַּעֲנִית שֶׁלֹּא שָׁקְעָה עָלָיו חַמָּה לֹא שְׁמָהּ תַּעֲנִית. וּכְשֵׁם שֶׁהַתַּעֲנִית קָרְבָּן כָּךְ הַדִּמְעָה בְּשָׁעַת תְּפִלָּה קָרְבָּן, כְּנֶגֶד נְסוּךְ הַמַּיִם עִם הַקָּרְבָּנוֹת. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל: שַׁעֲרֵי דִּמְעָה לֹא נֶנְעֲלוּ, כִּי הַדִּמְעָה מִכֹּחַ הַמַּיִם שֶׁהוּא מִכֹּחַ הַחֶסֶד שֶׁהוּא הַיָּמִין, וְהַיָּמִין פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה. וְהֶבֵן זֶה כִּי הוּא עִקַּר גָּדוֹל.

וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. הִזְכִּיר בְּכָאן שְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים: לְהָאִיר, וְלִמְשֹׁל וּלְהַבְדִּיל, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לָהֶם הַמַּעֲלָה בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ. וְיָדוּעַ שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ הִשְׁלִיט מַעֲשָׂיו קְצָתָם עַל קְצָתָם, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (ישעיה נ"ה:י'): "וְנָתַן זֶרַע לַזּוֹרֵעַ וְלֶחֶם לָאוֹכֵל", וְהַגֶּשֶׁם אֵינוֹ נוֹתֵן הַזֶּרַע וְהַלֶּחֶם, אֲבָל הַכָּתוּב לְמֶדְךָ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁלִיט מַעֲשָׂיו מִקְצָתָן עַל קְצָתָן, וְכֵעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (הושע ב':כ"ג): "אֶעֱנֶה נְאֻם ה' אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת הָאָרֶץ וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת הַדָּגָן וְאֶת הַתִּירוֹשׁ וְאֶת הַיִּצְהָר", כְּנֶגֶד הַכָּתוּב הַזֶּה לוֹמַר כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ פּוֹעֲלִים מַה שֶּׁבְּכֹחָם וּמַה שֶּׁנִּתְמַנָּה תַּחַת יָדָם, אֵין כֹּחָם מֵעַצְמָם רַק מִכֹּחַ הַסִּבָּה הָעֶלְיוֹנִית, כִּי כֻלָּם הֵם שְׁלוּחִים מֵאִתּוֹ לִפְעֹל הַפְּעֻלּוֹת בַּשְּׁפָלִים כִּרְצוֹנוֹ, לֹא כִּרְצוֹנָם. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר בְּכָאן "לְהָאִיר" "וְלִמְשֹׁל" "וּלְהַבְדִּיל", כְּלוֹמַר הִטִּיל עֲלֵיהֶם הַמְנוּי וְהַכֹּחַ הַזֶּה וּמְסָרוֹ בְּיָדָם, לֹא שֶׁיִּשְׁלַל הוּא יִתְבָּרַךְ מִן הַכֹּחַ שֶׁלּוֹ שֶׁהוּא עֶלְיוֹן עֲלֵיהֶם. וְאִלּוּ אָמַר לָהֶם: "הָאִירוּ מִשְׁלוּ וְהַבְדִּילוּ" הָיָה מוֹסֵר בְּיָדָם הַכֹּחַ לְגַמְרֵי, וְהָיָה עוֹשֶׂה אוֹתָן אֱלֹהוּת, וְהָיָה נִמְצָא בָּהֶם פֶּתַח לְעוֹבְדֵי הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, וּכְבָר בָּאָה הָאַזְהָרָה בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא יִטְעֶה אָדָם אַחֲרֵי הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, הוּא אָמְרוֹ (דברים ד':י"ט): "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם"

וְתִתְבּוֹנֵן בָּהֶם וּמְקוֹרֵיהֶם שֶׁהֵם שׁוֹאֲבִים מֵהֶם, "וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם".

וּקְבָר יָדַעְתָּ כִּי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הֵצְרְכוּ לִכְתֹּב לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ: "אֲשֶׁר חָלַק לְהָאִיר", כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמַר שֶׁנִּמְצָא לָהֶם מִזֶּה פֶּתַח לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְיֹאמַר כִּי מִן הַכָּתוּב הַזֶּה הִתִּיר לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁיַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, מֵאַחַר שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן אוֹתָם לְחֵלֶק הָעַמִּים, וְיָבִין מִלַּת "חָלַק" כְּמוֹ גָּזַר, וְלֹא כֵן הָעִנְיָן, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן הַבְּחִירָה בְּיַד כָּל אֻמָּה וְאֻמָּה שֶׁיַּעַבְדוּ לְכָל מִי שֶׁיִּרְצוּ, הֵן לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִם לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "חָלַק" – נָתַן הָרְשׁוּת בְּיָדָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁאִם יִרְצוּ חַס וְשָׁלוֹם לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה אֵינָן יְכוֹלִין, הוּא שֶׁאָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם בִּדְבַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ (יחזקאל כ׳:ל״ג): "אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם".

וַיֵּשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי מַה שֶּׁנִּבְרְאוּ הַמְּאוֹרוֹת בְּיוֹם רְבִיעִי מִפְּנֵי שֶׁיּוֹם רְבִיעִי הוּא אֶמְצָעִי לְשִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית, וְהַחַמָּה קָבוּעַ בְּגַלְגַּל רְבִיעִי שֶׁהוּא אֶמְצָעִי לְגַלְגַּל שִׁבְעָה הַמְשָׁרְתִים עַל דֶּרֶךְ שצ״ם חנכ״ל. וְעוֹד מִפְּנֵי שֶׁשְּׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הָאֵלֶּה מִשְׁתַּנִּים בְּכָל יוֹם אַרְבָּעָה פְּעָמִים בַּיּוֹם בְּאַרְבַּע מִשְׁמָרוֹת וּבַחֹדֶשׁ בְּאַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת, וּבַשָּׁנָה בְּאַרְבַּע תְּקוּפוֹת, עַל כֵּן נִתְיַחֵד לָהֶם יוֹם רְבִיעִי. זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת, כִּי עִנְיָן מֵכְרָח הָיָה לְהַבְדִּיל הַמְּאוֹרוֹת בַּיּוֹם הָרְבִיעִי אַחֲרֵי בְּרִיאַת הַצְּמָחִים בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כְּדֵי לְלַמְּדֵנוּ בָּזֶה אֲמִתַּת חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, כִּי אִלּוּ הָיָה מַאֲמַר "יְהִי מְאוֹרוֹת" בְּיוֹם שְׁלִישִׁי וּמַאֲמַר "תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ" בְּיוֹם רְבִיעִי, הָיָה מִתְבָּאֵר מִזֶּה קַדְמוּת הָעוֹלָם, כִּי לֹא הָיוּ הָאִילָנוֹת וְהַצְּמָחִים בָּעוֹלָם מִכֹּחַ הַמַּאֲמָר רַק מִכֹּחַ הַמְּאוֹרוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ בְּכָר, שֶׁהֵם הַמַּשְׁפִּיעִים כֹּחַ בְּכָל הַיּוֹצֵא מִן הָאָרֶץ. אֲבָל עַתָּה שֶׁהַקָּדִים "תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ" לְמַאֲמַר "יְהִי מְאוֹרוֹת", זֶה מוֹפֵת גָּמוּר עַל חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, כִּי בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיוּ מְאוֹרוֹת בָּעוֹלָם לִפְעֹל בָּאָרֶץ בְּתִנּוּעָתָם לְהוֹלִידָהּ וּלְהַצְמִיחָהּ גֶּזֶר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ "תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ" וְהוֹצִיאָה פֵּירוֹתֶיהָ בְּמַאֲמָר, טֶרֶם הָיוּת כֹּחוֹת הַמְּאוֹרוֹת שֶׁהֵן סִבָּה לָהֶם בְּכֹחַ הַסִּבָּה הָעֶלְיוֹנָה יִתְבָּרַךְ.

וָדַע כִּי תִּמְצָא בְּפָרָשָׁה זוֹ חָמֵשׁ פְּעָמִים לְשׁוֹן מָאוֹר, לְפִי שֶׁחָמְשָׁה מִינֵי אוֹר הֵם: אוֹר הַיּוֹם, אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, אוֹר הַלְּבָנָה, אוֹר הַכּוֹכָבִים, אוֹר הַמַּזָּלוֹת. אֲבָל לֹא נִבְרָא לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ אֶלָּא גַּלְגַּל חַמָּה בִּלְבַד.

וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב. סִדּוּר הַמְּאוֹרוֹת טוֹבָה גְּדוֹלָה לַבְּרִיּוֹת, שֶׁהֲרֵי הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַזֶּה הוּא מִתְנַהֵג בָּאוֹר וּבַחֹשֶׁךְ, וּכְתִיב (איוב ט׳:ט׳): "עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵימָן", כִּימָה צוֹנֶנֶת וּכְסִיל חַם, בָּרָא זֶה כְּנֶגֶד זֶה, זֶה מְצַנֵּן אֶת הָעוֹלָם וְזֶה מְחַמֵּם אֶת הָעוֹלָם, וּשְׁנֵיהֶם מְגַדְּלִים הַצְּמָחִים וּמְבַשְּׁלִים הַפֵּירוֹת. וְהוּא שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ח:ל״א): "הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה". וּמִתּוֹךְ סֵדֶר פְּעֻלָּה זוֹ וְסִדּוּר הַמְּאוֹרוֹת, בְּנֵי אָדָם רוֹאִין וּמְבִינִין כֹּחַ מַעֲשֵׂה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּמְשַׁבְּחִין וּמְרוֹמְמִים אוֹתוֹ. וְהוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיהו מ׳:כ״ו): "שְׂאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֵלֶּה". וְזֶהוּ הַטּוֹבָה, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁיִּרְאוּ פְּעֻלָּה זוֹ יַכִּירוּ שֶׁהֵם בְּרוּאִים וְלֹא יִטְעוּ אַחֲרֵיהֶם. וְעוֹד אָמַר "כִּי טוֹב" עַל שֵׁם הַנֵּס הַגָּדוֹל שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת בַּמְּאוֹרוֹת עַל יְדֵי יְהוֹשֻׁעַ, זֶהוּ שֶׁכָּתוּב (יהושע י׳:י״ב): "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן", וּכְתִיב (שופטים ה׳): "הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם" וְגוֹ'.

כ יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם. אַחַר שֶׁהִשְׁלִים צוּרַת הַשָּׁמַיִם שֶׁנַּעֲשׂוּ חֹמֶר לַדְּבָרִים שֶׁבַּשָּׁמַיִם וְצוּרַת הָאָרֶץ שֶׁהִיא חֹמֶר לַדְּבָרִים שֶׁבָּאָרֶץ, גָּזַר עַתָּה עַל הַמַּיִם שֶׁיֵּעָשׂוּ חֹמֶר לְקֶצֶת בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה. וְאָמַר "נֶפֶשׁ חַיָּה", כְּלוֹמַר נֶפֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת, אֵלּוּ דָּגִים שֶׁבַּיָּם, גַּם הָעוֹפוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הַמַּיִם וּמֵעָפָר, מִן הַמַּיִם הוּא שֶׁהוּזְכַּר כָּאן: "יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ", מִן הֶעָפָר הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמָיִם", וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: עוֹפוֹת מִן הָרָקָק נִבְרְאוּ, פֵּרוּשׁ "רָקָק" – מַיִם וְעָפָר. וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ נֶפֶשׁ שֶׁאֵין בָּהּ חַיּוּת כְּלָל, וְהִיא הַנֶּפֶשׁ הַצּוֹמַחַת, לְכָךְ הִזְכִּיר בְּכָאן בְּבַעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה "נֶפֶשׁ חַיָּה", נֶפֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת, כִּי הַנֶּפֶשׁ הַצּוֹמַחַת אֵין בָּהּ חַיּוּת, אֲבָל נִקְרֵאת "נֶפֶשׁ" כִּי כֹּשֶׁם שֶׁבַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה אֵינָם מִתְנוֹעֲעִים רַק בְּנֶפֶשׁ כָּךְ הַצּוֹמֵחַ אֵינוֹ מִגַּדֵּל רַק בְּנֶפֶשׁ. אוֹ יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁאֵינָהּ נִקְרֵאת "נֶפֶשׁ" כְּלָל, אֲבָל נִקְרֵאת "הַכֹּחַ הַמְגַדֵּל", וּמִזֶּה לֹא תִּמְצָא בְּיוֹם שְׁלִישִׁי זִכְרוֹן "נֶפֶשׁ" כְּלָל, לֹא "נֶפֶשׁ חַיָּה" וַאֲפִלּוּ "נֶפֶשׁ" סְתָם.

וָדַע כִּי תְּנוּעוֹת כָּל בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה חָמֵשׁ תְּנוּעוֹת הֵן: תְּנוּעָה עוֹלָה, תְּנוּעָה בֵּינוֹנִית, תְּנוּעָה תַּחְתּוֹנָה, תְּנוּעָה מְשַׁבֶּרֶת, תְּנוּעָה מִתְפַּשֶּׁטֶת. תְּנוּעָה עוֹלָה הִיא עוֹף שֶׁתְּנוּעָתָהּ לָעֲלוֹת, תְּנוּעָה בֵּינוֹנִית הִיא תְּנוּעַת הַשָּׂט בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וּבֵין מַיִם לְמַיִם, תְּנוּעָה תַּחְתּוֹנָה הוּא הַמְמַשֵּׁשׁ, תְּנוּעָה מְשַׁבֶּרֶת הוּא הַהוֹלֵךְ עַל שְׁתַּיִם, תְּנוּעָה מִתְפַּשֶּׁטֶת הוּא הַהוֹלֵךְ עַל גָּחוֹן. וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרָא הַיּוֹם שֶׁיָּצְאָה בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה לְהִתְנוֹעֵעַ בִּתְנוּעוֹתֶיהָ יוֹם חֲמִישִׁי.

כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט דָּגִים הֵם, וּלְהַפְלָגַת גּוּדֶל גּוּפָם יְחֵס הַבְּרִיאָה לֵאלֹהִים, כְּשֵׁם שֶׁתִּמְצָא בָּאָדָם לְמַעֲלָתוֹ שֶׁיְּחֵס הַכָּתוּב בְּרִיאָתוֹ לֵאלֹהִים, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ". וְהַכַּוָּנָה כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ הִמְצִיא הַגּוּפִים הַגְּדוֹלִים הֶהֱם יֵשׁ מֵאַיִן. וְחַכְמֵי הַפִּילוֹסוֹפִים כָּתְבוּ בְּסִפְרֵיהֶם שֶׁיָּדְעוּ מֵהֶם אֲרָכִים חֲמֵשׁ מֵאוֹת פַּרְסָה. גַּם רַבּוֹתֵינוּ חַכְמֵי הַתַּלְמוּד סִפְּרוּ לָנוּ הַפְלָגוֹת בְּמִסֶּכֶת בָּבָא בַּתְרָא, וְהוּא שֶׁהֵעִיד רַבָּה בַּר בַּר חָנָה וְאָמַר: "הַהוּא כַּוְרָא דְּסָלֵיק וְנָיֵים, עַיְלֵי אַכְלָא טִינָא בְּאוּסְיֵהּ וּמֵת, וְשַׁדְיֵהּ יַמָּא אַגּוּדָא, וַחֲרוּב מִינֵיהּ שִׁתִּין מְחוֹזֵי, אֲכוּל מִינֵיהּ שִׁתִּין מְחוֹזֵי, וּמְלַחוּ מִינֵיהּ שִׁתִּין מְחוֹזֵי, וּמֵחַד גַּלְגְּלָא דְּעֵינֵיהּ עֲבַדוּ תְּלַת מֵאָה גַּרְבֵי דְּמִשְׁחָא. לְשָׁנָה כִּי הַדְרִינַן בָּתַר תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא חֲזִינַן דַּהֲווֹ מְנַסְּרֵי כְּשׁוֹרֵי מִגַּרְמֵיהּ לְמִבְנֵי בֵּיהּ הָנָךְ מְחוֹזֵי", וְעוֹד הֵעִיד הֶחָכָם הַזֶּה בְּעַצְמוֹ: "הֲוָה קָא אָזִלְינַן בִּסְפִינְתָּא וַחֲזִינַן לַהֲהוּא כַּוְרָא דִּיתִיב חָלָא אַגַּבֵּיהּ וּקְדַח עֲלֵיהּ עֲשָׂבֵי, סַבְרִינַן יַבִּישְׁתָּא הוּא,

סָלְקִינַן וְאָפֵינַן וּבַשְׁלִינַן, כִּי חַם גַּבֵּיהּ הִתְהַפִּיךְ, וְאִי לֹא מְקָרְבָא סְפִינְתָּא חֲוָה טָבְעִינַן״, וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת. וּפָסוּק מָלֵא הוּא (תהלים ק״ז:כ״ז): ״יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי ה׳׳ וְגוֹ׳.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ, ״הַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים״ זֶה לִוְיָתָן וּבַת זוּגוֹ. וְהִזְכִּיר ״הַגְּדוֹלִים״, לְהַפְלָגַת עֹצֶם גּוּפָם, כִּי גְּוִיָּתוֹ נְתוּנָה בְּיַם אוֹקְיָנוֹס הַמַּקִּיף כַּדּוּר הָאָרֶץ, כִּלְשׁוֹן ״הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים״, שֶׁהֵם גְּדוֹלִים כַּמָּה פְּעָמִים יוֹתֵר מִכַּדּוּר הָאָרֶץ. אֶפְשָׁר כִּי מִפְּנֵי זֶה לֹא נֶאֱמַר בּוֹ ״וַיְהִי כֵן״, כִּי לֹא עָמַד הַקִּיּוּם בִּשְׁנֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ רז״ל בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר: אַף לִוְיָתָן זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם, וְאִלְמָלֵי נִזְקָקִין זֶה עִם זֶה מַחֲרִיבִין אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, סֵרַס אֶת הַזָּכָר וְהָרַג אֶת הַנְּקֵבָה וּמְלָחָהּ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ״ז:א׳): ״וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם״. וּפָסוּק זֶה יוֹכִיחַ בַּלִּוְיָתָן שֶׁשְּׁנַיִם הָיוּ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (תהלים ק״ד:כ״ו): ״לִוְיָתָן זֶה יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק בּוֹ״, כְּלוֹמַר שֶׁהוּא מְצַחֵק בְּיַם אוֹקְיָנוֹס. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאִיּוֹב (איוב מ׳:כ״ה): ״הֲתִמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה״. וּמַה שֶּׁכָּתוּב ״אֶת הַתַּנִּינִים״, לְרַבּוֹת שְׁאָר דָּגִים שֶׁבַּיָּם שֶׁהֵם נִרְמָזִים בְּרִבּוּי ״אֶת״, וְאוּלַי הֵם מְזוֹנוֹת לַלִּוְיָתָן.

וְהָרֵב הַגָּדוֹל מוֹרִי רַבִּי שְׁלֹמֹה נ״י פֵּרֵשׁ עִנְיַן הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה, שֶׁאֵין לְהַרְחִיק לִהְיוֹת לַצַּדִּיקִים לָעוֹלָם הַבָּא סְעוּדָה כְּפִשְׁטֵי הַדְּבָרִים שֶׁבָּאוּ לָרַבּוֹתֵינוּ בְּמִדְרָשִׁים וְהַגָּדוֹת, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי יִצְחָק: אַרִיסְטוֹן גָּדוֹל עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא. פֵּרוּשׁ ״אַרִיסְטוֹן״ – סְעוּדָה. וְכָל מִי שֶׁלֹּא אָכַל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ לָעוֹלָם הַבָּא. הֲדָא הוּא דִּכְתִיב (ויקרא ז׳:כ״ד): ״וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה״ וְגוֹ׳. גַּם בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר (דף עה) מָצִינוּ: עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה לַצַּדִּיקִים מִבְּשָׂרוֹ שֶׁל לִוְיָתָן. לֹא אָמַר מִלִּוְיָתָן אֶלָּא מִבְּשָׂרוֹ, וְאֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בְּאוֹתָהּ סְעוּדָה כַּוָּנַת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה לְבַד לְמִלּוּי הַכֶּרֶס וְלַהֲנָאַת הַגּוּף וְהַגָּרוֹן, שֶׁאֵין זֶה עִנְיַן הָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא שֶׁכְּבָר נוֹדַע שֶׁבְּסִבַּת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה יִתְעוֹרְרוּ כֹּחוֹת הַגּוּף, וּבְהִתְעוֹרֵר הַכֹּחוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת יִתְעוֹרְרוּ וְיִתְחַזְּקוּ גַּם כֵּן כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ לְאֵיזֶה עִנְיָן שֶׁיִּכְוֵן אֲלֵיהֶם הָאוֹכֵל לְהַמְשִׁיכָם וּלְהַיְשִׁירָם אֲלֵיו, לְפִי שֶׁהַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה סִבּוֹת גְּדוֹלוֹת לְשִׂמְחַת הַלֵּב וּלְהַרְחִיק הָעֲצָבוֹן וְהַדְּאָגָה. וּמִן הַיְדוּעַ כִּי בִּרְבוֹת הַשִּׂמְחָה יִתְחַזֵּק הַכֹּחַ הַשִּׂכְלִי שֶׁיֵּשׁ בַּנֶּפֶשׁ, וְיִהְיֶה יוֹתֵר מוּכָן לְהַשִּׂיג הַמֻּשְׂכָּלוֹת, וְכָעִנְיָן הָאָמוּר בֶּאֱלִישָׁע (מלכים ב ג׳): ״קְחוּ לִי מְנַגֵּן״, וְדָרְשׁוּ ז״ל: אֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עַצְלוּת וְלֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת, אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּבַר שִׂמְחָה. וּכְעִנְיַן הַמַּטְעַמִּים שֶׁשָּׂאַל יִצְחָק, וּבֵאֵר הַכָּתוּב: בַּעֲבוּר אֲבָרֶכְךָ. וּכְעִנְיַן סְעוּדַת אַהֲרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם חוֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. וּכְעִנְיַן סְעוּדַת שְׁמוּאֵל, וּכְתִיב ״בְּנֵי הַנְּבִיאִים עוֹמְדִים וּמִתְנַבְּאִים לְפָנָיו״. וְכֵן יִתָּכֵן לִהְיוֹת הַסְּעוּדוֹת הֶהֵן לַצַּדִּיקִים בְּבָשָׂר וְדָגִים שֶׁנִּבְרְאוּ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית, לַתַּכְלִית הַזֶּה, בְּתַכְלִית הָעֹנֶג שֶׁאֵין הָעוֹלָם הַזֶּה רָאוּי לְהַשִּׂיג אֵלָיו זוֹלְתִי לָעוֹלָם הַבָּא, וְאוֹתָן שֶׁהֵן מְזֻמָּנִים לְאוֹתָן סְעוּדוֹת שֶׁהֵן תַּכְלִית הַמְּבֻקָּשׁ לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי. וְאֶפְשָׁר שֶׁאוֹתָן הַמַּאֲכָלִים זַכֵּי הַטָּבַע מְאֹד הוּכְנוּ מִתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה לִהְיוֹת מַרְבִּים הַשֹּׂכֶל בְּטֶבַע, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״וְנַחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל״. גַּם יָדוּעַ הַיּוֹם בְּמִקְצָת הַמְּסֻעָדִים וְהַסְּמִים שֶׁהֵם בְּטִבְעָם מוֹעִילִים לָזֶה, כָּל שֶׁכֵּן אוֹתָן שֶׁנִּבְרְאוּ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית אוּלַי לְכַוָּנָה הַזֹּאת. וְכָעִנְיַן שֶׁאֵרַע בַּמָּן, שֶׁהוּא מַאֲכָל גּוּפָנִי שֶׁנִּתַּן בִּזְמַן הַתּוֹרָה אֶל עַם שֶׁהָיוּ מְעֻתָּדִים לְדַעַת הָאֱמִתּוֹת וּלְהִתְבּוֹנֵן בַּמֻּשְׂכָּלוֹת כַּשְׂכָּלִים הַנִּפְרָדִים, וְלֹא הָיָה בּוֹ שׁוּם מוֹתָר כְּלָל שֶׁיַּטְרִיד אֶת הַשֹּׂכֶל, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ ז״ל שֶׁהָיָה כֻּלּוֹ נִבְלָע בָּאֱבָרִים, וְדָרְשׁוּ רז״ל (תהלים ע״ח:כ״ה): ״לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ״ – לֶחֶם הַנִּבְלָע בָּאֱבָרִים. וּכְבָר שָׁמוּהוּ רז״ל רֶמֶז לְמָזוֹן הַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, בְּאָמְרָם בַּחֲגִיגָה: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא טוֹחֵן מָן בָּרָקִיעַ לַצַּדִּיקִים. וְאוּלַי הַסְּעוּדָה הַזֹּאת הַמְעֻתֶּדֶת לַצַּדִּיקִים תִּהְיֶה בְּסוֹף הַזְּמַן שֶׁנּוֹהֵג בּוֹ עִנְיַן פְּעֻלּוֹת גּוּפָנִיּוֹת בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה, וְאַחֲרֶיהָ יִתְבַּטֵּל מֵהֶם הַנָּהוּג הַהוּא, וְיִהְיוּ יוֹשְׁבִין וְעֲטָרוֹתֵיהֶן בְּרָאשֵׁיהֶן וּמִתְעַדְּנִין מִזִּיו הַשְּׁכִינָה, וְתִהְיֶה לָהֶם הַסְּעוּדָה הַהִיא כְּעִנְיַן הָעֲצֶרֶת, אֶלָּא שֶׁזֹּאת תַּשְׁלוּם זְמַן הַקֹּדֶשׁ וְזֶה תַּשְׁלוּם זְמַן הַחֹל.

וְעַל דָּרָךְ הַשֵּׂכֶל, עִנְיַן לִוְיָתָן זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם יִרְמֹז לְעִנְיַן הַשֵּׂכֶל וְהַנֶּפֶשׁ, וּבֵאֲרוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת לָמָּה לֹא הָיָה הָאָדָם מֻכְרָח עַל מַעֲשָׂיו עַד שֶׁיִּתְדַּמֶּה לַשֻּׂכָּלִים הַנִּפְרָדִים לְהַתְמִיד עַל הַכַּוָּנָה שֶׁנִּבְרָא בַּעֲבוּרָהּ שֶׁהִיא עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וִידִיעַת אֲמִתָּתוֹ שֶׁהִיא פְּעֻלַּת הַשֵּׂכֶל. יָדוּעַ כִּי נֶפֶשׁ הָאָדָם תָּכְמָה בְּכֹחַ, וּמֻכָנֶת לְקַבֵּל הַשֵּׂכֶל בַּפֹּחַ הַשִּׂכְלִי שֶׁבָּהּ, וּכְשֶׁהִיא נִגְרֶרֶת אַחַר הַשֵּׂכֶל וְנִזְקֶקֶת אֵלָיו הוּא מַרְאֶה פְּעֻלּוֹתָיו בָּהּ, וְהַנֶּפֶשׁ כְּחֹמֶר וְהַשֵּׂכֶל לָהּ צוּרָה, לָכֵן נִקְרָא הַשֵּׂכֶל זָכָר וְהַנֶּפֶשׁ נְקֵבָה. וְלִוְיָתָן עִנְיַן חִבּוּר, מִלְּשׁוֹן ״יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי״ (בראשית כ״ט:ל״ד), גַּם עִנְיַן פְּאֵר, מִלְּשׁוֹן ״לְוַיַּת חֵן״, שֶׁמִּתְלַוֶּה אֶל הַנֶּפֶשׁ, וּכְשֶׁהִיא נִגְרֶרֶת אַחֲרָיו הוּא לָהּ לְוַיַּת חֵן נִקְרָא ״לִוְיָתָן״, וּכְשֶׁהִיא נִזְקֶקֶת לוֹ וּמִתְלַוֶּה אֵלָיו תָּשׁוּב לִהְיוֹת כָּמוֹהוּ, יִקָּרֵאהוּ ״לִוְיָתָן״ זָכָר וּנְקֵבָה כְּאִלּוּ הֵם מִין אֶחָד וְעִנְיָן אֶחָד, זוֹלְתִי שֶׁזֶּה זָכָר פּוֹעֵל וְזֶה נְקֵבָה מְקֻבֶּלֶת הַפְּעֻלָּה. וְעַל כֵּן אָמְרוּ כִּי לִוְיָתָן זָכָר וּנְקֵבָה, וּפְעָמִים יִקָּרְאוּ אוֹתָן ״לִוְיָתָן״ מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִתְחַבְּרִים וּמִתְלַוִּים בַּגּוּף. וְהִנֵּה הָאָדָם אַחַר שֶׁנִּתְהַוָּה עַל הַכַּוָּנָה הַזֹּאת שֶׁאָמַרְנוּ, לָמָּה לֹא נִבְרָא יָשָׁר מִתְּדַמֶּה לַשֻּׂכָּלִים הַנִּפְרָדִים, וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה לְנֶפֶשׁ הָאָדָם כֹּחַ הַמִּתְעוֹרֵר שֶׁמְּמַנְּעוּ תִּתְאַוֶּה פַּעַם לְדָבָר וּפַעַם תִּמְאָסֵהוּ לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ וְשִׂכְלוֹ נִזְקָקִין זֶה לָזֶה תָּמִיד וְיִהְיוּ כַּשֻּׂכָּלִים הַנִּפְרָדִים, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״אִלְמָלֵי נִזְקָקִין זֶה לָזֶה מַחֲרִיבִין אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ״, לְפִי שֶׁיִּתְבַּטֵּל כֹּחַ הַהוֹלָדָה מִן הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי, שֶׁאֵין עִנְיַן הַהוֹלָדָה מִפְּעֻלּוֹת הַשֵּׂכֶל כִּי אִם מִפְּעֻלּוֹת הַנֶּפֶשׁ הַמִּתְאַוָּה. וְכֵן אִם הָיָה עִנְיַן הַשֵּׂכֶל מַתְמִיד עַל הַנֶּפֶשׁ וְנִזְקָק לָהּ תָּמִיד, תִּהְיֶה הַנֶּפֶשׁ דְּבֵקָה לְמַעְלָה בְּלִי שֶׁתִּפָּרֵד וְתִתְקַיֵּם בְּכֹחַ הַגּוּף כְּעִנְיַן אֵלְיָהוּ. ״מֶה עָשָׂה, סֵרַס אֶת הַזָּכָר וְהָרַג אֶת הַנְּקֵבָה״, הַסְּרוּס הַזֶּה הֶעְדֵּר כֹּחַ הַהוֹלָדָה, גַּם הַהֲרִיגָה הֶעְדֵּר הַחַיִּים, וְלָכֵן כִּנּוּ אֲסִיפַת הַדָּבָר וְהֶעְדְּרוֹ לְסֵרוּס וַהֲרִיגָה. וּמְלִיחָה לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד

לָבֹא, הַדָּבָר הַמַּעֲמִיד כִּנּוּהוּ בְּמִלִּיחָה, כְּאָמְרוֹ ״מֶלַח מָמוֹנָא חַסֵּר״ וּמִמֶּנּוּ ״בְּרִית מֶלַח עוֹלָם״, מִפְּנֵי שֶׁהַמֶּלַח מַעֲמִידָם מִלְּקַבֵּל הֶפְסֵד. וְהַכַּוָּנָה בְּכָל זֶה כִּי הַסֵּרוּס הַשְׁחָתַת כְּלֵי הַהוֹלָדָה וְהֶעְדֵּר הַכֹּחַ מֵהֶם, וְהוּא סִבַּת רְחוֹק הַזָּכָר מִן הַנְּקֵבָה וְסִבַּת הֶפְסֵד בַּעֲלֵי חַיִּים, וְעַל כֵּן אָמַר ״וּמְלָחָה״ רֶמֶז כִּי יֵשׁ לְנֶפֶשׁ הַצַּדִּיקִים הִשָּׁאֲרוּת וְהִיא קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא. וּלְפִי שֶׁהַנֶּפֶשׁ וְהַשֵּׂכֶל לְקוּחִים מִיַּם הַחָכְמָה וְהֵם דְּבָרִים נֶעֱלָמִים, הִמְשִׁילוּ וְכִנּוּ אוֹתָם כְּדָגִים שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הַיָּם, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ הָרַב הַגָּדוֹל מוֹרִי נ״ר.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה ״וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים״, כְּבָר יָדַעְתָּ מַאֲמַר רז״ל שֶׁהַמַּלְאָכִים נִבְרְאוּ בְּיוֹם חֲמִישִׁי, וְהַתַּנִּינִים הַגְּדֹלִים הֵן אַרְבַּע מַחֲנוֹת שְׁכִינָה שֶׁהֵן מָחוֹל לִשְׁכִינָתוֹ שֶׁל הקב״ה לְקַלְּסוֹ וּלְרוֹמְמוֹ בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת, מִלְּשׁוֹן (שופטים ה׳:י״א) ״שָׁם יְתַנּוּ צַדְקוֹת ה׳״, וּכְבָר הִזְכִּיר ״וְעוֹף יְעוֹפֵף״ שֶׁהַכַּוָּנָה עַל הַמַּלְאָכִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶם ״וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף״, וְעַל כֵּן נִקְרָא ״עוֹף״ שֶׁכְּנֶגְדָּן כְּפוּלִים לִשְׁתַּיִם וּמְעוֹפֵף בִּשְׁתַּיִם, וְתַרְגּוּם ״וְכַסְלְתָּ״ – ״וְתָעוּף״, וְהָא לָמַדְתָּ כִּי שֵׁם הָעוֹף הוּא הַנִּקְרָא לְכָל מְעוֹפֵף בִּשְׁתַּיִם, הֵן גּוּפָנִי הֵן רוּחָנִי, וְאָמַר ״עַל הָאָרֶץ״ עַל הַמָּקוֹם שֶׁהוּא הֲדוֹם רַגְלָיו.

וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן אֵיךְ הוֹסִיף בֵּאוּר וְאָמַר ״עַל הָאָרֶץ״, ״עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם״, וּכְאִלּוּ אָמַר מַה שֶּׁהוּא אוֹמֵר ״עַל הָאָרֶץ״ פֵּירוּשׁוֹ ״עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם״, וְהוּא כִּלְשׁוֹן (יחזקאל א׳:ט״ו) ״וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ״, שֶׁפֵּירוּשׁוֹ בְּשֶׁטַח קַרְקָעִית הַגַּלְגַּל, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן ״מִלְּרַע לְרוּם שְׁמַיָּא״.

וּבְמִדְרָשׁוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי רָאִיתִי: ״וְעוֹף״ זֶה מִיכָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ו׳:ו׳) ״וַיָּעָף אֵלַי״, ״יְעוֹפֵף״ זֶה גַּבְרִיאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ט׳:כ״א) ״מוּעָף בְּיָעף״, ״עַל הָאָרֶץ״ זֶה רָפָאֵל, ״עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם״ זֶה אוּרִיאֵל, עַד כָּאן. וְזֶהוּ סוֹד (שיר ג׳:י׳) ״מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן״, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרוֹמֶשֶׂת. הִיא הַחַיָּה הַמְרֻבַּעַת פָּנִים, הִיא שֶׁהִזְכִּיר עָלֶיהָ יְחֶזְקֵאל (יחזקאל י׳:כ׳): ״הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר כְּבָר״, וּמִזֶּה אָמַר ״אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר ״בִּנְהַר כְּבָר״.

וְאֵת כָּל עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ. בֵּאֵר כִּי הַמַּלְאָכִים הַנִּבְרָאִים בְּיוֹם חֲמִישִׁי הֵם מִינִים חֲלוּקִים מַדְרֵגוֹת מַדְרֵגוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, יֵשׁ מֵהֶם מִמַּיִם, וְיֵשׁ מֵהֶם מֵאֵשׁ, וְיֵשׁ אֵשׁ דּוֹחָה אֵשׁ, וְיֵשׁ אֵשׁ אוֹכֶלֶת אֵשׁ, וְהֶבֶן זֶה.

כב **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים.** אָמְרוּ רז״ל שֶׁהוּצְרְכוּ לְבָרְכָה בַּעֲבוּר שֶׁבְּנֵי אָדָם צָדִין וְאוֹכְלִים אוֹתָם. וּמַה שֶּׁלֹּא בֵּרַךְ גַּם כֵּן הַצְּמָחִים וְהָאִילָנוֹת, שֶׁהֲרֵי בְּוַדַּאי גַּם הֵם בְּרָכָה לִבְנֵי אָדָם, וּכְתִיב בָּהֶם (ויקרא כ״ה:כ״א): ״וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית״ וְאִם כֵּן מִפְּנֵי מַה לֹא בֵּרְכָם, וְיֵשׁ לוֹמַר כִּי כָּל הַנִּבְרָאִים בְּבַעֲלֵי חַיִּים נִבְרְאוּ מִזֶּכֶר וּמִנְּקֵבָה כְּדִמְיוֹן הָאָדָם, לְפִיכָךְ בֵּרְכָם שֶׁיִּהְיוּ הַמִּינִין מִתְרַבִּים וּמוֹלִידִים זֶה מִזֶּה, אֲבָל בְּרִיאַת הַצְּמָחִים שֶׁצָּמְחוּ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה רַבִּים מְאֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לְבָרֵךְ אוֹתָן. וּמַה שֶּׁלֹּא בֵּרַךְ בְּהֵמוֹת וְחַיּוֹת בְּיוֹם שִׁשִּׁי, מִפְּנֵי שֶׁמִּן הַבְּרָכָה הַזֹּאת שֶׁל דָּגִים וְעוֹפוֹת שֶׁמִּן הַמַּיִם, נִתְבָּרְכוּ גַּם כֵּן בַּעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַמִּתְנוֹעַעַת שֶׁבָּאָרֶץ, כִּי כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים דֶּרֶךְ אֶחָד לָהֶם. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי מִכֹּחַ בְּרָכָה זוֹ הָיוּ הַדָּגִים קַיָּמִים וְלֹא נִמְחוּ בְּגִזֵרַת הַמַּבּוּל, וְכֵעִנְיָן שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל (בראשית ז׳:כ״ב): ״מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ״ – וְלֹא דָּגִים שֶׁבַּיָּם״, כִּי נִמְחוּ כָּל הָאִילָנוֹת וְהַצְּמָחִים וְכָל בַּעֲלֵי חַיִּים מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה. וְעוֹד נוֹכַל לְהָבִין מִכֹּחַ בְּרָכָה זוֹ שֶׁהִזְכִּיר ״פְּרוּ וּרְבוּ״ בַּדָּגִים וּבָעוֹפוֹת, שֶׁהַדָּגִים וְהָעוֹפוֹת אֵין עִנְיַן הַהוֹלָדָה שָׁלֶהֶם בִּזְמַנִּים יְדוּעִים, אֲבָל בְּכָל זְמַנֵּי הַשָּׁנָה הֵם פָּרִים וְרַבִּים וּמוֹלִידִים זֶה מִזֶּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בָּאִילָנוֹת וּבַצְּמָחִים, גַּם בִּבְהֵמוֹת וּבְחַיּוֹת שֶׁלֹּא בֵּרַךְ אוֹתָן בְּפֵירוּשׁ, שֶׁאֵין מוֹצִיאִין פֵּירוֹת וְלֹא מוֹלִידִין כִּי אִם בִּזְמַנִּים יְדוּעִים בַּשָּׁנָה.

כד **תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה.** דָּרְשׁוּ רז״ל זֶה רוּחוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן. וְאָמַר זֶה עַל הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית שֶׁבָּאָדָם, שֶׁאֵין לָהּ חֵלֶק עִם הָעֶלְיוֹנִים אֶלָּא הִיא חוֹזֶרֶת לֶעָפָר תֵּכֶף מוֹת הַגּוּף, כְּרוּחַ הַבְּהֵמָה שֶׁכָּתוּב בָּהּ (קהלת ג׳:כ״א): ״וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ״. אוֹ הַכַּוָּנָה עַל נֶפֶשׁ הַחָכְמָה, וְיִהְיֶה פֵּירוּשׁ ״הָאָרֶץ״ הַנִּזְכֶּרֶת בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן, שֶׁהִיא אֶרֶץ הַחַיִּים.

בַּמִּדְרָשׁ ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה״ בַּנְּפָשׁוֹת כְּתִיב, ״וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ״ אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא רַבָּה ״זֶה הַנֶּחָשׁ״. רַבִּי אוֹמֵר ״נֶפֶשׁ חַיָּה״ אֵלּוּ הַמְּרִיאִים. בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִשְׁמָתָן, וּכְשֶׁבָּא לִבְרוֹא גּוּפָן קָדַשׁ הַיּוֹם וְלֹא בְּרָאָן, לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁאִם יְהֵא בְּיַד אָדָם חֵפֶץ טוֹב אוֹ מַרְגָּלִית טוֹבָה עֶרֶב שַׁבָּת, אוֹמְרִים לוֹ: הַשְׁלֵךְ מִיָּדְךָ, דַּיּוֹ לָעֶבֶד לִהְיוֹת כְּרִבּוֹ. פֵּירוּשׁ ״מְרִיאִים״ – שֵׁדִים.

כו **נַעֲשֶׂה אָדָם.** אַחֲרֵי שֶׁנָּתַן בַּמַּיִם כֹּחַ הַשֶּׁרֶץ לִשְׁרֹץ נֶפֶשׁ חַיָּה, וְהָיָה הַמַּאֲמָר בָּהֶם ״יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם״ וּבַבְּהֵמָה ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ״, אָמַר בָּאָדָם שֶׁהוּא מִבְּחַר הַמִּין: ״נַעֲשֶׂה אָדָם״. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ – אֲנִי וְהָאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת, שֶׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ הַגּוּף מִיסוֹדֶיהָ כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה בִּבְהֵמָה וְחַיָּה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה״, וְשִׁיפַּח בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים״. וּפֵירוּשׁ ״בְּצַלְמֵנוּ״ – תֹּאַר, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דניאל ג׳:י״ט): ״וְצֶלֶם אַנְפּוֹהִי אִשְׁתַּנִּי״, וּכְתִיב (תהלים ל״ט:ז׳): ״אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ״, עִנְיָנוֹ תֹּאַר. ״כִּדְמוּתֵנוּ״ – הוּא דִּמְיוֹן הַצּוּרָה, כִּי הַקְּרוֹבִים בְּעִנְיָן אֶחָד יִקָּרְאוּ דּוֹמִים זֶה לָזֶה. וְהַכַּוָּנָה בַּכָּתוּב שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נַעֲשֶׂה בְּעִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה דּוֹמֶה לָעֶלְיוֹנִים וְלַתַּחְתּוֹנִים, לָעֶלְיוֹנִים מִצַּד הַתֹּאַר

וְלַתַּחְתּוֹנִים מִצַּד הַדְּמוּת, שֶׁיִּדְמֶה גּוּפוֹ מַמָּשׁ לְעָפָר. כֵּן כָּתַב הָרַב רַבֵּנוּ מֹשֶׁה בַּר נַחְמָן זְ״ל מִשָּׁם הֶחָכָם ר׳ יוֹסֵף קִמְחִי זְ״ל. וְעוֹד פֵּרְשׁוּ בְּמִלַּת ״נַעֲשֶׂה״ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן בִּמְלָכִים וְנִכְבְּדֵי אֶרֶץ, שֶׁיְּדַבֵּר הַיָּחִיד מֵהֶם בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְהוּא דֶּרֶךְ מַעֲלָה וְכָבוֹד. וְהִנֵּה לָבָן הָיָה יָחִיד וְאָמַר (בראשית כ״ט:כ״ז): ״וְנִתְּנָה לְךָ גַּם אֶת זֹאת״, וּכְתִיב (במדבר כ״ב:ו׳): ״אוּלַי אוּכַל נַכֶּה בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ״, וּכְתִיב (דניאל ב׳:ל״ו): ״וּפִשְׁרֵהּ נֵימַר קֳדָם מַלְכָּא״, דֶּרֶךְ הַגְּדוֹלִים לְדַבֵּר כֵּן. וְהָרַאב״ע בְּשֵׁם יֵשׁ אוֹמְרִים ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ נִפְעָל עוֹמֵד, כְּמוֹ (ישעיה כ״ו:י״ח): ״יְשׁוּעוֹת בַּל נַעֲשֶׂה אָרֶץ״, עַד כָּאן, וְאֵין צֹרֶךְ לְהַכָּנֵס בְּכָל הַדּוֹחַק הַזֶּה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״נַעֲשֶׂה אָדָם״, כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת הַתּוֹרָה וּבָא לִכְתֹּב ״נַעֲשֶׂה אָדָם״, אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה נוֹתֵן פֶּה לַמִּינִים לִרְדּוֹת. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מֹשֶׁה, כְּתֹב, וְכָל הָרוֹצֶה לִטְעוֹת יָבֹא וְיִטְעֶה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל ״נַעֲשֶׂה אָדָם״, דַּעַת חֲכְמֵי הַמֶּחְקָר כִּי הַשֶּׁפַע הַשּׁוֹפֵעַ מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, שֶׁהוּא סִבַּת הַכֹּל, שׁוֹפֵעַ תְּחִלָּה עַל שֵׂכֶל אֶחָד נִפְרָד לְבַד רִאשׁוֹן שֶׁהוּא עָלוּל אֵצֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהַשֵּׂכֶל הַהוּא מֵנִיעַ אֶת הַגַּלְגַּל הַמַּקִּיף, וּמִמֶּנּוּ נִשְׁפָּעִים שְׁמוֹנָה שְׂכָלִים נִפְרָדִים, כָּל אֶחָד מֵניעַ גַּלְגַּל אֶחָד עַד גַּלְגַּל הַיֶּרַח. וּמְצִינוּ מַאֲמָר אֶחָד לְרַז״ל מוֹרֶה קָצָת עַל זֶה, וְהוּא שֶׁאָמַר: אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה דָּבָר עַד שֶׁמִּסְתַּכֵּל בְּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה. וּבְאוּר הָעִנְיָן, שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ פּוֹעֵל כָּל פְּעֻלּוֹתָיו עַל יְדֵי אֶמְצָעִים. וּמְצִינוּ גַּם כֵּן בִּפְשָׁטֵי הַתּוֹרָה מְסִיעִין אֶל זֶה הָעִנְיָן. וְעַל זֶה אָמַר בְּכָאן: ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, לְהוֹרוֹת עַל אֶמְצָעִיִּים. וְכֵן (בראשית י״א:ז׳): ״הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם״ וְגוֹ׳, וְכֵן כָּתוּב (בראשית י״ט:כ״ד): ״וַה׳ הִמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַה׳״ – הוּא וּבֵית דִּינוֹ. וְעִנְיַן ״מִסְתַּכֵּל״ פֵּירוּשׁוֹ שֶׁנּוֹתֵן כֹּחַ בָּהֶם לְהַנְהִיג נִמְצָאִים הַשְּׁפָלִים, וְהוּא הַנּוֹתֵן בָּהֶם מֶמְשָׁלָה בָּאָרֶץ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ח:ל״ג): ״אִם תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָּאָרֶץ״. וּבְכָאן אָמְרוּ ״מִסְתַּכֵּל״ וּבְמָקוֹם אַחֵר אָמְרוּ ״נִמְלָךְ״: אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה דָּבָר עַד שֶׁנִּמְלָךְ בְּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ד׳:י״ד): ״בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּבְמֵימַר״ וְגוֹ׳. וְהַמְמֻנִּים הֵהֵם שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ נִמְלָךְ בָּהֶם אֵינָן אֶלָּא כְּלֵי רְצוֹנוֹ, מַרְאֶה פְּעֻלָּתוֹ בָּהֶם כַּנַּשְׁמָה שֶׁהִיא מַרְאָה פְּעֻלּוֹתֶיהָ עַל יְדֵי הַגּוּף, וְיָדוּעַ שֶׁאֵין פְּעֻלּוֹת הַגּוּף כִּי אִם מִכֹּחַ הַנַּשְׁמָה. וּמְצִינוּ כָּתוּב אַחֵר סִיּוּעַ אֶל הָעִנְיָן הַזֶּה, הוּא שֶׁכָּתוּב (עמוס ג׳:ז׳): ״כִּי לֹא יַעֲשֶׂה ה׳ אֱלֹהִים דָּבָר כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים״, וְאִם לַעֲבָדָיו הַנְּבִיאִים מְגַלֶּה סוֹדוֹ וּמוֹדִיעַ פְּעֻלּוֹתָיו, כָּל שֶׁכֵּן לַמַּלְאָכִים הַמַּשְׁפִּיעִים כֹּחַ עַל הַנְּבִיאִים לְהוֹדִיעָם הֶעָתִיד. וְאַף עַל פִּי כֵן הוּא יִתְבָּרַךְ אֵינוֹ מִצְטָרֵךְ מֵאֶחָד מִן הַנִּמְצָאִים זוּלָתוֹ, וְכָל בִּלְעָדָיו מִצְטָרֵךְ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ תָּמִיד.

כו בְּצַלְמוֹ עִנְיַן צֶלֶם – הַשָּׂגָה שִׂכְלִית. וְהַכַּוָּנָה בְּאָמְרוֹ ״בְּצַלְמֵנוּ״, לְפִי שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁבָּאָדָם אֲצוּלָה מֵרוּחַ קָדְשׁוֹ, וְיִהְיֶה הֶפְרֵשׁ גָּדוֹל בֵּין הַצֶּלֶם וְהַתֹּאַר, לֹא כְּדַעַת הַקְּמְחִי שֶׁחָשַׁב שֶׁהַכֹּל אֶחָד, וְכֵן דַּעַת הר״ם במז״ל כִּי יֵשׁ בֵּינֵיהֶם הֶפְרֵשׁ גָּדוֹל, וְהוּא שֶׁאָמַר בְּתִחְלַת סִפְרוֹ (המורה): רַבִּים הֵבִינוּ מִלַּת ״צֶלֶם״ שֶׁהִיא אֲמוּרָה בִּלְשׁוֹן הַקֶּדֶשׁ עַל הַחִיצוֹנָה הַמּוּרְגֶּשֶׁת, וְטָעוּ בָּזֶה עַד שֶׁנָּטוּ לְצַד הַכְּפִירָה לְהַאֲמִין בַּגַּשְׁמוּת. אַךְ הַצֶּלֶם וְהַתֹּאַר שְׁנֵי עִנְיָנִים הֵם, כִּי הַתֹּאַר נֶאֱמַר עַל הַצּוּרָה הַחִיצוֹנָה הַמּוּרְגֶּשֶׁת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ש״א כ״ח:י״ד): ״מַה תָּאֳרוֹ״, (שופ׳ ח) ״כְּתֹאַר בְּנֵי הַמֶּלֶךְ״, אָמְנָם הַצֶּלֶם הוּא נוֹפֶל עַל הַצּוּרָה הַטִּבְעִית, רוֹצֶה לוֹמַר הָעִנְיָן אֲשֶׁר בּוֹ נִתְעַצֵּם הַדָּבָר וּמַהוּתוֹ. וְעַל הַהַשָּׂגָה הַזֹּאת הַשִּׂכְלִית נֶאֱמַר: ״בְּצֶלֶם אֱלֹהִים״, וּלְכָךְ נֶאֱמַר (תהלים ע״ג:כ׳): ״צַלְמָם תִּבְזֶה״, כִּי הַבִּזָּיוֹן דָּבֵק בַּנֶּפֶשׁ לֹא בִּתְכוּנַת הָאֵיבָרִים. וְהַנִּרְאֶה בָּזֶה ״בְּצַלְמוֹ״ הִיא הַצּוּרָה הַמִּינִית שֶׁהִיא הַהַשָּׂגָה הַשִּׂכְלִית, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ עוֹד בְּסֵפֶר מַדָּע בְּפֶרֶק רְבִיעִי.

וַיֵּשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ ״בְּצַלְמֵנוּ״ – בְּצֶלֶם שֶׁלָּנוּ הַנִּפְרָד מִמֶּנּוּ, הוּא צֶלֶם הָעוֹלָם בִּתְכוּנָתוֹ, שֶׁהוּא עוֹלָם הַמַּלְאָכִים וְעוֹלָם הַגַּלְגַּלִּים וְהָעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַזֶּה, וּשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים אֵלֶּה כְּלַל הַמְּצִיאוּת. וְעַל תְּכוּנָה זוֹ תִּכּוּנַת בִּנְיַן הָאָדָם עַל שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים בְּדוּגְמַת בִּנְיַן הַמְּצִיאוּת. וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרָא הָאָדָם ״עוֹלָם קָטָן״, לְפִי שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הָעוֹלָם הַגָּדוֹל. וְזֶה רָמַז אִיּוֹב בְּאָמְרוֹ (איוב י״ט:כ״ו): ״וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ״, וְאָמַר כִּי מִתּוֹךְ חֶלְקֵי גּוּפוֹ שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה יִרְאֶה שְׁלֹשָׁה חֶלְקֵי הַמְּצִיאוּת שֶׁבְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה אֱלוֹהַּ, כִּי הָרֹאשׁ בָּאָדָם שֶׁשָּׁם הַשֵּׂכֶל שׁוֹפֵעַ, הוּא כְּנֶגֶד הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, שֶׁשָּׁם הַשְּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים; מִן הַצַּוָּאר עַד הַמָּתְנַיִם הוּא חֵלֶק אֶמְצָעִי בָּאָדָם, וּמִשָּׁם יוֹצְאִים שְׁנֵי שְׁרִיגִים וְהֵם יַד יָמִין וְיַד שְׂמֹאל וּבָהֶם נִכְלָלִים ז׳ שְׁמוֹת, וְהֵם: הָאֲצָבַע וְהַיָּד וְהַכַּף וְהַשָּׁפָח וְהַזְּרֹעַ וְהָאֶמָּה וְהַזְּרוֹעַ, כְּנֶגֶד הָעוֹלָם הָאֶמְצָעִי הוּא עוֹלָם הַגַּלְגַּלִּים אֲשֶׁר בִּכְלָלָם ז׳ גַּלְגַּלֵי הַתְּנוּעָה אֲשֶׁר ז׳ כּוֹכְבֵי לֶכֶת קְבוּעִים בָּהֶם, וְיֵשׁ בְּכָלָל הַחֵלֶק הָאֶמְצָעִי הַזֶּה הַלֵּב בָּאָדָם, אֲשֶׁר הַמַּחְשָׁבָה בָּאָה מִמֶּנּוּ, וְהִנֵּה הוּא כְּמֶלֶךְ יוֹשֵׁב בְּחַדְרֵי חֲדָרִים וְכָל שְׁאָר אֵיבְרֵי הַגּוּף תַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ, וְהוּא בְּאֶמְצַע הַגּוּף כְּנֶגֶד כּוֹכַב חַמָּה שֶׁהוּא בְּאֶמְצַע הַגַּלְגַּלִּים, מִמֶּנּוּ תָּבֹא הָאוֹרָה בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַזֶּה אֲשֶׁר בְּסִבָּתָהּ יֵעָשֶׂה כָּל פּוֹעַל פְּעֻלּוֹתָיו; וּמִמֶּתְנָיו וּלְמַטָּה הוּא הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, וְיֵשׁ בְּכָלָל הַחֵלֶק הַזֶּה פְּעֻלַּת הַתּוֹלָדָה וַהֲוָיָה וְהֶפְסֵד, כְּנֶגֶד הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא בַּעַל הֲוָיָה וְהֶפְסֵד. וְאַחַר שֶׁנִּתְבָּאֵר לְךָ זֶה, בְּכָל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא בַּתּוֹרָה זִכְרוֹן דְּבָרִים גַּשְׁמִיִּים מְיֻחָסִים לַבּוֹרֵא, כְּגוֹן ״יַד ה׳״, ״עֵינֵי ה׳״, ״אָזְנֵי ה׳״, ״פְּנֵי ה׳״, בְּכֻלָּם תּוּכַל לְהִתְבּוֹנֵן שֶׁאֵין הַדְּבָרִים כְּפְשׁוּטָן, אֲבָל הֵם מִלּוֹת מוֹרוֹת עִנְיָנִים נֶעֱלָמִים בְּמִין אֶחָד מִמִּינֵי הַחָכְמָה. וְזֶהוּ מַאֲמַר רז״ל תָּמִיד: ״דִּבְּרָה תוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם״.

וּבְאוּר הַמַּאֲמָר, כִּי כֵּיוָן שֶׁאֲנַחְנוּ בַּעֲלֵי חוּשִׁים וְהַרְגָּשׁוֹת אֵין בָּנוּ כֹּחַ לְהַשִּׂיג הָעִנְיָנִים הַשִּׂכְלִיִּים רַק בְּצִיּוּרֵי הָעִנְיָנִים הַמּוּרְגָּשִׁים אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מוּטְבָּעִים בָּהֶם, מִפְּנֵי זֶה הָיְתָה כַּוָּנַת הַתּוֹרָה לִכְתֹּב הַמִּלּוֹת וְהָעִנְיָנִים כְּפִי כֹּחַ הֲבָנַת הַשּׁוֹמֵעַ, כְּדֵי שֶׁיִּתְיַשֵּׁב הָעִנְיָן עַל לִבּוֹ בַּתְּחִלָּה מִדֶּרֶךְ גַּשְׁמִיּוּתוֹ מִתּוֹךְ הַמִּלּוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת,

וְאַחֲרֵי כֵּן יִתְחַכֵּם וִידַקְדֵּק לְהָבִין שֶׁכָּל זֶה אֵינוֹ כִּי אִם עַל צַד הַהַקְרָבָה וְהַמְּלִיצָה, וְהַמַּשְׂכִּילִים מְבַקְּשֵׁי ה׳ יִתְבָּרֵךְ יַפְשִׁיטוּ קְלִפּוֹת הַמִּלּוֹת הָהֵם וְנַשְׂמוּתָם וְיָבִינוּ הַפְּנִימִי שֶׁיֵּשׁ בְּתוֹכָם, וְשֶׁהֵם מִלּוֹת נֶאֱמָרוֹת בְּחָכְמָה. וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (משלי כ״ח:ה׳): ״וּמְבַקְשֵׁי ה׳ יָבִינוּ כֹל״. וְאִלּוּ לֹא הָיָה סִפּוּר הַתּוֹרָה בְּדְבָרִים גַּשְׁמִיִּים הַקְּרוֹבִים לְשֵׂכֶל הֶהָמוֹן רַק בְּדְבָרִים שִׂכְלִיִּים וְעִנְיָנִים שִׂכְלִיִּים, לֹא הָיוּ מְבִינִים הֶהָמוֹן לֹא הַמִּלּוֹת וְלֹא הָעִנְיָנִים. וּמִפְּנֵי זֶה נִתַּן הַסֵּפֶר בְּעִנְיָן שֶׁיּוֹעִיל לָהֶם וְלַכֹּל, וְכָל אָדָם יֶחֱזֶה בּוֹ כְּפִי כֹּחוֹ וְחָכְמָתוֹ וּמַדְרֵגָתוֹ, יוֹעִיל לַכֹּל שֶׁיִּתְיַשֵּׁב הָעִנְיָן בְּלִבּוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ, כִּי יֵשׁ לוֹ בּוֹרֵא נִמְצָא שֶׁהוּא חַיָּב בַּעֲבוּדָתוֹ, וְיוֹעִיל לָהֶם שֶׁיְּבִין הַמִּלּוֹת הֶהֵם מִצַּד הַחָכְמָה, וְעִם זֶה יִהְיוּ הַכֹּל שָׁוִים בְּדַעַת מְצִיאוּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ. וּכְבָר הִמְשִׁילוּ חַכְמֵי הַמֶּחְקָר הָעִנְיָן הַזֶּה לְעָשִׁיר שֶׁבָּא לוֹ אָדָם לְהִתְאַכְסֵן עִמּוֹ הוּא וּבְהֶמּוֹתָיו, וְנָתַן לוֹ כָּל מִינֵי מַעֲדָנִים לְמַאֲכָל וְנָתַן לְבַהֲמוֹתָיו תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא, לְכָל אֶחָד נָתַן דָּבָר הָרָאוּי לוֹ. כֵּן הַתּוֹרָה תַּרְחִיב בְּמִדּוֹת הַבּוֹרֵא בְּמִלִּיצוֹת גַּשְׁמִיּוֹת כְּפִי חֶלְשַׁת דַּעַת הֶהָמוֹן, וְתִרְמֹז הָעִנְיָנִים הַשִּׂכְלִיִּים לְבַעֲלֵי הַחָכְמָה וְהַמּוּסָר.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ – נִמְלַךְ בְּשֶׁבַע מִדּוֹתָיו. וּמִדְרַשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה יוֹרֶה כֵּן, הוּא שֶׁאָמְרוּ: ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ – בְּמִי נִמְלַךְ? רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסִכְנִין אוֹמֵר: בְּנִפְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים נִמְלַךְ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אוֹמֵר: בְּמִלְאֶכֶת שָׁמַיִם וָאָרֶץ נִמְלַךְ; מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ סַנְקְלִיטוֹן וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה דָּבָר חוּץ מִדַּעְתּוֹ. אָמַר רַבִּי אַמֵּי: בְּלִבּוֹ נִמְלַךְ; מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבָּנָה פַּלְטְרִין עַל יְדֵי אַדְרִיכָל וְלֹא עָרְבָה לוֹ, עַל מִי לְהִתְרַעֵם, לֹא עַל אַדְרִיכָל? הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״. אָמַר רַבִּי אַסִי: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁעָשָׂה סְחוֹרָה עַל יְדֵי סַרְסוּר וְלֹא הִרְוִיחַ בָּהּ, עַל מִי לְהִתְרַעֵם, לֹא עַל הַסַּרְסוּר? עַד כָּאן.

וַיֵּשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה עִנְיָן עָמוֹק חָתוּם בְּאוֹצְרוֹת הַמְּקֻבָּלִים מְבַקְשֵׁי ה׳, כִּי הוּא סוֹד בִּנְיַן עֶשֶׂר סְפִירוֹת אֲשֶׁר הָאָדָם כָּלוּל בָּהֶם וְתַבְנִיתוֹ דֻּגְמָא לָהֶם. אָמַר ״בְּצַלְמֵנוּ״ בַּצֶּלֶם הֶעָשׂוּי לָנוּ, ״כִּדְמוּתֵנוּ״ דְּמוּת הַתִּפְאֶרֶת, וְהִיא מְשִׁיכַת הַגּוּף. וְעוֹתָה שְׁמַע פֵּרוּשׁ הַכָּתוּב, וְכָל הַמְיַחֵד יִחוּד שָׁלֵם רָאוּי שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לָזֶה. רֹאשׁ הָאָדָם שֶׁהוּא כָּבוֹד לְכָל הַגּוּף, כְּנֶגֶד הַכֶּתֶר שֶׁהוּא רֹאשׁ לְכָל הַסְּפִירוֹת, וּכְתִיב (תהילים קי״ט:ק״ס): ״רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת״, וּכְתִיב (שיר ה׳:י״א): ״רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז״. מוֹחוֹ וְחָכְמוֹ שֶׁל אָדָם כְּנֶגֶד הַחָכְמָה שֶׁהִיא פְּנִימִית, וּכְתִיב (שם): ״חִכּוֹ מַמְתַקִּים״, וְכֵן בְּמִלַּת ״חָכְמָה״ נִרְמָז מוֹחַ חֵךְ. לְשׁוֹנוֹ כְּנֶגֶד הַבִּינָה, שֶׁהִיא מוֹצִיאָה כָּל הַפֹּחוֹת לָאוֹר, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים״, כֵּן הַלָּשׁוֹן מוֹצִיא וּמְגַלֶּה כֹּחוֹת הַמַּחְשָׁבָה. וּכְבָר יָדַעְתָּ בַּקַּבָּלָה כִּי הַכֶּתֶר וְהַחָכְמָה וְהַתְּשׁוּבָה הַכֹּל דָּבָר אֶחָד, וְכֵן בִּיצִירַת הָאָדָם הַמּוֹחַ וְהַחֵךְ וְהַלָּשׁוֹן בְּאֵבֶר רֹאשׁ הַכֹּל דָּבָר אֶחָד. זְרוֹעוֹתָיו שֶׁל אָדָם לְיָמִין וְלִשְׂמֹאל כְּנֶגֶד הַחָכְמָה, וְזֶהוּ וּבְרִית הַלָּשׁוֹן מַכְרִיעַ בֵּינַיִם, שֶׁהֲרֵי הַתְּשׁוּבָה כְּנֶגֶד הַלָּשׁוֹן, הֲרֵי לְךָ ה׳ סְפִירוֹת עֶלְיוֹנוֹת. הַתִּפְאֶרֶת, כְּנֶגְדּוֹ בָּאָדָם מְשִׁיכַת הַגּוּף, וְכֵן הַתִּפְאֶרֶת כֹּחַ וְחִזּוּק לְכָל הַסְּפִירוֹת, וְעַל הַתִּפְאֶרֶת אָמַר מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (במדבר ט״ז:כ״ב): ״אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר״. הֶרַגְלַיִם בָּאָדָם, שׂוֹק יָמִין וְשׂוֹק שְׂמֹאל, כְּנֶגֶד הַנֵּצַח וְהַהוֹד. בְּרִית הַתִּפְאֶרֶת אָמַר מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (במדבר ט״ז:כ״ב): ״אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר״. הֶרַגְלַיִם בָּאָדָם, שׂוֹק יָמִין וְשׂוֹק שְׂמֹאל, כְּנֶגֶד הַנֵּצַח וְהַהוֹד. בְּרִית מִילָה בָּאָדָם כְּנֶגֶד יְסוֹד הַנִּקְרָא צַדִּיק, הַנִּקְרָא בְּרִית, מְכֻוָּן בָּאֱמְצַע, וְזֶהוּ בְּרִית מִילָה מַכְרִיעַ בֵּינַיִם. וּמִכָּאן תָּבִין כִּי רָאוּי שֶׁתִּהְיֶה עוֹנָתָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּשַׁבָּת, מִפְּנֵי שֶׁיְּסוֹד הוּא שְׁבִיעִי בַּעֲשׂוֹתְךָ שֶׁלֹּשׁ רֹאשׁוֹנוֹת אֶחָד. וּכְשֶׁרָאָה אַחַר הַשְּׁלֵמַת הַגּוּף שָׁלֵם וְנִשְׁאַר מַלְכוּת קָצוּץ, אָמַר שֶׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם שְׁתֵּי רָשׁוּיוֹת יֵשׁ, וְלֹא נָתַן אֵל אֶל לִבּוֹ שֶׁהוּא הָיָה הַלֵּב, וְעָלָיו אָמַר: ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״, וְעָלָיו הֵבִיאוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת הַמָּשָׁל הַנִּמְרָץ מִן הַסַּרְסוּר וְהָאַדְרִיכָל, וְהוּא הָאֶתְרוֹג שֶׁאָמְרוּ רז״ל שֶׁדּוֹמֶה לַלֵּב וְהוּא בְּפְנֵי עַצְמוֹ אֵינוֹ נֶאֱגָד עִם הַלּוּלָב, אֲבָל הוּא מְעֻכָּב בְּמִינֵי הַלּוּלָב שֶׁאֵין הַמִּצְוָה שְׁלֵמָה אֶלָּא עִמּוֹ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וּכְשֶׁשִּׁשִּׁיג הָאָדָם הָעִנְיָן הַגָּדוֹל הַזֶּה יֵאוֹרוּ עֵינָיו, וְיוּכַל לְהַרְחִיק מִן הַתּוֹרָה וְהָאֱמוּנָה כָּל דִּפְי וְכָל דִּבָּה, וְיִהְיֶה הַכֹּל בָּרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ לְפָנָיו שֶׁאֵין שָׁם לֹא דִּמּוּת וְלֹא צוּרָה כְּלָל. וְכֵן הֵעִידָה הַתּוֹרָה בַּמַּעֲמַד הַקָּדוֹשׁ (דברים ד׳:ט״ו): ״כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה״, וּכְתִיב (דברים ד׳:י״ב): ״וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רוֹאִים״. אֲבָל הַדְּבָרִים נֶאֱמָרִים כֵּן בְּהֶכְרֵחַ, וְהַכֹּל דֻּגְמָא, כִּי הַיְצִירָה הַתַּחְתּוֹנָה הָאַחֲרוֹנָה דֻּגְמַת הָאֲצִילוּת הָעֶלְיוֹנָה.

כח **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ.** אִלּוּ הָיְתָה בְּרָכָה אַחַת שֶׁאָמַר ״וַיְבָרֶךְ אוֹתָם״ הַבְּרָכָה שֶׁל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה שֶׁמְּזָכִיר וְהוֹלֵךְ, הָיָה אוֹמֵר ״וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּדָּגִים. אֲבָל לְפִי שֶׁחָזַר לוֹמַר: ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים״, יֵשׁ לְפָרֵשׁ כִּי הַבְּרָכָה הַזּוֹ הִיא בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וּבִרְכַּת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה בְּרָכָה אַחֶרֶת, וְהִזְכִּיר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עִם כָּל אַחַת וְאַחַת לְהוֹרוֹת כִּי שְׁתֵּי בְּרָכוֹת הֵן. בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה הִיא שֶׁבֵּרֵךְ הַכֹּחַ הַמְּמִיר אֲשֶׁר בְּגוּף הָאָדָם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חַי לְעוֹלָם בְּגוּף וּבְנֶפֶשׁ, וְשֶׁיִּהְיֶה מַאֲכָלוֹ וּמְזוֹנוֹ מְבֹרָךְ מְמֻלָּא הַחֶסְרוֹן הַחוֹלֵף עַל גּוּפוֹ בְּכָל יוֹם, עַד שֶׁלֹּא תַּגִּיעַ אֵלָיו לֹא חֻלְשָׁה וְלֹא זִקְנָה. וְכֵן הִזְכִּירוּ חַכְמֵי הָרוֹפְאִים בְּסִפְרֵיהֶם, כִּי הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה צָרִיךְ הוּא לְהָשִׁיב אֶל גּוּפוֹ וּלְהַדְבִּיק בּוֹ דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה מְלַחְלֵחַ אוֹתוֹ וּמַרְטִיבוֹ, וְשֶׁיַּחְזִיר בּוֹ הַלַּחוּת שֶׁאָבְדָה מִמֶּנּוּ בְּשְׁתֵּי סִבּוֹת, הָאַחַת בְּסִבַּת הַחֹם הַטִּבְעִי שֶׁיֵּשׁ בְּגוּפוֹ מִבִּפְנִים, וְהַשֵּׁנִית בְּסִבַּת הָאֲוִיר הַמַּקִּיף אוֹתוֹ מִבַּחוּץ הַמַּיְבֵּשׁ רְטִיבוּתוֹ וְלַחוּתוֹ. וְאוֹתוֹ הַמָּזוֹן שֶׁהוּא אוֹכֶל וּמַדְבִּיקוֹ בּוֹ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה מֵעִנְיַן הַלַּחוּת שֶׁנֶּחְסַר מִכָּל אֵבֶר וְאֵבֶר, אֶלָּא שֶׁהַחֲלִיפִין הַנַּעֲשִׂין בְּגוּפוֹ מִן הַמַּאֲכָל וּמִן הַמַּשְׁתֶּה אֵינָן מְמַלְּאִין אֶת כָּל הַחֶסְרוֹן הַזֶּה וְאֵינָן דּוֹמִין לַדָּבָר הַנֶּחְסָר מִכָּל צַד, אֲבָל יֵשׁ בָּהֶם שְׁמָרִים וּפְסוֹלֶת וּפוֹחֲתִין מִצּוּרַת הָאֵבֶר מְעַט. וְזֶהוּ סִבַּת הַחֹלִי וּתְשִׁישׁוּת הַכֹּחַ וּכְחִישׁוּת הַבָּשָׂר בִּימֵי הַזִּקְנָה, כִּי אִלּוּ הָיָה הַמָּזוֹן מְמַלֵּא כָּל הַחֶסְרוֹן וְהָיָה אָדָם יָכוֹל לְהַשִּׁיבוֹ אֶל גּוּפוֹ בְּעִנְיַן הַלַּחוּת וְהָרְטִיבוּת הַחוֹלֶפֶת מִמֶּנּוּ בְּמִדָּתָהּ וּבְצוּרָתָהּ, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, לֹא הָיָה בָּא לְעוֹלָם לִידֵי חֻלְשָׁה וְלִידֵי זִקְנָה וְלֹא הָיָה אָדָם מֵת לְעוֹלָם. וְעַל בְּרָכָה זוֹ אָמַר: ״וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים״, בְּרָכָם בְּבִרְכַּת אֱלֹהִים, כְּלוֹמַר שֶׁיִּהְיוּ בָהּ קַיָּמִים נִצְחִיִּים כֵּאלֹהִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים פ״ב:ו׳): ״אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם״.

וְכֵן כָּתַב הֶחָכָם בַּעַל סֵפֶר הַמִּגְלָּה כִּי זֹאת הַבְּרָכָה הִיא שֶׁנִּתְּנָה לְאָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁיִּהְיֶה מַאֲכָלוֹ מִפְּרִי הָאֲדָמָה וּמִתְּנוּבָתָהּ מְמַלֵּא אוֹתוֹ חֶסְרוֹן הַחוֹלֵף עַל גּוּפוֹ

מִכָּל צַד בְּמִדָּתוֹ וּבְצוּרָתוֹ, וּבְכֵן הָיָה רָאוּי שֶׁיִּחְיֶה לְעוֹלָם כִּי נָתַן לוֹ כֹּחַ הַמֵּמִיר בִּגְבוּרָתוֹ.

וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זוֹרֵעַ זָרַע". הַתְּבוּאָה הַמְחֻבֶּרֶת לַקַּרְקַע שֶׁהִיא מַאֲכַל בְּנֵי אָדָם יִקָּרֵאנָּה הַכָּתוּב "עֵשֶׂב זוֹרֵעַ זָרַע", וְהָעֵשֶׂב שֶׁהוּא מַאֲכַל הַבְּהֵמוֹת יִקָּרֵא חָצִיר וְיֶרֶק דֶּשֶׁא עֵשֶׂב. וְהִזְכִּיר בְּכָאן "זוֹרֵעַ זָרַע" וְלֹא "מַזְרִיעַ זָרַע" כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בִּבְרִיאָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי: "תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זָרַע", לְפִי שֶׁהָעֵשֶׂב מוֹצִיא הַזֶּרַע וּמַזְרִיעוֹ וְאֵין הוּא בְּעַצְמוֹ חוֹזֵר זָרַע, וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר בְּכָאן "זוֹרֵעַ זָרַע", כְּאָדָם שֶׁהוּא זוֹרֵעַ זָרַע כְּדֵי שֶׁיְּקֻיַּם זֶרַע אַחֵר כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וּבָא לוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן בִּמְזוֹנוֹ הַכֹּחַ הַמֵּמִיר עַל שְׁלֵמוּתוֹ, וְיִהְיֶה מַחֲלִיף וּמְחַדֵּשׁ בְּגוּפוֹ מַה שֶּׁנֶּחְסַר מִמֶּנּוּ כַּיּוֹצֵא בּוֹ וּבְצוּרָתוֹ וּבְמִדָּתוֹ. וּבְרָכָה זוֹ הָיְתָה בְּמִזּוֹנוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן קֹדֶם שֶׁחָטָא, וְהַכֹּחַ הַזֶּה הוּא עָתִיד שֶׁיִּתְגַּבֵּר בָּאָדָם לֶעָתִיד לָבֹא וְיַחֲזוֹר לְמִנְהָגוֹ הָרִאשׁוֹן. וְאַף הַחַיּוֹת יִשְׂתַּנֶּה טִבְעָן וְיֹאכְלוּ הָעֲשָׂבִים כַּבְּהֵמוֹת, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה י"א:ז'): "וּפָרָה וְדֹב תִּרְעֶינָה וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן". וְהַכָּתוּב הַזֶּה יִרְמֹז הָעִנְיָן הַזֶּה, שֶׁמַּזְכִּיר בִּלְשׁוֹן עָתִיד: "לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה", וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר: "לָכֶם הוּא לְאָכְלָה" אוֹ "לָכֶם נָתַתִּי לְאָכְלָה", אֲבָל הָעִנְיָן שֶׁפָּתַח בִּלְשׁוֹן עָבָר לְהוֹרוֹת עַל הֶעָבָר וְסִיֵּם עַל הֶעָתִיד לִרְמֹז עַל הֶעָתִיד, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְאַמֵּץ בַּזְּמַן הַהוּא אֶת הַכֹּחַ הַמֵּמִיר אֲשֶׁר בָּאָדָם עַד שֶׁיִּהְיֶה מַחֲלִיף אֶת הַמַּאֲכָל וּמְבַשֵּׁל אוֹתוֹ, וְלֹא יִשָּׁאֵר מִמֶּנּוּ פְּסוֹלֶת וְלֹא שְׁמָרִים, אֲבָל יַחֲזִירֶנּוּ אֶל צוּרַת הַדָּבָר הַחוֹלֵף מִן הַגּוּף וּכְמִדָּתוֹ לֹא פָּחוֹת, עַד כָּאן.

בְּרָכָה שְׁנִיָּה הִיא מִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, וְהוּא שֶׁאָמַר: "וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ", וְהִזְכִּיר בּוֹ שֵׁם אֱלֹהִים כִּי בְּזֶה יִשְׁתַּתֵּף אָדָם לֵאלֹהִים, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (בראשית ד':א'): "קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'", וְדָרְשׁוּ רז"ל שְׁלִשָּׁה שֻׁתָּפִין יֵשׁ בָּאָדָם: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאָבִיו וְאִמּוֹ. וְטַעַם הַמִּצְוָה הוּא שֶׁתִּהְיֶה הַהוֹלָדָה הֲכָנָה לְקַבֵּל הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית כְּדֵי לְהַכִּיר בּוֹרְאוֹ וְלַעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ, שֶׁאִם לֹא כֵן "מוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן", וְכֵן אָמַר הַנָּבִיא: "וְגַם אֶת בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר יָלְדוּ לִי", כְּלוֹמַר לִשְׁמִי, וּבֵאֲרוּ בּוֹ כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם נוֹלָדִים לִשְׁמוֹ וְזֹאת הִיא הַכַּוָּנָה בָּהֶם, לֹא כְּכַוָּנַת הָרְשָׁעִים שֶׁהוּא כְּדֵי לְיַשֵּׁב הָעוֹלָם וְלֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת כַּבְּהֵמוֹת, אֶלָּא שֶׁתִּהְיֶה הַכַּוָּנָה לִשְׁמוֹ בִּלְבָד, וְהוּא שֶׁיְּכַוֵּן בְּתוֹלַדְתּוֹ אֶל הַכַּוָּנָה לְקַבֵּל הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית וּלְהַמְשָׁכַת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, כְּעִנְיַן הַקָּרְבָּנוֹת הַגּוּפִיִּים שֶׁהָיְתָה הַכַּוָּנָה לְהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה וּלְהַמְשָׁכַת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ.

וְהִנֵּה בִּשְׁנֵי כְּתוּבִים אֵלֶּה מָנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִזּוֹנוֹת לְכָל בְּרִיּוֹתָיו, מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם, וְנִגְזַר עַל כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁיִּהְיוּ מְזוֹנוֹתֵיהֶם כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב, לֹא הַפֵּרוֹת וְהַזְּרָעִים, וְגָזַר עַל הָאָדָם שֶׁיִּהְיוּ מְזוֹנוֹתָיו הַפֵּרוֹת וְהַזְּרָעִים, וְלֹא בְּשַׂר בַּעֲלֵי חַיִּים, כִּי לֹא רָצָה לְהַתִּיר לוֹ בְּשַׂר נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה. וּמַה שֶּׁלֹּא הִתִּיר לוֹ מַאֲכַל הַבָּשָׂר, לְפִי שֶׁנֶּפֶשׁ הַתְּנוּעָה יֵשׁ לָהּ קְצָת מַעֲלָה, אֲשֶׁר בָּהּ מִתְדַּמֶּה אֶל נֶפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת, וְיֵשׁ לָהּ בְּחִירָה בְּטוֹבָתָהּ וּמְזוֹנוֹתֶיהָ וְתִבָּרַח מִן הַצַּעַר וּמִן הַמִּיתָה. וּכַאֲשֶׁר חָטְאוּ בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה בְּדוֹר הַמַּבּוּל וְהִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב: "כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר" וְגוֹ', וְנִגְזְרָה עֲלֵיהֶם הַשְׁחָתָה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (בראשית ו':י"ג): "קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי", וּבִזְכוּת נֹחַ הַצַּדִּיק הִצִּיל מֵהֶם לְקִיּוּם הַמִּינִין, אָז הֻתְּרוּ לוֹ לִשְׁחֹט וְלֶאֱכֹל, לְפִי שֶׁאֵין קִיּוּמָן אֶלָּא בִּשְׁבִילוֹ. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נָתַן לָהֶם רְשׁוּת בַּנֶּפֶשׁ, וְעַל כֵּן אָסַר לָהֶם אֵבֶר מִן הַחַי, כִּי לֹא הִתִּיר אֶת הַנֶּפֶשׁ רַק אֶת הַגּוּף, וְאָסַר גַּם כֵּן אֶת הַדָּם לְפִי שֶׁהוּא קִיּוּם הַנֶּפֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י"ב:כ"ג): "כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ", וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל כִּי זֶהוּ טַעַם הַשְׁחִיטָה, וּמַה שֶּׁאָמְרוּ רז"ל: צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים דְּאוֹרַיְיתָא, וּמִזֶּה אָנוּ מְבָרְכִין "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַשְׁחִיטָה".

לא **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד,** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִזְכִּיר "טוֹב מְאֹד" עַל הַכֹּל, וְעַד עַתָּה בִּפְרָט הַנִּמְצָאִים שֶׁבְּכָל יוֹם הִזְכִּיר "כִּי טוֹב" מִפְּנֵי שֶׁהַכֹּל יוֹתֵר מְעֻלֶּה מִן הַחֵלֶק, וְהִנֵּה הֵם שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת: "כִּי טוֹב", "וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד", וְ"טוֹב".

וַדַּע וְהָבֵן שֶׁכָּל מָצוּי וּמְצוּי שֶׁבָּעוֹלָם הוּא עוֹמֵד בְּכֹחַ מָצוּי אַחֵר, אִי אֶפְשָׁר לַעֲמֹד בִּפְנֵי עַצְמוֹ בִּלְתִּי נִמְצָא אַחֵר. כְּגוֹן שֶׁתֹּאמַר הֲרֵי שֵׁשׁ בְּכָל הָעוֹלָם מִין אֶחָד בִּלְבַד וְהוּא חַי, אִם אֵין אֶרֶץ לֹא יוּכַל לַעֲמֹד הַמִּין הַחַי הַהוּא בְּעַצְמוֹ. אוֹ אִם יֵשׁ אֶרֶץ, אִם אֵין שָׁם שָׁמַיִם אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּים, לְפִי שֶׁעַל יְדֵי תְּנוּעַת הַשָּׁמַיִם מִתְקַיֶּמֶת הָאָרֶץ. וְאִם כֵּן כָּל הָעוֹלָם הַזֶּה וְכָל מַה שֶּׁהוּא עָלָיו אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְפָּרֵק מָצוּי אֶחָד מֵאֶחָד, כִּי כֻּלּוֹ נִקְשָׁר זֶה בָּזֶה, הָעֶלְיוֹן עִם הַתַּחְתּוֹן וְהַכֹּל אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁקִּבַּלְנוּ הַמּוֹפֵת בְּמִלַּת "אֶחָד" שֶׁכָּל הַמְּצִיאוּת כֻּלּוֹ אֶחָד, וּכְשֵׁם שֶׁהַנִּבְרָא אֶחָד כָּךְ הַבּוֹרֵא אֵינוֹ אֶלָּא אֶחָד. וְהָא לְמַדְתָּ שֶׁכָּל הַנִּמְצָאִים שֶׁבָּעוֹלָם הֵם נִקְשָׁרִים זֶה בָּזֶה, אִי אֶפְשָׁר לְהִמָּצֵא מָצוּי שָׁלֵם בִּלְתִּי חֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁתִּמָּצֵא יָד אוֹ רֶגֶל מִתְנוֹעַעַת בִּפְנֵי עַצְמָהּ בִּלְתִּי שְׁאָר אִבְרֵי הַגּוּף כְּמוֹ שֶׁהוּא שָׁלֵם. וּכְבָר נִקְרָא הָאָדָם אֵצֶל חַכְמֵי הַמֶּחְקָר "עוֹלָם קָטָן" וְנִקְרָא הָעוֹלָם גַּם כֵּן אָצְלָם "אָדָם גָּדוֹל", לוֹמַר שֶׁהַכֹּל נִקְשָׁר וּמְיֻחָד. וְזֶהוּ מַאֲמַר הַנָּבִיא (ישעיה מ"ח:י"ג): "קוֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: מַאי "יַחְדָּו"? דְּלָא לִשְׁתַּלְפֵי מֵהֲדָדֵי. וְעַל כֵּן כָּל מָצוּי בִּפְנֵי עַצְמוֹ הוּא מָצוּי בְּכֹחַ, וּמִזֶּה הִזְכִּיר בִּפְרָטֵי הַנִּמְצָאִים שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם "כִּי טוֹב", אֲבָל עִם שְׁאָר הַנִּמְצָאִים כֻּלָּם הוּא מָצוּי בְּפֹעַל, וּמִזֶּה הִזְכִּיר עַל הַכֹּל "טוֹב מְאֹד", לְפִי שֶׁהַכֹּל יוֹתֵר שָׁלֵם מִן הַחֵלֶק. וְכֵן תִּמְצָא כָּזֶה בְּמִשֶּׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, לְפִי שֶׁהָיָה מָצוּי שָׁלֵם בְּכֹחַ הִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב "כִּי טוֹב", שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב':ב'): "וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא", וּכְשֶׁיָּצָא שִׂכְלוֹ מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל הִזְכִּיר בּוֹ "מְאֹד", זֶהוּ שֶׁכָּתוּב (במדבר י"ב:ג'): "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד". "טוֹב" הוּא מַעֲלָה גְּדוֹלָה מִכֻּלָּן, וְאֵין הַטּוֹב הָאֲמִתִּי אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמ"ה:ט'): "טוֹב ה' לַכֹּל". וּמַה שֶּׁכָּתוּב "הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב", פֵּרוּשׁ כִּי טוֹב עָשָׂה עִמָּנוּ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, "וְהִנֵּה טוֹב" זֶה יֵצֶר טוֹב, "מְאֹד" זֶה יֵצֶר הָרַע וּמִדַּת פּוּרְעָנִיּוֹת, שֶׁאִלְמָלֵא יֵצֶר הָרַע לֹא בָּנָה אָדָם בַּיִת וְלֹא נָשָׂא אִשָּׁה וְלֹא הוֹלִיד בָּנִים

וְנִמְצָא הָעוֹלָם חָרֵב. וְדָרְשׁוּ עוֹד: ״וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״ זֶה מָוֶת, לְפִי שֶׁהַמָּוֶת סִבָּה שֶׁהַדּוֹרוֹת מִתְחַדְּשִׁין וּבָאִים. וְעַל כֵּן תִּקְּנוּ בְּבֵית הָאָבֵל לוֹמַר ״הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב״, וְאֵין סָפֵק כִּי הַמָּוֶת טוֹב לְכַוָּנַת ה׳ יִתְבָּרַךְ כִּי הוּא חַיִּים לְנֶפֶשׁ הַצַּדִּיק, וּכְתִיב (תהלים קט״ז:ט״ו): ״יָקָר בְּעֵינֵי ה׳ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו״, וְתוֹסֶפֶת הַה״א לְבָאֵר כִּי הַחֲסִידִים אֵין מִיתָתָן עַל יְדֵי הַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית כִּי אִם עַל יְדֵי שְׁכִינָה הַנִּרְמֶזֶת בָּהּ, כְּעִנְיָן תּוֹסֶפֶת הַה״ין שֶׁבְּעִנְיַן יְרִידַת יַעֲקֹב אָבִינוּ לְמִצְרַיִם, וְהוּא (בראשית מ״ו:ד׳): ״אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַּם עָלֹה״, רָמַז לוֹ שֶׁתִּהְיֶה הַשְּׁכִינָה עִמּוֹ בִּירִידָתוֹ לְמִצְרַיִם גַּם בָּעֲלִיָּה.

וְעַל דָּרְךָ הַשֵּׂכֶל, ״וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״, דַּע כִּי לְשׁוֹן ״עֲשִׂיָּה״ נוֹפֵל עַל מַעֲשֵׂה הַטֶּבַע, כְּגוֹן בְּרִיאַת הַגַּלְגַּלִּים וְכָל מַה שֶּׁתַּחְתֵּיהֶם שֶׁהֵם בִּכְלַל הַטֶּבַע. וְעַל כֵּן בַּחֲתִימַת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית שֶׁהוּא מַעֲשֵׂה הַטֶּבַע הִזְכִּיר לְשׁוֹן ״וַיִּבְרָא״, שֶׁהוּא לְשׁוֹן הַשְׂגָּחָה, וְהִזְכִּיר עִמּוֹ לְשׁוֹן ״עֲשִׂיָּה״, לְהוֹרוֹת כִּי הוּא יִתְבָּרְךְ מַשְׂגִּיחַ עַל הַגַּלְגַּלִּים וְכִי הֵם מַעֲשֵׂה יָדָיו. וְהוֹסִיף לְךָ בְּאוּר בָּרְמָז כִּי הַגַּלְגַּלִּים הֵם תִּשְׁעָה כְּדִבְרֵי חַכְמֵי הַמֶּחְקָר, וְהוּא שֶׁתִּמְצָא בְּמִלַּת ״וְהִנֵּה״ שֶׁחֶשְׁבּוֹנָהּ ״גַּלְגַּל״, וְזֶהוּ גַּלְגַּל הַשֵּׂכֶל, וּבֵאֵר כִּי גַּלְגַּל הַשֵּׂכֶל מְנִיעַ אֶת גַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי, הוּא הַגַּלְגַּל הַמַּקִּיף, הוּא הַנִּקְרָא ״עֲרָבוֹת״, וְהַגַּלְגַּל הַמַּקִּיף מְנִיעַ הַשְּׁמוֹנָה גַּלְגַּלִּים שֶׁבְּתוֹכוֹ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״טוֹב״. וְעַל כֵּן חָתַם הָעוֹלָם הַטִּבְעִי הַזֶּה בְּמִלּוֹת ״וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״, שֶׁפֵּירוּשָׁם גַּלְגַּל הַשֵּׂכֶל מֵנִיעַ אֶת הַגַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי הַמַּקִּיף, וְהַגַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי מֵנִיעַ הַשְּׁמוֹנָה שֶׁבְּתוֹכוֹ, וּבְמִלַּת ״מְאֹד״ שֶׁהוֹסִיף, שֶׁחֶשְׁבּוֹנָהּ מ״ה, הָעִנְיָן הָיָה לְהוֹדִיעֲךָ שִׁעוּר קוֹמַת הַתְּשִׁעָה גַּלְגַּלִּים, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶן עַל דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ ז״ל עֶבְיוֹ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְהֶבֵן זֶה.

יוֹם הַשִּׁשִּׁי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט תּוֹסֶפֶת ״הַה״א בְּיוֹם זֶה מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר הַיָּמִים, הַכֹּל לְמַעֲלַת אָדָם הָרִאשׁוֹן וּלְכְבוֹדוֹ שֶׁנִּבְרָא בּוֹ, וְעִמּוֹ נִשְׁלְמָה כָּל הַמְּלָאכָה, וְהוּא הָיָה תַּכְלִית הַבְּרִיאָה וַחֲתִימָתָהּ וְעִקָּרָהּ. וְעַל כֵּן אָמַר בְּפִרְסוּם: ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״, כְּלוֹמַר הַיָּדוּעַ הַמְפֹרָסָם. וְעוֹד נִכְלְלָה בּוֹ כַּוָּנָה אַחֶרֶת, כִּי גִּלָּה לָנוּ בָּזֶה שֶׁבְּכָל שִׁשָּׁה יָמִים נִמְצְאוּ הָעִנְיָנִים מְחֻמָּשִׁים בְּכָל יוֹם וְיוֹם חֲמִשָּׁה, וְעַל כֵּן נֶחְתַּם ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״ בְּה״א לְרַמּוֹז לָנוּ בָּזֶה. וְהָעִנְיָן הַזֶּה כֵּיצַד? שֶׁהֲרֵי בְּיוֹם רִאשׁוֹן מָצִינוּ ה׳ אוֹרִים, בְּיוֹם ב׳ ה׳ רְקִיעִים וְה׳ פְּעָמִים מַיִם, בְּיוֹם שְׁלִישִׁי ה׳ מִינֵי צְמָחִים, בְּיוֹם ד׳ ה׳ מִינֵי אוֹרָה, בְּיוֹם חֲמִישִׁי ה׳ מִינֵי תְּנוּעוֹת שֶׁבְּכָל מִינֵי נֶפֶשׁ חַיָּה, בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי שֶׁנִּבְרָא בּוֹ אָדָם – ה׳ חוּשִׁים שֶׁבְּגוּפוֹ, ה׳ תְּנוּעוֹת שֶׁבְּנַפְשׁוֹ, וַה׳ שְׁמוֹת שֶׁיֵּשׁ לְנֶפֶשׁ חַיָּה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל עִנְיְנֵי שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית מְחֻמָּשִׁים חֲמִשָּׁה בְּכָל יוֹם וְיוֹם, וּלְכָךְ חָתַם ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״ בְּאוֹת ה׳.

וַיְכֻל לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן בְּכָל הַנִּבְרָאִים שֶׁבְּשִׁשָּׁה הַיָּמִים, לָמָּה נִתְיַחֵד כָּל דָּבָר וְדָבָר לְהִבָּרְאוֹת בַּיּוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ, וְלָמָּה נִקְרָא יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָאוֹר ״יוֹם אֶחָד״ וְיוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָרָקִיעַ ״יוֹם שֵׁנִי״ וְיוֹם שֶׁנִּבְרְאָה בּוֹ הַיַּבָּשָׁה ״יוֹם שְׁלִישִׁי״ וְכֵן כֻּלָּן. יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָאוֹר ״יוֹם אֶחָד״ לְפִי שֶׁהָאוֹר הוּא רֶמֶז לַיִּחוּד, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד (תהלים כ״ז:א׳): ״ה׳ אוֹרִי וְיִשְׁעִי״. וּשְׁנֵי אוֹרִים הָיוּ, הָאֶחָד קֶדֶם וְהַשֵּׁנִי נִתְחַדֵּשׁ, וְהֶבֵן זֶה. יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָרָקִיעַ נִקְרָא ״יוֹם שֵׁנִי״ לְפִי שֶׁהוּא רֶמֶז לַשְּׁנִיּוּת, וְנִבְרָא לְהַבְדִּיל וּלְחַלֵּק בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים, וְהִנֵּה הֵם שְׁנֵי הַפָּכִים, זֶה חֵלֶק עֶלְיוֹן וְזֶה חֵלֶק תַּחְתּוֹן, וְאֵין לְךָ שִׁנּוּי גָּדוֹל מִזֶּה, וְעַל כֵּן נִקְרָא ״יוֹם שֵׁנִי״. יוֹם שֶׁנִּבְרְאוּ בּוֹ הַיַּבָּשָׁה נִקְרָא ״יוֹם שְׁלִישִׁי״ לְפִי שֶׁבּוֹ נִרְאֵית צוּרַת הָעוֹלָם הַנֶּחְלָק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים, שְׁלִישׁוֹ יִשּׁוּב שְׁלִישׁוֹ מִדְבָּר שְׁלִישׁוֹ יָם, וְהִנֵּה הוּא מְשֻׁלָּשׁ בִּבְרִיאָתוֹ. יוֹם שֶׁנִּבְרְאוּ בּוֹ הַמְּאוֹרוֹת נִקְרָא ״רְבִיעִי״ לְפִי שֶׁמְּאוֹרוֹת מִשְׁתַּנִּים אַרְבַּע פְּעָמִים בַּיּוֹם בְּאַרְבַּע מִשְׁמָרוֹת, וּבַחֹדֶשׁ בְּאַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת, וּבַשָּׁנָה בְּאַרְבַּע תְּקוּפוֹת. יוֹם שֶׁנִּבְרְאוּ בּוֹ בַּעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַתְּנוּעָה נִקְרָא ״חֲמִישִׁי״ לְפִי שֶׁתְּנוּעוֹת כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה הֵם חֲמִשָּׁה. יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ אָדָם נִקְרָא ״שִׁשִּׁי״ לְפִי שֶׁבּוֹ עָמַד אָדָם בְּכָל שֵׁשׁ קְצָווֹת, לְפִיכָךְ נִקְרָא יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ ״יוֹם שִׁשִּׁי״.

וְעַל דָּרְךְ הַמִּדְרָשׁ, ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״ – תְּנַאי הִתְנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: אִם יִשְׂרָאֵל מְקַבְּלִים אֶת הַתּוֹרָה – מוּטָב, וְאִם לָאו – אֲנִי מַחֲזִיר אֶתְכֶם לְתֹהוּ וָבֹהוּ. הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״, אִלּוּ הֵם חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה שֶׁנִּתְּנוּ בְּשִׁשָּׁה בְּסִיוָן.

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה, ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״ – חָתַם מְלֶאכֶת הַשִּׁשִּׁי בְּה״א וְהִיא רִאשׁוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, אֲשֶׁר שָׁם כַּוָּנַת הַתְּפִלּוֹת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְיוֹם שִׁשִּׁי זֶה שִׁשִּׁי לְכ״ה בֶּאֱלוּל הָיָה שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, וְיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה הָיָה שֶׁבּוֹ נִדּוֹן אָדָם הָרִאשׁוֹן, וְכֵן הוּא יוֹם הַדִּין לְכָל תּוֹלְדוֹתָיו אַחֲרָיו. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד כִּי מִלַּת ״הַשִּׁשִּׁי״ אֵינָהּ חוֹזֶרֶת לְ״יוֹם״, שֶׁאִלּוּ כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר: ״הַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי״, אֲבָל הוּא סָמוּךְ ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״ ״יוֹם שֶׁל שִׁשִּׁי״, כְּלוֹמַר ״יוֹם הַשֵּׁם הַשִּׁשִּׁי״, וְהוּא הַחוֹתָם הַשִּׁשִּׁי מִשִּׁשָּׁה חוֹתָמוֹת שֶׁבָּהֶם נֶחְתַּם הָעוֹלָם לְשִׁשָּׁה קְצָווֹת, וְהֶבֵן זֶה.

פרק ב

א **וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם.** סָמַךְ ״וַיְכֻלּוּ״ לְיוֹם הַשִּׁשִּׁי לְרַמּוֹז הַשֵּׁם הַמְיֻחָד בְּרֹאשֵׁי תֵּיבוֹת, וּכְדֵי לְהוֹרוֹת שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁבְּכָל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית לֹא הִזְכִּירוּ, הוּא הָעוֹשֶׂה הַכֹּל וְהוּא הַמַּתְחִיל וְהַגּוֹמֵר. וּמַה שֶּׁלֹּא הִזְכִּיר בְּפָסוּק רִאשׁוֹן ״וְכָל צְבָאָם״, לְפִי שֶׁשָּׁם הִזְכִּיר הָאֵ״תִּין שֶׁהֵם רִבּוּי לְכָל הַצְּבָאוֹת, אֲבָל בְּכָאן שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ״אֵת״ הוּצְרַךְ לוֹמַר ״וְכָל צְבָאָם״. וּמִלַּת ״צְבָאָם״ כּוֹלֶלֶת הַמַּלְאָכִים, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (מלכים א כ״ב:י״ט): ״וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם״ וְגוֹ׳, וְאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה כ״ד:כ״א): ״יִפְקֹד ה׳ עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם״, וְאַחַר כָּךְ ״עַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה בָּאֲדָמָה״, שֶׁאֵין אֲמָה נוֹפֶלֶת עַד שֶׁתִּפּוֹל שָׂרָהּ תְּחִלָּה; וְכוֹלֶלֶת הַנְּפָשׁוֹת גַּם כֵּן. וְלֹא נִזְכַּר בָּהֶן בְּרִיאָה בְּכָל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, לֹא בַּמַּלְאָכִים וְלֹא בַּנְּפָשׁוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר ״וְכָל צְבָאָם״ בִּלְשׁוֹן יָחִיד וְלֹא ״צִבְאוֹתָם״, לְהוֹרוֹת כִּי

הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ כֻּלָּן כִּחוֹת מְיֻחָדִים וְנִקְשָׁרִים זֶה עִם זֶה, שֶׁהֲרֵי כָּל הַמְּצִיאוּת שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: עוֹלַם הַמַּלְאָכִים וְעוֹלַם הַגַּלְגַּלִּים וְעוֹלַם הַשָּׁפָל. עוֹלַם הַמַּלְאָכִים הֵם נֶפֶשׁ לַגַּלְגַּלִּים, וְהַגַּלְגַּלִּים פּוֹעֲלִים בַּשְּׁפָלִים, וְאִם כֵּן הַכֹּל נִקְשָׁר וּמְיֻחָד זֶה בָּזֶה, וּפָסוּק מָלֵא מֵעִיד עַל זֶה, הוּא שֶׁכָּתוּב (הושע ב׳:כ״ג): ״אֶעֱנֶה נְאֻם ה׳ אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת הָאָרֶץ״.

ב **וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.** עַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁט אֵין הַכַּוָּנָה בַּכָּתוּב הַזֶּה שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כִּלָּה מְלַאכְתּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מַמָּשׁ, שֶׁאִם כֵּן יֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת הַלָּשׁוֹן הַזֶּה שֶׁבְּמִקְצָת הַיּוֹם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עָשָׂה מְלָאכָה. אֲבָל הַכַּוָּנָה בַּפָּסוּק כִּי מִיָּד שֶׁבָּא יוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּבָר כִּלָּה כָּל מְלַאכְתּוֹ, וְדוֹמֶה לָזֶה (שמות י״ב:ט״ו): ״אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאוֹר״, שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה לְבַעֵר הֶחָמֵץ בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח, אֲבָל הַכַּוָּנָה בּוֹ כְּשֶׁיִּגִּיעַ יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח כְּבָר יִהְיֶה הֶחָמֵץ מוּשְׁבָּת מִבָּתֵּיכֶם. **וְעַל דֶּרֶךְ** הַמִּדְרָשׁ, ״וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי״ – רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: בָּשָׂר וָדָם שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ עִתָּיו וּרְגָעָיו צָרִיךְ לְהוֹסִיף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עִתָּיו וּרְגָעָיו אֵינוֹ צָרִיךְ לְהוֹסִיף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְנִכְנַס בּוֹ כְּחוּט הַשַּׁעֲרָה וְנִרְאֶה כְּאִלּוּ בּוֹ בַּיּוֹם כֻּלָּה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי״ – רָמַז לְךָ כִּי כָּל הַמְּלָאכוֹת תִּכְלֶינָה בָּאֶלֶף הַשְּׁבִיעִי, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ ז״ל: וְחַד חָרִיב. ״וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי״ – לְשׁוֹן שְׁבִיתָה נוֹפֵל עַל מִי שֶׁשּׁוֹבֵת הַיּוֹם וְעָתִיד לַחֲזוֹר לִמְלַאכְתּוֹ מָחָר. וּבְכָאן רָמַז שֶׁתַּחֲזוֹר הַמְּלָאכָה אַחַר הָאֶלֶף הַשְּׁבִיעִי. וְלָכֵן סִיְּמָה פָּרָשָׁה זוֹ שֶׁל יוֹם שְׁבִיעִי בְּמִלַּת ״לַעֲשׂוֹת״, לִרְמוֹז עַל מַעֲשֶׂה אַחַר יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְהָבֵן זֶה.

ג **וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי.** רש״י ז״ל פֵּרֵשׁ: בֵּרְכוֹ בַּמָּן וְקִדְּשׁוֹ בַּמָּן, עַד כָּאן. וּכְבוֹד הָרַב בְּמְקוֹמוֹ מֻנָּח, אֵינֶנּוּ נָכוֹן שֶׁיִּרְמוֹז לָעָתִיד. אֲבָל הַנָּכוֹן לְפָרֵשׁ שֶׁבֵּרְכוֹ בְּחִדּוּשׁ שֶׁהָיָה בּוֹ בַּיּוֹם, וְהִיא בִּרְכַּת הָאוֹרָה, כִּי הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁוִים בָּאוֹרָה, וְזֹאת הִיא הַבְּרָכָה וְתוֹסֶפֶת הַטּוֹבָה. וְעַל כֵּן לֹא תִּמְצָא בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי זְכִרוֹן עֶרֶב וָבֹקֶר כְּמוֹ בִּשְׁאָר הַיָּמִים, כִּי זְמַנּוֹ כֻּלּוֹ בְּקֶר אֵין בּוֹ עֶרֶב כְּלָל. וְאָמַר: ״וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ״, כְּלוֹמַר לְהַבְדִּילוֹ מִשְּׁאָר הַיָּמִים, כִּי הַנִּבְדָּל מֵעִסְקֵי הָעוֹלָם קָדוֹשׁ יֵאָמֵר לוֹ. וְכֵן יִשְׂרָאֵל הַנִּבְדָּלִים מִן הָעַמִּים נִקְרְאוּ ״גּוֹי קָדוֹשׁ״, וּכְתִיב (ויקרא י״ט:ב׳): ״קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, יוֹם הַשְּׁבִיעִי הוּא הַסְּפִירָה הַשְּׁבִיעִית נִקְרֵאת ״עוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת״, כִּי שָׁם כֹּחַ הַנְּשָׁמָה וְשָׁרְשָׁהּ, וְהִנֵּה הִיא מַעְיַן הַבְּרָכוֹת. וְהַנֶּפֶשׁ בִּימוֹת הַחֹל דּוּגְמַת אַכְסָנַאי בְּלֹא בֵּיתוֹ, וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת דּוּגְמַת אַכְסָנַאי בְּבֵיתוֹ. וְעַל כֵּן אָמַר ״וַיְבָרֶךְ״, כִּי הֶאָצִיל עָלָיו מִמְּקוֹר הַבְּרָכָה, וְכֵן ״וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ״ כִּי יִמְשֹׁךְ מִן הַקֹּדֶשׁ, וְהָבֵן זֶה.

אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת. מְלַאכְתָּה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לַעֲשׂוֹתָהּ בְּשַׁבָּת כָּפַל וְעָשָׂה בַּשִּׁשִּׁי. וְהָרַמְבַּ״ן ז״ל פֵּרֵשׁ שֶׁשַּׁבַּת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא יֵשׁ מֵאַיִן לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים הַנִּזְכָּרִים בְּשִׁשָּׁה יָמִים. וְהִנֵּה אָמַר כִּי שַׁבַּת מִבְּרִיאָה וּמִמַּעֲשֶׂה, מִן הַבְּרִיאָה שֶׁבָּרָא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן, מִן הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעָשָׂה בְּשִׁאָר הַיָּמִים, עַד כָּאן.

וַיִּתֶּכֶן לְפָרֵשׁ מַה שֶּׁחָתַם מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית בְּ״בָרָא אֱלֹהִים״ כִּי כֵּן הִתְחִיל בּוֹ: ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״, וְהַכַּוָּנָה כְּדֵי לְתָלוֹת כָּל הַמְּלָאכָה לְעוֹשֶׂה אֶחָד, וּלְהוֹרוֹת כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הַמַּתְחִיל וְהַגּוֹמֵר בָּרֹאשׁ וּבַסּוֹף. וּמַה שֶּׁהוֹסִיף ״לַעֲשׂוֹת״, כִּי מֵאַחַר שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ בָּרָא עַד עַתָּה וְהוֹסִיף וְהוֹצִיא כָּל הַנִּמְצָאִים יֵשׁ מֵאַיִן, גָּזַר עַל הַנִּמְצָאִים לַעֲשׂוֹת הֵם פְּעֻלּוֹתֵיהֶם יֵשׁ מִיֵּשׁ מִכָּאן וְאֵילָךְ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, מַה שֶּׁהוֹסִיף ״לַעֲשׂוֹת״ כְּבָר רְמָזוּתִיו לְמַעְלָה, וְכֵן רָמַז דָּוִד ע״ה (תהילים צ״ב:י״ג) ״מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת״, וְהִזְכִּיר אַחֲרֵי כֵן (שם) ״צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה״. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וּבְפֵרֵקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר דָּרְשׁוּ: שָׁמַיִם וָאָרֶץ עֲתִידִים לַעֲבוֹר וּלְהִתְחַדֵּשׁ. מַה כְּתִיב עֲלֵיהֶם (ישעיה ל״ד:ד׳) – ״וְנָגֹלּוּ כַּסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם״, כְּאָדָם שֶׁהוּא קוֹרֵא בְּסֵפֶר תּוֹרָה וְגוֹלֵל אוֹתוֹ וְחוֹזֵר וּפוֹתֵחַ וְקוֹרֵא וְגוֹלֵל אוֹתוֹ, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָתִיד לְגַלּוֹל אֶת הַשָּׁמַיִם כַּסֵּפֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְנָגֹלּוּ כַּסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם״. וְ״הָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה״, כְּאָדָם שֶׁהוּא פּוֹשֵׁט טַלִּיתוֹ וּמְקַפֵּל אוֹתָהּ וְחוֹזֵר וְלוֹבֵשׁ אוֹתָהּ, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָתִיד לְקַפֵּל אֶת הָאָרֶץ כַּבֶּגֶד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה״. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֲתִיד לֵיבוֹל וּלְהִתְחַדֵּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״וְכָל צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגָּפֶן״, מַה הַגֶּפֶן וַהֲתְאֵנָה הַזֹּאת עֲלֵיהֶן נוֹבְלוֹת וְעוֹמְדוֹת כְּעֵץ יָבֵשׁ וְחוֹזְרוֹת וּפוֹרְחוֹת וְנוֹצְצוֹת וּמוֹצִיאוֹת עָלִים חֲדָשִׁים רַעֲנַנִּים, כָּךְ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֲתִידִים לֵיבוֹל כַּגֶּפֶן וּתְאֵנָה וְהֵן חוֹזְרִין וּמִתְחַדְּשִׁים לְפָנָיו, לְהוֹדִיעַ שֶׁיֵּשׁ אֵל מְבַלֶּה וְאֵינוֹ בוֹלֶה, עַד כָּאן.

וַדַּע וְהָבֵן כִּי שִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית אֵלֶּה מְבֹאָרִים לָנוּ מַה שֶּׁעָבַר וְרוֹמְזִים לָנוּ עַל הֶעָתִיד, וְהִנֵּה הֵם כְּנֶגֶד שִׁיתָּא אַלְפֵי שְׁנֵי וְחַד חָרִיב, וְדָרְשׁוּ רז״ל: יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים צ׳:ד׳): ״כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל״. וְדָבָר בָּרוּר הוּא שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית אֶלֶף הוּא רוֹמֵז לַדְּבָרִים הָעֲתִידִין לִהְיוֹת בָּעוֹלָם בְּאוֹתוֹ הָאֶלֶף שֶׁכְּנֶגֶד הַיּוֹם. יוֹם רִאשׁוֹן נִבְרָא בּוֹ הָאוֹר הָעֶלְיוֹן, כְּנֶגְדּוֹ הָאֶלֶף הָרִאשׁוֹן שֶׁנִּבְרָא בּוֹ אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה אוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּמִמַּה שֶּׁתִּמְצָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן חָמֵשׁ פְּעָמִים ״אוֹר״ וְשָׁלֹשׁ פְּעָמִים ״חֹשֶׁךְ״ תּוּכַל לְהָבִין כִּי בָּאֶלֶף הָרִאשׁוֹן גָּבְרוּ סִיְּמֵנֵי הָאוֹרָה וְהַטּוֹב וְהַשַּׁלְוָה עַל סִיְּמֵנֵי הַחֹשֶׁךְ וְהָרַע. יוֹם שֵׁנִי כְּנֶגְדּוֹ הָאֶלֶף הַשֵּׁנִי שֶׁבּוֹ הָיָה הַמַּבּוּל, וְעַל כֵּן לֹא נֶאֱמַר בּוֹ ״כִּי טוֹב״, כִּי אֵין לְהַזְכִּיר טוֹבָה בְּחֻרְבַּן הָעוֹלָם. וּלְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ הַנִּבְרָאִים הַוַּיִּם וְקַיָּמִים עַד שֶׁבָּא מַעֲשֶׂה ה׳ הַגָּדוֹל וְהוּא הַמַּבּוּל, עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר ״וַיְהִי כֵן״ אֶלָּא אַחַר ״וַיַּעַשׂ״. וְעַל הַטַּעַם הַזֶּה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ

ז״ל: אֵין מַתְחִילִין בְּבׇ׳, כְּלוֹמַר בְּיוֹם שֵׁנִי, לְפִי שֶׁאֵין רָאוּי לְהַתְחִיל בְּמִלָּאכָה בְּיוֹם שֶׁאִבֵּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ בַּמַּבּוּל. וְאִם תַּחְשׁוֹב כִּי מָנְעוּ הַתְחָלַת הַמְּלָאכוֹת בְּיוֹם שֵׁנִי מִפְּנֵי שֶׁמָּשְׁכוּ הָרָקִיעַ שֶׁהֵם רָעִים וּמַזִּיקִים, זֶה אֵינוֹ, שֶׁהֲרֵי לֵיל שֵׁנִי שׁוֹלֵט עָלָיו צֶדֶק וְיוֹם שֵׁנִי שׁוֹלֵט עָלָיו לְבָנָה, וּשְׁנֵיהֶם הֵם כּוֹכְבֵי הָאוֹר וְהַיְּשָׁר וְרָאוּי לְהַתְחִיל בָּהֶם כָּל מַעֲשֶׂה, וְאֵיךְ יִתֵּכֶן שֶׁמָּנְעוּ הַחֲכָמִים הַתְחָלַת הַמְּלָאכוֹת בַּיּוֹם שֶׁמְּשַׁמְּשִׁין וְשׁוֹלְטִים עָלָיו צֶדֶק וּלְבָנָה. יוֹם שְׁלִישִׁי כְּנֶגֶד הָאֶלֶף הַשְּׁלִישִׁי, וְנִזְכַּר בּוֹ שְׁנֵי פְּעָמִים ״כִּי טוֹב״, הָאֶחָד עַל יוֹם שֵׁנִי עַל בְּטוּל גְּזֵרַת הַמַּבּוּל, וְהַשֵּׁנִי עַל הַתּוֹרָה הַנִּקְרֵאת ״טוֹב״ הָעֲתִידָה לְהִנָּתֵן בָּאֶלֶף הַשְּׁלִישִׁי, הוּא אַלְפַּיִם תמ״ח. וּכְשֵׁם שֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְשׁוּת לָאָרֶץ לְהוֹצִיא גִּדּוּלֶיהָ וְלֹא נִרְאוּ אֶלָּא עָמְדוּ עַל פֶּתַח הַקַּרְקַע עַד שֶׁבָּא אָדָם שֶׁהוּא עִקַּר הָעוֹלָם, כֵּן בָּאֶלֶף הַשְּׁלִישִׁי הָיוּ פָּרִין וְרִבִין, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (שמות א׳:ז׳) ״וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ״ וְגוֹ׳, וְלֹא נִרְאָתָה לִבְנֵי הָעוֹלָם קְדֻשָּׁתָן וּמַעֲלָתָם עַד שֶׁבָּאָה הַתּוֹרָה שֶׁהִיא עִקָּרוֹ וְקִיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם. יוֹם רְבִיעִי כְּנֶגֶד אֶלֶף הָרְבִיעִי שֶׁבּוֹ הָיְתָה הַמְּלוּכוּת וְהַשִּׁלְוָה לְיִשְׂרָאֵל וְהַמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה, וּבְאוֹתוֹ זְמַן הָיְתָה הַחָכְמָה לְיִשְׂרָאֵל רְחָבָה מִנִּי יָם, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״יְהִי מְאוֹרֹת״, ״אֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם״ זוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, ״וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה״ זוֹ תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, ״וְאֵת הַכּוֹכָבִים״ הֵם בָּרַיְיתוֹת וְתוֹסָפְתּוֹת וּמְכִילְתּוֹת וְהַגָּדוֹת שֶׁמְּחֻבָּרוֹת עִם הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, כִּי כֵן הַכּוֹכָבִים נִמְנִים עִם הַמָּאוֹר הַקָּטָן. יוֹם חֲמִישִׁי כְּנֶגְדּוֹ אֶלֶף הַחֲמִישִׁי שֶׁבּוֹ הָיִינוּ שְׁרוּיִין בְּגָלוּת בֵּין הָאֻמּוֹת שֶׁהֵן נִמְשָׁלוֹת לְנָפָשׁ חַיָּה הָרוֹמֶשֶׁת, וְכֻלּוֹ מִתְחַלְּתוֹ וְעַד סוֹפוֹ הָיָה לָנוּ בּוֹ גָּלוּת, וְעַל כֵּן לֹא נֶאֱמַר בְּיוֹם חֲמִישִׁי ״וַיְהִי כֵן״, לְפִי שֶׁאֵין גָּלוּתֵנוּ לְעוֹלָם, אֲבָל אַחֲרִיתֵנוּ לְגָאְלָה, וְאֵימָתַי בְּיוֹם שִׁשִּׁי שֶׁיָּבֹא מָשִׁיחַ שֶׁהַזְכִּיר כְּנֶגְדּוֹ ״נַעֲשֶׂה אָדָם״. יוֹם שִׁשִּׁי כְּנֶגֶד הָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי שֶׁיֵּשׁ לָנוּ הַיּוֹם חֲמִשִּׁים וְאַחַת שָׁנָה, וּכְשֵׁם שֶׁהַזְכִּיר בְּתְחִלַּת יוֹם שִׁשִּׁי: ״תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ אֶרֶץ״, כֵּן בָּאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי בְּתְחִלָּתוֹ יֵשׁ לָנוּ בּוֹ גָּלוּת וְאָנוּ מְשֻׁעְבָּדִים בּוֹ תַּחַת יַד הָאֻמּוֹת, וְהִנֵּה הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת נִבְרְאוּ קֹדֶם זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁהוּא זְמַן מֻמְשַׁלְתָּם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (תהלים ק״ד:כ״ב): ״תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן״ וְגוֹ׳, וּבְזְרוֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ נִבְרָא הָאָדָם, שֶׁהוּא זְמַן מֶמְשַׁלְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים שם): ״יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ״. וּכְשֵׁם שֶׁבָּא אָדָם לְבָקְרוֹ שֶׁל יוֹם שִׁשִּׁי, זֶהוּ שֶׁאָמַר ״נַעֲשֶׂה אָדָם״, כָּךְ יָבֹא הַמָּשִׁיחַ לְבָקְרוֹ שֶׁל אֶלֶף שִׁשִּׁי אַחַר עֲשִׂירִית הָאֶלֶף כְּשִׁיעוּר נֵץ הַחַמָּה לַיּוֹם. וְזֶהוּ מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד שֶׁכָּתוּב בּוֹ (תהלים פ״ט:ל״ז): ״וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי״, וְהוּא הַנַּעֲשֶׂה בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דניאל ז׳:י״ג): ״וַאֲרוּ עִם עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אְתֵי הֲוָה״, וְיִהְיֶה זֶה לִזְמַן קי״ח שָׁנָה אַחַר הָאֶלֶף הַחֲמִישִׁי, לְהַשְׁלִים חֲזוֹן דָּנִיֵּאל שֶׁאָמַר (דניאל י״ב:י״א): ״יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים״. וְזֶהוּ הַחֶשְׁבּוֹן בְּכִוּוּן: יָדוּעַ כִּי קע״ב שָׁנָה אַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת נִשְׁלְמוּ ד׳ אֲלָפִים לַיְצִירָהּ תְּצָרֵף קע״ב עִם קי״ח יִהְיוּ מָאתַיִם וְתִשְׁעִים, וְהוּא כִּוּוּן הַחֶשְׁבּוֹן. וּמַה שֶּׁכָּתוּב לְאַחֲרָיו (שם): ״אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה״ הֵם מ״ה שָׁנִים אַחַר קי״ח, שֶׁאָז יִהְיוּ כָּל הַמִּלְחָמוֹת וְכָל הַקֶּנְאוֹת עוֹבְרוֹת. וְעַל כֵּן תָּלָה הַדָּבָר בְּ״אַשְׁרֵי״, כִּי יֵשׁ בֵּין גְּאֻלַּת הַנִּדָּחִים וּגְאֻלַּת הַנִּפּוּצִים מ״ה שָׁנִים, וְכֵן מָצִינוּ בְּבֵית שֵׁנִי י״ח שָׁנָה בֵּין הַפְּקִידָה וּבֵין בִּנְיַן הַבַּיִת, וְכֵן מִגְּאֻלַּת מִצְרַיִם עַד שֶׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה. וּמ״ה שָׁנָה אֵלּוּ אַחַר קי״ח יָבֹא לְךָ לְחֶשְׁבּוֹן קס״ג, וְהוּא הַחֶשְׁבּוֹן הָאָרוֹךְ וְהָרָחוֹק יוֹתֵר, אִי אֶפְשָׁר לְהִתְרַחֵק בְּשׁוּם פָּנִים מִקס״ג וְאֵילָךְ, לְפִי שֶׁיְּמֵי הַגְּאֻלָּה לְיִשְׂרָאֵל תתל״ז שָׁנִים, וְהוּא רֶמֶז (ישעיה ט׳:ז׳) ״לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה״ שֶׁחֶשְׁבּוֹנוֹ תתל״ז, כִּי הַמ״ם סְתוּמָה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שיר השירים ז׳:א׳): ״כְּמִחֹלַת הַמַּחֲנָיִם״, רֶמֶז כִּי יְמֵי הַמָּחוֹל וְהַמַּלְכוּת לְיִשְׂרָאֵל בַּגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה כִּימֵי עֲמִידַת הַשְּׁלָוָה וְהַטּוֹבָה לְשָׁעָבָר, וְהֵם ת״י שָׁנָה לְבֵית רִאשׁוֹן וְת״כ שָׁנִים לְבֵית שֵׁנִי וְז׳ שָׁנִים שֶׁנִּתְעַסְּקוּ בִּבְנְיַן בַּיִת רִאשׁוֹן שֶׁגַּם הֵם הָיוּ יְמֵי שִׂמְחָה וּמָחוֹל, הֲרֵי תתל״ז. וְהָסֵר מִן הָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי תתל״ז, שֶׁהֵם יְמֵי גְּאֻלָּתֵנוּ הָעֲתִידָה, נִשְׁאֲרוּ קס״ג שָׁנָה אַחַר הָאֶלֶף הַחֲמִישִׁי שֶׁיִּהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין, וְיִהְיוּ בּוֹ כָּל הַמִּלְחָמוֹת עוֹבְרוֹת, וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ. וְאִם תְּצָרֵף קע״ב תַּשְׁלוּם אַרְבָּעָה אֲלָפִים עִם קס״ג, יֵצֵא בְּכִוּוּן לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה. וְהִנֵּה זֶה בְּבֵאוּר ״עַד עִדָּן עִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן״ אִם תִּסְתַּכֵּל בּוֹ, וְנִרְאֶה שֶׁהוּא בְּלֹא וָא״ו אַף עַל פִּי שֶׁמְּצִינוּ בִּסְפָרִים מְדֻיָּקִים ״עִדָּן וְעִדָּנִין״ בְּוָא״ו, לְפִי שֶׁ״עִדָּן״ הוּא סָמוּךְ לְ״עִדָּנִין״ וְאֵינוֹ חֶשְׁבּוֹן, וּכְשֶׁאָמַר ״עַד עִדָּן עִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן״ הֵם הַחֶשְׁבּוֹן, וְיִהְיֶה הָעִדָּן הָאֶחָד מִשָּׁצָאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם עַד שֶׁנִּבְנָה בֵּית רִאשׁוֹן, וְהֵם ת״פ שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ו׳:א׳): ״וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּבֶן הַבַּיִת לַה״, וְעִדָּן הַשֵּׁנִי ת״י שָׁנָה שֶׁעָמַד הַבַּיִת בְּבִנְיָנוֹ, וְהֵם שְׁנֵי עִדָּנִים תת״ץ, הוֹסֵף עֲלֵיהֶם חֲצָיִים שֶׁהֵם תמ״ה, יֵצֵא לְךָ בְּכִוּוּן אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה, וְהוּא הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, (דניאל י״ב:ז׳) ״כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי״ כְּלוֹמַר לִזְמַן שְׁנֵי הַמּוֹעֲדִים, וְכַאֲשֶׁר תְּחַבְּרֵם וְתֵדַע מִנְיָנָם תְּחַלְּקֵם לַחֲצִי, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״וָחֵצִי״ וְלֹא אָמַר ״וַחֲצִי הַמּוֹעֵד״, וּכְשֶׁתּוֹסִיף עַל שְׁנֵי הַמּוֹעֲדִים חֲצִי שְׁנֵיהֶם עוֹד תִּמְצָא הַכֹּל שָׁוֶה. וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ ״וּפְלַג עִדָּן״ עַל עִדָּן רִאשׁוֹן שֶׁאֵינוֹ חֶשְׁבּוֹן לֹא עַל עִדָּן מִשְּׁנֵי עִדָּנִין. וְהִנְנִי אֲעִירְךָ וְאֹרְמוֹז לְךָ בָּזֶה כִּי תִּמְצָא כִּוּוּן הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה בְּמִלַּת ״בַּאדוֹנָ״י״ בְּמִלּוּי אוֹתִיּוֹת, כִּי אָל״ף דָּל״ת וָא״ו נו״ן יו״ד הָסֵר מִן הָרִאשִׁים הַשֵּׁם, יַעֲלוּ לְךָ שְׁאָר הָאוֹתִיּוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עִם תּוֹסֶפֶת הַבֵּי״ת אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה, כִּי לַזְּמַן הַהוּא יִתְבָּרֵר אֲדֹנוּת ה׳ יִתְבָּרַךְ וְתִהְיֶה הַמְּנוּחָה וְהַשַּׁלְוָה. וְכֵן בְּעִנְיַן מָנוֹחַ הַשֵּׁם הַזֶּה בְּמִלּוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים י״ג:ח׳) ״וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל ה׳ וַיֹּאמֶר בִּי אֲדוֹנָי״, וּמַה שֶּׁנִּרְמַז בְּמִלּוּי בְּשֵׁם מָנוֹחַ לְרָמוֹז כִּי בִּזְמַן הַמְּנוּחָה יִתְפָּרְסֵם אֲדֹנוּתוֹ.

וְהִנֵּה זֶה סוֹד הָעִנְיָן שֶׁחָתַם כָּל הַצָּרוֹת שֶׁעָבְרוּ בְּכָל הַיָּמִים בְּ״טוֹב מְאֹד״, לְהוֹרוֹת כִּי תֵּכֶף בּוֹא הַגְּאֻלָּה בְּבָקְרוֹ שֶׁל הָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי יִהְיוּ כָּל הַצָּרוֹת נִשְׁכָּחוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיה ס״ה:ט״ז): ״כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי״. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר ״יוֹם הַשִּׁשִּׁי״ בְּה״א הַיְדִיעָה, דֶּרֶךְ שֶׁבַח וּמַעֲלַת הַיּוֹם,

לְבָאֵר שֶׁתִּהְיֶה גְּאֻלָּה וּמְפֹרֶסֶמֶת בְּכָל הָעוֹלָם. יוֹם שְׁבִיעִי כְּנֶגֶד אֶלֶף הַשְּׁבִיעִי שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים, וְהוּא אַחַר יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּתְחִיַּת הַמֵּתִים, וּבְנֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים יִזְכּוּ אֵלָיו וְיִתְעַנְּגוּ בְּגוּף וּבְנֶפֶשׁ תַּעֲנוּג שֶׁאֵין לוֹ סוֹף.

וּלְפִי דַּעְתִּי לָזֶה הָיוּ רוֹמְזִים שַׁמַּאי וְהִלֵּל שֶׁאָמְרוּ: מֵחַד שַׁבִּיךְ לְשַׁבְּתִיךְ, כִּי הַמַּאֲמָר הַזֶּה הוּא כּוֹלֵל עִנְיְנֵי הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, כִּי כְּשֵׁם שֶׁרָאוּי עֵינֵי הַגּוּף צוֹפוֹת בְּכָל שִׁשֶּׁת הַיָּמִים לְיוֹם הַשַּׁבָּת לְהַצְנִיעַ מָנָה יָפָה וְחֵלֶק טוֹב לְצֹרֶךְ הַשַּׁבָּת, כֵּן עֵינֵי הַשֵּׂכֶל צוֹפוֹת אַחַר עֲבוֹר שִׁשֶּׁת אֲלָפִים שֶׁיִּזְכּוּ לְמַעֲלַת הַשַּׁבָּת הוּא הָאֶלֶף הַשְּׁבִיעִי. וְאִם כֵּן הַחָכְמִים הָאֵלֶּה לֹא הָיוּ מִתְפָּאֲרִים בְּעִנְיְנֵי הַגּוּף לְבַד, רַק בְּמִזּוֹן הַנֶּפֶשׁ הַנִּצְחִי וְהַקָּיָם, וְהֶבֵן זֶה.

ד **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ.** יָדוּעַ כִּי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם כְּלַל כָּל הַנִּבְרָאִים בַּעֲלֵי הַגּוּף.

וְעַל דָּרְךָ הַפְּשָׁט כָּתַב בְּהֵן לְשׁוֹן תּוֹלָדָה, לְעֵדוּת שֶׁהֵם מְחֻדָּשִׁים נִבְרָאִים, כְּמוֹ הַיְלוּד הַזֶּה שֶׁנּוֹלַד עַכְשָׁיו. וְהַמִּלָּה הַזֹּאת מְקֻטַּעַת רַגְלֶיהָ שֶׁל מַאֲמִינֵי הַקַּדְמוּת.

וְעַל דָּרְךָ הַמִּדְרָשׁ, "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ" – כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "אֵלֶּה" פָּסַל אֶת הָרִאשׁוֹנִים, מִכָּאן שֶׁהָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בּוֹרֵא עוֹלָמוֹת וּמַחֲרִיבָן עַד שֶׁבָּרָא אֶת אֵלּוּ וְאָמַר: "דַּיָּן הַנָּיִן לִי וְדַיָּן לֹא הַנָּיִן לִי". בְּאוּר הַבְּרִיאָה וְהַחֲרָבָן בְּמַחְשָׁבָה, לֹא שֶׁיָּצְאוּ לְיָדֵי מַעֲשֶׂה, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי מִזֶּה קְצָת בְּפָסוּק "יְהִי אוֹר".

וְעוֹד בְּמִדְרָשׁ: לָמָּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְתוֹלְדוֹת הָאָמוּר לְגַבֵּי פֶּרֶץ מִלְּאִים וְכָל תּוֹלְדוֹת שֶׁבַּמִּקְרָא חֲסֵרִים, מִפְּנֵי שֶׁכְּשֶׁהַקב"ה בָּרָא אֶת עוֹלָמוֹ לֹא הָיָה מַלְאַךְ הַמָּוֶת, וְכֵיוָן שֶׁחָטָא אָדָם הִשְׁלִיט הַקב"ה הַמָּוֶת בָּעוֹלָם, וְחָסֵר כָּל תּוֹלְדוֹת שֶׁבַּמִּקְרָא, וְכֵיוָן שֶׁבָּא פֶּרֶץ נַעֲשׂוּ תּוֹלְדוֹת שָׁלוֹ מָלֵא, שֶׁהַמָּשִׁיחַ עוֹמֵד מִמֶּנּוּ וְהַקב"ה מְבַלֵּעַ הַמָּוֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כ"ה:ח'): "בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח".

וְעַל דָּרְךָ הַשֵּׂכֶל, יֵשׁ בְּמִלַּת "תּוֹלְדוֹת" מָלֵא שְׁנֵי תָּוִי"ן מְכֻוָּנִין זֶה כְּנֶגֶד זֶה וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, תָּי"ו שֶׁל מַעְלָה רוּם הַשָּׁמַיִם, תָּי"ו שֶׁל מַטָּה עֹמֶק הָאָרֶץ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (משלי כ"ה:ג'): "שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק", תָּי"ו שֶׁל שָׁמַיִם הִיא כַּסֵּדֶר בְּרֹאשׁ הַמִּלָּה, וְתִי"ו שֶׁל הָאָרֶץ הִיא מְהֻפֶּכֶת, וְעַל כֵּן אַחַר שֶׁהִזְכִּיר הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הָפַךְ וְאָמַר "אֶרֶץ וְשָׁמָיִם", לְלַמֶּדְךָ כִּי הַמְּצִיאוּת כֻּלּוֹ עִנְיָן אֶחָד, שֶׁל מַעְלָה פּוֹנֶה לְמַטָּה וְשֶׁל מַטָּה פּוֹנֶה לְמַעְלָה, כִּי כֵן יִתְחַיְּבוּ תּוֹלְדוֹת שְׁנֵיהֶם. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנוּ וְרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּאָמְרָם (שמות ג':י"ד): "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" – כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה הֹוֶה עִמִּי כֵּן אֲנִי הֹוֶה עִמְּךָ, אִם אַתָּה פּוֹתֵחַ אֶת יָדְךָ וְנוֹתֵן צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט"ו:ח'): "פָּתוֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ" – אַף אֲנִי אֶפְתַּח אֶת יָדִי, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ"ח:י"ב): "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב".

בְּהִבָּרְאָם דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: בְּהֵ"א בְּרָאָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בִּלֹּא עָמָל וִיגִיעָה, שֶׁאֵין לָנוּ אוֹת בְּכָל הָאוֹתִיּוֹת שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ אָדָם לְקַפֵּץ בָּהּ אֶת פִּיו חוּץ מֵאוֹת הֵ"א, שֶׁאָדָם יָכוֹל לְאָמְרָהּ בְּרוּחַ פִּיו וּבְלֹא קְפִיצַת פִּיו וּשְׂפָתָיו כְּלָל וּבְלֹא שׂוּם עָמָל, כָּךְ הַקָּבָ"ה בָּרָא אֶת עוֹלָמוֹ בִּלֹּא עָמָל וִיגִיעָה אֶלָּא בְּרוּחַ פִּיו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ל"ג:ו'): "בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם". אַף עַל פִּי שֶׁהִזְכִּיר בְּכָל מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית לְשׁוֹן עֲשִׂיָּה, לְמֻדָּךְ כָּאן כְּשֶׁאָמַר "נַעֲשֶׂה" שֶׁאוֹתָהּ עֲשִׂיָּה אֵינָהּ אֶלָּא בְּרוּחַ פִּיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "בִּדְבַר ה' שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ" וְהִזְכִּיר תֵּכֶף "וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם".

וְעַל דָּרְךָ הַמִּדְרָשׁ, "בְּהִבָּרְאָם" – בְּאַבְרָהָם, שֶׁבִּזְכוּת אַבְרָהָם נִבְרָא הָעוֹלָם. וְכֵן אָמְרוּ: אָמַר רַבִּי יוּדָן: "בְּהִבָּרְאָם" בְּאַבְרָהָם, הֵן הֵן הָאוֹתִיּוֹת. וְאִם אַתָּה תָּמֵהַּ בַּדָּבָר, רְאֵה מַה כְּתִיב (תהלים ק"ד:י"ח): "הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים", וּמַה אִם הָרִים הַגְּבֹהִים לֹא נִבְרְאוּ אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַיְּעֵלִים, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בִּזְכוּת אַבְרָהָם. וּבְאוּר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה שֶׁהָעוֹלָם נִבְרָא בְּחֶסֶד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פ"ט:ג'): "אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה", וְאַבְרָהָם זָכָה לְמִדַּת הַחֶסֶד, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז':כ'): "תֵּתֶּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם".

וְעַל דָּרְךָ הַקַּבָּלָה, "בְּהִבָּרְאָם" – בְּהֵ"א בְּרָאָם, הַהֵ"א הַזֹּאת הֵ"א אַחֲרוֹנָה בַּשֵּׁם, וְהִיא זְעֵירֵי, נֶאֱצָלֶת מִכֹּחַ אֱלֹהִים, וְהִיא שֶׁבָּרְאָה אֶת הָעוֹלָם, וְהִיא הַנִּקְרֵאת "יַד ה'" שֶׁעָלֶיהָ נֶאֱמַר בְּפִרוּשׁ (ישעיה ס"ו:ב'): "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה", וּכְתִיב (איוב י"ב:ט'): "מִי לֹא יָדַע בְּכָל אֵלֶּה כִּי יַד ה' עָשְׂתָה זֹּאת". וְכָל "אֱלֹהִים" שֶׁבְּמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית הִיא הַתְּשׁוּבָה, וְהִיא ה"א רִאשׁוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, וְאֵלֶיהָ נִכְוַן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהוּא יוֹם הַדִּין שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, כִּי עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה לִתְשׁוּבָה. וְעַל כֵּן תִּקְנוּ בַּתְּפִלָּה לוֹמַר "מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן" בְּהֵ"א, עַל ה"א רִאשׁוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, וְה"א אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם שֶׁנּוֹסָפָה לְאַבְרָהָם שֶׁנִּתְנָה לוֹ כֹּחַ הַהוֹלָדָה, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ ז"ל: אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, אַבְרָהָם מוֹלִיד, וּכְמוֹ שֶׁאָפְרֵשׁ בַּפָּסוּק (בראשית י"ז:ה') "וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם"; וְהִתְעוֹרֵר לָזֶה כִּי בְּאוֹתוֹ הָאוֹת בְּעַצְמוֹ שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָעוֹלָם וְנִתְיַסֵּד בּוֹ, אוֹתוֹ הַטֶּבַע בְּעַצְמוֹ שִׁנָּה אוֹתוֹ, לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי אֲשֶׁר פָּעַל הַטֶּבַע הוּא אֲשֶׁר שִׁנָּה אוֹתוֹ כִּרְצוֹנוֹ, כִּי הַכֹּל בְּיָדוֹ וְהוּא הַפּוֹתֵחַ וְהוּא הַנּוֹעֵל וְאֵין זוּלָתוֹ.

בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים. לֹא הִזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד עַד עַתָּה בְּכָל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֵׁם "אֱלֹהִים" נוֹפֵל עַל מַעֲשֵׂה הַטֶּבַע וּמֵעִיד עַל הַחִדּוּשׁ, וְשֵׁם הַמְיֻחָד מֵעִיד עַל קַדְמוּתוֹ וּמְצִיאוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְעַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד בְּכָל מַעֲשֵׂה הַטֶּבַע רַק שֵׁם "אֱלֹהִים", כִּי הַתּוֹרָה רָצְתָה לְהַתְחִיל בְּסִפּוּר הַחִדּוּשׁ, וְעַל כֵּן הֶצְרֵךְ לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם הַמּוֹרֶה עַל הַמְחֻדָּשׁ, וְהוּא הַכִּנּוּי שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ לוֹ בִּבְרִיאַת עוֹלָמוֹ. וְאִלּוּ הָיְתָה כַּוָּנַת הַתּוֹרָה לְהַתְחִיל בְּסִפּוּר קַדְמוּתוֹ

וּמְצִיאוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, הָיָה רָאוּי לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד הַמֵּעִיד עַל זֶה, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר הַנִּגְלֶה וְהִסְתִּיר הַנִּסְתָּר.

וְעַל זֶרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, הִתְחִיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹא עוֹלָמוֹ בְּמִדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים", רָאָה שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּים, שִׁתַּף עִמּוֹ מִדַּת רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם".

וְעַל זֶרֶךְ הַשֵּׂכֶל, חֶלְקֵי הַמְּצִיאוּת כ"ו חֲלָקִים, וְאֵלּוּ הֵן מַעֲלוֹת הַשְּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים וְהַגַּלְגַּלִּים וְהַיְסוֹדוֹת וְהַנְּפָשׁוֹת, הֲרֵי כ"ו כְּמִנְיַן הַשֵּׁם הַמְיֻחָד. וְיָדוּעַ כִּי הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה לֹא הָיוּ נִשְׁלָמִים וְנִגְמָרִים בִּגְמַר שְׁלֵמוּתָם עַד יוֹם הַשִּׁשִּׁי, וְאִם כֵּן אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיַּזְכִּיר ה' הַשָּׁלֵם בְּכָל יְמֵי בְּרֵאשִׁית עַל פְּעֻלָּה בִּלְתִּי נִשְׁלֶמֶת. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה כֻּלָּם הֵם נִכְלָלִים בִּד', וְד' בְּג', כִּי כֵן הַשֵּׁם הַמְיֻחָד שֶׁהוּא כ"ו הוּא בֶּן ד' אוֹתִיּוֹת, וְעִקַּר אַרְבַּעְתָּם הַשְּׁלִשָּׁה כִּי הָרְבִיעִית כְּפוּלָה, וְהֶבֶן זֶה מְאֹד.

וְעַל זֶרֶךְ הַקַּבָּלָה, תָּלָה הַפְּעֻלָּה בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד כִּי הוּא הַפּוֹעֵל וְהוּא הָאוּמָּן שֶׁהִזְכִּירוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה שֶׁאֵין הַמֶּלֶךְ בּוֹנֶה מַדַּעַת הָאוּמָּן, וְהָאוּמָּן אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא כְּפִי מַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה בְּשִׂכְלוֹ וְחָכְמָתוֹ. וְזֶהוּ סוֹד הַכָּתוּב שֶׁבְּקֹהֶלֶת (קהלת ב׳:י״ב): "אֵת אֲשֶׁר כָּבָר עָשׂוּהוּ", "עָשָׂהוּ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "עָשׂוּהוּ", כְּבָיְכוֹל הוּא וּבֵית דִּינוֹ.

ה וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה. הָיָה רָאוּי לוֹמַר וְכֹל עֲצֵי הַשָּׂדֶה, אֲבָל אָמַר "שִׂיחַ" מִלְּשׁוֹן "לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה" שֶׁדָּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל "לְשׁוֹן תְּפִלָּה", וּבָא לְרַמֵּז כִּי כָּל הָאִילָנוֹת וְהַצְּמָחִים מְשַׁבְּחִין וּמְקַלְּסִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּעִנְיַן שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּפָסוּק (תהלים ס"ה:י"ד) "יִתְרוֹעָעוּ אַף יָשִׁירוּ", שֶׁהַשִּׂבֳּלִים אוֹמְרִים שִׁירָה וְשִׁירָתָן זֶהוּ קְלוּסָן. כִּי רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָיוֹת קְלוּסוֹ עוֹלֶה מִכָּל הַמִּינִים וַאֲפִלּוּ מִבַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַצּוֹמַחַת.

ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הֶעָשָׁן הָעוֹלֶה מִלַּחוּת הַמֵּימִיּוֹת שֶׁבָּאָרֶץ בִּהְיוֹתוֹ חַם וְלֹא נִתְעָרְבוּ הַחֲלָקִים הַמֵּימִיִּים עִם הַחֲלָקִים הָאַרְצִיִּים, נִקְרָא "אֵד". וּלְפִי שֶׁהַמָּטָר מִן הָאֵד הַלַּח הַזֶּה וְהֶעָנָן מְקַבְּלוֹ עַל כֵּן נִקְרָא הֶעָנָן בִּלְשׁוֹן "אֵד", שֶׁכָּתוּב (איוב ל"ו:כ"ז) "יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ".

וְעַל זֶרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, אֵלּוּ עַנְנֵי כָבוֹד שֶׁהָיוּ מִתְגַּבְּרִים וְעוֹלִין, וּלְפִי הַמִּדְרָשׁ יִהְיֶה מִן הָאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן וְהִתְגַּבְּרוּת עַנְנֵי כָבוֹד רֶמֶז לְקַבָּלַת שֶׁפַע הַכָּבוֹד שֶׁהוּא מְקֻבָּל מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רַז"ל בְּעִנְיַן דְּשָׁאִים: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח שַׂר הָעוֹלָם וְאָמַר (תהלים ק"ד:ל"א): "יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו". וְדֶרֶךְ תְּפִלָּה אָמַר כֵּן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "יְהִי ה' אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ", וּבֵאוּרוֹ – יִשְׂמַח, כְּדֵי שֶׁיִּשְׂמַח, וְהֶבֶן זֶה.

וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה. אֵלּוּ הַגַּלְגַּלִּים וְכָל מַה שֶּׁלְּמַטָּה מֵהֶם שֶׁהֵם פּוֹעֲלִים בָּאֲדָמָה. "וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה", מִלַּת "כָּל" רוֹמֶזֶת לְמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז"ל: מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם הוּצְבַּר עֲפָרוֹ.

ז וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה אַחַר שֶׁהִזְכִּירָה הַתּוֹרָה בְּרִיאַת הָאָדָם בְּפָרָשַׁת יוֹם הַשִּׁשִּׁי בִּכְלָל חָזָר וּפֵרֵשׁ בְּפָרָשָׁה זוֹ עִנְיַן הַבְּרִיאָה בִּפְרָט, וּבֵאַר בְּכָאן הַבְּרִיאָה שֶׁאָמַר: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ", הָיְתָה בְּרִיאַת עָפָר מִן הָאֲדָמָה, וְהוֹסִיף לְפָרֵשׁ כִּי אַחַר שֶׁבָּרָא וְיָצַר אוֹתוֹ גֹּלֶם וְצוּרָה, נָפַח בּוֹ נְשָׁמָה מֵרוּחַ קָדְשׁוֹ. וּמַה שֶּׁלֹּא הִזְכִּיר לְמַעְלָה בְּיוֹם שִׁשִּׁי: "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים", לְפִי שֶׁלֹּא רָצָה לְהַזְכִּיר בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי מִמִּדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית כְּלָל כִּי אִם מִמִּדּוֹת גּוּפָנִיּוֹת שֶׁהֵם מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה בִּלְבַד, שֶׁהֲרֵי הַבְּרִיאָה וְעִנְיַן הַבְּרָכָה בִּפְרִיָּה וְרִבְיָה, וְעִנְיַן הָרְדִיָּה וְהַמֶּמְשָׁלָה אֵינָן מֵעִסְקֵי הַנֶּפֶשׁ רַק מֵעִסְקֵי הַגּוּף, וּמֵעִסְקֵי הַנֶּפֶשׁ הַמִּתְאַוָּה שֶׁהִיא כָּלָה בִּכְלוֹת הַגּוּף. וְעַד כָּאן הִזְכִּיר מִדּוֹת גּוּפוֹ לְבַד, לְפִי שֶׁהוּא מִצַּד גּוּפוֹ הָיָה וְנִפְסָד כְּמוֹ הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ עִמּוֹ בּוֹ בַּיּוֹם, וְאֵין לְהַזְכִּיר בַּיּוֹם הַהוּא מִדּוֹת נַפְשׁוֹ שֶׁהִיא קַיֶּמֶת נִצְחִית בִּכְלַל הַנְּפָשׁוֹת הַמֵּתוֹת עַד אֲשֶׁר נִשְׁלְמוּ שִׁשֶּׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית שֶׁהֵם שִׁשֶּׁת יְמֵי הַמִּיתָה, וְאָז הִזְכִּיר אוֹתָהּ אַחַר יוֹם הַשִּׁבִיעִי שֶׁהוּא יוֹם הַחַיִּים.

וְעַל זֶרֶךְ הַקַּבָּלָה, "וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים" "וַיִּשַּׁע ה' אֱלֹהִים" זֶהוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב הַנִּמְרָץ (דה"א ד':כ"ג): "הֵמָּה הַיּוֹצְרִים וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה עִם הַמֶּלֶךְ בִּמְלַאכְתּוֹ יָשְׁבוּ שָׁם", וְכֵן דָּרְשׁוּ זַ"ל בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה רַבִּי לֵוִי אָמַר: "בְּנִפְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים נִמְלַךְ" שֶׁנֶּאֱמַר "הֵמָּה הַיּוֹצְרִים וְיוֹשְׁבֵי נְטָעִים", "הֵמָּה הַיּוֹצְרִים" עַל שֵׁם "וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים", "יוֹשְׁבֵי נְטָעִים" עַל שֵׁם "וַיִּשַּׁע ה' אֱלֹהִים". עַד כָּאן.

וַיָּשֶׂם לְךָ לְקִנּוּת לֵב וּלְהָבִין כִּי לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר "נַעֲשֶׂה אָדָם" אָמַר "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ" וְלֹא הִזְכִּיר שָׁם עָפָר כְּלָל, וְלֹא שֶׁיֹּאמַר "נַעֲשָׂה אָדָם מִן הָאֲדָמָה", כִּי כָּל עִנְיְנֵי מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית הֵם נִגְלֶה וְנִסְתָּר, מְבֹאָר בַּתַּחְתּוֹנִים וְרוֹמֵז בָּעֶלְיוֹנִים. וּמִפְּנֵי זֶה יֵשׁ לְךָ לְהָבִין הַנִּסְתָּר מִן הַנִּגְלֶה, וְתָבִין כַּוָּנַת הַכָּתוּב: "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרוֹא אֱלֹהִים", לָמָּה הִזְכִּיר זֶה שְׁנֵי פְּעָמִים, וְכָאן בְּפָסוּק זֶה הִזְכִּיר עָפָר וַאֲדָמָה. וְכֵן יֵשׁ לְךָ לְהִתְעוֹרֵר בִּשְׁנֵי כְּתוּבִים שֶׁל אַחַר זֶה, שֶׁהֵם "וַיִּצֶמַח", "וַיִּשַּׁע" רוֹמְזִי בָּעֶלְיוֹנִים, "וַיַּצְמַח" מִבֹּאָר בַּתַּחְתּוֹנִים. וְעַד כָּאן לֹא הִזְכִּיר בְּפָסוּק "וַיִּשַּׁע" זִכְרוֹן אֲדָמָה וְלֹא עֵץ וּפְרִי, וּבְפָסוּק "וַיַּצְמַח" הִזְכִּיר אֲדָמָה וְעֵץ וּפְרִי. וְהִנֵּה זֶה בָּרוּר לְפָנֶיךָ כַּשָּׁמֶשׁ כִּי עִנְיְנֵי כָּל מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית כְּפוּלִים, וְתוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ נִקְשָׁרִים יַחְדָּו אֵלֶּה עִם אֵלֶּה, וּכְמוֹ שֶׁבַּאֲרִתִּי לְמַעְלָה.

עָפָר מִן הָאֲדָמָה. שָׁעָה רִאשׁוֹנָה הוּצְבַּר עֲפָרוֹ, וּשְׁנִיָּה גִּבְּלוֹ, ג' רִקְּמוֹ, ד' נִזְרְקָה בּוֹ נְשָׁמָה, ה' עָמַד עַל רַגְלָיו, ו' קָרָא שֵׁמוֹת, ז' נִזְדַּוְּגָה לוֹ חַוָּה, ח' עָלוּ לַמִּטָּה שְׁנַיִם וְיָרְדוּ אַרְבָּעָה, ט' נִצְטַוָּה, י' סָרַח, י"א נִדּוֹן, י"ב נִטְרַד וְהֻלַּךְ לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מ"ט:י"ג): "וְאָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ", כֵּן דָּרְשׁוּ

בְּסַנְהֶדְרִין סוֹף פֶּרֶק אֶחָד דִּינֵי מָמוֹנוֹת וְכֵן עוֹד בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְהָעִנְיָן כִּי סֵדֶר הַשָּׁעוֹת בִּבְרִיאַת הָאָדָם וְגָמְרוּ וְתִקְּונוּ – כְּסֵדֶר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַבְּרִיאָה. שָׁעָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהוּצְבַּר עֲפָרוֹ, כְּנֶגֶד ״יְהִי אוֹר״ שֶׁהָיָה הָאֲצִילוּת מְעֹרָב וְלֹא נִבְדַּל דָּבָר מִדָּבָר. שְׁנִיָּה שֶׁנִּתַּן גְּבוּל לָעָפָר הַנִּצְבָּר בְּאֵיזֶה מָקוֹם יִהְיֶה הָרֹאשׁ אוֹ רַגְלָיו וּשְׁאָר הָאֲבָרִים, כְּנֶגֶד ״יְהִי רָקִיעַ״ שֶׁנָּתַן סִימָן בְּתוֹךְ הַמַּיִם לִפְעֹל הַפְּעֻלּוֹת בָּהֶם, כְּאָדָם הַבּוֹנֶה חֻרְבָּה וְהוּא מְסַמֵּן: זֶה חֶדֶר וְזוֹ עֲלִיָּה. שְׁלִישִׁית שֶׁנָּתַן בּוֹ צִיּוּר אֵבָרִים וְנִתְגַּלּוּ הָאֲבָרִים, כְּנֶגֶד יוֹם שְׁלִישִׁי שֶׁנִּתְגַּלְּתָה הָאָרֶץ וְנִצְטַיְּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה״. רְבִיעִית נִזְרְקָה בּוֹ נְשָׁמָה, כְּנֶגֶד הַמְּאוֹרוֹת, וְכֵן הַנְּשָׁמָה אוֹר הַגּוּף. חֲמִישִׁית עָמַד, כְּנֶגֶד הַמַּלְאָכִים שֶׁנִּבְרְאוּ בְּיוֹם חֲמִישִׁי שֶׁנִּקְרָאִים עוֹמְדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ג׳:ז׳): ״בֵּין הָעוֹמְדִים הָאֵלֶּה״. שִׁשִּׁית קָרָא שֵׁמוֹת, כְּנֶגֶד יוֹם שִׁשִּׁי שֶׁהָיָה. שְׁבִיעִית נִזְדַּוְּגָה לוֹ חַוָּה, כְּנֶגֶד יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁהוּא שַׁבָּת (שישראל בן זוגה) נִזְדַּוְּגָה לוֹ חַוָּה לְמַטָּה.

וַאֲמָרוּ בְּמִדְרָשׁ רַבָּה: ״עָפָר מִן הָאֲדָמָה״, רַב הוּנָא אָמַר: עָפָר זָכָר וַאֲדָמָה נְקֵבָה; הַיּוֹצֵר הַזֶּה מֵבִיא עָפָר זָכָר וַאֲדָמָה נְקֵבָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה כֻּלּוֹ בָּרִיא. וּבְאוּר הַמִּדְרָשׁ, כִּי כָּל הַנִּבְרָאִים כֻּלָּם בַּעֲלֵי חֹמֶר וּבַעֲלֵי חַיִּים כֻּלָּם הֵם זָכָר וּנְקֵבָה, וְאַף בַּצּוֹמֵחַ וּבַדּוֹמֵם. דָּבָר אַחֵר, ״עָפָר מִן הָאֲדָמָה״, מִבֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִמְּקוֹם כַּפָּרָתוֹ נִבְרָא, כְּתִיב הָכָא ״מִן הָאֲדָמָה״, וּכְתִיב הָתָם (דברים ל״ב:מ״ג) ״וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ״, וְכֵן (שמות כ׳:כ״א) ״מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי״.

וַיִּיצֶ לְךָ לָדַעַת כִּי מִכָּאן נִבְרָא וּלְכָאן חָזַר מִשֶּׁפָּרַח וְגֹרֶשׁ מִגַּן עֵדֶן, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם״, וְכָאן נִתְיַשֵּׁב וְהֶעֱמִיד תּוֹלְדֹתָיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר קַיִן: ״הֵן גֵּרַשְׁתָּ אוֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה״, וְהוֹסִיף עוֹד וְאָמַר: ״וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר״ כְּלוֹמַר מִמְּקוֹם שְׁכִינָתְךָ, וְהוּא כַּלָּשׁוֹן שֶׁכָּתוּב (תהלים כ״ד:ו׳): ״מְבַקְּשֵׁי פָנֶיךָ״ (שם כז) ״אֶת פָּנֶיךָ ה׳ אֲבַקֵּשׁ״ (שם קה ד), ״בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד״, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר: ״וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה״׳ כַּלָּשׁוֹן הָאָמוּר בְּיוֹנָה הַנָּבִיא (יונה א׳:ג׳) ״וַיֵּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה״׳, שֶׁהָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לָצֵאת מִן הַמָּקוֹם שֶׁהַשְׁכִינָה שׁוֹרָה שָׁם כְּדֵי שֶׁלֹּא תָּחוּל עָלָיו רוּחַ נְבוּאָה וְשֶׁלֹּא יִצְוֶה לָלֶכֶת בַּשְּׁלִיחוּת הַהוּא.

וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים. דַּע כִּי הַחוֹטֶם כְּלִי לַנְּשָׁמָה שֶׁלְּשָׁם הִיא נִכְנֶסֶת וּמִשָּׁם יוֹצֵאת, וְעַל כֵּן הִצְרִיכוּ בּוֹ רז״ל עַל מִי שֶׁנָּפַל בּוֹ מַפּוֹלֶת לְבְדּוֹק אוֹתוֹ עַד חָטְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר ״כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו״ וְגוֹ׳, וּמִנִּפְלָאוֹת הַיְצִירָה בָּאָדָם כִּי תִּמְצָא אוֹת שִׁי״ן רְשׁוּמָה בְּכְלִי זֶה מִשֵּׁם שֶׁל שַׁדַּי הֶחָקוּק בְּצוּרַת הַגּוּף לְכָל נִמּוֹל, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ב:ח׳) ״וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם״. וְיָדוּעַ כִּי הוּא כְּלִי הֶרְיֹחַ כִּי הַנְּשָׁמָה נֶהֱנֵית מִן הָרֵיחַ, וְעַל כֵּן אָסְרוּ רז״ל רֵיחַ עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי אֵין רָאוּי שֶׁתֶּהֱנֶה הַנְּשָׁמָה מִזִּכְרוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי רֵיחַ כָּל דָּבָר הוּא הַזְּכָרוֹן, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בַּקְּרְבָּנוֹת (ויקרא ו׳:ח׳): ״רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַה״׳, וְהָבֵן זֶה.

וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי חַכְמֵי הַמֶּחְקָר נֶחְלְקוּ בְּעִנְיַן הַנֶּפֶשׁ וְיִסְּדוּ בָּזֶה סְפָרִים אֵין קֵץ, וְהֶאֱרִיכוּ וְהִרְחִיבוּ לָשׁוֹן בָּהֶם. יֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים שֶׁהַנֶּפֶשׁ אַחַת וְיֵשׁ בָּהּ שָׁלֹשׁ כֹּחוֹת: הַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה אֲשֶׁר לְבַעֲלֵי הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וְהַכֹּחַ הַצּוֹמֵחַ, וְהַכֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל הִיא הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה; וְשָׁלֹשׁ כֹּחוֹת אֵלּוּ הֵם נֶפֶשׁ אַחַת. וְיֵשׁ מֵהֶם אוֹמְרִים כִּי הֵם בָּאָדָם שָׁלֹשׁ נְפָשׁוֹת שׁוֹנוֹת חֲלוּקוֹת זוֹ מִזּוֹ: הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה לְעַצְמָהּ, וְהַצּוֹמַחַת לְעַצְמָהּ וְהַבַּהֲמִית לְעַצְמָהּ. הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית הִיא הַנֶּפֶשׁ הַמִּתְאַוָּה הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַמִּשְׁגָּל וְהַשֵּׁנָה וְהַכַּעַס, בָּהּ יִשְׁתַּתֵּף הָאָדָם עִם הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת וְכָל בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה, וּמִשְּׁכָּנָהּ בַּכָּבֵד, וְהִיא הַנִּקְרֵאת נֶפֶשׁ וְרוּחַ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים י״ב:כ׳): ״כִּי תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר״, וּכְתִיב (קהלת ז׳:ט׳): ״אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס״, וּכְתִיב (משלי כ״ט:י״א): ״כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל״. הַנֶּפֶשׁ הַצּוֹמַחַת הוּא הַכֹּחַ הַמְגַדֵּל בָּאָדָם, בָּהּ יִשְׁתַּתֵּף עִם הָאִילָנוֹת וְהַצְּמָחִים, וְעִנְיַן הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת שֶׁתִּתְגַּדֵּל גּוּף הָעֻמַּח וְהָאִילָן וְיִגְבְּיֶהְנוּ וְיִרְחִיבֶנּוּ, וְכֵן בָּאָדָם, וְאֵין מִשְּׁכָּנָהּ בְּמָקוֹם מְיֻחָד בַּגּוּף רַק בְּכֻלּוֹ, וְהִיא מִתְגַּבֶּרֶת עַד זְמַן קָצוּב. הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה נִמְצֵאת בָּאָדָם לְבַדּוֹ, בָּהּ מִשְׁתַּתֵּף עִם הָעֶלְיוֹנִים הַקְּדוֹשִׁים הָעוֹמְדִים לָעַד לְעוֹלָם בְּחָכְמָה וְשֵׂכֶל, וּמִשְּׁכָּנָהּ בַּמּוֹחַ, וְהִיא הַנִּקְרֵאת נְשָׁמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים״, וּכְתִיב (ישעיה מ״ב:ה׳): ״נוֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ״ וּכְתִיב (שם נז): ״וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי״, וּכְתִיב (איוב ל״ב:ח׳): ״וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם״. וּלְדַעַת אֵלֶּה הַחֲכָמִים הַסּוֹבְרִים שֶׁיֵּשׁ בָּאָדָם שָׁלֹשׁ נְפָשׁוֹת חֲלוּקוֹת, מָצִינוּ רְאָיָה לְרַבּוֹתֵינוּ ז״ל מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ: רָבָא בְּרָא גַּבְרָא, שַׁדְּרֵיהּ לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי זֵירָא, הֲוָה מִשְׁתַּעֵי לֵיהּ וְלָא מִשְׁתַּעֵי. אָמַר: דְּמִן חַבְרֵיָא אַתְּ, תּוּב לְעַפְרָךְ!״, הַמַּאֲמָר זֶה יוֹרֶה שֶׁשִּׁלְשָׁתָם בָּאָדָם נְפָשׁוֹת שׁוֹנוֹת חֲלוּקוֹת זוֹ מִזּוֹ. כִּי רָבָא מִתּוֹךְ חָכְמָתוֹ הָרְחָבָה שֶׁצָּפָה וְהֶעֱמִיק בְּחָכְמַת סֵפֶר יְצִירָה, בָּרָא הָאָדָם הַהוּא וְהֵטִיל בּוֹ נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה, וְלֹא הָיָה לוֹ כֹּחַ לָתֵת הַדִּבּוּר בּוֹ, כִּי הַדִּבּוּר מִצַּד הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה.

אָמְנָם הַכָּתוּב הַזֶּה מוֹכִיחַ כְּדַעַת הָאוֹמְרִים שֶׁהַנֶּפֶשׁ אַחַת וְיֵשׁ בָּהּ שָׁלֹשׁ כֹּחוֹת וְאֵינָם נְפָשׁוֹת שׁוֹנוֹת, לְפִי שֶׁגּוּפוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן הָיָה מֻטָּל כְּאֶבֶן דּוֹמֶם, לֹא הָיְתָה בּוֹ תְּנוּעָה כְּלָל, הוּא שֶׁאָמַר: ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה״, וּמִיָּד שֶׁנָּפַח בְּאַפָּיו נְשָׁמָה זוֹ ״וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה״, שֶׁהִתְנוֹעֵעַ בָּהּ כְּמוֹ הַחַיּוֹת וְהַדָּגִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶן ״שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה״, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״חַיָּה״, שֶׁעִם נִשְׁמַת חַיִּים זֹאת חָזַר הָאָדָם לִהְיוֹת נֶפֶשׁ שֶׁבָּהּ חַיִּים, תַּחַת שֶׁהָיָה מִתְחִלָּה מֻטָּל כְּאֶבֶן דּוֹמֶם וְאֵין תְּנוּעָה בּוֹ. וּבֵין לְדַעָה זוֹ וּבֵין לְדַעָה זוֹ, בֵּין שֶׁתִּהְיֶה הַנֶּפֶשׁ אַחַת וּבָהּ שָׁלֹשׁ כֹּחוֹת בֵּין שֶׁתִּהְיֶינָה שָׁלֹשׁ נְפָשׁוֹת שׁוֹנוֹת, הַכֹּל מוֹדִים בְּקִיּוּם הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה אַחַר הִפָּרְדָהּ מִן הַגּוּף.

וּכְבָר הֵבִיאוּ חַכְמֵי הַמֶּחְקָר עַל זֶה רְאָיוֹת בְּרוּרוֹת וּגְדוֹלוֹת וּמוֹפְתִים נֶחְתָּכִים רַבִּים, אַזְכִּיר שְׁנַיִם מֵהֶם. הַמּוֹפֵת הָרִאשׁוֹן, כִּי הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה הַזֹּאת תֵּדַע כָּל הַדְּבָרִים הָרְחוֹקִים וְהַקְּרוֹבִים אֲשֶׁר לְמַעְלָה וַאֲשֶׁר לְמַטָּה, בְּלִי רְאוּת עֵינַיִם וּבְלִי שְׁמַע אָזְנַיִם וּבְלִי שְׁאָר הַחוּשִׁים, כִּי חֲמֵשֶׁת הַחוּשִׁים אֵינָן רַק לַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, כִּי הֵם לָהּ כִּכְלִי בְּיַד הָאָמָּן, כִּי הָעַיִן תִּרְאֶה עֵין הַשֶּׁמֶשׁ בְּגֹדֶל גָּבְהוֹ, וְהַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה זֹאת תֵּדַע שֶׁהוּא גָּדוֹל מִן הָאָרֶץ מֵאָה וְשִׁבְעִים פַּעַם, כְּמוֹ

שֶׁכָּתַב הָרַב הַגָּדוֹל רַבֵּינוּ מֹשֶׁה בֶּן מַיְמוֹן בְּתְחִלַּת סֵפֶר הַמַּדָּע פֶּרֶק שְׁלִישִׁי; וְהָעַיִן תִּרְאֶה בַּמַּיִם וּבַמַּרְאָה צוּרוֹת רַבּוֹת, וְהַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה הַזֹּאת תֵּדַע שֶׁהֵן בְּמִקְרֶה וְאֵינָן בֶּאֱמֶת; וְהָאֹזֶן תִּשְׁמַע הַדְּבָרִים וְקוֹלוֹת בְּמִקּוֹמוֹת חֲלוּקִים, וְהַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה הַזֹּאת תֵּדַע שֶׁהֵם בְּמִקְרֶה. וְאִלּוּ הָיוּ חֲמֻשָּׁת הַחוּשִׁים לַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה וְהִרְגִּישָׁה בָּהֶם הַדְּבָרִים אוֹ בִּקְצָתָם, הָיוּ הַקָּצָווֹת הַנִּשְׁאָרוֹת בְּטֵלִים וְשֶׁקֶר, אֵין בָּהֶם מוֹעִיל, וְאֵין בַּנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה מְאוּמָה שֶׁקֶר וְאֵין בָּהּ קָצֶה שֶׁלֹּא תֵדַע כִּי תֵּדַע כָּל הַדְּבָרִים עַל עִנְיָנָם וְעַל אֲמִתָּתָם. וְהַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה בַּגּוּף דְּמְיוֹנָהּ כְּמוֹ הַמַּלָּח בָּאֳנִיָּה, אֲשֶׁר בְּהִפָּרְדָהּ מִן הַגּוּף תַּעֲמֹד וְלֹא תֹאבַד כַּאֲשֶׁר יַעֲמֹד הַמַּלָּח בְּהִפָּרְדוֹ מִן הָאֳנִיָּה. וְהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית תִּתְעָרֵב בַּגּוּף, עַל כֵּן בְּהִפָּרְדָהּ מִן הַגּוּף תֹּאבַד בַּאֲבֹד הַגּוּף, כִּי לֹא תוּכַל הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית וְהַנֶּפֶשׁ הַצּוֹמַחַ לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה מִבִּלְתִּי הַגּוּף אֲשֶׁר הִנָּה בּוֹ, כִּי כָּל פְּעֻלּוֹתֵיהֶן בַּגּוּף, וּבַאֲבֹד הַגּוּף תֹּאבַדְנָה הֵן וּפְעֻלּוֹתֵיהֶן, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לְכָל אַחַת מֵהֶן חֹמֶר וְכָל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֹמֶר לֹא יוּכַל לִפְעֹל פְּעֻלּוֹתָיו כִּי אִם בְּחָמְרוֹ. וְהַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה הַזֹּאת תִּפְעַל פְּעֻלּוֹתֶיהָ מִבִּלְתִּי הַגּוּף, שֶׁחֻרֵי הִיא יוֹדַעַת דִּעוֹת הַשָּׁמַיִם וַאֲשֶׁר לְמַעְלָה מֵהֶם וְעִנְיָנֵי הָאָרֶץ וּמַה שֶּׁתַּחְתֶּיהָ, לְפִי שֶׁהִיא שֵׂכֶל וְאֵין לָהּ חֹמֶר, וְכָל עֵת שֶׁתַּחְפֹּץ לָדַעַת הַדְּבָרִים הַמֻּרְכָּבִים תֵּדַע אוֹתָם בַּחֲמֵשֶׁת הַחוּשִׁים אֲשֶׁר לַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וּכְשֶׁתַּחְפֹּץ לָדַעַת הַדְּבָרִים הַפְּשׁוּטִים הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים תֵּדַע אוֹתָם בְּשִׂכְלָהּ וְחָכְמָתָהּ. וּבְהִפָּרְדָהּ מִן הַגּוּף לֹא תֵדַע כִּי אִם הַדְּבָרִים הַפְּשׁוּטִים הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים, שֶׁחֻרֵי אֵין לָהּ חֲמֶשֶׁת הַחוּשִׁים שֶׁבָּהֶם הָיְתָה מַשֶּׂגֶת הַדְּבָרִים הַמֻּרְכָּבִים לְפִי שֶׁכְּבָר אָבְדוּ מִמֶּנָּה. וְכָל זֶה רְאָיָה וּמוֹפֵת כִּי הַנֶּפֶשׁ תִּשָּׁאֵר אַחֲרֵי מוֹת הַגּוּף. וְהַמּוֹפֵת הַשֵּׁנִי מַה שֶּׁאֲנַחְנוּ רוֹאִים בָּעַיִן כִּי הָאָדָם בִּתְחִלָּתוֹ כְּשֶׁהוּא נַעַר אֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ כְּלוּם, וְכַאֲשֶׁר יִגְדַּל וְיוֹסִיף הָלוֹךְ וְגָדֵל יִרְבּוּ הַמַּשְׂכָּלוֹת בַּנֶּפֶשׁ וְתִתְרַבֶּה הַדַּעַת. וּמַה שֶּׁיִּקְנֶה לְנַפְשׁוֹ מִן הַחָכְמָה וּמִן הַדַּעַת לֹא יִמָּלֵט מֵאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה חֲלָקִים, אֵין בָּזֶה רְבִיעִי: אוֹ מִפְּנֵי גּוּפוֹ בִּלְבַד, אוֹ מִפְּנֵי נַפְשׁוֹ בִּלְבַד, אוֹ מִפְּנֵי גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ יַחַד. אִם הָיָה מִפְּנֵי גּוּפוֹ יִתְחַיֵּב הָאָדָם שֶׁכָּל מַה שֶּׁיִּהְיֶה גּוּפוֹ יוֹתֵר בָּרִיא וְחָזָק וְיִתְרַבֶּה הַחֹמֶר בּוֹ שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר חָכָם וּמוּכָן לְקַבֵּל הַמַּשְׂכָּלוֹת, וּמִי שֶׁהָיָה גּוּפוֹ כָּחוּשׁ וְחָמְרוֹ מוּעָט שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר סָכָל וְיוֹתֵר רָחוֹק לְקַבֵּל הַמַּשְׂכָּלוֹת. וְאָנוּ רוֹאִים בְּהֶפֶךְ, כִּי הַמִּתְעַנֶּה וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֳלִי הַשְׁדָּפוֹן, גּוּפוֹ יֶחְסַר בְּכָל יוֹם, וְשִׂכְלוֹ עוֹמֵד עַל הַשְּׁלֵמוּת עַד שֶׁתִּפָּרֵד נַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ. וּרְאָיָה זוֹ מְבַטֶּלֶת הֱיוֹת קִנְיַן הַחָכְמָה וְהַדַּעַת מִפְּנֵי גּוּפוֹ. וְעִם הָרְאָיָה הַזֹּאת בְּעַצְמָהּ מִתְבַּטֵּל הֱיוֹתָהּ מִפְּנֵי גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ יַחַד. וְאִם כֵּן כָּל קִנְיַן הָאָדָם מִן הַחָכְמָה וּמִן הַדַּעַת אֵינוֹ כִּי אִם מִפְּנֵי הַנֶּפֶשׁ לְבַדָּהּ, וְאֵין לַגּוּף חֵלֶק בָּזֶה וּזוֹלָתִי שֶׁהוּא כְּלִי אֵלֶיהָ כְּעִנְיַן הַכְּלִי לָאֻמָּן. וְאִי אֶפְשָׁר מְצִיאוּת הַחָכְמָה וְהַדַּעַת בַּמֵּתִים, וְאָמְנָם יִתְחַיֵּב מְצִיאוּתָם מִן הַחַי, הִנֵּה הַנֶּפֶשׁ אִם כֵּן חַיָּה בְּטֶבַע, כִּי יֵשׁ בְּטֶבַע לְקַבֵּל הַחָכְמוֹת, וְהַגּוּף מֵת בְּטֶבַע, וְאֵין בְּטִבְעוֹ לְקַבֵּל דָּבָר מִזֶּה. הִנֵּה נִתְבָּאֵר בְּמוֹפֵת כִּי הָאָדָם מֻרְכָּב מִשְּׁנֵי עֲצָמִים, הָאֶחָד מֵהֶם חַי בְּטֶבַע וְהַשֵּׁנִי מֵת בְּטֶבַע, וְהוּא הַגּוּף, וְשֶׁהֵם מִפְּנֵי שֶׁהִתְחַבְּרוּ קָרָה לְכָל אַחַת וְאַחַת מִקְרֶה מִפְּנֵי חֲבֵרוֹ: קָרָה לַגּוּף הַחַיּוּת, אֲשֶׁר הִיא הַהֶרְגֵּשׁ, מִפְּנֵי הַנֶּפֶשׁ; וְקָרָה לַנֶּפֶשׁ הַמָּוֶת, אֲשֶׁר הוּא הָעֹנֶשׁ, מִפְּנֵי הַגּוּף הַמַּטְעֶה אוֹתָהּ. הִנֵּה הַנֶּפֶשׁ אִם כֵּן חַיָּה בְּטֶבַע וּמֵתָה בְּמִקְרֶה, וְהַגּוּף מֵת בְּטֶבַע וְחַי בְּמִקְרֶה. וְכַאֲשֶׁר נִבְדַּל כָּל אֶחָד מִשְּׁנֵיהֶם מֵחֲבֵרוֹ, נִתְיַחֵד לַגּוּף הַמָּוֶת הַגָּמוּר אֲשֶׁר הוּא טִבְעוֹ, וְנִבְדַּל מִמֶּנּוּ הַחַיּוּת הַמִּקְרִי שֶׁקָּרָה לוֹ קִנְיָתוֹ מִן הַנֶּפֶשׁ; וְנִתְיַחֵד לַנֶּפֶשׁ הַחַיּוּת הַגָּמוּר אֲשֶׁר הוּא טִבְעָהּ, וְנִבְדַּל מִמֶּנָּה הַמָּוֶת הַמִּקְרִי אֲשֶׁר קָרָה לָהּ מִפְּנֵי הִשְׁתַּקְּעָהּ בַּגּוּף. וְאַף עַל פִּי שֶׁדִּבַּרְנוּ הַמְּעַט הַזֶּה בְּעִנְיְנֵי הַנֶּפֶשׁ וְהֶבְאנוּ רְאָיוֹת אֵלּוּ מִדִּבְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים וּקְצָת מִמּוֹפְתֵיהֶם הַנֶּחְתָּכִים וְהַנִּרְאִים הַמִּתְיַשְּׁבִים עַל הַלֵּב, אֵין הָעִקָּר אֶלָּא לְתוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה שֶׁהִיא מְקוֹר חַיִּים, מִמֶּנָּה שָׁאָבוּ כָּל הַמַּעֲמִיקִים בַּחָכְמָה, וְאֵין כָּל חָכְמָתָם אֶלָּא פֵּירוּשֶׁיהָ שֶׁל תּוֹרָה. וְעִנְיַן הֱיוֹת הַנֶּפֶשׁ אַחֲרֵי הִפָּרְדָהּ מִן הַגּוּף קַיֶּמֶת נִצְחִית זֶה מִתְבָּאֵר מִכָּתוּב הַזֶּה שֶׁאָמַר: "נִשְׁמַת חַיִּים", כְּלוֹמַר נְשָׁמָה חֲצוּבָה מִמְּקוֹר חַיִּים, כִּי הַנְּשָׁמָה חֲצוּבָה מִמְּקוֹר הַחָכְמָה, הוּא שֶׁכָּתוּב (איוב ל"ב:ז'): "אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יוֹדִיעוּ חָכְמָה אָכֵן רוּחַ הִיא בֶּאֱנוֹשׁ", סָמַךְ חָכְמָה לָרוּחַ לָבָאר כִּי הָרוּחַ מִמְּקוֹר הַחָכְמָה. וּמִזֶּה הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַזֶּה "נִשְׁמַת חַיִּים" עַל שֵׁם (קהלת ז':י"ב) "וְהַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְּעָלֶיהָ", וְהוּא שֶׁהִבְטִיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנָּבִיא שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ בְּחֶבְרַת הַמַּלְאָכִים הַקְּדוֹשִׁים בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת, הוּא שֶׁכָּתוּב (זכריה ג':ז'): "אִם בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם אַתָּה תָּדִין אֶת בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת חֲצָרַי וְנָתַתִּי לְךָ מְהַלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה". וְאִם תָּבִין הַכָּתוּב שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, אָז תָּבִין מַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ וְעִלּוּי מַדְרֵגָתָהּ וְיסוֹדָהּ, הוּא שֶׁאָמַר (קהלת ג':י"ט): "וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן", בֵּאֵר כִּי יִתְרוֹן הָאָדָם עַל הַבְּהֵמָה הוּא מִצַּד הָעִנְיָן שֶׁקָּרָאוֹ "אָיִן", וְהוּא מִצַּד הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית, שֶׁבּוֹ נִמְשֶׁכֶת מִן הַחָכְמָה שֶׁהִיא הַיּוֹ"ד, הַמִּתְיַחֶדֶת עִם הָרָצוֹן שֶׁהוּא הָאָל"ף, וְהֶבֶן זֶה מְאֹד. וּמִזֶּה הִזְכִּיר לְשׁוֹן "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו", שֶׁמִּמֶּנּוּ יוּבַן יְסוֹד הַנֶּפֶשׁ וְעֹצֶם מַעֲלָתָהּ בִּהְיוֹתָהּ אֲצוּלָה מֵרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְעַל כֵּן נִמְשְׁלָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּחֲמִשָּׁה דְּבָרִים, וְהִיא דּוֹמָה לוֹ בְּכָל מְדוֹתֶיהָ, וּגְדוֹלָה הִיא מֵהַמַּלְאָכִים, שֶׁהַנֶּפֶשׁ נִבְרֵאת בְּיוֹם רִאשׁוֹן וְהַמַּלְאָכִים בְּיוֹם שֵׁנִי, וְיָדוּעַ כִּי הַנִּבְרָאִים הָעֶלְיוֹנִים מַעֲלָתָן וְדַקּוּתָן לְפִי קְדִימָתָן בַּבְּרִיאָה. וְכֵן אָמְרוּ בְּפֶרוּשׁ: "גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת". סוֹף דָּבָר, כָּל מַה שֶּׁהַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר בְּמַעֲלַת מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפִי מַה שֶּׁהוּא בּוֹרֵא הַכֹּל, נִכְלָל בְּמִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ לְפִי מַה שֶּׁהִיא בְּרוּאָה, וְאָמַר הֶחָכָם: "דְּעוּ נַפְשׁוֹתֵיכֶם — תֵּדְעוּ אֱלֹהֵיכֶם". וְדַע כָּל זֶה.

וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. לֹא תִמְצָא בְּכָל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית שֶׁיַּחְזֹר מִלַּת "וַיְהִי" עִם הַדָּבָר הַנִּבְרָא, כִּי אִם בִּבְרִיאַת הָאוֹר וְהָאָדָם שֶׁהִזְכִּיר בָּהֶם לְשׁוֹן "וַיְהִי", הוּא שֶׁכָּתוּב "וַיְהִי אוֹר" וּכְתִיב "וַיְהִי אָדָם", לְהוֹרוֹת כִּי נֶפֶשׁ הָאָדָם קַיֶּמֶת נִצְחִית כְּמוֹ הָאוֹר הָעֶלְיוֹן וּמְעֻתֶּדֶת לְהִתְעַנֵּג מִזִּיוּו. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל כִּי הַנְּשָׁמוֹת נִבְרְאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן. וּמִזֶּה אָמַר הַפַּיָּט: "תִּקֵּן נְשָׁמוֹת עִם הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, תְּחִלַּת דִּבֶּר ה'". וּבְאוֹר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כִּי עִקַּר הֲוָיַת הָאָדָם אֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַנֶּפֶשׁ הַחַיָּה.

ח **וַיִּטַּע ה׳ אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵחַס הַכָּתוּב הַנְּטִיעָה לַשֵּׁם יִתְעַלֶּה לְבָאֵר שֶׁהוּא מַטַּע ה׳, לֹא שֶׁהֵבִיא אִילָנוֹת מִמָּקוֹם אַחֵר וּנְטָעָם שָׁם, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מַטָּעָיו מַעֲשֵׂה יָדָיו לְהִתְפָּאֵר. וְכֵן קָרָאם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם: ״עֲצֵי ה׳״, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהלים ק״ד:ט״ז): ״יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי ה׳ אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: יִשְׂבְּעוּ חַיֵּיהֶם, יִשְׂבְּעוּ מִימֵיהֶם, יִשְׂבְּעוּ מַטַּעְתָּן. אֵינָן צְרִיכִים הַשְׁקָאָה וְלֹא עֲבוֹדָה וְלֹא זְמִירָה, שֶׁאִלּוּ לֹא כֵן, מִיּוֹם שֶׁגֵּרַשׁ אָדָם מִשָּׁם, מִי עָבַד אוֹתָם וּמִי הִשְׁקָה אוֹתָם וּמִי הִתְעַסֵּק בָּהֶם, אֲבָל הֵם כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל מ״ז:י״ב): ״לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יֹצְאִים״. וְהִזְכִּיר ״מִקֶּדֶם״ וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב בָּזֶה מַעֲלַת רוּחַ מִזְרָחִית אֲשֶׁר גַּן עֵדֶן נְטוּעָה שָׁם. וְיָדוּעַ כִּי מִבְחַר הַפֵּירוֹת הֵם בַּמִּזְרָח, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ג:י״ד): ״וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ״, וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: רוּחַ מִזְרָחִית מְיֻשָּׁב הַדַּעַת וּמְאַמֶּץ הַכֹּחַ וּמְחַזֵּק אֶת הַלֵּב. כִּי הָאֲוִיר שֶׁבּוֹ מְשֻׁבָּח בְּיוֹתֵר, וְעַל זֶה אָמַר: ״וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״וַיִּטַּע ה׳ אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם״ פֵּרוּשׁוֹ כְּבָר נָטַע, וְאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁנָּטַע עַכְשָׁו, שֶׁאִם כֵּן הָיָה רָאוּי לוֹמַר: יִהְיוּ הָאִילָנוֹת בְּגַן עֵדֶן, כְּמוֹ שֶׁנִּזְכַּר בְּכָל שִׁשֶּׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית: יְהִי דָּבָר פְּלוֹנִי בְּצִוּוּי, אוֹ שֶׁיֵּאמַר: תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ עֵדֶן. וְעוֹד מִי הִזְכִּיר לָנוּ עַד עַתָּה עֵדֶן שֶׁיֵּאמַר הַכָּתוּב שֶׁהקב״ה נָטַע גַּן בְּעֵדֶן. אֲבָל הַנְּטִיעָה הַזֹּאת מִן הָעֵדֶן כְּבָר נִרְמְזָה בְּפָסוּק בְּרֵאשִׁית, וּכְמוֹ שֶׁרָמַזְתִּי שָׁם. וְעִנְיַן ״מִקֶּדֶם״, קֶדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם. וּלְפִי זֶה ״וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר״ כְּבָר, מִצּוּר הַחָכְמָה. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הַנְּשָׁמוֹת הַזַּכּוֹת בָּאוֹת מִן הַמִּזְרָח, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל בְּסֵפֶר הַבָּהִיר: מִמִּזְרָחוֹ שֶׁל עוֹלָם בָּא הַזֶּרַע לְיִשְׂרָאֵל. כִּי חוּט הַשִּׁדְרָה מָשׁוּךְ מִן הַמֹּחַ שֶׁל אָדָם וּבָא לוֹ לָאָמָּה, וּמִשָּׁם הָיָה הַזֶּרַע, דִּכְתִיב (ישעיה מ״ג:ה׳): ״מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ״, כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל טוֹבִים – מִזֶּה הַמָּקוֹם אָבִיא זַרְעֶךָ וְיִתְחַדֵּשׁ לְךָ זֶרַע חָדָשׁ, וּכְשֶׁיִּשְׂרָאֵל רָעִים – בָּאִים מִן הַזֶּרַע שֶׁכְּבָר בָּא לָעוֹלָם, דִּכְתִיב (קהלת א׳:ד׳): ״דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא״, מְלַמֵּד שֶׁכְּבָר בָּא. וּמַאי ״מִמַּעֲרָב אַקִּבְּצֶךָּ״, מֵאוֹתָהּ מִדָּה שֶׁנּוֹטָה תָּמִיד לְמַעֲרָב, וְלָמָּה אִקְרֵי מַעֲרָב, מִפְּנֵי דְּשָׁם מִתְעָרֵב כָּל הַזֶּרַע, עַד כָּאן. בֵּאוּר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה לְפִי דַּעְתִּי, מִדַּת הַמִּזְרָח הִיא הַתִּפְאֶרֶת שֶׁהוּא קַו הָאֶמְצָעִי, וּמִשָּׁם הַנְּשָׁמוֹת בָּאוֹת אֶל יְסוֹד עוֹלָם הַנִּקְרָא בְּרִית, עַל כֵּן אָמַר: וּבָא לָאָמָּה וּמִשָּׁם הוּא הַזֶּרַע. וּמִדַּת הַמַּעֲרָב הִיא הָעֲטָרָה, וְהוּא שֶׁאָמַר: שְׁכִינָה בַּמַּעֲרָב. וּכְשֵׁם שֶׁהַזֶּרַע נִמְשָׁךְ מִן הַמֹּחַ דֶּרֶךְ חוּט הַשִּׁדְרָה וּבָא לָאָמָּה, כֵּן הַנְּשָׁמָה מִשְׁתַּלְשֶׁלֶת מִן הַתְּשׁוּבָה דֶּרֶךְ הַקַּו הָאֶמְצָעִי שֶׁהוּא מִזְרָחוֹ שֶׁל עוֹלָם וּבָא דֶּרֶךְ הַמַּעֲרָב. וּלְפִי דַּעְתִּי אֵל הָעִנְיָן הַזֶּה רָמַז יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁאָמַר (ישעיהו מ״ח:א׳): ״שִׁמְעוּ זֹאת בֵּית יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ״, כְּלוֹמַר מִזֶּרַע יְהוּדָה. וְהִזְכִּיר יְהוּדָה לְפִי שֶׁהָיָה דִּגְלוֹ בַּמִּזְרָח, וְהָבֵן זֶה.

ט **וַיַּצְמַח ה׳ אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַכְּתוּבִים מוֹכִיחִים שֶׁיֵּשׁ גַּן עֵדֶן בָּאָרֶץ וְשָׁם עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת, עֵץ הַחַיִּים נוֹתֵן בְּאוֹכְלָיו חַיִּים אֲרֻכִּים, וְעֵץ הַדַּעַת נוֹתֵן בְּאוֹכְלָיו רָצוֹן וּבְחִירָה, אִם לְעִנְיָנִים שִׂכְלִיִּים וְאִם לְעִנְיָנִים גּוּפָנִיִּים. וְכֵן יוֹכִיחַ הַלָּשׁוֹן שֶׁהוּא נֶאֱמַר עַל הָרָצוֹן וְהַבְּחִירָה, וְהוּא לְשׁוֹן רז״ל: לָא שָׁנוּ אֶלָּא שֶׁדַּעְתּוֹ לַחֲזוֹר. וְכֵן לְשׁוֹן הַכָּתוּב (תהלים קמ״ד:ג׳): ״מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ״, כְּלוֹמַר מָה עִנְיָנוֹ שֶׁתִּרְצֶה בּוֹ. וְאִם כֵּן בְּאוּר עֵץ הַדַּעַת כְּאִלּוּ אָמַר: וְעֵץ הָרָצוֹן. וְהקב״ה מְנָעוֹ מִמֶּנּוּ, לְפִי שֶׁהָאָדָם הָיָה מֻכְרָח עַל מַעֲשָׂיו קֹדֶם שֶׁחָטָא וְהָיוּ כָּל פְּעֻלּוֹתָיו שִׂכְלִי גָּמוּר, כְּמַלְאֲךְ ה׳ שֶׁהוּא מֻכְרָח לַעֲשׂוֹת כָּל פְּעֻלּוֹתָיו שִׂכְלִיּוֹת לְפִי שֶׁאֵין לוֹ מוֹנֵעַ, כֵּן הָאָדָם, אֲבָל אַחַר שֶׁחָטָא וְאָכַל מֵעֵץ הַדַּעַת הָיָה לוֹ רָצוֹן וּבְחִירָה לְדַעַת טוֹב וָרָע, וְנִתְלַבֵּשׁ בַּתַּאֲווֹת הַגּוּפָנִיּוֹת. וּלְזֶה רוֹמֶזֶת מִלַּת ״וַיֵּדְעוּ״, הוּא אָמְרוֹ: ״וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ״, כְּלוֹמַר הִמְשִׁיכוּ רָצוֹן וּבְחִירָה מֵעֵץ הַדַּעַת, וְהָיְתָה הַבְּחִירָה בְּיָדָם לְהָרַע אוֹ לְהֵטִיב, זוֹ מִדַּת אֱלֹהִים, וּמִדָּה טוֹבָה מִצַּד אֶחָד וְרָעָה מִצַּד אַחֵר, כִּי הָיָה לוֹ לָאָדָם הָרִאשׁוֹן בָּהּ יֵצֶר וְתַאֲוָה.

וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן. בֵּאֵר הַכָּתוּב בְּעֵץ הַחַיִּים שֶׁהָיָה בְּתוֹךְ הַגָּן בְּאֶמְצָעוֹ מַמָּשׁ, וְלֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּעֵץ הַדַּעַת כִּי לֹא פֹּרַשׁ בְּאֵיזֶה מָקוֹם הָיָה מִן הַגָּן.

אָמְנָם מִמַּה שֶׁהִזְכִּיר ״בְּתוֹךְ הַגָּן״ וְהוּשַׁם בֵּין עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת אָנוּ מְבִינִים כִּי שְׁנֵיהֶם הָיוּ בְּרַוַּחַ בְּתוֹךְ הַגָּן, וְאַף עַל פִּי שֶׁהֵם שְׁנַיִם וְאִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי אֵילָנוֹת לִהְיוֹת בָּאֶמְצַע מַמָּשׁ, הָיוּ בְּכָאן לְמַטָּה אֶחָד וּלְמַעְלָה שְׁנַיִם, כִּי חִבּוּרָן אֶחָד מִלְמַטָּה וְהוֹלְכִים וּמִתְפָּרְדִים לְמַעְלָה, וּבְכֵן הָיוּ שְׁנֵיהֶם בְּאֶמְצָעוּת הַגָּן מַמָּשׁ. וְהַכָּתוּב מְסַפֵּר וְהוֹלֵךְ נַהֲרוֹת גַּן עֵדֶן וּמְצָרָיו וְהָאֲרָצוֹת הַמַּקִּיפוֹת אוֹתוֹ, וְהוֹדִיעָנוּ שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבַּע נְהָרוֹת, וְאוֹתָן אַרְבַּע נְהָרוֹת יוֹצְאִים וְנִמְשָׁכִים מִנָּהָר אֶחָד, וְאוֹתוֹ הַנָּהָר הוּא הַיּוֹצֵא מֵעֵדֶן וְהוּא הַמַּשְׁקֶה אֶת הַגָּן וּמִן הַגָּן הוּא מִתְחַלֵּק וְנִפְרָד לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי כָּל הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה בְּגַן עֵדֶן שֶׁבָּאָרֶץ הֵם, וְכֻלָּן צִיּוּרִין וְדִגְמָא לְעִנְיָנִים שִׂכְלִיִּים שֶׁבְּגַן עֵדֶן הָעֶלְיוֹן.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, אַרְבַּע נְהָרוֹת כְּנֶגֶד אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת. ״שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן״ – זֶה מֶלֶךְ בָּבֶל, עַל שֵׁם שֶׁכָּתוּב (חבקוק א׳:ח׳): ״וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו״. ״הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה״, שֶׁעָלָה וְהִקִּיף אֶת כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מ״ב:ו׳): ״הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדֶנּוּ״. ״אֲשֶׁר שָׁם הַזָּהָב״, אֵלּוּ דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י״ט:י״א): ״הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב״. ״וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִיא טוֹב״, מְלַמֵּד שֶׁאֵין תּוֹרָה כְּתוֹרַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֵין חָכְמָה כְּחָכְמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. ״שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם״, שָׁם מִקְרָא מִשְׁנָה וְתַלְמוּד הֲלָכוֹת תּוֹסְפְתּוֹת וְהַגָּדוֹת. ״וְשֵׁם הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן״ – הוּא מָדַי. ״חִדֶּקֶל״ – זֶה יָוָן, שֶׁהָיְתָה חַדָּה וְקַלָּה בִּגְזֵרוֹתֶיהָ. ״וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת״ – זוֹ מַלְכוּת אֱדוֹם, שֶׁהֵפֵרָה וְהִצֵּרָה לָפָנָיו. ״פְּרָת״, עַל שֵׁם סוֹפָהּ (ישעיה ס״ג:ג׳): ״פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת לְמַעְלָה הֵם תִּפְאֶרֶת וַעֲטָרַת, וְהָאָדָם חָטָא בְּמַעֲשֶׂה וּבְמַחְשָׁבָה בְּעֵץ הַדַּעַת וּבְרַגְמָתוֹ.

וְהִנֵּה אָדָם בְּחֶטְאוֹ לֹא כָּפַר בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה רוֹאֶה עֵץ הַחַיִּים כְּנֶגְדּוֹ הָיָה סָבוּר שֶׁעֵץ הַדַּעַת עִקָּר, וְנִמְשַׁךְ אַחֲרָיו לְהַאֲמִין כִּי הוּא הָעִקָּר

בִּהְיוֹתוֹ טוֹב וָרָע, כּוֹלֵל כָּל הַהֲפָכִים כֻּלָּן וְכָל הַפְּעֻלּוֹת בָּעֲלִיּוֹנִים וּבַשְּׁפָלִים נַעֲשִׂים עַל יָדוֹ. וּמִטַּעַם זֶה הִזְכִּיר הַכָּתוּב פְּרִי בְּעֵץ הַדַּעַת וְלֹא תִמְצָא כֵן בְּעֵץ הַחַיִּים. וְחֶטְאוֹ הָיָה שֶׁקִּצֵּץ בַּנְּטִיעוֹת, כְּלוֹמַר שֶׁקִּצֵּץ כֹּחַ הַשֵּׁם הַמְיֻחָד הַנִּכְנָס בַּנְּטִיעָה, וְהָיָה סִבָּה שֶׁתִּיבַשׁ הַנְּטִיעָה וְתִשָּׁחֵת. וּרְאוּיָה הַנְּטִיעָה שֶׁתִּנָּקֵם מִמֶּנּוּ, וּלְכָךְ נֶעֱנַשׁ בְּמִיתָה שֶׁתִּפָּרֵד נַפְשׁוֹ בְּמוֹתוֹ מִגּוּפוֹ כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהִפְרִיד הַכֹּחַ הָעֶלְיוֹן מִן הַנְּטִיעָה. וּבָזֶה הָיָה חֶטְא נָדָב וַאֲבִיהוּא שֶׁנֶּעֶנְשׁוּ בַּנְּטִיעָה, זֶהוּ: ״וַתֵּצֵא אֵשׁ״. וְכֵן אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה, אִיתְיְהִיבָא לֵיהּ לְמִקְלִינְהוּ זְכוּתָא דְּאַחֵר. אֲבָל בְּדוֹר הַפַּלָּגָה כָּפְרוּ בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד, לְכָךְ נֶעֶנְשׁוּ בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיֵּרֶד ה׳״, וְלֹא נֶעֶנְשׁוּ בַּנְּטִיעָה לְפִי שֶׁהַנְּקָמָה לַשֵּׁם הַגָּדוֹל הָיְתָה, וּכְמוֹ שֶׁאַזְכִּיר שָׁם בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְכַאֲשֶׁר חָזַר בִּתְשׁוּבָה וְרָאָה כִּי הוּא מְקֻבָּל מִלְּמַעְלָה מִמִּדַּת שְׁמֹאל, אָז הִקְרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ שׁוֹר, כְּנֶגֶד הַמִּדָּה הַהִיא שֶׁנִּתַּן בָּהּ פְּגָם שֶׁהִיא מְקֻבֶּלֶת מִן הַשְּׂמֹאל. ״וְנָהָר״ מִלְּשׁוֹן תַּרְגּוּם אוֹר – ״נְהוֹרָא״, וְהוּא הָאוֹר הַבָּא מֵאֵין סוֹף, זֶהוּ שֶׁפֵּרוּשׁוֹ מְסֹרָת עַד, שֶׁאֵין מִשָּׁם וָאֵילָךְ גְּבוּל וְהַשָּׂגָה שֶׁיֵּאָמֵר בּוֹ עַד מְקוֹם פְּלוֹנִי. וּמָצִינוּ כַּיּוֹצֵא בּוֹ (איוב כ״ה:ה׳): ״הֵן עַד יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל״, כִּי בְּיַד הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שֶׁיָּסִיר אוֹר הַיָּרֵחַ וְלֹא יָהֵל אוֹרוֹ. וְהָאוֹר הַהוּא הַבָּא מֵאֵין סוֹף אֵינוֹ פּוֹסֵק לֹא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר ״יוֹצֵא״ וְלֹא אָמַר ״יָצָא״. ״לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן״, הִיא הָעֲטֶרֶת, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי כָּל הַסְּפִירוֹת כֻּלָּן עַד הָעֲטֶרֶת הַכֹּל מְיֻחָד, אֵין שָׁם קִצּוּץ וְלֹא פֵּרוּד כְּלָל, אֲבָל מִשָּׁם וָאֵילָךְ הוּא נִמְשָׁךְ עוֹלַם הַשְּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים. זֶהוּ אָמְרוֹ: ״וּמִשָּׁם יִפָּרֵד״, כִּי מִשָּׁם יָחֵל עוֹלַם הַשְּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים, ״וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים״ אַרְבַּע מַחֲנוֹת שְׁכִינָה הַמַּמְשִׁיכִין כֹּחַ לְאַרְבַּע נַהֲרוֹת גַּן עֵדֶן וּמַמְשִׁיכִין כֹּחַ לְאַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת שֶׁבָּאָרֶץ. וְהַמָּקוֹם יָאִיר עֵינֵינוּ בְּמָאוֹר תּוֹרָתוֹ.

טו לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, לְפִי שֶׁכְּבָר מִנָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ אֶת מַאֲכָלוֹ הַזְּרָעִים וְהַפֵּרוֹת, הִנִּיחוֹ עַתָּה בְּגַן עֵדֶן שֶׁיִּהְיֶה עוֹבֵד אַדְמַת הַגָּן וְיִזְרַע לוֹ שָׁם כָּל מִינֵי תְּבוּאוֹת וְיִטַּע לוֹ שָׁם כָּל מִינֵי פֵּרוֹת, כִּי לְכָךְ הֻנַּח שָׁם לִהְיוֹת מִתְעַנֵּג וּמִשְׁתַּעֲשֵׁעַ כִּרְצוֹנוֹ, וְהָיְתָה פַּרְנָסָתוֹ מֵעֲצֵי הַגָּן, וְהָיָה מִשְׁתַּהוּ מִנַּחֲלֵי עֵדֶן, וּמַלְבּוּשׁוֹ עַנְנֵי כָבוֹד, וְהָיְתָה עֲמִידָתוֹ שָׁם בְּתַעֲנוּג רַב גָּדוֹל וְעָצוּם לָרֹב הַרְבֵּה בְּתַעֲנוּג הַנֶּפֶשׁ וּמְעַט בְּתַעֲנוּג הַגּוּף בְּהַשְׁקֵט וַהֲנָחָה וְקֹרַת רוּחַ שֶׁאֵין כָּמוֹהָ בִּהְיוֹת כֻּלּוֹ שִׂכְלִי, נַפְשׁוֹ וְגוּפוֹ הֵם אַחַת בְּהַשָּׂגַת בּוֹרְאוֹ בִּלְבַד. וּלְכָךְ מָנַע מִמֶּנּוּ עֵץ הַדַּעַת, הַגּוֹרֵם הַהִמָּשֵׁךְ אַחַר הַתַּאֲוֹת וְשֶׁיִּשְׁתַּדֵּל בְּצָרְכֵי הַגּוּף יוֹתֵר מִצָּרְכֵי הַנֶּפֶשׁ, כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם, הוּא הֵפֶךְ הַמְבֻקָּשׁ מִמֶּנּוּ, וּלְכָךְ נִתְחַיֵּב שֶׁיִּתְקַצְּרוּ יָמָיו וְתִשְׁלוֹט עָלָיו מִיתָה.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי לְשִׁעוּר תַּעֲנוּג הָאָדָם בַּגָּן עָתִיד הָעוֹלָם שֶׁיַּחְזֹר לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, כִּי בְּנֵי תְחִיַּת הַמֵּתִים יִתְעַנְּגוּ כְּאֶחָד, הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, וְיִהְיוּ הָרֹב בְּתַעֲנוּג הַנֶּפֶשׁ וּמְעַט בְּתַעֲנוּג הַגּוּף, כְּאָדָם הָרִאשׁוֹן קֹדֶם שֶׁחָטָא. וּלְכָךְ נִתְחַיֵּב שֶׁיִּחְיוּ חַיִּים אֲרֻכִּים אוֹ חַיִּים נִצְחִיִּים, כִּי אָז יַחְזֹר הָעוֹלָם לִשְׁלֵמוּתוֹ כְּשֶׁהָיָה. וְטַעַם ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״ יַחְזֹר אֶל אַדְמַת הַגָּן.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״, מָה עֲבוֹדָה הָיְתָה בְּתוֹךְ הַגָּן שֶׁאָמַר ״לְעָבְדָהּ״, שֶׁמָּא תֹּאמַר לִזְמֹר כְּרָמִים וְלַחֲרֹשׁ וּלְשַׁדֵּד הָאֲדָמָה אוֹ לְקַצֵּר אוֹ לְעַמֵּר, וַהֲלֹא כָּל הָאִילָנוֹת נִצְמָחִים מֵאֲלֵיהֶם ! שֶׁמָּא תֹּאמַר יֵשׁ מְלָאכָה בְּגַן עֵדֶן, וַהֲלֹא נָהָר מוֹשֵׁךְ וְיוֹצֵא מֵעֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן״ ! וּמַה ״לְעָבְדָהּ״, אֶלָּא לַעֲסֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה וּלְשָׁמֹר כָּל הַמִּצְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים״, וְאֵין עֵץ הַחַיִּים אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג׳:י״ח): ״עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ״. ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״ זוֹ שַׁבָּת, ״לְעָבְדָהּ״, שֶׁנֶּאֱמַר: ״שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָבֵד״, ״וּלְשָׁמְרָהּ״, דִּכְתִיב: ״שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת״. ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״, אֵלּוּ הַקָּרְבָּנוֹת, ״לְעָבְדָהּ״, דִּכְתִיב (שמות ג׳:י״ב): ״תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה״, ״וּלְשָׁמְרָהּ״, דִּכְתִיב (במדבר כ״ח:ב׳): ״תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ״, יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן בִּשְׁתֵּי הֵהִי״ן אֵלּוּ, כִּי הָיָה רָאוּי לוֹמַר ״לְעָבְדוֹ וּלְשָׁמְרוֹ״, שֶׁהֲרֵי הַגָּן לְשׁוֹן זָכָר הוּא, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שיר ד׳:י״ב): ״גַּן נָעוּל״, אֲבָל הֵהִי״ן אֵלּוּ רֶמֶז לִשְׁתֵּי הֵהִי״ן שֶׁבַּשֵּׁם, ״לְעָבְדָהּ״ ה״א רִאשׁוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם ״וּלְשָׁמְרָהּ״ ה״א אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (שמות כ״ג:כ״א): ״הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו״, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

טז וַיְצַו ה׳ אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִזְהִיר אָדָם בְּכָאן בִּשְׁתֵּי מִצְוֹת, מִצְוַת עֲשֵׂה וּמִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה. מִצְוַת עֲשֵׂה ״מִכֹּל הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל״, מִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, נִצְטַוָּה בְּכָאן בְּשֶׁבַע מִצְוֹת, וְהֵם שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם רז״ל בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁבַע מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ שֶׁנִּצְטַוּוּ. וְאֵלּוּ הֵן: עֲבוֹדָה זָרָה, בִּרְכַּת ה׳, דִּינִין, שְׁפִיכוּת דָּמִים, גִּלּוּי עֲרָיוֹת, גָּזֵל, אֵבֶר מִן הַחַי, ״וַיְצַו״, זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, דִּכְתִיב (הושע ה׳:י״א): ״כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי צָו״. ״ה׳״, זוֹ בִּרְכַּת ה׳, דִּכְתִיב (ויקרא כ״ד:ט״ז): ״וְנֹקֵב שֵׁם ה׳ מוֹת יוּמָת״. ״אֱלֹהִים״, אֵלּוּ הַדִּינִין, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ב:כ״ז): ״אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל״. ״עַל הָאָדָם״, זוֹ שְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: ״שׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם״ וְגוֹ׳. ״לֵאמֹר״, אֵלּוּ עֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ״לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר״. ״מִכֹּל עֵץ הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל״, זֶה הַגָּזֵל, כְּלוֹמַר מִדָּבָר פְּלוֹנִי וְלֹא מֵאַחֵר. ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ״, זֶה אֵבֶר מִן הַחַי, כְּלוֹמַר מִדָּבָר פְּלוֹנִי לֹא תֹאכַל מִקְצָתוֹ. הֲרֵי לְךָ שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ רְמוּזוֹת בְּכָאן.

יז מוֹת תָּמוּת. אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיָּמוּת בְּיוֹם אָכְלוֹ אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה בֶּן מָוֶת. כִּי עַל דַּעַת רז״ל לוּלֵא שֶׁחָטָא לֹא יָמוּת לְעוֹלָם, אֲבָל יִהְיֶה קַיָּם נִצְחִי כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת.

וְעַל דַּעַת חַכְמֵי הַמֶּחְקָר, אִלּוּ לֹא חָטָא הָאָדָם הָיָה מֵת מִיתָה טִבְעִית, לְפִי שֶׁכָּל מֻרְכָּב סוֹפוֹ שֶׁיִּפָּרֵד וְיָמוּת מִיתָה טִבְעִית, כִּי עִנְיַן מֻכְרָח הוּא בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע לָשׁוּב כָּל מֻרְכָּב לְשָׁרְשׁוֹ וּלְעִקָּרוֹ. וּלְפִי זֶה כַּוָּנַת הַכָּתוּב ״מוֹת תָּמוּת״ – מִיתָה מִקְרִית, שֶׁרֹב בְּנֵי אָדָם מֵתִים בָּהּ. וְדַעְתָּם לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ לֹא חָטָא אָדָם הָיָה מֵת מִיתָה טִבְעִית, וְכַאֲשֶׁר חָטָא הִשְׁלִיט עָלָיו חֻטְאוֹ מִיתָה מִקְרִית, שֶׁיָּמוּת קֹדֶם זְמַנּוֹ, כְּדִין מְחַיֵּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וְעִנְיַן כָּפֶל הַמִּיתָה לְפִי שֶׁהַמִּיתוֹת הַמִּקְרִיּוֹת הֵם שְׁתַּיִם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמואל א כ״ו:י׳): ״כִּי אִם ה׳ יִגָּפֶנּוּ אוֹ יוֹמוֹ יָבֹא וָמֵת אוֹ בַּמִּלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפָּה״. וּמַה שֶּׁאָמַר ״אוֹ יוֹמוֹ יָבֹא״, זוֹ מִיתָה טִבְעִית. וְכֵינָן שֶׁשָּׁלְטָה עָלָיו בְּחֶטְאוֹ מִיתָה מִקְרִית, הֲצָרַךְ לִמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ עֵץ הַחַיִּים הַנּוֹתֵן חַיִּים הַטִּבְעִיִּים. עַל כֵּן נִקְרָא ״עֵץ הַחַיִּים״, עֵץ שֶׁמַּגִּיעַ אֶל הַחַיִּים הַטִּבְעִים עַד בּוֹא זְמַן פְּרוּד הַרְכָּבָתוֹ וּמְצִיאוּת מִן הַמִּיתָה הַמִּקְרִית. וּלְשׁוֹן ״רָחַי לְעֹלָם״ אֵינוֹ אֶל לֹא תַכְלִית אֶלָּא זְמַן קָצוּב, כִּלְשׁוֹן (שמות כ״א:ו׳) ״וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם״ (שמואל א א׳:כ״ב), ״וְיָשַׁב שָׁם עַד עוֹלָם״. וּלְפִי דַּעְתָּם זֹאת, אִלּוּ מָנְעוּ תְּחִלָּה מֵעֵץ הַחַיִּים וְחָטָא בּוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ, הוּא הַדִּין שֶׁיִּהְיֶה מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ גַּם כֵּן עֵץ הַדַּעַת, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלוֹט עָלָיו מִיתָה מִקְרִית, שֶׁכְּבָר נִצַּל מִמֶּנָּה בְּאָכְלוֹ מֵעֵץ הַחַיִּים. וְיֵשׁ לָהֶם רְאָיוֹת עַל מַה שֶּׁיִּסְמְכוּ לְפִי דַּעְתָּם, וְהָיִיתִי כּוֹתֵב שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה מֵהֶם לוּלֵא שֶׁדַּעְתָּם כְּנֶגֶד הָעִקָּר, וְהוּא דַּעַת רז״ל, וְאָנוּ אֵין רָאוּי לָנוּ לְהַאֲמִין וְלִקְבּוֹעַ מַסְמְרוֹת אֶלָּא מִדִּבְרֵי רז״ל הַמְקֻבָּלִים מִפִּי הַנְּבִיאִים, שֶׁאִלְמָלֵא שֶׁחָטָא הָיָה חַי לְעוֹלָם. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (תהלים פ״ב:ו׳): ״אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם״, וְלֹא אָמַר ״כֵּאלֹהִים״ וְ״כִבְנֵי עֶלְיוֹן״ אֶלָּא ״אֱלֹהִים״ מַמָּשׁ וּ״בְנֵי עֶלְיוֹן״ מַמָּשׁ, וְרַבּוּ הַכְּתוּבִים עַל זֶה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, כֻּפֶל הַלָּשׁוֹן ״מוֹת תָּמוּת״ הוּא דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים, וּבְהַרְבֵּה כְּפוּלוֹת שֶׁיֵּשׁ בַּכָּתוּב כַּיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ אָמְרוּ רז״ל: דִּבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת״, יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנִים, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יֵצֵא דִּבֵּר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְבַטָּלָה נָתַן לוֹ יוֹם אֶחָד מִשֶּׁלּוֹ וּמֵת בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, שֶׁהֲרֵי שִׁבְעִים שָׁנָה חָסְרוּ לוֹ מִמֶּנּוּ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, כֻּפֶל הַלָּשׁוֹן כְּנִכְפָּל מִיתַת בְּנֵי אַהֲרֹן, שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (ויקרא ט״ז:א׳): ״אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אַהֲרֹן וַיָּמֻתוּ״, אוֹ כְּתִפְלַת מֹשֶׁה (דברים ל״ג:ו׳): ״יְחִי רְאוּבֵן וְאַל יָמֻת״, כְּדַעַת הַמְתַרְגּוּם. וְזֶהוּ שֶׁתִּמְצָא בְּאַבְרָהָם שֶׁהָיָה אָב לְכָל הָעוֹלָם, וּכְתִיב בֵּיהּ: ״כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ״, וּקְרָאוֹ הַכָּתוּב גַּם כֵּן ״הָאָדָם הַגָּדוֹל״, כִּי בָּרִאשׁוֹנָה קְצַץ וּלְבַסּוֹף יִחֵד. וְיֵשׁ בָּזֶה דַּעַת אַחֶרֶת מִמַּה שֶּׁאָמַר בַּמִּדְרָשׁ אֲנִי נוֹתֵן לוֹ מִשְּׁנוֹתַי שִׁבְעִים שָׁנָה. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

יח לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ. הִזְכִּיר עַד עַתָּה בְּכָל אֶחָד מֵהֶם ״כִּי טוֹב״, לְפִי שֶׁהַטּוֹב הוּא הַקִּיּוּם בְּכָל הַמִּינִין, אֲבָל בִּבְרִיאַת אָדָם שֶׁאֵין הַמִּין יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם בּוֹ לְבַדּוֹ אָמַר ״לֹא טוֹב״. וּבְאוּר הַכָּתוּב, לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם בְּחִבּוּר אֶחָד דּוּ פַּרְצוּפִין, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: דּוּ פַּרְצוּפִין נִבְרְאוּ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם״, וְהָיוּ נַעֲשִׂין בְּאוֹתוֹ הַחִבּוּר הָאֶחָד בְּעִנְיַן שֶׁהָיָה בָּהֶם טֶבַע מֵבִיא בְּאִבְרֵי הַתּוֹלָדָה כֹּחַ מוֹלִיד מִן הַזָּכָר לַנְּקֵבָה, וְהָיָה הַפַּרְצוּף הַשֵּׁנִי עֵזֶר לָרִאשׁוֹן בְּתוֹלַדְתּוֹ. וְעַל כֵּן אָמַר: ״אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ״, טוֹב שֶׁיִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ וְיִתְחַבֵּר אֵלָיו כְּפִי רְצוֹנוֹ, וְיִהְיֶה כָּל אֶחָד וְאֶחָד עוֹמֵד בְּעַצְמוֹ, וְיִהְיֶה לוֹ עֵזֶר עוֹמֵד לְנֶגְדּוֹ. וּלְפִי זֶה יִהְיֶה בַּדָּבָר הַמְלָכָה וְשִׁנּוּי רָצוֹן, וְחָלִילָה לָאֵל מִזֶּה.

אֲבָל עִקַּר הַכָּתוּב ״לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ״ לֹא נֶאֱמַר אַחַר בְּרִיאַת הָאָדָם, אֶלָּא בַּתְּחִלָּה קֹדֶם הַבְּרִיאָה כְּשֶׁעָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְהִבָּרְאוֹת אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ״לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ״, שֶׁיִּהְיֶה יְחִידִי בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל מַכִּיר וְעוֹמֵד וְקַיָּם לָנֶצַח כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, ״אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ״, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִין, וְאִישָׁיו מִתְרַבִּין זֶה מִזֶּה, הוֹרִים וְנִפְסָדִים כִּשְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים.

וּמֵעַתָּה מְבָאֵר וְהוֹלֵךְ בְּרִיאַת הָאִשָּׁה כִּי לְקִחָה מִצַּלְעוֹתָיו, וְאֵין הַמְלָכָה בַּדָּבָר וְשִׁנּוּי רָצוֹן חַס וְשָׁלוֹם, לְפִי שֶׁקֹּדֶם בְּרִיאַת הָאָדָם נֶאֱמַר הַכָּתוּב. וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ ז״ל: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: כְּתִיב ״זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם״ וּכְתִיב ״בָּרָא אוֹתוֹ״, אֶלָּא בַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לִבְרֹאוֹת שְׁנַיִם וּלְבַסּוֹף לֹא נִבְרָא אֶלָּא אֶחָד, וַהֲרֵי אָנוּ רוֹאִים שֶׁלְּבַסּוֹף נִבְרְאוּ שְׁנַיִם כְּשֶׁנִּלְקְחָה חַוָּה מֵאָדָם, וְנִרְאֶה מִזֶּה עִנְיַן הַמְלָכָה וְשִׁנּוּי רָצוֹן.

וְכָתַב הֶחָכָם מוֹרִי רַבִּי שְׁלֹמֹה נוּחוֹ עֵדֶן: יֵשׁ לְפָרֵשׁ בְּכָאן שְׁנֵי עִנְיָנִים וּשְׁנֵיהֶם אֲמִתִּיִּים לְפִי דַּעְתִּי. מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: ״בַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לִבְרֹאת שְׁנַיִם״, יָדוּעַ כִּי דִּבְרֵי הַכְּתוּבִים וְהַהַגָּדוֹת רְמִיזוֹת וְצִיּוּרִים גַּשְׁמִיִּים לְצִיּוּר הָעִנְיָנִים בַּנְּפָשׁוֹת, וּכְדֵי לְהָעִיר שֶׁנִּבְרָא הַכֹּל בְּהַשְׁוָאָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ עַל תַּכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, כִּנָּה הַדְּבָרִים לְדָבָר מְכֻוָּן בַּמַּחְשָׁבָה, וְאָמַר, בְּרִיאַת הָאָדָם הָיְתָה בְּמַחְשָׁבָה וְהִתְבּוֹנְנוּת, וְעָלָה בְּמַחְשָׁבָה לִבְרֹאת שְׁנַיִם, כְּלוֹמַר זֶה לְעַצְמוֹ וְזֶה לְעַצְמוֹ, וּלְהְיוֹתָן עוֹמְדִים לְעַצְמָם כְּדֵי שֶׁיְּקַבֵּל זֶה מִזֶּה, כִּי צוּרַת הַזָּכָר וְהַנְּקֵבָה כְּעִנְיַן הַשֵּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ. וְאַחַר כָּךְ חִיְּבָה הַחָכְמָה שֶׁאֵינוֹ טוֹב לִהְיוֹת הָאָדָם שֶׁהוּא עִקַּר בִּיצִירָה לְבַדּוֹ, אֶלָּא לִהְיוֹת הוּא פּוֹעֵל וְהַנְּקֵבָה כִּכְלִי, כְּעִנְיַן הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ, שֶׁאֵין הַיָּרֵחַ אֶלָּא כִּכְלִי וְהַשֶּׁמֶשׁ פּוֹעֵל בָּהּ וְהִיא מְקַבֶּלֶת מִמֶּנּוּ. וְזֶהוּ מַאֲמַר רַבִּי אַבָּהוּ: בַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לִבְרֹאת שְׁנַיִם זֶה לְעַצְמוֹ וְזֶה לְעַצְמוֹ, וּלְבַסּוֹף בְּמַעֲשֶׂה לֹא נִבְרָא אֶלָּא אֶחָד, שֶׁהוּא הַזָּכָר. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַנְּקֵבָה נִלְקְחָה מִמֶּנּוּ וְהָיָה שְׁנַיִם, אֵין הַנְּקֵבָה נֶחְשֶׁבֶת בַּבְּרִיאָה, שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא כְּדָבָר נִטְפָּל אֶל הָעִקָּר, לָקוּחַ מִמֶּנּוּ לְצֹרֶךְ תַּשְׁמִישׁוֹ, וּלְפִיכָךְ קְרָאוּהָ ז״ל נָזָר.

עוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ, בַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לִבְרֹאת שְׁנַיִם, כְּעִנְיַן יְצִירַת שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, הַזָּכָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְהַנְּקֵבָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וּלְבַסּוֹף לֹא נִבְרָא אֶלָּא אֶחָד,

הַזָּכָר לְבַדּוֹ, כְּדֵי שֶׁתִּהֶא הַנְּקֵבָה מְצֻלַּעוֹתָיו לִהְיוֹת מְיֻחֶדֶת לְתַשְׁמִישׁוֹ כְּאֶחָד מֵאֵיבָרָיו הַמְיֻחָדִים לְתַשְׁמִישׁוֹ, וְהוּא גַּם כֵּן יִשְׁתַּדֵּל בְּתוֹעֲלָתָהּ כַּאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל בְּתוֹעֶלֶת גּוּפוֹ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ מוֹרֵנוּ ז״ל.

יט וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ. אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: הֶעֱבִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפָנָיו כָּל הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת וְקָרָא לָהֶן שֵׁמוֹת, וְאָמַר: לָזֶה נָאֶה לִקְרוֹתוֹ אַרְיֵה, וְלָזֶה נָאֶה לִקְרוֹתוֹ חָמוֹר, וְלָזֶה סוּס, וְכֵן כָּל דָּבָר וָדָבָר. וְהִנֵּה בָּזֶה נִתְפָּרְסְמָה חָכְמָתוֹ הַגְּדוֹלָה, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בְּצֶלֶם אֱלֹהִים וּמַעֲשֶׂה יְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

וְזֹאת לִי בְּאוּר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה, כִּי הָאָדָם הֵבִין בְּחָכְמָתוֹ וְשִׂכְלוֹ טֶבַע כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה, וְקָרָא לְכָל אַחַת וְאַחַת שֵׁם מֵעֵין הַטֶּבַע וְהַמִּדָּה שֶׁהִכִּיר בָּהּ. וְהָאוֹתִיּוֹת שֶׁצֵּרַף בִּשְׁמוֹתֵיהֶן, הַכֹּל לְפִי טִבְעֵיהֶן וּמִדּוֹתֵיהֶן, וְהִנֵּה הָיוּ שֵׁמוֹת מֻשְׁכָּלוֹת, כְּאָמְרָךְ: הִכִּיר בְּחָכְמָתוֹ טֶבַע הָאַרְיֵה שֶׁהוּא גִּבּוֹר גָּדוֹל וּמֶלֶךְ שֶׁמַּחֲיוֹת, עַד שֶׁהַנְּבִיאִים הִמְשִׁילוּ בּוֹ אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ (הושע י״א:י׳): ״אַחֲרֵי ה׳ יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג״, וְהֶעֱלָה שְׁמוֹ ״אַרְיֵה״, מִפְּנֵי שֶׁאוֹתִיּוֹת ״אַרְיֵה״ רוּחָנִיּוֹת, כִּי הָאָלֶ״ף וְהַה״א וְהַיּו״ד הֵן אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהָרֵי״ש פֵּרוּשׁוֹ ״רוּחַ״, וְאִם כֵּן עֶצֶם הַשֵּׁם שֶׁל ״אַרְיֵה״ מְבֹאָר עִנְיָנוּ. וְכֵן ״נֶשֶׁר״ הִכִּיר בְּחָכְמָתוֹ שֶׁהַנֶּשֶׁר מֶלֶךְ שְׁבָעוֹפוֹת וַעֲפִיפָתוֹ גְּבוֹהָ מִכָּל עוֹף, וּכְמוֹ שֶׁיָּדוּעַ מֵעִנְיָנָיו כִּי כְּשֶׁיַּשְׁלִימוּ לוֹ עֶשֶׂר שָׁנִים יַגְבִּיהַּ עֲפִיפָתוֹ עַד מְאֹד עַד שֶׁהוּא מִתְקָרֵב לְגַלְגַּל הָאֵשׁ, וּלְרֹב הַחֲמִימוּת מְחַבֵּט וּמַפִּיל עַצְמוֹ לַיָּם וְהִנֵּה הוּא נִמְרָט, וְאַחֲרֵי כֵן יִתְחַדֵּשׁ וְיַעֲלֶה אֲבָר כַּבַּתְחִלָּה. וְכֵן מִנְהָגוֹ כָּל עֶשֶׂר וְעֶשֶׂר שָׁנִים עַד מֵאָה שָׁנָה, וּבִשְׁנַת הַמֵּאָה מִתְקָרֵב בְּיוֹתֵר לְגַלְגַּל הָאֵשׁ וּמַגְבִּיהַּ הָעֲפִיפָה כְּמִנְהָגוֹ וְנוֹפֵל בַּיָּם וָמֵת. וְכֵן כָּתַב רַב סְעַדְיָה גָּאוֹן ז״ל. וְעַל כֵּן יָדַע הָאָדָם הָעִנְיָן הַזֶּה בְּחָכְמָתוֹ, וְקָרָא שְׁמוֹ ״נֶשֶׁר״, כִּי הַשִּׁי״ן אֵשׁ, וְהָרֵי״ש רוּחַ, וְהַנּו״ן לְשׁוֹן נְפִילָה, וְהִנֵּה שְׁמוֹ מְבֹאָר עַל מִנְהָגוֹ וְטִבְעוֹ וּמָה אַחֲרִיתוֹ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: לָזֶה נָאֶה לִקְרוֹתוֹ נֶשֶׁר. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד ״נָאֶה״, כְּאִלּוּ אָמַר נָאוֹת וְרָאוּי. וְכֵן בְּשֵׁם הַחֲמוֹר, הִכִּיר בְּחָכְמָתוֹ שֶׁהוּא פֶּתִי וְסָכָל וְכָבֵד מִכָּל הַבְּהֵמוֹת, וְנִמְשָׁךְ אַחַר הַתַּאֲוֹת, וְעַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ ״חֲמוֹר״ מִלְּשׁוֹן חֹמֶר, וְעוֹד שֶׁדֶּרֶךְ הַחֲמוֹר לִטְעֹן מַשָּׂא הַתְּבוּאוֹת כַּמָּה מִדּוֹת, מִלְּשׁוֹן ״חֹמֶר שְׂעֹרִים״. וְכֵן בְּשֵׁם הַסּוּס, הִכִּיר בְּחָכְמָתוֹ שֶׁהַסּוּס קַל הַתְּנוּעָה וְשָׁמַח לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה, וְהֶעֱלָה שְׁמוֹ ״סוּס״ מִלְּשׁוֹן שִׂישָׂה, כִּי הַסָּמְכ״ין מִתְחַלְּפִין בְּשִׁינ״ין, וּכְתִיב (איוב ל״ט:כ״ה): ״בְּדֵי שׁוֹפָר יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה״. וְכֵן קָרָא שֵׁמוֹת לְכָל דָּבָר וְדָבָר. וּמְסַיֵּם הַמִּדְרָשׁ: לְאַחַר שֶׁקָּרָא לְכֻלָּן שֵׁמוֹת אָמַר לוֹ: ״וַאֲנִי מַה שְׁמִי״, אָמַר לוֹ ״הַשֵּׁם״, אָמַר לוֹ ״לָמָּה״, ״שֶׁאַתָּה אָדוֹן לְכָל הַבְּרִיּוֹת״ הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה מ״ב:ח׳): ״אֲנִי ה׳ הוּא שְׁמִי״ — הוּא שְׁמִי שֶׁקָּרָא לִי אָדָם הָרִאשׁוֹן, עַד כָּאן. וְאִם תִּשְׁאַל, הֵיכָן קָרָא שְׁמוֹ יו״ד ה״א, אִם תְּסַלֵּק הַחֵי״ת תִּמְצָא.

כא וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה. דָּרְשׁוּ ז״ל: כֵּיוָן שֶׁנִּבְרֵאת אִשָּׁה נִבְרָא שָׂטָן עִמָּהּ; מִתְּחִלַּת הַסֵּפֶר וְעַד כָּאן לֹא תִּמְצָא אוֹת סָמ״ךְ, לְלַמֶּדְךָ שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּבְרֵאת אִשָּׁה נִבְרָא שָׂטָן עִמָּהּ. וְאִם תֹּאמַר ״הַסּוֹבֵב״, הַהוּא בַּנְּהָרוֹת כְּתִיב.

כב וַיִּבֶן ה׳ אֱלֹהִים. שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא, וּכְשֵׁם שֶׁנֶּאֱמַר בָּאָדָם ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים״ שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא, וְהוּא כָּלוּל מִן הַנְּקֵבָה וְכֹחַ הַנְּקֵבָה גָּנוּז בּוֹ, כֵּן הַנְּקֵבָה כְּלוּלָה מִן הַזָּכָר וְכֹחַ הַזָּכָר גָּנוּז בָּהּ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״ו:ט״ו): ״אֵלֶּה בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב״, יְחֵס הַבָּנִים לַנְּקֵבָה לְהוֹרוֹת כִּי כֹּחַ הַזָּכָר נִגְנַז בַּנְּקֵבָה. וְזֶהוּ (ויקרא י״ב:ב׳) ״אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר״. וְיִחוּס הַנְּקֵבָה לַזָּכָר הוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״ו:ט״ו): ״וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ״, לְהוֹרוֹת כִּי כֹּחַ הַנְּקֵבָה גָּנוּז בַּזָּכָר.

וּמָזֶּה תִּמְצָא שְׁנֵי מַאֲמָרוֹת בִּבְרִיאַת אָדָם וְחַוָּה, וְהֵם מִכְּלַל עֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת פְּרָטִיִּים שֶׁתִּמְצָא בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית חוּץ מ״בְּרֵאשִׁית״ שֶׁהוּא מַאֲמָר כְּלָלִי, וּשְׁנֵי מַאֲמָרוֹת, אִלּוּ הֵן: ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם״, ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֱלֹהִים לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ״. וְהַבֵן זֶה, כִּי הַמַּאֲמָר בִּבְרִיאַת חַוָּה מַאֲמָר עֶשִׂירִי הוּא.

וְיֵשׁ שְׁמוֹנִין עֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת חֲמִשָּׁה בִּשְׁלִשָּׁה יָמִים רִאשׁוֹנִים וַחֲמִשָּׁה בִּשְׁלִשָּׁה אַחֲרוֹנִים. וּלְפִי זֶה לֹא יִהְיֶה בִּכְלָלָן מַאֲמַר ״הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם״. אֲבָל הָעִקָּר אֶצְלֵנוּ כִּי ״בְּרֵאשִׁית״ מַאֲמָר הוּא, וְ״נַעֲשֶׂה אָדָם״ תְּשִׁיעִי, וּמַאֲמַר ״לֹא טוֹב״ עֲשִׂירִי, וְאֵין בִּכְלָלָן מַאֲמַר ״פְּרוּ וּרְבוּ״ וְלֹא ״הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם״.

כג זֹאת הַפַּעַם. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, זֹאת הַפַּעַם בִּלְבַד הִיא שֶׁנִּלְקְחָה עֶצֶם מֵעֶצְמִי אֲבָל מִכָּאן וְאֵילָךְ לֹא יִצְטָרֵךְ לָקַחַת אִשָּׁה מִצֶּלַע אֶלָּא הַבְּרִיּוֹת יִתְעַסְּקוּ בִּפְרִיָּה רְבִיָּה, כֵּן פֵּרֵשׁ רש״י ז״ל.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״עֶצֶם מֵעֲצָמַי״, הָאִשָּׁה קָשָׁה בִּטְבִעָהּ לְפִי שֶׁנִּבְרְאָה מִן הָעֶצֶם, אֲבָל טֶבַע הָאָדָם הוּא נוֹחַ שֶׁנִּבְרָא מִן הֶעָפָר שֶׁהוּא נוֹחַ. וּמִפְּנֵי זֶה תִּמְצָא בָּאָדָם ״וַיִּיצֶר״, כִּי הָיָה כְּמוֹ הַטִּיט שֶׁהוּא נוֹחַ בְּיַד הַיּוֹצֵר. וּבָאִשָּׁה נֶאֱמַר בָּהּ ״וַיִּבֶן״, כְּאָדָם שֶׁבּוֹנֶה בִּנְיָן בַּאֲבָנִים שֶׁהֵם קָשִׁים. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (תהלים ק״ג:י״ג): ״כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים״, יְחֵס הָרַחֲמִים לָאָב וְיִחֵס מִדַּת הַדִּין אֶל הָאֵם, הוּא שֶׁכָּתוּב (משלי ל״א:א׳): ״מַשָּׂא אֲשֶׁר יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ״. וּמִתּוֹךְ הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת מִתְבָּאֵר כִּי הָאִשָּׁה נִבְרְאָה בְּגַן עֵדֶן, כִּי שָׁם נִלְקְחָה מִצַּלְעוֹת הָאָדָם וְעֶצֶם מֵעֲצָמָיו, וְהָאָדָם שֶׁהוּנַּח בְּגַן עֵדֶן נִבְרָא חוּץ לַגָּן.

פרק ג

א **וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם.** סָמַךְ הַנָּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה לְפִי שֶׁהַשָּׂטָן נִבְרָא עִמָּהּ, וְהִיא גּוּפָהּ שֶׁל יֵצֶר הָרַע וְהִיא קַלָּה לְהִתְפַּתּוֹת, וְכֵן חֶשְׁבּוֹן ״הַנָּחָשׁ״ כְּחֶשְׁבּוֹן ״הַשָּׂטָן״ עִם הַמִּלָּה.

וּבַמִּדְרָשׁ אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי: אָמְרוּ לוֹ לַנָּחָשׁ: מִפְּנֵי מָה אַתָּה מָצוּי בֵּין הַגְּדֵרוֹת? אָמַר לָהֶם: הוּא פָּרַץ גְּדֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּמִפְּנֵי מָה אַתָּה מְהַלֵּךְ וּלְשׁוֹנְךָ שׁוֹתֶת? אָמַר לָהֶן: הוּא גָּרַם לִי. וּמִפְּנֵי מָה כָּל חַיָּה נוֹשֶׁכֶת וְאֵינָהּ מְמִיתָה וְאַתָּה נוֹשֵׁךְ וּמֵמִית, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (קהלת י׳:י״א): ״אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן״? אָמַר לָהֶם: אֶפְשָׁר אֲנָא עָבֵד כְּלוּם וְלָא מִתְאֲמַר מִן עִלַּיְתָא? וּמִפְּנֵי מָה אַתָּה נוֹשֵׁךְ בְּאֶבֶר אֶחָד וְכָל הָאֲבָרִים מַרְגִּישִׁים? אָמַר לָהֶם: וְלִי אַתֶּם אוֹמְרִים? אִמְרוּ לְבַעַל הַלָּשׁוֹן, שֶׁהוּא כָּאן וְהוֹרֵג בְּרוֹמִי.

אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים. תְּחִלַּת דִּבּוּרוֹ שֶׁל נָחָשׁ הָיָה ״אַף״. וְדָרְשׁוּ רז״ל: אַרְבָּעָה פָּתְחוּ בְּ״אַף״ וְאָבְדוּ מִן הָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵם: נָחָשׁ, שַׂר הָאוֹפִים, עֲדַת קֹרַח, וְהָמָן. נָחָשׁ: ״אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים״; שַׂר הָאוֹפִים (בראשית מ׳:ט״ז): ״אַף אֲנִי בַּחֲלוֹמִי״; עֲדַת קֹרַח (במדבר ט״ז:י״ד): ״אַף לֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ״; הָמָן (אסתר ה׳:י״ב): ״אַף לֹא הֵבִיאָה אֶסְתֵּר״.

ה **וְהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע.** נִרְאֶה כִּי קֹדֶם חֶטְאוֹ שֶׁל אָדָם לֹא הָיְתָה לוֹ מַעֲלָה לָדַעַת וּלְהַבְחִין בֵּין טוֹב לָרַע, וְאִם כֵּן מָצָאנוּ חוֹטֵא נִשְׁכָּר שֶׁיִּקָּנֶה הוּא בְּחֶטְאוֹ מַעֲלָה שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ מִתְּחִלָּה! וְהַמּוּבָן מִזֶּה כִּי לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה בָּאָדָם שֶׁיִּהְיֶה בִּלְתִּי שִׂכְלִי כַּבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת שֶׁאֵינָן יוֹדְעִים טוֹב וָרָע, אֲבָל זֶה אֵינוֹ, כִּי פֵּרוּשׁ ״וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים״ עִנְיָנוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ, ״וִתְהוֹן כְּרַבְרְבַיָּא חָכְמִין בֵּין טָב לְבִישׁ״, וּבְוַדַּאי כַּוָּנַת הַבְּרִיאָה בָּאָדָם שֶׁיִּהְיֶה בַּעַל שֵׂכֶל, וְזֶהוּ ״וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ״, וְהַצֶּלֶם הוּא הַשֵּׂכֶל, וּבְסִבַּת הַשֵּׂכֶל צִוָּה אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְצַו ה׳ אֱלֹהִים״, וְאֵין דִּבּוּר ה׳ יִתְבָּרַךְ וּמִצְוֹתָיו לַבְּהֵמוֹת וְלֹא לְמִי שֶׁאֵין לוֹ הַשֵּׂכֶל, וְעִם הַשֵּׂכֶל יַבְחִין הָאָדָם בֵּין הָאֱמֶת וְהַשֶּׁקֶר, אֲבָל הַיְדִיעָה בֵּין טוֹב לָרַע אֵין זֶה בַּמַּשְׂכָּלוֹת, כִּי לֹא יֹאמַר אָדָם: הַשָּׁמַיִם כַּדּוּרִיִּים נְאִים וְהָאָרֶץ פְּשׁוּטָה מְכֻעֶרֶת, אֲבָל יֹאמַר בָּהֶם אֱמֶת וָשֶׁקֶר.

וְהַנָּה לְקֹדֶם הַחֵטְא הָיָה כֻּלּוֹ שִׂכְלִי אֱלֹהִי לֹא הָיָה מִתְעַסֵּק בִּדְבָרִים גּוּפָנִים וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ אוֹתָם, וְגִלּוּי עֶרְוָה אֶצְלוֹ לֹא הָיָה בְּעֵינָיו דָּבָר מְגֻנֶּה כִּי אִם כִּשְׁאָר הָאֲבָרִים, וְכַאֲשֶׁר חָטָא וְהִשִּׂיג כֹּחַ הַתַּאֲוָה וְנִמְשַׁךְ אַחַר תַּעֲנוּגֵי הַגּוּף וְרָאָה ״כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם״ וְגוֹ׳ נֶעֱנַשׁ מִיָּד, כִּי הֻפְשַׁט מִן הַהַשָּׂגָה הַשִּׂכְלִית וְנִתְלַבֵּשׁ בַּתַּאֲוָה הַגּוּפָנִית וְטָבַע הַמִּדּוֹת הַיְפִי וְהַכְּעוּר. וְעַל כֵּן אָמַר ״וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יוֹדְעֵי טוֹב וָרָע״ וְלֹא אָמַר ״יוֹדְעֵי אֱמֶת וָשֶׁקֶר״ אוֹ ״מַשִּׂיגֵי אֱמֶת וָשֶׁקֶר״. וְהִסְתַּכֵּל אָמְרוֹ ״וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ״ וְלֹא אָמַר ״וַיִּרְאוּ״, כִּי מַה שֶּׁרָאוּ עַתָּה רָאוּ תְּחִלָּה, אֲבָל הַכַּוָּנָה שֶׁהִשִּׂיג עִנְיָן מְחֻדָּשׁ, הָיָה מְגֻנֶּהוּ עַכְשָׁו וְלֹא הָיָה מְגֻנֶּהוּ בַּתְּחִלָּה, וְהָיָה עָנְשׁוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, לְפִי שֶׁעָבַר עַל הַמִּדָּה וְנָטָה לִבּוֹ לְתַעֲנוּגֵי הָעוֹלָם לֶאֱכֹל מַה שֶּׁנִּמְנַע מִמֶּנּוּ וּלְבַקֵּשׁ תַּאֲוַת הַגּוּף כַּבְּהֵמוֹת, עַל כֵּן הֶעֱנִישׁוֹ בְּמַאֲכַל הַבְּהֵמוֹת וְהַשְׁוָה אוֹתוֹ לָהֶן. הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה״, זֶה לְשׁוֹן הר״ם במז״ל.

ו **וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל** וְגוֹ׳, נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בִּדְבָרָם זֶה, אִי זֶה הָיָה, יֵשׁ אוֹמְרִים תְּאֵנָה הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה״, בַּדָּבָר שֶׁקִּלְקְלוּ בּוֹ נִתְקְנוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים גֶּפֶן הָיָה, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: סָחֲטָה עֲנָבִים וְהֵבִיאָה לוֹ. וּלְפִי שֶׁמַּרְאֵהוּ אָדֹם כְּדָם לְכָךְ נִשְׁפַּךְ דָּמָם וְדַם כָּל הָעוֹלָם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וּלְכָךְ נִשְׁפַּךְ דָּמָהּ שֶׁנִּתְּנָה לָהּ דַּם נִדּוּת, שֶׁהוּא חֹלִי בְּטִבְעָהּ שֶׁל אִשָּׁה מִזְּמַן לִזְמַן, וְהוּא סוֹד הַכָּתוּב (דברים ל״ב:ט״ו) ״וְדַם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חָמֶר״, שֶׁקָּרָא הַמַּשְׁקֶה הַיּוֹצֵא מִן הָעֲנָבִים דָּם, לְפִי שֶׁהוּא הֵבִיא דָּם לָעוֹלָם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אֶתְרוֹג הָיָה, וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: מֶה הָיָה אוֹתוֹ אִילָן שֶׁאָכְלוּ אָדָם וְחַוָּה, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עֲנָבִים הָיוּ, רַבִּי אַבָּא דְּמִן עַכּוֹ אוֹמֵר: אֶתְרוֹג הָיָה, רַבִּי עֲזַרְיָה וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אוֹמְרִים: חַס וְשָׁלוֹם, לֹא גִּלָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹתוֹ אִילָן לְשׁוּם אָדָם וְלֹא עָתִיד לְגַלּוֹתוֹ. רְאֵה מַה כְּתִיב (ויקרא כ׳:ט״ז): ״וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל כָּל בְּהֵמָה לְרִבְעָהּ אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַבְּהֵמָה״, אִם אָדָם חָטָא בְּהֵמָה מֶה חָטְאָה, אֶלָּא שֶׁלֹּא תְּהֵא בְּהֵמָה עוֹבֶרֶת בַּשּׁוּק וְאוֹמְרִים: זֹאת הַבְּהֵמָה שֶׁנִּסְקַל פְּלוֹנִי עַל יָדָהּ. וְאִם עַל תּוֹלְדוֹתָיו חָס הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל כְּבוֹדוֹ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. הִנֵּה זוֹ מְחֻלֶּקֶת הַחֲכָמִים בְּעִנְיָן זֶה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה אֶתְרוֹג הָיָה, וְהוּא נִרְמָז בַּכָּתוּב שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְנַחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל״, וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״וּמְרַגַּג״, כִּי הוּא פְּרִי נֶחְמָד וּמְהֻדָּר וְטִבְעוֹ חַם וּמוֹשֵׁל עַל הַשֵּׂכֶל, וְכֵן תִּרְגּוּם ״הָדָר״ — ״אֶתְרוֹגִין״. וּמִזֶּה הִזְכִּיר בְּקִלְלָתוֹ: ״וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ״.

וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם. יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַטּוֹבָה וְהַתַּאֲוָה וְהַחֶמְדָּה הַנִּזְכָּרִים בַּפָּסוּק, שֶׁהֵם מִמִּדּוֹת הַחוּשִׁים, הַכֹּל נִמְשָׁךְ לְמִלַּת ״לְהַשְׂכִּיל״. וּבַעֲבוּר שֶׁהָאָדָם הָיָה מִתְּחִלָּה כֻּלּוֹ שִׂכְלִי, בָּא לְבָאֵר הַכָּתוּב כִּי כָּל כַּוָּנָתָם וְכָל פְּעֻלּוֹתֵיהֶם וְתַאֲוֹתֵיהֶם בְּחוּשֵׁיהֶם אֵינָהּ אֶלָּא לְהַשְׂכִּיל, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים ל״ח:י׳): ״ה׳ נֶגְדְּךָ כָּל תַּאֲוָתִי״, וְהַשֵּׂכֶל הִכְרִיחוֹ לָבֹא לֶאֱכֹל מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָנַע מִמֶּנּוּ, וְכַוָּנָתוֹ הָיְתָה כְּדֵי לְהַשְׂכִּיל, מִכָּל מָקוֹם עָבַר עַל רְצוֹן בּוֹרְאוֹ וּמִצְוָתוֹ, כִּי כְּשֶׁם שֶׁהַשֵּׂכֶל הָיָה נוֹתֵן לוֹ שֶׁהָעֵץ נֶחְמָד לְהַשְׂכִּיל, הָיָה לוֹ לְהַשְׂכִּיל שֶׁאֵין רָאוּי לַעֲבֹר עַל מִצְוַת אֲדוֹן הַכֹּל. וְהַכַּוָּנָה שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹצַר יֵצֶר הָרַע שֶׁהָיָה בּוֹ, שֶׁהֲרֵי כֻּלּוֹ שִׂכְלִי בִּלְא יֵצֶר הָרַע, אֶלָּא שֶׁיֵּצֶר הָרַע פִּתְּהוּ וְהִטְעָהוּ בְּאֶמְצָעוּת חַוָּה, אֲבָל אַחֲרֵי אָכְלוֹ מִן הַפְּרִי נִתְחַדֵּשׁ בְּתַאֲוָה אַחֶרֶת וְנִתְלַבֵּשׁ בָּהּ, וְהוּא תַּאֲוַת הַמִּשְׁגָּל שֶׁגָּרְמָה לוֹ אֲכִילָתוֹ, וְהוּא יִצְרָא דַּעֲבֵירָה שֶׁנִּכְנַס בּוֹ שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ מִתְּחִלָּה. וְאַל יִקְשֶׁה עָלֶיךָ לוֹמַר, וַהֲלֹא הַנִּכְשָׁלִים בַּחֲטָאִים וְהָעוֹבְרִים עַל בְּרִית

מִצַּד יֵצֶר הָרָע הוּא, וְאִם כֵּן מִי הֶבִיאוֹ לַעֲבֹר עַל הַלָּאו? שֶׁהֲרֵי מִדָּה זוֹ גַּם בַּשִּׁכְלִיִּים תִּמְצָאֶנָּה שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהֶם יֵצֶר הָרָע חֲרֵי הֵם נוֹטִים לִפְעָמִים מִן הַדֶּרֶךְ הָרָאוּי, וְכַיָּדוּעַ בְּמַלְאֲכֵי סְדוֹם.

וְכֵן בְּמִדְרַשׁ רז״ל: ״כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם״ לְפִי שֶׁהוּא מִן הַפֹּת שֶׁאֵינָם חוֹטְאִים. וְהַמּוּבָן מִזֶּה כִּי יֵשׁ בְּקִצַּת שְׂאָר הַמַּלְאָכִים שֶׁחוֹטְאִים, וְכֵן כְּתִיב (איוב ד׳:י״ח): ״וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה״.

וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ. מִלַּת ״עִמָּהּ״ תּוֹרֶה מַחְשָׁבָה רָעָה בָּאִשָּׁה, שֶׁרָצְתָה שֶׁיֹּאכַל גַּם הוּא, מִפְּנֵי שֶׁאִם אוּלַי יַגִּיעַ לָהּ נֶזֶק בָּאֲכִילָה הַזֹּאת שֶׁיִּנָּזֵק גַּם הוּא עִמָּהּ.

וּבַמִּדְרָשׁ אַף לְכָל בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף נָתְנָה, וְזֶהוּ רִבּוּי ״גַּם״, חוּץ מֵעוֹף אֶחָד שֶׁשְּׁמוֹ ״חוֹל״ שֶׁלֹּא אָכַל, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (איוב כ״ט:י״ח): ״וְאָמַר עִם קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל אַרְבֶּה יָמִים״. רַבִּי יוּדָן בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן אָמַר: חוֹל זֶה חַי אֶלֶף שָׁנִים, לְסוֹף אֶלֶף שָׁנִים גּוּפוֹ כָּלֶה וּכְנָפָיו מִתְמָרְטִין וּמִשְׁתַּיֵּר בּוֹ כְּבֵיצָה וְחוֹזֵר וּמְגַדֵּל אֶבְרָיו, עַד כָּאן.

וַיֹּאכַל. בְּכָאן חָטָא אָדָם, שֶׁכְּבָר הִזְהִירוֹ ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע״ וְגוֹ׳, וְכָלַל בּוֹ שְׁתֵּי אַזְהָרוֹת, אַחַת לְמַטָּה וְאַחַת לְמַעְלָה, לֹא יֹאכַל מִפְּרִי עֵץ הַדַּעַת, שֶׁלֹּא יִתְלַבֵּשׁ בְּתַאֲווֹת, וּלְמַעְלָה — שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אַחַר דּוּגְמָתוֹ, וְלֹא יִתְפַּתֶּה לוֹמַר שֶׁהוּא הָעִקָּר וְשֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ סִבָּה עֶלְיוֹנָה כְּדַעַת דּוֹר הַפַּלְגָּה. וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ״, לְכָךְ הוֹסִיף לוֹמַר ״מִמֶּנּוּ״, כְּלוֹמַר לֹא תַּפְרִידֵנוּ וְלֹא תַּעֲשֶׂה מִן הַפְּרִי אִילָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְלֹא מִן הֶעָנָף שֹׁרֶשׁ בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְכֵן לְשׁוֹן ״וַיֹּאכַל״, כְּלוֹמַר שֶׁעָבַר עַל שְׁתֵּיהֶם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן הֶאֱכִילָה״, שֶׁהוּא כְּלִיוֹן הַדָּבָר וְהַשְׁחָתָתוֹ. וּלְמֶדְךָ הַכָּתוּב שֶׁהִשְׁחִית מִשְּׁנֵי צְדָדִין, שֶׁאָכַל מִן הַפְּרִי לְמַטָּה וְקִצֵּץ בְּדוּגְמָתוֹ לְמַעְלָה. וּמִפְּנֵי שֶׁדּוּגְמָתוֹ מְקֻבֶּלֶת מִמִּדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה שֶׁהוּא הַשְּׂמֹאל, עַל כֵּן כְּשֶׁשָּׁב אָדָם מֵחֶטְאוֹ הֻצְרַךְ לְהַקְרִיב שׁוֹר וְשֶׁיְּשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי הַכֹּל מִיֶּחֱד וְדָבֵק לְמַעְלָה, וּלְכָךְ זִמֵּן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹר בְּקֶרֶן אַחַת בְּמִצְחוֹ, לְהוֹרוֹת לוֹ עַל הָאַחְדוּת, כְּדֵי לְבָאֵר מְעִילָתוֹ שֶׁחָטָא בְּקִצּוּץ וּפֵרוּד הַמְיֻחָד. וְאָמַר בְּמִצְחוֹ, כִּי הוּא אֶמְצָעוּת הַגּוּף, וְיִרְמֹז הַקָּו הָאֶמְצָעִי שֶׁמִּתְיַחֵד מַעְלָה וּמַטָּה, וְקֶרֶן לְשׁוֹן כֹּחַ, כִּי כֹּחַ הַשּׁוֹר בְּקַרְנָיו. וְעַל זֶה אָמַר: שׁוֹר שֶׁהִקְרִיב אָדָם הָרִאשׁוֹן קֶרֶן אַחַת הָיְתָה לוֹ בְּמִצְחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ס״ט:ל״ב): ״וְתִיטַב לַה׳ מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס״. ״מַקְרִן״ תַּרְתֵּי מַשְׁמַע, ״מַקְרִן״ כְּתִיב. וְזֶה הָיָה חֶטְא הַבָּנִים בַּמִּדְבָּר, שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל וְהֶצְרִכוּ לְהָבִיא לְכַפָּרָה שׁוֹר, הוּא שֶׁכָּתוּב (ויקרא ט׳:ג׳): ״וְקַחוּ שְׂעִיר עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב (שם): ״וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים״. וּמִשָּׁם וְאֵילְךָ נִצְטַוִּינוּ בַּתּוֹרָה לְהָבִיא בְּתִשְׁרֵי (ביום) שֶׁנִּבְרָא בּוֹ אָדָם, אֶתְרוֹג עִם לוּלָב וּמִינָיו, כְּדֵי לְחַבֵּר וּלְיַחֵד אֶת הַכֹּל. וְכֵן צִוְּתָה תּוֹרָה בְּרֹב הַחוֹטְאִים לְהָבִיא קָרְבָּנָם פָּר, וּבְכָל הַמּוֹעֲדִים תִּמְצָא שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין פָּרִים וְכֵן בְּרֹאשֵׁי חֳדָשִׁים, וְקָרְבַּן צִבּוּר גַּם כֵּן פָּר הָיָה, וְכָל זֶה לְהוֹרוֹת שֶׁרָאוּי לָנוּ לָשׁוּב עִם הַדָּבָר שֶׁחָטָא בּוֹ אָדָם. וְעַל כֵּן יַתְמִידוּ הַכְּתוּבִים בְּקָרְבַּן הַפָּר (ויקרא ד׳:ד׳): ״וְהֵבִיא אֶת הַפָּר אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד״, ״וְשָׁחַט אֶת הַפָּר לִפְנֵי ה׳״. וְדָרְשׁוּ ז״ל: לָמָּה נֶאֱמַר ״אֹהֶל מוֹעֵד״ בַּפָּר יוֹתֵר מִכָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּן, מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאוֹהֲבוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁהֵבִיא דּוֹרוֹן נָאֶה לַמֶּלֶךְ, אָמַר הַמֶּלֶךְ: תְּלוּ אוֹתוֹ בְּפֶתַח פַּלְטֵרִין שֶׁלִּי, כְּדֵי שֶׁיֵּדְעוּ הַכֹּל מַה דּוֹרוֹן נָאֶה הֵבִיא לִי אֲהוּבִי. וְהַדּוֹרוֹן הוּא הַתְּשׁוּבָה עִם אַהֲבַת הַדָּבָר שֶׁחָטָא בּוֹ.

יד מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר, כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה כָּךְ תִּהְיֶה אָרוּר מִכָּל הַבְּהֵמָה. וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: עָרוּם מִכֹּל, אָרוּר מִכֹּל.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ, הוֹכִיחוּ רז״ל מִכָּאן, זְמַן עִבּוּרוֹ שֶׁל נָחָשׁ שֶׁבַע שָׁנִים. וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל בְּמַסֶּכֶת בְּכוֹרוֹת: ״מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה״ — אִם מִבְּהֵמָה נִתְקַלֵּל מֵחַיָּה לֹא כָל שֶׁכֵּן? מִכָּאן שֶׁעִבּוּרוֹ שֶׁל נָחָשׁ שֶׁבַע שָׁנִים. וּבְאוּר הָעִנְיָן, כִּי הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לְהַקְדִּים הַמּוּעָט וְאַחַר כֵּן הַמְרֻבֶּה. וְהִנֵּה זְמַן עִבּוּרָהּ שֶׁל חַיָּה נ״ב יוֹם, וְהוּא אֶחָד מִשִּׁבְעָה לַבְּהֵמָה שֶׁזְּמַן עִבּוּרָהּ י״ב חֹדֶשׁ. וּלְפִיכָךְ הִקְדִּים הַכָּתוּב בְּהֵמָה לְחַיָּה לְבָאֵר כִּי כְּשֵׁם שֶׁנִּתְקַלְּלָה הַבְּהֵמָה בְּשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל הַחַיָּה כָּךְ נִתְקַלֵּל הַנָּחָשׁ בְּשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל הַבְּהֵמָה. וְהִנֵּה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הוֹכִיחַ כֵּן בַּתַּלְמוּד לְאוֹתוֹ הַמִּין מִן הַכָּתוּב הַזֶּה, וְהַמִּין לֹא הָיָה מַאֲמִין עַד שֶׁנִּסָּה הַדָּבָר וּמָצָא כִּדְבָרָיו, וְחָבַט הַמִּין אֶת רֹאשׁוֹ בַּקַּרְקַע.

עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הוּא הִשְׁפִּילָם מִמַּעֲלָתָם וְהוֹרִידָם לֶעָפָר, לְפִיכָךְ הִשְׁפִּיל קוֹמָתוֹ וְנָתַן מְזוֹנוֹ עָפָר. וְלֹא הִזְכִּיר בְּקִלְלָתוֹ שֶׁיֵּאָלֵם כִּי קִלְלַת הָאִלְמוּת הָיְתָה קָשָׁה מִן הַכֹּל, וְעַל כֵּן הָיָה מִן הָרָאוּי לְהַעֲנִישׁוֹ בָּהּ, אֲבָל הַנָּחָשׁ הָיָה גּוּף מוּכָן לְפֶרְעָנֻיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד הַכָּתוּב: ״עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה״, וְהָיָה כְּלִי לְקַבֵּל הַכֹּחַ הַנִּקְשָׁר בּוֹ, כִּי הַנִּגְלֶה וְהַנִּסְתָּר בּוֹ אֱמֶת, וְהַשֵּׁם שֶׁהִשְׁפִּיל קוֹמָתוֹ כֵּן הִשְׁפִּיל הַכֹּחַ הַנִּקְשָׁר בּוֹ, שֶׁהוֹרִידוֹ לְמַטָּה מִן הַסְּפִירוֹת, שֶׁהֵן שֶׁלֹּשׁ שֶׁל שֶׁלֹּשׁ שֶׁלֹּשׁ, כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע הוּא לֹא יָגוּר עִמּוֹ רָע. וּלְכָךְ הוּא מְשֻׁלָּח מִכֻּלָּן, מִשָּׁלֹשׁ מַחֲנוֹת שֶׁל מַעְלָה, כְּעִנְיַן הַמִּצְרָע שֶׁהוּא מְשֻׁלָּח מִשָּׁלֹשׁ מַחֲנוֹת שֶׁל מַטָּה.

וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הַסֹּחַ הַהוּא הִתְחִיל לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע מִבּוֹרְאוֹ, וּלְכָךְ נִצְטָרַע וְנִטְרַד מִמַּעֲלָתוֹ, וְהֶבֶן זֶה. מִכָּאן אָמְרוּ רז״ל תָּמִיד עַל כָּל הָאוֹמֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ רָאוּי אוֹ הַיּוֹעֵץ עֵצָה שֶׁאֵינָהּ הֻגֶּנֶת: ״עַפָּרָא בְּפוּמֵיהּ״, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: ״עַפָּרָא בְּפוּמֵיהּ דְּאִיּוֹב״. וְהוּא הָעֹנֶשׁ הָרָאוּי לְכָל מִי שֶׁהוּא מֵסִית.

כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יַגִּיד שֶׁהָעֹנֶשׁ הַזֶּה לֹא יָזוּז מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם, וַאֲפִלּוּ בִּזְמַן הַמָּשִׁיחַ אֲשֶׁר תִּסְתַּלֵּק הָאֵיבָה שֶׁבֵּין הָאִשָּׁה וּבֵין הַנָּחָשׁ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיה י״א:ח׳):

״וְשִׁעַשַׁע יוֹנֵק עַל חֹר פָּתֶן״, הָעִנְיָן הַזֶּה בְּמַאֲכַל הֶעָפָר לֹא יִזַּח מִמֶּנּוּ עוֹלָמִית. הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה ס״ה:כ״ה): ״זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ״. וְעַל כֵּן אָמַר: ״כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ״, לִרְמֹז עַל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ, וּכְעִנְיָן שֶׁדָּרְשׁוּהוּ ז״ל בִּיצִיאַת מִצְרַיִם (דברים ט״ז:ג׳): ״לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ״ – ״יְמֵי חַיֶּיךָ״ הָעוֹלָם הַזֶּה, ״כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ״ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְכֵן אָנוּ יְכוֹלִין לְהָבִיא בְּכָאן.

טו וְאֵיבָה אָשִׁית. אֵין לָנוּ אֵיבָה עִם הַנָּחָשׁ יוֹתֵר מִבִּשְׁאָר שְׂרָצִים, אֲבָל הַכָּתוּב יִרְמֹז בַּנִּסְתָּר, כִּי גּוּף הַנָּחָשׁ הֶעָרוּם הָיָה כְּלִי מוּכָן לְקַבֵּל כֹּחַ הַנְּקֻשָׁר בּוֹ, וְהוּא שֶׁהֶחֱטִיא אֶת חַוָּה, וְעַל יְדֵי כֵן נִקְנְסָה מִיתָה עַל כָּל זַרְעָהּ, וְהִיא הָאֵיבָה בֵּין הַנָּחָשׁ וּבֵין זַרְעָהּ שֶׁל חַוָּה. וְזֶהוּ סוֹד הַלָּשׁוֹן שֶׁנִּקְרָא הַנָּחָשׁ ״שָׂרָף״ כְּשֵׁם שֶׁנִּקְרָא הַמַּלְאָךְ ״שָׂרָף״, וְאָמַר הַכָּתוּב: ״אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים״ (במדבר כ״א:ו׳), כִּי הָיוּ תּוֹלְדוֹת הַנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי, וְהֶבֶן זֶה. וּמִזֶּה אָמַר: ״הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ״ וְגוֹ׳, כִּי הָאָדָם רַשַּׁאי שֶׁיִּתְגַּבֵּר עַל יְצִרוֹ וְיִכָּתֵת אוֹתוֹ בַּתְּחִלָּה, וְאִם לֹא – ״וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב״, רָמַז לְךָ שֶׁאִם לֹא יָשׁוּף הָאָדָם אֶת הַזֶּה, הוּא יְשׁוּפְנוּ בַּסּוֹף וִימִיתֶנּוּ. וּמִלַּת ״עָקֵב״ רָמַז לְיוֹם הַמִּיתָה, וּכְבָר יָדַעְתָּ מֵאֲמַר ז״ל: הוּא שָׂטָן הוּא יֵצֶר הָרָע הוּא מַלְאַךְ הַמָּוֶת.

טז הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ. הָיָה רָאוּי לוֹמַר ״עִצְּבוֹן הֵרוֹנֵךְ״.

אֲבָל יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי ״עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרוֹנֵךְ״ שְׁנֵי דְּבָרִים הֵם. כִּי עִנְיַן הָעִצָּבוֹן הוּא צַעַר הָאֹרַח שֶׁהוּא חֹלִי טִבְעִי בָּאִשָּׁה, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: רֹאשָׁהּ וְאִבְרֶיהָ כְּבֵדִין עָלֶיהָ. וּלְפִי שֶׁהַחֹלִי הַזֶּה יַתְמִיד לָבֹא עָלֶיהָ מְחֻדָּשׁ לְחֻדָּשׁ עַל כֵּן כָּפַל הַלָּשׁוֹן ״הַרְבָּה אַרְבֶּה״. וְהֵרָיוֹן הוּא צַעַר הַהֵרָיוֹן. ״בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים״ הוּא צַעַר הַלֵּידָה.

וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהָאִשָּׁה מְשֻׁעְבֶּדֶת בִּרְשׁוּת הַבַּעַל וּמִנְהַג הָעֶבֶד לִבְרֹחַ מִן הָאָדוֹן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּעְבֵּד, גָּזַר בְּזֹאת שֶׁתִּהְיֶה מִשְׁתּוֹקֶקֶת לַבַּעַל וְשֶׁתִּרְצֶה לְהִשְׁתַּעְבֵּד לוֹ בְּהֵפֶךְ מִן הַמִּנְהָג.

וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ. הָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁיִּהְיֶה הַבַּעַל נָגִיד וּמְצַוֶּה עָלֶיהָ תַּחַת אֲשֶׁר צִוְּתָה עָלָיו לֶאֱכֹל מִן הַפְּרִי, וְעִנְיָן זֶה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

וְהִנֵּה הֵם חֲמִשָּׁה קְלָלוֹת בָּאִשָּׁה: צַעַר הָאֹרַח, צַעַר הַהֵרָיוֹן, צַעַר הַלֵּדָה, וְשֶׁתְּהֶיֶה מִשְׁתּוֹקֶקֶת אֵלָיו, וְשֶׁיְּצַוֶּה עָלֶיהָ. וְכֵן אָמְרוּ עוֹד: חֲמִשָּׁה דְּמִים טְמֵאִים יֵשׁ בָּאִשָּׁה. וְהָיָה זֶה כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה חֶלְקֵי תַּאֲוֹוֹת שֶׁחָטְאָה בָּהֶן בַּאֲכִילַת הַפְּרִי, וְאֵלּוּ הֵן: רְאִיַּת הַלֵּב, תַּאֲוַת הָעַיִן, חֶמְדַּת הַשֵּׂכֶל, וַאֲכִילַת הַפְּרִי, הַנְּתִינָה לְבַעְלָהּ. זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ״.

וּבַמִּדְרָשׁ ״הַרְבָּה אַרְבֶּה״ – כָּל שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּ״הַרְבָּה״ יֶשְׁנוֹ בְּ״אַרְבֶּה״. וּבְאוּרוֹ, בְּהַרְבָּ״ה יָמִים וְאָז יִחְיֶה. וְיֵשׁ בּוֹ יוֹתֵר שְׁלֹשָׁה יָמִים, שֶׁהֲרֵי שִׁבְעָה חֳדָשִׁים הֵם מָאתַיִם וְעֶשֶׂר, אֲבָל הֵם שְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁל קְלִיטָה, שֶׁכָּל שִׁכְבַת זֶרַע שֶׁאֵינוֹ קוֹלֵט בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים אֵינוֹ קוֹלֵט וְיוֹם קְלִיטָה מִן הַמִּנְיָן.

יז אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר. הֵצַרְךָ לְהוֹסִיף ״לֵאמֹר״ כְּלוֹמַר שֶׁהָיָה לְךָ לְהַזְהִיר אֲפִלּוּ עַל הַבְּהֵמָה וְעַל הַחַיָּה שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ, וְאַתָּה בְּעַצְמְךָ אָכַלְתָּ.

יט וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב. הַכַּוָּנָה הוּא בְּסוֹד הַכָּתוּב שֶׁהַזְכִּיר אֱלִיהוּא עַל תְּשׁוּבוֹת בְּאַנְשֵׁי אָוֶן, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר בַּמִּדְרָשׁ: ״וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב״, תָּבֹא אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא ״תָּשׁוּב״, מִכָּאן רֶמֶז לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר ״עַד שׁוּבְךָ״. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר ״וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב״ שֶׁיִּרְמֹז לְאוֹתוֹ שֶׁעָתִיד לוֹמַר ״וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר״.

כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִלַּת ״חַוָּה״ פֵּרוּשָׁהּ מְדַבֶּרֶת, מִלְּשׁוֹן (איוב ט״ו:י״ז) ״אֲחַוְךָ שְׁמַע לִי״, וְהָיָה זֶה מֵחָכְמָתוֹ הַגְּדוֹלָה בְּקִרְיַאת הַשֵּׁמוֹת. וּקְרָאָהּ כֵּן כִּי כֵן הֶבִין בְּטִבְעָהּ שֶׁהִיא דַּבְּרָנִית, וּמִכָּאן רָאוּי לִהְיוֹת כָּל הַנָּשִׁים דַּבְּרָנִיּוֹת. וְאָמַר כִּי הִיא הָיְתָה ״אֵם כָּל חָי״ כְּלוֹמַר חַי הַמְדַבֵּר, לְהוֹצִיא שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵין לָהֶם שֵׂכֶל וְהַדִּבּוּר אֵין בָּהֶם.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה״ מִלְּשׁוֹן ״חִוְיָא״. וּמִפְּנֵי שֶׁקְּרָאָהּ כֵּן לָכֵךְ נִזְדַּוֵּג לָהּ נָחָשׁ, וּמִכָּאן לָמְדוּ רז״ל ״שֶׁהַשֵּׁם גּוֹרֵם״.

כא וַיַּעַשׂ ה׳ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עָשָׂה לָהֶם מַלְבּוּשִׁים מְעֻלִּים וְנִכְבָּדִים מֵעוֹר, יִתְעַטְּפוּ בָהֶם כָּל גּוּפָם דֶּרֶךְ כָּבוֹד, כִּי הָיָה כְּבוֹדָם לִכְלִמָּה אִם יַעַמְדוּ בְּאוֹתָן חֲגוֹרוֹת שֶׁעָשׂוּ לָהֶם לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה בִּלְבַד. וְאוּלַי הָיָה הָעוֹר הַזֶּה עוֹר תַּחַשׁ שֶׁהָיָה בִּימֵי מֹשֶׁה, נִבְרָא לִשְׁעָתוֹ לִכְבוֹדָם שֶׁיִּתְכַּסּוּ בּוֹ, וְהָיָה כְּעֵין אוֹתוֹ עוֹר תַּחַשׁ שֶׁהָיָה בִּימֵי מֹשֶׁה שֶׁנִּבְרָא לִשְׁעָתוֹ לְכַסּוֹת בּוֹ הָאָרוֹן וְכֵלָיו וְנִגְנַז אַחַר כָּךְ, וְהָיוּ בּוֹ צְבָעִים וּמִינֵי גְוָנִים הַרְבֵּה, וּכְמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״סָסְגוֹנָא״ – ״שֵׁשׁ בְּגָוָנִין הַרְבֵּה״. וְרַעַת רז״ל שֶׁהָיוּ לְבוּשִׁים הַלָּלוּ מְצֻיָּרִין שָׁם כָּל מִינֵי עוֹפוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְאָדָם הוֹרִישָׁם לְקַיִן, וּכְשֶׁנֶּהֱרַג קַיִן בָּאוּ לְיָדוֹ שֶׁל נִמְרוֹד. הוּא שֶׁכָּתוּב: ״הוּא הָיָה גִּבּוֹר צַיִד״ וְגוֹ׳. וּכְשֶׁהָרַג עֵשָׂו לְנִמְרוֹד נְטָלָן עֵשָׂו מִמֶּנּוּ, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ז:ט״ו): ״אֶת בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת״, מַאי ״הַחֲמֻדֹת״ – שֶׁחָמָדָן מִנִּמְרוֹד.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״כָּתְנוֹת עוֹר״, בְּתוֹרָתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר הָיָה כָּתוּב: ״כָּתְנוֹת אוֹר״, וְהַכַּוָּנָה שֶׁהִלְבִּישָׁם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִינֵי מַעֲלוֹת וּמְאוֹרוֹת מִן הָאוֹר הָעֶלְיוֹן שֶׁהָיוּ בְּגַן עֵדֶן כְּעֵין מֹשֶׁה שֶׁזָּכָה לָהֶן בָּהָר. וּמִמַּעֲלַת הַמַּלְבִּישׁ תּוּכַל לִלְמוֹד מַעֲלַת הַלְּבוּשׁ, כִּי הַכַּוָּנָה בָּהֶם לִחְיוֹת לְעוֹלָמִים וְלִהְיוֹתָם כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת.

וַיַּלְבִּשֵׁם. רָאוּי הָיָה שֶׁיֹּאמַר "כָּתְנוֹת עוֹר לִלְבּוֹשׁ", כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ"ח:כ'): "וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ". אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט רָצָה לְיַחֵס פְּעֻלַּת הַהַלְבָּשָׁה אֲלֵיו יִתְבָּרֵךְ, לְהוֹרוֹת עַל אַהֲבָתוֹ וְחֶמְלָתוֹ עַל יְצוּרָיו, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁחָטְאוּ לֹא זָז מֵחֲבָבָן וְהוּא בְּעַצְמוֹ הִשְׁתַּדֵּל בְּתִקּוּנָם וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁהִתְנַהֵג כֵּן עִם הַבָּנִים בַּמִּדְבָּר, יְחֵס פְּעֻלַּת הוֹרָדַת הַמָּן אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם", וְאַף עַל פִּי שֶׁחָטְאוּ מֵעֵין חֶטְאוֹ שֶׁל אָדָם לֹא זָז מֵחֲבָבָן וְלֹא יָמִישׁ חַסְדּוֹ מֵהֶם וְלֹא פָּסַק הַמָּן מִלֵּירֵד כְּבַתְּחִלָּה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר עֶזְרָא (נחמיה ט':כ') "וּמָנְךָ לֹא מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם", מִכָּאן שֶׁהָיוּ רְאוּיִם לְמָנוֹעַ מֵהֶם. וְכֵן מָצִינוּ בִּקְרִיעַת יַם סוּף אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה עִמָּהֶם עֲבוֹדָה זָרָה לֹא נִמְנַע מִלְּקְרוֹעַ הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה י':י"א): "וְעָבַר בַּיָּם צָרָה", זֶה פֶּסֶל מִיכָה. "צָרָה" זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כ"ח:כ'): "וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס". וְהִנֵּה כָּל זֶה חַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (דניאל ט':ז'): "לְךָ ה' הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, "וַיַּלְבִּשֵׁם", בִּגְדֵי כְהֻנָּה גְּדוֹלָה הִלְבִּישָׁם. כְּתִיב הָכָא "וַיַּלְבִּשֵׁם", וּכְתִיב הָתָם "וַיַּלְבִּשֵׁם כָּתְנוֹת". וְיָדוּעַ כִּי בִּגְדֵי כְהֻנָּה גְּדוֹלָה הָיוּ שְׁמוֹנָה, וְכֵן בַּכָּתוּב שֶׁל "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם" שְׁמוֹנָה תֵּבוֹת הֵן, וְהֵבֵן זֶה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל יֵשׁ בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת רֶמֶז גָּדוֹל עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַמִּצְווֹת אֲשֶׁר עִקַּר בְּרִיאַת הָאָדָם בִּשְׁבִילָם, וְיֵשׁ בָּהּ רֶמֶז לַגּוּף וְלַנֶּפֶשׁ וְלַיֵּצֶר הָרַע. וְיֵשׁ בָּהּ רֶמֶז לְתְחִיַּת הַמֵּתִים לְיוֹם הַדִּין, וְהָאֵיךְ הָאָדָם נִשְׁאָל עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַמִּצְווֹת. וְיֵשׁ בָּהּ רֶמֶז עַל הַשָּׂכָר וְעַל הָעֹנֶשׁ אֲשֶׁר לַגּוּף וְלַנֶּפֶשׁ. גַּם יֵשׁ בָּהּ עוֹד רֶמֶז לַעֲקִירַת יֵצֶר הָרַע מִן הָעוֹלָם. וְעַתָּה אֲבָאֵר לְךָ עִנְיַן הַפָּרָשָׁה דֶּרֶךְ כְּלָל וְתָבִין הַפְּרָט מִתּוֹךְ הַכְּלָל.

וַיַּנַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיַּנִּיחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ. גַּן עֵדֶן רֶמֶז לַתּוֹרָה, וּכְשֵׁם שֶׁהַגַּן נִמְשָׁךְ מֵעֵדֶן כָּךְ הַתּוֹרָה נִמְשֶׁכֶת מִן הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁהִיא עֵדֶן, וְעִקַּר בְּרִיאָתוֹ שֶׁל אָדָם לִהְיוֹתוֹ מֻנָּח בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ.

וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם. יָדוּעַ כִּי עִקַּר הַתּוֹרָה הֵם הַמִּצְווֹת עֲשֵׂה וּמִצְווֹת לֹא תַּעֲשֶׂה. וְאִם כֵּן עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת הַקְּבוּעִים בְּתוֹךְ הַגַּן רֶמֶז לְמִצְווֹת עֲשֵׂה וּמִצְווֹת לֹא תַּעֲשֶׂה הַקְּבוּעִים בְּתוֹךְ הַתּוֹרָה. וְהָאָדָם הוּא רֶמֶז לַשֵּׂכֶל, וְהַשֵּׂכֶל לֹא טוֹב הֱיוֹתוֹ לְבַדּוֹ, כִּי הוּא צָרִיךְ לִכְלִי שֶׁיַּרְאֶה בּוֹ פְּעֻלּוֹתָיו וְשֶׁיִּהְיֶה לוֹ עֵזֶר בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְווֹת, וְהַכְּלִי הַזֶּה הוּא הַחֹמֶר. וְכֵיוָן שֶׁנִּבְרָא אָדָם בְּגוּף וּבְנֶפֶשׁ הָיָה צָרִיךְ עֵזֶר בְּקִיּוּם הַמִּין, כְּמוֹ שֶׁהַגּוּף עֵזֶר לַשֵּׂכֶל בָּעִנְיָנִים הַשִּׂכְלִיִּים, וְהָעֵזֶר הַזֶּה הוּא הָאִשָּׁה, וְיֵשׁ בָּהּ רֶמֶז לַגּוּף. וְכֵן שְׁלֹמֹה הִמְשִׁיל הַחֹמֶר לְאִשָּׁה, הוּא שֶׁאָמַר (משלי ב':ט"ז): "לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה" וְגוֹ', לְפִי שֶׁהָאִשָּׁה מְקַבֶּלֶת הַפְּעֻלָּה וְכֵן הַחֹמֶר מְקַבֵּל הַצּוּרוֹת וְנוֹשֵׂא הַתְּמוּנוֹת. וְהַנָּחָשׁ יֵשׁ בּוֹ רֶמֶז לַיֵּצֶר הָרַע, הוּא מִלְּשׁוֹן מְנַחֵשׁ, כִּי הוּא מְנַסֶּה אֶת הָאָדָם וּמְפַתֶּה אוֹתוֹ, וְהוּא הַמַּתְחִיל לְדַבֵּר עִם הָאִשָּׁה, כְּלוֹמַר עִם הַחֹמֶר, וּתְחִלַּת דִּבְרֵי פִיהוּ: "אַף", כִּי הָאַף וְהַחֵמָה נִמְשָׁכִים מִכֹּחוֹ. וּבְאוּר דְּבָרָיו "אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן" אִם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָנַע מִכֶּם שֶׁלֹּא תֹּאכְלוּ מִכָּל תַּאֲוֹת הַגּוּף, הֲלֹא מָנַע מִכֶּם כָּל תַּאֲוֹת הַגּוּף וְכָל טוֹבוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְאֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁיְּצַוֶּה עֲלֵיכֶם כָּזֹאת? וְזֶהוּ פִּתּוּיוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרַע. וּמַה שֶּׁמְּצָאנוּהוּ מְדַבֵּר עִם הָאִשָּׁה וְלֹא עִם הָאָדָם, לְפִי שֶׁכָּל הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרַע אֵינוֹ אֶלָּא עִם הַחֹמֶר, לֹא עִם הַכֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל.

וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגָּן נֹאכֵל. תְּשׁוּבַת הַחֹמֶר, לֹא מָנַע מִמֶּנּוּ כָּל תַּאֲוַת הַגּוּף, כִּי הוּא לֶאֱכֹל וְלִשְׂתּוֹת בָּרָאנוּ וְלִשְׁמֹר חַיֵּי הַגּוּף, אֲבָל הִזְהִירָנוּ מִפְּקֻצָתָם שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן וְשֶׁלֹּא נִהְנֶה מֵהֶן רַק לְקִיּוּם הַמִּין, וְאִם בְּאוּלַי נַעֲבֹר עַל מִצְוָתוֹ תָּמוּת הַנֶּפֶשׁ עִם הַגּוּף.

וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה. דִּבְרֵי יֵצֶר הָרַע אֶל הַחֹמֶר, "לֹא מוֹת תְּמֻתוּן", הוֹסִיף בְּכָאן בְּפִתּוּיוֹ וְאָמַר: אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה זֶה, כִּי בַּעֲבוּר הֲנָאוֹת הַגּוּף לֹא תְּמֻתוּן, כִּי אֵין אָדָם יָכוֹל לִחְיוֹת זוּלָתָם. "כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם", כְּלוֹמַר כָּל זְמַן שֶׁתִּהְיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בַּהֲנָאוֹת וְנִמְשָׁכִים אַחַר תַּאֲוֹת הַגּוּף, תַּשְׁכִּילוּ יוֹתֵר וְתִהְיֶה לָכֶם הַבְּחִירָה וְהָרָצוֹן בֵּין טוֹב לָרָע. וְהוֹסִיף עַתָּה וּפָתָה יוֹתֵר וְיוֹתֵר, אָמַר: תְּנַסּוּ אַף הַפַּעַם וְהַתְחִילוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּהֲנָאוֹת, וְאָז תַּכִּירוּ הַתּוֹעֶלֶת כִּי יִפָּקְחוּ עֵינֵיכֶם וְתֵדְעוּ וְתַבְדִּילוּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע, וְתַנִּיחוּ הָרָע וְתִבְחֲרוּ הַטּוֹב. וְכַוָּנַת הַנָּחָשׁ הָיָה כִּי כֵּיוָן שֶׁיֵּדְעוּ שְׁוֶה טוֹב וְזֶה רָע יִתְפַּשְׁטוּ אַף בָּרָע.

וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה, זוֹ רְאִיַּת הַלֵּב הִיא. כְּלוֹמַר הִסְתַּכֵּל הַחֹמֶר בָּעִנְיָנִים הַגּוּפָנִים וְנָטָה אַחֲרֵי לִבּוֹ. "כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל", כִּי טוֹב לְהִתְעַסֵּק בַּתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת. וּמִלַּת "מַאֲכָל" כּוֹלֶלֶת גַּם תַּשְׁמִישׁ, מִלְּשׁוֹן (משלי ל':כ') "אָכְלָה וּמָחֲתָה פִּיהָ". "וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם", כִּי הַלֵּב וְהָעֵינַיִם סַרְסוּרֵי הַתַּאֲוָה, וּכְתִיב (במדבר ט"ו:ל"ט): "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם". "וְתִקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל", נִתְעַסֵּק הַחֹמֶר בַּתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת עַד שֶׁהִמְשִׁיךְ אֵלָיו הַכֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל, וְזֶהוּ "וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ", כִּי כְּשֶׁם שֶׁהַנָּחָשׁ הַקָּדְמוֹנִי הִטְעָה אֶת חַוָּה וְחַוָּה הִטְעָת לְאָדָם כְּפִשּׁוּטָן שֶׁל דְּבָרִים, שֶׁאֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, כֵּן יֵצֶר הָרַע מַטְעֶה אֶת הַחֹמֶר וּמְפַתֶּהוּ בְּתַעֲנוּגֵי הָעוֹלָם, וְהַחֹמֶר יַשֶּׂה אֵלָיו הַכֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל וְיַמְשִׁיכֶנּוּ לְצִדּוֹ.

וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם. מִנְהַג הַחֹמֶר וְהַכֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל, כְּלוֹמַר הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁחָטְאוּ יַרְגִּישׁוּ חֶטְאָם וְיַכִּירוּ חִסְרוֹנָם אֵיךְ חָטְאוּ וְאֵיךְ נִתְלַבְּשׁוּ בַּתַּאֲוֹת, וְהוּא שֶׁאָמַר: "וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ". וְאֵין עִנְיַן הִתְפַּקְּחוּת זֶה בְּחָכְמָה וְלֹא בִּרְאִיַּת הָעַיִן וְלֹא בְּהַשָּׂגַת שׂוּם קִנְיָן רַק בְּהֶעְדֵּר קִנְיָן, כִּי נִפְקְחוּ עֵינֵיהֶם וְהִכִּירוּ הֶעְדֵּר הַשָּׂגָתָם, כִּי תְּחִלָּה הָיוּ שְׂכְלִיִּים לֹא יָדְעוּ בַּתַּאֲוֹת כְּלָל, וְעַתָּה הִתְלַבְּשׁוּ בָּהֶם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיֵּדְעוּ", וּפֵירוּשׁ הַמִּלָּה הַזֹּאת – הִמְשִׁיכוּ כֹּחַ

הַתַּאֲוֹת מֵעֵץ הַדַּעַת. וְזֶהוּ "וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם", שֶׁהִשִּׂיגוּ עַתָּה הֶעְדֵּר קְנָיָנִים הַמְעֻלֶּה שֶׁקָּנוּ תְּחִלָּה, וְהוּא הַשֵּׂכֶל, וְעַתָּה חָלַף מֵהֶם כְּעֶשְׂיר זֶה שֶׁאָבַד מִמֶּנּוּ עָשְׁרוֹ וְעַתָּה נִפְקְחוּ עֵינָיו בְּהֶעְדֵּר עָשְׁרוֹ, וְהִכִּיר עַתָּה גֹּדֶל מַעֲלָתוֹ שֶׁהָיָה לוֹ בַּתְּחִלָּה. כִּי אֵין הָאָדָם מַכִּיר עֶרֶךְ הַדָּבָר וְהוּא בְּיָדוֹ עַד שֶׁנֶּאֱבַד מִמֶּנּוּ. "כִּי עֵירֻמִּם הֵם", וּבְכֹחַ הַתַּאֲוֹת שֶׁהִתְלַבְּשׁוּ בָּהֶם גִּנּוּ הָעִנְיָן, מַה שֶּׁלֹּא הָיוּ מְגֻנִּים אוֹתוֹ מִתְּחִלָּה. כֵּן הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ יִמְצְאוּ עַצְמָם עֲרוּמִים מִן הַשֵּׂכֶל וּמִן הַזְּכוּת אַחֲרֵי חֶטְאָם, וְאָז יָשִׁיבוּ אֶל לִבָּם וְיִתְבּוֹנְנוּ בָּאֲזָהָרוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהֵם מִתְבּוֹשְׁשִׁים וְנִכְלָמִים כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא, עַל שֶׁלֹּא קִיְּמוּ אוֹתָן כְּמוֹ שֶׁנִּצְטַוּוּ בַּתּוֹרָה הַנִּמְשֶׁלֶת לְגַן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים". וְהִנֵּה הָאָדָם, כְּלוֹמַר הַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל, הוּא נִשְׁאָל בָּזֶה לְיוֹם הַדִּין שֶׁכָּל בְּרִיּוֹת הָעוֹלָם יִהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה", בְּאֵיזֶה מָקוֹם אַתָּה, כְּלוֹמַר בְּאֵיזוֹ מַדְרֵגָה עָלֶיךָ בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְתוֹסֶפֶת הַהֵ"א רֶמֶז לַחֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תּוֹרָה שֶׁעָלֶיהָ נִשְׁאָל לְיוֹם הַדִּין, כִּי הָיָה אֶפְשָׁר לִכְתֹּב "אַיֵּךְ" בְּלֹא הֵ"א, כְּמוֹ (תהלים קל"ט:ח') "וְאַצִּיעָה שְׁאוֹל הִנָּךְ".

וַיֹּאמֶר אֶת קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַגָּן. הֵשִׁיב הַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל: הֱבַנְתִּי כַּוָּנָתְךָ וְשָׁמַעְתִּי אַזְהָרוֹתֶיךָ הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה, וְאֵירָא מִיּוֹם הַדִּין. "כִּי עֵירֹם אָנֹכִי" מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַזְּכוּת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "אָנֹכִי" וְלֹא אָמַר "אֲנִי". "וָאֶחְבָּא", וַאֲנִי מִתְבַּיֵּשׁ, כִּי דֶּרֶךְ הַמִּתְבַּיֵּשׁ מֵאֵיזֶה דָּבָר שֶׁהוּא מִתְחַבֵּא. "מִי הִגִּיד לְךָ", מִי הָיָה הַסִּבָּה שֶׁאַתָּה עָרוּם מִן הַזְּכוּת? "הֲמִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ", אִם עָבַרְתָּ עַל מִצְוֹתַי וְעָשִׂיתָ מַה שֶּׁמָּנַעְתִּי מִמְּךָ?

וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי. הֵשִׁיב הַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל: עָבַרְתִּי עַל מִצְוֹתֶיךָ וְהַסִּבָּה הוּא הַחֹמֶר, כְּלוֹמַר הַחֹמֶר אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי לִהְיוֹת לִי לְעֵזֶר הוּא בְּטֵל כַּוָּנָתְךָ וְהוּא גָּרַם לִי לַצַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה, וְזֶה טַעַם "הִיא". וּבְתוֹסֶפֶת הַהֵ"א שֶׁבְּמִלַּת "נָתַתָּה" כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה חוּשִׁים שֶׁנִּמְשָׁכִים אַחַר הַחֹמֶר, שֶׁבָּהֶן מְמַלְּאִים תַּאֲוָתָם. בָּא לְהַאֲשִׁים אֶת הַחֹמֶר, וְהֵשִׁיב: "הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי", כְּלוֹמַר יֵצֶר הָרָע הִטְעַנִי שֶׁעָבַרְתִּי עַל מִצְוֹתֶיךָ, כִּי הַחֹמֶר לוּלֵא יֵצֶר הָרָע לֹא יֵדַע דָּבָר רָע. בָּא לְהַאֲשִׁים לְיֵצֶר הָרָע, וְקִלֵּל אוֹתוֹ: "עַל גְּחֹנְךָ תֵּלֵךְ", וּמִפְּנֵי שֶׁעַד עַתָּה מָלַךְ בְּכָל הַבְּרִיּוֹת, וְהוּא שֶׁקָּרְאוֹ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם "מֶלֶךְ גָּדוֹל", וְדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ לָלֶכֶת בְּקוֹמָה זְקוּפָה, עַל כֵּן קִלֵּל אוֹתוֹ שֶׁיַּשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ וְיִתְבַּטֵּל כֹּחוֹ.

וְעָפָר תֹּאכַל כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. כָּל יְמֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים "עָפָר תֹּאכַל", לֹא בְּשַׂר הַבְּרִיּוֹת. וְהַכַּוָּנָה אִם תּוּכַל לְהַחֲטִיא אֶת הֶעָפָר, כִּי בַּבְּרִיּוֹת אֵין לְךָ רְשׁוּת. "וְאֵיבָה אָשִׁית", עִנְיַן הָאֵיבָה הַזֹּאת הוּא רְחוּק יֵצֶר הָרָע בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן, כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֵיבָה עִם חֲבֵרוֹ מִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ. וְהַכַּוָּנָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַרְחִיק בַּיָּמִים הָהֵם בֵּין יֵצֶר הָרָע וּבֵין הַחֹמֶר, כִּי בְּנֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים יִהְיֶה הַחֹמֶר שֶׁלָּהֶם זַךְ וְנָקִי, סָר אֶל מִשְׂמַעַת הַנֶּפֶשׁ, אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע. וְזֶהוּ "וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה", רָמַז לָהּ בָּרְחוּק הַזֶּה עִקּוּר יֵצֶר הָרָע מִן הָעוֹלָם וּבְטוּל כֹּחוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיה כ"ה:ח'): "בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח". בָּא לְהַעֲנִישׁ אֶת הַחֹמֶר, זֶהוּ "אֶל הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה", כְּלוֹמַר כֵּיוָן שֶׁעָבַרְתָּ עַל מִצְוֹתַי וְלֹא נִזְהַרְתָּ בְּפִתּוּי יֵצֶר הָרָע, אֲעַנִּישׁ אוֹתָךְ, כִּי כְּמוֹ שֶׁהֶרְגַּלְתְּ בַּתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת וְהִרְבֵּית הַשְׂמְחָה בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם כָּךְ אַרְבֶּה לָךְ עֲנָשִׁים וְיִסּוּרִין חֲרָפוֹת וְדְרָאוֹן עוֹלָם. וְזֶהוּ כֶּפֶל "הַרְבָּה אַרְבֶּה", כִּי מַה שֶּׁהִרְבֵּית הַשִּׂמְחָה וְהַתַּעֲנוּג אַרְבֶּה לָךְ הָעֹנֶשׁ. בָּא לְהַעֲנִישׁ אֶת הַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל, זֶהוּ "וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ", כְּלוֹמַר נִמְשַׁכְתָּ אֶל הַחֹמֶר וְעָבַרְתָּ עַל מִצְוֹתַי. "אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ", הוֹסִיף לְקַלֵּל אֶת הַחֹמֶר אֲשֶׁר הַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל מַרְאֶה בּוֹ פְּעֻלּוֹתָיו. וְכִנָּה הַחֹמֶר בִּלְשׁוֹן אֲדָמָה, וְאָמַר: "בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה", הֶעֱנִישׁוֹ שֶׁלֹּא יִמְשֹׁךְ הַחֹמֶר לִרְצוֹנוֹ כָּל יְמֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים. וְהִנֵּה זֹאת קְלָלָה נִמְרֶצֶת אֶל הַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל. וּכְבָר לִמָּדָנוּ דָּנִיֵּאל עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָעִנְיָן הַזֶּה, כִּי בְּנֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים לֹא יִהְיֶה עִנְיָנָם שָׁוֶה, כִּי אֵלּוּ יָקוּמוּ לְשָׂכָר וְלִגְמוּל שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ בְּכָל הַזְּמַנִּים, וְאֵלּוּ יָקוּמוּ לְעֹנֶשׁ גָּדוֹל שֶׁאֵין לוֹ סוֹף. הוּא שֶׁאָמַר (דניאל י"ב:ב'): "וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם". וְאָמַר: "כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב", כִּי מֵאַחַר שֶׁהַפֹּחַ הַמַּשְׂכִּיל נִמְשַׁךְ אֶל הַחֹמֶר, חֲרִי סוֹפוֹ לִכְלוֹת בִּכְלוֹת הַחֹמֶר. וּמַה שֶּׁנֶּחְתְּמָה פָּרָשָׁה זוֹ בְּפָסוּק: "כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם", לְפִי שֶׁהוּא מְדַבֵּר עַל אוֹתוֹ הַכַּת שֶׁהוּא לְחַיֵּי עוֹלָם.

וַיֵּשׁ לְךָ לְהִסְתַּכֵּל אֵיךְ הֶעֱנִישׁ אֶת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהָיוּ מֵאוֹתוֹ הַכַּת שֶׁהֵם לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם, וּלְפִי שֶׁלֹּא זָכוּ לְחַיֵּי עוֹלָם וְשָׁמְעוּ לְקוֹל הַחֹמֶר הֶעֱנִישׁ אֶת גּוּפָם וְאֶת נַפְשָׁם, וּבְאוֹתוֹ הָעֹנֶשׁ לֹא הִזְכִּיר בָּהֶם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. אֲבָל בַּכָּתוּב הַזֶּה בַּכַּת שֶׁהֵם לְחַיֵּי עוֹלָם מַזְכִּיר בָּהֶם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאָמַר: "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים". וְהַכָּתוּב הַזֶּה עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד כְּדֶרֶךְ הַנְּבוּאוֹת. וְנִרְאֶה לִי לְפָרֵשׁ מִלַּת "וַיַּעַשׂ" בַּמָּקוֹם הַזֶּה בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, וְאָדָם וְאִשְׁתּוֹ שֶׁבַּכָּתוּב הַזֶּה יִרְצֶה בּוֹ הַשֵּׂכֶל וְהַנֶּפֶשׁ, כִּי אֶפְשָׁר לְהַמְשִׁיל הַנֶּפֶשׁ לִנְקֵבָה וְהַשֵּׂכֶל לִזָּכָר, מִפְּנֵי שֶׁהַנֶּפֶשׁ מִתְלַוָּה אֶל הַשֵּׂכֶל כְּמוֹ שֶׁהַנְּקֵבָה מִתְלַוָּה אֶל הַזָּכָר. וְכֵן פֵּרֵשׁ מוֹרִי נַטְרִיהּ רַחֲמָנָא בְּעִנְיַן לִוְיָתָן וּבַת זוּגוֹ, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רֶמֶז אֶל הַשֵּׂכֶל וְאֶל הַנֶּפֶשׁ. וְהַכָּתוּב הַזֶּה יִרְמֹז לִזְמַן תְּחִיַּת הַמֵּתִים, וְיֹאמַר כִּי בְּאוֹתוֹ זְמַן עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה לַשֵּׂכֶל וְלַנֶּפֶשׁ בְּרִיָּה חֲדָשָׁה שֶׁיַּחֲזִיר אֲלֵיהֶ כָּתְנוֹת עוֹר, כְּלוֹמַר הַגּוּפוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיַּלְבִּשֵׁם". וְכֵן הִזְכִּיר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן יְצִירַת הָאָדָם (איוב י':י"א): "עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי", אַף כָּאן עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַלְבִּישׁ הַגּוּפוֹת לַשֵּׂכֶל וְלַנֶּפֶשׁ, וְאָז יִהְיֶה בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, שֶׁיִּתְחַדֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ בְּאוֹתוֹ זְמַן, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו ס"ו:כ"ב): "וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה". וּמָצָאתִי לִי עֵזֶר מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית י"ב:ב'): "וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל", אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הִנְנִי בּוֹרֵא לְךָ בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, כְּמָא דְּאַתְּ אָמַר: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ". וְעוֹד יְכֻלּוֹל "כָּתְנוֹת עוֹר" כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּהוּ ז"ל "כָּתְנוֹת אוֹר", כִּי אַלְפִּי"ן וְעִינִי"ן מִתְחַלְּפִים. וְהַכַּוָּנָה שֶׁיִּלְבִּישׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף יַחַד בִּמְינֵי מַעֲלוֹת הָאוֹר הָעֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁזָּכָה מֹשֶׁה עָלָיו

הַשָּׁלוֹם בָּהֶר מִפְּסוּק (שמות ל״ג:ז׳) ״וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל״ שֶׁדָּרְשׁוּהוּ רז״ל מִלְּשׁוֹן (איוב כ״ט:ג׳) ״בְּהִלּוֹ נֵרוֹ״. וְזֶה לַפְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁפֵּרַשְׁנוּ הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רֶמֶז לַנֶּפֶשׁ וְלַגּוּף בְּכָל עִנְיַן הַפָּרָשָׁה. וְעַל זֶה אָמַר ״וַיַּלְבִּשֵׁם״ וְלֹא אָמַר ״כָּתְנוֹת עוֹר לִלְבּוֹשׁ״, כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הַמַּלְבִּישׁ אוֹתָם, וּמִמַּעֲלַת הַמַּלְבִּישׁ תּוּכַל לְהָבִין מַעֲלַת הַלְּבוּשׁ, וְהָבֵן.

כב הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״מִמֶּנּוּ״ כְּנֶגֶד הַמַּלְאָכִים. וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר ״כְּאַחַד מִכֶּם״, וּמִתּוֹךְ עַנְוָתָנוּתוֹ כָּלַל עַצְמוֹ עִמָּהֶם, וְכַוָּנַת הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי כֵן מִתְּחִלָּה קֹדֶם שֶׁחָטָא אָדָם הָיָה כֵּלוֹ שִׂכְלִי, אֵין לוֹ מוֹנֵעַ כְּלָל, וְעַתָּה יָרַד מִמַּעֲלָתוֹ וְנִתְלַבֵּשׁ בְּתַאֲווֹת וְרָצָה לָדַעַת טוֹב וָרָע.

וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ. כְּלוֹמַר כֵּיוָן שֶׁחָטָא וְגָזַרְתִּי עָלָיו מִיתָה צָרִיךְ אֲנִי לִמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ עֵץ הַחַיִּים כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְבַּטֵּל גְּזֵרָתִי.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״הֵן הָאָדָם הָיָה״, אָדָם הָרִאשׁוֹן כְּבֶן עֶשְׂרִים שָׁנָה, וְזֶהוּ ״הֵן הָאָדָם הָיָה״. מִכָּאן שֶׁאֵין בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה מַעֲנִישִׁין עַד עֶשְׂרִים שָׁנָה. וְעַל זֶה נִגְזַר עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה. וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל ״עֶשְׂרִים לְרִדְּף״, שֶׁרוֹדְפִים אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם לְהַעֲנִישׁוֹ עַל חֶטְאוֹ.

וְטַעַם ״כְּאַחַד מִמֶּנּוּ״ דָּרְשׁוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמְרִים: כִּיחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו׳:ד׳): ״שְׁמַע יִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳, רַבָּנָן אָמְרֵי: כְּנַבְרִיאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ט׳:ב׳): ״וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבוּשׁ הַבַּדִּים״, כְּהָדֵין קַמְצָא דִּלְבוּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ. יָדוּעַ כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין ״אֶחָד״ בְּסָגוֹל לְ״אַחַד״ בְּפַתָּח, כִּי ״אֶחָד״ בְּסָגוֹל הוּא עוֹמֵד בְּעַצְמוֹ אֵינוֹ מִתְאַחֵד עִם זוּלָתוֹ שֶׁיִּהְיֶה דּוֹמֶה לוֹ, אֲבָל ״אֶחָד״ בְּפַתָּח הוּא הַמִּתְאַחֵד עִם זוּלָתוֹ וְאֵינוֹ דּוֹמֶה לוֹ, וְהִיא מִלָּה סְמוּכָה לְכַיּוֹצֵא בּוֹ, כְּמוֹ (דניאל י׳:י״ג): ״אַחַד הַשָּׂרִים הָרִאשׁוֹנִים״, שֶׁהוּא מִתְאַחֵד עִם שְׁאָר עַנְפֵי הַחֶסֶד, וְכֵן (בראשית ל״ב:כ״ג): ״אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו״, (שם לז) ״וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים״. וְהֶפְרֵשׁ זֶה יָדוּעַ הָיָה אֵצֶל הַחֲכָמִים הָאֱלֹה. וּמַה שֶּׁהֵבִין מִזֶּה רַבִּי יְהוּדָה, כִּיחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם, נִרְאֶה לִי שֶׁדַּעְתּוֹ הָיָה לוֹמַר כִּי בְּסֵפֶר תּוֹרָה שֶׁאֵינוֹ נָקוּד יוּכַל אָדָם לִקְרוֹת ״כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ״ בְּסָגוֹל. אֲבָל רַבָּנָן שֶׁאָמְרוּ בְּנַבְרִיאֵל, אָמְרוּ כֵּן מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר הַכָּתוּב ״כְּאֶחָד״ בְּסָגוֹל וּלְכָךְ הֵבִינוּ ״כְּאַחַד״ כְּאוֹתוֹ הַמִּתְאַחֵד עִם שְׁאָר עַנְפֵי הַדִּין כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְהוּא גַּבְרִיאֵל. וּמַה שֶּׁכָּתוּב בּוֹ: ״וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם״, אֵין זֶה נֶאֱמַר אֶלָּא עַל דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה, וּבְאוּר ״כְּהָדֵין קַמְצָא״ בָּא לְרַמֵּז עַל כֹּחַ הָרַחֲמִים שֶׁבּוֹ, שֶׁהִמְשִׁילוֹ לְבַדִּים שֶׁהוּא בֶּגֶד לָבָן, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״לְבוּשׁ הַבַּדִּים״ מְעֻטָּף בְּטַלִּית הָרַחֲמִים, וְלוֹמַר לְךָ כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא שַׂר הַגְּבוּרָה, כֹּחַ הָרַחֲמִים יֶשׁ בּוֹ לְזַכּוֹת הַזַּכַּאי, וְאֵין כֹּחַ הָרַחֲמִים נִפְרָד מִמֶּנּוּ כִּלְבוּשׁ הֶחָגָב הַזֶּה שֶׁהוּא מֵעַצְמוֹ וְאֵינוֹ זָז מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה ״הֵן הָאָדָם הָיָה״, כְּמוֹ ״אִישׁ הָיָה״, וּ״מֹשֶׁה הָיָה״, וּמִכָּאן רֶמֶז שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ בָּרִאשׁוֹנָה. וּמִטַּעַם זֶה הִזְכִּירָה הַתּוֹרָה לֵדַת הַבָּנִים בִּלְשׁוֹן יְדִיעָה, וְדַע זֶה. וְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה הָאוֹמֵר כִּיחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְמֹז לַקַּו הָאֶמְצָעִי שֶׁהוּא כָּלוּל מִזֶּה וּמִזֶּה, וְזֶהוּ סוֹד הַכָּתוּב (שיר ג׳:י׳): ״עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן״, כְּלוֹמַר שֶׁהוּא בָּלוּל בְּמִינֵי גּוֹנֵי אוֹר. וּמִכָּאן יִתְבָּאֵר סוֹד יְצִירַת אָדָם הַמֻּרְכָּב מִשְּׁנֵי יְצָרִים וְכָלוּל מֵהֶם, יֵצֶר הַטּוֹב וְיֵצֶר הָרָע, וְהֵם הֵם שֶׁאָמְרוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם: שְׁנֵי מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְלַוִּין לוֹ לְאָדָם, אֶחָד לִימִינוֹ וְאֶחָד לִשְׂמֹאלוֹ.

כג אֶת הַכְּרוּבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפָּכֶת. אַחַר שֶׁגֵּרַשׁ אוֹתוֹ מִשָּׁם הִשְׁכִּין בְּאוֹתוֹ רוּחַ שָׁבוֹ עֵץ הַחַיִּים אֶת הַכְּרוּבִים שֶׁהֵם מַלְאֲכֵי חַבָּלָה, וּפַחַד אֱלֹהִים אֲשֶׁר כִּנָּה בְּ״לַהַט הַחֶרֶב״ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מְחִיצָה מַבְדֶּלֶת בֵּין עֵץ הַחַיִּים וְהָאָדָם. וְהִסְתַּכֵּל אֵיךְ אָמַר ״וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב״ וְלֹא אָמַר ״אֶת חֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת״, וְיָדוּעַ כִּי הַלַּהַט אֵין בּוֹ מַמָּשׁ אֲבָל הוּא מִקְרֶה נָשׂוּא בַּחֶרֶב, וְהוּא מַפְחִיד כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בּוֹ וְכָל רוֹאָיו יִפְחֲדוּ מִן הַמִּיתָה בִּרְאוֹתָם אוֹתוֹ. וְהַכַּוָּנָה כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁם סִבּוֹת מוֹנְעוֹת לָאָדָם שֶׁלֹּא יַשִּׂיג עֵץ הַחַיִּים כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְבַּטֵּל גְּזֵרָתוֹ. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַכְּרוּבִים הֵם מַלְאָכִים הַמְמֻנִּים עַל שִׁבְעָה מְדוֹרֵי גֵּיהִנָּם, וְכֵן מְעוּט ״כְּרוּבִים״ שְׁנַיִם וְעִם הַה״א חֲרֵי שִׁבְעָה, וְיִהְיֶה בְּאוּר הַכָּתוּב: ״אֶת הַכְּרוּבִים״ הַמְמֻנִּים עַל ״לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת״, כִּי ״לַהַט״ הוּא גֵּיהִנָּם שֶׁהָרְשָׁעִים מִתְהַפְּכִים בָּהּ כְּבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלַּחַת, וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: ״לַהַט״ זוֹ גֵּיהִנָּם וּמְקוֹם הַמִּשְׁפָּט, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג׳:י״ט): ״וְלִהַט אֹתָם״ וְגוֹ׳. וְיָדוּעַ כִּי הַמַּלְאָכִים וְגֵיהִנָּם נִבְרְאוּ קֹדֶם לְגַן עֵדֶן שֶׁבָּאָרֶץ, שֶׁהֲרֵי הַמַּלְאָכִים וְגֵיהִנָּם נִבְרְאוּ בְּיוֹם שֵׁנִי וְגַן עֵדֶן שֶׁבָּאָרֶץ בְּיוֹם שְׁלִישִׁי, וְיֵשׁ כֹּחַ בְּיַד הָאָדָם לְנַצֵּחַ אוֹתָם בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת וְלֹא יִהְיוּ מְחִיצָה בֵּינוֹ וּבֵין עֵץ חַיִּים כְּלָל, אֲבָל יִתְקָרֵב וָחַי לְעוֹלָם.

עוֹד תֵּדַע וְתַשְׂכִּיל מִמּוֹצָא פָּסוּק זֶה, ״אֶת הַכְּרוּבִים״ הֵם חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל י׳:כ׳): ״הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי״ וְגוֹ׳ ״וָאֵדַע כִּי כְרֻבִים הֵמָּה״. וְיָדוּעַ כִּי יֵשׁ לְכָל חַיָּה וְחַיָּה י״ו פָּנִים, אַרְבָּעָה לְכָל רוּחַ מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, מִמַּה שֶׁכָּתוּב ״וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת״, יְכֹלוֹל לְכָל חַיָּה וְכֵן לְכָל פָּן וּפָן, וְהֵרֵי הֵם י״ו פָּנִים לְכָל חַיָּה. וְהַכְּרוּבִים הַלָּלוּ הֵם דָּבָר הַמִּתְלַהֵט מִן הַחֹר הַמִּתְהַפֶּכֶת וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת״ הִיא חַיָּה שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיֵּשׁ לָהּ שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה פָּנִים וְהִיא מִדַּת דִּינוֹ. וְתֵן כָּל לִבְּךָ אֵיךְ קָרָאן ״לַהַט״ וְהוּא דָּבָר נָשׂוּא בַּחֶרֶב וְהַחֶרֶב נוֹשֵׂא אוֹתוֹ, כִּי כֵן חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ אַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאוֹת נוֹשְׂאוֹת הַכָּבוֹד, הַכָּבוֹד נוֹשֵׂא אוֹתָן. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי רְמוּזוֹת הֵן בְּאַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁבַּשֵּׁם, שֶׁהֵן רֵאשִׁית הַשְּׂכָלִים, וְהַמַּעֲלָה הָעֲשִׂירִית נִרְמָז בְּיו״ד שֶׁבְּרֵאשִׁית הַשֵּׁם, וְהַנִּשְׁאָר בַּשֵּׁם כְּמִנְיַן הַפָּנִים שֶׁיֵּשׁ לְכָל הַחַיָּה הַמְּגִנִּים עָלָיו מִפְּנֵי הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה פָּנִים. וְנִכְרְתוּ לָנוּ בַּתּוֹרָה שֶׁכָּתוּב בָּהּ ״עֵץ חַיִּים הִיא״

שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה בְּרִיתוֹת כְּנֶגְדָּם, שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה בִּבְרִית מִילָה וְשָׁלֹשׁ בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, וְעִמָּהֶם אָנוּ נִצּוֹלִים מֵחַרְבּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ, הוּא מִדַּת דִּינוֹ שֶׁל מַעְלָה, שֶׁעָלֶיהָ נֶאֱמַר: "הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת".

פרק ד

א וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ. אַחַר שֶׁרָאָה שֶׁנִּטְרַד מִגַּן עֵדֶן בְּחֶטְאוֹ וְנִקְנְסָה עָלָיו מִיתָה וְלֹא יִחְיֶה לְעוֹלָם, הֻצְרַךְ לְהִזְדַּוֵּג עִם חַוָּה לְקִיּוּם הַמִּין לְהַשְׁאִיר אָדָם אַחֲרָיו. וְדַע כִּי הַתַּשְׁמִישׁ בִּלְשׁוֹן הַתּוֹרָה נִקְרָא "יְדִיעָה", וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁהַזֶּרַע בָּא מִן הַמֹּחַ שֶׁהוּא מְקוֹם הַחָכְמָה וְהַדַּעַת. וְעוֹד, תַּאֲוַת הַתַּשְׁמִישׁ הָיְתָה סִבָּתָהּ עֵץ הַדַּעַת, וְלָכֵן נִקְרָא בְּשֵׁם "יְדִיעָה".

ב וְקַיִן הָיָה. רָאוּי שֶׁיֵּאמַר "וַיְהִי קַיִן עוֹבֵד אֲדָמָה" כְּשֵׁם שֶׁאָמַר "וַיְהִי הֶבֶל", וּמַה שֶּׁחִלֵּק בֵּינֵיהֶם לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה עִנְיָנָם שָׁוֶה אֲבָל הָיוּ שְׁנֵי הֲפָכִים, זֶה צַדִּיק וְזֶה רָשָׁע. וּמִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד שֶׁהַטּוֹב וְהָרַע שׁוֹרֶשׁ אֶחָד לָהֶם, שֶׁכֵּן אָדָם הָרִאשׁוֹן הָיָה כֻּלּוֹ טוֹב וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ אֶחָד טוֹב וְאֶחָד רַע. וּמִטַּעַם זֶה נוֹכַל לְהַשִּׂיג סִימָנֵי הַיִּחוּד בִּבְרִיאַת אָדָם וְתוֹלְדוֹתָיו. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו מ"ה:ז'): "עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה", הֻצְרַךְ לְהוֹסִיף "כָּל אֵלֶּה" כְּדֵי שֶׁלֹּא יִסְתַּפֵּק אָדָם בְּשִׁתֵּי רְשָׁיוֹת בְּרִאוֹתוֹ בָּעוֹלָם מִדּוֹת מִשְׁתַּנּוֹת, כִּי כֻּלָּן מִשֹּׁרֶשׁ אֶחָד, וּמִפִּי עֶלְיוֹן תֵּצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שם): "אֲנִי ה'", אֲנִי הוּא הָאֶחָד אֲשֶׁר הַכֹּל מֵאִתִּי. וְעוֹד הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְקַיִן הָיָה", לְרַמֵּז "כְּבָר הָיָה", וְהַכַּוָּנָה עַל כֹּחוֹ וְסִבָּתוֹ שֶׁהָיָה כְּבָר קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא אָדָם, וְהָבֵן זֶה.

ג מִפְּרִי הָאֲדָמָה. הָיָה לוֹ לְהָבִיא בִּכּוּרִים מִפְּרִי הָאִילָן מִשְּׁבְעַת הַמִּינִים, אֲבָל יַגִּיד הַכָּתוּב פְּחִיתוּתוֹ וְצָרוּת עֵינוֹ כִּי הָיָה אִישׁ רַע עַיִן. וְזֶה שֶׁלֹּא אָמַר "מֵרֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה" אֲבָל "מִפְּרִי הָאֲדָמָה" כְּלוֹמַר מִן הַפָּחוּת שֶׁבַּכֹּל, וְזֶרַע פִּשְׁתָּן הָיָה, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל. וְהַכְּתוּבִים יוֹרוּ כֵן, כִּי עַל כֵּן קִצֵּר בְּמִנְחָתוֹ שֶׁלֹּא הָיְתָה רְצוּיָה וְהֶאֱרִיךְ בְּמִנְחָתוֹ שֶׁל הֶבֶל הָרְצוּיָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן" כִּי הֶבֶל הֵבִיא בִּכּוּרִים מִדָּבָר הָרָאוּי לְקָרְבָּן, וְקַיִן הֵבִיא פֵּרוֹת שֶׁאֵינָם רְאוּיִים לְקָרְבָּן, וְלֹא בִּכּוּרֵי פֵּרוֹת אֶלָּא פָּחוּת שֶׁבַּפֵּרוֹת. וְכֵן דָּרְשׁוּ בַּמִּדְרָשׁ: מָשָׁל לְעֶבֶד שֶׁאוֹכֵל אֶת הַבִּכּוּרוֹת וּמְשַׁגֵּר לַמֶּלֶךְ אֶת הַסְּפָיָפוֹת, כְּלוֹמַר הָאַחֲרוֹנוֹת. תַּרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי "וּבַקֻּטֹן כְּלָה" "סִיָּף".

מִנְחָה לַה' הַמִּנְחָה הַזֹּאת הָיְתָה בְּיוֹם חֲמִשִּׁים לִבְרִיאַת עוֹלָם, בֵּין לְדִבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֵּין לְדִבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: "מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה", רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בְּתִשְׁרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: בְּנִיסָן נִבְרָא הָעוֹלָם. וְאוֹמֵר שָׁם: הַכֹּל מוֹדִים בֵּין לְדִבְרֵי זֶה בֵּין לְדִבְרֵי זֶה לֹא עָשָׂה הֶבֶל קַיָּמָא בָּעוֹלָם אֶלָּא חֲמִשִּׁים יוֹם.

וּמִמָּה שֶׁהִקְפִּידוּ שְׁנֵי חֲכָמִים הָאֵלֶּה עַל חֲמִשִּׁים יוֹם יָצָא לָנוּ טַעַם לְמָה שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בַּתּוֹרָה לְהַקְרִיב מִנְחָה בְּיוֹם הָעֲצֶרֶת, כְּנֶגֶד קַיִן וְהֶבֶל שֶׁהִקְרִיבוּ מִנְחָה בְּיוֹם חֲמִשִּׁים, כִּי מִתּוֹךְ אוֹתָהּ הַמִּנְחָה תִּתְבָּרֵר אֲמִתַּת הַנְּבוּאָה, וְהוּא שֶׁכָּתוּב" "רַיְּאמֶר ה' אֶל קַיִן", וְתִתְבָּרֵר הַהַשְׁגָּחָה, גַּם הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר, הַכֹּל נִכְלָל שָׁם.

וַיֵּשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן מִכָּאן עַל נִפְלָאוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֵיךְ הוּא מְדַקְדֵּק בִּנְתִינַת הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר, כִּי לֹא יִשָּׂא פְּנֵי אִישׁ שֶׁלֹּא יַעֲנִישֶׁנּוּ וְלֹא יְקַפֵּח אֶת שְׂכָרוֹ שֶׁלֹּא יִגְמְלֶנּוּ, שֶׁהֲרֵי הֶבֶל שֶׁנֶּהֱרַג בְּיוֹם חֲמִשִּׁים קִבֵּל שְׂכָרוֹ, וְנִתְעַלָּה מֹשֶׁה לְקַבֵּל הַתּוֹרָה בְּיוֹם חֲמִשִּׁים. וְקַיִן שֶׁהֹרַג בְּיוֹם חֲמִשִּׁים נִתְקַלֵּל בּוֹ בַּיּוֹם, וְכֹחוֹ שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע עָתִיד לֵיעָנֵשׁ וּלְהִתְבַּטֵּל מִן הָעוֹלָם בְּיוֹם חֲמִשִּׁים דְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (תהילים צ':ד'): "כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל" וְגוֹ'. וְהַכֹּל מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ, אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי וּמַעֲנִישָׁם וְגוֹמְלָם כִּרְצוֹנוֹ, וְהַכֹּל מִשְׁפָּט, כִּי לוֹ הַפֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט. וּמִזֶּה מָנְעָה הַתּוֹרָה חָמֵץ בְּקָרְבַּן מִנְחָה, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רֶמֶז לְיֵצֶר הָרַע, וְאָמַר הַכָּתוּב בְּכָל מָקוֹם: "לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ", אֲבָל בְּיוֹם חֲמִשִּׁים צִוָּה בְּפֵרוּשׁ (ויקרא ט"ו): "חָמֵץ תֵּאָפֶינָה", מִפְּנֵי שֶׁיּוֹם חֲמִשִּׁים שֶׁל עֲצֶרֶת הוּא כְּנֶגֶד הַיּוֹבֵל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָעוֹלָם, שֶׁיֵּעָקֵר יֵצֶר הָרַע וְיֹאבַד זִכְרוֹ, וְהָבֵן זֶה.

ד וַיִּשַׁע ה'. פָּנָה וְהִשְׁגִּיחַ בּוֹ, שֶׁיֵּרְדָה אֵשׁ וְלִחֲכָה מִנְחָתוֹ, כָּעִנְיָן בַּקָּרְבָּנוֹת הַמִּתְקַבְּלִים, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (תהילים כ':ד'): "יִזְכֹּר כָּל מִנְחֹתֵיךְ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה", וְלֹא עָשָׂה כֵּן בְּשֶׁל קַיִן.

ה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו. קַיִן וְהֶבֶל יָדְעוּ סוֹד הַקָּרְבָּנוֹת וְהִקְרִיבוּ קָרְבָּן לַשֵּׁם הַמְיֻחָד יִתְבָּרַךְ. וְעַד עַתָּה הִזְכִּיר הַכָּתוּב "אֱלֹהִים" אוֹ "ה' אֱלֹהִים", אֲבָל עַתָּה בְּעִנְיַן הַקָּרְבָּן הִזְכִּיר הַשֵּׁם הַמְיֻחָד וְאָמַר "מִנְחָה לַה'", וְכַאֲשֶׁר הִקְרִיבוּ שְׁנֵיהֶם, מִנְחָתוֹ שֶׁל הֶבֶל נִתְקַבְּלָה וְשֶׁל קַיִן לֹא נִתְקַבְּלָה, אָז נִסְתַּפֵּק קַיִן בְּעִנְיַן הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּרַר לוֹ הָעִנְיָן, כִּי כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִתְנַהֵג עַל פִּי הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ:

ז הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב מַעֲשֶׂיךָ **שְׂאֵת** כְּלוֹמַר אֶשָּׂא פָּנֶיךָ, מִלְּשׁוֹן (במדבר ו':כ"ו): "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ". וְאָמַר לוֹ כֵּן כְּנֶגֶד "וַיִּפְּלוּ פָּנָיו".

וְאִם לֹא תֵיטִיב מַעֲשֶׂיךָ, לְפֶתַח הַקְּבוּרָה שֶׁלְּךָ תִּמְצָא הַחֵטְא רֹבֵץ, כְּלוֹמַר תֵּכֶף הִפָּרֶדְךָ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה תִּהְיֶה נֶעֱנָשׁ בְּעוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת. אוֹ יִהְיֶה "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ" רֶמֶז לְדִין חִבּוּט הַקֶּבֶר. "וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ", שֶׁל יֵצֶר הָרַע. "וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ", אִם תִּרְצֶה, בֵּיצֶר הַטּוֹב. וְהוּא שֶׁאָמַר שֶׁהַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט':ט"ו): "וּמִלֵּט הוּא אֶת הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ", וְהוּא שֶׁאָמַר (שם): "עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים

וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט הוּא אֶת הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ". קָרָא גּוּף הָאָדָם "עִיר קְטַנָּה", כִּי כֵן נִקְרָא "עוֹלָם קָטָן", "וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט" הֵם חֻמְרַת הַגּוּף וְנֶפֶשׁ הַמִּתְאַוָּה, וּקְרָאָן "מְעָט" לְפִי שֶׁהַתַּאֲוֹת רַבּוֹת וְהַשָּׂגָתוֹ אוֹתָן מְעַט. וּ"מֶלֶךְ גָּדוֹל" הוּא יֵצֶר הָרָע, שֶׁיֵּשׁ לוֹ עוֹזְרִים הַרְבֵּה, וְהֵם כֹּחוֹת הַתַּאֲוֹת כְּמֶלֶךְ שֶׁרַבּוּ חֵילוֹתָיו. "וְסָבַב אֹתָהּ", עַל שֵׁם שֶׁהוּא מַקִּיף אֶת הַגּוּף מִבַּיִת וּמִחוּץ בְּמַחְשָׁבוֹת רָעוֹת וּבְמַעֲשִׂים רָעִים, וְהֵם הַמְצוֹדִים הַגְּדֹלִים שֶׁבָּהֶם נִכְשָׁל הָאָדָם. "אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם", הוּא הַיֵּצֶר הַטּוֹב, וְהוּא הַשֵּׂכֶל, וּקְרָאוֹ "מִסְכֵּן" לְפִי שֶׁעוֹזְרָיו מוּעָטִים וְהַכֹּל כְּנֶגְדּוֹ וְהַכֹּל שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי י"ט:ז'): "כָּל אֲחֵי רָשׁ שְׂנָאֻהוּ". זֶהוּ שֶׁאָמַר (קהלת ט':ט"ו): "וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא", וְאָמַר גַּם כֵּן (שם): "וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים". "וּמִלַּט הוּא אֶת הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ". הוּא הַיֵּצֶר הַטּוֹב, וְהוּא הַשֵּׂכֶל, שֶׁעִם הֱיוֹת יֵצֶר הָרָע מֶלֶךְ גָּדוֹל וְיֵשׁ לוֹ עוֹזְרִים הַרְבֵּה, כֵּיוָן שֶׁאֵין עִקַּר פְּעֻלּוֹתָיו כִּי אִם לְאַמֵּת הַשֶּׁקֶר וּלְשַׁכֵּר הָאֱמֶת הִנֵּה נְפִילָתוֹ קְרוֹבָה בְּיַד הַמִּסְכֵּן הֶחָכָם, לְפִי שֶׁמִּעַט מִן הָאֱמֶת יְנַצֵּחַ הַרְבֵּה מִן הַשֶּׁקֶר כְּשֵׁם שֶׁמְּעַט מִן הָאוֹר יְנַצֵּחַ הַרְבֵּה מִן הַחֹשֶׁךְ. זֶהוּ "וּמִלַּט הוּא אֶת הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ".

וְיָרָאָה לִי שֶׁחָטָא קַיִן בִּשְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים. הָאֶחָד, כִּי לֹא הֶאֱמִין בַּה' כַּאֲשֶׁר בֵּרַר לוֹ בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה אֲמִתַּת עִנְשׁ וְשָׂכָר, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר:

ח **וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו.** כְּדַעַת תַּרְגּוּם הַיְרוּשַׁלְמִי בּוֹ, שֶׁאָמַר לוֹ: "לֵית דִּין וְלֵית דַּיָּן וְלֵית עוֹלָם אָחֳרָן".

וְהַשֵּׁנִי, שֶׁהָרַג אָחִיו, וְהוּא שֶׁאָמַר: **וַיָּקָם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ.** הַשְּׁלִישִׁי, כְּשֶׁשָּׁאַל לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא —

ט **אַי הֶבֶל אָחִיךָ** הֵעֵז פָּנָיו כְּנֶגְדּוֹ וְהֵשִׁיב: **לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי,** דִּבֵּר עִמּוֹ כְּגוֹנֵב דַּעַת עֶלְיוֹן. וְעַל כֵּן נִתְקַלֵּל בְּשֶׁלֹשׁ קְלָלוֹת הוּא שֶׁאָמַר לוֹ.

יא **אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ.** אֵרוּר מִן הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא תִתֵּן הֵיא מֵעַצְמָהּ כֹּחַהּ אֵלָיו. וְהַשֵּׁנִי שֶׁאַף כְּשֶׁיִּטְרַח הוּא בָּאֲדָמָה לַחֲרֹשׁ וְלִזְרֹעַ לֹא תִתֵּן כֹּחַהּ אֵלָיו כְּבִתְחִלָּה, זֶהוּ אָמְרוֹ:

יב **כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה** וגו'. וְהַשְּׁלִישִׁי שֶׁאָמַר לוֹ: **נָע וָנָד תִּהְיֶה בָּאָרֶץ,** שֶׁיִּהְיֶה מִטֻּלְטָל וְגוֹלֶה בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת, לֹא יָנוּחַ וְלֹא יִשְׁקֹט בְּמָקוֹם אֶחָד לְעוֹלָם, וְהֶעֱנִישׁוֹ בִּגְלוּת כְּדִין רוֹצֵחַ.

וַעַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל קַיִן וְהֶבֶל יֵשׁ בִּשְׁמָם הִתְעוֹרְרוּת וְרֶמֶז לְעִנְיָן הֲוָיָה וְהֶפְסֵד, כִּי הֵם אַחִים סְמוּכִים זֶה לָזֶה. וְקַיִן רֶמֶז לְקִנְיַן הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהֶבֶל רֶמֶז לְמִי שֶׁדַּעְתּוֹ שְׁפֵלָה וּמַהְבִּיל אוֹתוֹ הַקִּנְיָן. וְכֵן הָיְתָה מִנְחָתוֹ הַצֹּאן שֶׁהִיא שְׁפֵלָה מִכָּל בַּעֲלֵי חַיִּים וְעַל כֵּן דָּבַק בּוֹ רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ". וְהָיְתָה מִנְחָתוֹ שֶׁל קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה, כִּי הָיָה אוֹהֵב קִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וַעֲבוֹדַת הַגּוּף שֶׁאֵין בּוֹ קַיָּמָא וְנִמְשָׁךְ אַחַר הַתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת, וְעַל כֵּן לֹא חָל עָלָיו רְצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה". הַמַּהְבִּיל הַזֶּה נֶהֱרָג, כִּי אֵינֶנּוּ חוֹשֵׁשׁ לְעִסְקֵי הָעוֹלָם וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה עִקָּר. וְהָאוֹהֵב קִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה נִתְקַלֵּל, וְאָמַר לוֹ: "נָע וָנָד תִּהְיֶה בָּאָרֶץ", כִּי כֵן "אוֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף", וְהוֹלֵךְ וּמִטַּלְטָל מִמָּקוֹם לְמָקוֹם בַּיָּמִים וּבַמִּדְבָּרוֹת בְּמָקוֹם גְּדוּדֵי חַיּוֹת וְלִסְטִים, וְאֵין לוֹ מְנוּחָה אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת אֲבָל כָּל יָמָיו מַכְאוֹבִים. וְהָעִנְיָן הַזֶּה רָמַז שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּסֵפֶר קֹהֶלֶת, הוּא שֶׁאָמַר (קהלת ב':ג'): "תַּרְתִּי בִלְבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת בְּשָׂרִי", וְאָמַר (שם) "הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים גּוֹ' קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת גּוֹ' כַּנְסְתִּי לִי גַּם כֶּסֶף וְזָהָב", וְזֶה כּוֹלֵל כָּל קִנְיְנֵי הָעוֹלָם וְהַשָּׂגָתוֹ, וְזֶהוּ כְּנֶגֶד קַיִן, כִּי הַכֹּל דָּבָר בָּטֵל וְהַכֹּל שָׁב אֶל הֶעָפָר, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה". וְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עִנְיַן עָשְׁרוֹ בְּכָל קִנְיְנֵי הָעוֹלָם, הִזְכִּיר אַחֲרָיו: "וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ", הֲרֵי שֶׁהִתְעוֹרֵר עַל עִנְיַן קַיִן וְהֶבֶל הַנִּרְמָז בּוֹ הֲוָיָה וְהֶפְסֵד. וְאַחַר כָּךְ חָתַם סִפְרוֹ בִּירִאַת הַשֵּׁם שֶׁהוּא עִקַּר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, כְּנֶגֶד שֵׁת שֶׁהָיָה עִקַּר הַבָּנִים, שֶׁמִּמֶּנּוּ הַשְׁתַּת הָעוֹלָם. וְרָאוּי הָיָה עִנְיָן זֶה שֶׁיִּהְיֶה נִרְמָז בִּשְׁמוֹת בְּנֵי אָדָם הַנּוֹלָדִים בָּעוֹלָם רִאשׁוֹנָה.

(שייך לעיל פסוק י') **קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ.** דָּרְשׁוּ רז"ל: דְּמוֹ וְדַם זַרְעִיּוֹתָיו. וְהַמִּדְרָשׁ הַזֶּה רוֹמֵז לְתוֹסֶפֶת הַמֵּתִים, שֶׁכֵּיוָן שֶׁמֵּת לֹא הָיוּ הַתּוֹלָדוֹת בְּכֹחוֹ, וְהֵיכָן הוּא דַּם זַרְעִיּוֹתָיו? אֲבָל הָעִנְיָן רוֹמֵז לְתוֹסֶפֶת הַמֵּתִים בַּסּוֹף. אוֹ יִרְמֹז דַּם זַרְעִיּוֹתָיו אֶל הָעִנְיָן הַנּוֹדָע בַּקַּבָּלָה אֲשֶׁר עָלָיו אָמַר הַכָּתוּב בְּשֵׁת "תַּחַת הֶבֶל", וְהִנֵּה עָנְשׁוֹ שֶׁל קַיִן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: הוּא חָשַׁב לְהַכְרִית זֶרַע אָחִיו וְנִכְרַת הוּא וְזַרְעוֹ בַּמַּבּוּל.

יד **וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר.** יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ "מִפָּנֶיךָ" מִמָּקוֹם שְׁכִינָתְךָ, כְּלוֹמַר מִמָּקוֹם שֶׁמִּתְרָאִים שָׁם אֶת פְּנֵי הָאָדוֹן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וְזֶה יוֹרֶה כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן נִתְיַשֵּׁב בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְשָׁם הָיוּ תּוֹלְדוֹתָיו. וְיֹאמַר הַכָּתוּב: הֵן גֵּרַשְׁתָּ אוֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה הַקְּדוֹשָׁה כְּדֵי שֶׁאֶסָּתֵר מִפָּנֶיךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁנִּתְגָּרֵשׁ מִמְּנוּ נִקְרָא נִסְתָּר מִפָּנָיו כִּי הוּא בִּרְשׁוּת אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְכֵן הִזְכִּיר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שמואל א כ"ו:י"ט): "כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים".

אוֹ יֹאמַר "וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר", הֲלֹא גְּזַרְתָּ עָלַי שֶׁתַּסְתִּיר אֶת פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי כְּשֶׁאָמַרְתָּ לִי "נָע וָנָד תִּהְיֶה בָּאָרֶץ", כִּי הַשִּׁלְטוּל וְהַגָּלוּת לְיָחִיד אוֹ לְעַם יוֹרֶה עַל הֶסְתֵּר פָּנִים כְּמִי שֶׁהוּא בִּלְתִּי מַשְׂגִּיחַ מִבְּעָלָיו, וְאִם כֵּן בַּמֶּה אֲנִי בָּטוּחַ וְאֵיפֹה תִּקְוָתִי, הֲרֵי אֲנִי הֶפְקֵר לַכֹּל.

וְהָיָה כָּל מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי. הָיָה מְפֻחָד מִקְּלָלַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהָיָה יוֹדֵעַ כִּי מְבָרְכָיו יִירְשׁוּ אֶרֶץ וּמְקַלְלָיו יִכָּרֵתוּ, וְעַל כֵּן הָיָה יָרֵא לְנַפְשׁוֹ מִן הַמִּכְשׁוֹל וְהַמַּגֵּפָה פֶּן יְמִיתוּהוּ הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת.

יז וַיְהִי בֹּונֶה עִיר. לֹא בָּנָה לְעַצְמוֹ רַק לְבָנוֹ, כִּי הוּא אֵין לוֹ עִיר וּמוֹשָׁב בָּאָרֶץ. וּמִפְּנֵי שֶׁנִּתְקַלֵּל מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לֹא יַצְלִיחַ, הִזְכִּיר בּוֹ "וַיְהִי בֹּונֶה עִיר", לְהוֹרוֹת כִּי כָּל יָמָיו הָיָה בּוֹנֶה הָעִיר, וְעַל כֵּן לֹא אָמַר "וַיִּבֶן עִיר" אֶלָּא "וַיְהִי בֹּונֶה עִיר". וְנִכְתְּבוּ תּוֹלְדוֹת קַיִן וּמַעֲשָׂיו לְהוֹרוֹת וּלְהוֹדִיעַ כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶרֶךְ אַפַּיִם וְהֶאֱרִיךְ לוֹ, כִּי הוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים, כֵּן פֵּירֵשׁ הָרַב רַבִּי מֹשֶׁה בֶּן רַבִּי נַחְמָן ז"ל.

כב וְצִלָּה גַם הִיא. שֶׁלֹּא הָיְתָה בַּת לֵידָה רַק מְיֻחֶדֶת לוֹ לְהַשְׁמִישׁ וְיוֹשֵׁב בְּצִלָּהּ תָּמִיד, יָלְדָה גַּם הִיא עַל כָּרְחוֹ, כִּי רָצָה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה זֶרַע, וְלֹא הוֹעִיל לֶמֶךְ בְּמַעֲשָׂיו וְיָצָא מִמֶּנּוּ "לוֹטֶשׁ כָּל חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל".

לוֹטֶשׁ כָּל חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל. טַעַם הַכָּתוּב "לוֹטֶשׁ וְחֹרֵשׁ כָּל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל", כְּלוֹמַר מְחַדֵּד וּמְצַחְצֵחַ כְּלֵי אֻמָּנוּת. וּמִלַּת "נְחֹשֶׁת" בַּמָּקוֹם הַזֶּה הוּא הַנִּקְרָא "אציר" שֶׁחִבּוּרוֹ עִם הַבַּרְזֶל עוֹלֶה יָפֶה, שֶׁנּוֹהֲגִים הָאֻמָּנִים אֶצְלֵנוּ בַּסַּפִּינִים הַקְּטַנִּים שֶׁהֵן מִנְּחֹשֶׁת הַנִּקְרָא "אציר" וּמֵעֵרֶב בְּבַרְזֶל. אֲבָל הַנְּחֹשֶׁת הַנִּקְרָא "אראם" אֵין חִבּוּרוֹ עִם הַבַּרְזֶל עוֹלֶה יָפֶה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "כָּלָם סָרֵי סוֹרְרִים הֹלְכֵי רָכִיל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל כֻּלָּם מַשְׁחִיתִים הֵמָּה", וְזֶה יִקָּרֵא "אראם", לְפִי שֶׁהַנְּבִיא הָיָה מוֹכִיחָם וּמְגַנֶּה אוֹתָם בְּמִדַּת הָרְכִילוּת, כִּי הָיוּ מִתְלַחֲשִׁין זֶה עִם זֶה בִּרְכִילוּת וְיִקָּרֵא לָהֶם כְּמִקְרֶה הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל, כִּי אוֹתוֹ חִבּוּר אֵין סוֹפוֹ לָבֹא לִפְעֻלָּה טוֹבָה כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִפְעֹל מִן הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְשׁוּם אֻמָּן שֶׁיַּעֲשֶׂה כְּלִי מִתַּעֲרֻבְתָּם כִּי הַכֹּל הוֹלֵךְ לְאִבּוּד, וְעַל כֵּן סִיֵּם הַכָּתוּב "כֻּלָּם מַשְׁחִיתִים הֵמָּה". וְעוֹד תִּמְצָא בְּעִנְיַן נְחֹשֶׁת זֶה הַנִּקְרָא "אראם" כִּי אִם תְּעָרְבֶנּוּ עִם הַבַּרְזֶל, מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִתְכֵּן לַעֲשׂוֹת מִזֶּה שׁוּם פְּעֻלָּה, לֹא יוּכַל לְהַבְדִּיל זֶה מִזֶּה כְּמוֹ שֶׁיַּבְדִּילוּ הָאֻמָּנִים הַכֶּסֶף מִן הַזָּהָב וְהַזָּהָב מִן הַכֶּסֶף. וּבָא הַכָּתוּב לְרַמֵּז בְּהוֹלְכֵי רָכִיל כִּי מִי שֶׁרָגִיל עַל לְשׁוֹנוֹ הָאֻמָּנוּת הַזֹּאת, קָשֶׁה לְהַבְדִּיל וּלְהַפְרִישׁ מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ הַמִּנְהָג הָרָע שֶׁכְּבָר הֵרְגַּל בּוֹ. וּמַה שֶּׁנִּקְרָא בִּלְשׁוֹן "נְחֹשֶׁת", הַשֵּׁם בְּעַצְמוֹ מוֹדִיעַ לָנוּ עִנְיָנוֹ. וְנִקְרְאוּ שְׁנֵיהֶם בְּשֵׁם "נְחֹשֶׁת" לְפִי שֶׁהוּא מֵעִנְיַן הַנְּפִיּוֹן, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית ל׳:כ״ז): "נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה׳ בִּגְלָלֶךָ", וְאֵין אֻמָּן בָּעוֹלָם יָכוֹל לְהַכִּירוֹ אִם הוּא "אציר" אוֹ בַּרְזֶל עַד יְבִיאֶנּוּ בְּמִבְחַן הַנְּפִיּוֹן, וְאִם יִשָּׁבֵר יִוָּדַע שֶׁהוּא "אציר" וְאִם יִכָּפֵל וְלֹא יִשָּׁבֵר אָז יִוָּדַע שֶׁהוּא בַּרְזֶל.

וַאֲחוֹת תּוּבַל קַיִן נַעֲמָה. דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: אִשְׁתּוֹ שֶׁל נֹחַ הָיְתָה, וְנִקְרֵאת כֵּן עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מַעֲשֶׂיהָ נָאִים וּנְעִימִים. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהִיא הָיְתָה אֵשֶׁת אַשְׁמְדוֹן אִם אַשְׁמְדַאי וְהַשֵּׁדִים נוֹלְדוּ מִמֶּנָּה. וְאַרְבַּע נָשִׁים הָיוּ אִמּוֹת הַשֵּׁדִים: לִילִית, וְנַעֲמָה, וְאַגְרַת, וּמַחֲלַת. וְיֵשׁ לְכָל אַחַת וְאַחַת מֵהֶן מַחֲנוֹת וְכִתּוֹת שֶׁל רוּחַ הַטֻּמְאָה, אֵין מֵהֶם מִסְפָּר. וְאוֹמְרִים כִּי כָּל אַחַת מוֹשֶׁלֶת בִּתְקוּפָה אַחַת מֵאַרְבַּע תְּקוּפוֹת שֶׁבַּשָּׁנָה, וּמִתְקַבְּצוֹת בְּהַר נִשְׁפֶּה קָרוֹב לְהָרֵי חֹשֶׁךְ. וְכָל אַחַת מוֹשֶׁלֶת בִּתְקוּפָתָהּ מִשְׁעַת שְׁקִיעַת הַחַמָּה עַד חֲצוֹת לַיְלָה, הֵן וְכָל מַחֲנוֹתֵיהֶן. וְעַל כֻּלָּן מָשַׁל שְׁלֹמֹה, וּקְרָאָם "עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת" שֶׁהָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ. וְאַרְבַּע נָשִׁים אֵלּוּ נָשָׂיו שֶׁל שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו הֵן, וְדִגְמָתוֹ נָשָׂא עֵשָׂו אַרְבַּע נָשִׁים כְּדִמְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה. וְגַם רַבּוֹתֵינוּ ז"ל הֶאֱרִיכוּ בְּמִדְרָשׁ בְּעִנְיַן אָדָם הָרִאשׁוֹן, שֶׁכָּל אוֹתָן מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁהָיָה נָזוּף בְּחֶטְאוֹ שֶׁהוֹלִיד רוּחִין וְשֵׁדִין וְלִילִין וּמַזִּיקִין. וְזֹאת מַעֲלָה וּשְׁלֵמוּת בְּמִין הָאָדָם, שֶׁמִּמֶּנּוּ הָרוּחָנִיִּים שֶׁבְּגִלְגֵּלֵי הַיְסוֹדוֹת, גַּם מִמֶּנּוּ יֵשׁ רוּחָנִיִּים שִׁכְלִיִּים בַּמָּרוֹם, וְהֶבֶן זֶה.

כג כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי. הֵבִיא לֶמֶךְ הַחֶרֶב וְהָרְצִיחָה בָּעוֹלָם, וּמַעֲשֵׂה אָבוֹת יַעֲשׂוּ בָנִים, כִּי הוּא בְּנוֹ שֶׁל קַיִן הָרוֹצֵחַ הָרִאשׁוֹן. וְהוֹלִיד שִׁלְשָׁה בָּנִים, הֶבֶן הַבְּכוֹר לְמִדָּתוֹ עִנְיַן הַמִּרְעֶה כְּפִי טִבְעֵי הַבְּהֵמוֹת. הֶבֶן הַשֵּׁנִי לְמִדָּתוֹ חָכְמַת הַנִּגּוּן. הֶבֶן הַשְּׁלִישִׁי לְמִדָּתוֹ כְּלֵי הַמִּלְחָמָה בַּחֲרָבוֹת וּבִרְמָחִים וְלִלְטוֹשׁ נְחֹשֶׁת. וְהַנָּשִׁים שֶׁלּוֹ הָיוּ מִתְפַּחֲדוֹת מִמֶּנּוּ שֶׁלֹּא יָמוּת בְּעִנְּשׁ חֶטְאוֹ, לְפִי שֶׁהֵבִיא הָרְצִיחָה בָּעוֹלָם, וְעַל כֵּן הָיָה אוֹמֵר לָהֶן: וְכִי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי אוֹ יֶלֶד לְחַבֻּרָתִי, שֶׁעָשִׂיתִי בּוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה קַיִן? כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר כִּי הָאָדָם יָכוֹל לַהֲרֹג בְּלֹא חֶרֶב, וְאֵין הַחֶרֶב סִבַּת הָרְצִיחָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא הוֹצִיא בָּעוֹלָם אֻמָּנוּתוֹ אֵין עָלָיו עֹנֶשׁ בָּזֶה, כִּי אֶפְשָׁר לְהָמִית בְּמִיתָה קָשָׁה מִן הַחֶרֶב.

כה כִּי שָׁת לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל. הִסְתַּכֵּל אָמְרוֹ "זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל" כִּי הָיָה זֶרַע אַחֵר תַּחַת זֶרַע שֶׁנִּזְרַע מִמֶּנּוּ הֶבֶל, אִלּוּ לֹא נֶהֱרַג הֶבֶל לֹא נוֹלַד שֵׁת, וְזֶהוּ "תַּחַת הֶבֶל" בִּמְקוֹמוֹ מַמָּשׁ. וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב "נָפַשׁ תַּחַת נָפֶשׁ", שֶׁאִלּוּ אָמַר כֵּן לֹא הָיָה תַּחַת הֶבֶל מַמָּשׁ. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי כָּל עִנְיְנֵי מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית הֵם חָכְמוֹת, וּמִזֶּה הֻצְרְכוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת לְהוֹצִיא מִן הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת רֶמֶז עַל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הוּא שֶׁדָּרְשׁוּ ז"ל: "בְּשַׁגַּם" זֶה מֹשֶׁה, "וְהָיוּ יָמָיו מְאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה", כִּי כֵּן הָיוּ שְׁנוֹתָיו. מִלַּת מֹשֶׁה בְּעַצְמָהּ כּוֹלֶלֶת שִׁלְשְׁתָּן: הֶבֶל, שֵׁת, מֹשֶׁה, וְהֶבֶן זֶה. וְיִחֵס הַזֶּרַע הַזֶּה לַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְפִי שֶׁהָיָה הֶבֶל גַּם שֵׁת בִּדְמוּתוֹ וְצַלְמוֹ שֶׁל אָדָם הַנַּעֲשֶׂה בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר בּוֹ שֵׁם אֱלֹהִים. וּבְאָמְרוֹ **"כִּי הָרַגְתִּי קַיִן"** בֵּאֵר כִּי לֹא נִהְיָה שֵׁת לוּלֵי שֶׁהֻרַּג קַיִן לְהֶבֶל.

פרק ה

א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם. פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל כִּי יִרְמֹז לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, כִּי כָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם, שֶׁאִם לֹא כֵן לָמָּה אָמַר ״סֵפֶר״, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת אָדָם״, כִּלְשׁוֹן (בראשית כ״ה:ט״ז) ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל״, (שם) ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק״, עַד כָּאן. וְיִתָּכֵן לוֹמַר בְּמִלַּת ״סֵפֶר״ שֶׁהִיא הַחָכְמָה, וְהוּא מִלְּשׁוֹן ״סִפּוּר וּסְפָר וְסֵפֶר״ הַנִּזְכָּר בְּסֵפֶר יְצִירָה שֶׁהֵם שְׁמוֹת אֶל הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה. וְגַיד הַכָּתוּב ״זֶה סֵפֶר״, שֶׁהָיְתָה הַחָכְמָה רְאוּיָה שֶׁתִּהְיֶה תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אָדָם, כִּי אֵין בָּנָיו שֶׁל אָדָם הַגּוּפִיִּים תּוֹלְדוֹתָיו הָעִקָּרִיִּים כִּי אִם סֵפֶר הַחָכְמָה, שֶׁהֲרֵי אֶפְשָׁר לָעוֹלָם שֶׁיִּתְיַשֵּׁב עַל יְדֵי אֲחֵרִים, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בֶּן עַזַּאי: וּמָה אֶעֱשֶׂה וְנַפְשִׁי חָשְׁקָה בַּתּוֹרָה, אֶפְשָׁר לָעוֹלָם שֶׁיִּתָּקֵים עַל יְדֵי אֲחֵרִים. וּבֵאֵר הַכָּתוּב עוֹד כִּי סֵפֶר זֶה שֶׁהוּא הַחָכְמָה רָאוּי הוּא שֶׁיִּתְיַחֵס אֶל הָאָדָם, לְפִי שֶׁבִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אוֹתוֹ. וְאֵימָתַי עָשָׂה אוֹתוֹ ״בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם״. וְהֶבֶן זֶה לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר אָדָם שְׁנֵי פְּעָמִים.

ב זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם. הַנֶּפֶשׁ וְהַשֵּׂכֶל, כִּי הֵם הָעִקָּר בְּלִמּוּד הַחָכְמָה, כִּי הַגּוּף אֵינוֹ נֶחְשָׁב לִכְלוּם אֲבָל הוּא כְּלִי לָהֶם.

וַיְבָרֶךְ אֹתָם. בִּרְכָם בְּרִבּוּי וְתוֹסֶפֶת חָכְמָה.

וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם. כִּי אֵין הָאָדָם נִקְרָא אָדָם רַק בְּסִבַּת הַנֶּפֶשׁ וְהַשֵּׂכֶל, שֶׁאִלְמָלֵא הֵם נִמְשָׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמָה. וְאַחַר שֶׁהָיָה בְּצֶלֶם אֱלֹהִים הָיָה לוֹ לְהוֹלִיד בְּצַלְמוֹ וּבִדְמוּתוֹ, וְכֵן עָשָׂה, כִּי הוֹלִיד הַשֵּׂכֶל וְהַחָכְמָה אֲשֶׁר כִּנָּהוּ בְּ״שֵׁת״, לְפִי שֶׁהַשֵּׂכֶל עִקָּר וְיסוֹד הַכֹּל מִלְּשׁוֹן ״אֶבֶן שְׁתִיָּה״, כְּשֵׁם שֶׁהָיָה שֵׁת בְּנוֹ עִקַּר כָּל הַתּוֹלָדוֹת וְרֹאשׁ לְכָל הַצַּדִּיקִים.

וְעוֹד נִרְאֶה לוֹמַר ״זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם״, כִּי הַכַּוָּנָה עַל שֵׁת שֶׁיַּזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה. וּלְפִי שֶׁשְּׁנֵי הַבָּנִים שֶׁהָיוּ לוֹ, הָאֶחָד נֶהֱרַג וְהַשֵּׁנִי נִתְקַלֵּל, וְנִתְקְנִים זַרְעוֹ בְּשֵׁת, אָמַר עָלָיו: ״זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם״, כִּי הוּא לְבַדּוֹ תּוֹלְדוֹתָיו הַחֲשׁוּבִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר הִגִּיד הַכָּתוּב עַד עַתָּה תּוֹלָדוֹת רַבּוֹת לְקַיִן, לֹא הָיוּ תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אָדָם כִּי אִם תּוֹלְדוֹת חַוָּה מֵרוֹכֵב הַנָּחָשׁ, הוּא סַמָּאֵל, וְהֵם חֲנוֹךְ וְעִירָד וְלֶמֶךְ. וּמֵהֶם חֲתוּמִים בְּשֵׁם אֵל כִּשְׁמוֹת הַמַּלְאָכִים, וְהֵם מְחוּיָאֵל וּמְתוּשָׁאֵל. וְעַל תּוֹלָדוֹת אֱלֶּה שֶׁל קַיִן אָמַר הַכָּתוּב: ״וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם״, כִּי הָיוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לֹא בְּנֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן. וְעַל זֶה דָּרְשׁוּ רז״ל: ״זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם״ – אֵלּוּ תּוֹלְדֹת אָדָם וְאֵין הָרִאשׁוֹנִים תּוֹלְדֹת אָדָם, וּמָה הֵן, אֱלֹהוֹת. כִּי לְכָךְ קְרָאָן אֱלֹהוֹת לְפִי שֶׁכֻּלָּן נוֹלְדוּ מִקַּיִן שֶׁנּוֹלַד מֵחַוָּה מִפֹּחַ אֵל נָכָר, וְהֶבֶן זֶה.

וּבַמֻּדְרָשׁ ״זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם״ לְמִדְךָ שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּבְרָא אָדָם הֶעֱמִיד תּוֹלָדוֹת. ״זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם״, מִכָּאן שֶׁהָאִשָּׁה גַּם כֵּן נִקְרֵאת ״אָדָם״ כִּי הִיא מִכְּלַל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי וְיֵשׁ לָהּ עִקָּר גָּדוֹל, וְכֵן כָּתוּב בְּפֵרוּשׁ: ״כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת״. וְיֵשׁ לְךָ לְקַנּוֹת לֵב בְּמִלּוֹת ״זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם״, כִּי כֵן כָּתוּב: ״וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים״, וְכָתוּב (דברי הימים א ד׳:כ״ג): ״הֵמָּה הַיּוֹצְרִים״, כִּי נִשְׁמַת הַזָּכָר מִן הַזָּכָר וְנִשְׁמַת הַנְּקֵבָה מִן הַנְּקֵבָה. וּמִטַּעַם זֶה נִזְדַּוֵּג לָהּ נָחָשׁ לְחַוָּה וְלֹא לְאָדָם, לְפִי שֶׁנִּשְׁמָתָהּ מִן הַמִּדָּה הַמְקֻבֶּלֶת מִצָּפוֹן שֶׁהוּא הַשְּׂמאל, וְזֶה שֶׁתִּמְצָא בְּסֵפֶר הַבָּהִיר בְּסוֹפוֹ, אָמַר הַנָּחָשׁ: הוֹאִיל וְנִשְׁמָתָהּ מִצַּד צָפוֹן אֲסִיתֶנָּה מֵהֶרָה, עַד כָּאן.

ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ. הַכָּתוּב הַזֶּה לְעֵד כִּי קַיִן לֹא הוֹלִידוֹ אָדָם וְלֹא הָיָה ״בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ״. וּפְרִישָׁתוֹ מִן הָאִשָּׁה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָיָה לְסִבָּה כִּי הֶצְרֵךְ זְמַן כָּזֶה עַד שֶׁיִּוָּלְדוּ מִמֶּנּוּ וּמִמֶּנָּה הָרְאוּיִים לְהִוָּלֵד, וְאֵלּוּ הֵן רוּחִין וְשֵׁדִין וְלִילִין. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ: כָּל אוֹתָן מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁנִּבְרָא הָיָה לְסִבָּה כִּי הֶצְרֵךְ זְמַן כָּזֶה עַד שֶׁיִּוָּלְדוּ מִמֶּנּוּ וּמִמֶּנָּה הָרְאוּיִים לְהִוָּלֵד, וְאֵלּוּ הֵן רוּחִין וְשֵׁדִין וְלִילִין. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ: כָּל אוֹתָן מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁפֵּרֵשׁ אָדָם מִן הָאִשָּׁה רוּחוֹת נְקֵבוֹת הָיוּ מִתְחַמְּמוֹת מֵאָדָם וְיוֹלְדוֹת זְכָרִים, וְרוּחוֹת זְכָרִים הָיוּ מִתְחַמְּמִין מִן הָאִשָּׁה וְיוֹלְדִים נְקֵבוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בְּנֹחַ שֶׁלֹּא הוֹלִיד עַד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְהָיָה לְסִבָּה, שֶׁאִלּוּ הֶעֱמִיד תּוֹלָדוֹת בֶּן שִׁבְעִים אוֹ בֶּן מֵאָה שָׁנָה הָיָה זַרְעוֹ וְזֶרַע זַרְעוֹ כֻּלָּה קֹדֶם שֶׁיָּבֹא הַמַּבּוּל, וְעַל כֵּן כְּבֵשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעְיָנוֹ וְלֹא הוֹלִיד עַד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, כִּי הָיָה יֶפֶת בְּנוֹ הַגָּדוֹל נֶעֱנָשׁ קֹדֶם בֹּא הַמַּבּוּל, וְלֹא הָיָה זוֹכֶה לְהִנָּצֵל בַּגֹּפֶן הַגָּדוֹל הַהוּא. וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר הַדּוֹרוֹת שֶׁהֶאֱרִיכוּ יָמִים, שֶׁיֵּשׁ בְּכָל אֶחָד וְאֶחָד סִבָּה, אֲלוּ הָיֵינוּ יוֹדְעִים וּמַשִּׂיגִים אוֹתָהּ.

וַדַּע כִּי חֵלֶק הַכָּתוּב חַיֵּי הָרִאשׁוֹנִים בַּדּוֹרוֹת הֵהֵם עַל שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: הָאֶחָד, שֶׁהִזְכִּיר כַּמָּה שָׁנִים הָיוּ לוֹ לְאָדָם קֹדֶם שֶׁהוֹלִיד; הַשֵּׁנִי, אַחֲרֵי שֶׁהוֹלִיד אֶת פֶּלֶג; הַשְּׁלִישִׁי שֶׁכָּלַל אֶת כָּלָן. וְאוּלָם הַטַּעַם כְּנֶגֶד זְמַנּוֹ שֶׁל אָדָם שֶׁהוּא נֶחְלָק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים, נַעֲרוּת בַּחֲרוּת זִקְנָה.

וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי הִזְכִּיר בְּכָל הַדּוֹרוֹת שֶׁמֵּאָדָם וְעַד נֹחַ בְּכָל אֶחָד מֵהֶם ״וַיָּמֹת״ וְלֹא הָיָה צָרִיךְ, כִּי בֵּינָן שֶׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל אָדָם הָרִאשׁוֹן בְּיָדוּעַ שֶׁכָּל תּוֹלְדוֹתָיו מֵתוּ, כִּי הֲעֲנָפִים נִפְסָדִים בְּהִפָּסֵד הַשֹּׁרֶשׁ. אֲבָל הָיָה הָעִנְיָן לְהַזְכִּיר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם ״וַיָּמֹת״ לְפִי שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם מִקְצָת צַדִּיקִים כְּמוּתְשֶׁלַח וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, וְאִלְמָלֵא שֶׁהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב וְהִזְכִּיר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם ״וַיָּמֹת״ הָיָה אָדָם חוֹשֵׁב שֶׁנִּגְזְרוּ בִּגְזֵרַת הַמַּבּוּל וְלֹא מֵתוּ עַל מִטָּתָן כְּמוֹת כָּל הָאָדָם. וּלְפִיכָךְ נָהַג בּוֹ, וְאִלְמָלֵא שֶׁהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב וְהִזְכִּיר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם ״וַיָּמֹת״, וּבְסֵדֶר תּוֹלְדוֹת נֹחַ שֶׁהֵם מִנֹּחַ וָאֵילָךְ לֹא הִזְכִּיר ״וַיָּמֹת״ כְּלָל, שֶׁכְּבָר עָבַר הַמַּבּוּל וּבְיָדוּעַ שֶׁמֵּתוּ מִיתַת עַצְמָן.

כג וַיְהִי כָל יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. הָיוּ כָּל יְמֵי חַיָּיו שס״ה שָׁנִים כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, כִּי הַצַּדִּיק הַזֶּה יָדַע וְהִשִּׂיג מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְכוֹחוֹתָיו הָעֲצוּמִים, וְהִכִּיר בְּחָכְמָתוֹ כִּי יֵשׁ סִבָּה עֶלְיוֹנָה עַל הַכֹּל וְנִדְבַּק בָּהּ. וּכְבָר הוֹדַעְתִּיךָ לְמַעְלָה כִּי יֵשׁ מְאוֹרוֹת לַמְּאוֹרוֹת וְכֻלָּן נִמְשָׁכִים

מִן הָאוֹר הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר הַצַּדִּיק הַזֶּה זָכָה אֵלָיו. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן "וַיְהִי", מַה שֶּׁלֹּא תִּמְצָא בַּדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בְּאֶחָד מֵהֶם אֶלָּא "וַיִּהְיוּ", כְּדֵי לְרַמֵּז שֶׁנִּתְעַלָּה בָּאוֹר הָעֶלְיוֹן שֶׁכָּתוּב בּוֹ "יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר". וּמָצִינוּ גַּם בְּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם כָּלָשׁוֹן הַזֶּה, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר", וּמִזֶּה זָכָה לְאוֹר הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה עַל יָדוֹ, וְזָכָה לְקֶרוּן עוֹר פָּנִים, וְהָבֵן זֶה.

כד **וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים.** מַעֲלַת מִדַּת הַהִתְהַלְּכוּת לֹא יְזֻכֶּר רַק בַּצַּדִּיקִים, כְּגוֹן חֲנוֹךְ וְאַבְרָהָם, הוּא שֶׁהִזְכִּיר כָּאן בַּחֲנוֹךְ: "וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ", וּכְתִיב בְּנֹחַ (בראשית ו׳:ט׳): "אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ", וּכְתִיב בְּאַבְרָהָם (בראשית י״ז:א׳): "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי". וְכֻלָּן הִשִּׂיגוּ מַהֲלַךְ הַשֵּׁמֶשׁ וְכוֹחוֹתָיו הַגְּדוֹלִים הַמּוֹרִים עַל שָׂלְטָנוּת אֲדוֹן הַכֹּל וְרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁאֲנִי עָתִיד לִכְתֹּב בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם בְּפָסוּק "אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ". וְהִנֵּה חֲנוֹךְ דָּבַק בְּאוֹר עֶלְיוֹן שֶׁמְּמֶנּוּ נִבְרְאוּ וְנִמְשְׁכוּ הַמְּאוֹרוֹת בְּיוֹם רְבִיעִי, וְהוּא נִזְכָּר בִּבְרֹאשִׁית חָמֵשׁ פְּעָמִים וְהִתְנוֹצֵץ לְשִׁבְעַת אוּרִים. וְכֵן חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תּוֹרָה הֵם נֶחֱלָקִים לְשִׁבְעָה. וּכְנֶגֶד שִׁבְעָה אוּרִים אֵלּוּ הָיְתָה הַמְּנוֹרָה בְּשִׁבְעָה קָנִים, וְהָיְתָה מִקְשָׁה רֶמֶז לְאַחְדוּת, וְשִׁבְעָה אוּרִים אֵלּוּ הֵם הַנִּקְרָאִים "צְרוֹר הַחַיִּים", וְהַצַּדִּיק הַזֶּה דָּבַק בָּהֶם כִּי מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳, וְרָאוּי הָיָה לְכָךְ כִּי הָיָה שְׁבִיעִי לַדּוֹרוֹת וְהָיָה כְּנֶגֶד יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁהוּא יוֹם הַחַיִּים שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה, לְפִיכָךְ זָכָה לִחְיֵי עַד.

וְהִנֵּה חֲצִי הַשֵּׁם הַזֶּה נִקְשָׁר עִם חֲצִי הַשֵּׁם שֶׁל מְטַטְרוֹן, כִּי מֵעוֹדוֹ הִשְׁתַּדֵּל לָדַעַת אוֹתוֹ וּלְהַשִּׂיג עִנְיָנוֹ עַד שֶׁהִשִּׂיגוֹ וְדָבַק בּוֹ. וּלְפִי שֶׁדָּבַק בּוֹ נִשְׁתַּנָּה גּוּפוֹ וּשְׁמוֹ, כִּי נֶהְפַּךְ בְּשָׂרוֹ לְלַפִּיד אֵשׁ, וְנִקְרָא שְׁמוֹ מְטַטְרוֹן בִּשְׁמוֹ, כִּי הַדָּבֵק בַּדָּבָר נִקְרָא עַל שֵׁם הַדָּבָר שֶׁהוּא דָּבֵק בּוֹ, לְפִי שֶׁנַּעֲשָׂה כְּאִלּוּ הוּא וְהוּא אֶחָד. וּמַה שֶּׁאָמַר **וְאֵינֶנּוּ** הוּא מִלְּשׁוֹן רז״ל: אָמַר לֵיהּ אֵין, שֶׁהוּא הוֹדָאַת הַדָּבָר וְקִיּוּמוֹ. וְכֵן בְּתַרְגּוּם מְדֻקְדָּק: "וְאִיתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמִית יָתֵיהּ", וְהַלְקִיחָה הַזֹּאת לְתַגְמוּל גְּדוֹלָה וּמַעֲלָה שֶׁאֵין כָּמוֹהָ. וּמִכָּאן רֶמֶז לְגַן עֵדֶן וּלְהִשָּׁאֲרוּת הַנֶּפֶשׁ וְשֶׁהִיא קַיֶּמֶת נִצְחִית. גַּם זֶה רְאָיָה גְּדוֹלָה שֶׁאִלּוּלֵי לֹא חָטָא אָדָם הָיָה קַיָּם נִצְחִי לְעוֹלָם בְּגוּף וּבְנֶפֶשׁ. וְכֵן מָצִינוּ לְשׁוֹן לְקִיחָה גַּם כֵּן בְּאֵלִיָּהוּ, הוּא שֶׁכָּתוּב (מלכים ב ב): "אִם תִּרְאֶה אֹתִי לֻקַּח מֵאִתָּךְ".

כח **וַיּוֹלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ.** חֶשְׁבּוֹן עֲשָׂרָה הוּא עִקַּר הָעוֹלָם וְקִיּוּמוֹ. וְהִנֵּה נֹחַ הָיָה עֲשִׂירִי לְאָדָם וְרָאוּי לְהִתְקַיֵּם בּוֹ הָעוֹלָם, וּלְפִי שֶׁהַדּוֹרוֹת הָהֵם הָיוּ עֲתִידִין לְהַמְּחוֹת בַּמַּבּוּל וְאֵין בָּהֶם קוֹרֵא בְּשֵׁם ה׳ זוּלָתִי נֹחַ, עַל כֵּן לֹא תִּמְצָא בְּכֻלָּם זִכְרוֹן בֵּן וְלֹא זִכְרוֹן שֵׁם עַד שֶׁבָּא נֹחַ וְהִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב: **"וַיּוֹלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ".** וּמִלַּת "בֵּן" נִגְזֶרֶת מ״בִּנְיָן" כִּי הָעוֹלָם נִבְנָה וְנִתְקַיֵּם. גַּם עִקַּר הַדָּבָר וְקִיּוּמוֹ נִקְרָא "שֵׁם", כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי י׳:ז׳): "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב", כִּי אֵין עִנְיַן רִקָּבוֹן נוֹפֵל עַל הַשֵּׁם, כִּי הַשֵּׁם אֵינוֹ דָּבָר, אֲבָל הַכַּוָּנָה עַל עַצְמוֹ וְעִקָּרוֹ שֶׁיִּשְׁלוֹט בּוֹ רִקָּבוֹן. **וּמַה** שֶּׁקָּרָא אֶת שְׁמוֹ "נֹחַ" הָיָה לוֹ לְקָרוֹתוֹ "מְנַחֵם" לְפִי הָעִנְיָן שֶׁאָמַר **"זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ"**, אֲבָל יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַמ״ם מוּבְלַעַת, וְעִקַּר הַשֵּׁם הוּא "נַחַם", כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (זכריה י״א:ז׳): "לְאֶחָד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאֶחָד קָרָאתִי חֹבְלִים". כִּי כֵן מִשְׁפַּט הַכְּתוּבִים בְּהַרְבֵּה שֵׁמוֹת לְקַצֵּר הַמִּלָּה. וְיִהְיֶה טַעַם הַקִּצּוּר כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה שֵׁם "נֹחַ" כּוֹלֵל "חֵן", כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳". וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה נֹחַ עֲשִׂירִי וְהָעֲשִׂירִי קֹדֶשׁ לַה׳ עַל כֵּן הִזְכִּיר בּוֹ מִלַּת "זֶה", כִּלְשׁוֹן (שמות ט״ו:ב׳): "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ", כְּלוֹמַר "זֶה יְנַחֲמֵנוּ" בִּזְכוּת "זֶה". וּלְפִי שֶׁמִּלַּת "זֶה" כּוֹלֶלֶת שְׁתֵּי כַּוָּנוֹת אֵלּוּ, נִכְתְּבוּ בְּמִלַּת "זֶה" שְׁנֵי טְעָמִים. וְאַל יְהִא דָּבָר זֶה קַל בְּעֵינֶיךָ, שֶׁכָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ רְמִיזוֹת וְעִנְיָנִים שִׂכְלִיִּים נֶאֱמָרִים בְּהַשְׁגָּחָה גְּמוּרָה לְמִי שֶׁמִּתְבּוֹנֵן בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים. וְעַל זֶה דָּרְשׁוּ רז״ל שֶׁגַּם הַטְּעָמִים שֶׁבַּתּוֹרָה נִתְּנוּ מִסִּינַי, וְהוֹכִיחוּ זֶה מִמַּה שֶּׁכָּתוּב (נחמיה ח׳:ח׳): "וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא", וְדָרְשׁוּ כֵּן: "וְשׂוֹם שֶׂכֶל" אֵלּוּ הַפְּסוּקִים, "וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא" אֵלּוּ פִּסְקֵי טְעָמִים.

ל **וַיְחִי לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה.** תִּמְצָא בְּחֶשְׁבּוֹן מִכְנָן מֵאָדָם וְעַד נֹחַ אֶלֶף נ״ו שָׁנָה אִם אַתָּה מוֹנֶה שְׁנוֹת כָּל הַתּוֹלָדוֹת, שֶׁהֲרֵי אָדָם בֶּן ק״ל שָׁנָה כְּשֶׁהוֹלִיד לְשֶׁת, ק״ה שָׁנִים לְשֶׁת כְּשֶׁהוֹלִיד אֶת אֱנוֹשׁ, צ׳ שָׁנָה לֶאֱנוֹשׁ כְּשֶׁהוֹלִיד אֶת קֵינָן, ע׳ לְקֵינָן כְּשֶׁהוֹלִיד אֶת מַהֲלַלְאֵל, ס״ה לְמַהֲלַלְאֵל כְּשֶׁהוֹלִיד לְיֶרֶד, קס״ב שָׁנִים לְיֶרֶד כְּשֶׁהוֹלִיד לַחֲנוֹךְ, ס״ה שָׁנִים לַחֲנוֹךְ כְּשֶׁהוֹלִיד לְמְתוּשֶׁלַח, קפ״ז שָׁנִים לְמְתוּשֶׁלַח כְּשֶׁהוֹלִיד לְלֶמֶךְ, קפ״ב שָׁנִים לְלֶמֶךְ כְּשֶׁהוֹלִיד לְנֹחַ, וְחֶשְׁבּוֹן זֶה עוֹלֶה בְּכִנּוּן אֶלֶף נ״ו שָׁנָה שֶׁמֵּאָדָם וְעַד נֹחַ. וְאָדָם חַי תתק״ל שָׁנָה, אִם כֵּן לֹא רָאָהוּ נֹחַ, אֲבָל רָאָהוּ לֶמֶךְ אָבִיו, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁנּוֹלַד לֶמֶךְ הָיָה לוֹ לְאָדָם תתע״ד שָׁנִים, אִם כֵּן לְתַשְׁלוּם תתק״ל שָׁנִים שֶׁחַי אָדָם הֵם נ״ו שָׁנִים. הֲרֵי לְךָ כִּי לֶמֶךְ בֶּן נ״ו שָׁנָה כְּשֶׁרָאָה לְאָדָם הָרִאשׁוֹן.

פרק ו

ב **וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, "בְּנֵי הָאֱלֹהִים" הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹפְטִים, לְפִי שֶׁהַשּׁוֹפְטִים נִקְרָאִים "אֱלֹהִים" כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ב:כ״ז): "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל", וּמְתַרְגְּמִינַן "דַּיָּנָא". וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי אוֹתָם בְּנֵי הַשּׁוֹפְטִים שֶׁהָיָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּטֵיהֶם, הָיוּ עוֹשִׂים הֶחָמֵס עִם בְּנוֹת הָאָדָם בֵּין בְּאֹנֶס בֵּין בְּרָצוֹן. "וַיִּקְחוּ מֵהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ" זֶה הָיָה בְּאֹנֶס, וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר "אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם" זֶה הָיָה בְּרָצוֹן, כִּי הָיוּ בָּאִין עֲלֵיהֶן דֶּרֶךְ זְנוּת וְלֹא הָיָה הָעִנְיָן נוֹדָע עַד שֶׁהוֹלִידוּ לָהֶם בָּנִים, וְ"הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם", כְּלוֹמַר הָיוּ מַכִּירִים הַבְּרִיּוֹת שֶׁאֵינָן מִבְּנֵי שְׁאָר הָאֲנָשִׁים כִּי אִם מִבְּנֵי הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹפְטִים הָאֵלֶּה. וְאָמַר "מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ", כְּלְשׁוֹן הַכָּתוּב (ישעיה ס״ו:ג׳): "גַּם הֵמָּה בָּחֲרוּ בִּדְרָכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם

נַפְשָׁם חָפֵצָה״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה ״בְּנֵי הָאֱלֹהִים״ כְּבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה, וּמִשָּׁם תְּבִינֵהוּ, כִּי כָּל עִנְיְנֵי מַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית הֵם כְּפוּלִים וְהַכֹּל אֱמֶת.

ג **לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם.** מִלַּת ״יָדוֹן״ נִגְזָרָה מִן ״נִדְנָה״, הוּא שֶׁכָּתוּב (דניאל ז׳:ט״ו): ״אֶתְכְּרִית רוּחִי אֲנָא דָנִיֵּאל בְּגוֹ נִדְנָה״, וּפֵרוּשׁ ״נִדְנָה״ – תִּיק. וְנִרְתִּיק הַחֶרֶב נִקְרָא נִדְנָה וְיִקָּרֵא תִּיק. וְכֵן הַגּוּף תִּיק וּכְלִי לַנֶּפֶשׁ. וְעַל כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב: ״רוּחִי״ שֶׁהִיא הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁנָּתַתִּי מֵרוּחִי, לֹא יֵעָשֶׂה תִּיק בָּאָדָם לְעוֹלָם, כְּלוֹמַר לֹא יִתְקַיֵּם בּוֹ לְעוֹלָם, לְפִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְאוֹתוֹ הָרוּחַ.

וּבֵאֵר הַטַּעַם **בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר** שֶׁגַּם הָאָדָם הוּא בָּשָׂר כְּכָל בָּשָׂר הָרוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ כָּעוֹף וְכַבְּהֵמָה וְכַחַיָּה, כִּי רוּחִי שָׁנָּתַתִּי בּוֹ הוּא הַשִּׂכֶל, וְהֵם נִמְשָׁכִים אַחַר הַבָּשָׂר וְהַתַּאֲוֹת לֹא אַחַר הַשֵּׂכֶל.

וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. כְּלוֹמַר וּמִפְּנֵי זֶה אַאֲרִיךְ לָהֶם אַפִּי וְאֶקְבַּע לָהֶם מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁיְּשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה, וְאִם אֵינָם חוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה יֹאבְדוּ בַּמַּבּוּל. וְהַקְּמְחִי פֵּירֵשׁ בְּשֵׁם אָבִיו ״לֹא יָדוֹן״ מִגִּזְרַת מָדוֹן, יֹאמַר לֹא יִהְיֶה רוּחִי הַשִּׂכְלִי בְּמְרִיבָה עִם הָאָדָם עוֹד לְעוֹלָם, כִּי רוּחִי אֵין עִסְקוֹ בְּתַאֲוֹת וְהַגּוּף נִמְשָׁךְ אַחֲרֵיהֶם, זֶהוּ שֶׁאָמַר ״בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר״.

וְנִרְאֶה לִי בְּטַעַם הַמִּסְפָּר הַזֶּה, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה נִבְרָא בְּהֵ״א וְהוּא רוֹצֶה בְּקִיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, לְכָךְ הִמְתִּין לָהֶם מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, שֶׁמֵּאָה הוּא חֲמִישִׁית הַשָּׁנִים שֶׁל מַהֲלַךְ עֵץ הַחַיִּים, כְּדֵי שֶׁיִּתְבּוֹנְנוּ וְיָשׁוּבוּ. וְכֵן עֶשְׂרִים חֲמִישִׁית מֵאָה, וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲנִישׁ עַד עֶשְׂרִים. וְכֵן לֶעָתִיד, שֶׁכָּתוּב (ישעיהו ס״ה:כ״ב): ״כִּי כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי״. אֵינוֹ מַעֲנִישׁ עַד מֵאָה, וְהוּא שֶׁכָּתוּב: ״כִּי הַנַּעַר בֶּן מֵאָה שָׁנָה יָמוּת״ וְגוֹ׳. וְזֶה לְשׁוֹן ״וְהָיוּ יָמָיו״, כְּלוֹמַר כְּאֵלּוּ הַיּוֹם נוֹלָדִים וְרַטָּפַשׁ בְּשָׂרָם מִנַּעַר.

בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר. נִרְמַז כָּאן מֹשֶׁה וְכֵן מִנְיַן שְׁנוֹתָיו. וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁלֹּא הָיָה נַח רָאוּי לְהִנָּצֵל, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב (בראשית ו׳:ז׳): ״כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם״, אֶלָּא שֶׁנִּצּוֹל בִּזְכוּת מֹשֶׁה שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ, וְזֶהוּ רֶמֶז ״בְּשַׁגַּם״.

ו **וַיִּנָּחֶם ה׳ כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ** מִלַּת ״עָשָׂה״ מוֹרָה עַל הַרְכָּבַת צוּרָה בְּגֹלֶם, כִּי הַצֶּלֶם הוּא הַצּוּרָה וְהַדְּמוּת הוּא הַגֹּלֶם, וְעַל כֵּן אָמַר: ״בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ״. וּבְפָסוּק ״זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם״ אָמַר ״בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ״, הִזְכִּיר מִלַּת ״בְּרִיאָה״ בְּעִנְיַן הַצּוּרָה, וְהִזְכִּיר ״עֲשִׂיָּה״ בְּעִנְיַן הַדְּמוּת. וְאָמַר: ״בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ״ כְּלוֹמַר הִרְכִּיב הַצּוּרָה בַּגֹּלֶם. וְכֵיוָן שֶׁהַדְּמוּת פֵּרוּשׁוֹ גֹּלֶם, כְּשֶׁאָמַר: ״בִּדְמוּת אֱלֹהִים״ הוּא כְּמוֹ ״עֶבֶד אֱלֹהִים״, שֶׁהָעֶבֶד חוּץ מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן הָיָה מִתְנַחֵם עַל הַהַרְכָּבָה הַזֹּאת, לוֹמַר כִּי טוֹב הָיָה שֶׁתִּשָּׁאֵר צוּרָתָהּ בְּמְקוֹמָהּ וְשֶׁלֹּא תִּתְרַכֵּב עִם זֶה הַגֹּלֶם. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: נוֹחַ לוֹ לְאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ״, לֹא אָמַר ״עַל הָאָרֶץ״ לְפִי שֶׁנִּשְׁתַּקְּעוּ בַּתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת.

וְהִסְתַּפֵּל כַּוָּנַת שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁשִּׁבַּח הַצּוּרָה כְּשֶׁלֹּא הֻרְכְּבָה מֵעוֹלָם כְּלָל בַּגֹּלֶם, הוּא שֶׁאָמַר (קהלת ד׳:ג׳): ״וְשִׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים וְגוֹ׳ וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֶת אֲשֶׁר עֲדֶן לֹא הָיָה״. וּכְבָר הִמְשִׁילוּ חֲכְמֵי הַמֶּחְקָר שָׁלֹשׁ דְּרָכִים הַלָּלוּ: הָאַחַת, הַצּוּרָה שֶׁלֹּא הֻרְכְּבָה מֵעוֹלָם כְּלָל בַּגֹּלֶם, הִמְשִׁילוּהָ לְמֶלֶךְ יוֹשֵׁב בְּהֵיכָלוֹ; הַשְּׁנִיָּה, הַצּוּרָה שֶׁנִּפְרְדָה מִן הַגֹּלֶם, הִמְשִׁילוּהָ לְמֶלֶךְ שֶׁיָּצָא מִבֵּית הָאֲסוּרִים וְחָזַר לְמַלְכוּתוֹ; הַשְּׁלִישִׁית, הַצּוּרָה הַמֻּרְכֶּבֶת עֲדַיִן בַּגֹּלֶם, הִמְשִׁילוּהָ לְמֶלֶךְ חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים. וְאֵין סָפֵק כִּי מַעֲלַת הַמֶּלֶךְ גְּדוֹלָה יוֹתֵר מְאֹד בָּרִאשׁוֹנָה מִבַּשְּׁנִיָּה וּבַשְּׁנִיָּה יוֹתֵר מִבַּשְּׁלִישִׁית. וְרָאוּי לִשְׁאוֹל בָּכָאן, אִם כֵּן שֶׁהָרִאשׁוֹנָה יוֹתֵר מְעֻלָּה, לָמָּה הֻרְכַּב, וְלָמָּה יִשַּׁבַּח הַכָּתוּב הַהַרְכָּבָה הַזֹּאת בַּחֲתִימַת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁאָמַר: ״וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״, וְהַשֶּׁבַח הַזֶּה שֶׁשִּׁבַּח אֶת הַכֹּל יִכְלוֹל גַּם הָרְכָּבַת הַצּוּרָה בַּגֹּלֶם בָּאָדָם הַנִּבְרָא בְּיוֹם שִׁשִּׁי, וְאִם כֵּן אֵיךְ שִׁבַּח הַכָּתוּב הָרְכָּבַת הַצּוּרָה בַּגֹּלֶם וְהִזְכִּיר בְּכָלָל ״וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״, וְיָבֹא שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְשַׁבֵּחַ אוֹתָהּ כְּשֶׁלֹּא הֻרְכְּבָה בַּגֹּלֶם בְּהֵפֶךְ מִדִּבְרֵי מֹשֶׁה, וְאָמַר: ״וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֶת אֲשֶׁר עֲדֶן לֹא הָיָה״? וּתְשׁוּבַת הַדָּבָר, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָרִאשׁוֹנָה יוֹתֵר מְעֻלָּה מֵהַשְּׁתַּיִם מִצַּד שֶׁלֹּא הִשִּׂיגָה צַעַר וְנֶזֶק וְלֹא נִדְבְּקָה אֶל הַגֹּלֶם, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁנִּדְבְּקָה אֶל הַגֹּלֶם וְנִבְדְּלָה מִמֶּנּוּ וְהִיא טְהוֹרָה כַּאֲשֶׁר בָּאָה, אָז נִתְפָּרְסְמָה מַעֲלָתָהּ וְנִבְחֲנָה כַּזָּהָב. וְעַל כֵּן נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים מִתְאַוּוֹת לָשׁוּב לְמְקוֹמָן הָרִאשׁוֹן. וּמִפְּנֵי זֶה יִשַּׁבַּח מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הַהַרְכָּבָה בָּזוֹ, כִּי הִיא מְשֻׁבַּחַת כְּשֶׁהִיא חוֹזֶרֶת טְהוֹרָה כְּשֶׁבָּאָה, לְפִי שֶׁהִצְלִיחָה בִּשְׁלִיחוּתָהּ. וְיִהְיֶה בֵּאוּר הַכָּתוּב כְּפִשׁוּטוֹ: ״הָאָדָם בָּאָרֶץ״ – הָאָדָם שֶׁבָּאָרֶץ. כִּי הַנְּחָמָה הָיְתָה בַּעֲבוּר הָאָדָם לְחָטְאוֹ. כַּיּוֹצֵא בּוֹ (ישעיהו ס״ב:ז׳): ״עַד יְכוֹנֵן וְעַד יָשִׂים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ״, בֵּאוּרוֹ ״עַד יָשִׂים תְּהִלָּה אֶת יְרוּשָׁלַם שֶׁבָּאָרֶץ״. וְכֵן כָּתוּב בְּפֵרוּשׁ (תהילים קכ״ב:ב׳-ג׳): ״יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו״, יְרוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה לְמַטָּה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָהּ יַחְדָּו לְמַעְלָה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״וַיִּנָּחֶם ה׳ כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ״, ״וַיִּנָּחֶם ה׳״ הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן שֶׁבִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, ״כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ״, בַּעֲבוּר הָאָרֶץ הוּא שֶׁנִּחַם, כִּי הִיא הַגּוֹרֶמֶת.

וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִלַּת ״לֵב״ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ אֶלָּא מָשָׁל, וְהוּא הַדִּין בִּשְׁאָר הָאֵבָרִים הַגּוּפָנִיִּים שֶׁבָּאָדָם הַמְיֻחָסִים אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, כְּגוֹן: ״פִּי ה׳״, ״עֵינֵי ה׳״, ״אָזְנֵי ה׳״, ״יַד ה׳״, ״רַגְלֵי ה׳״. אַךְ מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר נִתְבָּרֵר אֲצָלֵנוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בַּטּוֹב, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו מ״ב:כ״א): ״ה׳ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ״, וְלֹא חָפֵץ בְּרַע, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים ה׳:ה׳): ״כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה״ וְגוֹ׳, מִפְּנֵי זֶה כִּשְׁהַכָּתוּב רָצָה לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי

כְּשֶׁנַּעֲשָׂה מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ, יֹאמַר בּוֹ שֶׁיִּשְׂמַח, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שם קד): ״יִשְׂמַח ה׳ בְּמַעֲשָׂיו״, וּכְשֶׁנַּעֲשָׂה מַה שֶּׁלֹּא חָפֵץ, יֹאמַר בּוֹ ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״, כִּי אִי אֶפְשָׁר לָנוּ לַעֲמוֹד עַל רְצוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוָתוֹ וּלְהָזְהֵר מֵעֲבֵרוֹת בִּלְתִּי אִם יַשְׂמִיעֵנוּ כֵּן בַּמִּדּוֹת הַלָּלוּ שֶׁהֵן מִדּוֹת בְּנֵי הָאָדָם. וְעַל כֵּן כְּשֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ מְחַשֵּׁב בּוֹ בְּעַצְמוֹ מִמְּקוֹם מַחְשַׁבְתּוֹ יַזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב ״לִבּוֹ״, כִּי הַלֵּב בָּאָדָם כְּלִי הַמַּחְשָׁבָה הַבָּאָה אֵלָיו מִן הַמּחַ. וְכֵן תִּרְאֶה כִּי הָרוֹצֶה לְהִתְבּוֹדֵד וְלִמְשׁךְ שֶׁפַע הַמַּחְשָׁבָה יָכֹף רֹאשׁוֹ וְיַחְשֹׁב כְּדֵי שֶׁיֵּרֵד שֶׁפַע הַמַּחְשָׁבָה מִן הַמּחַ שֶׁהוּא מְקוֹר הַמַּחְשָׁבָה אֶל הַלֵּב, וְאָז עַל פִּי שֶׁזֶּה מָשָׁל וְרָחוֹק מִן הַנִּמְשָׁל, הִנֵּה הַנִּמְשָׁל בְּדִמְיוֹנוֹ, וּמִזֶּה תִּקָּרֵא הַמַּחְשָׁבָה שֶׁהַשֶּׁפַע שֶׁלָּהּ וְכֹחָהּ יָרֵד מִלְּמַעְלָה – ״לִבּוֹ״. וְכֵן הַשָּׁלִיחַ הַשָּׁלוּחַ מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמוֹ יִקָּרֵא ״פִּי ה׳״, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו ל״ד:ט״ז): ״כִּי פִי הוּא צִוָּה״, כְּלוֹמַר מַלְאָכִי, ״וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן״, כְּלוֹמַר וְרוּחוֹ שֶׁל הַמַּלְאָךְ הַנִּקְרָא ״פִּי״, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן ״וּמַלְאֲכֵיהּ״. גַּם הַנְּבִיאִים נִקְרָאִים ״פִּי ה׳״. גַּם אוּרִים וְתֻמִּים. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל (יהושע ט׳:י״ד): ״וְאֶת פִּי ה׳ לֹא שָׁאָלוּ״ – אֵלּוּ אוּרִים וְתֻמִּים. וּכְשֶׁהוּא שָׁלִיחַ לְהַשְׁגִּיחַ עַל מַעֲשֵׂה הַבְּרִיּוֹת לְהַעֲנִישָׁם אוֹ לְגָמְלָם, יִקָּרֵא ״עַיִן״, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהילים ל״ד:ט״ז): ״עֵינֵי ה׳ אֶל צַדִּיקִים״, (ד״ה ב טז) ״ה׳ עֵינָיו מְשׁוֹטְטוֹת״ וְגוֹ׳, ״בְּכָל מָקוֹם עֵינֵי ה׳ צֹפוֹת״ וְגוֹ׳, (זכריה ג׳:ט׳) ״עַל אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם״, בֶּאוּרוֹ הַשְׁגָּחוֹת רַבּוֹת. וּכְשֶׁהוּא שָׁלִיחַ לִשְׁמֹעַ דָּבָר אוֹ לְקַבֵּל אוֹתוֹ, יִקָּרֵא ״אָזְנַיִם״, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (במדבר י״א:א׳): ״וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי ה׳״. כִּי כְּשֵׁם שֶׁהָאָזֶן בָּאָדָם כְּלִי הַשְּׁמִיעָה, כֵּן הַמַּלְאָךְ הַשָּׁלוּחַ כְּלִי לִשְׁמֹעַ הַדָּבָר הַהוּא לְהַגִּיעוֹ וּלְקַבְּלוֹ, וְנִקְרָא בְּשֵׁם כְּלִי הַשְּׁמִיעָה שֶׁבָּאָדָם. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל (תהילים מ׳:ז׳): ״אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִי״, אֵין אָזְנַיִם שֶׁל מַעְלָה כְּרוּיוֹת אֶלָּא לִשְׁמֹעַ תְּפִלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. בָּא לְבָאֵר כִּי הַמַּלְאָךְ הַיָּדוּעַ הַמְּמֻתִּין עַד שֶׁתִּתְפַּלֵּל כְּנֶסְיָה אֲחֵרוֹנָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, הוּא וְכֹחוֹתָיו נִקְרָאִים בְּשֵׁם ״אָזְנַיִם״ לִשְׁמֹעַ הַתְּפִלּוֹת וְלִטֹּל אֶת כֻּלָּן וְלַעֲשׂוֹת עֲטָרָה וּלְהַגִּיעַ בְּרֹאשׁ הַמֶּלֶךְ בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם. וּכְשֶׁהוּא שָׁלִיחַ לְהִלָּחֵם עִם אֻמָּה לְהַכּוֹתָהּ אוֹ לַעֲקֹר אוֹתָם, יִקָּרֵא ״יַד ה׳״, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בַּפְּלִשְׁתִּים (שמואל א ה׳:י״א): ״כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם״. וּבְמִצְרַיִם (שמות ט׳:ג׳): ״הִנֵּה יַד ה׳ הוֹיָה״. וּבְטִבְעָתָם: ״אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה״. וּכְשֶׁשְּׁלוּחָיו וּפְמַלְיָא שֶׁלּוֹ מִתְקַבְּצִים לִפְעֹל בָּעוֹלָם עִנְיָן מְחֻדָּשׁ, נִקְרָאִים ״רַגְלָיו״, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב לֶעָתִיד (זכריה י״ד:ד׳): ״וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים״, שֶׁעִנְיָנוֹ חֵילוֹתָיו. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב בִּצְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל (במדבר כ׳:י״ט): ״בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה״, שֶׁשָּׁעֲמוּ בִּצְבָאוֹתַי, כַּאֲשֶׁר אַזְכִּיר שָׁם בְּעֶזְרַת ה׳.

וַעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״, אָמַר רַבִּי אָמֵי: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבָּנָה פַּלְטְרִין עַל יְדֵי אַדְרִיכָל וְלֹא עָרְבָה לוֹ, עַל מִי לְהִתְרָעֵם, לֹא עַל אַדְרִיכָל? עוֹד, לְמֶלֶךְ שֶׁעָשָׂה סְחוֹרָה עַל יְדֵי סַרְסוּר וְלֹא הִצְלִיחַ בָּהּ, עַל מִי לְהִתְרָעֵם, לֹא עַל הַסַּרְסוּר? הֶבֵן הַמָּשָׁל הַנִּמְרָץ הַזֶּה. וּלְפִי שֶׁהָיָה בִּמְשַׁל הָאַדְרִיכָל מָקוֹם לִטְעוֹת בִּשְׁתֵּי רְשֵׁיוֹת, כִּי יֹאמַר אָדָם אַף עַל פִּי שֶׁהַמֶּלֶךְ מֶלֶךְ הָאַדְרִיכָל חָכָם מִמֶּנּוּ בְּאוֹתָהּ מְלָאכָה, וְאֵין הַדָּבָר כֵּן חַס וְשָׁלוֹם כִּי הַכֹּל אֶחָד מְיֻחָד בְּלִי פֵּרוּד, עַל כֵּן חָזַר רַבִּי אָמֵי לְהַזְכִּיר מְשַׁל הַסַּרְסוּר, שֶׁהַסַּרְסוּר אֵין שׂוּם כֹּחַ בַּסְּחוֹרָה וְאֵין לוֹ חֵלֶק בָּהּ כְּלָל. וְכַוָּנַת רַבִּי אָמֵי בִּשְׁנֵי הַמְּשָׁלִים כִּי הָאַדְרִיכָל הוּא הַסַּרְסוּר וְהַסַּרְסוּר הוּא הָאַדְרִיכָל. פֵּרוּשׁ אַדְרִיכָל – אֻמָּן אוֹ בַּנַּאי. תַּרְגּוּם (מלכים א ה׳:ל״ב) ״וַיִּפְסְלוּ בְּנֵי שְׁלֹמֹה״ – ״וּבְנוּ אַדְרִיכְלֵי שְׁלֹמֹה״.

וַעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״, הוּא הָאַדְרִיכָל וְהַסַּרְסוּר שֶׁהִזְכִּיר בַּמִּדְרָשׁ, וְשָׁם בְּאֵרוּ סוֹד הָעִנְיָן, וְהַמֶּלֶךְ ה׳ יַדַּבֵּר עִמּוֹ וְאָמַר: ״אִמְּחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי וְגוֹ׳ כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם״ כְּתִיב. וְיֵשׁ לְךָ לְהַשְׁכִּיל וְלִקְנוֹת לֵב בִּלְשׁוֹן ״הָאָדָם בָּאָרֶץ״ שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁתֵּי פְּעָמִים בִּשְׁנֵי פְּסוּקִים זֶה אַחַר זֶה, כִּי בָּרִאשׁוֹן יָדַבֵּר לְמַטָּה וּבַשֵּׁנִי לְמַעְלָה. וּמִלַּת ״וַיִּתְעַצֵּב״ תַּחְזֹר אֶל הָאָדָם, הוּא תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁבִּסְבָתוֹ עָשָׂה ה׳ אֶת הָאָרֶץ שֶׁבְּפָסוּק בְּרֵאשִׁית, שֶׁגָּרְמָה כָּל הָרָעָה הַנִּזְכֶּרֶת. וְיִהְיֶה בֵּאוּר הַכָּתוּב בְּסוֹדוֹ: ״וַיִּנָּחֶם״, הַכַּוָּנָה כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם, וְהַנֶּחָמָה לֹא בָּעֲבוּר הָאָדָם אֶלָּא בָּאָרֶץ, כְּלוֹמַר בַּעֲבוּר הָאָרֶץ הַגּוֹרֶמֶת, וְעַל כֵּן ״וַיִּתְעַצֵּב״ הָאָדָם ״אֶל לִבּוֹ״, בַּעֲבוּר לִבּוֹ, שֶׁהוּא הָיָה סִבָּה, כִּי הוּא הָאָרֶץ וְהַסַּרְסוּר וְהָאַדְרִיכָל. וּלְפִי שֶׁכָּתוּב בִּתְחִלַּת הַבְּרִיאָה ״יִשְׂמַח ה׳ בְּמַעֲשָׂיו״ הִזְכִּיר בּוֹ עַתָּה ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״. וְאַל יִקְשֶׁה עָלֶיךָ כְּשֶׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן עִצָּבוֹן בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְכֵן מַה שֶּׁכָּתוּב (ישעיהו כ״ב:י״ב) ״וַיִּקְרָא ה׳ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי״ וְגוֹ׳, שֶׁהֲרֵי כְּבָר אָמְרוּ בַּגְּמָרָא: הָא בְּבָתֵּי גַּוְאֵי הָא בְּבָתֵּי בָּרְאֵי, וּמִן הַגְּבוּרָה וּלְמַטָּה נִקְרָא ״בָּתֵּי בָּרְאֵי״, וְהָבֵן זֶה. וּכְשֵׁם שֶׁמָּצִינוּ בִּשְׁעַת הַכַּעַס קֹדֶם הַמַּבּוּל ״וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ״, כָּךְ הִזְכִּיר הַכָּתוּב בִּשְׁעַת הָרָצוֹן אַחַר הַמַּבּוּל וְקַבָּלַת הַקָּרְבָּן: ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִיף עוֹד״, וְזֶה מְבֹאָר.

ח וְנַחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳. כְּלוֹמַר אֵלּוּ רְשָׁעִים רְאוּיִים לְהֻמָּחוֹת, וְזֶה הַצַּדִּיק רָאוּי לְהִנָּצֵל כִּי מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה׳. וְנִתְבָּאֵר בְּכָאן הָעִנְיָן וְהַשָּׁכָר מְפֹרָשׁ, עִנְיָן לָרְשָׁעִים בְּמֵי הַמַּבּוּל וְשָׂכָר לְנֹחַ הַצַּדִּיק בַּהַצָּלָה וּבְמְצִיאוּת הַחֵן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ב:א׳): ״נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב, מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב״.

ט ״מִתְהַלֵּךְ בְּחֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו״ (משלי כ, ז)

שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הוֹדִיעָנוּ בַּכָּתוּב הַזֶּה (משלי כ׳:ו׳) כִּי אֵין הָאָדָם צַדִּיק עַד שֶׁיִּתְהַלֵּךְ בְּחֻמּוֹ בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְעִנְיַן הִתְהַלְּכוֹ בְּחֻמּוֹ הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה אָדָם אֶת הַמִּצְוֹת כְּמִשְׁפָּט וְשֶׁיְּכַוֵּן בָּהֶם לְאַהֲבָתוֹ וּלְיִרְאָתוֹ, לֹא לְהִתְגַּדֵּל וְלֹא לְהִתְפָּאֵר וְלֹא שֶׁיִּהְיֶה בִּשְׁבִיל זֶה מְכֻבָּד בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת יוֹתֵר, כִּי רָאוּי הָאָדָם שֶׁיַּעֲשֶׂה טוֹבוֹת וַחֲסָדִים כְּפִי יְכָלְתּוֹ וְשֶׁלֹּא יִתְפָּאֵר בָּהֶם, וְשֶׁיִּשְׁתַּדֵּל בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְלֹא יְסַפֵּרֵם בְּשִׂפְתוֹתָיו. וְכָל מִי שֶׁמְּסַפֵּר אוֹתָם בְּשִׂפְתוֹתָיו וּמְפָרְסֵם אוֹתָם וּמְשַׁתֵּבֵחַ בָּהֶם, הֲרֵי זֶה חוֹטֵא, וְיַגִּיעוּ מִזֶּה שְׁתַּיִם רָעוֹת: הָאַחַת שֶׁיִּתְגָּאֶה בְּסִפּוּרוֹ לְמִי שֶׁקִּבֵּל דְּבָרָיו וְהֶאֱמִין אוֹתָם, וְהַשֵּׁנִית שֶׁהוּא מְבַיֵּשׁ וּמַכְלִים לְמִי שֶׁקִּבֵּל

הַחֶסֶד מִמֶּנּוּ. וּמִדַּת הַצַּדִּיק הַמִּתְהַלֵּךְ בְּתָמּוֹ שֶׁאֵינוֹ מִתְפָּאֵר בְּמַעֲלוֹתָיו וּבְצִדְקוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, וְהִנֵּה הוּא נִקְרָא "אִישׁ אֱמוּנִים". וְעַל כֵּן סָמַךְ שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הַכָּתוּב הַזֶּה וְקִשְּׁרוֹ עִם הַכָּתוּב שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, הוּא שֶׁאָמַר (משלי כ׳:ו׳): "רַב אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא", יֹאמַר כִּי מִנְהַג רֹב בְּנֵי אָדָם שֶׁיַּכְרִיז וִיפָרְסֵם כָּל אֶחָד וְאֶחָד הַחֶסֶד וְהַטּוֹב שֶׁהוּא עוֹשֶׂה, אֲבָל אִישׁ אֱמוּנִים שֶׁיַּעֲשֶׂה חֲסָדִים וְטוֹבוֹת וְלֹא יְפָרְסֵם אֶלָּא שֶׁיְּכַסֵּם וְיַסְתִּירֵם – מִי יִמְצָא. וְהִזְכִּיר "אִישׁ אֱמוּנִים" כְּלְשׁוֹן (שם יא) "וְנֶאֱמָן רוּחַ מְכַסֶּה דָּבָר". וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּמָקוֹם אַחֵר עַל הָעִנְיָן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ (משלי י׳:ח׳): "חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט", וְאָמַר כִּי מִי שֶׁהוּא חֲכַם לֵב יִקַּח הַמִּצְוֹת בְּיָדָיו וְיוֹצִיאָם אֶל הַפֹּעַל וְלֹא יְסַפֵּר בְּשִׂפְתוֹתָיו, וְהֶאֱוִיל הוּא הֶפְכּוֹ לְגַמְרֵי, לֹא דַּי שֶׁאֵינוֹ מִשְׁתַּדֵּל בְּמַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת לָקַחַת אוֹתָם בְּיָדָיו, אֶלָּא שֶׁבְּשָׂעָה שֶׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל בְּמַעֲשֶׂה הָעֲבֵרוֹת שֶׁעֲלֵיהֶם נִקְרָא אֱוִיל הוּא מוֹדִיעָם בְּשִׂפְתוֹתָיו וּמְפָרְסֵם אוֹתָם לַכֹּל. וְהִנֵּה שְׁנֵיהֶם בְּהֶפֶךְ זֶה מִזֶּה, זֶה לוֹקֵחַ הַמִּצְוֹת בְּיָדוֹ וּמַסְתִּיר אוֹתָם וְזֶה מִשְׁתַּדֵּל בְּפִעֲלוֹת רָעוֹת וּמְגַלֶּה אוֹתָם, וּמִזֶּה אָמַר "יִלָּבֵט", כְּלוֹמַר חֲרִי הוּא נִתְפָּשׂ בִּשְׂפָתָיו, וְהוּא מִלְּשׁוֹן (הושע ד׳:י״ד) "וְעָם לֹא יָבִין יִלָּבֵט", וְתִרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְסָכְלָא בִּשְׂפָוָתֵיהּ מִתְאֲחַד". "אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו" כִּי הוּא הַמְּזַכֶּה לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים" – לָעֹשִׂים מֵאַהֲבָה, "וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר" לָעוֹשִׂים מִיִּרְאָה, הַאי בִּדְסָמִיךְ לֵיהּ וְהַאי בִּדְסָמִיךְ לֵיהּ. וְכֵן בְּאֵר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁזְּכוּת הַצַּדִּיק מוֹעִיל לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו, הוּא שֶׁאָמַר (משלי י״ד:כ״ו): "בְּיִרְאַת ה׳ מִבְטַח עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה". וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַכָּתוּב הַזֶּה בָּא לְשַׁבֵּחַ שָׁלֹשׁ שֶׁהֵן זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ. הִזְכִּיר תְּחִלָּה "מִתְהַלֵּךְ", וּמַעֲלַת הַהִתְהַלְּכוּת הִיא מַעֲלָה גְּדוֹלָה בַּצַּדִּיקִים וְהִנֵּה הִיא לְמַעְלָה מִמַּדְרֵגַת הַתְּמִימוּת, וּמַדְרֵגַת הַתְּמִימוּת לְמַעְלָה מִמַּדְרֵגַת הַצַּדִּיק, כִּי יֵשׁ צַדִּיק שֶׁאֵינוֹ תָּמִים שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְמַדְרֵגַת הַתְּמִימוּת. וְאֵלּוּ הֵן סֵדֶר הַמַּעֲלוֹת: אַחַר שֶׁהִגִּיעַ לְמִדַּת הַצַּדִּיק עוֹלֶה לְמִדַּת תָּמִים, וּמִמִּדַּת תָּמִים עוֹלֶה לְמִדַּת הַהִתְהַלְּכוּת. וּשְׁלָשְׁתָּן אֵלּוּ נִמְצָאִים בְּנֹחַ, הוּא שֶׁכָּתוּב:

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדוֹרֹתָיו אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלָּךְ נֹחַ. "תּוֹלְדוֹת", לְשׁוֹן מִקְרִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ז:א׳): "כִּי לֹא תֵדַע מַה יֵּלֶד יוֹם", שֶׁהֲרֵי הִזְכִּיר אַחֲרֵי כֵן "וַיּוֹלֶד נֹחַ" שֶׁהֵן הַתּוֹלְדוֹת. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב בַּצַּדִּיק הַזֶּה שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת שֶׁל שֶׁבַח שֶׁהָיוּ בְּהֶפֶךְ מִבְּנֵי דוֹרוֹ. הָאַחַת, שֶׁהָיָה צַדִּיק בְּמַעֲשָׂיו, לֹא אִישׁ חָמָס כִּבְנֵי דוֹרוֹ שֶׁכָּתוּב בָּהֶם: "וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס". הַשְּׁנִיָּה, שֶׁהָיָה תָּמִים, וְהוּא הַשָּׁלֵם בְּכָל מִדּוֹתָיו, כִּי הַבְּהֵמָה הַשְּׁלֵמָה בְּלִי מוּם יִקָּרֵאנָּה הַכָּתוּב "תְּמִימָה", כְּלְשׁוֹן הַכָּתוּב (במדבר י״ט:ב׳): "פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם". וּמוּם הָאָדָם הִיא הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה. וְעַל כֵּן הִזְכִּיר בְּנֹחַ כִּי הָיָה תָּמִים שָׁלֵם אֵין בּוֹ מוּם, כִּי אֵין בּוֹ מִדָּה מְגֻנָּה. וְאָמַר הַכָּתוּב (תהילים קי״ט:א׳): "אַשְׁרֵי תְמִימֵי דָרֶךְ", וּבְאוּרוֹ תְּמִימֵי הַמִּדּוֹת, וְזֶה הֶפֶךְ מִבְּנֵי דוֹרוֹ שֶׁהָיוּ בַּעֲלֵי מִדּוֹת מְגֻנּוֹת, הוּא שֶׁכָּתוּב בָּהֶם: "כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר" וְגוֹ׳. הַשְּׁלִישִׁית, "אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלָּךְ נֹחַ", וְיָדוּעַ כִּי מִדַּת הַהִתְהַלְּכוּת לֹא מְצָאנוּהָ רַק בִּיחִידֵי הַדּוֹר. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (דברים י״ג:ה׳): "אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ", וְלֹא אָמַר "הִתְהַלְּכוּ", לְפִי שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִם כְּלַל יִשְׂרָאֵל, וְהַמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת אֵיׁנָּה כִּי אִם בִּפְרָטֵי הַיְחִידִים, סְגֻלּוֹת כָּל דּוֹר וָדוֹר. וְעוֹד שֶׁאֵין לָשׁוֹן זֶה נוֹפֵל אֶלָּא עַל הַצַּדִּיק שֶׁהִשִּׂיג מַעֲלַת הַשֵּׂכֶל וְכֹחוֹת הַגַּלְגַּלִּים וְהַכּוֹכָבִים וְכֵיצַד הֵם פּוֹעֲלִים פְּעֻלּוֹת בַּשְּׁפָלִים, לְפִי שֶׁעִם הַהַשָּׂגָה הַזֹּאת מִתְפָּרְסֵם מַעֲלַת אֲדוֹן הַכֹּל וְרוֹמְמוּתוֹ. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהילים י״ט:ב׳): "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ", וּמִזֶּה אָמְרוּ רז״ל: כָּל הַיּוֹדֵעַ לְחַשֵּׁב בִּתְקוּפוֹת וּמַזָּלוֹת וְאֵינוֹ חוֹשֵׁב, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיהו ה׳:י״ב): "וְאֶת פֹּעַל ה׳ לֹא יַבִּיטוּ" וְגוֹ׳, וּכְתִיב (תהלים פ״ב:ה׳): "לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ". וְעַל כֵּן אָמַר בְּנֹחַ: "אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ", כִּי הִשִּׂיג מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְכֹחוֹתָיו הָעֲצוּמִים, וְיָדַע כֹּחוֹת הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, וְלֹא נָטָה לִבּוֹ אַחֲרֵיהֶם, כִּי יָדַע בְּחָכְמָתוֹ כִּי יֵשׁ סִבָּה עֶלְיוֹנָה עַל כֻּלָּן וְנִדְבַּק בָּהּ. וְזֶה בְּהֶפֶךְ מֵאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהָיוּ שְׁקוּעִים בַּעֲבוֹדַת הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת וְעוֹשִׂים אוֹתָם אֱלֹהוֹת. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב בָּהֶן: "וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ", כִּי נִטְּתָה הַדַּעַת אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה נִקְרָא הַשְׁחָתָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות ל״ב:ז׳): "כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ". וּמִזֶּה קָרָא הַכָּתוּב לְיֶרָבְעָם הֶעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה "אִישׁ מַשְׁחִית". וּבֵאֵר כִּי הַהַשְׁחָתָה הָיְתָה "לִפְנֵי הָאֱלֹהִים", וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בַּעֲבוֹדָה זָרָה (שם כ): "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי". וְהַמַּעֲלָה הַזֹּאת מְצָאנוּהָ לַחֲנוֹךְ רִאשׁוֹנָה, וְהוּא הָרִאשׁוֹן הַקּוֹדֵם בָּהּ, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: "וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים", כִּי נִסְתַּכֵּל בְּדוֹרוֹ שֶׁל אֱנוֹשׁ שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, וְעָמַד הוּא עַל הַחָכְמָה הַהִיא עַל הַשְּׁלֵמוּת, וְיָדַע וְהִשִּׂיג כִּי יֵשׁ סִבָּה רִאשׁוֹנָה עֶלְיוֹנָה עַל הַכֹּל, וּמִתּוֹךְ שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁהָיוּ שס״ה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה, נִרְמַז לָנוּ בַּכָּתוּב שֶׁהִשִּׂיג בְּחָכְמָתוֹ מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְנִדְבַּק בַּסִּבָּה הָעֶלְיוֹנָה יִתְבָּרַךְ. גַּם בְּאַבְרָהָם הִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים", מִמָּה שֶׁיָּדוּעַ שֶׁהוּא הִתְעַסֵּק עִם הָאֻמּוֹת הַרְבֵּה בְּעִנְיַן הָאֱמוּנָה וּמִשְׁפָּטֶיהָ וְחֻקֶּיהָ, שֶׁהָיָה חוֹלֵק תָּמִיד עִם אַנְשֵׁי כּוּתָא עִיר מוֹלַדְתּוֹ, שֶׁהָיוּ כֻּלָּם עוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהָיוּ אוֹמְרִים עָלָיו כִּי הוּא אֱלוֹהַּ, וְהָיוּ מְבִיאִין לְדַבְּרֵיהֶם רְאָיוֹת גְּדוֹלוֹת, וְכִרְאוֹתָם לָעַיִן כֹּחוֹ הַגָּדוֹל וְהֶעָצוּם בַּשְּׁפָלִים, וְאַבְרָהָם הָיָה מוֹדֶה לָהֶם בָּזֶה כְּלוֹמַר בְּעֹצֶם כֹּחוֹ הַגָּדוֹל, אַף כְּגַרְזֶן בְּיַד הָאָמָּן, וְעַל כֵּן מָסַר נַפְשׁוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, וְזֶהוּ "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים".

בְּדוֹרֹתָיו הָיָה רָאוּי לוֹמַר "בְּדוֹרוֹ", אֶלָּא כְּשֶׁבָּא הַמְּבוּל הָיָה בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּכְבָר עָבְרוּ עָלָיו דּוֹרוֹת הַרְבֵּה, וְהִגִּיד לְךָ הַכָּתוּב כִּי כָּל הַדּוֹרוֹת הָהֵם הִשְׁחִיתוּ וְלֹא הָיָה בְּכֻלָּן רָאוּי לְהִנָּצֵל זוּלָתוֹ.

וְעַל דָּרְךָ הַפְּשָׁט, מַה שֶּׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב נֹחַ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת שֶׁהִזְכִּיר: ״צַדִּיק, תָּמִים״ וְ״הִתְהַלֶּךְ נֹחַ״, לְהוֹרוֹת כִּי הָיָה שָׁלֵם בִּשְׁלָשְׁתָּן.
וְעַל דָּרְךָ הַמִּדְרָשׁ, לְפִי שֶׁרָאָה שְׁלֹשָׁה עוֹלָמוֹת: רָאָה הָעוֹלָם מְיֻשָּׁב וְחָרֵב וּמְיֻשָּׁב.

י **אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת.** הָיָה יֶפֶת גָּדוֹל מֵאֶחָיו, שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר: ״אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל״, וְחָם הַקָּטָן, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן״, אֲבָל הִקְדִּים שֵׁם לְמַעֲלָתוֹ, וְהִזְכִּיר אַחֲרָיו חָם כִּי כֵן נוֹלְדוּ, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר יֶפֶת בַּאֲחֲרוֹנָה.

יב **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ.** יַזְכִּיר עַתָּה **״אֱלֹהִים״** לְהַזְכִּיר בָּהֶם מִדַּת הַדִּין כִּי הִיא מְתוּחָה כְּנֶגְדָּם לְחֻטְאָם הַגָּדוֹל.
וְאָמַר **״וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה״**, וּמַה הִיא הַהַשְׁחָתָה? ״כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דַּרְכּוֹ״, קָרָא לְכֻלָּם בְּשֵׁם בָּשָׂר כִּי כֻלָּם הָיוּ מַשְׁחִיתִים אֶת הַזֶּרַע, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיה כ״ז): ״שַׁחֲטֵי הַיְלָדִים״ וְדָרְשׁוּ רז״ל: ״אַל תִּקְרֵי שׁוֹחֲטֵי אֶלָּא שׁוֹחֲטֵי״. וּלְפִי שֶׁהֵן קִלְקְלוּ זֶרַע הָאָדָם שֶׁהוּא נוֹצָר לְאַרְבָּעִים יוֹם, לְפִיכָךְ הָיָה עָנְשָׁם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה לְהַשְׁחֵת בְּמֵי הַמַּבּוּל שֶׁיָּרְדוּ עֲלֵיהֶם אַרְבָּעִים יוֹם. אַרְבַּע עֲבֵרוֹת אֵלּוּ הָיוּ בָּהֶן: עֲבוֹדָה זָרָה גִּלּוּי עֲרָיוֹת שְׁפִיכוּת דָּמִים וְחָמָס. וְטַעַם הָאַרְבָּעִים כָּל אֶחָד וְאֶחָד כְּנֶגֶד שֶׁהָיוּ עוֹבְדִין הַשֶּׁמֶשׁ שְׁלֹשִׁים יוֹם, וְכֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ פּוֹעֵל בּוֹ חֲמִשָּׁה יָמִים קֹדֶם בּוֹאוֹ בְּטָלָה, וַחֲמִשָּׁה יָמִים אַחַר שֶׁנִּתְרַחֵק מִטָּלָה, וַחֲרֵי אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ וְכֹחוֹתָיו עוֹמְדִים בְּטָלָה אַרְבָּעִים יוֹם, וְכֵן בְּכָל מַזָּל וּמַזָּל אַרְבָּעִים יוֹם, זֶהוּ כְּנֶגֶד עֲבוֹדָה זָרָה גִּלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. וְהֶחָמָס לְפִי שֶׁבְּעָלָיו עוֹבְרִין עַל מִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה לְאַרְבָּעִים יוֹם. וְלֹא הָיָה חֵטְא הַהַשְׁחָתָה הַזֹּאת בִּבְנֵי הָאָדָם בִּלְבַד כִּי אִם בְּכָל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: בְּרוֹתְחִין קִלְקְלוּ וּבְרוֹתְחִין נִדּוֹנוּ, כִּי הָיוּ מֵי הַמַּבּוּל רוֹתְחִין. כְּתִיב הָכָא: ״וַיִּשְׁכּוּ הַמָּיִם״, וּכְתִיב הָתָם (אסתר ז׳:י׳): ״וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה״.
וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר ״וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים״ זוֹ הַשְׁחָתַת עֲבוֹדָה זָרָה. וְרָמַז לְךָ הַכָּתוּב כִּי הָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, כְּגוֹן הַשְׁחָתַת עֲבוֹדָה זָרָה וְהַשְׁחָתַת הַזֶּרַע, וּבַעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ גַּם כֵּן, כְּגוֹן גֵּזֶל, שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד הָיוּ גּוֹזְלִין וְחוֹמְסִין זֶה מִזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס״.
וּמִמַּה שֶּׁהִזְכִּיר פַּעַם שֵׁנִית: ״כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם״ וְהִזְכִּיר עַל זֶה: ״קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנָי״, בֵּאֵר לְךָ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל הַגָּזֵל.
וְכֵן אָמַר יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ישעיהו נ״ד י״ד): ״רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא תִקְרַב אֵלָיִךְ״. וְהִזְכִּיר לְמַעְלָה (שם): ״כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי״, כִּי יְזַהִיר עַל עָוֹן הַגָּזֵל אֲשֶׁר עָלָיו נִתְקָרְבָה מְחִתַּת דּוֹר הַמַּבּוּל. וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁהַגָּזֵל מִן הַמִּצְוֹת הַמַּשְׂכָּלוֹת שֶׁאִלּוּלֵי לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה הָיָה אָדָם מוֹצִיא אוֹתָם בִּשְׂכָלוֹ, וּמֵשֶׂכֶל רִאשׁוֹן הוּא שֶׁאֵין לוֹ לְאָדָם כְּלוּם בְּמָמוֹנוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ.
וָדַע כִּי עִנְיַן הַמַּבּוּל רְאָיָה בְּרוּרָה עַל עִנְיַן חִדּוּשׁ הָעוֹלָם וְעַל הַהַשְׁגָּחָה, בְּרִאוֹתֵנוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲנִישׁ וּמְכַלֶּה אֶת הָרְשָׁעִים מִן הָעוֹלָם וּמַשְׁאִיר שְׁאֵרִית מִן הַצַּדִּיקִים כְּגוֹן נֹחַ וּבָנָיו, זֶה לְאוֹת כִּי הָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ וְכִי הַהַשְׁגָּחָה שׁוֹפַעַת בַּשִּׁפָלִים, כִּי בְּוַדַּאי בְּשֵׁם שֶׁהָיָה אָדָם הָרִאשׁוֹן אָב וְרֹאשׁ לְכָל הַנִּבְרָאִים אַחֲרָיו, כֵּן הָיָה נֹחַ אָב וְרֹאשׁ לְכָל הַנִּבְרָאִים אַחֲרֵי הַמַּבּוּל, וּבְשֵׁם שֶׁהָיוּ לְאָדָם הָרִאשׁוֹן שְׁלֹשָׁה בָּנִים, קַיִן הֶבֶל שֵׁת, וְלוֹ הָיוּ הַשָּׁנִים עֶקֶר וְהָאֶחָד נִתְקַלֵּל, כֵּן תִּמְצָא בְּנֹחַ שְׁלֹשָׁה בָּנִים, שֵׁם חָם וָיֶפֶת, וְלוֹ הָיוּ הַשָּׁנִים עֶקֶר וְהָאֶחָד נִתְקַלֵּל, וּבְשֵׁם שֶׁתִּמְצָא בִּבְנֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן הַשְּׁלִישִׁי שֵׁת שֶׁמִּמֶּנּוּ נִשְׁתַּכֵּל הָעוֹלָם וְהוּא הָיָה עֶקֶר הַבָּנִים, כֵּן בִּבְנֵי נֹחַ תִּמְצָא הַשְּׁלִישִׁי עֶקֶר הַבָּנִים, וְהוּא שֵׁם, שֶׁאֵין שׁוּם אֻמָּה זוֹכָה לְתוֹחֶלֶת הַמִּתִּים כִּי אִם בְּנֵי שֵׁם.

יד **עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר.** גֹּפֶר הוּא עֵץ הַנִּקְרָא קַתְרוֹס וְקַל הוּא עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״אָעִין דְּקַדְרוֹס״, וְהוּא מִן אֶרֶז, וְצִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְנֹחַ שֶׁיַּעֲשֶׂה לוֹ תֵּבָה מִן הָעֵץ הַזֶּה הַיָּדוּעַ וְשֶׁיְּכַנִּיס לְתוֹכָהּ מִכָּל מִינֵי בַּעֲלֵי חַיִּים, מִן בְּהֵמוֹת טְהוֹרוֹת וְעוֹפוֹת טְהוֹרִים שִׁבְעָה לְצֹרֶךְ קָרְבָּן, וּמִן הַבְּהֵמוֹת הַטְּמֵאוֹת וְהָעוֹפוֹת הַטְּמֵאִים שְׁנַיִם מִכֹּל, זָכָר וּנְקֵבָה, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם הַמִּין. הוֹדִיעַ אוֹתוֹ כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ עָתִיד לְהָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים.
וְכָאן הַבֵּן שׁוֹאֵל: כֵּינָן שֶׁהָיָה נֹחַ צַדִּיק תָּמִים כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב, וְהוּא הַמּוֹצֵא חֵן בְּעֵינֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, לָמָּה לֹא הָיָה מִתְפַּלֵּל עַל בְּנֵי דוֹרוֹ וְיַחְזִירֵם לַמּוּטָב, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ כִּי מִיָּד שֶׁהוֹדִיעוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פֻּרְעָנוּת שֶׁל סְדוֹם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם כַּמָּה פְּעָמִים לְבִלְתִּי הַשְׁחִיתָם, הוּא שֶׁאָמַר (בראשית י״ח:ל״א): ״הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל ה׳״, וְאָמַר עוֹד ״אַל נָא יִחַר לַה׳״. כֵּן הָיָה מִנְהָג הָרִאשׁוֹנִים וְהַנְּבִיאִים שֶׁהָיוּ נִגָּשִׁים אֶל הַשֵּׁם לְהִתְפַּלֵּל לְפָנָיו עַל בְּנֵי דוֹרָם, וְכֵן רָאוּי לְכָל פָּרְנָס הַדּוֹר לְהִתְפַּלֵּל עַל הַדּוֹר. וּתְשׁוּבַת הַדָּבָר כִּי מַה שֶּׁחָדַל נֹחַ הַצַּדִּיק לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדָם לֹא בְּמֶרֶד וְלֹא בְּמַעַל, אַךְ מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁקִּיּוּם הָעוֹלָם בַּעֲשָׂרָה, וּכְעִנְיַן שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל ״בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם״, וְאִלּוּ הָיָה בִּבְנֵי הַדּוֹר עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים לֹא הָיָה מֵבִיא עֲלֵיהֶם הַמַּבּוּל כִּי הָיָה הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם בִּשְׁבִילָם, אֲבָל בָּאֵי הַתֵּבָה לֹא הָיוּ כִּי אִם שְׁמוֹנָה, נֹחַ וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו, וּלְפִי שֶׁלֹּא נִשְׁלְמוּ לַעֲשָׂרָה לֹא הָיוּ רְאוּיִם שֶׁיִּנָּצֵל הַדּוֹר בִּשְׁבִילָם, וְדַי שֶׁיַּצִּיל נֹחַ שֶׁהָיָה עֲשִׂירִי אֶת נַפְשׁוֹ וְנַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ. וְזֶהוּ שֶׁתִּמְצָא בִּתְפִלָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כֵּינָן שֶׁהִזְכִּיר עֲשָׂרָה וְאָמַר: ״לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה״, מִיָּד אָמַר: ״וַיֵּלֶךְ ה׳״, לְפִי שֶׁגָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָיו שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם עֲשָׂרָה, וְאַבְרָהָם לֹא הָיָה רַשַּׁאי לְהִתְחַנֵּן בִּתְפִלָּתוֹ לְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל בְּנֵי הַדּוֹר בִּפְחוֹת מֵעֲשָׂרָה, וּלְפִיכָךְ נֶאֱבְדוּ מִן הָעוֹלָם. וְהוּא הָעִנְיָן בְּעַצְמוֹ בְּנֹחַ, שֶׁלֹּא הָיָה רַשַּׁאי לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם כֵּינָן שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה. וְעוֹד כִּי בְּכָאן נָתַן לָהֶם זְמַן אֹרֶךְ שֶׁיַּחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה, וְהֵם מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנִים, וְיִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁל הָרַחֲמָן שֶׁלֹּא עָנַשׁ אֶלָּא אִם כֵּן הִזְהִיר.

טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ. צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹתָהּ כַּשִּׁעוּר הַזֶּה, וּלְרִבּוּי הַמִּינִין שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהָבִיא בְּתוֹכָהּ הָיְתָה קְטַנָּה עַד מְאֹד, כִּי יִצְטָרֵךְ לְהָבִיא שָׁם בְּהֵמוֹת וְעוֹפוֹת טְמֵאִים וּטְהוֹרִים, וְחַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדוֹלוֹת, שְׁנַיִם מִכֹּל, וְיֵשׁ חַיּוֹת גְּדוֹלוֹת כְּפִילִים וּרְאֵמִים, וּלְפִי הַטֶּבַע חֲמִשִּׁים תֵּבוֹת כַּיּוֹצֵא בָּהּ הָיוּ קְטַנּוֹת מֵהָכִיל אֶת הַמִּינִין הָאֵלּוּ כֻּלָּם, אֲבָל הָיָה הָעִנְיָן נַס גָּדוֹל בְּלִי סָפֵק וּמַחֲזִיק מוּעָט אֶת הַמְּרֻבֶּה.

וְאוּלַי תִּשְׁאַל בְּכָאן, כֵּיוָן שֶׁהָיָה הַדָּבָר נַס לָמָּה יְצִוָּה לַעֲשׂוֹת אֶת הַתֵּבָה מֵעֵץ הַיָּדוּעַ, וּבְמִדּוֹת יְדוּעוֹת בְּאֹרֶךְ וְרֹחַב וְקוֹמָה, וְלַעֲשׂוֹת שְׁלֹשָׁה מְדוֹרִים תַּחְתִּים שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָכוֹל לְהַצִּילָם מִבְּלִי תֵּבָה וְשֶׁיֵּלְכוּ עַל פְּנֵי הַמַּיִם אוֹ יָכוֹל לְהַפְרִיחַ בָּאֲוִיר, כִּי כֹּל יוּכָל וְלֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ מְאוּמָה. וְהַתְּשׁוּבָה בָּזֶה, כִּי דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה לְצַוּוֹת עַל הָאָדָם שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּל יְכָלְתּוֹ בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, וּמַה שֶּׁיֶּחְסַר הַטֶּבַע בָּהֶן יַשְׁלִים הַנֵּס. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה תִּמְצָא בְּכָל הַנִּסִּים בַּתּוֹרָה אִם תִּסְתַּכֵּל בָּהֶם, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהֵם נִסִּים מְפֻרְסָמִים יֵשׁ בָּהֶם טֶבַע בְּמִקְצָת. וְזֶהוּ כְּעִנְיַן שֶׁתְּצַוֶּה הַתּוֹרָה בְּאַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה שֶׁיֵּצְאוּ חֲלוּצִים לַצָּבָא. גַּם הַכָּתוּב שָׁאַמַר (יהושע ח׳:ב׳): ״שִׂים לְךָ אֹרֶב לָעִיר מֵאֲחֲרֶיהָ״. וּמֵאַחַר שֶׁכָּל עִנְיְנֵי מִלְחֲמוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיוּ עַל יְדֵי נִסִּים גְּדוֹלִים, מַה יִּצְטָרְכוּ לְמַאֲרָב כְּמִנְהַג הָאֻמּוֹת שֶׁמִּלְחֲמוֹתֵיהֶם נִמְשָׁכוֹת אַחַר הַטֶּבַע, אֶלָּא בְּוַדַּאי הָיוּ רְאוּיִם לְהִתְנַהֵג בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וְה׳ יַשְׁלִים מַה שֶּׁיֶּחְסָר. וְעַל כֵּן בָּאָה הַמִּצְוָה בַּתּוֹרָה בְּתִקּוּן הַמַּעֲרָכוֹת וּדְבָרִים רַבִּים כַּיּוֹצֵא בָּאֵלֶּה. וְעוֹד יֵשׁ בָּזֶה טַעַם אַחֵר הִזְכִּירוּ רז״ל, כִּי מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂה הַתֵּבָה שֶׁיִּטָּרַח בָּהּ תָּמִיד כָּל הַיּוֹם בְּאָרְכָּהּ וּבְרָחְבָּהּ, יִרְאוּ הַבְּרִיּוֹת וִידַבְּרוּ בָּזֶה וְיַחְזְרוּ וְיִתְעוֹרְרוּ לַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה מִדַּרְכָּם הָרָע, וְאִם לֹא יָשׁוּבוּ, הִנֵּה הֵם רְשָׁעִים קְטַנֵּי אֱמוּנָה, רְאוּיִם שֶׁתָּחוּל עֲלֵיהֶם מִדַּת הַדִּין.

יח וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ. הַבְּרִית הַזֹּאת הוּא שֶׁמַּתְנֶה עִמּוֹ עַתָּה כִּי הֵמָּה יֹאבְדוּ וְהוּא יַעֲמֹד, וְכֻלָּם יִמָּחוּ בַּמַּבּוּל וְהוּא יִנָּצֵל, אוֹ יִרְמֹז לִבְרִית הַקֶּשֶׁת.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל: וְעַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת הַבְּרִית מֵעוֹלָם הִיא, וְהַמִּלָּה נִגְזֶרֶת מִן ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״, וְהִנֵּה ״בְּרִיתִי״ כְּמוֹ ״בְּרֵיתִי״, וְהַמִּלָּה כְּמוֹ סְמוּכָה, כִּי הִיא סְמוּכָה לָעוֹלָמִים שֶׁהָיוּ לְפָנֵינוּ, וְצִוָּה שֶׁתָּקוּם וְתִהְיֶה עִם הַצַּדִּיקִים. וְכֵן ״וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם״, (מלאכי ב׳:ה׳) ״בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ״, וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּבְאוּרוֹ, הַבְּרִית שֶׁהִיא נֶאֱצֶלֶת מֵעוֹלָם הוּא הָרַחֲמִים, וּסְמוּכָה לָעוֹלָמִים שֶׁהִיא מְנַהֶגֶת הָעוֹלָמִים, תָּקוּם וְתִהְיֶה עִם הַצַּדִּיק יְסוֹד עוֹלָם, וְעִם זֶה תְּקַבֵּל שֶׁפַע וְתַשְׁפִּיעַ לְמַטָּה, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״אִתְּכֶם״.

יט וּמִכָּל חָי. דָּרְשׁוּ רז״ל לְרַבּוֹת הַשֵּׁדִים, וְצִוָּהוּ יִתְבָּרֵךְ שֶׁיַּכְנִיסֵם אֶל הַתֵּבָה. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי אִי אֶפְשָׁר לָהֶם שֶׁיִּשָּׁאֲרוּ בְּמְקוֹמָם שֶׁהוּא הָאֲוִיר בְּגַלְגֵּלֵי הַיְסוֹדוֹת, לְפִי שֶׁהַגְּזֵרָה הָיְתָה ״לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים״, וְזֶה כּוֹלֵל כָּל בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה שֶׁעַל הָאָרֶץ, וְהוֹסִיף לוֹמַר עוֹד ״מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם״, שֶׁגְּזֵרַת הַמַּבּוּל הָיְתָה אַף עַל הַבְּרִיּוֹת שֶׁהֵן מִתַּחַת גַּלְגֵּלֵי הַיְסוֹדוֹת וְהֵם הַשֵּׁדִים, עַל כֵּן הַצְטָרֵךְ לְהַכְנִיס אֶל הַתֵּבָה פֶּן יִמָּחוּ בָּאֲוִיר אֲשֶׁר מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם.

וּמַה שֶּׁאָמַר ״תָּבִיא אֶל הַתֵּבָה״, אֵין לְהָבִין שֶׁהוּא יְבִיאֵם מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב אַחֲרָיו: ״יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת״, בֵּאֵר כִּי מֵעַצְמָם יָבֹאוּ. אֲבָל הַכַּוָּנָה כְּשֶׁאָמַר ״תָּבִיא אֶל הַתֵּבָה״ שֶׁיְּעַזֵּר אוֹתָן בְּכְנִיסָתָן וְיִשְׁתַּדֵּל בָּהֶן שֶׁיִּחְיוּ. וְהִנֵּה זֶה הָיָה בְּצִוּוּי, אֲבָל בַּמַּעֲשֶׂה הֵיכָן מָצִינוּ שֶׁבָּאוּ הַשֵּׁדִים לְתוֹךְ הַתֵּבָה בִּכְלַל שְׁאָר הַמִּינִין, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וְכָל הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל כָּנָף״, ״וְכָל הָעוֹף לְמִינֵהוּ״ — אֵלּוּ עוֹפוֹת טְמֵאִים, ״כֹּל צִפּוֹר״ — אֵלּוּ עוֹפוֹת טְהוֹרִים, ״כָּל כָּנָף״ — אֵלּוּ הַשֵּׁדִים שֶׁהֵם טָסִין בָּאֲוִיר, וְסָמַךְ לוֹ מִיָּד: ״וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה״.

כב וַיַּעַשׂ נֹחַ. זֶה מַעֲשֶׂה הַתֵּבָה, **כֵּן עָשָׂה,** שֶׁהִכְנִיס שְׁנַיִם מִכָּל הַמִּינִים וּמְזוֹנוֹת לְכֻלָּם. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: הִכְנִיס נֹחַ זְמוֹרוֹת לַפִּילִין וּזְכוּכִית לַנְּעָמִיּוֹת.

פרק ז

ב מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה. הָיָה מַסְפִּיק שֶׁיִּקַּח שְׁנַיִם שְׁנַיִם לְקִיּוּם הַמִּין, אֲבָל צִוָּהוּ שֶׁיִּקַּח מֵהֶם שִׁבְעָה לְצֹרֶךְ קָרְבָּן. וְהִנֵּה הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה מֻכְרָח בְּסוֹד הַקָּרְבָּנוֹת. וּכְבָר יָדַעְתָּ מֶחְכָּמָתוֹ שֶׁל בִּלְעָם, שֶׁאָמְרוּ רז״ל (דברים ל״ד:י׳): ״וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה״, בְּיִשְׂרָאֵל לֹא קָם אֲבָל בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם קָם, וּמִנּוּ בִּלְעָם; צִוָּה לְבָלָק וְאָמַר (במדבר כ״ג:א׳): ״בְּנֵה לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים״, וְאָמַר עוֹד (במדבר שם): ״אֶת שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי״.

וְהִנֵּה ה׳ יִתְבָּרֵךְ אָב הָרַחְמָן לֹא רָצָה לְגָזֹר שֶׁיָּבֹאוּ מֵעַצְמָם לְצֹרֶךְ קָרְבָּן לִהְיוֹת נִשְׁחָטִים, אֲבָל אָמַר: ״תִּקַּח לְךָ שִׁבְעָה״, שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל אַחֲרֵיהֶם וְיִטְרַח בַּמִּצְוָה. אֲבָל בְּאוֹתָם שֶׁהָיוּ לְחַיּוֹת זֶרַע הָיוּ שְׁנַיִם שְׁנַיִם, וְהָיָה גָּזוּר שֶׁיָּבֹאוּ מֵעַצְמָם, וְהוּ שֶׁכָּתוּב: ״יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת״. וְאָמַר גַּם ״מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם״ וְהַכָּתוּב נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה, אָמַר: גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם הַטָּהוֹר שִׁבְעָה שִׁבְעָה כַּנִּזְכָּרִים, ״אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ״ כְּלוֹמַר שִׁבְעָה זְכָרִים וְשֶׁבַע נְקֵבוֹת, וְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם עוֹד זָכָר וּנְקֵבָה, ״לְחַיּוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ״. וּמַה שֶּׁהֻצְרְכוּ לְפָרֵשׁ כֵּן, לְפִי שֶׁלִּקּוּיוֹם הַמִּין לָמָּה יִצְטָרֵךְ שִׁבְעָה, דֵּי בִּשְׁנַיִם. אוֹ נֹאמַר ״לְחַיּוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ״, שֶׁהוּא חוֹזֵר אֶל מַה שֶּׁהִזְכִּיר ״שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ״, וּכְאִלּוּ יֹאמַר הַכָּתוּב: מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה, וְכָל זֶה לְקָרְבָּן, וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הִיא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, לְחַיּוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה עָתִיד אֲנִי לְהָבִיא מַבּוּל, וְעַל כֵּן תִּצְטָרֵךְ אַתָּה שֶׁתִּקַּח וּתְקַיֵּם הַמִּין.

וּמֵה שֶׁהִזְכִּיר בְּמִין הַבְּהֵמָה "אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ" וּבְמִין הָעוֹף "זָכָר וּנְקֵבָה", מִפְּנֵי שֶׁאֵין טֶבַע הַהוֹלָדָה שָׁוֶה בָּהֶם, כִּי תּוֹלְדוֹת הַבְּהֵמָה כְּתוֹלְדוֹת מִין הָאָדָם, וְלָכֵן הִזְכִּיר "אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ", אֲבָל תּוֹלְדוֹת מִין הָעוֹף עַל יְדֵי הֶטָּלַת בֵּיצִים שֶׁהֵם הֵם הַתְחָלַת יְצִירָתָם.

וְדַעַת רז"ל בְּפֶרֶק חֵלֶק כִּי מִפְּנֵי שֶׁלֹּא בָּאוּ הַבְּהֵמוֹת עַל שֶׁאֵינָם מִינָן, עָשָׂה לָהֶן כָּבוֹד וְכָתַב בָּהֶן אִישׁוּת כְּמוֹ בָאָדָם. וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי בְּפָרָשָׁה שֶׁל מַעֲלָה שֶׁבָּהּ הוֹדִיעַ הקב"ה לְנֹחַ שֶׁיָּבִיא מַבּוּל, הִתְחִיל בְּמִדַּת הַדִּין: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל בָּשָׂר", וְסִיֵּם גַּם כֵּן בְּמִדַּת הַדִּין: "כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה". אֲבָל בְּפָרָשָׁה זוֹ שֶׁבָּהּ רָמַז לוֹ עַל הַקָּרְבָּן יַתְחִיל בְּמִדַּת רַחֲמִים: "וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ", וְסִיֵּם בְּמִדַּת רַחֲמִים: "וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'". וְכָל זֶה לְהוֹרוֹת כִּי אֵין כַּוָּנַת הַקָּרְבָּן כִּי אִם לְשֵׁם הַמְיֻחָד יִתְבָּרְךְ. הוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: כָּל הַקָּרְבָּנוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה לֹא נֶאֱמַר בָּהֶם לֹא אֵל וְלֹא אֱלֹהִים וְלֹא אֱלוֹהַּ אֶלָּא לְשֵׁם הַמְיֻחָד, שֶׁלֹּא לִתֵּן פֶּתְחוֹן פֶּה לְבַעַל דִּין לַחְלֹק.

ד **כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה.** מִלְּבַד שֶׁהָיָה לָהֶם זְמַן ק"כ שָׁנָה לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, עוֹד אֲנִי מַאֲרִיךְ לָהֶם שִׁבְעַת יָמִים. וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: אֵלּוּ שִׁבְעָה יְמֵי אֵבְלוֹ שֶׁל מְתוּשֶׁלַח הַצַּדִּיק, שֶׁשָּׁמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ וְלֹא הֵבִיא הַמַּבּוּל לִכְבוֹדוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ: "וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל הָאָרֶץ".

יא **נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ.** הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "בַּיּוֹם הַזֶּה נִפְתְּחוּ אֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם וְנִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם", כִּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים מַיִם עֶלְיוֹנִים לְמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים. וְיִתָּכֵן לוֹמַר כִּי לְפִי שֶׁהָעִנְיָן קָלָה וּפְרָעָנוּת לֹא רָצָה לְהַקְדִּימָן. וּמָצִינוּ שֶׁהִקְדִּימָן הַכָּתוּב בַּבְּרָכָה, הוּא שֶׁאָמַר (בראשית מ"ט:כ"ה): "בִּרְכוֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכוֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת". וְכֵן הִזְכִּיר מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דברים ל"ג:י"ג): "מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת". וּמִן הָעִנְיָן הַזֶּה הָיָה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַכָּתוּב "וַיָּבֵא אֱלֹהִים מַבּוּל עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה", כִּי לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם יִתְבָּרְךְ בְּפָרָעָנוּת, וְהַדָּבָר יָדוּעַ כִּי הוּא הַמֵּבִיא, שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ "וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא", אֲבָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר כָּל דְּרָכֶיהָ דַּרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם כֹּה מִשְׁפָּטָה, שֶׁתְּכַנֶּה הַשֵּׁם יִתְבָּרְךְ בְּעִנְיַן הַפָּרָעָנוּת וְלֹא תַּזְכִּירֶנּוּ. וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר: "וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם", וְלֹא אָמַר "וַיִּמַּח אֱלֹהִים אֶת כָּל הַיְקוּם". אֲבָל בְּהַצָּלָה וְרַחֲמִים הִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרְךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדוֹ", וּכְתִיב: "וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ". וְכֵן מָצִינוּ כְּשֶׁהֶעֱנִישׁ לְאָדָם וְחַוָּה אָמַר הַכָּתוּב סְתָם (בראשית ג':א'): "אֶל הָאִשָּׁה אָמַר", "וּלְאָדָם אָמַר", וְלֹא הִזְכִּיר אֶת ה' יִתְבָּרְךְ בְּקִלְלָתָם. אֲבָל בְּמִדַּת רַחֲמָנוּת כַּאֲשֶׁר רִחֵם עֲלֵיהֶם וְהִלְבִּישָׁם, הִזְכִּיר בָּהֶם אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרְךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב (שם): "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם".

וְאִם תִּסְתַּכֵּל בַּכְּתוּבִים תִּמְצָא שֶׁאֵינוֹ מֵבִיא אֶת הַפָּרָעָנוּת אֶלָּא בְּקִשְׁי וּלְהֶכְרֵחַ גָּדוֹל, שֶׁהֲרֵי מִתְּחִלָּה אָמַר: "וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ", וְאַחַר כֵּן אָמַר: "וַיְהִי הַמַּבּוּל", וְזֶה לְהוֹרוֹת שֶׁיָּרְדוּ מִתְּחִלָּה בְּנַחַת, שֶׁאִם יַחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה יְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ וְיִשַּׁגֶּה הַמַּיִם לְטוֹב וְגִשְׁמֵי בְרָכָה יִהְיוּ, וְאִם אַיִן יִהְיֶה מַבּוּל. וּמִן הַטַּעַם הַזֶּה נֶאֱבְדוּ בַּמַּבּוּל כָּל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים תְּחִלָּה וּבְנֵי אָדָם בָּאַחֲרוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכֹל הָאָדָם", כִּי כְּשֶׁם שֶׁהָיָה אָדָם אַחֲרוֹן בִּבְרִיאָתוֹ שֶׁל עוֹלָם כָּךְ הָיָה אַחֲרוֹן בְּחֻרְבָּנוֹ.

יג **בָּא נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וְיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ.** הָיָה רָאוּי לוֹמַר "בָּא נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וְיֶפֶת בָּנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו", אֲבָל יַזְכִּירֵנוּ הַכָּתוּב תָּמִיד בִּשְׁמוֹ דֶּרֶךְ חִבָּה, וּמִנְהַג הָעוֹלָם הוּא שֶׁיַּזְכִּיר אָדָם לְאוֹהֲבוֹ תָּמִיד בִּשְׁמוֹ כְּשֶׁהוּא מוֹצֵא חֵן בְּעֵינָיו, וְאַף כִּי נֹחַ אֲשֶׁר מָצָא חֵן בְּעֵינֵי הַשֵּׁם.

טו **וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ אֶל הַתֵּבָה.** נִמְשָׁךְ אֶל "בְּעֶצֶם הַיּוֹם" שֶׁהִזְכִּיר, שֶׁכָּל הַמִּינִין שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל מִין וָמִין בָּאוּ אֵלָיו מֵעַצְמָם אֶל הַתֵּבָה, וּבְיוֹם הַהוּא נֶאֶסְפוּ כֻּלָּן כִּי כֵן הָיָה הָרָצוֹן לְפָנָיו יִתְבָּרְךְ, וְאִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת זֶה אֶלָּא בְּדֶרֶךְ נֵס.

כב **כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו.** מִכָּאן שֶׁהַנְּשָׁמָה יוֹצְאָה מִן הַחֹטֶם בְּמוֹת הָאָדָם, וּמִשָּׁם נִכְנֶסֶת גַּם כֵּן, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית ב':ז'): "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים", וְשָׁם הֶאֱרַכְתִּי בְּמְקוֹמוֹ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו", מִלַּת "כֹּל" רֶמֶז לְמִדַּת "כֹּל" אֲשֶׁר בָּהּ נִתְבָּרְךְ אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְהִיא הַסְּפִירָה הָעֲשִׂירִית, וּמִשָּׁם פּוֹרְחוֹת הַנְּשָׁמוֹת, וְזֶה שֶׁתִּקְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל לוֹמַר בְּיוֹם שַׁבָּת "נִשְׁמַת כָּל חַי", וְזֶהוּ "כִּי בוֹ שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ", וְהוּא מַעְיַן הַבְּרָכוֹת וְיסוֹד הַחַיִּים, וְזֶהוּ "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי". וּלְכָךְ אָמַר: "אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו", וְכָלַל בָּזֶה כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר בָּהֶם נִשְׁמַת חַיִּים, וּשְׁאָר בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה גַּם כֵּן שֶׁבָּהֶם רוּחַ חַיִּים לֹא נִשְׁמַת חַיִּים, וְהוֹדִיעָנוּ בָּזֶה כְּלַל כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים, וְרָמַז הַמִּדָּה שֶׁהִיא סִבַּת חַיֵּי כָּל הַחַיִּים. וְיֵשׁ הִתְעוֹרְרוּת גָּדוֹל בְּטַעְמוֹ, כִּי הוּא בְּפָזוּר גָּדוֹל אֶחָד, וְאֵין זוּלָתוֹ בַּמִּקְרָא, וְהָבֵן זֶה.

מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ וְלֹא דָּגִים שֶׁבַּיָּם. נִצּוֹלוּ הַדָּגִים מִפְּנֵי שֶׁבָּרְחוּ לַיָּם אוֹקְיָנוֹס וְהַמַּבּוּל לֹא הָיָה בַּיָּם רַק עַל הָאָרֶץ, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ".

כג **וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם,** זֶה כְּלָל גָּדוֹל לְכָל בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁנִּמְחוּ בְּאוֹתָם הַמַּיִם הָרוֹתְחִין, "וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ", הֵם נִמְחוּ מִן הָאָרֶץ וְכֹחוֹתָם מִן הַשָּׁמַיִם. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי כָּל הַכֹּחוֹת יֵשׁ לָהֶם מִנּוּי וּפְעֻלָּה בַּשָּׁפָלִים, וְכֵיוָן שֶׁנִּמְחוּ מִפְּעֻלַּת הָאָרֶץ הֵרֵי שֶׁנִּתְבַּטְּלָה לְמַעְלָה הַכֹּחַ וְהַמִּנּוּי שֶׁלָּהֶם. וְאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיִּתְבַּטְּלוּ בַּמַּבּוּל הַכֹּחוֹת הָעֶלְיוֹנִים, אֶלָּא שֶׁפָּסַק הַשֶּׁפַע שֶׁלָּהֶם שֶׁלֹּא הִשְׁפִּיעוּ לְמַטָּה, גַּם לֹא קִבְּלוּ שֶׁפַע מִלְּמַעְלָה מִן הַגַּו הָאֶמְצָעִי הַמַּשְׁפִּיעַ לְכָל מַשְׁפִּיעַ. וְכֵיוָן שֶׁפָּסְקוּ כָּל הַיּוֹנְקִים שֶׁפַע, לֹא נִשְׁאַר בִּזְמַן הַמַּבּוּל בְּשׁוּם כֹּחַ שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁפַע כִּי אִם בַּגַּו הָאֶמְצָעִי לְבַדּוֹ. וְהוּא שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים כ"ט:י): "ה' לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב ה' מֶלֶךְ לְעוֹלָם". וּמִלַּת "יָשָׁב" בַּמָּקוֹם הַזֶּה כְּמוֹ "נִשְׁאַר", כְּלוֹמַר הוּא לְבַדּוֹ, וְכָמוֹהוּ (תהילים ט':ז'-ח'): "ה' לְעוֹלָם יֵשֵׁב". וְזֶהוּ מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל שֶׁלֹּא הָיָה הַמַּבּוּל עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא יָרַד הַגֶּשֶׁם עָלֶיהָ מִן הַשָּׁמַיִם, וְהִנֵּה זֶה לִכְבוֹד הָאָרֶץ וּלְמַעֲלָתָהּ שֶׁלֹּא נִפְתְּחוּ עָלֶיהָ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וְלֹא נִבְקְעוּ תַּחְתֶּיהָ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה, כִּי הִיא קַו הָאֶמְצָעִי שֶׁל מַטָּה כְּנֶגֶד קַו הָאֶמְצָעִי שֶׁל מַעְלָה, וְהָבֵן זֶה.

וּבַמִּדְרָשׁ, "וַיִּמַּח" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ" לָעוֹלָם הַבָּא. יִרְמֹז הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה עַל הָאָרֶץ הַנִּזְכֶּרֶת בְּפָסוּק בְּרֵאשִׁית. וּכְבָר הִזְכַּרְתִּיו שָׁם.

פרק ח

א **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ.** הָיָה רָאוּי הַכָּתוּב לוֹמַר "אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו", שֶׁהֲרֵי מָצִינוּ דִּבּוּר הַשְׁכִּינָה עִמָּהֶם גַּם כֵּן, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ וְאֶל בָּנָיו". וְיִתָּכֵן לוֹמַר, רִבּוּי "אֶת" בָּא לְרַבּוֹת בָּנָיו שֶׁהָיוּ מִפִּחוֹ, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל "אֶת יַעֲקֹב", אֵלּוּ הַבָּאִים מִפִּחוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. וְכֵיוָן שֶׁפֵּירֵשׁ הַכָּתוּב הַזְּכָרוֹן הַזֶּה בְּנֹחַ וְרָמַז עַל הַבָּנִים, אַף הַנָּשִׁים הָיוּ בִּכְלָל. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר הַחַיָּה וְהַבְּהֵמָה עִמּוֹ יַחְדָּו, לְהוֹרוֹת שֶׁכֻּלָּן שָׁוִין בְּהַשְׁגָּחָה כְּלָלִית, וְהוּא הַדִּין שֶׁהָיָה הַזְּכָרוֹן בְּכָל הָעוֹף אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזְכִּירָם, כִּי כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים בִּכְלַל הַזְּכָרוֹן הֵם. אוֹ אוּלַי מַה שֶּׁהִזְכִּיר בְּהֵמָה וְחַיָּה דַּוְקָא וְלֹא הִזְכִּיר הָעוֹף, לְפִי שֶׁהַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה נִבְרְאוּ עִם הָאָדָם בְּיוֹם שִׁשִּׁי, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת כָּל חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ", וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "אֲשֶׁר אִתּוֹ", שֶׁהֵם בַּתֵּבָה עִמּוֹ, וְיִכְלֹל גַּם כֵּן "אֲשֶׁר אִתּוֹ" שֶׁנִּבְרְאוּ בְּיוֹם אֶחָד עִמּוֹ.

ד **וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט.** יוֹם מְנוּחַת הַתֵּבָה הָיָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּנִיסָן. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב: "וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם", הַתְחָלַת הַזֶּה הִתְחִיל בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּמַרְחֶשְׁוָן, הוּא שֶׁכָּתוּב: "בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם" וְגוֹ'. מִשִּׁבְעָה עָשָׂר בְּמַרְחֶשְׁוָן עַד שִׁבְעָה עָשָׂר בְּנִיסָן תִּמְצָא ק"נ יוֹם.

וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל: הָיָה הַסֵּדֶר בְּעִנְיַן זֶה, כִּי בְּיוֹם רֶדֶת הַגֶּשֶׁם נִבְקְעוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם וְנִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וְיָרַד הַגֶּשֶׁם אַרְבָּעִים יוֹם, וּבָהֶם גָּבְרוּ הַמַּיִם חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה, וְנִפְסַק הַגֶּשֶׁם לְסוֹף אַרְבָּעִים וְנִשְׁאֲרוּ מַעְיְנוֹת הַתְּהוֹם וַאֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם פְּתוּחִים, וְהָיָה הָאֲוִיר לַח מְאֹד וְכָל הָאָרֶץ מְלֵאָה מַיִם וְלֹא יָבְשׁוּ לְעוֹלָם, וְעָמְדוּ כֵּן בִּגְבוּרָתָם עַד ק"נ יוֹם לִירִידַת הַגֶּשֶׁם, וְאָז הֶעֱבִיר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ רוּחַ חָזָק מְאֹד בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וַיִּסְכְּרוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם, כִּי חָזְרוּ הַמַּיִם הַטְּבוּעִיִּים אֶל מְקוֹמָם עַד שֶׁנִּתְמַלֵּא הַתְּהוֹם כְּמוֹ שֶׁהָיָה מִתְּחִלָּה, וְנִסְגְּרוּ פִּתְחֵי מַעְיְנוֹת וַאֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם נִסְגְּרוּ, וַיֵּיבַשׁ הָאֲוִיר מְאֹד בָּרוּחַ הַמְיֻבָּשׁ, וְהִנֵּה חָסְרוּ הַמַּיִם הַרְבֵּה, וַתָּנַח הַתֵּבָה שֶׁהָיְתָה מְשֻׁקַּעַת בַּמַּיִם כִּשְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת, וְאַחַר ע"ג יָמִים בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ תַּמּוּז נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, וּמִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהִמְתִּין אַחַר שֶׁנִּרְאוּ לוֹ רָאשֵׁי הֶהָרִים, וְזֶה נוֹפֶל בַּעֲשָׂרָה בְּאָב, פָּתַח חַלּוֹן הַתֵּבָה וְאַחַר שִׁלְשָׁה שָׁבוּעוֹת הָלְכָה הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ וְאַחַר שִׁלֹּשִׁים הֵסִיר מִכְסֵה הַתֵּבָה. עַד כָּאן:

ז **וַיְשַׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב.** דָּרְשׁוּ רז"ל: תְּשׁוּבָה נִצַּחַת הֵשִׁיב עוֹרֵב לְנֹחַ. אָמַר לוֹ: רַבְּךָ שְׂנֵאנִי וְאַתָּה שְׂנֵאתַנִי, רַבְּךָ שְׂנֵאנִי – מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה שִׁבְעָה וּמִן הַטְּמֵאָה שְׁנַיִם, וְאַתָּה שְׂנֵאתַנִי – כִּי שִׁלַּחְתָּ אוֹתִי יוֹתֵר מִזּוֹלָתִי, אִם פּוֹגֵעַ בִּי שַׂר חַמָּה אוֹ שַׂר צְנָה לֹא נִמְצָא הָעוֹלָם חָסֵר בְּרִיָּה אַחַת, אוֹ שֶׁמָּא לְאִשְׁתִּי אַתָּה צָרִיךְ? אָמַר לוֹ: רָשָׁע, בַּמֶּה לִי אָסוּר, בַּנֶּאֱסָר לֹא כָל שֶׁכֵּן? וְלֹא רָצָה לְקַבְּלוֹ, אָמַר לוֹ: אֵינְךָ רָאוּי לֹא לַאֲכִילָה וְלֹא לְקָרְבָּן. אָמַר לוֹ הקב"ה: קַבְּלֵהוּ, "עַד יִבְּשֹׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ", עָתִיד צַדִּיק אֶחָד לַעֲמוֹד וּלְיַבֵּשׁ אֶת הָעוֹלָם וַאֲנִי מַצְרִיכוֹ אֵלָיו, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (מלכים א י"ז:ו'): "וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר" וְגוֹ' מִבֵּי טַבָּחֵי דְּאַחְאָב, וְהֵינוּ דִּכְתִיב: "וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב" בְּתְשׁוּבָתוֹ, עַד כָּאן בַּמִּדְרָשׁ. וּמִלַּת "יִבְּשֹׁת" רֶמֶז לְתִשְׁבִּי:

ח **וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ.** וּבְעוֹרֵב לֹא נֶאֱמַר "מֵאִתּוֹ" לְמִדְרָשׁ שֶׁדִּירָתָן שֶׁל עוֹפוֹת טְהוֹרוֹת אֵצֶל הַצַּדִּיקִים:

יא **וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ.** כֵּיוָן שֶׁנִּגְזַר אֲבֵדָן וּמְחִיָּה עַל הָאָדָם וְעַל כָּל מַה שֶּׁבָּאָרֶץ, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁנֶּעֱקְרוּ הָאֵילָנוֹת וְנִמְחוּ לְגַמְרֵי, עַד שֶׁהֵצְרִכוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל לוֹמַר שֶׁאַפִּילוּ אִצְטְרוּבּוֹלִין שֶׁל רִמּוֹנִים נִמְחוּ בַּמַּבּוּל, וְדָרְשׁוּ בָּזֶה (איוב י"ד:י"ט): "אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם". וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר כִּי הֶעָלֶה נָבֵל, וְאִם כֵּן מֵהֵיכָן הֱבִיאָה אוֹתוֹ? אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: רַבִּי לֵוִי אָמַר: מֵהַר הַמִּשְׁחָה הֱבִיאָה אוֹתוֹ, דְּלָא טָפַת אַרְעָא דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּמַיָּא דְּמַבּוּלָא, שֶׁכֵּךְ אָמַר הקב"ה לִיחֶזְקֵאל (יחזקאל כ"ב:כ"ד): "בֶּן אָדָם אֱמָר לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא וְלֹא גֶּשְׁמָה בְּיוֹם זָעַם", "לֹא מְטֹהָרָה" פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נִבְקְעוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם, "וְלֹא גֶּשְׁמָה" שֶׁלֹּא יָרַד עָלֶיהָ מָטָר מִן הַשָּׁמַיִם מִגֶּשֶׁם הַמַּבּוּל, אֲבָל בְּוַדַּאי מֵי הַמַּבּוּל שֶׁבִּשְׁאָר אַרְצוֹת נִכְנְסוּ לְתוֹכָהּ, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב מֵעִיד בְּכָאן: "וַיִּכָּסוּ כָּל הֶהָרִים

הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם״, וּלְפִי שֶׁלֹּא יָרַד מִן הַשָּׁמַיִם הַגֶּשֶׁם הַשׁוֹטֵף שֶׁהָיָה מְשַׁבֵּר כָּל הָאִילָנוֹת לְכָךְ לֹא נֶעֱקְרוּ הָאִילָנוֹת מִשָּׁם מִפְּנֵי הַמַּיִם הַבָּאִים שָׁם מִשְּׁאָר אֲרָצוֹת, וּלְפִיכָךְ לְקֻחָתוּ מֵהַר הַמִּשְׁחָה הוּא הַר הַזֵּיתִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיֵּדַע נֹחַ כִּי קַלּוּ הַמָּיִם״ וְגוֹ׳.

וְעוֹד דָּרְשׁוּ: מִגַּן עֵדֶן הֲבִיאָה אוֹתוֹ. וְיֵשׁ לִתְמוֹהַּ בָּזֶה, מֵהֵיכָן הָיָה יוֹדֵעַ נֹחַ כִּי קַלּוּ הַמַּיִם כֵּינָן שֶׁמֵּי הַמַּבּוּל לֹא נִכְנְסוּ בְּגַן עֵדֶן? וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל, אוּלַי הָיוּ שְׁעָרָיו סְגוּרִים שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בּוֹ הַמַּיִם, וְכַאֲשֶׁר קַלּוּ הַמַּיִם נִפְתְּחוּ, עַד כָּאן.

וּמִלַּת ״טָרָף״ הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״טָרְפָה בְּפִיהָ״, אֲבָל הוּא שֵׁם הַתֹּאַר כְּמוֹ ״טָרוּף״ וְעַל כֵּן הוּא קָמוּץ. וְהָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר ״וְהִנֵּה עָלָה טָרָף בְּפִיהָ״ וְהָיָה מַסְפִּיק זֶה לִידִיעַת נֹחַ כִּי קַלּוּ הַמַּיִם, כִּי מֵאַחַר שֶׁלָּקְחָה עָלָה מִן הָאִילָן, אֵיזֶה אִילָן שֶׁיִּהְיֶה, בְּיָדוּעַ כִּי קַלּוּ הַמַּיִם, וְלָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר שֵׁם הָאִילָן שֶׁהָיָה זַיִת. וְעַל זֶה הִתְעוֹרְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בְּמִדְרָשָׁם וְאָמְרוּ: רֶמֶז רָמְזָה לוֹ, אָמְרָה: מוּטָב יִהְיוּ מְזוֹנוֹתַי מְרוּרִין כַּדַּיִת וּבְיָדוֹ שֶׁל הקב״ה וְאַל יִהְיוּ מְתוּקִים כַּדְּבַשׁ בְּיַד בָּשָׂר וָדָם. עָשׂוּ חֲכָמִים ״בְּפִיהָ״ לְשׁוֹן מַאֲמָר.

וְעוֹד דָּרְשׁוּ בַּמִּדְרָשׁ: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: מֵאַיִלַן גַּן עֵדֶן הֲבִיאָה אוֹתוֹ, וְלֹא הָיָה לָהּ לְהָבִיא דָּבָר מְעֻלֶּה אוֹ קִנָּמוֹן אוֹ פּוּלְסְמִין? אֶלָּא רֶמֶז רָמְזָה לוֹמַר: מַר מִזֶּה תַּחַת יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלֹא מָתוֹק מִתַּחַת יָדֶיךָ. וְיִהְיֶה ״טָרָף״ מִלְּשׁוֹן מְזוֹנוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי״. וְהִנֵּה יֵשׁ בָּזֶה קַל וָחֹמֶר לַבְּרִיּוֹת, שֶׁאִם הָעוֹפוֹת נוֹחַ לָהֶם זֶה, עַל אַחַת כַּמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם בַּעֲלֵי שֵׂכֶל וִידִיעָה וּמַדַּת הַבֹּשֶׁת פְּרוּשָׁה עַל פְּנֵיהֶם, שֶׁאֵינָם רוֹצִים לְהִתְפַּרְנֵס זֶה מִזֶּה:

יד **בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ.** הוּא חֹדֶשׁ מַרְחֶשְׁוָן. לְמַעְלָה אָמַר: ״בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם נִבְקְעוּ״, וְכָאן אִלּוּ אָמַר: ״בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ״, הָיָה בְּמַשְׁמָע שֶׁעָמַד הַמַּבּוּל שָׁנָה תְּמִימָה מִיּוֹם לְיוֹם, שֶׁהוּא שנ״ד יוֹם שֶׁהִיא שְׁנַת הַלְּבָנָה, וְעַל כֵּן הוֹסִיף אַחַד עָשָׂר יוֹם וְאָמַר: ״בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ״, לְהוֹרוֹת שֶׁשְּׁנַת חַמָּה הָיְתָה שֶׁל שס״ה יוֹם, שֶׁכֵּן שְׁנַת חַמָּה יְתֵרָה עַל שְׁנַת לְבָנָה אַחַד עָשָׂר יוֹם. וְעַל זֶה אָמְרוּ רז״ל: מִשְּׁפַּט דּוֹר לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ״, לְהוֹרוֹת שֶׁשְּׁנַת חַמָּה הָיְתָה שֶׁל שס״ה יוֹם, שֶׁכֵּן שְׁנַת חַמָּה יְתֵרָה עַל שְׁנַת לְבָנָה אַחַד עָשָׂר יוֹם. וְעַל זֶה אָמְרוּ רז״ל: מִשְּׁפַּט דּוֹר הַמַּבּוּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, מִשְּׁפַּט מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, מִשְּׁפַּט אִיּוֹב שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, מִשְּׁפַּט רְשָׁעִים בַּגֵּיהִנֹּם שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, מִשְּׁפַּט גּוֹג וּמָגוֹג שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ.

יָבְשָׁה הָאָרֶץ. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא יָצָא עַד שֶׁהֻרְשָׁה לָצֵאת וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ״צֵא מִן הַתֵּבָה״, כִּי מִפְּנֵי שֶׁבָּא לְתוֹכָהּ מִפְּנֵי מִצְוַת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה לֹא רָצָה לָצֵאת מִשָּׁם כִּי אִם בְּמִצְוָתוֹ.

וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ, כִּי מִכָּאן לָמְדוּ חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁלֹּא רָצוּ לָצֵאת מִתּוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ עַד שֶׁצִּוָּה לָהֶם הַמֶּלֶךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב (דניאל ג׳:י״ג): ״בֵּאדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר וְגוֹ׳ פֵּקוּ וַאֲתוֹ״, וּלְמַעְלָה אָמַר ״סַקּוּ״, לְפִי שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיָה הַכִּבְשָׁן עָמֹק וְהֻצְרַךְ לוֹמַר ״סַקּוּ״ וְעַכְשָׁו גָּבַהּ הַכִּבְשָׁן בְּדֶרֶךְ הַנֵּס וְהֻשְׁוָה לַקַּרְקַע וְהֻצְרַךְ לוֹמַר ״פֵּקוּ״, וְלֹא רָצוּ לָצֵאת עַד שֶׁצִּוָּה לָהֶם הַמֶּלֶךְ.

טז **צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ.** כָּאן הֵתֵר לָהֶם הַתַּשְׁמִישׁ שֶׁנֶּאֱסַר לָהֶם בַּתֵּבָה, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב בִּכְנִיסָתָם לַתֵּבָה: ״וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ״, הָאֲנָשִׁים לְבַד וְהַנָּשִׁים לְבַד.

וּבַמִּדְרָשׁ שִׁלְשָׁה שִׁמְּשׁוּ בַּתֵּבָה, וְאֵלּוּ הֵן: עוֹרֵב, כֶּלֶב, חָם; וּשְׁלָשְׁתָּם נֶעֱנְשׁוּ: עוֹרֵב רָק (מזריע מן הפה, סנהדרין ק״ח), כֶּלֶב נִקְשָׁר, חָם לָקָה בְּעוֹרוֹ.

כ **וַיִּכֶּן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה׳.** כֵּון נֹחַ בְּקֶרְבְּנוֹתָיו סֵדֶר הַבִּנְיָן מִמַּטָּה לְמַעְלָה, הַמִּזְבֵּחַ תְּחִלָּה וּמִשָּׁם לָרַחֲמִים, זֶהוּ שֶׁאָמַר ״לַה׳״, וּמִן הָרַחֲמִים מִתְעַלֶּה וּמִתְיַחֵס הַכֹּל בַּמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁהוּא עֹלַת הָעֹלוֹת יִתְבָּרַךְ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיַּעַל עֹלוֹת בַּמִּזְבֵּחַ״, ״עֹלַת״ כְּתִיב. וְכֵן אָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו ס׳:ז׳): ״יַעֲלוּ לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר״. וְכֵן בְּמָנוֹחַ לֹא מָצִינוּ בּוֹ שֶׁעָשָׂה מִזְבֵּחַ, וְהִזְכִּיר תְּחִלָּה ״מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ״ וְאַחַר כָּךְ ״הַשָּׁמַיְמָה״, וּמִשָּׁם אֶל הַמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁהִיא עֹלָה, וְאָז חוֹזֵר הַשֶּׁפַע מַעְלָה לָרַחֲמִים וּמִן הָרַחֲמִים לַמִּזְבֵּחַ הַנִּקְרָא לֵב, וּמִמֶּנּוּ לָעֶלְיוֹנִים וְלַתַּחְתּוֹנִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיָּרַח ה׳ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ״, כְּלוֹמַר הִמְשִׁיךְ הַמְשָׁכַת הַשֶּׁפַע הַיּוֹרֵד מֵעֹלַת הָעֹלוֹת, וְאָז אָמַר ״אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִיף״, כְּלוֹמַר לֹא אֶתֵּן תּוֹסֶפֶת לְמִדַּת הַדִּין לְקַלֵּל אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם, וְהֶבֶן זֶה.

כא **מִנְּעֻרָיו** אָמְרוּ רז״ל: ״מִנְּעָרָיו״ – מִשֶּׁנִּנְעַר לָצֵאת מִמְּעֵי אִמּוֹ. וְיָדוּעַ שֶׁאֵין הָאָדָם מִתְחַיֵּב בְּמִצְוֹת שֶׁהֵן מִצַּד הַיְצֶר טוֹב, עַד שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: יֵצֶר הָרָע גָּדוֹל מִיֵּצֶר הַטּוֹב שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ד׳:י״ד): ״כִּי מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ״, כִּי מִשָּׁעָה שֶׁהוּא יוֹצֵא מִבֵּית הָרֶחֶם, שָׁשָׁם אָסוּר וּמֻסְגָּר כְּאָדָם הַמֻּסְגָּר בְּבֵית הָאֲסוּרִים, מִיָּד הוּא רוֹצֶה לִמְלֹךְ, וְהוּא מְבַקֵּשׁ פִּי הַדַּד וְנִמְשָׁךְ אַחַר הַתַּאֲוֹת. וּמִפְּנֵי שֶׁהַמִּלָּה חֲסֵרָה אָלֶ״ף פֵּרְשׁוּהוּ מִלְּשׁוֹן תַּרְגּוּם, כִּי תַּרְגּוּם ״וַיִּבְאַשׁ״ – ״וּסְרִי״.

כב **עֹד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ.** לְשׁוֹן זֶה יוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ לָעוֹלָם תַּכְלִית זְמַן קָצוּב. וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא חָסֵר וָא״ו, ״עַד״ כְּתִיב, וְיִכְלוֹל הַהֶפֶךְ, הַקְּרִיאָה עִקֵּר. ״זֶרַע וְקָצִיר״, אֵלּוּ נוֹלָדִים וְאֵלּוּ מֵתִים, וְעַל יְדֵי מָה, עַל יְדֵי קֹר וָחֹם. וְטַעַם הַכָּתוּב יְבָאֵר שִׁשָּׁה עִנְיָנִים שֶׁהֵם סִדְרֵי עוֹלָם, שֶׁאֵינָן שׁוֹבְתִין בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה.

פרק ט

ג **כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל.** מִמַּה שֶׁהִזְכִּיר ״נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל״ הָיִיתִי מַתִּיר כָּל בָּשָׂר כְּדַעַת הָאֻמּוֹת, לָכֵן הֻצְרַךְ לוֹמַר ״כְּיֶרֶק עֵשֶׂב״, כְּשֵׁם שֶׁיֵּשׁ בָּעֲשָׂבִים חֵלֶק מַתָּר שֶׁהֵם טוֹבִים וּמוֹעִילִים, וְחֵלֶק נִמְנָע שֶׁהֵם מַזִּיקִים וּמְמִיתִים, כֵּן יֵשׁ בִּבְעֲלֵי חַיִּים חֵלֶק מַתָּר וְהוּא מַה שֶּׁהַתּוֹרָה בַּתּוֹרָה, וְחֵלֶק הַנִּמְנָע וְהוּא מַה שֶּׁאָסְרָה הַתּוֹרָה. וְזֶהוּ הַנָּכוֹן בִּפְשַׁט הַכָּתוּב, כִּי לֹא בָא הַכָּתוּב לְהַתִּיר כָּל בָּשָׂר.

וְרז״ל דָּרְשׁוּ: ״כְּיֶרֶק עֵשֶׂב״ שֶׁנִּתַּתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן וְלֹא הִתַּרְתִּי לוֹ הַבָּשָׂר, ״נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל״, הִתַּרְתִּי לָכֶם כָּל דָּבָר וַאֲפִלּוּ הַבָּשָׂר. לְפִי שֶׁכָּל הַבָּשָׂר נִתְחַיֵּב כְּלָיָה בַּמַּבּוּל וּבִזְכוּתָם נִצּוֹלוּ, וְעַל כֵּן אֲנִי מַתִּיר לָכֶם לִשְׁחֹט וְלֶאֱכֹל.

ד **וְהִזְכִּיר ״אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ״.** בֵּאֵר שֶׁלֹּא הִתִּיר הַנֶּפֶשׁ, רַק הַבָּשָׂר שֶׁהוּא הַגּוּף בִּלְבַד, וְעַל כֵּן אָסַר אֵבֶר מִן הַחַי. וְהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר:

ה **וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם.** לְבָאֵר כִּי מַה שֶּׁהִתִּיר הַגּוּף לֹא הִתִּיר אֶלָּא בְּנֶפֶשׁ הַתְּנוּעָה, אֲבָל לֹא בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, וְזֶהוּ ״וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ״. וְלִמֶּדְךָ הַכָּתוּב הַזֶּה עוֹד שֶׁהַהוֹרֵג אֶת עַצְמוֹ חַיָּב, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָתִיד לִדְרֹשׁ דָּמוֹ מִיַּד עַצְמוֹ, כִּי מִלַּת ״לְנַפְשֹׁתֵיכֶם״ כְּמוֹ ״מִנַּפְשֹׁתֵיכֶם״.

אוֹ יֵשׁ לוֹמַר כִּי הַלָּמ״ד נוֹסֶפֶת, יֹאמַר: ״וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם שֶׁהוּא נַפְשֹׁתֵיכֶם״, וְלָמ״ד זוֹ כְּלָמ״ד (דה״א ג׳:ב׳) ״הַשְּׁלִישִׁי לְאַבְשָׁלוֹם בֶּן מַעֲכָה״, שֶׁמִּשְׁפָּטוֹ ״הַשְּׁלִישִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן מַעֲכָה״.

מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ. שֶׁיְּמִיתֶנָּה ה׳ יִתְבָּרַךְ. וּמַעֲשֶׂה הָיָה בְּתַרְנְגוֹל שֶׁהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ וְהֶבִיאוּהוּ לְבֵית דִּין וּסְקָלוּהוּ. ״וּמִיַּד הָאָדָם״, אִם אֵין עֵדִים בַּדָּבָר אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶת דָּמוֹ, וְאִם יֵשׁ עֵדִים בַּדָּבָר הֲרֵי זֶה מָסוּר לְבֵית דִּין, וְזֶהוּ:

ו **שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם.** פֵּרוּשׁ ״בָּאָדָם״ בִּפְנֵי אָדָם, כְּלוֹמַר בִּפְנֵי עֵדִים, ״דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ״ עַל פִּי בֵּית דִּין. וְזֹאת כַּוָּנַת תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס שְׁתַרְגֵּם: ״דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶּאֱינָשָׁא בְּסָהֲדִין עַל מֵימַר דַּיְּנָא דְּמֵיהּ יִתְשַׁד״. תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״בָּאָדָם״ — ״בְּסָהֲדִין״.

כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה הָעוֹשֶׂה **״אֶת הָאָדָם.״** וּבַמִּדְרָשׁ: ״וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ״, לְהָבִיא הַחוֹנֵק אֶת עַצְמוֹ. יָכוֹל אֲפִלּוּ כְּשָׁאוּל, תַּלְמוּד לוֹמַר: ״אַךְ״. יָכוֹל כַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, תַּלְמוּד לוֹמַר: ״אַךְ״. ״מִיַּד כָּל חַיָּה״, אֲפִלּוּ אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת שֶׁנִּקְרְאוּ חַיּוֹת. ״מִיַּד הָאָדָם״, אֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְאַתֶּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם״ (יחזקאל ל״ד:ל״א). ״מִיַּד אִישׁ אָחִיו״, אֲפִלּוּ בְּנֵי עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הַצֵּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו״ (בראשית ל״ב:י״ב). ״אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם״, לֶעָתִיד לָבֹא.

ז **וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ**, סָמַךְ פְּרִיָּה וּרְבִיָּה לִשׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם, לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בִּפְרִיָּה וּרְבִיָּה כְּאִלּוּ שׁוֹפֵךְ דָּמִים וּמְבַטֵּל אֶת הַדְּמוּת. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: כְּאִלּוּ מְמַעֵט אֶת הַדְּמוּת. אֲחֵרִים אוֹמְרִים: גּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ז:ז׳) ״לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ״, בִּזְמַן שֶׁזַּרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ שְׁכִינָה שׁוֹרָה, אֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ עַל מִי שׁוֹרָה, עַל הָעֲצִים אוֹ עַל הָאֲבָנִים. יֵשׁ לְהָבִין מַהוּ ״מְבַטֵּל אֶת הַדְּמוּת״. גַּם לְשׁוֹן רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁאָמַר ״כְּאִלּוּ מְמַעֵט אֶת הַדְּמוּת״, וְלֹא אָמַר ״מְבַטֵּל״, וְאָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו י״ג:ה׳): ״קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם רָב, ה׳ וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל הָאָרֶץ״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: ״דְּמוּת עַם רָב״, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. **וְעוֹד** בַּמִּדְרָשׁ: ״דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי״, אֵין ״דִּמִּיתִיךְ״ אֶלָּא ״דְּמוּת״, מְלַמֵּד שֶׁבִּדְמִיוֹנִים נִגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל, כְּאָדָם הַמְדַמֶּה אֶת חֲבֵרוֹ וְאוֹמֵר ״זֶה אִישׁ פְּלוֹנִי״, כָּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְסַתַּכְּלִין בַּקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמְדַמִּין אוֹתוֹ וְאוֹמְרִים ״זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ״, לָכֵן נֶאֱמַר: ״דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי״.

ח **וְאָל בָּנָיו אִתּוֹ.** בָּא דִּבּוּר הַשְּׁכִינָה גַּם לַבָּנִים. וּכְדֵי שֶׁלֹּא תָּבִין כִּי הַדִּבּוּר הָיָה לְנֹחַ לְבַדּוֹ שֶׁיֹּאמַר זֶה לְבָנָיו, לָכֵן הוֹסִיף מִלַּת ״אִתּוֹ״, לְבָאֵר שֶׁגַּם הֵם בִּכְלַל הַדִּבּוּר. וְעַל כֵּן תִּמְצָא לְשׁוֹן הַפָּרָשָׁה שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּהֶם בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְהַכַּוָּנָה עַל שֵׁם וָיֶפֶת, כִּי חָם אֵינֶנּוּ רָאוּי לְכָךְ.

יג **אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט טַעַם הַקֶּשֶׁת שֶׁיִּהְיֶה אוֹת, כְּטַעַם (בראשית ל״א:נ״ב) ״עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה״, וְכֵן (בראשית כ״א:ל׳) ״כִּי אֶת שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִּי לְעֵדָה״, כִּי כָל הַדָּבָר הַנִּרְאֶה הַמּוּשָׁם לְפָנֵי שְׁנַיִם לְהַזְכִּיר עִנְיָן הוּא הַנִּקְרָא ״אוֹת״, כְּשֵׁם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהִזְכִּיר בַּמַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״א): ״וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם״, לְהַזְכִּיר עִנְיָן שֶׁיִּכָּנְסוּ כָּל זֶרַע אַבְרָהָם בִּבְרִית אֻמּוּנַת הַיִּחוּד, כֵּן הַקֶּשֶׁת אוֹת לְהַזְכִּיר הַדּוֹרוֹת שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם. וּמִלַּת ״נָתַתִּי״ כּוֹלֶלֶת נָתַתִּי עַכְשָׁו, אוֹ נָתַתִּי כְּבָר מִבְּרֵאשִׁית. וְאֵין סָפֵק כִּי אוֹת הַקֶּשֶׁת בֵּין שֶׁהָיְתָה מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית בֵּין שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עַתָּה לְנֹחַ, כִּי אֵין הַנְּתִינָה הֵהִיא אֶלָּא לְהַזְכִּיר הַדָּבָר הַמֻּתְנֶה שֶׁלֹּא יָבוֹא עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ, וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ מַה שֶּׁאָמַר ״נָתַתִּי״ כְּאִלּוּ אָמַר ״נִשְׁבַּעְתִּי״, כִּי מַתְּנַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בַּאֲמִירָה בִּלְבַד הֲרֵי הִיא קַיֶּמֶת כִּשְׁבוּעָה, וְהָרְאָיָה מִמַּתְּנַת הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ״לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״, וּמְצִינוּ כַּמָּה כְּתוּבִים שֶׁמַּזְכִּירִין בַּתּוֹרָה לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב״, וּכְתִיב: ״אֲשֶׁר

נִשְׁבַּע ה׳ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם״, וְאֵין בְּעִקַּר הַהַבְטָחָה שְׁבוּעָה כְּלָל, כִּי אִם לְשׁוֹן מַתָּנָה. וְכֵן אָנוּ יְכוֹלִין לְהָבִין בְּכָאן בְּאוֹת הַקֶּשֶׁת, כְּשֶׁאָמַר: ״אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי״ שֶׁהוּא כְּאִלּוּ אָמַר ״נִשְׁבַּעְתִּי״, וּמִזֶּה אָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ישעיהו נ״ד:ט׳) ״כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי״. וְאֵין בְּכָאן לְשׁוֹן שְׁבוּעָה כִּי אִם לְשׁוֹן מַתָּנָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל מִכָּאן: לָאו לָאו תְּרֵי זִמְנֵי שְׁבוּעָה הֲוֵי, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ״, דִּבְרֵי תּוֹרָה נִמְשָׁלוּ לָאֵשׁ וּמִתְחַלְּקִים לְכַמָּה טְעָמִים. וְתִמְצָא מֻחְכָּמַת אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם ״לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי״ – ״יְהַבִית״, וְכֵן בְּכָאן ״אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי״, ״יְהַבִית״, לְפִי שֶׁמַּתָּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ חֲרֵי הִיא קַיֶּמֶת כְּאִלּוּ כְּבָר עָבְרָה. וּבְעִנְיַן אַבְרָהָם שֶׁכָּתוּב בּוֹ: ״נָתַתִּי כָּל־שָׂדוֹת הַשָּׁדֶה קַח מִמֶּנִּי״, תִּרְגֵּם בּוֹ: ״אֶתֵּן״, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה הַכֶּסֶף מָצוּי בְּיָדוֹ וְלֹא הָיָה רוֹצֶה לְהִתְחָרֵט, כֵּיוָן שֶׁלֹּא נָתַנוֹ עֲדַיִן אֵינוֹ נִגְמָר עַד שֶׁיִּתֵּן, שֶׁמָּא יִתְחָרֵט לְפִי שֶׁהוּא בָּשָׂר וָדָם, וְאֵין הַדָּבָר כֵּן אֵצֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁאֵין חֶרְטָה לְפָנָיו, וְעַל כֵּן תִּרְגֵּם בּוֹ ״יְהַבִית״, כִּי אַף הֶעָתִיד יַזְכִּיר בִּלְשׁוֹן עָבָר כֵּיוָן שֶׁהוּא מַבְטִיחַ עָלָיו.

וָאֶזְכֹּר כִּי הָאוֹת הַזֶּה אֵינֶנּוּ נִרְאֶה בְּכָל יוֹם מְעֻנָּן אוֹ בְּכָל יוֹם שֶׁיּוֹרְדִין גְּשָׁמִים, אַךְ בִּזְמַן שֶׁהַדּוֹר מְחֻיָּב, כְּדֵי לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ. וְתֵדַע לְךָ שֶׁכֵּן הוּא, מִמַּה שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל שֶׁלֹּא נִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בְּדוֹרוֹ שֶׁל חִזְקִיָּהוּ וְלֹא בְּדוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, לְפִי שֶׁהָיוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים, וְהָיָה כָּל אֶחָד מֵהֶם מֵגֵן עַל דּוֹרוֹ, וְעַל זֶה לֹא נִצְטָרְכוּ לְאוֹת זֶה. וְכֵן אָמְרוּ עַל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי שֶׁלֹּא נִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת מִיָּמָיו. וּמִזֶּה תִּמְצָא ״לְדֹרֹת עֹלָם״ חָסֵר הַוֵּי״ו״ן, ״לְדֹרֹת״ כְּתִיב, וְסָמִיךְ לוֹ מִיָּד ״אֶת קַשְׁתִּי״, לְלַמֶּדְךָ שֶׁאֵין אוֹת הַקֶּשֶׁת אֶלָּא בִּזְמַן הַחִיּוּב וְדוֹרוֹת הַחֲסֵרִים.

וְעַל דָּרָךְ הַשֵּׂכֶל הַקֶּשֶׁת הוּא כְּלִי מִלְחָמָה, וְנִקְרָא ״קֶשֶׁת״ לְפִי שֶׁאֵינוֹ מוֹרֶה חִצִּים אֶלָּא כְּשֶׁאָדָם מַקְשֶׁה הַיֵּתֶר שֶׁבּוֹ, וּכְשֶׁהוּא נִרְאֶה בַּשָּׁמַיִם אֵינוֹ נִרְאֶה כִּי אִם רַגְלָיו לְמַטָּה, וְאִלּוּ הָיוּ רַגְלָיו לְמַעְלָה הָיָה סִימָן מִלְחָמָה כְּאִלּוּ מִן הַשָּׁמַיִם הָיוּ מוֹרִין בּוֹ עַל הָאָרֶץ, וַעֲתָה כַּאֲשֶׁר רַגְלָיו לְמַטָּה וְנִרְאֶה הָפוּךְ הוּא הַבְּרִית וְהוּא סִימָן שָׁלוֹם. וְעוֹד שֶׁאֵין הַמֵּיתָרִים נִרְאִים בּוֹ לִירוֹת הַחִצִּים. וְכֵן מִנְהַג הָאֻמּוֹת בִּזְמַן מִלְחָמָה לֶאֱחֹז בְּיָדָם הַקֶּשֶׁת כְּנֶגֶד פְּנֵיהֶם, וְכַאֲשֶׁר יִקְרָאוּ לְשָׁלוֹם מְהַפְּכִין אֶת הַקֶּשֶׁת וְאוֹחֲזִים אוֹתוֹ אֲחוֹרֵי הַקֶּשֶׁת כְּנֶגֶד פְּנֵיהֶם. וְחַכְמֵי הַמֶּחְקָר כָּתְבוּ בְּסִפְרֵיהֶם, כִּי עִנְיַן הַקֶּשֶׁת עִנְיַן טִבְעִי הוּא, וְכֵן אָמְרוּ הַקֶּשֶׁת יֵשׁ לוֹ שֶׁלֹּשׁ מַרְאוֹת, הָעֲגֻלָּה הָרִאשׁוֹנָה אֲדֻמָּה, הַשֵּׁנִיָּה יְרֻקָּה, שְׁלִישִׁית אַדְמִימוּת נוֹטָה לְשַׁחֲרוּת, וְהַמַּרְאָה הַשְּׁלִישִׁית הַזֹּאת יִקָּרֵאנָּה בֶּן רֹשֶׁד ״אָדֹם מְסֻקִּי״, כִּי הוּא כְּמַרְאֶה המוס״ק שֶׁהוּא אָדֹם נוֹטֶה לְשַׁחֲרוּת, וְאָמְרוּ כִּי חֹמֶר הַקֶּשֶׁת עָב הוּא, וְסִבַּת הֲוָיַת הַקֶּשֶׁת הוּא נִיצוֹץ הַשֶּׁמֶשׁ הַמַּכֶּה בֶּעָב הַלַּח שֶׁהָיָה מִמִּין הָרְבִיב הַדַּק אֲחֲרֵי הַמָּטָר בְּרֹב הַפְּעָמִים, וּלְכָךְ יְקַבֵּל הֶעָב שֶׁהוּא שָׁחֹר מַרְאֶה אָדֹם, כִּי כֵן כָּל מַרְאֶה לָבָן בְּעָבְרוֹ בַּשַּׁחֲרוּת יִתְיַלֵּד מִמֶּנּוּ בַּשֶּׁבַע מַרְאֶה אָדֹם. וְהַמּוֹפֵת עַל זֶה, הָעֵצִים הַלַּחִים כְּשֶׁיִּבְעֲרוּ בָּאֵשׁ תִּהְיֶה הַלַּהַב אֲדֻמָּה, מִפְּנֵי שֶׁהָאֵשׁ נוֹטָה לְמַרְאֶה לֹבֶן וְאַדְמִימוּת, וְהוּא עוֹבֵר בַּשַּׁחֲרוּת שֶׁהוּא הֶעָשָׁן שֶׁהוּא שָׁחֹר, וְעַל כֵּן תִּמְצָא הַלֶּהָבָה אֲדֻמָּה.

וּמִמָּה שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל ״אֶת קַשְׁתִּי״ – דְּמוּת הַמּוּקָּשׁ לִי, אֶפְשָׁר שֶׁיִּכְלֹל בּוֹ רֶמֶז לַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא נִמְשֶׁלֶת לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמִזֶּה אָמַר: ״וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ״, כְּלוֹמַר בַּעֲשׂוֹתִי הַרְכָּבַת הַחֹמֶר, ״וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן״, יִצְטָרֵךְ שֶׁיִּתְרָאוּ וְיִתְגַּלּוּ כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ בַּגּוּף, זֶהוּ ״וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן״, כִּי הוּא הַמָּסָךְ הַמַּבְדִּיל בֵּינוֹ לְבֵין הַשֵּׂכֶל.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, ״אֶת קַשְׁתִּי״ מִלְּשׁוֹן קְשִׁי וָדִין, וְהוּא מִדַּת הַדִּין, אָמַר שֶׁתִּהְיֶה לְאוֹת בְּרִית וְהָאוֹת הַזֶּה הוּא הַמִּילָה. וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב ״אֶת הַקֶּשֶׁת נָתַתִּי בֶּעָנָן״ אֶלָּא ״אֶת קַשְׁתִּי״, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַקֶּשֶׁת נֶחְתֶּמֶת בְּאוֹת יו״ד בַּסּוֹף, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״בֶּעָנָן״ כְּלוֹמַר הַיְדוּעַ, כִּי אֵין הֶעָנָן הַזֶּה מִן הֶעָנָנִים הַמְרִיקִים גְּשָׁמִים, שֶׁהֲרֵי הַקֶּשֶׁת נִרְאֶה הַרְבֵּה פְּעָמִים וְשָׁמַיִם בְּטָהֳרָה, אֲבָל הוּא עֲנַן הַכָּבוֹד אֲשֶׁר עָלָיו אָמַר הַכָּתוּב (שמות ט״ז:ז׳): ״וְהִנֵּה כְבוֹד ה׳ נִרְאָה בֶּעָנָן״. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן״, כְּלוֹמַר, וְנִרְאֲתָה מִדַּת הַדִּין בֶּעָנָן. וּלְפִי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יחזקאל א׳:כ״ח): ״כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד ה׳״, דָּרְשׁוּ ז״ל: כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בְּקֶשֶׁת עֵינָיו כֵּהוֹת. וְתָעִיר מַחְשְׁבוֹתֶיךָ אֶל הַמַּאֲמָר הַנִּמְצָא בְּמִדְרַשׁ רז״ל בַּכָּתוּב הַזֶּה ״אֶת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן״, וְזֶה מַאֲמָרָם: ״קַשְׁתִּי״ – דָּבָר שֶׁהוּא מוּקָּשׁ לִי, אֶפְשָׁר כֵּן? אֶלָּא קַשִּׁין דְּפָרְיָא.

וְתֵן לִבְּךָ לְהָבִין זֶה, וְהִסְתַּכֵּל בַּחֲתִימַת הַפָּרָשָׁה שֶׁהִזְכִּיר פַּעַם שֵׁנִית: ״זֹאת אוֹת הַבְּרִית״, וְנִתְיַחֵד לְנַחַ מַאֲמָר בָּזֶה, כִּי לְמַעְלָה הוֹדִיעַ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עִנְיַן הַקֶּשֶׁת עַל פְּשׁוּטוֹ, וְכָאן גִּלָּה לוֹ לְבַדּוֹ הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ הַסּוֹד, וְזֶהוּ: ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ זֹאת אוֹת הַבְּרִית״.

כ **וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם.** מַה שֶּׁסָּמַךְ עִנְיַן הַיַּיִן לְאוֹת הַקֶּשֶׁת, יִתֵּכֶן לוֹמַר לְפִי שֶׁהַיַּיִן רֶמֶז לְמִדַּת הַדִּין כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ, וְעַל זֶה אָמְרוּ רז״ל: אֵין מְבָרְכִין עַל הַיַּיִן עַד שֶׁיִּתֵּן לְתוֹכוֹ מַיִם.

וְדַע שֶׁלֹּא הָיָה אָדָם שֶׁהִסְתַּכֵּל בְּעִנְיַן זֶה עַד שֶׁבָּא נֹחַ, כִּי הָרִאשׁוֹנִים נָטְעוּ גֶּפֶן כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְעַצְמוֹ, אֲבָל נֹחַ הִתְחִיל עַתָּה לִנְטֹעַ גְּפָנִים שׁוּרוֹת הַנִּקְרָאִים ״כֶּרֶם״, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״וַיָּחֶל״.

או אֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ לְפִי שֶׁהָיָה נֹחַ עֲשִׁירִי וְהָעֲשִׁירִי קָדֵשׁ, כַּאֲשֶׁר נִתְעַסֵּק עַתָּה בְּדִבְרֵי הַיַּיִן נַעֲשָׂה חֹלִין, וְזֶה לְשׁוֹן ״וַיָּחֶל״. וְהִגִּיד לָנוּ הַכָּתוּב צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת שֶׁהַיַּיִן סִבָּה לָהֶם, כִּי הֶחְטִיא אֶת הַצַּדִּיק הַתָּמִים אֲשֶׁר הִצִּיל כָּל הָעוֹלָם, וְגָרַם לוֹ שֶׁיִּהְיֶה זַרְעוֹ מְקֻלָּל. וְהִנֵּה הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת אַזְהָרָה עַל הַיַּיִן כְּפָרָשַׁת נָזִיר אוֹ יוֹתֵר, וְכֵן דָּרְשׁוּ ז״ל בְּסַנְהֶדְרִין (דף ע.): שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה וָוי״ן נֶאֶמְרוּ בַּיַּיִן: ״וַיָּחֶל, וַיִּשְׁכָּר, וַיִּתְגַּל, וַיֵּרָא חָם, וַיִּגַּד, וַיִּקַּח, שֵׁם וָיֶפֶת, וַיָּשִׂימוּ וַיֵּלְכוּ

אַחֲרִנִּית וַיְכַסּוּ, וַיִּיקַץ, וַיֵּדַע״. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כ״ג:כ״ט): ״לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מְדָנִים לְמִי שִׂיחַ״ וְגוֹ׳. וְאֵין הַכַּוָּנָה בַּיַּיִן בִּלְבַד, כִּי הוּא הַדִּין לְכָל שְׁאָר תַּאֲווֹת הָעוֹלָם שֶׁהַנִּמְשָׁךְ אַחֲרֵיהֶן הוּא נִטְרָד מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא, וְהַיַּיִן אָב לַכֹּל, שֶׁהוּא הַגּוֹרֵם אָבְדַן הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ב׳:כ״ה): ״כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי״, כְּלוֹמַר מִי עָמַד עַל תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם וּמִי הִתְעַנֵּג בְּחוּשֵׁי הַגּוּף יוֹתֵר מִמֶּנִּי, וְאָמַר אַחֲרָיו ״גַּם זֶה הָבֶל״.

כא וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָה. ״אָהֳלָה״ כְּתִיב, בְּתוֹךְ אָהֳלָהּ שֶׁל אִשְׁתּוֹ, מְלַמֵּד שֶׁתַּעֲנוּגוֹ רֹב הַיַּיִן מֵבִיא לִידֵי רִבּוּי תַּשְׁמִישׁ.

וּבַמִּדְרָשׁ, ״בְּתוֹךְ אָהֳלָה״ רֶמֶז לְשׁוֹמְרוֹן שֶׁנִּקְרָא ״אָהֳלָה״ שֶׁלֹּא גָּלוּ אֶלָּא עַל עִסְקֵי יַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כ״ח:ז׳): ״וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ״, וְעַל זֶה הִזְכִּיר לְשׁוֹן ״וַיִּתְגַּל״.

כב וַיַּרְא אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן. חָם הָיָה הַקָּטָן שֶׁבְּבָנָיו, וְהֵיאָךְ הוּא אוֹמֵר ״אֲרוּר כְּנָעַן״? הָיָה לוֹ לְקַלֵּל אֶת חָם שֶׁהָיָה בַּעַל הַמַּעֲשֶׂה. וּמַה שֶּׁלֹּא קִלְלוֹ מִפְּנֵי שְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, שֶׁלֹּא הָיָה אֶפְשָׁר לְקַלֵּל אֶת חָם לְפִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּרְכוֹ כְּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו״; וְהַשֵּׁנִי שֶׁאִלּוּ קִלֵּל אֶת חָם לֹא הָיָה מַזִּיק כִּי אִם לְגוּפוֹ אֲבָל לֹא הָיָה מַזִּיק לְזַרְעוֹ, וְעַל כֵּן רָצָה לְקַלֵּל כְּנַעַן שֶׁהָיָה בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ שֶׁל חָם, שֶׁאִם יוֹלִיד אַחַר כֵּן אֶלֶף בָּנִים כָּל זַרְעוֹ יִהְיֶה בִּכְלַל הַקְּלָלָה. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב: ״וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן״, שֶׁנִּרְאָה כִּי כְּנַעַן הָיָה הַקָּטָן שֶׁבְּכֻלָּן, זֶה הָיָה אַחַר הַקְּלָלָה, שֶׁנָּתַן לְכָל אֶחָיו מַעֲלָה עָלָיו, לְפִיכָךְ הִזְכִּירוֹ בָּאַחֲרוֹנָה. וְהָרְאָיָה שֶׁהָיָה כְּנַעַן בְּכוֹרוֹ שֶׁל חָם, הוּא אָמְרוֹ: ״וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן״, וּכְבָר אָמַר לְמַעְלָה: ״וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן״, אֲבָל וַדַּאי בְּעֵת הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה לֹא הָיָה לוֹ לְחָם זֶרַע אַחֵר כִּי אִם כְּנַעַן לְבַדּוֹ, וְהִנֵּה הוּא בְּכוֹרוֹ.

כה עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט קִלְלוֹ בְּמִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כִּי הוּא בָּזָה אֶת אָבִיו כַּאֲשֶׁר הִסְתַּכֵּל בְּעֶרְוָתוֹ, וְלֹא דַי שֶׁלֹּא כִּסָּה אוֹתוֹ אֶלָּא שֶׁהִגִּיד בַּחוּץ, כְּלוֹמַר שֶׁלָּעַג. וְדָבָר יָדוּעַ כִּי הָעֶבֶד נִבְזֶה, וְעַל כֵּן קִלְלוֹ בְּעַבְדוּת שֶׁיִּהְיֶה כָּל יָמָיו נִבְזֶה תַּחַת שֶׁבָּזָה אֶת אָבִיו. וְשָׁם וַיֶּפֶת אֲשֶׁר כִּסּוּ עֶרְוַת אֲבִיהֶם וַיְשִׂימוּ אֶת הַשִּׂמְלָה עַל שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם דֶּרֶךְ כָּבוֹד, קָבַע לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכָרָם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה שֶׁהֵם מִבְּנֵי שֵׁם זָכוּ לְמִצְוַת צִיצִית, גּוֹג וּמָגוֹג שֶׁהֵם מִבְּנֵי יֶפֶת עֲתִידִים לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ שֶׁיִּזְכּוּ לְקַבּוּרָה שֶׁיִּהְיוּ מְכַסִּין וְנִקְבָּרִין. גּוֹג וּמָגוֹג מִבְּנֵי יֶפֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: ״בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג״, יִזְכּוּ לִקְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ל״ט:י״א): ״אֶתֵּן לְגוֹג מְקוֹם שָׁם קֶבֶר״.

וּמֵאַיִן אֶפְשָׁר לְהוֹכִיחַ בִּשְׁנַיִם הָעוֹשִׂים מִצְוָה אַחַת בְּיַחַד, אַף עַל פִּי שֶׁהַמִּצְוָה אַחַת, זֶה נוֹטֵל שָׂכָר יוֹתֵר מִזֶּה כְּשֶׁהוּא מְקַדִּים וּמִתְאַמֵּץ בַּעֲשִׂיָּתָהּ יוֹתֵר מִחֲבֵרוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת״, וְלֹא אָמַר ״וַיִּקְחוּ״, רָמַז לְךָ כִּי שֵׁם נִתְאַמֵּץ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה יוֹתֵר, וּלְפִיכָךְ הֻקְבַּע לוֹ שָׂכַר מִצְוַת צִיצִית שֶׁהוּא גָּדוֹל יוֹתֵר מִשְּׂכַר הַקְּבוּרָה. וְדוֹמֶה לָזֶה אָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה פֶּרֶק וְאֵלּוּ נֶאֱמָרִין: יוֹסֵף שֶׁקִּדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם בְּצִנְעָה הוֹסִיף לוֹ אוֹת מִשְּׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים פ״א:ו׳): ״עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ״, יְהוֹדָה שֶׁקִּדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם בְּפַרְהֶסְיָא נִקְרָא כֻּלּוֹ עַל שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״יִהְיֶה לְאֶחָיו״, שְׁלֹשִׁים מִשְׁפָּחוֹת כְּמִנְיַן ״יִהְיֶה״ יָצְאוּ מִכְּנַעַן, וְהֵם הַנִּזְכָּרִים בַּפָּרָשָׁה, וְדִין תּוֹרָה בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי ״כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו״.

כז יַפְתְּ אֱלֹהִים. בָּרוּךְ לְיֶפֶת בְּהַרְחָבַת הַגְּבוּל, וְתַרְגּוּם (דברים י״ב:כ׳) ״כִּי יַרְחִיב״ — ״אֲרֵי יַפְתֵּי״, כִּי עוֹד הַיּוֹם בְּנֵי יֶפֶת עַמִּים רַבִּים אֵין מִסְפָּר וְאַרְצוֹתָם רַבּוֹת וּרְחָבוֹת. וּבֵרַךְ אֶת שֵׁם בְּהַשְׁרָאַת שְׁכִינָה בְּאָהָלָיו, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם״, לְשׁוֹן שְׁכִינָה, שֶׁאֵין לְךָ אֻמָּה בָּעוֹלָם שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם כִּי אִם עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם בְּנֵי שֵׁם. וּבְאָמְרוֹ ״בְּאָהֳלֵי שֵׁם״ רָמַז לַתּוֹרָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ה:כ״ז): ״יֹשֵׁב אֹהָלִים״, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם״ רָמַז לְךָ שֶׁהַשְׁכִינָה נִמְשֶׁכֶת אַחֲרֵי הַתּוֹרָה. וְהִנֵּה שֵׁם נִתְבָּרֵךְ בִּשְׁתֵּי בְּרָכוֹת אֵלּוּ: בִּרְכַּת הַשְׁרָאַת שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם, וּבִרְכַּת הַתּוֹרָה שֶׁתִּנָּתֵן לָהֶם, מַה שֶּׁלֹּא זָכְתָה שׁוּם אֻמָּה לְאַחַת מִשְּׁתֵּיהֶן.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם״ — אַף עַל פִּי שֶׁ״יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת״, שֶׁבָּנָה כּוֹרֶשׁ שֶׁהָיָה מִבְּנֵי יֶפֶת בֵּית שֵׁנִי, ״וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם״, לֹא שָׁרְתָה שְׁכִינָה בְּבֵית שֵׁנִי אֶלָּא בְּבֵית רִאשׁוֹן שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה שֶׁהָיָה מִבְּנֵי שֵׁם. וְכֵן אָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא פֶּרֶק קַמָּא: אִי סְלִיקוּ כֻּלְּהוּ בִּימֵי עֶזְרָא לָא שַׁרְיָא שְׁכִינָה בַּמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת״, אַף עַל פִּי שֶׁ״יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת״, דְּהַיְנוּ פָּרְסָאֵי דַּאֲתוּ מִיֶּפֶת, אֵין הַשְׁכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא ״בְּאָהֳלֵי שֵׁם״, וּמְנָא לָן דְּפָרְסָאֵי מִיֶּפֶת קָא אָתוּ, דִּכְתִיב: ״בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס״, וְתָנֵי רַב יוֹסֵף: ״תִּירָס״ זוֹ פָּרָס.

וַיְהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ. מִלַּת ״לָמוֹ״ תַּחֲזֹר לְאֶחָיו שֶׁהִזְכִּיר, כְּלוֹמַר לִבְנֵי שֵׁם וְלִבְנֵי יֶפֶת. וּמַה שֶּׁחָזַר וְהִשְׁנָה שְׁנֵי פְּעָמִים לְחַזֵּק הָעִנְיָן וּלְקַיֵּם עַבְדוּתוֹ שֶׁל כְּנַעַן, וְלִרְמֹז כִּי שֵׁם יִנְחַל אֶת אַרְצוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ, וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ.

פרק י

א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת. מִן הַכָּתוּב הַזֶּה עַד פָּרָשַׁת "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים" תִּמְצָא שִׁבְעִים אִישׁ בְּכִנּוּן, כֻּלָּן תּוֹלְדוֹת שֶׁל נֹחַ, וּכְתִיב בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה: "אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל", וּמִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד כִּי שִׁבְעִים אֻמּוֹת יֵשׁ בָּעוֹלָם וְכָל אֻמָּה וְאֻמָּה יֵשׁ לָהּ לָשׁוֹן בִּפְנֵי עַצְמוֹ, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב הַזֶּה בָּא וְלִמֵּד שֶׁנִּתְפָּרְדוּ אֶחָד אֶחָד "אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ", כְּלוֹמַר שֶׁקִּבְּעוּ לָהֶם כָּל אֶחָד לָשׁוֹן לְעַצְמוֹ. וּלְפִיכָךְ תִּמְצָא תּוֹלְדוֹת הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת שִׁבְעִים כְּנֶגֶד שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁיָּרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (דברים ל"ב:ח'): "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם", בְּאוּרוֹ, מֵעֵת שֶׁנִּפְרְדוּ בְּנֵי אָדָם בָּעוֹלָם, הוּא שֶׁכָּתוּב בְּכָאן: "וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ", מֵאוֹתוֹ הָעֵת "יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים", הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הִצִּיב בָּעוֹלָם שִׁבְעִים אֻמּוֹת, "לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" הֵם יוֹרְדֵי מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, וְעַל כֵּן לֹא אָמַר "לְמִסְפַּר בְּנֵי יַעֲקֹב" כִּי הָיָה בַּמִּשְׁמָע י"ב שְׁבָטִים.

וָדַע כִּי כָל הָאֲרִיכוּת הַזֶּה שֶׁהֶאֱרִיךְ הַכָּתוּב בְּתוֹלְדוֹת חָם הַכַּוָּנָה לְהוֹדִיעֵנוּ כָּל הָאֻמּוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנּוּ שֶׁזָּכָה בָּהֶן אַבְרָהָם הַיּוֹצֵא מִבְּנֵי שֵׁם. וּמִזֶּה הֶאֱרִיךְ הַכָּתוּב בְּתוֹלְדוֹת חָם וּבְתוֹלְדוֹת שֵׁם, לְהוֹדִיעַ שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה וְהַבְּחִירָה בְּשִׁבְעִים אֻמּוֹת וּבְשִׁאָר הַתּוֹלְדוֹת כִּי אִם לְהוֹצִיא מֵהֶם הַסְּגֻלָּה הַנִּבְחֶרֶת, אַבְרָהָם וְזַרְעוֹ. וּכְבָר הֵבִיאוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל מָשָׁל עַל הָעִנְיָן הַזֶּה, אָמְרוּ: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאָדָם שֶׁאָבְדָה לוֹ מַרְגָּלִית בֵּין הַחוֹל וּמֵבִיא כְּבָרָה וְכוֹבֵר כָּל הַחוֹל עַד שֶׁמְּצָא הַמַּרְגָּלִית, כֵּיוָן שֶׁמְּצָא הַמַּרְגָּלִית מַשְׁלִיךְ אֶת הַחוֹל. וּבָא הַמָּשָׁל לוֹמַר כִּי כְּשֵׁם שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה בּוֹ בַּחוֹל שֶׁהוּא הַמְּרֻבֶּה כִּי אִם בַּמַּרְגָּלִית הַיְחִידָה, כָּךְ אֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בְּרִבּוּי הָעַמִּים הָאֵלֶּה כִּי אִם בְּעַם הַקָּדֵשׁ הַיּוֹצֵא מֵהֶם, הוּא זֶרַע אַבְרָהָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז"ל: מַחֲשַׁבְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל קָדְמָה. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי "תְּחִלַּת הַמַּחְשָׁבָה סוֹף הַמַּעֲשֶׂה". וְאַף עַל פִּי שֶׁהַשֵּׂכֶל מֵעִיד עַל זֶה שֶׁכָּל מַה שֶּׁהוּא אַחֲרוֹן בַּמַּעֲשֶׂה רִאשׁוֹן הָיָה בַּמַּחְשָׁבָה, אֶפְשָׁר לְהוֹכִיחַ זֶה מִן הַכָּתוּב, הוּא שֶׁמָּצִינוּ בְּמִלְאכֶת הַמִּשְׁכָּן (שמות ל"ה:ל"ה): "לַעֲשׂוֹת כָּל מְלֶאכֶת חָרָשׁ וְחֹשֵׁב", וּכְתִיב (שם): "וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת".

וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן כִּי מִכָּל הַסִּפּוּרִים שֶׁל תּוֹלְדוֹת הַלָּלוּ יִתְאַמֵּת לַשּׁוֹמְעִים חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם יִצְוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְיַעִיד לָהֶם עַל נֹחַ וּבָנָיו שֶׁהָיוּ בַּתֵּבָה, וְהִנֵּה אַבְרָהָם עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁרָאָה אֶת נֹחַ הוּא עַד מִפִּי עֵד בְּכָל עִנְיַן הַמַּבּוּל, וְהוּא עֵד שְׁלִישִׁי עַל הַיְצִירָה, כִּי לְמֶךְ אָבִיו שֶׁל נֹחַ רָאָה אָדָם הָרִאשׁוֹן, וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב רָאוּ לְשֵׁם הָעֵד בַּמַּבּוּל, וְיַעֲקֹב הִגִּיד כָּל זֶה לִיוֹרְדֵי מִצְרַיִם גַּם לְפַרְעֹה וַאֲנָשֵׁי דּוֹרוֹ, וְהָאֲנָשִׁים בְּכָל דּוֹר יוֹדְעִים מֵאֲבוֹתָם אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה דּוֹרוֹת מַגִּידִים מַעֲשֵׂיהֶם וְתוֹלְדוֹתָם, עַד כָּאן.

וְכָתַב הָרַב הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא ז"ל כִּי נֹחַ חָיָה עַד שֶׁהָיָה אַבְרָהָם בֶּן נ"ח שָׁנָה וְעָשָׂה בָּזֶה סִימָן, הָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ בֶּן נ"ח כְּשֶׁמֵּת נֹחַ.

יא מִן הָאָרֶץ הַהִיא יָצָא אַשּׁוּר. מִבְּנֵי שֵׁם הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר", וּלְפִי שֶׁדּוֹר הַפַּלָּגָה הָיָה רַבָּן מִבְּנֵי שֵׁם לְכָךְ הִזְכִּיר בְּאַשּׁוּר שֶׁיָּצָא מִן הָאָרֶץ, וְלֹא הָיָה בַּעֲצַת דּוֹר הַפַּלָּגָה, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (תהילים פ"ג:ט'): "גַּם אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם" יוֹרֶה שֶׁלֹּא הֵרַע אַשּׁוּר לְיִשְׂרָאֵל כְּשְׁאָר הָאֻמּוֹת.

יד וְאֶת פַּתְרֻסִים וְאֶת כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים. יַגִּיד לְךָ הַכָּתוּב כִּי אִמָּה זוֹ שֶׁל פְּלִשְׁתִּים הָיוּ מַמְזֵרִים, לְפִי שֶׁפַּתְרֻסִים וְכַסְלֻחִים הָיוּ מַחְלִיפִים נְשׁוֹתֵיהֶם אִלּוּ לְאֵלּוּ וְיָצְאוּ מֵהֶם פְּלִשְׁתִּים. וְתִמְצָא כָּל הַתּוֹלְדוֹת הַלָּלוּ שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁשְּׁמוֹתָם עַל שֵׁם סוֹפָם שֶׁנֶּאֶבְדוּ בַּיָּם, וְנִקְרָא הָרִאשׁוֹן לוּדִים עַל שֵׁם שֶׁנּוֹלְדוּ וְהֻטְבְּעוּ בַּיָּם.

טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹרוֹ. בְּכָאן יִמְנֶה הַכָּתוּב עֲשָׂרָה שֶׁיָּצְאוּ מִזֶּרַע כְּנַעַן וְכֻלָּן נִתְּנוּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּמַתְּנַת הָאָרֶץ, הוּא שֶׁאָמַר לוֹ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים (בראשית ט"ו:י"ח-י"ט): "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת, אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמֹנִי", וּמוֹנֶה וְהוֹלֵךְ עֲשָׂרָה עַמִּים. וּמַה שֶּׁנִּשְׁתַּנּוּ בַּשֵּׁמוֹת, לְפִי שֶׁהַפָּרָשָׁה הַזֹּאת הֵן הַשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם אֲבִיהֶם בְּהִוָּלְדָם, וּבְמַתְּנַת הָאָרֶץ נִשְׁתַּנּוּ שְׁמוֹתָם לְפִי הִשְׁתַּנּוּת הַלְּשׁוֹנוֹת וְהָאַרְצוֹת, כִּי כְּשֶׁנִּפְרְדוּ בָּאַרְצוֹת לְגוֹיֵיהֶם נִקְרְאוּ בְּשֵׁמוֹת אֲחֵרִים. וְאִם תַּחְשֹׁב אוֹתָם תִּמְצָאֵם אַחַד עָשָׂר, אֲבָל צִידוֹן בְּכֹרוֹ הוּא הַנִּקְרָא "כְּנַעֲנִי", נִצְטָרֵף עִם אֶחָד מֵאֶחָיו שֶׁלֹּא הָיָה לְגוֹי.

וָדַע כִּי עֲשָׂרָה עַמִּים אֵלֶּה שִׁבְעָה מֵהֶם כְּבָשׁוּם יִשְׂרָאֵל בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ, אֲבָל הַשְּׁלֹשָׁה וְהֵם הַקֵּינִי וְהַקְּנִזִּי וְהַקַּדְמֹנִי לֹא כְּבָשׁוּם מֵעוֹלָם, וְאִם כֵּן הַפָּרָשָׁה הַנֶּאֱמֶרֶת לְאַבְרָהָם בְּמַתְּנַת הָאָרֶץ שֶׁבָּהּ הִזְכִּיר עֲמָמִים אֵלֶּה הִיא רוֹמֶזֶת לָעָתִיד לָבֹא שֶׁיִּהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִין לָנוּ. וְהִנֵּה מַחְשָׁבוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עֲמֻקּוֹת, כִּי רָצָה שֶׁתִּהְיֶה הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה לִכְנַעַן, הוּא הָעֶבֶד שֶׁנִּשְׁתַּעְבֵּד לִבְנֵי שֵׁם עַל פִּי אָבִיו וְנִמְסְרָה בְּיָדוֹ מִזְּמַן הַפַּלָּגָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יוּכַל לְהַחְזִיק, כִּי אֵין הָעֶבֶד יָכוֹל לְהַחְזִיק בִּנְכָסֵי הָאָדוֹן, שֶׁאִלּוּ נִמְסְרָה בְּיַד אִמָּה אַחֶרֶת, אוּלַי הָיוּ מַחְזִיקִין בָּהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּעֶבֶד.

פרק יא

ד **וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיוּ מְבַקְּשִׁים לְהִתְיַשֵּׁב בְּמָקוֹם אֶחָד לִהְיוֹתָם מְחֻבָּרִים יַחַד וְלֹא מָצְאוּ מָקוֹם אֶלָּא שִׁנְעָר. וְעַל כֵּן רָצוּ לִבְנוֹת לָהֶם עִיר וּמִגְדָּל שֶׁיִּהְיֶה מַחְזִיק אֶת כֻּלָּם, הָעִיר לְיַשּׁוּב וְהַמִּגְדָּל לְאוֹת וּלְשֵׁם, שֶׁיִּרְאוּהוּ בְּנֵי כָּל הָעוֹלָם וְיֵישְׁרוּ נָגְדּוֹ וְיִתְיַשְּׁבוּ בְּאוֹתָהּ הָעִיר וְלֹא בְּמָקוֹם אַחֵר. וְזֶה טַעַם "פֶּן נָפוּץ". וְעַל כֵּן הֻפְּיָצָם ה', לְפִי שֶׁבָּאוּ כְּנֶגֶד כַּוָּנָתוֹ שֶׁהִיא שֶׁיִּתְפַּשְּׁטוּ הָאֻמּוֹת בְּכָל הָעוֹלָם וְיִתְיַשְּׁבוּ בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁבָּאָרֶץ, לְפִי שֶׁלְּקְחָה בְּרָאָה וְלָשְׁבָת יְצָרָהּ.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ, "וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם" זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, כְּתִיב הָכָא: "וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם", וּכְתִיב הָתָם (שמות כ"ג:י"ג): "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ", מַה לְּהַלָּן עֲבוֹדָה זָרָה אַף כָּאן עֲבוֹדָה זָרָה. וְעוֹד דָּרְשׁוּ בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים: "הֲבָה נִבְנֶה לָּנוּ עִיר", אֵין "הֲבָה" אֶלָּא עֵצָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים כ':ז') "הָבוּ לָכֶם דָּבָר וְעֵצָה הֲלֹם", וְאֵין "עִיר" אֶלָּא אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ד':י') "וַאֲלוּ עִיר וְקַדִּישׁ".

וּבְמִדְרָשׁ שֶׁל עֲשָׂרֶת הַדִּבְּרוֹת רָאִיתִי שֶׁאָמְרוּ: נִקַּח קְרֵדֹמוֹת וְנַבְקִיעַ הַשָּׁמַיִם וְיָזוּבוּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה לָנוּ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְדוֹר הַמַּבּוּל, וְנַעֲשֶׂה חֲתִיכוֹת מִן הַשָּׁמַיִם, וְנַעֲשֶׂה מִלְחָמָה עִם מֶלֶךְ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וְהָיָה בְּאוֹתוֹ מִגְדָּל שִׁבְעִים מַעֲלוֹת לַמִּזְרָח וּכְנֶגְדָּם שִׁבְעִים מַעֲלוֹת לַמַּעֲרָב, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָרַד שָׁם עִם שִׁבְעִים מַלְאָכִים וּבִלְבֵּל לְשׁוֹנָם וְדִבְּרֵיהֶם, עַד כָּאן. **וְעוֹד** בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה: אָמְרוּ, לֹא כָל הֵימֶנּוּ שֶׁיִּבְחַר לוֹ הָעֶלְיוֹנִים, בּוֹאוּ וְנַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה, עַד כָּאן.

וְעַל דָּרָךְ הַשֵּׂכֶל "וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם", הָיוּ אַנְשֵׁי הַפַּלָּגָה רְשָׁעִים מַשְׂכִּילִים בְּכָל חָכְמָה, וְעָשׂוּ הָעִיר וְהַמִּגְדָּל כְּדֵי לְהִנָּצֵל מֵהַמַּבּוּל שֶׁל אֵשׁ, מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר רָאוּ אֲבוֹתָיו הָעוֹלָם בְּמַבּוּל שֶׁל מַיִם, פָּחֲדוּ לְנַפְשָׁם וְהֵצָרְכוּ לַעֲשׂוֹת בִּנְיָן מָקוֹם שֶׁאִם יִרְצֶה לְהָבִיא מַבּוּל שֶׁל אֵשׁ וְלִשְׂרֹף אֶת הָעוֹלָם שֶׁיִּנָּצְלוּ מֵהֶם וְלֹא תִקְרַב הָאֵשׁ בִּגְבוּלָם. וְזֶהוּ עִנְיַן הַמִּלְחָמָה הַמְּזֻכָּר בַּמִּדְרָשׁ, כְּלוֹמַר לְהֶעָזֵר עִם הַכֹּחוֹת הָעֶלְיוֹנִים בְּהֶפֶךְ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, וְלִקְשׁוֹר חֵלֶק מִיסוֹד הָאֵשׁ שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְקָרֵב אֶל הָעִיר, כְּשֵׁם שֶׁמָּצִינוּ אַף בְּדוֹרֵנוּ זֶה קָצַת הַחֲכָמִים שֶׁיּוֹדְעִים כֹּחַ לְקֶשֶׁר חֵלֶק אֶחָד מִן הַבָּרָד [והוא הידוע כעת בשם דאננעראבלייטער, ונמצא רושם מזה גם בתוספתא שבת פ"ז] שֶׁלֹּא יָבֹא אֶלָּא בִּגְבוּל יָדוּעַ. וְעוֹד לְטַעַם אַחֵר, כִּי מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ שֶׁגָּזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִיתָה עַל אָדָם הָרִאשׁוֹן וְהָיוּ רוֹאִים עַצְמָם בַּעֲלֵי כֹּחַ וּגְבוּרָה עֲצוּמָה וּגְדוֹלִים בְּחָכְמָה וּבְקוֹמָה, וְהָיוּ חַיֵּיהֶם אֲרֻכִּים וְלֹא יִבָּצֵר מֵהֶם לַעֲשׂוֹת כָּל דָּבָר, וְהִנֵּה הֵם בְּנֵי תְּמוּתָה, עֲנָפִים מְקֻלְקָלִים בְּקִלְקוּל הַשֹּׁרֶשׁ, לְכָךְ חָשְׁבוּ תַּחְבּוּלָה שֶׁיַּעֲשׂוּ בִּנְיָן וּלְהַגְבִּיהַּ לְמַעְלָה עַד שִׁעוּר יָדוּעַ כְּדֵי לְהִנָּצֵל מִן הַמִּיתָה. וּמִטַּעַם הַזֶּה הֻפְּיָצָם ה' שֶׁחָשְׁבוּ, כְּנֶגֶד גְּזֵרָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְהִנֵּה הַפְּסוּקִים סוֹגְרִים הַדֶּלֶת בְּעַד הַמַּחְשָׁבוֹת הָרָעוֹת שֶׁהָיוּ חוֹשְׁבִים בְּלִבָּם וְלֹא רָצוּ לְפָרְסָמָם. **וְאָל** הָעִנְיָן הַזֶּה רָמְזוּ בַּמִּדְרָשׁ, שֶׁאָמְרוּ: "וּדְבָרִים אֲחָדִים" – אֲחוּדִים, כְּלוֹמַר סְגוּרִים הַדֶּלֶת בְּעַד הַמַּחְשָׁבוֹת הָרָעוֹת שֶׁהָיוּ חוֹשְׁבִים בְּלִבָּם וְלֹא רָצוּ לְפָרְסָמָם. וְאָל הָעִנְיָן הַזֶּה רָמְזוּ בַּמִּדְרָשׁ, שֶׁאָמְרוּ: "וּדְבָרִים אֲחָדִים" – אֲחוּדִים, כְּלוֹמַר סְגוּרִים, מַעֲשֶׂה דּוֹר הַמַּבּוּל נִתְפָּרֵשׁ מַעֲשֶׂה דּוֹר הַפַּלָּגָה לֹא נִתְפָּרֵשׁ, עַד כָּאן. וְשָׁמַעְתִּי כִּי בּוֹנֵי הַמִּגְדָּל הָיוּ שִׁבְעִים, וְאֵין סָפֵק כִּי הָיָה לָהֶם בָּזֶה כַּוָּנָה יְדוּעָה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם", הָיָה חֶטְאָם חֵטְא אֲבִיהֶם הָרִאשׁוֹן שֶׁקִּצֵּץ בַּנְּטִיעוֹת, כֵּן הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה קִצְּצוּ בַּנְּטִיעוֹת וְהִפְרִידוּ הַפְּרִי מִן הָאִילָן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם", כַּלָּשׁוֹן הַכָּתוּב בְּדוֹר אֱנוֹשׁ שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ "שֵׁם", שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד':כ"ו): "אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה'", וְ"הוּחַל" מִלְּשׁוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, וְכֵן הִזְכִּיר בְּכָאן "וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת", כִּי הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא הָיָה חִלּוּל הַשֵּׁם. אוֹ נֹאמַר כִּי "אָז הוּחַל" וְ"הַחֵלֶם" מִלְּשׁוֹן הַתְחָלָה, וְאֵין לְהוֹצִיאָם מִפְּשׁוּטָן, וְהָעִנְיָן בִּשְׁנֵיהֶם כִּי הָיוּ עוֹשִׂים הַתְחָלָה מִן הַסּוֹף, וְזֶהוּ הַקִּצּוּץ, עַל כֵּן הִזְכִּיר לְשׁוֹן "וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת", כְּלוֹמַר עוֹשִׂים הַתְחָלָה מִן הַסּוֹף וְנִקְרָא "זֶה", וְנִקְרָא "שֵׁם" כִּי כֵן אָמְרוּ "וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם", הִיא הַמִּדָּה הָאַחֲרוֹנָה, וְלֹא הָיוּ מַאֲמִינִים לְמַעְלָה מִמֶּנָּה וְהָיוּ בָּזֶה מְקַצְּצִים בַּנְּטִיעוֹת, מִפְּנֵי זֶה נֶאֱמַר עֲלֵיהֶם "וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם", וְדָרְשׁוּ רז"ל: הִסִּיעוּ עַצְמָם מִקַּדְמוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּכְדֵי לְבָאֵר כִּי הַחֵטְא הַזֶּה שֶׁלָּהֶם הוּא חֶטְאוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, עַל כֵּן אָמַר "אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם".

וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: "בְּנֵי הָאָדָם", מַה, בְּנֵי חֲמָרְיָא, בְּנֵי גַּמְלַיָּא? אֶלָּא בְּנוֹי דְּאָדָם קַדְמָאָה. רָמְזוּ לָנוּ כִּי הֵם בָּנִים דּוֹמִים לַאֲבִיהֶם הָרִאשׁוֹן בַּחֵטְא הַזֶּה. וּמִזֶּה לֹא תִמְצָא בְּפָרָשָׁה זוֹ שֶׁיַּזְכִּיר שֵׁם אֱלֹהִים כְּשֵׁם שֶׁהִזְכִּיר בְּפָרָשַׁת הַמַּבּוּל, כִּי דּוֹר הַמַּבּוּל כָּפְרוּ בְּמִדָּה אַחֲרוֹנָה, וְלָכֵן נִשְׁחֲתוּ מִן הָאָרֶץ הַתַּחְתּוֹנָה וְכֵן מִן הָעֶלְיוֹנָה בְּהַרְחָקָתָם, וְעִם זֶה הָיוּ נִמְחִים מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְהַבָּא.

וְהִנֵּה זֶה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה חָטְאוּ בֵּאלֹהִים וְנִשְׁחֲתָה לָהֶם הָאָרֶץ שֶׁהִיא מֵאֱלֹהִים, אֲבָל דּוֹר הַפַּלָּגָה כָּפְרוּ בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד וּלְכָךְ הֶעֱנִישָׁם בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל וְהֶרְאָה לָהֶם פֹּחוֹ, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "וַיָּרֶד", חֲרִי שֶׁכָּל אֶחָד נֶעֱנַשׁ בַּמֶּה שֶׁחָטָא בּוֹ, וְהָיָה עָנְשָׁם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כְּשֵׁם שֶׁהִפְרִידוּ הֵם מַה שֶּׁהָיָה מְחֻבָּר וּמְיֻחָד, כֵּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הִפְרִיד חִבּוּרָם וְהֵפִיץ אוֹתָם עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ, וְעוֹד כִּי חָשְׁבוּ מַחְשָׁבָה רָעָה מִתּוֹךְ חָכְמָה שֶׁבָּהֶם בְּשִׁעוּר קוֹמַת הַמִּגְדָּל יָדוּעַ אֲצָלָם בְּהִיוֹתָם מַחְזִיקִים בִּכְבוֹד הָאֵיקוֹנִין וְכוֹפְרִים בַּשִּׁלְטוֹן, וְכָל זֶה הָיָה בְּבָבֶל. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי כִּשְׁחֲרַב בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ גָּלוּ שָׁם, גַּם שָׁם עָשָׂה נְבוּכַדְנֶצַּר צֶלֶם הַזָּהָב הַנִּקְרָא בֵּל, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (ירמיה נ"א:מ"ד): "וּפָקַדְתִּי עַל בֵּל בְּבָבֶל", וְזֶה שֶׁכָּתוּב (דניאל ג':א'): "אֲקִימֵהּ בְּבִקְעַת דּוּרָא בִּמְדִינַת בָּבֶל", הִיא הַבִּקְעָה שֶׁבְּכָאן שֶׁהִזְכִּיר "וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה", וְכָל זֶה בִּקּוּעַ בַּיִּחוּד וְקִצּוּץ בַּנְּטִיעוֹת, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׁמְרֵנוּ מִשְּׁגִיאוֹת, יְלַמְּדֵנוּ וְיַדְרִיכֵנוּ בַּאֲמִתּוֹ.

ט כִּי שָׁם בָּלַל ה׳ שְׂפַת כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם ה׳. דַּע כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא זִכְרוֹן הַשֵּׁם הַמְיֻחָד רָשׁוּם בְּתֵבוֹת לְמַפְרֵעַ הוּא מוֹרֶה עַל מִדַּת הַדִּין, וְזֶה אֶחָד מִן הַמָּקוֹמוֹת. וּבְמָקוֹמוֹת רַבִּים בַּתּוֹרָה בָּאוּ כָּזֶה, וְיֵשׁ בְּכָל אֶחָד טַעַם גָּדוֹל נֶאֱמַר לְעִנְיַן מֻכָּרָח וּמֻצְרָךְ, כִּי אֵינֶנּוּ מִקְרֶה, אֲבָל נַעֲשָׂה בְּכַוָּנָה וּבְהַשְׁגָּחָה גְּמוּרָה, בְּהַגִּיעִי אֶל כָּל אֶחָד וְאֶחָד אֵעוֹרֶרְךָ עָלָיו וְאַשְׁכִּילְךָ עִנְיָנוֹ וּנְתִיבוֹ. וּמִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה "וַיֵּרֶא ה׳" "וַיֹּאמֶר ה׳", שֶׁהִיא מִדַּת רַחֲמִים, נִרְמַז לָנוּ בְּכָאן כִּי מִדַּת הַדִּין הָיְתָה מְתוּחָה כְּנֶגְדָּם לַהֲפִיצָם עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ, אֲבָל הִיא כְּלוּלָה בְּרַחֲמִים מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ אֲגַדָּה אַחַת אוֹהֲבִים זֶה לָזֶה, הוּא שֶׁכָּתוּב: "שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים", וְעַל כֵּן הֻפִּיצָם וְלֹא אִבְּדָם לְגַמְרֵי כְּדוֹר הַמַּבּוּל. וּמַה שֶּׁנֶּעֶנְשׁוּ בְּבִלְבּוּל שָׂפָה, זֶה הָיָה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כִּי הֵם חָטְאוּ בְּדִבּוּר, שֶׁאָמְרוּ: "הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר", וְעַל כֵּן לָקוּ בַּפֶּה הַמְדַבֵּר שֶׁלָּהֶם בְּבִלְבּוּל הַלָּשׁוֹן. וְעַד עַכְשָׁו הָיְתָה כָּל הָאָרֶץ שָׂפָה אַחַת וְכָל הָעוֹלָם הָיוּ מְדַבְּרִים בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ שֶׁהוּא הַלָּשׁוֹן שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָעוֹלָם, וְעַכְשָׁו שֶׁחָטְאוּ בִּלְשׁוֹנָם בִּלְבֵּל הַלְּשׁוֹנוֹת, וּמִתּוֹלְדוֹת בְּנֵי נֹחַ שֶׁהָיוּ שִׁבְעִים אִישׁ נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם וְיָצְאוּ מֵהֶם שִׁבְעִים אֻמּוֹת אִישׁ לִלְשׁוֹנוֹ. כְּבָר יָדַעְתָּ כִּי שִׁבְעִים שָׂרִים לְמַעְלָה מַנְהִיגִים שִׁבְעִים אֻמּוֹת לְמַטָּה, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִן הַשָּׂרִים יְסוֹד לְאֻמָּתוֹ וְלִלְשׁוֹנוֹ.

וְהַנָּה הַשָּׂרִים הָאֵלֶּה הָיוּ חֵלֶק הָאֱמוּת, "לֹא כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא", וּכְשֵׁם שֶׁהוּא אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים עֶלְיוֹן עַל כֻּלָּם כֵּן לְשׁוֹנֵנוּ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַלְּשׁוֹנוֹת, וְעַל כֵּן חֶלְקֵנוּ צוּרֵנוּ וִיסוֹדֵנוּ שֶׁהוּא יְסוֹד לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ הוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֶל הַכַּוָּנָה הַזֹּאת בֵּאֲרוּ לָנוּ רז"ל: כָּל הַשּׁוֹאֵל צָרְכָיו בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי אֵין מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת נִזְקָקִין לוֹ, לְפִי שֶׁאֵין מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת מַכִּירִין בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי. וּמִכָּאן יֵשׁ לְתִמְהַּ שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֵר כִּי דַּעַת הַגַּלְגַּל גְּדוֹלָה מִדַּעַת הָאָדָם, וְדַעַת הַמַּלְאָךְ גְּדוֹלָה מִדַּעַת הַגַּלְגַּל, וְאִם כֵּן אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יַכִּירוּ מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת הַלְּשׁוֹנוֹת, וַהֲלֹא מֻרְכָּבִי הָיָה יוֹדֵעַ שִׁבְעִים לָשׁוֹן, וְכֵן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל בַּפָּסוּק (תהלים ט') "עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ", הוֹסִיף לוֹ אוֹת אַחַת מִשְּׁמוֹ וּבָהּ יָדַע שִׁבְעִים לָשׁוֹן.

אֲבָל בְּאוּר הַמַּאֲמָר הַזֶּה לְרז"ל, שֶׁאֵינָם מַכִּירִין בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי לְעִנְיַן שֶׁיִּהְיוּ נִזְקָקִין לוֹ, אֲבָל בְּוַדַּאי מַכִּירִים הֵם, אֶלָּא שֶׁאֵין נִזְקָקִים לוֹ בְּלָשׁוֹן אַחֵר עַד שֶׁיִּשְׁאַל בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְהַמְשִׁיךְ כֹּחַ בְּמִנּוּיָם מִלְּשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ שֶׁהוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵין לָהֶם פְּעֻלָּה וְכֹחַ זוּלָתוֹ.

י אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת שֵׁם. לֹא תִּמְצָא זִכְרוֹן מִיתָה בְּתוֹלְדוֹת שֵׁם כְּמוֹ שֶׁתִּמְצָא בַּדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים מֵאָדָם וְעַד נֹחַ. וְיִתָּכֵן לִהְיוֹת בָּזֶה טַעַם בַּעֲבוּר שֶׁמַּלְכוּת בֵּית דָּוִד בָּא מִשֵּׁם, וּמְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד לֹא יִהְיֶה בּוֹ מִיתָה אֲבָל הוּא עָתִיד שֶׁיִּחְיֶה לְעוֹלָם, כִּי מֵעֵת בּוֹאוֹ יִהְיֶה תתל"ז שָׁנִים לְתַשְׁלוּם הָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי, וְהוּא כְּמִנְיַן (ישעיהו ט׳:ו׳) "לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה" שֶׁחֶשְׁבּוֹן מ׳ סְתוּמָה ת״ר, וְאַחַר תתל"ז יִכָּנֵס מִיָּד בָּאֶלֶף הַשְּׁבִיעִי שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וְחַיִּים נִצְחִיִּים. וְעָלָיו אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים כ״א:ה׳): "חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד". וְעוֹד שֶׁאֵין שׁוּם אָמָּה זוֹכָה לְתוֹחֶלֶת הַמֵּתִים כִּי אִם אֲנַחְנוּ בְּנֵי שֵׁם, וְהַכָּתוּב אָמַר עַל כָּל שְׁאָר הָאֻמּוֹת שֶׁהֵם נִפְרָדִים מִן הַחַיִּים, שֶׁיֵּלְכוּ כָּל אֶחָד בְּשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם הַמֵּתִים, הוּא שֶׁכָּתוּב (מיכה ד׳:ה׳): "כִּי כָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם ה׳ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד", וּכְתִיב בְּיִשְׂרָאֵל (דברים ד׳:ד׳): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם".

כח וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים. הַכָּתוּב הַזֶּה יוֹדִיעַ אוֹתָנוּ מַעֲלָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁמָּסַר עַצְמוֹ לְמִיתָה עַל אֱמוּנַת ה׳ יִתְבָּרַךְ, וְאִלְמָלֵא רָמֵז הַכָּתוּב הַזֶּה הָיָה רָאוּי לְהוֹדִיעֵנוּ תְּחִלָּה מַעֲלָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְהַנְהָגָתוֹ וּמִדּוֹתָיו וְאָז "וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם", כִּי אֵיךְ יִתָּכֵן לִהְיוֹת דִּבּוּר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְאָדָם וְלֹא הוֹדִיעָנוּ תְּחִלָּה מִי הוּא, שֶׁהֲרֵי בְּנֹחַ לֹא בָּא אֵלָיו הַדִּבּוּר "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ" עַד שֶׁהוֹדִיעָנוּ תְּחִלָּה מִדּוֹתָיו שֶׁהָיָה אִישׁ צַדִּיק תָּמִים. וְעַל כֵּן בָּא הֶרְמֵז בַּכָּתוּב הַזֶּה וְהָעֵדוּת עַל מַעֲלַת אַבְרָהָם בְּעִנְיַן אוּר כַּשְׂדִּים שֶׁעָלָיו הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה דִּבּוּר הַשְׁכִּינָה מְדַבֵּר עִמּוֹ. וְהוּא שֶׁאַבְרָהָם לֹא הָיָה אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ אוּר כַּשְׂדִּים כִּי אִם עֵבֶר הַנָּהָר, כְּאָמְרוֹ: "בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם", וּמִלַּת "מֵעוֹלָם" תּוֹרָה עַל זֶה, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית י״ב): "וַיֵּגֶד לְאַבְרָם הָעִבְרִי", לֹא אָמַר "לְאַבְרָם הַכַּשְׂדִּי". וּרְאָיָה לַדָּבָר כִּי נָחוֹר בְּחָרָן הָיָה, וְאִם הָיָה מְקוֹם תֶּרַח אוּר כַּשְׂדִּים בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהַכָּתוּב סִפֵּר כִּי בְּצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לֹא לָקַח אִתּוֹ רַק אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ וְשָׂרַי כַּלָּתוֹ, אִם כֵּן הָיָה נָחוֹר נִשְׁאָר בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים. אֲבָל בֶּאֱמֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ אֶרֶץ אֲרַם הִיא מֵעֵבֶר הַנָּהָר, וְכֵן מָצִינוּ לְרז"ל בַּתַּלְמוּד כִּי אַבְרָהָם נֶחְבַּשׁ בְּכוּתָא, וְכוּתָא אֵינָהּ בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים, אֲבָל הִיא בְּעֵבֶר הַנָּהָר.

וַדַּע כִּי תֶּרַח הוֹלִיד בָּנָיו הַגְּדוֹלִים אַבְרָם וְנָחוֹר בְּעֵבֶר הַנָּהָר אֶרֶץ אֲבוֹתָיו, וְהָלַךְ לוֹ אֶל אַבְרָם בְּנוֹ אֶל אֶרֶץ כַּשְׂדִּים, וְשָׁם נוֹלַד בְּנוֹ הַקָּטָן הָרָן, וְנִשְׁאַר נָחוֹר בְּנוֹ בְּעֵבֶר הַנָּהָר בָּעִיר הַהִיא. וְזֶה טַעַם "בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים", כִּי מִלַּת "מוֹלַדְתּוֹ" חוֹזֶרֶת לְהָרָן כִּי הִיא אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ שֶׁל הָרָן לְבַדּוֹ.

וְהָר״ם במז״ל כָּתַב בְּמוֹרֶה הַנְּבוּכִים כִּי הִזְכִּירוּ בְּסֵפֶר עֲבוֹדַת הָאֲכָרִים הַמִּצְרִיִּים כִּי אַבְרָם נוֹלַד בְּכוּתָא, וְחָלַק עַל דַּעַת הֶהָמוֹן שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ, וּנְתָנוֹ הַמֶּלֶךְ בְּבֵית הַסֹּהַר וְהָיָה עִמָּהֶם שָׁם בְּתוֹכָחוֹת יָמִים רַבִּים. אַחַר כָּךְ פָּחַד הַמֶּלֶךְ פֶּן יַשְׁחִית עָלָיו אַרְצוֹ וּפֶן יָסִיר הַבְּרִיּוֹת מֵאֱמוּנָתוֹ, וְגֵרֵשׁ אוֹתוֹ אֶל קָצֵה אֶרֶץ כְּנַעַן אַחַר שֶׁלָּקַח כָּל הוֹנוֹ, עַד כָּאן. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן "אוּר כַּשְׂדִּים" דַּע כִּי לְשׁוֹן "אוּר" כּוֹלֵל שִׁלְשָׁה עִנְיָנִים: בְּקֶעָה וְהָר וְאֵשׁ. בְּקֶעָה מִלְּשׁוֹן (ישעיהו י״א:ח׳) "מְאוּרַת צִפְעוֹנִי", כִּי הַכָּתוּב יִקְרָא חוֹרוֹ שֶׁל צִפְעוֹנִי "מְאוּרָה", וְהַבְּקֶעָה הִיא הָעֲמֶק, וְהוּא כְּאִלּוּ אָמַר "בְּבִקְעַת כַּשְׂדִּים". הָר מִלְּשׁוֹן "בָּאוּרִים כַּבְּדוּ ה׳", וְקָרָא הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים "אוּרִים" עַל שֵׁם שֶׁמַּדְלִיקִין שָׁם וּמַשִּׁיאִין שָׁם מְשׂוּאוֹת מֵהַר אֶל הַר כְּדֵי לְהוֹדִיעַ הֶחָדָשִׁים בְּמֶרְחָק בְּיוֹם אֶחָד, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (ישעיהו כ״ד:ט״ו): "בָּאֵי הַיָּם שֵׁם ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁיּוֹדִיעוּ בְּכָל הָעוֹלָם הַנֵּס וְהַפֶּלֶא הַנַּעֲשֶׂה לָהֶם לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוּא כְּאִלּוּ אָמַר "הַר כַּשְׂדִּים". אֵשׁ מִלְּשׁוֹן (ישעיהו מ״ד:ט״ז) "חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר", וְהוּא דַּעַת רז"ל וְהַקַּבָּלָה הָאֲמִתִּית שֶׁהִשְׁלִיכוּהוּ לִכְבִשַׁן הָאֵשׁ. וְהִנֵּה עַל כָּל פָּנִים בְּאֶרֶץ

כַּשְׂדִּים נַעֲשָׂה הַנֵּס לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, אוֹ נֵס נִסְתָּר שֶׁנִּתַּן בְּלֵב הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא יְמִיתֶנּוּ וְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית הַסֹּהַר, מֵאוֹתָהּ בְּקִעָה אוֹ מֵאוֹתוֹ הַר, אוֹ נֵס מְפֻרָסָם שֶׁהִשְׁלִיכוּ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצַּל.

ל **וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד.** יֵשׁ נָשִׁים שׁוֹהוֹת זְמַן מְרֻבֶּה שֶׁהֵן עֲקָרוֹת וְאַחַר כָּךְ יֵשׁ לָהֶם בָּנִים. וְהִגִּיד הַכָּתוּב שֶׁהָיְתָה עֲקָרָה וְהוֹסִיף וְאָמַר "אֵין לָהּ וָלָד", כְּלוֹמַר שֶׁאֵין בְּטִבְעָהּ לִהְיוֹת לָהּ וָלָד לְעוֹלָם. וְעַל כֵּן הִסְכִּימוּ שְׁנֵיהֶם אַבְרָהָם וְשָׂרַי לָצֵאת מִשָּׁם וְלָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן, אוּלַי בִּזְכוּת הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה יִבָּנוּ שָׁם. וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיִּקַּח תֶּרַח" יָדוּעַ כִּי אַבְרָם הָיָה הָעִקָּר אֲבָל לְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָם מְכֻבָּד אֶת אָבִיו וְהָלַךְ אַחֲרָיו וּמֵשִׂים אוֹתוֹ אָדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ, אָמַר "וַיִּקַּח תֶּרַח" כְּאִלּוּ תֶּרַח הָיָה הָעִקָּר, כִּי הַהוֹלְכִים עִמָּהֶם שָׂרַי וְלוֹט הָיוּ, וְיָדוּעַ כִּי בַּעֲבוּר אַבְרָם הָיוּ הוֹלְכִים לֹא בַּעֲבוּר תֶּרַח, וְכֵן מָצִינוּ בְּלוֹט שֶׁאַף אַחֲרֵי מוֹת תֶּרַח הָיָה הוֹלֵךְ אֶת אַבְרָם.

לב **וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן.** הִזְכִּיר הַכָּתוּב עַד עַתָּה תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל שֵׁם וְלֹא הִזְכִּיר בָּהֶם מִיתָה כְּלָל, וְלָמָּה שִׁנָּה הַסֵּדֶר בְּכָאן וְהִזְכִּיר מִיתָה בְּתֶרַח.

וַרְבּוֹתֵינוּ ז"ל נִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה, כִּי הָיָה הָעִנְיָן כְּבוֹד אַבְרָם, שֶׁאִילּוּ לֹא הִזְכִּיר מִיתָה בְּתֶרַח וְהָיָה אַבְרָם יוֹצֵא מֵאַרְצוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ", יִהְיוּ הַבְּרִיּוֹת מְרַגְּנִים עָלָיו שֶׁהוּא מַנִּיחַ אָבִיו וְיוֹצֵא, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: הַקְּדִים הַכָּתוּב מִיתָתוֹ שֶׁל תֶּרַח קֹדֶם יְצִיאַת אַבְרָם כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הָעוֹלָם לֹא קַיֵּם אַבְרָם כִּבּוּד אָב וָאֵם שֶׁהִנִּיחוֹ זָקֵן וְהָלַךְ לוֹ", וְעַל כֵּן הֵצַרְךָ הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר "וַיָּמָת תֶּרַח" מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּשְׁאָר תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל שֵׁם. וּקְרָאוֹ הַכָּתוּב "מֵת" לְפִי שֶׁהָיָה תֶּרַח רָשָׁע עוֹבֵד הַצְּלָמִים, וְהָרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּאִים "מֵתִים". וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז"ל: "וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם", בִּשְׂרוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְאָבִיו חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, זֶה הָיָה בִּזְכוּת אַבְרָהָם, אֲבָל הוּא כָּל יְמֵי חַיָּיו הָיָה רָשָׁע וּמֵת בְּרִשְׁעוֹ. וְאוּלַי מִפְּנֵי זֶה בָּאָה נוּ"ן שֶׁל "בְּחָרָן" הַפּוּכָה, לִרְמֹז כִּי מֵת בְּרִשְׁעוֹ בַּחֲרוֹן אַף שֶׁל מָקוֹם, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא בִּזְכוּת בָּנוֹ, וְהִצִּיל הַפְּרִי אֶת הָאִילָן.

וּמָזֶּה אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: כָּל הָעֵצִים כְּשֵׁרִים לַמִּזְבֵּחַ חוּץ מִשֶּׁל זַיִת וְשֶׁל גֶּפֶן, שֶׁהַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן קְרֵבִים לְגַבֵּי מִזְבֵּחַ, הִצִּילוּ הַפֵּרוֹת אֶת הָאִילָנוֹת, וְכֵן אַבְרָהָם הִצִּיל אֶת תֶּרַח אָבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתָּה, תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם".

וְאֶפְשָׁר עוֹד לָתֵת טַעַם בַּנּוּ"ן הַהֲפוּכָה שֶׁל "חָרָן", כִּי הַהִפּוּךְ יוֹרֶה עַל הַתְּהוּ, וְעַד כָּאן נִמְנִים שְׁנֵי אֲלָפִים תֹּהוּ, וּמֵאַבְרָהָם וָאֵילָךְ נִמְנִים שְׁנֵי אֲלָפִים תּוֹרָה, כִּי הוּא הִתְחִיל לְהַזְהִיר הָעוֹלָם בְּאוֹר הַתּוֹרָה וּבְפַרְסוּם הָאֱמוּנָה וְהַיִּחוּד.

וְהַנָּה זֶה מִשְׁלֵמוּת הַתּוֹרָה וּמִן הָרְמָזִים הַצְּפוּנִים בְּאוֹתִיּוֹתֶיהָ, כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בַּתּוֹרָה אוֹתִיּוֹת הֲפוּכוֹת וּתְלוּיוֹת, וְכֵן עֲקֻמּוֹת וּלְפוּפוֹת וְכֵן גְּדוֹלוֹת וּקְטַנּוֹת, וְכֵן מְנֻקָּדוֹת וּמְנֻקָּדוֹת, יִתְגַּלּוּ מִתּוֹכָם חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִּינָה שֶׁנִּגְלוּ לְמֹשֶׁה. וְעוֹד שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל: בְּרָא מְזַכֵּי אַבָּא, אַבָּא לָא מְזַכֵּי בְּרָא, דִּכְתִיב (דברים ל"ב:ל"ט): "וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל", אֵין אַבְרָהָם מַצִּיל אֶת יִשְׁמָעֵאל וְלֹא יִצְחָק מַצִּיל אֶת עֵשָׂו. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י"ז:ו'): "עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם", לְפִי שֶׁהִבֵּן מְזַכֶּה אֶת הָאָב, הִזְכִּיר בַּבָּנִים לְשׁוֹן "עֲטָרָה", שֶׁהוּא שֶׁבַח גָּדוֹל יוֹתֵר מִן הַתִּפְאֶרֶת, כִּי הֵם עֲטֶרֶת בְּרֹאשׁ הַזְּקֵנִים כְּשֶׁיּוֹצְאֵי יְרֵכִים צַדִּיקִים עוֹבְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וּלְפִי שֶׁהָאָב אֵינוֹ מְזַכֶּה אֶת הַבֵּן הִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן "תִּפְאֶרֶת", כִּי הָאָבוֹת הַצַּדִּיקִים הֵם תִּפְאֶרֶת הַבָּנִים כַּאֲשֶׁר הַבָּנִים אוֹחֲזִין מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֵיהֶם, וְהַבָּנִים הַשּׁוֹמְרִים אֶת דַּרְכָּם בְּכִשָּׁרוֹן פְּעֻלָּתָם זֵכֶר מַעֲלַת אֲבוֹתָם לֹא יָסוּף מִזַּרְעָם, יִתְלַבְּדוּ בַּמַּעֲלוֹת יַחַד וְלֹא יִתְפָּרְדוּ וְלֹא יָמוּת בֶּעָפָר גִּזְעָם, בִּהְיוֹתָם מַטַּע ה' נְטָעִים דּוֹמִים לְנוֹטְעָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיה ס"א:ג'): "וְקֹרְא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע ה' לְהִתְפָּאֵר".

פרק יב

א "הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם וְרֹעֵה כְסִילִים יֵרוֹעַ" (משלי יג, כ)

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם יַזְהִיר בַּפָּסוּק הַזֶּה (משלי י"ג) עַל אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל בְּחֶבְרַת הַחֲכָמִים וּלְהִתְרַחֵק מֵחֶבְרַת הַכְּסִילִים. וְאוֹמֵר "הוֹלֵךְ", שֶׁהוֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם תָּמִיד וּמִתְחַבֵּר אֲלֵיהֶם וְעוֹשֶׂה עַצְמוֹ טָפֵל לָהֶם, וְנוֹתֵן אוֹתָם עָלָיו אַלּוּפִים לְרֹאשׁ, מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִדָּה זֹאת אֵין סָפֵק שֶׁיֶּחְכָּם, וְהַמִּתְחַבֵּר עִם הַכְּסִילִים שֶׁיִּהְיֶה הוּא לָהֶם רֹאשׁ "יֵרוֹעַ", כְּלוֹמַר יִשְׁבֹּר. וְהִנֵּה הַפָּסוּק מְבֹאָר הַנֶּזֶק הַמַּגִּיעַ מֵחֶבְרַת הַכְּסִילִים וְהַתּוֹעֶלֶת הַמַּגִּיעַ לָאָדָם מֵחֶבְרַת הַחֲכָמִים, כִּי זֶה יִשָּׁבֵר וְזֶה יֶחְכָּם. וְיָדוּעַ כִּי הַמִּתְחַבֵּר אֶל הֶחָכָם יֵהָנֶה וְהֶחָכָם אֵינוֹ חָסֵר כְּלוּם, וְעַל כֵּן נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה לְנֵר, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים קי"ט:ק"ה): "נֵר לְרַגְלִי דְּבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי", לְפִי שֶׁהַנֵּר הַכֹּל מַדְלִיקִין מִמֶּנּוּ וְאֵין אוֹרוֹ חָסֵר כְּלוּם. וּמִזֶּה אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: "הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם", מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְאָדָם שֶׁנִּכְנַס לַחֲנוּתוֹ שֶׁל בַּשָּׂם וְקָלַט רֵיחַ הַבְּשָׂמִים, כְּשֶׁיָּצָא כָּל בְּגָדָיו מְבֻשָּׂמִים וְהוּא לֹא קָנָה מִן הַבֹּשֶׂם, כְּלוֹמַר וְהַבֹּשֶׂם לֹא מָכַר לוֹ כְּלוּם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם". "וְרֹעֵה כְסִילִים יֵרוֹעַ", יֹאמַר כִּי הַמִּתְחַבֵּר עִם כְּסִילִים יִשָּׁבֵר, כְּלוֹמַר יַגִּיעַ הָעִנְיָן לְנֶזֶק גָּדוֹל, כִּי הַמִּתְחַבֵּר אֲלֵיהֶם מַזִּיק לְעַצְמוֹ. גַּם לָהֶם יַגִּיעַ נֶזֶק וְחִסָּרוֹן, וְהִנֵּה הוּא בְּהֶפֶךְ מִן הַמִּתְחַבֵּר אֶל הַחֲכָמִים. וְהָעוֹלֶה לָנוּ מִזֶּה כִּי יֵשׁ בְּחֶבְרַת הַכְּסִילִים נֶזֶק מִבְּלִי תּוֹעֶלֶת וְיֵשׁ בְּחֶבְרַת הַחֲכָמִים תּוֹעֶלֶת מִבְּלִי נֶזֶק. וּלְשׁוֹן "כְּסִילִים" הֵם בּוֹחֲרֵי הַמִּדּוֹת הַמְּגֻנּוֹת וְהַתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת וּמְבַזִּים עִנְיְנֵי הַשֵּׂכֶל, וְהֵם הֵם שֶׁאֵין רָאוּי לְהוֹכִיחָם מִפְּנֵי שֶׁהַבַּת הִיא מִן הַשָּׁלֹשׁ כִּתּוֹת שֶׁצִּוָּה שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁלֹּא לְהוֹכִיחָם, וְאֵלּוּ הֵם: כְּסִילִים, לֵצִים, רְשָׁעִים. "כְּסִילִים" הוּא שֶׁאָמַר (משלי כ"ג:ט'): "בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל תְּדַבֵּר כִּי יָבוּז

לְשֹׁכֶל מִלֵּיךְ". "לְצִים" הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שם ט): "אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ". "רְשָׁעִים" הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "יוֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ". וּכְשֵׁם שֶׁחֶבְרַת הַחֲכָמִים סִבָּה גְּדוֹלָה וְהַזְמָנָה רַבָּה בְּקִיּוּם עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְהַהִתְמָדָה עָלֶיהָ, כֵּן חֶבְרַת הַכְּסִילִים וְהָרְשָׁעִים הַזְמָנָה גְּדוֹלָה וְסִבָּה לְבַטָּלָה, שֶׁכֵּן כָּתוּב (דברים ז׳:ד׳): "כִּי יָסִיר אֶת בִּנְךָ מֵאַחֲרַי". וְעַל כֵּן רָאָה דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְהַתְחִיל סִפְרוֹ בְּהַרְחָקַת חֶבְרַת הָרְשָׁעִים וְהִזְכִּיר מִיָּד עִנְיַן הַתּוֹרָה, הוּא שֶׁאָמַר (תהילים א׳:א׳): "אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים" וְגוֹ', וְסָמַךְ מִיָּד: "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ". וְהִנֵּה שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָחַז הַדֶּרֶךְ הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, שֶׁהִתְחִיל בְּרֹאשׁ דְּבָרָיו עִנְיַן הַתּוֹרָה, וְהוּא שֶׁאָמַר (משלי א׳:ח׳): "שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ" וְגוֹ', וְסָמַךְ מִיָּד הַדְּבָרִים הַמְעַכְּבִים אוֹתָהּ וְהִיא חֶבְרַת הָרְשָׁעִים, הוּא שֶׁאָמַר (שם): "בְּנִי אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל תֹּאבֶא". וְהִנֵּה אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם רָצָה לְקַיֵּם עִנְיַן הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: קַיֵּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין, וְהַצָּרַךְ לְהַזָּהֵר מֵחֶבְרַת אַנְשֵׁי דּוֹרוֹ הָרְשָׁעִים שֶׁהָיוּ סִבָּה לְבִטּוּל הַבְּחִירָה, וְעַל כֵּן בָּא אֵלָיו דִּבְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּתְרַחֵק מֵהֶם וְאַל יִתְלַכְלֵךְ עִמָּהֶם, וְשֶׁיֵּלֵךְ מֵאַרְצוֹ וּמִמּוֹלַדְתּוֹ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יַרְאֶנּוּ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ", וְדָרְשׁוּ רז״ל: הָיָה דּוֹמֶה אַבְרָהָם לִצְלוֹחִית שֶׁל פַּלְיָטִין הַנְּתוּנָה בְּבֵית הַקְּבָרוֹת וְלֹא נוֹדַע רֵיחָהּ, מֶה עָשׂוּ, נְטָלוּהָ וְטִלְטְלוּהָ מִמְּקוֹמָהּ וְהוֹדִיעוּ רֵיחָהּ לָעוֹלָם. כָּךְ הָיָה אַבְרָהָם דָּר בְּתוֹךְ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "לֶךְ לְךָ", הִתְרַחֵק מֵהֶם וְאַל תִּתְלַכְלֵךְ עִמָּהֶם. וְזֶהוּ שֶׁתָּפַשׂ לְשׁוֹן "לֶךְ לְךָ". וְהִנֵּה זֶה מַעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת שֶׁנִּתְנַסָּה אַבְרָהָם וְעָמַד בְּכֻלָּן שָׁלֵם, וְזֶהוּ הָרִאשׁוֹן. וְהָאַחֲרוֹן הוּא עִנְיַן הָעֲקֵדָה, וְנֶאֱמַר בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה עַצְמוֹ: "וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה", כְּדֵי לְהַשְׁוּוֹת הָאַחֲרוֹן לָרִאשׁוֹן. וְהַדִּבּוּר הַזֶּה הָיָה בְּחָרָן, כִּי הִיא אַרְצוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ, וְעָלֶיהָ אָמַר אַבְרָהָם (בראשית כ״ד:ל״ח): "אִם לֹא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֵךְ" וְגוֹ', וּבְוַדַּאי זֶה הָיָה נְסָיוֹן גָּדוֹל שֶׁיֵּלֵךְ מֵאַרְצוֹ וּמִמּוֹלַדְתּוֹ שֶׁנּוֹלַד בָּהּ וַאֲשֶׁר יָשַׁב בָּהּ מֵאָז וְשָׁם כָּל מִשְׁפַּחְתּוֹ וּבֵית אָבִיו, אֶל אֶרֶץ לֹא יְדָעָהּ. וְדַע כִּי קֹדֶם שֶׁיְּזַכִּיר הַכָּתוּב "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם" הָיָה רָאוּי לְהוֹדִיעֵנוּ מַעֲלוֹתָיו וּמִדּוֹתָיו, כְּדֵי שֶׁנַּכִּיר מִי הוּא, וְאַחֲרֵי כֵן יַזְכִּיר הַדִּבּוּר כִּי כֵן עָשָׂה בְּנוֹחַ, אֲבָל יֵשׁ לוֹמַר כִּי כְּבָר גִּלָּה לָנוּ הַכָּתוּב בְּפָרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה עַל מַעֲלָתוֹ הַגְּדוֹלָה בְּרָמְזוֹ בְּמִלַּת "אוּר כַּשְׂדִּים", כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר שָׁם.

ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל. דָּרְשׁוּ רז״ל: הַדֶּרֶךְ גּוֹרֶם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: מְמַעֵטֶת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, מְמַעֶטֶת הַמָּמוֹן, וּמְמַעֶטֶת אֶת הַשֵּׁם; לְכָךְ הִבְטִיחוֹ בְּשָׁלֹשׁ בְּרָכוֹת אֵלּוּ: "וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל" הֲרֵי פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, "וַאֲבָרֶכְךָ" הֲרֵי בִּרְכַּת מָמוֹן, "וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ" כְּנֶגֶד מְמַעֵט אֶת הַשֵּׁם. "אֲשִׂימְךָ" אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא "וְאֶעֱשְׂךָ", הֲרֵיני עוֹשֶׂה לְךָ בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א׳:ז׳): "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ". "לְגוֹי גָּדוֹל" אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (דברים ד׳:ח׳): "וּמִי גּוֹי גָּדוֹל". "וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל" זֶה שֶׁאוֹמְרִים "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם". "וַאֲבָרֶכְךָ" זֶה שֶׁאוֹמְרִים "אֱלֹהֵי יִצְחָק". "וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ" זֶה שֶׁאוֹמְרִים "אֱלֹהֵי יַעֲקֹב". "וֶהְיֵה בְּרָכָה" בְּךָ חוֹתְמִין וְלֹא בְּכוּלָּן. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כְּשֶׁבָּרָאתִי עוֹלָמִי הָיִיתִי זָקוּק לִבְרָךְ בְּרִיּוֹתַי, בֵּרַכְתִּי אָדָם וְחַוָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א׳:א׳): "וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים". בֵּרַכְתִּי נֹחַ וּבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו". מִכָּאן וְאֵילָךְ "וֶהְיֵה בְּרָכָה", הֲרֵי הַבְּרָכוֹת מְסוּרוֹת לְךָ לְבָרְךָ לְכָל מִי שֶׁתִּרְצֶה.

ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר זֶה יוֹרֶה שֶׁאַנְשֵׁי אוּר כַּשְׂדִּים הָיוּ מְבַזִּים אוֹתוֹ וּמְקַלְלִין אוֹתוֹ, וּלְכָךְ אָמַר לוֹ שֶׁיֵּלֵךְ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יַרְאֶנּוּ, וְשָׁם יְבָרֵךְ מְבָרְכָיו וְיקַלֵּל מְקַלְלָיו, וְאִם יָחִיד יְקַלְלֶנּוּ יֵאָר, כֵּן פֵּירֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל. וְאָמַר עוֹד, כִּי הַתּוֹרָה תְּקַצֵּר בַּוּכּוּחַ שֶׁהָיָה בֵּינוֹ וּבֵין הַכַּשְׂדִּים כַּאֲשֶׁר קִצְּרָה בְּעִנְיַן דּוֹר אֱנוֹשׁ, עַד כָּאן.

וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ "וּמְקַלֶּלְךָ" עַל נִמְרוֹד הַמֶּלֶךְ, כִּי כְּשֶׁיֵּאָר הַמֶּלֶךְ יֵאָר הָעָם. וּמִן הַנִּרְאֶה עוֹד כִּי אַנְשֵׁי אוּר כַּשְׂדִּים עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּמִינִים רַבִּים חֲלוּקִים, יֵשׁ שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים מִין אֶחָד מִמִּינֵי עֲבוֹדָה זָרָה, כְּגוֹן "מוֹלֶךְ", וְהָיוּ חַכְמֵיהֶם מְפַרְסְמִים בְּאֻמָּתָם שֶׁכָּל הַנּוֹתֵן מִזַּרְעוֹ לַמּוֹלֶךְ יִצָּלֵחַ זַרְעוֹ הַנִּשְׁאָר לוֹ וְיִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל, וְיֵשׁ עוֹבְדִין מִין אֶחָד וְחוֹשְׁבִין שֶׁבּוֹ יַצְלִיחוּ בְּמָמוֹנָם, וְיֵשׁ שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים מִין אַחֵר וְחוֹשְׁבִין שֶׁבּוֹ יִגְדַּל שְׁמָן וְיִתְפָּרְסֵם בָּעוֹלָם, וְיֵשׁ עוֹבְדִים מִין אַחֵר וְחוֹשְׁבִין שֶׁבּוֹ יִהְיֶה הָעוֹבֵד עֶצֶם בְּרָכָה לְהָפִיק כָּל רְצוֹנוֹ עַד שֶׁכָּל הַמִּתְקָרְבִים אֵלָיו יִתְבָּרְכוּ מִבִּרְכָתוֹ. וּלְכָךְ הִזְכִּיר לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כְּנֶגֶד כָּל הַמִּינִין הָאֵלּוּ: "וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וְהְיֵה בְּרָכָה", מִפְּנֵי שֶׁכָּל הַפֹּחוֹת כּוּלָּן שֶׁהֵן מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה אֵין בְּיָדָם לְהוֹסִיף וְלִגְרֹעַ אֶלָּא כְּפִי מַה שֶּׁנִּמְסַר לָהֶם בְּפִקֻּדָתָם, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין לָהֶם כֹּחַ לַעֲשׂוֹת דָּבָר וְהֶפְכּוֹ, שֶׁהֲרֵי כּוֹכַב מַאְדִּים גַּם כִּי יַעֲמֹד לִימִין הָאָדָם וְיִהְיֶה בְּעוֹזְרָיו אֵין כֹּחַ בְּיָדוֹ לַעֲזֹר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי אִם בְּפֶרֶעָנִיּוֹת וּבְדָרְכֵי הַהֶזֵּק לֹא בְּדַרְכֵי הַטּוֹבָה, וְכֵן זוּלָתָם מִשְּׁאָר כֹּחוֹת הַמְּטִיבִים אוֹ מְרִיעִים, אֵין בָּהֶם כֹּחַ לְהוֹעִיל אֶלָּא כְּפִי מַה שֶּׁנִּמְסַר לָהֶם בִּלְבַד, יִהְיֶה טוֹב אוֹ רָע, אֵין לָהֶם כֹּחַ לַעֲשׂוֹת הֶפְכּוֹ. וּלְכָךְ הוֹסִיף כָּאן: "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר", כִּי הוּא דָּבָר וְהֶפְכּוֹ, אֵין כֹּחַ זֶה בְּיַד הַכֹּחוֹת כּוּלָּן כִּי אִם בְּיַד הַכֹּחַ הַקָּדְמוֹן הָעֶלְיוֹן, חֵלֶק יַעֲקֹב יוֹצֵר הַכֹּל הוּא, מִפִּי עֶלְיוֹן יֵצֵא הָרַע וְהַטּוֹב, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו מ״ה:ז׳): "אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָל אֵלֶּה".

וּבְמִדְרָשׁ: "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ", הַמְּהַנִּים מְבָרְכִין לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו׳:כ״ז): "וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי מְבָרֵךְ לְאוֹתוֹ הַשֵּׁבֶט. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָם הַזֶּה שֵׁבֶט לֵוִי מְבָרֵךְ אֶתְכֶם, אֲבָל לֶעָתִיד לָבוֹא אֲנִי בִּכְבוֹדִי אֲבָרֵךְ אֶתְכֶם, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (ירמיהו ל״א:כ״ג): "יְבָרֶכְךָ ה' נְוֵה צֶדֶק הַר הַקֹּדֶשׁ".

וְנִבְרְכוּ בְךָ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהַכֹּל מְקַלְלִים אוֹתְךָ עַכְשָׁו אַתָּה עָתִיד שֶׁיִּתְבָּרְכוּ כָּל הָאֻמּוֹת מִבִּרְכוֹתֶיךָ.

וְעַל דַּרְכּוֹ הַמִּדְרָשׁ, "וְנִבְרְכוּ בְךָ", הַגִּשְׁמִים וְהַטְּלָלִים בִּזְכוּתְךָ. "וְנִבְרְכוּ בְךָ", יַעֲקֹב בִּרַךְ אֶת פַּרְעֹה, יוֹסֵף גִּלָּה לוֹ הַחֲלוֹם, דָּנִיֵּאל גִּלָּה לִנְבוּכַדְנֶצַּר, כְּשֶׁהֵם נִכְנָסִים לְצָרָה הֵם שׁוֹאֲלִים אוֹתָנוּ וְאָנוּ מְגַלִּים לָהֶם. הָדָא הוּא דִכְתִיב: "וְנִבְרְכוּ בְךָ", עַד כָּאן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

וְעַל דַּרְכּוֹ הַקַּבָּלָה, "וְנִבְרְכוּ בְךָ", הַבְּרָכָה מִלְמַעְלָה מִדָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, תְּחִלַּת הַמִּדּוֹת. וּלְזֶה רָמְזוּ בַּמֶּה שֶׁדָּרְשׁוּ "וְנִבְרְכוּ בְךָ", שֶׁתְּהֵא בִּרְכָתָם עוֹבֶרֶת בְּךָ. וְהָעִנְיָן שֶׁהוּא תְּחִלָּה לְקַבֵּל הַבְּרָכָה וּמִמֶּנּוּ תִּתְפַּשֵּׁט הַבְּרָכָה בְּכָל הָעוֹלָם. וְזֶה עִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים קי״ז:א׳-ב׳): "שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים, כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ", וְזֶה מְבֹאָר.

ה **וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָעֲבָדִים שֶׁהָיוּ לוֹ וְנַפְשׁוֹת יְלִידֵי בֵיתוֹ שֶׁקָּנוּ בְחָרָן, מִלְּשׁוֹן (דברים ח׳:י״ז) "עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה".

וְעַל דַּרְכּוֹ הַמִּדְרָשׁ, "וְאֶת הַנֶּפֶשׁ" אֵלּוּ הַגֵּרִים שֶׁהִכְנִיסָן תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה, אַבְרָהָם מְגַיֵּר הָאֲנָשִׁים וְשָׂרָה מְגַיֶּרֶת אֶת הַנָּשִׁים, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר עָשׂוּ" וְלֹא אָמַר "אֲשֶׁר עָשָׂה". וְכֵן מָצִינוּ בְּיִצְחָק שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה כֵּן מִמַּה שֶׁדָּרְשׁוּ (בראשית ל״ז:א׳): "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו" – מְגַיְּרֵי אָבִיו, וְלִמֶּדְךָ שֶׁהָיָה יִצְחָק מְגַיֵּר אֶת הָאִמּוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב (בראשית ל״ה:ב׳): "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם", הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל הָאָבוֹת הָלְכוּ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה לְקַבֵּל עֲבוֹדָה זָרָה וּלְפָרְסֵם הָאֱמוּנָה וְהַיִחוּד.

ו **עַד מָקוֹם שְׁכֶם** הַעֲבָרָה זוֹ וְהַעְתָּקָתוֹ מִן הָהָר שֶׁאָמַר "וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה", וּמַה שֶּׁנָּטָה אֶת אָהֳלוֹ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעַי, הַכֹּל הָיוּ פְּעֻלּוֹת וְדִמְיוֹנוֹת מִמַּה שֶּׁעָתִיד לָבֹא לְזַרְעוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: הָאָבוֹת סִימָן לַבָּנִים, וְכֵן מָצִינוּ מִנְהַג הַנְּבִיאִים שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֶׂה נְבוּאוֹת, וְהַכֹּל לְחִזּוּק הָעִנְיָן שֶׁהֵם מִתְנַבְּאִים עָלָיו, וּכְדֵי לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא עָתִיד לָבֹא לִידֵי מַעֲשֶׂה וּלְהַתְקִים עַל כָּל פָּנִים, וּמִזֶּה הֶחֱזִיק הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְאַבְרָהָם בָּאָרֶץ וְעָשָׂה לוֹ דִּמְיוֹנוֹת בְּכָל הֶעָתִיד לַעֲשׂוֹת לְזַרְעוֹ.

וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַכְּנַעֲנִים אֻמָּה חֲזָקָה הָיוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַהִיא, וּלְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד מֵהֶם הַרְבֵּה בִּהְיוֹתוֹ עוֹבֵר בְּאַרְצָם, עַל כֵּן לֹא הָיָה בּוֹנֶה מִזְבֵּחַ עַד שֶׁבָּא אֶל מְקוֹם שְׁכֶם וְנִרְאָה לוֹ ה׳ יִתְבָּרַךְ וְאָמַר לוֹ: "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", וְאָז נִסְתַּלֵּק פַּחְדּוֹ, וְהוּבְרַר לוֹ הָעִנְיָן כִּי זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִבְטִיחוֹ עָלֶיהָ, וּבָנָה מִזְבֵּחַ לַה׳ עַל בְּשׂוֹרַת הָאָרֶץ, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה׳ הַנִּרְאֶה אֵלָיו". וְאָמַר "אָז" וְלֹא אָמַר "מֵאָז", כִּי מִימוֹת נֹחַ נִתְּנָה הָאָרֶץ הַהִיא לַכְּנַעֲנִי הָעֶבֶד הַמְקֻלָּל, וְרָצָה לְהַפְקִידָהּ בְּיָדוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחֲזִיק בָּהּ אַחֵר. וְעוֹד תִּכְלֹל מִלַּת "אָז" כִּי הָאָרֶץ הַהִיא אַקְלִים שְׁבִיעִי, וְכֵן הוּא רְבִיעִי וְאֶמְצָעִי. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עַל הַמִּדָּה הַיְדוּעָה (משלי ל״א:כ״ד): "רַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי", כִּי הַחֲגוֹר בְּאֶמְצַע הַגּוּף.

וְעוֹד יִתָּכֵן לוֹמַר, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר "יוֹשֵׁב בָּאָרֶץ" כְּשֵׁם שֶׁהִזְכִּיר לְמַטָּה בְּסָמוּךְ "וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ", כִּי אֵין הַכַּוָּנָה עַל אֻמָּה הַיּוֹשֶׁבֶת, רַק עַל הַכֹּחַ הַמְמֻנֶּה עָלֶיהָ, וְיֹאמַר "הַכְּנַעֲנִי" עַל הַכֹּחַ שֶׁל מַעְלָה שֶׁנִּקְרָא "כְּנַעֲנִי" עַל שֵׁם הָאֻמָּה, וְהוּא אֱלֹהֵי הָאֻמּוֹת שֶׁהִזְכִּיר יְהוֹשֻׁעַ לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר (יהושע כ״ד:ט״ו): "בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת מִי תַּעֲבֹדוּן אִם אֶת אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וְאִם אֶת אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי נַעֲבֹד אֶת ה׳", כִּי כֵן מָצִינוּ בְּשֵׂר שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁנִּקְרָא "מִצְרַיִם" עַל שֵׁם הָאֻמָּה, זֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמות י״ד:י׳): "וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם" וְלֹא אָמַר "נוֹסְעִים".

וַיָּדוּעַ מִדֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, גַּם חַכְמֵי הַמְּחֻקָּר מַסְכִּימִים בָּזֶה, כִּי הַדָּבָר הַדָּבֵק נִקְרָא עַל שֵׁם הַנִּדְבָּק בּוֹ, גַּם הַנִּדְבָּק נִקְרָא עַל שֵׁם הַדָּבֵק. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁכֹּחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל נִקְרָא "יִשְׂרָאֵל", וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהילים כ״ד:ו׳): "מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה", כֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל (תהילים קי״ח:ב׳): "יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל" סָבָא. מִכָּאן כִּי הַדָּבֵק נִקְרָא עַל שֵׁם הַדָּבָר הַנִּדְבָּק, וְהַנִּדְבָּק עַל שֵׁם הַדָּבֵק. וְעִם זֶה יִתְבָּרְרוּ לְךָ כַּמָּה עִנְיָנִים שֶׁבַּתּוֹרָה. וְאֵין לְךָ לְתְמֹהַּ אִם נִקְרָא הַמַּלְאָךְ אוֹ הַנָּבִיא בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד, אוֹ מְקוֹם הַמְּקֻדָּשׁ גַּם כֵּן, וְהוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ ז״ל שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ – ה׳, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כ״ג:ו׳-ז׳): "וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוֹ ה׳ צִדְקֵנוּ". וְכֵן יְרוּשָׁלַיִם שֶׁכָּתוּב בָּהּ (יחזקאל מ״ח:ל״ה): "וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם ה׳ שָׁמָּה", אַל תִּקְרֵי "שָׁמָּה" אֶלָּא "שְׁמָהּ". וְכֵן הַמַּלְאָכִים שֶׁנִּקְרָאִים תָּמִיד בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד.

ח **וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה.** נָעַתַּק מֵאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁבָּנָה הַמִּזְבֵּחַ וּבָא אֶל הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָנָה מִזְבֵּחַ פַּעַם אַחֶרֶת, לְהוֹרוֹת כִּי שָׁם עֲתִידִים יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. וְהִתְפַּלֵּל שָׁם גַּם כֵּן, לְהוֹרוֹת (ישעיה נ״ו:ז׳) "כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה׳ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה׳". וּמַה שֶּׁאָמַר "וַיַּעְתֵּק" הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיַּעְתֵּק" בְּפִתָּח הַתֵּי״ו, אוֹ "וַיַּעְתֵּק" בְּצֵירֵי תַּחַת הַיּוּ״ד וְהַתֵּיו, אֲבָל הַפְּשָׁט בֵּאוּרוֹ: וַיַּעְתֵּק אָהֳלוֹ מִשָּׁם אֶל הָהָר.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ "וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה" כִּי אַבְרָם הֶעְתִּיק בְּמַחְשָׁבוֹת שִׂכְלוֹ "הָהָר", כְּלוֹמַר הַמִּדָּה הָעֲשִׂירִית הַנִּקְרֵאת "הַר" אֲשֶׁר הַר הַמּוֹרִיָּה מְכֻוָּן כְּנֶגְדָּהּ, וְהוּא שֶׁתִּמְצָא בְּמֹשֶׁה (שמות כ״ד:ט״ו): "וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר", וּכְבָר יָדַעְתָּ שֶׁתַּרְגּוּמוֹ "לְטוּרָא", וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר (שמות י״ט:ג׳): "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים".

וְהִנֵּה הַעְתָּקָה זוֹ לֹא לְהַפְרִיד וּלְקַצֵּץ חַס וְשָׁלוֹם, רַק לְיַחֵד וּלְחַבֵּר הַכֹּל כְּאֶחָד. כִּי הֶעֱלָה אֶל הָהָר הַהוּא וְהֶעְתִּיק אוֹתוֹ אֶל מְקוֹם אֲצִילוּתוֹ וּמוֹצָאוֹתָיו, כִּי מוֹצָאוֹתָיו מִקֶּדֶם, וְעַל כֵּן סָמַךְ לוֹ "מִקֶּדֶם", וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "לְבֵית אֵל", הִיא הַחָכְמָה, וְהִיא בֵּי״ת שֶׁל "בְּרֵאשִׁית", וְעָלֶיהָ נִשְׁתַּבַּח מֹשֶׁה (במדבר י״ב:ז׳): "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא", וְהוּא שֶׁאָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם (מיכה ד׳:ב׳): "לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה׳ וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב", כִּי "בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" מְכֻוָּן כְּנֶגֶד

״הַר ה׳״. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: ״וַיֵּט אֱלֹהֶ״ה הוּא אֹהֶל הַבִּינָה, וְעַל כֵּן נֶחְתְּמָה הַמִּלָּה בָּאוֹת ה״א, הִיא הַה״א הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבִּשֵּׁם שֶׁמִּכֹּחָהּ נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהוּא הַמֻּלָּךְ שֶׁבָּנָה פַּלְטָרִין עַל יְדֵי אַדְרִיכָל, וְהָאַדְרִיכָל הוּא הַה״א שֶׁל ״בְּהִבָּרְאָם״, וְהִיא ״ה״א״ הָאַחֲרוֹנָה שֶׁבִּשֵּׁם. וְיֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן בְּתוֹסֶפֶת שְׁנֵי הֵהִי״ן שֶׁבְּמִלַּת ״הָהָרָה״, גַּם בִּלְשׁוֹן ״וַיַּעְתֵּק״ שֶׁהוּא לְשׁוֹן יוֹצֵא, לְרַמֵּז עַל שֶׁבְּאַרְתִּי. וְיִתָּכֵן עוֹד שֶׁהָיָה ״וַיַּעְתֵּק״ מִלְּשׁוֹן ״עַתִּיק יוֹמִין״. וְהֻבַן זֶה.

וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה׳. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לְשׁוֹן הַכְרָזָה וּפְרְסוּם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי כ׳:ו׳) ״יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ״, (תהלים קט״ז) ״וּבְשֵׁם ה׳ אֶקְרָא״, (בראשית מ״א:מ״ג) ״וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ״. וְעִנְיָנוֹ שֶׁהָיָה מְפָרְסֵם אֱלָהוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְעוֹד יְכוֹלוֹל לְשׁוֹן תְּפִלָּה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים ל׳:ט׳): ״אֵלֶיךָ ה׳ אֶקְרָא וְאֶל ה׳ אֶתְחַנָּן״, כִּי הַתְּפִלָּה לְרַחֲמִים וְהַתְחָנָה לְמִדַּת הַדִּין. וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַה׳״, וְהוּא הַשֵּׁם הַגָּדוֹל.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ הוּא מִלְּשׁוֹן (תהלים ק״ד:ג׳) ״הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו״, כְּאָדָם הַמְחַזֵּק אֶת הַתִּקָּרָה כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בְּטוּחִים תַּחְתֶּיהָ, כֵּן אַבְרָהָם הָיָה מְחַזֵּק הָאֱמוּנָה בְּלִבּוֹת הַבְּרִיּוֹת וְהָיָה מַבְטִיחָם שֶׁיִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

ט וַיִּפַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה. תַּכְלִית כָּל מַסְעוֹתָיו כֻּלָּן שֶׁהָיָה נוֹסֵעַ וְחוֹנֶה פַּעַם בְּזוֹ וּפַעַם בְּזוֹ, לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ אֶלָּא לְחֶלְקוֹ שֶׁל יְהוּדָה שֶׁהִיא בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, וְהוּא פְּשׁוּטוֹ. וְנִכְלַל בּוֹ עוֹד ״הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה״ מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה, מַסָּע אַחַר מַסָּע, תְּנוּעַת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית וְהֶשְׁקֵט הַגּוּף, וּמִזֶּה אָמַר תְּחִלָּה: ״וַיֵּט אָהֳלֹה״, וְאָמַר עוֹד בְּסָמוּךְ: ״וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב״, וְכָל מַסָּעוֹת אֵלּוּ כְּדֵי לְהַשִּׂיג הַשָּׂגַת נִבְרוֹאָתוֹ שֶׁל אֵל שַׁדַּי, הוּא כִּנּוּי שֶׁל אָל״ף דָּל״ת שֶׁהִשִּׂיג שֶׁכּוֹלֵל אוֹתוֹ ״הַנֶּגְבָּה״, וְעַל כֵּן יַזְכִּירֵנוּ תָּמִיד בְּדָבָרָיו, ״אֲדֹנָי ה׳ מַה תִּתֶּן לִי״, ״אֲדֹנָי ה׳ בַּמָּה אֵדָע״.

י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם . דָּרְשׁוּ רז״ל: הָאָבוֹת סִימָנִים לַבָּנִים, וְהִנֵּה הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת בְּמִקְרֵי אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הַכֹּל סִימָן לְזַרְעוֹ בְּגָלוּת מִצְרַיִם, כִּי הַמִּצְרִיִּים לָקְחוּ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהֵשִׁיב יִתְבָּרַךְ נָקָם אֶת נִקְמָתוֹ בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים, וְהוֹצִיאוֹ מִשָּׁם בְּמִקְנֶה בְּכֶסֶף וּבְזָהָב, וְגַם צִוָּה עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים לְשַׁלְּחָם. וְכָל זֶה אֵרַע לַבָּנִים, וְהוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: כָּל מַה שֶּׁתִּמְצָא בְּאַבְרָהָם תִּמְצָא בְּיִשְׂרָאֵל. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב: ״וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ״, וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (בראשית מ״ה:ו׳): ״כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב״. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב: ״וַתַּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה״, וּבְיִשְׂרָאֵל לָקְחוּ בְּנוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן״. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית י״ב:י״ז): ״וַיְנַגַּע ה׳ אֶת פַּרְעֹה״, וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (שמות י״א:א׳): ״עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל פַּרְעֹה״. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית י״ב:י״ט): ״וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וגו׳ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ״, וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (שמות י״ב:ל״א): ״וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי״. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית י״ב): ״וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ״, וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (שמות י״ב:ל״ג): ״לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ״. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית י״ג:ב׳): ״וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב״, וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (שמות י״ב:ל״ה): ״וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב״. בְּאַבְרָהָם כְּתִיב (בראשית י״ג:ג׳): ״וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו״, וּבְיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (שמות י״ב:ל״ז): ״וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה״.

יא הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ. לְשׁוֹן ״הִנֵּה״ הַזְמָנַת הַדָּבָר, כְּמוֹ (בראשית י״ט:כ׳): ״הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה״, ״הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים״ (בראשית כ״ב:ז׳), וַיֹּאמֶר ״הִנֵּנִי״. וּלְשׁוֹן ״נָא״ הוּא לְשׁוֹן פִּיּוּסִין. וְיֹאמַר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט: הֲרֵינִי מְזַמֶּן לְפַיֵּס מִמֶּךָּ, וּמָה הֵם הַפִּיּוּסִין? ״יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ״, ״וְהָיָה כִּי יִרְאוּ אֹתָךְ״ וְגוֹ׳, ״אִמְרִי נָא אֲחֹתִי אָתְּ״, וְהַכֹּל נִמְשָׁךְ לְפָסוּק ״אִמְרִי נָא״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ״, אָמַר לָהּ אַבְרָהָם: יִגְיעַת הַדֶּרֶךְ מְמַעֵט הַיֹּפִי וּמְסַלֵּק זִיו הַפָּנִים, וְאַתְּ עוֹמֶדֶת בְּיָפְיֵךְ, ״הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ״. וְדַעַת רז״ל שֶׁלֹּא נִסְתַּכֵּל בָּהּ מֵעוֹלָם עַד אוֹתָהּ שָׁעָה, כִּי אַבְרָהָם לְעַנְתָּנוּתוֹ הַגְּדוֹלָה הָיָה כּוֹרֵת בְּרִית לְעֵינָיו, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר אִיּוֹב (איוב ל״א:א׳): ״בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי״, כִּי הַצַּדִּיקִים כּוֹרְתִים בְּרִית עִם אֵבְרֵיהֶם שֶׁלֹּא יַזִּיקוּ אוֹתָם, כְּאָדָם הַכּוֹרֵת בְּרִית עִם אוֹיְבָיו שֶׁלֹּא יַזִּיקוּהוּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות כ״ג:ל״ב): ״לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית״, שֶׁאֵין לְךָ אוֹיֵב שֶׁיְּרֵעַ לָאָדָם כְּרֹעַ פְּעֻלּוֹתָיו. וְדָרְשׁוּ רז״ל: עַפְרָא בְּפוּמֵיהּ דְּאִיּוֹב שֶׁאָמַר ״וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל בְּתוּלָה״, בְּאַחֲרִיתִי לֹא מִסְתַּכַּל אֲבָל בְּדִידֵיהּ מִסְתַּכַּל, אֲבָל אַבְרָהָם אַף בְּדִידֵיהּ לָא מִסְתַּכַּל, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ״.

יג אִמְרִי נָא אֲחֹתִי אָתְּ. הִנֵּה זֶה הַחֵטְא שֶׁחָטָא אַבְרָהָם בְּשׁוֹגֵג, הוּא שֶׁעָלָיו הָיָה גָּלוּת מִצְרַיִם, וּבְוַדַּאי הָיָה חֵטְא גָּדוֹל שֶׁהֵבִיא אִשְׁתּוֹ הַצַּדֶּקֶת בְּמִכְשׁוֹל עָוֹן מִפְּנֵי פַּחְדּוֹ פֶּן יַהַרְגוּהוּ, וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בַּהש״י שֶׁיַּצִּיל אוֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ. וְעוֹד שֶׁחָטָא בְּצֵאתוֹ מִן הָאָרֶץ שֶׁנִּטְעֲטָוָה עָלֶיהָ מִתְּחִלָּה, וְיָצָא מִשָּׁם עַל אוֹדוֹת הָרָעָב, וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כִּי יִפְדֶּנּוּ בְּרָעָב מִמָּוֶת. וְעַל הַחֵטְא הַזֶּה נִגְזַר עַל זַרְעוֹ גָּלוּת מִצְרַיִם, כִּי בְּמָקוֹם הַחֵטְא שָׁמָּה הָעֹנֶשׁ. זֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ״ן ז״ל. וּלְפִי דַּעַת רז״ל הָיָה גָּלוּת מִצְרַיִם בַּחֵטְא שֶׁאָמַר ״בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה״, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: הוּא אָמַר ״בַּמָּה אֵדַע״ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ ״יָדֹעַ תֵּדַע״. וְנִרְאֶה מִזֶּה שֶׁחָשְׁבוּהוּ לְחֵטְא. וּמִכָּל מָקוֹם בֵּין לְדַעַת רז״ל וּבֵין לְדַעַת הָרַב הַכֹּל הָיָה חֵטְא הַדִּבּוּר, וְעָלָיו נֶעֱנְשׁוּ בְּגָלוּת מִצְרַיִם ת״ל שָׁנָה. וּמִפְּנֵי שֶׁהַחֵטְא שֶׁהוּא סִבַּת הַגָּלוּת וְהַפֻּרְעָנוּת נֶחְלַק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: חֵטְא הַמַּחְשָׁבָה, וְחֵטְא הַדִּבּוּר, וְחֵטְא הַמַּעֲשֶׂה, לָכֵךְ יֵשׁ עַל הַמַּשְׂכִּיל לְהִתְעוֹרֵר עַל קֵץ גָּלוּתֵנוּ זֶה שֶׁרָאוּי לִהְיוֹת שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים יוֹתֵר עַל גָּלוּת מִצְרַיִם, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁעָמְדוּ בְּמִצְרַיִם ת״ל שָׁנָה עַל חֵטְא הַדִּבּוּר, קַל וָחֹמֶר בְּבֵית רִאשׁוֹן שֶׁעֲבַדְנוּ עֲבוֹדָה

זָרָה וְחָטָאנוּ בִּשְׁלֹשָׁה חֶלְקֵי הַחֵטְא, בַּמַּחְשָׁבָה בַּדִּבּוּר וּבַמַּעֲשֶׂה, נִגְזַר עָלֵינוּ ת״ל שָׁנָה כְּנֶגֶד הַדִּבּוּר, ת״ל כְּנֶגֶד הַמַּחֲשָׁבָה, ת״ל כְּנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה. וְזֶה חֶשְׁבּוֹן דָּנִיֵּאל (דניאל י״ב:י״ב): ״אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים״, שֶׁהֵם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים ת״ל. וּלְכָךְ אָמַר הַנָּבִיא (מיכה ז׳:כ׳): ״תִּתֵּן אמ״ת לְיַעֲקֹב״, הִתְפַּלֵּל עַל הַקֵּץ הַזֶּה וְאָמַר תִּתְקַיִּם אֶלֶף וּמָאתַיִם וְתִשְׁעִים לְיַעֲקֹב, כְּלוֹמַר לְזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְאִם תַּעֲשֶׂה זֶה בְּמִדַּת אֱמֶת, וְאִם לָאו בְּמִדַּת הַחֶסֶד שֶׁלְּךָ שֶׁהֶחֱזִיק בָּהּ אַבְרָהָם, זֶהוּ ״חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ״, כְּלוֹמַר שְׁבוּעָה יֵשׁ בַּדָּבָר שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מִצַּד הַחֶסֶד, וְהַשְׁבוּעָה הִיא מַה שֶּׁכָּתוּב (דברים ל״ב:מ׳): ״כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדִי״, וּבְדָנִיֵּאל כְּתִיב (דניאל י״ב:ז׳): ״וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם״.

טז וַיְהִי לוֹ צֹאן וּבָקָר. נִשְׁאֲרוּ לוֹ, כְּמוֹ ״וַיְהִי שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה״, לֹא שֶׁקָּנָה אוֹתָם בְּמִצְרַיִם וְהִרְוִיחַ שָׁם, כִּי לֹא הָיָה שׂוֹאֵל אַבְרָהָם אֶלָּא שֶׁיַּצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ לְבַד, לֹא שֶׁיִּשְׁתַּכֵּר וְיַרְוִיחַ בַּדֶּרֶךְ הַהוּא.

יז וַיְנַגַּע ה׳ אֶת פַּרְעֹה. דַּעַת רֹב הַמְפָרְשִׁים שֶׁהֵבִיא עָלָיו נְגָעִים מַמָּשׁ. וְכֵן בַּאֲבִימֶלֶךְ אָרַע לָהֶם עֲצִירַת נְקֵבִים, וְזֶה טַעַם הַכָּתוּב (ד״ה א) ״לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים״, וְהֵם פַּרְעֹה וַאֲבִימֶלֶךְ שֶׁהוֹכִיחָם בִּנְגָעִים. אֲבָל דַּעַת הַגָּאוֹן רַבֵּינוּ סְעַדְיָה ז״ל בְּמִלַּת ״וַיְנַגַּע״ – יִעֵד לְהָבִיא, לֹא שֶׁהֵבִיא, שֶׁאִם כֵּן נִמְצָא פַּרְעֹה עָשׂוּק בְּמִשְׁפָּטוֹ, כִּי הַשָּׂרִים הֶבִיאוּהָ לְהֵיכָלוֹ וְהוּא לֹא נִגְּעָהּ וְלֹא חָטָא בָּהּ כְּלָל, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא חָטָא – עֹנֶשׁ לָמָּה? וְכֵן דַּעְתּוֹ בַּאֲבִימֶלֶךְ (בראשית כ׳:י״ח): ״כִּי עָצֹר עָצַר ה״, יִעֵד לָהֶם עֲצִירַת נְקֵבִים, לֹא שֶׁעָשָׂה לָהֶם כֵּן. וּמַה שֶּׁאָמַר ״וַיִּרְפָּא״, לֹא שֶׁקָּדַם לוֹ חֹלִי, אֶלָּא הַשְׁמִירָה שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי חֹלִי נִקְרָא רְפוּאָה, כִּלְשׁוֹן (שמות ט״ו:כ״ו) ״כִּי אֲנִי ה׳ רֹפְאֶךָ״. וּפָסוּק ״וַיּוֹכַח״ יִתְבָּאֵר לְדַעְתּוֹ בְּיִעוּד וְדִבּוּר, לֹא בְּמַעֲשֶׂה. וְלֹא כֵן דַּעַת רז״ל, אֶלָּא שֶׁשְּׁנֵי הַמְּלָכִים הָיָה לְבָבָם לְהָרַע, וְלָקוּ בִּנְגָעִים וַעֲצִירַת נְקֵבִים כְּפִשַּׁט הַכְּתוּבִים.

יט הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ. וְלֹא הֵשִׁיב לוֹ אַבְרָהָם, אֲבָל מָצִינוּ שֶׁהֵשִׁיב לַאֲבִימֶלֶךְ, הוּא שֶׁאָמַר: ״כִּי אָמַרְתִּי פֶּן אָמוּת עָלֶיהָ״. וְיֵשׁ לִשְׁאוֹל, כֵּיוָן שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מִשְּׁנֵי הַמְּלָכִים שְׁאָלוֹ, מִדּוּעַ הֵשִׁיב לָזֶה וְלֹא הֵשִׁיב לָזֶה. וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי פַּרְעֹה שֶׁאָמַר לוֹ ״קַח וָלֵךְ״ הָרְאָה עַצְמוֹ שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה בִּתְשׁוּבָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֶלָּא שֶׁיֵּלֵךְ מִלְּפָנָיו, כִּי הוּא הָאִישׁ אֲשֶׁר בְּסִבָּתוֹ הֻדְמָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים, לְכָךְ פָּחַד אַבְרָהָם אִם יְעַכֵּב רֶגַע בְּסִפּוּר הַתְּשׁוּבָה פֶּן יַעֲבֹר עַל מִצְוַת הַמֶּלֶךְ. אֲבָל בְּעִנְיַן אֲבִימֶלֶךְ שֶׁלֹּא צִוָּהוּ שֶׁיֵּלֵךְ לוֹ הֵצֵרְךְ אַבְרָהָם לְהִתְעַכֵּב וּלְהָשִׁיב לוֹ, פֶּן יִהְיֶה כְּמִבְזֶה בִּכְבוֹד הַמֶּלֶךְ אִם לֹא יָשִׁיב עַל מַה שֶּׁשָּׁאַל לוֹ.

פרק יג

ט אִם הַשְּׂמֹאל וְאֵימְנָה. כְּלוֹמַר אִם אַתָּה הוֹלֵךְ לַשְּׂמֹאל – ״וְאֵימְנָה״, אֲנִי אֵלֵךְ לַדָּרוֹם, כִּי שָׁם מְגַמַּת פָּנָיו לָלֶכֶת, כִּי כֵן כָּתוּב לְמַעְלָה: ״הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה״. וְ״אִם הַיָּמִין״, כְּלוֹמַר אִם אַתָּה רוֹצֶה לֵילֵךְ בַּדָּרוֹם – ״וְאַשְׂמְאִילָה״, כְּלוֹמַר אַשְׂמְאִיל אֶת עַצְמִי, כֵּן פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י.

וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ, אֵיךְ אָמַר ״וְאַשְׂמְאִילָה אֶת עַצְמִי״ וְכַוָּנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֵילֵךְ בַּדָּרוֹם. אֲבָל בְּאוּר **״וְאַשְׂמְאִילָה״** הַכַּוָּנָה בּוֹ וְאַשְׂמְאִילָה אוֹתְךָ, כְּלוֹמַר עַל כָּרְחֲךָ תִּצְטָרֵךְ שֶׁתֵּלֵךְ לַצָּפוֹן. וְכֵן שָׁמַעְתִּי כִּי תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס בְּנוּסְחָאוֹת מִדְקְדְּקוֹת: ״אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא וַאֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא וַאֲצָפְּנָךְ״, כְּלוֹמַר בְּעַל כָּרְחֲךָ, כִּי לֹא אֶתֵּן לְךָ רְשׁוּת לְהִתְעַכֵּב בַּדָּרוֹם מִפְּנֵי כְּבֹד הַמְּקֹנֶה אֲשֶׁר לִי.

יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. בִּשְׁאָר אֶרֶץ כְּנַעַן כֻּלָּהּ, שֶׁלֹּא עָמַד בְּמָקוֹם אֶחָד אֲבָל בְּכָל אֶרֶץ כְּנַעַן יָגוּר. וְלוֹט נִתְיַשֵּׁב בְּמָקוֹם אֶחָד מִמֶּנּוּ, בְּעָרֵי הַכִּכָּר, כִּי עָרֵי הַכִּכָּר מִכְּלַל אֶרֶץ כְּנַעַן הֵם. וְטַעַם **בְּעָרֵי הַכִּכָּר** פַּעַם בָּזוֹ וּפַעַם בָּזוֹ מִפְּנֵי כְּבֹד הַמְּקֹנֶה, וְזֶה טַעַם ״וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֶת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן״, כִּי הִתְנָה עִם אַבְרָהָם שֶׁלֹּא יָבֹא בְּכָל הַכִּכָּר.

וַיֶּאֱהַל עַד סְדֹם. לְמִדְךָ הַכָּתוּב גְּנוּתוֹ שֶׁל לוֹט, כִּי בָּחַר חֶבְרַת הָרְשָׁעִים וְנָטָה אָהֳלוֹ עִמָּהֶם, וּלְפִיכָךְ סָמַךְ מִיָּד: ״וְאַנְשֵׁי סְדֹם״. וְלִמְדְךָ הַכָּתוּב זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא נָפַל גּוֹרָלוֹ בְּמָקוֹם הֶרְשַׁע כִּי אִם בָּאֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה.

יד אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט. לְמִדְךָ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא בָּא אֵלָיו דִּבּוּר הַשְּׁכִינָה עַד שֶׁנִּפְרַד מֵחֶבְרָתוֹ שֶׁל רָשָׁע.

יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה אַבְרָהָם מַחֲזִיק בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ וּלְזַרְעוֹ מֵעַתָּה, וְאָמַר שֶׁיִּתְהַלֵּךְ בָּהּ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כְּאָדָם הַנּוֹתֵן לַחֲבֵרוֹ קַרְקַע בְּמַתָּנָה וּמַרְאֶה לוֹ מְצָרָיו וְאוֹמֵר לוֹ שֶׁיְּחַזִּיק בָּהּ. וְעַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל, מִלַּת הִתְהַלְּכוּת נִזְכֶּרֶת אֵצֶל הַחָכְמָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי י׳): ״בְּהִתְהַלְּכֶךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ״, וּכְתִיב (תהילים ל״ט:ז׳): ״אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ״, הִיא צוּרַת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית, וְלֹא נִזְכְּרָה כִּי אִם בִּיחִידֵי הַצַּדִּיקִים מְחַפְּשֵׁי הַחָכְמָה, כְּנֹחַ וַחֲנוֹךְ וְאַבְרָהָם וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. וּלְפִי שֶׁאַבְרָהָם הֶעְתִּיק שִׂכְלוֹ בְּחִפּוּשׂ הַחָכְמוֹת מִמִּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה, וּמִסִּיעַ נֶפֶשׁ הַשִּׂכְלִית הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ בְּהַשָּׂגַת הָעִנְיָן הַכּוֹלֵל הַנֶּגְבָּה, אָמַר לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: ״קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ״, כְּלוֹמַר נַעֲנַע צוּרַת שִׂכְלְךָ בִּדְרִישַׁת הַנִּמְצָאִים שֶׁבָּאָרֶץ, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁהָלַךְ אַבְרָהָם אֶת הָאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֲבָל מָצִינוּ בּוֹ שֶׁיָּשַׁב וְלֹא הָלַךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב״, וְעַל כָּל פָּנִים

הַהֹלוֹךְ הַזֶּה הוּא תְּנוּעַת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית וְהֶשְׁקֵט הַגּוּף, וְזֶהוּ "וַיֶּאֱהַל" מִלְּשׁוֹן "יוֹשֵׁב אֹהָלִים", כִּי דְּרִישַׁת הַחָכְמוֹת צָרִיךְ תְּנוּעַת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית וְהֶשְׁקֵט הַגּוּף, בְּהֶפֶךְ מִצָּרְכֵי הַגּוּף שֶׁהֵם צְרִיכִים נְעָנוּעַ הַגּוּף וְהֶשְׁקֵט הַנֶּפֶשׁ. וְאָמַר: "כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה", אֶתֵּן לְךָ דֵּעָה וְחָכְמָה לָדַעַת מַהוּת הַנִּמְצָאִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (מלכים א ה׳:כ״ו): "וַה׳ נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה".

פרק יד

א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר. אַמְרָפֶל זֶה נִמְרוֹד שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם לִפֹּל לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְהוּא הָיָה הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן מֵעֲשָׂרָה מְלָכִים שֶׁמָּלְכוּ בַּכִּפָּה עִם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לֶעָתִיד שֶׁהוּא הָעֲשִׂירִי. וְתַגִּיד לְךָ הַפָּרָשָׁה שֶׁהָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה, כִּי אַרְבָּעָה מְלָכִים עָשׂוּ מִלְחָמָה עִם חֲמִשָּׁה וְנִצְּחוּ הָאַרְבָּעָה, וְאַבְרָהָם אָבִינוּ נִצַּח אֶת הָאַרְבָּעָה וְהִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם.

וּבַמִּדְרָשׁ: (ב״ר מב, ז) אַרְבָּעָה מְלָכִים אֵלּוּ כְּנֶגֶד אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת שֶׁעֲתִידִין לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּיִשְׂרָאֵל: **שִׁנְעָר**, זֶה מֶלֶךְ בָּבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ב, לח): "אַנְתְּ הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא". **אֶלָּסָר**, זוֹ מַלְכוּת מָדַי, כִּי אֶלָּסָר הוּא עִיר בְּמָדַי אוֹ בְּפָרַס, **וּמֶלֶךְ עֵילָם**, זֶה יָוָן, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל (ע״ז י א) בְּמַלְכוּת יָוָן: שֵׁשׁ שָׁנִים מָלְכוּ בְּעֵילָם וְאַחַר כָּךְ נִתְפַּשְׁטָה מַלְכוּתָם בְּכָל הָעוֹלָם. **מֶלֶךְ גּוֹיִם**, זֶה מַלְכוּת אֱדוֹם, שֶׁהַמְלֵךְ עַל עַמִּים רַבִּים שׂוֹנְאִים אֲשֶׁר מִנּוּחוּ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין, וְהוּא מֶלֶךְ רוֹמִי שֶׁהִיא עִיר מְקֻבֶּצֶת מֵעַמִּים רַבִּים, כִּתִּים וְיֶתֶר גּוֹיִם. וְהַכַּוָּנָה בַּמִּדְרָשׁ הַזֶּה, כִּי כְּשֶׁם שֶׁהִתְגַּבֵּר אַבְרָהָם עַל אַרְבָּעָה מְלָכִים אֵלּוּ וְנִצַּח אוֹתָם וְנָפְלוּ בְּיָדוֹ, כֵּן לֶעָתִיד לָבֹא עֲתִידִים אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת שֶׁיִּפְלוּ בְּיַד זַרְעוֹ, וְזַרְעוֹ יְנַצְּחוּם.

ד וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ. שִׁעְבּוּדוֹ וּבִשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, כְּלוֹמַר בִּשְׁנַת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מָרָדוּ, וְכֵן "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים" שִׁעְבּוּדוֹ בְּשֵׁשֶׁת.

ה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר. יַגִּיד הַכָּתוּב גְּבוּרַת הַמֶּלֶךְ הַזֶּה עִם הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ, שֶׁהִכּוּ אֶת הַגִּבּוֹרִים שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַחֹזֶק וְהַמִּבְצָר, וְזֶהוּ "בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם", כִּי חֹזֶק הַבְּהֵמָה הֵם הַקְּרָנַיִם, וְהִכּוּ גַּם כֵּן לְאוֹתָן שֶׁהָיוּ עֲשִׁירֵי הָעָם עִם הֲמוֹן שֶׁלָּהֶם, וְזֶהוּ "וְאֶת הַזּוּזִים בְּהָם". וְלִמְּדָךְ הַכָּתוּב שֶׁכֵּיוָן שֶׁהִכּוּ אֶת הָרְפָאִים, וְהֵם הַגִּבּוֹרִים, בְּתוֹךְ הֶעָרִים הַבְּצוּרוֹת, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר הַגִּבּוֹרִים שֶׁהָיוּ בַּמִּישׁוֹר, וְזֶהוּ "וְאֶת הָאֵימִים" אֲשֶׁר "בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם". הָאֵמִים הֵם הַגִּבּוֹרִים הַמַּטִּילִים אֵימָה, "בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם" בְּאוּרוֹ בָּעָרֵי הַמִּישׁוֹר. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה שֶׁהָיוּ בִּמְקוֹם מִבְצָר בָּהָר שֶׁלָּהֶם הוּא שֵׂעִיר, וְזֶהוּ "וְאֶת הַחֹרִי בְּהַרָרָם שֵׂעִיר", וְיָדוּעַ כִּי בְּנֵי הַחֹרִי הָיוּ עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה, וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: לָמָּה נִקְרָא שְׁמָם חֹרִי, עַל שֵׁם שֶׁמְּרִיחִין אֶת הֶעָפָר כְּחוֹרְיָא. וְטַעַם "עֵין מִשְׁפָּט" הוּא הַסֶּלַע שֶׁבְּקָדֵשׁ שֶׁבּוֹ עָתִיד מֹשֶׁה שֶׁיְּהֵא נִדּוֹן בּוֹ. וְטַעַם "בְּחַצְצֹן תָּמָר" בַּחֲצִיוֹן שֶׁל תָּמָר, הִיא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא בְּאֶמְצָעוּת הָעוֹלָם, שֶׁהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהּ. וְהָאֲרִיךְ הַכָּתוּב בְּסִפּוּר הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת וּבִגְבוּרָתוֹ הַגְּדוֹלָה שֶׁל כְּדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ, שֶׁנִּצְּחוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים עִם הַגִּבּוֹרִים הַגְּדוֹלִים הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַמִּבְצָר וְעִם הֲמוֹן הַגָּדוֹל שֶׁלָּהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּתְפָּרְסֵם מִזֶּה עִנְיָנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ בִּגְבוּרָתוֹ הַגְּדוֹלָה שֶׁנִּצַּח אֶת הַמְּלָכִים הַנּוֹצָחִים, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: "אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ".

ו וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בְּאֶרֹת בְּאֶרֹת חֵמָר. דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי הָיוּ בְּאֵרוֹת שֶׁבָּהֶם טִיט הַרְבֵּה שֶׁלּוֹקְחִים מֵהֶם אֲדָמָה לִבְנְיָן, וְנַעֲשָׂה נֵס לְמֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁיָּצָא, כִּי הָיוּ בָּאֵמוֹת מִקְצָתָם שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִים בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּצַּל מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא זֶה מִן הַחֵמָר הֶאֱמִינוּ בְּאַבְרָהָם לְמַפְרֵעַ.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל: וְיֵשׁ לְתְמֹהַּ, כִּי בְּוַדַּאי הָאֵמוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִים בְּנִסּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם בְּכִבְשַׁן הָאֵשׁ, בְּרֹאותָם נִסּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ סְדוֹם לֹא יוֹסִיפוּ אֱמוּנָה בְּהקב״ה, אֲבָל נִסּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ סְדוֹם הָיָה מְחַזֵּק יְדֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי מֶלֶךְ סְדוֹם עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה הָיָה, וַאֲפִלּוּ לַמַּאֲמִינִים נִסּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סָפֵק.

אֲבָל בֵּאוּר עִנְיַן הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה, כִּי מֶלֶךְ סְדוֹם נִצַּל בִּזְכוּת אַבְרָהָם, וְנַעֲשָׂה לוֹ נֵס שֶׁיָּצָא לִקְרַאת אַבְרָהָם לְכַבְּדוֹ וּלְבָרְכוֹ, וְאַבְרָהָם בְּשׁוּבוֹ הִבִּיט בַּבּוֹר הַהוּא כִּי חָפֵץ לְהַצִּיל הַמְּלָכִים וּלְהָשִׁיב לָהֶם רְכוּשָׁם. וְהִנֵּה כַּוָּנַת הַחֲכָמִים כִּי אִם נַעֲשָׂה לְמֶלֶךְ סְדוֹם נֵס לִכְבוֹד אַבְרָהָם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ לְהַאֲמִין שֶׁיֵּעָשֶׂה נֵס לְאַבְרָהָם עַצְמוֹ וּלְהַצִּילוֹ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, עַד כָּאן.

וּבַמִּדְרָשׁ, "וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים", שֶׁהָיְתָה מְנִיקָה אוֹתָם כַּשָּׂדִים לַתִּינוֹק. "הוּא יָם הַמֶּלַח", שֶׁבַּעֲוֹנָם נַעֲשָׂה אוֹתוֹ הָעֵמֶק מַיִם מְלוּחִים, וּכְדִכְתִיב (תהלים ק״ז:ל״ד): "אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ".

ט וַיָּבֹא הַפָּלִיט. זֶה עוֹג שֶׁפָּלַט מֵהַמַּבּוּל, וְאַבְרָהָם הֶעֱלָה אֶת שְׁמוֹ עוֹג עַל שֵׁם שֶׁכְּשֶׁבָּא לְפָנָיו הָיְתָה שָׂרָה מִתְעַסֶּקֶת בְּעוּגוֹת. וְעַל כֵּן נִתְיָרֵא מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יַעֲמוֹד זְכוּת זֶה לְעוֹג בְּנוֹ שֶׁהָיָה מֶלֶךְ הַבָּשָׁן. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הָיָה זֶה עוֹג מַמָּשׁ, כְּדַעַת רז״ל שֶׁהָיָה כָּל כָּךְ גָּדוֹל וְהֶאֱרִיךְ יָמִים עַד זְמַנּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.

וּבְמִדְרָשׁ פִּרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: "וַיָּבֹא הַפָּלִיט" – זֶה מִיכָאֵל. וְהוּא הַפָּלִיט שֶׁנֶּאֱמַר בִּיחֶזְקֵאל, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (יחזקאל ל״ג:כ״א): "בָּא אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַיִם".

וְהוּא שׁוֹכֵן בְּאֵלוֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי. יָדוּעַ כִּי שְׁלֹשֶׁת רֵעֵי אַבְרָהָם עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הָיוּ אֱמֹרִיִּים, אֲבָל לֹא מָצִינוּ בַּכָּתוּב שֶׁיִּזְכִּיר בְּאַחַד מֵהֶם לְשׁוֹן "אֱמֹרִי" כִּי

אִם בְּמַמְרֵא לְבַדּוֹ, וְגַם לֹא מְצִינוּ שֶׁיִּהְיֶה נִזְכָּר בְּמָקוֹם אַחֵר זוּלָתִי בְּכָאן. וְהָעִנְיָן מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר בְּרִית, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תָּבִין כְּשֶׁתֹּאמַר "וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית אַבְרָם" שֶׁשְּׁלָשְׁתָּן נָתְנוּ לְאַבְרָהָם עֵצַת הַמִּילָה, כִּי לֹא נָתַן לוֹ הָעֵצָה כִּי אִם מַמְרֵא לְבַדּוֹ, שֶׁכָּךְ הִזְכִּירוּ ז"ל, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר "הָאֱמֹרִי" מִלְּשׁוֹן אֲמִירָה, שֶׁהוּא אָמַר לוֹ: וּמָה אִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשְׁךָ לֹא הָיִיתָ מוֹסְרָהּ לוֹ, אֶבֶר אֶחָד עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, וְעוֹד מִי הִצִּילְךָ מִן הַמְּלָכִים וּמִן הָרָעָב, וּמִי הִצִּילְךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּצִּיל אוֹתְךָ עַכְשָׁו. וְזֶהוּ לְשׁוֹן מַמְרֵ"א נוֹטָרִיקוֹן: מְ"לָכִים מִ"לָה רְ"עָבוֹן אֵ"שׁ. וּמָצִינוּ לְשׁוֹן "אֲמִירָה" בְּמִצְוֹת מִילָה (תהילים קי"ט:קס"ב): "שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ".

יד **וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו.** הִתְלַבֵּשׁ גִּבּוֹרָה כְּשֶׁשָּׁמַע הָעִנְיָן, וּמָיַד "וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ". וְלִמִּדְךָ הַכָּתוּב כִּי אֲנָשָׁיו בְּנֵי בֵיתוֹ הַסְּמוּכִים עַל שֻׁלְחָנוֹ הָיוּ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת.

וּבַמִּדְרָשׁ "שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת" – זֶה אֱלִיעֶזֶר שֶׁעוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא שי"ח. וְיֵשׁ לִשְׁאוֹל, כִּי לְפִי הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה "שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת" אֵינוֹ כִּפְשׁוּטוֹ אֶלָּא חִידָּה עַל אֱלִיעֶזֶר לְבַדּוֹ, וְאֵין לָנוּ לְהוֹצִיא הַמִּקְרָא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב מֵעִיד עַל יְלִידֵי בֵיתוֹ שֶׁהֵם שי"ח.

אֲבָל הָעִנְיָן הָיָה כִּי כָּל הַמִּסְפָּר הַזֶּה הָיוּ יְלִידֵי בֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אוֹכְלֵי שֻׁלְחָנוֹ, וְאַחַר שֶׁנִּזְדַּרֵז לָצֵאת לַמִּלְחָמָה מֵעֵט אוֹתָן וְרִיקְּנָן, לְפִי שֶׁהַזְּכוּת הוּא הַמְנַצֵּחַ לֹא רִבּוּי עָם, וּלְכָךְ צִוָּה שֶׁיַּחְזְרוּ כָּל הַחוֹטְאִים כְּדִין תּוֹרָה בְּיוֹצְאֵי מִלְחָמָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים כ"ח): "מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא" וְגוֹ'. וְזֶהוּ לְשׁוֹן "וַיָּרֶק" שֶׁכּוֹלֵל לְשׁוֹן זַיִן וּלְשׁוֹן מִעוּט, מִלְּשׁוֹן "רַק". וְכֵיוָן שֶׁנִּתְמַעֲטוּ מָצָא אַבְרָהָם אֶת עַצְמוֹ עִם אֱלִיעֶזֶר לְבַדּוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב "חֲנִיכָיו" בְּיו"ד, יֵשׁ בְּכָלַל מָאתַיִם מָנֶה וְיֵשׁ בְּכָלַל "חֲנִיכוֹ", וְלוֹמַר כִּי כָּל חֲנִיכָיו עָמְדוּ עִם חֲנִיכוֹ, הוּא אֱלִיעֶזֶר לְבַדּוֹ. וּמַה שֶּׁאָמַר "אָחִיו", וְהָיָה בֶּן הָרָן אָחִיו, הוֹדִיעָנוּ בָּזֶה יְפִי מִדָּתוֹ וּמַעֲלָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כִּי קִנֵּא אֶל הַדָּבָר וּפָנָה אֶל הָאַחְוָה וְלֹא פָּנָה אֶל הַמְּרִיבָה שֶׁהָיְתָה בֵּינֵיהֶם, אֲבָל נִזְדָּרֵז בַּדָּבָר כְּאִלּוּ הָיָה אָחִיו מַמָּשׁ.

וַיִּרְדֹּף עַד דָּן. עַד שֶׁחָלָה עֲלֵיהֶן מַדַּת הַדִּין. וְכֵן אָמַר יְשַׁעְיָה (ישעיה מ"א:ג'): "יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם" וְגוֹ'.

וּבַמִּדְרָשׁ "וַיִּרְדֹּף עַד דָּן", שָׁם תָּשַׁשׁ כֹּחוֹ לְפִי שֶׁעַתִּידִים בָּנָיו לְהַעֲמִיד שָׁם עֲבוֹדָה זָרָה, הוּא שֶׁכָּתוּב (מלכים א יב): "וַיָּשֶׂם אֶת הָאֶחָד בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֶחָד נָתַן בְּדָן".

טו **וַיֶּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה.** כְּלוֹמַר שֶׁהֶחְשִׁיךְ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נִמְנַע מִלְּרָדְפָם עַד חֲצִי הַלַּיְלָה.

וּבַמִּדְרָשׁ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם: אַתָּה הָרַגְתָּ בְּשׁוֹנְאַי מֵחֲצוֹת הַלַּיְלָה עַד הַבֹּקֶר, חַייְךָ אֲנִי אֶהֱרֹג בְּשׁוֹנְאַי בָּנֶיךָ מֵחֲצוֹת הַלַּיְלָה עַד הַבֹּקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"א:ד'): "כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם". הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה יוֹרֶה כִּי מִלְחַמְתּוֹ הָיְתָה מֵחֲצוֹת הַלַּיְלָה עַד הַבֹּקֶר.

וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא נִרְאֶה לִי כִּי כָּל הַלַּיְלָה לֹא שָׁכַב לִבּוֹ וְלֹא רָאָה שֵׁנָה, אַף הִתְעַסֵּק לְהִלָּחֵם כְּנֶגְדָּם כָּל הַלַּיְלָה, חֲצִי הַלַּיְלָה רָדַף וְחֲצִיו הִכָּה, וְזֶהוּ "וַיֶּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם", כְּלוֹמַר שֶׁהִכָּם בְּחֶצְיוֹ הָאַחֲרוֹן אַחַר שֶׁרְדָפָם בְּחֶצְיוֹ רִאשׁוֹן.

עַד חוֹבָה עַד שֶׁהוֹדוּ בְּחִיּוּבָם שֶׁקָּרָה לָהֶם מִן הַשְּׁמֹאל וְנִתְבָּרֵר לָהֶם שֶׁהָיוּ חַיָּבִים לַמָּקוֹם בְּמִדַּת הַדִּין, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית מ"ד:ט"ז): "הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ", וּלְכָךְ הָיוּ נוֹפְלִים בִּשְׂמֹאלוֹ שֶׁל אֱלִיעֶזֶר הַמַּכָּה בָּהֶם, וְהוּ "מִשְּׂמֹאל לְדַמֶּשֶׂק", כִּי מִלַּת "מִשְּׂמֹאל" נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה וּלְמַטָּה, וְיִתְפָּרֵשׁ כֵּן "עַד חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמֶּשֶׂק", וְתִמְצָא כָּמוֹהוּ (תהלים נ':ב') "מִצִּיּוֹן מִכְלַל יֹפִי", שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת לְמַעְלָה וּלְמַטָּה.

יח **וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם,** זֶה שֵׁם בֶּן נֹחַ. "וְהוּא כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן", עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כֹּהֵן מְשֻׁרָּת. וּמִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בְּכָל הָאֻמּוֹת כֹּהֲנִים מְשָׁרְתִים לַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים "אֱלֹהִים", כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ו'): "מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם ה'", עַל כֵּן יִקְרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "אֵל עֶלְיוֹן", כִּי עֶלְיוֹן עַל כָּל אֱלֹהִים וְגָבוֹהַּ עַל כָּל גְּבוֹהִים הוּא. וְעַל דַּעַת רז"ל כֹּהֵן מַמָּשׁ הָיָה, וּלְכָךְ נָתַן לוֹ אַבְרָהָם מַעֲשֵׂר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל".

יט **קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ.** אֵין לְהָבִין קוֹנֶה מְמוֹכָר, אֲבָל פֵּרוּשׁ "קוֹנֶה" – זוֹכֶה, מִלְּשׁוֹן רז"ל בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת: "קָנָה חֲבֵרוֹ", כְּלוֹמַר זָכָה לְעַצְמוֹ, כִּלְשׁוֹן: הַמַּגְבִּיהַּ מְצִיאָה לַחֲבֵרוֹ קָנָה חֲבֵרוֹ – אֵין הַכַּוָּנָה בּוֹ שֶׁקָּנָה מֵאַחֵר.

וָדַע כִּי כָּל יֵשׁ – קִנְיָן, כִּי הָאַיִן אֵינוֹ קִנְיָן. וּלְפִי שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ הוֹצִיא הָעוֹלָם יֵשׁ מֵאַיִן, מַזְכִּיר הַכָּתוּב לְשׁוֹן קִנְיָן: "קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ", וְאִם כֵּן בְּאוֹר מִלַּת "קוֹנֶה" שֶׁשָּׁם אוֹתָן לְיֵשׁ:

אֲבָל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה נִרְאֶה שֶׁהֵבִינוּ הַחֲכָמִים מִלַּת "קוֹנֶה" כִּפְשׁוּטוֹ, שֶׁקָּנָאן מֵאַחֵר, וְהוּא הַחֹמֶר הָרִאשׁוֹן שֶׁמִּמֶּנּוּ בָּרָא הַכֹּל. וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ: "קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ" – מִמִּי קָנָאן? כְּהֶדְיֵן דְּאָמַר "פְּקַלְנֵיָא עֵינוֹהִי יָאֵי, שַׂעֲרוֹהִי לָא יָאֵי" בִּתְמִיהָה. וּבֵאוּר זֶה, כִּי מִפָּה שֶׁשִּׁבַּח אֶת הָעֵינַיִם לֹא תָּבִין מִזֶּה שֶׁאֵין שְׂעָרוֹ נָאֶה, כִּי כֵּלוּ נָאֶה, אֲבָל לֹא בָּא סִפּוּר הַשֶּׁבַח אֶלָּא בְּמַה שֶּׁהָיָה מְדַבֵּר. וְכֵן בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "קוֹנֶה", שֶׁקָּנָאן מֵהַחֹמֶר, לֹא תָּבִין שֶׁאוֹתוֹ חֹמֶר קַדְמוֹן הָיָה אֲצִלוֹ מִתְּחִלָּה, כִּי גַּם הַחֹמֶר מְחֻדָּשׁ, בָּרָאוֹ וְחִדְּשׁוֹ מֵאַיִן.

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם וְגוֹ' וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן. הִקְדִּים מַלְכִּי צֶדֶק בִּרְכַּת אַבְרָהָם לִבְרִכַּת אֵל עֶלְיוֹן וְחָטָא בָּזֶה, כִּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים בִּרְכַּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ,

כְּעִנְיַן שֶׁמְּצִינוּ בְּדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שמואל א כ״ה:ל״ב-ל״ג): ״בָּרוּךְ ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלָחְךָ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבָרוּכָה אָתְּ״ וְגוֹ׳. וְהָיָה עָנְשׁוֹ שֶׁנִּטְלָה מִמֶּנּוּ כְּהֻנָּתוֹ וְנִתְּנָה לְאַבְרָהָם. הוּא שֶׁאָמַר דָּוִד בְּמִזְמוֹר (תהילים ק״י:א׳) ״נְאֻם ה׳ לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי״, שֶׁהוּא מְיֻסָּד עַל אַבְרָהָם שֶׁקָּרָאוֹ דָּוִד ״אֲדֹנִי״ מִפְּנֵי שֶׁהָיָה זְקֵנוֹ, אָמַר: ״נִשְׁבַּע ה׳ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק״, כְּלוֹמַר בְּסִבַּת אוֹתוֹ הַדִּבּוּר שֶׁהָיָה שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן שֶׁהַקְּדִים בָּשָׂר וָדָם לְבִרְכַּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וּמַה שֶּׁדָּן יְהוּדָה לְתָמָר בְּשֹׂרָפָה, שֶׁהָיְתָה בִּתּוֹ שֶׁל שֵׁם, לֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁנִּטַּל מִמֶּנּוּ כְּהֻנָּתוֹ.

וּכְפִי דַּעַת הַמִּדְרָשׁ, ״קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ״ יַחְזֹר לְאַבְרָהָם, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ מִשְׁלֵי (משלי י״ז:א׳), בַּפָּסוּק ״טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה בָהּ״: זָכָה אַבְרָהָם לְקִנְיוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ״, שֶׁזָּכוּ בָּנָיו לִנְחֹל אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מִן הַשָּׁמַיִם, ״וָאָרֶץ״ – שֶׁזָּכוּ בָּנָיו לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת כַּעֲפַר הָאָרֶץ.

כג אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל. הֶרְאָה בָּזֶה אַבְרָהָם כֹּחַ נְדִיבוּתוֹ, שֶׁלֹּא רָצָה לֵהָנוֹת מִשְּׁלַל הַמְּלָכִים וַאֲפִלּוּ הַדְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם דָּמִים, וְנִשְׁבַּע בָּזֶה וְאָמַר: ״הֲרִמֹתִי יָדִי״, וְהוּא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, כִּלְשׁוֹן (במדבר י״ד:ל׳): ״נָשָׂאתִי אֶת יָדִי״, וְאָמַר: ״הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל ה׳: לִהְיוֹת הֶקְדֵּשׁ הַכֹּל לְפָנָיו, ״וְאִם אֶקַּח מִכֹּל אֲשֶׁר לָךְ״, וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר ״הֲרִמֹתִי יָדִי״ וְלֹא אָמַר ״נָשָׂאתִי״, לְפִי שֶׁהַהֶקְדֵּשׁ נִקְרָא תְּרוּמַת יָד, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות ל״ד): ״תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת״.

וְהַגָּאוֹן רַבִּי סְעַדְיָה כָּתַב: ״אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל״, הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַצּוֹמֵחַ וְהַחַי וְהַדּוֹמֵם, שֶׁהֵם הַקְּנְיָנִים כֻּלָּם שֶׁהֵם בִּרְשׁוּת הַמְדַבֵּר: ״אִם מְחוּט״ – זֶה הַצּוֹמֵחַ, וְכוֹלֵל הַתְּבוּאָה וְהַפֵּרוֹת; ״וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל״ – זֶה הַחַי, וְכוֹלֵל הַבְּהֵמוֹת וְהָעוֹפוֹת; ״וְאִם אֶקַּח״ – זֶה הַדּוֹמֵם, וְכוֹלֵל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. וּלְכָךְ הוֹסִיף וְאָמַר: ״וְאִם אֶקַּח מִכֹּל אֲשֶׁר לָךְ״ וְגוֹ׳.

וּבַמִּדְרָשׁ, ״אִם מְחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל״, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם: אַתָּה אָמַרְתָּ ״אִם מְחוּט״, חַייֶךָ שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְבָנֶיךָ מִצְוַת צִיצִית שֶׁנִּקְרָא ״חוּט״, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ח׳): ״וְנָתְנוּ עַל צִיצִית הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת״, וּמְתַרְגְּמִינַן ״חוּטָא״, וַאֲטַהֵר אֶת בָּנֶיךָ בַּמִּזְבֵּחַ שֶׁהָיָה מֻקָּף בְּחוּט הַסִּקְרָא. אַתָּה אָמַרְתָּ ״וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל״, חַייֶךָ שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְבָנֶיךָ מִצְוַת רְצוּעָה שֶׁל תְּפִלִּין וּמִצְוַת אֲכִילַת הַפֶּסַח שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמות י״ב:י״א) ״וְנַעֲלֵיכֶם״, וּמִצְוַת יְבָמָה שֶׁכָּתוּב בָּהּ (דברים כ״ה:ט׳) ״וְחָלְצָה נַעֲלוֹ״, וְכֵן בִּלְשׁוֹן ״נַעַל״ אֲנִי עָתִיד לְפָרֵעַ מֵעֲשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס׳:י׳): ״עַל אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי״, וְכֵן בִּלְשׁוֹן ״נַעַל״ אֲנִי מְשַׁבֵּחַ אֶת בָּנֶיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ז׳:ב׳): ״מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב״.

פרק טו

א אַל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ. יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הִבְטִיחוֹ בַּכָּתוּב הַזֶּה עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. **הָאֶחָד** שֶׁהִבְטִיחוֹ מִפַּחַד הַמְּלָכִים שֶׁהָרג, וְאֵין אוֹמְרִים ״אַל תִּירָא״ אֶלָּא לְמִתְיָרֵא, כִּי מִתְיָרֵא הָיָה מִבְּנֵי הַמְּלָכִים פֶּן יִקְחוּ מִמֶּנּוּ נִקְמַת אֲבִיהֶם, וְעַל כֵּן אָמַר: ״אָנֹכִי מָגֵן לָךְ״, כְּלוֹמַר מִפַּחַד הַמְּלָכִים. **וְהַשֵּׁנִי** שֶׁהִבְטִיחוֹ בִּבְשׂוֹרַת הַבֵּן, וְהוּא שֶׁאָמַר: ״שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה״, וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר ״שְׂכָרְךָ רַב״, וְהוֹסִיף שְׁתֵּי הֵהִי״ן כִּי מִבֵּין שְׁתֵּיהֶן נוֹלַד יִצְחָק, הֵ״א בְּשָׂרָה וְהֵ״א בַּאֲבְרָהָם, וְזוֹ הִיא הַבְטָחַת הָעוֹלָם הַזֶּה. **וְהַשְּׁלִישִׁי** הַבְטָחַת הָעוֹלָם הַבָּא, מִמַּה שֶׁהוֹסִיף ״מְאֹד״, שֶׁהוּא רֶמֶז לָעוֹלָם הַבָּא, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ה:ט״ו): ״וְלֹא יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד״, כִּי אֱלִיהוּא תָּפְשׂוֹ לְאִיּוֹב בִּהְיוֹתוֹ כּוֹפֵר בַּהַשְׁגָּחָה, וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ כִּי הוּא מוֹנֶה תָּמִיד כָּל הַיּוֹם יִסּוּרָיו וּמַכְאוֹבָיו, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ הַמְּנוּחָה הָרַבָּה הַמְעֻתֶּדֶת לַצַּדִּיקִים לָעוֹלָם הַבָּא. וּבַעֲבוּר שֶׁשָּׁלֹשׁ הַבְטָחוֹת הַלָּלוּ הָאַחַת מְפֹרֶשֶׁת וְהַשְּׁתַּיִם בִּרְמִיָּה, וְאַבְרָהָם הָלַךְ אַחַר הַגְּנִבָּה, וְלֹא הֵבִין הָרֶמֶז הַנִּכְלָל בִּדְבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל כֵּן הֻצְרַךְ לִשְׁאוֹל: ״מַה תִּתֶּן לִי״, כְּלוֹמַר מַה יִהְיֶה שְׂכָרִי אַחַר שֶׁאֵין לִי בָּנִים וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי, יְחִידִי בְּלֹא בָּנִים, מִלְּשׁוֹן (ירמיהו י״ז:ו׳) ״כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה״, וְאֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא בְּבֵיתִי זוּלָתִי אֱלִיעֶזֶר אִישׁ נָכְרִי שֶׁלָּקַחְתִּי מִדַּמֶּשֶׂק, לֹא מִבֵּית אָבִי וְלֹא מֵאַרְצִי. וְאָז פֵּרֵשׁ לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַשְׁתַּיִם שֶׁרָמַז, הַבְטָחַת הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא שֶׁאָמַר: ״לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ״, הַבְטָחַת הָעוֹלָם הַבָּא מִמַּה שֶׁאָמַר: ״הוּא יִירָשֶׁךָ״, כִּי ״הוּא״ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאַתָּה תִּהְיֶה יְרֻשָּׁתוֹ, כְּעִנְיַן (שמות ל״ד:ט׳) ״וּנְחַלְתָּנוּ״, וְזֶה מְבֹאָר.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן כִּי מַה שֶּׁאָמַר ״וְהִנֵּה דְבַר ה׳ אֵלָיו לֵאמֹר״, שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לְגָמֹר ״וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי״ עַד שֶׁבָּא אֵלָיו דְּבַר ה׳ פִּתְאוֹם: ״לֹא יִירָשְׁךָ זֶה״.

ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה. אֵין דֶּרֶךְ הָעוֹלָם לִרְאוֹת הַכּוֹכָבִים מִתּוֹךְ הַבַּיִת עַד צֵאתָם חוּץ לַבַּיִת, וְהִזְכִּיר הַלָּשׁוֹן הַזֶּה בְּאַבְרָהָם לְפִי שֶׁהִתְנַבֵּא עַד עַתָּה מִתּוֹךְ הַמַּדְרֵגָה הַנִּקְרָא ״בֵּית אֵל״, וּקְרָאָהּ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים מ״ה:י״ד) ״כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה״, לְכָךְ הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר עַתָּה לְשׁוֹן ״וַיּוֹצֵא״. וְדַעַת רז״ל שֶׁהוֹצִיאוֹ חוּץ מִן הַמַּעֲרָכָה, וְכֵן דָּרְשׁוּ: ״וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה״, אָמַר לוֹ: צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּתְךָ שֶׁלְּךָ. ״הַבֵּט נָא הַשָּׁמַיְמָה״, אֵין לְשׁוֹן הַבָּטָה אֶלָּא מִלְמַעְלָה לְמַטָּה, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שם פ): ״הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה״, וּכְתִיב (שם קב): ״ה׳ מִשָּׁמַיִם אֶל אֶרֶץ הִבִּיט״, וְדָרְשׁוּ רז״ל שֶׁהִגְבִּיהוֹ לְמַעְלָה מִן הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת וְהָיוּ הַכּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת מִדְרָס לְרַגְלוֹ.

וּלְפִי דַּעְתִּי, זֶהוּ בְּאוּר (ישעיהו מ״א:ב׳) ״צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ״, עַל כּוֹכַב צֶדֶק, וּמִכָּאן הוֹכִיחוּ ז״ל אֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, כִּי הֵם לְמַעְלָה מֵהֶם. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (שיר השירים ח׳:י״ד): ״בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה לְךָ לִצְבִי״, זֶה אַבְרָהָם שֶׁנִּקְרָא ״אֹהֲבִי״. ״עַל הָרֵי בְשָׂמִים״, אַל תִּקְרֵי ״בְּשָׂמִים״ אֶלָּא ״בַּשָּׁמַיִם״. וּמַה

שֶׁאָמְרוּ אֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל, בֵּאוּר הַדָּבָר בִּכְלַל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּפְרָטָם יֵשׁ מַזָּל לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, שֶׁהֲרֵי חָכְמַת הַמַּזָּלוֹת חָכְמָה גְּדוֹלָה וּמְפֹאָרָה הִיא, אֵין רז״ל מַכְחִישִׁין אוֹתָהּ כְּלָל.

וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אוֹתָם. כְּלוֹמַר וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם אַתָּה יָכוֹל לִסְפֹּר אוֹתָם, כֹּה יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּרִבּוּי עָצוּם כַּכּוֹכָבִים הַלָּלוּ אֲשֶׁר לֹא יִסָּפְרוּ מֵרֹב. וְיִכְלוֹל עוֹד **כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ** בְּמַדְרֵגוֹת הַחָכְמָה, כִּי כְּשֵׁם שֶׁיֵּשׁ בַּכּוֹכָבִים מִי שֶׁאוֹרוֹ מְזַהִיר וּמַבְהִיק יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ, וּמַדְרֵגוֹתֵיהֶם חֲלוּקוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ בְּאוֹרָה וּבְהַשָּׂגָה, כָּךְ עֲתִידִין חֲכָמִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּהְיוּ מַדְרֵגוֹת חֲלוּקוֹת, אוֹר תּוֹרָתוֹ שֶׁל זֶה לְמַעְלָה מֵאוֹר תּוֹרָתוֹ שֶׁל זֶה, וְהַשָּׂגָתוֹ שֶׁל זֶה לְמַעְלָה מֵהַשָּׂגָתוֹ שֶׁל זֶה. וְיִכְלוֹל עוֹד **כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ** בְּמַדְרֵגוֹת הַשָּׂכָר וְהַתַּעֲנוּג הַנִּצְחִי לְעוֹלָם הַבָּא, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַנְּשָׁמוֹת הַזּוֹכוֹת מַדְרֵגוֹת חֲלוּקוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְחֶפְּה לְמַעְלָה מֵחֻפָּה, וְאוֹרָה לְמַעְלָה מֵאוֹרָה. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בְּסִפְרֵי: לְשֶׁבַע שְׂמָחוֹת פְּנֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים דּוֹמוֹת לֶעָתִיד לָבוֹא: לַחַמָּה, לְלְבָנָה, לָרָקִיעַ, לַכּוֹכָבִים, לַבָּרָקִים, לַשּׁוֹשַׁנִּים, לִמְנוֹרַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

ו **וְהֶאֱמִין בַּה׳.** הֶאֱמִין עִנְיַן הַבְּשׂוֹרָה כִּי נָכוֹן הַדָּבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים.

וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. וַיַּחְשְׁבֶהָ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִצְדָקָה, כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יַעֲשֶׂה זֹאת בִּצְדָקָתוֹ, לֹא בִּזְכוּת אַבְרָהָם, כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

וְאָפְשָׁר לְפָרֵשׁ, וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם הָאֱמוּנָה בְּמַחְשָׁבָה כְּאִלּוּ עָשָׂה צְדָקָה בְּמַעֲשֶׂה.

ז **אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ.** פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל מֵעֵת אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְעָשִׂיתִי לְךָ נֵס הָיָה הָרָצוֹן לְפָנַי לָתֵת לְךָ הָאָרֶץ הַזֹּאת. וְהִנֵּה עַתָּה לֹא גָּזַר שֶׁיִּתְּנֶנָּה לוֹ, אֲבָל אָמַר שֶׁהוֹצִיאוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים עַל דַּעַת שֶׁיִּתְּנֶנָּה לוֹ. וְלָכֵן חָשַׁשׁ אַבְרָהָם פֶּן יִהְיֶה בִּירוּשַׁת הָאָרֶץ תְּנַאי הַמַּעֲשִׂים, אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר פַּעֲמַיִם: ״לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת״, כִּי עַתָּה לֹא יִגְזֹר הַמַּתָּנָה כַּאֲשֶׁר גָּזַר לוֹ הַגְּזֵרָע, וְלָכֵן אָמַר: ״בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה״, וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל הָאוֹת, וְגַם הקב״ה לֹא עָשָׂה עִמּוֹ כְּשֶׁאָר הָאוֹתוֹת לְהַרְאוֹת לוֹ אוֹת אוֹ מוֹפֵת בְּדָבָר נִפְלָא, אֲבָל בִּקֵּשׁ אַבְרָהָם שֶׁיֵּדַע יְדִיעָה אֲמִתִּית שֶׁיִּירָשֶׁנָּה וְלֹא יִגְרֹם חֶטְאוֹ אוֹ חֵטְא זַרְעוֹ לְמָנְעָהּ מֵהֶם, אוֹ שֶׁמָּא יַעֲשׂוּ הַכְּנַעֲנִים תְּשׁוּבָה. וְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כָּרַת עִמּוֹ הַבְּרִית הַזֹּאת שֶׁיִּירָשֶׁנָּה עַל כָּל פָּנִים.

וּבַמֶּרֶשׁ, ״אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים״, בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹלַד אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עָמַד כּוֹכָב אֶחָד מִמִּזְרָח וּבָלַע אַרְבָּעָה כּוֹכָבִים לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם. אָמְרוּ חַכְמָיו לְנִמְרוֹד: בֵּן נוֹלַד לְתֶרַח בְּשָׁעָה זוֹ שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ אֻמָּה שֶׁתִּירַשׁ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. אִם רְצוֹנְךָ, יִנָּתֵן לְאָבִיו מִלֹּא בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וַנַּהַרְגֶהוּ. מִיָּד שִׁגֵּר נִמְרוֹד אֵצֶל אָבִיו, אָמַר לוֹ: בֵּן נוֹלַד לְךָ אֶמֶשׁ, עַכְשָׁו תְּנֵהוּ לִי וְנַהַרְגֵהוּ וְאֶתֵּן לְךָ מִלֹּא בֵּיתְךָ כֶּסֶף וְזָהָב. אָמַר לוֹ תֶּרַח: אֶמְשֹׁל לְךָ מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְסוּס אֶחָד שֶׁאָמְרוּ לוֹ: נַחְתֹּךְ אֶת רֹאשְׁךָ וְנִתֵּן לְךָ בַּיִת מָלֵא שְׂעוֹרִים, אָמַר הַסּוּס לָהֶם: שׁוֹטִים, אִם תַּחְתְּכוּ אֶת רֹאשִׁי מִי יֹאכַל הַשְּׂעוֹרִים? וְאַתֶּם אִם תַּהַרְגוּ אֶת בְּנִי, מִי יִירַשׁ הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב? הֵשִׁיב לוֹ הַמֶּלֶךְ: מִדְּבָרֶיךָ אֲנִי מַכִּיר שֶׁבֵּן נוֹלַד לְךָ. אָמַר לוֹ תֶּרַח: בֵּן נוֹלַד לִי וּמֵת. אָמַר לוֹ: עַל חַי אֲנִי אוֹמֵר לְךָ וְלֹא עַל מֵת. מֶה עָשָׂה תֶּרַח, הֶחְבִּיא אֶת בְּנוֹ בְּמְעָרָה שָׁלֹשׁ שָׁנִים. זִמֵּן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁתִּי חַלּוֹנוֹת, מִן הָאֶחָד יוֹצֵא שֶׁמֶן וּמִן הַשֵּׁנִי סֹלֶת. כְּשֶׁהָיָה בֶּן שָׁלֹשׁ שָׁנִים יָצָא מִן הַמְּעָרָה, הִרְהֵר בְּלִבּוֹ: מִי בָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְאוֹתִי? הִתְפַּלֵּל כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ לַשֶּׁמֶשׁ, וְלָעֶרֶב שָׁקַע הַשֶּׁמֶשׁ בַּמַּעֲרָב וְזָרְחָה לַלְּבָנָה בַּמִּזְרָח. כְּשֶׁרָאָה הַיֵּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים סְבִיב הַיֵּרֵחַ, אָמַר: זֶהוּ שֶׁבָּרָא הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְאוֹתִי, וְהַכּוֹכָבִים הַלָּלוּ שָׂרָיו וַעֲבָדָיו. עָמַד כָּל הַלַּיְלָה בִּתְפִלָּה לַיֵּרֵחַ. לַבֹּקֶר שָׁקַע הַיֵּרֵחַ בַּמַּעֲרָב וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ בַּמִּזְרָח. אָמַר: אֵין בְּיַד אֵלּוּ כֹּחַ, אָדוֹן יֵשׁ עֲלֵיהֶם, אֵלָיו אֶתְפַּלֵּל וְאֵלָיו אֶשְׁתַּחֲוֶה. הָלַךְ אֵצֶל אָבִיו, אָמַר לוֹ: אָבִי, מִי בָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְאוֹתִי? אָמַר לוֹ אָבִיו: אֱלֹהַי בָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכָל אֱלֹהָה. אָמַר לוֹ אַבְרָהָם: הֲרֵאנִי אֱלֹהֶיךָ, שֶׁמָּא יֵשׁ בָּהֶם כֹּחַ לִבְרֹא אֶת כָּל אֱלֹהָה. מִיָּד הֵבִיא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלּוֹ וְהֶרְאָהוּ אֱלֹהָיו. חָזַר אַבְרָהָם לְאִמּוֹ וְאָמַר לָהּ: אִמִּי עָשִׂי לִי תַּבְשִׁילִין נָאִים וְטוֹבִים וַאֲבִיאֵם לֵאלֹהֵי אָבִי, אוּלַי יְקַבְּלוּ מִמֶּנִּי קָרְבָּנִי. מִיָּד עָשְׂתָה לוֹ אִמּוֹ תַּבְשִׁילִין נָאִים וְטוֹבִים וְהֵבִיא לֵאלֹהֵי אָבִיו, וְנָתַן לִפְנֵי הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם וְאֵין קוֹל וְאֵין עוֹנֶה. חָזַר לְאִמּוֹ, אָמַר לָהּ: עָשִׂי לִי תַּבְשִׁילִין נָאִים וְטוֹבִים מִן הָרִאשׁוֹנִים. עָשְׂתָה לוֹ, וֶהֱבִיאָם לִפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל אָבִיו, וְאֵין קוֹל וְאֵין עוֹנֶה. מִיָּד שָׂרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה וְקָרָא עֲלֵיהֶם: ״פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ״. מִיָּד נָטַל אֵשׁ וּשְׂרָפָם, וְהוֹצִיא הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם לַחוּץ וְנָתַן הָאֵשׁ בְּיָדוֹ. כְּשֶׁבָּא אָבִיו לְבֵיתוֹ וּמָצָא אֱלֹהָיו שְׂרוּפִים, אָמַר לְאַבְרָהָם: בְּנִי, לָמָּה שָׂרַפְתָּ אֶת אֱלֹהַי? אָמַר: לֹא שָׂרַפְתִּי, אֶלָּא הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם קָצַף עֲלֵיהֶם וּשְׂרָפָם. אָמַר לוֹ: בְּנִי שׁוֹטֶה, וְכִי יֵשׁ בָּהֶם כֹּחַ אוֹ יֵשׁ בָּהֶם רוּחַ חַיִּים שֶׁהֵם יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת כָּל אֱלֹהָה? וְהֲלֹא אֲנִי עֲשִׂיתִים מֵעֵץ. אָמַר לוֹ: יִשְׁמְעוּ אָזְנֶיךָ מַה שְּׁפִיךְ מְדַבֵּר, וְאִם אֵין בָּהֶם כֹּחַ, לָמָּה אָמַרְתָּ לִי אֱלֹהַי בָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ? מָה עָשָׂה תֶּרַח, הָלַךְ אֵצֶל נִמְרוֹד וְאָמַר לוֹ: בְּנִי שָׂרַף אֶת אֱלֹהַי וֵאלֹהֶיךָ בָּאֵשׁ. שָׁלַח נִמְרוֹד בִּשְׁבִיל אַבְרָהָם וְאָמַר לוֹ: לָמָּה עָשִׂיתָ כֵן? אָמַר לוֹ: אֲנִי לֹא עָשִׂיתִי כֵן אֶלָּא הַגָּדוֹל. אָמַר לוֹ נִמְרוֹד: וְכִי יֵשׁ בָּהֶם רוּחַ חַיִּים שֶׁיְּכוֹלִין לַעֲשׂוֹת כֵּן? אָמַר לוֹ: יִשְׁמְעוּ אָזְנֶיךָ מַה שֶּׁאַתָּה מְדַבֵּר בְּפִיךָ, וְאִם אֵין בָּהֶם כֹּחַ לָמָּה תַּנִּיחוּ לְמִי שֶׁבָּרָא שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְתִשְׁתַּחֲווּ לָעֵץ? אָמַר לוֹ: אֲנִי בָּרָאתִי שָׁמַיִם וָאָרֶץ בְּכֹחִי. אָמַר לוֹ אַבְרָהָם: אַתָּה יָכוֹל לְבִרֹאות? כְּשֶׁיָּצָאתִי מִן הַמְּעָרָה רָאִיתִי הַשֶּׁמֶשׁ יוֹצֵא בַּמִּזְרָח וְשׁוֹקֵעַ בַּמַּעֲרָב, עֲשֵׂה אַתָּה שֶׁיֵּצֵא בַּמַּעֲרָב וְיִשְׁקַע בַּמִּזְרָח וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לְךָ, וְאִם לָאו, מִי שֶׁהִגְבִּיר אֶת יָדִי לִשְׁרֹף אֶת הָאֱלִילִים הוּא יַגְבִּירֵנִי וְאֶהֱרֹג אוֹתְךָ. אָמַר נִמְרוֹד לַחֲכָמָיו: מַה יְהֵא דִינוֹ שֶׁל זֶה? אָמְרוּ לוֹ: זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ עָלָיו, עַתִּידָה אֻמָּה לָצֵאת מִמֶּנּוּ שֶׁתִּירַשׁ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, וַעֲתָה כַּמִּשְׁפָּט

הַזֶּה שֶׁעָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לוֹ. מִיָּד הִשְׁלִיכוּהוּ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְמַלֵּא עָלָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רַחֲמִים וְהִצִּילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים״.

ח בַּמֶּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה, בְּאֵי זוֹ זְכוּת. אָמַר לוֹ: בִּזְכוּת הַקָּרְבָּנוֹת, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״קָחָה לִי״. וְשֶׁמּוֹת אֵלּוּ אֶלֶ״ף דָּלֶ״ת, יוּ״ד הֵ״א אַחֲרָיו, וְהַכַּוָּנָה אָדוֹן אֲשֶׁר בְּךָ הָרַחֲמִים, כִּי אַבְרָהָם לֹא הִתְנַבֵּא בְּמִדַּת רַחֲמִים כְּמֹשֶׁה אֶלָּא בְּאֶלֶ״ף דָּלֶ״ת, הוּא ״אֵל שַׁדַּי״, וּמַה שֶּׁנִּקּוּד יוּ״ד הֵ״א אַחֲרָיו בִּנְקוּד אֱלֹהִים, כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁהַשֵּׁם הַנִּכְתָּב אֵין רַשָּׁאִין לְהַזְכִּירוֹ אֶלָּא בְּכִנּוּי אֶלֶ״ף דָּלֶ״ת אוֹ בְּכִנּוּי ״אֱלֹהִים״, כְּשֶׁהוּא לְבַדּוֹ נַזְכִּירֶנּוּ בְּכִנּוּי אֶלֶ״ף דָּלֶ״ת, וְהַסִּימָן בָּזֶה (חבקוק ב׳:כ׳): ״וַה׳ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ״, שֶׁלֹּא לְהַזְכִּירוֹ אֶלָּא בְּהֵיכָלוֹ. וּכְשֶׁהוּא עִם אֶלֶ״ף דָּלֶ״ת נַזְכִּירוֹ בְּכִנּוּי ״אֱלֹהִים״, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה אֵל הָרַחֲמִים.

ט קָחָה לִי. הָיָה רָאוּי לוֹמַר ״קַח לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת״, אוֹ ״קַח לְךָ״, כְּמוֹ ״קַח לְךָ מִכָּל מַאֲכָל״, כִּי הַלְקִיחָה הַזֹּאת לְתוֹעֶלֶת אַבְרָהָם וּלְהַבְטִיחוֹ עַל מַתָּנַת הָאָרֶץ. אֲבָל יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ ״קָחָה לִי״ – ״לִשְׁמִי״, כְּלוֹמַר לַשֵּׁם הַמְיֻחָד.

וּכְבָר יָדַעְתָּ מֵאֲמַר רז״ל: בְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת לֹא נֶאֱמַר לֹא אֵל וְלֹא אֱלֹהִים וְלֹא אֱלֹהֶיךָ, אֶלָּא הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, שֶׁלֹּא לִיתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְבַעַל הַדִּין לַחְלוֹק. וְכֵן נֶאֱמַר בַּקָּרְבָּנוֹת (במדבר כ״ח:ב׳): ״תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ״. וְתוֹסֶפֶת הֵ״א שֶׁל ״קָחָה״ כְּתוֹסֶפֶת הֵ״א ״הַמּוְבֵּחָה״.

וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הוּא הַמְקֻבָּל תְּחִלָּה וְהוּא הַנִּקְרָא ״צֶדֶק״, וְאָמַר הַכָּתוּב (דברים ל״ג:י״ט): ״שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק״. וּכְלַל הָעִנְיָן הַהֵ״א תְּחִלָּה, וּמִשָּׁם וּמַעְלָה מֵעִלּוּי לְעִלּוּי עַד הַסִּבָּה הָעֶלְיוֹנָה. וְזֶהוּ בֵּאוּר: ״קָחָה לִי״. וְאָמַר ״וַיִּקַּח לוֹ״, לְהוֹרוֹת כִּי עָשָׂה כַּאֲשֶׁר נִצְטַוָּה וְהִקְרִיב לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ.

י וְאֶת הַצִּפּוֹר לֹא בָתָר. מַה שֶּׁבִּתֵּר הַבְּהֵמוֹת וְלֹא הָעוֹפוֹת, לְפִי שֶׁהַבְּהֵמוֹת רֶמֶז לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁנִּמְשְׁלוּ לִבְהֵמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים כ״ב:י״ג) ״סְבָבוּנִי פָּרִים״, וּכְתִיב (דניאל ח׳:כ׳): ״הָאַיִל אֲשֶׁר רָאִיתָ״, וּכְתִיב (שם): ״וְהַצִּפּוֹר הַשָּׂעִיר״, וְהֵם עֲתִידִים לִהְיוֹת כֻּלִּים. אֲבָל יִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְיוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ה׳:ב׳): ״יוֹנָתִי תַמָּתִי״, וּכְתִיב (שם ב): ״יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע״, וְיִשְׂרָאֵל יִהְיוּ קַיָּמִים לְעוֹלָם, וְעַל כֵּן לֹא בִּתֵּר הָעוֹפוֹת.

יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל הַפְּגָרִים. זֶה הָיָה רֶמֶז שֶׁיָּבוֹאוּ הָאֻמּוֹת לְבַטֵּל הַקָּרְבָּנוֹת, וְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם יַבְרִיחוּם, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיָּשֶׁב אֹתָם אַבְרָם״.

יב וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדוֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו. נִרְמַז לוֹ בְּכָאן שִׁעְבּוּד אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל: ״אֵימָה״ זוֹ בָּבֶל, ״חֲשֵׁכָה״ זוֹ מָדַי שֶׁהֶחְשִׁיכוּ עֵינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּצוֹם וְתַעֲנִית, ״גְּדוֹלָה״ זוֹ יָוָן, ״נֹפֶלֶת עָלָיו״ זוֹ אֱדוֹם.

וְכָתֹב הָרַמְבַּ״ן ז״ל, מָצָא הַנָּבִיא בְּנַפְשׁוֹ **אֵימָה** וְאַחַר כָּךְ בָּא בַּ**חֲשֵׁכָה**, וְאַחַר כָּךְ **גְּדֻלָּה** הַחֲשֵׁכָה, וְאַחַר כָּךְ הִרְגִּישׁ כְּאִלּוּ הִיא **נוֹפֶלֶת עָלָיו.** וְהָיָה הָעִנְיָן הַזֶּה לְאַבְרָהָם, כִּי כְּשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּרַת עִמּוֹ בְּרִית לָתֵת הָאָרֶץ לְזַרְעוֹ אַחֲזַת עוֹלָם, אָמַר לוֹ כְּמִשְׁיֵר בְּמַתְּנָתוֹ, כִּי אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת יִשְׁתַּעְבְּדוּ בְּבָנָיו וְיִמְשְׁלוּ בְּאַרְצָם, וְזֶה בְּעַל מְנָת אִם יֶחֶטְאוּ לְפָנָיו. וְאַחֲרֵי כֵּן הוֹדִיעוֹ בְּבֵאוּר גָּלוּת אַחֶרֶת שֶׁיִּגְלוּ תְּחִלָּה, זֶהוּ גָּלוּת מִצְרַיִם שֶׁכְּבָר נֶעֱנַשׁ בּוֹ, עַד כָּאן.

יג יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ וְגוֹ'. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בֵּאוּרוֹ כִּי גֵּר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם״, בְּעַבְדוּת וְעִנּוּי, עַד קֵץ אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִן הַיּוֹם הַזֶּה. וּלְפִי זֶה הוֹדִיעוֹ קֵץ הַגְּאֻלָּה, וְהוֹדִיעוֹ כַּמָּה יְמֵי הַגָּלוּת.

אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. טַעַם הַמִּסְפָּר הַזֶּה בְּגָלוּת מִצְרַיִם לֹא נוֹדַע. וְאֶחָד מִמְּפָרְשֵׁי הַתּוֹרָה אֵין מַגִּיד וְאֵין מַשְׁמִיעַ בָּזֶה דָּבָר.

אָמְנָם אִם תְּדַקְדֵּק תִּמְצָא כִּי הַמִּסְפָּר הַזֶּה נִזְכַּר בִּרְבּ הַמְקוֹמוֹת אֶצֶל עֵין הָרַע, כִּי ״עֵין רַע״ מִסְפָּרוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת, וְאוֹת תָּי״ו תַּכְלִית כָּל הָאוֹתִיּוֹת וְכֵן עֵין הָרַע מְכַלָּה הַכֹּל. וּלְפִי שֶׁנִּתְוַסֵּף בְּאַבְרָהָם אוֹת הֵ״א שֶׁהִיא מִדַּת הַדִּין, לָכֵךְ שָׁלְטָה בּוֹ עֵין הָרַע שֶׁהוּא מִכֹּחַ הַדִּין, שֶׁנִּגְזַר עַל זַרְעוֹ לְהִשְׁתַּעְבֵּד אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה כְּמִסְפַּר עֵין הָרַע, לְפִי שֶׁשָּׁלְטָה בּוֹ עֵינוֹ שֶׁל שָׂטָן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״, כְּלוֹמַר זַרְעֲךָ הַנּוֹלָד מִבֵּין שְׁנֵי הַהֵי״ן שֶׁהֵם מִדַּת הַדִּין, וְשָׁלְטָה בּוֹ עֵין הָרַע שֶׁהוּא מִכֹּחַ הַדִּין, לָכֵךְ ״וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה״. וְכֵן תִּמְצָא בְּעֶשָׂו הַמִּתְפָּרְנֵס מִמִּדָּתוֹ שֶׁל יִצְחָק שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין, שֶׁהָיָה לוֹ עַיִן רַע, וְדָרְשׁוּ רז״ל (בראשית ל״ב:י״ז): ״וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר״, לָמָּה אָמַר יַעֲקֹב כֵּן, כְּדֵי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע, וְכָתוּב בּוֹ: ״וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ״.

וּמָצָאתִי בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (דניאל ז׳:ח׳): ״וַאֲלוּ עֵינִין כְּעֵינֵי אֱנָשָׁא בְּקַרְנָא דָא״, זוֹ מַלְכוּת אֱדוֹם הָרְשָׁעָה, שֶׁהִיא מַכְנֶסֶת עַיִן הָרַע בְּמָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם.

יד וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ. כָּתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל בְּפֵרוּשׁוֹ: ״וְגַם״ אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי גּוֹזֵרְתִּי עַל זַרְעֲךָ לִהְיוֹת גֵּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם, אַף עַל פִּי כֵן אֶשְׁפֹּט אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ עַל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ לָהֶם, וְלֹא יִפְטְרוּ בַּעֲבוּר שֶׁעָשׂוּ גְּזֵרָתִי. וְהַטַּעַם כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (זכריה א׳:י״ד-ט״ו): ״קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלַם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לָרָעָה״, וְאָמַר (ישעיה מ״ז:ו׳): ״קָצַפְתִּי עַל עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֶךָ״, וְכֵן אֵרַע בְּמִצְרַיִם שֶׁהִשְׁלִיכוּ בְּנֵיהֶם לַיְאוֹר וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם, וְכָל זֶה תּוֹסֶפֶת עַל הַגְּזֵרָה, וְאֵין זֶה בִּכְלַל ״וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם״, אֲבָל הָיָה עֻקְּרָתָם

לְגַמְרֵי. וְעַל כֵּן נֶעֱנְשׁוּ וְנִתְבַּקֵּשׁ מִדָּה מַה שֶּׁהוֹסִיפוּ עַל הַנִּגְזָר. וְזֶה שֶׁאָמַר: ״דֵּן אָנֹכִי״, כְּלוֹמַר אֲבִיאֵם בְּמִשְׁפָּט אִם עָשׂוּ כַּנִּגְזָר עֲלֵיהֶם אוֹ הוֹסִיפוּ עַל הַנִּגְזָר. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר יִתְרוֹ (שמות י״ח:י״א): ״כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם״, כִּי הַזָּדוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ בַּמַּיִם הֵבִיא עֲלֵיהֶם הָעֹנֶשׁ בַּמַּיִם.

וְתֵדַע כִּי אִם נִגְזַר עַל רְאוּבֵן שֶׁיְּהֵרֵג וְנִכְתַּב וְנֶחְתַּם עָלָיו בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כֵּן, לֹא יִנָּקֶה הַהוֹרֵג אוֹתוֹ אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה הַנִּגְזָר, כִּי הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיַּד הַהוֹרֵג יְבֻקַּשׁ. אֲבָל כְּשֶׁשָּׁמַע הַגְּזֵרָה מִפִּי נָבִיא וְקָם וַהֲרָגוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הקב״ה וּמִצְוָתוֹ כְּמוֹ שֶׁגָּזַר עָלָיו, אֵין בָּזֶה חֵטְא אֲבָל יֵשׁ לוֹ זְכוּת בַּדָּבָר, כְּעִנְיַן שֶׁמָּצִינוּ בְּיֵהוּא (מלכים ב׳): ״יַעַן אֲשֶׁר הֱטִיבֹתָ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַד כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל״. אֲבָל אִם לֹא שָׁמַע הַגְּזֵרָה וַהֲרָגוֹ דֶּרֶךְ שִׂנְאָה אוֹ כְּדֵי לִשְׁלוֹל אוֹתוֹ, יֵשׁ עָלָיו עֹנֶשׁ, כִּי בְּוַדַּאי לְחֵטְא וְלַעֲבֵרָה נִתְכַּוֵּן, וּפָסוּק מָלֵא הוּא (ישעיהו י׳:ה׳-ז׳): ״הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה הוּא בְיָדָם זַעְמִי... בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וגו׳ וְהוּא לֹא כֵן יַדְּמֶה וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשֹׁב״ וְגוֹ׳, לְמֻדְךָ הַכָּתוּב שֶׁהקב״ה גָּזַר בְּיִשְׂרָאֵל הַשֵּׁבֶט וְהַמַּטֶּה הַהוּא כְּדֵי לְהָצֵר אוֹתָם וְאַף עַל פִּי כֵן הֶעֱנִישׁוֹ לְבַסּוֹף, דִּכְתִיב (שם י״ב): ״אֶפְקֹד עַל פְּרִי גֹדֶל לְבַב״ וְגוֹ׳, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה מַעֲשֶׂה זֶה נִגְזָר לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְקַיֵּם מִצְוַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּגְזֵרָתוֹ כִּי אִם דֶּרֶךְ שִׂנְאָה וּכְדֵי לְהַגְדִּיל מַעֲלָתוֹ וּלְהַרְחִיב מַלְכוּתוֹ. וְכֵן הָיָה הָעִנְיָן בְּעַצְמוֹ בִּנְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים פֶּה אֶחָד יְקָרְאוּהוּ לְהַחֲרִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם, וְהוּא וְכָל עַמּוֹ נִצְטַוּוּ עַל כָּךְ מִפִּי הַנָּבִיא, דִּכְתִיב (ירמיה ל״ב:כ״ח): ״הִנְנִי נֹתֵן אֶת הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְהִצִּיתוּ אֶת הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ״, וּמְצִינוּ שֶׁנֶּעֱנַשׁ בְּעָנְשׁוֹ שֶׁל סַנְחֵרִיב, שֶׁלְּכָךְ הִשְׁוָה אוֹתָם הַכָּתוּב, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ׳): ״לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ הִנְנִי פֹקֵד אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל אַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר פָּקַדְתִּי אֶל מֶלֶךְ אַשּׁוּר״, עַד כָּאן כַּוָּנַת הָרַב ז״ל עִם קְצָת לְשׁוֹנוֹ.

וַיֵּשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כְּשֶׁנִּכְרַת לְאַבְרָהָם הַבְּרִית הַזֶּה שֶׁל בֵּין הַבְּתָרִים הָיָה אַבְרָהָם בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּתוּב בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה: ״וְאַבְרָהָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן״, שְׁתֵּי פְּעָמִים יָצָא מֵחָרָן, אֶחָד כְּשֶׁהָיָה בֶּן שִׁבְעִים, וְאֶחָד כְּשֶׁהָיָה בֶּן חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים שָׁנָה, וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. וּכְשֶׁהָיָה בֶּן שִׁבְעִים נֶאֱמַר לוֹ הַבְּרִית הַזֹּאת, וּמִן הַבְּרִית הַזֹּאת עַד שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק הָיָה שְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וּכְתִיב: ״וְאַבְרָהָם בֶּן מְאַת שָׁנָה״, וּגְזֵרַת הַגָּלוּת אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, הֲרֵי שְׁלֹשִׁים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמות י״ב:מ׳): ״וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״יָדֹעַ תֵּדַע״, יָדֹעַ שֶׁאֲנִי מְפַזֵּרְן תֵּדַע שֶׁאֲנִי מַכְנִיסָן, יָדֹעַ שֶׁאֲנִי מְמַשְׁכְּנָן, תֵּדַע שֶׁאֲנִי גּוֹאֲלָן וּמְפָרְקָן. ״וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ״, לְרַבּוֹת אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת שֶׁרָמַז לְמַעְלָה, שֶׁאַף הֵם כָּלִים עַל שֶׁשִּׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל. ״דָּן אָנֹכִי״, מִמַּפַּת הַדָּם עַד ״עוֹד נֶגַע אֶחָד״ תִּמְצָא עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁבָּהֶם נִדּוֹנוּ.

טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה. פֵּרֵשׁ רַשׁ״י ז״ל כִּי מֵעֵת שֶׁהֵחֵל גָּלוּת מִצְרַיִם עַד שֶׁיָּרְשׁוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָאָרֶץ הָיוּ אַרְבָּעָה דוֹרוֹת, וְאֵלּוּ הֵם: יְהוּדָה, פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, כָּלֵב, שֶׁהֲרֵי כָּלֵב בֶּן חֶצְרוֹן מִבָּאֵי הָאָרֶץ הָיָה.

וְהָרְמְבַּ״ן ז״ל כָּתַב כִּי דּוֹר רְבִיעִי לְאֶמְרֵי הַמַּשְׁלִים עֲוֹנוֹ, כִּי מִיּוֹם הַגְּזֵרָה הֶאֱרִיךְ לוֹ, כִּי הוּא פּוֹקֵד עֲוֹן עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים, כִּי אִם יָשׁוּבוּ לֹא יַחֲרִימֵם אֲבָל יִהְיוּ לְמַס עֹבֵד, אוֹ יִפְנוּ לָהֶם, עַד כָּאן. וּמַה שֶּׁאָמַר ״עֲוֹן הָאֱמֹרִי״, כְּאִלּוּ אָמַר הַכְּנַעֲנִים, אֲבָל הַזְכִּיר הָאֱמֹרִי לְפִי שֶׁהוּא הַתַּקִּיף שֶׁבָּהֶם, ״אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים״.

עַד הֵנָּה, עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתוֹ. וְהָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר ״יָבֹאוּ הֵנָּה״, אֲבָל אָמַר ״יָשׁוּבוּ״ מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר נִתְיַשְּׁבוּ שָׁם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּבָנָיו שֶׁהֵם זֶרַע, שֶׁהֲרֵי יִצְחָק לֹא יָצָא מִן הָאָרֶץ לְעוֹלָם, יַעֲקֹב גַּם כֵּן כָּתוּב בּוֹ (בראשית ל״ז:א׳): ״וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו״, וְעַל כֵּן יֹאמַר עַתָּה: ״וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה״, כִּי מֵאַחַר שֶׁהָאָבוֹת שֶׁהֵם הַכֹּלֶל הָיוּ מִשָּׁם, יָכוֹל הַכָּתוּב לוֹמַר עַל כְּלַל יִשְׂרָאֵל הַיּוֹצְאִים מֵהֶם: ״יָשׁוּבוּ הֵנָּה״. אוֹ נוֹכַל לוֹמַר עוֹד כִּי רוֹמֵז עַל מַעֲלַת הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה שֶׁשָּׁם שַׁעַר הַשָּׁמַיִם, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה, וּמִשָּׁם הַנְּשָׁמוֹת נִכְנָסוֹת וְיוֹצְאוֹת, וְעַל כֵּן אָמַר ״יָשׁוּבוּ הֵנָּה״, כְּלוֹמַר מִכָּאן יָצְאוּ וְכָאן יָשׁוּבוּ. וּמִפְּנֵי זֶה הַצַּדִּיקִים נִכְסָפִים לְהֶאָסֵף שָׁם, כְּדֵי שֶׁתִּתְמְצֶא הַנְּשָׁמָה מַסְלוּל וָדֶרֶךְ לַעֲלוֹת וְלָשׁוּב לְשָׁרְשָׁהּ אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ.

וּבַמִּדְרָשׁ, ״כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי״, עֲוֹן הָאֱמִירָה שֶׁאָמַר: ״בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה״.

יז וְהִנֵּה חֲנוּר עָשָׁן. לְפִי הַנִּרְאֶה הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְהִנֵּה עָשַׁן חֲנוּר״, כְּשֵׁם שֶׁנֶּאֱמַר בְּמַעֲמַד הַר סִינַי: ״וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן״.

אֲבָל יִתָּכֵן עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה כִּי בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ הַכֹּחַ הַזֶּה שֶׁעָבַר וְקִבֵּל קָרְבְּנוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם, וְכִי יֵשׁ בּוֹ כֹּחַ זַכְרוּת וְכֹחַ נְקֵבוּת, יֵשׁ בּוֹ כֹּחַ זַכְרוּת לְפָעֵל הַפְּעֻלּוֹת, וְכֹחַ נְקֵבוּת שֶׁהוּא מְקַבֵּל מִזּוּלָתוֹ כְּנֶקֶבָה זוֹ שֶׁמְּקַבֶּלֶת מִן הַזָּכָר, וְכָל הַפְּעֻלּוֹת מִתְגַּדְּלוֹת בָּהּ מִכֹּחוֹ, וְעַל כֵּן נִקְרָא הַכֹּחַ הַזֶּה ״שְׁכִינָה״ בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה, וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (שמות ל״ג:י״ד) ״פָּנַי יֵלְכוּ״ – ״שְׁכִינְתִּי תְהָךְ״, וְלֹא ״יְהָךְ״, וְשָׁם הַכֹּחַ הַזֶּה יָדוּעַ.

וַיֵּשׁ בָּזֶה הִתְעוֹרְרוּת וָרֶמֶז בְּמִלַּת ״חֲנוּר״ בְּחִלּוּף תִּי״ו בְּטֵי״ת (באלפ״א ביתא של א״ח ב״ז), וְעַל כֵּן הִזְכִּיר בְּכָאן ״חֲנוּר עָשָׁן״ שֶׁהוּא הַכֹּלִי הַמְקַבֵּל הָאֵשׁ, וְזֶהוּ רֶמֶז לְכֹחַ הַנְּקֵבוּת, וְ״לַפִּיד אֵשׁ״ הוּא הַזַּכְרוּת, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב ״אֲשֶׁר עָבַר״ וְלֹא אָמַר ״אֲשֶׁר עָבְרוּ״, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״כָּרַת ה׳ אֶת אַבְרָם בְּרִית״, כִּי הַשְּׁכִינָה

שֶׁהִיא הַבְּרִית הֶעֱבִיר בֵּין הַבְּתָרִים.

וְדַע כִּי עַל כֹּחַ הַזֶּה הִזְכִּיר לְמַעְלָה בְּרֹאשׁ הַפָּרָשָׁה: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאֶה אֵלָיו", וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

יח **בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי.** אַחַר שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה מַתָּנַת הָאָרֶץ שְׁנֵי פְּעָמִים: "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן", "לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה", בִּלְשׁוֹן עָתִיד, אָמַר עַתָּה "נָתַתִּי" בִּלְשׁוֹן עָבָר, כִּי הִזְכִּיר לוֹ הַמַּתָּנָה שֶׁנָּתַן לוֹ כְּבָר. וּמִלַּת "נָתַתִּי" כְּמוֹ "נִשְׁבַּעְתִּי", כִּי מַתְּנַת הַשֵּׁם בַּאֲמִירָה לְבַד הֲרֵי הִיא כִּשְׁבוּעָה, וּמִזֶּה יֹאמַר בְּכָל מָקוֹם "אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתֵיכֶם". וּכְבָר בֵּאַרְתִּי מִזֶּה בְּפָסוּק (בראשית ט':י"ג) "אֶת קַשְׁתִּי". וְאַחַר הַמַּתָּנָה הַזֹּאת שֶׁהִיא הַשְּׁבוּעָה הָיָה הַבְּרִית שֶׁל בֵּין הַבְּתָרִים, כִּי כָּךְ דֶּרֶךְ כּוֹרְתֵי בְּרִית שֶׁיִּשָּׁבְעוּ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יִכְרְתוּ בְּרִית, וְהַבְּרִית הוּא שֶׁעוֹבְרִין בֵּין בִּתְרֵי הַבְּהֵמָה, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיה ל"ד:י"ח): "הָעֹבֵר אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְשָׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו". וְהַבְּרִית הַזֹּאת הָיְתָה כְּעֵין חֵרֶם, וְהִיא קִיּוּם הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבְּעוּ כְּבָר, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר: יְהִי מְבֻתָּר כְּבְהֵמָה זוֹ מִי שֶׁיַּעֲבֹר עַל הַשְּׁבוּעָה. וְעַל כֵּן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "בְּרִית" – "קְיָמָא", שֶׁהוּא קִיּוּם הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבְּעוּ תְּחִלָּה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אַבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק: "תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ". הִזְכִּיר הַשְּׁבוּעָה תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ הַבְּרִית, וּבְרִית שֶׁהוּא כָּזֶה אֵינוֹ נוֹפֵל בַּשִּׂכְינָה חַס וְשָׁלוֹם, אֲבָל הַכַּוָּנָה בַּבְּרִית הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה אֵצֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ בְּתָרִים חוֹזְרִים לִכְמוֹת שֶׁהָיוּ כָּךְ אִי אֶפְשָׁר שֶׁתִּתְבַּטֵּל מַתָּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל. יַזְכִּיר הַכָּתוּב בְּפָרָשָׁה זוֹ שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים מַתְּנַת הָאָרֶץ, **תְּחִלָּה** כְּשֶׁהִתְחִיל אַבְרָהָם לִכָּנֵס בָּאָרֶץ אָמַר לוֹ: "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", וְלֹא בֵּאֵר הַמַּתָּנָה, כִּי מַה טַּעַם שֶׁאָמַר "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" וְהוּא לֹא הָלַךְ אֶלָּא עַד מָקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה בִּלְבַד. **וּפַעַם שֵׁנִית** אָמַר לוֹ: "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה", וְיָדוּעַ כִּי רְאוּת הָאָדָם אֵינָהּ לְמֶרְחוֹק, אֲבָל כֵּן לוֹמַר שֶׁיִּתֵּן לוֹ עַל מַרְאֵה עֵינָיו הָרְוִחוֹת, וְאָמַר: "כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה", וְהוֹסִיף לוֹמַר: "וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם", וְהִבְטִיחוֹ גַּם כֵּן שֶׁיִּרְבֶּה זַרְעוֹ כַּעֲפַר הָאָרֶץ. **וּבַפַּעַם הַשְּׁלִישִׁי** בֵּאֵר לוֹ תְּחוּמֵי הָאָרֶץ, וְהוּא "מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פְּרָת". וְאָמַר: "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי" בִּלְשׁוֹן עָבָר, כִּי עַד עַתָּה הִזְכִּיר "לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה" בִּלְשׁוֹן עָתִיד, וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁיִּכְרֹת לוֹ בְּרִית עַל הַמַּתָּנָה שֶׁכְּבָר נָתַן לוֹ. הָרַמְבַּ"ן ז"ל.

וּמַה שֶּׁקָּרָא לְנָהָר פְּרָת "הַנָּהָר הַגָּדוֹל" וְהַכָּתוּב מוֹנֶהוּ רְבִיעִי בְּנַהֲרוֹת גַּן עֵדֶן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דָּבֵק לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְכֵן הַמָּשָׁל אוֹמֵר: עֵבֶד מֶלֶךְ מֶלֶךְ, הִדָּבֵק לַשַּׁחְוָר וְיִשְׁתַּחֲוֶה לָךְ. וּלְפִי שֶׁהָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה הִיא מִבְחַר הַיְשׁוּב, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁשָּׁם נִקְרָא "הַבַּיִת הַגָּדוֹל", וְהָעוֹבֵד שָׁם נִקְרָא "הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל", וְהַשֵּׁם הַשּׁוֹכֵן בְּקִרְבָּהּ נִקְרָא "הָאֵל הַגָּדוֹל", וְכֵן הִזְכִּיר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דה"ב ב':ד'): "וְהַבַּיִת אֲשֶׁר אֲנִי בוֹנֶה גָּדוֹל כִּי גָדוֹל אֱלֹהֵינוּ מִכָּל הָאֱלֹהִים", לְכָךְ קָרָא הַכָּתוּב אַף הַנָּהָר הַסּוֹבֵב אוֹתָהּ "הַנָּהָר הַגָּדוֹל". וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר "לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי" בַּעֲשָׂרָה עֲמָמִין הַלָּלוּ, וְלֹא נוֹלְדוּ עֲדַיִן לֹא יִשְׁמָעֵאל וְלֹא יִצְחָק, אֵין לְהָבִין מִזֶּה הַבְטָחָה לְיִשְׁמָעֵאל בֶּן הַשִּׁפְחָה, שֶׁהֲרֵי אֵינוֹ עִקַּר זַרְעוֹ, אֲבָל הוּא הַבְטָחָה לְיִצְחָק בֶּן הַגְּבִירָה שֶׁהוּא עִקַּר זַרְעוֹ, וּכְעִנְיַן שֶׁהִבְטִיחוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית כ"א:י"ב).

פרק טז

א **וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית.** וְלֹא לוֹ, דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: נִכְסֵי מְלוֹג הָיְתָה וְלֹא הָיָה רַשַּׁאי לְמָכְרָהּ.

וּשְׁמָהּ הָגָר. מִבֵּית פַּרְעֹה נִתְּנָה לָהּ, וּלְכָךְ נִקְרְאָה "הָגָר" – "הָא אַגְרִיךְ", כְּלוֹמַר הָגַר שָׂכָר עַל צְנִיעוּתֵךְ.

ה **יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶךָ.** דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: כָּל מִי שֶׁהִרְתִּיעַ אַחַר מִדַּת הַדִּין לֹא יָצָא שָׁפוּי מִתַּחַת יָדָהּ. רְאוּיָה הָיְתָה שָׂרָה לְהַגִּיעַ לִשְׁנוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם, וְעַל יְדֵי שֶׁאָמְרָה "יִשְׁפֹּט ה'" נִמְנַע מֵחַיֶּיהָ אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה שָׁנִים. אָמַר רַבִּי הוֹשַׁעְיָא: "בֵּינִי וּבֵנְךָ" כְּתִיב, כְּבָר כָּתוּב "וַיָּבֹא אֶל הָגָר וַתַּהַר", וּכְבָר הָיָה הָעֻבָּר בְּמֵעֶיהָ, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "הִנֵּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן", אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁהִכְנִיסָה בָּהּ עַיִן הָרָע וְהִפִּילָה עֻבָּרָהּ. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: אִלּוּ אֱלִישָׁע הַנָּבִיא אָמְרָה כֵּן בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ דַּי, עַד כָּאן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

אֲבָל לְפִי שֶׁמָּצִינוּ "וּבֵינֶיךָ" מָלֵא וְיֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי יו"דִין, יֵשׁ לִדְרֹשׁ שֶׁהָפְכָה פָּנֶיהָ כְּלַפֵּי הָגָר, וְלָהּ אָמְרָה "יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶיךָ", כְּלוֹמַר הָעֻבָּר שֶׁבָּךְ, וְזֶה טַעַם שֶׁהִכְנִיסָה בָּהּ עַיִן הָרָע.

ח **הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי.** כְּבָר הֵיינוּ יוֹדְעִים כִּי שִׁפְחַת שָׂרַי הָיְתָה, שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר לְמַעְלָה: "וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר".

אֲבָל יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַמַּלְאָךְ הִזְכִּיר "שִׁפְחַת שָׂרַי" לִשְׁנֵי עִנְיָנִים, הָאֶחָד לְהוֹרוֹת שֶׁאֵין דִּבּוּר הַמַּלְאָךְ בָּא אֶל הַמִּצְרִית הַזֹּאת כִּי אִם לִכְבוֹד שֶׁהָיְתָה שִׁפְחַת שָׂרַי. וְהַשֵּׁנִי לְקַיֵּם הַשִּׁפְחוּת וְהָעַבְדוּת, שֶׁתִּהְיֶה מְשֻׁעְבֶּדֶת לְשָׂרַי כָּל יָמֶיהָ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ: "שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ" וְגוֹ', וְגַם זַרְעָהּ עֲתִידִין שֶׁיִּהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִין לְזַרְעָהּ שֶׁל שָׂרָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים.

יג אַתָּה אַל רָאִי. פֵּרֵשׁ הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם "אַתָּה אֵל וּמַרְאֶה", כִּי מִלַּת "רָאִי" שֵׁם דָּבָר.

הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי פֵּרוּשׁ, הֲגַם פֹּה רָאִיתִי מַלְאַךְ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אַחַר שֶׁרָאָה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּעָנְיִי.

יד עַל כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי. מִלְּשׁוֹן (שמואל א כ"ה:ו') "כֹּה לֶחָי", כְּלוֹמַר בְּאֵר שֶׁל שָׁנָה הָאַחֶרֶת כְּשֶׁיִּהְיֶה חַי יִהְיֶה רוֹאֶה אוֹתִי. וְהַטַּעַם כִּי בְּכָל שָׁנָה הָיוּ הַיִּשְׁמְעֵאלִים חוֹגְגִים אֶל הַבְּאֵר הַזֹּאת גַּם הַיּוֹם יִקָּרֵא בְּאֵר זַמְזַם, עַד כָּאן.

פרק יז

א אֲנִי אֵל שַׁדָּי. שֵׁדַי בֶּאֱלֹהוּתוֹ לְכָל בְּרִיָּה, לְשׁוֹן רַבִּי שְׁלֹמֹה ז"ל.

וְכָתַב רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז"ל כִּי נִתְּנָה מִצְוַת מִילָה בַּשֵּׁם הַזֶּה לְפִי שֶׁכֹּחַ גְּבוּרָתוֹ שֶׁל אָדָם תָּשֵׁשׁ בַּמִּילָה, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל (משלי ב':ז'): "יִצְפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה", זוֹ מִילָה שֶׁהִצְפִּינָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעָשְׂרִים דּוֹר, שֶׁהָרֵי מֵאָדָם וְעַד אַבְרָהָם עֶשְׂרִים דּוֹר. וְהַשֵּׁם הַזֶּה הוּא נִזְכָּר בִּגְבוּרָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל א':כ"ד) "כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל שַׁדַּי". וּמִפְּנֵי שֶׁלֹּא תֹּאמַר הַחוֹתֵךְ בְּשָׂרוֹ כֹּחוֹ תָּשֵׁשׁ וְשׁוֹנְאָיו קָמִים עָלָיו, לְכָךְ אָמַר לוֹ "אֲנִי אֵל שַׁדַּי", אֲנִי מַסְפִּיק לְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה שֶׁתִּתְגַּבֵּר עַל שׂוֹנְאֶיךָ, אַתָּה וְכָל זַרְעֲךָ הַנִּמּוֹלִים.

וְהָרַמְבָּ"ם ז"ל פֵּירֵשׁ שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ בְּמִצִיאוּת מַה שֶּׁנִּמְצָא וְלֹא בְּקִיּוּם מְצִיאוּת לְזוּלָתוֹ, אֲבָל מְצִיאוּתוֹ תַּסְפִּיק בְּעַצְמוֹ.

וְהַפְּרוּשׁ הַנָּכוֹן בַּשֵּׁם הַזֶּה הוּא מַה שֶּׁפֵּירֵשׁ בְּשֵׁם הַנָּגִיד ז"ל שֶׁהוּא מִגִּזְרַת "שׁוֹדֵד", כְּלוֹמַר מְשַׁדֵּד וּמְנַצֵּחַ מַעֲרָכוֹת הַכּוֹכָבִים. וְנִרְאֶה לִי כִּי מִפְּנֵי זֶה יֵחֵס הַכָּתוּב הַשֹּׁד בַּשֵּׁם הַזֶּה, הוּא שֶׁהִזְכִּיר יְשַׁעְיָה (יג) "כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבֹא".

וְהַגָּאוֹן רַבֵּינוּ סָעַדְיָה פֵּרֵשׁ שֶׁשְּׁעִנְּנוּ מִלְּשׁוֹן "דֵּי מַחְסֹרוֹ", כְּלוֹמַר שֶׁהוּא מַסְפִּיק חֶסְרוֹן כָּל הַנִּמְצָאִים כֻּלָּם. וְעוֹד פֵּרְשׁוּ בּוֹ שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן (ישעיהו ס"ו:כ"ג) "מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ", (שמואל א א':ז') "מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית ה'", שֶׁהוּא לָשׁוֹן נָאֶמָר עַל הַדָּבָר כְּשֶׁהוּא הוֹוֶה, וְיִהְיֶה עִנְיָנוֹ בְּהִקּבֵ"ה נִצְחוּת, כְּשֵׁם הַהֲוָיָה שֶׁהוּא לְשׁוֹן נִצְחוּת.

וְהָרַמְבָּ"ן פֵּרֵשׁ בָּזֶה כִּי הוּא מִדַּת הַגְּבוּרָה מַנְהֶגֶת הָעוֹלָם שֶׁיֹּאמְרוּ בָּהּ הַחֲכָמִים, מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה. וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר זֶה הַשֵּׁם בַּמִּילָה כִּי הוֹדִיעוֹ שֶׁהוּא "אֵל שַׁדַּי", כְּלוֹמַר תַּקִּיף מְשַׁדֵּד וּמְנַצֵּחַ מַזָּלוֹ וְיוֹלִיד, וְיִדּוּעַ כִּי בַּשֵּׁם הַזֶּה יֵעָשׂוּ הַנְּפָשׁוֹת הַנִּסְתָּרִים, וְאַבְרָהָם שֶׁהָיָה בְּטִבְעוֹ וּבְמַזָּלוֹ שֶׁלֹּא יוֹלִיד, וְהַשֵּׁם הַזֶּה בְּטֶבַע כֹּחַ הַמַּזָּל שֶׁיּוֹלִיד, הִנֵּה זֶה נִסְתָּר אֵינוֹ מְפֻרְסָם לְעֵינֵי הָרוֹאִים, כִּי יֹאמְרוּ הִנֵּה טֶבַע בְּנֵי אָדָם לְהוֹלִיד, וְיֵשׁ הַרְבֵּה שֶׁהֵם מוֹלִידִים לְמֵאָה שָׁנָה, וְאֵין בָּזֶה שִׁנּוּי מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּמוֹ הַנְּפָשׁוֹת הַנַּעֲשִׂים בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהֵם נְפָשׁוֹת מְפֻרְסָמִים, מְשַׁנִּים טִבְעוֹ שֶׁל עוֹלָם וּמִנְהָגוֹ כְּקִרְיַעַת יַם סוּף וְיִרְדַּת הַמָּן וְזוּלָתָם, עַד כָּאן. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ בְּטַעַם שֶׁהִזְכִּיר בְּמִצְוָה זוֹ הַשֵּׁם הַזֶּה לְפִי שֶׁהוּא חָתוּם בְּיוּ"ד, וּמְצַיֵּר בְּתַבְנִית הַגּוּף לַנִּמּוֹל הֶחָתוּם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ, וְעִם הָאוֹת הַזֶּה מִתְפָּרְסֶמֶת מַעֲלָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וֶהֱיוֹתָם נִבְדָּלִים מִשְּׁאָר הָאֻמּוֹת עַרְלֵי לֵב וְעַרְלֵי בָּשָׂר שֶׁהֵם מִצַּד הַשֵּׁדִים, וְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם מִצַּד "אֵל שַׁדַּי", וְעִם הָאוֹת הַזֶּה מִתְפָּרְסֶמֶת מַעֲלָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וֶהֱיוֹתָם נִבְדָּלִים מִשְּׁאָר הָאֻמּוֹת עַרְלֵי לֵב וְעַרְלֵי בָּשָׂר שֶׁהֵם מִצַּד הַשֵּׁדִים, וְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם מִצַּד "אֵל שַׁדַּי", וְעִם הָאוֹת הַזֶּה נִקְרָא הָאָדָם "תָּמִים", זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וֶהְיֵה תָמִים". וְכֵיוָן שֶׁהוּא תָּמִים בּוֹ רָאוּי לוֹ שֶׁיִּשְׁתַּמֵּר מֵעָוֹן הַמְיֻחָד, הוּא עָוֹן הָעֲרָיוֹת, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמואל ב כ"ב:כ"ד): "וָאֶהְיֶה תָמִים עִמּוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי". וְלִקְדֻשַּׁת הַבְּרִיתוֹת נִקְשַׁר וְנִרְשַׁם בָּאָדָם שֵׁם יו"ד הֵ"א וָא"ו מִמַּטָּה לְמַעְלָה, וְכֵן בְּפָסוּק זֶה, וְהָבֵן זֶה.

וּבְמִדְרָשׁ: "אֲנִי אֵל שַׁדַּי", אָמַר לוֹ: אִם אַתָּה תְּקַבֵּל הַמִּילָה הֲרֵי טוֹב, וְאִם לָאו אוֹמֵר לָעוֹלָם דַּי. אִם לֹא תְּקַבֵּל אֶת הַמִּילָה דַּיּוֹ לְעוֹלָמִי עַד כָּאן, דַּיָּהּ לַעֲרָלָה, עַד כָּאן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

וּבָאוּר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה, כִּי כֹּחָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּנֵי בְּרִית הוּא הַלֵּב, וְשִׁבְעִים שָׂרִים הֵם הַקְּלִפּוֹת הַחִיצוֹנוֹת, שִׁלְשִׁים וַחֲמִשָּׁה מִיְּמִינִים לִזְכוּת וּשְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה מַשְׁמְאִילִים לְחוֹבָה, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "עָרְלָה", וְאֵין אָדָם רַשַּׁאי לְהַאֲחִז בַּלֵּב עַד שֶׁיָּסוּרוּ הַקְּלִפּוֹת, וְאִלּוּ לֹא קִבֵּל אַבְרָהָם אֶת הַמִּילָה הָיִיתִי אוֹמֵר: דַּיּוֹ לְעוֹלָמִי עַד כָּאן, דַּיָּהּ לָעֲרָלָה עַד כָּאן, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא יִפְעֲלוּ פְּעֻלָּה לֹא הַשְּׁכִינָה וְלֹא הַשָּׂרִים, מִכָּאן וְאֵילָךְ יִבָּטֵל הָעוֹלָם.

הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי. תִּהְיֶה נִמְשָׁךְ לַעֲבוֹדָתִי, "וֶהְיֵה תָמִים" שָׁלֵם בְּלִי תוֹסֶפֶת וּמִגְרַעַת, כִּלְשׁוֹן "תּוֹרַת ה' תְּמִימָה", וּכְתִיב (דברים י"ג:א'): "לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ".

וָדַע כִּי נִקְרָא תָּמִים מִי שֶׁתּוֹכוֹ כְּבָרוֹ וּפִיו וְלִבּוֹ שָׁוִים. וּמִפְּנֵי שֶׁאַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיָה שֹׂרֶשׁ הָאֱמוּנָה וְרֹאשׁ כָּל הַמְיַחֲדִים, וְעִנְיַן הַיִּחוּד צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה עֵדוּת הַלֵּב וְהַפֶּה שָׁוִים, עַל כֵּן הִזְכִּירוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ "וֶהְיֵה תָמִים", הוּא הַדִּין בְּכָל שֶׁאָר עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁיְּצַטְרֵךְ הָאָדָם שֶׁיִּהְיוּ פִּיו וְלִבּוֹ שָׁוִים, שֶׁיַּצְדִּיק כָּל אֶחָד לַחֲבֵרוֹ וְיַעִיד עָלָיו וְלֹא יַחְלֹק עָלָיו בְּשׁוּם עִנְיָן, כִּי כָּל מִי שֶׁהוּא אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב וְהִנֵּה הוּא חוֹלֵק קְצָתוֹ עַל קְצָתוֹ וּמְכַזֵּב קְצָתוֹ אֶת קְצָתוֹ, הוּא מִן הַסַּת שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (תהילים ע"ח:ל"ו-ל"ז): "וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ". וְעַל כֵּן בָּאָה מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י"ח:י"ג): "תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ". וְהוּא הַשֶּׁבַח הַגָּדוֹל הָאָמוּר בְּכָל הַצַּדִּיקִים: "אִישׁ צַדִּיק תָּמִים", וּכְתִיב (בראשית כ"ה:כ"ז): "וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם", וְכֵן יִצְחָק נִקְרָא "עוֹלָה תְּמִימָה", וּכְתִיב (תהילים ט"ו:ב'): "הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק", וּכְתִיב (שם קא): "אַשְׂכִּילָה

בְּרֻךְ תָּמִים", וּכְתִיב (שם קיט): "אַשְׁרֵי תְמִימֵי דָרֶךְ". וּכְבָר הוֹדִיעָנוּ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם כִּי בַּעַל מִדָּה זוֹ הוּא לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ קַיָּם נִצְחִי לְעוֹלָם, הוּא שֶׁאָמַר (שם מא): "וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם". וְאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי י׳:ט׳): "הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֵךְ בֶּטַח", וְאָמַר עוֹד (שם יא): "וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ".

ד **אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ.** כָּתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל: עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת טַעַם "הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ" כְּטַעַם "וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ", (שמות ג׳:י"ב) "וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ", (מלכים א ח׳:נ"ז) "יְהִי ה׳ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ". יֹאמַר כִּי הַבְּרִית יִהְיֶה עִמּוֹ, וְלָכֵן יִפְרֶה וְיִרְבֶּה, וַאֲחֵרֵי כֵן צִוָּה שֶׁיִּשְׁמֹר אַבְרָהָם הַבְּרִית הַזֹּאת וְתִהְיֶה הַמִּילָה לְאוֹת בְּרִית. וְהִנֵּה הָאוֹת הַזֶּה הוּא אוֹת הַשַּׁבָּת וְלָכֵן יִדְחֶה אוֹתוֹ, וְהָבֵן זֶה, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ ז"ל.

ה **וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם.** הַה"א הַזֹּאת שֶׁנִּתּוֹסְפָה בּוֹ הִיא אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, וְעִמָּהּ הָיָה לוֹ כֹּחַ הַתּוֹלָדָה וּמִשְׁתַּלְשֶׁלֶת מִמֶּנּוּ, וְכֵן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּקְרָא מִשָּׁרָה וְהִיא תַּשְׁלוּם בִּנְיָנוֹ, כִּי כֵן הוּא לְמַעְלָה תַּשְׁלוּם הַמֶּרְכָּבָה הָעֶלְיוֹנָה.

כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ הָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֵב הָעוֹלָם כְּאָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה אַב הֲמוֹן גּוֹיִם שֶׁכָּל הַתּוֹלָדוֹת מִשְׁתַּלְשְׁלוֹת וְכֵן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּקְרָא אָדָם, מִפֵּה שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל (יהושע י"ד:ט"ו) "הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים", זֶה אַבְרָהָם, וּכְבָר רָמַזְתִּי זֶה בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית.

וּבַפָּרָשָׁה הַזֹּאת נִתְּנָה לוֹ מִצְוַת מִילָה וְנִכְרְתוּ עָלֶיהָ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בְּרִיתוֹת, וְהִנֵּה הֵם רְמוּזִים שָׁם.

יג **וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט טַעַם הַמִּילָה לְהְיוֹתָהּ אוֹת קָבוּעַ בַּבָּשָׂר עַל אֱמוּנַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיִחוּדוֹ, לֹא יִשְׁתַּנֶּה וְלֹא יָסוּר מִמֶּנּוּ, בֵּין מֵחַיִּים בֵּין לְאַחַר מִיתָה, וְהִנֵּה הוּא נִכְנָס בֶּאֱמוּנַת הַיִּחוּד, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב "לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ".

וְעַל דָּרְךָ הַמִּדְרָשׁ, מִצְוַת מִילָה הִיא כְּעִנְיַן קָרְבָּן, וּכְשֵׁם שֶׁדַּם הַקָּרְבָּן לְכַפָּרָה עַל הַמִּזְבֵּחַ כָּךְ דַּם הַמִּילָה מְכַפֵּר. וְעַל כֵּן מִצְוָתָהּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, כִּי הַקָּרְבָּן לֹא יִכְשַׁר עַד יוֹם שְׁמִינִי, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ"ב:כ"ז) "וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה". וּכְשֵׁם שֶׁכָּתוּב בַּקָּרְבָּן (שמות כ"ט:ל"ג) "וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם", שֶׁאָכִילַת הַקָּרְבָּן לְכַפָּרָה, כָּךְ יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין סְעוּדָה בְּיוֹם הַמִּילָה. וְעוֹד גָּדוֹל כֹּחָהּ יוֹתֵר מִן הַקָּרְבָּן, שֶׁהַקָּרְבָּן בְּמָמוֹנוֹ וְהַמִּילָה בְּגוּפוֹ, בְּאֵבֶר שֶׁכָּל גִּידֵי הָאֵבָרִים נִקְשָׁרִים בּוֹ, אֲשֶׁר מִטַּעַם זֶה נִקְרָא "רֹאשׁ הַגְּוִיָּה", כְּלוֹמַר רֹאשׁ כָּל הַגּוּף, וְעַל כֵּן חָשׁוּב לוֹ לַעֲקֵדָה וְזֶבַח כְּאִלּוּ עָקַד אֶת עַצְמוֹ, וּכְתִיב (תהילים נ׳:ה׳): "כֹּרְתֵי בְרִיתִי עָלֵי זָבַח".

וּבְבָרְאשִׁית רָבָּה (בראשית ג׳:כ"ד): "וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת", רַב הוּנָא וְרַבָּנָן, רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי אַבָּא אָמַר: הַחֶרֶב זוֹ מִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע ה׳:ב׳): "עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים". רַבָּנָן אָמְרֵי: הַחֶרֶב זוֹ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קמ"ט:ו׳): "וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם". רַבִּי אַבְדִּימִי אָמַר: "וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב", "לַהַט" זוֹ גֵּיהִנָּם שֶׁמְּלֻהֶטֶת הָאָדָם מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו, "הַחֶרֶב" זוֹ הַמִּילָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מִי מַצִּיל אֶת בָּנַי מֵאֵשׁ לוֹהֵט, הֱוֵי אוֹמֵר זוֹ הַמִּילָה. (משלי ל"א:כ"א) "לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים", "מִשָּׁלֶג" זוֹ גֵּיהִנָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס"ח:ט"ו-ט"ז): "תַּשְׁלֶג בְּצַלְמוֹן", בִּזְכוּת מִילָה, "כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים", זֶה דַּם מִילָה.

וּבְפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר פֶּרֶק כ"ט, אַבְרָהָם מָל אֶת עַצְמוֹ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁכֵּן כְּתִיב בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים (ויקרא כ"ג:כ"ח): "וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית י"ז:כ"ו): "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם", הֱוֵי אוֹמֵר בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים נִמּוֹל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וּבְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה רוֹאֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דַּם הַבְּרִית שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ וּמְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ט"ז:ל׳): "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ".

וְעַל דָּרְךְ הַשֵּׂכֶל, דָּבָר יָדוּעַ כִּי חִתּוּךְ הָאֵבֶר מַחֲלִישׁ כֹּחוֹ שֶׁל אֵבֶר, וְאֵין אֵבֶר מִכָּל אִבְרֵי הַגּוּף שֶׁנֶּחְתַּךְ מִתְּחִלַּת תּוֹלַדְתּוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה בַּטֶּבַע חָסֵר מִכֹּחַ, וְעַל כֵּן בָּאָה מִצְוַת הַמִּילָה שֶׁהִיא סִבָּה לְהַחֲלִישׁ כֹּחַ הַתַּאֲוָה וְגוֹרֵעַ הֲנָאַת הַתַּשְׁמִישׁ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: הַנִּבְעֶלֶת לְעֶרֶל קָשָׁה לִפְרוֹשׁ. וּבִשְׁבִיל הַמִּילָה אֵין קִיּוּם הַזֶּרַע מִתְבַּטֵּל בְּכָךְ, כִּי הָעִנְיָן הַטִּבְעִי יִשָּׁאֵר עַל טִבְעוֹ וְהוּא נִשְׁמָר מִן הַמּוֹתָר. וּמַה שֶּׁבָּאָה הַמִּצְוָה לִשְׁמוֹנָה יָמִים, לְפִי שֶׁקֹּדֶם לָכֵן הוּא חַלָּשׁ מְאֹד וְהוּא בְּתַכְלִית לַחוּתוֹ וּכְאִלּוּ הוּא עֲדַיִן בַּבֶּטֶן, וְאִם יֵצֵא עַד שְׁיִּגְדַּל יָבֹא הַדָּבָר לִידֵי בִּטּוּל, כָּךְ פֵּירֵשׁ הָרַמְבַּ"ם ז"ל.

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה "וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם", יֹאמַר "בְּרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם" תִּהְיֶה דּוּגְמָא "לִבְרִית עוֹלָם", הוּא הַנִּקְרָא "צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם", וְעָלָיו יֵאָמֵר "בְּרִית מֶלַח עוֹלָם", כִּי הוּא קִיּוּם הָעוֹלָם, כִּי הַכָּתוּב הָיָה רָאוּי לוֹמַר "וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לְעוֹלָם", אֲבָל אָמַר "לִבְרִית עוֹלָם" וּ"בְרִית עוֹלָם" זֶה הוּא בֵּין הָרַגְלַיִם הַנִּקְרָאִים "נָצַח וְהוֹד". וְעַל זֶה בָּא הַמַּאֲמָר הַמֵּאִיר עֵינֵי הַלֵּב לְרז"ל חַכְמֵי הָאֱמֶת, אָמְרוּ: (איכה ב׳:א׳) "וְלֹא זָכַר הֲדֹם רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ", הַדֹּם שֶׁבֵּין רַגְלָיו. וּלְפִי שֶׁסְּמוּךְ לוֹ "מַלְכוּת" שֶׁנִּגְנְדָה הַפְּרִיעָה, עַל כֵּן אָמְרוּ: מָל וְלֹא פָּרַע כְּאִלּוּ לֹא מָל, לְפִי שֶׁהוּא כְּמַפְרִיד וּמְקַצֵּץ, וַהֲרֵי שְׁלֵמוּת הַמִּצְוָה בִּשְׁנֵיהֶם הוּא הַיִּחוּד, וְזֶה מְבֹאָר.

טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ. בְּנַעֲרוּת וְעִדּוּן בָּשָׂר, עַל שֵׁם שֶׁכָּתוּב (בראשית י״ח:י״ב) ״אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה לִּי עֶדְנָה״, וּבֵרְכָהּ הַשֵּׁם בְּרִבּוּי חֶלֶב לְהָנִיק, עַל שֵׁם שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״א:ז׳): ״הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה״. ״מַלְכֵי עַמִּים״ זֶה יַעֲקֹב וְעֵשָׂו.

יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו. כְּבָר הִזְכִּיר זֶה לְמַעְלָה: ״וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו״, אֲבָל אוֹתוֹ הָיָה לְכָוֵן דַּעְתּוֹ לִנְבוּאָה, וְזֶה הָיָה לְהִתְפַּלֵּל עַל יִשְׁמָעֵאל. **וּמַה** שֶּׁהִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב לְשׁוֹן נְפִילָה בְּכָל פַּעַם וּפַעַם, לְלַמֶּדְךָ שֶׁקֹּדֶם הַמִּילָה לֹא הָיָה מִתְנַבֵּא אֶלָּא נוֹפֵל, לְפִי שֶׁהָעָרְלָה מְאוּסָה אֵצֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְכֵן מָצִינוּ בְּבִלְעָם שֶׁכָּתוּב בּוֹ (במדבר כ״ד:ד׳): ״נוֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם״, אֲבָל אַחַר שֶׁנִּמּוֹל הָיָה מִתְנַבֵּא מֵעֹמֶד, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית י״ח:כ״ב): ״וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה׳״.

הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד. חַס וְשָׁלוֹם שֶׁיַּרְחִיק אַבְרָהָם הֱיוֹת הָעִנְיָן הַגָּדוֹל עַל דֶּרֶךְ הַנֵּס וְהַפֶּלֶא.

אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַטֶּבַע דִּבֵּר, וְאָמַר: ״הַלְבֶן מֵאָה״ שֶׁלֹּא הוֹלִיד בִּבְחָרוּתוֹ מִן הָאִשָּׁה הַזֹּאת, יוֹלִיד עַתָּה, ״וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִים תֵּלֵד״ אַחֲרֵי שֶׁנִּפְסַק הָאֹרַח מִמֶּנָּה, זֶה אִי אֶפְשָׁר בְּשׁוּם פָּנִים עַל דֶּרֶךְ הַטֶּבַע. אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַנֵּס וְהַפֶּלֶא יָדַע וְהֶאֱמִין שֶׁאֶפְשָׁר בִּיכֹלֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב לְמַעְלָה: ״וְהֶאֱמִין בַּה׳״.

וּמַה שֶּׁזִּכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב ״וַיִּצְחָק״, אֵין זֶה צְחוֹק וְלַעַג חַס וְשָׁלוֹם, רַק לְשׁוֹן שִׂמְחָה, כִּלְשׁוֹן (תהילים קכ״ו:ב׳) ״אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ״. וְעַל כֵּן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס תַּרְגּוּם ״יִשְׂמַח״ שֶׁהוּא ״וַחֲדֵי״ וְלֹא תִּרְגֵּם ״וְחַיֵּיךְ״. וְהָרְאָיָה כִּי לְשׁוֹן ״וַיִּצְחָק״ הוּא מִלְּשׁוֹן שִׂמְחָה, מַה שֶּׁנִּצְטַוָּה מִפִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לִקְרוֹתוֹ ״יִצְחָק״, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק״, וְאִלּוּ לָעַג אַבְרָהָם עַל הָעִנְיָן לֹא יְצַוֵּהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּקָּרֵא לוֹ שֵׁם עַל שֵׁם הַלַּעַג. אֲבָל יַדַּאי כֵּיוָן שֶׁצִּוָּה עָלָיו כֵּן, אֵין בְּכַוָּנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם רַק טוֹב.

יט וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק. הַשֵּׁם הַזֶּה הוּשַׂם לוֹ עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּמִפְּנֵי זֶה לֹא נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִקְרוֹתוֹ בְּשֵׁם אַחֵר כְּשֵׁם שֶׁמָּצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ מֵ״אַבְרָם״ לְ״אַבְרָהָם״, וְכֵן יַעֲקֹב מָצִינוּ שֶׁנִּשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ מִ״יַּעֲקֹב״ לְ״יִשְׂרָאֵל״, לְפִי שֶׁהוּשַׂם הַשֵּׁם בְּכָל אֶחָד מֵהֶם עַל יְדֵי אֲבִיהֶם, אֲבָל יִצְחָק שֶׁהוּשַׂם עַל יְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֻקְבַּע לוֹ לְעוֹלָם הַשֵּׁם הַהוּא וְלֹא נִשְׁתַּנָּה. וְכֵן מָצָאתִי בִּירוּשַׁלְמִי דִּבְרָכוֹת: מִפְּנֵי מַה נִּשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וּשְׁמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וּשְׁמוֹ עַל יִצְחָק לֹא נִשְׁתַּנָּה, אֶלָּא אֵלּוּ אֲבוֹתָם קָרְאוּ אוֹתָם, יִצְחָק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק״, עַד כָּאן. וּמַה שֶּׁתִּמְצָא שְׁמוֹ שֶׁל יִצְחָק בְּשִׁי״ן, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (תהילים ק״ה:ט׳): ״וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק״, אֵין זֶה שִׁנּוּי, אֲבָל רָצָה הַנָּבִיא לִרְמֹז עַל מִדָּתוֹ שֶׁהִיא הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה, וְיָדַעְתָּ זֶה מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר יְצִירָה: ״שָׁלֹשׁ אִמּוֹת אמ״ש, אֲוִיר מַיִם אֵשׁ, מ״ם דּוֹמֶמֶת, שִׁי״ן שׁוֹרֶקֶת״. וְעוֹד טַעַם אַחֵר כִּי ״אַבְרָם״ הֶצֶרֶךְ הַכָּתוּב לְשַׁנּוֹתוֹ ״אַבְרָהָם״ עַל שֵׁם ״כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ״, וְ״יַעֲקֹב״ ״יִשְׂרָאֵל״ עַל שֵׁם ״כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים״, וְעַל יְדֵי הָעִנְיָנִים וְהַמַּאֲרָעִים שֶׁאֵרְעוּ בִּשְׁנֵיהֶם הֶצְרְכוּ לְשַׁנּוֹת שְׁמָם. אֲבָל יִצְחָק לֹא הֶצְרֵךְ לְכָךְ, כִּי לֹא אֵרְעוּ לוֹ מְאֹרָעוֹת כְּמוֹתָם וְלֹא רָאָה עַצְמוֹ לְחוּץ הַמִּקְרִים כְּאַבְרָהָם וְיַעֲקֹב, אֲבָל מִיּוֹם שֶׁנּוֹלַד נִתְקַדֵּשׁ בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ וְנִתְיַשֵּׁב בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה, לֹא יָצָא מִמֶּנָּה לְעוֹלָם:

כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ. כְּלוֹמַר וּלְיִשְׁמָעֵאל אֲבָרֵךְ מִצַּד הַתְּפִלָּה שֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל עָלָיו, אַף לֹא מִצַּד הַבְּרִית שֶׁל יִצְחָק. **שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד,** הָיוּ לְיִשְׁמָעֵאל שְׁנֵים עָשָׂר בָּנִים, וְהֵם מְפֹרָשִׁים בִּשְׁמוֹתָם בְּסוֹף סֵדֶר ״וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה״, שֶׁכָּתוּב שָׁם: ״בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֶדְמָה״, הֲרֵי שְׁנֵים עָשָׂר. וּמַה שֶּׁאָמַר ״שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִם״ וְלֹא אָמַר ״שְׁנֵים עָשָׂר גּוֹיִם יוֹלִיד״, זֶה לְהוֹרוֹת עַל הִתְנַשְּׂאוּתָם וּמַעֲלָתָם הַגְּדוֹלָה, שֶׁתָּחוּל עֲלֵיהֶם בִּרְכַּת הָרִבּוּי יוֹתֵר מִשְּׁאָר הָעַמִּים, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: ״הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד״. וְעוֹד תִּכְלוֹל מִלַּת ״נְשִׂיאִם״ שֶׁיֹּאבְדוּ מִן הָעוֹלָם אַחַר הַמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה, שֶׁהִיא מִלְּשׁוֹן (משלי כ״ה:י״ד) ״נְשִׂיאִים וְרוּחַ״, וּבָא לְרַמֵּז שֶׁהֵם כָּלִים וְאוֹבְדִים מִן הָעוֹלָם, כִּלְשׁוֹן (איוב ז׳:ט׳) ״כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ״. זֶהוּ שֶׁתִּמְצָא ״נְשִׂיאִם״ חָסֵר יו״ד הָאַחֲרוֹנָה. וְלִמְדְךָ הַכָּתוּב עַל מַלְכוּת יִשְׁמָעֵאל, שֶׁתְּחִלָּתוֹ חָזָק וְסוֹפוֹ תָּשֹׁשׁ, וְכֵן אָמַר הַמַּלְאָךְ לְהָגָר: ״וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם״, כְּלוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם כְּפֶרֶא שֶׁיְּנַצֵּחַ הַכֹּל, וְאַחַר כָּךְ ״יַד כֹּל בּוֹ״.

וְנָתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל. כָּתַב רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז״ל: רָאִינוּ שֶׁנִּתְאַחֲרָה הַבְטָחָה זוֹ לָהֶם אַלְפַּיִם של״ג שָׁנָה, וְלֹא הָיָה אִחוּרָם תָּלוּי בַּעֲוֹנָם, וְהָיוּ מְצַפִּים לָהּ כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ, וְסוֹף סוֹף בָּאָה וְנִתְקַיְּמָה וְאַחַר כָּךְ נִתְחַזְּקָה הַמַּלְכוּת בְּיָדָם. אָנוּ שֶׁנִּטְלָה מִמֶּנּוּ בַּעֲוֹנֵינוּ, וְשָׁם זְמַנּוּ אֶלֶף שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה – עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁנִּהְיֶה מְצַפִּים לְהַבְטָחָתוֹ וְלֹא נִתְיָאֵשׁ, עַד כָּאן.

כב וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם. הָאָבוֹת חֲשׁוּבִים כַּכְּרוּבִים שֶׁל מַעְלָה, עַל כֵּן הִזְכִּיר הַכָּתוּב ״מֵעַל אַבְרָהָם״, כַּלָּשׁוֹן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ט, ג): ״וּכְבוֹד יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּבִים״. וּמְפֹרָשׁ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה.

כג **וַיִּמָּל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתָם.** הִשְׁתַּדֵּל תְּחִלָּה בְּמִילָתָם וּבְאַחֲרוֹנָה מָל אֶת עַצְמוֹ. וְכֵן כָּתוּב אַחַר כָּךְ: ״בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם״, שֶׁאִלּוּ הִקְדִּים מִילָתוֹ לְמִילָתָם הָיָה חוֹלֶה וּמְסֻכָּן וְלֹא הָיָה אֶפְשָׁר לְהִתְעַסֵּק בָּהֶם.

כד **בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ.** כְּמוֹ שֶׁנִּצְטַוָּה לְמַעְלָה: ״וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית״, וּבֵאֵר לָנוּ כִּי הַמִּצְוָה הִיא אוֹת קָבוּעַ בַּבָּשָׂר וְהָיָה הַבָּשָׂר לְאוֹת בְּרִית, וְעַל כֵּן נִקְרֵאת הַמִּצְוָה הַזֹּאת ״אוֹת״. וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹת בַּתּוֹרָה הֵן שֶׁנִּקְרְאוּ ״אוֹת״, וְאֵלּוּ הֵן: מִילָה, שַׁבָּת, תְּפִלִּין. וּשְׁלָשְׁתָּן עֵדוּת וְאוֹת עַל הַיִּחוּד וְהָאֱמוּנָה. וְאֵין רָאוּי לְכָל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לַעֲמוֹד זוּלַת הַשְּׁתַּיִם מֵהֶן, כִּי קִיּוּם כָּל דָּבָר עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים, וְעַל זֶה יִצְטָרֵךְ שֶׁיְּקַיְּמוּ שְׁנֵי עֵדִים עִמּוֹ, וּלְפִיכָךְ חַיָּב אָדָם לְהַזְהֵר בְּמִצְוֹת תְּפִלִּין וְאָז יִהְיוּ שְׁנֵי עֵדָיו לֹא יָסוּרוּ מִמֶּנּוּ. וּכְאוֹתוֹ שֶׁנִּשְׁתַּבֵּחַ בָּהֶן אוֹתוֹ חָכָם: ״מִמַּי לֹא הָלַכְתִּי אַרְבַּע אֲמוֹת בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין״. וּבְיוֹם שַׁבָּת שֶׁהוּא פָּטוּר מִתְּפִלִּין, מִילָה וְשַׁבָּת נִמְצֵאת בּוֹ. מִלַּמֵּד שֶׁכָּל הַזָּהִיר בְּמִצְוֹת תְּפִלִּין אֵין שְׁנֵי עֵדָיו זָזִין מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם לֹא בְּחוֹל וְלֹא בְּשַׁבָּת.

וּבַמְּדָרָשׁ: ״בְּהִמּוֹלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ״, גְּדוֹלָה מִילָה שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא מָהוּל אֵינוֹ יוֹרֵד לְגֵיהִנֹּם, כְּתִיב הָכָא: ״בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה׳ אֶת אַבְרָם בְּרִית״, וּכְתִיב הָתָם (ויקרא י״ב:ג׳): ״וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל״. וּמִי יוֹרֵד לְגֵיהִנֹּם, מִי שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו: ״אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמֹנִי״, שֶׁכֻּלָּם עַרְלֵי לֵב. וְכָל הָרְשָׁעִים יוֹרְדִים לְגֵיהִנֹּם, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל ל״ב:י״ח): ״בֶּן אָדָם נְהֵה עַל הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ״, ״שָׁם אַשּׁוּר וְכָל קְהָלָהּ״, ״שָׁם מֶשֶׁךְ תֻּבַל וְכָל הֲמוֹנָהּ כֻּלָּם עֲרֵלִים מְחֻלְלֵי חָרֶב״, ״שָׁמָּה נְסִיכֵי צָפוֹן״, וְכֵן אָמַר יְשַׁעְיָה (ישעיהו ה׳:י״ד): ״לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי חֹק״, לְמִי פָּעֲרָה פִיהָ – לְמִי שֶׁאֵין לָהֶם חֹק, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״ה:י׳): ״וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק״. וְאָמַר עוֹד הַפָּסוּק (זכריה ט׳:י״א): ״גַּם אַתְּ בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ״, וּכְתִיב (משלי ל״א:כ״א): ״לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים״, עַד כָּאן. וְעַל כֵּן נָהֲגוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לַנַּעַר הַיֶּלֶד שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ יָמָיו לְמִצְוַת מִילָה, שֶׁמּוֹהֲלִין אוֹתוֹ בַּקֶּבֶר.

זָכוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְוָה זֹאת שֶׁהִיא מֻחְזֶקֶת בְּיָדָם וּבָהּ הֻבְטְחוּ עַל שָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת: עַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שֶׁלֹּא תִפָּסֵק, וְעַל מַתָּנַת הָאָרֶץ שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם לַאֲחֻזַּת עוֹלָם, וְעַל הַשְּׁכִינָה שֶׁתִּהְיֶה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל. וּשְׁלָשְׁתָּן רְמוּזוֹת בְּפָרָשָׁה זוֹ. מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שֶׁאָמַר: ״וּמַלְכִים מִמְּךְ יֵצֵאוּ״, וְהַכָּתוּב הַזֶּה בַּבְּרִית, וּמָצִינוּ בְּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד בְּרִית, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהלים פ״ט): ״כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי, עַד עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר וָדֹר כִּסְאֶךָ סֶלָה״. מַתְּנַת הָאָרֶץ, הוּא שֶׁאָמַר: ״וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם״, בֵּאֵר שֶׁתִּהְיֶה הָאָרֶץ לְיִשְׂרָאֵל אֲחֻזַּת עוֹלָם שֶׁלֹּא יִרָּשׁוּהָ וְשֶׁלֹּא יוֹשִׁיבוּהָ רַק הֵם, וְאִם אוּלַי יִגְלוּ מִמֶּנָּה יָשׁוּבוּ אֵלֶיהָ כִּי אֲחֻזַּת עוֹלָם הִיא לָהֶם, לֹא לְאָמָּה אַחֶרֶת, וְזֶה הוּא סִימָן גָּדוֹל לְיִשְׂרָאֵל שֶׁמִּיּוֹם שֶׁגָּלוּ מִמֶּנָּה לֹא נִתְיַשְּׁבָה שָׁם אֻמָּה כְּלָל, אֲבָל הִיא חֲרֵבָה וּשׁוֹמֵמָה עַד שֶׁיָּשׁוּבוּ אֶפְרוֹחֶיהָ לְתוֹכָהּ. הַשְּׁכִינָה שֶׁתִּשְׁרֶה בְּיִשְׂרָאֵל, הוּא שֶׁאָמַר: ״וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים״, כְּלוֹמַר לָהֶם לְבַדָּם וְלֹא לְאֻמָּה אַחֶרֶת. וַאֲשֶׁרֵי הָעָם שֶׁהַבְטַח בְּשָׁלֹשׁ מַתָּנוֹת כָּאֵלֶּה: מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שֶׁלֹּא תִפָּסֵק לְעוֹלָם, וְשֶׁתִּהְיֶה הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה לָהֶם לְבַדָּם מַתָּנָה לַאֲחֻזַּת עוֹלָם, וְשֶׁתִּהְיֶה הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בֵּינֵיהֶם, מַה שֶּׁלֹּא זָכוּ שׁוּם אֻמָּה וְלָשׁוֹן לְאַחַת מִכָּל אֵלּוּ. וְזֶה שֶׁאָמַר דָּוִד (תהילים קמ״ד:ט״ו): ״אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁה׳ אֱלֹהָיו״.

פרק יח

א בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ (משלי טז, טו)

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בֵּאֵר בַּכָּתוּב הַזֶּה (משלי ט״ז:י״ד) הַתּוֹעֶלֶת הַמַּגַּעַת לְאָדָם בִּרְצוֹן הַמֶּלֶךְ וּבְהַסְבָּרַת פָּנָיו. וְהִמְשִׁיל רְצוֹנוֹ לְגֶשֶׁם שֶׁבְּעַב מַלְקוֹשׁ, שֶׁהוּא רְצוֹן הַכֹּל וְהַכֹּל מִתְאַוִּין לוֹ, וְכֵן בְּמָקוֹם אַחֵר הִמְשִׁילוֹ לְטַל, הוּא שֶׁאָמַר עַל זֶה (שם יט): ״נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ״. וּמַה שֶּׁהִמְשִׁיל רְצוֹנוֹ לִשְׁנֵי דְּבָרִים לְגֶשֶׁם וּלְטַל, לְפִי שְׁתּוֹעֶלֶת הַגֶּשֶׁם הוּא לֶעָתִיד, אֵין תּוֹעַלְתּוֹ נִרְאֵית לְשָׁעָתוֹ מִיָּד, רַק בִּזְמַן הַקָּצִיר בְּרִבּוּי הַתְּבוּאָה תִּתְפָּרְסֵם הַתּוֹעֶלֶת, וְתוֹעֶלֶת הַטַּל בָּא מִיָּד, כֵּן רְצוֹן הַמֶּלֶךְ יֵשׁ בּוֹ תּוֹעֶלֶת פְּעָמִים מִיָּד וּפְעָמִים לֶעָתִיד. וְכֵן לִמְּדָנוּ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ בְּקִצַּת פְּסוּקִים מִסֵּפֶר מִשְׁלֵי הַגָּזָק הַמַּגִּיעַ לְאָדָם מִכַּעַס הַמֶּלֶךְ אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ נִפְרָע וְגַם אֵינוֹ עָתִיד לְהוֹצִיא כַּעֲסוֹ מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם הוּא רוֹצֶה לְהַפְרַע מִן הַמַּכְעִיסִים אוֹתוֹ. וּבֵאֵר בְּכְלַל דְּבָרָיו שֶׁאִם הוּא כּוֹעֵס וְאֵינוֹ נִפְרָע הִנֵּה זֶה שֶׁכָּעַס עָלָיו קָרְאוּהוּ פַּחַד וּרְעָדָה, כְּמִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ נַהֲמַת שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שַׁחַל שֶׁהוּא נִרְעָד וְנִבְהָל וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין סוֹפוֹ לְהָרַע לוֹ. וְעַל זֶה אָמַר: ״נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ״. וְאִם הוּא כּוֹעֵס וְרוֹצֶה לְפָרַע הִנֵּה זֶה מָוֶת, וְעַל זֶה אָמַר (משלי ט״ז:י״ד): ״חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת״. וּכְשֵׁם שֶׁחֲמָתוֹ מָוֶת כֵּן רְצוֹנוֹ וְאוֹר פָּנָיו חַיִּים, וְעַל זֶה אָמַר בְּכָאן: ״בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים״. וְכֵן שְׁלֹמֹה בְּכָל זֶה לָדוּן קַל וָחֹמֶר בְּמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם בְּמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם הַחַיִּים דְּבֵקִים בְּאוֹר פָּנָיו, וְהַתּוֹעֶלֶת נִמְצָאָה בִּרְצוֹנוֹ, תְּתוֹעֶלֶת הָאֲדָמָה הַנִּמְצֵאת בַּגֶּשֶׁם שֶׁבְּעַב מַלְקוֹשׁ, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו נ״ה:י׳): ״כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ״, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהַחַיִּים אֲמִתִּיִּים תְּלוּיִים בִּרְצוֹנוֹ וּבְהַסְבָּרַת פָּנָיו, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (תהילים ל׳:ו׳) ״כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ״. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם: ״בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים״, וּבָא לְלַמְּדֵנוּ כִּי הַחַיִּים דְּבֵקִים בִּגְלוּי שְׁכִינָה. וְכֵן מָצִינוּ גִּלּוּי שְׁכִינָה עַל שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: הָאֶחָד לְדִבּוּר וּלְצַוּוֹת אֶת הַנְּבִיא עַל מִצְוָה מִמִּצְוֹת

הַתּוֹרָה; וְהַשִּׁנִי לְהָגֵן עַל עֲבָדָיו הַצַּדִּיקִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (במדבר י״ד:י׳): ״וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לִרְגוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד ה׳ נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד״; וְהַשְּׁלִישִׁי דֶּרֶךְ רָצוֹן וְהַסְבָּרַת פָּנִים, כְּעִנְיַן גִּלּוּי שְׁכִינָה שֶׁבַּמִּשְׁכָּן וְגִלּוּי שְׁכִינָה עַל אַבְרָהָם. גִּלּוּי שְׁכִינָה שֶׁבַּמִּשְׁכָּן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ט׳:כ״ג): ״וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְּבוֹד ה׳ אֶל כָּל הָעָם״, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּ בְּמִצְוַת הַמִּשְׁכָּן זָכוּ לְגִלּוּי הַשְּׁכִינָה. גִּלּוּי הַשְּׁכִינָה שֶׁל אַבְרָהָם, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁתַּדֵּל בְּמִצְוַת הַמִּילָה זָכָה לְגִלּוּי שְׁכִינָה, וְזֶהוּ ״בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים״, כִּי מִלַּת חַיִּים כּוֹלֶלֶת רְפוּאָה, מִלְּשׁוֹן (ישעיהו ל״ח:ט׳) ״וַיְחִי מֵחָלְיוֹ״, וְכָתוּב (שם): ״וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי״, וְכֵן אַבְרָהָם הִגִּיעָה לוֹ רְפוּאָה בְּגִלּוּי שְׁכִינָה, שֶׁהָיָה חוֹלֶה בְּמִצְוַת מִילָה וְאָז נִתְרַפָּא כַּאֲשֶׁר נִרְאָה לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב:

וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם. הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת דִּבְּקָה וּמְחֻבֶּרֶת עִם הַפָּרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה, עַל כֵּן אָמַר: ״וַיֵּרָא אֵלָיו״, כְּלוֹמַר לְאַבְרָהָם הִגִּיעָה לוֹ רְפוּאָה בְּגִלּוּי שְׁכִינָה, שֶׁאִלּוּלֵי כֵן הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״וַיֵּרָא ה׳ אֶל אַבְרָהָם״, כְּשֵׁם שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה ״וַיֵּרָא ה׳ אֶל אַבְרָם״. אֲבָל אָמַר ״וַיֵּרָא אֵלָיו״, וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר כִּי בִּזְכוּת הַמִּילָה נִרְאָה לוֹ הַשֵּׁם, וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: לְבַקֵּר אֶת חוֹלָה.

בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא. הוֹדִיעָנוּ הַמָּקוֹם שֶׁבּוֹ נִמּוֹל, וְשָׁם נָתַן לוֹ שָׂכָר בְּאוֹתוֹ מָקוֹם עַצְמוֹ בְּגִלּוּי שְׁכִינָה. וּמְצִינוּ שֶׁהַשְּׁכִינָה נִגְלֵית לַנְּבִיאִים, בָּאֵשׁ בָּרוּחַ בַּמַּיִם וּבָאָרֶץ. בָּאֵשׁ לְמֹשֶׁה עַל הַסְּנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג׳:ב׳): ״וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ״, גַּם לְכָל יִשְׂרָאֵל בְּסִינַי, הוּא שֶׁכָּתוּב (דברים ד׳:ל״ו): ״וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ״, וּכְתִיב (שמות כ״ד:י״ז): ״וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה׳ כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת״. בָּרוּחַ לְאֵלִיָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ב׳:א׳): ״וַיְהִי בְּהַעֲלוֹת ה׳ אֶת אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיְמָה״ וְגוֹ׳, ״וְהִנֵּה ה׳ עוֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים״ וְגוֹ׳ (מלכים א י״ט:י״א). וְכֵן בְּאִיּוֹב (איוב ל״ח:א׳): ״וַיַּעַן ה׳ אֶת אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה״. בַּמַּיִם לִיחֶזְקֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל א׳:א׳): ״וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה עַל נְהַר כְּבָר״, וּכְתִיב (שם): ״וְאֶשְׁמַע אֶת קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים״. בָּאָרֶץ, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה ו׳:ג׳): ״מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ״, וּכְתִיב (יחזקאל מ״ג:ב׳): ״וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבוֹדוֹ״. וְכָאן נִגְלָה לְאַבְרָהָם בָּאֵילָן, וְהוּא שֶׁכָּתוּב: ״בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא״. וּמַמְרֵא הוּא אֶחָד מֵחֲבֵרָיו, שֶׁכֵּן כְּתִיב בְּאַבְרָהָם (בראשית י״ד:י״ג): ״וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית אַבְרָם״, וְהָיָה יָכוֹל לוֹמַר ״בְּעַרְבוֹת מַמְרֵא״ וְאָמַר ״בְּאֵלֹנֵי״, לְלַמֶּדְךָ שֶׁהָיוּ שָׁם אֵילָנוֹת. וּמִמַּה שֶׁאָמַר: ״וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ״, לָמַדְנוּ שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם אֶלָּא אֵילָן אֶחָד. וְלָמָּה נִגְלָה לְאַבְרָהָם בָּאֵילָן, לְפִי שֶׁבִּשְׁרוֹ שֶׁיּוֹלִיד אַחֲרֵי זִקְנָתוֹ כְּאֵילָן זֶה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (איוב יד ז ט): ״כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם יְכֻרַת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל. אִם יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ. מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נָטַע״. וְעוֹד שֶׁהַצַּדִּיקִים נִמְשְׁלוּ לָעֵץ, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (תהילים א׳:ג׳): ״וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם״. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל ז״ל.

וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לְפִי שֶׁהָיָה חָלוּשׁ מִמִּצְוַת הַמִּילָה הָיָה יוֹשֵׁב שָׁם כְּחֹם הַיּוֹם, כִּי הַשֶּׁמֶשׁ מַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״כְּחֹם הַיּוֹם״, אַרְבַּע שָׁעוֹת מִן הַיּוֹם הָיָה, שֶׁהוּא עֵת הָאֹכֶל, וְהָיָה מַמְתִּין לְאוֹרְחִים שָׁם.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל״, יִרְמֹז לִכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה מְיַשֵּׁב דַּעְתּוֹ וְרוֹאֶה בָּהּ, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהִתְחִיל בָּהּ ״וַיֵּרָא אֵלָיו ה׳״, וְאָנוּ יוֹדְעִים כִּי הַשֵּׁם הַמְיֻחָד לֹא נִרְאָה לָאָבוֹת כִּי אִם בְּאֵל שַׁדַּי, עַל כֵּן הֶצְרִךְ לוֹמַר: ״וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל״, וְהָבֵן זֶה.

ב **וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא.** רָאָה בְּחוּשׁ הָעַיִן שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו, וְהוֹסִיף שִׁנִּית לְשׁוֹן ״וַיַּרְא״ לָבֹאר כִּי הוֹסִיף לִרְאוֹת בְּעֵין הַשֵּׂכֶל וְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם וְהִכִּיר שֶׁהֵם מַלְאָכִים, וּלְכָךְ אָמַר: ״וַיָּרָץ לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה״. וְהַמַּלְאָכִים הָאֵלֶּה הָיוּ מִיכָאֵל רָפָאֵל גַּבְרִיאֵל, מִיכָאֵל בָּא לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה וּלְהַצִּיל אֶת לוֹט שֶׁהֵם שְׁתֵּי שְׁלִיחוּת חֶסֶד וְרַחֲמִים, רָפָאֵל לְרַפְּאוֹת אֶת אַבְרָהָם, גַּבְרִיאֵל לַהֲפוֹךְ אֶת סְדוֹם, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב ״וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב״, וְהוּא מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל, מִיכָאֵל לְהַצִּיל אֶת לוֹט, גַּבְרִיאֵל לַהֲפוֹךְ אֶת סְדוֹם, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב ״וַיַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים״ וְלֹא אָמַר ״וַיַּהֲפְכוּ״. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: אֵין מַלְאָךְ אֶחָד עוֹשֶׂה שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת, לֹא אָמְרוּ אֶלָּא כְּשֶׁהֵם זֶה הֵפֶךְ זֶה, שֶׁהֲרֵי הַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הָרַחֲמִים לֹא יִתָּכֵן שֶׁיֵּעָשֶׂה דִּין שֶׁהוּא הֶפְכּוֹ, וְהַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַדִּין לֹא יָבֹא עַל הָרַחֲמִים, אֲבָל כְּשֶׁהֵם שְׁתֵּי שְׁלִיחוּת שֶׁל דִּין אוֹ שֶׁל רַחֲמִים עוֹשֶׂה וַאֲפִילּוּ כַּמָּה שְׁלִיחוּיוֹת. וְעַל כֵּן תִּמְצָא שֶׁעָשָׂה מִיכָאֵל שְׁתֵּי שְׁלִיחוּיוֹת שֶׁל חֶסֶד: בְּשׂוֹרַת הַתּוֹלָדָה לִשְׂאִינָה רְאוּיָה לְהוֹלִיד, וְהַצָּלַת לוֹט שֶׁלֹּא הָיָה רָאוּי לְהַצָּלָה. וְאִם תֹּאמַר שֶׁיִּמְסֹר בְּיָדוֹ גַּם הַשְּׁלִישִׁית, וְהִיא הָרְפוּאָה, כִּי הַכֹּל בִּכְלַל חֶסֶד הוּא, הָא לָאו דִּידֵיהּ הוּא, וְהָיָה מַסִּיג בָּזֶה גְּבוּלוֹ שֶׁל רָפָאֵל. וּלְכָךְ נִמְסַר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּכֹחַ פְּקִידָתוֹ וּמִנּוּיוֹ לַעֲשׂוֹת וְשֶׁלֹּא לְהַסִּיג גְּבוּל, כִּי כֹּה מִשְׁפַּט הָעֶלְיוֹנִים, מַמָּה שֶׁכָּתוּב (איוב כ״ה:ב׳): ״עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו״. וְעוֹד תִּמְצָא אִם תַּשְׂכִּיל בַּפָּרָשָׁה כִּי נִגְלֵית לוֹ כָּאן הַשְּׁכִינָה עִם מַחֲנוֹתֶיהָ, שֶׁהֲרֵי שִׁלְשֶׁת הַמַּלְאָכִים הָאֵלֶּה מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת הֵם, וּמֵאַרְבַּע מַחֲנוֹת שְׁכִינָה הֵם.

וּבְבֹרְאשִׁית רַבָּה: בְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא ״מִיכָאֵל״, שָׁם כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה. וּלְכָךְ בִּרְאוֹתוֹ אוֹתָם רָץ אַחֲרֵיהֶם כְּרָץ אַחַר הַשְּׁכִינָה. וּמַה שֶּׁנִּגְלוּ שְׁלֹשָׁה וְלֹא אַרְבָּעָתָם, הַכֹּל לְפִי הַצֹּרֶךְ, מַלְאַךְ הַחֶסֶד עַל שְׁתֵּי שְׁלִיחוּת שֶׁהָיוּ שֶׁל חֶסֶד, מַלְאַךְ הָרַחֲמִים עַל הָרְפוּאָה, מַלְאַךְ הַדִּין עַל חֻרְבַּן סְדוֹם, וְהָרְבִיעִי כְּבָר נִגְלָה לוֹ בֵּין הַבְּתָרִים. וְהָבֵן זֶה.

ג **וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט קָרָא אֶת כֻּלָּם ״אֲדוֹנִים״ וְאָמַר לַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם: ״אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ״, וְכָל הָעִנְיָן. וְזֶה הַפֵּרוּשׁ לְדַעַת הָאוֹמֵר כִּי הוּא חֹל. אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁמְּצָאנוּהוּ קָמוּץ בְּכָל הַסְּפָרִים, יֵשׁ לָנוּ לוֹמַר שֶׁהוּא קֹדֶשׁ וּקְרָאָם בְּשֵׁם רַבִּים.

וַיְתֻכֵּן לוֹמַר כִּי לְמִיכָאֵל לְבַדּוֹ הוּא שֶׁקָּרָא בְּשֵׁם רַבּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַלְאַךְ הַחֶסֶד כְּמִדָּתוֹ, לָכֵךְ הִתְחִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ. וְהִזְכִּיר בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו מַיִם וּבְסוֹף דְּבָרָיו חֻמְאָה וְחָלָב וְלֹא נִזְכַּר יַיִן בַּפְּעוּדָה, וְזֶה מְבֹאָר. וְטַעַם הֱיוֹת הַשֵּׁם הַזֶּה קָמוּץ כְּשֶׁהוּא קֹדֶשׁ יָדוּעַ הוּא.

וּלְפִי הַפְּשָׁט בְּחָכְמַת הַנִּקּוּדִים, הַקָּמָץ מַעֲלָה גְּדוֹלָה וְרֹאשׁוֹן לְשֶׁבַע הַתְּנוּעוֹת, שֶׁהֵם קָמָץ פַּתָּח צֵרֵי סֶגּוֹל חוֹלָם שׁוּרֶק חִירֶק, כִּי מִתּוֹךְ שִׁבְעָתָם תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן הַתּוֹרָה, וְהֵם הַנִּקְרָאִים "שִׁבְעָה הֲבָרוֹת", אוֹ "שִׁבְעָה קוֹלוֹת" שֶׁעֲלֵיהֶם אָמַר דָּוִד בְּמִזְמוֹר שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה שִׁבְעָה קוֹלוֹת, לְפִי שֶׁכָּל הַתּוֹרָה מְיֻסֶּדֶת עֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ פְּשַׁט הַמַּאֲמָר "בְּשִׁבְעָה קוֹלוֹת נִתְּנָה", וַעֲלֵיהֶם אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ט׳:א׳): "חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה", כִּי הֵם הָעַמּוּדִים אֲשֶׁר כָּל הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם. וְהַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין קָמָץ לְפַתָּח אֵינוֹ אֶלָּא בִּנְקֻדָּה, כִּי מַעֲלַת הַקָּמָץ אֵינוֹ אֶלָּא בְּצוּרַת הַנְּקֻדָּה, וְהַנְּקֻדָּה רֶמֶז לִנְקֻדַּת הַמְּצִיאוּת שֶׁהוּא הֵיכַל הַקֹּדֶשׁ מְכֻנָּן בָּאֶמְצַע הַנִּמְשָׁל לִנְקֻדָּה. וְעַל כֵּן הַנְּקֻדָּה מְשֻׁמֶּשֶׁת לְשִׁבְעָה פָּנִים: כְּשֶׁתִּשִּׂימֶנָּה עַל הָאוֹת מִלְמַעְלָה יִהְיֶה חוֹלָם, בְּאֶמְצַע הָאוֹת יִהְיֶה שׁוּרֶק, וְאִם בְּפַתָּח יָשׂוּב קָמָץ, וְאִם בְּחִירֶק יָשׂוּב צֵרֵי, וְאִם בְּצֵרֵי – סֶגּוֹל, וְאִם בִּשְׁבָא יָשׂוּב קִבּוּץ שְׁפָתַיִם, חֲרִי שִׁבְעָה. וְעוֹד בָּאוֹתִיּוֹת עַצְמָן אִם תִּתֵּן הַנְּקֻדָּה בְּאוֹת ה״א יָשׂוּב חִי״ת, וְאִם בְּוָי״ו יָשׂוּב זַי״ן, בְּכָ״ף יָשׂוּב בֵּי״ת, וְאִם בְּנוּ״ן יָשׂוּב גִּימֶ״ל, וְאִם בְּרֵי״ש יָשׂוּב דָּלֶ״ת. וּלְכָךְ הַמּוֹסִיף נְקֻדָּה אוֹ גּוֹרְעָהּ מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם וּמְקַצֵּץ נְטִיעוֹת הַתּוֹרָה וְשָׁרָשֶׁיהָ. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהַקָּמָץ וְהַפַּתָּח הַכֹּל דָּבָר אֶחָד וּתְנוּעָה אַחַת, אֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶן בַּמִּבְטָא, שֶׁהֲרֵי תְּנוּעַת הַקָּמָץ גְּבוֹהָה וְעֶלְיוֹנָה, וּתְנוּעַת הַפַּתָּח לְמַטָּה מִמֶּנָּה, כִּי הַקָּמָץ בַּתְּבָה יוֹרֶה עַל מַעֲלָה גְּדוֹלָה וְעַל דָּבָר שֶׁהוּא עוֹמֵד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, אֵינוֹ נִסְמָךְ לְאַחֵר, כְּעִנְיַן "אָרוֹן" שֶׁהוּא קָמוּץ, וּמָצִינוּ "אֲרוֹן הַבְּרִית" שֶׁהוּא בְּפַתָּח, וְכֵן (שמות כ״ג:כ׳) "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ" (במדבר כ׳:ט״ז), "וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ", שֶׁהוּא בְּקָמָץ, וּ"מַלְאַךְ הַבְּרִית" הוּא בְּפַתָּח, כִּי הַפַּתָּח נִסְמָךְ לְעוֹלָם לְמַה שֶּׁאַחֲרָיו, וְלֹא כֵן הַקָּמָץ כִּי הוּא עוֹמֵד בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וּמִטַּעַם זֶה כָּל אַתְנַחְתָּא וְסוֹף פָּסוּק הוּא בְּקָמָץ, כִּי שָׁם עוֹמֵד לֹא יִסְמֹךְ. וּמִטַּעַם זֶה בִּנְקוּד זֶה הַשֵּׁם לֹא תִּמְצָא פַּתָּח אֶלָּא קָמָץ, כִּי הַמַּעֲלָה הֶעֱלְיוֹנָה הַגְּדוֹלָה הַמּוֹרָה עֶלְיוֹנוּת וְשֶׁהוּא בִּלְתִּי נִסְמָךְ לְאַחֵר כַּדָּבָר הַנִּבְרָא, וּמִפְּנֵי זֶה נִכְתָּב בְּאָלֶ״ף דָּלֶ״ת כְּשֶׁהוּא קֹדֶשׁ בְּקָמָץ, וּכְשֶׁהוּא חֹל בְּפַתָּח. וּמַה שֶּׁכָּתוּב בְּלוֹט "אַל נָא אֲדֹנָי", בְּקָמָץ, וְהוּא חֹל, לְפִי שֶׁהוּא סוֹף פָּסוּק. וְזֶהוּ הֶהֶפְרֵשׁ הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ בְּתוֹרָתֵנוּ בֵּין קָמָץ לְפַתָּח, כַּהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ וּבֵין קֹדֶשׁ לְחֹל. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁהַמַּחֲלִיף פַּתָּח בְּקָמָץ לֹא יִמָּלֵט מֵאַחַת מִשְּׁתַּיִם: אוֹ יַהֲרֹס הַבִּנְיָנָה, אוֹ יָבֹא לִידֵי כְּפִירָה, כִּי אוֹת הֵ״א שֶׁל (בראשית י״ח:כ״ג) "הַאַף תִּסְפֶּה", אִלּוּ קָמַצְתּוֹ הָיִיתָ מְהַפֵּךְ כַּוָּנָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְהוֹרֵס מַחֲשַׁבְתּוֹ, וְאוֹת הֵ״א שֶׁל (איוב ח׳:ג׳) "הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט", אִלּוּ קָמַצְתּוֹ יִהְיֶה כְּפִירָה. מִלְּבַד שֶׁאָמְרוּ עוֹד חֲכָמֵי הַדִּקְדּוּק כִּי הַקָּמָץ הוּא נֶאֱמָר עַל עִנְיַן אֲמִתִּי וְלֹא כֵן הַפַּתָּח. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (שמואל ב א׳:י׳): "וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמִתְּתֵהוּ", וְי״ו שֶׁל "וָאֶעֱמֹד" תִּמְצָאֶנָּה בְּקָמָץ, אֲבָל וְי״ו שֶׁל "וַאֲמִתְּתֵהוּ" בְּפַתָּח, כִּי מַה שֶּׁאָמַר "וָאֶעֱמֹד עָלָיו" אֱמֶת הָיָה וְלֹא כֵן "וַאֲמִתְּתֵהוּ", כִּי שָׁאוּל הָרַג אֶת עַצְמוֹ. וְהִנֵּה כָּל זֶה מֵחָכְמַת תּוֹרָתֵנוּ הָאֱלֹהִית וּלְשׁוֹנֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה. וּמִטַּעַם זֶה נִמְשְׁלוּ הָאוֹתִיּוֹת לְגוּף וְהַנְּקֻדָּה לְנְשָׁמָה, כִּי הַנְּקֻדּוֹת מְנִיעוֹת הָאוֹתִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁהַנְּשָׁמָה מְנִיעָה אֶת הַגּוּף, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בְּסֵפֶר הַבָּהִיר: דָּמְיָין נְקֻדָּתָא בְּאָתְוָתָא דְּאוֹרַיְיתָא דְּמֹשֶׁה כְּנִשְׁמָתָא דְּחַיֵּי בְּגוּפָא דְּאִינָשׁ. וְכֵן אָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה: "יְשׁוֹם שֵׂכֶל" זֶה הַנִּקּוּד.

וְעַל דָּרֶךְ הַקַּבָּלָה, טַעַם קְמִיצָתוֹ מִפְּנֵי שֶׁהַשֵּׁם עַצְמוֹ נִקְמָץ מֵחֲבָר מִשְּׁנֵי הַשֵּׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים, כָּל אֶחָד בֶּן אַרְבָּעָה אוֹתִיּוֹת, הָאֶחָד מוֹרֶה קִדְמוּת וְיִחוּד, וְהָאֶחָד מוֹרֶה עַל הָאֲצִילוּת, וְעַל כֵּן הָאָלֶ״ף בָּרֹאשׁ וְהַיּוּ״ד בַּסּוֹף וּמִדַּת הַדִּין בָּאֶמְצַע.

וָדַע כִּי יֵשׁ שֵׁמוֹת אַרְבָּעָה כָּל אֶחָד בֶּן אַרְבָּעָה, וְהַשְּׁלִשָּׁה נִזְכָּרִים בַּתּוֹרָה, הַמָּקוֹר הָעֶלְיוֹן, וְהַקָּו הָאֶמְצָעִי, וְהַכִּנּוּי. וּשְׁלָשְׁתָּם רְמוּזִים בַּפָּסוּק (שמות ל״ה:י״ז): "אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת עַמֻּדָיו וְאֶת אֲדָנֶיהָ" בְּסֵדֶר וַיַּקְהֵל, וְכֵן בַּפָּסוּק (איוב ל״ח:ו׳): "עַל מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ", כִּי הַמִּשְׁכָּן דִּגְמָא לִבְרִיאַת עוֹלָם, וְהָרְבִיעִי בְּעִנְיַן רִבְקָה נִרְמָז, וְהָבֵן זֶה.

ה **וְאֶקְחָה פַּת לָחֶם.** הַצַּדִּיקִים אוֹמְרִים מְעַט וְעוֹשִׂים הַרְבֵּה, שֶׁאַחַר כָּךְ הֵבִיא לָהֶם בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב.

וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם. מִכָּאן יֵשׁ לִלְמוֹד סָמֶךְ וְסַעַד שֶׁהַכִּיר בָּהֶם מַלְאָכוּת אַף עַל פִּי שֶׁבָּאוּ אֵלָיו בִּדְמוּת אֲנָשִׁים, וְעַל כֵּן אָמַר "לִבְּכֶם" וְלֹא אָמַר "לְבִבְכֶם", כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּבָשָׂר וָדָם (תהילים ק״ד:ט״ו): "וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד", לְפִי שֶׁבָּשָׂר וָדָם יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי לְבָבוֹת, יֵצֶר טוֹב וְיֵצֶר הָרָע, אֲבָל הַמַּלְאָכִים אֵין לָהֶם אֶלָּא לֵב אֶחָד לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, הִנֵּה חֶסְרוֹן אוֹת הַבֵּי״ת לִמְדָנוּ כַּמָּה עִנְיָנִים. וְכֵן (שמות ל״א:י״ז) "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה׳ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", שֶׁעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "בְּשֵׁשֶׁת", וְחֶסְרוֹן אוֹת הַבֵּי״ת מְלַמְּדֵנוּ כַּמָּה יְמוֹת הָעוֹלָם, כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָשָׂה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ "שֵׁשֶׁת יָמִים", כְּלוֹמַר שֵׁשֶׁת אֲלָפִים, כִּי יוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים צ׳:ד׳): "כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם" וְגוֹ׳. וּמִזֶּה תּוּכַל לְהָבִין שֶׁאֵין אוֹת אַחַת בַּתּוֹרָה לְבַטָּלָה, אֲבָל הַכֹּל בְּחָכְמָה וּבְהַשְׂגָּחָה גְּמוּרָה. וְכֵן הֵעִיד לָנוּ מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּסוֹף הַתּוֹרָה (דברים ל״ב:מ״ו-מ״ז): "כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם", וְדָרְשׁוּ רז״ל: וְאִם רֵק הוּא – מִכֶּם הוּא. וּמַה שֶּׁכָּתוּב בְּבָשָׂר וָדָם (תהילים מ״ח:י״ד): "שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה" וְלֹא אָמַר "לְבַבְכֶם", הֲלֹא הוּא מְדַבֵּר לָעָתִיד שֶׁאֵין שָׁם יֵצֶר הָרָע, וּלְכָךְ דָּרְשׁוּ רז״ל: "לְחוֹלָה" כְּתִיב, וְהוּא הַמָּחוֹל הַיָּדוּעַ לַצַּדִּיקִים לָעָתִיד לָבֹא.

כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם. עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר "פַּת לֶחֶם" דָּבָר מוּעָט, לְפִי שֶׁפִּתְאוֹם עֲבַרְתֶּם עַל עַבְדְּכֶם, שֶׁאִילּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ הָיִיתִי מֵכִין סְעוּדָה גְּדוֹלָה.

וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. דֶּרֶךְ מוּסָר, שֶׁ״פַּת לֶחֶם״ דַּי וְאַל תַּטְרִיחַ עַצְמְךָ בִּדְבָרִים אֲחֵרִים. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ ״כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ״, שֶׁתִּתְקַח אַתָּה ״פַּת לֶחֶם״ אֲבָל לֹא נֹאכַל מִמֶּנּוּ, רָמַז לוֹ לֶעָתִיד בְּמַה שֶּׁאֵרַע בַּסּוֹף בְּעֵגוֹת שֶׁלָּשָׂה שָׂרָה שֶׁפֵּרְסָה נְדָה כִּי עַל כֵּן לֹא הֻבִיאָם לִפְנֵיהֶם עִם בֶּן הַבָּקָר.

ו **שְׁלֹשׁ סְאִים.** הֵם אֵיפָה, שֶׁכֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: אֵיפָה שָׁלֹשׁ סְאִים. וּמֵאַחַר שֶׁדֶּרֶךְ הַכָּתוּב לְקַצֵּר הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״מַהֲרִי אֵיפָה״, וּמַה שֶּׁאָמַר ״שְׁלֹשׁ סְאִים״ יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי נִתְפַּוֵּן לִכְבוֹד שְׁלָשְׁתָּן, וְעָשָׂה חֲלָקִים שָׁוִים שֶׁלֹּא לְהַטִּיל קִנְאָה בַּפְּעוּדָה, וְהֵבִיא סְאָה לִפְנֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְהוֹרוֹת כִּי כְּבוֹד שְׁלָשְׁתָּן שָׁוֶה עָלָיו. וְעוֹד לְכָוְנָה אַחֶרֶת כְּדֵי לְהַרְבּוֹת בִּכְנוּפְיָא, וּלְהַרְאוֹת שֶׁהֵם טְרוּדִים וּמִשְׁתַּדְּלִים בִּכְבוֹדָם וְשֶׁיְּדֵעוּ זֶה אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם, וְעַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל וְטָרַח בִּכְבוֹדָן לָצֵאת וְלָבֹא כְּמִי שֶׁמִּשְׁתַּדֵּל בִּכְבוֹד שַׁבָּת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: רַב נַחְמָן מְכַתֵּף וְעָיֵיל מְכַתֵּף וְנָפִיק, אָמַר: אֵילּוּ מִקַּלְעֵי לִי רַבִּי אָמִי וְרַבִּי אַסִי, לֹא מְכַתְּפִינָא מִקַּמַּיְיהוּ? וְכַוָּנָתוֹ לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיְתָה מַעֲלַת הַשַּׁבָּת גְּרוּעָה לוֹ מִמַּעֲלַת שְׁנֵי הַחֲכָמִים הָהֵם הַמְיֻחָדִים בְּדוֹרוֹ, וְכֵיוָן שֶׁאִלּוּ הָיוּ נִכְנָסִין לְהִתְאַכְסֵן אֶצְלוֹ הָיָה טוֹרֵחַ וּמִשְׁתַּדֵּל בִּכְבוֹדָם, אַף כִּי יֵשׁ לוֹ לִטְרוֹחַ וּלְהִשְׁתַּדֵּל בִּכְבוֹד הַשַּׁבָּת בִּכְנִיסָתוֹ. וְעוֹד לְמָדָנוּ הַכָּתוּב בְּמַה שֶּׁאָמַר ״שְׁלֹשׁ סְאִים״ שֶׁהָיְתָה עֵינוֹ צָפָה, וְאִלּוּ אָמַר ״אֵיפָה״ הָיָה בְּמַשְׁמַע ״אֵיפָה מְצֻמְצֶמֶת״, וְעַל כֵּן הֶאֱרִיךְ וְכָתַב ״שְׁלֹשׁ סְאִים״, לְבָאֵר כִּי הָיְתָה אֵיפָה גְּדוֹלָה, וְהָיָה מֵבִיא הַסַּל בְּעַיִן יָפָה וּבִנְדִיבוּת גְּדוֹלָה.

ז **וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם.** הָיָה אֶפְשָׁר לוֹ לִשְׁלֹחַ אֶל הַבָּקָר אֶחָד מֵאֲנָשָׁיו, שֶׁהָרֵי בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שְׁמוֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ, וְלֹא רָצָה אֲבָל הָלַךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וּבִכְבוֹדוֹ בִּמְרוּצָה לִכְבוֹד הָאֲנָשִׁים אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה זָקֵן וְחָלוּשׁ בְּמִצְוַת הַמִּילָה, וְהִנֵּה זֶה עֵדוּת זְרִיזוּתוֹ וּמַעֲלָתוֹ וְנִדְבַת לִבּוֹ.

ח **וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן הַבָּקָר.** וְאִלּוּ הַלֶּחֶם לֹא הֵבִיא, וְדָרְשׁוּ רז״ל בָּזֶה: שָׂרָה אִמֵּנוּ פֵּרְסָה נְדָה, וְאַבְרָהָם אָבִינוּ אוֹכֵל חֻלִּין בְּטָהֳרָה הָיָה וּלְפִיכָךְ לֹא הֵבִיא הַלֶּחֶם.

וַיֵּשׁ לִשְׁאוֹל בָּזֶה, כִּי אִם הָיָה אַבְרָהָם אוֹכֵל חֻלִּין בְּטָהֳרָה לֹא הָיָה זֶה חוֹבָה עַל שְׁאָר בְּנֵי אָדָם. וְאוּלַי כַּוָּנַת הַחֲכָמִים שֶׁלֹּא רָצָה לְהַאֲכִילָם מִמָּה שֶׁלֹּא הֻרְגַּל הוּא לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ. וְהַנָּכוֹן לְפָרֵשׁ כִּי הָיָה זֶה מִפְּנֵי אִסּוּר חָמֵץ, וּלְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם אוֹכֵל חֻלִּין בְּטָהֳרָה סִלְּקָה אֶת יֵדֶיהָ מִן הָעִסָּה, וְאַבְרָהָם חָשַׁשׁ לְאִסּוּר חָמֵץ, שֶׁהָרֵי זְמַן הַפֶּסַח הָיָה, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר כָּאן עֻגוֹת: ״לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת״, וּבְעִנְיַן לוֹט הִזְכִּיר מַצּוֹת, כְּדֵי לְהַשְׁלִים בֵּין שְׁנֵיהֶם ״עֻגוֹת מַצּוֹת״. וְהִנֵּה כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ רְמָזִים, וּמַה שֶּׁחִסֵּר כָּאן גְּלֵה כָּאן, וְכֵן תִּמְצָא כַּיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ עִנְיָנִים הַרְבֵּה בְּמְקוֹמוֹת רַבִּים מִן הַתּוֹרָה.

וַיֹּאכֵלוּ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, הָרְאוּיִם לַאֲכִילָה, זֶה יִשְׁמָעֵאל וּשְׁאָר בְּנֵי בֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְכָמוֹהוּ (ישעיה ח׳): ״וְהָיָה כִּנּוֹר וָנֵבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם״, אֵין הַתֹּף וְהֶחָלִיל רְאוּיִם לִשְׁתִיָּה עִם הַיַּיִן, אֶלָּא הַתֹּף וְהֶחָלִיל רְאוּיִם לְנַגֵּן וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת. וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״וַיֹּאכֵלוּ״, נִרְאֶה כְּמִי שֶׁאָכְלוּ, שֶׁהָיָה הַבָּשָׂר רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן וְהֶחָלִיל רְאוּיִם לִשְׁתִיָּה עִם הַיַּיִן, אֶלָּא הַתֹּף וְהֶחָלִיל רְאוּיִם לְנַגֵּן וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת. וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״וַיֹּאכֵלוּ״, נִרְאֶה כְּמִי שֶׁאָכְלוּ, שֶׁהָיָה הַבָּשָׂר רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן מִסְתַּלֵּק, וְהוּא כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שופטים ז׳:י״א): ״וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ ה׳ אֶת קְצֵה הַמַּשְׁעֶנֶת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּגַּע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן הַצּוּר וַתֹּאכַל״, הַדָּבָר הַמִּסְתַּלֵּק וְהַכָּלֶה קָרוּי אֲכִילָה, מִלְּשׁוֹן (דברים ל״ב:מ״ב) ״וְחָרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר״, (שם ל׳) ״וְאָכְלָתְךָ אֶת כָּל הָעַמִּים״.

וָדַע כִּי כְּלַל הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת יֵשׁ שֶׁסּוֹבְרִים אוֹתָהּ בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה, וְחוֹשְׁבִים לְהַכְרִיחַ הָעִנְיָן בְּטַעֲנָה שֶׁאֵין אָדָם מַשִּׂיג לִרְאוֹת הַמַּלְאָכִים בְּעֵין הַבָּשָׂר כִּי אִם בְּמַרְאָה. וּלְפִי הַשָּׂגַת הַמַּשִּׂיג הַסְּבָרָא הַזֹּאת, לֹא לָשָׂה שָׂרָה עֻגוֹת גַּם אַבְרָהָם לֹא עָשָׂה בֶּן הַבָּקָר אֲבָל הָיָה בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה. גַּם נִצְטָרֵךְ לוֹמַר בְּלוֹט שֶׁעָלָה בְּמַדְרֵגַת מַעֲלַת הַנְּבוּאָה. גַּם אַנְשֵׁי סְדוֹם שֶׁהַכָּתוּב מֵעִיד שֶׁהָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים. וְאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיַּעֲלֶה לוֹט לְמַעֲלַת הַנְּבוּאָה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָנַע הַדִּבּוּר מֵאַבְרָהָם כָּל זְמַן שֶׁהָיָה לוֹט עִמּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית י״ג:י״ד): ״וַה׳ אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט מֵעִמּוֹ״. אֲבָל עִקַּר הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת בְּכֻלָּהּ הִיא כִּפְשׁוּטָן שֶׁל כְּתוּבִים, וְעִנְיַן שָׂרָה וְאַבְרָהָם וְלוֹט וְאַנְשֵׁי סְדוֹם הַכֹּל כִּפְשׁוּטוֹ מַמָּשׁ, לֹא מַרְאֵה נְבוּאָה. וְאִם לִבְּךָ חוֹכֵךְ, אֵיךְ יֵשְׁגּוּ הַמַּלְאָכִים בְּעֵינֵי הַבָּשָׂר כִּי אִם בְּמַרְאָה, זֶה אֱמֶת וְיַצִּיב, כִּי הַהַרְגָּשִׁים אֵי אֶפְשָׁר שֶׁיִּשָּׁגּוּ הַמֻּשְׂכָּלִים בְּחוּשֵׁיהֶם, וְהַפָּרָשָׁה הַזֹּאת אִי אֶפְשָׁר לְלַמְּדָהּ לְשׁוּם מַשְׂכִּיל אִם לֹא עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, וְהוּא שֶׁהַמַּלְאָכִים הָאֵלֶּה נִקְרָאִים בְּשֵׁם ״אֲנָשִׁים״, הַכַּוָּנָה בָּהֶם עַל כְּבוֹד נִבְרָא בַּמַּלְאָכִים, וּמַשְׂכִּילֵי הָאֱמֶת יִקְרָאוּהוּ ״מַלְבּוּשׁ״, כִּי הוּא מַלְבּוּשׁ לְשֶׁלֹּשׁ מַעֲלוֹת עֶלְיוֹנוֹת הַנִּקְרָאוֹת ״אָדָם״, שֶׁהֵן מִתְלַבְּשׁוֹת בְּמִדָּה זוֹ הַנִּקְרֵאת ״מַלְבּוּשׁ״. וּמִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נָפְלָה מִדָּה זוֹ שֶׁהִיא ה״מַּלְבּוּשׁ״.

וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הַנֶּפֶשׁ הִיא הַנִּקְרֵאת אָדָם, לֹא הַגּוּף, כִּי הַגּוּף אֵינוֹ אֶלָּא מַלְבּוּשׁ הַנֶּפֶשׁ, וְכֵן הַכָּתוּב מֵעִיד (איוב י׳:י״א): ״עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי״, בֵּאֵר כִּי הַגּוּף הוּא הַמַּלְבּוּשׁ וְהַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא הָאָדָם מִתְלַבֶּשֶׁת בּוֹ. וּמַה שֶּׁנִּקְרְאוּ ״אֲנָשִׁים״ בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת, וְהוּא הַדִּין בִּשְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת שֶׁבְּכָל הַכְּתוּבִים שֶׁהַמַּלְאָכִים נִקְרָאִים בְּשֵׁם אֲנָשִׁים, הַכַּוָּנָה בָּהֶם בַּמַּלְבּוּשׁ הַזֶּה. וּמַה שֶּׁהַכְּתוּבִים יְכַנּוּם בְּשֵׁם ״אֲנָשִׁים״ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מֵשֶׁג לְעֵינֵי הַגּוּף לְאוֹתָם שֶׁהֵם זַכֵּי הַנְּפָשׁוֹת. וְזֶהוּ עִנְיַן הַפָּרָשָׁה שֶׁיִּקָּרֵאם פַּעַם אֲנָשִׁים וּפַעַם מַלְאָכִים, מַלְאָכִים לְפִי שֶׁהָיוּ מַלְאָכִים מַמָּשׁ, אֲנָשִׁים לְפִי שֶׁהֵם הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים מַלְבּוּשׁ, עֲשֵׂה אָזְנְךָ כַּאֲפַרְכֶּסֶת וְהִתְעוֹרֵר לְהָבִין הָעִנְיָן הַזֶּה.

וְעוֹד דַּע כִּי יֵשׁ סוֹד בְּעִנְיַן הַפָּרָשָׁה דֶּרֶךְ אַחֶרֶת, וְהוּא שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים מַמָּשׁ וּמַלְאָכִים מַמָּשׁ, וְהִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב כִּי קָרָא הַכָּתוּב הַמַּלְאָכִים בְּשֵׁם אֲנָשִׁים בְּעִנְיַן אַבְרָהָם, וּבְעִנְיַן לוֹט קָרָאָם מַלְאָכִים, וְדָרְשׁוּ רז״ל: הָכָא אִתְּמַר אֲנָשִׁים וְהָכָא אִתְּמַר מַלְאָכִים, הָכָא אִתְּמַר אֲנָשִׁים כְּשֶׁהָיְתָה שְׁכִינָה עַל גַּבֵּיהֶן, וּלְהַלָּן אִתְּמַר מַלְאָכִים כְּשֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה לָבְשׁוּ מַלְאָכוּת. הוּא שֶׁכָּתוּב לְהַלָּן: ״וַיֵּלֶךְ ה׳״, וּכְתִיב: ״וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה״.

וַיֵּשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי אִלּוּ קָרָאם בְּעִנְיַן לוֹט מַלְאָכִים בִּלְבַד הָיָה טַעַם הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה מַסְפִּיק, אֲבָל תִּמְצָא שֶׁקָּרָאם הַכָּתוּב בְּעִנְיַן לוֹט פַּעַם מַלְאָכִים וּפַעַם אֲנָשִׁים, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה״, וּכְתִיב: ״וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת לוֹט״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב: ״וַיּוֹצִיאוּ הַמַּלְאָכִים״, וְאַחָרָיו מִיָּד: ״וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים״. מִכָּל זֶה יֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן כִּי זֶה מוֹפֵת חָזָק שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים מַמָּשׁ וּמַלְאָכִים מַמָּשׁ וְעָשׂוּ כָּל מַה שֶּׁעָשׂוּ מִדַּעַת הַמַּלְאָכִים.

וּמֵעַתָּה יָבֹאוּ הַכְּתוּבִים אֲמִתִּיִּים כִּפְשׁוּטָן בְּשֵׁם אֲנָשִׁים וּבְשֵׁם מַלְאָכִים, וְהַגָּלוּי וְהַסָּתוּם בָּהֶם אֱמֶת. וְזֶהוּ עִנְיַן הַדִּבּוּר בַּנָּחָשׁ וּבָאָתוֹן, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְהַדּוֹמֶה בָּזֶה מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ ז״ל בְּבָבָא מְצִיעָא פֶּרֶק הַשּׁוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֲלִים (ב״מ פה): אֵלְיָהוּ הָיָה שְׁכִיחַ בְּמִתִיבְתָּא דְּרַבִּי, יוֹמָא חַד רֵישׁ יַרְחָא הָוָה, נָגַהּ לֵיהּ יוֹמָא וְלָא אָתָא, אֲמַר לֵיהּ: מַאי טַעְמָא נָגַהּ לֵיהּ לְמָר? אֲמַר לֵיהּ: אַדְמוֹקֵימְנָא לְאַבְרָהָם וּמְשֵׁנָא יְדֵיהּ וּמְצֵלִי וּמַגְנֵינָא לֵיהּ וְכֵן לְיִצְחָק וְכֵן לְיַעֲקֹב. וְלוֹקְמִינְהוּ בַּהֲדֵי הָדָדֵי? סָבַר תַּקְפִּינְהוּ בְּרַחֲמֵי וּמַיְיתוּ לֵיהּ לְמִשַׁיְיא בְּלָא זִמְנֵיהּ. אֲמַר לֵיהּ: וְיֵשׁ דּוּגְמָתָן בָּעוֹלָם הַזֶּה? אֲמַר לֵיהּ: אִבָּא רַבִּי חִיָּיא וּבָנָיו, גְּזַר רַבִּי תַּעֲנִיתָא, אַחֲתִינְהוּ לְרַבִּי חִיָּיא וּבָנָיו, אֲמַר ״מַשִּׁיב הָרוּחַ״ אָתָא זִיקָא, אֲמַר ״מוֹרִיד הַגֶּשֶׁם״ אָתָא מִטְרָא, כִּי מְטָא לְמֵימַר ״מְחַיֵּה הַמֵּתִים״ רְגַשׁ עָלְמָא, אָמְרֵי בְּרְקִיעָא: מַאן גַּלֵּי רָזַיָּא בְּעָלְמָא? אֵלְיָהוּ, אַתְיוּהּ לְאֵלְיָהוּ וּמַחְיוּהּ שִׁתִּין פּוּלְסֵי דְּנוּרָא, אֲזַל אִדְמֵי כְּדוּבָּא דְּנוּרָא עָאל בֵּינַיְיהוּ וְטַרְדִינְהוּ, וְלֹא אָמְרֵי ״מְחַיֵּה מֵתִים״. וְהָבֵן זֶה.

ט **וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה.** דָּרְשׁוּ ז״ל: נָקוּד עַל אי״ו לְלַמֶּדְךָ שֶׁאָף לְשָׂרָה שָׁאֲלוּ עַל אַבְרָהָם ״אַיּוֹ״, וְהָיָה רָאוּי לִינָּקֵד הַלָּמֶ״ד וְלִדְרֹשׁ הַכָּתֻב שֶׁהוּא הָעִקָּר, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ זָקֵף קָטָן בְּאוֹת הַלָּמֶ״ד, וְהָיָה מִתְעָרֵב עִם הַנִּקֻּדָּה, וּלְכָךְ נָקוּד אי״ו וְלֹא אוֹת הַלָּמֶ״ד.

וְנִרְאֶה לִי עוֹד בָּזֶה, כִּי מִלְּבַד שֶׁנִּתְּנָה מִלָּה זוֹ לְהַדְרֵשׁ, עוֹד יֵשׁ בָּהּ פְּנִימִי צָרִיךְ וּמֻכְרָח, כִּי הַמַּלְאָכִים הָאֵלֶּה רָמְזוּ לְאַבְרָהָם עִנְיַן הַשֶּׁפַע הַמִּשְׁתַּלְשֵׁל מִלְּמַעְלָה אֶל הַמִּדּוֹת, וּמִן הַמִּדּוֹת אֶל הַשֵּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים, וּמִן הַשֵּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים אֶל הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל. כִּי אַחַר שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ אַבְרָהָם וְנִחְתַּם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ רָצוּ אֶל הַמִּדּוֹת, וּמִן הַמִּדּוֹת אֶל הַשֵּׂכָלִים הַנִּפְרָדִים, כְּדֵי לְהַגִּיד לוֹ תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה בְּעִנְיַן הַשֶּׁפַע, כִּי הֵם גַּם שְׁאָר הַנִּפְרָדִים כֻּלָּם מוֹשְׁכִים כֹּחַ מִן הָעַשִּׂירִית, וְהָעַשִּׂירִית דֶּרֶךְ הַקָּו, וְהַקָּו מִן הָאָל״ף, וּלְכָךְ נָקוּד עַל אי״ו לְרַמֵּז כִּי מָסְרוּ לוֹ יְדִיעָה בְּעִנְיַן הַשֶּׁפַע אֵיךְ הוּא מִשְׁתַּלְשֵׁל מִן הָאָל״ף לַיּו״ד דֶּרֶךְ הַקָּו, וּמִן הַיּו״ד לַשֵּׂכָלִים, וּמֵהַשֵּׂכָלִים לַנָּבִיא, לְהוֹדִיעַ הֶעָתִיד מַה פָּעַל אֵל בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל, וְעַל כֵּן מוֹדִיעִים הַדָּבָר וּמַבְשְׁרִים אוֹתוֹ עָלָיו.

י **וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ.** זֶה הַמַּלְאָךְ שֶׁבָּא לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה, וְאָמַר כֵּן וְנִתְקַיֵּם דִּבּוּרוֹ בִּבְשׂוֹרַת הַבֵּן לַשָּׁנָה הַבָּאָה, אֲבָל לֹא מָצִינוּ שֶׁחָזַר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים ״שׁוֹב אָשׁוּב״, ״לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ״. וְאוּלַי לֹא הָיְתָה כַּוָּנַת הַמַּלְאָךְ שֶׁיָּשׁוּב אֵלָיו הוּא בְּעַצְמוֹ אֶלָּא שֶׁיִּתְקַיֵּם וְיָבֹא דְּבָרוֹ ״כָּעֵת חַיָּה״, וְכֵנָה הַכָּתוּב קִיּוּם דְּבָרוֹ שֶׁל מַלְאָךְ לְשׁוּבוֹ, כִּי מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ שׁוּבוֹ אִם לֹא יִתְבַּשֵּׂר בַּבֵּן. אוֹ נֹאמַר שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן (ישעיהו ל׳:ט״ו) ״בְּשׁוּבָה וָנַחַת״, שֶׁעִנְיָנוֹ הֲנָחַת הָרוּחַ, כְּלוֹמַר אָנִיחַ אֶת דַּעְתְּךָ וַאֲרַחֵם עָלֶיךָ בְּבֵן לַשָּׁנָה הַבָּאָה, כִּי מַלְאָךְ מְמֻנֶּה עַל הָרַחֲמִים הָיָה.

כָּעֵת חַיָּה . כְּעֵת הַמְּבֹרָר שֶׁל יוֹלֶדֶת שֶׁהוּא שְׁנֵים עָשָׂר חֳדָשִׁים, שֶׁאֵין זְמַן תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים מְבֹרָרִים, לִפְעָמִים מְקֻדִּים אוֹ מְאֻחָר, אֲבָל הַזְּמַן שֶׁאִינוֹ שׁוֹהֶה וּמִתְאַחֵר יוֹתֵר הוּא שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ וְהוּא הַמְּבֹרָר, וְכִדְאָמַר בְּעוּבָדָא דְּרַבָּה תּוֹסְפָאָה (יבמות פ׳:ב׳). וְלָכֵן נָתַן לוֹ הַמַּלְאָךְ עַכְשָׁו בְּפֶסַח זְמַן מְבֹרָר שֶׁיִּהְיֶה לוֹ בֵּן לַפֶּסַח הַבָּא.

וְהִנֵּה אֲחָלֶיךָ. יַגִּיד הַכָּתוּב כִּי שָׂרָה שֶׁהָיְתָה יוֹשֶׁבֶת פְּנִימָה בָּאֹהֶל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: ״הִנֵּה בָאֹהֶל״, עָמְדָה מִמְּקוֹמָהּ לִשְׁמֹעַ הַדְּבָרִים אֶל פֶּתַח הָאֹהֶל, וְהַמַּלְאָךְ הַמְבַשֵּׂר הָיָה אֲחוֹרֵי פֶּתַח הָאֹהֶל.

יג **וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָהָם.** הַשָּׁלִיחַ נִקְרָא בְּשֵׁם הַשּׁוֹלֵחַ, וְעַל כֵּן קָרָא הַכָּתוּב אֶת הַמַּלְאָךְ בְּשֵׁם הַמְיֻחָד, וְהוּא שֶׁאָמַר ״הֲיִפָּלֵא מֵה״, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״מִמֶּנִּי״, אֶלָּא שֶׁהוּא דִּבֵּר הַמַּלְאָךְ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״לַמּוֹעֵד אָשׁוּב״, כִּי הַתּוֹפֵשׂ אֶת שָׂרָה ״לָמָּה זֶּה צָחֲקָה״ הוּא עַצְמוֹ אָמַר ״לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ״.

הֲיִפָּלֵא מֵה׳ דָּבָר. יֹאמַר הַמַּלְאָךְ מִיכָאֵל: הֲיִתְכַּסֶּה וְיִפָּסֵק אֲצִילוּת הַהֵ״א שֶׁהוֹסִיף בְּשִׁמְךָ הַמִּתְקַבֶּלֶת מֵאֵת ה׳ שֶׁלֹּא יִתֵּן לְךָ הַהוֹלָדָה, וַהֲלֹא כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה כְּנֶגֶד מִדַּת הַחֶסֶד כֵּן יִתֵּן לְךָ בֵּן כְּנֶגֶד מִדַּת הַדִּין, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לוֹ לְהַשְׁלִים הַמֶּרְכָּבָה מַעְלָה וּמַטָּה, ״לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵּן״.

טו **וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי.** שָׂרָה אִמֵּנוּ שֶׁהָיְתָה צַדֶּקֶת הֵיאַךְ אִפְשָׁר שֶׁלֹּא הֶאֱמִינָה דִּבְרֵי הַמַּלְאָךְ, וַהֲלֹא נְבִיאָה הָיְתָה, וְדָרְשׁוּ ז״ל: אַבְרָהָם הָיָה טָפֵל לְשָׂרָה בִּנְבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״א:י״ב): ״כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ״, וּבְוַדַּאי אֵין לְךָ נָבִיא שֶׁלֹּא יֵדַע כִּי הַמַּלְאָכִים שְׁלוּחָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְכָל דִּבְרֵיהֶם מִפִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְעוֹד לֹא דַּי שֶׁלֹּא הֶאֱמִינָה אֶלָּא הָיְתָה מְכַחֶשֶׁת אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ ״לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה״. וְהִתְשׁוּבָה בָּזֶה, כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ יָדַע שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים וְהִכִּיר בְּחָכְמָתוֹ בָּהֶם שֶׁהָיוּ מַלְאָכִים, וּכְמוֹ שֶׁרָמַזְתִּי, אֲבָל הַהַכָּרָה וְהַיְדִיעָה הַזֹּאת לֹא הָיְתָה בְּשָׂרָה, וְהָיְתָה סְבוּרָה שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים כְּשְׁאָר אֲנָשִׁים וְלֹא הֶאֱמִינָה לְדִבְרֵיהֶם, וְעַל כֵּן צָחֲקָה. וּמַה שֶּׁהָיְתָה מְכַחֶשֶׁת שֶׁלֹּא צָחֲקָה, עָשְׂתָה כֵּן מִפְּנֵי פַּחַד אַבְרָהָם, וְחָשְׁבָה כִּי אַבְרָהָם הָיָה אוֹמֵר כֵּן בְּהַכָּרַת פָּנֶיהָ, וְכַאֲשֶׁר נִתְחַזֵּק בִּדְבָרוֹ בְּאָמְרוֹ ״לֹא כִּי צָחַקְתְּ״ אָז הוֹדְעָה לָהּ כִּי מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יָדַע זֶה בִּנְבוּאָה וְשָׁתְקָה. כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

טז וַאֲבָרְכֵם הוֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם. וּסְמִיךְ לֵיהּ ״וַה׳ אָמַר״, וּבְאוּרוֹ אָמַר לְאַבְרָהָם, כִּי בִּזְכוּת הַלְוָיָה בָּא אֵלָיו הַדִּבּוּר. וְשִׁעוּר מִצְוַת לְוָיָה דָּרְשׁוּ רז״ל: חָבֵר לְחָבֵר עַד עִבּוּרָהּ שֶׁל עִיר, הָרַב לְתַלְמִיד עַד תְּחוּם שַׁבָּת, תַּלְמִיד לָרַב עַד שָׁלֹשׁ פַּרְסָאוֹת, בַּעַל הַבַּיִת לְאוֹרַח מִיל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים צ״א:י״א): ״כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ״.

יז הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם. הֶאֱרִיךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּשְׁבָחָיו שֶׁל אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם לֹא גָּבַהּ לִבּוֹ עַל זֹאת, אֲבָל הִשְׁפִּיל עַצְמוֹ וְאָמַר: ״וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר״. וּמִכָּאן רָאוּי לִלְמֹד שֶׁכָּל מִי שֶׁמְּשַׁבְּחִין אוֹתוֹ, אֵין רָאוּי שֶׁיִּתְגָּאֶה עַל כָּךְ אֶלָּא שֶׁיַּשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיָה.

יט כִּי יְדַעְתִּיו. לְשׁוֹן גְּדֻלָּה וּמַעֲלָה, מִלְּשׁוֹן (תהלים קמ״ד:ג׳): ״מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ״, אוֹ יִהְיֶה לְשׁוֹן הַשְׁגָּחָה, כִּי יְדִיעַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶת הָאָדָם הִיא הַשְׁגָּחָתוֹ בּוֹ, וּכְשֶׁאָמַר: ״כִּי יְדַעְתִּיו״ בָּא לְמַעֵט שְׁאָר בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם צַדִּיקִים, שֶׁאֵין הַהַשְׁגָּחָה בָּהֶם כְּמוֹ בַּצַּדִּיקִים.

וְצָרִיךְ שֶׁתַּשְׂכִּיל כִּי הַהַשְׁגָּחָה בָּעוֹלָם הַשָּׁפָל בְּמִין הָאָדָם הִיא כְּלָלִית וּפְרָטִית, וּפְסוּק מָלֵא הוּא שֶׁמָּצִינוּ: ״גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילְיָה אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקֻחוֹת עַל כָּל דַּרְכֵי בְּנֵי הָאָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו״ וְגוֹ׳, וּבִשְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים הִיא כְּלָלִית לֹא פְּרָטִית רַק בִּכְלָל כִּדֵי לְקַיֵּם הַמִּין. וְהַהַשְׁגָּחָה הַפְּרָטִית שֶׁבְּמִין הָאָדָם נֶחְלָקָה לִשְׁנֵי חֲלָקִים: הַשְׁגָּחָה בּוֹ לְיַדַּע כָּל פְּרָטֵי מַעֲשָׂיו וּמַחְשְׁבוֹתָיו, וְהַשְׁגָּחָה בּוֹ לְהָגֵן עָלָיו וּלְהַצִּילוֹ מִן הַמַּקְרִים. הַהַשְׁגָּחָה בּוֹ לְיַדַּע כָּל פְּרָטֵי מַעֲשָׂיו הִיא בְּכָל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל אוֹ מִן הָאֻמּוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים ל״ג:ט״ו): ״הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם״. הַהַשְׁגָּחָה בּוֹ לְהַצִּילוֹ מִן הַמַּקְרִים אֵין זֶה בְּכָל אָדָם, וַאֲפִלּוּ בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי אִם בַּצַּדִּיקִים שֶׁבָּהֶם, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּיל אֶת הַצַּדִּיקִים מִן הַמַּקְרִים שֶׁשְּׁאָר בְּנֵי אָדָם נִמְסָרִים בְּיָדָם, וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידָיו וְלֹא יִגְרַע מֵהֶם עֵינוֹ, אֶלָּא הַשְׁגָּחָתוֹ בַּצַּדִּיק תָּמִיד לֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ כְּלָל. וְזֶה לְשׁוֹן ״כִּי יְדַעְתִּיו״, שֶׁהַהַשְׁגָּחָה בּוֹ וּבְשְׁאָר הַצַּדִּיקִים לְהַצִּילָם מִמַּקְרֵי בְּנֵי הָאָדָם. וְזֶה דַּעַת הָרַמְבַּ״ן ז״ל בְּפֵרוּשָׁיו בְּפָסוּק זֶה כְּשֶׁתִּסְתַּכֵּל בּוֹ.

וּלְשׁוֹן **״כִּי יְדַעְתִּיו״** דִּבְרֵי ה׳ הַנּוֹדָע לָאָבוֹת שֶׁהוּא הַמַּשְׁגִּיחַ וְהַמֵּטִיב לְאַבְרָהָם שֶׁיְּצַוֶּה לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו לִשְׁמֹר דֶּרֶךְ ה׳, הוּא ה׳ הַנִּרְאֶה לָהֶם בְּאֵל שַׁדַּי שֶׁלֹּא נוֹדַע לָהֶם. וְזֶה מְבֹאָר.

לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ. כָּתַב רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז״ל, נַעֲשׂוּ דִּבְרֵי הָאָבוֹת בְּקַבָּלָה בְּלֹא כְּתִיבָה בַּתּוֹרָה כְּמוֹ תּוֹרָה הַכְּתוּבָה, וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי הַמִּשְׁנָה שֶׁהִיא סִדּוּרָהּ בְּהַגָּדַת אָבוֹת לְבָנִים הִיא קַבָּלָה שֶׁחַיָּבִים לִשְׁמֹר דִּבְרֵיהֶם כִּחְיוּב דִּבְרֵי תּוֹרָה הַכְּתוּבִים, שֶׁזֶּה וָזֶה שָׁוִים, שֶׁהֲרֵי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת נִשְׁמְעוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה וְנִכְתְּבוּ מִפִּי הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם וּשְׁאָר הַתּוֹרָה נִכְתְּבָה מִפִּי הַנָּבִיא, וּכְשֵׁם שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן בִּשְׁמִיעָה וּבֵין הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן בִּכְתִיבָה, כָּךְ אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן בִּכְתִיבָה וּבֵין הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן בְּקַבָּלָה שֶׁהַכֹּל שָׁוִין, עַד כָּאן.

כ וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה אֵרָדָה נָּא וְגוֹ׳. הַכְּתוּבִים דְּבֵרִים זֶה עִם זֶה, יֹאמַר: זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה וְחַטָּאתָם שֶׁגָּדְלָה מְאֹד אֵרְדָה וְאֶרְאֶה אִם כֻּלָּם חָטְאוּ, וְאִם לֹא – אֵדְעָה מִי הַחוֹטְאִים. הַחַטָּאת הַזֹּאת הָיְתָה שֶׁהָיוּ בָּהֶם כָּל הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: ״וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים״, ״רָעִים״ בְּמָמוֹנָם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט״ו:ט׳): ״וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן״; ״וְחַטָּאִים״ בְּגוּפָם, וּכְדִכְתִיב (בראשית ל״ט:ט׳): ״וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים״; ״לַה׳״ זוֹ בִּרְכַּת הַשֵּׁם; ״מְאֹד״ זוֹ שְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב כ״א:ט״ז): ״וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד״. אֲבָל נִגְמַר דִּינָם בַּעֲוֹן שֶׁהָיוּ מוֹאֲסִים אֶת הַצַּדָּקָה וְלֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִים עַל עֲנִיֵּיהֶם וְעַל רֵעֵיהֶם שֶׁהָיוּ מַטָּלִים בְּרָעָב. וְזֶהוּ בְּאוּר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט: ״וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַה׳ מְאֹד״ שֶׁהָיָה חֶטְאָם מַגִּיעַ לַה׳, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּעִנְיַן הָעֲנִיִּים (דברים ט״ו:ט׳): ״וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה׳ וְהָיָה בְךָ חֵטְא״. וְהַנָּבִיא הֵעִיד כֵּן בְּאָמְרוֹ (יחזקאל ט״ז:מ״ט): ״הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה״, וּכְתִיב (שם): ״וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה תּוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי״. וּלְפִי שֶׁהָיוּ תְּדִירִין בַּחַטָּא הַזֶּה לְכָךְ נִגְמַר גְּזַר דִּינָם עָלָיו, שֶׁהֲרֵי אֵין לְךָ אָמָּה בָּעוֹלָם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ צְדָקָה אֵלּוּ עִם אֵלּוּ, וְאַנְשֵׁי סְדֹם הָיוּ מוֹאֲסִים בָּהּ וְהָיוּ אַכְזָרִים בְּתַכְלִית. וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִתְּנָה תּוֹרָה עֲדַיִן, הִנֵּה הַצְּדָקָה מִן הַמִּצְוֹת הַמֻּשְׂכָּלוֹת, וְדָבָר מִתְעָב הוּא שֶׁיִּרְאֶה אָדָם אֶת מִינוֹ מָטָל בְּרָעָב וְהוּא עָשִׁיר וְשָׂבֵעַ מִכָּל טוּב וְאֵינוֹ מְרַחֵם עָלָיו לְהָשִׁיב אֶת נַפְשׁוֹ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה עַל מִי שֶׁהוּא מֵאֲמָתּוֹ וְדָר עִמּוֹ בְּעִיר אַחַת. וְעַל כֵּן אִבְּדָן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְאַנְשֵׁי סְדֹם שֶׁהָיוּ מוֹנְעִים אוֹתָהּ, וְלָקַח נִקְמַת הָעֲנִיִּים. וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ רז״ל: נִקְמָתָם שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְנִקְמָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּיַד עֲנִיֵּיהֶם. נִקְמָתָם שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם בְּיַד יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ״ה:י״ד): ״וְנָתַתִּי אֶת נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל״. וְנִקְמָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּיַד עֲנִיֵּיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט״ו:ט׳): ״וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה׳ וְהָיָה בְךָ חֵטְא״. בְּאוּרוֹ, שֶׁאֵין הָעֹשֶׁר נִתָּן לֶעָשִׁיר אֶלָּא לְהַבְחִין בּוֹ אִיךְ יִתְנַהֵג. אָמַר רַבִּי בּוּן: הֲנָעֲנִי הַזֶּה עוֹמֵד עַל פִּתְחַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹמֵד עַל יְמִינוֹ, אִם נָתַתָּ לוֹ – זֶה שֶׁעוֹמֵד עַל יְמִינוֹ מְבָרֶכְךָ, וְאִם לָאו – זֶה שֶׁעוֹמֵד עַל יְמִינוֹ נִפְרָע מִמְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״ט:ל״א): ״כִּי יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן״. כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (משלי כ״ב:ב׳): ״עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם ה׳״, וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שם כט): ״רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מְאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם ה׳״, הָא כֵּיצַד, כְּאן כְּשֶׁנְּתָנָן לוֹ, כָּאן כְּשֶׁלֹּא נְתָנָן לוֹ.

וּבַמִּדָּרֶשׁ: ״זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה״, הַהִיא רְבִיתָא דַּהֲוַת מַסְקָא רִפְתָּא לְעַנְיֵי בְּחַצָּבָא, אִתְגְּלִי מִלְּתָא, שַׁפְיוּהָ בְּדוּבְשָׁא וְאוֹקְמוּהָ עַל אִגַּר שׁוּרָא, אָתוּ זְבוּבֵי אַכְלוּהָ, הֵינוּ דִּכְתִיב: ״זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה״, עַל עִסְקֵי רִיבָה.

כא הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בֵּאוּר הַכָּתוּב כְּתַרְגּוּמוֹ: הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוֹ – חַיָּבִים כָּלָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "כָּלָה", וְאִם לֹא יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה אֲנָנִישֵׁם, וְזֶהוּ "וְאִם לָא תְּיִבִין אֶתְפְּרַע", וְעָשָׂה מִלַּת "אֲדָעָה" מִלְּשׁוֹן (שופטים ח׳:ט״ז) "וַיּוֹדַע בָּהֶם אֶת אַנְשֵׁי סֻכּוֹת", (תהילים קל״ח:ו׳) "וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, "הַכְּצַעֲקָתָהּ", "הַכְּצַעֲקָתָם" אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא "הַכְּצַעֲקָתָהּ", וְאֵיזוֹ, זוֹ צַעֲקָתָהּ שֶׁל רִיבָה. בְּרֵאשִׁית רַבָּה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי", אַנְשֵׁי סְדוֹם כָּפְרוּ בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד כְּאַנְשֵׁי הָעִיר וְהַמִּגְדָּל, וּלְכָךְ כָּתוּב כָּאן "וַיֵּרֶד ה׳", וְכָאן "אֵרְדָה נָּא", כִּי הֵרָאָה לָהֶם כֹּחוֹ. וְיֹאמַר הַכָּתוּב, אֵרֵד מִמִּדַּת רַחֲמַי לְמִדַּת הַדִּין, וְאֶרְאֶה בְּרַחֲמִים, כְּסוֹד (שמות ב׳:כ״ה) "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". "הַכְּצַעֲקָתָהּ" כְּלוֹמַר הַכְּצַעֲקַת הֵ״א הַבָּאָה אֵלַי בְּמִדַּת הַדִּין עָשׂוּ – אֲכָלַם בְּמִדַּת הַדִּין, וְאִם לֹא – אֶדָּעָה, כְּלוֹמַר אַמְשִׁיךְ רַחֲמַי אֶל הַדַּעַת, כְּסוֹד "וַיֵּדַע אֱלֹהִים", וְזֶהוּ עִנְיַן הַכָּתוּב (שמות ג׳:ט׳) "הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָיי", שֶׁהִיא צוֹעֶקֶת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ה׳ מִתּוֹךְ הַלַּחַץ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר מִצְרִים לוֹחֲצִים אוֹתָם.

כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַאַף תִּסְפֶּה. אִם תַּשְׂכִּיל בְּפָרָשָׁה זוֹ תִּמְצָא כִּי מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הָיְתָה כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ לְהַפְסִיד וּלְהַשְׁמִיד הַכֹּל בְּמִדַּת הַדִּין, וּמִזֶּה אָמַר: "הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע", "הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם". וּמִלַּת "תִּסְפֶּה" אֵינוֹ לְנוֹכֵחַ כִּי אִם לְנֶקְבָה נִסְתֶּרֶת, כִּלְשׁוֹן (הושע י״ד:ג׳) "כָּל תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח טוֹב". וְעַל כֵּן הָיוּ כָּל תְּפִלּוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְמִדַּת הַדִּין, הוּא שֶׁאָמַר: "הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל אֲדֹנָי", וְאָמַר "אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי", וְאָמַר עוֹד "אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפַּעַם". וּלְפִי שֶׁזֹּאת הָיְתָה מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, הִתְחִיל מִתְּוֹכַחַ עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "חָלִילָה לְךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה", וְהִזְכִּיר "חָלִילָה לְךָ" שְׁנֵי פְּעָמִים כְּנֶגֶד שְׁנֵי הַמִּדּוֹת מִדַּת רַחֲמִים וּמִדַּת הַדִּין, וְאָמַר "חָלִילָה לְךָ" אֲפִלּוּ בְּמִדַּת הַדִּין "לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע", שֶׁאִם כֵּן יִהְיֶה "כַּצַּדִּיק כָּרָשָׁע" וְתִבָּטֵל הַבְּחִירָה וְהָעֲבוֹדָה, וְתִרְבֶּה הַכְּפִירָה בָּעוֹלָם, "חָלִילָה לְךָ" בְּמִדַּת הָרַחֲמִים מִקַּל וָחֹמֶר, לְפִי שֶׁאַתָּה שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ, "הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט", כְּעִנְיָן שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה: "וַיִּגְבַּהּ ה׳ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט". וְ"הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט". וְהוֹדִיעוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כִּי לֹא מַחְשַׁבְתּוֹ מַחְשְׁבוֹת אַבְרָהָם אֲבָל יִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים, וְהוּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר עִמּוֹ בְּכָל הַפָּרָשָׁה בִּלְשׁוֹן רַחֲמִים: "וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה", "וַיֹּאמֶר ה׳ אִם אֶמְצָא בִסְדֹם".

כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר. כָּתַב רַשׁ״י ז״ל חֲמִשָּׁה כְּרָכִים הָיוּ, עֲשָׂרָה לְכָל כֶּרֶךְ וּכְרֶךְ. "הַתַּשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה" – תִּשְׁעָה לְכָל כֶּרֶךְ וְאַתָּה צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם הִצְטָרֵף עִמָּהֶם. כֵּן "אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים" וְיִמָּלְטוּ אַרְבָּעָה, וְכֵן שִׁלְשִׁים יַצִּילוּ שְׁלֹשָׁה, וְכֵן עֶשְׂרִים שְׁנַיִם, וַעֲשָׂרָה אֶחָד. וְעַל פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה לֹא בִּקֵּשׁ לְפִי שֶׁאֵין הַדּוֹר מִתְקַיֵּם בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂרָה צַדִּיקִים, וּלְפִיכָךְ נֶאֶבְדוּ דּוֹר הַמַּבּוּל לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה, שֶׁהֲרֵי בָּאֵי הַתֵּבָה לֹא הָיוּ רַק שְׁמוֹנָה, נַח וְאִשְׁתּוֹ, שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו. וְעוֹד שֶׁחָשַׁב אַבְרָהָם שֶׁהָיוּ בִּסְדוֹם עֲשָׂרָה, וְהֵם לוֹט וְאִשְׁתּוֹ, אַרְבַּע בְּנוֹתָיו וְאַרְבָּעָה חֲתָנָיו. וּכְשֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה נֶאֶבְדוּ כְּשֵׁם שֶׁנֶּאֶבְדוּ דּוֹר הַמַּבּוּל כְּשֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה לְהָגֵן עַל הַדּוֹר. זֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "וַיֹּאמֶר ה׳", תֵּכֶף שֶׁהִזְכִּיר הָעֲשָׂרָה, כִּי לְפִי שֶׁיָּדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאַבְרָהָם לְחַסֵּר מֵהֶן, לְכָךְ נִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה. וְרִבּוּי הַתְּפִלָּה לְאַבְרָהָם בְּכָל פַּעַם וּפַעַם אַחַר שֶׁהוֹדָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאַבְרָהָם לְחַסֵּר מֵהֶן, לְכָךְ נִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה. וְרִבּוּי הַתְּפִלָּה לְאַבְרָהָם בְּכָל פַּעַם וּפַעַם אַחַר שֶׁהוֹדָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּשָּׁא לְכָל הַמָּקוֹם אִם יִמָּצֵא שָׁם אַרְבָּעִים וַאַרְבָּעִים יַצִּילוּ אַרְבָּעָה כְּרָכִים, דָּבָר יָדוּעַ הָיָה כִּי הַשְּׁלֹשִׁים יַצִּילוּ שְׁלֹשָׁה, וְהָעֶשְׂרִים שְׁנַיִם וְהָעֲשָׂרָה כְּרֶךְ אֶחָד, הַכֹּל לְפִי הַחֶשְׁבּוֹן הַהוּא, וְלָמָּה יִטְרַח אַבְרָהָם בִּדְבָרָיו לְהַרְבּוֹת בִּתְפִלָּה עַל חִנָּם? אֲבָל חָשַׁב אַבְרָהָם כִּי חָפֵץ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְרַחֵם עַל הַמְרֻבִּין יוֹתֵר מִן הַמְעוּטִין, לְפִי שֶׁאֵין לַמּוּעָטִין זְכוּת כָּל כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: אֵינוֹ דּוֹמֶה מוּעָטִין הָעוֹשִׂין אֶת הַתּוֹרָה לְמֻרְבִּין הָעוֹשִׂין אֶת הַתּוֹרָה. וְהִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹדָה לוֹ בְּכָל פַּעַם וּפַעַם שֶׁיְּרַחֵם אֲפִלּוּ בַּמּוּעָטִים, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר מִדַּת רַחֲמִים בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן. וְטַעַם שִׁנּוּי הַלָּשׁוֹן, פַּעַם "לֹא אַשְׁחִית" פַּעַם "לֹא אֶעֱשֶׂה". תְּחִלָּה אָמַר "לֹא אַשְׁחִית" פַּעַם שֵׁנִית "לֹא אֶעֱשֶׂה", תְּחִלָּה אָמַר "לֹא אַשְׁחִית אִם אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה", כְּלוֹמַר רְאוּיִם הֵם לְהַשְׁחָתָה כֵּיוָן שֶׁאֵין שָׁם עֲשָׂרָה לְכָל כֶּרֶךְ, אֲבָל אֲנִי "לֹא אַשְׁחִית" אֶלָּא אַלְקֶה אוֹתָם בִּיסוּרִין. אַחַר כָּךְ אָמַר "לֹא אֶעֱשֶׂה" בַּעֲבוּר אַרְבָּעִים, כְּלוֹמַר לֹא אֶעֱשֶׂה לֹא הַשְׁחָתָה וְלֹא יִסּוּרִין, כֵּיוָן שֶׁהֵם עֲשָׂרָה לְכָל כֶּרֶךְ. וְכֵן אָמַר בִּשְׁלֹשִׁים "לֹא אֶעֱשֶׂה", לְפִי שֶׁשְּׁלֹשָׁה כְּרַכִּים הֵם הָרֹב, אֲבָל בְּעֶשְׂרִים וְכֵן בַּעֲשָׂרָה אָמַר "לֹא אַשְׁחִית", כְּלוֹמַר אֲבָל יִלָּקוּ בְּיִסּוּרִין, כֵּיוָן שֶׁהַשְּׁלֹשָׁה שֶׁהֵם הָרֹב הֵם הָרְשָׁעִים, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם עֲשָׂרָה נִשְׁחַת הַכֹּל. וּמִתּוֹךְ פָּרָשָׁה זֹאת יֵשׁ הִתְעוֹרְרוּת גָּדוֹל לְחֻשְׁבּוֹן עֲשָׂרָה שֶׁהוּא קִיּוּם הָעוֹלָם, מִמַּה שֶּׁנִּתְבָּאֵר כָּאן הֶכְפֵּסַד הָעוֹלָם בַּעֲבוּר חִסָּרוֹן הָעֲשָׂרָה.

כו וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט "וְאָנֹכִי עָפָר" הָיִיתִי, "וָאֵפֶר" אָשׁוּב, וְזֶהוּ וּדְווּי הַצַּדִּיקִים. וְכֵן דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (תהלים ק״ג:י״ד): "כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ". וְכֵן אָמַר אִיּוֹב (איוב מ״ב): "עַל כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל עָפָר וָאֵפֶר".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ בִּזְכוּת שֶׁאָמַר אַבְרָהָם "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר" זָכוּ בָּנָיו לִשְׁתֵּי מִצְוֹת: עֲפַר סוֹטָה וְאֵפֶר פָּרָה. וְכֵן מָצִינוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם "אֶפְרַיִם", שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ל״א:כ׳): "הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם", הוּא כְּאֵלּוּ אָמַר "אֶפְרַיִם" שְׁנֵי אֲפָרִים, אֶפְרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְאֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק.

לג וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקוֹמוֹ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הוּא אֵלוֹנֵי מַמְרֵא, כִּי מִשָּׁם נִפְרַד תְּחִלָּה.

וַיִּתֶּן לְפָרֵשׁ "לִמְקוֹמוֹ" – לְמִדָּתוֹ, שֶׁהִיא הַכְנָסַת הָאוֹרְחִים, כִּי מֵאַחַר שֶׁיָּצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּאֵלֶּה בַּאֲכִילָה וּבִשְׁתִיָּה וּלְוָיָה הָיָה חוֹזֵר עוֹד לְבַקֵּשׁ אוֹרְחִים יוֹתֵר, וְזֶהוּ "שָׁב לִמְקוֹמוֹ", כִּי נַפְשׁוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲצוּלָה מִמִּדַּת הַחֶסֶד וְהַמִּדָּה הַהִיא מְקוֹמוֹ. וְאָפְשָׁר לְפָרֵשׁ עוֹד "לִמְקוֹמוֹ" – לִגְבוּל הַרְגָּשׁוֹתָיו וּמִדַּת גּוּפוֹ, כִּי בְּעוֹד שֶׁהַשְּׁכִינָה הָיְתָה אֲצָלוֹ הָיָה כֻּלּוֹ שִׂכְלִי מֻפְשָׁט מִכָּל עִנְיְנֵי הַחֹמֶר וְהַרְגָּשׁוֹתָיו בְּטֵלִים, לֹא נִשְׁאַר לְפָנֵי ה' בִּלְתִּי אִם צוּרָה וְהַנֶּפֶשׁ, וְהוּא הַשִּׂכֶל הַזַּךְ וְהַטָּהוֹר, כֵּיוָן שֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה חָזַר לְהַרְגָּשׁוֹתָיו וְלִגְבוּלֵי הַמִּדּוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת. וְזֶהוּ "וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקוֹמוֹ", כְּלוֹמַר לִגְבוּל מִדּוֹת גּוּפוֹ, כִּי מְקוֹמוֹ שֶׁל אָדָם הוּא הַמַּקִּיף אוֹתוֹ וְהַמַּגְבִּילוֹ.

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה, "וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקוֹמוֹ", חָזְרָה מִדַּת הַחֶסֶד לִמְקוֹמָהּ כְּשֶׁלֹּא מָצְאָה זְכוּת, וְאָז פּוֹעֶלֶת מִדַּת הַדִּין. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אַחֲרָיו: "וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה", וּכְתִיב "וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים", וְאֵין לְמִדַּת הַדִּין פְּעֻלָּה עַד שֶׁתִּתְמַסֵּר מִדַּת הַחֶסֶד בַּדִּין, וְאָז מִדַּת הַדִּין פּוֹעֶלֶת בַּנִּדּוֹנִים. וְזֶהוּ סוֹד הַכָּתוּב (בראשית כ"ב:ו'): "וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת", כְּלוֹמַר שֶׁמִּדַּת הַחֶסֶד לוֹקֶטֶת כֹּחוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק וּמוֹסֶרֶת בַּדִּין, וְזֶהוּ "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו", וְיִצְחָק הוֹלֵךְ אַחַר אַבְרָהָם בִּרְשׁוּתוֹ וּבְהַסְכָּמָתוֹ. וְהִנֵּה מִדַּת הַדִּין עֲקוּדָה לִפְנֵי מִדַּת הַחֶסֶד, שֶׁאִלְמָלֵא כֵּן תִּתְחָרֵב הָעוֹלָם, וְזֶהוּ סוֹד (שם) "וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ". וְזֶהוּ בְּאוּר לְשׁוֹן "וְרֹב חֶסֶד", שֶׁהַחֶסֶד מִתְרַבֶּה עַל הַדִּין, וְזֶה מְבֹאָר.

פרק יט

א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה קְרָאָם עַתָּה מַלְאָכִים, **וַיִּתֶּן** לְפָרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מַה שֶּׁקָּרָאָם פַּעַם אֲנָשִׁים וּפַעַם מַלְאָכִים, כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁתַּלְּחִים לִבְנֵי אָדָם וְהֵם מִשְׁתַּדְּלִים בְּעִנְיְנֵיהֶם יְזַכִּירֵם בִּלְשׁוֹן אֲנָשִׁים, וְאַחַר שֶׁעָשׂוּ שְׁלִיחוּתָם יְזַכִּירֵם בִּלְשׁוֹן מַלְאָכִים כִּי חָזְרוּ לְמַעֲלָה הָרִאשׁוֹנָה. וְדֶרֶךְ הָאֱמֶת כְּבָר בֵּאַרְתִּיו לְמַעְלָה.

וַיַּרְא לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם. אַבְרָהָם רָאָה אוֹתָם מֵרָחוֹק, כִּי בַּבֹּקֶר הָיָה כְּחֹם הַיּוֹם, וּלְפִיכָךְ אָמַר: "וַיָּרָץ לִקְרָאתָם". אֲבָל לוֹט לֹא רָאָה אוֹתָם עַד שֶׁהָיוּ קְרוֹבִים אֵלָיו, כִּי בָּעֶרֶב בָּאוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "סְדֹמָה בָּעֶרֶב", וּלְפִיכָךְ אָמַר "וַיָּקָם".

ג וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ. מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הֵבִיאוּ הַלֶּחֶם בִּסְעוּדַת אַבְרָהָם בֵּאֵר כָּאן "וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ", כִּי בְּכָאן אָכְלוּ לֶחֶם וְשָׁם הָיָה הַבָּשָׂר מִסְתַּלֵּק רִאשׁוֹן כְּקֶרְבָּן הַקָּרֵב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ.

ד וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם. בָּא לְרַמֵּז כִּי אַנְשֵׁי סְדֹם הָיוּ אַנְשֵׁי הָעִיר וְהַמִּגְדָּל רְשָׁעִים גְּמוּרִים, הֵם דּוֹר הַפַּלָּגָה שֶׁאָמְרוּ: "נִבְנֶה לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל". וְיִהְיֶה "אַנְשֵׁי הָעִיר" בְּאוּר לְ"אַנְשֵׁי סְדֹם".

ח הִנֵּה נָּא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת וְגוֹ'. רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל וְגוֹ'. הָיָה טוֹרֵחַ עַל אַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ לְהַצִּיל אוֹתָם מִפְּנֵי שֶׁבָּאוּ בְּצֵל קוֹרָתוֹ, אֲבָל שֶׁיִּפְיֵס אַנְשֵׁי הָעִיר בְּהֶפְקֵר בְּנוֹתָיו אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב, שֶׁלֹּא הָיָה עֵינָן הַזִּמָּה בַּנָּשִׁים מְרֻחָק מֵעֵינָיו וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה חָמָס גָּדוֹל לִבְנוֹתָיו כְּפִי דַּעְתּוֹ. וְלָכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל בְּנוֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם אָדָם מוֹסֵר עַצְמוֹ עַל בְּנוֹתָיו וְעַל אִשְׁתּוֹ וְהוֹרֵג אוֹ נֶהֱרָג, וְזֶה מוֹסֵר בְּנוֹתָיו לְהִתְעוֹלֵל בָּהֶן, אָמַר לוֹ הקב"ה: לְעַצְמְךָ אַתָּה מְשַׁמְּרָן.

וָדַע, כִּי הָעִנְיָן הַזֶּה דּוֹמֶה לְפִילֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה, וְעוֹד הוּא קָשֶׁה מִמֶּנּוּ, שֶׁהֲרֵי בְּפִילֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה אַף עַל פִּי שֶׁבָּאוּ בִּשְׁבִיל הָאוֹרֵחַ שָׁתְקוּ בְּפִילַגְשׁוֹ, וּבְכָאן לֹא הָיוּ שׁוֹתְקִים בִּמְסִירַת בְּנוֹתָיו, וְעוֹד כִּי שָׁם לֹא הִסְכִּימוּ כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר, וְכָאן מִנַּעַר וְעַד זָקֵן כָּל הָעָם מִקָּצֶה, כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן ז"ל. **וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה** "רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל", אֱלוֹהוּת הֵן אֵלּוּ, עַד כָּאן.

יג כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ. הָיָה לָהֶם לוֹמַר "כִּי מַשְׁחִית ה'", אֲבָל תָּלוּ הַפְּעֻלָּה בְּעַצְמָם וְלֹא זָזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁהוֹדוּ עַל כָּרְחָם כִּי אֵין הַדָּבָר תָּלוּי בָּהֶם אֲבָל הֵם שְׁלוּחִים מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְזֶהוּ שֶׁהֵצְרִכוּ לוֹמַר: "וַיִּשְׁלָחֵנוּ ה' לְשַׁחֲתָהּ". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (איוב ד':י"ח): "הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֹלָה", וּכְתִיב (שם טו): "הֵן בִּקְדֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו". "הֵן בִּקְדֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין" – אֵלּוּ הַחַסִידִים וְהַנְּבִיאִים וְהַקְּדוֹשִׁים שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (תהילים ט"ז:ג'): "לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה". וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁאָמַר (דברים א':י"ז): "וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם" וְגוֹ', וְנִסְתַּפֵּק לוֹ בָּעִנְיָן הַזֶּה דִּין בְּנוֹת צְלָפְחָד. וְכֵן שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁאָמַר לְשָׁאוּל (שמואל א ט':י"ט): "אָנֹכִי הָרֹאֶה", וּכְשֶׁבָּא לִמְשֹׁחַ אֶת דָּוִד וַיַּרְא אֶת אֱלִיאָב אָמַר (שם טז): "אַךְ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ", אָמַר לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: "אַל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְגוֹ' כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַה' יִרְאֶה לַלֵּבָב". וְכֵן דָּוִד שֶׁאָמַר (תהילים מ':ט'): "וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי", טָעָה בְּדָבָר שֶׁאֲפִלּוּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן יוֹדְעִין אוֹתוֹ. וְכֵן דְּבוֹרָה שֶׁשִּׁבְּחָה אֶת עַצְמָהּ וְאָמְרָה (שופטים ה':ז'): "עַד שֶׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל", נִסְתַּלֵּק מִמֶּנָּה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְהֵצְרָכָה לוֹמַר (שם): "עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי שִׁיר". "וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֹלָה" – אֵלּוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁנִּשְׁתַּלְּחוּ לִסְדוֹם, שֶׁאָמְרוּ: "מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ", עַל שֶׁנִּתְגָּאוּ וְתָלוּ הַדָּבָר בְּעַצְמָם נִדְחוּ מִמְּחִיצָתָם קל"ח שָׁנָה. בְּאוּר זֶה, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּלְּחוּ

בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד יַעֲקֹב שֶׁחָזְרוּ אֵלָיו בִּשְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ח:י״ב): ״וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳. וּמִמַּהְפֶּכֶת סְדוֹם שֶׁהָיָה אַבְרָהָם אָבִינוּ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בֶּן צ״ט שָׁנָה עַד שֶׁבָּאוּ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים הַלָּלוּ לְיַעֲקֹב תִּמְצָא קל״ח שָׁנָה. וְזֶה שֶׁכָּתוּב שָׁם: ״עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ״, כְּלוֹמַר אוֹתָם שֶׁעָלוּ בְּמַהְפֶּכֶת סְדוֹם עַכְשָׁו יוֹרְדִים בּוֹ, וְכָל זְמַן הַזֶּה נֶעֱנְשׁוּ וְלֹא הָלְכוּ בִּשְׁלִיחוּת שֶׁל מָקוֹם כְּלָל. וּמִכָּאן יֵשׁ עֹנֶשׁ גָּדוֹל לְמִי שֶׁהוּא תּוֹלֶה כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, כִּי כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּמְלוֹאוֹ לֹא נִבְרְאוּ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאֵין רָאוּי לָתֵת כְּבוֹדוֹ לְאַחֵר.

יז **אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ.** פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י ז״ל: אַתָּה הִרְשַׁעְתָּ עִמָּהֶם וּבִזְכוּת אַבְרָהָם אַתָּה נִצּוֹל, אֵינְךָ רַשַׁאי לִרְאוֹת בְּפֻרְעָנוּתָם.

וְהָרְמַבַּ״ן ז״ל נָתַן בָּזֶה טַעַם כִּי מְנָעוֹ מֵהַבִּיט, מִפְּנֵי שֶׁהָרְאִיָּה בָּאֲוִיר בְּמָקוֹם שֶׁהַדֶּבֶר שָׁם, תַּזִּיק מְאֹד וְתַדְבִּיק אוֹתוֹ. וְכֵן בְּכָל שְׁאָר הֶחָלָאִים הַנִּדְבָּקִין שֶׁהָרְאִיָּה תַּזִּיק מְאֹד וְתַדְבִּיק אוֹתָם, וְכֵן הַמַּחְשָׁבָה בָּהֶם כַּיָּדוּעַ מִנְּשׁוּכֵי חַיּוֹת, כִּי נְשׁוּךְ הַכֶּלֶב הַשּׁוֹטֶה יִרְאֶה בַּשֶּׁתֶן שֶׁלּוֹ דְּמוּת גּוּרִים קְטַנִּים, וְאִם תַּעֲבִיר הַמַּיִם הָהֵם בְּמַסְנֶנֶת לֹא יֵרָאוּ שָׁם כְּלָל, תַּמְתִּין לְסוֹף שָׁעָה יֵרָאוּ שָׁם כְּבַתְּחִלָּה.

וְיָדוּעַ כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַחֹלִי הַזֶּה אֵינוֹ שׁוֹתֶה שׁוּם מַשְׁקֶה כְּלָל, וְאִם אוּלַי יִרְאֶה שׁוּם מַשְׁקֶה יִצְטַעֵר מְאֹד וְיִרְאֶה לוֹ דְּמוּת הַכֶּלֶב הַשּׁוֹטֶה שֶׁנִּשְׁכּוֹ.

וּבַמִּדְרָשׁ ״אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ״, אָמַר לָהֶם: אַל תַּבִּיטוּ אַחֲרֵיכֶם, שֶׁהָרֵי יָרְדָה שְׁכִינָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַמְטִיר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ. עֵירִית אֵשֶׁת לוֹט נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל בְּנוֹתֶיהָ הַנִּשּׂוּאוֹת בִּסְדוֹם, וְהִבִּיטָה לְאַחֲרֶיהָ לִרְאוֹת אִם הוֹלְכוֹת אַחֲרֵיהֶם, וְרָאֲתָה הַשְׁכִּינָה אַחֲרֶיהָ וְנַעֲשֵׂית נְצִיב מֶלַח.

כד **וַה׳ הִמְטִיר.** הִזְכִּירוּ רז״ל בַּכָּתוּב הַזֶּה שָׁלֹשׁ דֵּעוֹת, וְכָךְ דָּרְשׁוּ: רַבִּי יְהוּדָה בַּר סִימוֹן אָמַר: ״וַה׳ הִמְטִיר״ — זֶה גַּבְרִיאֵל. ״מֵאֵת ה׳ — זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר: בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַה׳״ — הוּא וּבֵית דִּינוֹ. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: בַּתּוֹרָה בַּנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים מָצִינוּ שֶׁהֶדְיוֹט מַזְכִּיר שְׁמוֹ שְׁנֵי פְּעָמִים, בַּתּוֹרָה: ״וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו נְשֵׁי לֶמֶךְ״. עַד כָּאן בַּמִּדְרָשׁ. הֲרֵי לְךָ שָׁלֹשׁ דֵּעוֹת בְּבֵאוּר הַכָּתוּב, כִּי רַבִּי יְהוּדָה יְחֵס הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן לְגַבְרִיאֵל שֶׁהוּא הַשָּׁלִיחַ לְשַׁחֵת, וְיִקְרָא הַשָּׁלִיחַ בְּשֵׁם הַשּׁוֹלֵחַ. וְרַבִּי אֶלִיעֶזֶר אוֹמֵר כִּי הוּא וּבֵית דִּינוֹ הִסְכִּים בַּמִּשְׁפָּט וּמֵאִתּוֹ בָּא. וְרַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַלָּשׁוֹן.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה דַּעַת רַבִּי אֶלִיעֶזֶר הוּא הַנָּכוֹן. וּכְלָל גָּדוֹל אָמְרוּ: כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ״וַה׳״ — הוּא וּבֵית דִּינוֹ.

וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן כִּי בֵּית דִּינוֹ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (בראשית ל״א:י״ג): ״אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל״, וְהוּא שֶׁתִּרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל: ״אֶלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתִּיהּ״, הִזְכִּיר לְשׁוֹן בַּיִת וּלְשׁוֹן שְׁכִינָה, וְעָלָיו נֶאֱמַר בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (במדבר י״ב:ז׳): ״בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא״. וְהוּא הַבַּת הַנֶּאֱצֶלֶת מִיסוֹד עוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר הָרַמְבַּ״ן ז״ל בְּפֵרוּשָׁיו בְּפָסוּק ״בַּכֹּל״, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ג:כ״א): ״וַה׳ הֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם״, וְסָמִיךְ לֵיהּ: ״וַיַּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים״, וְאֵינוֹ סָמוּךְ רַק בֵּאוּר. וְכֵן הִזְכִּיר לְמַעְלָה: ״וַה׳ אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם״, וְאָמַר: ״וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳״, וְלֹא אָמַר ״דַּרְכִּי״, ״וּלְמַעַן הָבִיא ה׳״, וְלֹא אָמַר ״אָבִיא״. וְכֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא שֵׁם הַמְיֻחָד בְּתוֹסֶפֶת וָא״ו הַכַּוָּנָה בְּתוֹסֶפֶת בֵּית דִּינוֹ, וְאָב לְכֻלָּן: ״וַה׳ הִמְטִיר״. וּכְבָר יָדַעְתָּ שֶׁהוּא לְשׁוֹן ״מַטָּרַת״.

מֵאֵת ה׳ מִן הַשָּׁמָיִם. הוּא הַשֵּׁם הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: ״וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם״, כִּי מֵאִתּוֹ בָּא הָעֹנֶשׁ, עַל כֵּן נִזְכַּר בּוֹ לְשׁוֹן ״אִרְדָּה נָּא וְאֶרְאֶה״, כְּעִנְיַן דּוֹר הַפַּלְגָּה שֶׁכָּתוּב שָׁם (שם יא): ״וַיֵּרֶד ה׳,״ וְהֶבֶן זֶה.

כה **וַיַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים הָאֵל.** רָאוּי לוֹמַר ״אֶת הֶעָרִים הָהֵם״, וְאָמַר ״הָאֵל״ מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה סְדוֹם וַעֲמֹרָה, וְרָמַז לְךָ הַכָּתוּב כִּי הָיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּמִנְיַן ה׳, כִּי לְכָךְ בִּקֵּשׁ אַבְרָהָם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִים, עֲשָׂרָה לְכָל כֶּרֶךְ וּכְרֶךְ, וּמִזֶּה ״וַיַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים הָאֵל״, וְהָיוּ סְדוֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם וְאֶרֶץ הַכִּכָּר.

כו **וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח.** יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ מֵאַחֲרֵי הַמַּלְאָךְ הַהוֹפֵךְ, שֶׁכָּתוּב בּוֹ לְמַעְלָה ״וַיַּהֲפֹךְ״, כִּי הוּא הַהוֹפֵךְ הַמַּמְטִיר גָּפְרִית וָאֵשׁ ״מֵאֵת ה׳ מִן הַשָּׁמָיִם״, וְעַל כֵּן לָקְתָה בִּנְצִיב מֶלַח שֶׁהוּא מִכַּח הָאֵשׁ. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה (דברים כ״ט:כ״ב) ״אֲשֶׁר הָפַךְ ה׳״ עַל כֵּן הוּא אוֹמֵר ״בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ״, וְהוּא הַמַּלְאָךְ שֶׁקָּרָאוֹ ״אַף וְחֵמָה״.

וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח. כָּתַב הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא: ״וַתְּהִי״ — הָאָרֶץ. וְעַל דֶּרֶךְ רז״ל ״וַתְּהִי״ — אִשְׁתּוֹ. וְכֵן בַּמִּדְרָשׁ: בָּא עָנִי עַל פִּתְחָהּ לִשְׁאוֹל מִמֶּנָּה מֶלַח וְלֹא רָצְתָה לִיתֵּן לוֹ, וּבִשְׁבִיל כֵּן נֶעְנְשָׁה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הֵיא חָטְאָה בְּמֶלַח וְלָקְתָה בִּנְצִיב מֶלַח.

כט **וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים.** זֶה הַמַּלְאָךְ. **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם.** זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. **וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט.** בִּזְכוּתוֹ אַבְרָהָם הִצִּיל הַדְּבֵקִים בּוֹ. וְטַעַם הַדָּבָר שֶׁאִלְמָלֵא אַבְרָהָם עֲדַיִן הָיָה לוֹט בְּתָרֶן שֶׁהוּא אַרְצוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ, אֲבָל לִכְבוֹד אַבְרָהָם יָצָא עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפָּסוּק (בראשית י״ב:ד׳): ״וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה׳ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט״. וּלְכָךְ הִזְכִּיר הַכָּתוּב כִּי מִתּוֹךְ זִכְרוֹן אַבְרָהָם נִצַּל לוֹט עִמּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: מַצִּילִין תִּיק הַסֵּפֶר עִם הַתְּפִלִּין וְתִיק הַתְּפִלִּין עִם הַתְּפִלִּין, וַאֲפִלּוּ הָיוּ בְּתוֹךְ הַתִּיק מָעוֹת מַצִּילִין אוֹתוֹ לִכְבוֹד הַסֵּפֶר אוֹ לִכְבוֹד הַתְּפִלִּין. לְלַמֶּדְךָ: אַשְׁרֵי הַצַּדִּיקִים וְאַשְׁרֵי דִּבּוּקֵיהֶן. וְכֵן מָצִינוּ בְּנֹחַ הַצַּדִּיק: ״וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֵת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה״.

בַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן לוֹט. יֵשׁ לִשְׁאוֹל, הֲהֻפְּכָה הַזֹּאת וְהַמִּשְׁפָּט הַגָּדוֹל הַזֶּה בִּסְדוֹם לָמָּה, כִּי בְּוַדַּאי אֻמּוֹת הָיוּ בָּעוֹלָם שֶׁהֵם רָעִים וְחַטָּאִים כְּמוֹתָם וְלֹא הָיָה בָּהֶם הָעֹנֶשׁ כָּל כָּךְ. וְעוֹד, אַבְרָהָם שֶׁהָיָה שׂוֹרֶשׁ הָאֱמוּנָה הָיָה אָפְשָׁר לוֹ לְהַחֲזִירָם בִּתְשׁוּבָה, וְהַתְּשׁוּבָה עוֹלָה עַל הַכֹּל. אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה

עִיר סְדוֹם מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַל כֵּן הָיָה הַמִּשְׁפָּט הַזֶּה גָּדוֹל כָּל כָּךְ לְמַעֲלַת הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה שֶׁאֵינָהּ סוֹבֶלֶת עוֹבְרֵי עֲבֵרָה, וְהָיְתָה מְקִיאָה אַנְשֵׁי הַתּוֹעֵבוֹת הָהֵם, וְעַל כֵּן הִקְדִּימָה עַתָּה וְקָאָה הַגּוֹי הַזֶּה מִשָּׁם.

וְהִנֵּה הָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁל מַהְפֵּכַת סְדוֹם הָיָה אוֹת וְסִימָן לְיִשְׂרָאֵל הָעֲתִידִים לְיָרְשָׁהּ, שֶׁאִם לֹא יִזָּהֲרוּ בִּירוּשַׁת הָאָרֶץ בִּשְׁמִירַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, תָּקִיא אוֹתָם מִמֶּנָּה כַּאֲשֶׁר הִקְדִּימָה וְקָאָה אַנְשֵׁי סְדוֹם, וְכַאֲשֶׁר קָאָה אַנְשֵׁי הַכִּנְעֲנִים אַחֲרֵיהֶם. וְכֵן הִזְכִּיר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּסוֹף יָמָיו, וְהִזְכִּיר לָהֶם הַחֻרְבָּן שֶׁל סְדוֹם וְאָמַר שֶׁתֶּחֱרַב הָאָרֶץ אִם יַעַזְבוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה, וְהוּא אָמְרוֹ (דברים כ״ט:כ״ב): ״גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל אַרְצָהּ וְגוֹ׳ כְּמַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמֹרָה וְגוֹ׳, עַל מֶה עָשָׂה ה׳ כָּכָה וְגוֹ׳, עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ וְגוֹ׳״.

ל **וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנוֹתָיו עִמּוֹ.** מַעֲשֵׂה בְּנוֹת לוֹט עִנְיָן מְחֻדָּשׁ הָיָה, וְהֵן הָיוּ צְנוּעוֹת וּמִתְבַּיְשׁוֹת לְתָבוֹעַ אֶת אֲבִיהֶן, שֶׁהָרֵי בֶּן נֹחַ מֻתָּר בִּבְתּוֹ.

וְרז״ל אָמְרוּ שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם כְּדֵי לְיַשֵּׁב הָעוֹלָם, כִּי הָיוּ רוֹאוֹת הַחֻרְבָּן הַגָּדוֹל בַּדּוֹר הַהוּא וְהָיוּ מִתְפַּחֲדוֹת לְאַבֵּד מִן הָאָדָם, וּלְפִי שֶׁכְּבָר נֶאֶבְדָה אִמָּן בְּלָקוּחַ נִצִּיב מֶלַח וַאֲבִיהֶן הָיָה יָחִיד בְּלֹא בַּת זוּגוֹ, עַל כֵּן הֶצְרִכוּ לַעֲשׂוֹת הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה בּוֹ כְּדֵי לְחַיּוֹת הַזֶּרַע מִמֶּנּוּ וְשֶׁלֹּא יִכְלֶה הַמִּין. וּמִזֶּה אָמְרוּ בְּטַעֲנָתָם: ״וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ״ וְגוֹ׳. וּמִפְּנֵי זֶה לֹא תִּמְצָא שֶׁהִזְכִּיר בָּהֶן הַכָּתוּב לְשׁוֹן זְנוּת בְּכָל הַפָּרָשָׁה, לְפִי שֶׁכַּוָּנָתָם הָיְתָה לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְעַל כֵּן זָכְתָה הַבְּכִירָה שֶׁיָּצְתָה מִמֶּנָּה רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה שֶׁקִּבְּלָה עָלֶיהָ תר״ו מִצְוֹת שֶׁיִּשְׂרָאֵל יְתֵרִים עַל בְּנֵי נֹחַ. וְזָכְתָה הַצְּעִירָה שֶׁיָּצְתָה מִמֶּנָּה נַעֲמָה הָעַמּוֹנִית, שֶׁיָּצָא מִמֶּנָּה רְחַבְעָם בֶּן שְׁלֹמֹה, וְנִמְצָא שֶׁשְּׁתֵּיהֶן זָכוּ לְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז״ל בְּעִנְיַן עַמּוֹן וּמוֹאָב: ״אַל תְּצוּרֵם וְאַל תִּתְגַּר בָּם״, בִּשְׁבִיל שְׁתֵּי פְּרִידוֹת טוֹבוֹת שֶׁאֲנִי עָתִיד לְהוֹצִיא מֵהֶם זוֹ רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה וְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית. וְהַפָּרָשָׁה הַזֹּאת מִפָּרָשִׁיּוֹת הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרָאִין וּמִתַּרְגְּמִין, וְהוּא מַאֲמָרָם בְּשִׁלְהֵי מַסֶּכֶת מְגִלָּה: מַעֲשֶׂה לוֹט וּשְׁתֵּי בְנוֹתָיו נִקְרָאִין וּמִתַּרְגְּמִין, פְּשִׁיטָא, מַהוּ דְּתֵימָא נֵיחוּשׁ מִשּׁוּם יְקָרֵיהּ דְּאַבְרָהָם, קָא מַשְׁמַע לָן.

לב **לְכָה נַשְׁקֶה.** הָיָה לוֹ לוֹמַר ״לְכִי״, וְאָמַר ״לְכָה״ בִּלְשׁוֹן זָכָר, כִּי הַבְּכִירָה הִזְהִירָה אֶת הַצְּעִירָה לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה זָכָר, כִּי דֶּרֶךְ הַזָּכָר לִכְבּוֹשׁ אֶת הַנְּקֵבָה וְלִתְבּוֹעַ בַּפֶּה, מַה שֶּׁאֵין רָאוּי כֵּן לַנְּקֵבָה, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל (בראשית א׳:כ״ח): ״וְכִבְשֻׁהָ״, ״וְכִבְשֶׁהָ״ כְּתִיב, אִישׁ דַּרְכּוֹ לִכְבּוֹשׁ וְאֵין אִשָּׁה דַּרְכָּהּ לִכְבּוֹשׁ. וּמִמָּה שֶּׁאָמְרוּ: ״וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבֹא עָלֵינוּ״, הִתְבָּאֵר כַּוָּנָתָם כִּי בְּחֻסְרוֹן הַזְּכָרִים מִן הַדּוֹר צִוְּתָה עַל אֲחוֹתָהּ לִנְהוֹג בְּעַצְמָהּ מִנְהַג לִכְבּוֹשׁ וְלִתְבּוֹעַ. וּמִפְּנֵי שֶׁשִּׁנְּתָה מִנְהַג הָעוֹלָם וְעִנְיַן דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כָּךְ שִׁנָּה בָּהּ הַכָּתוּב בְּמִלַּת ״לְכָה״ שֶׁהוּא לְשׁוֹן זָכָר, כְּשֵׁם שֶׁהִיא שִׁנְּתָה מִנְהַג הַנְּקֵבָה בְּשֶׁל זָכָר.

וְהִנֵּה לְפִי דַּעְתִּי תּוֹסֶפֶת ה״א בְּמִלַּת ״לְכָה״ מִפְּנֵי שֶׁאוֹת ה״א רֶמֶז לְמִדַּת הַדִּין, כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שמות ג׳:י׳): ״וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה״, שֶׁעָלָיהָ אָמַר הַכָּתוּב (שם): ״וְזֶה לְךָ הָאוֹת״ זֶה אוֹת ה״א שֶׁבְּמִלַּת ״לְכָה״, וְהַיְינוּ רֶמֶז לְמִדַּת הַדִּין, עַל כֵּן אָמְרוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת: אֵין מְבָרְכִין עַל הַיַּיִן אֶלָּא אִם כֵּן נָתַן לְתוֹכוֹ מַיִם. וְהִנֵּה הַבָּנוֹת תּוֹקְשׁוֹת פֶּלֶךְ אִמָּם אֲשֶׁר הֶחֱטִיאָה אֶת הָאָדָם, וְזֶה דַּעַת הָאוֹמֵר בַּמִּדְרָשׁ: עֲנָבִים סָחֲטָה וְהֵבִיאָה לוֹ. וּכְנֶגֶד הַחֵטְא הַזֶּה נֶעֱנְשָׁה בְּדַם נִדָּה, כִּי הַמַּרְאָה אֶחָד, וּפֵרַשׁ מִמֶּנָּה בְּאוֹתוֹ מַרְאֶה. וְזֶה סוֹד הַלָּשׁוֹן שֶׁקָּרָא הַכָּתוּב אֶת הַיַּיִן בִּלְשׁוֹן דָּם, הוּא שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ב:י״ד): ״וְדַם עֵנָב תִּשְׁתֶּה חֶמֶר״, וּכְתִיב (בראשית מ״ט:י״א): ״כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה״. וְתוֹסֶפֶת הֵהִי״ן לֹא לְחִנָּם, וְזֶה שֶׁאָמְרוּ רז״ל: אִישׁ מַזְרִיעַ לִבֶּן וְאִשָּׁה מַזְרַעַת אָדֹם.

וְהִנֵּה חֵטְא הָאֵם וְחֵטְא הַבָּנוֹת בְּמַעֲשֶׂה הַזֶּה שָׁוֶה עַל יְדֵי הַיַּיִן שֶׁהוּא הַגּוֹרֵם רָעוֹת הָעוֹלָם, וְאוּלַי רִבּוּי ״אֶת אָבִינוּ״, אֶת אָבִינוּ הָרִאשׁוֹן, שֶׁגַּם הוּא שָׁתָה עַל יְדֵי אִשָּׁה, וְהָבֵן.

לג **וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא.** הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״בַּלַּיְלָה הַהוּא״, אֲבָל מִלַּת ״הוּא״ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סִיַּע בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה וְנִזְדַּמֵּן לָהֶן יַיִן בַּמְּעָרָה.

לו **וַתַּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב.** דָּרְשׁוּ רז״ל: אַל תִּקְרֵי ״מוֹאָב״ אֶלָּא ״מֵאָב״; לֹא הָיְתָה צְנוּעָה וּפְרִשָׁה הַדָּבָר שֶׁנּוֹלַד מֵאָבִיהָ. אֲבָל הַצְּעִירָה קָרָאתוּ לְשׁוֹן נְקִיָּה: ״בֶּן עַמִּי״. וְדָרְשׁוּ רז״ל בְּהוֹרָיוֹת (דף י׳:): אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַפֵּחַ שְׂכַר שִׂיחָה נָאָה, דְּאִלּוּ בְּכִירָה דְּקָרָאתוּ ״מוֹאָב״ אָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא לְמֹשֶׁה (דברים ב׳:ט׳): ״אַל תָּצַר אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה״, מִלְחָמָה הוּא דְּלָא, הָא צַעֲוֵרי צַעֲרִינְהוּ, וְאִילּוּ צְעִירָה דְּקָרָאתוּ ״בֶּן עַמִּי״ אָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא לְמֹשֶׁה: ״אַל תְּצָרֵם וְאַל תִּתְגַּר בָּם״ כְּלָל, וַאֲפִילּוּ צַעַר.

פרק כ

ב **וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה** אַחַר שֶׁנִּלְקְחָה שָׂרָה בְּמִצְרַיִם אֵצֶל פַּרְעֹה וְנַעֲשָׂה לוֹ נֵס גָּדוֹל שֶׁהֻצְרַךְ לוֹ לְהַחֲזִירָהּ לוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ עַל יְדֵי נְגָעִים גְּדוֹלִים, מָה הָיָה חוֹזֵר עַתָּה בִּגְרָר וְאוֹמֵר לַכֹּל ״אֲחוֹתִי הִיא״, וְכִי הָיָה סוֹמֵךְ עַל הַנֵּס בְּכָל פַּעַם וַפַּעַם, וְשָׁמָּא אֵין עוֹשִׂין לוֹ נֵס.

וְכָתַב רַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל ז״ל כִּי עַכְשָׁיו כְּשֶׁבָּא בִּגְרָר גֵּרְשָׁהּ, לְפִי שֶׁהָיָה יָרֵא שֶׁמָּא יַהֲרְגוּהוּ אִם הָיָה אוֹמֵר שֶׁהִיא אִשְׁתּוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הִנִּיחוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ

שֶׁיִּפְרֹד מִמֶּנּוּ וְלֹא הִנִּיחַ אֶת הַצַּדֶּקֶת אֵצֶל הָרָשָׁע, "כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים". וְגֵרוּשִׁין הַלָּלוּ הָיָה מִפְּנֵי הַפַּחַד, וְזֶה שֶׁאָמַר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ: "וְהִיא בְּעֵלַת בָּעַל", שֶׁלֹּא גֵּרְשָׁהּ רַק מִפְּנֵי הַפַּחַד כִּי אָנוּס הוּא, וְנִמְצָא שֶׁאֵין הַגֵּרוּשִׁין גֵּרוּשִׁין גְּמוּרִין. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אֲבִימֶלֶךְ: "הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג", כְּלוֹמַר הֲגוֹי שֶׁאֵין לוֹ זֶה הַדִּין אֶלָּא אָנוּס גֵּרוּשָׁיו גֵּרוּשִׁין, וְעוֹד שֶׁהוּא צַדִּיק שֶׁלֹּא קָרַב אֵלֶיהָ – תַּהֲרֹג, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהוּא אָמַר לִי אֲחֹתִי הִיא וְהִיא גַּם הִיא אָמְרָה פַּעַם אַחַר פַּעַם אָחִי הוּא, בְּתָם לְבָבִי לְקַחְתִּיהָ וּבְנִקְיֹן כַּפַּי, שֶׁעַדַיִן לֹא קָרַבְתִּי אֵלֶיהָ.

ד הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג. יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הָיָה אֲבִימֶלֶךְ אוֹמֵר עַל עַצְמוֹ, אִם אַתָּה הוֹרֵג גּוֹי זֶה תִּהְיֶה סִבָּה שֶׁיֵּהָרֵג גַּם הַצַּדִּיק, וְאָמַר זֶה עַל אַבְרָהָם, כִּי אִם יֵהָרֵג הַמֶּלֶךְ עַל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הֲלֹא עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ יַהַרְגוּ לְאַבְרָהָם.

יב וְגַם אָמְנָה. אֱמוּנָה בְּפִי, **אֲחֹתִי בַת אָבִי הִוא,** וְלֹא הָיְתָה בַּת אָבִיו אֶלָּא בַּת הָרָן הָיְתָה שֶׁהָיָה בְּנוֹ שֶׁל תֶּרַח, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״א:כ״ט-ל׳): "בַּת הָרָן אֲבִי מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה", וְיִסְכָּה זוֹ שָׂרַי, וּבְנֵי בָנִים הֲרֵי הֵן כְּבָנִים, וּמִזֶּה אָמַר "בַּת אָבִי" כְּלוֹמַר בַּת בֶּן אָבִי.

יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי. רֶמֶז שֶׁהָיוּ בֵּית אָבִיו עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל שֶׁהָיוּ מַתְעִין אוֹתוֹ מִבֵּית אָבִיו לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים הֻצְרַךְ לָצֵאת מִשָּׁם וְלָלֶכֶת אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת וְלֹאמֹר לְאִשְׁתּוֹ: "זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי" וְגוֹ'.

טז הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ. אָמַר זֶה עַל מַה שֶּׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת שֶׁהָיוּ שָׁוִים אֶלֶף כֶּסֶף, "לְאָחִיךְ" אוֹתוֹ שֶׁאָמַרְתְּ שֶׁהוּא אָחִיךְ, וְהַכֶּסֶף הַזֶּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם, שֶׁיְּכַסּוּ עֵינֵי הַמַּבִּיטִים בָּךְ כְּשֶׁנָּתַתִּי אוֹתוֹ לְאָחִיךְ וְלֹא לָךְ, שֶׁאִלּוּ נָתַתִּי לָךְ הָיוּ הַכֹּל מְרַגְּנִין וְאוֹמְרִין: רְאוּ מַה נָּתַן לָהּ בְּאֶתְנַנָּהּ, אֲבָל עַכְשָׁיו שֶׁנָּתַתִּי לְאָחִיךְ יֹאמְרוּ: הַמֶּלֶךְ הֻצְרַךְ לִפְדּוֹת עַצְמוֹ וְנָתַן מָמוֹן עַל כָּרְחוֹ, וַהֲלֹא הוּא שׁוֹנֵא לְאַבְרָהָם וְחָפֵץ בּוֹ שֶׁיָּמוּת. וְהָעִנְיָן הַזֶּה יִהְיֶה לָךְ פִּתְחוֹן פֶּה לְכָל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתָּךְ, וְעִם כָּל בָּאֵי עוֹלָם תּוֹכְלִי לְהִתְוַכֵּחַ וּלְהַצְדִּיק אֶת עַצְמֵךְ.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ וְאֵת כֹּל וְנֻכָּחַת וְעִם כָּל זֶה הָיְתָה שָׂרָה מִתְוַכַּחַת עִמּוֹ וְלֹא רָצְתָה לִמְחֹל לוֹ עֶלְבּוֹן הַתְּפִיסָה, וְכָל זֶה מִתּוֹךְ הָעֲנָוָה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר לָהּ. אוֹ יִהְיֶה "וְאֵת כֹּל" דָּבֵק לְמַעְלָה, "לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל", וְיִהְיֶה "וְנֻכָּחַת" כְּלוֹמַר רָאוּי לָךְ שֶׁתִּהְיִי נוֹכַחַת מִזֶּה עַתָּה. וְדַעַת רז״ל "כְּסוּת עֵינַיִם", שֶׁהוּא קְלָלָה שֶׁנִּתְקַיְּמִים בְּזַרְעָהּ, וּמִכָּאן דָּרְשׁוּ ז״ל: אַל תְּהִי קְלֵלַת הֶדְיוֹט קַלָּה בְּעֵינֶיךָ.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ עוֹד, כִּי הִנֵּה הוּא שֶׁתֹּאמְרִי "אָחִיךְ" "כְּסוּת עֵינַיִם" וְדֶרֶךְ מוּסָר, וּלְמִי, "לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ", כְּלוֹמַר עִם בְּנֵי בֵיתֵךְ, אֲבָל עִם כָּל הָעוֹלָם – "וְנֻכָּחַת", תִּהְיִי נוֹכַחַת, שֶׁלֹּא תֹּאמְרִי כֵּן, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁתָּבוֹאוּ לִידֵי מִכְשׁוֹל.

וּבַמֻּדָּרָשׁ, "כְּסוּת עֵינַיִם" עָשׂוּ לָהּ כְּסוּת שֶׁיִּהְיוּ הַכֹּל מַבִּיטִים בְּיָפְיָהּ וְלֹא בְּנוֹיָהּ. דָּבָר אַחֵר, "כְּסוּת עֵינַיִם" שֶׁהִיא עֲשׂוּיָה עֵינַיִם עֵינַיִם.

יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים. עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "אֶל הָאֱלֹהִים" הִיא הַמִּדָּה הָעֲשִׂירִית, וְעָלֶיהָ הִזְכִּיר מִיָּד "וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים", לְפִי שֶׁנֶּהֶפְכָה מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. "כִּי עָצֹר עָצַר ה׳" מִמִּדַּת הָרַחֲמִים שֶׁנֶּהֶפְכָה עָלָיו לְדִין. וְאִם תַּשְׂכִּיל בַּכְּתוּבִים שֶׁל מַעְלָה תִּרְאֶה שֶׁהִזְכִּיר תְּחִלָּה "וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה", כִּי נִגְלֵית אֵלָיו שְׁכִינָה לִכְבוֹד אַבְרָהָם, וְעַל כֵּן הִתְפַּלֵּל בְּשֵׁם אֶלֶ״ף דָּלֶ״ת וְאָמַר: "אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג", וְהִתְנַצֵּל בְּכָל הָעִנְיָן כְּשֶׁנִּגְלֵית אֵלָיו הַשְׁכִינָה בַּחֲלוֹם, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם", הִזְכִּירוֹ בְּהֵ״א הַיְדִיעָה וְדִבֵּר עִמּוֹ וְאָמַר לוֹ: "גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם לְבָבְךָ", כְּלוֹמַר אַתָּה אוֹמֵר: "בְּתָם לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת" וְאַתָּה הַיּוֹדֵעַ, גַּם אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי "אָנֹכִי" הַיּוֹדֵעַ וָעֵד. "וָאֶחְשֹׂךְ גַּם אָנֹכִי אֹתְךָ", בְּאוּר הַכָּתוּב: "וָאֶחְשֹׂךְ גַּם אָנֹכִי אֹתְךָ", כִּי גַּם מֵאֵת הַסִּבָּה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁהוּא הָאֶחָד הַנִּסְתָּר בָּאָה לוֹ מְנִיעַת הַחֵטְא. וְזֶה שֶׁאָמַר "אָנֹכִי" וְלֹא אָמַר "אֲנִי", מִמָּה שֶׁיָּדַעְתָּ מִדַּרְכְּךָ הַקַּבָּלָה כִּי "אָנֹכִי" פְּנִימִי יוֹתֵר מִ"אֲנִי" לְתוֹסֶפֶת הַכַּ"ף. וְאוּלַי מִטַּעַם זֶה נִסְתְּרָה הָאָל"ף מִמִּלַּת "מְחָטוֹ לִי", וּבְאֹר לְךָ הַכָּתוּב כִּי הַחוֹטֵא "אֶל הָאֱלֹהִים" חוֹטֵא אֶל הָאֶחָד הַנִּסְתָּר, וְכָל הַמֵּמִר בּוֹ מֵמִר בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד שֶׁבְּקִרְבּוֹ.

יח כִּי עָצֹר עָצַר ה׳. זֶה עֲצִירַת נְקֵבִים גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים, וְעַל כֵּן נִכְפַּל הַלָּשׁוֹן. "בְּעַד כָּל רֶחֶם", זוֹ עֲצִירַת לֵדָה, וְזֶה כּוֹלֵל כָּל הַנְּקֵבוֹת בָּאָדָם וּבַבְּהֵמוֹת וְכָל בַּעֲלֵי חַיִּים. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: אֲפִלּוּ תַּרְנְגֹלֶת שֶׁל בֵּית אֲבִימֶלֶךְ לֹא הִטִּילָה בֵּיצָתָהּ. וּבַכָּתוּב הַזֶּה נִתְפָּרֵשׁ חֻלְיֵי הַמֶּלֶךְ וְכָל בֵּיתוֹ, כִּי עַד עַתָּה לֹא הִזְכִּירַתּוּ הַפָּרָשָׁה וְלֹא יָדַעְנוּ בַּמֶּה לָקָה, וְלֹא הִזְכִּיר הַלְקוּת בְּשֵׁם שֶׁהִזְכִּיר הָרְפוּאָה בִּשְׁמוֹ: "וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אֲבִימֶלֶךְ", אֲבָל הָעִנְיָן הַזֶּה כְּדֵי לַחֲלֹק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, וְדֶרֶךְ מוּסָר וְכָבוֹד לְשָׂרָה כְּשֶׁלֹּא הִזְכִּירָה תּוֹרָה כֵּן.

פרק כא

א וה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר. בְּהֵרָיוֹן. **וַיַּעַשׂ ה׳ לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר** בַּלֵּידָה. וְזֶה שֶׁאָמַר מִיָּד: "וַתַּהַר וַתֵּלֶד". וְנִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְפָרָשַׁת "כִּי עָצֹר עָצַר ה׳" לְהוֹדִיעַ כִּי הַשי״ת הוּא הָעוֹצֵר וְהוּא הַפּוֹקֵד וְאֵין זוּלָתוֹ.

וּבַמִּדְרָשׁ ״וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה״ זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יחזקאל ה׳): ״וְיָדְעוּ כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי ה׳ הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַ הגבהתי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי״ – ״הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַ״ זֶה סַנְחֵרִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה קוֹמָה״; ״הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁמַּשְׁפִּילִין עַצְמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ב׳:ט׳): ״וְגַם אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים״; ״הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח״ זֶה אַבִימֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״כִּי עָצֹר עָצַר ה׳״; ״הִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ״ זוֹ שָׂרָה; ״אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי״ – ״וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה״. מַהוּ ״פָּקַד״, אָמַר רַבִּי יִצְחָק: כְּתִיב (במדבר ה׳:כ״ח): ״וְאִם לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִיא״ וגו׳, וְזוֹ נִכְנְסָה לְבֵיתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה וְיָצְאָה טְהוֹרָה, לְבֵיתוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ וְיָצְאָה טְהוֹרָה, אֵינוֹ בְּדִין שֶׁתִּפָּקֵד? הֲוֵי אוֹמֵר: ״וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה״, עַד כָּאן בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

ב לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים. זֶה הקב״ה, וְיַזְכִּיר זֶה עַל מַה שֶּׁכָּתוּב לְמַעְלָה ״לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת״ שֶׁתְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ״ וְגוֹ׳.

ח וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל. אֵין סָפֵק שֶׁהָיוּ גְּדוֹלֵי הָאָרֶץ בְּאוֹתוֹ מִשְׁתֶּה כִּי הָיָה הַפֶּלֶא גָּדוֹל בְּיִצְחָק. גַּם הָעֹשֶׁר בְּבֵית אַבְרָהָם רַב, וְאָפְשָׁר שֶׁהָיוּ שָׁם מְלָכִים וְיוֹעֲצֵי אֶרֶץ, שֶׁכְּבָר מָצִינוּ שֶׁהָיוּ מַלְכֵי הָאָרֶץ דּוֹרְשִׁים שְׁלוֹמוֹ וְרוֹצִים לִכְרוֹת בְּרִית עִמּוֹ. אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עִנְיַן מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה לֹא נִתְפָּרְשׁוּ שְׁמוֹתָם. וְהִנֵּה מָצִינוּ בְּבֵית הָאֵבֶל שֶׁהַכָּתוּב מְפָרֵשׁ שְׁמוֹת הַבָּאִים שָׁם, אִלּוּ חֲבֵרָיו שֶׁל אִיּוֹב שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (איוב ב׳:י״א): ״וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי״. וּמִזֶּה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ז׳:ב׳): ״טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה״, בֵּאֵר לָנוּ הַכָּתוּב כִּי כָּל שִׂמְחַת הָעוֹלָם הַזֶּה הֶבֶל וְרֵיק.

בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק. מִנְהַג הָעוֹלָם שֶׁיַּעֲשֶׂה אָדָם סְעוּדָה בַּיּוֹם שֶׁנּוֹלַד לוֹ בֵּן אוֹ בְּיוֹם הַמִּילָה לִכְבוֹד הַמִּצְוָה. וּמַה שֶּׁאַחַר אַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת מִשְׁתֶּה יִצְחָק עַד יוֹם הִגָּמֵל אוֹתוֹ, יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁמִּיּוֹם גָּמְלוֹ הִנִּיחוֹ לְתַלְמוּד תּוֹרָה, וְאֵין לְתִמְהַּ, שֶׁהֲרֵי בֶּן שָׁלֹשׁ שָׁנִים הִכִּיר אַבְרָהָם אֶת בּוֹרְאוֹ, עַל כֵּן לֹא רָצָה לַעֲשׂוֹת הַסְּעוּדָה לֹא בְּיוֹם הַלֵּידָה וְלֹא בְּיוֹם הַמִּילָה, וְהִנִּיחַ הַדָּבָר עַד יוֹם הִגָּמֵל אוֹתוֹ כְּדֵי שֶׁיִּשְׂמַח בִּבְנוֹ בְּשִׂמְחַת הַתּוֹרָה, שֶׁכָּתוּב בָּהּ (תהילים י״ט:ט׳): ״פִּקּוּדֵי ה׳ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב״. וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו כ״ח:ט׳): ״אֶת מִי יוֹרֶה דֵּעָה וְאֶת מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב״, כִּי תֵּכֶף שֶׁנִּגְמַל נִתְקַדֵּשׁ לִהְיוֹת פָּרוּשׁ וְנִבְדָּל לַעֲבוֹדַת ה׳ וּמְזֻמָּן לִהְיוֹת עוֹלָה תְּמִימָה.

וַיָּרוּעַ עוֹד כִּי אֵין אַהֲבַת הָאָב לַבֵּן לֹא בְּיוֹם הַלֵּידָה וְלֹא בְּיוֹם הַמִּילָה אֶלָּא בְּיוֹם שֶׁנִּגְמַל, וְאָז תִּתְחַזֵּק אַהֲבָתוֹ יוֹתֵר וְיוֹתֵר.

וּבַמִּדְרָשׁ ״בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק״, בְּיוֹם ה״ג מָל אֶת יִצְחָק. וּמִכָּאן יֵשׁ סָמָךְ לְמִנְהָגֵנוּ שֶׁאָנוּ עוֹשִׂים סְעוּדָה בְּיוֹם הַמִּילָה, שֶׁהֲרֵי לְפִי הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה עָשָׂה אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל בְּיוֹם שְׁמִינִי, לְמִילַת יִצְחָק, וּמִנְהָג כָּשֵׁר הוּא, וְעָלָיו אָמַר דָּוִד (תהילים נ׳:ה׳): ״אִסְפוּ לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עָלֵי זָבַח״.

ט מְצַחֵק. לְשׁוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, לְשׁוֹן רְצִיחָה, לְשׁוֹן גִּלּוּי עֲרָיוֹת. כִּי הָיוּ יִשְׁמָעֵאל וְיִצְחָק מְרִיבִים עַל הַיְרֻשָּׁה, וְהָיָה אוֹמֵר יִשְׁמָעֵאל לְיִצְחָק: אֲנִי בְּכוֹר וַאֲנִי נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם. וְהָיָה יוֹצֵא לַשָּׂדֶה וְזוֹרֵק בּוֹ חִצִּים, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (משלי כ״ו:י״ח-י״ט): ״כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֶּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת כֵּן אִישׁ רִמָּה אֶת רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא מְצַחֵק אָנִי״. וְלָמַדְנוּ זֶה מִתְּשׁוּבַת שָׂרָה: ״כִּי לֹא יִרַשׁ בֶּן הָאָמָה״, כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשׁ״י ז״ל.

וְהָחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ: ״מְצַחֵק״ – מִשְׁתַּעֲשֵׁעַ כְּדֶרֶךְ כָּל נַעַר, וְשָׂרָה אִמֵּנוּ קִנְאָה בּוֹ, שֶׁהָיָה גָּדוֹל מִבְּנָהּ.

אֲבָל הָרַמְבַּ״ן ז״ל פֵּרֵשׁ ״מְצַחֵק״ – מַלְעִיג, וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר: ״אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית״, כְּלוֹמַר בֶּן שִׁפְחָה, כִּי הָיָה יָכוֹל לוֹמַר: ״וַתֵּרֶא אֶת יִשְׁמָעֵאל מְצַחֵק״. וְעַל כֵּן אָמְרָה לוֹ שָׂרָה: ״גָּרֵשׁ הָאָמָה״ וְגוֹ׳, כִּי הָעֶבֶד הַמַּלְעִיג עַל אֲדוֹנָיו חַיָּב מִיתָה, אֲבָל אֵינִי רוֹצָה שֶׁתְּמִיתֵהוּ אֶלָּא שֶׁתְּגָרֵשׁ אוֹתוֹ וְאֶת אִמּוֹ. וְהַקְשָׁה הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁמְּעִיד הַכָּתוּב: ״וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם״, וְאָמַר: ״עַל אוֹדֹת בְּנוֹ״, גִּלָּה בָּזֶה מַעֲלָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא הֵקְשָׁה לוֹ עַל חֹשֶׁק הַפִּילֶגֶשׁ רַק עַל אוֹדֹת בְּנוֹ, כִּי אִלּוּ אָמְרָה לְגָרֵשׁ הַפִּילֶגֶשׁ לְבַדָּהּ לֹא הָיָה קָשֶׁה בְּעֵינָיו.

יד וַיָּשֶׂם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֵמַת מָיִם. הָיָה לוֹ לָתֵת לָהּ כֶּסֶף וְזָהָב וּגְמַלִּים נוֹשְׂאִים אוֹתָם לְפִי שֶׁפַע הַמָּמוֹן שֶׁהָיָה בְּבֵית אַבְרָהָם, כִּי בְּנוֹ הָיָה שֶׁהִתְפַּלֵּל עָלָיו: ״לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ״. אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁאָמְרָה לוֹ שָׂרָה שֶׁיְּגָרֵשׁ אוֹתוֹ וְאֶת אִמּוֹ, וַה׳ אָמַר לְאַבְרָהָם: ״כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ״, עַל כֵּן שָׁמַע לְקוֹל שָׂרָה וְגֵרֵשׁ אוֹתוֹ וְאֶת אִמּוֹ בְּלֶחֶם וְחֵמַת מַיִם, כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

וַיִּתֶּן לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁגֵּרֵשׁ אוֹתוֹ בְּלֶחֶם וּמַיִם שֶׁיִּכְלוֹל עִנְיָן אַחֵר, וְהוּא שֶׁאַבְרָהָם רָאָה בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה שֶׁעֲתִידִים בָּנָיו לְהִשְׁתַּעְבֵּד תַּחַת יְדֵי יִשְׁמָעֵאל, וְכִי יִשְׁנְאוּ אוֹתָם שׂוֹנְאֵה גְּדוֹלָה שֶׁאֵין אֻמָּה בָּעוֹלָם שֶׁיִּהְיוּ שׂוֹנְאִים לְיִשְׂרָאֵל כִּבְנֵי יִשְׁמָעֵאל, וְעַל כֵּן הִתְנַהֵג אַבְרָהָם עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁרָאוּי לְהִתְנַהֵג עִם הַשּׂוֹנֵא וְנָתַן לוֹ לֶחֶם וּמַיִם, הוּא שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ה:כ״א) ״אִם רָעֵב שׂוֹנַאֲךָ הַאֲכִילֵהוּ לָחֶם וְאִם צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם״.

יז כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם. כְּלוֹמַר בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁהוּא שָׁם אֶתֵּן לוֹ מַיִם וְיִשְׁתֶּה טֶרֶם שֶׁיִּפָּרֵד מִן הַמָּקוֹם. וְדָרְשׁוּ רז״ל: אֵין דָּנִין אֶת הָאָדָם אֶלָּא לְפִי מַעֲשָׂיו שֶׁבְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם״.

יח קוּמִי שְׂאִי אֶת הַנַּעַר. אַחַר שֶׁיִּשְׁתֶּה, ״וְהַחֲזִיקִי אֶת יָדֵךְ בּוֹ״.

וְדַע כִּי לְפִי סִדּוּר הַפָּרָשִׁיּוֹת כְּבָר הָיָה יִשְׁמָעֵאל בָּעֵת הַזֹּאת בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁנּוֹלַד הָיוּ לוֹ לְאַבְרָהָם שְׁמוֹנִים וְשֵׁשׁ שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְאַבְרָם בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת הָגָר אֶת יִשְׁמָעֵאל״ וְגוֹ׳, וּבֶן מֵאָה שָׁנָה הוֹלִיד אַבְרָהָם לְיִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְאַבְרָהָם בֶּן מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ״, וּשְׁתֵּי שָׁנִים אַחַר שֶׁגָּמְלַתּוּ לְיִצְחָק, הֲרֵי לוֹ שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיִשְׁמָעֵאל בַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה. אַף עַל פִּי שֶׁיִּקְשֶׁה לָזֶה מַה שֶּׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב: ״וַיִּתֵּן אֶל הָגָר שָׂם עַל שִׁכְמָהּ״, וְאֶת הַיֶּלֶד״, הֵיאַךְ יָשִׂים עַל שִׁכְמָהּ בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְאִם תֹּאמַר שֶׁאֵין ״וְאֶת הַיֶּלֶד״ חוֹזֵר לְמַה שֶּׁאָמַר ״עַל שִׁכְמָהּ״, חֲרֵי מָצִינוּ ״וַתַּשְׁלֵךְ אֶת הַיֶּלֶד״. וְנִרְאֶה שֶׁהָיְתָה מְבִיאָתוֹ בְּחֵיקָהּ, וְעַתָּה בְּצַעַר הַצָּמָא הִשְׁלִיכַתּוּ מֵחֵיקָהּ. וְעוֹד שֶׁקָּרָאתוֹ ״יֶלֶד״ כְּשֵׁם שֶׁקָּרָא הַכָּתוּב אֶת יִצְחָק תֵּכֶף שֶׁנִּגְמַל וְהוּא בֶּן שְׁתֵּי שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל״. וְעוֹד שֶׁאָמַר לָהּ מַלְאַךְ ה׳: ״קוּמִי שְׂאִי אֶת הַנַּעַר״, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר: ״לְכִי עִם הַנַּעַר״. וְעוֹד שֶׁכָּתוּב אַחֲרֵי כֵן: ״וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר וַיִּגְדָּל״. וְהַמּוּבָן מִזֶּה כִּי קָטָן הָיָה בְּמַעֲשֶׂה הַזֶּה. וְאִם אֵין הַפָּרָשִׁיּוֹת כְּסִדְרָן נִצְטָרֵךְ לוֹמַר אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה.

כג אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי. בִּקֵּשׁ אֲבִימֶלֶךְ שְׁתֵּי בְּרִיתוֹת: הָאֶחָד שֶׁלֹּא יִגֶּרֶשׁ אַבְרָהָם אֶת בָּנָיו מֵאַרְצָם, וְהַשֵּׁנִית שֶׁלֹּא יַשְׁחִיתוּ לָהֶם פֵּירוֹת הָאָרֶץ, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וְעִם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גַּרְתָּה בָּהּ״. וְאַבְרָהָם הוֹדָה בַּדָּבָר, וְאָמַר: ״אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ״. וְהֶבֵן הֵיטֵב כִּי זֹאת הַשְּׁבוּעָה הִיא הָרִאשׁוֹנָה הַנִּזְכֶּרֶת בַּתּוֹרָה. וּמִפְּנֵי שֶׁלְּשׁוֹן ״שְׁבוּעָה״ נִגְזָר מִן ״שִׁבְעָה״ כַּיָּדוּעַ בַּקַּבָּלָה, לָכֵךְ הִצִּיב אַבְרָהָם שֶׁבַע כְּבָשׂוֹת הַצֹּאן, וְקָרָא הַמָּקוֹם עַל שֵׁם הַשְּׁבוּעָה ״בְּאֵר שָׁבַע״, וְכֵן בִּיצְחָק מָצִינוּ שֶׁקָּרָא הַבְּאֵר עַל שֵׁם הַשְּׁבוּעָה.

וְהָעִנְיָן כִּי הַנִּשְׁבָּע נִכְלָל בְּשִׁבְעַת הַנִּקְרָאִים ״צְרוֹר הַחַיִּים״, וּמַאֲמִין בַּתּוֹרָה וּבְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְהָעוֹבֵר עַל הַשְּׁבוּעָה הוּא כּוֹפֵר בָּעִקָּר וּמוֹצִיא עַצְמוֹ מִכְּלַל הַשְּׁבוּעָה, וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי שִׁשָּׁה קְצָווֹת עֶלְיוֹנִים הֵם שְׁמוֹ, וְשִׁשָּׁה קְצָווֹת הַתַּחְתּוֹנִים חֲתוּמִים בִּשְׁמוֹ, וְעַל כֵּן בָּא הַמַּאֲמָר לְחַכְמֵי הָאֱמֶת בְּדִבּוּר ״לֹא תִשָּׂא״, שֶׁכָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִזְדַּעְזַע, מַה שֶּׁלֹּא אָמְרוּ כֵּן בִּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת.

וְהֶבֶן סוֹד הַלָּשׁוֹן, שֶׁלֹּא תִּמְצָא מִמֶּנּוּ פֹּעַל קַל שֶׁיֵּאָמֵר ״שָׁבְעוּ״ אוֹ ״שָׂבַע״ אֶלָּא ״נִשְׁבְּעוּ״ וְ״נִשְׁבַּע״, כִּי פֵּרוּשׁ ״נִשְׁבַּע״ הִכְנִיס עַצְמוֹ בְּכְלַל הַשְּׁבוּעָה אִם הוּא מְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ. וְאִם הוּא עוֹבֵר עַל שְׁבוּעָתוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁ ״נִשְׁבַּע״ הוֹצִיא עַצְמוֹ מִכְּלַל הַשְּׁבוּעָה, וְהֵנָּה הִיא מִלָּה כּוֹלֶלֶת דָּבָר וְהֶפְכּוֹ, וְכֵן ״וְדִשְּׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ״, וְהֶבֶן זֶה.

לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל. שֵׁם אִילָן. וְעַל כֵּן אָמַר ״וַיִּטַּע״, כִּי כֵּינָן שֶׁהָיָה לוֹ שֵׁם בְּאֵר רָצָה לָטַעַת שָׁם אִילָנוֹת וּפְרָדֵסִים לְהַשְׁקוֹת מִמֵּי הַבְּאֵר שֶׁחָפַר שָׁם, כְּדֵי שֶׁיֶּהֱנֶה מִן הַפֵּרוֹת הוּא וְהָאוֹרְחִים הַבָּאִים אֶל בֵּיתוֹ. וּמִפְּנֵי שֶׁהִשְׁתַּדְּלוּת הַצַּדִּיק בִּנְטִיעוֹת אֵינוֹ אֶלָּא הֲכָנָה לִפְעֻלּוֹת שִׂכְלִיּוֹת, לָכֵךְ סָמַךְ מִיָּד: ״וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה׳״.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיִּטַּע אֶשֶׁל״ א׳ אֲכִילָה, שִׁי״ן שְׂכִיבָה, ל׳ לְוָיָה. וְהֵן הֵן אוֹתִיּוֹת שֶׁל ״שְׂאֵל״, כִּי אַבְרָהָם הָיָה אוֹמֵר לְכָל עוֹבֵר וְשָׁב: ״שְׂאֵל מָה אֶתֵּן לָךְ״ וְנוֹתֵן לוֹ כָּל מַה שֶּׁשּׁוֹאֵל.

וְדַע כִּי מִצְוַת לְוָיָה הִיא גְּמַר הַמִּצְוָה בְּאַכְסַנְיָא וְתַכְלִית הַשָּׂכָר. וְכֵן כָּתוּב (בראשית י״ח:ט״ז): ״וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם״, וּמְתַרְגְּמִינַן: ״לְאַלְוָאֵיהוֹן״, וְסָמַךְ לוֹ מִיָּד: ״וַה׳ אָמָר״, לְבָאֵר כִּי בִּזְכוּת הַלְוָיָה בָּא אֵלָיו הַדִּבּוּר לְגַלּוֹת לוֹ עִנְיַן סְדוֹם. וְכֵן כָּתוּב (תהלים קל״ה:ד׳): ״כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ״, קְרִי ״בָּחַר לְוָיָה״. וְכֵן נִרְמָז בֶּאֱלִיעֶזֶר בְּאָמְרוֹ: ״אַל תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַה׳ הִצְלִיחַ״ וְגוֹ׳. וְשִׁעוּר לְוָיָה כָּתַבְתִּי בַּפָּסוּק: ״וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם״. וּבַמָּסוֹרֶת, תְּרֵי ״וַיִּטַּע״ בְּסִפְרָא רֵישׁ פָּסוּק: הָאֶחָד (בראשית ב׳:ח׳) ״וַיִּטַּע גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם״, הַשֵּׁנִי בְּאַבְרָהָם. וְזֶה לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל הַמַּחֲזִיק בְּמִצְוַת אַכְסַנְיָא יוֹרֵשׁ גַּן עֵדֶן.

וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה׳. לְשׁוֹן קְרִיאָה וְהַכְרָזָה. וְכֵן ״יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ״, ״כִּי שֵׁם ה׳ אֶקְרָא״. וְכִוָּנַת הַכָּתוּב כִּי אַבְרָהָם מַכְרִיז וּמוֹדִיעַ לַבְּרִיּוֹת שֶׁהָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ וְיֵשׁ לוֹ מַנְהִיג יָחִיד וְקַדְמוֹן. וְעַל כֵּן יֹאמַר כִּי הַהַכְרָזָה הַזֹּאת הָיְתָה בְּשֵׁם ה׳ הַיָּחִיד ״אֵל עוֹלָם״, הַקַּדְמוֹן אֲשֶׁר הֲוָיָתוֹ וֶאֱלֹהוּתוֹ קֹדֶם הָעוֹלָם, וְהוּא שֶׁאָמַר: ״אֵל עוֹלָם״, כְּלוֹמַר שֶׁקֹּדֶם לָעוֹלָם. אוֹ יִהְיֶה ״וַיִּקְרָא״ כְּמוֹ ״וַיִּתְפַּלֵּל״, כְּדַעַת אוּנְקְלוֹס עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְהוּא מִלְשׁוֹן (תהלים ל׳:ט׳) ״אֵלֶיךָ ה׳ אֶקְרָא״.

פרק כב

א וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם. זוֹ הִיא פָּרָשַׁת הָעֲקֵדָה אֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל בְּטוּחִים לִהְיוֹת זְכוּת הָעֲקֵדָה מָגֵן עֲלֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. וְאֵין הַנִּסָּיוֹן חַס וְשָׁלוֹם אֵצֶל ה׳ יִתְבָּרַךְ אֶלָּא אֵצֶל הַבְּרִיּוֹת, לְהוֹדִיעַ גֹּדֶל מַעֲלַת הַצַּדִּיק אוֹ הַנָּבִיא. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (תהילים י״א:ה׳): ״ה׳ צַדִּיק יִבְחָן״. וּמַה שֶּׁנִּסְמְכָה פָּרָשַׁת עֲקֵדָה לְפָרָשַׁת אֲבִימֶלֶךְ, אוֹמֵר בַּמִּדְרָשׁ: ״נִסָּה״ לְשׁוֹן ״זַעַף״, כְּדִמְתַרְגְּמִינַן ״זְעָפִים״ – ״נְסִיסִין״. וְזֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהִכְעִיס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשֶׁבַע כְּבָשׂוֹת שֶׁנָּתַן לַאֲבִימֶלֶךְ, שֶׁכְּנֶגְדָּן נֶעֶנְשׁוּ בָּנָיו שֶׁיָּשַׁב אֲרוֹן הַבְּרִית בִּשְׂדֵה פְּלִשְׁתִּים שִׁבְעָה חֳדָשִׁים.

וְדַע כִּי נִסָּיוֹן הָעֲקֵדָה הָיָה לְפַרְסֵם בָּעַמִּים גֹּדֶל חִיּוּב הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה בֵּשֵׁם יִתְבָּרַךְ. כִּי הָאַהֲבָה עַל שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: **הָאֶחָד** מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת הַמֶּלֶךְ וּמִתּוֹךְ אַהֲבָתוֹ יִסְפֹּד בִּשְׁבָחָיו וִיפַרְסֵם מַעֲלוֹתָיו תָּמִיד כָּל הַיּוֹם וְיוֹדִיעַ לַכֹּל אֶת גְּבוּרוֹתָיו, אֲבָל לֹא הָיָה חוֹסֵר מִמֶּמּוּנוֹ כְּלוּם בִּשְׁבִיל אַהֲבָתוֹ; **הַשֵּׁנִי** מִי שֶׁאוֹהֵב אוֹתוֹ

יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹן, יְסַפֵּר בִּשְׁבָחָיו וְיִתֵּן כָּל מָמוֹנוֹ בִּשְׁבִילוֹ, אֲבָל לֹא יִמְסוֹר עַצְמוֹ לְמִיתָה בִּשְׁבִילוֹ; **הַשְּׁלִישִׁי** מִי שֶׁאוֹהֵב אוֹתוֹ יוֹתֵר מִשְּׁנֵיהֶם, יְסַפֵּר בִּשְׁבָחָיו וְיִתֵּן כָּל מָמוֹנוֹ בִּשְׁבִילוֹ וְיִמְסוֹר עַצְמוֹ לְמִיתָה.

וְהִנֵּה אַבְרָהָם הָיָה שָׁלֵם בִּשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים אֵלֶּה. **הָאֶחָד** סִפֵּר בִּשְׁבָחָיו שֶׁל מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּפָרְסֵם אֱלֹהוּתוֹ וְיִחוּדוֹ בָּעוֹלָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה׳ אֵל עוֹלָם״. לְפִי שֶׁאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ הָיוּ נוֹתְנִים הַנְהָגַת הָעוֹלָם אֶל הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, וְהוּא הָיָה מַדְרִיכָם בְּדֶרֶךְ הָאֱמֶת וּמוֹדִיעָם הַמַּנְהִיג הַיָּחִיד שֶׁהוּא אֵל עוֹלָם, וּכְמַאֲמַר אֱלִיפַז (איוב ה׳:ח׳): ״וְאֶל אֱלֹהִים אֲשִׁים דִּבְרָתִי״, יֹאמַר כִּי הַנְהָגַת הָעוֹלָם אַל יְשִׁימֶנָּה לְכוֹחוֹת הַגַּלְגַּלִּים וְלִצְבָא הַשָּׁמַיִם, רַק לַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ. **הַשֵּׁנִי** פִּזֵּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים בִּשְׁבִיל אַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, הוּא שֶׁהָיָה בַּעַל אַכְסַנְיָא וּפִתְחוֹ פָּתוּחַ לְכָל עוֹבֵר וָשָׁב. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אַרְבָּעָה פְּתָחִים הָיוּ לוֹ לְבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְהָיוּ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, וְכָל מִי שֶׁנִּכְנָס בְּפֶתַח זֶה יוֹצֵא בְּפֶתַח אַחֵר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ מִפְּנֵי עוֹבְרֵי דְּרָכִים. וְכֵן נִרְמַז בַּכָּתוּב: ״וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: ״אֲכִילָה שְׁכִיבָה לְוָיָה״. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהָיָה מְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם וְרָץ לְקָרָאתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיָּרָץ לִקְרָאתָם״. וְעָלָיו אָמַר הַכָּתוּב (משלי י״א:כ״ד): ״יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד״. וְאֵין סָפֵק כִּי הָיָה נוֹתֵן אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ. **הַשְּׁלִישִׁי** מָסַר עַצְמוֹ לְמִיתָה בִּשְׁבִיל אַהֲבַת הַשֵּׁם, כְּשֶׁהֻשְׁלַךְ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ עַל קִדּוּשַׁת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ. וּלְפִי שֶׁהִשִּׂיג מַדְרֵגַת הָאַהֲבָה וְעָבַר עַל שְׁלֹשֶׁת הַחֲלָקִים, קָרָאוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ: ״אַבְרָהָם אֹהֲבִי״. אֲבָל בְּעִנְיַן זֶה שֶׁל הָעֲקֵדָה הֵרְאָה אַבְרָהָם תִּקֶּף אַהֲבָתוֹ בַּשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, שֶׁהָיְתָה חֲזָקָה וְעַזָּה אֵין לְהַעֲרִיךְ אוֹתָהּ עִם שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים הַנִּזְכָּרִים וְאֵין לְדַמּוֹתָהּ לְמִי שֶׁמּוֹסֵר עַצְמוֹ לְמִיתָה בִּשְׁבִיל אוֹהֲבוֹ אוֹ בִּשְׁבִיל אָדוֹנוֹ. כִּי רָאוּי הָיָה אַבְרָהָם אִלּוּ הָיוּ לוֹ מֵאָה גּוּפִין לְמְסוֹר אֶת כֻּלָּם לְמִיתָה עַל יְצְחָק. אֲבָל פְּעֻלָּה זוֹ לֹא הָיְתָה כִּשְׁאָר הַפְּעֻלּוֹת, וְהַנִּפָּיוֹן הַזֶּה לֹא הָיָה כִּשְׁאָר הַנִּסְיוֹנוֹת, אֵין הַסֵּבֶל יָכוֹל לְסָבְלוֹ וְאֵין הַכֹּחַ הַמְדַמֶּה יָכוֹל לְחַשְּׁבוֹ שֶׁיִּהְיֶה אָדָם עָקָר וְזָקֵן בֶּן מֵאָה שָׁנָה וְלוֹ עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְהָיָה מִתְאַוֶּה לְבֵן בְּתַכְלִית הַתַּאֲוָה וְהָיָה לוֹ בֵּן אַחַר הַיֵּאוּשׁ, הָיָה רָאוּי לְחַשֵּׁב תִּקֶּף הָאַהֲבָה הַחֲזָקָה לַבֵּן הַהוּא, וְתִכָּפֵל הָאַהֲבָה יוֹתֵר וְיוֹתֵר לְסוֹף שָׁנָה מִמָּה שֶׁהָיָה בֶּן שְׁמוֹנָה יָמִים, וְתִכָּפֵל לְחָמֵשׁ וְעֶשֶׂר שָׁנִים יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה בִּהְיוֹתוֹ בֶּן שָׁנָה, שֶׁכְּבָר הוּא מְגֻדָּל וּמַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע, וְתִכָּפֵל הָאַהֲבָה בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב לְאַרְבָּעִים שָׁנָה, הוּא הַזְּמַן שֶׁשִּׂכְלוֹ שֶׁל אָדָם עוֹמֵד עַל הַשְּׁלֵמוּת. וְזֶהוּ יִצְחָק שֶׁהָיָה בֶּן שְׁלוֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה בִּזְמַן הָעֲקֵדָה. וְתִכָּפֵל יוֹתֵר וְיוֹתֵר כְּשֶׁיִּצְוֶּה לִשְׁחֹט הַבֵּן הַזֶּה הוּא בְּעַצְמוֹ בְּיָדָיו. וְהָאַהֲבָה הַזֹּאת אֵין דָּבָר בָּעוֹלָם רָאוּי לְעָבְרָהּ. וְאַבְרָהָם מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה שָׁלֵם בָּאֱמוּנָה, עִם זֶיּוֹת הַפְּעֻלָּת אַהֲבָתוֹ אֶל יִצְחָק הִכִּיר כִּי רָאוּי שֶׁתִּתְגַּבֵּר אַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עַל אַהֲבַת יִצְחָק. וּלְחֹזֶק כֹּחַ הַפְּעֻלַּת הָאַהֲבָה הַחֲזָקָה הַזֹּאת שֶׁהָיְתָה לוֹ לְאַבְרָהָם בַּשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, הָיְתָה נִקְלָה בְּעֵינָיו אַהֲבַת יִצְחָק, וּבִקֵּשׁ לִשְׁחֹטוֹ אַחַר שְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ הַדִּבּוּר. כִּי אִלּוּ יַעֲשֶׂה כֵּן בְּפֶתַע פִּתְאוֹם בְּמְקוֹמוֹ הָיְתָה פְּעֻלָּתוֹ בְּמְהִירוּת וּבֶהָלָה. אֲבָל כְּשֶׁהָיָה אַחַר מַהֲלַךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים כְּבָר נַעֲשָׂה בְּיִשּׁוּב דַּעַת וְעָצָה. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה: לָמָּה ״בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי״ וְלֹא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וְלֹא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, שֶׁלֹּא יְהוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים: חֲמָמוֹ, עֵרְבְבוֹ, וְהָלַךְ לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ. עַל כֵּן עָשָׂה הַפְּעֻלָּה הַהִיא מַמָּשׁ בְּיָדַיִם, וְעִמָּהּ נִבְחַן בְּמִדַּת הַיִּרְאָה וּבְמִדַּת הָאַהֲבָה – יִרְאָה לֹא לְיִרְאַת עֹנֶשׁ, וְאַהֲבָה לֹא לְתוֹחֶלֶת גְּמוּל, כְּלוֹמַר עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, כִּי זֹאת לֹא תִּהְיֶה אַהֲבָה גְּמוּרָה, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ שׂוֹתֶה הַמַּשְׁקֶה הַמַּר מִדַּעְתּוֹ שֶׁיּוֹעִיל לוֹ בָּאַחֲרִית. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אָתָּה״.

וַיָּרוּעַ כִּי הַיְדִיעָה בַּשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ בְּכָל זְמַן. אֲבָל פְּרוּשׁ הַדָּבָר יְוָדַע מֵעַתָּה כִּי יָצָא מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל. וּרְאֵה גַּם רְאֵה זְרִיזוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וַחֲרִיצוּתוֹ בְּמִצְוָה זוֹ, כִּי הָיָה יָכוֹל לְהוֹלִיךְ עִמּוֹ חֲבוּרַת אֲנָשִׁים מֵאַנְשֵׁי בֵּיתוֹ וְלֹא הוֹלִיךְ עִמּוֹ כִּי אִם שְׁנַיִם, הוּא שֶׁכָּתוּב ״וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ״, יִשְׁמָעֵאל וֶאֱלִיעֶזֶר. וַאֲפִלּוּ אוֹתָן שְׁנֵי נְעָרִים לֹא הָיוּ עִמּוֹ בְּשָׁעַת הָעֲקֵדָה, אֲבָל אָמַר לָהֶם ״שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר״. וְהָעִנְיָן כְּדֵי שֶׁלֹּא יְבַטְּלוּ מִמֶּנּוּ הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה וְשֶׁלֹּא יִמְחוּ בְּיָדוֹ.

ב **קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק.** הֶאֱרִיךְ הַכָּתוּב בִּלְשׁוֹן הַצַּוָּאָה כְּדֵי לְהַגְדִּיל הַמִּצְוָה. וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: ״קַח נָא אֶת בִּנְךָ״, אֵיזֶה בֵּן? אָמַר לוֹ: ״אֶת יְחִידְךָ״, זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ וְזֶה יָחִיד לְאִמּוֹ, אָמַר לוֹ: ״אֲשֶׁר אָהַבְתָּ״, שְׁנֵיהֶם אֲנִי אוֹהֵב, אָמַר לוֹ: ״אֶת יִצְחָק״.

וְלֶךְ לְךָ. עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִתְנַסָּה אַבְרָהָם וְנִמְצָא שָׁלֵם בְּכֻלָּם, וְהָרִאשׁוֹן ״לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ״ וְעִנְיַן הָעֲקֵדָה הָיָה נִסָּיוֹן אַחֲרוֹן.

אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה. הַר הַמֹּרִיָּה הוּא יְרוּשָׁלַיִם, וְקָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכָל הָאָרֶץ מוֹרִיָּה עַל שֵׁם הַר הַמֹּרִיָּה שֶׁבְּתוֹכוֹ. וּמַה שֶּׁנִּקְרֵאת יְרוּשָׁלַיִם הַר, לְפִי שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן ״אֵלֶךְ לִי אֶל הַר הַמּוֹר״ וְהַקְּנָמוֹן וְהַבֹּשֶׂם הַטּוֹב הָיָה גָּדֵל שָׁם. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: קְנָמוֹן הָיָה גָּדֵל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָעִזִּים וּצְבָאִים אוֹכְלִים מִמֶּנּוּ. וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּם: ״אַרַע פּוּלְחָנָא״, עֲשָׂאוֹ מִן ״מוֹרָא״, כִּי שָׁם עֲתִידִין לִירֹא מִלְּפָנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ וְלַעֲבֹד לְפָנָיו.

וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה. הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״וְהַעֲלֵהוּ שָׁם עֹלָה״. אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַלָּמֶ״ד הַזֹּאת בְּאוּרָה ״בִּמְקוֹם״, כְּלוֹמַר שֶׁתַּעֲלֶה אוֹתוֹ שָׁם בִּמְקוֹם עוֹלָה. וְכָמוֹהוּ (בראשית ו׳): ״הַלְבֶּנָה לְאֶבֶן״ – בִּמְקוֹם אֶבֶן. שֶׁאִם תִּפְרֹשׁ ״לְעֹלָה״ עוֹלָה מַמָּשׁ, אֵיךְ יְצַוֵּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאַחַר כָּךְ יַחֲזֹר מִצִּוּוְיוֹ. וְאַבְרָהָם מִתּוֹךְ תִּקֶּף הָאַהֲבָה הֵבִין ״עוֹלָה״ מַמָּשׁ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּא לְנַסּוֹת לֹא כִּוֵּן אֶלָּא בִּמְקוֹם עוֹלָה. וְזֶהוּ: ״אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל לִבִּי״. גַּם יִתָּכֵן שֶׁיִּרְמֹז עַל סוֹד הַקָּרְבָּן. וְעַל כֵּן אָמַר ״לְעֹלָה״, שֶׁיַּעֲלֵהוּ שָׁם לַמְּדָה הָעֲשִׂירִית הַמִּתְעַלָּה, וְכֵן הַנִּסָּיוֹן הַזֶּה עֲשִׂירִי. וְכֵן בָּאֵיל אֲשֶׁר הַקְרֵב תַּחְתָּיו בָּא הַלָּשׁוֹן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, כִּי לֹא אָמַר: ״וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה״ אֲבָל אָמַר: ״וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה״, וּמִפְּנֵי זֶה הוֹסִיף לוֹמַר: ״תַּחַת בְּנוֹ״, שֶׁעָלָיו נֶאֱמַר:

״וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה״. וְכֵן אָמַר יִצְחָק: ״וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה״, וְכֵן הֱשִׁיבוֹ אָבִיו: ״אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי״. וְהִנֵּה מִלַּת ״לְעֹלָה״ הָיָה הַמִּזְבֵּחַ שֶׁעָזְכִּיר בְּסָמוּךְ בְּהֵ״א הַיְדִיעָה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

ג **וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה.** מִזְּרִיזוּתוֹ בַּמִּצְוָה, כִּי אוּלַי לֹא יִמְצָא בַּמָּקוֹם הַהוּא עֵצִים, וְהוֹלִיכָם שְׁלֹשֶׁת יָמִים. אוֹ שֶׁהָיָה אַבְרָהָם פּוֹסֵל עֵץ שֶׁנִּמְצָא בּוֹ תּוֹלַעַת כְּדִין הַתּוֹרָה, וְלָקַח מִבֵּיתוֹ עֵצִים טוֹבִים רְאוּיִם לְעֹלָה, וְעַל זֶה אָמַר: ״וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה״. אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה: בִּשְׂכַר שֶׁבִּקַּע אַבְרָהָם עֲצֵי עֹלָה זָכָה שֶׁבִּקְּעוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַיָּם לִבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ד:כ״א): ״וַיְבַקְּעוּ הַמָּיִם״. אָמַר לוֹ רַבִּי לֵוִי: דַּיְּךָ בֶּרֶכְיָה! אֶלָּא אַבְרָהָם לְפִי כֹּחוֹ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפִי כֹּחוֹ, עַד כָּאן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

ד **וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק.** אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אָמַר לוֹ אַבְרָהָם לְיִצְחָק: רוֹאֶה אַתָּה מַה שֶּׁאֲנִי רוֹאֶה? אָמַר לוֹ: רוֹאֶה אֲנִי הַר נָאֶה וּמְשֻׁבָּח וְעָנָן קָשׁוּר עָלָיו. אָמַר לַנְּעָרִים: רוֹאִים אַתֶּם כְּלוּם? אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָנוּ רוֹאִים כְּלוּם אֶלָּא מִדְבָּרוֹת וְהָרִים. אָמַר לָהֶם: ״שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר״ – עַם הַדּוֹמֶה לַחֲמוֹר, מָה הַחֲמוֹר אֵינוֹ רוֹאֶה אַף אַתֶּם אֵינְכֶם רוֹאִים, ״שְׁבוּ לָכֶם פֹּה״. ״וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה״ – מַה יִּהְיֶה בַּסּוֹף, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִי: ״כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ״. בֶּן שְׁלֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה הָיָה וְהַכָּתוּב קוֹרְהוּ ״נַעַר״, אֲבָל דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים בְּכָךְ, וְכֵן מָצִינוּ בִּיהוֹשֻׁעַ כָּתוּב (שמות ל״ג:י״א): ״וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ״ וְהוּא הָיָה בֶּן חֲמִשִּׁים וָשֵׁשׁ שָׁנָה.

ה **וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם.** הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לְהָשִׁיב עַצְמוֹתָיו עִמּוֹ, וּלְכָךְ אָמַר ״וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם״ בִּלְשׁוֹן רַבִּים.

ז **וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי.** יֵשׁ בַּפָּסוּק הַזֶּה אַרְבָּעָה מַאֲמָרוֹת וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה. וְאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: ״וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם״ בָּא סַמָּאֵל אֶצֶל אַבְרָהָם, אָמַר לוֹ: מַאי הַאי אַבָּא, בֵּן שֶׁנִּתַּן לְךָ לְמַאָה שָׁנָה אַתָּה הוֹלֵךְ לִשְׁחֹטוֹ? אָמַר לוֹ: עַל מְנָת כֵּן. הָלַךְ אֶצֶל יִצְחָק, אָמַר לוֹ: אִי בְּרָא דַּעֲלוּבְתָּא הוּלֵךְ הוּא לְשָׁחְטָךְ, אָמַר לוֹ: עַל מְנָת כֵּן. הָדָא הוּא דִּכְתִיב: ״וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי״, לָמָּה אָבִי שְׁתֵּי פְּעָמִים, כְּדֵי שֶׁיִּתְמַלֵּא עָלָיו רַחֲמִים, כְּאָדָם שֶׁמֵּצַר עַל עַצְמוֹ וְאוֹמֵר יַי יַי, עַד כָּאן.

וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה. וְהֵשִׁיב לוֹ אַבְרָהָם: ״אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי״. וְאָז הֵבִין יִצְחָק כִּי הוּא הָעוֹלָה, וְאַף עַל פִּי כֵן ״וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו״. וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר שְׁנֵית ״וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו״, כִּי בָּרִאשׁוֹן לֹא יָדַע יִצְחָק כִּי הוּא הָעוֹלָה וְעַתָּה שֶׁיָּדַע לְמֻדָּךְ הַכָּתוּב שֶׁנִּתְרַצָּה בַּדָּבָר וְהָלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו בְּכַוָּנָה אַחַת, זֶה לִשְׁחֹט וְזֶה לִשָּׁחֵט.

וְרַבִּים יִשְׁאָלוּ. אֵיזֶה מֵהֶם גָּדוֹל כֹּחוֹ וּמִי מִשְּׁנֵיהֶם הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת, אִם אַבְרָהָם הַבָּא לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ הוּא בְּעַצְמוֹ בְּיָדָיו, אוֹ יִצְחָק הַמַּפְקִיר עַצְמוֹ לְהִשָּׁחֵט. יֵשׁ שֶׁאָמְרוּ, גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם יוֹתֵר מִיִּצְחָק, לְפִי שֶׁהַמַּפְקִיר עַצְמוֹ לְהֶרֶג נָקֵל הוּא מְאֹד מִן הָאָב שֶׁבָּא לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ בְּיָדָיו, אוֹ יִצְחָק הַמַּפְקִיר עַצְמוֹ לְהִשָּׁחֵט. יֵשׁ שֶׁאָמְרוּ, גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם יוֹתֵר מִיִּצְחָק, לְפִי שֶׁהַמַּפְקִיר עַצְמוֹ לְהֶרֶג נָקֵל הוּא מְאֹד מִן הָאָב שֶׁבָּא לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ בְּיָדָיו. אִם לֹא תֹּאמַר כֵּן, לָמָּה צִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ בְּיָדָיו, יְצַוֵּהוּ לַהֲרֹג אֶת עַצְמוֹ אוֹ שֶׁתָּבֹא הַמִּצְוָה לְיִצְחָק. אֶלָּא בְּוַדַּאי זֶה רָאָיָה כִּי גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם יוֹתֵר מִיִּצְחָק.

וְיֵשׁ שֶׁאָמַר, גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל יִצְחָק, לְפִי שֶׁאַבְרָהָם נִצְטַוָּה בָּזֶה מִפִּי הַשֵּׁם וְזֶה נִצְטַוָּה מִפִּי אָבִיו, וּלְכָךְ גָּדוֹל כֹּחַ אֱמוּנָתוֹ שֶׁל יִצְחָק. וְנִרְאֶה כְּדַעַת הָאוֹמֵר גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁהֲרֵי יִצְחָק אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה מִפִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ יוֹדֵעַ הָיָה בְּאָבִיו שֶׁהוּא נָבִיא וְנִתְחַיֵּב לִשְׁמֹעַ מִמֶּנּוּ כְּמִפִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, שֶׁהֲרֵי דִּבֵּר הַנָּבִיא דְּבַר הַשֵּׁם הוּא, וּכְתִיב (דברים י״ח:י״ט): ״וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרַי אֲנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ״. וּמִטַּעַם זֶה בְּזֹאת הַמִּצְוָה צִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם וְלֹא לְיִצְחָק, לְבָאֵר כִּי גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

ט **וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ.** בְּהֵ״א הַיְדִיעָה. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַמִּזְבֵּחַ הַיָּדוּעַ בְּמִצְוֹת הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יִהְיוּ אַבָנָיו גָּזִית. וְכֵן מְקוֹמוֹ הַיָּדוּעַ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה.

וְעַל הָרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״הַמִּזְבֵּחַ״ – ״מִזְבֵּחַ״ אֵין כָּתוּב כָּאן אֶלָּא ״הַמִּזְבֵּחַ״, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיב בּוֹ אָדָם הָרִאשׁוֹן, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ קַיִן וְהֶבֶל, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיב בּוֹ נֹחַ וּבָנָיו, הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ הָרִאשׁוֹנִים.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, בְּאוּר הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה יָדוּעַ מִי הוּא הַנִּקְרָא ״מִזְבֵּחַ״, הוּא הַמְקֻבָּל תְּחִלָּה וְהוּא סוֹף הַבִּנְיָן, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״וַיִּבֶן״. וּבְוַדַּאי הוּא הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ לְמַעְלָה וּלְמַטָּה. וּבְפָרָשַׁת וַיִּקְרָא אֶרְמֹז זֶה בְּעִזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ.

וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים. הַיְדוּעִים אוֹתָן שֶׁבִּקַּע בְּבֵיתוֹ, שֶׁעֲלֵיהֶן הִזְכִּיר לְמַעְלָה ״וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה״. אוֹ קָרָאם בְּשֵׁם הַיְדִיעָה לְפִי שֶׁאֵין כָּל הָעֵצִים כְּשֵׁרִים לְקָרְבָּן.

וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ. אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: כְּשֶׁבָּא לִשְׁחֹט אָמַר יִצְחָק: אָבִי אֲסֹר אֶת יָדַי וְרַגְלַי, שֶׁלֹּא אֵרְאֶה אֶת הַמַּאֲכֶלֶת וְאֶזְדַּעְזַע וְיִפָּסֵל הַקָּרְבָּן, בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ אַל תַּעַשׂ בִּי מוּם.

מִמַּעַל לָעֵצִים. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא: מְלַמֵּד שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ מְכֻנָּן כְּנֶגֶד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, כְּתִיב הָכָא ״מִמַּעַל לָעֵצִים״, וּכְתִיב הָתָם (ישעיה ו׳:ב׳) ״שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ״.

י וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת. אָמַר: אָבִי, אַל תּוֹדִיעַ לְאִמִּי כְּשֶׁהִיא עוֹמֶדֶת עַל הַגַּג אוֹ כְּשֶׁהִיא עוֹמֶדֶת עַל הַבּוֹר, שֶׁמָּא תַּפִּיל עַצְמָהּ וְתָמוּת. כְּשֶׁרָצָה לִשְׁחָטוֹ, "וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם", שְׁנֵי פְּעָמִים, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מְמַהֵר לִשְׁחֹטוֹ. "וַיֹּאמֶר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ", אָמַר לוֹ: מִי אָתָּה? אָמַר לוֹ: מַלְאָךְ אָנִי. אָמַר לוֹ: כְּשֶׁנֶּאֱמַר לִי "קַח אֶת בִּנְךָ" הוּא בְּעַצְמוֹ אָמַר לִי, וְעַכְשָׁו אִם הוּא מְבַקֵּשׁ – הוּא יֹאמַר לִי. מִיָּד "וַיִּקְרָא מַלְאַךְ ה' שֵׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם". אָמַר לוֹ: "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה'" וְגוֹ'. אָמַר לוֹ: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ וַאֲנִי נִשְׁבַּעְתִּי שֶׁלֹּא אֵרֵד מִן הַמִּזְבֵּחַ עַד שֶׁאוֹמַר לְךָ מַה שֶּׁאֲנִי צָרִיךְ, לֹא כָּךְ אָמַרְתָּ לִי "כִּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ", מִמִּי? אָמַר לוֹ: מִיִּצְחָק. אָמַר לוֹ: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּשֶׁם שֶׁהָיָה בִּלְבָבִי לַהֲשִׁיבְךָ: אֶתְמוֹל אָמַרְתָּ לִי "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע", עַכְשָׁו תֹּאמַר לִי "וְהַעֲלֵהוּ לְעֹלָה", וְכַבַּשְׁתִּי אֶת יִצְרִי וְלֹא הֶשִׁיבוֹתִי – כָּךְ כְּשֶׁיִּהְיוּ בָּנַי חוֹטְאִין נִכְנָסִין לְצָרָה תְּהֵא זוֹכֶר לָהֶם עֲקֵדָה זוֹ, וְתִתְחַשֵּׁב לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ אֶפְרוֹ צָבוּר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וּכְאִלּוּ דָּמוֹ זָרוּק לְפָנֶיךָ עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְתִסְלַח לְכָל עֲוֹנוֹתָם.

יג וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל. כֶּבֶשׂ זֶה מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, לְכָךְ נִקְרָא אַיִל וְלֹא כֶּבֶשׂ כִּלְשׁוֹן הַקַּרְבָּנוֹת "כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה", שֶׁכּוֹבְשִׁין עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁהַכֶּבֶשׂ הַגָּדוֹל בַּשָּׁנִים יִקָּרֵא אַיִל, וּכְשֶׁהוּא בֶּן יוֹמוֹ יִקָּרֵא כֶּבֶשׂ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ"ב:כ"ז) "שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב" וְגוֹ'. וְעוֹד שֶׁהָאַיִל הַזֶּה הֻקְרַב עוֹלָה, וְיֵשׁ בּוֹ רֶמֶז לִכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרֵאת "אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר", שֶׁהִיא אֱיָלוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַמְקַבֶּלֶת מִן הַשַּׁחַר מִגְנָּה עֲלֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר בִּזְכוּת הָעֲקֵדָה וְהִיא הַמְקַבֶּלֶת תְּחִלָּה.

אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר", רָאָה אֶת הַכֶּבֶשׂ נֶאֱחָז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו. וּמִלַּת "בַּסְּבַךְ" תּוֹרָה שֶׁהָיָה הַמָּקוֹם הַהוּא יַעַר וְשָׁם אֵילָנוֹת, וְהוּא הַמָּקוֹם הַנִּקְרָא "בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן", וְהוּא שֶׁאָמַר דָּוִד עַל הַשְּׁכִינָה (תהלים קל"ב:ו'): "מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי יָעַר", וְהִנֵּה הוּא בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִן שֶׁכָּתוּב בּוֹ (בראשית מ"ט:כ"ז): "בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, "אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו", אַחַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל נֶאֱחָזִין בַּעֲבֵרוֹת וּמִסְתַּבְּכִין בַּמַּלְכֻיּוֹת, מִבָּבֶל לְמָדַי וּמִמָּדַי לְיָוָן וּמִיָּוָן לֶאֱדוֹם, סוֹפָן לְהִגָּאֵל בְּקַרְנוֹ שֶׁל אַיִל, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ט':י"ד): "וה' בַּשּׁוֹפָר יִתָּקַע".

וְזַעַת רז"ל כִּי שׁוֹפָר שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה שֶׁכָּתוּב בּוֹ: "וְקוֹל שׁוֹפָר חָזָק מְאֹד", שׁוֹפַר אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק הָיָה. וּבְרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהוּא יוֹם הַדִּין נִצְטַוֵּינוּ לִתְקֹעַ בַּשּׁוֹפָר, וְאַף עַל פִּי שֶׁשָּׁנִינוּ "כָּל הַשּׁוֹפָרוֹת כְּשֵׁרִין", מִצְוָה מִן הַמֻּבְחָר בְּשֶׁל אַיִל.

וְיָדוּעַ כִּי מַאֲמָרָם "זֶה שׁוֹפַר אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק", הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ עַל מִדָּתוֹ שֶׁל יִצְחָק, לֹא עַל גּוּפוֹ וְעַצְמוֹתָיו מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי הָאַיִל הַזֶּה כֻּלּוֹ הָיָה עוֹלֶה כָּלִיל עִם קַרְנָיו וּטְלָפָיו. אֲבָל הַחֲכָמִים יְרַמְּזוּ לָנוּ עַל מִדַּת הַגְּבוּרָה שֶׁשָּׁמַעְנוּ מִפִּיו "אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ", וְהוּא "פַּחַד יִצְחָק" אֲשֶׁר אָנוּ מְבַקְּשִׁים בְּעֵת צָרָה וְאוֹמְרִים "עֲנֵנוּ פַּחַד יִצְחָק", הוּא הַקּוֹל הַנִּשְׁמָע בְּמַתַּן תּוֹרָה, וְאֵלָיו אָנוּ רוֹמְזִים בְּקוֹל הַשּׁוֹפָר שֶׁאָנוּ תּוֹקְעִין בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהוּא יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָעוֹלָם. וְהִתְבּוֹנֵן כִּי יוֹם מַתַּן תּוֹרָה תְּחִלַּת קַבָּלַת מַלְכוּתוֹ, וְכֵן יוֹם שֶׁנִּבְרָא בּוֹ הָעוֹלָם תְּחִלַּת מַלְכוּתוֹ, לְפִי שֶׁאֵין מֶלֶךְ בְּלֹא עָבָא.

וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי מַה שֶּׁתִּמְצָא בְּפָרָשָׁה זוֹ כִּי הַמְנַסֶּה הוּא הָאֱלֹהִים, וּמַלְאַךְ ה' שֶׁשָּׁם יִתְבָּרֵךְ מוֹנֵעַ, הָעִנְיָן עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה יִתְפַּקְּחוּ עֵינֵי הַלֵּב, כִּי אֵין הַמַּלְאָךְ הַזֶּה מִן הַנִּפְרָדִים, רַק מִן הַנִּטְיעוֹת אֲשֶׁר אֵין לְהַפְרִיד וּלְקַצֵּץ בָּהֶם, שֶׁאִלּוּ הָיָה מִן הַנִּפְרָדִים לֹא הָיָה אַבְרָהָם שׁוֹמֵעַ לְקוֹלוֹ בְּבִטּוּל מַה שֶּׁצִּוָּהוּ הָאֱלֹהִים, גַּם הַמַּלְאָךְ לֹא הָיָה רַשַּׁאי לוֹמַר "וְלֹא חָשַׂכְתָּ מִמֶּנִּי", אֶלָּא "מִמֶּנּוּ". אֲבָל הַמַּלְאָךְ הָיָה הוּא מֵהַנִּטְיעוֹת, זֶהוּ "הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל", וְהוּא שֶׁעָלָיו נֶאֱמַר (שמות י"ד:י"ט): "וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים", וְאֵינוֹ סָמוּךְ רַק בְּאוֹר. וּמַה שֶּׁהִזְכִּירוּ בְּכָאן מַלְאָךְ, כְּלוֹמַר "מַלְאָךְ שֶׁבְּקִרְבּוֹ ה'", וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו: "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ". וּמִזֶּה הִזְכִּירוּ בַּפָּסוּק (בראשית מ"ח:ט"ז) "הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל" וְגוֹ' "בְּקֶרֶב הָאָרֶץ", וְהוּא הָאָדוֹן אֲשֶׁר בּוֹ הָרַחֲמִים, וּמִפְּנֵי שֶׁהוּא הָאָדוֹן אָמַר לְשׁוֹן "מִמֶּנִּי", וּמִפְּנֵי שֶׁהוּא הָרַחֲמִים אָמַר אַחֲרֵי הַקָּרְבָּן: "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה'". וְכֵן תִּמְצָא שֶׁהִזְכִּיר קֹדֶם הַקָּרְבָּן "אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה", וְאַחֲרֵי הַקָּרְבָּן הִזְכִּיר "ה' יֵרָאֶה", וְהִבְטִיחוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים שֶׁיִּבָּרֵךְ אֶת זַרְעוֹ בְּרִבּוּי עָצוּם. וְהִשְׁגַּחְתִּי בִּלְשׁוֹן בְּרָכָה וּמְצָאתִיו כָּפוּל,

וְיָדוּעַ כִּי הוּא רֶמֶז לְכֹחַ לְפָנִים מִכֹּחַ, כִּלְשׁוֹן שִׁירָה וְהַלֵּל, וְהוּא שֶׁאָמַר: "כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה". וְאָמַר "כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם", וְאוֹמֵר: "וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ", "וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֶךָ". וְהִזְכִּיר בַּסּוֹף: "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי", וְ"קֹלִי" הוּא הָאֱלֹהִים הַמְצַוֶּה.

וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י ז"ל: מַהוּ "תַּחַת בְּנוֹ", אֶלָּא עַל כָּל עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מִמֶּנּוּ, הָיָה אוֹמֵר: יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּהֵא עֲבוֹדָה זוֹ כְּאִלּוּ עֲשִׂיתִיהָ בִּבְנִי, כְּאִלּוּ בְּנִי שָׁחוּט, כְּאִלּוּ דָּמוֹ זָרוּק, כְּאִלּוּ בְּנִי מֻפְשָׁט, כְּאִלּוּ הוּא שָׂרוּף וְעָשׂוּי דֶּשֶׁן.

יד ה' יִרְאֶה קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם כֵּן, כְּלוֹמַר ה' יִרְאֶה לְדוֹרוֹת, שֶׁתַּעֲמוֹד לְיִשְׂרָאֵל זְכוּת הָעֲקֵדָה הַזֹּאת בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. **אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם.** וְגַם הַיּוֹם שֶׁאֲנִי בָּהָר ה' יִרְאֶה פָּעֳלִי לְפָנָיו וְיִגְמְלֵנִי כְּצִדְקִי. וְהִנֵּה אַבְרָהָם הִתְפַּלֵּל לְשָׁעָה וּלְדוֹרוֹת, כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן ז"ל.

וְנִרְאָה לִי לְפָרֵשׁ לְיַשֵּׁב לְשׁוֹן "ה' יִרְאֶה" לְשָׁעָה, "אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם", כְּלוֹמַר מַה שֶּׁעָתִיד לְהֵאָמֵר הַיּוֹם "בְּהַר ה' יֵרָאֶה" לְדוֹרוֹת, כְּלוֹמַר יִתְקַיֵּם. וְיִרְמֹז לְמִדְרָשׁ רז"ל שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁהִתְפַּלֵּל בָּהָר וְאָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ וַאֲנִי נִשְׁבַּעְתִּי שֶׁלֹּא אֵרֵד מִן הַמִּזְבֵּחַ עַד שֶׁאוֹמַר לְךָ דָּבָר וְכוּ' כְּשֶׁיִּהְיוּ

בָּנַי נִכְנָסִים לְצָרָה תְּזִכּוֹר לָהֶם זֶה. וּלְכָךְ נִרְאֶה כִּי הָאֲמִירָה שֶׁבְּכָאן הִיא הַתְּפִלָּה. וּמִפְּנֵי שֶׁהַמָּקוֹם הַזֶּה נִקְרָא עַל יְדֵי אַבְרָהָם ״יִרְאֶה״ וְעַל יְדֵי שֵׁם בֶּן נֹחַ נִקְרָא ״שָׁלֵם״, לְכָךְ קָרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״יְרוּשָׁלֵם״, הוּא שֵׁם מְחֻבָּר מִשְּׁנֵי צַדִּיקֵי עוֹלָם.

וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ כִּי יִצְחָק רָאָה דְּמוּת אַרְיֵה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. וְעִנְיַן הָאַרְיֵה הוּא פַּחַד יִצְחָק, וְאוּלַי הוּא אַרְיָא דְּבֵי עִלָּאָה שֶׁהִזְכִּירוּ רז״ל בְּמַסֶּכֶת חֻלִּין. וְהִנֵּה הוּא נִרְמָז בַּכָּתוּב הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר ״בְּהַר ה׳ יֵרָאֶה״, כִּי נִרְאָה לוֹ דְּמוּת אַרְיֵה בְּהַר ה׳.

וּבְבָרְאשִׁית רַבָּה: ״ה׳ יִרְאֶה״, הֶרְאָה לוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בָּנוּי וְחָרֵב וּבָנוּי. בָּנוּי, שֶׁנֶּאֱמַר: ״ה׳ יִרְאֶה״, וּכְתִיב (דברים ט״ז:ט״ז): ״יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ״. חָרֵב, ״אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר ה׳״, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (איכה ה׳:י״ח): ״עַל הַר צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם״. ״יֵרָאֶה״ – חֲרֵי בָּנוּי, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (תהלים ק׳): ״כִּי בָנָה ה׳ צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ״, עַד כָּאן.

כ **וַיַּגֶּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם הִוא.** פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל בִּשׁוֹרָה זוֹ שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר אַבְרָהָם בְּאָחִיו הַגָּדוֹל שֶׁנִּפְקַד בְּבָנִים רַבִּים, לְבָאֵר כִּי נָחוֹר וּמִלְכָּה הָיוּ זְקֵנִים לֹא נִפְקְדוּ בִּבְחָרוּתָם, וְעַתָּה בִּזְקֻנוּתָם נַעֲשָׂה לָהֶם גַּם וְיָלְדָה בְּדֶרֶךְ הַנֵּס בַּעֲבוּר שָׂרָה אֲחוֹתָהּ, וְזֶה טַעַם ״מִלְכָּה גַּם הִוא״, עַד כָּאן. וּמֵה [1]אָמַר הָרַב בְּפִילַגְשׁוֹ, וְאִם נַעֲשָׂה גַּם בְּמִלְכָּה אִשְׁתּוֹ שֶׁל נָחוֹר לִכְבוֹד אַבְרָהָם, מַה צָּרַךְ בְּפִילַגְשׁוֹ שֶׁהִזְכִּיר בָּהּ הַכָּתוּב ״וַתֵּלֶד גַּם הִוא״? וְהִגִּיד הַכָּתוּב כִּי הָיוּ שְׁמוֹנָה, כְּנֶגֶד בְּנֵי יַעֲקֹב שֶׁהָיוּ שְׁמוֹנָה בְּנֵי גְּבִירוֹת, וְאַרְבָּעָה בָּנִים לְפִילַגְשׁוֹ רְאוּמָה כְּנֶגֶד בְּנֵי יַעֲקֹב שֶׁהָיוּ אַרְבָּעָה בְּנֵי הַשִּׁפְחוֹת, וְהִשְׁוָה הַכָּתוּב מִשְׁפַּחַת נָחוֹר לְמִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם. וְזִכְרוֹן כָּל הַיִּחוּסִין אֵלּוּ וְהַסִּפּוּר בַּפָּרָשָׁה כְּדֵי שֶׁיִּזְכִּיר אֶת רִבְקָה, וּלְהוֹדִיעַ כִּי רִבְקָה אֲשֶׁר יָצָא מִמֶּנָּה יַעֲקֹב הָיְתָה מִבֵּית אָבִיו שֶׁל אַבְרָהָם וּמִשְׁפַּחַת אַבְרָהָם. וְכָל זֶה לְבָאֵר כִּי בְּנֵי נָחוֹר רְאוּיִם הֵם לְהִדָּבֵק בְּזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הַדְּבֵקִים בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ד׳:ד׳): ״וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה׳ אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם״.

פרק כג

א אֹרֶךְ חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מְשֻׁאוֹל מָטָּה (משלי טו, כד)

שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הוֹדִיעָנוּ בְּכָאן כִּי הַמַּשְׂכִּיל הַמַּכִּיר תִּכוּנַת הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא עוֹלַם הַהֶפְסֵד, הוּא יוֹדֵעַ אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן הַנִּצְחִי, וְעַל כֵּן מֵסִיר וּמְסַלֵּק עַצְמוֹ מִתַּאֲוֹוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ קֶבַע, זֶהוּ ״לְמַעַן סוּר מְשֻׁאוֹל מָטָּה״. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, לְמִי שֶׁדָּר בְּעִיר אַחַת וְיוֹדֵעַ שֶׁאֵין דִּירָתוֹ לָדוּר בָּהּ אֶלָּא דִּירַת עֲרַאי, כִּי רְצוֹנוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ לָלֶכֶת אֶל עִיר אַחֶרֶת שֶׁעָתִיד לָדוּר בָּהּ דִּירַת קֶבַע, אֵין סָפֵק שֶׁלֹּא יִשְׁתַּדֵּל לִקְנוֹת שָׁם שָׂדוֹת וּכְרָמִים וְלֹא כֵּלִים וְחֶפְצֵי בַיִת, שֶׁהֲרֵי אֵין כַּוָּנָתוֹ לִקְבּוֹעַ דִּירָתוֹ וּלְהִתְיַשֵּׁב שָׁם. כֵּן הַמַּשְׂכִּיל הַיּוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה אֵינוֹ מִשְׁתַּדֵּל בְּעִנְיַן הַגּוּף כְּלָל בָּעוֹלָם הַזֶּה כִּי אִם בַּמַּכְרָחִים, וּבְאוֹתָם שֶׁהֵם הֶכְנָה לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲמוֹד זוּלָתָם. לְפִי שֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁהָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן הוּא דִּירַת קֶבַע וְהָעוֹלָם הַזֶּה אֵינוֹ אֶלָּא דִּירַת עֲרַאי. וּלְפִי שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה הֶבֶל וָרִיק וְאֵין רָאוּי לַמַּשְׂכִּיל לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ עִקָּר כִּי אִם בְּיִרְאַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, לָכֵךְ הִתְחִיל שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֶת סִפְרוֹ (קהלת א׳:ב׳) ״הֶבֶל הֲבָלִים״, וְחָתַם בְּמִדַּת הַיִּרְאָה. אוֹ יִהְיֶה פֵּירוּשׁ הַכָּתוּב ״אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל״, שֶׁיְּדַבֵּר עִם הַמַּשְׂכִּיל, וְאוֹמֵר לוֹ: אַתָּה הַמַּשְׂכִּיל, דַּע שֶׁיֵּשׁ לְךָ אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה, וּלְמַעַן זֶה סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה, כְּלוֹמַר יֵשׁ לְךָ לְהִסְתַּלֵּק מִן הַתַּאֲוֹוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת כְּדֵי שֶׁתִּזְכֶּה לְאֹרַח חַיִּים אֲשֶׁר לְמַעְלָה.

וּלְפִי פֵּרוּשׁ זֶה תִּהְיֶה מִלַּת ״סוּר״ צִוּוּי, לֹא מָקוֹר, וְיִהְיֶה הַכָּתוּב אַזְהָרָה וְצִוּוּי לַמַּשְׂכִּיל, שֶׁאִם יִרְצֶה לִזְכּוֹת אֶל הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים שֶׁיָּסוּר מִתַּעֲנוּגֵי הַגּוּף שֶׁהוּא מִשְׁאוֹל מָטָּה. וּמֵה שֶּׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן אֹרַח וְלֹא דֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן אוֹרֵחַ, לְפִי שֶׁהָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּגֵר בָּאָרֶץ וּכְאוֹרֵחַ נָטָה לָלוּן, וּכְשֵׁם שֶׁהָאוֹרֵחַ הַנִּכְנָס בְּפֻנְדָּק יְיוֹדֵעַ עַצְמוֹ שֶׁנִּסְיעָתוֹ יוֹם מָחָר וְדִירָתוֹ שָׁם מְעַט וְהוּא נִכְסָף לָשׁוּב לִמְקוֹמוֹ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ, כֵּן הַמַּשְׂכִּיל חוֹשֵׁב עַצְמוֹ גֵּר וְאוֹרֵחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְיוֹדֵעַ וּמַשִּׂיג שֶׁיֵּשׁ לְמַעְלָה אֹרַח חַיִּים, וְנַפְשׁוֹ נִכְסָפָה לָשׁוּב לְשָׁרְשָׁהּ שֶׁהוּא מְקוֹר הַחַיִּים, וְעַל כֵּן נִקְרֵאת הַנֶּפֶשׁ חַיָּה, וְהִנֵּה הִיא חַיָּה בְּטֶבַע. וְכֵן אָמְרוּ חַכְמֵי הַמֶּחְקָר כִּי הַנֶּפֶשׁ חַיָּה בְּטֶבַע מֵתָה בְּמִקְרֶה וְהַמִּקְרֶה, הוּא הַחֵטְא, וְהַגּוּף מֵת בְּטֶבַע חַי בְּמִקְרֶה, כִּי חַיּוּתוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּסִבַּת חִבּוּר הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף, וְהִפְרָדָהּ הִיא מִיתַת הַגּוּף.

וְיָדוּעַ כִּי מִיתַת הַגּוּף סִבַּת הַחַיִּים לַנֶּפֶשׁ. עַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ז׳:א׳): ״וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ״. שִׁבַּח יוֹם הַמִּיתָה מִיּוֹם הַלֵּידָה בֵּין בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבֵין בָּעוֹלָם הַבָּא, לְעוֹלָם הַבָּא הוּא שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַנֶּפֶשׁ לְהַשִּׂיג מַעֲלַת הָאָדָם הָעֶלְיוֹן כִּי אִם בְּמִיתַת הַגּוּף, וּבָעוֹלָם הַזֶּה לְפִי שֶׁאֵין שִׂבְחָיו שֶׁל אָדָם וּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים נִכָּרִים וּמְפֻרְסָמִים כִּי אִם בְּיוֹם הַמִּיתָה, שֶׁהֲרֵי בְּיוֹם הַלֵּידָה לֹא יַכִּירוּ מִי הוּא, אֲבָל בְּיוֹם הַמִּיתָה הַכֹּל מַכִּירִין אוֹתוֹ וּמַזְכִּירִין מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְצִדְקוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בְּשָׂרָה אִמֵּנוּ: כָּל זְמַן שֶׁשָּׂרָה קַיֶּמֶת הָיָה לָהּ נֵר דָּלוּק מֵעֶרֶב שַׁבָּת וּבְרָכָה מְצוּיָה בָּעִסָּה וְעָנָן קָשׁוּר עַל הָאֹהֶל, וּכְשֶׁמֵּתָה פָּסְקוּ וְנִתְפַּרְסֵם זְכוּתָהּ. וְעוֹד שֶׁמֵּתָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְנִקְבְּרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי שֶׁהֶאֱרִיכָה יָמִים, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה״. וּכְתִיב אַחֲרָיו: ״וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן״. רְאוּיָה הָיְתָה פָּרָשָׁה זוֹ לְהִדָּבֵק וּלְהִיוֹתָהּ סְמוּכָה לְמַעְלָה אַחַר פָּרָשַׁת הָעֲקֵדָה, כִּי עַל שְׁמוּעַת הָעֲקֵדָה מֵתָה שָׂרָה וּפָרְחָה נִשְׁמָתָהּ.

וּמָן הֵידּוּעַ כִּי כָּל הַפָּרָשִׁיּוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה כְּמוֹ שֶׁהֵן מְסֻדָּרוֹת וּסְמוּכוֹת זוֹ לָזוֹ יֵשׁ טַעַם גָּדוֹל לִסְמִיכָתָן, כִּי לֹא לְחִנָּם נִסְמְכוּ, אֲבָל מִתּוֹךְ סְמִיכוּת פָּרָשִׁיּוֹת יִתְבָּאֵר לָנוּ לִפְעָמִים חָכְמָה מִפְאָרָה בְּהוֹרָאַת חִדּוּשׁ הָעוֹלָם אוֹ בְּסוֹד הַיְצִירָה כְּעִנְיַן פָּרָשָׁה זוֹ. אוֹ בְּחָכְמַת הַטָּבַע כְּסְמִיכוּת פָּרָשַׁת נְגָעִים לְפָרָשַׁת אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ, וְכֵן בִּשְׁאָר חָכְמוֹת. וּמַה שֶּׁבָּאָה פָּרָשַׁת נָחוֹר וְהִפְסִיק בֵּינְתַיִם, לוֹמַר כִּי בִּזְמַן הֶעָקֵדָה מִיָּד אַחַר אוֹתָן הַתּוֹלָדוֹת נוֹלְדָה רִבְקָה בַּת זוּגוֹ שֶׁל יִצְחָק, וּכְשֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה כְּבָר מֵתָה שָׂרָה, וּלְכָךְ סָמַךְ מִיָּד "וַתָּמָת שָׂרָה".

וּמַעֲמָתָּה נִתְבָּאֵר לָנוּ סְמִיכוּת רִבְקָה בַּמִּשְׁפָּט בֵּין לְפָרָשַׁת הֶעָקֵדָה שֶׁלְּפָנֶיהָ וּבֵין לְפָרָשַׁת מִיתַת שָׂרָה שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁלְּכָךְ נִסְמְכָה מִיתַת שָׂרָה לְפָרָשַׁת עֲקֵדָה, עָשָׂה הַמִּדְרָשׁ רִבְקָה וְשָׂרָה כְּאִלּוּ הֵן אַחַת, לְפִי שֶׁלֹּא נוֹלְדָה רִבְקָה עַד שֶׁמֵּתָה שָׂרָה, וּלְפִי שֶׁהָיְתָה בִּמְקוֹמָהּ וְגַם הִיא דּוֹמָה לָהּ בְּמַעֲשֶׂיהָ הַטּוֹבִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ "שָׂרָה אִמּוֹ", "וְהִנֵּה הִיא שָׂרָה אִמּוֹ", וְהוּא הַמִּדְרָשׁ שֶׁהִזְכַּרְתִּי.

(א) מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים. הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר "מֵאָה וְעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע שָׁנִים".

אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִנְהַג הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר "שָׁנָה" בְּכָל פְּרָט וּפְרָט, וְהַטַּעַם כְּדֵי לְחַלֵּק בֵּין חֶלְקֵי הַמִּסְפָּר שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה: אֲחָדִים, עֲשָׂרוֹת, מֵאוֹת. וְכֵן תִּמְצָא בְּאַבְרָהָם (בראשית כ"ה:ז'): "מֵאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים", גַּם בְּיִשְׁמָעֵאל הִזְכִּיר (שם): "מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים". "שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה", כֻּלָּם הָיוּ שָׁוִים בִּזְכוּת.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים", בַּת מֵאָה כְּבַת עֶשְׂרִים לְחֵטְא, וּבַת עֶשְׂרִים כְּבַת שֶׁבַע לְיֹפִי. וּבֵאוּרוֹ שֶׁהָיָה יָפְיָהּ הוֹלֵךְ וּמוֹסִיף בְּהִיוֹתָהּ בַּת עֶשְׂרִים שֶׁהוּא זְמַן הָעֲמִידָה, כְּמוֹ בַּת שֶׁבַע שֶׁהוּא זְמַן הַתּוֹסֶפֶת, בְּשֶׁכְּבָר יָדַעְתָּ כִּי זְמַנּוֹ שֶׁל אָדָם שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: נַעֲרוּת, וּבַחֲרוּת, וְזִקְנָה. הַנַּעֲרוּת הוּא זְמַן הַתּוֹסֶפֶת וְהָעִלּוּי, הַבַּחֲרוּת הוּא זְמַן הָעֲמִידָה בְּתִכּוּנָהּ אַחַת, הַזִּקְנָה הוּא זְמַן הַחֶסְרוֹן וְהַיְרִידָה.

וְעוֹד עַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה" כְּמִנְיַן "וַיִּהְיוּ" – שִׁלֹּשִׁים וָשֶׁבַע, כִּי מִיּוֹם שֶׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד יוֹם הָעֲקֵדָה שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה הָיוּ, וְהֵם הָיוּ עִקַּר חַיֶּיהָ שֶׁל שָׂרָה, כִּי קֹדֶם לָכֵן לֹא הָיָה לָהּ בֵּן, וּמִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים חָשׁוּב כְּמֵת, וּלְכָךְ יֹאמַר "וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה" כִּי עִקַּר הַחַיִּים שֶׁלָּהּ כְּמִסְפַּר "וַיִּהְיוּ". אֲבָל "שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה" כְּלוֹמַר כָּל הַשָּׁנִים שֶׁחָיְתָה – מֵאָה עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה הָיוּ. כַּיּוֹצֵא בּוֹ (בראשית מ"ז:כ"ח) "וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" – שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה כְּשֶׁפֵּרֵשׁ יוֹסֵף מִמֶּנּוּ, וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּמִצְרַיִם, הֲרֵי שְׁלֹשִׁים וְאַרְבַּע, מִנְיַן "וַיְחִי", כִּי הֵם הָיוּ עִקַּר חַיָּיו שֶׁל יַעֲקֹב וְכָל מַה שֶּׁבֵּינְתַיִם הָיוּ חַיֵּי צַעַר.

וְאָפְשָׁר עוֹד לוֹמַר, "וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה" עַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא נֶאֱמַר, וְיִהְיֶה זֶה לְמַה שֶּׁתִּמְצָא בְּסִמְיכוּת הַפָּרָשָׁה שְׁמוּעַת הֶעָקֵדָה וּפָרְחָה נִשְׁמָתָהּ, וּלְכָךְ הִזְכִּיר "וַיִּהְיוּ", שֶׁהוּא לְשׁוֹן קִיּוּם, וְלֹא הִזְכִּיר "שְׁנֵי", כִּי הַחַיִּים הֵהֵם אֵינָם נוֹפְלִים תַּחַת הַזְּמַן וְאֵינָם מְחֻבָּרִים מִשָּׁנִים. "שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה" הוּא חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וּלְכָךְ הִזְכִּיר בְּמִסְפָּר וְאָמַר בּוֹ "שְׁנֵי" כִּי הוּא הַמִּסְפָּר הַמְחֻבָּר מִשָּׁנִים.

ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע, הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי הַצַּדֶּקֶת הַזֹּאת מֵתָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְנִקְבְּרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי בְּמִיתָתָהּ כְּתִיב: "הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן", וּבְקִבּוּרָתָהּ כְּתִיב בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה: "וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ וגו' הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן". וּבָא וְלַמֵּד עַל זְכוּתָהּ הַגְּדוֹלָה כִּי מִיתָתָהּ וּקְבוּרָתָהּ הָיוּ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם עָתִיד לִהְיוֹת בֵּית אֱלֹהִים, וְשָׁם שַׁעַר הַשָּׁמַיִם. וְיִקְרָא הַכָּתוּב לְחֶבְרוֹן "קִרְיַת אַרְבַּע" עַל שֵׁם אַרְבָּעָה זוּגוֹת שֶׁנִּקְבְּרוּ שָׁם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ: אָדָם וְחַוָּה, אַבְרָהָם וְשָׂרָה, יִצְחָק וְרִבְקָה, יַעֲקֹב וְלֵאָה. אוֹ עַל אַרְבַּעַת הַגִּבּוֹרִים, אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי וַאֲבִיהֶם שֶׁהָיוּ דָּרִים שָׁם. אוֹ עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה מֵחֶלֶק שִׁבְטוֹ שֶׁל יְהוּדָה שֶׁהָיָה הַבֵּן הָרְבִיעִי.

וַיִּתֶּכֶן לוֹמַר עוֹד בְּשֵׁם "קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן" הִיא נִקְרֵאת "חֶבְרוֹן" עַל שֵׁם שֶׁכָּל הַמְּקוּבָּר שָׁם נַפְשׁוֹ מִתְחַבֶּרֶת לְמַעְלָה בְּעִיר אֱלֹהִים עִם אַרְבַּע מֵחָנוֹת שְׁכִינָה, וְלֹא לְחִנָּם חָמְדוּהָ אֲבוֹת הָעוֹלָם אֶלָּא שֶׁמִּשָּׁם זוֹכוֹת הַנְּשָׁמוֹת לְהִתְחַבֵּר לְשָׁרְשָׁן שֶׁהוּא כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְזֶהוּ "קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן".

וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ. אִם הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁבָּא מִמָּקוֹם אַחֵר הָיָה מְפֹרָשׁ הַכָּתוּב וְאוֹמֵר "וַיָּבֹא מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי", אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ שֶׁנִּתְעוֹרֵר בְּהֶסְפֵּדָהּ שֶׁל שָׂרָה, כִּי כָּל הַמִּתְעוֹרֵר בְּאֵיזוֹ מְלָאכָה שֶׁתִּהְיֶה יִקְרָאֶנּוּ הַכָּתוּב "בָּא אֵלֶיהָ". וְזֶה לְשׁוֹן רז"ל בַּמִּשְׁנָה בְּמַסֶּכֶת תָּמִיד בְּעִנְיַן הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ שֶׁל עוֹלָה, אָמַר: "בָּא לַדֶּפֶן הַשְּׁמָאלִית", "בָּא לוֹ לַגָּרָה וְהִנִּיחַ בּוֹ שְׁתֵּי צְלָעוֹת", "בָּא לוֹ לָעֶקֶץ", "אֲנִי לֹא בָאתִי לִידֵי מִדָּה זוֹ". וּמַה שֶּׁיִּתְחַזֵּק לְךָ זֶה, כִּי הִזְכִּיר לְשׁוֹן בִּיאָה בְּלָמֶ"ד, כִּי לֹא אָמַר "וַיָּבֹא אַבְרָהָם וַיִּסְפֹּד אֶת שָׂרָה". וּמַה שֶּׁאָמַר "לִסְפֹּד לְשָׂרָה" כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּירָהּ כְּבָר בִּשְׁמָהּ "וַתָּמָת שָׂרָה", הָיָה רָאוּי לוֹמַר "לִסְפֹּדָהּ וְלִבְכֹּתָהּ", אֲבָל דֶּרֶךְ הַסּוֹפְדִים לְהַזְכִּיר שֵׁם הַמֵּת בְּהֶסְפְּדָן. כְּעִנְיַן דָּוִד (שמואל ב א':כ"ג): "שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם". וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר עוֹד "וְלִבְכֹּתָהּ וּלְקָבְרָהּ", כִּי הַקְּבוּרָה עִקַּר גְּמִילוּת הַחֶסֶד וּגְמַר הַהֶסְפֵּד וְהַבְּכִי, וְעִקַּר הַדְּבָרִים שֶׁהִתְעוֹרֵר אַבְרָהָם לָהֶם הִיא הַקְּבוּרָה שֶׁהִיא מִמִּדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רַב חֶסֶד. אֲבָל אִלּוּ אָמַר כֵּן הָיָה נִרְאֶה שֶׁהָיוּ כָּל הַדְּבָרִים תְּכוּפִים זֶה אַחַר זֶה, מִסְפֵּד וּבְכִי וּקְבוּרָה, וְלֹא כֵן הַדָּבָר אֲבָל הַמִּסְפֵּד וְהַבְּכִי הָיוּ תְּכוּפִים וְאֵין כֵּן הַקְּבוּרָה, כִּי הֵצֶרֶךְ תְּחִלָּה לְבַקֵּשׁ מָקוֹם.

וְנִרְאֶה לִי עוֹד כִּי הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "וַיָּבֹא אַבְרָהָם וְיִצְחָק לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ", כִּי בְּוַדַּאי רָאוּי הָיָה יִצְחָק לִסְפֹּד לְאִמּוֹ הַצַּדֶּקֶת וְלִבְכּוֹת עָלֶיהָ, שֶׁהֲרֵי הַחִיּוּב בּוֹ גָּדוֹל מְאֹד יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא בְּאַבְרָהָם, וְעוֹד שֶׁהִיא אֲהֻבָתוֹ אֲהֻבָה יְתֵרָה שֶׁיִּלְדָה אוֹתוֹ עַל דֶּרֶךְ הַפֶּלֶא, וְהָיְתָה נַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ.

אֲבָל יִתָּכֵן לוֹמַר שֶׁלֹּא יָדַע יִצְחָק בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק שֶׁמִּיתָתָהּ הָיְתָה בִּשְׁבִילוֹ בְּשְׁמוּעַת הָעֲקֵדָה, עַל כֵּן הֶעְלִימוּ מִמֶּנּוּ מִיתָתָהּ וְלֹא הִגִּידוּ לוֹ. וּמִן הַסַּעַם הַזֶּה לֹא רָאִינוּ שֶׁיְּזַכִּירֻנוּ הַכָּתוּב לְיִצְחָק כְּלָל לֹא בְּמִיתָתָהּ וְלֹא בְּקִבּוּרָתָהּ. גַּם מֵעֵת שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ לֹא רְאִינוּהוּ, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁהָלְכוּ אַבְרָהָם וְיִצְחָק לְהַר הַמּוֹרִיָּה כָּתוּב בַּחֲזָרָה (בראשית כ״ב:י״ט): ״וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו״, וְהָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״וַיָּשׁוּבוּ אֶל הַנְּעָרִים״, וְלֹא הִזְכִּיר חֲזָרַת יִצְחָק.

וְיִתָּכֵן שֶׁנִּשְׁאַר שָׁם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה שָׁלֹשׁ שָׁנִים עַד שֶׁנִּשְׁלְמוּ לוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשָׂא רִבְקָה, וּמִפְּנֵי זֶה לֹא נִזְכַּר שׁוּבוֹ עַד שֶׁהֵבִיא לוֹ הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה, וְאָז הִזְכִּירוֹ הַכָּתוּב, הוּא שֶׁאָמַר (בראשית כ״ד:ס״ב): ״וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי״.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיָּבֹא אַבְרָהָם״, מֵהַר הַמּוֹרִיָּה בָּא, שָׁמְעָה בָּעֲקֵדָה וּפָרְחָה נִשְׁמָתָהּ, וּלְכָךְ נִסְמְכָה מִיתָתָהּ לְפָרָשָׁה הָעֲקֵדָה.

ג **וַיָּקָם אַבְרָהָם וְגוֹ׳ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת.** אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם הָיוּ בְּנֵי חֵת, וְכֵן כְּתִיב (בראשית י׳:ט״ו): ״וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת חֵת״, וְכֻלָּם בְּנֵי כְּנַעַן הֵם, וְלִמְּדָנוּ הַכָּתוּב דֶּרֶךְ אֶרֶץ כִּי הַמְדַבֵּר בָּרַבִּים צָרִיךְ לַעֲמוֹד, וְכֵן חָזַר לְמַטָּה: ״וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר״.

וְגָרְאָה כִּי הַמִּנְהָג הָיָה כְּשֶׁיְּדַבֵּר הַיָּחִיד בִּפְנֵי רַבִּים מְדַבֵּר מֵעוֹמֶד וּבְכַלּוֹתוֹ לְדַבֵּר יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ, וְכֵן עָשָׂה אַבְרָהָם דִּבֵּר מֵעוֹמֶד, וְאָמַר: ״גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם״, וְאַחַר כָּךְ יָשַׁב בִּמְקוֹמוֹ וְעָנוּ בְּנֵי חֵת: ״שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה״, וְכַאֲשֶׁר רָצָה לְדַבֵּר שֵׁנִית עָמַד וְדִבֵּר, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לַחְזֹר שֵׁנִית: ״וַיָּקָם אַבְרָהָם״.

וּמַה שֶּׁאָמַר ״מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ״ וְהִיא הָיְתָה נְקֵבָה, מִפְּנֵי שֶׁהַגּוּף לְשׁוֹן זָכָר, וּמַה שֶּׁיְּמוּת מִן הָאָדָם הוּא הַגּוּף לֹא הַנֶּפֶשׁ כִּי הִיא קַיֶּמֶת נִצְחִית.

ד **תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם.** הָיָה הַמִּנְהָג לִהְיוֹת לְכָל מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה שְׂדֵה בֵּית הַקְּבָרוֹת בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהָיָה לָהֶם שָׂדֶה אֶחָד יְקֻבְּרוּ שָׁם הַגֵּרִים. וְעַל כֵּן אָמַר אַבְרָהָם: ״גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם״, כְּלוֹמַר גֵּר אָנֹכִי מֵאֶרֶץ אַחֶרֶת שֶׁבָּאתִי לְהִתְיַשֵּׁב עִמָּכֶם וְאֵין לִי בֵּית הַקְּבָרוֹת שֶׁיִּהְיֶה לִי נַחֲלַת אָבוֹת, וְאַתֶּם ״תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם״, שֶׁאֶהְיֶה כְּאֶחָד מִכֶּם אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי גֵּר, מֵאַחַר שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לְהִתְיַשֵּׁב עִמָּכֶם. וְהֵשִׁיבוּ לוֹ: ״שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי״. אָמַר ״שְׁמָעֵנוּ״ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְאָמַר ״אֲדֹנִי״ בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כִּי הָיָה יָחִיד מְדַבֵּר עִם אַבְרָהָם בְּעַד כֻּלָּם, וּמִפְּנֵי כְּבוֹדָם לֹא רָצָה לֵאמֹר ״אֲדֹנֵנוּ״ וְאָמַר ״אֲדֹנִי״ דֶּרֶךְ מוּסָר. וְאָמַר ״נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ״, כְּלוֹמַר אֵינְךָ נֶחְשָׁב בְּעֵינֵינוּ כְּגֵר אֲבָל אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ נְשִׂיא אֱלֹהִים, כִּי הַגֵּר הַבָּא מִן הַחוּץ הוּא נִבְזֶה וְאַתָּה בְּתוֹכֵנוּ נִכְבָּד וְנָשִׂיא כַּמֶּלֶךְ, וַאֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לָךְ, וְעַל כֵּן בְּחַר לְךָ אֵיזֶה שְׂדֵה בֵּית הַקְּבָרוֹת שֶׁתִּרְצֶה, וְשָׁם קְבֹר מֵתֶךָ, כִּי אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִמְנַע מִמְּךָ אֲפִלּוּ קִבְרוֹ הַמְיֻחָד לוֹ. וְהוּא הֵשִׁיב לָהֶם ״אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם״, כְּלוֹמַר אֵין חֶפְצִי לִקְבֹּר מֵתִי בִּשְׂדֵה קֶבֶר אַחֵר, אֲבָל אִם תִּרְצוּ לְהֵיטִיב לִי ״פִּגְעוּ בְּעֶפְרוֹן בֶּן צֹחַר״, כְּךָ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן.

ט **וְיִתֶּן לִי אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה,** נִקְרֵאת ״מַכְפֵּלָה״ עַל שֵׁם שֶׁכָּפַל שָׁם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹמָתוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, וְהָיָה נִקְרָא כֵּן מֵעוֹלָם וּבְנֵי חֵת לֹא הָיוּ יוֹדְעִים הַסַּעַם לָמָּה. גַּם עֶפְרוֹן לֹא הָיָה מוֹכֵר עַל דַּעַת שֶׁיֵּשׁ שָׁם קֶבֶר. וּמַה שֶּׁאָמַר ״וְיִתֶּן לִי״, וְאָמַר ״יִתְּנֶנָּה לִי״, כְּלוֹמַר אֲנִי אֶחְשׁוֹב שֶׁיִּתְּנֶנָּה לִי מַתָּנָה אֲבָל ״בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי״, כִּי אַבְרָהָם לֹא הָיָה שׁוֹאֵל מַתָּנָה כִּי אִם מְכִירָה, גַּם לֹא הָיָה שׁוֹאֵל הַשָּׂדֶה רַק הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַשָּׂדֶה כִּי דַי לוֹ בָּזֶה לִקְבוּרָה. וְעֶפְרוֹן הֵשִׁיב לוֹ דֶּרֶךְ מוּסָר: ״הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ״, כִּי נִכְבָּד כָּמוֹךָ לֹא יִתֵּן לְךָ שֶׁתִּהְיֶה הַמְּעָרָה שֶׁלְּךָ וְהַשָּׂדֶה לְאַחֵר, אֲבָל הַכֹּל אֲנִי נוֹתֵן לְךָ מַתָּנָה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה. וּלְשׁוֹן ״נָתַתִּי״ יִרְצֶה בּוֹ הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ נָתַתִּי, וְכֵן הֵשִׁיב אַבְרָהָם לוֹ: ״נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה״, כְּלוֹמַר אֵינִי רוֹצֶה מַתְּנַת חִנָּם רַק שֶׁתִּמְכְּרֶנָּה לִי, וְעִנְיַן הַפְּרָעוֹן הֲרֵי כְּאִלּוּ נָתַתִּי.

טו **אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף.** כְּתַרְגּוּמוֹ אֶרֶץ שֶׁהִיא שָׁוָה כֵּן. אוֹ יֹאמַר כִּי עֶפְרוֹן קָנָה אוֹתָהּ אוֹ אֲבוֹתָיו הַקַּדְמוֹנִים בַּכֶּסֶף הַזֶּה. וְדַעַת רז״ל שֶׁלֹּא הָיְתָה שָׁוָה כָּל כָּךְ אֲבָל עֶפְרוֹן קָצַב הַדָּמִים בְּיֹקֶר גָּדוֹל, וְאַבְרָהָם מִתּוֹךְ נְדִיבוּתוֹ הוֹדָה בַּדָּבָר.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִיא״, הַצַּדִּיקִים אוֹמְרִים מְעַט וְעוֹשִׂים הַרְבֵּה, מִנַּיִן, מֵאַבְרָהָם שֶׁאָמַר (בראשית י״ח:ו׳): ״וְאֶקְחָה פַת לֶחֶם״, וּכְתִיב: ״מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת״, וּכְתִיב: ״וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם״. אֲבָל הָרְשָׁעִים אוֹמְרִים הַרְבֵּה וַאֲפִלּוּ מְעַט אֵינָם עוֹשִׂים, מִנַּיִן, מֵעֶפְרוֹן שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם: ״אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף״ וְגוֹ׳, וּלְבַסּוֹף כְּתִיב: ״וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן עֹבֶר לַסֹּחֵר״. עֶפְרוֹן רָשָׁע הָיָה וְהָיְתָה עֵינוֹ צָרָה, ״עֶפְרֹן״ כְּתִיב, בְּגִימַטְרִיָּא ר״ע עַיִ״ן.

וְהַנָּה אַבְרָהָם שׁוֹנֵא מַתָּנוֹת הָיָה וְלֹא רָצָה לְקַבֵּל מַתָּנָה מִמֶּנּוּ כִּי אִם בְּכֶסֶף מָלֵא, וְכֵן דַּרְכָּן שֶׁל צַדִּיקִים. וְכֵן מָצִינוּ בְּדָוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁקָּנָה הַגֹּרֶן וְלֹא רָצָה לְקַבֵּל מִן אַרְוָנָה שֶׁהָיָה נוֹתֵן לוֹ בְּמַתָּנָה. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שמואל ב כ״ד:כ״ב): ״וַיֹּאמֶר אַרְוָנָה אֶל דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָיו רְאֵה הַבָּקָר לְעֹלָה וְהַמֹּורִגִים וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים״, וְהֵשִׁיב לוֹ דָּוִד: ״לֹא כִּי קָנֹה אֶקְנֶה מֵאִתְּךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַה׳ אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם״, וּכְתִיב: ״וַיִּקֶן דָּוִד אֶת הַגֹּרֶן וְאֶת הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַה׳״.

כ **וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ.** וַהֲלֹא כְּבָר אָמַר לְמַעְלָה: ״וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה וְגוֹ׳ לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה״. אֲבָל הָרִאשׁוֹן ״וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן״ הָיָה אַחֲרֵי הַפֶּרָעוֹן וְקֹדֶם הַקְּבוּרָה, לוֹמַר כִּי קָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה, וְאַחֲרֵי הַקְּבוּרָה הִזְכִּיר ״וַיָּקָם הַשָּׂדֶה״, וְהִזְכִּיר לְשׁוֹן ״אֲחֻזָּה״ כִּי כַּאֲשֶׁר קָבַר אֶת

מֵתוֹ שָׁם אָז הָיָה מֵחֲזִק בַּקַּרְקַע וְהָיָה אֲחֻזָּתוֹ. וְאָמַר "מֵאֵת בְּנֵי חֵת" וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר "מֵאֵת עֶפְרוֹן", אֲבָל בָּא הַכָּתוּב הָרִאשׁוֹן לוֹמַר כִּי מֵאֵת עֶפְרוֹן הָיָה לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה, וְלָכֵן הִזְכִּיר "שְׂדֵה עֶפְרוֹן" וְלֹא "הַשָּׂדֶה", וּבְכָאן אָמַר "וַיָּקָם הַשָּׂדֶה" לוֹמַר כִּי קָם הַשָּׂדֶה לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת קֶבֶר "מֵאֵת בְּנֵי חֵת" שֶׁלֹּא עִרְעֲרוּ בּוֹ מֵעוֹלָם.

וַיֵּשׁ בְּפָרָשָׁה זוֹ שְׁמוֹנָה פְּעָמִים "בְּנֵי חֵת", וְאֶחָד בְּסוֹף הַסִּדְרָה (בראשית כ"ה:י'): "הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חֵת", וְאֶחָד בְּסוֹף הַסֵּפֶר בְּעִנְיַן יַעֲקֹב (בראשית מ"ט:ל"ב) "מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי חֵת", חֲרֵי עֶשֶׂר.

וְנִרְאֶה כִּי זְכוּת גָּדוֹל לִבְנֵי חֵת שֶׁהוֹדוּ לְמָקוֹם הַקְּבוּרָה שֶׁיִּהְיוּ נִזְכָּרִים בַּתּוֹרָה עֶשֶׂר פְּעָמִים בִּקְבוּרַת כָּל הָאָבוֹת.

וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: כַּמָּה דְיוֹאוֹת מִשְׁתַּפְּכִין לְכְתוֹב עֶשֶׂר פְּעָמִים בַּתּוֹרָה "בְּנֵי חֵת", כְּנֶגֶד עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. וּלְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל הַמְבָרֵר מִקָּחוֹ שֶׁל צַדִּיק כְּאִלּוּ מְקֵיֵם עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים כְּשֶׁקָּנָה דָּוִד אֶת הַגֹּרֶן מֵאֲרַוְנָה הַיְבוּסִי עֶשֶׂר פְּעָמִים "אָרְנָן". וְיֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת הָרוֹמֶזֶת כִּי אַף אִם תִּגְדַּל מַעֲלַת הָאָדָם וְהָיָה הָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּמְלוֹאוֹ שֶׁלּוֹ, אֵין לוֹ בּוֹ אֶלָּא קִבְרוֹ שֶׁל אַרְבַּע אַמּוֹת, שֶׁהֲרֵי אַבְרָהָם כָּל הָאָרֶץ נִתְּנָה לוֹ בְּמַתָּנָה, וּמַה שֶּׁקָּנָה שָׁם רֹאשׁוֹנָה מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה הָיָה בְּקֶרִית אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן. וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ לָקְחוּ רַבָּה לְפִי חֶרֶב, מָצִינוּ שְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת שֶׁהָיוּ מְעֻלִּים מִכָּל שְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת, אֲשֶׁר בָּאוּ לְיָדָם עַל יְדֵי קְנִיַּת כֶּסֶף, וְאֵלּוּ הֵן: חֶבְרוֹן, וְהַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל, וְהַר הַמּוֹרִיָּה. חֶבְרוֹן, הוּא שֶׁכָּתוּב כָּאן: "לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה", וּכְתִיב: "הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם" וְגוֹ'. הַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל שֶׁשָּׁם כָּרְתוּ בְּרִית וְקִבְּלוּ עֲלֵינוּ הַתּוֹרָה בְּאָלָה, וּכְתִיב עָלָיו (בראשית ל"ג:י"ט): "וַיִּקֶן אֶת חֶלְקַת הַשָּׂדֶה". הַר הַמּוֹרִיָּה, הוּא שֶׁכָּתוּב (שמואל ב כ"ד:כ"ד): "וַיִּקֶן דָּוִד אֶת הַגֹּרֶן" וְגוֹ'.

פרק כד

א **וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים.** בֵּאֵר הַכָּתוּב כִּי מִצַּד שֶׁהָיָה זָקֵן פָּחַד עַל עַצְמוֹ פֶּן יָמוּת טֶרֶם הַשִּׂיאוֹ אֶת יִצְחָק, וְלֹא רָצָה לִשְׁלֹחַ שָׁם הָעֶבֶד בִּלְתִּי שְׁבוּעָה פֶּן יָמוּת טֶרֶם שֶׁיִּזָּהֵר מִן הַשְּׁלִיחוּת, וְעַל כֵּן הִשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ כִּי יָדַע בְּיִצְחָק שֶׁיִּשְׁמַע לַעֲצָתוֹ וְלֹא יַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי פִיו. וּמַה שֶּׁלֹּא הִשְׁבִּיעַ בָּזֶה לְיִצְחָק, לְפִי שֶׁאִלּוּ הִשְׁבִּיעוֹ הָיָה הָעֶבֶד מְרֻמֶּה אוֹתוֹ בְּטַעֲנוֹתָיו וְתַחְבּוּלוֹתָיו, כִּי "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה" (הושע י"ב:ח'), וּלְחַזֵּק הָעִנְיָן יוֹתֵר הִשְׁבִּיעַ אֶת הָעֶבֶד.

וּבַמִּדְרָשׁ: מִפְּנֵי אַרְבָּעָה דְּבָרִים זְקֵנָה קוֹפֶצֶת עַל הָאָדָם: מִפְּנֵי הַיִּרְאָה, מִפְּנֵי כַּעַס הַבָּנִים מִפְּנֵי אִשָּׁה רָעָה, מִפְּנֵי מִלְחָמוֹת. מִפְּנֵי הַיִּרְאָה מִנַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א כ"א:ל'): "וְלֹא יָכוֹל דָּוִד לָלֶכֶת לְפָנָיו לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים כִּי נִבְעַת מִפְּנֵי חֶרֶב מַלְאַךְ ה'", וּכְתִיב (מלכים א): "וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים". מִפְּנֵי כַּעַס בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ב':כ"ב): "וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו". מִפְּנֵי הַמִּלְחָמוֹת, אַחֲרֵי הַמִּלְחָמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ כְּתִיב (יהושע י"ג:א'): "וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים". מִפְּנֵי אִשָּׁה רָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א י"א:ד'): "וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת לְבָבוֹ". אֲבָל אַבְרָהָם אִשְׁתּוֹ מְכַבְּדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאדֹנִי זָקֵן".

וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט פֵּרוּשׁוֹ בְּכָל דָּבָר, כְּלוֹמַר שֶׁהָיָה שָׁלֵם בַּכֹּל, בְּעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֹרֶךְ יָמִים, אֵין חָסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה רַק שֶׁיִּרְאֶה בָּנִים לְבָנָיו, וּמִפְּנֵי שֶׁהִתְאַוָּה לָזֹאת הִשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ שֶׁיֵּלֵךְ בִּשְׁלִיחוּת זֶה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל", רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ בַּת, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בַּת הָיְתָה לוֹ, אֲחֵרִים אוֹמְרִים: בַּת הָיְתָה לוֹ וּ"בַכֹּל" שְׁמָהּ. כְּוִן רַבִּי מֵאִיר לוֹמַר כִּי הַבְּרָכָה הִיא שֶׁלֹּא הָיְתָה לוֹ בַּת, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לְהַשִּׂיאָהּ כִּי אִם לִבְנֵי כְּנַעַן הַזָּרַע הַמְקֻלָּל, וְאַף אִם יִתְחַתֵּן עִם אַנְשֵׁי אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ גַּם שָׁם הָיְתָה עוֹבֶדֶת עֲבוֹדָה זָרָה בִּכְלָלָם כִּי הָאִשָּׁה בִּרְשׁוּת בַּעְלָהּ. וְכֵוָן רַבִּי יְהוּדָה לוֹמַר כִּי בַּת הָיְתָה לוֹ, וַאֲפִילּוּ בַּת לֹא חַסְרִיהּ רַחֲמָנָא, וְהִיא הַבְּרָכָה "בַּכֹּל", כִּי הָיָה לוֹ כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּטֶבַע בְּנֵי אָדָם לְהִתְאַוּוֹת לָהֶם, בָּנִים וּבָנוֹת. וְכַוָּנַת אֲחֵרִים בְּאָמְרָם: בַּת הָיְתָה לוֹ וּבַכֹּל שְׁמָהּ, גִּלּוּ לָנוּ בְּמַאֲמָר זֶה סוֹד גָּדוֹל, וּבֵאֲרוּ שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה בִּבְרָכָה זֹאת בְּמַה שֶּׁהָיְתָה לוֹ בַּת אוֹ לֹא הָיְתָה לוֹ בַּת, אֵין הַכַּוָּנָה בִּבְרִכַּת עִסְקֵי הַגּוּף כְּלָל כִּי אִם בִּבְרָכָה בְּעִסְקֵי הַנֶּפֶשׁ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, בֵּאוּר הָעִנְיָן שֶׁזָּכָה אַבְרָהָם עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְהִשִּׂיג הַמִּדָּה שֶׁשְּׁמָהּ "כֹּל", אֲשֶׁר כָּל הַמִּתְבָּרֵךְ בָּהּ מִתְבָּרֵךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. וּמִזֶּה אָמְרוּ אֲחֵרִים: בַּת הָיְתָה לוֹ, כְּלוֹמַר מִדָּה הָיְתָה לוֹ, מִלְּשׁוֹן "אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל" (מלכים א ז':כ"ו). וְאָמְרוּ "וּבַכֹּל שְׁמָהּ", מִפְּנֵי שֶׁהִיא בְּתוֹךְ מִדַּת הַכֹּל, נֶאֱצָלֶת מִן הַמִּדָּה שְׁשְׁמָהּ "כֹּל", וְהַנֶּאֱצָלֶת הַזֹּאת תִּקָּרֵא "בַּת", וְהִיא בֵּית דִּינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּלְכָךְ אָמַר "וַה' בֵּרַךְ", וְלֹא אָמַר "וַיְבָרֶךְ ה'". וְהָבֵן הַכְּלָל הַזֶּה כִּי הָעִנְיָן נִסְתָּר. וְהָרַמְבַּ"ן ז"ל גִּלָּהוּ בְּפֵרוּשׁ וְהִרְחִיב בּוֹ הַבֵּאוּר יוֹתֵר מִדַּאי.

ב **שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכִּי.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שָׁאַל מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁיִּכְרוֹת בְּרִית עִמּוֹ לְהִשְׁתַּעְבֵּד לוֹ שִׁעְבּוּד מְשֻׁרֶת לְאָדוֹן, אומנג"י בְּלַעַז, וְהַשֵּׁנִי שֶׁיִּשָּׁבַע לוֹ בַּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ.

וְדַע כִּי הַמִּשְׁפָּט בַּיָּמִים הָהֵם הָיָה לָשׂוּם יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ מִי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּתוֹ. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם ז"ל "שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יֶרְכִּי", הָיָה מִנְהָגָם כִּי הָיָה הָאָדוֹן יוֹשֵׁב וְיֶרְכּוֹ עַל יַד הָעֶבֶד, כְּטַעַם הִנֵּה יָדֵי תַּחַת רְשׁוּתְךָ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ, וְזֶה הַמִּשְׁפָּט עוֹדֶנּוּ הַיּוֹם בְּאֶרֶץ הוֹדוּ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, "שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יֶרֶכִי וְאַשְׁבִּיעֲךָ" וְגוֹ', הַכֹּל דָּבָר אֶחָד, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ רז"ל: הִשְׁבִּיעוֹ בְּמִצְוַת מִילָה שֶׁהִיא הַמְּחֻדֶּשֶׁת לוֹ. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר "בַּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם", לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שְׁמוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּמִצְוָה אַחַת מִן הַמִּצְוֹת הֲלֹא הִיא חֵלֶק אֶחָד מִן הַשֵּׁמוֹת, וְהֶבֶן זֶה.

וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ. אַל תִּתְמַהּ אִם הִזְכִּיר אַבְרָהָם "אֱלֹהֵי הָאָרֶץ", לְפִי שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה כְּשֶׁהִשְׁבִּיעַ אֶת הָעֶבֶד, וְהַכְּתוּבִים מְיַחֲסִים הָאֱלֹהוּת תָּמִיד עַל אֲמָה מְיֻחֶדֶת וְעַל אֶרֶץ מְיֻחֶדֶת, וְהוּא שֶׁכָּתוּב: "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", "אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַיִם", זֶהוּ (דה"ב ל"ב:י"ט) "וַיְדַבְּרוּ אֶל אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלַיִם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ". וְלֹא מָצִינוּ בְּכָל הַכְּתוּבִים שֶׁיִּתְיַחֵס הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת וְלֹא בִּשְׁאָר הָאֲרָצוֹת, לְפִי שֶׁהָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה הִיא נַחֲלַת ה' בִּיְחוּד. וְעַל כֵּן הִזְכִּיר אַבְרָהָם שֵׁם "אֱלֹהֵי הָאָרֶץ", כִּי שָׁם הָיָה, וְאִלּוּ הָיָה חוּצָה לָאָרֶץ לֹא הָיָה מַזְכִּיר זֶה. וְעַל כֵּן אָמַר בְּסָמוּךְ: "ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי", וְלֹא הִזְכִּיר "אֱלֹהֵי הָאָרֶץ", מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר בֵּית אָבִיו וְאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ שֶׁהֵם בְּחוּצָה לָאָרֶץ וְהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר כֵּן, כִּי לֹא רָצָה אַבְרָהָם לָשׂוּם דִּבְרָתוֹ כִּי אִם לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן, לֹא לֵאלֹהֵי חוּצָה לָאָרֶץ. וְזֶה מַאֲמָרָם ז"ל: כָּל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א כ"ו:י"ט): "כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים".

וּבָאוּר הַמַּאֲמָר הַזֶּה דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מִן הָאֱמֶת הַמְיֻחֶדֶת וְאֵין לוֹ אוֹתוֹ אֱלוֹהַּ הַמְיֻחָד עָלֶיהָ שֶׁהוּא אֲדוֹן הַכֹּל יִתְבָּרַךְ.

וְהָאֱמֶת רַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי מַה שֶּׁהִזְכִּיר הָאָרֶץ לְפִי שֶׁכָּל נְשׁוּאִים בָּאָרֶץ מִן הַשָּׁמַיִם הֵם, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רז"ל: בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי, וַאֲפִלּוּ מֵעֵבֶר לַיָּם.

ג **אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי.** הִזְהִירוֹ בִּשְׁבוּעָה שֶׁלֹּא יִקַּח אִשָּׁה לִבְנוֹ מִבְּנוֹת כְּנַעַן הַזָּרַע הַמְקֻלָּל, לְפִי שֶׁהָאִשָּׁה מוֹכֶנֶת לְפַרְעָנוּת תַּשָּׂה אֶת הָאָדָם לְצַדָּהּ כִּי כֵן עֶשְׂתָה אֵם כָּל חָי, וּכְמוֹ שֶׁיָּדוּעַ מֵעִנְיַן שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּנָשִׁים נָכְרִיּוֹת שֶׁנִּשָּׂא עַמֳּנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת צִידְנִיּוֹת חִתִּיּוֹת, שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב (מלכים א י"א:ד'): "וַיְשִׁיו הִטּוּ אֶת לְבָבוֹ". וְעַל כֵּן הֶקֵבַע בְּיִשְׂרָאֵל מִנְהָג לִקְרֹא פָּרָשָׁה זוֹ לְחָתָן בְּיוֹם חֻתָּנָתוֹ, לְהַזְכִּיר הָעָם שֶׁיִּזָּהֵר בְּנִשּׂוּאָיו, וְשֶׁלֹּא יִקַּח אִשָּׁה לְשֵׁם יֹפִי, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי ל"א:ל'): "שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי", וְלֹא לְשֵׁם מָמוֹן, כִּי הַמָּמוֹן עָשׂה יַעֲשֶׂה לוֹ כְּנַפַּיִם כְּנֶשֶׁר יָעוּף הַשָּׁמָיִם, וְלֹא אִשָּׁה לְשֵׁם שָׂרַת הַקָּרוֹבִים וּבְנֵי מִשְׁפָּחוֹת שֶׁיִּהְיֶה נָעְזָר בָּהֶם וְיוּכַל לְהִשְׁתָּרֵר, לְפִי שֶׁהוּא נִכְשָׁל וְנֶעֱנָשׁ בְּכָל אַחַת וְאַחַת מִשָּׁלֹשׁ כַּוָּנוֹת אֵלּוּ. אֲבָל יִצְטָרֵךְ שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם וְשֶׁיִּדְבַּק בְּמִשְׁפָּחָה הֲגוּנָה, לְפִי שֶׁהַבָּנִים נִמְשָׁכִים בְּמִדּוֹתֵיהֶם בְּטֶבַע אַחַר מִשְׁפַּחַת הָאֵם, כִּי כֵן טֶבַע בַּיִן לִהְיוֹת טַעְמוֹ נִמְשָׁךְ אַחַר הַכְּלִי אֲשֶׁר עָמַד בְּתוֹכוֹ.

וְעוֹד יֵשׁ בְּפָרָשָׁה זוֹ אַזְהָרָה לְאָדָם שֶׁיִּשָּׂא אִשָּׁה מִבְּנוֹת מִשְׁפַּחְתּוֹ וְשֶׁיִּדְבַּק בִּקְרוֹבוֹתָיו, כִּי כֵן עָשָׂה אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק". וְכֵן עִמְּרָם שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמות ב':א'): "וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לֵוִי". כִּי כְּשֶׁהַבְּרִיּוֹת מִזְדַּוְּגוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד אֶל מִינוֹ הַשָּׁלוֹם מִתְקַיֵּם וּמִתְרַבֶּה בָּעוֹלָם, וְאִם אוּלַי יִשָּׂא אִשָּׁה לְמַטָּה מִמַּדְרֵגָתוֹ, יִהְיֶה לִבּוֹ גַּס עָלֶיהָ וְיַגִּיעַ לוֹ קָלוֹן. גַּם אִם יִשָּׂאֶנָּה לְמַעְלָה מִמַּדְרֵגָתוֹ, תִּתְגָּאֶה עָלָיו וְכָל יְמֵיהֶם יַעַמְדוּ בְּקִטָּטָה וּמְרִיבָה. וּכְבָר הִמְשִׁילוּ רז"ל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַדְּבֵקוֹת זוֹ עִם זוֹ שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת בְּמַעֲלָה שָׁוָה, מָשָׁל לְעִנְבֵי הַגֶּפֶן בְּעִנְבֵי הַגֶּפֶן, דָּבָר נָאֶה וּמִתְקַבֵּל. וּכְשֶׁאַחַת הֲגוּנָה וְהָאַחֶרֶת לֹא כֵן, אָמַר הַמָּשָׁל לְעִנְבֵי הַגֶּפֶן בְּעִנְבֵי הַסְּנֶה, דָּבָר כָּעוּר אֵינוֹ מִתְקַבֵּל. וְעַל כֵּן רָאוּי לְאָדָם שֶׁיִּשָּׂא אִשָּׁה לְשֵׁם שָׁמַיִם, הַטּוֹבִים יִדְבְּקוּ בַּטּוֹבִים וְהָרָעִים לֹא יוּכְלוּ לְהִדָּבֵק רַק עִם הָרָעִים, כִּי כָּל אֶחָד הוֹלֵךְ אַחַר מִינוֹ וְהַדּוֹמֶה לוֹ, שֶׁהֲרֵי הַטּוֹבִים מוֹאֲסִים אֶת הָרָעִים וְעַל כֵּן תָּבֹא הַמְּרִיבָה בְּחִבּוּרָם, כִּי אֵין הַשָּׁלוֹם מִתְקַיֵּם אֶלָּא כְּשֶׁהֵם מִזְדַּוְּגִים כָּל אֶחָד וְאֶחָד אֶל מִינוֹ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהילים קכ"ה:ד'): "הֵיטִיבָה ה' לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם", קְרָא הַכָּתוּב הַמִּזְדַּוְּגִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ אֲשֶׁר כַּוָּנָתָם לְשֵׁם שָׁמַיִם טוֹבִים וִישָׁרִים, וְהִגִּיד הַכָּתוּב כִּי כְּשֶׁהַטּוֹבִים דְּבֵקִים עִם הַיְשָׁרִים, וְהַמַּטִּים עַקַלְקַלּוֹתָם עִם פֹּעֲלֵי הָאָוֶן, אָז יִהְיֶה שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

ו **פֶּן תָּשִׁיב אֶת בְּנִי שָׁמָּה.** בֵּאוּרוֹ, פֶּן תּוֹלִיךְ אֶת בְּנִי שָׁמָּה, כִּי לֹא הָיָה אַבְרָהָם חָפֵץ שֶׁיֵּצֵא יִצְחָק מִן הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה לְחוּצָה לָאָרֶץ, לְפִי שֶׁהָיָה עוֹלָה תְּמִימָה וְאֵין קֹדֶשׁ נַעֲשֶׂה חֹל.

ז **וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ.** הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר "וּמִטּוּב אֲדֹנָיו" כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו", כִּי עֲשָׂרָה גְּמַלִּים לֹא יָכִילוּ כָּל טוּב אֲדֹנָיו. אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יָעִיד הַכָּתוּב עַל מַעֲלַת הָעֶבֶד וְעַל אֱמוּנָתוֹ, וְיַגִּיד כִּי כָּל כְּבוֹד עָשְׂרוֹ וּנְכָסָיו שֶׁל אַבְרָהָם הַכֹּל הָיָה בִּרְשׁוּתוֹ, כִּי כְּבָר הֶחֱזַק אֶצְלוֹ אִישׁ אֱמוּנִים וְנָתַן הַכֹּל בְּיָדוֹ, כְּלוֹמַר בִּרְשׁוּתוֹ, כְּמוֹ (במדבר כ"א:כ"ו): "וַיִּקַּח אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ" זוֹ דְּיָתְיקִי, פֵּרוּשׁ שְׁטָר מַתָּנָה שֶׁכָּתַב לְיִצְחָק מִכֹּל אֲשֶׁר לוֹ כְּדֵי שֶׁיִּקָּפְצוּ לִשְׁלֹחַ לוֹ בְּתָם. וּמִלַּת "בְּיָדוֹ" מוֹכִיחַ, וְכֵן מִלַּת "וַיֵּלֶךְ", כְּלוֹמַר שֶׁהָלַךְ עִם כָּל טוּב אֲדֹנָיו אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וְהוּא שְׁטַר הַמַּתָּנָה. וּלְכָךְ חָזַר שֵׁנִית: "וַיִּקַּח וַיֵּלֶךְ" וְהוּא שֶׁשָּׁם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו. וְהִנֵּה לְדַעָה זוֹ מַה שֶּׁכָּתוּב: "וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק", הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהֶחֱזִיק אוֹתוֹ בַּנְּכָסִים בִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ, שֶׁלֹּא יְעַרְעֲרוּ עָלָיו בְּנֵי קְטוּרָה, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ"ה:ו'): "וַיִּשְׁלַח מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי" וְגוֹ'.

יב וַעֲשֵׂה חָסֶד. פְּתַח הָעֶבֶד בִּתְפִלָּתוֹ בְּחֶסֶד וְחָתַם אוֹתָהּ בְּחֶסֶד, שֶׁאָמַר: ״וּבָהּ אֵדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנִי״, וְאֵין סָפֵק כִּי כֵּינָן שֶׁנִּתְגַּדֵּל בְּבֵית אַבְרָהָם הָיָה חָכָם גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּבַחָכְמָה, וְיָדַע כִּי זוֹ מִדָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וְעַל כֵּן הִתְפַּלֵּל בָּהּ.

יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל עֵין הַמָּיִם. יֵשׁ לְהִתְעוֹרֵר בְּעִנְיַן פָּרָשָׁה זוֹ שֶׁהִיא כְּפוּלָה, וְדָרְשׁוּ רז״ל: יָפָה שִׂיחַת עַבְדֵי אָבוֹת לִפְנֵי הקב״ה מִתּוֹרָתָן שֶׁל בָּנִים, שֶׁהֲרֵי פָּרָשַׁת אֱלִיעֶזֶר כְּפוּלָה, וְהַרְבֵּה גּוּפֵי תּוֹרָה נִתּוּנִים בִּרְמִיזָה. וְאֵין סָפֵק כִּי זֶה מוֹפֵת וְעֵדוּת גְּדוֹלָה עַל מַעֲלַת הָאָבוֹת שֶׁהֵם הֵם הַמֶּרְכָּבָה, וּבְוַדַּאי כֻּפֶל הַפָּרָשָׁה לֹא לְחִנָּם כִּי אִם לְעִנְיָנִים צְרִיכִים מֻכְרָחִים כַּאֲשֶׁר אֶפָּרֵשׁ בַּפָּרָשָׁה. וְהִתְעוֹרֵר וּפְקַח עֵינֵי שִׂכְלְךָ כִּי כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה בְּהַצְלָחַת הַשְׁלִיחוּת עַל הָעַיִן הָיוּ, וְהִזְכִּיר זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּמִלּוֹת שׁוֹנוֹת, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״עֵין הַמָּיִם״, וְאָמַר: ״וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל הָעַיִן״, וְאָמַר עוֹד: ״וַתֵּרֶד הָעַיְנָה״, וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן בְּשָׁלֹשׁ מִלּוֹת הָאֵלֶּה: ״עַיִן״ ״הָעַיִן״ ״הָעַיְנָה״.

יד וְהָיָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי נָא כַדֵּךְ. דָּרְשׁוּ רז״ל שִׁלְשָׁה שֶׁאֲלוּ שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, לִשְׁנַיִם הֵשִׁיבוּ כַּהֹגֶן וּלְאֶחָד הֵשִׁיבוּ שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, וְאֵלּוּ הֵן: אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, וְשָׁאוּל בֶּן קִישׁ, וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי. אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, דִּכְתִיב: ״וְהָיָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ״ וְגוֹ׳, יָכוֹל אֲפִילּוּ חִגֶּרֶת אֲפִילּוּ סוּמָא, זִמֵּן לוֹ הקב״ה רִבְקָה. שָׁאוּל בֶּן קִישׁ, דִּכְתִיב (שמואל א י״ז:כ״ה): ״וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת בִּתּוֹ יִתֵּן לוֹ״, יָכוֹל אֲפִילּוּ עֶבֶד אֲפִילּוּ מַמְזֵר, זִמֵּן לוֹ הקב״ה דָּוִד. יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי, דִּכְתִיב (שופטים י״א:ל״א): ״וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי הַחוּצָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עֹלָה״, יָכוֹל אֲפִילּוּ דָּבָר טָמֵא, זִמֵּן לוֹ הקב״ה בִּתּוֹ. וְהֵינוּ דְּקָאָמַר לְהוּ נָבִיא לְיִשְׂרָאֵל (ירמיהו ח׳:כ״ב): ״הַצֳּרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם רֹפֵא אֵין שָׁם״, וּכְתִיב (שם י״ט): ״אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל לִבִּי״.

אַתָּה הוֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק. רְאוּיָה הִיא לוֹ, שֶׁהִיא גּוֹמֶלֶת חֲסָדִים וּרְאוּיָה לְהִכָּנֵס בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם.

וּבָהּ אֵדַע לְשׁוֹן תְּחִנָּה, הוֹדִיעֵנִי נָא שֶׁעָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנִי.

טו וַיְהִי הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר. יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן בְּתוֹסֶפֶת מִלַּת ״הוּא״, כִּי הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר ״וַיְהִי כְּכַלּוֹתוֹ לְדַבֵּר״. אֲבָל מִלַּת ״הוּא״ שְׁמוֹ שֶׁל הַקב״ה, וְכֵן (תהילים ק׳:ג׳): ״הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ״, (במדבר י״ח:כ״ג), ״וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא״. נִרְמָז בִּלְשׁוֹן ״הוּא״ כִּי הָיָה עִמּוֹ סִיּוּעַ אֱלֹהִים בַּשְׁלִיחוּת הַהוּא עַל יְדֵי הַמַּלְאָךְ שֶׁהִתְפַּלֵּל עָלָיו אַבְרָהָם ״הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ״, וְרָמַז לְךָ הַכָּתוּב כִּי הַמַּלְאָךְ קֹדֶם לְפָנָיו, וְעַד שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לִגְמֹר אֶת הַדָּבָר כְּבָר הָיָה שָׁם הַמַּלְאָךְ עַל עֵין הַמַּיִם לְהַזְמִין לוֹ אֶת רִבְקָה. הוּא שֶׁאָמַר: ״וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת״, כִּי מִלַּת ״וְהִנֵּה״ לְשׁוֹן זְמַן הוּא, וּמִיָּד ״וַיֵּרֶץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ״, מִמַּה שֶּׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקִרְאָתָהּ כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל, וְאָז הִתְבּוֹנֵן הָעֶבֶד מִמַּה שֶּׁדִּבֵּר לוֹ אַבְרָהָם כִּי מַלְאָךְ ה׳ עִמּוֹ. וְכֵן סִפֵּר הוּא לִבְנֵי הַבַּיִת שֶׁאָמַר לוֹ אַבְרָהָם ״הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ״, מִפְּנֵי זֶה תִּמְצָא כִּי מִן הָעֵת הַזֹּאת שֶׁהוּבְרַר לוֹ כִּי הַמַּלְאָךְ עִמּוֹ, הוּא נִקְרָא בַּפָּרָשָׁה ״אִישׁ״, כִּי עַד עַתָּה קָרָאוֹ בְּשֵׁם ״עֶבֶד״: ״וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד״, ״וַיִּקַּח הָעֶבֶד״, ״וַיָּרֶץ הָעֶבֶד״, מִכָּאן וָאֵילְךָ נִקְרָא ״אִישׁ״, עַל שֵׁם הַמַּלְאָךְ שֶׁהָיָה עִמּוֹ שֶׁנִּקְרָא ״אִישׁ״, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דניאל ט׳:כ״א): ״וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל״, (בראשית ל״ו) ״וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה״ עַל דַּעַת רז״ל. וְעַל כֵּן יִקָּרֵאנוּ עַל שֵׁם הַמַּלְאָךְ הַהוֹלֵךְ עִמּוֹ. וְהִתְחִיל לוֹמַר: ״וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֶה״, כְּלוֹמַר מִתְעַכֵּב וְשׁוֹהֶה בִּשְׁבִילָהּ, כִּי הָיָה מִתְכַּוֵּן וּמִתְבּוֹנֵן בְּעִנְיַן הַמַּלְאָךְ שֶׁהֲבְטָח עָלָיו מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה רוֹאֶה הַצְלָחַת הַמַּעֲשִׂים. וּמִזֶּה יַזְכִּירֵנוּ הַכָּתוּב בְּשֵׁם ״הָאִישׁ״: ״וַיִּקַּח הָאִישׁ״, ״וַיִּקֹּד הָאִישׁ״, ״כֹּה דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ״, ״וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה״. וְכַאֲשֶׁר הִרְשׁוּ אוֹתוֹ לָקַח אֶת רִבְקָה וְאָמְרוּ: ״הִנֵּה רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ״, שֶׁהוּא גְּמַר הַשְׁלִיחוּת וַחֲתִימַת הַצְּלָחַת הַדֶּרֶךְ, חָזַר הָעֶבֶד לְקַדְּמוּתוֹ וְהִזְכִּירוֹ הַכָּתוּב בִּלְשׁוֹן ״עֶבֶד״ כְּמַבָּרֵאשׁוֹנָה. הוּא שֶׁאָמַר: ״וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב״, ״וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיְלַךְ״, ״וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד״, ״וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד״, ״וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק״. וְאֵין לְהַקְשׁוֹת מִן ״הַהֹלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה״, כִּי אֵינוֹ דִּבְרֵי הַתּוֹרָה רַק דִּבְרֵי אָחִיהָ וְאִמָּהּ, וְלֹא יִתָּכֵן לָהֶם לוֹמַר ״הַתֵּלְכִי עִם הָעֶבֶד הַזֶּה״, שֶׁאֵינוֹ דֶּרֶךְ מוּסָר וְאֵין כְּבוֹדָהּ בְּכָךְ. וּמַה שֶּׁכָּתוּב: ״וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ״ וְהֵם דִּבְרֵי תּוֹרָה, זֶה הָיָה לִכְבוֹד רִבְקָה, שֶׁאֵין לוֹמַר ״וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָעֶבֶד״, כִּי הַתּוֹרָה חָשְׁשָׁה לִכְבוֹד רִבְקָה וְנַעֲרוֹתֶיהָ. אוֹ אֶפְשָׁר עוֹד לוֹמַר כִּי ״הָאִישׁ מִשְׁתָּאֶה לָהּ״ רָמְזָ לַמַּלְאָךְ שֶׁהָיָה מִתְעַכֵּב וְשׁוֹהֶה עַל עֵין הַמַּיִם בִּשְׁבִילָהּ, וּמִשָּׁם וָאֵילְךָ קָרָא הָעֶבֶד בְּשֵׁם ״הָאִישׁ״. וּמַה שֶּׁיִּחֵזֵק לְךָ הָעִנְיָן הוּא אָמְרוֹ בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה: ״וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיֵּלֶךְ״. בֵּאֵר כִּי ״הָאִישׁ״ וְ״הָעֶבֶד״ עִנְיָנִים חֲלוּקִים זֶה מִזֶּה.

טז וַתָּרָץ הַנַּעֲרָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל. וְלֹא אָמַר ״וַתִּשְׁאַב״ כְּשֵׁם שֶׁאָמַר בְּפַעַם שֵׁנִית ״וַתִּשְׁאַב לְכָל גְּמַלָּיו״. וּמִכָּאן דָּרְשׁוּ רז״ל: ״וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל״, כָּל הַנָּשִׁים יוֹרְדוֹת וּמְמַלְאוֹת מִן הַעַיִן, וְזוֹ כֵּינָן שֶׁרָאוּ אוֹתָהּ הַמַּיִם עָלוּ לִקְרָאתָהּ. אָמַר לָהּ הקב״ה: אַתְּ סִימָן לְבָנַיִךְ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב מִיָּד: ״וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ״, שֶׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לִקְרָאתָהּ.

וַיֵּשׁ לְךָ לְהַשְׂכִּיל כִּי נִרְשְׁמָה בְּכָאן הַמִּלָּה הַזֹּאת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל שֵׁם בֶּן ע״ב הַפּוֹעֵל בַּמַּיִם הַנִּמְשָׁךְ מכ״ו, וּמִכֹּחַ זֶה עָלוּ הַמַּיִם לִקְרָאתָהּ, וְהָיָה סִימָן לְבָנֶיהָ לְהִקָּרַע לָהֶם הַיָּם וְשֶׁיַּעֲלֶה הַבְּאֵר לִקְרָאתָם מִכֹּחוֹ, כִּי קְרִיעַת הַיָּם וּמַיִם מִן הַצּוּר, עַל יְדֵי מַטֵּה מֹשֶׁה הָיָה שָׁבוּ הָיָה חָקוּק שֵׁם שֶׁל ע״ב אוֹתִיּוֹת.

יט **וַתֹּאמֶר גַּם לְגִמַלָּיִךְ אֶשְׁאָב.** הַגְּבוּרָה הַזֹּאת לְרִבְקָה לִשְׁאֹב לְכָל גְּמַלָּיו לֹא הָיָה בְּחֹק הָאֶפְשָׁרוּת כִּי אִם בְּסִיּוּעַ אֱלֹהִי, וְכָל שֶׁכֵּן לְפִי דַּעַת הַמִּדְרָשׁ שֶׁהָיְתָה בַּת שָׁלֹשׁ שָׁנִים. אֲבָל הָיָה הָעִנְיָן מִכְּלַל הַהַצְלָחָה שֶׁהִבְטִיחוֹ אַבְרָהָם "הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתְּךָ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ", וְעַל כֵּן תִּמְצָא שֶׁנִּרְמַז בַּכָּתוּב הַזֶּה הַשֵּׁם הַגָּדוֹל הוּא שֵׁם הַגְּבוּרָה. וּבְאֹר עוֹד כִּי מִשְׁפַּט הַגִּימֶ"ל לִהְיוֹתָהּ דְּגוּשָׁה, וְהָאֶלֶ"ף רְשׁוּמָה בְּמִלַּת "וַתֹּאמֶר". וְהָבֵן זֶה.

כב **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר גָּמְלוּ הַגְּמַלִּים וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים.** מַה הָיָה צָרִיךְ לְהוֹדִיעֵנוּ הַמִּשְׁקָל. אֲבָל רָמַז לְךָ בַּמַּתָּנוֹת הָאֵלֶּה שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנָּה עַם מְקֻבָּלֵי הַתּוֹרָה שֶׁיְּבִיאוּ שְׁקָלִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶם "בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת", וְשֶׁיְּקַבְּלוּ שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית שֶׁהֵם עֶשְׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְיֵשׁ בְּכֻלָּם קע"ב תֵּיבוֹת, וְזֶהוּ "וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם". וְעוֹד כִּי לְשׁוֹן שֶׁקֶל הוּא נוֹטָרִיקוֹן "אֵשׁ קוֹל", רֶמֶז לְמַתַּן תּוֹרָה שֶׁכָּתוּב שָׁם (דברים ד׳:ל״ו): "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה".

וּמָזֶּה יֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן בִּדְבַר הֶמֶן הָרָשָׁע שֶׁאָמַר "יַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה", כִּי כַּוָּנָתוֹ הָרָעָה לְהַשְׁמִיד שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל וּלְבַטֵּל בַּעֲשָׂרָה שֶׁלּוֹ הֶעֱשָׂרָה שֶׁנִּפְתְּנוּ עַל יְדֵי הָאֵשׁ וְהַקּוֹל. וְזֶהוּ שֶׁרָמַז כָּאן בַּתְּפִלָּה: "אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי ה׳", כִּי זְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא "אָנֹכִי" שֶׁעֲתִידִין בָּנֶיהָ לְקַבֵּל הָיְתָה עִמּוֹ בְּהַצְלָחַת הַדֶּרֶךְ.

וְהִנֵּה כָּל הַמְּאֹרָעוֹת הָאֵלֶּה לְרִבְקָה הַכֹּל סִימָן לְבָנֶיהָ. וְהַמִּקְרִים שֶׁאֵרְעוּ לָעֶבֶד בְּהַצְלָחַת הַדֶּרֶךְ, דֻּגְמַת הַמִּקְרִים שֶׁאֵרְעוּ לְבָנֶיהָ בְּדַרְכָּם הַמִּדְבָּר. כְּשֵׁם שֶׁהָיָה מַלְאָךְ עִמּוֹ בַּדֶּרֶךְ מִכֹּחַ תְּפִלָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁאָמַר: "הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ", כָּךְ מָצִינוּ בִּבְנֶיהָ בְּדַרְכָּם הַמִּדְבָּר (שמות כ״ג:כ׳): "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ". וּלְפִי שֶׁהָיָה הַמַּלְאָךְ הַמְיֻחָד שֶׁבַּנִּפְרָדִים, לְכָךְ אָמַר "מַלְאָכוֹ", כְּלוֹמַר הַמְיֻחָד לוֹ, וְהוּא הַשַּׂר הָאֶחָד הַנֶּאֱצָל מִמִּדָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְזֶהוּ (שם) "כִּי יֵלֵךְ מַלְאָכִי", אַבְרָהָם קָרָאוֹ בְּכָאן "מַלְאָכוֹ" וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ "מַלְאָכִי". וּכְשֵׁם שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקָרָאתָהּ, כֵּן בְּבָנֶיהָ בְּדַרְכָּם הַמִּדְבָּר (במדבר כ״א:י״ז): "עֲלִי בְאֵר עֲנוּ לָהּ". וְהָעֶבֶד שֶׁנָּתַן לָהּ הַמַּתָּנוֹת הָאֵלֶּה רָמַז לָהּ בָּהֶן, כִּי כְּשֵׁם שֶׁקִּבְּלָה הִיא הַמַּתָּנוֹת הָאֵלֶּה עַל יְדֵי עֶבֶד, כֵּן בָּנֶיהָ עֲתִידִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֶבֶד ה׳ שֶׁהוּא הָיָה הָעֶבֶד הַנֶּאֱמָן אֲשֶׁר כָּל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ, מַמָּה שֶׁכָּתוּב (שמות ל״ג:י״ט): "אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי". וּכְשֵׁם שֶׁנָּתַן לָהּ מַתָּנוֹת רַבּוֹת מִקָּצָתָן בַּדֶּרֶךְ וּמִקָּצָתָן בַּבַּיִת, וְאוֹתָן שֶׁבַּדֶּרֶךְ הָיוּ "נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם", כֵּן בָּנֶיהָ בַּמִּדְבָּר הֵבִיאוּ שְׁקָלִים וְקִבְּלוּ שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית שֶׁבָּהֶן עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. וּכְשֵׁם שֶׁנָּתַן לָהּ מַתָּנוֹת בַּבַּיִת גַּם כֵּן מִלְבַד אוֹתָן שֶׁנָּתַן לָהּ בַּדֶּרֶךְ, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב", כֵּן בָּנֶיהָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב סָמוּךְ לְבִיאָתָן לָאָרֶץ נִתְּנוּ לָהֶם מִצְוֹת רַבּוֹת, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים כ״ח:ס״ט): "אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב".

וּמָזֶּה דָּרְשׁוּ רז״ל: תּוֹרָה מְגִלָּה מְגִלָּה נִתְּנָה. וּכְשֵׁם שֶׁנִּכְפְּלָה הַפָּרָשָׁה זוֹ בְּעִנְיַן הָעֶבֶד שְׁתֵּי פְּעָמִים וְחָזַר לְסַפֵּר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאֵרְעוּ לוֹ בַּדֶּרֶךְ, כֵּן בָּנֶיהָ קִבְּלוּ תּוֹרָה לוּחוֹת רִאשׁוֹנוֹת וְלוּחוֹת שְׁנִיּוֹת, וּמֹשֶׁה עֶבֶד ה׳ בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה חָזַר לְסַפֵּר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן כָּל הַדְּבָרִים שֶׁאֵרְעוּ לָהֶם בְּלוּחוֹת רִאשׁוֹנוֹת. וְהָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה שֶׁנִּרְמְזוּ בְּנִשּׂוּאֵי יִצְחָק וְרִבְקָה שֶׁהוֹלִידוּ לְיַעֲקֹב וּבָנָיו אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵהֶם עַם מְקֻבְּלֵי הַתּוֹרָה, נִרְמַז כָּל זֶה בִּשְׁלִיחוּת הָעֶבֶד לְמַעֲלַת הָאָבוֹת.

כג **וַיֹּאמֶר בַּת מִי אָתְּ** בְּאוּרוֹ וּכְבָר אָמַר, כִּי בְּוַדַּאי לֹא נָתַן לָהּ הַנֶּזֶם וְהַצְּמִידִים עַד שֶׁשָּׁאַל לָהּ. וְכֵן תִּמְצָא בְּסִפּוּר הָעֶבֶד כִּי הַשְּׁאֵלָה קוֹדֶמֶת לַמַּתָּנוֹת, הוּא שֶׁאָמַר "בַּת מִי אַתְּ" וְאַחַר כָּךְ "וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל אַפָּהּ". וְכָמוֹהוּ "וַיְבָרְכֵם וַיֹּאמֶר", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ וּכְבָר יָרְדוּ מֵעֲשׂוֹת הַחֲטָאת וְהָעֹלָה.

לָלִין שֵׁם דָּבָר, וּמַשְׁמָעוּתוֹ לִינָה אַחַת, וְכֵן פֵּרְשׁוּ רז״ל. וְרִבְקָה שִׁנְּתָה הַלָּשׁוֹן וְאָמְרָה "לָלוּן", שֶׁהוּא מָקוֹר, שֶׁהוּא מְשַׁמֵּשׁ בְּכָל הַזְּמַנִּים כֻּלָּם, וְהָיָה דַּעְתָּהּ נִרְאֶה עַל לִינוֹת הָרִבִּה. וְהַנָּכוֹן לְפָרֵשׁ "לָלִין" שֶׁהוּא לָשׁוֹן יוֹצֵא, וּמִשְׁפָּטוֹ "לָהָלִין", וְיֹאמַר הַכָּתוּב חֵיֵּשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם שֶׁתָּלִינוּ אוֹתָנוּ וְנִסְתּוֹפֵף בְּצִלְכֶם כְּמִנְהַג הָאוֹרֵחַ עִם אֲדוֹן הַבַּיִת. וְרִבְקָה הֵשִׁיבָה: "גַּם מָקוֹם לָלוּן" לֹא תִּצְטָרֵךְ, שֶׁנִּהְיֶה אֲנַחְנוּ מְלִינִין אוֹתְךָ, אֲבָל אַתָּה בְּעִצְמְךָ תִּבְחַר מָקוֹם לִינָה אִתָּנוּ בְּאֵיזֶה מָקוֹם שֶׁתִּרְצֶה, כְּמִנְהַג אֲדוֹן הַבַּיִת לֹא כְּמִנְהַג הָאוֹרֵחַ. וּמִזֶּה שִׁנְּתָה הַלָּשׁוֹן וְאָמְרָה "לָלוּן" שֶׁהוּא לְשׁוֹן עוֹמֵד.

כז **אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי ה׳ בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי.** יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַכָּתוּב הַזֶּה יִרְמֹז שֶׁקִּבְּצָה לוֹ הָאָרֶץ, כְּדַעַת רז״ל, כְּמִי שֶׁאוֹמֵר: אֲנִי הָיִיתִי הוֹלֵךְ בַּדֶּרֶךְ הַגָּדוֹל הַזֶּה, הוּא שֶׁאָמַר "אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי ה׳" וַאֲנִי בְּתִחִלַּת הַדֶּרֶךְ, וּמָצָאתִי עַצְמִי "בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי". וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: "וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל הָעַיִן" – הַיּוֹם יָצָאתִי וְהַיּוֹם בָּאתִי.

לב **וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים.** פֵּרֵשׁ רַשׁ״י ז״ל: הִתִּיר זְמָמָם, שֶׁהָיָה סוֹתֵם פִּיהֶם שֶׁלֹּא יִרְעוּ בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: הִתִּיר זְמָמֵיהֶן. רַבִּי יִרְמְיָה שָׁאֵיל לְרַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא: לֹא הָיוּ גְּמַלָּיו שֶׁל אַבְרָהָם דּוֹמִים לַחֲמוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר. וּפֵרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל כִּי הַכַּוָּנָה בַּמִּדְרָשׁ הַזֶּה לוֹמַר, אִי אֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה הַחֲסִידוּת גָּדוֹל בְּבֵיתוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר יוֹתֵר מִבֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, וּכְשֵׁם שֶׁחֲמוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּר מִן הַדְּבָרִים הָאֲסוּרִים לְבַעֲלָיו לְהַאֲכִיל, כָּל שֶׁכֵּן הַגְּמַלִּים שֶׁל בֵּית אַבְרָהָם וְאֵין צָרִיךְ לְזַמְּמָן. וְעַל כֵּן פֵּרֵשׁ הוּא ז״ל כִּי לְשׁוֹן "וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים" – שֶׁפִּתַּח מוֹסְרֵי צַוָּארָם, כִּי הָיָה

מִנְחָתָם לְהוֹלִיכָם קְשׁוּרִים, מִלְּשׁוֹן (ישעיהו נ״ב:ב׳) ״הִתְפַּתְּחִי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ״. וּמִלַּת ״וַיִּפַּתַּח״ חוֹזֵר אֶל לָבָן, כִּי הוּא הַמְפַתֵּחַ וְהַנּוֹתֵן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלֵי הָאֲנָשִׁים, עַד כָּאן.

לג וַיּוּשֶׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל. ״וַיּוּשֶׂם״ קְרֵי וְ״וַיְיַשֵּׂם״ כְּתִיב בִּשְׁנֵי יוֹד״ין. וְדָרְשׁוּ רז״ל סַם הַמָּוֶת הֵטִיל לוֹ בַּקְּעָרָה כְּדֵי שֶׁיָּמוּת וְיִטְלוּ כָּל מָמוֹנוֹ וְלֹא עָלְתָה בְּיָדָם, כִּי נִתְחַלְּפָה לוֹ בְּשֶׁל בְּתוּאֵל. וּלְכָךְ כְּתִיב ״וַיְיַשֵּׂם״, כִּי אוֹת הַוָּא״ו וּשְׁנֵי הַיּוֹד״ין כְּמִסְפַּר הַשֵּׁם, וְרָמַז לְךָ הַכָּתוּב שֶׁהָיָה אוֹכֵל הַסַּם לוּלֵא ה׳ שֶׁהָיָה לוֹ וְהִצִּילוֹ בִּזְכוּת אַבְרָהָם, וְלֹא אָכַל עַד שֶׁדִּבֵּר כָּל דְּבָרָיו. וְהִזְכִּיר בְּסוֹף הַדְּבָרִים: ״וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ״, לְהוֹצִיא בְּנֵי הַבַּיִת שֶׁלֹּא אָכְלוּ כִּי הָיוּ מִתְאַבְּלִים עַל בְּתוּאֵל שֶׁמֵּת עַל יְדֵי הַסַּם, כִּי הָעֶבֶד נִצַּל בִּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ״ וְלֹא הִזְכִּיר אָבִיהָ.

מו וַתֹּאמֶר שְׁתֵה. זֶהוּ סִפּוּרוֹ שֶׁל אֱלִיעֶזֶר שֶׁהָיָה מְסַפֵּר לִבְנֵי הַבַּיִת, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי״, כִּי כֵּן הָיָה הָאֱמֶת, וְכֵן אָמְרָה לוֹ בְּרֹאשׁ דְּבָרֶיהָ, אֲבָל בְּבֵית אָבִיהָ לֹא רָצָה לְהוֹדִיעַ זֶה, דֶּרֶךְ מוּסָר.

נ וַיֹּאמֶר לָבָן וּבְתוּאֵל. רָשָׁע הָיָה שֶׁהִקְדִּים לְדַבֵּר קֹדֶם אָבִיו. וְעוֹד יָעִידוּ דְּבָרָיו עַל תְּכוּנָתוֹ הָרָעָה שֶׁהִקְדִּים רַע לְטוֹב מִמַּה שֶּׁאָמַר: ״לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב״.

מֵה׳ יָצָא הַדָּבָר. כְּלוֹמַר הַמַּעֲשִׂים שֶׁאֵרְעוּ לְךָ מוֹכִיחִים. וּמִכָּאן לָמְדוּ שֶׁעִנְיַן הַזִּוּוּג הוּא נִגְזָר מִן הַשָּׁמַיִם, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רז״ל: אַרְבָּעִים יוֹם קוֹדֶם יְצִירַת הַוָּלָד בַּת קוֹל יוֹצֵאת וְאוֹמֶרֶת: בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי, וַאֲפִלּוּ מֵעֲבָר לַיָּם. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ט:י״ד): ״בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵה׳ אִשָּׁה מַשְׂכֶּלֶת״. בֵּאֵר הַכָּתוּב מַה שֶּׁהָאָבוֹת מַנְחִילִים לַבָּנִים וְהוּא הַבָּתִּים וְהַהָמָּמוֹן, אֲבָל אִשָּׁה מַשְׂכֶּלֶת אֵין כֹּחַ בְּיָדָם לְהַנְחִיל אוֹתָהּ לָהֶם כִּי מֵאֵת ה׳ תָּבֹא. וְהוֹדִיעָנוּ בָּזֶה כִּי אִשָּׁה מַשְׂכֶּלֶת יִקָּרֶה הִיא מִבַּיִת וָהוֹן, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי ל״א:י׳): ״אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא״. וּבְמִדְרַשׁ תְּהִלִּים: בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה קָשֶׁה כֹּחַ הַזִּוּוּג, שֶׁהַרֵי מָצִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְחֵד שְׁמוֹ עַל הַזִּוּוּג בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, בַּתּוֹרָה בַּנְּבִיאִים בַּכְּתוּבִים. בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״מֵה׳ יָצָא הַדָּבָר״. בַּנְּבִיאִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים י״ד:ד׳): ״וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵה׳ הִיא״. בַּכְּתוּבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י״ט): ״וּמֵה׳ אִשָּׁה מַשְׂכֶּלֶת״, וּכְתִיב (משלי י״ח:כ״ב): ״מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵה׳״. וְעוֹד דָּרְשׁוּ בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁהַנְּשׂוּאִין נִגְזָרִין מִשָּׁעַת יְצִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ״ו:ג׳): ״הַסְּמוּכִים מִנִּי בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי רָחַם״. וְזֶהוּ בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי וַאֲפִלּוּ מֵעֵבֶר לַיָּם.

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה, בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי וַאֲפִלּוּ מֵעֵבֶר לַיָּם, ״בַּת״ הִיא הַיּוֹ״ד, ״פְּלוֹנִי״ הוּא הַוָּא״ו, ״לְפְלוֹנִי״ הוּא הָאָל״ף, שֶׁהוּא מֵעֵבֶר לַיָּם הַחָכְמָה, וְהַכֹּל דָּבֵק וּמְיֻחָד. וּלְכָךְ לֹא אָמְרוּ ״פְּלוֹנִי יִשָּׂא פְּלוֹנִית״ אוֹ ״פְּלוֹנִית תִּנָּשֵׂא לְפְלוֹנִי״ כִּי רָצוּ לְהַקְדִּים הַנְּקֵבָה וּלְהַזְכִּיר אָבִיהָ וּבַעְלָהּ. וְזֶה לְשׁוֹן ״נֵּן בְּעֶדֶן מִקֶּדֶם״, וּנְטִיעָה זֹאת קֹדֶם יְצִירַת הָעוֹלָם הָיְתָה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

סב וְיִצְחָק בָּא מִבֹּא. פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל: לְהֵיכָן הָלַךְ, לְהָבִיא אֶת הָגָר, אוֹתָהּ שֶׁיָּשְׁבָה עַל הַבְּאֵר וְאָמְרָה לְחַי עוֹלָמִים: רְאֵה בְּעֶלְבּוֹנִי. **וְיִתָּכֵן** לוֹמַר כִּי יִרְמֹז לַמִּדָּה הַנִּקְרֵאת ״כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל״ הַמְכֻוֶּנֶת כְּנֶגֶד הַר הַמּוֹרִיָּה, יֹאמַר ״וְיִצְחָק בָּא מִבֹּא״, כְּלוֹמַר מִכְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, הוּא הַבְּאֵר הָאֲמוּר לְחַי הָעוֹלָמִים שֶׁיִּרְאֶה אוֹתוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁיִּשְׁפִּיעַ בּוֹ. וְרָמַז הַכָּתוּב כִּי בְּעוֹד שֶׁהָיָה יִצְחָק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב הָיְתָה מַחֲשַׁבְתּוֹ מְשׁוֹטֶטֶת בִּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל הַמּוֹשֶׁכֶת מִמִּדָּתוֹ וּבָא מִשָּׁם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״עִם בְּאֵר לַחַי רֹאִי״ וְלֹא אָמַר ״בִּבְאֵר״.

סג לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה. לְהַלֵּךְ בֵּין הַשִּׂיחִים, כְּלוֹמַר לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ וּלְטַיֵּל בֵּין הָאִילָנוֹת לְרוּחַ הַיּוֹם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן הַפְּשָׁט.

וְעַל דָּרְךְ הַמִּדְרָשׁ ״לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה״, אֵין שִׂיחָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ק״ב:א׳): ״תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי ה׳ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ״. וּמִכָּאן אָמְרוּ רז״ל יִצְחָק תִּקֵּן תְּפִלַּת מִנְחָה.

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה, ״לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה״ הַמִּתְפַּלֵּל לַשֵּׁם הַמְיֻחָד הוּא מַזְכִּיר הַכְּנוּי, וּמִתּוֹךְ הַכְּנוּי מוֹצְאוֹ, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה״, וְכֵן (בראשית כ״ח:י״א) ״וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם״, כִּי הַשִּׂיחָה בַּשָּׂדֶה הַפְגִּיעָה בַּמָּקוֹם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן (ירמיהו ז׳:ט״ז) ״וְאַל תִּפְגַּע בִּי״, (איוב כ״א:ט״ו) ״וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ״. וְכָל הַפְּעֻלּוֹת מְיֻחָסוֹת אֶל הַכְּנוּי, וּמוֹצִיא אֶל הַפֹּעַל בְּכֹחַ הַשֵּׁם הַמְיֻחָד. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר יִרְמְיָה (ירמיהו ח׳:י״ד): ״כִּי ה׳ אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ וַיַּשְׁקֵנוּ מ�ֵי רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַה׳״, ״לוֹ״ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא ״לַה׳״, וְהָבֵן זֶה.

סד וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁנָּפְלָה אֶלָּא לְשׁוֹן הַטָּיָה, שֶׁהִטְּתָה אֶת עַצְמָהּ מְעַט לְצַד אֶחָד אֲבָל נִשְׁאֲרָה עַל הַגָּמָל. וְכֵן יוֹרֶה לְשׁוֹן ״מֵעַל״, כִּי אִלּוּ נָפְלָה הָיָה אוֹמֵר ״וַתִּפֹּל מֵהַגָּמָל״. וְעַל כֵּן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״וְאִתְרְכֵינַת״, הֵטִיל בּוֹ תַּרְגּוּם ״הַטִּי נָא כַדֵּךְ״ שֶׁהוּא ״אַרְכִּינִי״. וְכֵן הִזְכִּיר הַכָּתוּב בִּנְעֲמָן (מלכים ב ה׳:כ״א): ״וַיֵּרֶא נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם״, שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה בּוֹ אֶלָּא שֶׁהִטָּה אֶת עַצְמוֹ מְעַט בַּמֶּרְכָּבָה נֶגֶד הָרֶץ הַבָּא. וּמִזֶּה אָמַר לוֹ אֱלִישָׁע (שם): ״כַּאֲשֶׁר הָפַךְ אִישׁ מֵעַל מֶרְכַּבְתּוֹ לִקְרָאתֶךָ״. וְהֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ ״וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל״ – בִּרְצוֹנָהּ, כְּמוֹ ״וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו״. ״וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד״ – פֵּרוּשׁ, וּכְבָר אָמְרָה.

סו **אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה.** יִכְלוֹל עִנְיַן הַנִּחוּשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּאָמְרוֹ: ״הִקְרֶה נָא לְפָנַי הַיּוֹם וְגוֹ׳ וְהָיָה הַנַּעֲרָה וְגוֹ׳״ וְהַקְּשׁוּטִים שֶׁנָּתַן לְרִבְקָה בְּדֶרֶךְ, וְהַמָּנוֹת שֶׁנָּתַן לָהּ וּלְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ בַּבַּיִת. גַּם יִכְלוֹל עוֹד עִנְיַן קְפִיצַת הַדֶּרֶךְ שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ, הַכֹּל הִגִּיד לוֹ.

סז **וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ.** הִזְכִּיר תְּחִלָּה בְּכִנּוּי כְּשֶׁאָמַר ״וַיְבִאֶהָ״, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר אֶת שְׁמָהּ כְּשֶׁאָמַר ״וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה״, וְהָיָה הַכָּתוּב רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״וַיִּקַּח יִצְחָק אֶת רִבְקָה וַיְבִאֶהָ הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ״. אֲבָל יִתְּכַן לְפָרֵשׁ בְּסוֹד הָעִנְיָן כִּי כֵּוָן הַכָּתוּב לְהַקְדִּים שָׂרָה לְרִבְקָה כַּמִּשְׁפָּט לְפִי שֶׁקְּדָמָה לָהּ, וְלֹא נוֹלְדָה רִבְקָה עַד שֶׁמֵּתָה שָׂרָה. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית כ״ב:כ״ב-כ״ג): ״וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה״ וּסְמִיךְ לֵיהּ מִיָּד ״וַתָּמָת שָׂרָה״, וּפֵרוּשׁוֹ שֶׁכְּבָר מֵתָה שָׂרָה בָּעֲקֵדָה. וְדָרְשׁוּ רז״ל כִּי יִצְחָק בֶּן שְׁלֹשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנָה הָיָה בִּזְמַן הָעֲקֵדָה, וּכְשֶׁשָּׁמְעָה שָׂרָה בָּעֲקֵדָה פָּרְחָה נִשְׁמָתָהּ וָמֵתָה. וְהַכָּתוּב מֵעִיד: ״וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה״, אִם כֵּן בַּת שֶׁלֹשׁ שָׁנִים הָיְתָה כְּשֶׁלְּקָחָהּ.

וּמֵעַתָּה יָבֹא הַכָּתוּב עַל נְכוֹן, שֶׁהִזְכִּיר ״וַיְבִאֶהָ״ בְּכִנּוּיוֹ, וְיֹאמַר הַכָּתוּב ״וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה״, כִּי יִצְחָק הֱבִיאָהּ הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ כְּשֶׁלְּקָח אֶת רִבְקָה, וְעַל כֵּן אָמַר: ״וַיְבִאֶהָ״ כִּי הִתְעוֹרֵר הָאַהֲבָה הַקְּדְמוֹנִית. וְהֶבֵן הֵיטֵב כִּי לָזֶה רָמְזוּ רז״ל בַּמִּדְרָשׁ שָׁם שֶׁאָמְרוּ: ״שָׂרָה אִמּוֹ״, וַהֲרֵי הִיא שָׂרָה אִמּוֹ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁשָּׂרָה קַיֶּמֶת הָיָה נֵר דּוֹלֵק מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת וּבְרָכָה מְצוּיָה בָּעִסָּה וְעָנָן קָשׁוּר עַל הָאֹהֶל, וּמִשֶּׁמֵּתָה שָׂרָה פָּסְקוּ, וּמִשֶּׁבָּאת רִבְקָה חָזְרוּ.

וַיְנַחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ. יַגִּיד הַכָּתוּב מַעֲלַת יִצְחָק שֶׁלֹּא הָיָה מְקַבֵּל תַּנְחוּמִין עַל אִמּוֹ עַד שֶׁבָּאָה רִבְקָה וְהִתְנַחֵם בָּהּ.

וּבַמְּדָרָשׁ: ״וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ״, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁאִם מֵתָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם וְיֵשׁ לוֹ בָּנִים מְמֶּנָּה, שֶׁלֹּא יִשָּׂא אַחֶרֶת עַד שֶׁיַּשִּׂיא אֶת בָּנָיו תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יִשָּׂא אִשָּׁה לְעַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה״ וּכְתִיב בַּתְּרֵיהּ: ״וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה״.

פרק כה

ו **וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם.** דָּרְשׁוּ רז״ל: ״פִּלַגְשָׁם״ כְּתִיב, וְהִיא קְטוּרָה שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה. וְנִקְרֵאת פִּילֶגֶשׁ לְפִי שֶׁהִיא מְמֻשְׁפַּחַת עֲבָדִים, וְנִקְרֵאת אִשָּׁה לְפִי שֶׁכָּתַב לָהּ כְּתוּבָה. וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: נָשִׁים בִּכְתָבָה, פִּילַגְשִׁים בְּלֹא כְּתָבָה״. וְכֵן כָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים: ״וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם״. וּמַה שֶּׁלֹּא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב בַּת מִי הִיא, יֵשׁ שֶׁפֵּרֵשׁ לְפִי שֶׁהָיְתָה כְּנַעֲנִית וְעַל כֵּן קִצֵּר בְּיִחוּסָהּ, כִּי אִילּוּ הָיְתָה פְּלִשְׁתִּית אוֹ מִצְרִית אוֹ מֵאֻמָּה אַחֶרֶת הָיָה מְפָרֵשׁ הַכָּתוּב יִחוּסָהּ, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּעֵשָׂו (בראשית כ״ח:ט׳): ״וַיִּקַּח אֶת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם״. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה מִן הַזֶּרַע הַמְקֻלָּל עַל כֵּן קִצֵּר הַכָּתוּב וְסָתַם וְלֹא פֵּרֵשׁ.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לֵאמֹר, אֵיךְ הָיָה לוֹקֵחַ לְעַצְמוֹ אִשָּׁה כְּנַעֲנִית וְהוּא הַמְּזֻהָר וְהַמַּשְׁבִּיעַ אֶת עַבְדּוֹ שֶׁלֹּא יִקַּח אִשָּׁה לִבְנוֹ מִבְּנוֹת כְּנָעַן. וְהַטַּעַם כִּי אֵין הַהַקְפָּדָה רַק עַל יִצְחָק שֶׁהָיָה עִקַּר הַזֶּרַע, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״א:י״ב): ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״. וְכֵיוָן שֶׁנִּשְׁלְמָה הַבְּטָחָה בְּיִצְחָק אֵין לְהַקְפִּיד בְּאַבְרָהָם אִם יִשָּׂא כְּנַעֲנִית.

וּבַמְּדָרָשׁ: קְטוּרָה זוֹ הָגָר, וְלָמָּה נִקְרֵאת שְׁמָהּ קְטוּרָה, לְפִי שֶׁהָיוּ מַעֲשֶׂיהָ נָאִים כִּקְטֹרֶת. וּלְפִי הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה יָבֹא עַל נְכוֹן ״וַיֹּסֶף אַבְרָהָם״, לְפִי שֶׁהָיְתָה שִׁפְחָתוֹ כְּבָר בְּחַיֵּי שָׂרָה וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה יִשְׁמָעֵאל, וְעַתָּה כְּשֶׁהֶחֱזִירָהּ אָמַר בָּהּ ״וַיֹּסֶף״, כְּלָשׁוֹן ״וַיֹּסֶף לְדַעְתָּהּ״.

ח **זָקֵן וְשָׂבַע.** לְפִי שֶׁנִּתְבָּרֵךְ אַבְרָהָם בְּכָל דָּבָר וְהָיָה שָׁלֵם בְּכָל מִינֵי הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד, הִגִּיד עַתָּה שֶׁיָּצָא מִן הָעוֹלָם הַזֶּה ״זָקֵן וְשָׂבֵעַ״ מִכָּל טוּב. וְלָזֶה לֹא אָמַר ״וּשְׂבַע יָמִים״, כִּי הָיָה בְּמַשְׁמָע שֶׁהָיָה חָסֵר מִשְּׁאָר הַדְּבָרִים וְלֹא שָׂבֵעַ מֵהֶם כִּי אִם הַחַיִּים. וְעַל כֵּן הִגִּיד לָנוּ הַכָּתוּב מִדּוֹתָיו הַטּוֹבוֹת, שֶׁיָּצָא שָׂבֵעַ מִן הָעוֹלָם מִכָּל דָּבָר כִּי לֹא הָיָה מִתְאַוֶּה לְמוֹתָרוֹת. כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים כ״א:ג׳): ״תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לוֹ״. וְלֹא כִּשְׁאָר בְּנֵי הָעוֹלָם שֶׁכָּתוּב (קהלת ה׳:ט׳): ״אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כָּסֶף״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וַחֲצִי תַּאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ; יֵשׁ בְּיָדוֹ מָנָה – מִתְאַוֶּה מָאתַיִם, יֵשׁ בְּיָדוֹ מָאתַיִם – מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹת אַרְבַּע מֵאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כָּסֶף״.

וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. מִפְּנֵי שֶׁהַמִּיתָה הִיא פֵּרוּד הַמְּרֻכָּבָה, וּבְהִפָּרְדָהּ כְּבוֹד הַנֶּפֶשׁ נֶאֱסָף אֶל עַמָּיו, עַל כֵּן אָמַר ״וַיֵּאָסֶף״, וְהוּא חוֹזֵר אֶל הַכָּבוֹד, כִּי הַנֶּפֶשׁ נִקְרֵאת ״כָּבוֹד״ לְפִי שֶׁהִיא חֲצוּבָה מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְשָׁרְשָׁהּ שֶׁהִיא עֲתִידָה לָשׁוּב שָׁם הוּא כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וְזֶהוּ (תהילים ל׳:י״ג) ״לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם״. וְזֶהוּ (ישעיהו נ״ח:ח׳) ״כְּבוֹד ה׳ יַאַסְפֶךָּ״, כִּי כְּבוֹד הַשֵּׁם נֶאֱסָף שָׁם. וְהִזְכִּיר לְשׁוֹן ״עַמָּיו״ כַּלָּשׁוֹן הָאָמוּר בַּנֶּפֶשׁ (שמות ל״א:י״ד) ״מְקֻרֶב עַמֶּיהָ״, כִּי שְׁאָר הַנְּפָשׁוֹת שֶׁלֹּא חָטְאוּ הֵמָּה עַמָּהּ וּמִשְׁפַּחְתָּהּ, וְכֵן בְּכָאן. וְהִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן ״גְּוִיעָה״ וְאֵין ״גְּוִיעָה״ אֶלָּא בַּצַּדִּיקִים. וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא, וְהָא דּוֹר הַמַּבּוּל נֶאֱמַר בּוֹ ״גְּוִיעָה״, דִּכְתִיב (בראשית ז׳:כ״א): ״וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר הָרֹמֶשׂ עַל הָאָרֶץ״, וּכְתִיב ״כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע״, וּמְתָרֵץ: גְּוִיעָה וַאֲסִיפָה קָאָמְרִינַן.

ט **וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו.** הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים יִשְׁמָעֵאל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, אֶלָּא מִכָּאן לָמְדוּ רז״ל שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה בְּחַיֵּי אַבְרָהָם, לְפִי שֶׁהָיָה יִשְׁמָעֵאל רָגִיל לְהַנְהִיג לְיִצְחָק לְפָנָיו, וְכֵיוָן שֶׁיִּשְׁמָעֵאל הַבְּכוֹר הָיָה רָגִיל בְּכָךְ לְהַנְהִיגוֹ לְיִצְחָק בָּרֹאשׁ זֶה מֵעִיד עַל מַעֲלָתוֹ וְשֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּחַיֵּי אַבְרָהָם.

וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בְּבָבָא בַּתְרָא מִדִּכְתִיב בְּיִצְחָק (בראשית ל״ה:כ״ט): ״וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו״, לֹא אַדְּבְרֵיהּ עֵשָׂו לְיַעֲקֹב מִקַּמֵּיהּ, וְאַדְּבְרֵיהּ יִשְׁמָעֵאל לְיִצְחָק מִקַּמֵּיהּ, שְׁמַע מִינָּהּ שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה בְּיָמָיו.

וְדַע כִּי לְשׁוֹן מִיתָה בִּבְנֵי אָדָם נֶחֱלָקֶת לְשִׁשָּׁה חֲלָקִים, שְׁלֹשָׁה בִּכְתוֹת הָרְשָׁעִים וּשְׁלֹשָׁה בִּכְתוֹת הַצַּדִּיקִים. שְׁלֹשָׁה בִּכְתוֹת הָרְשָׁעִים: ״מְחִיָּה״, ״אָבְדָן״, ״כָּרֵת״. ״מְחִיָּה״ חֲמוּרָה מִכֻּלָּן, וְהִיא מִיתַת הָרְשָׁעִים שֶׁאֵין לָהֶם לֹא תּוֹרָה וְלֹא חָכְמָה, וְאֵינָן יוֹדְעִים וּמַכִּירִין מַעֲשָׂיו שֶׁל הקב״ה וְנִפְלְאוֹתָיו, וְהֵם מֵתִים כְּמִיתַת הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת, וְנִשְׁמָתָן אוֹבֶדֶת בְּאָבְדַן גּוּפָם. וּמִזֶּה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי י״ג:ט׳): ״וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ״, כִּי הִמְשִׁיל נֶפֶשׁ הָרָשָׁע לְנֵר, וּבְאֹר שֶׁהִיא תְּלוּיָה בְּגוּפוֹ כְּשֵׁם שֶׁאוֹר הַנֵּר תָּלוּי בַּשֶּׁמֶן וּבַכְּלוּת הַשֶּׁמֶן יִדְעָךְ. וְהַפֵּת הַזֹּאת אֵין לָהּ שָׂכָר וְעֹנֶשׁ לְעוֹלָם, כְּגוֹן דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁנִּמְחוּ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל (בראשית ז׳:כ״ג): ״וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם״ בָּעוֹלָם הַזֶּה, ״וַיִּמָּחוּ״ לָעוֹלָם הַבָּא. ״אָבְדָן״ הִיא מִיתַת הָרְשָׁעִים כְּגוֹן פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֵּתוּ בְּלֹא תְּשׁוּבָה וְהֵם נִדּוֹנִים בַּגֵּיהִנֹּם. הוּא שֶׁכָּתוּב (ויקרא כ״ג:ל׳): ״וְהַאֲבַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא״, וְהִיא מִיתָה חֲמוּרָה מִ״כָּרֵת״. ״כָּרֵת״ הִיא מִיתַת הָרְשָׁעִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עֲבֵרוֹת שֶׁנִּתְחַיְּבוּ עֲלֵיהֶם כָּרֵת, וְאַחַר שֶׁנִּדּוֹנוּ בְּכָרֵת וְקִבְּלוּ דִּינָם חֲרֵי הֵם זוֹכִים לְגַן עֵדֶן. שְׁלֹשָׁה בִּכְתוֹת הַצַּדִּיקִים: הָאַחַת ״גְּוִיעָה וַאֲסִיפָה וּבִיאָה״, שֶׁשְּׁלָשְׁתָּם אַחַת, שֶׁכֻּלָּן אֲמוּרִים בְּאַבְרָהָם: ״וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף״, וּכְתִיב: ״וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם״, וּלְשׁוֹנוֹת הַלָּלוּ נֶאֱמָרִים עַל הַצַּדִּיקִים הַיּוֹרְדִין לְגַן עֵדֶן מִיָּד בְּלֹא שׁוּם עִנּוּשׁ. וְכֵן נֶאֱמַר בְּיִשְׁמָעֵאל (בראשית כ״ה:י״ז): ״וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו״. וּמִזֶּה אָמְרוּ רז״ל שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה; הַשֵּׁנִית ״לְקִיחָה״, וְלָשׁוֹן זֶה נֶאֱמַר עַל הַצַּדִּיקִים הַנִּכְנָסִים לְגַן עֵדֶן חַיִּים וְלֹא טָעֲמוּ טַעַם מִיתָה, כְּעִנְיַן חֲנוֹךְ שֶׁכָּתוּב בּוֹ (בראשית ה׳:כ״ד): ״וְאֵינֶנּוּ כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים״. וְכֵן בְּאֵלִיָּהוּ כָּתוּב (מלכים ב ב׳:י׳): ״אִם תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ״; הַשְּׁלִישִׁית ״מְנוּחָה״, וְלָשׁוֹן זֶה נֶאֱמַר עַל הַצַּדִּיקִים בְּהַבְטָחַת תְּחִיַּת הַמֵּתִים, לְפִי שֶׁבְּאוֹתוֹ זְמַן יִהְיֶה שַׁבָּת וּמְנוּחָה, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל י״ב:י״ג): ״וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין״.

יט עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם (משלי יז, ו)

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הוֹדִיעָנוּ בַּכָּתוּב הַזֶּה (משלי י״ז) לְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁהַבָּנִים הֵם עֲטָרָה וְכָבוֹד לָאָבוֹת, שֶׁמְּצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּתְעַטֵּר בּוֹ תֶּרַח אָבִיו, וְזֶהוּ ״עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים״, אֲבָל הָאָבוֹת הֵם תִּפְאֶרֶת לַבָּנִים, כִּי כְּשֶׁהָאָבוֹת צַדִּיקִים וְהַבָּנִים מִתְפָּאֲרִים בַּאֲבוֹתָם זֶה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. וְעַל זֶה אָמַר ״תִּפְאֶרֶת״ וְלֹא אָמַר ״עֲטֶרֶת״ שֶׁהֲרֵי עֲטָרָה גְּדוֹלָה מִתִּפְאֶרֶת לְפִי הַפְּשָׁט וְשֶׁבַח גָּדוֹל יוֹתֵר. וְאִימָתַי הָאָבוֹת תִּפְאֶרֶת לַבָּנִים, כְּשֶׁהַבָּנִים עוֹשִׂים מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֵיהֶם אוֹתָהּ שָׁעָה הֵם לָהֶם לְתִפְאֶרֶת. אֲבָל אִם אֵין אוֹחֲזִים מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֵיהֶם בִּידֵיהֶם, אֵין הַדָּבָר לָהֶם לְתִפְאֶרֶת כִּי אִם לְבֹשֶׁת וְגַם לְחֶרְפָּה וְחֶסְרוֹן גָּדוֹל, כְּעָנָף הַמְכַחֵשׁ אֶת הַשֹּׁרֶשׁ.

וּבְמִדְרָשׁ ״עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים״, הַצַּדִּיקִים מִתְעַטְּרִים בִּבְנֵיהֶם – זֶה אַבְרָהָם שֶׁנִּתְעַטֵּר בִּזְכוּת יַעֲקֹב בֶּן בְּנוֹ כְּשֶׁהִשְׁלִיכוּ נִמְרוֹד לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְהִצִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּזְכוּת יַעֲקֹב בֶּן בְּנוֹ , הָדָא הוּא דִכְתִיב (ישעיהו כ״ט:כ״ב): ״לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ אֶל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם״, פָּדָאוֹ מִן הַכִּבְשָׁן, חֲרֵי הָאָבוֹת שֶׁנִּתְעַטְּרוּ בִּבְנֵיהֶם. הַבָּנִים מִתְעַטְּרִים בַּאֲבוֹתָם – בְּשָׁעָה שֶׁיָּצָא יַעֲקֹב מֵאֶצֶל לָבָן, רָדַף אַחֲרָיו, נִגְלָה עָלָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּדֶרֶךְ, אָמַר לוֹ ״הִשָּׁמֶר לְךָ מְדַבֵּר עִם יַעֲקֹב״ וְגוֹ׳, כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ לְהִתְוַכֵּחַ בָּהָר אָמַר לוֹ (בראשית ל״א:מ״ב): ״לוּלֵי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי״, חֲרֵי שֶׁנִּתְעַטְּרוּ הַבָּנִים בִּזְכוּת הָאָבוֹת, שֶׁלֹּא נִשְׁלְמָה כַּוָּנַת לָבָן הָרָשָׁע לְהָרְשִׁיעַ לְיַעֲקֹב. וְכֵן בִּזְכוּת הָאָבוֹת לֹא נִשְׁלְמָה גְּזֵרַת פַּרְעֹה שֶׁגָּזַר ״כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה״ וְגוֹ׳ וְנֶהְפַּךְ עָלָיו (שמות ט״ו:ד׳) – ״מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם״. וְכֵן בִּזְכוּת הָאָבוֹת לֹא נִשְׁלְמָה כַּוָּנַת הָמָן שֶׁבִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָפַךְ אֶת עֲצָתוֹ וְנִתְהַפֵּךְ עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ט׳:א׳): ״וְנַהֲפוֹךְ הוּא״. וְכֵן בְּלָעָם בִּקֵּשׁ לְקַלֵּל אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֶהְפַּךְ עָלָיו, שֶׁכָּתוּב: ״וַיַּהֲפֹךְ ה׳ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה״. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו נ״ד:י״ז): ״כָּל כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: אָמַר לוֹ אַדְרִיָאנוּס קֵיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: גְּדוֹלָה כִּתָּה שֶׁל כִּבְשָׁה שֶׁעוֹמֶדֶת בֵּין שִׁבְעִים זְאֵבִים. אָמַר לוֹ: גָּדוֹל הָרוֹעֶה שֶׁמַּצִּילָהּ מִיָּדָם וּמִשַּׁבְּרָם לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: ״כָּל כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ״ וְגוֹ׳. וּבְאוּר הַדָּבָר, עַל שֵׁם שֶׁסּוֹפָם שֶׁיֹּאבְדוּ מִן הָעוֹלָם, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיהו ב׳:ג׳) ״קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה׳ רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא עֲלֵיהֶם נְאֻם ה׳״. וְכֵן מָצִינוּ בְּכָל אוֹתָן שֶׁבָּאוּ לְהָרַע לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הִצְלִיחוּ וְנֶאֶבְדוּ בַּסּוֹף, כְּגוֹן פַּרְעֹה וַעֲמָלֵק וְסִיסְרָא וְסַנְחֵרִיב וּנְבוּכַדְנֶצַּר וְטִיטוּס וְאַדְרִיָאנוּס וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וּלְכָךְ הִמְשִׁיל יִשְׂרָאֵל לְקֹדֶשׁ, שֶׁהִיא הַתְּרוּמָה, כִּי כְּשֵׁם שֶׁהַתְּרוּמָה נִקְרֵאת ״קֹדֶשׁ״ וְאִם אָכַל מִמֶּנָּה זָר חַיָּב מִיתָה, כֵּן הַזָּרִים הָאוֹכְלִים אֶת יִשְׂרָאֵל עֲתִידִים שֶׁיִּכְלוּ מִן הָעוֹלָם, וְזֶהוּ ״כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ״. וְכֵן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּתְעַטֵּר בְּיִצְחָק בְּנוֹ וְיִצְחָק נִתְעַטֵּר בְּאַבְרָהָם אָבִיו, לְפִי שֶׁהָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר אוֹמְרִים: מֵאֲבִימֶלֶךְ נִתְעַבְּרָה שָׂרָה וְיִצְחָק בֶּן אֲבִימֶלֶךְ הוּא, לְכָךְ הֵצְרָכָה תּוֹרָה לְהָעִיד שֶׁאַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר:

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. דָּרְשׁוּ רז״ל: כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא בְּאַבְרָהָם וּבְיִצְחָק כָּךְ אַתָּה מוֹצֵא בְּדָוִד וּבִכְלָאב, שֶׁכְּשֶׁהָלְכוּ שְׁלוּחֵי דָּוִד אֶצֶל נָבָל הַשִּׂיב נָבָל (שמואל א כ״ה:י׳): ״מִי דָוִד וּמִי בֶן יִשַׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים וגו׳ וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי וְאֶת טִבְחִתִּי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזַי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה״, מִיָּד זִיֵּן דָּוִד אֶת עַצְמוֹ וְאֶת אֲנָשָׁיו לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם. מָה עָשְׂתָה אֲבִיגַיִל, הִתְקִינָה דּוֹרוֹן, דִּכְתִיב: ״וַתְּמַהֵר אֲבִיגַיִל וַתִּקַּח מְאתַיִם לֶחֶם וַתֹּאמֶר לִנְעָרֶיהָ עִבְרוּ לְפָנַי״, וּכְתִיב: ״וַיְהִי כַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים וַיִּגֹּף ה׳ אֶת נָבָל וַיָּמֹת״. מִיָּד, ״וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיְדַבֵּר בַּאֲבִיגַיִל

לְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה״. כֵּינָן שֶׁבָּאָה מִיָּד פֵּרֵשׁ דָּוִד מִמֶּנָּה שִׁלּשָׁה חֳדָשִׁים, אַחַר שִׁלּשָׁה חֳדָשִׁים בָּא עָלֶיהָ וְנִתְעַבְּרָה מִמֶּנּוּ, וְהָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר אוֹמְרִים: מִנְּבָל הִיא מְעֻבֶּרֶת. מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צָר קְלָסְתֵּר פָּנָיו כִּדְמוּת דָּוִד, הָדָא הוּא דִכְתִיב: ״וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי״, מַאי ״כִלְאָב״, כְּלוֹ אָב.

כא וַיַּעְתֵּר יְצְחָק לַה׳ לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִיא הַכְּתוּב הָיָה רָאוּי לְהַקְדִּים וְלוֹמַר ״וַתְּהִי רִבְקָה עֲקָרָה״ וְאַחַר כָּךְ ״וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַה׳ כִּי עֲקָרָה הִיא״, וּמַה שֶּׁהִקְדִּים הַתְּפִלָּה יִתְּכֵן לוֹמַר שֶׁהִקְדִּים הָעִקָּר, וְלָמְדְנוּ שֶׁאֵין הַמַּעֲרוּפוֹת סִבַּת הַתְּפִלָּה, שֶׁאִם כֵּן הַסִּבָּה עִקָּר וְהַתְּפִלָּה טָפֵל לָהּ, אֲבָל הַכָּתוּב לְשׁוֹן הַכָּתוּב כִּי הַתְּפִלָּה סִבַּת הָעֲקָרוּת, וְלוֹמַר לְךָ שֶׁלֹּא נִתְעַקְּרָה אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל הַדָּבָר. לְפִיכָךְ הִקְדִּים הַתְּפִלָּה שֶׁהִיא הָעִקָּר וְהַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבִּשְׁבִילָהּ בָּא הָעֲקָרוּת לְרִבְקָה אִמֵּנוּ. וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל: מִפְּנֵי מַה נִתְעַקְּרוּ הָאִמָּהוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְאַוֶּה לִתְפִלָּתָן שֶׁל צַדִּיקִים. וּמִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד עוֹד כֹּחַ הַתְּפִלָּה, שֶׁהִיא גְּדוֹלָה מְאֹד וַאֲפִלּוּ לְשַׁנּוֹת הַטֶּבַע. וּמִטַּעַם זֶה הִזְכִּיר לְשׁוֹן ״וַיֶּעְתַּר״ וְלֹא אָמַר ״וַיִּתְפַּלֵּל״ אוֹ ״וַיִּצְעַק״ וּשְׁאָר הַלְּשׁוֹנוֹת, כִּי הוּא מִלְּשׁוֹן ״עֶתֶר״. וְכֵן הֵבִינוּ רז״ל, הוּא שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דְּסַכָּה (דף י״ד): לָמָּה נִמְשְׁלָה תְּפִלָּתָן שֶׁל צַדִּיקִים לְעֶתֶר, מָה עֶתֶר זֶה מְהַפֵּךְ הַגֶּרֶן הַזֶּה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם כָּךְ תְּפִלָּתָן שֶׁל צַדִּיקִים מְהַפֶּכֶת דַּעְתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִמִּדַּת אַכְזָרִיּוּת לְמִדַּת רַחֲמָנוּת. בֵּאוּרוֹ, מָה הָעֶתֶר מְהַפֵּךְ אֶת הַתְּבוּאָה מִמָּטָּה לְמַעְלָה וְאַחַר כָּךְ מַפֶּלֶת מִמַּעְלָה לְמַטָּה, כָּךְ הַצַּדִּיק בִּתְפִלָּתוֹ מַחְשַׁבְתּוֹ מְשׁוֹטֶטֶת וְעוֹלָה מִמַּטָּה לְמַעְלָה, וְאַחַר כָּךְ מַמְשִׁיךְ וּמוֹרִיד הַשֶּׁפַע מִמַּעְלָה לְמַטָּה. וְכֵן פֵּרְשׁוּהוּ עוֹד מִלְּשׁוֹן רִבּוּי תְּפִלָּה, מֵעִנְיַן (יחזקאל ח׳:י״א) ״וַעֲתַר עֲנַן הַקְּטֹרֶת עֹלֶה״. וְעוֹד, מִלְּשׁוֹן מַחְתֶּרֶת, וּכְעִנְיַן שֶׁדָּרְשׁוּ בִּמְנַשֶּׁה.

וְדַע כִּי אַרְבַּע הָאִמָּהוֹת שָׁלֹשׁ מֵהֶן הָיוּ עֲקָרוֹת: שָׂרָה, הוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית י״א:ל׳): ״וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה״; רִבְקָה, דִּכְתִיב בָּהּ: ״כִּי עֲקָרָה הִיא״; רָחֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ט:ל״א): ״וְרָחֵל עֲקָרָה״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֵשׁ לָתֵת טַעַם לַעֲקָרוּת הָאִמָּהוֹת. שָׂרָה הָיְתָה עֲקָרָה לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאַחַת, כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא יִשְׁמָעֵאל מֵאַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט״ז:ב׳): ״הִנֵּה נָא עֲצָרַנִי ה׳ מִלֶּדֶת בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי״; הַשֵּׁנִית, כְּדֵי לְשַׁנּוֹת שְׁמָהּ. וְלָמָּה הֶצֱרִךְ שִׁנּוּי שְׁמָהּ, כְּדֵי לְהוֹרוֹת אֱמוּנָה נֶאֱמָנָה כִּי כְּשֵׁם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בְּהֵ״א כָּךְ בָּטֵל כֹּחַ הַמַּזָּל בְּהֵ״א, וְלָמַדְנוּ שֶׁהָאָדוֹן שֶׁסִּדֵּר מַעֲרֶכֶת הַכּוֹכָבִים הוּא הַמְנַצְּחָהּ וְהַמְבַטְּלָהּ בִּרְצוֹנוֹ וְאֵין זוּלָתוֹ. וְרִבְקָה גַּם כֵּן יָדוּעַ כִּי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה כְּשֶׁלְּקָחָהּ, וּכְשֶׁהוֹלִיד לְיַעֲקֹב וְעֵשָׂו הָיָה בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה, וְאִם כֵּן עֶשְׂרִים שָׁנָה שָׁהְתָה עִמּוֹ שֶׁלֹּא יָלְדָה, וְזֶה טַעַם עֲקָרוּתָהּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵצֵא עֵשָׂו לְתַרְבּוּת רָעָה בְּחַיֵּי אַבְרָהָם, שֶׁכְּבָר הִבְטִיחוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר לוֹ (בראשית ט״ו:ט״ו): ״וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם״, וְעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה בְּיָמָיו, וּבְיוֹם שֶׁנִּפְטַר אַבְרָהָם בּוֹ בַּיּוֹם יָצָא עֵשָׂו לְתַרְבּוּת רָעָה, וְזֶה הַנָּזִיד שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב. וְהַטַּעַם בְּרָחֵל, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה סִבָּה לְבִלְהָה וּלְזִלְפָּה שֶׁיֵּצְאוּ מֵהֶן דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר.

כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ. הַהֶרְיוֹן הַזֶּה הָיָה מְחֻדָּשׁ וּמְשֻׁנֶּה מִשְּׁאָר הֶרְיוֹן הַנָּשִׁים, שֶׁאֵין דֶּרֶךְ הַנָּשִׁים לִהְיוֹת הַתְּאוֹמִים מִתְרוֹצְצִין וּמִתְקוֹטְטִין בַּבֶּטֶן, וְאִלּוּ הָיוּ מִתְרוֹצְצִין בְּקִרְבָּהּ וּמִצְטַעֶרֶת הַרְבֵּה. וּמִמָּה שֶׁהָיוּ מִתְרוֹצְצִין וּמִתְגָּרִין בַּבֶּטֶן בִּתְחִלַּת הַיְצִירָה הָיָה זֶה רֶמֶז וְסִימָן לְמַה שֶּׁעֲתִידִין לִהְיוֹת זֶה נֶגֶד זֶה שׁוֹנְאִים נִלְחָמִים. זֶהוּ שֶׁאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי שֵׁם: ״שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ״, פֵּרוּשׁ, אַל תִּפְחֲדִי מִזֶּה, כִּי הָרִצּוּץ הַזֶּה הוּא בְּסִבַּת שְׁנֵי בָּנִים שֶׁיֵּשׁ בְּבִטְנֵךְ שֶׁעֲתִידִין לָצֵאת מֵהֶם שְׁתֵּי אֻמּוֹת זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ.

וּמִמְּךָ שׁ: ״שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ״ אַל תִּקְרֵי ״גוֹיִם״ אֶלָּא ״גֵּאִים״, זֶה רַבִּי וְאַנְטוֹנִינוּס שֶׁלֹּא פָּסְקוּ מֵעַל שֻׁלְחָנָם לֹא חֲזֶרֶת וְלֹא צְנוּן לֹא בֵּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בֵּימוֹת הַגְּשָׁמִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר רַבִּי בִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ: וְלֹא נֶהֱנֵיתִי אֲפִלּוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁלִּי, הָאֱמֶת הָיָה שֶׁנִּצְטַעֵר בְּעַצְמוֹ בְּגוּפוֹ וְלֹא נֶהֱנָה כְּלָל מִתַּאֲוֹת הָעוֹלָם כִּי אִם בַּמַּכְרָחוֹת בְּיוֹתֵר, אֲבָל סֵדֶר הַמַּאֲכָלִים וְהָעִדּוּנִים הָיוּ לַאֲנָשָׁיו וְאוֹכְלֵי שֻׁלְחָנוֹ. אַנְטוֹנִינוּס הָיָה מֶלֶךְ גָּדוֹל מִגְּרַע עֵשָׂו, וְהָיָה לָמֵד תּוֹרָה בַּסֵּתֶר לִפְנֵי רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ, וְהָיָה מִתְיָרֵא פֶּן יַרְגִּישׁוּ בּוֹ עֲבָדָיו וְאַנְשֵׁי מַלְכוּתוֹ. וְדָרְשׁוּ ז״ל בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (דף י׳): הֲוָת לֵיהּ הַהִיא נַקְרָתָא דַּהֲוָת תּוּתֵי אַרְעָא, דַּהֲוָה אָתֵי בַּהּ מִבֵּיתֵיהּ לְבֵית רַבִּי. כָּל יוֹמָא הֲוָה מַיְיתֵי תְּרֵי עַבְדֵי בַּהֲדֵיהּ, חַד קָטִיל אַבָּבָא דְּבֵיתֵיהּ וְחַד קָטִיל לֵיהּ אַבָּבָא דְּרַבִּי. אָמַר לֵיהּ: בְּעִידָּנָא דַּאֲתֵינָא לָא אַשְׁכַּח אִינָשׁ קַמָּךְ. יוֹמָא חַד אַשְׁכְּחֵיהּ לְרַבִּי חֲנִינָא בַּר חָמָא קַמֵּיהּ, אָמַר לֵיהּ: לָאו אֲמִינָא לָךְ דְּלָא אַשְׁכַּח אִינָשׁ קַמָּךְ? אָמַר לֵיהּ: לֵית דֵּין בַּר אִינָשׁ. אָמַר לֵיהּ: אִי הָכֵי לֵיזֵיל וְלִשַׁדַּר לִי הַהוּא גַּבְרָא דְּגָאנֵי אַבָּבָא. אָזַל רַבִּי חֲנִינָא, אַשְׁכְּחֵיהּ דְּקָטִיל, אָמַר הֵיכִי אֶעֱבִיד, אֵימָא לֵיהּ דְּקָטִיל – אֵין מְשִׁיבִין עַל הַקַּלְקָלָה, אֶשְׁבְּקֵיהּ וְאֵיזֵיל – קָא מְזַלְזְלִינָא בְּמַלְכוּתָא, בָּעֵי רַחֲמֵי עֲלֵיהּ וְאַחֱייֵהּ וְשַׁדְּרֵיהּ. אָמַר לֵיהּ: יָדְעָנָא דַּאֲפִלּוּ זוּטְרֵי דְּאִית בְּכוּ מְחַיֵּי מֵיתֵי, מִיהוּ בְּעִדָּנָא דַּאֲתֵינָא לָא נַשְׁכַּח אִינָשׁ קַמָּךְ. כָּל יוֹמָא הֲוָה מְשַׁמַּע לֵיהּ, מַאֲכִיל לֵיהּ, מַשְׁקֵה לֵיהּ. כִּי הֲוָה בָּעֵי רַבִּי לְמִסַּק לְפוּרְיֵיהּ גְּחִין קַמֵּי פּוּרְיֵיהּ, אָמַר: סַק עִלָּוַאי לְפוּרְיָךְ, אָמַר לֵיהּ: לָאו אוֹרַח אַרְעָא לְזַלְזוֹלֵי בְּמַלְכוּתָא כּוּלֵי הַאי. אָמַר לֵיהּ: מִי יְתִבְנֵי מַצָּע תַּחְתָּךְ לָעוֹלָם הַבָּא. אָמַר לֵיהּ: אֲתֵינָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי? אָמַר לֵיהּ: אִין, אָמַר לֵיהּ: וְהָכְתִיב (עובדיה א׳:י״ח) ״וְלֹא יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו״, אָמַר לֵיהּ: בְּעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה עֵשָׂו. אָמַר לֵיהּ: וְהָכְתִיב (יחזקאל ל״ב:כ״ט) ״שָׁמָּה אֱדוֹם מְלָכֶיהָ וְשָׂרֶיהָ״, אָמַר לֵיהּ: ״מְלָכֶיהָ״ וְלֹא כָּל מְלָכֶיהָ, ״שָׂרֶיהָ״ וְלֹא כָּל שָׂרֶיהָ, פְּרָט לְאַנְטוֹנִינוּס בֶּן אַסְוֵירוּס, וּפְרָט לְקֵטִיעָא בַּר שַׁלּוּם.

כד וְהִנֵּה תֹּמִים בְּבִטְנָהּ. ״תֹּמִים״ חָסֵר, לְפִי שֶׁהָאֶחָד מֵהֶם רָשָׁע, אֲבָל ״תְּאוֹמִים״ שְׁבִפֶרֶץ וְזָרַח מָלֵא, שֶׁשְּׁנֵיהֶם צַדִּיקִים.

כה **וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי.** אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: בִּזְכוּת "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן" אֲנִי נִגְלֶה לָכֶם רִאשׁוֹן, וּפוֹרֵעַ לָכֶם מֵרִאשׁוֹן, וּבוֹנֶה לָכֶם רִאשׁוֹן, וּמֵבִיא לָכֶם רִאשׁוֹן. אֲנִי נִגְלֶה לָכֶם רִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ"ד:ו'): "אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן"; וּפוֹרֵעַ לָכֶם מֵרִאשׁוֹן, זֶה עֵשָׂו הָרָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי"; וּבוֹנֶה לָכֶם רִאשׁוֹן, זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו י"ז:י"ב): "כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן"; וּמֵבִיא לָכֶם רִאשׁוֹן, זֶה מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ"א:כ"ז): "רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן".

כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר. פֵּרוּשׁ כֻּלּוֹ שֵׂעָר כְּאַדֶּרֶת כִּי כֵן נוֹלַד, וְעַל כֵּן נִקְרָא "אִישׁ שָׂעִיר", שֶׁהוּא כּוֹלֵל הַשֵּׂעָר, גַּם הַשְּׂעִירִים שֶׁהֵם בְּחֵלֶק הַכַּף שֶׁלּוֹ. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ, שֶׁהַכַּף שֶׁלּוֹ יֵשׁ לוֹ שֵׂעָר כְּנֶגֶד לִבּוֹ, וּבְזֶמַן הַגְּאֻלָּה יִפּוֹל אוֹתוֹ שֵׂעָר בְּתִקְיעַת שׁוֹפָר, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ט':י"ד) "וה' אֱלֹהִים בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן".

כו **וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים.** זֶה הָלַךְ לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, וְזֶה לְבָתֵּי עֲבוֹדָה זָרָה. וְכֵן אָמְרוּ רז"ל: הָיְתָה עוֹבֶרֶת רִבְקָה עַל פִּתְחֵי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְיַעֲקֹב מְפַרְכֵּס לָצֵאת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו א':ה'): "בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַּבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ", עוֹבֶרֶת עַל פִּתְחֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְעֵשָׂו מְפַרְכֵּס לָצֵאת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים נ"ח:ד'): "זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם".

וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים. כְּוֵן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ הָאַחִים הָאֵלֶּה תְּאוֹמִים, נוֹצְרוּ בַּבֶּטֶן בְּזֶמֶן אֶחָד, אֵין מַעֲשֵׂיהֶם דּוֹמִים זֶה לָזֶה, אֲבָל הֵם שְׁנֵי הֲפָכִים וְכָל מִדּוֹתֵיהֶם חֲלוּקוֹת זוֹ מִזּוֹ, כִּי עֵשָׂו נִמְשָׁךְ אַחַר תַּעֲנוּגֵי הַגּוּף, וְיַעֲקֹב נִמְשָׁךְ אַחַר עֲצַת הַנֶּפֶשׁ. וְעַל כֵּן אָמַר: "וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד", וְהוּא אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל אָדָם בָּטֵל וּמִי שֶׁרוֹדֵף אַחַר תַּאֲוֹת הָעוֹלָם, "אִישׁ שָׂדֶה" – כְּאִלּוּ אָמַר "אִישׁ הָאֲדָמָה", וּמִזֶּה נִקְרָא שְׁמוֹ "אֱדוֹם", נִגְזָר מִן "אָדֹם" וּמִן "אֲדָמָה", כְּלוֹמַר שֶׁהָיָה עָפָרִי.

וְדָבָר יָדוּעַ כִּי הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ שֶׁל אָדָם בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וֶהֱיוֹתוֹ מִשְׁתַּעְשֵׁעַ בַּצַּיִד, שֶׁהֵם תַּעֲנוּגֵי הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה, הֲלֹא הִיא סִבָּה לְבַזּוֹת עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיִרְאָתוֹ, לַעֲשׂוֹתָם טָפֵל וְתַעֲנוּגֵי הַגּוּף עִקָּר, וְזֹאת הָיְתָה מִדָּתוֹ שֶׁל עֵשָׂו. הוּא שֶׁאָמַר: "וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבְז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה". וּבַעַל מִדָּה זוֹ מוֹצֵא עַצְמוֹ עָקוּב לַסּוֹף, הוּא שֶׁאָמַר עֵשָׂו: "הֲיַעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם אֶת בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי", וְאִם יִטְעַם נֹפֶת וְצוּף בַּתַּעֲנוּגִים אֵינוֹ אֶלָּא לְפִי שָׁעָה, וְהוּא עָתִיד שֶׁיִּדְאַג וְיִתְנַחֵם בְּאַחֲרִיתוֹ וְיִצְטַעֵר מְאֹד עַל זֶה, הוּא שֶׁכָּתוּב: "וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדוֹלָה וּמָרָה". וְכֵן הִזְכִּיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּעִנְיַן רְדִיפַת הַתַּעֲנוּגִים (משלי ה':ד'): "נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְגוֹ' וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה". זֶה דַּרְכּוֹ שֶׁל עֵשָׂו וְכָל הַתּוֹמְכִים אֲשֶׁרָיו, אֲבָל דַּרְכּוֹ וּמִדָּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּהֶפֶךְ זֶה, כִּי "אִישׁ תָּם" הֵפֶךְ "יוֹדֵעַ צַיִד", וְ"יֹשֵׁב אֹהָלִים" הֵפֶךְ "אִישׁ שָׂדֶה". וְעוֹד כִּי מַה שֶּׁרָצָה עֵשָׂו לִקְנוֹת רָצָה יַעֲקֹב לִמְכֹּר, וְהוּא רְדִיפַת הַתַּאֲוֹת וּבְקֻשַׁת תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם שֶׁהִמְשִׁילָם לְ"נְזִיד עֲדָשִׁים", לְפִי שֶׁטּוּב הָעוֹלָם וְשַׁלְוָתוֹ וּכְבוֹדוֹ אֵינוֹ אֶלָּא גַּלְגַּל, כָּעֲדָשָׁה שֶׁהִיא עֲגֻלָּה, וְעַל כֵּן רָצָה לִמְכֹּר וּלְהַחְלִיף חַיֵּי שָׁעָה בְּחַיֵּי הָעוֹלָם, הִיא עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהָיְתָה בַּבְּכוֹרוֹת.

וְדַע כִּי מִמַּה שֶּׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב בְּכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם "אִישׁ", לָמַדְנוּ שֶׁאֵין כָּל אֶחָד לְמַטָּה מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, אַף לְפִי חֶשְׁבּוֹן שְׁנוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם תִּמְצָא כִּי בַּזְּמַן שֶׁמָּכַר לוֹ הַבְּכֹרָה הָיָה כָּל אֶחָד בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי אַבְרָהָם הָיָה בֶּן מֵאָה שָׁנָה כְּשֶׁנּוֹלַד יִצְחָק וְהָיָה בֶּן מֵאָה וְאַרְבָּעִים כְּשֶׁנָּשָׂא יִצְחָק אֶת רִבְקָה, וְעֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁל עֲקָרוּת, הֲרֵי שֶׁהָיוּ לוֹ לְאַבְרָהָם מֵאָה וְשִׁשִּׁים שָׁנָה, וְכָל שָׁנָיו הָיוּ מֵאָה וְשִׁבְעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה, אִם כֵּן בְּיוֹם שֶׁנִּפְטַר אַבְרָהָם הָיוּ יַעֲקֹב וְעֵשָׂו בְּנֵי חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה.

וְעוֹד תִּרְמֹז לָנוּ הַפָּרָשָׁה כִּי גֵּיהִנָּם מְזֻמָּן לַסַּת שֶׁל עֵשָׂו וְגַן עֵדֶן מְזֻמָּן לְכַת יַעֲקֹב וּבָנָיו, וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל כִּי כְּשֶׁבָּאוּ שְׁנֵי הָאַחִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי אֲבִיהֶם לִטֹּל הַבְּרָכוֹת שֶׁנִּכְנַס עִם אֶחָד גַּן עֵדֶן וְעִם הָאֶחָד גֵּיהִנָּם, גַּן עֵדֶן נִכְנַס עִם יַעֲקֹב וְגֵיהִנָּם נִכְנַס עִם עֵשָׂו, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּכָל אֶחָד בִּמְקוֹמוֹ. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל: "הִיא הָעֹלָה", זוֹ מלכות הרשעה שֶׁהִיא מַעֲלָה אֶת עַצְמָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א':ד'): "אִם תַּגְבִּיהַ כַּנֶּשֶׁר" וְגוֹ', "עַל מוֹקְדָהּ" זֶה גֵּיהִנָּם לֶעָתִיד לָבֹא, וּבָעוֹלָם הַזֶּה "וְיהִיבַת לִיקֵדַת אֶשָּׁא".

וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם. הָיָה רָאוּי לוֹמַר "וְיַעֲקֹב הָיָה אִישׁ תָּם" כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיְהִי עֵשָׂו", וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב (בראשית ד':ב') "וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה", אֲבָל הִזְכִּיר "הָוְיָה" בְּעֵשָׂו כִּי כֵן הָיָה שְׁמוֹ תָּמִיד מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ לֹא נִשְׁתַּנָּה כְּלָל, אֲבָל שְׁמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב נִשְׁתַּנָּה אַחַר כָּךְ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל, וּמִזֶּה לֹא הִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן "הָוְיָה" שֶׁאֵין עִקַּר הַהָוְיָה בְּשֵׁם "יַעֲקֹב" כִּי אִם בְּשֵׁם "יִשְׂרָאֵל", וּכְעִנְיַן שֶׁאָמַר לוֹ ה' יִתְבָּרַךְ (בראשית ל"ה:י'): "כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ".

וְעוֹד יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹמַר "יַעֲקֹב אִישׁ אֱמֶת", כֵּיוָן שֶׁמִּדָּתוֹ אֱמֶת, מִפְּנֵי שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (מיכה ז':כ'): "תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב", אֲבָל הוֹסִיף בֵּאוּר בְּמִלַּת "תָּם", שֶׁהִיא רוֹמֶזֶת עַל מִדַּת אֱמֶת, וְרוֹמֶזֶת עוֹד שֶׁהוּא הַמַּכְרִיעַ, מִלְּשׁוֹן תְּיוֹמֶת, שֶׁהִיא אֶמְצָעִית בֵּין הָעֶלְיוֹן לְיָמִין וְלִשְׂמֹאל. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי מִסְפַּר יַעֲקֹב עִם אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת עוֹלֶה קו"ף, וְאָמַר רַבִּי עֲקִיבָא קו"ף זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהָבֵן זֶה.

יֹשֵׁב אֹהָלִים. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁל שֵׁם וַעֲבָר, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "יֹשֵׁב אֹהָלִים".

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "יֹשֵׁב אֹהָלִים" – אֹהֶל שֶׁל מַעְלָה וְאֹהֶל שֶׁל מַטָּה, שֶׁכְּבָר יָדַעְתָּ שֻׁצּוּרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, וְהִנֵּה זֶה כְּאִלּוּ אָמַר "יֹשֵׁב כִּסֵּא".

כח **וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צַיִד בְּפִיו.** יְבֵאֵר הַכָּתוּב כִּי לֹא הָיָה אוֹהֵב אוֹתוֹ בִּשְׂכִיל בְּכֹרָתוֹ, רַק לְפִי שֶׁהָיָה מְהַנֶּה אוֹתוֹ בְּצֵידוֹ. וְלִמְּדָנוּ הַכָּתוּב כִּי עֵשָׂו הָרָשָׁע הָיָה צַיָּד מְשֻׁנֵּי צְדָדִין: כִּי יָצוּד הַחַיּוֹת בַּמִּדְבָּרוֹת וּבַשָּׂדוֹת, מִמַּה שֶּׁהִזְכִּיר "אִישׁ שָׂדֶה"; וְיָצוּד גַּם כֵּן דַּעַת אָבִיו, כְּשֶׁהָיָה מְזַמֵּן הַהֲנָאוֹת בְּפִיו מִתּוֹךְ עָרְמַת דְּבָרָיו, וְזֶהוּ "כִּי צַיִד בְּפִיו".

וְאָמְרוּ רז"ל בַּמִּדְרָשׁ: עֵשָׂו הָרָשָׁע אוֹמֵר לְאָבִיו "הַמֻּלָּח חַיָּב בַּמַּעֲשֵׂר?" וְהָיָה יִצְחָק תָּמֵהַּ וְאוֹמֵר: "כַּמָּה בְּנֵי מְדַקְדֵּק בַּמִּצְוֹת", הָיָה אוֹמֵר לוֹ: "בְּנִי הֵיכָן הָיִיתָ הַיּוֹם?", אָמַר לוֹ: "בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְלָמַדְנוּ הֲלָכָה פְּלוֹנִית וְעִנְיָן פְּלוֹנִי", וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת: "כִּי יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל תַּאֲמֶן בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ". וְעוֹד דָּרְשׁוּ: הָיָה צָד וּמַאֲכִיל לְאָבִיו וְנוֹתֵן לוֹ שׁוֹחַד כְּדֵי שֶׁיִּטֹּל הַבְּרָכָה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (דברים ט"ז:י"ט) "כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר" וְגוֹ', וּכְתִיב בְּיִצְחָק: "וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת", עַד כָּאן. וְאָנוּ רוֹאִים כִּי כְּשֵׁם שֶׁהָיָה עֵשָׂו אִישׁ הַשֹּׁחַד, כֵּן אָנוּ רוֹאִין אֶת זַרְעוֹ מְקַבְּלֵי שֹׁחַד אוֹהֲבֵי הַלַּעֲטוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר עֵשָׂו "הַלְעִיטֵנִי נָא", וַעֲלֵיהֶם אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים ק"ח): "מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי כָסֶף", וְהֵם מוֹשְׁכִים כֹּחַ מִן הַשֹּׁר שֶׁלָּהֶם, שֶׁהוּא מְקַבֵּל שֹׁחַד בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְכֵן כָּל אֻמָּה וְאֻמָּה מוֹשֶׁכֶת כֹּחַ מִן הַשֹּׁר שֶׁלָּהּ. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי מִמְּנוּ קִבֵּל הַנָּחָשׁ כֹּחַ לְהַחְטִיא וְלִשְׁפֹּךְ דָּם, וְהָיָה הוּא אָב וְשֹׁרֶשׁ לְכָל בֹּחֲרֵי הַדָּם וְהָאוֹכְלִים אוֹתוֹ, וְהוּא הָעוֹזֵר לְזֶרַע עֵשָׂו הָאַדְמוֹנִי לִשְׁפֹּךְ דָּם, וְהוּא הַמְקַטְרֵג שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַנִּמּוֹלִים וְהַמִּתְרַחֲקִים מִלֶּאֱכֹל הַדָּם. וְאֵלּוּ כֻּלָּן הַמְקַטְרְגִים הֶעָרוּם אֲשֶׁר שִׂנְאָה הַדָּת וּבִטֵּל בְּרִית מִילָה מִן הָאֻמָּה וְהִתִּיר לָהֶם הַדָּם מִפְּנֵי שֶׁעָלָה בְּחֶלְקוֹ, וְעַל כֵּן הֶחֱזִיקָם בּוֹ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְזֶרַע עֵשָׂו (יחזקאל ל"ה:ו'): "אִם לֹא דָם שָׂנֵאתָ וְדָם יִרְדָּפֶךָּ", יִתְנַבֵּא עָלָיו אָבְדָן מִפְּנֵי שְׂנֹאתוֹ דַּם מִילָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ירמיהו מ"ח:י'): "וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם", זֶה דַּם הַמִּילָה.

כט **וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד.** הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "וַיָּזֶד יִצְחָק", שֶׁהֲרֵי בְּעֵד אַבְרָהָם הָיָה מִתְאַבֵּל, אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהָאֵבֶל אָסוּר לֶאֱכֹל מִשֶּׁלּוֹ לְכָךְ הִתְקִין יַעֲקֹב הַמַּאֲכָל הַזֶּה. וְתַבְשִׁיל שֶׁל עֲדָשִׁים הָיָה, וּמִנְהָג לֶאֱכֹלוֹ בְּבֵית הָאֵבֶל, לְפִי שֶׁעֲדָשָׁה סְגוּרָה וַעֲגֻלָּה כַּגַּלְגַּל, לוֹמַר גַּלְגֵּל הוּא שֶׁחוֹזֵר בָּעוֹלָם, וּמָה עֲדָשָׁה זוֹ אֵין לָהּ פֶּה כָּךְ הָאֵבֶל אָסוּר לְדַבֵּר. וְאוֹתוֹ הַיּוֹם נִפְטַר אַבְרָהָם לְבֵית עוֹלָמוֹ, וּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הָיָה שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֶת עֵשָׂו יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל: חָמֵשׁ עֲבֵרוֹת עָבַר אוֹתוֹ רָשָׁע בְּאוֹתוֹ יוֹם: בָּא עַל נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה, וְהָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ, וְכָפַר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, וְכָפַר בָּעִקָּר, וְשָׁט אֶת הַבְּכֹרָה. בָּא עַל נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה – כְּתִיב הָכָא: "וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה", וּכְתִיב הָתָם (דברים כ"ב:כ"ז): "כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ"; הָרַג אֶת הַנֶּפֶשׁ – כְּתִיב הָכָא: "וְהוּא עָיֵף", וּכְתִיב הָתָם (ירמיהו ד':ל"א): "כִּי עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים"; כָּפַר בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים – כְּתִיב הָכָא: "הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ", וּכְתִיב הָתָם (איוב ז':ט'): "כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ"; כָּפַר בָּעִקָּר – כְּתִיב הָכָא: "לָמָּה זֶּה לִי", וּכְתִיב הָתָם (שמות ט"ו:ב'): "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ"; שָׁט אֶת הַבְּכֹרָה – שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה".

ל **הַלְעִיטֵנִי נָא.** דִּבֵּר בִּכְסִילוּת בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "מַלְעִיטִין אֶת הַגָּמָל", וְעַל זֶה דָּרְשׁוּ רז"ל (משלי י"ג:כ"ה): "צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר" זֶה עֵשָׂו.

מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה. הָיוּ הָעֲדָשִׁים אֲדֻמּוֹת אוֹ הָיוּ מְרֻקָּחוֹת בְּמִרְקָחוֹת אֲדֻמּוֹת, וְעֵשָׂו לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אֵיזֶה תַּבְשִׁיל הָיָה וּקְרָאוֹ "הָאָדֹם הַזֶּה", וְעַל כֵּן קָרְאוּ הַכֹּל אֶת שְׁמוֹ "אֱדוֹם" דֶּרֶךְ לַעַג, מִפְּנֵי שֶׁמָּכַר בְּכוֹרָה נִכְבֶּדֶת בְּמִעַט תַּבְשִׁיל זֶה.

וַיִּתֶּן לְפָרֵשׁ "מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה" שֶׁיִּרְמֹז עִנְיַן הַכִּפֶּל לְמַה שֶּׁיִּדּוּעַ בְּחָכְמַת הַכּוֹכָבִים שֶׁכּוֹכַב מַאְדִּים כֹּחוֹ עַל הַדָּם וְעַל הַחֶרֶב וְעַל הַמִּלְחָמוֹת. גַּם הַפֵּרוֹת הָאֲדֻמִּים שֶׁבְּמִין הַצּוֹמֵחַ מוֹשְׁכִים מִכֹּחוֹ, גַּם הָאֲבָנִים הַיְקָרוֹת שֶׁבְּמִין הַדּוֹמֵם הָאֲדֻמּוֹת כְּגוֹן גירגונ"ץ וְרובי"ן וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם הֵם בְּחֶלְקוֹ. וְעַל כֵּן אָמַר: "הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הַזֶּה", כְּלוֹמַר מִן הַתַּבְשִׁיל הָאָדֹם הַזֶּה הַמּוֹשֵׁךְ כֹּחַ מִן "הָאָדֹם", הוּא כּוֹכַב מַאְדִּים שֶׁשְּׁמוֹ "אָדֹם" אֲשֶׁר בּוֹ נוֹלַד, וְהוּא הָיָה כּוֹכָב שֶׁלּוֹ וּמִזָּלוֹ וְעַל כֵּן הָיָה שׁוֹפֵךְ דָּמִים, וְנִתְּנָה לוֹ בִּרְכַּת הַחֶרֶב.

וּבַמְּדָרָשׁ: "מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה", רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר: הוּא אָדֹם, תַּבְשִׁילוֹ אָדֹם, אַרְצוֹ אֲדֻמָּה, גִּבּוֹרָיו אֲדֻמִּים, לְבוּשֵׁיהֶם אֲדֻמִּים, פּוֹרֵעַ מִמֶּנּוּ אָדֹם, בִּלְבוּשׁ אָדֹם. הוּא אָדֹם – "וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי", תַּבְשִׁילוֹ אָדֹם – "מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה", אַרְצוֹ אֲדֻמָּה (בראשית ל"ב:ד') – "אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם", גִּבּוֹרָיו אֲדֻמִּים (נחום ב':ד') – "מָגֵן גִּבֹּרָיהוּ מְאָדָּם", לְבוּשֵׁיהֶם אֲדֻמִּים (שם) – "וְאַנְשֵׁי חַיִל מְתֻלָּעִים", פּוֹרֵעַ מִמֶּנּוּ אָדֹם (שיר השירים ה':י') – "דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם", בִּלְבוּשׁ אָדֹם (ישעיהו ס"ג:ב') – "מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ".

לא **מִכְרָה כַיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ לִי.** אֵין מַעֲלַת הַבְּכוֹרָה שֶׁבְּאוֹתוֹ זְמַן לִהְיוֹת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בִּנְכָסֵי אָבִיו כְּמוֹ שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בַּתּוֹרָה אַחַר כֵּן, אֶלָּא מַעֲלַת שָׂרָרָה וְכִבּוּד אַחֲרֵי הָאָב, שֶׁיִּהְיֶה הוּא בְּמָקוֹם הָאָב לִנְהֹג שָׂרָרָה עַל יֶתֶר אֶחָיו, וְהֵם יְכַבְּדוּהוּ כַּאֲבִיהֶם, וְגַם בַּנְּכָסִים הָיָה לוֹ יִתְרוֹן וּמַעֲלָה עֲלֵיהֶם. וְזֶה דְּבַר עֵשָׂו: "לָמָּה זֶּה לִי בְּכֹרָה", וְאָמְנוּתִי שֶׁהוּא הַצַּיִד קָרוֹב שֶׁאָמוּת בּוֹ בְּחַיֵּי אָבִי בְּלֶכְתִּי לָצוּד הַחַיּוֹת בַּשָּׂדוֹת וּבַמִּדְבָּרוֹת, וְאִם כֵּן מַה הַתּוֹעֶלֶת הַמַּגִּיעַ לִי מִן הַבְּכוֹרָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "יֹאכַל וַיִּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ", לְהוֹרוֹת כִּי אַחַר שֶׁאֹכַל וְשָׁתָה חָזַר לְאָמְנוּתוֹ וְהָלַךְ אֶל הַשָּׂדֶה לְצֵידוֹ. וְזֶה הָיָה דַּרְכּוֹ וּמִשְׁפָּטוֹ כָּל הַיָּמִים לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלָצוּד וּלְהַמְשִׁךְ אַחַר הַתַּאֲוֹת, וְזֶה לוֹ סִבַּת בִּזּוּי הַבְּכוֹרָה.

לד **וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים.** כָּאן גִּלָּה הַכָּתוּב מַה שֶּׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה "וַיָּזֵד יַעֲקֹב נָזִיד", שֶׁהָיָה תַּבְשִׁיל שֶׁל עֲדָשִׁים. וְיוֹתֵר נָכוֹן הָיָה שֶׁיְּפָרֵשׁ זֶה לְמַעְלָה וְשֶׁיֹּאמַר "וַיָּזֵד יַעֲקֹב נְזִיד עֲדָשִׁים" וְשֶׁיֹּאמַר כֵּן "וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד", אֲבָל יִתֵּן לוֹמַר כִּי נִתְפַּזֵּן הַכָּתוּב לְהוֹרוֹת עַל גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ שֶׁל עֵשָׂו וְעַל פְּחִיתוּתוֹ, וּמִזֶּה לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר קֹדֶם הַמְכִירָה אֵיזֶה תַּבְשִׁיל הָיָה, שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ יִהְיֶה סָבוּר שֶׁהָיָה תַּבְשִׁיל חָשׁוּב וְנִכְבָּד כֵּיוָן שֶׁמָּכַר בְּכֹרָתוֹ בִּשְׁבִילוֹ, עַל כֵּן אַחַר הַכָּתוּב לְהַזְכִּיר שֵׁם הַתַּבְשִׁיל עַד אַחַר הַמְכִירָה, כְּמִי שֶׁאוֹמֵר: הַבְּכוֹרָה שֶׁמָּכַר עַל הַנָּזִיד שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה לֹא הָיָה אֶלָּא נְזִיד עֲדָשִׁים. וְזֶה לְאוֹת עַל תְּכוּנַת נַפְשׁוֹ הָרָעָה, שֶׁהָיָה מְבַזֶּה אֶת הַבְּכוֹרָה.

פרק כו

א **וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן.** כָּתַב הָרַמְבַּ"ן בָּזֶה: אוּלַי לֹא הָיָה רָעָב בָּעוֹלָם עַד יְמֵי אַבְרָהָם. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ עָלָיו, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ רז"ל: עֲשָׂרָה רְעָבוֹן בָּאוּ לָעוֹלָם: אֶחָד בִּימֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג׳:י"ז): "אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ"; וְאֶחָד בִּימֵי לֶמֶךְ; שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרָרָהּ ה'". אֲבָל הַנָּכוֹן שֶׁיִּהְיֶה בֵּאוּר הַכָּתוּב, "הָרִאשׁוֹן" לָזֶה, לֹא רִאשׁוֹן לָעוֹלָם. וְכֵן פֵּרֵשׁ הָרַב הוּא בְּעַצְמוֹ, כִּי הָיוּ זוֹכְרִים הָרָעָב הָרִאשׁוֹן וּמְסַפְּרִים עָלָיו, כִּי מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא הֻצְרַךְ אַבְרָהָם לָצֵאת מִן הָאָרֶץ וְלָרֶדֶת לְמִצְרַיִם, וְיִצְחָק בְּנוֹ רָצָה לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ אֲבוֹתָיו וְלָרֶדֶת לְמִצְרַיִם, עַד שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה".

וְכָתַב הָרַב ז"ל כִּי הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת בְּעִנְיַן יִצְחָק עִם אֲבִימֶלֶךְ הַכֹּל רֶמֶז וְדִגְמָא לְגָלוּת בָּבֶל, כִּי גָּלוּת אַבְרָהָם לְמִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעָב רֶמֶז שֶׁיִּגְלוּ בָּנָיו לְשָׁם, וְלָכְתּוֹ אֶל עִיר גְּרָר אֶל אֲבִימֶלֶךְ לֹא הָיָה גָּלוּת כִּי בִּרְצוֹנוֹ הָלַךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וְגוֹ' וַיָּגָר בִּגְרָר", אֲבָל הֲלִיכָתוֹ שֶׁל יִצְחָק שָׁם כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: "וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה" יִרְמֹז לְגָלוּת, כִּי גָּלָה מִמְּקוֹמוֹ בְּעַל כָּרְחוֹ וְהָלַךְ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת. וְהִנֵּה גָּלוּתוֹ הָיָה מִמְּקוֹמוֹ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, שֶׁהִיא אֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו, וְיִרְמֹז לְגָלוּת בָּבֶל, שֶׁהוּא מָקוֹם מְגוּרֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁהָיוּ בְּאוּר כַּשְׂדִּים.

וָדַע כִּי הַגָּלוּת הַנִּזְכָּר רָמוּז בְּמַעֲשֵׂה יִצְחָק כַּאֲשֶׁר לֹא לָקְחוּ אִשְׁתּוֹ וְלֹא הָיָה לָהֶם רַק הַגָּלוּת וְהַפַּחַד. וּמִתְּחִלָּה אָמַר: "הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת", וּלְאַחַר יָמִים חָזַר בּוֹ וְאָמַר לוֹ: "לֵךְ מֵעִמָּנוּ", וְאַחֲרֵי כֵּן חָזְרוּ אֵלָיו בַּבְּרִית. וְכֵן בְּגָלוּת בָּבֶל גָּלוּ שָׁם מִפְּנֵי זַלְעָפוֹת רָעָב, וּבִהְיוֹתָם שָׁם לֹא עָבָדוּם וְלֹא עִנּוּ אוֹתָם אֲבָל הָיוּ גְּדוֹלֵי הַשָּׂרִים בַּמַּלְכוּת, וְאַחֲרֵי כֵּן אָמְרוּ (עזרא א׳:ג׳): "מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל", וְהִזְהִירוּ עֲלֵיהֶם שָׂרֵי עֵבֶר הַנָּהָר, וְאַחַר כָּךְ בִּטְּלוּ הַבִּנְיָן וְהָיָה בָּטֵל עַד זְמַן וְעִדָּן, וְאַחַר כָּךְ חָזְרוּ וְנָתְנוּ רְשׁוּת בַּבִּנְיָן וְהִזְהִירוּ וְאָמְרוּ (עזרא ו׳:י׳): "דִּי לֶהֱוֹן מְהַקְרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי".

הִגִּיד הַכָּתוּב כִּי כְּשֶׁהָיָה הָרָעָב הַזֶּה הָלַךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ, הוּא הָיָה אוֹתוֹ אֲבִימֶלֶךְ שֶׁהָיָה בִּימֵי אָבִיו שֶׁכָּרַת עִמּוֹ בְּרִית, וְהָלַךְ אֵלָיו אוּלַי יֵיטִיב לוֹ בִּימֵי הַבַּצֹּרֶת וְלֹא יִצְטָרֵךְ לָרֶדֶת לְמִצְרַיִם. וַאֲבִימֶלֶךְ זֶה מִפְּנֵי בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֹא נָגַע בּוֹ וְלֹא בְּבֵיתוֹ כְּלָל, אֲבָל אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם שָׁאֲלוּ מִפֶּנּוּ דֶּרֶךְ שְׁאֵלָה בַּעֲבוּר אִשְׁתּוֹ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: "וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ", וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נָגְעוּ בָּהּ כִּי הָיוּ נִזְכָּרִים בְּרִית אַבְרָהָם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ: "כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת אִשְׁתֶּךָ", כְּלוֹמַר אֲנִי לֹא נָגַעְתִּי בָהּ וְנִשְׁמַרְתִּי מִמֶּנָּה, אֲבָל קָרוֹב הָיָה שֶׁיִּכָּשֵׁל בָּהּ אֶחָד מֵאַנְשֵׁי הָאָרֶץ וְהָיִיתָ מֵבִיא עָלֵינוּ אָשָׁם כַּאֲשֶׁר בָּא בִּזְמַן אָבִיךָ, עַד כָּאן.

ג **גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת.** צִוָּה אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יֵצֵא חוּצָה לָאָרֶץ. וְטַעַם הַדָּבָר לְפִי שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְהָיָה עוֹלָה תְּמִימָה, וְעַל כֵּן הִזְהִירוֹ שֶׁלֹּא יֵצֵא מִן הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה לְעוֹלָם וְשֶׁלֹּא יִסְמֹא בְּאֶרֶץ הָעַמִּים.

וּמַה שֶּׁהוֹצִיא לְשׁוֹן הַצִּוּוּי בִּלְשׁוֹן "גּוּר" אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ "שְׁכֹן", כְּדֵי לְרַמֹּז לוֹ עַל "גּוּר אַרְיֵה" שֶׁהוּא פַּחַד יִצְחָק. וְאֵין לִתְמֹהַּ אִם פָּחַד יִצְחָק בְּיוֹם הֲעֲקֵדָה כֵּיוָן שֶׁרָאָה שָׁם דְּמוּת אַרְיֵה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, מִמַּה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז"ל (בראשית כ"ז:ל"ג): "וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה" וְגוֹ' – שְׁתֵּי חֲרָדוֹת חָרַד: אַחַת עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וְאַחַת כָּאן.

ה **עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי.** מִכָּאן הוֹכִיחוּ רז"ל בֶּן שָׁלֹשׁ שָׁנִים הִכִּיר אַבְרָהָם אֶת בּוֹרְאוֹ, לְפִי שֶׁהוּא חַי קע"ה שָׁנָה, וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ מִנְיַן עק"ב שָׁנִים. אִם כֵּן, בֶּן שָׁלֹשׁ שָׁנִים הִכִּירוֹ.

וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר זֶה עַל מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, כִּי "מִצְוֹתַי" הֵם גָּזֵל וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וְ"חֻקּוֹתַי" אֵבֶר מִן הַחַי וְכִלְאַיִם שֶׁל בְּהֵמָה וְהַרְכָּבַת הָאִילָן, וְ"תוֹרֹתַי" דִּינִין וַעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאִלּוּ כֻּלָּן נִצְטַוּוּ בָהֶם בְּנֵי נֹחַ, וְהוּא הַשּׁוֹמֵר וְהָעוֹשֶׂה רְצוֹן בּוֹרְאוֹ וּמְשַׁמֵּר אֲפִלּוּ דִּקְדּוּקִין וְחֻמְרוֹת בַּמִּצְוֹת שֶׁלָּהֶן, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז"ל: עֲבוֹדָה זָרָה דְּאַבְרָהָם אָבִינוּ אַרְבַּע מֵאוֹת פְּרָקֵי הֲוָת. וְ"מִשְׁמַרְתִּי" שֶׁהַזְכִּיר תְּחִלָּה יֹאמַר עַל שְׁנִיּוֹת לַעֲרָיוֹת שֶׁל בְּנֵי נֹחַ. אֲבָל דַּעַת רז"ל שֶׁשָּׁמַר כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, וְקָיְמָם תרי"ג מִצְוֹת בַּשֵּׂכֶל, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי", כִּי לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים יִתְחַלְּקוּ תרי"ג מִצְוֹת, וְהֵם: מִצְוֹת קַלּוֹת מְקֻבָּלוֹת הַנִּקָּרְאוֹת "עֵדוּת", וְהַמִּצְוֹת שֶׁהֵן גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ וְאֵין לָנוּ בָּהֶם טַעַם וְהֵם נִקְרָאִים "חֻקִּים", וְהַמִּצְוֹת הַמֻּשְׂכָּלוֹת הַנִּקָּרְאוֹת "מִשְׁפָּטִים". וְזֶהוּ לְשׁוֹן הַכָּתוּב (דברים ו׳:כ׳): "מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים". גַּם לְשׁוֹן הַכָּתוּב בְּכָאן: "מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי", כִּי

הַמִּשְׁפָּטִים נִקְרָאִים ״תּוֹרָה״, וְעוֹד יִכְלְלוּ ״תּוֹרֹתַי״ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְשֶׁבְּעַל פֶּה.

וְכֵן דָּרְשׁוּ ז״ל: קַיִּם אַבְרָהָם אָבִינוּ אֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין וְעֵרוּבֵי תְּחוּמִין. וְכֵן אָמְרוּ בַּפָּסוּק (בראשית מ״ה:כ״א) ״וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת״, שֶׁפֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, שֶׁהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה. וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ ״מִשְׁמַרְתִּי״ שְׁבוּת לְשַׁבָּת.

וּלְדָעָה זוֹ שֶׁל רז״ל יֵשׁ לִתְמֹהַּ, כֵּיוָן שֶׁהָאָבוֹת קִיְּמוּ כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, הֵיאָךְ נָשָׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אֲחָיוֹת בְּחַיֵּיהֶן, וְהֵקִים מַצֵּבָה, וַעֲמָרָם נָשָׂא דּוֹדָתוֹ, וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֵקִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבוֹת. וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל כִּי עִקַּר עֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹוֹת בָּאָרֶץ, וְהָאָבוֹת שֶׁהָיוּ מְקַיְּמִין אוֹתָן עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה הַתּוֹרָה – בָּאָרֶץ הָיָה אֲבָל לֹא בְּחוּצָה לָאָרֶץ, וְיַעֲקֹב בְּחוּצָה לָאָרֶץ נָשָׂא שְׁתֵּי אֲחָיוֹת, וְכֵן עַמְרָם נָשָׂא דּוֹדָתוֹ חוּצָה לָאָרֶץ, כִּי הַמִּצְוֹוֹת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ הֵם. וְהַמַּצֵּבָה מִצְוָה שֶׁנִּתְחַדְּשָׁה בִּזְמַן יָדוּעַ. וּמַה שֶּׁהָיָה יוֹסֵף שׁוֹמֵר שַׁבָּת בְּמִצְרַיִם וְהָיָה חוּצָה לָאָרֶץ, לְפִי שֶׁהַשַּׁבָּת שְׁקוּלָה כְּכָל הַמִּצְוֹוֹת וְהִיא מְעִידָה עַל חִדּוּשׁ הָעוֹלָם.

יב **וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא.** אֶרֶץ קָשָׁה הָיְתָה וְהַשָּׁנָה הַהִיא שְׁנַת בַּצֹּרֶת הָיְתָה וְאַף עַל פִּי כֵן ״וַיִּמְצָא מֵאָה שְׁעָרִים״. וְהַמָּקוֹם הַזֶּה שֶׁזָּרַע שָׁם גֵּרַר הָיָה, וְשָׁם אֵרְעוּ לוֹ נִסִּים גְּדוֹלִים וְנִסְתָּרִים בְּעִנְיַן הַזְּרִיעָה בְּמָצְאוֹ מֵאָה שְׁעָרִים בְּאֶרֶץ יְבֵשָׁה וְצַמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין שָׁם מַיִם, עַד שֶׁהָיָה בְּעֵינֵיהֶם חִדּוּשׁ גָּדוֹל כְּשֶׁהָיוּ אוֹמְרִים ״מָצָאנוּ מָיִם״.

מֵאָה שְׁעָרִים. דָּרְשׁוּ רז״ל בְּסוֹף מַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת: בְּבִרְכוֹתֶיהָ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בֵּית סְאָה עוֹשָׂה חֲמִשָּׁה רִבּוֹא כּוֹרִין, בִּישׁוּבָהּ שֶׁל צֹעַן בֵּית סְאָה עוֹשָׂה שִׁבְעִים כּוֹרִין, דְּתַנְיָא: אָמַר רַבִּי מֵאִיר: אֲנִי רָאִיתִי בְּבִקְעַת בֵּית שְׁאָן בֵּית סְאָה עוֹשָׂה שִׁבְעִים כּוֹרִין, וְאֵין לְךָ מְעֻלֶּה בְּכָל הָאֲרָצוֹת יוֹתֵר מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ג:י׳) ״כְּגַן ה׳ כְּאֶרֶץ מִצְרָיִם״, וְאֵין לְךָ מְעֻלֶּה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם כְּצֹעַן, דַּהֲווֹ מְרַבֵּי בָהּ מַלְכֵי, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל׳:ד׳): ״כִּי הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו״, וְאֵין לְךָ טָרְשִׁין בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מֵחֶבְרוֹן, דַּהֲווּ קָבְרֵי בָּהּ שִׁכִּיבֵי, וַאֲפִלּוּ הָכֵי מְבֻנָּה חֶבְרוֹן אֶחָד עַל מִשְׁבְּעָה בְּצֹעַן, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י״ג:כ״ב): ״וַתִּבָּרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה״ וְגוֹ׳. וּבְאוּר הַדָּבָר כִּי שֶׁבַע פְּעָמִים שִׁבְעִים כּוֹרִין הֵם ת״צ כּוֹרִין, וְהֵנִי מִילֵי בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ טָרָשִׁין כְּחֶבְרוֹן שֶׁאֵין בֵּית סְאָה עוֹשָׂה אֶלָּא ת״צ כּוֹרִין, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁאֵין טָרָשִׁין כְּחֶבְרוֹן יֵשׁ לְהוֹסִיף עַד ת״ק. וּמְסַיְּם בַּגְּמָרָא שֶׁמְּבֻנָּה אֶחָד מִשִּׁבְעָה בְּצֹעַן בְּלֹא בִּרְכוֹתֶיהָ, אֲבָל בְּבִרְכוֹתֶיהָ כְּתִיב: ״וַיִּזְרַע יִצְחָק וַיִּמְצָא מֵאָה שְׁעָרִים״, כְּלוֹמַר בְּבִרְכוֹתֶיהָ עַל אֶחָד שֶׁבִּשְׁאָר הַשָּׁנִים נִתְבָּרֵךְ לְמֵאָה, מֵאָה פְּעָמִים ת״ק הֲרֵי חֲמִשָּׁה רִבּוֹא.

טו **וְכָל הַבְּאֵרוֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ.** יַגִּיד הַכָּתוּב כִּי מִתּוֹךְ הַקִּנְאָה שֶׁנִּתְקַנְּאוּ בּוֹ פְּלִשְׁתִּים סִתְמוּ כָּל הַבְּאֵרוֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו כְּדֵי שֶׁלֹּא יוּכַל יִצְחָק לְהוֹעִיל עַצְמוֹ בָּהֶן וּלְהַשְׁקוֹת זְרִיעוֹתָיו וּמִקְנֵהוּ, וְאַחַר כָּךְ נִתְגַּבֵּר יִצְחָק וְחָפַר אוֹתָן וְקָרָא לָהֶן כַּשֵּׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו, וְעָשָׂה כֵּן לִכְבוֹד אָבִיו. וּמִמַּה שֶּׁהַתּוֹרָה הוֹדִיעָה זֶה נִרְאֶה שֶׁנֶּחְשַׁב לוֹ לִזְכוּת. וְיֵשׁ בָּזֶה הִתְעוֹרְרוּת וְקַל וָחֹמֶר שֶׁאַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִדֶּרֶךְ אֲבוֹתָיו, שֶׁהֲרֵי יִצְחָק אֲפִלּוּ שְׁמוֹת הַבְּאֵרוֹת שֶׁקָּרָא אוֹתָן אָבִיו לֹא רָצָה לְשַׁנּוֹתָן, וְזֶה קַל וָחֹמֶר לְדַרְכֵי הָאֲבוֹת וּמִנְהֲגוֹתֵיהֶם וּמוּסַר שִׂלְּהֶם. וְאוּלַי מִפְּנֵי זֶה לֹא נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ כְּמוֹ שְׁאָר הָאָבוֹת, וְזוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כֵּן פֵּרֵשׁ הַגָּאוֹן ז״ל.

וַיִּשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ כִּי הַבְּאֵרוֹת הַלָּלוּ רָמְזוּ לַגֵּרִים שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם, כִּי הֵם קַלִּים לְקַבָּלַת הָאֱמוּנָה כְּמוֹ הַבְּאֵרוֹת שֶׁהֵם קַלִּים לְקַבָּלַת הַמַּיִם, וּפְתִיחַת הַלֵּב הַפָּתוּם בֶּאֱמוּנָה יְכַנֶּה הַכָּתוּב חֲפִירָה. וּלְכָךְ יֹאמַר מִצַּד הַקִּנְאָה ״סִתְמוּם פְּלִשְׁתִּים״, כְּלוֹמַר סָתְמוּ אֶת לִבָּם וְהֶחֱזִירוּם לְסוֹרָם, וְזֶהוּ ״וַיְמַלְאוּם עָפָר״, כִּי תַּחַת שֶׁמִּלְאָם אַבְרָהָם חָכְמָה וָדַעַת אֶת ה׳ בֶּאֱמוּנַת הַיִּחוּד, מִלְאוּם פְּלִשְׁתִּים אֱמוּנָתָם הָרָעָה, כִּי יְכַנֶּה הַכָּתוּב הָאֱמוּנָה הָרָעָה אוֹ הָעֵצָה הָרָעָה לְעָפָר, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: ״עַפְרָא לְפוּמֵיהּ״. וְאַחַר כָּךְ נִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם יִצְחָק וְהֶחֱזִירָן לַמּוּטָב, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֹרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמוֹת״ וְגוֹ׳, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַמִּתְגַּיְּרִים, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו ס״ה:ט״ו): ״וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר״.

יט **וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים.** פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל מַה שֶּׁהֶאֱרִיכָה הַתּוֹרָה בְּסִפּוּר הַבְּאֵרוֹת הַלָּלוּ אֵין הַתּוֹעֶלֶת מַגַּעַת אֵלֵינוּ כָּל כָּךְ מִזֶּה וְלֹא לְכָבוֹד גָּדוֹל לְיִצְחָק, אֲבָל טַעַם הַסִּפּוּר לְפִי שֶׁהֵם רָמְזוּ עַל הֶעָתִיד, כִּי ״בְּאֵר מַיִם חַיִּים״ רָמְזוּ לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁכָּתוּב (ירמיהו י״ז:י״ג): ״מְקוֹר מַיִם חַיִּים אֶת ה׳״, וְהַבְּאֵר הָרִאשׁוֹן קָרָא שְׁמוֹ **עֵשֶׂק**, רָמְזוּ לַבַּיִת רִאשׁוֹן שֶׁנִּתְעַשְּׁקוּ עִמָּנוּ וְעָשׂוּ אִתָּנוּ כַּמָּה מַחְלוֹקוֹת וְכַמָּה מִלְחָמוֹת עַד שֶׁהֶחֱרִיבוּהוּ. וְיִקְרָא שֵׁם הַשֵּׁנִי **שִׂטְנָה** שֵׁם קָשֶׁה מִן הָרִאשׁוֹן, רָמְזוּ לְבַיִת שֵׁנִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ (עזרא ד׳:ו׳): ״וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם״, וְכָל יָמָיו הָיוּ לָנוּ לְשָׂטָן עַד שֶׁהֶחֱרִיבוּהוּ וְגָלִינוּ מִמֶּנּוּ גָּלוּת רָעָה.

וַיִּשׁ לְךָ לְהִתְעוֹרֵר בְּשֵׁם הַבְּאֵר הַזֶּה, כִּי שָׁם נִמְצָא הַשָּׂטָן שֶׁהוּא שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו הַמַּשְׂטִין עָלֵינוּ תָּמִיד. וְקָרָא שֵׁם הַבְּאֵר הַשְּׁלִישִׁית שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ **רְחֹבוֹת**. וְהִזְכִּיר ״וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם״, וּבְאוּרוֹ וַיַּעְתֵּק שִׂכְלוֹ מִן הַבַּיִת הַשֵּׁנִי וְהִשְׂתַּכֵּל בְּבִנְיַן הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי, זֶהוּ ״וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת״, עַל שֵׁם שֶׁכָּתוּב בְּבַיִת שְׁלִישִׁי הֶעָתִיד (יחזקאל מ״א:ז׳): ״וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה״, וְהוּא יֵעָשֶׂה בְּלֹא רִיב וּמַצָּה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַרְחִיב אֶת גְּבוּלֵנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י״ב:כ׳): ״וְאִם יַרְחִיב ה׳ אֶת גְּבוּלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ״, שֶׁהוּא מְדַבֵּר לֶעָתִיד, עַד כָּאן.

וּמַה שֶׁהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם בַּבְּאֵר הַשְּׁלִישִׁי, וְלֹא עָשָׂה כֵּן בַּשְּׁתַּיִם הָרִאשׁוֹנוֹת, יֵתֶכֶן לוֹמַר טַעַם מִפְּנֵי שֶׁהָרִאשׁוֹנִים הָיוּ בִּנְיַן בָּשָׂר וָדָם עַל יְדֵי שְׁלֹמֹה וְכוֹרֶשׁ, אֲבָל הַשְּׁלִישִׁי יִהְיֶה מַעֲשֵׂה הַשֵּׁם וּבִנְיַן שָׁמַיִם וְלֹא יִשָּׁלֵט בּוֹ חֻרְבָּן, לְכָךְ הִזְכִּיר בּוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

וּמָצָאתִי מִדְרַשׁ סִיּוּעַ לָזֶה, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל (שמואל ב ה׳:ז׳): ״וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֶת מְצוּדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד״, מִפְּנֵי מַה נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם, אֶלָּא לְפִי שֶׁהָיָה גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבָּשָׂר וָדָם בּוֹנִין אוֹתָהּ וּבָשָׂר וָדָם מַחֲרִיבִים אוֹתָהּ, לְכָךְ נִקְרָא עַל שְׁמוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם. אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא הִיא נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ס׳:י״ד): ״וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ וְגוֹ׳ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר ה׳ צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל״.

כו **וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר.** מִגּוֹרָר, שֶׁעָלוּ בוֹ צְמָחִים, כְּלוֹמַר פְּצָעִים וְחַבּוּרוֹת, כֵּן דָּרְשׁוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

כז **מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם.** הִזְכִּיר לָהֶם שְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים: הָאֶחָד – ״מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי״ מִגְּרָר לִבְאֵר שֶׁבַע שֶׁאֲנִי בּוֹ עַתָּה; הַשֵּׁנִי – ״וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי״ לְהַצָּלָחָתִי וּלְרֹב הַמִּקְנֶה אֲשֶׁר לִי; הַשְּׁלִישִׁי – ״וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם״ כְּלוֹמַר מִגְּרָר שֶׁהָיִיתִי מִתְיַשֵּׁב שָׁם, שֶׁאֲמַרְתֶּם לִי ״לֵךְ מֵעִמָּנוּ״.

הַשִּׁיבוּ עַל שְׁלָשְׁתָּם, אַתָּה אוֹמֵר ״מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי״, ״רָאוֹ רָאִינוּ כִּי הָיָה ה׳ עִמָּךְ״, כְּלוֹמַר רָאֹה בַּזְּרִיעָה רָאִינוּ בַּבְּאֵרוֹת בְּכָל פְּעֻלּוֹתֶיךָ רָאִינוּ הַצְלָחָתְךָ. ״וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ״, הַתַּרְגּוּם מְפָרֵשׁ: ״מוֹמָתָא דַּהֲוַת בֵּיהּ אֲבָהָתָנָא תִּתְקַיֵּם״. **אֲבָל** ר״י פֵּרֵשׁ הַמִּלּוֹת בְּעִנְיָן אַחֵר, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: ״תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ״, שֶׁלֹּא נַזִּיק זֶה לָזֶה, וְזֶה הַדָּבָר יִהְיֶה נָעֳלָם בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ, שֶׁלֹּא יֵדְעוּ הָעוֹלָם שֶׁהַמֶּלֶךְ מַשְׁבִּיעַ לְאִישׁ אֶחָד שֶׁלֹּא יַזִּיקֶנּוּ וְנָפַל פַּחְדּוֹ עָלָיו. וּמַה שֶּׁאַתָּה אוֹמֵר ״וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי״, חַס וְשָׁלוֹם, ״אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה״ וְגוֹ׳. וּמַה שֶּׁאַתָּה אוֹמֵר ״וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם״, ״וַנְּשַׁלְּחֵךָ בְּשָׁלוֹם״, וְאִם כֵּן מַה תַּרְעוֹמֶת יֵשׁ לְךָ עָלֵינוּ, אִם תֹּאמַר שֶׁמָּא בְּאֶרֶץ גְּרָר הָיִיתָ מַצְלִיחַ וְלֹא כֵן בִּשְׁאָר אֲרָצוֹת וּבִשְׁאָר מְקוֹמוֹת – ״אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה׳״, הֲלֹא אַתָּה בִּבְאֵר שֶׁבַע בְּרוּךְ הַשֵּׁם וּבְכָל מָקוֹם הַהַצְלָחָה תָּבֹא לְקָרָאתְךָ.

לד **וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת בָּשְׂמַת.** דָּרְשׁוּ רז״ל כָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה עֵשָׂו צָד נְשֵׁי אֲנָשִׁים וּמְעַנֶּה אוֹתָן, וְכֵינָן שֶׁהִגִּיעַ לְאַרְבָּעִים שָׁנָה דִּמָּה עַצְמוֹ לְאָבִיו, אָמַר, מָה אַבָּא נָשָׂא אִשָּׁה בֶּן אַרְבָּעִים אַף אֲנִי בֶּן אַרְבָּעִים. וְעַל אֲמָתוֹ הִזְכִּיר אָסָף (תהילים פ׳:י״ד): ״יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: מַה חֲזִיר מַרְאֶה טְלָפָיו וְאוֹמֵר: ״רְאוּ שֶׁאֲנִי טָהוֹר״, כָּךְ בְּנֵי עֵשָׂו גּוֹזְלִין וְחוֹמְסִין וּמַרְאִין עַצְמָן כְּאִלּוּ הֵם עוֹבְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהָיוּ נְשֵׁי עֵשָׂו חִתִּיּוֹת, וְהַחִתִּי מִשִּׁבְעָה עֲמָמִין שֶׁנִּצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל לְהַחֲרִימָם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ׳:י״ז): ״כִּי הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי הָאֱמֹרִי״ וְגוֹ׳. וְהִגִּיד הַכָּתוּב כִּי עֵשָׂו הָרָשָׁע לָקַח נָשָׁיו מִזֶּרַע הָרְשָׁעִים, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהילים קכ״ה:ה׳): ״וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם ה׳ אֶת פֹּעֲלֵי הָאָוֶן״, כְּלוֹמַר מִתְחַבְּרִים הֵם לְפֹעֲלֵי הָאָוֶן, וְאָז ״שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל״, שֶׁלֹּא יִתְעָרֵב זֶרַע פָּסוּל בְּזַרְעָם. וְהִנֵּה עֵשָׂו הָלַךְ אַחַר מִינוֹ, וְאָמְרוּ רז״ל: לֹא לְחִנָּם הָלַךְ זַרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִינוֹ, ״יֵתִי הֲדִין מְחִיק שְׁמָא וְיִסַּב לְהֲדִין מְחִיקַת שְׁמָא.

לה **וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה.** הַחֵפֶץ וְהַדַּעַת יִקָּרֵא בִּלְשׁוֹנֵנוּ ״רוּחַ״, מִלְּשׁוֹן רז״ל: שֶׁיָּכוֹל לְהַלֵּךְ כְּנֶגֶד רוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְהַכָּתוּב יֹאמַר בְּאֵלּוּ כִּי כָּל אַחַת הָיְתָה מְסָרֶבֶת הָרוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה, כְּלוֹמַר שֶׁהָיְתָה מַכְעֶסֶת אוֹתָם וְעוֹשָׂה כָּל מַה שֶּׁעוֹשָׂה כְּנֶגֶד דַּעְתָּם.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״מֹרַת רוּחַ״ מְרִימוֹת רוּחַ מְסַלְקוֹת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִיִּצְחָק וּמֵרִבְקָה. וּבְאוּר הָעִנְיָן כִּי סִלּוּק רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִפְּנֵי שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד, מִפְּנֵי הַכַּעֲסוּת וּמִקָּרִים הַבָּאִים עַל הָאָדָם וּמִתּוֹךְ כָּךְ הוּא עָצֵב, וְאֵין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שׁוֹרָה מִתּוֹךְ עֲצָבוֹן אֶלָּא מִתּוֹךְ דָּבָר שִׂמְחָה; וְהַשֵּׁנִי, מִפְּנֵי חֶבְרַת הָרָע, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בְּאַבְרָהָם (בראשית י״ג:י״ד): ״אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט מֵעִמּוֹ״, וְאָמְרוּ ז״ל שֶׁרִבְקָה הָיְתָה בַּת כְּמָרִים וְלֹא הָיְתָה מַקְפֶּדֶת עַל טִנּוֹפֶת עֲבוֹדָה זָרָה, וְיִצְחָק עַל יְדֵי שֶׁהָיָה בֶּן קְדוֹשִׁים הָיָה מַקְפִּיד עַל טִנּוֹפֶת עֲבוֹדָה זָרָה, לְפִיכָךְ ״לְיִצְחָק״ תְּחִלָּה.

פרק כז

א **וַתְּכָהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כִּהוּי הָעֵינַיִם מִנְּהַג הַזְּקֻנָה, וְהַכֹּל נִמְשָׁךְ עַל ״וַיִּקְרָא״. וְכֵן מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב (בראשית מ״ח:י׳): ״וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן״, גַּם בַּאֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי (מלכים א י״ד:ד׳): ״כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׁיבוֹ״. וּמַה שֶּׁכָּתוּב בְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם ״לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵחֹה״ – הָיָה זֶה נֵס. **וְעַל דָּרָךְ** הַמִּדְרָשׁ, ״וַתְּכָהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת״, אָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה עַל יְדֵי שֶׁנָּטַל שִׂחַד מֵעֵשָׂו כָּהוּ עֵינָיו, דִּכְתִיב (דברים ט״ז:י״ט): ״כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר״ וְגוֹ׳, וְזֶהוּ אַזְהָרָה לַדַּיָּנִין. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: וּמַה מִּי שֶׁנָּטַל מִמִּי שֶׁהוּא חַיָּב לוֹ כָּהוּ עֵינָיו, הַלּוֹקֵחַ שׂוֹחַד מִמִּי שֶׁאֵינוֹ חַיָּב לוֹ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (שמות כ״ג:ח׳): ״וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח״ וְגוֹ׳. דָּבָר אַחֵר, כְּדֵי שֶׁיִּטֹּל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת. דָּבָר אַחֵר, מִפְּנֵי עֲשַׂן עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהָיוּ מַקְטִירוֹת נְשֵׁי עֵשָׂו לַעֲבוֹדָה זָרָה. דָּבָר אַחֵר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֶהֱא יוֹצֵא לַחוּץ וְיֹאמְרוּ עָלָיו: ״זֶה אָבִיו שֶׁל רָשָׁע״, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי מַכְהֶה אֶת עֵינָיו וְהוּא יוֹשֵׁב בַּבַּיִת, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ח:כ״ח): ״בְּקוּם רְשָׁעִים יִסָּתֵר אָדָם״. מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל הַמַּעֲמִיד בֵּן רָשָׁע אוֹ תַּלְמִיד רָשָׁע עֵינָיו כֵּהוֹת, בֵּן רָשָׁע מִיִּצְחָק, דִּכְתִיב: ״וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת״, תַּלְמִיד רָשָׁע מֵאֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי שֶׁהֶעֱמִיד אֶת יָרְבָעָם, וּכְתִיב (מלכים א י״ד:ד׳): ״וַאֲחִיָּהוּ לֹא יָכוֹל לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׁיבוֹ״. דָּבָר אַחֵר, ״וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת״, בַּשְּׁכִינָה, שֶׁהָרֵי בְּשָׁעָה שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וְהֵצִיץ בַּשְּׁכִינָה וְנִגְזַר עָלָיו אוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁיִּכְהוּ עֵינָיו, וְלֹא רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַעֲנִישׁוֹ מִיָּד שֶׁלֹּא הָיְתָה דַּעְתּוֹ אֶלָּא לְנַסּוֹת אֶת אַבְרָהָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״מֵרְאֹת״ וְלֹא אָמַר ״מִלִּרְאוֹת״ מִלְּשׁוֹן ״מַרְאוֹת אֱלֹהִים״. וּמָשָׁלוּ רז״ל מָשָׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה מְטַיֵּל בְּפַּרְדֵּס פַּלְטֵרִין שֶׁלּוֹ, תָּלָה עֵינָיו וְרָאָה בְּנוֹ שֶׁל אוֹהֲבוֹ מִצִּיץ עָלָיו מִן הַחַלּוֹן. אָמַר הַמֶּלֶךְ, אִם אֲנִי הוֹרְגוֹ עַכְשָׁו אֲנִי מַכְרִיעַ אֶת אוֹהֲבִי, אֶלָּא גּוֹזֵר אֲנִי שֶׁיִּסְתַּמּוּ כָּל הַחַלּוֹנוֹת. כָּךְ כְּשֶׁהִבִּיט יִצְחָק בַּשְּׁכִינָה בִּשְׁעַת הָעֲקֵדָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם אֲנִי הוֹרְגוֹ עַכְשָׁו אֲנִי מַכְרִיעַ אֶת אַבְרָהָם אוֹהֲבִי, אֶלָּא גּוֹזֵר אֲנִי שֶׁיִּכְהוּ עֵינָיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו ה׳:כ״ג): ״מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ״, עַל יְדֵי שֶׁהָיָה יִצְחָק מַצְדִּיק לְעֵשָׂו הָרָשָׁע בִּשְׁבִיל ״כִּי צַיִד בְּפִיו״ לְכָךְ יָסִירוּ מִמֶּנּוּ צִדְקַת צַדִּיקִים, זֶה מֹשֶׁה שֶׁכָּתוּב בּוֹ (דברים ל״ד:ז׳): ״לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵחֹה״ וְגוֹ׳.

וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל. אָבִיו קָרָאוֹ ״גָּדוֹל״ וְאִמּוֹ קָרָאתּוּ ״גָּדוֹל״, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַתִּקַּח אֶת בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל״, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ ״קָטָן״, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א׳:ב׳): ״הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם״. לְקֻבָּל תּוֹרָא סַגְיָא, עֵשָׂו ״גָּדוֹל״ טָבַח גָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ל״ד:ו׳): ״כִּי זֶבַח לה׳ בְּבָצְרָה, וְטֶבַח גְּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם״, וְיַעֲקֹב שֶׁנִּקְרָא ״קָטָן״, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ז:מ״ב): ״וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן״, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ ״גָּדוֹל״, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד׳:ח׳): ״וּמִי גּוֹי גָּדוֹל״.

ג **וַעֲתָה שָׂא נָא כֵלֶיךָ.** פֵּרַט בְּכָאן הַחֶרֶב וְהַקֶּשֶׁת כִּי כָּךְ דֶּרֶךְ הַיּוֹצֵא הַשָּׂדֶה שֶׁיִּחְגֹּר חַרְבּוֹ וְקַשְׁתּוֹ שֶׁיָּצוּד בּוֹ הָעוֹפוֹת, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ. וִירֹמְז גַּם כֵּן לְזַרְעוֹ שֶׁיִּהְיוּ כְּלֵי הַזַּיִן שֶׁלָּהֶם.

וּבַמִּדְרָשׁ ״שָׂא נָא כֵלֶיךָ״ – זֶה מַלְכוּת בָּבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל א׳:ב׳): ״וְאֶת הַכֵּלִים הֵבִיא בָבֶלָה״. ״תֶּלְיְךָ״ – זֶה מָדַי, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ז׳:י׳): ״וַיִּתְלוּ אֶת הָמָן״. ״וְקַשְׁתֶּךָ״ – זֶה יָוָן, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ט׳:י״ג): ״כִּי דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת״ וְגוֹ׳. ״וְצֵא הַשָּׂדֶה״ – זֶה אֱדוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ב:ד׳): ״אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם״.

וְצוּדָה לִּי צַיִד. ״צֵידָה״ כְּתִיב, שֶׁהוּא צְוָיָתוֹ עַל הַשְׁחִיטָה וְהִזְהִירוֹ מִן חֻמְשָׁה דְּבָרִים הַמַּפְסִידִין אֶת הַשְׁחִיטָה.

ד **וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים** וְגוֹ׳ **בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי.** אֵין כַּוָּנַת יִצְחָק בִּשְׁאֵלַת הַמַּטְעַמִּים בְּתַעֲנוּג הַגּוּף וְחוּשׁ הַטַּעַם, אֶלָּא כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ שְׂמֵחָה וּמִתְעַנֶּגֶת, כִּי בְּהִתְחַזֵּק כֹּחוֹת הַגּוּף יִתְעוֹרְרוּ כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ, וּמִתּוֹךְ שִׂמְחַת הַנֶּפֶשׁ תָּחוּל עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ רז״ל: אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עַצְלוּת וְלֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג׳:ט״ו): ״וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה׳״. וּמִטַּעַם הַזֶּה יַזְכִּיר הַנֶּפֶשׁ בְּכָל פַּעַם וּפַעַם עִם הַבְּרָכָה, וְאָמַר: ״בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי״, ״בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִי נַפְשֶׁךָ״, ״לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי״. וּמַה שֶּׁבִּקֵּשׁ מַטְעַמִּים לְשִׂמְחַת הַנֶּפֶשׁ וְלֹא בִּקֵּשׁ כְּנוֹר לְנַגֵּן כְּמִנְהַג הַנְּבִיאִים, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עָתִיד לְבָרְכוֹ בִּדְבָרִים גּוּפָנִיִּים: ״טַל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ״, וְעַל כֵּן רָצָה שֶׁתִּהְיֶה סִבַּת הַשִּׂמְחָה מַאֲכָל, מִמִּין הַדָּבָר שֶׁהוּא רוֹצֶה לְבָרְכוֹ בּוֹ.

וְהַגָּה זֶה דִּגְמַת מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל: מִפְּנֵי מָה אָמְרָה תּוֹרָה נִסְכּוּ לְפָנַי מַיִם בֶּחָג, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרְכוּ לָכֶם גִּשְׁמֵי שָׁנָה; הָבִיאוּ לְפָנַי עֹמֶר בַּפֶּסַח, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרְכוּ לָכֶם תְּבוּאָה שֶׁבַּשָּׂדוֹת; הָבִיאוּ לְפָנַי שְׁתֵּי הַלֶּחֶם בָּעֲצֶרֶת, כְּדֵי שֶׁיִּתְבָּרְכוּ לָכֶם פֵּירוֹת שֶׁבָּאִילָן. וְהַכֹּל מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁתְּחוּל הַבְּרָכָה בְּאוֹתוֹ מִין עַצְמוֹ בִּשְׁכַר הַהֶבְאָה וְהַנִּסּוּךְ. וְאֵין כַּוָּנַת רז״ל בַּמַּאֲמָר הַזֶּה שֶׁיִּהְיֶה זֶה שְׂכַר עֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת הַלָּלוּ חַס וְשָׁלוֹם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ: שְׂכַר מִצְוָה בְּהַאי עָלְמָא לֵיכָּא, כְּלוֹמַר עִקַּר הַשָּׂכָר אֵינוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל הַשָּׂכָר הוּא פֵּירוֹת הַמִּצְוָה שֶׁאָדָם אוֹכֵל בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּמִין הַמִּצְוָה בְּעִצְמָהּ, וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ רז״ל:

כָּל הַזָּהִיר בְּצִיצִית זוֹכֶה לְטַלִּית נָאָה, כָּל הַזָּהִיר בִּמְזוּזָה זוֹכֶה לְדִירָה נָאָה, הַזָּהִיר בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם זוֹכֶה וּמְמַלֵּא גַּרְבֵי יַיִן, וְכֵיוֹצֵא בָּהֶן, שֶׁאֵין עִקַּר הַשָּׂכָר מְשֻׁתָּלֵם לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא פֵּירוֹת הַמִּצְוָה בְּמִינָהּ.

ט שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טוֹבִים. לֹא צִוְּתָה עָלָיו בִּשְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים דֶּרֶךְ מִקְרֶה אֶלָּא בְּכַוָּנָה יְדוּעָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: ״שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טוֹבִים״ – וְכִי מַאֲכָלוֹ שֶׁל יִצְחָק שְׁנֵי גְּדָיִים הָיוּ? ! אָמַר רַבִּי בֶּרֶכְיָה: שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טוֹבִים, טוֹבִים לְךָ טוֹבִים לְבָנֶיךָ, טוֹבִים לְךָ שֶׁעַל יָדָם תִּטֹּל הַבְּרָכוֹת, טוֹבִים לְבָנֶיךָ שֶׁעַל יָדָם יִתְכַּפְּרוּ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. אָמַר ״טוֹבִים לְךָ״ – שֶׁעַל יְדֵי אֵלּוּ זָכָה יַעֲקֹב וְנִתְגַּבֵּר עַל עֵשָׂו שֶׁהָיָה שָׂעִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִיר״; ״טוֹבִים לְבָנֶיךָ״ – אֵלּוּ שְׂעִירֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁמִּתְכַּפְּרִים יִשְׂרָאֵל מִן הַחֵטְא עַל יָדָם וְנִצּוֹלִים מִשָּׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו שֶׁלֹּא יִקַּטְרֵג. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז״ל (ויקרא ט״ו): ״וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר״ – זֶה עֵשָׂו, ״אֶת כָּל עֲוֹנֹתָיו״ – עֲוֹנוֹת תָּם. וְהַמְּטַעֲמִים שֶׁצִּוְּתָה בָּהֶן רִבְקָה לְיַעֲקֹב לֹא הָיוּ מִן הַחַיּוֹת הַשּׁוֹכְנוֹת בַּשָּׂדֶה כִּי אִם מִן הַדְּבָרִים הַשּׁוֹכְנִים בַּיִּשּׁוּב, וְהוּא שֶׁאָמְרָה לוֹ: ״לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאן״, לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב הָיָה אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים וּמוֹאָס בַּחֶרֶב כִּי לֹא כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב. גַּם זַרְעוֹ מְקֻבָּלִי הַתּוֹרָה לֹא נֶאֱמַר לָהֶם לְהַקְרִיב מִן הַחַיָּה כִּי אִם מִן הַבְּהֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא א׳:ב׳): ״אָדָם כִּי יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַה׳ מִן הַבְּהֵמָה״ וְגוֹ׳.

י אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ. וְכֵן ״אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי״, אֵין סָפֵק שֶׁכָּל דְּבָרָיו שֶׁל יַעֲקֹב אֵין בָּהֶם כִּי אִם אֱמֶת, וְכֵן הַנָּבִיא מֵעִיד עָלָיו (מיכה ז׳:כ׳): ״תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב״, וְהוּא שֶׁאָמַר (בראשית כ״ח:כ״ב): ״וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ״, וְהָיוּ לוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר בָּנִים וְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה שֶׁאָמַר עֲלֵיהֶם: ״כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי״ נִמְצָא שֶׁהֵם אַרְבָּעָה עָשָׂר, הוֹצִא מֵהֶן אַרְבָּעָה בְּכוֹרוֹת לְאַרְבַּע אִמָּהוֹת שֶׁאֵין קֹדֶשׁ מוֹצִיא קֹדֶשׁ, נִשְׁאֲרוּ עֲשָׂרָה, וְשֵׁבֶט לֵוִי הוּא הָעֲשִׂירִי שֶׁהִבְדִּילוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשִׁמוֹ, הֲרֵי שְׁנִתְאַמְּתוּ דְּבָרָיו. גַּם בְּכָאן כְּשֶׁאָמַר: ״אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ״ רָצָה בּוֹ ״אָנֹכִי״ בְּמָקוֹם ״עֵשָׂו״, וּ״בְכֹרֶךָ״ כְּלוֹמַר לַבְּכוֹרָה, וּבִשְׁבִיל הַבְּכוֹרָה רָצָה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת עֵשָׂו, וְעַל כֵּן הָיוּ הַבְּרָכוֹת רְאוּיוֹת לְיַעֲקֹב בִּמְקוֹמוֹ שֶׁכְּבָר לָקַח מִמֶּנּוּ הַבְּכוֹרָה, וְהוּא מִפְּחוֹ בָּא לַבְּכוֹרָה וּלְכָל הָרָאוּי לָהּ, וְהַבָּא מִפְּחוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ הֲרֵי הוּא כָּמוֹהוּ וְעוֹמֵד בִּמְקוֹמוֹ, שֶׁהֲרֵי הַמַּלְאָךְ כְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִם הַנָּבִיא הָיָה אוֹמֵר: ״אֲנִי ה׳״, וְכֵן הַנָּבִיא כְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִם יִשְׂרָאֵל, וּמִפְּרָשׁ מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַמַּלְאָךְ לְיַעֲקֹב: ״אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל״ כִּי יְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן שׁוֹלְחוֹ. וּמִזֶּה אָמַר יַעֲקֹב ״אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ״, שֶׁאִלּוּ הָיָה אוֹמֵר ״אָנֹכִי עֵשָׂו״ וְשׁוֹתֵק הָיָה דִּבּוּרוֹ בִּלְתִּי אֱמִתִּי, וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר ״בְּכֹרֶךָ״ כִּי בְּסִבַּת הַבְּכוֹרָה הוּא בָּא בִּמְקוֹם עֵשָׂו. וְכֵן אָמַר ״אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו״, כְּלוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לִי לְבָרֵךְ, ״וַיֹּאמֶר אָנִי״, לֹא אָמַר ״אֲנִי עֵשָׂו״ אֶלָּא ״אָנִי״, כְּלוֹמַר אֲנִי הוּא שֶׁאַתָּה רָאוּי לְבָרֵךְ. וּמַה שֶּׁאָמַר ״עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי״ וְהוּא לֹא דִּבֵּר כִּי אִם לְעֵשָׂו, מִלַּת ״אֵלַי״ כְּמוֹ ״בִּשְׁבִילִי״ וּ״לְטוֹבָתִי״, כִּי לוּלֵא שֶׁיְּצִוָּה לְעֵשָׂו לֹא שָׁמְעָה רִבְקָה וְלֹא צִוְּתָה לְיַעֲקֹב. וּמַה שֶּׁאָמַר ״וְאָכְלָה מִצֵּידִי״ וְהוּא לֹא צָד כְּלָל, מִלַּת ״מִצֵּידִי״ – מִמְּזוֹנִי שֶׁאֲנִי מֵבִיא מִלְּשׁוֹן צֵידָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יהושע ט׳:י״ד): ״וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים מִצֵּידָם״ שֶׁפֵּרוּשׁוֹ מִמְּזוֹנָם.

קוּם נָא שְׁבָה. וְעֵשָׂו אָמַר ״יָקוּם אָבִי״, אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: יַעֲקֹב דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן כָּבוֹד, בִּלְשׁוֹן תְּחִנָּה: ״קוּם נָא שְׁבָה״, נָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכָרוֹ בְּאוֹתוֹ לָשׁוֹן, שֶׁכֵּן מֹשֶׁה שֶׁהוּא מִזַּרְעוֹ אָמַר (במדבר י׳:ל״ה): ״קוּמָה ה׳״, ״שׁוּבָה ה׳״; אֲבָל עֵשָׂו אָמַר בִּלְשׁוֹן גַּסּוּת הָרוּחַ: ״יָקוּם אָבִי וְיֹאכַל״, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָתַן לוֹ עָנְשׁוֹ בְּאוֹתוֹ לָשׁוֹן עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס״ח:ב׳): ״יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו״.

כב הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב. אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אֵין יַעֲקֹב שַׁלִּיט אֶלָּא בְּקוֹלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב״, וְאֵין עֵשָׂו שַׁלִּיט אֶלָּא בְּיָדָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו״, וְכֵן כָּתוּב (תהלים כ׳:ח׳): ״אֵלֶּה בָּרֶכֶב וְאֵלֶּה בַּסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה׳ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר״, וְכֵן אָמַר מֹשֶׁה לְמֶלֶךְ אֱדוֹם (במדבר כ׳:ט״ז): ״וַנִּצְעַק אֶל ה׳ וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ״. אָמַר רַבִּי אַבָּא בַּר כַּהֲנָא: לֹא עָמְדוּ פִּילוֹסוֹפִים בָּעוֹלָם כְּבִלְעָם בֶּן בְּעוֹר וּכְאַבְנִימוֹס הַגַּרְדִּי, נִכְנְסוּ כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם אֶצְלוֹ, אָמְרוּ לוֹ: תֹּאמַר שֶׁאָנוּ יְכוֹלִין לְהִזְדַּוֵּג לְאֻמָּה זוֹ? אָמַר לָהֶם: לְכוּ וְחִזְרוּ עַל בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁלָּהֶם, אִם אַתֶּם מוֹצְאִים תִּינוֹקוֹת מְצַפְצְפִים בְּקוֹלָם אֵין אַתֶּם יְכוֹלִים לָהֶם, וְאִם לָאו אַתֶּם יְכוֹלִים לָהֶם, שֶׁכָּךְ הִבְטִיחָם אֲבִיהֶם: ״הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב״ – בִּזְמַן שֶׁיַּעֲקֹב מְצוּי בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת אֵין הַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו.

לג גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה. מִכֹּל, וְאָמַר כֵּן לְהוֹרוֹת כִּי הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ מִפִּי הָאָבוֹת כְּמִתְבָּרֵךְ מִפִּי אֱלֹהֵי אֱמֶן (ישעיה סה, טז).

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה״, שְׁתֵּי חֲרָדוֹת חָרַד יִצְחָק: אַחַת עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וְאַחַת כָּאן. וְהִזְכִּיר ״עַד מְאֹד״ לוֹמַר שֶׁחֲרָדָה זוֹ גְּדוֹלָה מֵאוֹתָהּ חֲרָדָה שֶׁחָרַד עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ.

וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה אֶפְשָׁר מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁנֵי בָּנִים אֶחָד נִכְנָס וְאֶחָד יוֹצֵא וְהוּא חָרַד? אֶתְמְהָא, אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַס עֵשָׂו נִכְנַס עִמּוֹ גֵּיהִנֹּם. רַבִּי נָתָן בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא: הִתְחִילוּ כָּתְלֵי הַבַּיִת מַרְתִּיעִין, הוּא שֶׁאָמַר: ״מִי אֵפוֹא״ – מִי הוּא שֶׁעָתִיד לֶאֱפוֹת כָּאן, אֲנִי וּבְנִי, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא אַתָּה וְלֹא בִּנְךָ אֶלָּא הוּא, ״הַצָּד צַיִד״ – הוּא הָלַךְ לָצוּד וְנִצּוֹד, עַד כָּאן.

לז וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְנִי. הַכָּתוּב הַזֶּה יוֹרֶה שֶׁיַּעֲקֹב נִתְבָּרֵךְ בְּפָסוּק ״וְיִתֶּן לְךָ״ בְּרָכָה שְׁלֵמָה כּוֹלֶלֶת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, כִּי דָּגָן וְתִירוֹשׁ וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ הֵם בְּפִשְׁטָן בִּבְרָכַת הַגּוּף, וְהֵם רוֹמְזִים גַּם כֵּן בִּבְרָכַת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁאִלּוּ הָיְתָה הַכַּוָּנָה בְּדָגָן תִּירוֹשׁ שֶׁל שִׁבְעַת עַמְמִין בִּלְבַד מַדּוּעַ יֹאמַר ״וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְנִי״, כִּי בְּוַדַּאי גַּם לְעֵשָׂו בֵּרֵךְ בְּטַל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ, אֶלָּא הַכַּוָּנָה שֶׁבֵּרְכוֹ בְּרָכָה כְּפוּלָה בִּבְרָכַת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ וְלֹא נִשְׁאַר לְעֵשָׂו שָׁלוֹם.

וּמַה שְׁנִכְתַּב ״וּלְכָה״ בְּתוֹסֶפֶת ה״א, לְרַמֵּז עַל חֲמִשָּׁה בָּנִים שֶׁהָיוּ לְעֵשָׂו: אֱלִיפַז, רְעוּאֵל, יְעוּשׁ, יַעְלָם, קֹרַח. וְעַל כֵּן אָמַר ״וּלְכָה״, כְּלוֹמַר וְלַחֲמִשָּׁה בָּנִים שֶׁלְּךָ מָה אֵעֱשֶׂה, כְּבָר נָתַתִּי אֶתְכֶם לוֹ לַעֲבָדִים.

לט הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ. לֹא תִּמְצָא בִּבְרָכַת עֵשָׂו זִכְרוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֲבָל בִּבְרָכַת יַעֲקֹב הִזְכִּיר ״וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים״, וְזֶה יוֹרֶה כִּי נָתַן לְעֵשָׂו מִשְׁמַנִּים וָטָל, וְלֹא בְּמַתַּת אֱלֹהִים כְּמוֹ בְּיַעֲקֹב אֶלָּא בְּדֶרֶךְ מְסִלּוֹת הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת אֲשֶׁר זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו מְסוּרִין לָהֶם, וּנְתָנָם לוֹ לִזְמַן, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״מוֹשָׁבֶךָ״, כְּלוֹמַר בְּעוֹד שֶׁתֵּשֵׁב בָּאָרֶץ, כַּלָּשׁוֹן הָאָמוּר בִּבְנֵי הַקֵּינִי (במדבר כ״ד:כ״א): ״אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ״, יִרְמֹז בִּשְׁנֵיהֶם כְּלָיוֹן בְּסוֹפָם. וְהִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן ״הִנֵּה״ שֶׁהוּא לְשׁוֹן הַזְמָנָה, וְכֵן מָצִינוּ בְּיִשְׁמָעֵאל (בראשית י״ז:כ׳): ״הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ״, וְזֶה מוֹרֶה שֶׁאֵין בִּרְכָתָם אֶלָּא בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְעוֹד שֶׁאֵין בִּרְכָתוֹ שֶׁל עֵשָׂו אֶלָּא כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, כִּי הַבְּרָכוֹת הָיוּ עַל תְּנַאי כְּכָל יְעוּדֵי הַתּוֹרָה שֶׁהֵם עַל תְּנַאי. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: ״וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים״, בַּדִּין, אִם אַתָּה רָאוּי יִתֵּן וְאִם אֵינְךָ רָאוּי לֹא יִתֵּן אֶלָּא יִהְיוּ שֶׁל עֵשָׂו, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ״, וְאִם כֵּן אֵין הַבְּרָכוֹת לְעֵשָׂו מְזֻמָּנוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל רְאוּיִם.

מ וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה. לְפִי אֻמָּנוּתוֹ שֶׁהָיָה אִישׁ שָׂדֶה לָצוּד בַּמִּדְבָּרוֹת וּבִמְקוֹמוֹת הַחֳרָבָן וְהַשְּׁמָמוֹן הָיָה רָאוּי לְבִרְכַּת הַחֶרֶב. וְכוֹכַב מַאְדִּים, שֶׁהוּא לְשׁוֹפְכֵי דָמִים, כֹּחוֹ גָּדוֹל עַל הַחֳרָבָן וְהַחֶרֶב, וְעַל כֵּן זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו יוֹרֵשׁ הַחֶרֶב, וְהַשֵּׁר שֶׁלּוֹ שֶׁהוּא הַכֹּחַ הַמַּמִית מְיֻחֶסֶת לוֹ הַחֶרֶב מִן הָעוֹלָם. וּמִן הַטַּעַם הַזֶּה מָנְעָה הַתּוֹרָה הַחֶרֶב וְהַבַּרְזֶל בַּמִּשְׁכָּן וּבַמִּקְדָּשׁ, בַּמִּשְׁכָּן כְּתִיב (שמות כ״ה:ג׳): ״זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת״, וְלֹא הָיָה שָׁם בַּרְזֶל כְּלָל, וּבְבֵית הַמִּקְדָּשׁ כְּתִיב (מלכים א ו׳:ז׳): ״וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל כְּלִי בַרְזֶל לֹא נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנְתוֹ״, לְפִי שֶׁהַבַּרְזֶל חֶרֶב וְהוּא הַמַּחֲרִיב הָעוֹלָם, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ קִיּוּם הָעוֹלָם.

וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד. כְּשֶׁיַּעֲקֹב רָאוּי, **וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד.** כְּשֶׁאֵינוֹ רָאוּי, **וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ.** וְזֶה כַּוָּנַת אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם: ״כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא״.

מא וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ. דָּרְשׁוּ רז״ל: הָרְשָׁעִים בִּרְשׁוּת לִבָּם, (תהילים י״ד:א׳) ״אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ״, (בראשית כ״ז:מ״א) ״וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ״, (מלכים א י״ב:כ״ו) ״וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם בְּלִבּוֹ״; אֲבָל הַצַּדִּיקִים לִבָּם בִּרְשׁוּתָם, (ש״א א׳:א׳) ״וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ״, (שם כז) ״וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל לִבּוֹ״, (דניאל א׳:ח׳) ״וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל לִבּוֹ״, דּוֹמִים לְבוֹרְאָם (בראשית ח׳:כ״א): ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל לִבּוֹ״.

יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי. וְלֹא רָצָה לְהָרְגוֹ בְּחַיֵּי אָבִיו, כִּי פֶּחַד בְּנַפְשׁוֹ פֶּן יְקַלֵּל אוֹתוֹ וְתִתְהַפֵּךְ לוֹ הַבְּרָכָה לְקְלָלָה. וּלְפִי שֶׁנִּתְחַבֵּא יַעֲקֹב מִפַּחַד עֵשָׂו וְהָלַךְ מִחוּץ לָעִיר, עַל כֵּן הֵצְרִיכָה רִבְקָה לִשְׁלֹחַ בַּעֲדוֹ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא שָׁם.

מד עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ. עַל הַבְּכוֹרָה.

מה עַד שׁוּב אַף אָחִיךָ. עַל הַבְּרָכָה, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁתֵּי חֲמוֹת.

מו קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת. תִּמְצָא ק׳ שֶׁל ״קַצְתִּי״ זְעִירִי בַּמָּסוֹרָה, וְטַעַם הַדָּבָר מִפְּנֵי שֶׁרָאֲתָה רִבְקָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁעָתִיד הַבַּיִת וְהַהֵיכָל לִיחָרֵב, שֶׁהָיָה מֵאָה אַמָּה, מִפְּנֵי עָוֹן שֶׁיִּתְחַתְּנוּ יִשְׂרָאֵל בִּבְנוֹת הָאָרֶץ. וּכְנֶגְדָּהּ מָצִינוּ בְּסֵפֶר תְּהִלִּים ק׳ רַבָּתִי, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהלים פ״ד:ד׳): ״גַּם צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ״, לְפִי שֶׁדָּוִד הַמֶּלֶךְ הֵכִין כֶּסֶף וְזָהָב לָרֹב לִבְנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהָיָה מִתְפַּלֵּל עַל בִּנְיַן הַבַּיִת וְהַהֵיכָל שֶׁיִּהְיֶה מֵאָה אַמָּה, שֶׁכְּבָר הָיָה יוֹדֵעַ הַשַּׁעוּר הַזֶּה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עִם שְׁאָר שִׁעוּרֵי כָּל הַכֵּלִים, הוּא שֶׁאָמַר (דברי הימים א כ״ח:י״ט): ״הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד ה׳ עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מְלָאכוֹת הַתַּבְנִית״.

פרק כח

ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב. יֵשׁ לִשְׁאוֹל, כֵּיוָן שֶׁבִּשְׁלִיחוּתָם הָלַךְ וְהֵם מָחֲלוּ לוֹ, לָמָּה נֶעֱנַשׁ עַל מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם כְּשֶׁנִּתְעַכֵּב עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה שֶׁפֵּרַשׁ מִמֶּנּוּ יוֹסֵף עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה כְּנֶגְדָּן? וְאִפְשָׁר לוֹמַר כִּי דַּעְתָּם הָיָה שֶׁיִּקַּח אֶת לֵאָה וְשֶׁיַּחְזוֹר מִיָּד כְּשֶׁיִּשְׁלַח בִּשְׁבִילוֹ, אֲבָל הוּא נָתַן עֵינָיו בְּרָחֵל הַקְּטַנָּה לְיָפְיָהּ, וְאָמַר (בראשית כ״ח): ״אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל״, וְאִם כֵּן כָּל הַזְּמַן שֶׁנִּתְעַכֵּב הָיָה בִּרְצוֹנוֹ, וּלְכָךְ נֶעֱנַשׁ כְּנֶגְדָּן.

וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי. כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה בְּלֶכְתּוֹ שָׁם כְּדֵי לִשָּׂא אַחַת מִבְּנוֹתָיו שֶׁל לָבָן. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר: ״אֶל לָבָן״, כִּי כֵן צִוָּה לוֹ אָבִיו: ״קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ״. וּמַה שֶּׁאָמַר: ״אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו״, וְכִי לֹא הָיִינוּ יוֹדְעִין כִּי לָבָן אֲחִי רִבְקָה וְרִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו?

אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כֵּוָן הַכָּתוּב בָּזֶה לִכְבוֹד יַעֲקֹב, וְלוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהָלַךְ יַעֲקֹב לְהִתְחַתֵּן עִם רָשָׁע בֶּן רָשָׁע זֶה שֶׁאָמַר ״אֶל לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי״, אַל תִּתְמַהּ מִזֶּה, כִּי ״אֲחִי רִבְקָה״ הוּא, אֲחִי הַצַּדִּיקָה, וּרְאוּיוֹת הַבָּנוֹת לְהִדַּמּוֹת לַאֲחוֹת אֲבִיהֶן. אַחַר כָּךְ הוֹסִיף בְּשֶׁבַח רִבְקָה כִּי הָיְתָה ״אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו״, וְהָיָה רָאוּי לָהּ

לֶאֱהֹב אֶת שְׁנֵיהֶם בְּשָׁוֶה כִּי הֵם בָּנֶיהָ אֲשֶׁר יָלְדָתַם, וְעוֹד הָיָה רָאוּי לֶאֱהֹב אֶת עֵשָׂו יוֹתֵר מִיַּעֲקֹב, כִּי כֵּן מִנְהַג הָאֵמוֹת בַּבֵּן הַבְּכוֹר, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא שָׂמָה רִבְקָה אַהֲבָתָהּ אֶלָּא עַל יַעֲקֹב מִתּוֹךְ שֶׁהָיְתָה רוֹאָה יְפִי מִדּוֹתָיו, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ה:כ״ח): ״וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב״.

וּמִפִּי הָרַב מוֹרִי שָׁמַעְתִּי כִּי מַה שֶּׁהוֹסִיף ״אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו״ כְּוֵן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁשִּׁלַּחְתּוּ רִבְקָה אֶל בֵּית לָבָן אָחִיהָ עָשְׂתָה בְּכַוָּנָה, לְפִי שֶׁהוּא הַמָּקוֹם שֶׁהַקֶּרְבָּה שָׁוָה לִשְׁנֵיהֶם וְאֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁיִּגִּיעַ זֶה לָזֶה כִּי אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הָיְתָה, וְגַם לָבָן לֹא יַסְכִּים שֶׁיְּזִיק יַעֲקֹב לְעֵשָׂו אִם יֵלֵךְ שָׁם, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יַסְכִּים שֶׁיַּזִּיק עֵשָׂו לְיַעֲקֹב הַבָּא אֶצְלוֹ בְּצֵל קוֹרָתוֹ.

וְעַל דָּרְךְ חָכְמַת הַטֶּבַע ״אִם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו״, יָדוּעַ כִּי שְׁנֵי בָּנִים הַנּוֹלָדִים תְּאוֹמִים כָּל אֶחָד וְאֶחָד הוּא נוֹצָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ בִּשְׁלֵמָא אַחַת שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, אֲבָל יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הָיָה הַפֶּלֶא הַגָּדוֹל כִּי יְצִירַת שְׁנֵיהֶם הָיְתָה בְּשִׁלֵמָא אַחַת, וּמִטַּעַם זֶה הָיָה הָרִצּוּץ בַּבֶּטֶן, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ה:כ״ב): ״וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ״, וּמִפְּנֵי זֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר: ״אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו״, לוֹמַר סַבְלָנִית זוֹ מִי הָיְתָה.

ו **בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן.** מַעֲשֶׂה אָבוֹת יַעֲשׂוּ בָּנִים, וְעַל כֵּן צִוָּה שֶׁלֹּא יִקַּח מִבְּנוֹת כְּנַעַן כִּי אִם מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וּמִבֵּית אָבִיו כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה עָלָיו אַבְרָהָם אָבִיו.

וּמַה שֶּׁחָזַר וּבֵרְכוֹ עוֹד, הוּא שֶׁאָמַר: ״וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ״ וְחָזַר הַבְּרָכָה כַּמָּה פְּעָמִים, שֶׁאָמַר: ״כִּי בֵרַךְ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב״, וְאָמַר עוֹד: ״בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ״, כְּדֵי לְקַיֵּם לַחְתֹּם הָעִנְיָן מֵשְׁלָם, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁנִּתְבָּרֵךְ תְּחִלָּה שֶׁלֹּא מִדַּעַת, לְכָךְ חָזַר כָּאן וּבֵרְכוֹ בִּרְצוֹנוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: לְפִי שֶׁהָיוּ הַבְּרָכוֹת מְפֻקָּפְקוֹת, וְהֵיכָן נִתְאוֹשְׁשׁוּ בְּיָדוֹ — כָּאן, ״וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ״, אֵין קִיּוּם הַגֵּט אֶלָּא בְּחוֹתְמָיו, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁאִלּוּלֵא שֶׁרְמָה יַעֲקֹב אֶת אָבִיו לֹא נָטַל הַבְּרָכוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר: ״וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ״, עַד כָּאן.

וְהִנֵּה בְּכָאן חָתַם בִּרְכָתוֹ שֶׁבֵּרַךְ אֹתוֹ תְּחִלָּה. וּמָצִינוּ שֶׁהַבְּרָכָה מִשְׁתַּלְשֶׁלֶת מִדּוֹר לְדוֹר מִבְּרֵיאַת הָעוֹלָם, בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן כְּתִיב (בראשית א׳:כ״ב): ״וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים״. נִתְקַלֵּל הָעוֹלָם בְּדוֹר הַמַּבּוּל וְהֻצְרַךְ לִבְרָכָה וּבֵרַךְ לְנֹחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ט): ״וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו״. חָטְאוּ בְּדוֹר הַפַּלָּגָה וּבָא אַבְרָהָם וּמָסַר הַבְּרָכוֹת בְּיָדוֹ, אָמַר לוֹ: ״וְהְיֵה בְּרָכָה״, אַתָּה מְקוֹר הַבְּרָכָה תִּבָּרֵךְ לְכָל מִי שֶׁתִּרְצֶה. וְהָיָה אַבְרָהָם רָאוּי לְבָרֵךְ אֶת יִשְׁמָעֵאל כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וְהָיָה הַמִּנְהָג בָּרִאשׁוֹנִים כִּי הַבְּכוֹר הָיָה בְּיָדוֹ הַבְּרָכָה וְהָיָה הָאָב מְבָרֵךְ אוֹתוֹ. וְאַבְרָהָם לֹא בֵּרַךְ לְיִשְׁמָעֵאל מִפְּנֵי שֶׁעִקַּר זַרְעוֹ הָיָה יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״א:י״ב-י״ג): ״כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע״; גַּם לֹא בֵּרַךְ לְיִצְחָק, שֶׁלֹּא לְהַטִּיל קִנְאָה בֵּינֵיהֶם; וְכֵיוָן שֶׁנִּסְתַּלֵּק מִבְּרֵכַת שְׁנֵיהֶם בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבֵרְכוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כה): ״וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ״. וְיִצְחָק הָיָה רָאוּי לְבָרֵךְ אֶת עֵשָׂו כִּי הוּא הַבְּכוֹר, וְעָשָׂה יַעֲקֹב הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא כְּדֵי לִטֹּל הַבְּרָכוֹת, וְאִבֵּד עֵשָׂו אֶת הַבְּכוֹרָה וְהַבְּרָכָה וְנִתְרוֹקֵן מִשְּׁנֵיהֶם. יַעֲקֹב כְּשֶׁהֶעֱמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים הָיוּ הַבְּרָכוֹת רְאוּיוֹת לִרְאוּבֵן שֶׁהָיָה הַבְּכוֹר, וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכוֹרָתוֹ לִיוֹסֵף. וּכְשֶׁנִּתְקַיְּמוּ הַבְּרָכוֹת לְיַעֲקֹב שֶׁהוּא הַשְּׁלִישִׁי לָאָבוֹת, יֵשׁ לָנוּ בָּזֶה הַבְטָחָה גְּדוֹלָה בְּגָלוּתֵנוּ הַשְּׁלִישִׁי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ בָּנוּ בִּזְמַן הַגְּאֻלָּה.

וּכְשֶׁם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁשָּׁרוֹ שֶׁל עֵשָׂו הִסְכִּים עַל הַבְּרָכוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ב:ל׳): ״וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם״, כֵּן בִּזְמַן הַגְּאֻלָּה עֲתִידִים מַלְכֵי הַגּוֹיִם שֶׁיַּסְכִּימוּ בְּבִרְכוֹתֵינוּ. הוּא שֶׁהִבְטִיחָנוּ הַנָּבִיא (ישעיהו מ״ט:כ״ג): ״וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנֶיךָ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתָיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי ה׳ אֲשֶׁר לֹא יֵבֹשׁוּ קֹוָי״.

י **בִּבְרֹבַת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּפִי רְשָׁעִים תְּהָרֵס (משלי יא, יא)**

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הִזְכִּיר בְּסִפְרוֹ כְּלַל כָּל הַמִּדּוֹת, הַחֲמוּדוֹת וְהַמְּגֻנּוֹת, וְיֵשׁ בִּכְלַל דְּבָרָיו הַצַּדִּיק הֵפֶךְ הָרָשָׁע וְהַיָּשָׁר הֵפֶךְ הַבּוֹגֵד, כִּי כֵן כְּוֵן הַמִּדּוֹת מַמָּשׁ זוֹ לְעֻמַּת זוֹ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, דָּבָר וְהִפּוּכוֹ. וּמִקְרָא מָלֵא הִזְכִּיר בָּזֶה, הוּא שֶׁכָּתוּב (משלי כ״א:י״ח): ״כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד״. נָתַן הַצַּדִּיק לְעֻמַּת הָרָשָׁע וְיָשָׁר לְעֻמַּת הַבּוֹגֵד. וְכֵן הִזְכִּיר עוֹד (שם יא): ״צְדָקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יִשָּׁדֵם״. וְכֵן דַּרְכּוֹ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם בּוֹ, לְכַוֵּן סֵדֶר הַמִּדּוֹת מַמָּשׁ זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ, לְהַזְכִּיר הַצַּדִּיק הֵפֶךְ הָרָשָׁע וְהַיָּשָׁר הֵפֶךְ הַבּוֹגֵד, כִּי הוּא הִפּוּכוֹ הַגָּמוּר.

וְיָדוּעַ כִּי הַיָּשָׁר הוּא הַמַּכִּיר הַיֹּשֶׁר וְהָאוֹהֵב אוֹתוֹ וְהַבּוֹחֵר בּוֹ, וְהוּא יִסְבֹּל כָּל דָּבָר קָשֶׁה שֶׁיִּתְחַיֵּב לוֹ הַיֹּשֶׁר, וְהוּא הַנִּכְנָע אֶל הָאֱמֶת, וְהַבּוֹגֵד בְּהֶפֶךְ כָּל זֶה, אֵינָנּוּ מַכִּיר הַיֹּשֶׁר וְאַף אִם יַכִּירֶנּוּ לֹא יוֹדֶה בּוֹ, אֲבָל בְּכָל פְּעֻלּוֹתָיו יַעֲשֶׂה הֶפְכּוֹ. וְאַף עַל פִּי כֵן מָצִינוּ בְּקִצַּת הַכְּתוּבִים מִסְּפֶר מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה שֶׁהוּא נוֹתֵן בְּפָסוּק אֶחָד מִדַּת הַיֹּשֶׁר וּמִדַּת הָרָשָׁע זֶה לְעֻמַּת זֶה. וְהַכָּתוּב הַזֶּה אוֹמֵר: ״בִּבְרֹכַת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת״, הָאִישׁ הַיָּשָׁר יֵיטִיב לִבְנֵי אָדָם, וְהַקְּרִיָה אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בְּתוֹכָהּ תִּתְעַלֶּה וְתִתְרוֹמֵם בִּשְׁבִילוֹ, וְלֹא דַּי שֶׁייֵטִיב לָהֶם בְּדִבְרֵי פִיו אֶלָּא אַף בִּבְרָכָתוֹ, כְּלוֹמַר בְּכָל מַה שֶּׁחָנַנוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהִנֵּה הָרָשָׁע בְּהֶפֶךְ מִמֶּנּוּ, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: ״וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס״, כִּי הָרָשָׁע לֹא דַּי שֶׁלֹּא ייֵטִיב לְשׁוּם אָדָם מֵאֲשֶׁר נִדְבַּק בּוֹ, אֲבָל תֵּהָרֵס וְתֻחֲרַב הָעִיר אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ בִּדְבְרֵי פִיו וּבְגֵאוּת לִבּוֹ. וְלָמְדָנוּ שֶׁהֲרִיסוּת הָעִיר בִּדְבְרֵי פִיו, וְהַצַּדִּיק כְּבוֹד הָעִיר אֲפִלּוּ בְּמָמוֹנוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״בִּבְרֹכַת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת״. וּכְלַל הָעִנְיָן כִּי הַצַּדִּיק סִבַּת רוֹמְמוּת הַקְּרִיָה בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וּדְבָרָיו לָהֶם יַעֲשׂוּ פֵּרוֹת. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (קהלת י״א:ג׳): ״וְאִם יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יִהְוֶא״, זֶה אִישׁ

צַדִּיק, כְּלוֹמַר הָעֵץ שֶׁהוּא הַצַּדִּיק בִּמְקוֹם דִּירָתוֹ שָׁם יְהוּ פֵּירוֹתָיו. "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב" וְכוּלֵי. וְכַאֲשֶׁר יֶחְסַר הַצַּדִּיק מִמְּנוּ יֶחְסַר גַּבְרָא רַבָּא מֵאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל, וְהִנֵּה יְצִיאָתוֹ מִן הָעִיר עוֹשֶׂה רֹשֶׁם, וְכֵן "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב". אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (לא הול"ל אלא): "וַיֵּלֶךְ חָרָנָה", וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "וַיֵּצֵא" וְכוּ', אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַצַּדִּיק בָּעִיר הוּא הוֹדָהּ הוּא זִיוָהּ הוּא הֲדָרָהּ, יָצָא מִשָּׁם פָּנָה הוֹדָהּ פָּנָה זִיוָהּ פָּנָה הֲדָרָהּ. [אמר המדפיס, הפסקא הזאת נלקה בחסר ויתר וערבוב דברים בהעתקה הראשונה, ואנכי תהלה לאל יגעתי ומצאתי להשים מעקשים למישור, והרוצה יעין בדפוסים הישנים ויראה את כל הנתקן הזה יצחק בן יעקב ז"ל.]

וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע. בְּאֵר שֶׁבַע בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּי כֵן כָּתוּב לְמַעְלָה בְּיִצְחָק: "וַיֵּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע", "וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שָׁבַע", וְלֹא יָצָא מִיָּמָיו חוּצָה לָאָרֶץ.

וְהִנֵּה הַכְּתוּבִים לֹא הִזְכִּירוּ שֶׁהָלַךְ יַעֲקֹב לִבְאֵר שָׁבַע, אֲבָל מִתּוֹךְ שֶׁהִזְכִּיר "וַיֵּצֵא" אַתָּה לָמֵד שֶׁהָלַךְ לְשָׁם לְטַל רְשׁוּת מִן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אִם יֵלֵךְ לְחָרָן כְּאֲשֶׁר צִוּוּ עָלָיו אָבִיו וְאִמּוֹ. וּמְשׁוּם כְּבוֹד אָבִיו שֶׁעָלָה לְשָׁם לְטַל רְשׁוּת וְשָׁם הִבְטִיחוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אַל תִּירָא", דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: אָמַר יַעֲקֹב, כְּשֵׁם שֶׁהָלַךְ אַבָּא לִבְאֵר שָׁבַע כָּךְ אֲנִי הָרֵינִי הוֹלֵךְ לִבְאֵר שָׁבַע, אִם יִתֵּן לִי רְשׁוּת הָרֵינִי יוֹצֵא, וְאִם לָאו אֵינִי יוֹצֵא.

וַיֵּדַע כִּי לוּלֵא שֶׁרָצָה לְטוֹל מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְשׁוּת הָיָה רָאוּי הַכָּתוּב לוֹמַר "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מֵחָבְרוֹן", כִּי שָׁם גָּר אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְשָׁם נָטַל הַבְּרָכוֹת. וְסֵדֶר הָעִנְיָן "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב, וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם", יִגִּיד לְךָ הַכָּתוּב כְּשֶׁיֵּצֵא פָּגַע בַּמָּקוֹם, הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה. וְאַחַר שֶׁלָּן וְשָׁכַב בַּמָּקוֹם הַהוּא וְנָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְשׁוּת לָצֵאת, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר: "וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וַהֲשֹׁמַרְתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת", הֵיכָא בְּאֵר שֶׁבַע שֶׁהִיא מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, "וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם", כִּי אַחֲרֵי שֶׁשָּׁכַב בִּבְאֵר שֶׁבַע הִשְׁכִּים יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וְנָשָׂא רַגְלָיו אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם. וְהִנֵּה כָּל הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ אַחַר אֲשֶׁר פָּגַע בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְאַחַר שֶׁלָּן בִּבְאֵר שֶׁבַע וְכָל הָעִנְיָן בְּאֹרֶךְ אַחַר שֶׁיָּרַד. וּמַה שֶּׁכָּלַל כָּאן "וַיֵּלֶךְ חָרָנָה" פֵּרֵט: "וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ", לְהַגִּיד כִּי הָלַךְ אַחַר מַרְאֵה הַחֲלוֹם.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה", הָלַךְ לוֹ בְּיוֹם אֶחָד מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד חָרָן שְׁלֹשׁ שָׁם מַהֲלַךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים. נִרְמָז מִלְּשׁוֹן הַכָּתוּב שֶׁהוּא מוֹרֶה עַל תְּכִיפַת דָּבָר, וְזֶהוּ "מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה", וְכֵן הַלָּשׁוֹן בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה תֵּכֶף שְׁנָשָׂא רַגְלָיו, וְכֵן הַלָּשׁוֹן כָּתוּב בֶּאֱלִיעֶזֶר: "וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ". שְׁלֹשָׁה קָפְצָה לָהֶם הַדֶּרֶךְ: אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, וְיַעֲקֹב, וַאֲבִישַׁי. אֱלִיעֶזֶר דִּכְתִיב: "וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל הָעַיִן", הַיּוֹם יָצָאתִי וְהַיּוֹם בָּאתִי.

וּבְמָקוֹם אַחֵר דָּרְשׁוּ: "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" כִּי מְטָא לְחָרָן אָמַר: "אֶפְשָׁר עָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְלוּ אֲבוֹתַי וְלֹא הִתְפַּלַּלְתִּי בּוֹ?" יָהִיב אַדַּעְתֵּיהּ לְמֶהֱדַר קָפְצָה לֵיהּ אַרְעָא, מְיָד "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם", הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה.

וּבְאוֹר הַמִּדְרָשׁ, כִּי כַּאֲשֶׁר הִתְגַּעְגֵּעַ יַעֲקֹב לְהַר הַמּוֹרִיָּה שֶׁיִּתְפַּלֵּל בּוֹ, מְיָד בְּפֶתַע פִּתְאֹם קָפְצָה לוֹ הַדֶּרֶךְ וְלֹא הֵצַרְךָ לַחֲזֹר וְלִטְרֹחַ כְּלָל. וּלְפִי הָעִנְיָן הַזֶּה לָמְדְנוּ שְׁתֵּי קְפִיצוֹת: הָאַחַת בְּלָכְתּוֹ מִבְּאֵר שָׁבַע עַד חָרָן שֶׁהָלַךְ שָׁם בִּרְצוֹנוֹ, וְהַשֵּׁנִית לְמַעַן לֹא יִצְטָרֵךְ לִטְרֹחַ וְלָשׁוּב.

וּבַמִּדְרָשׁ שְׁתִּים עֶשְׂרֵה אַבָּנִים לָקַח מֵאַבְנֵי הַמִּזְבֵּחַ שֶׁנֶּעֱקַד עָלָיו יִצְחָק, רָמְזוּ שֶׁעֲתִידִין לַעֲמוֹד מִמֶּנּוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וְנַעֲשׂוּ כֻּלָּן אֶבֶן אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם", רָמְזוּ שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת גּוֹי אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א י"ז:כ"א): "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ".

יא **וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא.** הָיָה רָאוּי לוֹמַר "וַיִּשְׁכַּב שָׁם" כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיָּלֶן שָׁם", אֲבָל לְשׁוֹן מְעוּט הוּא, שָׁם שָׁכַב אֲבָל אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה שֶׁשִּׁמֵּשׁ בְּבֵית עֵבֶר וְעָסַק בַּתּוֹרָה לֹא שָׁכַב, כִּי שְׁלָחוֹ אָבִיו יִצְחָק לִלְמוֹד תּוֹרָה בְּבֵית עֵבֶר אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה קֹדֶם שֶׁהָלַךְ לְחָרָן אֶל בֵּית לָבָן.

יב **וַיַּחֲלֹם** אֵין חֲלוֹם זֶה כַּחֲלוֹמוֹת הַנֶּהוּגִים בֵּין בְּנֵי אָדָם, וְגַם אֵינוֹ חֲלוֹם שֶׁל רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בִּלְבַד, שֶׁאִלּוּ כֵן הָיָה אוֹמֵר בַּסּוֹף: "וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וְהִנֵּה חֲלוֹם"; אֲבָל חֲלוֹם שֶׁל נְבוּאָה גְּמוּרָה, כְּעִנְיַן חֲלוֹמוֹת הַנְּבִיאִים שֶׁנִּבּוּאָתָם עַל שְׁנֵי חֲלָקִים אֵלֶּה, הוּא שֶׁכָּתוּב (במדבר י"ב:ו'): "בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ".

וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אָרְצָה. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בַּמַּרְאֶה הַזֶּה רָאָה שֶׁהָיוּ רַגְלֵי הַסֻּלָּם בִּבְאֵר שֶׁבַע הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא שׁוֹכֵב שָׁם, הוּא שֶׁאָמַר "מֻצָּב אָרְצָה", וְהָיָה רֹאשׁוֹ שֶׁל סֻלָּם נִסְמָךְ וְנִדְבָּק בַּשָּׁמַיִם כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה", שֶׁהוּא הַפֶּתַח שֶׁמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת נִכְנָסִים וְיוֹצְאִים שָׁם, זֶהוּ "וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים". וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה נִצָּב עָלָיו, וְאָז יָדַע יַעֲקֹב שֶׁהַמָּקוֹם הַהוּא שֶׁהוּא שׁוֹכֵב שָׁם הוּא שַׁעַר הַשָּׁמַיִם וְטוֹב לְהִתְפַּלֵּל. וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ הוּא בֵּית אֱלֹהִים, וְהוּא הָעִקָּר, כִּי רֹאשׁ הַסֻּלָּם כְּנֶגְדּוֹ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִצָּב עָלָיו, וְעַל זֶה אָמַר: "אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים, וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם", זֶהוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ רֹאשׁוֹ שֶׁל סֻלָּם מַגִּיעַ וְנִסְמָךְ בַּשָּׁמַיִם, וְ"זֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם" בְּאֵר שֶׁבַע שֶׁשָּׁם רַגְלֵי הַסֻּלָּם. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא: הַסֻּלָּם הַזֶּה עוֹמֵד בִּבְאֵר שֶׁבַע וְשִׁפּוּעוֹ מַגִּיעַ עַד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. מַה שֶּׁאָמַר "וְשִׁפּוּעוֹ" בֵּאוּרוֹ סוֹף שִׁפּוּעוֹ, שֶׁהוּא רֹאשׁ הַסֻּלָּם, מַגִּיעַ עַד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּלוֹמַר עַד כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהַכַּוָּנָה בּוֹ שֶׁהוּא דָּבֵק בַּשָּׁמַיִם כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "סֻלָּם" זֶה סִינַי, חוּשְׁבָּנֶיהָ דְּדֵין כְּחוּשְׁבָּנֶיהָ דְּדֵין. "מֻצָּב אַרְצָה" כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות י"ט:י"ז) "וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר". "וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה" כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ד':י"א): "וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמָיִם". "וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים" זֶה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ט:ג'): "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים". וּכְתִיב "וַיֵּרֶד מֹשֶׁה" וְגוֹ' "וְאֶל הַזְּקֵנִים אָמַר". "וְהִנֵּה ה'", כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ט:כ'): "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי". "אֲנִי ה' אֱלֹהֵי

אַבְרָהָם אָבִיךָ״, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ׳:ב׳): ״אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ״.

וּבְפָרָקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: הָרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת מָשְׁלָן וְאָבְדָן, הֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת בָּבֶל עוֹלֶה שִׁבְעִים עֲקָלִים וְיוֹרֵד, הֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת פָּרַס עוֹלֶה חֲמִשִּׁים וּשְׁנַיִם עֲקָלִים וְיוֹרֵד, הֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת יָוָן עוֹלֶה מֵאָה וּשְׁמוֹנִים עֲקָלִים וְיוֹרֵד, הֶרְאָהוּ שַׂר מַלְכוּת אֱדוֹם עוֹלֶה וְאֵינוֹ יוֹרֵד, וְאוֹמֵר (ישעיהו י״ד:ט״ז): ״אֵיכָה נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן שָׁחַר״, אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: ״אַף אֵל שְׁאוֹל תּוּרָד״ וְגוֹ׳ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (עובדיה א׳:ד׳): ״אִם תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר״ וְגוֹ׳.

לְפִי הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה יֵשׁ לוֹ בַּחֲלוֹם הַנְּבוּאָה הַזֹּאת הַבְטָחָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיָּשׁוּבוּ לְמַעְלָה בְּסוֹף כָּל הַגָּלוּת, שֶׁהֲרֵי כָּל הָאָבוֹת כֻּלָּן רָאוּ בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה כָּל הֶעָתִיד לִהְיוֹת בְּזַרְעָם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. וּכְשֵׁם שֶׁהָרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים עִנְיַן אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר רז״ל: ״וְהִנֵּה אֵימָה״ זוֹ מַלְכוּת בָּבֶל, ״חֲשֵׁכָה״ זוֹ מַלְכוּת מָדַי, ״גְּדֹלָה״ זוֹ מַלְכוּת יָוָן, ״נֹפֶלֶת עָלָיו״ זוֹ מַלְכוּת אֱדוֹם; כָּךְ הֶרְאָה לוֹ לְיַעֲקֹב בְּמַרְאָה זוֹ מֶמְשֶׁלֶת אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת מַעֲלָתָם וִירִידָתָם, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לָהֶם שָׂרִים לְמַעְלָה וְכָל אֶחָד מִנְהִיג אֻמָּתוֹ לְמַטָּה, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּדָנִיֵּאל (דניאל י׳:י״ג): ״וְשַׂר מַלְכוּת יָוָן וְשַׂר מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי״. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר בְּכָאן: ״וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ״, כִּי הֵם הַמַּלְאָכִים שָׂרֵי הַמַּלְכֻיּוֹת, וְהִבְטִיחָנוּ הַכָּתוּב עַל יְרִידָתָם אַחַר הָעֲלוּי.

וּבְבֹקֶר ״וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״ שֶׁל סְדוֹם, שֶׁנִּדְחוּ מִמְּחִיצָתָן וְאַחַר כָּךְ עָלוּ, ״וְיוֹרְדִים בּוֹ״ עַכְשָׁיו לְלֶכֶת מַעֲתָּה בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם. דָּבָר אַחֵר, ״וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״ שֶׁלְּוַיָּהוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עוֹלִים, וַאֲחֵרִים יוֹרְדִים לְלַוּוֹתוֹ בְּחוּצָה לָאָרֶץ. ״עוֹלִים וְיוֹרְדִים״ עוֹלִים לְמַעְלָה רוֹאִים דְּמוּת יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, יוֹרְדִים לְמַטָּה וּמוֹצְאִין אוֹתוֹ יָשֵׁן.

וְעַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל, עִנְיַן הַסֻּלָּם רֶמֶז לַמְּצִיאוּת, וּלְפִי שֶׁהַסֻּלָּם יֵשׁ בּוֹ מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, לְכָךְ יַמְשִׁיל בּוֹ הַכָּתוּב אֶת הַמְּצִיאוּת, עַל שֵׁם שֶׁהַמְּצִיאוּת נֶחְלָק לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: חֵלֶק הַמַּלְאָכִים, וְחֵלֶק הַגַּלְגַּלִּים, וְחֵלֶק עוֹלָם הַשָּׁפָל. וְכֵן סִדְרָם דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם: ״בָּרְכוּ ה׳ מַלְאָכָיו בָּרְכוּ ה׳ כָּל צְבָאָיו בָּרְכוּ ה׳ כָּל מַעֲשָׂיו״. וְכֵן שְׁלֹמֹה סִדְרָם בְּשִׁיר הַשִּׁירִים בְּחָכְמָתוֹ בִּשְׁלֹשָׁה פְּסוּקִים זֶה אַחַר זֶה: הָאֶחָד ״לְחָיָיו״, הַשֵּׁנִי ״יָדָיו״, הַשְּׁלִישִׁי ״שׁוֹקָיו״. שֶׁהֲרֵי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל מְסֻפֶּרֶת שְׁבָחָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּחֶלְקֵי הַנִּבְרָאִים שֶׁבָּרָא. ״לְחָיָיו״ – אֵלּוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁמַּגִּידִים הַנְּבוּאָה אֶל הַנְּבִיאִים, וְהַמְשִׁילָם לַעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם כִּי הַבְּשָׂמִים יֵשׁ בָּהֶם גְּוָנִים מִשְׁתַּנִּין, לָבָן וְאָדֹם, כֵּן הַמַּלְאָכִים יֵשׁ מִמַּיִם וְיֵשׁ מֵאֵשׁ. ״שִׂפְתוֹתָיו״ – הֵם הַנְּבִיאִים הַמַּגִּידִים לָעָם, וּלְשׁוֹן ״נוֹטְפוֹת״ לְשׁוֹן נְבוּאָה הוּא, כְּלָשׁוֹן (יחזקאל כ״א:ב׳) ״וְהַטֵּף אֶל דְּרוֹם״. וְהִמְשִׁיל הַנְּבוּאָה לְמוֹר שֶׁהַנֶּפֶשׁ מִתְעַנֶּגֶת בּוֹ. ״יָדָיו״ – אֵלּוּ הַגַּלְגַּלִּים, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״גְּלִילִי״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהילים ח׳:ד׳): ״כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ״ וְגוֹ׳, וְהִמְשִׁילָם לַיָּדַיִם שֶׁכָּל פְּעֻלּוֹתָיו שֶׁל אָדָם תְּלוּיִים בָּהֶן, כֵּן פְּעֻלּוֹת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִמְשָׁכוֹת מִן הַגַּלְגַּלִּים. ״מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ״, כִּי הַגַּלְגַּלִּים בְּעָבְיָם וַחֲלָלָם מְמֻלָּאִים הֵם בַּכּוֹכָבִים שֶׁקָּרָאן ״תַּרְשִׁישׁ״, שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִן הַזָּהָב, כִּי כֵן הַכּוֹכָבִים מַעֲלָתָם גְּדוֹלָה מִן הַגַּלְגַּלִּים. ״מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן״ – אֵלּוּ שְׁנַיִם עָשָׂר מַזָּלוֹת, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים״, כְּלוֹמַר שְׁנַיִם עָשָׂר סַפִּירִים. ״שׁוֹקָיו״ – זֶה הָעוֹלָם הַשָּׁפָל סוֹף הַמְּצִיאוּת, כִּי כֵן הַשּׁוֹקַיִם סוֹף הַגּוּף, וְיִהְיֶה ״שׁוֹקָיו״ נֶאֱמַר עַל הָאֵשׁ וְעַל הָרוּחַ, ״וְאַדְנֵי פָז״ – הֵם הַמַּיִם וְהֶעָפָר. וְכָל הַמְּצִיאוּת הַזֶּה נִקְרָא בְּכָאן ״סֶלָּם״.

וְהוּדַיַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב כִּי הוּא יִתְעַלֶּה נִצָּב עַל הַסֻּלָּם הַזֶּה וּמַנְהִיג שִׁלְשֶׁת חֶלְקֵי הַמְּצִיאוּת וּמַשְׁגִּיחַ בְּכֻלָּן. וְהִתְחִיל מִן הָעוֹלָם הַזֶּה הַשָּׁפָל אֲשֶׁר הָיָה עוֹמֵד בּוֹ וְקָרוֹב אֵלָיו, וּמְסַדֵּר וְהוֹלֵךְ מִמַּטָּה לְמַעְלָה, כִּי ״מֵצֶב אַרְצָה״ זֶהוּ רֶמֶז לְעוֹלָם הַשָּׁפָל, ״וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה״ הוּא עוֹלַם הַגַּלְגַּלִּים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים י״ט:ב׳): ״הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל״, וְהַכַּוָּנָה בּוֹ הַגַּלְגַּלִּים בִּתְנוּעָתָם. ״וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״ הוּא עוֹלַם הַמַּלְאָכִים שֶׁהוּא חֵלֶק שְׁלִישִׁי. וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: הַמַּלְאָךְ שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁאֵין רָאוּי לְהָבִין ״שְׁלִישׁוֹ שֶׁל עוֹלָם״ בְּאֹרֶךְ וּבְרֹחַב, אֶלָּא שֶׁהוּא הַשְּׁלִישִׁי מִן הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חֵלֶק שְׁלִישִׁי, כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַב בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּעִנְיַן הַכְּרוּבִים. וְאָמַר ״עוֹלִים וְיוֹרְדִים״, רֶמֶז עַל קִיּוּמָם וּבְטוּלָם, שֶׁהַכָּתוּב יָכִנָּה הַקִּיּוּם לַעֲלִיָּה וְהַבְּטוּל לִירִידָה, וּבָא לְרַמֵּז כִּי יֵשׁ מַלְאָכִים קַיָּמִים נִצְחִיִּים לָעַד, וְהֵם אוֹתָן שֶׁנִּבְרְאוּ בְּיוֹם שֵׁנִי, וְיֵשׁ מֵהֶם בְּטֵלִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: בְּכָל יוֹם וְיוֹם בּוֹרֵא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כַּת שֶׁל מַלְאָכִים וְאוֹמְרִים שִׁירָה וְהוֹלְכִים לָהֶם, וְהֵם אוֹתָם שֶׁנִּבְרְאוּ בְּיוֹם חֲמִישִׁי. וּמִלַּת ״בּוֹ״ חוֹזֶרֶת אֶל הַסֻּלָּם שֶׁהִמְשִׁיל בּוֹ הַכָּתוּב אֶת הַמְּצִיאוּת. ״וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו״, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֶלְיוֹן עַל כֻּלָּם, מַשְׁפִּיעַ כֹּחוֹ בַּמַּלְאָכִים וְהַמַּלְאָכִים מַשְׁפִּיעִים כֹּחַ בַּגַּלְגַּלִּים וְהַגַּלְגַּלִּים בִּתְנוּעָתָם מַשְׁפִּיעִים כֹּחַ בַּשְּׁפָלִים. נִמְצָאתָ לָמֵד שֶׁסִּבַּת כָּל מִפְעָל בַּשְּׁפָלִים – הַגַּלְגַּלִּים, וְסִבַּת הַגַּלְגַּלִּים – הַמַּלְאָכִים. וְסִבַּת הַמַּלְאָכִים – ה׳ יִתְעַלֶּה, שֶׁהַשְׁגָּחָתוֹ שׁוֹפַעַת עַל הַכֹּל. וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ה׳:ז׳): ״אִם עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַּמְּדִינָה״, כְּלוֹמַר בָּעוֹלָם הַשָּׁפָל, ״אַל תִּתְמַהּ עַל הַחֵפֶץ״ וְתַחְשֹׁב שֶׁהוּא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל, לֹא כֵן הַדָּבָר, כִּי הַמִּשְׁפָּט אֱמֶת וְדַרְכֵי ה׳ יְתְבָּרַךְ גָּבְהוּ מִדְּרָכֵינוּ וּמַחְשְׁבוֹתָיו מִמַּחְשְׁבוֹתֵינוּ, שֶׁהֲרֵי הַשְׁגָּחָתוֹ בַּכֹּל, וְזֶהוּ (קהלת שם): ״כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם״, הוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא עֶלְיוֹן עַל הַכֹּל, וְהוּא כּוֹלֵל כָּל הַגְּבֹהִיּוֹת כֻּלָּן, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן רַבִּים, וְהוּא כִּלְשׁוֹן ״אֱלֹהִים״ שֶׁנִּקְרָא כֵן בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְכֵן ״אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא״ שֶׁכָּתוּב (יהושע כ״ד:י״ט): ״כִּי אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא״ עַל שֵׁם שֶׁהוּא כּוֹלֵל הַכֹּחוֹת וְהַקְּדֻשּׁוֹת כֻּלָּן.

וְדַעַת הָרַמְבַּ״ם בְּעִנְיַן הַסֻּלָּם כִּי קָרָא כְּלַל הַגַּלְגַּלִּים בְּשֵׁם הַסֻּלָּם. וְאָמַר ״מֵצֶב אַרְצָה״ כִּי הָיָה רֹאשׁוֹ הָאֶחָד בָּאָרֶץ, שֶׁהוּא תְּחִלַּת הַיְסוֹדוֹת, וְרֹאשׁוֹ הָאֶחָד בַּשָּׁמַיִם שֶׁהוּא עֲרָבוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ג:כ״ו): ״רוֹכֵב שָׁמַיִם״ וְגוֹ׳, וְשָׁם כָּל הַמֶּרְכָּבָה, וּבַסֻּלָּם הַזֶּה יַעֲלֶה כָּל מִי שֶׁיַּעֲלֶה. וּמַלְאֲכֵי אֱלֹהִים הֵם

הַנְּבִיאִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (במדבר כ׳:ט״ז): ״וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב עַל חַגַּי (חגי א׳:י״ג): ״מַלְאַךְ ה׳״, וְהִנֵּה הֵם עוֹלִים עַד שָׁם בְּמַעֲלַת נְבוּאָתָם עַד מַדְרֵגוֹת יְדוּעוֹת, וַאֲחַר כָּךְ יוֹרְדִים, שֶׁמּוֹדִיעִים נְבוּאָתָם וּמְלַמְּדִים אֶת הַבְּרִיּוֹת דֶּרֶךְ ה׳.

זֶה כָּתַב בִּתְחִלַּת סִפְרוֹ הַמּוֹרֶה פֶּרֶק ט״ו. אֲבָל בְּפֶרֶק עֶשְׂירִי מִן הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי כָּתַב בָּזֶה עִנְיָן אַחֵר, וְהֵקֵדִים תְּחִלָּה כִּי הַגַּלְגַּלִּים נִכְלָלִים בְּאַרְבַּעַת יְסוֹדוֹת: גַּלְגַּל הַלְּבָנָה מֵנִיעַ יְסוֹד הַמַּיִם, וְגַלְגַּל הַחַמָּה מֵנִיעַ יְסוֹד הָאֵשׁ, וְגַלְגַּל חֲמִשָּׁה כּוֹכְבֵי לֶכֶת הַנִּבוֹכִים הַנִּשְׁאָרִים מְנִיעִין יְסוֹד הָרוּחַ, וְגַלְגַּל שְׁמִינִי הוּא גַּלְגַּל הַמַּזָּלוֹת וְהַכּוֹכָבִים הַקְּבוּעִין מֵנִיעַ יְסוֹד הָאָרֶץ.

וְהִנֵּה הֵם יְסוֹד אֶחָד וְגַלְגַּל אֶחָד. וְאָמַר כִּי מַעֲתָּה יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן בַּמָּה שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: כַּמָּה מַעֲלוֹת הָיוּ בַּסֻּלָּם – אַרְבַּע. כְּלוֹמַר, כֵּיוָן שֶׁנִּכְלְלוּ כָּל הַגַּלְגַּלִּים בְּאַרְבַּע וּמְנִיעִים אַרְבַּע יְסוֹדוֹת.

וְנִרְאֶה לְרָבֵנוּ בְּפֶרֶק י׳ זֶה שֶׁהִשִּׂיג יַעֲקֹב תְּחִלַּת הַיְסוֹדוֹת עַד עֲרָבוֹת, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה״ הוּא הַמַּקִּיף, שֶׁהוּא עֲרָבוֹת שֶׁה׳ יִתְבָּרַךְ נִצָּב עָלָיו. וּ״מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״ נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנָתוֹ עַל הַיְסוֹדוֹת, כְּעִנְיַן (תהילים ק״ד:ד׳) ״עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת״ וְגוֹ׳, הַשְּׁנַיִם עוֹלִים לְמַעְלָה וְהַשְּׁנַיִם יוֹרְדִים לְמַטָּה. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר דֶּרֶךְ יְרִידָה הַגַּלְגַּלִּים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ עֲלִיָּה, שֶׁאָמַר: ״וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו״. כֵּן מָצִינוּ (ביחזקאל א) שֶׁהִזְכִּיר תְּחִלָּה חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁהֵם הַמַּלְאָכִים וְאַחַר יָרַד אֶל הָאוֹפַנִּים שֶׁהֵם הַגַּלְגַּלִּים לְדַעַת כָּל הַמְּפָרְשִׁים, וְהַיְסוֹדוֹת לְדַעַת הָרַמְבָּ״ם ז״ל, וְאַחַר כָּךְ עָלָה וְהִזְכִּיר הַשָּׁוָה מְעַלָּה מִשְּׁנֵיהֶם וְהֵם הַשָּׂגַת הַחַשְׁמַל.

וְרָאָיָה לְדַעַת הָרַב ז״ל שֶׁהָאוֹפַנִּים הֵם הַיְסוֹדוֹת, לְשׁוֹן הַכָּתוּב (שם): ״וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ״, כְּלוֹמַר מְחֻבָּר בָּאָרֶץ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ יְסוֹדוֹת נִקְרָאִים בְּשֵׁם ״אֶרֶץ״. וְעוֹד, שֶׁהִזְכִּיר פָּחָם וּמַעֲשֵׂיהֶם לְהוֹרוֹת שֶׁהֵם מְקַבְּלִים הַמַּעֲשֶׂה. וְעוֹד שֶׁהִזְכִּיר בָּהֶם ״בְּשָׁרָם״ וְ״גַבֵּיהֶם״, וּלְשׁוֹן ״בְּשָׂרָם״ יוֹרֶה עַל זֶה גַּם כֵּן.

וְהָחָכָם בֶּן תִּבּוֹן ז״ל כָּתַב כִּי הַסֵּפֶל הַזֶּה יִרְמֹז לְאֵיכוּת הַהַשָּׂגָה שֶׁהַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֶפְשָׁר לוֹ לְהַשִּׂיגָהּ עַד שֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם בּוֹ. וְהִתְחִיל לְהוֹדִיעַ תְּחִלָּה דֶּרֶךְ הַהִיא וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ תַּכְלִיתָהּ. וְהוֹדִיעַ שֶׁהַדֶּרֶךְ הַהִיא אֵינָהּ דֶּרֶךְ סְלוּלָה בָּאָרֶץ לֹא לְאָרְכָּהּ וְלֹא לָרָחְבָּהּ, אַךְ הִיא דֶּרֶךְ עֲלִיָּה וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם, כְּאָמְרוֹ (משלי ט״ו:כ״ד) ״אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל״ וְגוֹ׳. (ע״ש בספר יקוו המים פרק י״א).

יג **וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עַל הַסֻּלָּם. **וְעַל דָּרֶךְ** הַקַּבָּלָה ״עָלָיו״ – עַל יַעֲקֹב, וְהִמְשִׁילוֹ הַכָּתוּב לְכְרוּב שֶׁכָּתוּב בּוֹ (תהלים י״ח:י״א): ״וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעָף״, כִּי הָאָבוֹת הֵם הֵם הַמֶּרְכָּבָה כְּדַרְגַּת כְּרוּבִים שֶׁל מַעְלָה. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי יַעֲקֹב נִקְרָא קָטָן. וְאָמְרוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת בְּעִנְיַן הַכְּרוּבִים: ״אַפֵּי רַבְרְבֵי וְאַפֵּי זוּטְרֵי״, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה (תהלים ק״ד:כ״ה): ״חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם גְּדוֹלוֹת״. וְהִנְנִי מֵאִיר עֵינֵי לִבְּךָ כִּי צוּרַת יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית כ״ה:כ״ז): ״וְיֹשֵׁב אֹהָלִים״, אָהֳלֵי מַעְלָה וּמַטָּה. וּמְפֹרָשׁ מִזֶּה תִּמְצָא בְּמַתַּן תּוֹרָה (שמות כ״ד:י׳): ״וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו״, בָּא לִרְמֹז יִשְׂרָאֵל תַּחַת רַגְלָיו. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת: ״הַתַּחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי״, שֶׁלֹּא בִּתְמִיהָה, וְהָבֵן זֶה.

אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יַבְטִיחַ הַכָּתוּב לְיַעֲקֹב וּלְזַרְעוֹ בְּמַתְּנַת הָאָרֶץ וְשֶׁיִּהְיֶה עִמּוֹ וְשֶׁיִּשְׁמְרֵנּוּ בְּכָל דְּרָכָיו, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּמַעֲלַת הַצַּדִּיקִים (תהילים צ״א:י״א-י״ב): ״כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ״. וְעַל זֶה הִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן ״אֲנִי״, עַל דֶּרֶךְ שֶׁכָּתוּב (במדבר י״ח:כ׳): ״אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ״, לְלַמֶּדְךָ שֶׁהוּא חֵלֶק ה׳, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ב:ט׳): ״כִּי חֵלֶק ה׳ עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ״, לֹא חֵלֶק מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים שֶׁהִזְכִּיר.

וְהִנֵּה זוֹ הַפָּרָשָׁה הַבְטָחָה לְיַעֲקֹב לְשָׁעָה שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עִמּוֹ וְשֶׁיַּצִּילֵהוּ אֶת דַּרְכּוֹ אֲשֶׁר הוּא הוֹלֵךְ עָלֶיהָ, וְשֶׁיְּשִׁיבֵהוּ לְבֵית אָבִיו בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה; גַּם הַבְטָחָה לְזַרְעוֹ לְדוֹרוֹת, שֶׁיִּהְיֶה עִמָּהֶם בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּגְלוּ וְשֶׁיִּשְׁתַּעְבְּדוּ בֵּין הַמַּלְכֻיּוֹת. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: בְּכָל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ – שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁיִּשְׁמוֹר אוֹתָם מִן הַצָּרוֹת אֲשֶׁר לָהֶם בַּגָּלוּת, וְשֶׁלֹּא יִכְלוּ בָּהֶם, וְשֶׁיְּשִׁיבֵם לְאַדְמָתָם לְבַסּוֹף. זֶהוּ ״וְהָשַׁבְתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ״, וְכֵן כָּתוּב (עזרא ט׳): ״וּבְעַבְדָתֵנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק״, הִזְכִּיר בָּזֶה שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת: הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה. וְהַמָּקוֹם הַזֶּה הָיָה בֵּית אֵל, שֶׁאָמַר יַעֲקֹב עָלָיו ״אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים״ וְקָרָא אוֹתוֹ ״בֵּית אֵל״, זֶהוּ ״וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל״, וְהוּא לוּז, וְאֵין זֶה בֵּית אֵל הַסָּמוּךְ לָעַי, כִּי שְׁנֵי מְקוֹמוֹת הָיוּ שֶׁשְּׁמָם בֵּית אֵל, הָאֶחָד הַמָּקוֹם הַזֶּה בֵּית אֵל שֶׁהוּא יְרוּשָׁלַיִם, וְהַשֵּׁנִי בֵּית אֵל הַסָּמוּךְ לָעַי שֶׁבּוֹ הֶעֱמִיד יָרָבְעָם עֶגֶל אֶחָד. וְעַל שְׁתֵּי מִדּוֹת אֵלּוּ אָמַר הַכָּתוּב: ״וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים״, וְלֹא בָּא הַכָּתוּב הַזֶּה לִסְתֹּם רַק לְפָרֵשׁ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (יהושע כ״ד:י״ט) ״אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים״, (תהלים נ״ח:י״ב) ״אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים״ וּמִזֶּה תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״מַה נוֹרָא״ – ״מָה דְּחִילוּ״, וְלֹא תִּרְגֵּם ״מָה דְּחִיל״ בִּלְשׁוֹן יָחִיד. וַעֲלֵיהֶם כָּתוּב (ישעיה ו׳:ב׳): ״שְׂרָפִים עוֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ״.

וּלְפִי שֶׁשְּׁתֵּי מִדּוֹת הָאֵלּוּ הָיוּ מְכֻוָּנוֹת כְּנֶגֶד בֵּית אֵל, הֶעֱמִיד יָרָבְעָם כְּנֶגְדָּם שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב, וְעַל כֵּן עָשָׂה מִן הָעֲגָלִים שְׁנַיִם, כִּי מַה שֶּׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶחָד הָיוּ מְבַקְּשִׁים מַנְהִיג בַּמִּדְבָּר וְדַי לָהֶם בְּמַנְהִיג יִשְׂרָאֵל אֶחָד. אֲבָל יָרָבְעָם עָשָׂה שְׁנַיִם לְכַוָּנָה זוֹ, אֶחָד כְּנֶגֶד הַגְּדֻלָּה כְּדֵי לִמְשֹׁךְ מִמֶּנּוּ וּלְהַפְסִיק כֹּחוֹ מִן הַקָּו הָאֶמְצָעִי שֶׁהוּא מִכֹּחוֹת יְרוּשָׁלַיִם; וְהַשֵּׁנִי כְּנֶגֶד מִדַּת הַגְּבוּרָה, כִּי רָצָה שֶׁיִּתְגַּבֵּר הוּא בַּמַּלְכוּת וְשֶׁיַּמְשִׁיךְ הַמַּלְכוּת אֵלָיו בְּכֹחַ מִדַּת הַגְּבוּרָה שֶׁהִיא מִדָּתוֹ שֶׁל

מֶלֶךְ. וּמַה שֶּׁהֶעֱמִיד חוּץ לִירוּשָׁלַיִם, כְּגוֹן בָּזֶה לַעֲקֹר הַמַּלְכוּת מִבֵּית דָּוִד, מִפְּנֵי שֶׁיְּרוּשָׁלַיִם נִקְרֵאת עִיר צֶדֶק, וְשָׁם כֹּחַ מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שֶׁהוּא מִדַּת הַצֶּדֶק, וְהוּא הָיָה כֹּחוֹ וּמַדָּתוֹ שֶׁל דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל״ב:א׳): ״הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ מֶלֶךְ״, גַּם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מְכֻנֶּה כְּנֶגֶד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְהוּא רָצָה לְבַטֵּל כֹּחַ מַלְכוּת וְכִסְאוֹת הַמִּשְׁפָּט שֶׁלּוֹ שֶׁהֵם כִּסֵּא הַדִּין וְכִסֵּא הָרַחֲמִים. וּלְכָךְ הֶעֱמִיק מַחְשָׁבָה לָצֵאת מִמְּקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּמֵעִיר יְרוּשָׁלַיִם, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: ״וַיַּרְבְּעָם יָצָא מִירוּשָׁלַיִם״ (מ״א י״א:כ״ט) — מִפִּתְקָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, וְהֵן הֶחָמֵשׁ הַתַּחְתּוֹנוֹת שֶׁהֵם כֹּחוֹת יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהוֹצִיא עַצְמוֹ מֵרְשׁוּתָן, וְהִגְבִּיהַּ מַחְשַׁבְתּוֹ וּפָנָה לְמַעְלָה אֶל הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה לַעֲשׂוֹת שְׁנֵי עֲגָלִים כְּנֶגְדָּם, וְעָקַר הַמַּלְכוּת הָעֶלְיוֹנָה מִמְּקוֹם יְנִיקָתוֹ לְמַעְלָה כְּדֵי לְבַטֵּל וְלַעֲקֹר הַמַּלְכוּת מִבֵּית דָּוִד לְמַטָּה. וְהִנֵּה זֶה חֵטְא עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי קְצָץ בַּנְּטִיעוֹת וְהִפְרִיד הַמְיֻחָד, וּמִזֶּה קָרְאוּהוּ חֲכָמֵי הָאֱמֶת ״אִישׁ מַשְׁחִית״, וְנָתְנוּ לוֹ לְחֻבָּר ״גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ״, כִּי כֵן הוּא גָּזַל מִן הַתִּפְאֶרֶת וְהַכָּבוֹד הַסּוֹחֵ שֶׁל מַעְלָה. וּמִכָּאן יִתְבָּאֵר כִּי קְצוּצוֹ הָיָה בֵּין חֲמֵשׁ לְחָמֵשׁ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (מלכים א יב): ״רַב לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַיִם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ״ וְגוֹ׳, ׳אָמַר, מָה אַתֶּם מִצְטָרְכִים לְכֹחוֹת יְרוּשָׁלַיִם, הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה שֶׁמֵּהֶם בָּא הַשֶּׁפַע לָהֶם. וְהִנֵּה יָרְבְּעָם עָבַר בָּזֶה עַל (שמות כ׳:כ׳) ״לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי״ וְגוֹ׳. וְאָמַר הַכָּתוּב (מלכים א יב): ״וַיָּשֶׂם אֶת הָאֶחָד בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֶחָד בְּדָן״, וּבֵית אֵל זֶה אֵינוֹ יְרוּשָׁלַיִם כִּי אִם בֵּית אֵל אַחֵר הַסָּמוּךְ לָעַי וּכְמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה. **וְהָיָה** יָרְבְּעָם מַטְעֶה אֶת יִשְׂרָאֵל בָּזֶה וְאוֹמֵר לָהֶם שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ לְבַטֵּל יִשְׂרָאֵל מֵעַלַיִת הָרֶגֶל אֶלָּא מִפַּחַד שֶׁלֹּא יַהַרְגוּהוּ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאֵין יְשִׁיבָה בָּעֲזָרָה אֶלָּא לְמַלְכֵי בֵּית דָּוִד בִּלְבַד, אִם יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶגֶל וְיִהְיוּ הַכֹּל רוֹאִים לְיָרְבְּעָם עוֹמֵד וְלִרְחָבְעָם יוֹשֵׁב אָז יַהַרְגוּ לְיָרְבְּעָם כִּי לֹא יַחְשְׁבוּהוּ לְמֶלֶךְ. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שם): ״וַיֹּאמֶר יָרְבְּעָם בְּלִבּוֹ עַתָּה תָּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד אִם יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית ה׳ בִּירוּשָׁלַיִם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל אֲדֹנֵיהֶם אֶל רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגוּנִי וְשָׁבוּ אֶל רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה״. וּכְתִיב: ״וַיִּוָּעֵץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר לָהֶם רַב לָכֶם״ וְגוֹ׳. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי עָמוֹס נִתְנַבֵּא פֻּרְעָנוּת וְעֹנֶשׁ עַל בֵּית אֵל, וְאָמַר כִּי הָיָה רוֹאֶה מִדַּת הַדִּין מְבַקֶּשֶׁת בְּחֶרְבַּן בֵּית אֵל וְדָן, שֶׁכָּתוּב (עמוס ז׳:ז׳-ח׳): ״וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עַל חוֹמַת אֲנָךְ וּבְיָדוֹ אֲנָךְ״, וּכְתִיב: ״וַיֹּאמֶר הִנְנִי שָׂם אֲנָךְ בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ״, כְּלוֹמַר לֹא אוֹסִיף לְהַעֲבִיר עַל פִּשְׁעוֹ. ״אֲנָךְ״ הוּא קַו הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט הַנִּגְזָר מִפִּי בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה, שֶׁהֵם שִׁבְעִים וְאֶחָד, מִנַּיִן ״אֲנָךְ״, וּכְתִיב בַּתּוֹרָה: ״וְנִשַּׁמְתֶּם בָּמוֹת יִשְׁחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי עַל בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב״, וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר בָּמוֹת יָרָבְעָם, אֲבָל הַכַּוָּנָה, וְנִשַּׁמְתֶּם בָּמוֹת יָרָבְעָם שֶׁעָשָׂן כְּנֶגֶד מִדָּתוֹ שֶׁל יִצְחָק. וּמִזֶּה נִכְתַּב ״יִשְׂחָק״ בְּשִׂי״ן, כִּי אוֹת הַשִּׁי״ן הוּא אֵשׁ וְהוּא רֶמֶז לְמִדַּת הַגְּבוּרָה.

וְכֵן בְּסֵפֶר יְצִירָה: ״מֵ״ם דּוֹמֶמֶת שִׁי״ן שׁוֹרֶקֶת״. וְעוֹד שָׁם: ״הִמְלִיךְ אֶת שִׁי״ן בָּאֵשׁ״. וְאָמַר ״מִקְדְּשִׁי״ עַל בֵּית אֵל וְדָן. וְכֵיוָן שֶׁהָיָה עָמוֹס מִתְנַבֵּא פֻּרְעָנוּת זֶה בְּבֵית אֵל בָּא אֲמַצְיָהוּ שֶׁהָיָה כֹּהֵן בֵּית אֵל וְנָתַן לוֹ עֵצָה שֶׁיִּבְרַח מִשָּׁם וְלֹא יִתְנַבֵּא כָּזֹאת בְּבֵית אֵל כִּי אִם בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהַנְּבוּאָה הַזֹּאת לַעֲקֹר הַקְּדֻשָּׁה מִבֵּית אֵל בָּא אֲמַצְיָהוּ לְהוֹסִיף אוֹתָהּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, זֶהוּ שֶׁאָמַר (עמוס ז׳:י״ב): ״לֵךְ בְּרַח לְךָ אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה״ זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, ״וֶאֱכָל שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא וּבֵית אֵל לֹא תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא״, ״מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ״ הַגְּדֻלָּה, ״וּבֵית מַמְלָכָה״ הַגְּבוּרָה. וְזֶהוּ שֶׁרָמַז כָּאן ״אָכֵ״ן יֵשׁ ה׳״ שֶׁהוּא מִנַּיִן ״אֲנָךְ״.

יד **וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִבְטִיחַ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְיַעֲקֹב בַּכָּתוּב הַזֶּה עַל רִבּוּי זַרְעוֹ כֶּעָפָר. וְהָיָה יָכוֹל לוֹמַר ״כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם״, אֲבָל יִכָּלוֹל כַּוָּנָה אַחֶרֶת מִלְּבַד הָרִבּוּי, וְהוּא שֶׁלְּשׁוֹן עָפָר הוּא כּוֹלֵל הַשִּׁפְלוּת וְהַמַּעֲלָה. הַשִּׁפְלוּת — שֶׁיִּהְיֶה זַרְעוֹ בַּגָּלוּת בֵּין הָאֻמּוֹת שְׁפָלִים כֶּעָפָר וּמִדְרָךְ כַּף רָגֶל, וְהַמַּעֲלָה — שֶׁיַּעֲלוּ לְבַסּוֹף עַל כָּל הָאֻמּוֹת וְיִתְגַּבְּרוּ בָּאַחֲרוֹנָה, כֶּעָפָר הַזֶּה שֶׁהוּא מִדְרָךְ לַכֹּל וְהוּא מִתְאַבֵּק וְעוֹלֶה בָּאַחֲרוֹנָה עַל הַדּוֹרְכִים אוֹתוֹ, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיה י״ד:ב׳): ״וְהָיוּ שׁוֹבִים לְשׁוֹבְיֵהֶם וְרָדוּ בְנוֹגְשֵׂיהֶם״. וְעַל זֶה הִמְשִׁיל הַכָּתוּב זֶרַע יַעֲקֹב לֶעָפָר. וְכֵן אוֹמֵר הַנָּבִיא בִּשְׁפִלּוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל (ישעיה כ״ו:ה׳): ״יַגִּיעֶנָּה עַד עָפָר״. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וּמִשָּׁם עֲתִידִים לְהִגָּאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נ״ב:ב׳): ״הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר״. כֵּן אָמְרוּ בְּפֶרֶק רָאוּהוּ בֵּית דִּין.

וּבְמִדְרָשׁ שִׁיר הַשִּׁירִים: ״וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג׳:י״ב): ״וְאַשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ״. וּמִפְּנֵי כֵן סָמַךְ לוֹ מִיָּד: ״וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה״.

טו **וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ.** תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״וְהָא מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ״. וּמַה שֶּׁכָּתוּב בְּמֹשֶׁה (שמות ג׳:י״ב): ״כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ״ תִּרְגֵּם: ״אֲרֵי יְהֵא מֵימְרִי עִמָּךְ״. וְהַטַּעַם כִּי מַדְרֵגָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי לֹא בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד, וְכֵיוָן שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה הַשֵּׁם הַמְיֻחָד: ״וְהִנֵּה ה׳ נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי ה׳״, עַל כֵּן הֻצְרַךְ לְתַרְגֵּם ״בְּסַעֲדָךְ״, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ: ״הָיָה לְךָ לְעָזְרֵנִי״. אֲבָל בְּמֹשֶׁה הִמְתִּנְבֵּא בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד הֻצְרַךְ לְתַרְגֵּם ״מֵימְרִי עִמָּךְ״. וְאִם תִּקְשֶׁה וְתֹאמַר, הֲרֵי שֶׁתִּרְגֵּם בְּיַעֲקֹב (בראשית מ״ו:ד׳) ״אָנֹכִי אֵרֵד עִמָּךְ״ — ״אֲנָא אֵיחוֹת עִמָּךְ״, יֵשׁ לְהָשִׁיב כִּי עִנְיַן מֻכְרָח הָיָה לְתַרְגֵּם כֵּן, הֵן בִּלְשׁוֹן ״אֵיחוֹת״ שֶׁלֹּא אָמַר ״אֶתְגַּלֵּי״, הֵן בִּלְשׁוֹן ״עִמָּךְ״ שֶׁלֹּא אָמַר ״בְּסַעֲדָךְ״, כְּדֵי לְרַמֵּז עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ: גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם.

יז **וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם.** הִזְכִּיר הַכָּתוּב שָׁלֹשׁ פְּעָמִים ״זֶה״. וְאָמְרוּ רז״ל: הֶרְאָהוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בָּנוּי וְחָרֵב וּבָנוּי. בָּנוּי — ״מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה״, חָרֵב — ״אֵין זֶה״, וּבָנוּי — ״וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם״. וּלְפִי זֶה לֹא יִרְמֹז הַכָּתוּב רַק שְׁנֵי מִקְדָּשִׁים בִּלְבַד.

וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בַּכָּתוּב רֶמֶז לִשְׁלֹשָׁה מִקְדָּשִׁים, מִמַּה שֶּׁיָּדוּעַ כִּי מִלַּת ״זֶה״ רֶמֶז לַשְּׁכִינָה, כְּמוֹ (שמות ט״ו:ב׳) ״זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ״. וְאָמַר: ״מַה נּוֹרָא

הַמָּקוֹם הַזֶּה״, עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁשָּׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה. ״אֵין זֶה״, עַל בֵּית שֵׁנִי שֶׁלֹּא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה, כֵּן כָּתוּב בִּנְבוּאַת חַגַּי (חגי א׳:ח׳): ״וְאֶרְצֶה בּוֹ וְאֶכָּבְדָה״, ״וְאֶכָּבְדָה״ כְּתִיב, כִּי הַשְׁכִינָה שֶׁהִיא הַהֵ״א נֶחְסְרָה מִשָּׁם. ״וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם״, עַל הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ, שֶׁתַּחֲזֹר הָעֲבוֹדָה וְהַשְׁכִינָה לִירוּשָׁלַיִם כִּימֵי קֶדֶם. וּמִזֶּה הִזְכִּיר כָּאן ״שָׁמַיִם״, שֶׁיִּהְיֶה מַעֲשֶׂה שָׁמַיִם לֹא בְּנֵין אָדָם, כְּמוֹ הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהִזְכִּיר בָּהֶם ״מָקוֹם״ וּ״בַיִת״. וְכֵן רָמַז מֹשֶׁה בְּבִרְכַּת בִּנְיָמִן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחֶלְקוֹ, הוּא שֶׁאָמַר (דברים ל״ג:י״ב): ״יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו״ זֶה בַּיִת רִאשׁוֹן שֶׁשָּׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה שֶׁנִּקְרֵאת יְדִיד ה׳; ״חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם״, זֶה בַּיִת שֵׁנִי שֶׁלֹּא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה; ״וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן״, זֶה בַּיִת שְׁלִישִׁי הֶעָתִיד שֶׁתִּשְׁרֶה בּוֹ שְׁכִינָה. וְכֵן תִּמְצָא בְּמַסֶּכֶת נָזִיר: ״הֵיכַל ה׳ הֵיכַל ה׳ הֵיכַל ה׳ הַמָּה״, זֶה מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן וּמִקְדָּשׁ שֵׁנִי וּמִקְדָּשׁ שְׁלִישִׁי, שְׁמַע מִינָּהּ תְּרֵי חָרוּב וּשְׁלִישִׁי יַעֲמֹד לְעוֹלָם. עַד כָּאן.

וְנִרְאָה שֶׁהִזְכִּיר בַּשְּׁלִישִׁי לְשׁוֹן ״הַמָּה״, שֶׁהוּא לָשׁוֹן מוֹרֶה עַל דָּבָר נִצְחִי וְקַיָּם, כְּלָשׁוֹן (יחזקאל י׳:כ׳) ״וָאֵדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה״. וְכֵן (תהילים כ״ה:ו׳) ״כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בְּלָשׁוֹן (שמות כ״ז:כ׳) ״כָּתִית לַמָּאוֹר״ – בַּיִת רִאשׁוֹן עָמַד ת״י שָׁנָה וּבַיִת שֵׁנִי ת״ך, וְהַכֹּל כְּמִנְיַן כתי״ת. וְהָעִנְיָן הַזֶּה נִרְמַז בְּלָשׁוֹן ״כָּתִית״, לְפִי שֶׁשְּׁנֵי הַמִּקְדָּשִׁים הָיוּ מְרֻמָּס וּשְׁנֵיהֶם נֶחֱרְבוּ, אֲבָל בַּיִת שְׁלִישִׁי – ״לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד״, כְּלוֹמַר מַעֲלָתוֹ תְּמִידִית וְאוֹרוֹ לֹא יִפָּסֵק לְעוֹלָם.

וּבַמִּדְרָשׁ ״וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם״, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁהַמִּתְפַּלֵּל בִּירוּשָׁלַיִם כְּאִלּוּ מִתְפַּלֵּל לִפְנֵי כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁשַּׁעַר הַשָּׁמַיִם הוּא פָּתוּחַ לִשְׁמֹעַ תְּפִלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם״. וְהַכַּוָּנָה כִּי הוּא שַׁעַר הַשָּׁמַיִם לַעֲלוֹת מִשָּׁם הַתְּפִלּוֹת וְהַקָּרְבָּנוֹת.

יח וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה. לֹא הֶעֱמִיד מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב, שֶׁהוּא בְּאֵר שָׁבַע, כִּי אִם בְּבֵית אֵל הוּא יְרוּשָׁלַיִם, וְהוּא הַמָּקוֹם שֶׁכְּנֶגְדּוֹ רֹאשׁ הַסֶּלַע.

וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ. יְצִיקַת הַשֶּׁמֶן אוֹ נִסּוּךְ הַיַּיִן עַל מַצֵּבָה כְּהַקְרֵבַת קָרְבָּן עַל הַמִּזְבֵּחַ. **וְרַבֵּנוּ** סְעַדְיָה גָּאוֹן ז״ל כָּתַב כִּי יְצִיקַת הַשֶּׁמֶן בְּכָאן הָיָה לְהַכָּרָה, כְּדֵי שֶׁיַּכִּיר אֶת הָאֶבֶן וַיַּפְרִישֶׁנָּה בְּדַעְתּוֹ מִזּוּלָתָהּ, כִּי הַשֶּׁמֶן עַל גַּבֵּי הָאֶבֶן רִשּׁוּמוֹ נִכָּר, עַד כָּאן.

וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: כְּשֶׁחָזַר יַעֲקֹב לְלַקֵּט אֶת הָאֲבָנִים מִצָּאָן כֻּלָּן אֶבֶן אַחַת, וְשָׂם אוֹתָהּ מַצֵּבָה בְּתוֹךְ הַמָּקוֹם, וְיָרַד לוֹ הַשֶּׁמֶן מִן הַשָּׁמַיִם וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ״. מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נָטַל רֶגֶל יְמִינוֹ וְהִטְבִּיעַ אֶת הָאֶבֶן הַזֹּאת בְּעִמְקֵי תְּהוֹמוֹת, וַעֲשָׂאָהּ סְנִיף לָאָרֶץ כְּאָדָם שֶׁהוּא עוֹשֶׂה סְנִיף לַכִּיפָּה, לְפִיכָךְ נִקְרֵאת ״אֶבֶן שְׁתִיָּה״, שֶׁשָּׁם אוֹתָהּ טָבוּר הָאָרֶץ וּמִשָּׁם נִשְׁתְּתָה הָאָרֶץ וְעָלֶיהָ הֵיכַל ה׳ עוֹמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים״. וּמִשָּׁם נָשָׂא רַגְלָיו וְהָלַךְ לְחָרָן כְּהֶרֶף עַיִן.

יט וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשׁוֹנָה. הַמָּקוֹם שֶׁקָּרְאוּ בֵּית אֵל וְהוּא יְרוּשָׁלַיִם, מַה הָיָה הַצֹּרֶךְ לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁנִּקְרָא לוּז מִתְּחִלָּה, וּמַה תּוֹעֶלֶת הַמַּגַּעַת אֵלֵינוּ מִזֶּה. וְיִתָּכֵן לוֹמַר כִּי בָּא הַכָּתוּב לְרַמֵּז לָנוּ בַּשֵּׁם הַזֶּה כִּי מִזֶּה הַתְּחִיל הָעוֹלָם לְהִשְׁתַּכְלֵל וּלְהִתְחַדֵּשׁ, וְהִנֵּה הוּא רֵאשִׁית הַבְּרִיאָה וְהַחִדּוּשׁ, וְעַל כֵּן גִּלָּה לָנוּ כִּי שֵׁם הָעִיר לָרִאשׁוֹנָה לוּז מִלְּשׁוֹן ״לוּז הַשְׁדָרָה״ בָּאָדָם, שֶׁמִּמֶּנּוּ עָתִיד לְהִתְנַעֵר וּלְהִתְחַדֵּשׁ וּלְהִבָּרֵא לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, כִּי כְּשֵׁם שֶׁפְּלֵא הַחִדּוּשׁ הַזֶּה הָיָה מִשָּׁם כָּךְ פְּלֵא שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים יַתְחִיל מִשָּׁם. וּכְבָר בֵּאֵר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָעִנְיָן הַזֶּה וְאָמַר כִּי בְּרִיאַת הָאָרֶץ גַּם בְּרִיאַת הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף הַכֹּל מֵהָאֶמְצָעִית, הִיא צִיּוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (תהילים נ׳:א׳): ״אֵל אֱלֹהִים ה׳ דִּבֶּר וַיִּקְרָא אֶרֶץ״ וְגוֹ׳, (שם) ״מִצִּיּוֹן מִכְלַל יֹפִי״ וְגוֹ׳, (שם) ״יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל״ וְגוֹ׳.

כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר. דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל מַאי ״לֵאמֹר״, לֵאמֹר לְדוֹרוֹת שֶׁיִּהוּ נוֹדְרִין בְּעֵת צָרָתָן. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה עַל הַנֶּדֶר וְעַל הַשְּׁבוּעָה, לִדְבַר מִצְוָה מֻתָּר. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים קי״ט:ק״ו): ״נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה״ וְגוֹ׳.

וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבּוֹשׁ. זֹאת שְׁאֵלַת הַצַּדִּיקִים מֵאֵת הַשֵּׁם לֹא יִשְׁאֲלוּ הַמּוֹתָרוֹת רַק הַדָּבָר הַהֶכְרְחִי בִּלְבַד שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאָדָם שֶׁיִּחְיֶה בִּלְעָדָיו. **וּבָיְדוּעַ** כִּי נְטִיַּת אָדָם אַחַר בַּקָּשַׁת הַמּוֹתָרוֹת הוּא גּוֹרֵם לוֹ מְהוּמוֹת רַבּוֹת, וְעַל כֵּן כָּל אִישׁ יָרֵא אֶת הַשֵּׁם רָאוּי לוֹ שֶׁיִּהְיֶה שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ וְשֶׁיִּסְתַּפֵּק בְּמְעַט וְשֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה הַמּוֹתָרוֹת וְיֵיטִיב לִבּוֹ בִּירֵאַת הַשֵּׁם, הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט״ו:ט״ז): ״טוֹב מְעַט בְּיִרְאַת ה׳ מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בּוֹ״. וְהֵבִיא לָזֶה אוֹת וְעֵדוּת וּמוֹפֵת הַכָּתוּב שֶׁאֲחֲרָיו, הוּא שֶׁאָמַר (שם): ״טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה בּוֹ״. יֹאמַר כִּי יֵיטַב לִבְנֵי אָדָם הַמְּעַט בְּחֶבְרָה שֶׁתִּנָּעֵם לָהֶם יוֹתֵר מִן הַמְּרֻבֶּה וְהַמִּטְעָמִים בְּחֶבְרַת הַשּׂוֹנְאִים.

וְהָעִנְיָן הַזֶּה הֵבִיא לְמָשָׁל עַל מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, וּמִמֶּנּוּ יֵשׁ לִלְמוֹד קַל וָחֹמֶר שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְאָדָם לְהִתְפַּיֵּס וּלְהִסְתַּפֵּק בְּמְעַט בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּבִירֵאָתוֹ יוֹתֵר מִתּוֹסֶפֶת הַמָּמוֹן מִן הַגָּזֵל וְהֶחָמָס. וְכֵן שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הִתְפַּלֵּל עַל מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, הוּא שֶׁאָמַר (משלי ח׳): ״הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי״. בֵּאֵר כִּי הָרֵישׁ וְהָעֹשֶׁר מִדּוֹת מְגֻנּוֹת מְבִיאוֹת אוֹתוֹ לַעֲבֹר עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, כִּי עִם הָרֵישׁ יִטְעֲרֶךָּ אָדָם לְהַחֲנִיף אֶת הַבְּרִיּוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי י״ח:כ״ג): ״תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר רָשׁ״, וְעִם הָעֹשֶׁר יָבֹא הָאָדָם אֶל הַמּוֹתָרוֹת וְיִקָּנֶה לְעַצְמוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ וְגוֹבַהּ לֵב, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת״, עַד שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ תּוֹעֲבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם טז): ״תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב״. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר: ״רֵישׁ וָעֹשֶׁר אַל תִּתֶּן לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי״.

וָדַע כִּי לוּלֵא שֶׁיֵּצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו, הוֹמָה אַחַר תַּאֲוַת יִתְרוֹן הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא הָיָה רָאוּי לוֹ שֶׁיִּדְאַג בְּמַה שֶּׁלֹּא קָנָה מִן הַמּוֹתָרוֹת רַק שֶׁיְּבַקֵּשׁ דָּבָר הַמַּכְרָח, כִּי מַה שֶּׁהוּא מַכְרָח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְזַמִּינֵהוּ לְיָדוֹ יוֹם בְּיוֹם, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת הַמָּן (שמות ט״ז:ד׳): ״וְלָקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ״, כִּי לֹא הָיָה אֶפְשָׁר לָהֶם לְהַצְנִיעַ מִן הַמָּן לִזְמַן יָדוּעַ וַאֲפִלּוּ מִיּוֹם אֶחָד לְמָחֳרָתוֹ, וּמִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ בּוֹטְחִים בְּהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הָיָה מְזֻמָּנוֹ לָהֶם יוֹם יוֹם. וּכְבָר

דְּרִשׁוּ רז״ל בְּעִנְיַן הַפָּרָנָסָה: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זָן אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִקֶּרֶנִי רְאֵמִים וְעַד בֵּיצֵי כִנִּים, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהילים קמ״ה:ט׳): ״וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו״. וּכְבָר אָנוּ רוֹאִים לָעַיִן בְּסֵדֶר הָעוֹלָם וְהַנְהָגָתוֹ שֶׁהִיא בְּחָכְמָה עֲמֻקָּה וְנִפְלָאָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַזְמִין לִבְרִיּוֹתָיו וּמַמְצִיא לָהֶם הַדָּבָר הַהֶכְרֵחִי, וּמַה שֶּׁהוּא מֻכְרָח יוֹתֵר הוּא מָצוּי יוֹתֵר וּמַה שֶּׁאֵינוֹ מֻכְרָח כָּל כָּךְ אֵינוֹ מָצוּי כָּל כָּךְ, כְּעִנְיַן הַמַּרְגָּלִיּוֹת וּמִינֵי אֲבָנִים יְקָרוֹת שֶׁאֵינָן מְצוּיוֹת כָּל כָּךְ בָּעוֹלָם וְאֵינָם תַּחַת יַד כָּל אָדָם לְפִי שֶׁאֵינָן מֻכְרָחוֹת כָּל כָּךְ, שֶׁהֲרֵי הַבְּרִיּוֹת יְכוֹלִין לִחְיוֹת זוּלָתָן, אֲבָל הַמָּזוֹן שֶׁהוּא מֻכְרָח יוֹתֵר מִן הַמַּרְגָּלִיּוֹת הוּא יוֹתֵר מָצוּי מִן הַמַּרְגָּלִיּוֹת, שֶׁהֲרֵי תִּמְצָא הַתְבוּאָה וְהַמָּזוֹן בַּשְּׁוָקִים וּבְרְחוֹבוֹת מַה שֶּׁלֹּא תִּמְצָא הַמַּרְגָּלִיּוֹת. וְהַמַּיִם שֶׁהֵם מֻכְרָחִים יוֹתֵר מֵהַמָּזוֹן שֶׁהֲרֵעָב יָכוֹל אָדָם לְסָבְלוֹ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה יָמִים, וְלֹא כֵן הַצָּמָא כִּי אֲפִלּוּ זְמַן מוּעָט לֹא יָכוֹל אָדָם לִסְבֹּל, עַל כֵּן הַמַּיִם מְצוּיִים יוֹתֵר מִן הַמָּזוֹן כִּי תִּמְצָאֵם בְּכָל מָקוֹם בַּמְּדִינוֹת וַאֲפִלּוּ בַּדְּרָכִים. וְהָאֲוִיר שֶׁהוּא יוֹתֵר מֻכְרָח מִן הַמַּיִם, שֶׁהֲרֵי חֶשְׁק הַצָּמָא יוֹכַל אָדָם לִסְבֹּל מִיל אֶחָד אוֹ פַּרְסָה אַחַת אֲבָל בְּלִי הָאֲוִיר לֹא יוּכַל אָדָם וְלֹא כָּל חַי לְהִתְקַיֵּם אֲפִלּוּ רֶגַע, עַל כֵּן הוּא מָצוּי יוֹתֵר, שֶׁלֹּא תִּמְצָא מָקוֹם רֵיק מִן הָאֲוִיר וַאֲפִלּוּ בְּמָקוֹם שֶׁהַכְּלִי עוֹמֵד שָׁם הָאֲוִיר. וַהֲרֵי לָמַדְתָּ שֶׁהַדְּבָרִים הַמֻּכְרָחִים הֵם מְצוּיִים יוֹתֵר בָּעוֹלָם, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּחָכְמָתוֹ הַגְּדוֹלָה סִדֵּר אֶת עוֹלָמוֹ בָּהֶן וְהִזְמִינָן לִבְרִיּוֹתָיו. וְעַל כֵּן שָׁאַל יַעֲקֹב הַצַּדִּיק ״לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבּוֹשׁ״, שֶׁהוּא הַדָּבָר הַמֻּכְרָח, וְשָׁאַל מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת שֶׁהִיא שְׁאֵלַת הַצַּדִּיקִים וְלֹא שָׁאַל הַמּוֹתָרוֹת, כִּי הַתּוֹרָה מוֹאֶסֶת בָּהֶן עַד שֶׁתִּמְנַע אוֹתָם וַאֲפִלּוּ מִן הַמֻּתָּר, הוּא שֶׁכָּתוּב (דברים י״ז:י״ז): ״לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים וְלֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לּוֹ מְאֹד״. כֵּן כָּתַב הֶחָכָם בְּסִפְרוֹ חוֹבַת הַלְּבָבוֹת.

כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי. יִתָּכֵן לוֹמַר כָּל מַה שֶּׁהוֹצִיא יַעֲקֹב מִפִּיו בַּנֶּדֶר הַזֶּה הַכֹּל נִתְקַיֵּם בּוֹ: ״וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה״, הִנֵּה הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שָׁמַר אוֹתוֹ בַּדֶּרֶךְ הַהוּא; וְהַלֶּחֶם הוּא הַנְּשִׁים שֶׁלָּקַח, מִלְּשׁוֹן (שמות ב׳:כ׳) ״קְרָאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם״, וְכֵן (בראשית ל״ט:ו׳) ״כִּי אִם (את) הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל״; וְהַבֶּגֶד הוּא שֶׁנִּתְעַשֵּׂר בְּסִבַּת צֹאן לָבָן, שֶׁהַבְּגָדִים מִן הַצֶּמֶר הֵם; **וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם**, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם״; ״וְהָיָה ה׳ לִי לֵאלֹהִים״, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל״.

וְהָיָה ה׳ לִי לֵאלֹהִים. אֵין זֶה תְּנַאי חַס וְשָׁלוֹם כִּי אִם נֶדֶר, יֹאמַר שֶׁאִם יָשׁוּב לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם בֵּית אָבִיו יִצְחָק, יִהְיֶה הַשֵּׁם הַמְיֻחָד לוֹ לֵאלֹהִים, כִּי שָׁם יַעַבְדֶנּוּ בָּאָרֶץ הַמְיֻחֶדֶת. וְזֶה עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר רז״ל: כָּל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמוֹ שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ.

כב עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ. קַיֵּם יַעֲקֹב אֶת דְּבָרָיו, כִּי נָתַן לְהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ מַעֲשֵׂר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ וַאֲפִלּוּ מִן הַבָּנִים, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בִּשְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים שֶׁהָיוּ לוֹ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה שֶׁכָּתוּב בָּהֶן ״כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי״ הֲרֵי אַרְבָּעָה עָשָׂר, הוֹצֵא מֵהֶם אַרְבַּעַת בְּכוֹרוֹת לְאַרְבַּע אִמָּהוֹת, שֶׁהֲרֵי הַבְּכוֹר קֹדֶשׁ וְאֵין קֹדֶשׁ מוֹצִיא מִידֵי קֹדֶשׁ, נִשְׁאָרוּ עֲשָׂרָה, וְהָעֲשִׂירִי הוּא שַׁבָּט לֵוִי שֶׁהִבְדִּילוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ, וְהוּא שֶׁזְּכָתָה לוֹ הַתּוֹרָה הַמַּעֲשֵׂר. וְדָרְשׁוּ רז״ל מִן הַכָּתוּב הַזֶּה: הַמְבַזְּבֵז אַל יְבַזְּבֵז יוֹתֵר מֵחֹמֶשׁ שֶׁמָּא יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, שֶׁהֲרֵי מִי שֶׁהִפְרִישׁ מִמָּמוֹנוֹ שְׁתֵּי מַעֲשְׂרוֹת וְעָשׂוּרָא בַּתְרָא כִּי קָמָא, הֲרֵי זֶה חֹמֶשׁ הַמָּמוֹן.

פרק כט

ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה. בְּכָל אֶחָד מִן הָאָבוֹת מָצִינוּ בְּאֵרוֹת וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם נִרְמַז הֶעָתִיד, וּבְעִנְיַן יִצְחָק קָרָאוֹ הַכָּתוּב (בראשית כ״ו:י״ט) ״בְּאֵר מַיִם חַיִּים״. וְהָעִנְיָן בְּכֻלָּן כִּי הַבְּאֵר רָמְזָה לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהוּא עָתִיד לְהֵעָשׂוֹת בְּזַרְעָם, וְהִמְשִׁיל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִבְאֵר לְפִי שֶׁמִּשָּׁם תֵּצֵא תּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לַמַּיִם. **וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי צֹאן.** הָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר: ״וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי צֹאן״, וְהוֹסִיף מִלַּת ״שָׁם״ עַל דֶּרֶךְ הַכָּתוּב (יחזקאל ג׳:כ״ג): ״וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד ה׳ עוֹמֵד״. וְיִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ צֹאנוֹ שֶׁל מָקוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ל״ד:ל״א): ״וְאַתֶּנָּה צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי״. וּכְתִיב (תהילים ע״ט:י״ג): ״וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ״. וְהִזְכִּיר שְׁלֹשָׁה לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשָׁה חֲלָקִים: כֹּהֲנִים, לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים, וְהָיוּ עוֹלִים שָׁם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה.

כִּי מִן הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאָבֶן. בְּכָאן נִרְמַז הַשֵּׁם הֶחָקוּק בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, ״כִּי מִן הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ״, שֶׁמִּשָּׁם הָיוּ שׁוֹאֲבִין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְהָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה הִיא עֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה, הִיא דָּל״ת שֶׁל ״אֶחָד״, הִיא ה״א אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, ״עַל פִּי הַבְּאֵר״, עַל פִּתְחַ הַמִּקְדָּשׁ.

ג וְנֶאֶסְפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֲדָרִים. רֶמֶז לְכָל יִשְׂרָאֵל הַמִּתְאַסְּפִים שָׁם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם. ״וְגָלְלוּ״ מִלְּשׁוֹן ״וְיָגֹלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ״. ״אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר״, כִּי בְּכֹחַ תְּפִלָּתָם הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְגַלְגְּלִין וּמְהַפְּכִין מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הָרַחֲמִים. ״וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן״, שֶׁהָיוּ מַמְשִׁיכִין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ לְהַאֲצִיל עֲלֵיהֶם הַבְּרָכָה מִלִּפְנֵי לִפְנִים. ״וְהֵשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר לִמְקוֹמָהּ״, בֵּאוּרוֹ עַל כִּי הָיוּ מַעֲלִים בְּמַחֲשַׁבְתָּן הָאֶבֶן שֶׁהָיְתָה עַל פִּי הַבְּאֵר לִמְקוֹמָהּ הָרִאשׁוֹן, כְּלוֹמַר לִמְקוֹמָהּ לְשָׁרְשָׁהּ וְלִמְקוֹם אֲצִילוּתָהּ, וּכְעִנְיַן שֶׁהַזְכִּיר בְּסִפְרֵי יְצִירָה: ״הַעֲמֵד דָּבָר עַל בֵּרְיוֹ וְהָשֵׁב יוֹצֵר עַל מְכוֹנוֹ״.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה״, רַבִּי יוֹחָנָן פָּתַר קְרָאֵי בְּסִינַי: ״בְּאֵר בַּשָּׂדֶה״ זֶה סִינַי, ״וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי צֹאן״ אֵלּוּ כֹּהֲנִים לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים, ״כִּי מִן הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ״ אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, ״וְהָאֶבֶן גְּדוֹלָה״ זוֹ שְׁכִינָה, ״וְנֶאֶסְפוּ שָׁמָּה״ אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, ״וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן״ שֶׁיְּקַבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה, ״וְהֵשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר לִמְקוֹמָהּ״ ״אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם״.

ה **לָבָן בֶּן נָחוֹר.** הָיָה רָאוּי לוֹמַר לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל, אֲבָל בְּנֵי בָנִים הֲרֵי הֵם כְּבָנִים, וְכָמוֹהוּ: ״אֲחוֹתִי בַת אָבִי״, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ בַּת בֶּן אָבִי, כִּי בַּת הָרָן בְּנוֹ שֶׁל תֶּרַח הָיְתָה. אוֹ יִקָּרֵאנּוּ הַכָּתוּב ״בֶּן נָחוֹר״ לְפִי שֶׁנִּחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם הָיָה אִישׁ הַשֵּׁם וְהַמַּעֲלָה, וְלֹא הָיָה לָבָן נוֹדָע בָּאָרֶץ בְּשֵׁם בְּתוּאֵל אָבִיו כִּי הָיָה אָדָם גָּרוּעַ, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לוֹמַר ״בֶּן נָחוֹר״.

י **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב.** הִזְכִּיר בַּכָּתוּב הַזֶּה כַּמָּה פְּעָמִים ״אֲחִי אִמּוֹ״, לְהוֹדִיעַ כִּי כָּל מַה שֶּׁהִשְׁתַּדֵּל יַעֲקֹב בַּצֹּאן לְהַשְׁקוֹתָם וּמַה שֶּׁהָיָה חוֹמֵל עַל רָחֵל בַּת לָבָן לֹא עָשָׂה לִכְבוֹד לָבָן רַק לִכְבוֹד אִמּוֹ בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה אֲחִי אִמּוֹ. וּמִפְּנֵי זֶה בְּכָל פַּעַם שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁמוֹ שֶׁל לָבָן הָרָשָׁע יַזְכִּיר בְּכָל פַּעַם ״אֲחִי אִמּוֹ״, לְבָאֵר כִּי לֹא הָיָה מַשְׁקֶה צֹאנוֹ שֶׁל לָבָן כִּי אִם בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה אֲחִי אִמּוֹ, וְזָכַר בְּלִבּוֹ אֶת אִמּוֹ אֲשֶׁר אֲהֵבַתּוּ שָׁנְתָנָה לוֹ הָעֲצָה הַזֹּאת לָבֹא אֵלָיו.

וְעוֹד יֵשׁ בָּזֶה טַעַם אַחֵר, שֶׁחֲרֵי כְּשֶׁיִּרְאֶה אָדָם אוֹ יִשְׁמַע מַה שֶּׁהוּא חָפֵץ הִנֵּה זֶה סִבָּה לְתוֹסֶפֶת כֹּחַ בְּכֹחַ תּוֹלַדְתּוֹ, וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה אָדָם חוֹשֵׁב כִּי טִבְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בִּרְאוֹתוֹ אֶת רָחֵל נִמְשַׁךְ אַחַר תַּאֲוָה גּוּפָנִית וְהוֹסִיף בּוֹ כֹּחַ בִּגְלִילַת הָאֶבֶן מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה מִתְּחִלָּה, לָכֵךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר כַּמָּה פְּעָמִים ״אֲחִי אִמּוֹ״, לְהוֹרוֹת כִּי לֹא נִתּוֹסֵף כֹּחַ בְּטִבְעוֹ לְאַהֲבַת רָחֵל וְלֹא הָיָה לוֹ בִּרְאִיָּתָהּ שׁוּם הִתְעוֹרְרוּת כְּטִבְעִי שְׁאָר בְּנֵי אָדָם, אֲבָל הַכֹּל לְאַהֲבַת אִמּוֹ. וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר הַכָּתוּב אֶת רָחֵל וְאֶת הַצֹּאן קֹדֶם שֶׁיַּזְכִּיר ״וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן״, וְלֹא אָמַר ״וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רָחֵל בַּת לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן״.

וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר. הָיָה יַעֲקֹב גָּדוֹל בְּכֹחַ וּגְבוּרָה, כִּי הָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ רוֹעֵי שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן לְהָנִיעַ אוֹתָהּ מִמְּקוֹמָהּ הוּא לְבַדּוֹ גָּלַל אוֹתָהּ מֵעַל פִּי הַבְּאֵר, וְהוּא עָיֵף מִצַּד הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּא בָהּ. גַּם מִצַּד הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת ״תּוֹשִׁיָּה״ מִפְּנֵי שֶׁמַּתֶּשֶׁת כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁלָּמַד עַד עַתָּה בְּבֵית עֵבֶר, שֶׁחֲרֵי יָדוּעַ כִּי כְּשֶׁפֵּרֵשׁ מִבֵּית אָבִיו יִצְחָק לֹא הָלַךְ מִיָּד לְחָרָן אֶל בֵּית לָבָן אֲבָל הָלַךְ לִלְמוֹד תּוֹרָה בְּבֵית עֵבֶר וְעָמַד שָׁם אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין זֶה נִזְכָּר בַּכָּתוּב וְאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר, שֶׁכָּךְ מָצִינוּ שֶׁצִּוָּה עָלָיו אָבִיו בְּצֵאתוֹ: ״קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה״, וְהוּא הֵבִין בְּאוֹתוֹ צִוּוּי תַּחַת לְשׁוֹן ״אִשָּׁה״ עִנְיָן נִסְתָּר, וְהוּא שֶׁהַתּוֹרָה נִמְשְׁלָה לְאִשָּׁה, וְעָלֶיהָ הִזְכִּיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בִּפְנִינֵי מְשָׁלָיו (משלי ל״א:י׳): ״אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא״, וְאָמַר (משלי י״ב:ד׳): ״אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ״. וְדָרְשׁוּ רז״ל: אַל תִּקְרֵי ״מוֹרָשָׁה״ אֶלָּא מְאֹרָשָׂה, וְעַל כֵּן הִשְׁתַּדֵּל בַּנִּסְתָּר תְּחִלָּה וְהָלַךְ לְשַׁמֵּשׁ בְּבֵית עֵבֶר אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה. וְהִנֵּה רז״ל מְקַבְּלֵי הָאֱמֶת קִבְּלוּ כֵּן וְהוֹדִיעוּנוּ הָעִנְיָן לְפִי חֶשְׁבּוֹן שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מִתּוֹךְ שְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רז״ל בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (דף יז), כְּשֶׁנִּתְבָּרֵךְ יַעֲקֹב מֵאָבִיו בֶּן ס״ג שָׁנִים הָיָה, וּבוֹ בַּפֶּרֶק יָצָא מִבֵּיתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ״. וְתַנְיָא: אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה יַעֲקֹב מוּטְמָן וּמְשַׁמֵּשׁ בְּבֵית עֵבֶר, וּכְשֶׁעָמַד עַל הַבְּאֵר בֶּן ע״ז שָׁנָה הָיָה. וּלְפִי זֶה קֹדֶם שֶׁהָלַךְ אֶל לָבָן לָמַד אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּבֵית עֵבֶר, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִזְכַּר זֶה בַּכָּתוּב.

יא **וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל.** קְטַנָּה הָיְתָה שֶׁלֹּא הָיְתָה עֲדַיִן רְאוּיָה לְהִבָּעֵל, וְעַל כֵּן מָסַר לָבָן הַצֹּאן בְּיָדָהּ וְלֹא מְסָרָן בְּיַד לֵאָה הַגְּדוֹלָה מִפְּנֵי כִּי הָיְתָה רְאוּיָה לְאִישׁ וְיוֹשֶׁבֶת בַּבַּיִת. אוֹ נֹאמַר שֶׁהַנְּשִׁיקָה הַזֹּאת הָיְתָה נְשִׁיקַת הָרֹאשׁ אוֹ הַכָּתֵף, כִּי לֹא אָמַר הַכָּתוּב ״בְּפִי רָחֵל״.

וַיִּשָּׂא אֶת קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ. מִנְהַג הַקְּרוֹבִים בִּפְגִישָׁה. וְדַעַת רז״ל, לְפִי שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֵינָהּ נִכְנֶסֶת עִמּוֹ לִקְבוּרָה.

וּבַמְּרָגֵּשׁ לָמָּה בָּכָה? אָמַר יַעֲקֹב: אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבָּא הֵבִיא בְּיָדוֹ נְזָמִים וּצְמִידִים, וַאֲנִי אֵין בְּיָדִי כְּלוּם; לְפִי שָׂרָדַךְ אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו אַחֲרָיו בְּמִצְוַת אָבִיו לְהָרְגוֹ וְהִשִּׂיגוֹ, וּלְפִי שֶׁגָּדַל אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו בְּחֵיקוֹ שֶׁל יִצְחָק מָשַׁךְ יָדוֹ, אָמַר לוֹ: מָה אֶעֱשֶׂה לְצַוַּאי שֶׁל אַבָּא? אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: טֹל מַה שֶּׁבְּיָדִי וְהֱיֵה חָשׁוּב כְּמֵת.

יב **כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא.** קָרוֹב לְאָבִיהָ, וְכֵן (בראשית י״ג:ח׳) ״כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ״.

בַּמְּרָגֵּשׁ: ״כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא״ – אִם לְרַמּוֹת הוּא בָּא, אֲנִי אָחִיו, וְאִם אָדָם כָּשֵׁר הוּא, אֲנִי בֶּן רִבְקָה אֲחוֹתוֹ הַכְּשֵׁרָה.

טו **הֲכִי אָחִי אַתָּה.** מִלַּת ״הֲכִי״ אֵינוֹ לְשׁוֹן מְסֻפָּק רַק לְשׁוֹן וַדַּאי, וְכֵן ״הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב״ שֶׁתַּרְגּוּמוֹ ״יָאוּת״.

וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם. יֹאמַר הַכָּתוּב, בְּוַדַּאי אָחִי אַתָּה וְעַד עַתָּה עֲבַדְתַּנִי חִנָּם חֹדֶשׁ יָמִים, כִּי כֵן הִזְכִּיר הַכָּתוּב: ״וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים״, וְאִם חָפֵץ אַתָּה לְהִתְעַכֵּב עוֹד מִכָּאן וָאֵילָךְ, ״הַגִּידָה לִי מַה מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ״. וְיַעֲקֹב הֵשִׁיב לוֹ: ״אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים״.

וַיְהִי לְתִמְהוֹן בָּזֶה, מֶה הָיְתָה כַּוָּנַת יַעֲקֹב לְהַתְחִיל לְהַזְכִּיר לוֹ הַזְּמַן הַגָּדוֹל שֶׁל שֶׁבַע שָׁנִים לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם, וְאִלּוּ הָיָה לָבָן מַתְחִיל בָּזֶה שֶׁיֹּאמַר ״תַּעַבְדֵנִי שֶׁבַע שָׁנִים״ הָיָה רָאוּי לוֹ לְיַעֲקֹב שֶׁיְּמַעֵט הַזְּמַן וְיֹאמַר כִּי דַי לוֹ בַּעֲבוֹדַת שתים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים שֶׁהוּא זְמַן הַשָּׂכִיר, וְאֵיךְ יַתְחִיל הוּא בָּזֶה. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי טַעַם ״אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים״ כְּדֵי שֶׁתַּשְׁלִים רָחֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד וְתִהְיֶה רְאוּיָה לְהָרָיוֹן, כִּי קְטַנָּה הָיְתָה בַּת חָמֵשׁ שָׁנִים כְּשֶׁבָּאָה עִם הַצֹּאן וְלֹא הָיְתָה רְאוּיָה לְאִישׁ כְּלָל. וּמַה שֶּׁיּוֹרֶה עַל זֶה, מַה שֶּׁאָמַר לוֹ: ״בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה״, כִּי בְּיָדוּעַ שֶׁרָחֵל קְטַנָּה מִלֵּאָה, אֲבָל בֵּאוּרוֹ, מִצַּד שֶׁהִיא קְטַנָּה אֵינִי יָכוֹל לְנָשְׂאָהּ עַכְשָׁו, וּמִפְּנֵי זֶה אַמְתִּין לָהּ שֶׁבַע שָׁנִים וְאֶעֱבֹד אוֹתָךְ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לְבִיאָה הִנֵּה יַעֲקֹב גּוּף שֶׁל קְדֻשָּׁה לֹא חָשַׁב לִהְיוֹת עִמָּהּ עַד מִלֹּאת הַיָּמִים שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לְבָנִים וְיוּכַל לְקַיֵּם הַמִּצְוָה, כִּי יוֹדֵעַ הָיָה בִּשְׁנַיִם עָשָׂר שִׁבָטִים הָעֲתִידִין לָצֵאת מִמֶּנּוּ וּמַה תּוֹעֶלֶת שֶׁיִּשָּׂא אִשָּׁה וְיִהְיֶה בָּטֵל, וְעַל כֵּן לֹא רָצָה לְנָשְׂאָהּ עַד עֲבוֹר שֶׁבַע שָׁנִים וְתִהְיֶה רְאוּיָה לְהָרָיוֹן.

וְרַבֵּנוּ שְׁלֹמֹה ז״ל פֵּרֵשׁ מַה שֶּׁהוֹסִיף לוֹמַר ״בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה״ לְפִי שֶׁהָיָה לָבָן אָצְלוֹ בְּחֶזְקַת רַמַּאי, וְחָשַׁב אוּלַי יָבִיא לוֹ אִשָּׁה מִן הַשּׁוּק שֶׁשְּׁמָהּ רָחֵל, לְכָךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר ״בִּתְּךָ״; וְשֶׁמָּא יָבִיא לוֹ אֶת לֵאָה וְיֹאמַר: ״זוֹ בִתִּי״, לְכָךְ הוֹסִיף לוֹמַר ״הַקְּטַנָּה״. וְהִנֵּה יַעֲקֹב נִזְהַר בָּזֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא יְרַמֶּהוּ לָבָן, וְאַף עַל פִּי כֵן רִמָּהוּ לְבַסּוֹף וְלֹא הוֹעִיל לוֹ כְּלוּם, וְהִכְנִיס לוֹ לֵאָה בְּמָקוֹם רָחֵל.

יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת. כָּתַב הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם ז״ל: וּבֶן אֶפְרַיִם אָמַר כִּי מִלַּת ״רַכּוֹת״ חָסֵר אָלֶ״ף, וְטַעְמוֹ ״אֲרֻכּוֹת״, וְהוּא הָיָה חָסֵר אָלֶ״ף, עַד כָּאן.

יט טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ. פֵּרֵשׁ רַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל, אַף עַל פִּי שֶׁנְּתִינָתָהּ לְאִישׁ אַחֵר טוֹב, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְאִשָּׁה בְּלֹא אִישׁ וְלֹא אִישׁ בְּלֹא אִשָּׁה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית ב׳:י״ח): ״לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ״, טוֹב אַתָּה מִזּוּלָתְךָ. וְזֶהוּ שְׁנֵי דְּבָרִים טוֹבִים, הָאֶחָד טוֹב מֵחֲבֵרוֹ. וְעוֹד מָצִינוּ שְׁנֵי דְּבָרִים רָעִים הָאֶחָד טוֹב מֵחֲבֵירוֹ (איכה ד׳:ט׳): ״טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב״. וְעוֹד מָצִינוּ שְׁנֵי דְּבָרִים, הָאֶחָד טוֹב וְהַשֵּׁנִי פָּחוּת (קהלת ד׳:י״ג): ״טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל״. וְהָאֶחָד טוֹב מֵחֲבֵירוֹ (משלי ט״ו:י״ז): ״טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה בּוֹ״. וְעוֹד שְׁנֵי דְּבָרִים טוֹבִים וְיֵשׁ שְׁלִישִׁי טוֹב מִשְּׁנֵיהֶם (קהלת ה׳:ד׳): ״טוֹב אֲשֶׁר לֹא תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם״, וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם מִי שֶׁיִּדּוֹר וִישַׁלֵּם. וְכָמוֹהוּ (קהלת ד׳:ב׳-ג׳): ״וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה, וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֶת אֲשֶׁר עֲדֶן לֹא הָיָה״.

כ וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים. הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים מְרֻבִּים, אֲבָל לְעִנְיַן טַרַח הֲעֲבוֹדָה אָמַר כֵּן, כִּי הָיוּ אֲצָלוֹ יָמִים אֲחָדִים, לֹא מִנְיַן שָׁנִים וְלֹא מִנְיַן חֳדָשִׁים, וְכֵן אָמַר: ״כִּי מָלְאוּ יָמָי״ וְלֹא אָמַר ״שָׁנוֹתָי״, וְזֶה לְהַמְעִיט בְּעֵינָיו טַרַח שֶׁבַע שָׁנִים.

כא וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ. כָּתַב הָרַמְבַּ״ן: אֵין זֶה דֶּרֶךְ מוּסָר אַף כִּי בַּצַּדִּיקִים. אֲבָל יֹאמַר הַכָּתוּב ״וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ״, לֹא שֶׁתִּתֵּן אוֹתָהּ וְאֵלֵךְ לְדַרְכִּי, אֲבָל שֶׁאֶשָּׂאֶנָּה וְאַשְׂלִים מְעַט הַיָּמִים אֲשֶׁר עָלַי, כִּי מֵעַתָּה לֹא תִירָא מִמֶּנִּי שֶׁאֶעֱזָבְךָ וְאֶעֱזֹב הַמְּקֻנֶּה אֲשֶׁר לְךָ, עַד כָּאן.

וַיִּתֶּן לְפָרֵשׁ כִּי הַדִּבּוּר הַזֶּה לְיַעֲקֹב לֹא הָיָה מִצַּד הַתַּאֲוָה, שֶׁהָיָה בּוֹ רֹעַ מוּסָר, רַק מִצַּד הַשֵּׂכֶל. וְיָדוּעַ שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ אֵצֶל הַשֵּׂכֶל בֵּין אִבְרֵי הַמִּשְׁגָּל לִשְׁאָר הָאֵבָרִים, כְּגוֹן הַפָּנִים וְהַיָּדַיִם, וּמֵעוֹלָם אָדָם וְאִשְׁתּוֹ לֹא עָשׂוּ לָהֶם חֲגוֹרוֹת לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה עַד שֶׁאָכְלוּ וְהִמְשִׁיכוּ כֹּחַ מֵעֵץ הַדַּעַת וְנִתְלַבְּשׁוּ בְּתַאֲוֹת. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הָיוּ הָאָבוֹת שִׂכְלִיִּים כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵין לִתְמֹהַּ עֲלֵיהֶם בַּדָּבָר הַזֶּה, כִּי כָל כַּוָּנָתָם בְּהִשְׁתַּמְּשָׁם בִּכְלֵי הַגּוּף כְּדֵי לְהַמְשִׁךְ אַחַר הַשֵּׂכֶל. גַּם הָאִמָּהוֹת רָחֵל וְלֵאָה שֶׁהָיוּ מְרִיבוֹת זוֹ עִם זוֹ עַל הַפְּעֻלָּה הַזֹּאת הַטִּבְעִית, כָּל דִּבְרֵיהֶם הָיוּ מִן הַמִּין הַזֶּה, כִּי הָיוּ יוֹדְעוֹת בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁשָּׁנִים עָשָׂר שְׁבָטִים עֲתִידִין לָצֵאת מִיַּעֲקֹב מֵאַרְבַּע נָשִׁים. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרָה לֵאָה לְרָחֵל: ״הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי״ וְגוֹ׳, וְהִשִּׁיבָה רָחֵל: ״לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה״, וְלֵאָה שֶׁיָּצְאָה לִקְרָאתוֹ וְאָמְרָה לוֹ: ״אֵלַי תָּבֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ״, לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתָן רְדִיפַת הַתַּאֲוָה חַס וְשָׁלוֹם כִּי אִם כַּוָּנַת הַמִּצְוָה בִּלְבַד כַּאֲשֶׁר יָדְעוּ בִּנְבוּאָה. וְהַדִּבּוּר הַזֶּה כִּנְבוּאָה בָּאָבוֹת שֶׁכָּל פְּעֻלּוֹתֵיהֶם נִמְשָׁכוֹת אַחַר הַשֵּׂכֶל וְכָל דִּבְרֵיהֶם אֲפִלּוּ הַשִּׂיחָה שֶׁלָּהֶם ״עַל פִּיו יַחֲנוּ וְעַל פִּיו יִסָּעוּ״, גַּם בָּאֲמָהוֹת הַנְּבִיאוֹת, אֵין בָּהֶן כִּעוּר וְלֹא רֹעַ מוּסָר. וּרְאֵיָה בְּרוּרָה לָזֶה מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל: רָחֵל שֶׁזִּלְזְלָה בְּמִשְׁכָּבוֹ שֶׁל צַדִּיק לֹא זָכְתָה לְהִקָּבֵר עִמּוֹ, לֵאָה שֶׁתָּבְעָה וְאָמְרָה לוֹ: ״אֵלַי תָּבֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ״ נִשְׁתַּכְּרָה שֶׁיָּצָא מִמֶּנָּה יִשָּׂשכָר. וְזֶהוּ ״וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא״, לֹא אָמַר ״בַּלַּיְלָה הַהוּא״ אֶלָּא ״בַּלַּיְלָה הוּא״, לְפִי שֶׁהוּא שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרָה לֵאָה: ״נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי״, כְּלוֹמַר שְׂכָרִי כְּפִי כַּוָּנָתִי, כִּלְשׁוֹן (ישעיהו מ׳:י׳-י״א) ״הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו״. וְעוֹד, מִתּוֹךְ מַה שֶּׁכָּתוּב: ״וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל לֵאָה״ יוֹרֶה שֶׁהִתְפַּלְּלָה לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וַהֲרֵי לָמַדְתָּ כִּי עַל הַפְּעֻלָּה הַטִּבְעִית הַזֹּאת נֶעֱנְשָׂה זוֹ וְנִשְׂתַּכְּרָה זוֹ, וְהַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ אֵינוֹ כִּי אִם עַל מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת. וְהִנֵּה הָעִנְיָנִים כֻּלָּם יוֹרוּ וְיָעִידוּ כִּי כַּוָּנָתָם הָיְתָה לַמִּצְוָה.

כה וְהִנֵּה הִיא לֵאָה. דָּרְשׁוּ רז״ל: וְכִי עַד הַשְׁתָּא לְאוּ לֵאָה הִיא? אֶלָּא יַעֲקֹב מָסַר סִימָנִים לְרָחֵל וּכְשֶׁרָאֲתָה שֶׁמַּכְנִיסִין לוֹ לֵאָה אָמְרָה: עַכְשָׁיו תִּכָּלֵם אֲחוֹתִי, עָמְדָה וּמָסְרָה לָהּ הַסִּימָנִים. רָחֵל תָּפְשָׂה פֶּלֶךְ שְׁתִיקָה, לֵאָה תָּפְשָׂה פֶּלֶךְ הוֹדָיָה. רָחֵל תָּפְשָׂה פֶּלֶךְ שְׁתִיקָה, שֶׁהָיָה יַעֲקֹב מְשַׁלֵּחַ לָהּ סִבְלוֹנוֹת וְלָבָן נוֹטְלָן מִמֶּנָּה וְנוֹתְנָן לְלֵאָה וְרָחֵל שׁוֹתֶקֶת. לְפִיכָךְ עָמְדוּ כָּל בָּנֶיהָ בַּעֲלֵי שְׁתִיקָה, שֶׁהֲרֵי בִּנְיָמִין הָיָה יוֹדֵעַ בִּמְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְשָׁתַק. שָׁאוּל בֶּן בְּנָהּ מַה כְּתִיב בֵּיהּ (שמואל א י׳:ט״ז): ״וְאֶת דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא הִגִּיד לוֹ״. אֶסְתֵּר מַה כְּתִיב בָּהּ (אסתר ב׳:כ׳): ״אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת עַמָּהּ״. לֵאָה תָּפְשָׂה פֶּלֶךְ הוֹדָיָה, אָמְרָה: ״הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה׳״, עָמְדוּ כָּל בָּנֶיהָ בַּעֲלֵי הוֹדָיָה. יְהוּדָה מַה כְּתִיב בֵּיהּ (בראשית מ״ט:ח׳): ״יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ״. דָּוִד אָמַר (תהילים קל״ו:א׳): ״הוֹדוּ לַה׳ כִּי טוֹב״. דָּנִיֵּאל כְּתִיב בֵּיהּ (דניאל ו׳:י״א): ״וּמְצַלֵּא וּמוֹדֶא קֳדָם אֱלָהֵהּ״.

ל גַּם אֶת רָחֵל מִלֵּאָה. הַכַּוָּנָה שֶׁאָהַב אֶת לֵאָה אֲבָל רָחֵל יוֹתֵר. וְזֶה בְּהֶפֶךְ מִמַּה שֶּׁהוּא טֶבַע הָעוֹלָם לֶאֱהֹב יוֹתֵר הָאִשָּׁה שֶׁיָּדַע אָדָם רִאשׁוֹנָה, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: אֵין אִשָּׁה כּוֹרֶתֶת בְּרִית אֶלָּא לְמִי שֶׁעָשָׂאָהּ כְּלִי. וּלְפִי שֶׁאַהֲבָה זוֹ הָיְתָה שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ הוֹסִיף וְאָמַר: **גַּם אֶת רָחֵל.** כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

לא כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה. חַס וְשָׁלוֹם שֶׁיִּשְׂנָא יַעֲקֹב אֶת לֵאָה, אֲבָל יֹאמַר עָלֶיהָ ״שְׂנוּאָה״ בְּעֶרֶךְ רָחֵל שֶׁהָיְתָה אֲהוּבָה בְּיוֹתֵר. אוֹ אָמַר ״שְׂנוּאָה״ מֵרָחֵל, וְהַשִּׂנְאָה בַּעֲבוּר הַקִּנְאָה.

לב **וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן.** הִזְכִּיר בְּכֻלָּן ״וַתַּהַר וַתֵּלֶד״ לְהוֹרוֹת עַל תְּכִיפַת עִנְיָן. וְסָמַךְ הַלֵּידָה לַהֲרָיוֹן עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ יוֹלְדוֹת כָּל אַחַת לְשִׁבְעָה חֳדָשִׁים, שֶׁהֲרֵי בְּשֶׁבַע שָׁנִים שֶׁל עֲבוֹדַת רָחֵל נוֹלְדוּ כָּל הַשְּׁבָטִים כֻּלָּם חוּץ מִבִּנְיָמִן. וְהִנְנִי מַזְכִּיר לְךָ טַעַם הַנּוֹלָדִים לְשִׁבְעָה שֶׁהֵם חַיִּים וְהַנּוֹלָדִים לִשְׁמוֹנָה מֵתִים. דַּע כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִשִּׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת מְשַׁמֵּשׁ חֹדֶשׁ אֶחָד, וְסִדּוּרָם גַּם כֵּן שצ״ם חנכ״ל. אֲבָל סֵדֶר הַבְּרִיאָה הוּא חל״ם כצנ״ש לְשִׁבְעָה יְמֵי בְּרֵאשִׁית. וְהַסִּדּוּר הַזֶּה שֶׁל חֳדָשֵׁי הָעִבּוּר, שַׁבְּתַאי מְשַׁמֵּשׁ חֹדֶשׁ רִאשׁוֹן, וְצֶדֶק חֹדֶשׁ שֵׁנִי, וְכֵן בְּכֻלָּם עַד לְבָנָה שֶׁהִיא שְׁבִיעִית, וְהוּא כּוֹכָב מְמֻנֶּה עַל הַחַיִּים. וְעַל כֵּן הַנּוֹלָד בַּשְּׁבִיעִי יִחְיֶה. אֲבָל כְּשֶׁיִּכָּנֵס בְּשַׁבְּתַאי שֶׁהוּא חוֹזֵר חֲלִילָה, וְהוּא שְׁמִינִי, לְפִי שֶׁטִּבְעוֹ שֶׁל שַׁבְּתַאי קַר וְיָבֵשׁ שֶׁהוּא טֶבַע הַמִּיתָה, עַל כֵּן אֵין הַנּוֹלָד חַי בַּשְּׁמִינִי כִּי יְמִיתֻהוּ בְּטִבְעוֹ שֶׁהוּא טֶבַע הַמִּיתָה, וְיַחֲזִיר אוֹתוֹ טִפָּה כְּשֶׁם שֶׁהָיָה בּוֹ מִתְּחִלָּה. אֲבָל כְּשֶׁיַּעֲבֹר הַשְּׁמִינִי יִכָּנֵס בַּתְּשִׁיעִי שֶׁהוּא צֶדֶק, וְהוּא כּוֹכָב הַחַיִּים וְהַטּוֹב, אָז יִחְיֶה. וְהִנֵּה רֹב הַנּוֹלָדִים הֵם לִתְשָׁעָה חֳדָשִׁים, וְהֵם לְכוֹכַב צֶדֶק שֶׁהוּא הַתְּשִׁיעִי בַּחֲזָרַת חֲלִילָה, וְיֵשׁ נוֹלָדִים לַעֲשָׂרָה חֳדָשִׁים וְהֵם לְמַאְדִּים, וְיֵשׁ נוֹלָדִים לְאַחַד עָשָׂר חֳדָשִׁים וְהֵם לְחַמָּה. וְרז״ל אָמְרוּ: עוּבָּרָא הֲוָה בְּרִבְתָּה תּוֹסְפָאָה דְּאִשְׁתַּהִי וָלָד עַד תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא וְאַכְשְׁרֵיהּ, כְּלוֹמַר שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה בַּעְלָהּ מָצוּי עִמָּהּ אַף עַל פִּי כֵן הִכְשִׁירוֹ וְלֹא הֶחֱזִיק אוֹתוֹ בְּחֶזְקַת מִמְזֵר אֶלָּא בְּחֶזְקַת כָּשֵׁר, דְּכָל זְמַן דְּלָא עָבְרוּ עֲדַיִן שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ אַמְרִינַן רוֹב בְּעִילוֹת הֲלֵךְ אַחַר הַבַּעַל, שֶׁלִּפְעָמִים הַוָּלָד שׁוֹהֶה שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ.

וָדַע כִּי שִׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת הַלָּלוּ הַשָּׁנַיִם מֵהֶם טוֹבִים וּמוֹעִילִים מְאֹד, וְהֵם צֶדֶק וְנֹגַהּ. וְהַשְּׁנַיִם מֵהֶם מַזִּיקִים מְאֹד, וְהֵם שַׁבְּתַאי וּמַאְדִּים. וְהַשְּׁנַיִם מֵהֶם בַּעֲלֵי אוֹרָה, וְהֵם חַמָּה וּלְבָנָה. וְנִשְׁאַר כּוֹכָב, שֶׁהוּא אֶמְצָעִי מָזוּג, טוֹב עִם הַטּוֹבִים וְרַע עִם הָרָעִים.

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן. קְרִיאַת שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים לְאִמּוֹתֵינוּ לֵאָה וְרָחֵל הַכֹּל הָיָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל פִּי מְדוּתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כִּי לֵאָה בְּאַרְבָּעָה בָּנֶיהָ רָמְזָה כָּל הָעֶשֶׂר מִלְמַטָּה לְמַעְלָה, קָרְאָה הָרִאשׁוֹן רְאוּבֵן כְּנֶגֶד מִדַּת הַדִּין, הִיא ה״א אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, לְפִי שֶׁמִּמֶּנָּה יָבֹא לָהּ כֹּחַ הַתּוֹלָדָה. וְיָדְעָה זֶה מֵאַבְרָהָם שֶׁנִּתּוֹסֵף בִּשְׁמוֹ אוֹת ה״א, וְכֵן דָּרְשׁוּ ז״ל: אַבְרָם אֵינוֹ מוֹלִיד, אַבְרָהָם מוֹלִיד. וּלְשׁוֹן ״רְאוּבֵן״ מִלְּשׁוֹן רְאִיָּה, כִּי הָרְאִיָּה מִכֹּחַ הַהֵ״א שֶׁהִיא מִדַּת הַדִּין, וּמִטַּעַם זֶה הוּא גְּדוֹל כֹּחַ עַיִן הָרָע. וְכֵן שִׁמְעוֹן מִלְּשׁוֹן שְׁמִיעָה, כִּי הַשֵּׁמִיעָה מִכֹּחַ הַיּ״ו שֶׁבַּשֵּׁם שֶׁהִיא ו׳ קְצוּוֹת, וּלְכָךְ אָמְרָה: ״כִּי רָאָה ה״, ״כִּי שָׁמַע ה״. הֲרֵי לְךָ רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן כְּנֶגֶד מִדַּת הַדִּין וְשֵׁשׁ קְצוֹוֹתֶיהָ הַכְּלוּלִין בָּהּ, וְכֵן כְּוָנָתָן בְּכָל שְׁאָר הַשְּׁבָטִים בִּשְׁמוֹתָם, הִנְנִי מְבָאֵר לְךָ כָּל אֶחָד מֵהֶם בִּמְקוֹמוֹ, הַט אָזְנְךָ בְּבֵאוּרָם.

לד **עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לֵוִי.** חוֹזֵר לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּלְכָךְ לֹא אָמַר ״קָרְאָה״, כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הַקּוֹרֵא וְהַמְחַבְּרוֹ לַעֲבוֹדָתוֹ, כִּי הוּא הָעֲשִׁירִי בַּבָּנִים וְהָעֲשִׁירִי קֹדֶשׁ לַה׳. וּלְפִי שֶׁיָּדְעָה בְּבֵרוּר שֶׁיִּהְיוּ לְחֶלְקָהּ שְׁלֹשָׁה בָּנִים לִמְעוּט, עַל כֵּן אָמְרָה: ״כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים״, וְכִוְּנָה בּוֹ כְּנֶגֶד חִבּוּר הַשְּׁלֹשָׁה שֶׁל מַעְלָה הָרְשׁוּמִים בְּמִלַּת ״אִישׁ״ כַּנִּרְמָז בְּסֵפֶר הַבָּהִיר. וְזֶה טַעַם ״יִלָּוֶה אִישִׁי״, כִּי שְׁלָשְׁתָּם חִבּוּר אֶחָד וְדָבָר אֶחָד. וּמִטַּעַם זֶה הָיוּ בְּנֵי לֵוִי מוֹרֵי הַתּוֹרָה וְהַחָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:י׳): ״יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב״. וְנֶחְלַק שֵׁבֶט לֵוִי לִשְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת, כְּהָנָה וּלְוִיָּה. וּכְשֶׁיִּלָּדָה הָרְבִיעִי יְהוּדָה שֶׁהָיָה יוֹתֵר מֻחְלָקָה, רָצְתָה לְפָרֵט מַה שֶּׁכְּבָר נִכְלַל בְּשֵׁם לֵוִי וְקָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה, וְהוּא שֶׁנִּתָּנָה הוֹדָאָה לַבּוֹרֵא, שֶׁהוּא מְקוֹם הַבָּנִים, וְאָמְרָה: ״הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה״. וְנִמְצֵאתָ לָמֵד שֶׁהַכֹּל נִכְלָל בְּאַרְבָּעָה בְּנֵי לֵאָה: רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן רָמְז לַשְּׁכִינָה עִם שֵׁשׁ קְצוֹוֹתֶיהָ, לֵוִי וִיהוּדָה רָמְז לַשְּׁלֹשָׁה שֶׁעַל גַּבֵּיהֶן.

לה **הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה׳.** הוּא הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן שֶׁבְּי״ג מִדּוֹת, הִיא מִדַּת הַתְּשׁוּבָה, וּלְכָךְ נִרְמַז הַשֵּׁם הַזֶּה בִּשְׁמוֹ, כִּי הוֹדָה וְלֹא בוֹשׁ וְגָרַם לִרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה, וּלְכָךְ יָצָא מִזַּרְעוֹ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהֵקִים עֲלָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה.

וְכַאֲשֶׁר נִשְׁלְמוּ לְלֵאָה אַרְבָּעָה בָּנִים וְרָחֵל אֵין לָהּ כְּלָל, קִנְאָה בָּהּ קִנְאָה יְתֵרָה, וּבָאָה אֶצֶל יַעֲקֹב בְּכֹחַ שֶׁיִּתֵּן לָהּ בָּנִים עַל כָּל פָּנִים בְּכֹחַ תְּפִלָּתוֹ. וְהוּא הֵשִׁיב לָהּ כִּי אֵין הַדָּבָר בְּיָדוֹ, וְאֵין הַמְּנִיעָה מִמֶּנּוּ כִּי אִם מֵהַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. וְאָז מָטְרָה לוֹ בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ כְּדֵי שֶׁתִּמְשֹׁךְ כֹּחַ הַלֵּידָה מִמֶּנָּה בְּמַעֲשֶׂה מִן הַמַּחְשָׁבָה, וְהוּא שֶׁאָמְרָה לוֹ: ״הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ״. וְכָךְ אָמְרָה רָחֵל: אֲנִי אֵין לִשְׁמִי אוֹת ה״א, הַנּוֹתֶנֶת כֹּחַ הַהוֹלָדָה, כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לָהּ לְלֵאָה וְזִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ. אָמְנָם יֵשׁ בִּבְלְהָה שִׁפְחָתִי שְׁתֵּים, בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל בִּרְכַּי מִכֹּחַ הָאַחַת, ״וְאִבָּנֶה גַּם אָנֹכִי מִמֶּנָּה״ מִכֹּחַ הַשֵּׁנִית, וְאָז יָלְדָה לוֹ בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ דָּן.

פרק ל

ב **הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, וְכִי בִּמְקוֹמוֹ אֲנִי שֶׁיִּהְיֶה לִי כֹּחַ שֶׁאֶפְקֹד אֶת הָעֲקָרוֹת, וַהֲלֹא מַפְתֵּחַ זֶה לֹא נִמְסַר בְּיַד שָׁלִיחַ. וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בְּיַד שָׁלִיחַ, וְאֵלּוּ הֵם: מַפְתֵּחַ שֶׁל חַיָּה, מַפְתֵּחַ שֶׁל גְּשָׁמִים, וְשֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים. וְעַל כֵּן אָמַר: ״הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי״ – וְכִי בִּמְקוֹמוֹ אֲנִי אוֹ שְׁלוּחוֹ אֲנִי שֶׁאֶתֵּן לָךְ מַה שֶּׁמָּנַע מִמֵּךְ?

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה: ״הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי״ כְּבָר רָמַזְתִּיו לְמַעְלָה בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה, וְאֵינָהּ ה״א הַתְּמִיהָה אֶלָּא ה״א וַדַּאִית, כְּמוֹ ״הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי״ (שמואל א ב׳:כ״ז), וּכְאִלּוּ אָמַר: תַּחַת ה׳ שֶׁהוּא אֱלֹהִים אָנֹכִי, הוֹדִיעַ אוֹתָהּ כִּי דִּיּוֹקָנוֹ חָקוּק בַּמֶּרְכָּבָה וּמִזֶּה הוּא יוֹדֵעַ כִּי הָאֱלֹהִים הוּא הַמּוֹנֵעַ. וְעַל כֵּן דָּחֲקָה עַצְמָהּ

לְמֹסֵר לוֹ בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ כְּדֵי לְמָשְׁךְ כֹּחַ הַלֵּידָה מִמֶּנָּה, מִכֹּחַ הַה״א שֶׁהוּא הָאֱלֹהִים הַמּוֹנֵעַ, וְאֵלָיו הִתְפַּלְּלָה בַּסּוֹף, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים״.

ו **וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִי.** כְּשֶׁיָּלְדָה בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל הַבֵּן הָרִאשׁוֹן, אָמְרָה רָחֵל: ״דָּנַנִי אֱלֹהִים״. וְרָאוּי לְאָדָם לְזַהֵר בִּדְבָרָיו כֻּלָּם, אַף כִּי בִּתְחִלַּת דִּבָּרָיו. וּכְבָר דָּרְשׁוּ רז״ל: אַרְבָּעָה פָּתְחוּ בָּ״אַף״ וְאָבְדוּ מִן הָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵם: נָחָשׁ, וְשׂר הָאוֹפִים, וַעֲדַת קֹרַח, וְהָמָן. וּכְבָר יָדַעְתְּ אַחֲרִית רָחֵל שֶׁמֵּתָה בִּלְדָתָהּ, כִּי מִדַּת הַדִּין נִמְתְּחָה כְּנֶגְדָּהּ.

וַיֵּשׁ לְךָ לְהָבִין אֵיךְ קָרְאָה שְׁמוֹ ״דָּן״, כִּי פֵּרְשָׁה בִּשְׁמוֹ מַה שֶּׁרָמְזָה ״רְאוּבֵן״. וּלְפִי שֶׁמִּדַּת הַדִּין כְּלוּלָה בְּרַחֲמִים, לְכָךְ הוֹסִיפָה עוֹד לוֹמַר: ״וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי״ כְּנֶגֶד ״שִׁמְעוֹן״. וְהַשֵּׁנִי קָרָאתוּ ״נַפְתָּלִי״ כְּנֶגֶד ״ה׳ הַצַּדִּיק״, וְגַם זֶה מִמַּטָּה לְמַעְלָה.

יא **וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד.** דָּרְשׁוּ רז״ל שֶׁנּוֹלַד מָהוּל. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ לְפִי זֶה כִּי מַה שֶּׁהוּא חָסֵר אָלֶ״ף לְרָמֹז שֶׁהוּא עֲשִׂירִי לַנְּמוֹלִים, וְהֵם: אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד. וּמִנַּיִן הַתֵּבָה ״בָּגָד״ עוֹלֶה תִּשְׁעָה, לִרְמֹז כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ הַנִּמּוֹלִים לְפָנָיו תִּשְׁעָה וְהוּא הָעֲשִׂירִי, אַף עַל פִּי כֵן אֵינָם כִּי אִם תִּשְׁעָה עִמּוֹ, לְפִי שֶׁנּוֹלַד מָהוּל. וּמַה שֶּׁנִּמְצָא קְרִי ״בָּא גָד״ בְּאָלֶ״ף, כִּי הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה זִמֵּן בְּפִי לֵאָה לִקְרוֹתוֹ גָּד, מִלְּשׁוֹן ״גַּד גַּדִּי״, כְּלוֹמַר בַּעַל מַזָּל, וְעַל כֵּן אָמְרָה ״בָּא גָד״, כְּלוֹמַר בָּא הַמַּצְלִיחַ בַּעַל הַמַּזָּל. כִּי בְנֵי גָּד הָיוּ בַּעֲלֵי גְּבוּרָה מַצְלִיחִים בַּמִּלְחָמוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״ט:י״ט): ״גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב״, כְּלוֹמַר יַצְלִיחַ וְיִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם לְבַסּוֹף.

וַעַל הַכַּוָּנָה הַפְּנִימִית קָרָאתוּ לֵאָה גָּד מִלְּשׁוֹן הַמְשָׁכָה, בְּרָאוֹתָהּ שֶׁעָמְדָה מִלֶּדֶת הַצְּרָכָה לַחְזֹר וְלִמְשֹׁךְ מִן הַמָּקוֹם שֶׁפָּסְקָה מִשָּׁם כְּשֶׁיָּלְדָה יְהוּדָה, וּבְכֹחַ הַתְּפִלָּה שֶׁאָמְרָה ״גַּד גַּדִּי״, כְּלוֹמַר יִתְחַזֵּק מַזָּלִי, מָשְׁכָה כֹּחַ הַלֵּדָה וְיָלְדָה לְיִשָּׁשכָר שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הַבִּינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ד״ה א יב): ״וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים״. וְהַבֵּן הַשֵּׁנִי קָרָאתוּ אָשֵׁר כִּי הִתְפַּלְּלָה בּוֹ גַּם כֵּן וְאָמְרָה ״יְיַשְּׁרוּנִי כִּשְׁחִי״, שֶׁאֶתְחַזֵּק וְאֵלֵד עוֹד וְיִהְיֶה הַמְשָׁכָתִי דֶּרֶךְ סְלוּלָה, מִלְּשׁוֹן (משלי כ״ג:י״ט) ״וְאָשֵׁר בְּדֶרֶךְ לִבֶּךָ״, וְאָז נָתַן לָהּ זְבוּלֵן, שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הַקָּו הָאֶמְצָעִי הַמְכַוֵּן עִם הַתְּשׁוּבָה רְצוּעָה יְשָׁרָה. וְנִמְצֵאתָ לָמֵד כִּי גָּד וְאָשֵׁר לֹא עַל פִּי הַמִּדּוֹת נִקְרָא אֶלָּא עַל שֵׁם הַתְּפִלָּה. וּבְכֹחַ הַתְּפִלָּה שֶׁהִתְפַּלְּלָה בְּגָד נָתַן לָהּ יִשָּׂשכָר, וּבְכֹחַ הַתְּפִלָּה שֶׁהִתְפַּלְּלָה בְּאָשֵׁר נָתַן לָהּ זְבוּלֵן, וְזֶה מְבֹאָר.

יד **וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה.** דּוּדָאִים כְּצוּרַת בֶּן אָדָם יֵשׁ לָהֶם דְּמוּת רֹאשׁ וְיָדַיִם וְהוּא הַמּוֹעִיל לְהֶרָיוֹן, וְזֶהוּ בְּדֶרֶךְ סְגֻלָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם, לֹא בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, כִּי הַתּוֹלָדָה שֶׁלָּהֶן קָרָה אֲבָל הַפְּרִי וְהוּא כְּדְמוּת תַּפּוּחִים יֵשׁ לָהֶם רֵיחַ טוֹב, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (שיר השירים ז׳:י״ד): ״הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ״. וּרְאוּבֵן לֹא הֵבִיא לְאִמּוֹ הַשֹּׂרֶשׁ כִּי אִם הַפְּרִי, לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בּוֹ וּלְהִתְעַנֵּג בְּרֵיחוֹ, וְרָצְתָה בָּזֶה לִכְבוֹד יַעֲקֹב לְבַשֵּׂם יְצוּעָיו, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי ז׳:י״ז): ״נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן״. כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

כ **וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זְבוּלֻן.** כְּנֶגֶד הַקָּו הָאֶמְצָעִי שֶׁל מַעְלָה, שֶׁהוּא מְכַוֵּן כְּנֶגֶד הַקָּו הָאֶמְצָעִי שֶׁל מַטָּה. וְלָכֵן נִקְרָא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה ״זְבוּל״, וְהוּא הַבֵּן הַשִּׁשִּׁי כְּנֶגֶד וָא״ו שֶׁבַּשֵּׁם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זְבוּלֻן״.

כא **וְאַחַר יָלְדָה בַּת.** וְאַחַר שֶׁיָּלְדָה לֵאָה שִׁשָּׁה בָּנִים יָלְדָה בַּת אַחַת. וּלְשׁוֹן ״וְאַחַר״ בֵּאוּרוֹ וּבַאֲחָרוֹנָה, כְּמוֹ (בראשית ל״ג:ז׳): ״וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף״. וְאוּלַי כְּוָנָה בָּזֶה כְּנֶגֶד ה׳ אַחֲרוֹנָה, וְעַל כֵּן יֹאמַר: וְאַחַר שֶׁיָּלְדָה לוֹ שִׁשָּׁה בָּנִים, שֶׁהֵם שֵׁשׁ קְצָווֹת עֶלְיוֹנִים, שֶׁהֵם כְּנֶגְדָּם קְצָווֹת תַּחְתּוֹנִים שֶׁהֵם חֲתוּמִים בִּשְׁמוֹ, יָלְדָה בָּאַחֲרוֹנָה בַּת, כִּי הַשְּׁכִינָה כְּלוּלָה מִשֵּׁשׁ קְצָווֹת וְהִנֵּה הִיא מִדַּת הַדִּין, וְזֶהוּ: ״וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה״, שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת אֶמְצָעִית הַכְּפוּיוֹ מְשֻׁלָּבוֹת עִם שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם הָרַחֲמִים, כִּי הִיא בַּת מֵי זָהָב. אוֹ נֹאמַר כִּי לֹא כְּוָנָה כְּלָל אַךְ כַּאֲשֶׁר יָלְדָה לִזְבוּלֵן לֹא רָצְתָה לָלֶדֶת וּלְקַבֵּל מִן הַכֹּחוֹת שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ וְלֹא חָשְׁשָׁה לָהֶם, כֵּיוָן שֶׁקִּבְּלָה כְּבָר כָּל הַכֹּחוֹת שֶׁל מַעְלָה שֶׁהֵם הָעִקָּר. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז״ל חַכְמֵי הָאֱמֶת: לֵאָה הִתְפַּלְּלָה וְחָזְרָה נְקֵבָה, וְכַוָּנָתָם בָּזֶה לוֹמַר כִּי הָיְתָה לֵאָה רְאוּיָה לְהִנָּתֵן לָהּ יוֹסֵף, אֶלָּא שֶׁלֹּא רָצְתָה וְחָזְרָה נְקֵבָה, כִּי לֹא חָשְׁשָׁה לְכָל מַה שֶּׁלְּמַטָּה מִזְּבוּלֵן, וְעַל כֵּן בָּאָה לִידֵי מִכְשׁוֹל וְאָרַע בָּהּ מַה שֶּׁאָרַע.

וּלְפִי הַפְּשָׁט מַה שֶּׁהִתְפַּלְּלָה וְחָזְרָה נְקֵבָה, לְכְבוֹד רָחֵל עָשְׂתָה כֵן, הוּא שֶׁאָמְרוּ בִּבְרָכוֹת פֶּרֶק הָרוֹאֶה (ברכות ד״ף ס׳:) שֶׁהִתְפַּלְּלָה תּוֹךְ אַרְבָּעִים יוֹם, אָמְרָה: לֹא תִּהֵא רָחֵל אֲחוֹתִי כְּאַחַת הַשְּׁפָחוֹת, מִיָּד נֶהְפְּכָה וְהָיְתָה לְבַת, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה״.

כג **אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי.** כְּלוֹמַר שֶׁהָיוּ מְחָרְפִין אוֹתָהּ. **לֵאמֹר יֹסֵף ה׳ לִי בֵּן אַחֵר,** וּבַהַזְכָּרַת שֵׁם יוֹסֵף רָמְזָה זֶה. וּמַה שֶּׁאָמְרָה ״בֵּן אַחֵר״ וְלֹא אָמְרָה ״בָּנִים אֲחֵרִים״ יוֹרֶה שֶׁהָיְתָה יוֹדַעַת בְּקַבָּלָה, לְפִי שֶׁכְּבָר הָיוּ לְלֵאָה שִׁשָּׁה בָנִים וּלְבִלְהָה וּלְזִלְפָּה שְׁנַיִם שְׁנַיִם, הֲרֵי עֲשָׂרָה, וְכֵיוָן שֶׁנּוֹלַד יוֹסֵף שֶׁהָיָה אַחַד עָשָׂר יָדְעָה כִּי עוֹד יִהְיֶה לָהּ בֵּן אַחֵר לְתַשְׁלוּם שְׁנֵים עָשָׂר.

וְהַנָּה רָחֵל הִזְכִּירָה בּוֹ שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת: לְשׁוֹן אֲסִיפָה וּלְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת. בְּאָרָה עַל הַנֹּגְעָה בִּלְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת וְעַל הַנִּסְתָּר בִּלְשׁוֹן אֲסִיפָה, ״אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי״, לְהוֹרוֹת כִּי יוֹסֵף יִרְמֹז עַל הַקָּו הָאֶמְצָעִי, שֶׁהוּא מְאַסֵּף לְכָל הַמַּחֲנוֹת, מְחַבֵּר כָּל הַקְּצָווֹת מַעְלָה וּמַטָּה. וְהִנֵּה עֲנָיָיו הַנִּמְשָׁכִים מִמֶּנּוּ, הַנָּצַח וְהַהוֹד, לְכָךְ יָצָא מִיוֹסֵף שְׁנֵי שְׁבָטִים, מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם. וְהָיָה בִּנְיָמִין כְּנֶגֶד שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ. וְאִמּוֹ קָרָאתוּ ״בֶּן אוֹנִי״, כְּלוֹמַר ״בֶּן כֹּחִי״, שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין. וְאָבִיו

קָרָא לוֹ ״בִּנְיָמִין״, שֶׁהוּא הָרַחֲמִים, כְּלוֹמַר ״בֶּן יְמִין״. וּשְׁתֵּי מִדּוֹת אַחֲרוֹנוֹת כְּבָר רָמַזְתִּי בְּדָן וְנַפְתָּלִי. וְהֶבֵן כִּי דָן וְנַפְתָּלִי צֶדֶק וְצִדִּיק, וְיוֹסֵף הַשָּׁוֶה הָאֶמְצָעִי עִם עֲנָפָיו, וּבִנְיָמִין יֶדִי אֲבִיר יַעֲקֹב הַמְקַבְּלוֹת מִמַּעַל לוֹ, וְאִם כֵּן הַכֹּל בְּכֹלָל, וְזֶה מְבֹאָר.

ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי וְגוֹ׳ וַיְבָרֶךְ ה׳ אֹתְךָ לְרַגְלִי. יֹאמַר מִיּוֹם שֶׁבָּאָה רַגְלִי לְבֵיתְךָ בָּאָה לְךָ הַבְּרָכָה. וְכֵן הִזְכִּיר לָבָן: ״נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה׳ בִּגְלָלֶךָ״. וְהַבְּרָכָה הִיא שֶׁפָּרַץ הַמְקֻנֶּה חוּץ מִגִּדְרוֹ שֶׁל עוֹלָם, וּמִתְחִלָּה לֹא מָסַר בְּיָדוֹ אֶלָּא שִׁבְעִים וְעָלוּ לְשִׁשִּׁים רִבּוֹא, וְאָמְרֵי לָהּ לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים רִבּוֹא. וְכֵן דָּרְשׁוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: ״מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי״ רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּשֵׁם רַבִּי חִזְקִיָּה אָמַר: ״מְעַט״ – שִׁבְעִים, נֶאֱמַר כָּאן ״מְעַט״ וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (דברים כ״ו:ה׳) ״וַיָּגָר שָׁם בְּמְתֵי מְעָט״, מַה לְּהַלָּן שִׁבְעִים אַף כָּאן שִׁבְעִים.

מָתַי אֶעֱשֶׂה גַּם אָנֹכִי לְבֵיתִי. שֶׁאֶשְׁתַּדֵּל בְּתוֹעֶלֶת בֵּיתִי כְּמוֹ שֶׁהִשְׁתַּדַּלְתָּ אַתָּה עַד עַתָּה בָּעֲבוֹדָה אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ. אוֹ פֵּרוּשׁ מָתַי אֶעֱשֶׂה לְבֵיתִי כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתִי לְבֵיתְךָ. **וּמַה שָּׁאָמַר:** ״אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר״, פֵּרוּשׁ אֶהְיֶה שׁוֹמֵר שָׂכָר.

לב אֶעֱבֹר בְּכָל צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְגוֹ׳ וְהָיָה שְׂכָרִי. אוֹתָן שֶׁיִּוָּלְדוּ מִכָּאן וּלְהַבָּא נְקֻדִּים וּטְלוּאִים בָּעִזִּים וּשְׁחוּמִים בַּכְּבָשִׂים יִהְיוּ שֶׁלִּי, וְאִם תִּמְצָא בְּצֹאנִי גֶּזֶן אַחֵר בִּלְתִּי זֶה הַגֶּזֶן תֵּדַע שֶׁהוּא גָּנוּב אִתִּי. וְהֵשִׁיב לָבָן: ״הֵן לוּ יְהִי כִּדְבָרֶךָ״, לְמִדְּךָ הַכָּתוּב שֶׁקִּבֵּל לָבָן הָעִזִּים רַבָּן שְׁחֹרוֹת, עַל כֵּן אָמַר: ״כֹּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ״. וְקִבֵּל הָרְחֵלִים רַבָּן לְבָנוֹת, וְעַל כֵּן אָמַר: ״כָּל חוּם בַּכְּשָׂבִים״ אֵלּוּ הַשְּׁחוֹרוֹת. וּלְפִי שֶׁפֵּרֵשׁ בַּתְּחִלָּה הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלוּאִים בְּלֹא נְקֻדִּים, וּפֵרֵשׁ בָּעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלוּאוֹת בְּלֹא עֲקֻדִּים, עַל כֵּן הֶצְרִךְ לוֹמַר ״כֹּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ״.

לז מַקֵּל לְבְנֶה. מַקֵּל שֶׁל לְבְנֶה, וְהוּא אֶרֶז מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן, כְּלוֹמַר מַטֶּה שֶׁל לְבְנֶה לַח.

וְלוּז וְעַרְמוֹן. פֵּרוּשׁוֹ מַקֵּל מֵאִילָן שֶׁשְּׁמוֹ לוּז וְהוּא שְׁקֵדִים, וּמֵאִילָן עַרְמוֹנִים.

וַיְפַצֵּל בָּהֶן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת. פֵּרוּשׁ קִלַּף בְּאוֹתָם הַמַּקֵּלוֹת מִקְצָת הַקְּלִפּוֹת שֶׁהֵם שְׁחֹרוֹת, וּבִמְקוֹם הַקֻּלָּף נִרְאָה לָבָן וּבְמָקוֹם שֶׁהַקְּלִפָּה עוֹמֶדֶת בּוֹ הוּא שָׁחֹר. זֶהוּ ״מַחְשׂוֹף הַלָּבָן״, הֶחָשׂוּף הוּא הַלָּבָן שֶׁעַל הַמַּקֵּלוֹת. וְהַמַּקֵּלוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר פִּצֵּל הִצִּיג אוֹתָם בָּרָהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם, כְּשֶׁהָיָה רוֹצֶה נְקֻדִּים הָיָה מְקַלֵּף מְקוֹמוֹת מִן הַמַּקֵּלוֹת מִלְּשׁוֹן ״נְקֻדּוֹת הַכֶּסֶף״, כֵּן הָיוּ נְקֻדִּים, מְקוֹם הֶסְרַת הַקְּלִפָּה הָיָה לָבָן וּמְקוֹם הַקְּלִפָּה שָׁחֹר, וְאָז הָיוּ נוֹלָדִים נְקֻדִּים. וּכְשֶׁהָיָה רוֹצֶה עֲקֻדִּים הָיָה מְקַלֵּף מְקְצַת הַמַּקֵּלוֹת לְמַעְלָה, וּמְקְצַת הַמַּקֵּלוֹת לְמַטָּה נִשְׁאַר בָּהֶם הַקְּלוּף. וּכְשֶׁהָיָה רוֹצֶה חוּם בַּכְּבָשִׂים לֹא הָיָה מְקַלֵּף כְּלָל, אַךְ הַגֶּזַע שֶׁהוּא שָׁחֹר נִשְׁאַר בּוֹ, וְאָז הָיוּ נוֹלָדִים שְׁחֹרִים. וּכְשֶׁהָיָה רוֹצֶה בְּרֻדִּים לֹא הָיָה מְקַלֵּף כְּלָל, כִּי הַגֶּזַע הַהוּא הָיָה שָׁחֹר עַשְׁנִי. וְיַעֲקֹב הָיוּ לוֹ מַקֵּלוֹת רַבּוֹת בְּמִינֵי הָאֶרֶז בְּגֶזַע זֶה.

וְהָיָה הָעִנְיָן הַזֶּה לְיַעֲקֹב דְּבַר חָכְמָה וְסוֹד הַטֶּבַע מְעֹרָב בְּנֶגֶס. כִּי הָיָה עִנְיָן טִבְעִי מִצַּד פִּצּוּל הַמַּקֵּלוֹת, וּמִצַּד אַחֵר הָיָה נֶגֶס גְּמוּר, שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹלָדִים כְּפִי הָאֶמְהוֹת, אִם שְׁחוֹרִים שְׁחוֹרִים אִם לְבָנִים לְבָנִים. וְאִם תֹּאמַר שֶׁצִּיּוּר הַמַּקֵּלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן הָיָה גּוֹבֵר עַל הַטֶּבַע הַפָּשׁוּט, מִכָּל מָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם בְּגֶזַע הַמַּקֵּלוֹת שֶׁהוּא הַצִּיּוּר וְאֵין גַּם אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה בְּגֶזַע הָאֶמְהוֹת – אִי אֶפְשָׁר זֶה בְּלֹא נֶס. וְכֵן אָמַר יַעֲקֹב: ״וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי״, בָּא לְלַמֵּד כִּי לוּלֵא הַנֵּס וְסִיּוּעַ אֱלֹהִי לֹא הָיָה הָעִנְיָן נִגְמָר בְּפִצּוּל הַמַּקֵּלוֹת בִּלְבַד. וְכֵן אָמַר עוֹד: ״וַיֹּצֵל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן לִי״, יֵחֵס הָעִנְיָן לֵאלֹהִים שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ לְהַפְלִיא.

לח וַיֶּחֱמְנָה הַנְּקֵבוֹת. **וַיָּחֻמּוּ** הַזְּכָרִים. וְהָיוּ הַצֹּאן מִצַּד אֶחָד מִתְקָרְבוֹת אֶל הָרְהָטִים לִשְׁתּוֹת מַיִם וּמִצַּד אַחֵר הָיוּ מִתְפַּחֲדוֹת מֵהִתְקָרֵב אֶל הַמַּקֵּלוֹת, וְהָיוּ נִרְתָּעוֹת וְשָׁבוֹת לַאֲחוֹרֵיהֶן וְהַזָּכָר בָּא וְרוֹבְעָהּ, וּמִתְקָרֶבֶת אֶל הַמַּיִם וְאָז הָיְתָה צוּרַת הַמַּקֵּלוֹת שֶׁכְּנֶגֶד עֵינֵיהֶן חֲקוּקָה מִצְטַיֶּרֶת בְּלִבָּם וּבְמַחְשַׁבְתָּן בִּשְׁעַת הַחֹמוּם וּמִזֶּה הָיוּ הַנּוֹלָדִים עֲקֻדִּים נְקֻדִּים. זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַתִּלַּדְן הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלָאִים״.

וּמַה שֶּׁאָמַר **לְנֹכַח הַצֹּאן** יְחֹזֵר לְהַצַּנַּת הַמַּקֵּלוֹת, כִּי לְנֹכַח הַצֹּאן הָיָה מַצִּיג הַמַּקֵּלוֹת בְּעֵת שֶׁיֵּחֻמּוּ הַצֹּאן.**וְהָנָּה** הַצֹּאן דִּרְכָּן לֵילֵךְ שְׁנֵי פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, כִּי הֵם יוֹלְדוֹת לַחֲמִשָּׁה חֳדָשִׁים, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: בְּהֵמָה דַּקָּה מִתְעַבֶּרֶת בַּאֲדָר וְיוֹלֶדֶת בְּאָב. וְאוֹתָם הַנּוֹלָדִים בָּרִאשׁוֹנָה הֵם הַמְקֻשָּׁרוֹת, שֶׁהַצֹּאן בְּכֹחוֹ בְּעֵת שֶׁקּוֹשֵׁר וּבוֹעֵט, וְהֵם הַנּוֹלָדִים בָּרִאשׁוֹנָה. וּבַשְּׁנִיָּה הֵם הָעֲטוּפִים תְּשׁוּשֵׁי כֹּחַ, הָאֶמְהוֹת וְהַנּוֹלָדִים מֵהֶן, וּמִתְּשִׁישׁוּתָן אֵין מַשְׁגִּיחִין עַל מַה שֶּׁכְּנֶגְדָּן. וְעַל כֵּן בְּהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא הָיָה מֵשִׂים מַקְלוֹת בָּרְהָטִים, כִּי אִם פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה בִּימֵי נִיסָן הָיָה מַצִּיג הַמַּקֵּלוֹת, אֲבָל בְּהַעֲטִיף הַצֹּאן, בִּימֵי תִּשְׁרֵי, לֹא יָשִׂים כִּי לֹא יִשָּׂאֵר לְלָבָן עַד פָּרְסָה.

וַדַּע כִּי מַה שֶּׁלָּקַח לוֹ יַעֲקֹב מַקֵּל לִבְנֶה, לֹא עָשָׂה זֶה מֵעַצְמוֹ רַק עַל פִּי הַמַּלְאָךְ, כִּי כֵן אָמַר יַעֲקֹב לְרָחֵל וּלְלֵאָה, שֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ: ״שָׂא נָא עֵינֶיךְ וּרְאֵה כָּל הָעַתֻּדִים״ וְגוֹ׳. וְאַחֲרֵי כֵן: ״וַיֹּאמֶר לוֹ יַעֲקֹב מַקֵּל לִבְנֶה״, וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. וְהִנֵּה יַעֲקֹב כְּשֶׁרָאָה הַמַּרְאָה הַזֹּאת בַּחֲלוֹם יָדַע שֶׁהקב״ה עוֹשֶׂה לוֹ נֵס כְּדֵי שֶׁלֹּא יְרַמֶּה אוֹתוֹ לָבָן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: ״וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי״, וְאָמַר: ״לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי״. וְאַחַר שֶׁרָאָה כִּי מִן הַשָּׁמַיִם עוֹזְרִים אוֹתוֹ, הִצִּיג הַמַּקֵּלוֹת הֶהֵם לִשְׁנֵי עִנְיָנִים:

הָאֶחָד, לְהַעֲלִים הַנֵּס וּלְהַסְתִּירוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלֹט בּוֹ עַיִן הָרַע, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר אֱלִישָׁע לְגֵחֲזִי (מלכים ב ד׳:כ״ט): ״וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי תִמְצָא

אִישׁ לֹא תְבָרְכֻנוּ וְכִי יְבָרֵךְ אִישׁ לֹא תַעֲנֻנוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעֲנֹתַי עַל פְּנֵי הַנַּעַר״, וְהָיְתָה כַּוָּנַת אֱלִישָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יַרְבֶּה בְּדָבָרִים עִם בְּנֵי אָדָם וְשֶׁלֹּא יִגָּלֶה שְׁלִיחוּתוֹ וְלֹא יִשְׁלֹט בּוֹ עַיִן הָרַע, וְגַחֲזִי לֹא נִשְׁמַר מִזֶּה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ, וְגָלָה הַדָּבָר, וְשָׁלְטָה בּוֹ עַיִן הָרַע, הוּא שֶׁכָּתוּב (שם): ״לֹא הֵקִין הַנַּעַר״.

וְאַל תִּתְמַהּ בָּזֶה אִם כֹּחַ עַיִן הָרַע גָּדוֹל כָּל כָּךְ שֶׁהוּא שׁוֹלֵט אֲפִילּוּ בִּדְבָרִים שֶׁהַנֵּס מִתְפַּשֵּׁט בָּהֶם, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּלֵידַת הַשְׁבָטִים שֶׁבִּשְׁבִיל דִּבּוּר אֶחָד שֶׁל לֵאָה שֶׁאָמְרָה ״אוֹדֶה אֶת ה׳״, שֶׁנִּתְּנָה הוֹדָאָה בְּבֶן רְבִיעִי עַל שֶׁהִכִּירָה שֶׁנִּטְלָה יוֹתֵר מֵחֶלְקָהּ, שָׁלַט בָּהּ עַיִן הָרַע, הוּא שֶׁכָּתוּב מִיָּד: ״וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת״. וְעוֹד מָצִינוּ בִּבְנֵי יוֹסֵף שֶׁהָיָה הַנֵּס מִתְפַּשֵּׁט בָּהֶם בִּדְבָרִים מִבִּרְכַּת אֲבִיהֶם, שֶׁאָמַר (בראשית מ״ט:כ״ב): ״בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן״, כְּשֶׁאָמְרוּ לִיהוֹשֻׁעַ (יהושע י״ז:י״ד-ט״ו): ״וַאֲנִי עַם רָב אֲשֶׁר עַד כֹּה בֵּרְכַנִי ה׳״, הֵשִׁיב לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ: ״אִם עַם רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיְעָרָה״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: הַחְבִּיאוּ עַצְמְכֶם בַּיְּעָרוֹת כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בָּכֶם עַיִן הָרַע. וְעוֹד, אֵין לְךָ מַעֲשֶׂה נֵס גָּדוֹל כְּעִנְיַן תּוֹרָה, וְשָׁם מָצִינוּ שֶׁשָּׁלְטָה בּוֹ עַיִן הָרַע, וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: לָמָּה נִשְׁתַּבְּרוּ לוּחוֹת רִאשׁוֹנוֹת, לְפִי שֶׁנִּתְּנוּ בְּפוּמְבֵּי שָׁלְטָה בָּהֶן עַיִן הָרַע וְנִשְׁתַּבְּרוּ. לוּחוֹת שְׁנִיּוֹת שֶׁנִּתְּנוּ בְּצִנְעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל״ד:ג׳): ״וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם אִישׁ אַל יֵרֶא בְּכָל הָהָר״ לֹא שָׁלְטָה בָּהֶן עַיִן הָרַע וְלֹא נִשְׁתַּבְּרוּ. וּמִזֶּה עָשָׂה יַעֲקֹב עִנְיַן הַמַּקְלוֹת, שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה טֶבַע, כְּדֵי לְהַעֲלִים מַעֲשֶׂה הַנֵּס, שֶׁלֹּא יָבִינוּ לָבָן וַאֲנָשָׁיו וְשֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בּוֹ עַיִן הָרַע.

הַשֵּׁנִי, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם הַנֵּס עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַטֶּבַע, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיהוֹשֻׁעַ בְּמִלְחֶמֶת הָעַי (יהושע ח׳:ב׳): ״שִׂים לְךָ אֹרֶב לָעִיר מֵאַחֲרֶיהָ״, וְכֵיוָן שֶׁכָּל מִלְחֲמוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיוּ עַל יְדֵי נֵס, מַה לָּהֶם לְאֹרֶב? אֲבָל צִוָּהוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה סִבָּה לַנֵּס.

וְהַנָּה יַעֲקֹב כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ: ״שְׁא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הָעַתּוּדִים הָעֹלִים״ וְגוֹ׳ הֵבִין מִיָּד כִּי לְצֹרֶךְ מָשָׁל וְדִמְיוֹן נֶאֱמַר לוֹ, כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹשֵׁעַ (הושע א׳:ב׳): ״קַח לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים״, שֶׁהֲרֵי הַדָּבָר הַזֶּה מִדִּין תּוֹרָה אָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בּוֹ, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ ז״ל: אָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בְּעוֹף וּבִבְהֵמָה בְּשָׁעָה שְׁנִּזְקָקִין זֶה לָזֶה, וְאִם כְּךָ אֵיךְ יֹאמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ שֶׁיִּסְתַּכֵּל? אֲבָל הָעִנְיָן הָיָה כִּי מִתּוֹךְ הַחֲלוֹם הַזֶּה בָּא יַעֲקֹב לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר וּלְהִתְנַהֵג בְּחָכְמַת הַטֶּבַע בְּעִנְיַן הַמַּקְלוֹת, לֹא לְרַמּוֹת אֶת לָבָן חַס וְשָׁלוֹם אֶלָּא לְהַשְׁמֵר מִלָּבָן שֶׁלֹּא יְרַמֶּהוּ.

וּמִמַּעֲשֶׂה הַטֶּבַע שֶׁבְּפָרָשָׁה זוֹ יֵשׁ לִלְמֹד חִיּוּב בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם שֵׂכֶל וָדַעַת לְקַדֵּשׁ עַצְמָם בְּשָׁעָה שֶׁנִּזְקָקִין עִם נְשׁוֹתֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי אָנוּ רוֹאִים בַּבְּהֵמוֹת צִיּוּר הָעוּבָּר יוֹצֵא כְּפִי צִיּוּר הַמַּחְשָׁבָה. וְעַל כֵּן אָמְרוּ ז״ל: לְעוֹלָם יְקַדֵּשׁ אָדָם אֶת עַצְמוֹ בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ, וּקְדֻשָּׁה זוֹ הִיא טָהֳרַת הַמַּחְשָׁבָה, שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב בְּאִשָּׁה אַחֶרֶת וְלֹא בִּדְבָרִים אֲחֵרִים רַק בְּאִשְׁתּוֹ. וְזֶהוּ קַל וָחֹמֶר שֶׁאֵין עָלָיו תְּשׁוּבָה: אִם הַבְּהֵמוֹת שֶׁאֵין לָהֶם דֵּעָה לְהָבִין תּוֹעֶלֶת הַדָּבָר וְנִזְקוֹ וְאֵינָן עוֹשׂוֹת אֶלָּא מִכֹּחַ הַטֶּבַע, יֵשׁ לָהֶם כֹּחַ לִכְפֹּעַ בַּתּוֹלָדוֹת כְּפִי הַצּוּרָה הַמְצֻטְיֶּרֶת בְּלִבָּם וְהַקָּבוּעַ בְּמַחְשַׁבְתָּם, קַל וָחֹמֶר לִבְנֵי אָדָם אֲשֶׁר לָהֶם כֹּחַ גָּדוֹל בַּנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית לְצַיֵּר בְּמַחְשַׁבְתָּם וּבִלִבָּם הָעֲלִיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים, וְיֵשׁ לָהֶם כַּוָּנָה בְּדַעַת וּבְשֵׂכֶל לְהִתְכַּוֵּן בְּאוֹתוֹ הַצִּיּוּר, שֶׁצְּרִיכִים לְטַהֵר מַחְשְׁבוֹתָם בָּעִנְיַן הַהוּא.

פרק לא

יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, שֶׁנִּגְלָה לְךָ בְּבֵית אֵל.

וְעַל דָּרֶךְ הַקַּבָּלָה, הַמַּלְאָךְ הַזֶּה שֶׁקָּרָא עַצְמוֹ ״אֵל״, הוּא הַטּוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל״ג:י״ט): ״אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ״, וְהוּא הַבַּיִת שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (במדבר י״ב:ז׳): ״בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא״, כִּי טוּב הָאָדָם — בֵּיתוֹ. וְעַל כֵּן אָמַר עַל עַצְמוֹ: ״אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל״, וְכֵן בְּיַעֲקֹב: ״וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל״. וְהִנֵּה הַכָּתוּב הַזֶּה נָכוֹן כְּפִשׁוּטוֹ, כִּי הַמַּלְאָךְ הַזֶּה שֶׁהוּא אֵל הוּא בֵּית אֵל. וְהֶבֶן זֶה.

יט וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת הַתְּרָפִים. דַּעַת הָרַמְבַּ״ן בַּתְּרָפִים כִּי הָיוּ כֵּלִים לְקַבֵּל הַשָּׁעוֹת, וְיִקְסְמוּ לָדַעַת הָעֲתִידוֹת. וְהַמִּלָּה נִגְזָרָה מִלְּשׁוֹן ״נִרְפִּים״, וְיִקָּרְאוּ לָהֶם ״תְּרָפִים״ לְרָמֹז עֲלֵיהֶם כִּי דִּבְרֵיהֶם כְּמוֹ נְבוּאָה ״רָפָה״, תָּבֹא בָּרֹב וּתְכַזֵּב לְעִתִּים רְחוֹקוֹת. וְהָיוּ מְדַבְּרִים מִדֶּרֶךְ חָכְמַת הַשָּׁעוֹת, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (זכריה י׳:ב׳): ״כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן״. וְלָמָּה גְּנָבָה אוֹתָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִגְלוּ לְאָבִיהָ אִם יִשְׁאַל בָּהֶם כִּי בּוֹרֵחַ יַעֲקֹב. וּמַה שֶּׁאָמַר לָבָן לְיַעֲקֹב: ״לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי״, לְאוֹת וּלְעֵד כִּי הַתְּרָפִים הָיוּ אֱלֹהָיו.

וְהִנֵּה לָבָן הָיָה קוֹסֵם וּמְנַחֵשׁ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״נִחַשְׁתִּי״, וְאַרְצוֹ חָרָן הִיא אֶרֶץ קֶדֶם מְלֵאָה קֶסָמִים, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיהו ב׳:ו׳): ״כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם״ וְגוֹ׳. גַּם בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם מִשָּׁם הָיָה, הוּא שֶׁכָּתוּב (במדבר כ״ג:ז׳): ״מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ מוֹאָב מֵהַרְרֵי קֶדֶם״.

וְכָתַב רַבִּי אַבְרָהָם ז״ל: הַקָּרוֹב אֵלַי שֶׁהַתְּרָפִים הָיוּ עַל צוּרַת בֶּן אָדָם, וְהִיא צוּרָה עֲשׂוּיָה לְקַבֵּל כֹּחַ הָעֶלְיוֹנִים, וְלֹא אוּכַל לְפָרֵשׁ, וְהָעֵד בָּזֶה הַתְּרָפִים שֶׁשָּׁמָה מִיכַל בַּמִּטָּה עַד שֶׁחָשְׁבוּ שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת שֶׁהוּא דָּוִד. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (הושע ג׳:ד׳): ״וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים״, שֶׁלֹּא יַעַבְדוּ אֶת ה׳ וְלֹא עֲבוֹדָה זָרָה, עַד כָּאן.

וַיְבַקֵּשׁ חֲנַנְאֵל כָּתַב כִּי מַה שֶּׁגָּנְבָה אוֹתָם כְּדֵי שֶׁיַּחְזֹר בּוֹ וְשֶׁיֹּאמַר: אֱלוֹהַּ הַגָּנוּב אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, כְּדַבֵּר יוֹאָשׁ שֶׁאָמַר (שופטים ו׳:ל״א): ״אִם אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת מִזְבְּחוֹ״. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (יחזקאל כ״ח:ט׳): ״הֶאָמוֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים אָנִי לִפְנֵי הֹרְגֶךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֵל בְּיַד מְחַלְלֶיךָ״.

וּבַמֶּדְרָשׁ: לָמָּה גְּנָבָה אוֹתָם, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מַגִּידִים שֶׁיַּעֲקֹב בּוֹרֵחַ. וְכִי הַתְּרָפִים מְדַבְּרִים? וַהֲלֹא כְּתִיב (תהלים קי״ה:ז׳): ״לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם״! אָמַר לֵיהּ: אֵין,

דִּכְתִיב (זכריה י׳:ב׳): ״כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן״. כֵּיצַד עוֹשִׂין? מְבִיאִים אָדָם בְּכוֹר וְשׁוֹחֲטִין אוֹתוֹ וּמוֹלְחִין אוֹתוֹ בְּמֶלַח וּבְבָשָׂמִים, וְכוֹתְבִין עַל צִיץ שֶׁל זָהָב שֵׁם רוּחַ טֻמְאָה, וּמַנִּיחִים הַצִּיץ בְּכִשּׁוּף תַּחַת לְשׁוֹנוֹ, וְנוֹתְנִים אוֹתוֹ בַּקִּיר וּמַדְלִיקִים לְפָנָיו נֵרוֹת וּמִשְׁתַּחֲוִים לוֹ, וּמְדַבֵּר עִמָּהֶם בְּלַחַשׁ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן״. וּמַה שֶּׁגְּנָבָה אוֹתָם כְּדֵי לַעֲקֹר עֲבוֹדָה זָרָה מִבֵּית אָבִיהָ. וְכֵן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִבְטִיחַ לָבָנִיהָ לְהַעֲבִיר עֲבוֹדָה זָרָה מִן הָעוֹלָם, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה ב׳:י״ח): ״וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף״.

כב וַיַּגֶּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי. הָיָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים בֵּין צֹאן יַעֲקֹב לְצֹאן לָבָן, וּכְשֶׁהָלַךְ הַמַּגִּיד לְהַגִּיד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לָקַח לָבָן אֶת אֶחָיו עִמּוֹ וְחָזַר מִמְּקוֹם הַצֹּאן עַד פַּדָּן, הֲרֵי שִׁשָּׁה יָמִים, שְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁל מַגִּיד וּשְׁלֹשָׁה שֶׁל חֲזָרַת לָבָן, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִשִּׂיגוֹ, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים״. נִמְצָא כָּל מַה שֶּׁהָלַךְ יַעֲקֹב בְּשִׁשָּׁה יָמִים הָלַךְ לָבָן בְּיוֹם אֶחָד, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ״י. וְאִפְשָׁר שֶׁהִתְחִיל יַעֲקֹב לִנְסוֹעַ מִפַּדָּן אֲרָם בְּיוֹם רִאשׁוֹן, וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ הָלַךְ לָבָן וְהִשִּׂיגוֹ הָיָה יוֹם שַׁבָּת.

כט יֶשׁ לְאֵל יָדִי. הָרְשָׁעִים מִתְהַלְּלִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וְכֵן לָבָן הָרָשָׁע הָיָה מִתְהַלֵּל בְּכָאן בְּמַעֲשֶׂה רָע. וּמַה שֶּׁאָמַר: ״יֶשׁ לְאֵל יָדִי״ דָּבוּק עִם ״וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם״. אָמַר, יֶשׁ לְאֵל יָדִי כָּל הָעֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁהָיִיתָ בְּבֵיתִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע, שֶׁלֹּא הָיָה לִי מוֹנֵעַ, שֶׁהֲרֵי אֱלֹהֵי אֲבִיכֶם לֹא נִרְאָה לִי מֵעוֹלָם עַד אֶמֶשׁ, וְזֶה לְאוֹת כִּי אֵין כַּוָּנָתִי רָעָה עִמָּכֶם. וְעַתָּה שֶׁהָלַכְתָּ מִסִּבַּת שֶׁנִּכְסַפְתָּ לְבֵית אָבִיךָ, לָמָּה גָּנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי? וְכָפַל הָאֲמִירָה בַּכָּתוּב לְחַזֵּק, כְּלוֹמַר בַּאֲמִירָה מֻחְלֶטֶת.

מִטּוֹב עַד רָע. טוֹבָתוֹ הָיָה רַע אֵצֶל יַעֲקֹב, שֶׁהֲרֵי אִם חָשַׁב לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ טוֹבָה שֶׁלֹּא יַהַרְגֵהוּ אֶלָּא שֶׁיִּטּוֹל מִטּוּבוֹ, הָיָה זֶה רַע אֵצֶל יַעֲקֹב, לְכָךְ הֶצְרַךְ לוֹמַר: ״מִטּוֹב עַד רָע״. וְכָמוֹהוּ (יחזקאל כ״א:ח׳): ״וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע״ – צַדִּיק לַבַּעַל וְרָשָׁע לַבַּעַל. וְהָעֵד עַל פֵּרוּשׁ זֶה, שֶׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב: ״לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי וְגוֹ׳ כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי״, כִּי הוּא הַטּוֹב שֶׁחָשַׁבְתָּ עָלַי.

ל כִּי נִכְסֹף נָכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ. כָּפַל הַלָּשׁוֹן לְרַמֵּז כִּי נִכְסַף לְאָבִיו וְנִכְסַף לָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה, כִּלְשׁוֹן (תהילים פ״ד:ג׳) ״נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת אֱלֹהָי״.

וַיִּתֶּכֶן לוֹמַר כִּי תּוֹסֶפֶת הַהֵ״א רֶמֶז לַכָּבוֹד שֶׁכָּתוּב בּוֹ (ישעיהו ס״ד:י׳): ״בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ״. וְאָלָיו הָיָה נִכְסָף, כִּי ״בֵּית קָדְשֵׁנוּ״ הוּא הַכָּבוֹד, ״וְתִפְאַרְתֵּנוּ״ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל. וּכְתִיב (תהילים צ״ו:ו׳): ״עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ״, וְהֶבֶן זֶה. וּמִי שֶׁלֹּא נִכְסַף אֵלָיו הוּא הַחוֹטֵא. וְכַלָּשׁוֹן הַזֶּה מָצִינוּ שֶׁהוֹכִיחַ הַנָּבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר לֹא הָיוּ נִכְסָפִים לִירֹאַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּשְׁמִירַת מִצְוֹתָיו, הוּא שֶׁאָמַר (צפניה ב׳:א׳): ״הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשׁוּ הַגּוֹי לֹא נִכְסָף״.

לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה. מִן הַחֹרֶם הַזֶּה נֶעֶנְשָׁה רָחֵל שֶׁמֵּתָה בַּדֶּרֶךְ. וּמִכָּאן שֶׁיֵּשׁ לְאָדָם לְזַהֵר מֵעֹנֶשׁ הַצַּדִּיקִים וּמִקִּלְלָתָם.

נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח לָךְ. זֶה יוֹרֶה עַל אֱמוּנָתוֹ וּמַעֲלָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים שֶׁאֵינָם חוֹמְדִים מָמוֹן אֲחֵרִים וַאֲפִלּוּ מִן הַקְּרוֹבִים. כִּי יַעֲקֹב שֶׁעָמַד בְּבֵית חָמִיו עֶשְׂרִים שָׁנָה וְנִתְבָּרֵךְ בִּגְלָלוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עָלָיו לָבָן עַצְמוֹ: ״נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה׳ בִּגְלָלֶךָ״, הָיָה מַרְשֶׁה לְחָמִיו לְהִכָּנֵס בְּכָל אָהֳלָיו וְכָל חֵפֶץ שֶׁיִּבְיֹּר שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ שֶׁיְּקֻחֵנוּ לְעַצְמוֹ. זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״הַכֶּר לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח לָךְ״. וְכֵן הִזְכִּיר לְמַטָּה: ״כִּי מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל כֵּלַי מַה מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי בֵיתֶךָ״. בֹּא וּרְאֵה הַצַּדִּיקִים כַּמָּה הֵם מִתְרַחֲקִים מִן הַגָּזֵל.

לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה. אַחַר שֶׁהִזְכִּיר ״וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת״, לָמָּה הֶצְרַךְ לוֹמַר: ״וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה״, הָיָה לוֹ לוֹמַר: ״וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת״.

אֲבָל יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי אֹהֶל לֵאָה הָיָה גָּדוֹל מִכֻּלָּן עַד שֶׁהָיָה אֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת בְּתוֹכוֹ, וּמִשָּׁיָצָא מֵאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת עֲדַיִן הָיָה עוֹמֵד בְּאֹהֶל לֵאָה, וּלְכָךְ הֶצְרַךְ לוֹמַר: ״וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה״.

וְהַנָּה לְדַעַת רַשִׁ״י ז״ל הָיוּ כֻּלָּם שִׁלְשָׁה אֹהָלִים, כִּי אֹהֶל יַעֲקֹב הוּא אֹהֶל, רָחֵל וְאֹהֶל לֵאָה הֲרֵי שְׁנַיִם, וְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת הֲרֵי שְׁלֹשָׁה אֹהָלִים. אֲבָל לְדַעַת הָרַמְבַּ״ן ז״ל הָיוּ חֲמִשָּׁה אֹהָלִים: אֹהֶל יַעֲקֹב בִּפְנֵי עַצְמוֹ, כִּי שָׁם תֹּאכַלְנָה עִמּוֹ הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים עַל שֻׁלְחָנוֹ, וְאֹהֶל לֵאָה הֲרֵי שְׁנַיִם, וְאֹהֶל רָחֵל הֲרֵי שְׁלֹשָׁה, וְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת, כְּלוֹמַר לְכָל אַחַת מִשְׁתֵּי הָאֲמָהוֹת. וְאָמַר כִּי זֶה מִצְּנִיעוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁיִּהְיוּ לוֹ אַרְבָּעָה אֹהָלִים לְאַרְבַּע נָשִׁים, לְכָל אַחַת אֹהֶל מְיֻחָד, כְּדֵי שֶׁלֹּא תֵּדַע הָאַחַת בְּבוֹאוֹ אֶל רְעוּתָהּ, כִּי זֶה אָסוּר מִן הַתּוֹרָה.

לה כִּי לֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ. זֶה יוֹרֶה כִּי קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה הָיוּ הַקַּדְמוֹנִים נוֹהֲגִים טֻמְאָה בְּעִנְיַן הַנִּדָּה וּמַחֲזִיקִין אוֹתָהּ בְּטֻמְאָה כְּטֻמְאַת הַמֵּת, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בַּנִּדָּה: אָסוּר לִשְׁאוֹל בִּשְׁלוֹמָהּ שֶׁל נִדָּה, רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: אֲפִלּוּ הַדִּבּוּר הַיּוֹצֵא מִפִּיהָ טָמֵא, וְאָסוּר לְדָרֹךְ עֲפָרָהּ שֶׁהוּא טָמֵא כַּמֵּת, וְאָסוּר לֵהָנוֹת בְּמַעֲשֶׂה יָדֶיהָ. וְעַל כֵּן הֶחֱרִישׁ לָבָן וְלֹא דִּבֶּר עִמָּהּ כְּלָל.

לח רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ. בִּזְכוּתִי, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ג:כ״ו): ״לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ״.

וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי. כְּדֶרֶךְ הָרוֹעִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ל״ד:ג׳): ״אֶת הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ״.

לט טֶרֶף לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ. כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא אֵרַע בָּהֶם שׁוּם בְּהֵמָה שֶׁיִּטְרְפֶנָּה חַיָּה רָעָה, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ז:ל״ג): ״חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרוֹף טֹרַף יוֹסֵף״. וּכְתִיב (נחום ב׳:י״ג): ״אַרְיֵה טוֹרֵף בְּדֵי גּוֹרוֹתָיו״.

אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה. מִלְּשׁוֹן (שופטים כ׳:ט״ז) ״אֶל הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִיא״. כְּלוֹמַר נִתְחַיַּבְתִּי לְשַׁלֵּם אוֹתָהּ וְאִם חָסְרָה לְעַצְמִי חָסְרָה, וְכֵן (מלכים א א׳:כ״א): ״וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים״.

מִיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה. הָאֲבוּדָה, שֶׁאֲנִי שׁוֹמֵר שָׂכָר וַאֲנִי חַיָּב בָּהּ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ל״ד:ד׳): ״וְאֶת הַנִּדַּחַת לֹא הֲשֵׁבוֹתֶם וְאֶת הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם״, שֶׁכֵּן הַנָּבִיא מוֹכִיחַ לְרוֹעֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַרְעִיתָם וּמוֹכִיחָן עַל הַדְּבָרִים שֶׁהֵם חַיָּבִים בָּהֶם. וְיָבֹאר יַעֲקֹב הַהַצָּלָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהָיְתָה לוֹ בְּמִקְנֵהוּ, בֵּין מִצַּד שְׁמִירָתוֹ הַגְּדוֹלָה בֵּין מִצַּד הַנֵּס, וְכֵן:

גְּנַבְתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לָיְלָה. אֲנִי חַיָּב בָּהּ, שֶׁהֲרֵי שׁוֹמֵר שָׂכָר חַיָּב בִּגְנֵבָה וַאֲבֵדָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ב:י״א): ״וְאִם גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: וּמַה גְּנֵבָה שֶׁקְּרוֹבָה לְאֹנֶס חַיָּב, אֲבֵדָה לֹא כָל שֶׁכֵּן? וּבֹאֵר יַעֲקֹב בְּכָאן שֶׁהַכֹּל הָיָה מְשֻׁלָּם מִשֶּׁלּוֹ, הָאֲבֵדָה וְהַגְּנֵבָה, וַאֲפִלּוּ הַטְּרֵפָה שֶׁהַשּׁוֹמֵר פָּטוּר מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות שם): ״הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם״ – הָיָה יַעֲקֹב מְשֻׁלָּם.

מא זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט עֲבַדְתִּיךָ בֶּאֱמוּנָה גְּדוֹלָה כָּזֹאת וְהָיָה לְךָ לָחוּשׁ לִכְבוֹדִי, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁאֲנִי חֲתָנְךָ שֶׁעֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנוֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ, וְאַתָּה לֹא כֵן עִמָּדִי, כִּי תַּחֲלִיף מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים.

וּבְאוּר הָעִנְיָן כִּי הָיָה מַחֲלִיפוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, וְזֶה ״עֲשֶׂרֶת מֹנִים״, כְּלוֹמַר עֲשָׂרָה מְנִינִים, שֶׁהֲרֵי שֵׁשׁ שָׁנִים עָבַד אוֹתוֹ בַּצֹּאן, וְשָׁנָה רִאשׁוֹנָה עָמַד כְּךָ שֶׁהָיוּ עֲקֻדִּים וּנְקֻדִּים וּטְלֵאִים, אֲבָל מִשָּׁנָה רִאשׁוֹנָה וָאֵילָךְ הָיָה מַחֲלִיפוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה שְׁתֵּי פְּעָמִים מֵעֲקֻדִּים לִנְקֻדִּים וּמִנְּקֻדִּים לִטְלֵאִים, שֶׁהֲרֵי בְּהֵמָה דַּקָּה יוֹלֶדֶת שְׁתֵּי פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, וַהֲרֵי לְךָ עֲשָׂרָה מְנִינִים בְּחָמֵשׁ שָׁנִים.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, ״זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה״ כְּמוֹ (שמות ט״ו:ב׳) ״זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ״, וְכֵן (שם יג) ״בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה׳ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם״. וּלְפִי שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר לְמַעְלָה: ״זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ״ לֹא הָיָה צָרִיךְ לַחְזֹר ״זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ״. אֲבָל הָעִנְיָן כִּי לְמַעְלָה יָדַבֵּר עַל עַצְמוֹ וְעַתָּה יְדַבֵּר עַל עַצְמוֹ וְעַתָּה יְדַבֵּר בַּשְּׁכִינָה, כִּי הָיָה ה׳ יִתְעַלֶּה עִמּוֹ כָּל עֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁהָיָה בְּבֵיתוֹ. וּמִזֶּה סָמַךְ לוֹ: ״לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי״, וְהָבֵן זֶה.

מב וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִי שֶׁמְּפַחֵד מִמֶּנּוּ יִצְחָק הָיָה בְּעֶזְרִי, וְזֹאת כְּוָנַת אוּנְקְלוֹס.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרֵשׁ ״וּפַחַד יִצְחָק״ רֶמֶז לְיוֹם הָעֲקֵדָה אוֹ לְיוֹם הַבְּרָכָה, כִּי שָׁם חָרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדוֹלָה, שֶׁרָאָה גֵּהִנֹּם תַּחְתָּיו, וְאָז קְיֵם בִּרְכָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁאָמַר (בראשית כ״ז:ל״ג): ״גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה״. וְהוּא שֶׁאָמַר: ״כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי״, כְּלוֹמַר לוּלֵא אוֹתוֹ פַּחַד שֶׁהָיָה בִּשְׁבִילִי וּלְתוֹעַלְתִּי.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, ״וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי״ בְּמִדָּתִי, וְעִם זֶה הִזְכִּיר שְׁלֹשׁ מִדּוֹת הָאָבוֹת כַּסֵּדֶר. וְכֵן הִזְכִּיר עוֹד כַּסֵּדֶר הַזֶּה בַּתְּפִלָּה כְּנֶגֶד עֲשָׂו. וּמַה שֶּׁאָמַר תְּחִלָּה: ״לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי״ – עַל יִצְחָק אָבִיו אָמַר כֵּן. וְאַחֲרָיו הִזְכִּיר אַבְרָהָם, לְפִי שֶׁחַיָּב אָדָם בְּכִבּוּד אָבִיו יוֹתֵר מִכִּבּוּד זְקֵנוֹ. אַחֲרֵי כֵן הִזְכִּיר בְּפֵרוּשׁ ״פַּחַד יִצְחָק״ כְּסֵדֶר הַמִּדּוֹת.

וְהָרַמְבַּ״ן כָּתַב: **וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי** עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת יָבֹא הַלָּשׁוֹן כִּפְשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ, וְהוּא מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה. וּמִמֶּנּוּ אָמַר הַכָּתוּב (הושע ג׳:ה׳): ״אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה׳ אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל ה׳ וְאֶל טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים״. יֹאמַר כִּי יְבַקְּשׁוּ הָרַחֲמִים וּמִדַּת הַדִּין שֶׁל מַטָּה וְיָבִיאוּ פַּחַד יִצְחָק אֶל ה׳ וְאֶל טוּבוֹ הַנִּזְכָּרִים, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

אֶת עָנְיִי וְאֶת יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ. וַיּוֹכַח אוֹתְךָ אֶמֶשׁ, שֶׁלֹּא חָרַגְתָּנִי. וְאִם כֵּן זְכוּת יְגִיעַ כַּפַּיִם הִצִּילוֹ מִן הַהֲרִיגָה וּזְכוּת יְרֵאַת שָׁמַיִם הִצִּיל מָמוֹנוֹ. זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם״ וְגוֹ׳. וּמִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד: גָּדוֹל הַנֶּהֱנֶה מִיגִיעוֹ יוֹתֵר מִירֵא שָׁמַיִם.

מג הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי. כָּתַב רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז״ל: כִּזֵּב לָבָן בְּאָמְרוֹ ״וְהַבָּנִים בָּנַי״, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁאָמְרוּ ״בְּנֵי בָנִים הֲרֵי הֵם כְּבָנִים״ לֹא אָמְרוּ כֵּן עַל בְּנֵי בָּנוֹת. וְכֵן בְּמַה שֶׁאָמַר ״וְהַצֹּאן צֹאנִי״, שֶׁהֲרֵי הוּא נְתָנָם לוֹ בִּשְׂכַר טָרְחוֹ וַעֲמָלוֹ. וְכֵן בְּמַה שֶׁאָמַר ״וְכֹל אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לִי הוּא״, וַהֲרֵי אָמַר לוֹ יַעֲקֹב ״כִּי מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל כֵּלַי מַה מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי בֵיתֶךָ״, וְלֹא מָצָא מַעֲנֶה. וְהָעִנְיָן הַזֶּה כְּעִנְיַן בֶּן הַדַּד שֶׁאָמַר לְאַחְאָב (מלכים א כ׳:ג׳): ״כֹּה אָמַר בֶּן הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי הֵם״. וּכְתִיב: ״דְּעוּ נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מְבַקֵּשׁ״.

וְהִנֵּה עַל דְּבַר יַעֲקֹב שֶׁאָמַר לְלָבָן: לָמָּה דָלַקְתָּ אַחֲרַי, הֵשִׁיב לָבָן: ״הַבָּנוֹת בְּנֹתַי״, כִּי בָּאתִי אַחֲרֶיךָ לִרְאוֹת בְּנוֹתַי.

וְלִבְנוֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם. מָה אֶעֱשֶׂה טוֹבָה לָהֶן אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ, אֲבָל אֵיטִיב לָהֶן שֶׁתִּכְרֹת לִי בְּרִית שֶׁלֹּא תְּעַנֶּה אוֹתָן וְלֹא תִקַּח נָשִׁים עַל בְּנוֹתַי. **וּבְמִדְרָשׁ:** ״הַבָּנוֹת בְּנֹתַי״, ״הַבָּנוֹת״ – שְׁתַּיִם ״בְּנֹתַי״ – שְׁתַּיִם, הֲרֵי אַרְבַּע. וְנִרְאֶה מִזֶּה כִּי גַּם בִּלְהָה וְזִלְפָּה הָיוּ בְּנוֹתָיו מִפְּנֵי מֶה אִשָּׁה אַחַת אוֹ מְגֻדֶּלֶת בְּבֵיתוֹ.

מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים. לְאֶחָיו שֶׁל לָבָן. וְכֵמוֹהוּ (בראשית מ״ז:ג׳): ״וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְאֶחָיו מַה מַּעֲשֵׂיכֶם״, לְאֶחָיו שֶׁל יוֹסֵף.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״לְאֶחָיו״ אֵלּוּ בָּנָיו, וְהָיָה קוֹרֵא אוֹתָם אֶחָיו שֶׁהָיוּ גִּבּוֹרִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ צַדִּיקִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ.

וְהַגָּזָה יַעֲקֹב הֵרִים אֶבֶן לְמַצֵּבָה וְצִוָּה לַאֲחֵי לָבָן שֶׁיִּלְקְטוּ אֲבָנִים כְּמוֹתוֹ שֶׁיִּהְיוּ מַצֵּבוֹת וְלֹא אָמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ גַּל, אֲבָל הֵם לָקְטוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ גָּל, וְהָיְתָה כְּוָנָתָם כְּלַפֵּי אֻמּוֹנָתָם וַעֲבוֹדָתָם שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים הַחַמָּה וְהָיוּ דּוֹרְשִׁים בְּעַד הַחַיִּים אֶל הַמֵּתִים. וְעַל כֵּן הִזְכִּיר בַּכָּתוּב ״גַּל״ שְׁנֵי פְּעָמִים, שֶׁהֲרֵי הָיָה יָכוֹל לוֹמַר: ״וַיֹּאכְלוּ שָׁם עָלָיו״, אֲבָל עָשָׂה כֵּן כְּדֵי לְרַמֵּז כַּוָּנָתָם בְּשֵׁם ״גַּלְגַּל״, כְּלוֹמַר גַּלְגַּל חַמָּה. וְנִתְבָּאֵר עִנְיָנוֹ בְּאוֹתוֹ שֵׁם שֶׁקָּרָא לוֹ לָבָן: ״יְגַר שָׂהֲדוּתָא״, חֶשְׁבּוֹנוֹ ״גַּלְגַּל חַמָּה״, וְהוּא הָיָה אֱלוֹהוֹ שֶׁהִזְמִינוֹ לְעֵד, כִּי שִׁנּוּי הַלָּשׁוֹן מוֹרֶה עַל עִנְיָן חָדוּשׁ בְּלִי סָפֵק. וְאוּלַי הַתַּרְפִּים הָיוּ מְקַבְּלִים כֹּחַ בְּמַזָּלוֹת הַחַמָּה, וְעַל כֵּן אָמַר לָבָן: ״הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ״ לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן. וְהִזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל הקב״ה כְּלַפֵּי אֻמּוֹנַת יַעֲקֹב.

וְהַזְכִּיר בָּזֶה שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם: מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת רַחֲמִים, הִזְכִּיר תְּחִלָּה מִדַּת רַחֲמִים בְּרָמְז, זֶהוּ שֶׁאָמַר ״וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינָךְ״, וּמִלַּת ״וְהָיָה״ הֵם אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, וְזֶהוּ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ״י ז״ל: ״וְהָיָה לְעֵד״ – זֶה הקב״ה. וְהִזְכִּיר עוֹד בְּפֵרוּשׁ ״יְצָף ה׳ בֵּינִי וּבֵינָךְ״. וְאַחֲרֵי כֵן הִזְכִּיר מִדַּת הַדִּין וְאָמַר: ״אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ״. וּמִזֶּה אָמַר: ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵינוּ״; ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם״ – מִדַּת הָרַחֲמִים, וּמִדַּת הַדִּין שֶׁהִזְכִּיר: ״וֵאלֹהֵי נָחוֹר״, גַּלְגַּל חַמָּה שֶׁהוּא אֱלוֹהוֹ שֶׁרָמַז לוֹ בְּשֵׁם ״גַּל״. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם״ קֹדֶשׁ ״וֵאלֹהֵי נָחוֹר״ חֹל.

וְיָרְדוּ כִּי כָּל מַה שֶּׁנִּקְרָא כָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ ״גַּלְגַּל״ הָיָה רָאוּי לְהִקָּרֵא ״גַּל״, שֶׁהוּא לְשׁוֹן גּוֹבַהּ. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְגֹבַהּ הַגַּלְגַּלִּים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה תִּפְעָל״ (איוב י״א:ח׳), אֲבָל נִכְפְּלָה הַמִּלָּה לְהוֹרוֹת עַל הֶקֵּף סְבוּבָם וּתְנוּעָתָם, וְעוֹד לְהוֹרוֹת שֶׁפְּעֻלּוֹתֵיהֶם וְכֹחוֹתֵיהֶם מִשְׁתַּנִּים זֶה לְעֻמַּת זֶה.

מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר. נִמְשָׁךְ לְמַעְלָה לְמִלַּת קָרָא, יֹאמַר, **וְהַמִּצְפָּה** קָרָאהּ מִצְפָּה **אֲשֶׁר אָמַר יְצָף ה׳**, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (שופטים י״א:כ״ט): ״אֶת מִצְפֵּה גִּלְעָד״.

נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה. אַחַר אֲשֶׁר אָמַר ״אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ״ לָמָּה הֵצְרִךְ לַחֲזֹר וְלוֹמַר ״עֵד הַגַּל הַזֶּה״? אֲבָל עָשָׂה כֵּן כְּדֵי לְהָעִיד בָּזֶה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וְכֵן אָמַר שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא לְיִשְׂרָאֵל (שמואל א י״ב:ה׳): ״עֵד ה׳ בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ״.

אִם אֲנִי לֹא אֶעֱבוֹר אֵלֶיךָ. פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר אֲנִי. וְהַעֲבָרָה זוֹ לְרָעָה, כְּמוֹ שֶׁמּוֹכִיחַ סוֹף הַכָּתוּב, כִּי כֵן מָצִינוּ לְשׁוֹן הַעֲבָרָה בְּעִנְיַן מִלְחָמָה (ויקרא כ״ו:ו׳): ״וְחֶרֶב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם״. וְהַבְּרִית שֶׁכָּרְתוּ שְׁנֵיהֶם הוּא שֶׁלֹּא יַעֲבֹר זֶה בִּגְבוּלוֹ שֶׁל זֶה, כִּי הַגִּלְעָד גְּבוּל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ד:א׳): ״וַיַּרְאֵהוּ ה׳ אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן״, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״לְרָעָה״, כְּלוֹמַר עַל מְנָת לְהַזִּיק זֶה לָזֶה. וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: לְרָעָה אִי אַתָּה עוֹבֵר אֲבָל אַתָּה עוֹבֵר לִפְרַקְמַטְיָא. וּבִלְעָם הָרָשָׁע שֶׁהָיָה מִזֶּרַע לָבָן וּמֵחָרָן אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם עִירוֹ, הִתְחִיל לַעֲבֹר עַל הַבְּרִית הַזֶּה, הוּא שֶׁכָּתוּב (דברים כ״ג:ה׳): ״וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר״ וְגוֹ׳. וְאַחֲרָיו כּוֹשַׁן רִשְׁעָתַיִם, הוּא שֶׁכָּתוּב (שופטים ג׳:ח׳): ״וַיִּחַר אַף ה׳ בְּיִשְׂרָאֵל״ וְגוֹ׳. וְעַל זֶה הֻתַּר לְדָוִד לְהִלָּחֵם בּוֹ בְּהַצּוֹתוֹ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם, וּכְתִיב (שמואל ב ח׳:ו׳): ״וַיָּשֶׂם דָּוִד נְצִיבִים בַּאֲרָם״.

וְדַע כִּי אֲרַם נַהֲרַיִם הוּא דַּמֶּשֶׂק, וְנִקְרָא אֲרַם נַהֲרַיִם עַל שֵׁם שְׁנֵי נְהָרוֹת שֶׁבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ה׳:י״ב): ״הֲלֹא טוֹב אֲמָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק״, וְעָלָיו נֶאֱמַר לְאֵלְיָהוּ (מלכים א י״ט:ט״ו): ״לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדִּבְרָה דַמֶּשֶׂק וּמָשַׁחְתָּ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם״.

נג אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם. שִׁעוּר הַכָּתוּב: אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר שֶׁהוּא אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם תֶּרַח, יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵינוּ.

פרק לב

ב וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. הַנִּזְכָּרִים בְּרֹאשׁ הַפָּרָשָׁה שֶׁהָיוּ עוֹלִים וְיוֹרְדִים בּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״כַּאֲשֶׁר רָאָם״, כְּלוֹמַר הִכִּירָם שֶׁכְּבָר רָאָם. וְכֵן כָּתוּב בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל י׳:ט״ו): ״הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי״ וְגוֹ׳. וּלְפִי מַה שֶּׁהִתְחִיל בְּיַעֲקֹב וְאָמַר: ״הָלַךְ לְדַרְכּוֹ״, הָיָה רָאוּי לוֹמַר: ״וַיִּפְגַּע בְּמַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״, אֲבָל הָיָה זֶה לְמַעֲלַת יַעֲקֹב, כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר: ״פָּגְעוּ אֲנָשִׁים בַּמֶּלֶךְ״, וְהַפְּגִיעָה הַזֹּאת הָיְתָה לִשְׁמֹר אוֹתוֹ, כְּעִנְיַן הֶאָמוּר בַּצַּדִּיקִים (תהילים צ״א:י״א): ״כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ״. וְאָמְרוּ בְּמִדְרָשׁ: מִי גָּדוֹל, הַשּׁוֹמֵר אוֹ הַנִּשְׁמָר? הֱוֵי אוֹמֵר הַנִּשְׁמָר, שֶׁנֶּאֱמַר: ״לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ״. ״עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ״ – מִי גָּדוֹל, הַנּוֹשֵׂא אוֹ הַנָּשׂוּא? הֱוֵי אוֹמֵר הַנָּשׂוּא. וְכֵן בְּכָאן, מִי גָּדוֹל, הַפּוֹגֵעַ אוֹ הַנִּפְגָּע? הֱוֵי אוֹמֵר הַנִּפְגָּע. וְכֵן מָצִינוּ בְּאֱלִישָׁע, שֶׁכָּתוּב (מלכים ב ו׳:ט״ו): ״וַיַּשְׁכֵּם מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֱלֹהִים לָקוּם וַיֵּצֵא וְהִנֵּה חַיִל סוֹבֵב אֶת הָעִיר וְסוּס וָרֶכֶב וַיֹּאמֶר נַעֲרוֹ אֵלָיו אֲהָהּ אֲדֹנִי אֵיכָה נַעֲשֶׂה״, וּכְתִיב: ״וַיֹּאמֶר אַל תִּירָא כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אִתָּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם״, וּכְתִיב: ״וַיִּפְקַח ה׳ אֶת עֵינֵי הַנַּעַר וַיַּרְא וְהִנֵּה הָהָר מָלֵא סוּסִים וְרֶכֶב אֵשׁ סְבִיבֹת אֱלִישָׁע״.

ג וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם. שְׁתֵּי מַחֲנוֹת: מַחֲנֵה יַעֲקֹב וּמַחֲנֵה הַמַּלְאָכִים. וְהִשְׁוָה הַכָּתוּב מַחֲנֵהוּ לְמַחֲנֵה הַמַּלְאָכִים, כִּי הַצַּדִּיקִים בָּאָרֶץ כַּמַּלְאָכִים בַּשָּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם.

אוֹ יִרְמֹז **מַחֲנָיִם** עַל הֶעָתִיד לִהְיוֹת בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, כִּי שָׁם יָרְדוּ הַמַּלְאָכִים לְרִבָבוֹת, וּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שִׁשִּׁים רִבּוֹא שֶׁיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ. וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: ״מַחֲנֵה

אֱלֹהִים זֶה״, שִׁשִּׁים רִבּוֹא הָיוּ כְּנֶגֶד מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל. וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (שיר ז׳:א׳): ״שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה בָּךְ מַה תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם״.

ד מַעְיַן נִרְפָּשׁ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע. אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד (משלי כה, כו)

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הוֹדִיעָנוּ בְּכָאן (משלי כ״ה) מַעֲלַת הַצַּדִּיק, כִּי הַצַּדִּיק כְּשֶׁהוּא נִמְסָר וְנוֹפֵל בְּיַד הָרָשָׁע וְהוּא מִתְמוֹטֵט לְפָנָיו, אוֹתָהּ הִתְמוֹטְטוּת הִיא לְשֶׁעָה, אֵינָהּ לְעוֹלָם, וְעָתִיד לְהִנָּצֵל מִיָּד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ד:ט״ז): ״כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם״, וְסוֹפוֹ שֶׁיִּחָזֵר לְמַעֲלָתוֹ וְלִכְבוֹדוֹ. וּלְמָה הוּא דּוֹמֶה, לְמַעְיָן שֶׁדּוֹלְחִין וְרוֹמְסִין בְּרֶגֶל וְחוֹזֵר עָכוּר לְשָׁעָה, שֶׁאוֹתוֹ עֲכִירוּת אֵינוֹ לְעוֹלָם וְאֵין לוֹ קַיָּמָא, כִּי עָתִיד הוּא שֶׁיַּחֲזוֹר לְצָלִילוּתוֹ, כֵּן הַצַּדִּיק לֹא יוּכַל הָרָשָׁע לְהַשְׁפִּיל כְּבוֹדוֹ וְלֹא לְהַפִּיל אוֹר פָּנֵי מַעֲלָתוֹ שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר בְּצִדְקָתוֹ כְּשֶׁהָיָה, כְּשֵׁם שֶׁהַמַּעְיָן לֹא יוּכַל אִישׁ לַעֲכֹר מֵימָיו שֶׁלֹּא יַחְזְרוּ אַחַר כָּךְ לְצָלִילוּתָן וְזַכּוּתָן כְּשֶׁהָיוּ. וּמַה שֶּׁדִּמָּהוּ לִשְׁנֵי דְּבָרִים, לְמַעְיָן וּלְמָקוֹר, יָדוּעַ כִּי הַנָּהָר מוֹשֵׁךְ מִן הַמַּעְיָן וְהַמַּעְיָן מִן הַמָּקוֹר, וּכְשֵׁם שֶׁהַנָּהָר מְקַבֵּל מִן הַמַּעְיָן כָּךְ הַמַּעְיָן מְקַבֵּל מִן הַמָּקוֹר, וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרָא ״מַעְיָן״ מִלְּשׁוֹן ״עַיִן״, וּכְתִיב ״עֵין הַמַּיִם״, שֶׁהֲרֵי הָעַיִן מְקַבֶּלֶת מִי הַדִּמְעָה הַנִּמְשָׁכִים מֵהַמֹּחַ, וּלְכָךְ הַמַּתְמִיד בִּדְמָעוֹת מְיַבֵּשׁ אֶת מוֹחוֹ, אֲבָל הַמָּקוֹר אֵינוֹ מְקַבֵּל מֵאַחֵר, כִּי מֵימָיו מֵעַצְמוֹ הֵמָּה יוֹצְאִים וּמְקוֹמוֹ מִתְרַבִּים וְנוֹבְעִים, וְאֵינוֹ פּוֹסֵק לְעוֹלָם. וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ״מָקוֹר״, לְפִי שֶׁכֹּחוֹ אֵינוֹ פּוֹסֵק לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עַד, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (ירמיהו י״ז:י״ג): ״מְקוֹר מַיִם חַיִּים אֶת ה׳״, וּכְתִיב (תהילים ל״ו:י׳): ״כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים״. וְעַל כֵּן הִמְשִׁיל שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הַצַּדִּיק הַמִּתְמוֹטֵט לִפְנֵי רָשָׁע לְמַעְיָן וּמָקוֹר, שֶׁאֵין רִפּוּשׁ הַמַּעְיָן וְלֹא הַשְׁחָתַת הַמָּקוֹר לְעוֹלָם, כִּי מִי יוּכַל לְהַשְׁחִית מָקוֹר נוֹבֵעַ שֶׁאֵינוֹ פּוֹסֵק.

וְאַחַר שֶׁהוֹדִיעָנוּ בַּכָּתוּב הַזֶּה שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לְהַשְׁפִּיל כְּבוֹדוֹ שֶׁל צַדִּיק כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲכֹר הַמַּיִם הַצְּלוּלִים שֶׁלֹּא יַחְזְרוּ לְצָלִילוּתָן, הוֹדִיעַ בַּכָּתוּב הַשֵּׁנִי כִּי יִתְחַיֵּב הָאָדָם לַחְקֹר הַצַּדִּיקִים וּלְסַפֵּר בִּשְׁבָחָם מַעֲלָתָם, וְהִגִּיד לְךָ כִּי עֶרֶךְ הַחֲקִירָה הַזֹּאת בְּחֵקֶר כְּבוֹדָם הוּא טוֹב מֵאֲכִילַת הַדְּבַשׁ, כִּי אֲכִילַת הַדְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב, וְהַרְבּוֹת לַחְקֹר בִּכְבוֹדָם הוּא טוֹב וְכָבוֹד אֵצֶל הַמַּחְשָׁבָה, כִּי אֵין סָפֵק שֶׁהַמְשַׁבֵּחַ אֶת הַצַּדִּיקִים תָּמִיד אֵין זֶה כִּי אִם מִצַּד טִבְעוֹ וּמִזָּגוֹ הַטּוֹב, וּלְכָךְ סִפּוּר שִׁבְחָם אֶצְלוֹ מָתוֹק מִדְּבַשׁ, וְהַמְשַׁבֵּחַ אֶת הָרְשָׁעִים אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב, וּמִצַּד שֶׁיֵּשׁ לוֹ קוּרְבָּה בְּאַחַת מִמִּדּוֹתֵיהֶם הָרָעוֹת, וְעַל כֵּן הַסִּפּוּר בְּשִׁבְחָם יִמְתַּק אֶצְלוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (איוב כ׳:י״ב): ״אִם תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה״, וּכְתִיב (משלי כ״ח:ד׳): ״עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע״, כִּי כָּל אֶחָד וְאֶחָד מְשַׁבֵּחַ אֶת מִינוֹ.

וְעַל כֵּן הִזְהִיר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם כִּי לַחְקֹר כְּבוֹד הַצַּדִּיקִים וְהַסִּפּוּר בְּשִׁבְחָם וּמַעֲלָתָם כָּבוֹד הוּא אֵצֶל הַמְשַׁבֵּחַ, וְהַזָּרִיז בַּדָּבָר חֲרִי זֶה מְשֻׁבָּח, וְרִבּוּי הַחֲקִירָה בִּכְבוֹדָם טוֹב מֵאֲכִילַת הַדְּבַשׁ. וְכֵן אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ט״ו:ד׳): ״וְאֶת יִרְאֵי ה׳ יְכַבֵּד״, הִזְהִיר לַחְקֹר כְּבוֹד הַצַּדִּיק וּלְסַפֵּר בִּכְבוֹד יִרְאֵי ה׳ וּלְכַבֵּד אוֹתָם. וְהַמִּדָּה הַזֹּאת שָׁם אוֹתָהּ בִּכְלַל מִדּוֹת הַחֲסִידִים, הָעוֹלִים בְּמַעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת הַשּׁוֹכְנִים בְּהַר קָדְשׁוֹ, וְהוּא שֶׁאָמַר (תהילים ט״ו:א׳-ב׳): ״ה׳ מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ הוֹלֵךְ תָּמִים וְגוֹ׳ נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת יִרְאֵי ה׳ יְכַבֵּד״.

וּכְבָר דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: ״וְאֶת יִרְאֵי ה׳ יְכַבֵּד״, זֶה יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁכְּשֶׁהָיָה רוֹאֶה תַּלְמִיד חָכָם הָיָה עוֹמֵד מִכִּסְאוֹ וּמְחַבְּקוֹ וּמְנַשְּׁקוֹ וְקוֹרֵא לוֹ ״רַבִּי וּמוֹרִי״.

וְיֵשׁ לְתָמֹהַּ, אֵיךְ שָׁמוּ ז״ל בִּכְלַל הַמִּדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת הָאֵלּוּ מַה שֶּׁהָיָה יְהוֹשָׁפָט מְקַיֵּם מִמַּה שֶּׁשְּׁאָר הֶהָמוֹן חַיָּבִין וְעוֹשִׂין כֵּן, וּמַאי רְבוּתֵיהּ דִּיהוֹשָׁפָט מִשְּׁאָר כָּל יִשְׂרָאֵל, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמְרוּ רז״ל (יחזקאל ד׳:י״ד): ״נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא אָכַלְתִּי״, וּמַאי רְבוּתֵיהּ דְּיחֶזְקֵאל? אֶלָּא הַכַּוָּנָה בִּיהוֹשָׁפָט, לְפִי שֶׁהָיָה מֶלֶךְ וְלֹא הָיָה חַיָּב בְּכָךְ, מִשּׁוּם דִּכְתִיב (דברים י״ז:ט״ו): ״שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ״, שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עָלֶיךָ, וְאַף עַל פִּי כֵּן הָיָה עוֹשֶׂה זֹאת, וְהַיְנוּ רְבוּתָא.

וּבַמִּדָּרָשׁ: ״מַעְיָן נִרְפָּשׁ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע״, זֶה יַעֲקֹב שֶׁקָּרָא לְעַשָּׂו ״אֲדֹנִי״ כַּמָּה פְּעָמִים, עַד כָּאן. וְאַף עַל פִּי שֶׁלְּבַסּוֹף נִצַּל מִיָּדוֹ וְחָזַר לִצְלִילוּתוֹ כַּמַּעְיָן הַזֶּה, מִכָּל מָקוֹם מָצִינוּ שֶׁהִתְמוֹטֵט וְנִכְנַע לְפָנָיו הַרְבֵּה, שֶׁהֲצָרַךְ לִשְׁלֹחַ לוֹ מִנְחָה וְשָׁלַח לוֹ הַמַּלְאָכִים, הוּא שֶׁכָּתוּב:

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם. מִלַּת ״מַלְאָכִים״ כּוֹלֶלֶת הַשְּׁלוּחִים בִּבְנֵי אָדָם וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת הַשְּׁלוּחִים מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמִפְּנֵי שֶׁיַּעֲקֹב הֲצָרַךְ לְפַדֵּן אֲרַם מִפְּנֵי פַּחַד עֵשָׂו אָחִיו, עַל כֵּן בִּקֵּשׁ עַתָּה בְּשׁוּבוֹ אֶל אַרְצוֹ לְהָנִיחַ חֲמַת אָחִיו וְלִדְרֹשׁ שְׁלוֹמוֹ וְשָׁלַח אֵלָיו שְׁלוּחִים, עֲבָדָיו וְאַנְשֵׁי בֵיתוֹ, וְשָׁלַח עִמָּהֶם מִן הַמַּלְאָכִים שֶׁפָּגְעוּ בּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בַּפָּרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה (בראשית ל״ב:ב׳): ״וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים״. וְזֶה כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם וְקִנּוֹ שֶׁהִתְפַּלֵּל לַשֵּׁם יִתְעַלֶּה שֶׁיְּשַׁלַּח הַמַּלְאָךְ עִם הָעֶבֶד, הוּא שֶׁאָמַר (בראשית כ״ד:ז׳): ״יְשַׁלַּח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ״. וּכְבָר בֵּאַרְתִּי בְּפָרָשַׁת ״וַיְהִיוּ חַיֵּי שָׂרָה״ כִּי הַמַּלְאָךְ הַקְּדִימוֹ לָעֶבֶד עַל עֵין הַמַּיִם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר בְּכָאן: ״וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו״, כִּי הַמַּלְאָכִים שֶׁפָּגְעוּ בּוֹ בַּדֶּרֶךְ וּבָאוּ לְשָׁמְרוֹ הָלְכוּ עִם שְׁלוּחָיו וְקָדְמוּ לְפָנָיו אֶל עֵשָׂו אָחִיו שֶׁלֹּא יוּכַל לְהַזִּיקוֹ, שֶׁהֲרֵי מִלַּת ״הַמַּלְאָכִים״ סוֹבֶלֶת שְׁנֵי חֲלָקִים מִן הַשְּׁלוּחִים, גַּשְׁמִיִּים וְשִׂכְלִיִּים. וּמַה שֶּׁיְּחַזֵּק זֶה קֶצֶת הוּא אָמְרוֹ: ״וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים״, וְאִם לֹא הָיוּ מַלְאָכִים רַק בְּנֵי אָדָם הָיָה רָאוּי לוֹמַר: וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים אֶל עֵשָׂו וַיַּגִּידוּ לוֹ כָּךְ וְכָךְ וַיָּשֻׁבוּ אֶל יַעֲקֹב לֵאמֹר הִגַּדְנוּ לוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲבָל זֶה יוֹרֶה כִּי הָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְעַל כֵּן אָמַר ״וַיָּשֻׁבוּ״, שֶׁעַד שֶׁלֹּא הָלְכוּ שָׁבוּ. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: ״בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ אֶל עֵשָׂו״, אֲלוּ בְּנֵי אָדָם, וְעַל כֵּן אָמַר ״בָּאנוּ״.

וַיִּתֶּן לוֹמַר בְּסוֹד הָעִנְיָן כִּי הָיוּ הַשְּׁלוּחִים אֲנָשִׁים וּמַלְאָכִים, כָּעִנְיָן הָאָמוּר בְּאַבְרָהָם, וּלְכָךְ הוֹצִיא הַכָּתוּב הַשְּׁלוּחִים בִּלְשׁוֹן ״מַלְאָכִים״ וְהַכֹּל אֱמֶת, חִיצוֹן וּפְנִימִי.

וְנַרְאֶה כִּי כֵן דַּעַת הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם, מִמַּה שֶּׁכָּתַב בְּפָרָשַׁת ״וַיֵּרָא בָּלָק״: וְהַיָּשָׁר כִּי הָאָתוֹן דִּבְּרָה, וְאִם תָּבִין סוֹד מַלְאֲכֵי אַבְרָהָם גַּם יַעֲקֹב, אָז תָּבִין הָאֱמֶת, עַד כָּאן.

וַיָּדוּעַ כִּי יִצְחָק אָבִיו הָיָה יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב, וְהָיָה לוֹ לְיַעֲקֹב לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ אֱדוֹם, לְפִיכָךְ נִתְיָרֵא מֵעֵשָׂו פֶּן יֵצֵא לִקְרָאתוֹ, וְעַל כֵּן הִקְדִּים לִשְׁלֹחַ שְׁלוּחָיו בְּאַרְצוֹ. **וְרַבּוֹתֵינוּ ז״ל** תְּפָשׁוּהוּ מִמַּה שֶּׁדָּרְשׁוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (משלי כ״ו:י״ז): ״מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי כֶלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל ריב [ריב] לֹא לוֹ״. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לְדַרְכּוֹ הָיָה מְהַלֵּךְ וְהָיִיתָ מְשַׁלֵּחַ אֶצְלוֹ וְאָמַר ״כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב״, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ״מַעְיָן נִרְפָּשׁ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע״. יַעֲקֹב קָרָא לְעַשָּׂו ״אֲדוֹנִי״, לְמָדָה תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ לַחֲלֹק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ הָיָה כּוֹתֵב לְאַנְטוֹנִינוּס הַמֶּלֶךְ: ״כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יְהוּדָה״, שָׁלַח לוֹ אַנְטוֹנִינוּס: ״וְכִי עַבְדִּי אַתָּה? הַלְוַאי שֶׁאֶהֱא עַבְדְּךָ לָעוֹלָם הַבָּא״, אָמַר לוֹ: ״לֹא אֲנִי גָּדוֹל מִזְּקֵנַי וְלֹא אַתָּה קָטָן מִזְּקֵנְךָ, שֶׁהֲרֵי יַעֲקֹב זְקֵנִי שָׁלַח לְעֵשָׂו ״כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב״״.

ה **כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו.** לֹא הָיָה יַעֲקֹב קוֹרֵא לְעֵשָׂו ״אֲדוֹנִי״ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, אֲבָל פֵּרוּשׁוֹ צִוָּה אוֹתָם שֶׁיֹּאמְרוּ לְכָל שׁוֹאֵל מֵעֲבָדָיו וְאַנְשֵׁי בֵיתוֹ ״לַאדֹנִי לְעֵשָׂו״, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: ״מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו״.

עִם לָבָן גַּרְתִּי. הֶצְרֵךְ יַעֲקֹב בַּשְּׁלִיחוּת הַזֶּה לְהוֹדִיעַ שְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים. הָאֶחָד, כִּי מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ מֵאָבִיו עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לֹא הָיָה זֶה מִפְּנֵי פַּחְדּוֹ וְיִרְאָתוֹ כִּי לֹא נִשְׁמַר מִמֶּנּוּ כְּלָל, רַק שֶׁדָּר עִם לָבָן בִּכְבֵד עֲבוֹדָה, כִּלְשׁוֹן (תהלים ק״כ:ה׳) ״כִּי גַרְתִּי מֶשֶׁךְ״, וְעַל כֵּן הֶצְרֵךְ לְהִתְאַחֵר עַד עַתָּה. הַשֵּׁנִי, הוֹדִיעַ שֶׁהוּא עָשִׁיר, וְכִי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ הֶעֱשִׁירוֹ אוֹתוֹ בִּשְׂכַר עֲבוֹדָתוֹ, וְהִנֵּה עָשְׂרוֹ – יִגִּיעַ כַּפָּיו, לֹא יֵרַשַׁת אָבוֹת שֶׁיִּהְיֶה לוֹ בָּהֶם חֵלֶק, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן״ וְגוֹ׳. הַשְּׁלִישִׁי, הוֹדִיעוֹ שֶׁהוּא הוֹרֵשׁ שְׁלוֹמוֹ וּמְבַקֵּשׁ אַהֲבָתוֹ וְשׁוֹאֵל חִנּוֹ, וְזֶהוּ ״וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ״.

ו **וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן.** הִזְכִּיר עָשְׁרוֹ בְּרֹב מְעוּט שֶׁלֹּא לְהִתְהַלֵּל, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיהו ט׳:כ״ב): ״אַל יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ״. וְכֵן דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים שֶׁמְּמַעֲטִים אֶת עַצְמָן וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם, אֲבָל הָרְשָׁעִים מְרוֹמְמִין אֶת עַצְמָן וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם, כְּגוֹן עֵשָׂו שֶׁאָמַר: ״יֶשׁ לִי רָב״.

וַתְּהִי לַכָּתוּב רְאוּי שֶׁיְּקַדִּים הַצֹּאן, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים לְהַקְדִּימָן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא הַמִּין הַנִּכְבָּד וְהַנִּבְחָר מִכָּל הַבְּהֵמוֹת, שֶׁכֵּן כָּתוּב בְּאַבְרָהָם (בראשית י״ב:ט״ז): ״וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי לוֹ צֹאן וּבָקָר״. גַּם בְּיִצְחָק כְּתִיב (בראשית כ״ו:י״ד): ״וַיְהִי לוֹ מִקְנֵה צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה״. גַּם בְּיַעֲקֹב כְּתִיב (שם ל): ״וַיְהִי לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים״, מִין הַצֹּאן קוֹדֵם לְכָל הַבְּהֵמוֹת. וּמַה שֶּׁלֹּא הִקְדִּימוֹ בַּכָּתוּב הַזֶּה, לְפִי שֶׁלֹּא רָצָה לְפַתֵּחַ לוֹ בַּצֹּאן, לְפִי שֶׁעַל יְדֵי הַצֹּאן נִתְרוֹקֵן עֵשָׂו מִן הַבְּרָכוֹת וְזָכָה יַעֲקֹב בָּהֶן, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאן״, אֲבָל כַּאֲשֶׁר חָזְרוּ הַמַּלְאָכִים אֶל יַעֲקֹב הִקְדִּים אֶת הַצֹּאן: ״וַיַּחַן אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבָּקָר״ וְגוֹ׳. גַּם אַחַר שֶׁנִּתְרַצָּה לוֹ וְקִבֵּל מִנְחָתוֹ הִקְדִּים אוֹתוֹ, וְהוּא שֶׁאָמַר: ״אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי״.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר״, לָמָּה הִקְדִּים ״שׁוֹר״, רָמַז לוֹ כְּבָר נוֹלַד יוֹסֵף שֶׁהוּא שְׂטָנוֹ שֶׁל עֵשָׂו, הוּא שֶׁכָּתוּב (עובדיה א׳:י״ח): ״וְהָיָה בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם״. נִקְרָא יוֹסֵף ״שׁוֹר״, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:י״ז): ״בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ״.

ז **וְגַם הוֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ.** יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ ״וְגַם״ לְרַבּוֹת שָׁרוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁגַּם הוּא הוֹלֵךְ לִקְרָאתוֹ לְהִלָּחֵם בּוֹ, וְהוּא עִנְיַן הַפָּרָשָׁה שֶׁכָּתוּב: ״וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ״. וְגַם זֶה יְחַזֵּק מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה בְּעִנְיַן הַמַּלְאָכִים, כִּי בְּנֵי אָדָם מֵאַיִן הָיוּ יוֹדְעִים עִנְיַן הַמַּלְאָךְ שֶׁבָּא לְהֵאָבֵק עִמּוֹ. וְזֶהוּ כְּפִי הַלָּשׁוֹן שֶׁל ״וַיֵּרָא״ ״וַיֵּצֵר״, כִּי הַיִּרְאָה מִפְּנֵי עֵשָׂו וַהֲצָרָה מִפְּנֵי שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו.

וְאַרַבֵּא מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ. מוּכָנִים לַמִּלְחָמָה, וְלֹא אָמַר ״אִתּוֹ״ כִּי הוּא לָשׁוֹן נֶאֱמָר עַל הַצַּדִּיק. וְכֵן בְּיוֹסֵף (בראשית ל״ט:כ״ג) ״בַּאֲשֶׁר ה׳ אִתּוֹ״. וְהִזְכִּיר לְשׁוֹן ״עִמּוֹ״ כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב (דברי הימים ב ל״ב:ח׳): ״עִמּוֹ זְרוֹעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ ה׳ אֱלֹהֵינוּ לְעָזְרֵנוּ״.

ח **וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ.** דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: ״וַיִּירָא״ – שֶׁמָּא יֵהָרֵג, ״וַיֵּצֶר לוֹ״ – אִם יַהֲרֹג הוּא אֶת אֲחֵרִים. וְכֵיוָן שֶׁהִבְטִיחוֹ הקב״ה (בראשית כ״ח:ט״ו): ״וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ״, לָמָּה נִתְיָרֵא, אֶלָּא שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא, כָּךְ דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בְּפֶרֶק רִאשׁוֹן דִּבְרָכוֹת. וְדָרְשׁוּ עוֹד: כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר, לָמָּה נָקוּד עַל ״לוּלֵא״, כָּךְ אָמַר דָּוִד (תהילים כ״ז:י״ג): ״לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב ה׳״, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מְבֻטָּח אֲנִי בְּךָ שֶׁאַתָּה עָתִיד לְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, אֲבָל אֵינִי יוֹדֵעַ אִם יֵשׁ לִי חֵלֶק בֵּינֵיהֶם אִם לָאו. וְכֵיוָן שֶׁהָיָה קוֹרֵא עַצְמוֹ חָסִיד, אֵיךְ הָיָה מִסְפָּק בָּזֶה, אֶלָּא שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא.

וַיָּשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ כִּי מַה שֶּׁנִּתְיָרֵא יַעֲקֹב, לֹא עַל עַצְמוֹ כִּי הוּא כְּבָר הֻבְטַח, אֲבָל נִתְיָרֵא עַל בָּנָיו וְעַל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַיַּחַן אֶת הַיְלָדִים.״ וְאָמַר עוֹד:

״פֶּן יָבֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים״, לֹא אָמַר ״וְהִכַּנִי״ בִּלְבַד, שֶׁלֹּא הָיָה מְפַחֵד עַל עַצְמוֹ אֶלָּא עַל הַכָּאַת אֵם עַל בָּנִים.

וְדַע כִּי יֵשׁ בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת בֵּאוּר לְמַה שֶּׁאֵרַע לְיַעֲקֹב עִם עֵשָׂו אָחִיו, וְרָמְז גַּם כֵּן לְדוֹרוֹת לְמַה שֶּׁעָתִיד שֶׁיֵּאָרַע לָנוּ תָּמִיד עִם בְּנֵי עֵשָׂו, וְרָאוּי לָנוּ לֶאֱחֹז דַּרְכָיו שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁהִתְקִין עַצְמוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: לְמִלְחָמָה, לִתְפִלָּה, לְדוֹרוֹן. **לְמִלְחָמָה** הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיַּחַץ אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ״, וּכְתִיב: ״וַיֹּאמֶר אִם יָבֹא עֵשָׂו״ וְגוֹ׳, **לִתְפִלָּה** הוּא שֶׁאָמַר ״אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וְגוֹ׳ הַצִּילֵנִי נָא״, **לְדוֹרוֹן** הוּא שֶׁכָּתוּב: ״עִזִּים מָאתַיִם״ וְגוֹ׳. וּמִמֶּנּוּ רָאָה חִזְקִיָּה הַמֶּלֶךְ וְכֵן עָשָׂה שֶׁהִתְקִין עַצְמוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ כְּנֶגֶד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר, דִּכְתִיב (מלכים ב י״ח:ט״ו): ״וַיִּתֵּן חִזְקִיָּהוּ אֶת כָּל הַכֶּסֶף״, וּכְתִיב (דברי הימים ב ל״ב:ו׳): ״וַיִּתֵּן שָׂרֵי מִלְחָמוֹת עַל הָעָם״, וּכְתִיב (מלכים ב י״ט:ט״ו): ״וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי ה׳״. וְכֵן אֲנַחְנוּ צְרִיכִים לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי הָאָבוֹת, לְהִתְקִין עַצְמֵנוּ לְהַקְבִּיל פְּנֵיהֶם בְּמִנְחָה וּבְלָשׁוֹן רַכָּה וּבִתְפִלָּה לִפְנֵי ה׳ יִתְעַלֶּה, אֲבָל בְּמִלְחָמָה אֵי אֶפְשָׁר, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ב׳:ז׳): ״הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם״ וְגוֹ׳, הִשְׁבִּיעָם שֶׁלֹּא לְהִתְגָּרוֹת מִלְחָמָה עִם הָאֻמּוֹת.

ט **אִם יָבֹא עֵשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ.** הֵם הַשִּׁפָחוֹת וִילָדֵיהֶן וְהַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר עִמָּם וַיַּכֵּה אוֹתָם.

וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה הֵם לֵאָה וְרָחֵל וּמַחֲנֶה שְׁעִמָּם. וּמִקְרָא מָלֵא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב: ״וַיַּחַץ אֶת הַיְלָדִים עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת״. ״לִפְלֵיטָה״, מִן הַחֶרֶב, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיהו נ״א:נ׳): ״פְּלֵטִים מֵחֶרֶב״. וּמִכָּאן לָמַד עוֹבַדְיָהוּ שֶׁעָשָׂה מִן הַנְּבִיאִים שְׁנֵי חֲלָקִים שֶׁלֹּא הֶחְבִּיא אוֹתָם בְּמָקוֹם אֶחָד, הוּא שֶׁכָּתוּב (מלכים א י״ח:י״ג): ״וַאֲחַבִּיא מִנְּבִיאֵי ה׳ וְגוֹ׳ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וַאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם״. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: לְעוֹלָם יְשַׁלֵּשׁ אָדָם מָעוֹתָיו שְׁלִישׁ בְּקַרְקַע שְׁלִישׁ בְּפַרְקְמַטְיָא שְׁלִישׁ תַּחַת יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ״ח:ח׳): ״יְצַו ה׳ אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ״, זוֹ פַּרְקְמַטְיָא, ״וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ״, זוֹ תַּחַת יָדֶיךָ, ״וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ״ זוֹ קַרְקַע.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״אִם יָבֹא עֵשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ״, אֵלּוּ אַחֵינוּ שֶׁבַּדָּרוֹם, ״וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה״, אֵלּוּ אַחֵינוּ שֶׁבַּגּוֹלָה. כַּוָּנָתָם לוֹמַר כִּי יוֹדֵעַ הָיָה יַעֲקֹב אָבִינוּ כִּי הַמַּחֲנֶה הָאַחַת יִשָּׁאֵר לִפְלֵטָה עַל כָּל פָּנִים. וְהוּא רֶמֶז לַדּוֹרוֹת, שֶׁאֵין כָּל זַרְעוֹ נוֹפֵל בְּיַד בְּנֵי עֵשָׂו וְלֹא יִכְלוּ כֻּלָּם בְּאַרְגָּזוֹ גָּלוּתָם, אֲבָל יִשָּׁאֲרוּ לִפְלֵיטָה עַל כָּרְחוֹ שֶׁל עֵשָׂו.

וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: ״וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה״, עַל כָּרְחוֹ. וְהַכַּוָּנָה כִּי אִם יָקוּם מֶלֶךְ וְיִגְזֹר עָלֵינוּ גְּרוּשִׁין אוֹ אֲבַדַן גּוּף וּמָמוֹן בְּאַחַת הָאַרָצוֹת, הִנֵּה מֶלֶךְ אַחֵר בְּמָקוֹם אַחֵר יְקַבֵּץ וִירַחֵם, וּלְזֶה כִּוְּנוּ רז״ל בְּמִדְרָשׁ זֶה.

י **אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם.** הָיָה רָאוּי שֶׁיַּזְכִּיר תְּחִלָּה הַשֵּׁם הַמְיֻחָד, וְשֶׁיֹּאמַר: ״ה׳ אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק הָאֹמֵר אֵלַי״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, אִם יֹאמַר כֵּן הָיָה הַשֵּׁם הַמְיֻחָד רֶמֶז לְתִשׁוּבָה שֶׁהוּא הַדִּין, וְהִנֵּה יַעֲקֹב הָיָה מְדַבֵּר בִּתְפִלָּה לֹא רָצָה לְהַכְנֵס לִפְנִים מִן הַחֶסֶד, כִּי כָל מַה שֶּׁהוּא לִפְנִים מִן הַחֶסֶד הוּא דִּין וְקַו הַיֹּשֶׁר, וְהוּא הָיָה יָרֵא שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא, וּמִפְּנֵי זֶה הִתְחִיל ״אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם״ שֶׁהוּא מִדַּת הַחֶסֶד, וְסִיֵּם בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד שֶׁהוּא מִדַּת הַתְּפִלָּה, וְהוּא מִדַּת הָרַחֲמִים, וְעַל כֵּן סִדֵּר הַמִּדּוֹת בִּתְפִלָּתוֹ עַל הַסֵּדֶר הַזֶּה: ״אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם״ זוֹ מִדַּת הַחֶסֶד, ״וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק״ זוֹ מִדַּת הַגְּבוּרָה, ״ה׳״ מִדַּת רַחֲמִים, וְהוּא בַּלָּשׁוֹן שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בַּתְּפִלָּה ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב״. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵדֶר שֶׁל מַעְלָה: ״וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ״. וּמִזֶּה הִזְכִּיר כָּאן: ״וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ״.

וּכְבָר יָדַעְתָּ מַאֲמַר חַכְמֵי הָאֱמֶת: הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה, וְאֵין מֶרְכָּבָה פְּחוּתָה מֵאַרְבָּעָה, וְאֵין קוֹרִין אָבוֹת אֶלָּא לִשְׁלֹשָׁה, שֶׁהֲרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ קָרָא אֶת עַצְמוֹ ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב״, וְלֹא מָצִינוּ כֵּן בִּשְׁאָר נְבִיאִים שֶׁיֹּאמַר ״אֱלֹהֵי מֹשֶׁה״ ״אֱלֹהֵי יוֹנָה״, אַף עַל פִּי שֶׁמָּצִינוּ (שמות ל״ב:י״א) ״וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה׳ אֱלֹהָיו״, וְכֵן בְּיוֹנָה (יונה ב׳:ב׳) ״וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל ה׳ אֱלֹהָיו״, מִכָּל מָקוֹם לֹא יֵחֵד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם שֶׁיִּקָּרֵא ״אֱלֹהֵי פְּלוֹנִי״ כִּי אִם עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. אֲבָל מָצִינוּ זֶה בְּדָוִד, הוּא שֶׁכָּתוּב (מלכים ב כ׳:ה׳) ״אֱלֹהֵי דָוִד אָבִיךָ״.

וּמִזֶּה הָיָה רָגִיל הָרַב אַבִּי הַקַּבָּלָה רַבִּי יִצְחָק בֶּן הָרַב ז״ל לוֹמַר בִּתְפִלָּתוֹ: ״אֱלֹהֵי דָוִד וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם״, כְּדֵי שֶׁיַּזְכִּיר בִּתְפִלָּתוֹ הַמֶּרְכָּבָה עַל שְׁלֵמוּתָהּ בְּאַרְבָּעָה אָבוֹת. וְהַכָּתוּב שֶׁאָמַר (שם יד) ״אַיֵּה ה׳ אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ״, אֵינוֹ מִן הָעִנְיָן הַזֶּה, כִּי הוּא תְּפִלָּה. וּמַה שֶּׁלֹּא הִזְכִּירוּ הַחֲכָמִים לְדָוִד בִּכְלַל הָאָבוֹת, כַּוָּנָתָם הָיְתָה כְּנֶגֶד אַרְבַּע חַיּוֹת הַמֶּרְכָּבָה, שֶׁהַשְּׁלֹשָׁה בִּלְבַד פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב אֶת מְקוֹמָם, הוּא שֶׁכָּתוּב בַּמֶּרְכָּבָה שֶׁל יְחֶזְקֵאל (יחזקאל א׳:י׳): ״וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאל לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּם״. וּמַה שֶּׁאָמַר ״וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם״, בֵּאוּרוֹ בָּאֶמְצַע, וּפֵרֵשׁ הַכָּתוּב כִּי מִן הַיָּמִין ״פְּנֵי אַרְיֵה״, מִן הַשְּׂמֹאל ״פְּנֵי שׁוֹר״, אֲבָל ״פְּנֵי נֶשֶׁר״ שֶׁהוּא הָרְבִיעִי לֹא הִזְכִּיר אֶת מְקוֹמוֹ כְּלָל אִם מִן הַיָּמִין אִם מִן הַשְּׂמֹאל, אוֹ מִלְּפָנָיו אוֹ מִלְּאַחֲרָיו, כִּי הִיא הַמִּדָּה שֶׁרָאוּי לְהַסְתִּירָהּ. וְעַל כֵּן הָלְכוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת בְּדֶרֶךְ הַזֶּה שֶׁלֹּא הִזְכִּירוּ הָאָבוֹת רַק שְׁלֹשָׁה.

יא **קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים.** מִכָּאן שֶׁרָאוּי לְאָדָם שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בִּתְפִלָּתוֹ חֶסְרוֹן עַצְמוֹ וּפְחִיתוּתוֹ, וְאַדְנוּת הָאָדוֹן אֲשֶׁר הוּא אֵלָיו עֶבֶד, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״אֶת עַבְדֶּךָ״. וְשֶׁיִּתְבּוֹנֵן בְּרִבּוּי חַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְטוּבוֹתָיו עָלָיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ט״ז:ב׳): ״טוֹבָתִי בַל עָלֶיךָ״. יֹאמַר, מִתְבּוֹנֵן אֲנִי בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא אָדוֹן לְכָל הָעוֹלָם, מֵיטִיב אוֹתָם טוֹבוֹת הָאָדוֹן עַל הָעֶבֶד לֹא בְּחִיּוּב, רַק חֶסֶד גָּמוּר, וְזֶהוּ ״טוֹבָתִי בַל עָלֶיךָ״, כְּלוֹמַר אֵינֶנָּה חִיּוּב שֶׁתְּהֵא מֻשָּׁלֶת

עָלֶיךָ. וְאַחַר שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בְּכָל זֶה יִשְׁאַל צָרְכָיו. וְכֵן אָמַר יַעֲקֹב: ״הַצִּילֵנִי נָא״. וּמַה שֶּׁאָמַר **״מִכַּף הָעֵשָׂו״** וְהוּא הַדִּין, וְטוֹבוֹת הקב״ה וַחֲסָדָיו עַל הָאָדָם אֵינָם בִּדְרַךְ רַק בְּחֶסֶד, לְכָךְ שִׁנָּה אוּנְקְלוֹס בַּלָּשׁוֹן וְלֹא תִּרְגֵּם ״קְשׁוֹט״, וְתִרְגֵּם ״מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל טַבְוָן״, כְּאִלּוּ הָיָה בַּלָּשׁוֹן הָעִבְרִי ״מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הַטּוֹבוֹת״. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב ״אֱמֶת״ בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט, לְפִי שֶׁמַּתְנַת הָאָרֶץ שֶׁהִבְטִיחוֹ הקב״ה הִיא בְּמִדַּת הָאֱמֶת, לְפִי שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם בָּזֶה. וְזֶהוּ פְּשַׁט הַכָּתוּב (מיכה ז׳:כ׳): ״תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם״. כְּלוֹמַר מַה שֶּׁנָּתַתָּ הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם הָיָה חֶסֶד, שֶׁנָּתַתָּ לוֹ הָאָרֶץ וְנִשְׁבַּעְתָּ לוֹ בָּזֶה. אֲבָל יַעֲקֹב בְּדִין הָיָה, לְפִי שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע לוֹ לְאַבְרָהָם.

כִּי בְמַקָּלִי. מִכָּאן שֶׁחַיָּב אָדָם שֶׁיִּזָּכֵר יְמֵי הָרָעָה בִּזְמַן הַשַּׁלְוָה, כְּדֵי שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בְּיִתְרוֹנוֹ וְיוֹדֶה לְהקב״ה עַל זֹאת. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ז׳:י״ד): ״בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה״. פֵּרוּשׁ, בְּיוֹם טוֹבָה רְאֵה בְּיוֹם רָעָה.

יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו. שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג עִמִּי כְּאָח אֶלָּא כְּעֵשָׂו הָרָשָׁע.

וְיִתֶּכֶן לְפָרֵשׁ כִּי הִתְפַּלֵּל לְשָׁעָה וּלְדוֹרוֹת, ״מִיַּד אָחִי״ לְשָׁעָה, ״מִיַּד עֵשָׂו״ לְדוֹרוֹת. וְהוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ז:כ״ב): ״וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו״, וְעָלָיו הִתְפַּלֵּל דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים י׳:ט״ו): ״שְׁבוֹר זְרוֹעַ רָשָׁע״.

כִּי יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ. מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ רַחֲמָנוּת. וְכֵן אָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם (עמוס א׳:י״א): ״עַל רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו״. **פֶּן יָבוֹא וְהִכַּנִי** וְהִכָּה אַחַר כָּךְ **אֵם עַל בָּנִים.**

וְעַל הֶרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: ״פֶּן יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים״, וַהֲלֹא צִוִּיתָ בַּתּוֹרָה (ויקרא כ״ב:כ״ח): ״אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד״, וּבָעוֹפוֹת כְּתִיב (דברים כ״ו): ״לֹא תְקַח הָאֵם עַל הַבָּנִים״, וְהוּא עָתִיד לְקַיֵּם (הושע י׳:י״ד): ״אֵם עַל בָּנִים רֻטָּשָׁה״.

יד מִן הַבָּא יְרֵדוּ. מִמַּה שֶּׁהִשִּׂיגָה יָדוֹ, מִן הַבָּא וְלֹא מִן הַגָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי א׳:י״ג): ״וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת הַפִּסֵּחַ וְאֶת הַחוֹלָה וַהֲבֵאתֶם אֶת הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם״.

או יִהְיֶה **מִן הַבָּא יְרֵדוּ** אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת.

וַיֵּשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ **מִן הַבָּא יְרֵדוּ** עוֹף הַנִּקְרָא פַּלְקוֹ״ן, כִּי מִפְּנֵי שֶׁהָיָה עֵשָׂו אִישׁ צַיִד הֵבִיא לוֹ הָעוֹף הַזֶּה שֶׁיָּצוּד בּוֹ. וְיִהְיֶה לְפִי כֵן שִׁעוּר הַכָּתוּב: וַיִּקַּח מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו מִן הַבָּא יְרֵדוּ, כִּי מִלַּת ״יְרֵדוּ״ תַּחֲזֹר לְעֵשָׂו, כְּלוֹמַר מִמַּה שֶּׁנָּהַג לְהָבִיא יְרֵדוּ.

טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים. הִקְדִּים הָעִזִּים כְּמִנְהָגָן בְּכָל עֵדֶר׳ שֶׁהָעִזִּים וְהַתְּיָשִׁים קוֹדְמִין לִשְׁאָר הַבְּהֵמוֹת, וְכֵן כָּתוּב (ירמיהו נ׳:ח׳): ״וִהְיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי צֹאן״. וְעוֹד שֶׁהַזְּכָרִים שֶׁלָּהֶם מְרֻבִּים מִשֶּׁל אֲחֵרִים. וְאַחֲרֵי כֵן גִּמַּלִים שֶׁהָיוּ חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַזְּכָרִים וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה הַנְּקֵבוֹת כִּי הֵם וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים בֵּין כֻּלָּן, נִשְׁאֲרוּ פָּרוֹת וַאֲתוֹנוֹת שֶׁהַזְּכָרִים שֶׁלָּהֶם שָׁוִים וְהֵם עֲשָׂרָה, וְהִקְדִּים הַטָּהוֹר וְאַחַר כָּךְ הַטָּמֵא, וּבְכֻלָּם הִקְדִּים הַנְּקֵבוֹת שֶׁהֵן מְרֻבּוֹת מֵהַזְּכָרִים.

וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ כִּי הַמִּנְחָה הַזֹּאת מְסֻדֶּרֶת לְפִי מִנְיַן חָדְשֵׁי הָעִבּוּר, שֶׁהֲרֵי זְמַן עִבּוּרָן שֶׁל עִזִּים וּרְחֵלִים חֲמִשָּׁה חֳדָשִׁים, וְשֶׁל גְּמַלִּים שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וְשֶׁל פָּרוֹת תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים, וְשֶׁל אֲתוֹנוֹת שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁלֹּא רָצָה לִפְתֹּחַ לוֹ בַּצֹּאן בְּפָסוּק ״וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר״, לָמָּה פָּתַח עַתָּה בַּמִּנְחָה בְּעִזִּים וּתְיָשִׁים, וַהֲרֵי מִן הַצֹּאן הֵם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּפֶסַח מִצְרַיִם (שמות י״ב:ה׳): ״מִשֶּׂכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן״ וּכְתִיב: ״מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ״, וּכְתִיב (ויקרא א׳:י׳): ״וְאִם מִן הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן הָעִזִּים לְעֹלָה״.

וְהָעָנְיָן כִּי קֹדֶם שֶׁהִתְפַּלֵּל תְּפִלָּתוֹ לֹא רָצָה שֶׁיִּפְתְּחוּ לוֹ הַמַּלְאָכִים בִּלְשׁוֹן צֹאן, כִּי יִהְיֶה סִבָּה לְעוֹרֵר שִׂנְאָה וּמַזְכֶּרֶת חוֹבָה לְהַזְכִּיר לוֹ רִאשׁוֹנוֹת, אֲבָל עַתָּה אַחֲרֵי שֶׁהִתְפַּלֵּל לֹא פָּחַד מִמֶּנּוּ כְּלָל אֲבָל רָצָה לְהַפְחִידוֹ, וּפָתַח לוֹ בְּעִזִּים לוֹמַר אִם דַּעְתְּךָ לְהָלְחֵם בִּי לֹא תוּכַל, שֶׁהֲרֵי קִבַּלְתִּי הַבְּרָכוֹת עַל יְדֵי שְׁנֵי גְּדֵיֵי עִזִּים, וְאָמַר לִי (בראשית כ״ז:כ״ט): ״הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ״ וּלְךָ אָמַר: ״וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד״. וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר לוֹ בָּאַחֲרוֹנָה אֲתוֹנוֹת וַעֲיָרִם, כְּלוֹמַר עָתִיד אַתָּה לִפּוֹל בְּיַד בָּנַי בָּאַחֲרוֹנָה לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (זכריה ט׳:ט׳): ״גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר בֶּן אֲתֹנוֹת״. וְהִנֵּה הִפְחִידוֹ בְּרֶמֶז בַּמִּנְחָה הַזֹּאת בַּפְּתִיחָה וּבַחֲתִימָה.

וְדָבָר יָדוּעַ כִּי לְפִי עָשְׁרָם וּמַעֲלָתָם שֶׁל יַעֲקֹב וְעֵשָׂו לֹא הָיוּ דְּמֵי הַמִּנְחָה הַזֹּאת שָׁוִים כָּל כָּךְ, לוּלֵא שֶׁיֵּשׁ בָּהּ רְמִיזוֹת בְּעִנְיַן הֶעָתִיד.

וְכָתַב רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז״ל כִּי כְּלַל רָאשֵׁי הַבְּהֵמוֹת בַּמִּנְחָה הַזֹּאת תק״ן רָאשִׁים, לְפִיכָךְ קָדְמָה מַלְכוּת אֱדוֹם לְמַלְכוּת יִשְׂרָאֵל תק״ן שָׁנָה.

יז וְרֻוחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר. כְּדֵי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע וּלְתַוְּהוֹ עַל רִבּוּי הַדּוֹרוֹן.

וּבְמִדְרָשׁ: ״וְרֻוחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר״, אָמַר יַעֲקֹב לִפְנֵי הקב״ה: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם יָבֹאוּ צָרוֹת עַל יִשְׂרָאֵל אַל תָּבִיא לָהֶם זוֹ אַחַר זוֹ אֶלָּא הַרְוַח לָהֶם מִצָּרוֹתֵיהֶן. בָּא לְרָמֵז שֶׁיִּהְיוּ הַמִּסִּים וְהָאַרְנוֹנִיּוֹת שֶׁיִּגְבּוּ בְּנֵי עֵשָׂו בְּרֶוַח וּבְהֶפְרֵשׁ בֵּין זוֹ לָזוֹ.

כג **וַיַּעֲבֹר אֶת מַעֲבַר יַבֹּק.** לִרְאוֹת אִם יוּכַל לַעֲבֹר הַמַּיִם בִּרְגְלָיו, וְכַאֲשֶׁר רָאָה כִּי כֵן, **וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת הַנָּחַל.** וְחָזַר אַחֲרֵי כֵן **וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ** בְּצִוּוּי עַל יְדֵי אֲחֵרִים, עַל כֵּן נִשְׁאַר יְחִידִי בְּאַחֲרוֹנָה.

כה **וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ.** דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: ״לְכַדּוֹ״ קְרִי בֵּיהּ, מִלַּמֵּד שֶׁחָזַר עַל פַּכִּין קְטַנִּים, לְלַמֵּד שֶׁמָּמוֹנָם שֶׁל צַדִּיקִים חָבִיב עֲלֵיהֶם כְּדֵי שֶׁיִּתְרַחֲקוּ מִן הַגָּזֵל, כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשׁ״י ז״ל. וְהַכַּוָּנָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִסְתַּכְּנוּ הַבָּנִים הַקְּטַנִּים בַּדֶּרֶךְ אִם לֹא יִשְׁתּוּ, וּלְכָךְ שָׁם עַצְמוֹ בְּסַכָּנָה לְחָזֹר, וְהַמְקַטְרֵג נִזְדַּוֵּג לוֹ מְיֻד.

וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כְּמוֹ ״וַיֵּחָבֵק״, אוֹתִיּוֹת אחע״ה מִתְחַלְּפוֹת, וְכֵן לְשׁוֹן רז״ל: ״אֲבוּקָה״ כְּמוֹ ״חֲבוּקָה״ עַל שֵׁם הָעֵצִים שֶׁמִּתְקַשְּׁרִים וּמִתְחַבְּקִים זֶה עִם זֶה בְּיַחַד.

וַעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ״ מִלְּשׁוֹן אָבָק, כִּי נִתְמַלֵּא אָבָק הָאִישׁ שֶׁהָיָה עִמּוֹ, וְשָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו הָיָה.

וַדָּבָר יָדוּעַ כִּי לוּלֵא הֶעָוֹן לֹא הָיָה הֶפְרֵשׁ בֵּין אָדָם לְמַלְאָךְ, אֲבָל יְהֶיֶה גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ: גְּדוֹלִים צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּלְאָכֵי הַשָּׁרֵת. וְעַל כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב כִּי בְּקֹשׁ הַמַּלְאָךְ לִמְצֹא לוֹ עָוֹן אֲשֶׁר יִתְגַּבֵּר בּוֹ עָלָיו וְלֹא מָצָא, וּמִזֶּה אָמַר: ״וַיַּרְא כִּי לֹא יָכוֹל לוֹ״, כְּלוֹמַר לֹא הָיָה לוֹ יְכֹלֶת לְהִתְגַּבֵּר עָלָיו מִצַּד שׁוּם עָוֹן רַק מִצַּד עָוֹן שְׁתֵּי אֶחָיוֹת שֶׁנָּשָׂא בְּחַיֵּיהֶן, זֶהוּ ״וַיִּגַּע בְּכַף יֶרְכּוֹ״, וְהָיָה הָעִנְּשׁ בִּמְקוֹם הַחֵטְא. וְעוֹד יְכֹלֶל ״וַיִּגַּע בְּכַף יֶרְכּוֹ״, שֶׁנָּגַע בַּצַּדִּיקִים הָעֲתִידִין לָצֵאת מִמֶּנּוּ, זֶהוּ דּוֹרוֹ שֶׁל שִׁמְעִי, וְזֶהוּ ״כִּי לֹא יָכוֹל״, לְהַזִּיקוֹ, כִּי לֹא הֶרְשָׁה בְּמַה שֶּׁעָשָׂה רַק כְּדֵי לְהָקֵל כַּף יֶרְכּוֹ.

וְהָיָה הָעִנְיָן גַּם כֵּן רֶמֶז לְדוֹרוֹת שֶׁיִּבָּא דּוֹר שֶׁיִּתְגַּבֵּר עֵשָׂו עֲלֵיהֶן עַד שֶׁיִּהְיֶה קָרוֹב לְקַעְקֵעַ בֵּיצָתָם, וְהָיָה זֶה בְּדוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא וַחֲבֵרָיו. שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא: אִם יֹאמַר לִי אָדָם תֵּן אֶת נַפְשְׁךָ עַל קִדּוּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיִיתִי נוֹתֵן, וּבִלְבַד שֶׁיַּהַרְגוּנִי מְיֻד, אֲבָל בְּדוֹרוֹ שֶׁל שִׁמְעִי אֵינִי יָכוֹל לִסְבֹּל. וּמָה הָיוּ עוֹשִׂין בְּדוֹרוֹ שֶׁל שִׁמְעִי, מְבִיאִין כַּדּוּרִיּוֹת שֶׁל בַּרְזֶל וּמְלַבְּנִין אוֹתָן בָּאוּר וְנוֹתְנִין אוֹתָן תַּחַת שְׁחִיֵּיהֶן וּמַשִּׁיאִין נַפְשׁוֹתֵיהֶם מֵהֶם.

כו **וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי.** הָיָה הַמַּלְאָךְ מִתְיָרֵא אִם יֵלֵךְ בִּלֹא רְשׁוּתוֹ פֶּן יַלְקוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם בְּפוּלְסֵי דְנוּרָא, כֵּינָן שֶׁבָּא אֵלָיו לְהֶאֱבֵק עִמּוֹ בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַל כֵּן חָשַׁב עַצְמוֹ כְּחָבוּשׁ וְהָיָה מִתְחַנֵּן לוֹ וְאָמַר ״שַׁלְּחֵנִי״, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (הושע י״ב:ה׳): ״וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֵּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ״.

כִּי עָלָה הַשָּׁחַר. אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: וְכִי גַּנָּב אַתָּה אוֹ קוּבְיוֹסְטוֹס אַתָּה שֶׁאַתָּה מִתְיָרֵא מִן הַשַּׁחַר? אָמַר לוֹ: לֹא גַּנָּב אֲנִי וְלֹא קוּבְיוֹסְטוֹס אֲנִי, אֶלָּא מַלְאָךְ אֲנִי, וּמִיּוֹם שֶׁנִּבְרֵאתִי לֹא הִגִּיעַ זְמַנִּי לוֹמַר שִׁירָה עַד עַכְשָׁיו, וּלְפִיכָךְ הוֹדִיעוֹ שֶׁהוּא זְמַן אֲמִירַת שִׁירָה לַמַּלְאָכִים, הוּא שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ח:ז׳): ״בְּרָן יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים״, הוּא זְמַן קְדֻשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ו׳:ג׳): ״וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר״. וְהֵשִׁיב לוֹ יַעֲקֹב: **״לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי״,** שֶׁתּוֹדֶה לִי עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכַנִי אָבִי. וְאָמַר לוֹ: **״לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל״,** כְּלוֹמַר שֶׁהַבְּרָכוֹת נְתוּנוֹת לְךָ בְּעָקְבָה רַק בִּשְׂרָרָה וְדִין, אוֹ שֶׁרְמִיתָ אֶת לָבָן, כִּי אִם בֶּאֱמֶת וְתָמִים עָשִׂיתָ מַה שֶּׁעָשִׂיתָ. וְעַל כֵּן נִתְּנָה לוֹ מִדַּת אֱמֶת, לוֹמַר שֶׁהָיָה אֲמִתִּי בְּכָל דְּבָרָיו וּבְכָל מַעֲשָׂיו, הוּא שֶׁכָּתוּב (מיכה ז׳:כ׳): ״תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב״.

כט **כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים.** זֶה הַמַּלְאָךְ שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו. ״וְעִם אֲנָשִׁים״, זֶה לָבָן וְעֵשָׂו.

וּתְכָל יְרָאשִׁית רַבָּה ״כִּי שָׂרִית עִם אֱלֹהִים״ שְׁאִיקוֹנִין שֶׁלְּךָ חֲקוּקִין לְמַעְלָה.

ל **לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי.** אֵין לָנוּ שֵׁם קָבוּעַ, כִּי שְׁמוֹתֵינוּ מִשְׁתַּנִּים לְפִי הַשְּׁלִיחוּת.

אוּ יֹאמַר ״לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי״, אֵין דַּרְכֵּנוּ לְגַלּוֹתוֹ, שֶׁאֵין מַלְאָךְ רוֹצֶה לְגַלּוֹת שְׁמוֹ שֶׁלֹּא לְטוֹל עֲטָרָה וְכָבוֹד לֵאמֹר גַּם זֶה עָשָׂה פְּלוֹנִי כְּאִלּוּ תָּלוּי בּוֹ הַדָּבָר, וְאֵינוֹ אֶלָּא כְּעֶבֶד עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַמַּלְאָךְ לְמָנוֹחַ (שופטים י״ג:י״ח): ״לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא פֶּלְאִי״, כְּלוֹמַר מִכֶּשֶׁה, אֵין אָנוּ רוֹצִים לְגַלּוֹתוֹ שֶׁלֹּא לִטוֹל עֲטָרָה וְכָבוֹד, שֶׁאֵין הַכָּבוֹד כִּי אִם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ״ג:ז׳): ״כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו״, וּכְתִיב (תהלים כ״ט:א׳): ״הָבוּ לַה׳ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַה׳ כָּבוֹד וָעֹז״.

וַיְשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ ״לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי״, וַאֲנִי מְנַצֶּח, וְדֶרֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַמְנַצֵּחַ מְגַלֶּה שְׁמוֹ כְּדֵי שֶׁיִּתְכַּבֵּד, אֲבָל הַמְנַצֵּח אֵינוֹ רוֹצֶה לְגַלּוֹת כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ.

וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם. הוֹדָה לוֹ עַל הַבְּרָכוֹת וְהִסְכִּים עֲלֵיהֶן. וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם״, בִּרְכַּת כֹּהֲנִים בֵּרְכוֹ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל, ״וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ״, זֶה גַּבְרִיאֵל, וְהוּא הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל לְדַעַת חַכְמֵי הַמֶּחְקָר, וְהוּא הַמַּעֲלָה הָעֲשִׂירִית מִמַּעֲלוֹת הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים ״אִישִׁים״, וְעַל כֵּן נִקְרָא בַּכָּתוּב ״אִישׁ״. וְיַעֲקֹב רָצָה לֵידַע אִם אֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ שִׂכְלִית בְּעוֹדָהּ מְשֻׁתֶּפֶת בַּחֹמֶר בְּמַדְרֵגַת הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל הַנָּקִי הַטָּהוֹר מִן הַחֹמֶר. וְהוֹדִיעוֹ כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ זֶה ״עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר״, כְּלוֹמַר עַד שֶׁיִּסְתַּלֵּק מִמַּחֲשַׁכֵּי הַגּוּף אֶל הָאוֹר הַצַּח וְהַטָּהוֹר שֶׁכִּנָּהוּ בְּ״שַׁחַר״.

וְהִנְנִי כּוֹתֵב לְךָ כָּאן בְּאוּר הַפָּרָשָׁה עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ פִּילוֹסוֹף אֶחָד מֵחַכְמֵי תּוֹרָתֵנוּ שֶׁהָיָה מִסִּיבִילְיָ״ה בְּפֵירוּשׁ שִׁיר הַשִּׁירִים שֶׁחִבֵּר. וּלְפִי שֶׁהַחִבּוּר הַהוּא לְשׁוֹן הַגְּרִי הִנֵּה תְּמוּרָתוֹ קָרֵשׁ, כִּי הֶעְתַּקְתִּי לְשׁוֹן הַפֵּירוּשׁ אֶל לְשׁוֹנֵנוּ הַקָּדוֹשׁ, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַמֻּעְתָּק:

וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ. נִתְפַּשֵּׁט יַעֲקֹב מִכֹּחוֹת הַגּוּף עַד שֶׁנִּשְׁאַר לְבַדּוֹ עִם הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁלּוֹ, וְרָצָה לֵידַע אִם תִּהְיֶה הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁלּוֹ בְּמַדְרֵגַת הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל שֶׁכִּנָּהוּ הַכָּתוּב בְּמִלַּת "אִישׁ", וְהוּא גַּבְרִיאֵל.

וַיַּרְא כִּי אֵין הִתְאַבְּקוּת בִּשְׁנֵי אֲנָשִׁים אֶלָּא אִם כֵּן שָׁוִין, וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר כִּי לֹא הָיָה לוֹ לְיַעֲקֹב יְכֹלֶת בָּזֶה שֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה לַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל עַד עֲלוֹת הַשַּׁחַר, כְּלוֹמַר עַד שֶׁיִּסְתַּלֵּק הַשֵּׂכֶל מִמַּחֲשַׁכֵּי הַגּוּף אֲשֶׁר כִּנָּהוּ "שַׁחַר".

וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ. פֵּרוּשׁ עַתָּה כִּי הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל לֹא הָיָה לוֹ יִתְרוֹן עַל הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁבְּיַעֲקֹב כְּלָל אֶלָּא בָּעִנְיַן הַזֶּה בִּלְבַד, וְהוּא בְּהַכִּירוֹ כִּי הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל נָקִי מִן הַחֹמֶר, וְהַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית אֲשֶׁר בְּיַעֲקֹב מְשֻׁתֶּפֶת עִם הַחֹמֶר. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר **"וַיִּגַּע בְּכַף יָרְכּוֹ"**, הִמְשִׁיל הַחֹמֶר לְכַף הַיָּרֵךְ שֶׁכָּל הַגּוּף נִשְׁעָן עָלָיו.

"וַתֵּקַע כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ", הִגִּיד הַכָּתוּב כִּי חֻסְרוֹן מַדְרֵגַת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁבְּיַעֲקֹב מִמַּדְרֵגַת הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל הָלֹא הוּא מִצַּד כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב, כְּלוֹמַר מִצַּד הַחֹמֶר.

וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר. יִרְמֹז עַתָּה הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל, כִּי הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁבְּיַעֲקֹב כְּשֶׁתִּפָּרֵד מִן הַחֹמֶר וְהוּא הַשַּׁחַר שֶׁלָּהּ לֹא תִּצְטָרֵךְ אֵלָיו כְּלָל כִּי מַדְרֵגָתָהּ שָׁוָה לְמַדְרֵגָתוֹ. וְהַזְכִּיר הַמָּשָׁל הַזֶּה כְּמִי שֶׁמְּשַׁלֵּחַ אֶת חֲבֵרוֹ וְאֵינוֹ צָרִיךְ לוֹ.

וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלְּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי, לְמֵד הַכָּתוּב כִּי הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית שֶׁבְּיַעֲקֹב מִתְאַחֶזֶת בּוֹ וְנִקְשֶׁרֶת עִמּוֹ, וְעַל כֵּן אָמַר "לֹא אֲשַׁלְּחֲךָ", לֹא אֶפָּרֵד מִמְּךָ אֲפִילּוּ רֶגַע עַד שֶׁתַּשְׁפִּיעַ עָלַי שֶׁפַע וְתַחֲזֹר בַּמַּדְרֵגָה הַשִּׂכְלִית הַנִּקְיָה מִכָּל חֹמֶר, וְעַל כֵּן פְּרִידָתְךָ מִמֶּנִּי נִמְנַעַת עַד הַשִּׁיגִי מַדְרֵגָה עֶלְיוֹנִית שֶׁאֲנִי מִשְׁתּוֹקֵקֶת אֵלֶיהָ.

וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ. דַּע כִּי שֵׁם יַעֲקֹב מוֹרֶה עַל שִׁפְלוּת, מִלְּשׁוֹן (בראשית כ"ה:כ"ו) "וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו", כִּי הֶעָקֵב שָׁפָל מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁבַּגּוּף, וְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מוֹרֶה עַל שָׂרָה וּמַעֲלָה, וְעַל כֵּן אָמַר רָאוּי אַתָּה לְהִקָּרֵא בְּשֵׁם שֶׁיּוֹרֶה עַל הַקְּדִימָה וְעַל הַמַּעֲלָה, לֹא שֶׁתִּקָּרֵא בְּשֵׁם הַמּוֹרֶה עַל הַשִּׁפְלוּת וְהָאָחוֹר. וּבֵאֵר הַטַּעַם: "כִּי שָׂרִית עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים" בֵּאֵר כִּי מַדְרֵגַת נַפְשׁוֹ הַשִּׂכְלִית עָלְתָה בְּמַדְרֵגַת הַשִּׂכְלִים הַנִּפְרָדִים בִּידִיעַת הַמַּשְׂכָּלוֹת וְאַף עַל פִּי שֶׁהַנֶּפֶשׁ שֶׁלּוֹ מְשֻׁתֶּפֶת בַּחֹמֶר, זֶהוּ שֶׁאָמַר "וְעִם אֲנָשִׁים", כְּלוֹמַר אַף עַל פִּי שֶׁהִיא עִם חֶבְרַת הַגּוּף בְּתוֹךְ בִּנְיַן הָאֱנוֹשִׁי. וּמֵאַחַר שֶׁאָמַר "עִם אֱלֹהִים" לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "עִם אֲנָשִׁים", שֶׁאִם שָׂרָה עִם אֱלֹהִים כָּל שֶׁכֵּן עִם אֲנָשִׁים, אֲבָל הַכַּוָּנָה כִּי מַדְרֵגַת נַפְשׁוֹ הַשִּׂכְלִית שֶׁל יַעֲקֹב בְּמַדְרֵגַת אֱלֹהִים שֶׁהֵם הַשִּׂכְלִים הַנִּפְרָדִים אַף בִּהְיוֹתָהּ מְחֻבֶּרֶת עִם הַגּוּף.

הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ. רָצָה לֵידַע אֲמִתַּת עַצְמוֹ שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ שֵׁם שֶׁיּוֹרֶה עַל מַהוּתוֹ וְאֵיךְ הַמַּשְׂכָּלוֹת מֻשְׁפָּעוֹת עָלֵינוּ מֵאִתּוֹ, וְלֹא הוֹדִיעָהוּ זֶה רַק הֵשִׁיב לוֹ: "לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי", כְּלוֹמַר לֹא תִּצְטָרֵךְ לִשְׁאֵלָה הַזֹּאת כִּי כְּבָר הִשַּׂגְתָּ הַרְבֵּה וְעָלִיתָ בְּמַדְרֵגַת הַשְּׂכָלִים. וְאָמַר אַחַר כָּךְ: "עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה", פֵּרוּשׁוֹ לְפִי שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית רְאוּיָה שֶׁתִּתְמַשֵּׁךְ אַחַר הַשֵּׂכֶל הַפּוֹעֵל לֹא יִתְעַסְּקוּ תַּלְמִידֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִנְיַן הַתַּאֲוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת שֶׁהֵמְשִׁיל לְגִיד הַנָּשֶׁה.

וַיְדוֹעַ כִּי הַתַּלְמִידִים קְרוּיִם בָּנִים, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי גִּידֵי הַבְּהֵמָה חֲזָקִים מְאֹד כַּחֲבָלִים וְיוֹתֵר מֵהֶם, וְהַכָּתוּב הִמְשִׁיל הֶעָוֹן לְחֶבֶל, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיהו ה':י"ח): "הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה", לְפִי שֶׁעִם שֶׁתְּחִלָּתוֹ חָלוּשׁ סוֹפוֹ הוֹלֵךְ וְחָזֵק, וּמִתּוֹךְ חֹזֶק הַתַּאֲוֹת יִשְׁכַּח הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְעַל כֵּן קָרָאוֹ בְּשֶׁתֵּי מִלּוֹת הַלָּלוּ "גִּיד הַנָּשֶׁה". וְיֵחַס בּוֹ הָאֲכִילָה וְאָמַר "לֹא יֹאכְלוּ" כִּי עֲרֵבוּת חוּשׁ הַטַּעַם וְתַעֲנוּגוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְפִי שָׁעָה.

וּמִן הַיְדוּעַ כִּי הַמְעוּט בּוֹ יָפָה וְנָעִים, שֶׁבּוֹ קִיּוּם הַגּוּף, וְהַיִּתְרוֹן מִמֶּנּוּ הֶפְסֵד וְחָרְבַּן הַגּוּף, כֵּן יִקָּרֶה לָאָדָם עִם כָּל שְׂאָר תַּאֲוֹתָיו. "אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ", לְפִי שֶׁכָּל הַגּוּף נִשְׁעָן עָלָיו, כִּי יִכָּנְסוּ כָּל שְׂאָר הַתַּאֲוֹת בִּכְלַל לְשׁוֹן אֲכִילָה. וּפֵרֵשׁ וְאָמַר "עַד הַיּוֹם הַזֶּה", כִּי נָהֲגוּ בְּנֵי אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה בַּתַּאֲוֹת הַלָּלוּ עַד הַגִּיעָם לָעוֹלָם הַבָּא הַנִּקְרָא "יוֹם", וְאָמַר "הַזֶּה" כְּלוֹמַר אַחַר הִפָּרְדוֹ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה. "כִּי נָגַע בְּכַף יֶרֶךְ יַעֲקֹב", כְּלוֹמַר שֶׁחֲרִי עָלְתָה מַדְרֵגַת הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית לְמַדְרֵגַת הַשִּׂכְלִים הַנִּפְרָדִים מִן הַחֹמֶר, אֵין בֵּינֵיהֶם הֶפְרֵשׁ אֶלָּא הֱיוֹתָהּ מְשֻׁתֶּפֶת בַּחֹמֶר, וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ "כִּי נָגַע בְּכַף יֶרֶךְ יַעֲקֹב". וְעַל כֵּן הִזְכִּיר יַעֲקֹב וְיֵחַס "כַּף יֶרֶךְ" לְיַעֲקֹב וְלֹא לְיִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁשֵּׁם "יַעֲקֹב" מוֹרֶה עַל הַשִּׁפְלוּת וְעַל בַּקָּשַׁת הָעִנְיָנִים הַגַּשְׁמִיִּים הַשִּׁפָלִים, וְשֵׁם "יִשְׂרָאֵל" בְּהֵפֶךְ מִמֶּנּוּ מוֹרֶה עַל הַמַּעֲלָה וְהַשְּׂרָרָה וְעַל בַּקָּשַׁת הַמַּשְׂכָּלוֹת וִידִיעַת הַשִּׂכְלִים הַנִּפְרָדִים. וְאָמַר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן אֵלִיָּהוּ (מלכים א י"ח:ל"א): "וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר ה' אֵלָיו יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ", וּמַה הָיָה הַצֹּרֶךְ לְהוֹדִיעֵנוּ "אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵלָיו יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ" כְּאִלּוּ שָׁאַלְנוּ אֲנַחְנוּ יַעֲקֹב מִי הוּא. אֲבָל הָעִנְיָן לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּזְּמַן הַהוּא מוֹרָדִים בְּהקב"ה, וְהָיוּ מַטְעִין אוֹתָם נְבִיאֵי הַבַּעַל שֶׁבָּהֶם, בֵּאֵר אֵלִיָּהוּ כִּי הָיוּ נִמְשָׁכִים אַחַר הַחֹמֶר וְהַתַּאֲוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת, וּמוֹרֶה עַל כָּל זֶה שֵׁם "יַעֲקֹב", וְהָיְתָה הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁיִּהְיוּ שִׁכְלִיִּים כְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים פ"ב:ו') "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם" וְגוֹ', וְהֵם נָטוּ מִדַּרְכּוֹ ה' יִתְעַלֶּה וְהָלְכוּ אַחֲרֵי נְבִיאֵי הַבַּעַל הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר לָהֶם אֵלִיָּהוּ בְּעִנְיָנָם שֵׁם "יַעֲקֹב" וְשֵׁם "יִשְׂרָאֵל", לְלַמְּדָם שֶׁאֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה לְהִמָּשֵׁךְ אַחַר הַחֹמֶר וְאַחַר הַתַּאֲוֹת הַגַּשְׁמִיּוֹת כִּי אִם לְהִמָּשֵׁךְ וּלְהִתְקַשֵּׁר בְּמַדְרֵגַת הַשִּׂכְלִים הַנִּפְרָדִים, כְּשֵׁם שֶׁלֹּא הָיְתָה תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בְּשֵׁם "יַעֲקֹב" כִּי אִם בְּשֵׁם "יִשְׂרָאֵל" מִן הַטַּעַם הַזֶּה בְּעַצְמוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ה' אֵלָיו: "יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ", וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז"ל: יִשְׂרָאֵל עִקֵּר וְיַעֲקֹב טָפֵל לוֹ. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (שמות י"ט:ג'): "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגִּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", יֵחֵס הַנָּשִׁים לְ"יַעֲקֹב" שֶׁהֵן טְפֵלוֹת לָאֲנָשִׁים, וְיֵחֵס הַזְּכָרִים לְ"יִשְׂרָאֵל" שֶׁהֵם הָעִקָּר. עַד כָּאן לְשׁוֹן הֶחָכָם הַפִּילוֹסוֹף. וְאִם אוּלַי לֹא כִּוַּנְתִּי יָפָה בְּהַעְתָּקַת לְשׁוֹנוֹ אוֹת בְּאוֹת, לֹא הָיְתָה כַּוָּנָתִי רַק לִשְׁמֹר כַּוָּנָתוֹ בְּדֶרֶךְ הַזֶּה

אֲשֶׁר הוּא הוֹלֵךְ עָלֶיהָ.

וַאֲנִי אוֹמֵר לְפִי הַדֶּרֶךְ הַזֶּה שֶׁיִּתֵּכֶן לְפָרֵשׁ מַה שֶּׁשָּׁנָה הַכָּתוּב קְרִיאַת שֵׁם הַמָּקוֹם פַּעַם "פְּנִיאֵל" וּפַעַם "פְּנוּאֵל", כִּי בִּהְיוֹת מַחֲשַׁבְתּוֹ מְשׁוֹטֶטֶת בְּעִנְיַן הַמַּלְאָךְ קָרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם "פְּנִיאֵל" בְּיוֹ"ד, לִרְמֹז עַל הַמַּלְאָךְ הַזֶּה שֶׁהוּא הָעַשִׂירִי בְּמַעֲלוֹת הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים "אִישִׁים", וְכַאֲשֶׁר עָבַר אֶת הַמָּקוֹם הַהוּא וְנִתְפַּשֵּׁט מִן הַמַּחְשָׁבָה הַזֹּאת, חָזַר כְּבַתְחִלָּה לְהַרְגָּשׁוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא שֵׁשׁ קְצָווֹת, עַל כֵּן הִזְכִּיר "פְּנוּאֵל" בְּוָי"ו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ", כִּי אָז הִתְבּוֹנֵן בְּעִנְיְנֵי הַגּוּף וְהִרְגִּישׁ בְּהַרְגָּשׁוֹתָיו.

וְעַל דָּרְךָ הַקַּבָּלָה, "וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ" הוּא כָּבוֹד נִבְרָא בַּמַּלְאָכִים, וּכְבָר נִתְבָּאֵר זֶה בְּפָרָשַׁת "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'", וְאֵין בְּכָאן צֹרֶךְ לְהַאֲרִיךְ.

פרק לג

ג **וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים.** הָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּדָוִד עִם יְהוֹנָתָן (שמואל א כ׳:מ״א): "וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים". אֲבָל הִזְכִּיר שֶׁבַע לְלַמֶּדְךָ (משלי כ״ד:ט״ז) "כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם".

ד **וַיִּשָּׁקֵהוּ** נָקוּד עָלָיו, וְיָדוּעַ כִּי כָּל תֵּבָה שֶׁהִיא נְקוּדָה בְּכָל הַכְּתוּבִים הָעִנְיָן לְהִתְעוֹרְרוּת דָּבָר, וְכָאן לְמֻדְךָ שֶׁנִּשִּׁיקָה זוֹ לֹא הָיְתָה בְּכָל לִבּוֹ רַק נְשִׁיקַת אַף, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ז:ו׳) "וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא". וּבָא הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם וּפֵרֵשׁ (עמוס א׳:י״א) "וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שָׁמְרָה נֶצַח".

ט **יֶשׁ לִי רָב.** דִּבֵּר בְּנַאֲוָה וּבְגוֹדֶל לֵבָב. וְאִם תִּסְתַּפֵּל בַּכְּתוּבִים תִּמְצָא כִּי יַעֲקֹב מַאֲרִיךְ בִּדְבָרָיו עִמּוֹ וְהוּא מְקַצֵּר בָּהֶם, וְהִנֵּה זֶה יוֹרֶה עַל גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ. מִלְּבַד שֶׁתִּמְצָא בְּיַעֲקֹב שֶׁהִזְכִּיר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּכָל דְּבָרָיו, וְאָמַר: "הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ", "כְּרָאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים", "כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים". וְלֹא תִּמְצָא בְּעֵשָׂו שֶׁיַּזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כְּלָל.

אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לָךְ. דָּרְשׁוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: עַד עַכְשָׁו הָיוּ הַבְּרָכוֹת מְפֻקָּפְקוֹת בְּיָדוֹ וְעַכְשָׁו נִתְאוֹשְׁשׁוּ בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לָךְ". וְיֵשׁ כָּאן עֶשֶׂר אוֹתִיּוֹת כְּמִנְיַן עֶשֶׂר בְּרָכוֹת שֶׁבִּבְרָכַת "וְיִתֶּן לְךָ", וְאִם כֵּן הֲרֵי שֶׁנִּתְקַיְּמוּ לוֹ הַבְּרָכוֹת מִפִּי אָבִיו וּמִפִּי עֵשָׂו, גַּם מִן הַמַּלְאָךְ שָׁלוֹ.

י **כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ.** נִרְאֶה לִי בְּאוּר הַכָּתוּב "וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי", כִּי עַל כֵּן כְּדֵי שֶׁתִּרְצַנִי רָאִיתִי פָּנֶיךָ בְּמִנְחָה זוֹ, כְּמִי שֶׁרוֹאֶה פְּנֵי הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹפְטִים שֶׁמַּמְנֶהָ לְהַקְדִּימָם בְּמִנְחָה.

וְדָרְשׁוּ רז״ל: "כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים", אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מֵאַיִן לְהַחֲנִיף אֶת הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ". וּפְלִיגָא דְּרַבִּי פְּדָת, דְּאָמַר רַבִּי פְּדָת (תהילים ק״א:ז׳): "דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי", וּכְתִיב (איוב י״ג:ט״ז): "כִּי לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבֹא". דַּעַת רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁמֵּאַיִן לְהַחֲנִיף אֶת הָרָשָׁע מִפְּנֵי הַיִּרְאָה, שֶׁכֵּן הֶחֱנִיף יַעֲקֹב לְעֵשָׂו, וְדַעַת רַבִּי פְּדָת שֶׁאַף מִפְּנֵי הַיִּרְאָה אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "דֹּבֵר שְׁקָרִים" וְגוֹ', וּמַה שֶּׁהֶחֱנִיף יַעֲקֹב לְעֵשָׂו, חֲנֵפָה כָּזֹאת מֻתֶּרֶת לְפִי שֶׁהוּא לָשׁוֹן כּוֹלֵל שְׁנֵי מַשְׁמָעוּיוֹת, לִשְׁבַח וְלִגְנַאי, שֶׁהֲרֵי "רָאִיתִי" לְשׁוֹן בְּזוּי, כְּמוֹ (תהילים כ״ב:י״ח) "יַבִּיטוּ יִרְאוּ בִי", וְכֵן "אֱלֹהִים" לְשׁוֹן עֲבוֹדָה זָרָה. וְאִם יָבִין הָרָשָׁע לְשׁוֹן הַשֶּׁבַח אֵין לָחוּשׁ בָּזֶה, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: אֵיהוּ מַטְעֵי נַפְשֵׁיהּ, אֲנָא לָא מַטְעֵינָא לֵיהּ. וְכֵן הִתִּירוּ חֲכָמִים לְתַלְמִיד חָכָם זָרָה. וְאִם יָבִין לְשׁוֹן הַגְּנַאי, כְּדֵי שֶׁיַּנִּיחוּ לוֹ אֶת הַמֶּכֶס, לְפִי שֶׁהוּא כּוֹלֵל לְשׁוֹן עֲבוֹדָה זָרָה כְּגוֹן מוֹלֵךְ, אוֹ עֶבֶד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁנִּמְשַׁל לָאֵשׁ, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (דברים ד׳:כ״ד): "אֵשׁ אֹכְלָה הוּא". וְלָשׁוֹן כָּזֶה הַנִּשְׁמָע לִשְׁנֵי פָּנִים מִפְּנֵי הַיִּרְאָה מֻתָּר אֲפִלּוּ לְרַבִּי פְּדָת.

יב **נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה.** בַּעֲבוּר שֶׁהִזְכִּיר שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת בִּלְשׁוֹן רַבִּים וּבִלְשׁוֹן יָחִיד יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי שָׁאַל מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים, יֹאמַר: אִם תִּרְצֶה שֶׁנִּסַּע וְנֵלֵךְ בְּיַחַד, אוֹ אֶתְרַחֵק מִמְּךָ וְאֵלֵךְ מִנֶּגֶד, כִּלְשׁוֹן (בראשית כ״א:ט״ז) "וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק". וְיַעֲקֹב הֵשִׁיב שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לָלֶכֶת עִמּוֹ בְּיַחַד, וְהוּא שֶׁאָמַר: "אֲדֹנִי יֹדֵעַ" וְגוֹ', אֲבָל הָלַךְ לְנֶגֶד, זֶה נִכְנַס לְשֹׂעִיר וְזֶה נִכְנַס לְסֻכּוֹת.

וּבַמִּדְרָשׁ: "נִסְעָה וְנֵלֵכָה", אָמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב: נֶחְלַק הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: "הַיְלָדִים רַכִּים", בַּמִּצְווֹת, וְאִם אֲבָרֵר הָעוֹלָם הַזֶּה לְחֶלְקָם, "וּדְקָפוּם יוֹם אֶחָד" לְיוֹם הַדִּין, "וָמֵתוּ כָּל הַצֹּאן", יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ "צֹאן", וְלֹא יוּכְלוּ לְסָבֵל דִּינֵי גֵּיהִנֹּם. "יַעֲבָר נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ", יִקַּח חֶלְקוֹ תְּחִלָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי" אֶעֱמֹד בְּגָלוּתִי וְשִׁפְלוּתִי, וּמִלְּשׁוֹן (מלכים א כ״א:כ״ז) "וַיְהַלֵּךְ אַט" שֶׁהוּא לְשׁוֹן שִׁפְלוּת, כְּלוֹמַר לֹא אֶעוֹרֵר מִלְחָמָה וְלֹא אֶתְגַּבֵּר בַּגָּלוּת כְּלָל, אֲבָל אֶסְבֹּל עֹל הַשִּׁעְבּוּד, זֶהוּ "לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה" וְגוֹ'. וְעַד מָתַי יִהְיֶה הַשִּׁעְבּוּד, עַד שֶׁיָּבֹא לָעָתִיד לְשֵׂעִיר.

יד **עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי שֵׂעִירָה.** לֹא הָיָה כָּךְ דַּעְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לָשׁוּב לְשֵׂעִיר אֲבָל רְצוֹנוֹ הָיָה לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן הִרְחִיב לוֹ הַדֶּרֶךְ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: שְׁאָלוֹ לְהֵיכָן אַתָּה הוֹלֵךְ, יַרְחִיב לוֹ הַדֶּרֶךְ כְּדֶרֶךְ שֶׁהִרְחִיק יַעֲקֹב לְעֵשָׂו.

וּבַמִּדְרָשׁ: "עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי שֵׂעִירָה", לֹא מָצִינוּ שֶׁהָלַךְ יַעֲקֹב לְשֵׂעִיר מֵעוֹלָם, אֲבָל לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ יִקַּיֵּם דְּבָרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה א׳:כ״א): "וְעָלוּ

מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו״. וְעַל כֵּן תִּמְצָא בְּסוֹפֵי תֵּיבוֹת שֶׁרָמוּז בָּהֶן ״אֵלִיָּה״, הוּא שֶׁכָּתוּב (מלאכי ג׳:כ״ג): ״הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא״.

טו לָמָּה זֶּה אָמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי. ״לָמָּה זֶּה״ אֵינוֹ דָּבֵק עִם ״אֶמְצָא חֵן״, אֲבָל הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים, יֹאמַר ״לָמָּה זֶּה״ תַּצִּיג, דַּי לִי שֶׁ״אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי״, וְחִנּוֹ אֶצְלִי טוֹב מֵחֶבְרַת עַם רָב.

יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם. יֹאמַר כִּי בָּא יַעֲקֹב מִפַּדָּן לִגְבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֲבָל רז״ל דָּרְשׁוּ שֶׁבָּא לִשְׁכֶם, וְיִהְיֶה ״שָׁלֵם״ לְשׁוֹן שְׁלֵמוּת לֹא לְשׁוֹן מָקוֹם. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ: שָׁלֵם בְּגוּפוֹ, שָׁלֵם בְּתוֹרָתוֹ, שָׁלֵם בְּמָמוֹנוֹ. וְדִינָה מִשָּׁם יָצְאָה וְשָׁם אֵרַע לָהּ כָּל הָעִנְיָן. וְכֵן אָמְרוּ ז״ל: בִּשְׁכֶם עִנּוּ אֶת דִּינָהּ. וּמַה שֶּׁאָמַר: **וַיִּקֶן אֶת חֶלְקַת הַשָּׂדֶה,** כִּי לֹא רָצָה לְהִיוֹת אַכְסְנַאי, אֲבָל רָצָה לְהַחֲזִיק בָּהּ, וְלֹא עָשָׂה כֵּן בְּכַנְעָנָה אֲבָל הָיָה מְאָרָע לְרַמֹּז עַל הֶעָתִיד, כִּי הַמָּקוֹם הַהוּא יוֹרִישׁוּ בָּנָיו טֶרֶם הוֹרִישָׁם אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.

וְכָתַב הֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם, כִּי מַה שֶּׁאָמַר ״וַיִּקֶן אֶת חֶלְקַת הַשָּׂדֶה״, בָּא לְלַמֵּד כִּי יֵשׁ מַעֲלָה גְּדוֹלָה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלֶק בָּהּ חָשׁוּב הוּא כְּחֵלֶק הָעוֹלָם הַבָּא.

כ וַיִּצֹּב שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט קָרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ לְזִכָּרוֹן הַנֵּס. וְכֵן קָרָא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם: ״ה׳ נִסִּי״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה יְפֵרֹשׁ הַכָּתוּב כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל קָרָא לְיַעֲקֹב ״אֵל״. וְכֵן דָּרְשׁוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב: אַתָּה אֱלוֹהַּ בָּעֶלְיוֹנִים וַאֲנִי אֱלוֹהַּ בַּתַּחְתּוֹנִים. וְהוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל: אֵיקוֹנִין שֶׁל יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד, הַפָּנָה שֶׁהַשְׁכִּינָה שׁוֹרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּמִזֶּה אָמַר בִּלְעָם (במדבר כ״ג:ח׳): ״מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל״, וְאָמַר זֶה עַל יַעֲקֹב שֶׁאֲפִלּוּ בְּשָׁעַת כַּעֲסוֹ לֹא קִלֵּל אֶלָּא אַפָּם.

פרק לד

א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת לֵאָה. נֶעֱנַשׁ יַעֲקֹב בְּעִנְיַן דִּינָה מִכַּמָּה טְעָמִים. הָאֶחָד, מִפְּנֵי שֶׁאָמַר לְלָבָן (בראשית ל׳:ל״ג): ״וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר״. וְהַשֵּׁנִי, עַל שֶׁמָּנַע דִּינָה מֵעֵשָׂו אָחִיו, כִּי שָׁמָּא תַּחֲזִירֶנּוּ לַמּוּטָב. וְהַשְּׁלִישִׁי, עַל שֶׁנָּטַל שְׂרָרָה לְעַצְמוֹ. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (משלי כ״ז:א׳): ״אַל תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר״, אַתָּה אָמַרְתָּ: ״וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי״ וְגוֹ׳, מָחָר בִּתְּךָ יוֹצְאָה וּמִתְעַנָּה.

וְעוֹד שָׁם: ״וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו״ – וְדִינָה הֵיכָן הָיְתָה? מְלַמֵּד שֶׁהִכְנִיסָהּ יַעֲקֹב בְּתֵבָה וְנָעַל בְּפָנֶיהָ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא בְקַשְׁתָּ שֶׁתִּנָּשֵׂא לְמָהוּל – תִּנָּשֵׂא לְעָרֵל, לֹא בְקַשְׁתָּ שֶׁתִּנָּשֵׂא בְּהֶתֵּר – תִּנָּשֵׂא בְּאִסּוּר, מָחָר בִּתְּךָ יוֹצְאָה וּמִתְעַנָּה.

וְעוֹד שָׁם: ״וַיִּקְרָא לוֹ אֵל״ וְגוֹ׳, אָמַר לוֹ: אַתָּה אֱלוֹהַּ בָּעֶלְיוֹנִים וַאֲנִי אֱלוֹהַּ בַּתַּחְתּוֹנִים. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲפִלּוּ חַזָּן בְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֵינוֹ נוֹטֵל שְׂרָרָה לְעַצְמוֹ, וְאַתָּה נָטַלְתָּ שְׂרָרָה לְעַצְמְךָ? מָחָר בִּתְּךָ יוֹצְאָה וּמִתְעַנָּה, לְכָךְ סָמַךְ ״וַתֵּצֵא״. עַד כָּאן.

נִרְאָה שֶׁהֵבִינוּ שָׁם שֶׁיַּעֲקֹב הוּא הָאוֹמֵר לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּלְכָךְ הֶעֱנִישׁוֹ מִיָּד בְּעִנְיַן דִּינָה עַל שֶׁנָּטַל שְׂרָרָה לְעַצְמוֹ.

וְעִנְיַן ״וַתֵּצֵא דִינָה״ לְמִדְרָשׁ שֶׁיָּצְאָה מְקֻשֶּׁטֶת, כְּשֵׁם שֶׁיָּצְאָה לֵאָה אִמָּהּ שֶׁהִזְכִּיר בָּהּ הַכָּתוּב (בראשית ל׳:ט״ז): ״וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ״. כְּלוֹמַר יַצְאָנִית בַּת יַצְאָנִית. וְהַכָּתוּב מְגַנֶּה אֶת הָאִשָּׁה כְּשֶׁהִיא יַצְאָנִית, הוּא שֶׁכָּתוּב (משלי ז׳:י״א-י״ב): ״הוֹמִיָּה הִיא וְסוֹרֶרֶת בְּבֵיתָהּ לֹא יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ, פַּעַם בַּחוּץ פַּעַם בָּרְחֹבוֹת״. אֲבָל כְּשֶׁהִיא צְנוּעָה וְעוֹמֶדֶת בְּבֵיתָהּ הַכָּתוּב מְשַׁבְּחָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים מ״ה:י״ד): ״כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה״, וְכֵן כָּתוּב בְּשָׂרָה אִמֵּנוּ (בראשית י״ח:ט׳): ״הִנֵּה בָאֹהֶל״.

וּבַמִּדְרָשׁ: בִּזְמַן שֶׁהָאִשָּׁה עוֹמֶדֶת בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ מְכֻפֶּרֶת עַל בֵּיתָהּ כְּשֵׁם שֶׁהַמִּזְבֵּחַ מְכַפֵּר עַל הָאָרֶץ, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהילים קכ״ח:ג׳): ״אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ״, כְּתִיב הָכָא ״בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ״, וּכְתִיב הָתָם גַּבֵּי מִזְבֵּחַ (ויקרא א׳:י״א) ״וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ״, אִם עָשְׂתָה כֵּן תַּעֲמִיד בָּנִים רְאוּיִם לְהַמְשִׁיחַ בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים״.

וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא בְּתִחַלַּת פֶּרֶק הוֹצִיאוּ לוֹ: מַעֲשֶׂה בְּקִמְחִית שֶׁהָיוּ לָהּ שִׁבְעָה בָּנִים וְכֻלָּן שִׁמְּשׁוּ בְּכְהֻנָּה גְּדוֹלָה בְּחַיֶּיהָ. אָמְרוּ לָהּ: מֶה עָשִׂית שֶׁזְּכִית לְכָךְ? אָמְרָה לָהֶן: מִימַי לֹא רָאוּ קוֹרוֹת בֵּיתִי קַלְעֵי שְׂעָרִי. וּבְאוּר ״אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה״, הִמְשִׁיל הָאִשָּׁה הַצְּנוּעָה לְגֶפֶן, לְפִי שֶׁהַמִּנְהָג לִנְטֹעַ הַגֶּפֶן בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת, וְכַאֲשֶׁר יִגְדַּל מוֹצִיאִין עֲנָפָיו מֵחֹר הַבַּיִת וְלַחוּץ אֶל הַשֶּׁמֶשׁ. וְהִנֵּה הַשֹּׂרֶשׁ עוֹמֵד בְּתוֹךְ הַבַּיִת וַעֲנָפָיו חוּץ לַבַּיִת. כֵּן הָאִשָּׁה הַצְּנוּעָה רְאוּיָה לֵישֵׁב בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת, לֹא לְפֶתַח הַבַּיִת, פֶּן יִרְאוּ אוֹתָהּ עוֹבְרִים וְשָׁבִים, כְּעִנְיָן שֶׁהִזְכִּיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ט׳:י״ד): ״וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ״, וְכֵיוָן שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת וּבָנֶיהָ יוֹצְאִין לַחוּץ לַשָּׂדֶה לִמְלַאכְתָּם, הִנֵּה הַבָּנִים הַלָּלוּ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים. וְהִמְשִׁילָם לְזֵיתִים מִפְּנֵי שֶׁאֵין לְךָ אִילָן שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל

הַרְכָּבָה חוּץ מֵאֵילַן הַזַּיִת שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל הַרְכָּבָה כְּלָל, וְכֵן הַבָּנִים בְּנֵי אֲבִיהֶם, שֶׁהֲרֵי אִמָּם צְנוּעָה בְּיַרְכָתֵי הַבַּיִת לֹא נִזְקְקָה כִּי אִם לְבַעֲלָהּ. וְעוֹד הִמְשִׁילָם לְזַיִת לְכַוָּנָה אַחֶרֶת, וְהוּא שֶׁהַזַּיִת נוֹשֵׂא פְּרִיוֹ לְתִשְׁעָה חֳדָשִׁים, וְכֵן הָאִשָּׁה הַזֹּאת בִּשְׂכַר צְנִיעוּתָהּ אֵינָהּ מַפֶּלֶת אֲבָל תֵּלֵד בָּנֶיהָ לְתִשְׁעָה חֳדָשִׁים. וְכֵן דָּרְשׁוּ ז״ל בִּבְכוֹרוֹת: בְּהֵמָה גַּסָּה טְהוֹרָה לְתִשְׁעָה חֳדָשִׁים, וּכְנֶגְדָּהּ בָּאִילָן – זַיִת. וְכֵן תִּמְצָא בַּמַּעֲלוֹת שֶׁהֵן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שֶׁבָּא הַכָּתוּב הַזֶּה בַּמַּעֲלָה הַתְּשִׁיעִית. ״סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ״, כְּלוֹמַר יִהְיוּ מְזֻמָּנִים לְשָׁרֵת אוֹתְךָ בְּעֵת שֶׁתֹּאכַל.

וְעוֹד יָדוּעַ שֶׁכָּל הָאֵילָנוֹת יֵשׁ לָהֶן לֵב כְּשֶׁתַּחְתֹּךְ אוֹתוֹ, אֲבָל אִילַן זַיִת אֵין לוֹ לֵב. וְאוּלַי מִפְּנֵי זֶה טָבַע הַפְּרִי מְשַׁכֵּחַ הַתַּלְמוּד וּמְטַמְטֵם הַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בַּזַּיִת.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ עוֹד: ״אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פּוֹרִיָּה״, שֶׁהוּא מְדַבֵּר בִּזְמַן נִדּוּתָהּ שֶׁהִיא רוֹאָה דָּם, וְעַל כֵּן אָמַר ״כְּגֶפֶן פּוֹרִיָּה״. וְאָמַר ״בְּיַרְכְתֵי בֵיתֶךָ״, כְּלוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה מְרֻחֶקֶת מִמְּךָ לְצַד אַחֵר כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה מִתְרַחֵק מִן הָאֵשׁ, וּמִזֶּה אָמַר ״אֶשְׁתְּךָ״ בְּסָגוֹל וְלֹא בְּחִירִיק. וְאִם תַּעֲשֶׂה כֵן, עוֹד יִהְיוּ ״בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים״, שֶׁיִּהְיוּ הֲגוּנִים וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם שֶׁמֶץ פְּסוּל.

לִרְאוֹת בְּטוּבַת הָאָרֶץ. בָּאָה לִרְאוֹת בְּנוֹת הָאָרֶץ שֶׁהָיוּ חוֹלוֹת בַּמְּחֹלוֹת, כְּעִנְיַן (שופטים כ״א:כ״א) ״וְהָיָה אִם יֵצְאוּ בְנוֹת שִׁילוֹ לָחוּל בַּמְּחֹלוֹת״.

וּבַמְּדָרָשׁ ״לִרְאוֹת״, יָצְאָה לִרְאוֹת וְנִרְאֵית. ״וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם אֶל יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ״, אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אָמַר לוֹ: יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁאַבְרָהָם זְקֵנְךָ נָשִׂיא הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ג:ו׳): ״נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ״, וַאֲנִי נָשִׂיא הָאָרֶץ, תְּנוּ בַּת נָשִׂיא לְנָשִׂיא. אָמַר לוֹ יַעֲקֹב: אֵין נָשִׂיא אֶלָּא שׁוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ח:ז׳): ״וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם״, וּכְתִיב (משלי י״ד:ד׳): ״וְרֹב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר״, וַאֲתָּה חֲמוֹר וְאֵין יְכוֹלִין לְהִזְדַּוֵּג, שֶׁהֲרֵי הַתּוֹרָה אָמְרָה: ״לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמוֹר יַחְדָּו״, וְהַנָּבִיא צוֹוַח: לְרָעָתְךָ אַתָּה מְבַקְּשָׁהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב י״ד:ט׳) ״הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת הַחוֹחַ״. ״וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה״ – אֵלּוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְחַיּוֹת: יְהוּדָה – ״גּוּר אַרְיֵה״, דָּן – ״יְהִי דָן נָחָשׁ״, ״בִּנְיָמִן – זְאֵב יִטְרָף״, ״נַפְתָּלִי – אַיָּלָה שְׁלֻחָה״. ״וַתִּרְמֹס אֶת הַחוֹחַ״ – ״וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר״. וְכֵן הַנָּבִיא צוֹוַח (הושע ו׳:ט׳): ״וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ יִרְצְחוּ שְׁכְמָה״. וְלָמָּה? ״כִּי זִמָּה עָשׂוּ״.

ג **וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה.** הָיְתָה דִּינָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בַּת שְׁמוֹנֶה שָׁנִים וְחֹדֶשׁ אֶחָד, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל: דִּינָה קֹדֶם יוֹסֵף נוֹלָדָה, וְיוֹסֵף נוֹלַד בְּסוֹף אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְבִיאַת יַעֲקֹב לְחָרָן, וְעָבַד לְלָבָן בְּצֹאנוֹ שֵׁשׁ שָׁנִים וְיָצָא, עָשָׂה בְּסֻכּוֹת שְׁמוֹנָה עָשָׂר חֹדֶשׁ וּבָא לִשְׁכֶם, נִמְצָא יוֹסֵף בֶּן שֶׁבַע שָׁנִים וַחֲצִי, וְדִינָה הָיְתָה גְּדוֹלָה מִמֶּנּוּ שִׁבְעָה חֳדָשִׁים, נִמְצֵאת דִּינָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בַּת שְׁמוֹנֶה שָׁנִים וְחֹדֶשׁ אֶחָד.

ד **אֶל חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר.** טַעַם ״לֵאמֹר״, שֶׁיֹּאמַר כֵּן לְיַעֲקֹב, אוֹ לְחַזֵּק הָעִנְיָן, כְּלוֹמַר אֲמִירָה וַדַּאִית שֶׁתִּתְקַיֵּם. וְכֵן בְּלָבָן (בראשית ל״א:כ״ט): ״אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר״. וְכֵן בְּאֶשֶׁת פּוֹטִיפַר (בראשית ל״ט:י״ד): ״וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ״.

יג **וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֶם וְאֶת חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה.** מִן הָרָאוּי הָיָה שֶׁיְּדַבֵּר יַעֲקֹב, כִּי לְפָנָיו הָיוּ, אֲבָל לְפִי שֶׁהָיָה לָהֶם הָעִנְיָן לְקֻלּוֹן לֹא רָצוּ הַבָּנִים שֶׁיְּדַבֵּר בּוֹ הָאָב וְיִפְתַּח פִּיו בָּזֶה כְּלָל, כִּי הֵם יְדַבְּרוּ בִּמְקוֹמוֹ, וְעָשׂוּ זֶה לְכִבּוּד הָאָב.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן כֵּינֵן שֶׁעָנוּ בִּרְצוֹן אֲבִיהֶם וַעֲצָתוֹ וְהוּא יוֹדֵעַ כִּי דִּבְּרוּ בְּמִרְמָה, אִם כֵּן לָמָּה כָּעַס עַל שִׁמְעוֹן וְלֵוִי שֶׁאָמַר לָהֶם ״עֲכַרְתֶּם אֹתִי״? וְעוֹד, שֶׁלֹּא יִתָּכֵן לְהַשִּׂיא בִּתּוֹ לַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר טִמֵּא אוֹתָהּ. וְהִנֵּה כָּל הָאַחִים עָנוּ כָּל הַמַּעֲנֶה הַזֶּה בְּמִרְמָה, וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי לְבַדָּם עָשׂוּ הַמַּעֲשֶׂה וַאֲבִיהֶם אֵרַר אַפָּם לָהֶם לְבַדָּם. וְהַתְּשׁוּבָה, כִּי הַמִּרְמָה הָיְתָה בְּאָמְרָם לְהִמּוֹל לָהֶם כָּל זָכָר, כִּי חָשְׁבוּ שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ כֵּן בְּנֵי הָעִיר, וְאִם אוּלַי יִשְׁמְעוּ לְנַשִּׂיאָם וְיִהְיוּ כֻּלָּם נְמוּלִים – יָבֹאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כּוֹאֲבִים וְיִקְחוּ אֶת אֲחוֹתָם מִבֵּית שְׁכֶם. וְזֹאת עָצַת כָּל הָאַחִים וּבִרְשׁוּת אֲבִיהֶם. וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי רָצוּ לְהִנָּקֵם מֵהֶם וְהָרְגוּ כָּל הָעִיר, וְעַל כֵּן אֵרַר אַפָּם כַּאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי הָעִיר אֲשֶׁר לֹא חָטְאוּ לָהֶם. וְהֶהֱתֵר שֶׁמָּצְאוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי, כָּתַב הָרַמְבָּ״ם ז״ל, לְפִי שֶׁבְּנֵי נֹחַ נִצְטַוּוּ עַל שֶׁבַע מִצְוֹת וְהַדִּינִין בִּכְלָלָם, וּבֶן נֹחַ שֶׁעָבַר וְגָנַב אוֹ גָּזַל אוֹ אָנַס בִּתּוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ אוֹ פִּתָּהּ אוֹתָהּ חַיָּב מִיתָה בְּסַיִף, וְכֵן הָרוֹאֶה אֶחָד שֶׁעָבַר עַל אַחַת מֵהֶן וְלֹא דָּנָהוּ לְהָרְגוֹ – חֲבֵרֵי זֶה הָרוֹאֶה יֶהֱרֹג בְּסַיִף, וּמִפְּנֵי זֶה נִתְחַיְּבוּ כָּל אַנְשֵׁי שְׁכֶם, שֶׁחֲבֵרֵי שְׁכֶם גָּזַל וְאָנַס וְהֵם רָאוּהוּ וְיָדְעוּ וְלֹא דָּנוּהוּ. אֲבָל כָּתַב עָלָיו הָרַמְבַּ״ן: וְלֹא יִתָּכֵן לוֹמַר כֵּן, לְפִי שֶׁאֵין הַדָּבָר מָסוּר לְיַעֲקֹב וּלְבָנָיו לַעֲשׂוֹת בָּהֶן דִּין. אֲבָל הֶהֱתֵר שֶׁמָּצְאוּ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי מִבֹּאַר הוּא, כִּי הָיוּ אַנְשֵׁי שְׁכֶם רְשָׁעִים עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה מְגַלֵּי עֲרָיוֹת, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (ויקרא י״ח:כ״ז): ״כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ״ וְגוֹ׳, וְעַל כֵּן רָאוּ כִּי דָּמָם חָשׁוּב לָהֶם כַּמַּיִם וְרָצוּ לְהִנָּקֵם מֵהֶם, וְהָרְגוּ הַנָּשִׂיא וְכָל אַנְשֵׁי הָעִיר כִּי כֻּלָּם אוֹחֲזִים דַּרְכּוֹ, עַד כָּאן.

יד **לָתֵת אֶת אֲחֹתֵנוּ.** אַחַר כָּךְ אָמְרוּ: ״וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ״, כִּי הֵם הַמְדַבְּרִים בִּמְקוֹם אֲבִיהֶם, וְלָכֵן הִזְכִּירוּ ״אֲחוֹתֵנוּ״ כְּלַפֵּי עַצְמָם וְהִזְכִּירוּ ״בִּתֵּנוּ״ כְּלַפֵּי הָאָב. אוֹ יִהְיֶה ״בִּתֵּנוּ״ כְּמוֹ ״אֲחוֹתֵנוּ״, וְכֵן מָצִינוּ כָּתוּב בִּיהוֹרָם בֶּן יְהוֹשָׁפָט (מלכים ב ח׳:י״ח): ״כִּי בַת אַחְאָב הָיְתָה לוֹ לְאִשָּׁה״, וְאַחְאָב לֹא הָיְתָה לוֹ בַּת, וּפֵרוּשׁוֹ ״אֲחוֹת אַחְאָב״, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן.

כה **וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים.** יָדוּעַ מִדֶּרֶךְ חָכְמַת הַטֶּבַע כִּי כָּל שְׁלִישֵׁי חֻלּוּשׁ בְּכָל הַנִּבְרָאִים כֻּלָּם, בֵּין שֶׁהוּא יוֹם שְׁלִישִׁי לְלֵידָה בֵּין שֶׁהוּא יוֹם שְׁלִישִׁי לִימוֹת הָעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי יוֹם שְׁלִישִׁי כּוֹכַב מַאְדִּים, וּמִפְּנֵי זֶה יִגְדַּל הַכְּאֵב בְּכָל מַכָּה בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְיִהְיֶה הַנִּמּוֹל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לַמִּילָה יוֹתֵר חָלוּשׁ. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ שֶׁמֻּתָּר לַעֲשׂוֹת לַנִּמּוֹל בְּיוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת כָּל מַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ כְּמוֹ בְּחֹל מַמָּשׁ, לְפִי שֶׁהוּא מְסֻכָּן בְּיוֹם שְׁלִישִׁי יוֹתֵר מִשְּׁאָר הַיָּמִים. וְחַכְמֵי הַתְּכוּנָה כָּתְבוּ כִּי יוֹם שְׁלִישִׁי מַזָּלוֹ עַקְרָב וּמַלְכּוֹ סַמָּאֵל וּמְשָׁרְתוֹ מַאְדִּים. וּמִזֶּה אָמְרוּ רז״ל (תענית כ״ז:ב׳): ״אַנְשֵׁי מַעֲמָד [לֹא] הָיוּ מִתְעַנִּין בְּיוֹם רִאשׁוֹן מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹם שְׁלִישִׁי לִיצִירָה״, פֵּרוּשׁ, לִיצִירַת אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁנִּבְרָא בַּשִּׁשִּׁי. וְזֶהוּ טַעַם בִּרְכַּת עֲצֵי בְּשָׂמִים בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, כְּדֵי לְחַזֵּק כֹּחַ הַנֶּפֶשׁ הַשִּׂכְלִית בְּרֵיחַ טוֹב.

וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי. מִן הַכְּתוּבִים יֵשׁ לָנוּ לִלְמֹד כַּמָּה שָׁנִים הָיוּ לָהֶם כְּשֶׁהֶחֱרִיבוּ שְׁכֶם. יָדוּעַ כִּי יַעֲקֹב הָיָה בְּבֵית לָבָן עֶשְׂרִים שָׁנָה, אַרְבַּע עֶשְׂרֵה בִּשְׁתֵּי בְנוֹתָיו וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנוֹ, וְאַחַר שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁעָבַד בְּרָחֵל רָמָהוּ לָבָן וְהִכְנִיס לוֹ אֶת לֵאָה וְיָלְדָה לִרְאוּבֵן בְּשִׁבְעָה חֳדָשִׁים, וְאַחֲרֶיהָ נוֹלַד שִׁמְעוֹן לְשִׁבְעָה חֳדָשִׁים, נִמְצָא כְּשֶׁפֵּרַשׁ יַעֲקֹב מִלָּבָן לְסוֹף עֶשְׂרִים שָׁנָה הָיָה שִׁמְעוֹן בֶּן שְׁנַיִם עָשָׂר שָׁנָה פָּחוֹת שְׁנֵי חֳדָשִׁים. נִתְעַכֵּב יַעֲקֹב בְּסֻכּוֹת שְׁמוֹנָה עָשָׂר חֳדָשִׁים וּבָא לִשְׁכֶם, נִמְצָא שִׁמְעוֹן בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְאַרְבָּעָה חֳדָשִׁים, וְלֵוִי בֶּן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְתִשְׁעָה חֳדָשִׁים, וּקְרָאָן הַכָּתוּב ״אִישׁ״, דִּכְתִיב: ״וַיִּקְחוּ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אִישׁ חַרְבּוֹ״ וְגוֹ׳.

ל **עֲכַרְתֶּם אֹתִי.** לִשְׁפּוֹךְ דַּם חִנָּם. וְהִזְכִּיר לְשׁוֹן עֲכִירָה כְּאָדָם שֶׁעוֹכֵר הַיַּיִן בִּשְׁמָרָיו כֵּן עֲכַרְתֶּם אֹתִי בְּיוֹשֵׁב הָאָרֶץ לְהוֹצִיא עָלַי שֵׁם רָע, שֶׁיֹּאמְרוּ: הֵרְעוּ לְאַנְשֵׁי שְׁלוֹמָם.

וּבַמְּדָרֶשׁ: ״עֲכַרְתֶּם אֹתִי״, צְלוּלָה הָיְתָה הֶחָבִית וַעֲכַרְתֶּם אוֹתָהּ, מְסוּרָה הִיא בְּיַד כְּנַעֲנִים שֶׁיִּפְלוּ בְּיַד בָּנַי, אֶלָּא שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים ״עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנַחֲלֹק אֶת הָאָרֶץ״, לְפִיכָךְ הָיוּ שׁוֹתְקִין. **וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר.** אֲנָשִׁים מוּעָטִים.

לא **הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ.** כָּתַב רַשׁ״י כְּתַרְגּוּמוֹ ״יָת אַחָתָנָא״, וְלֹא הֲבַנְתִּי זֶה.

פרק לה

א **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב וגו׳ וְשָׁב שָׁם.** טַעֲמוֹ שֶׁיִּתְיַשֵּׁב שִׁכְלוֹ שָׁם, וְשֶׁיַּעֲשֶׂה מִזְבֵּחַ בְּאוֹתָהּ כַּוָּנָה לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלָיו.

ב **הָסִירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר.** הֵם פְּסִילֵי שְׁכֶם שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁלָּקְחוּ בַּמִּלְחָמָה שֶׁהִזְכִּיר. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַכֹּל הָיָה מֻתָּר בַּהֲנָאָה, לְפִי שֶׁכְּבָר בִּטְּלוּהָ וְגוֹי מְבַטֵּל עֲבוֹדָה זָרָה בְּעַל כָּרְחוֹ, כִּדְאִיתָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה: סְתָרוּ וּבִטְּלוּ, וְכֵיוָן שֶׁנִּתְבַּטְּלָה הֻתְּרָה לָהֶם, וּמַה שֶּׁצִּוָּה לְהָסִיר אוֹתָהּ מִבֵּינֵיהֶם עָשָׂה זֶה לְטָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לַעֲבֹד אֶת ה׳ יִתְעַלֶּה בְּטָהֳרָה וּלְהַקְרִיב לְפָנָיו קָרְבָּן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: ״וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית אֵל״, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (קהלת ד׳:י״ז): ״שְׁמוֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים״.

וְהִטַּהֲרוּ לְמֻדָּךְ הַכָּתוּב כִּי הֶעָוֹן קָרוּי טֻמְאָה. וּכְתִיב (יחזקאל כ׳:ז׳): ״וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל תִּטַּמָּאוּ״. וּמִי שֶׁעוֹזֵב הֶעָוֹן נִקְרָא טָהוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ט״ז:ז׳): ״מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ״, וּכְתִיב (יהושע כ״ב:י״ז): ״הַמְעַט לָנוּ אֶת עֲוֹן פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא הִטַּהַרְנוּ מִמֶּנּוּ״, וְדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (תהלים נ״א:ט׳): ״תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר״, וּכְתִיב (תהלים נ״א:ט׳): ״וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי״.

וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם. לְמֻדָּךְ הַכָּתוּב שֶׁנִּטְמְאוּ הֵם וּבִגְדֵיהֶם מִטֻּמְאַת עֲבוֹדָה זָרָה, אוֹ מִטֻּמְאַת הַחֲלָלִים שֶׁבְּשְׁכֶם.

ד **וַיִּטְמֹן אוֹתָם.** דִּין תּוֹרָה בְּאִבּוּד עֲבוֹדָה זָרָה אֵינוֹ בְּקִבּוּרָה, אֶלָּא מְפָרֵר וְזוֹרֶה לָרוּחַ אוֹ מַטִּיל לַיָּם, כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, הוּא שֶׁכָּתוּב (שמות ל״ב:כ׳): ״וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר דָּק וַיִּזֵּר עַל פְּנֵי הַמָּיִם״. אֲבָל זֶה יוֹרֶה כִּי מֻתֶּרֶת הָיְתָה, וְכֵיוָן שֶׁנִּתְבַּטְּלָה הֻתְּרָה כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, וּלְפִיכָךְ דַּי בְּקִבּוּרָה. אוֹ יֵשׁ לְפָרֵשׁ כִּי אֲפִלּוּ הָיְתָה עֲבוֹדָה זָרָה מַמָּשׁ שֶׁהִיא אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה, לֹא הָיָה בְּיָדוֹ לְהוֹלִיכָהּ לַיָּם הַמֶּלַח, כִּי בַּדֶּרֶךְ הָיָה וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ זֶה, וְגַם לֹא הָיָה יָכוֹל לְשָׂרְפָהּ פֶּן יִתְעַכֵּב בָּזֶה וְיִתְאַסְּפוּ עָלָיו הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיו, לָכֵן הֵצַרְךָ לִטְמֹן אוֹתָם כִּי הוּא הַקַּל שֶׁבְּיָדוֹ.

ו **הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ.** כָּתוּב בְּסֵפֶר מִלְחֲמוֹת בְּנֵי יַעֲקֹב כִּי נִתְאַסְּפוּ שְׁכֶנֵי שְׁכֶם וְעָשׂוּ עִמָּהֶם שָׁלֹשׁ מִלְחָמוֹת, וְלוּלֵא אֲבִיהֶם שֶׁחָגַר גַּם הוּא חַרְבּוֹ וּכְלֵי מִלְחַמְתּוֹ וְנִלְחַם בָּם הָיוּ בְּסַכָּנָה גְּדוֹלָה. וְכֵן הִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בְּיַעֲקֹב (בראשית מ״ח:כ״ב): ״אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי״, נִתְבַּנְּסוּ כָּל סְבִיבוֹתֵיהֶם לְהִזְדַּוֵּג לָהֶם, וְחָגַר יַעֲקֹב כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ כְּנִגְדָּן. אֲבָל דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים לְקַצֵּר בָּעִנְיָנִים כָּאֵלֶּה, כִּי הָיָה נֵס נִסְתָּר. וְכֵן קִצֵּר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן אַבְרָהָם בְּאוּר כַּשְׂדִּים. וְגַם לֹא הִזְכִּיר בְּכָאן מִלְחֲמוֹת עֵשָׂו עִם בְּנֵי הַחֹרִי כְּלָל, וּכְדֵי לְהוֹדִיעַ הַנֵּס הַגָּדוֹל הַנִּסְתָּר הַזֶּה הִזְכִּיר הַכָּתוּב: **״הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ״**, לוֹמַר שֶׁלֹּא נִפְקַד מֵהֶם אִישׁ בְּאוֹתָהּ הַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה.

ז **וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית אֵל.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אַחַר שֶׁנִּגְלָה בּוֹ "אֵל", "בֵּית אֵל". וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה כְּבָר בֵּאַרְתִּיו בְּפָסוּק (בראשית ל"א:י"ג) "אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל".

ח **וַתָּמָת דְּבוֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה.** נִכְנַס הַפָּסוּק הַזֶּה בֵּין "כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים" וּבֵין "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד", וְזֶה יְאַמֵּץ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּפָסוּק "וַתָּמָת דְּבוֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה" שֶׁיִּרְמֹז לְמִיתַת רִבְקָה, וְעַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם "אַלּוֹן בָּכוּת". וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל: אֵין לִבְכּוֹת כָּל כָּךְ עַל הַמֵּינֶקֶת הַזְּקֵנָה שֶׁיִּקָּרֵא הַמָּקוֹם עָלֶיהָ, אֲבָל יַעֲקֹב הִתְאַבֵּל וּבָכָה עַל אִמּוֹ אֲשֶׁר אֲהֵבַתּוּ וְשִׂלְחָה אוֹתוֹ שָׁם וְלֹא זָכְתָה לִרְאוֹתוֹ בְּשׁוּבוֹ. וְהִנֵּה דְּבוֹרָה עִם יַעֲקֹב הָיְתָה. וְעַל הָרֶמֶז הַזֶּה נִגְלָה אֵלָיו הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְנַחֲמוֹ, וְכָךְ אָמְרוּ רז"ל: "וַיְבָרֶךְ אוֹתוֹ" – בִּרְכַּת אֲבֵלִים בֵּרְכוֹ. וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּפָסוּק (בראשית כ"ה:י"א) "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ". וּמַה שֶּׁיְּחַזֵּק זֶה, אָמְרוּ בְּסָמוּךְ: "וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע", וְאִלּוּ הָיְתָה רִבְקָה אִמּוֹ בַּחַיִּים הָיָה לוֹ לוֹמַר: "וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ", שֶׁחֲרֵי הִיא שִׁלְּחָה אוֹתוֹ שָׁם וְיִצְחָק צִוָּה לוֹ כֵּן בַּעֲצָתָהּ, אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁמֵּתָה שֶׁלֹּא לִכְבוֹדָהּ הֶעְלִים הַכָּתוּב מִיתָתָהּ.

וְכָךְ אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: אַתָּה מוֹצֵא כְּשֶׁמֵּתָה רִבְקָה אָמְרוּ: מַאן יְפוֹק קָמָהּ, אַבְרָהָם מֵת, יִצְחָק יוֹשֵׁב בַּבַּיִת וְעֵינָיו כֵּהוֹת, יַעֲקֹב הָלַךְ לְפַדַּן אֲרָם, מַאן יְפוֹק קָמָהּ, עֵשָׂו רַשִּׁיעָא וְיֵימְרוּן בִּרְיָתָא: לֵייטִין בִּזְיָתָא דְּהָא כְּדֵין יָנְקִין, מָה עָשׂוּ? הוֹצִיאוּ מִטָּתָהּ בַּלַּיְלָה. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא: לְפִי שֶׁהוֹצִיאוּ מִטָּתָהּ בַּלַּיְלָה לֹא פִּרְסְמוּ הַכָּתוּבִים מִיתָתָהּ אֶלָּא מִן הַצַּד. הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: "וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת" שְׁתֵּי בְּכִיּוֹת, פְּרוּשׁ, אַחַת עַל מִיתָתָהּ וְאַחַת שֶׁמֵּתָה שֶׁלֹּא לִכְבוֹדָהּ.

י **שִׁמְךָ יַעֲקֹב.** כָּתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל: יֹאמַר, אַף עַל פִּי שֶׁהֶחֱלִיף שִׁמְךָ שָׁרוֹ שֶׁל עֵשָׂו, עוֹדְךָ אַתָּה נִקְרָא יַעֲקֹב, שֶׁחֲרֵי לֹא נִשְׁתַּלַּח לְךָ לְהַחֲלִיף שִׁמְךָ, אֲבָל מֵעַתָּה לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל", עַד כָּאן. וְעַל כֵּן אָמַר הַנָּבִיא (ישעיה מ"ח): "וְיִשְׂרָאֵל מְקָרָאַי". **וְרַבְּנוּ חֲנַנְאֵל** ז"ל פֵּרֵשׁ שֶׁקָּרָא שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל מוּסָף עַל יַעֲקֹב, כִּי מִלַּת "עוֹד" פֵּרוּשׁוֹ בְּלָבַד. יֹאמַר: "לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ", כְּלוֹמַר יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל, וְכָמוֹהוּ (ירמיהו ג':ט"ז): "לֹא יֹאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן בְּרִית ה'", בִּלְבָד, כְּלוֹמַר לֹא יֹאמְרוּ עַל אֲרוֹן בְּרִית ה' שֶׁהוּא מְקוֹם הַשְּׁכִינָה בִּלְבָד, אֶלָּא אַף יְרוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה כֵּלָּהּ מְקוֹם שְׁכִינָתִי, הוּא שֶׁכָּתוּב (ירמיהו ג':י"ז): "בָּעֵת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַיִם כִּסֵּא ה'". וְזֶהוּ "כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ", פְּעָמִים יַעֲקֹב וּפְעָמִים יִשְׂרָאֵל. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ישעיהו מ"ח:י"ב): "שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי", וּכְתִיב (ירמיהו מ"ו:כ"ז): "וְאַתָּה אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל תֵּחַת יִשְׂרָאֵל".

יב **אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ.** כְּפֶל הַלָּשׁוֹנוֹת בַּתּוֹרָה לֹא לְחִנָּם. וְיִתָּכֵן עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה כִּי "הָאָרֶץ" שֶׁהִזְכִּיר בְּרֹאשׁ הַכָּתוּב הִיא הַמִּדָּה אֲשֶׁר בָּהּ נִתְבָּרְכוּ שִׁלְשֶׁת הָאָבוֹת, "בַּכֹּל" "מִכֹּל" "כֹּל". וְאָמַר "נָתַתִּי", "לְךָ אֶתְּנֶנָּה", כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (מלכים א ה':כ"ו): "וַה' נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה", וְעַל כֵּן חָזַר וְכָפַל "אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ", כְּלוֹמַר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּתֵּן לְזַרְעוֹ. וְכֵן עָשָׂה בַּכָּתוּב הַשֵּׁנִי: "וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ", שֶׁהוּא מְדַבֵּר גַּם כֵּן לְמַעְלָה, כְּלוֹמַר בַּמָּקוֹם הַמְדֻבָּר עִמּוֹ. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל, זֶה לְשׁוֹנוֹ: עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, עָלָה מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַמְדֻבָּר עִמּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ג':י"ב): "בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ". וְיֹאמַר מַה שֶּׁהִזְכִּירוּ הַחֲכָמִים: הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה, עַד כָּאן. עַל כֵּן בָּא הַכָּתוּב שֶׁאַחֲרָיו.

יד **וַיַּעַל יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ ה'.** חָזַר שֵׁנִית "בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ", שֶׁהוּא מְדַבֵּר לְמַטָּה, וְהוּא בְּמָקוֹם בֵּית אֵל שָׁשָּׁם הֶעֱמִיד הַמַּצֵּבָה, "וַיַּעַל יַעֲקֹב מַצֵּבָה" פֵּרוּשׁוֹ וּכְבָר הִצִּיב, וְלֹא הִצִּיב אוֹתָהּ בַּחֲזָרָה כִּי בַּהַלִּיכָתוֹ הִצִּיב אוֹתָהּ בַּתְּחִלָּה כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּתְחִלַּת פָּרָשַׁת וַיֵּצֵא. וְהַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין "מַצֵּבָה" לְ"מִזְבֵּחַ", שֶׁהַמַּצֵּבָה אֵינָהּ כִּי אִם אֶבֶן אַחַת וְהַמִּזְבֵּחַ אֲבָנִים רַבּוֹת, גַּם הַמִּזְבֵּחַ בּוֹנִין אוֹתוֹ לְצֹרֶךְ קָרְבָּן וְהַמַּצֵּבָה לֹא לְקָרְבָּן, רַק לְנִסּוּךְ וִיצִיקַת שָׁמֶן. וּמִפְּנֵי שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה: "לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ", וּכְתִיב: "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל", הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיַּצֵּב יִשְׂרָאֵל", אֲבָל זֶה יוֹרֶה כִּי "לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ" אֵינָהּ מְנִיעָה, אֶלָּא שֶׁיִּקָּרֵא פְּעָמִים יַעֲקֹב וּפְעָמִים יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה. וּמִזֶּה קָרְאוּ אַחַר כָּךְ בַּפָּרָשָׁה הַזֹּאת בְּעַצְמָהּ בִּשְׁנֵי הַשֵּׁמוֹת הָאֵלּוּ, הִזְכִּירוּ בְּשֵׁם יַעֲקֹב: "וַיַּצֵּב יַעֲקֹב", וְהִזְכִּירוּ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל גַּם כֵּן: "וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל".

טז **וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כִּבְרַת הָאָרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה.** אֶפְרָת הִיא בֵּית לֶחֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר לְמַטָּה: "וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם". וְהֵעִיד הָרַמְבַּ"ן ז"ל כִּי רָאָה בְּעֵינָיו שֶׁאֵין מִמַּצֶּבֶת רָחֵל לְבֵית לֶחֶם אֲפִלּוּ מִיל, אִם כֵּן הַפֵּרוּשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ בְּמִלַּת "כִּבְרַת אֶרֶץ" שֶׁהוּא לְשׁוֹן "כַּבִּיר" עַל שֵׁם שֶׁיֵּשׁ בֵּינֵיהֶם מַהֲלַךְ רַב, אֵינֶנּוּ. אֲבָל הוּא שֵׁם מִדָּה כְּדִבְרֵי רַשִּׁ"י ז"ל, כִּי "כִּבְרַת" כְּמוֹ "בִּרַת", וְהַכָּ"ף שְׁמוּשׁ אֵינָהּ שָׁרְשִׁית, וְהוּא שֵׁם לְמִדָּה יְדוּעָה בַּיָּמִים הָהֵם.

יט **וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה.** דָּרְשׁוּ רז"ל: כְּבוֹד הַנָּשִׁים שֶׁתִּהֵא קְבוּרָתָן בִּמְקוֹם מִיתָתָן, שֶׁחֲרֵי רָחֵל מֵתָה בְּבֵית לֶחֶם וְנִקְבְּרָה בְּבֵית לֶחֶם, וְכֵן מָצִינוּ בְּשָׂרָה: "וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן", מֵתָה בְּחֶבְרוֹן וְנִקְבְּרָה בְּחֶבְרוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ"ג:י"ט): "וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם" וְגוֹ', וְכֵן מָצִינוּ בְּמִרְיָם, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ':א'): "וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם".

כא וַיֵּט אָהֳלוֹ מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל עֵדֶר. בְּקָרוֹב לְמִגְדַּל עֵדֶר, כְּמוֹ (בראשית י״ט:ט׳) ״גֶּשׁ הָלְאָה״, (שמואל א כ׳:כ״ב) ״הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה״, וְכֵן בְּכָאן נָטָה אָהֳלוֹ מִגֶּגֶד לְמִגְדַּל עֵדֶר. וְשָׁם בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם נִשְׁלְמוּ הַשְּׁבָטִים, כִּי בִּנְיָמִין שֶׁנּוֹלַד שָׁם הוּא הָיָה תַּשְׁלוּם הַשְּׁבָטִים, וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (מיכה ד׳:ח׳): ״וְאַתָּה מִגְדַּל עֵדֶר עֹפֶל בַּת צִיּוֹן״.

כב וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה. דָּרְשׁוּ רז״ל: בִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו, וְכֵן בְּתוֹכַחַת אָבִיו כָּתוּב (בראשית מ״ט:ד׳): ״אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה״, לֹא קִנְטְרוֹ אֶלָּא עַל הָעֲלִיָּה, לוֹמַר לְךָ שֶׁלֹּא חָטָא בִּשְׁכִיבָה אֶלָּא בִּבְלְבּוּל. וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: כָּל הָאוֹמֵר רְאוּבֵן חָטָא אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה. וּמִפְּנֵי שֶׁבִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו וְלֹא מָצָא יַעֲקֹב לִשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה, הֶעֱלָה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ שְׁכָבָהּ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּבְנֵי עֵלִי (ש״א ב׳:כ״ב): ״אֲשֶׁר יִשְׁכְּבוּן אֶת הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד״, וּכְתִיב (שם): ״וַתְּהִי חַטַּאת הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת פְּנֵי ה׳״, וְאָמְרוּ רז״ל: מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ מַעֲלִין אֶת קְנֵיהֶן לְשִׁילֹה לְטָהֵר, וְהָיוּ מַשְׁהִין אוֹתָן וּמְלִינִין אוֹתָן חוּץ לְבָתֵּיהֶן, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶן הַכָּתוּב כְּאִלּוּ שְׁכָבוּן.

וְאִם תַּחְשׁוֹב מִן ״וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל״ עַד ״שְׁנֵים עָשָׂר״ תִּמְצָא בּוֹ תֵּיבוֹת כְּמִנְיַן הַשֵּׁם הַמְיֻחָד. וְאוּלַי יֵשׁ בָּזֶה רֶמֶז שֶׁלֹּא חָטָא רְאוּבֵן, שֶׁהֲרֵי הֵעִיד בּוֹ הקב״ה בִּשְׁמוֹ כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד בִּשְׁמוֹתֵיהֶן שֶׁל שְׁבָטִים שֶׁחָתַם שְׁמוֹ בָּהֶם: ״הָרְאוּבֵנִי״ ״הַשִּׁמְעוֹנִי״ וְכֵן כֻּלָּן.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן כִּי מַה שֶּׁכָּתוּב: ״וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר״ לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא הוֹלִיד אַחַר הַשְּׁנֵים עָשָׂר, כִּי מַה שֶּׁבִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו עָשָׂה כֵּן מִיְּרֻאָתוֹ פֶּן יוֹלִיד עוֹד מִבִּלְהָה הַפִּילֶגֶשׁ, וְעַל כֵּן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לֹא הוֹלִיד אַחֲרֵי כֵן כְּלָל. וְעוֹד יַגִּיד הַכָּתוּב: ״וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר״ כִּי כֻּלָּם שָׁוִים בְּמַעֲלָה אַחַת בַּהֲוָיָה אַחַת, וּכְשֵׁם שֶׁהֵם לֹא חָטְאוּ כָּךְ רְאוּבֵן לֹא חָטָא.

כג בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. בַּמָּקוֹם הַזֶּה עַצְמוֹ שֶׁהֻזְכַּר חֶטְאוֹ הֻזְכַּר בְּשֵׁם בְּכוֹר, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֲבָדָה מִמֶּנּוּ הַבְּכֹרָה בְּעֹנֶשׁ זֶה, בָּא לְהוֹרוֹת שֶׁהַבְּכֹרָה שֶׁאָבְדָה מִמֶּנּוּ וְנִתְּנָה לְיוֹסֵף הָיְתָה בְּכֹרַת מָמוֹן אוֹ בְּכֹרַת כָּבוֹד שֶׁיִּקָּרְאוּ בָּנָיו שְׁבָטִים, אֲבָל בְּכֹרַת יוּחֲסִין וַדַּאי נִשְׁאֲרָה לוֹ, כִּי מִי יוּכַל לִטְלָהּ מִמֶּנּוּ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן״, זֶהוּ בְּכֹרַת יוּחֲסִין שֶׁהָיָה בְּכוֹרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב. וְכֵן תִּמְצָא בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: ״וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל״ אָמַר רַבִּי סִימוֹן: קָשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲקֹר שַׁלְשֶׁלֶת יוּחֲסִין מִמְּקוֹמָהּ, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (דברי הימים א ה׳:א׳): ״וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׂ לַבְּכֹרָה״. אֱמוֹר מֵעַתָּה: בְּכֹרַת מָמוֹן נִטְלָה מִמֶּנּוּ וְלֹא נִטְלָה מִמֶּנּוּ בְּכֹרַת יוּחֲסִין. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַקַּלָּקָלָה אֵין מְיַחֲסִין אֶלָּא לִרְאוּבֵן, הָדָא הוּא דִּכְתִיב: ״וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל וְגוֹ׳ בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן״. רַבִּי יוּדָן אָמַר: בְּכוֹר לָעֲבוֹדָה, בְּכוֹר לְלֵוָה, בְּכוֹר לִתְשׁוּבָה. רַבִּי עֲזַרְיָה אוֹמֵר: אַף בְּכוֹר לִנְבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע א׳:ב׳): ״תְּחִלַּת דִּבֶּר ה׳ בְּהוֹשֵׁעַ״, עַד כָּאן.

פרק לו

ג וְאֶת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת. בֵּאֵר בְּכָאן כִּי שֵׁם הָעֶצֶם אֲשֶׁר לְבַת יִשְׁמָעֵאל הוּא בָּשְׂמַת, וְאִם כֵּן מַה שֶּׁנִּקְרֵאת ״מָחֲלַת״ בְּמָקוֹם אַחֵר (בראשית כ״ח:ט׳): ״וַיֵּקַח אֶת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת״, הוּא מְחַזֵּק מִדְרַשׁ רז״ל שֶׁאָמְרוּ: עֵשָׂו נָתַן דַּעְתּוֹ לְהִתְגַּיֵּר, וּשְׁלֹשָׁה מוֹחְלִין לָהֶן עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵיהֶם: גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר, וְהָעוֹלֶה לְגַדְלָה, וְהַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה; וּמוֹכִיחַ מִן הַכָּתוּב הַזֶּה שֶׁנִּקְרֵאת ״מָחֲלַת״, שֶׁנִּמְחֲלוּ לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו.

ו וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו. שִׁעוּרוֹ, וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ שֵׂעִיר כִּי שָׁם הָיָה מְקוֹמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה: ״וַיֵּשֶׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה״, וְכֵן כְּתִיב (בראשית ל״ו): ״וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר״. וְכָתַב רַבִּי אַבְרָהָם ז״ל: הַר שֵׂעִיר זֶה הוּא קָרוֹב לְאֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ב׳:ח׳): ״וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר״, וּכְתִיב (דברים א׳:ב׳): ״אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר שֵׂעִיר״, וְאֵינוֹ הַר שֵׂעִיר״, וְאֵינוֹ הַר שֵׂעִיר הָאֶרֶץ שֶׁשּׁוֹכְנִים בָּהּ עַכְשָׁו בְּנֵי עֵדוֹם, וְאֵין אוֹתָהּ הָאָרֶץ אֶלָּא אֶרֶץ יָוָן.

יב וְתִמְנָע הָיְתָה פִּילַגְשׁ. אַחַר שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב עִקַּר זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁהֵם בְּנֵי עָדָה וּבְנֵי אָהֳלִיבָמָה שֶׁהֵם בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, הִזְכִּיר כִּי עֲמָלֵק הָיָה מִבְּנֵי עֵשָׂו וְלֹא מִבְּנֵי הַגְּבִירוֹת רַק מִן הַפִּילַגְשׁ שֶׁשָּׁמָּה תִּמְנַע. וּבָא הַכָּתוּב לְלַמְּדֵנוּ כִּי אֵין עֲמָלֵק זֶה בֶּן הַשִּׁפְחָה נֶחְשָׁב בִּכְלַל זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁהֵם בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בְּיִשְׁמָעֵאל (בראשית כ״א:י׳): ״כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה הַזֹּאת עִם בְּנִי עִם יִצְחָק״. וְהַצָּרִךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי תִמְנַע הָיְתָה פִּילַגְשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו וְהִיא אִמּוֹ שֶׁל עֲמָלֵק, לְפִי שֶׁנִּתְחַתְּנוּ בְּנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי עִם בְּנֵי עֵשָׂו וְהָיוּ הַמִּשְׁפָּחוֹת מְעֹרָבוֹת, וּבָאָה הַתּוֹרָה וְהִמְצִיאָה אַחֲרֵי זֹאת לְהַזְהִיר אוֹתָנוּ שֶׁנִּשָּׁמֵר מִבְּנֵי עֵשָׂו שֶׁלֹּא נִקַּח אֶת אַרְצָם וְלֹא נִתְעֵב אוֹתָם כִּי עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם, וּכְתִיב (דברים כ״ג:ח׳): ״לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי״. אֲבָל בַּעֲמָלֵק צִוָּה אוֹתָנוּ לְהַכְרִים וְלִמְחוֹת אֶת שְׁמָם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דברים כ״ה:י״ט): ״תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק״. וּכְדֵי שֶׁנֵּדַע וַנַּכִּיר הַמִּשְׁפָּחוֹת שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בָּהֶם, אֵי זוֹ מִשְׁפָּחָה נִתְחַיֵּבְנוּ לְהַשְׁמִיד אוֹתָהּ וְאֵי זוֹ נִתְחַיַּבְנוּ לְהַנִּיחַ וְשֶׁלֹּא לְהָרַע לָהּ, הַצָּרִךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ כִּי עֲמָלֵק הַבָּא לְהִלָּחֵם אִתָּנוּ בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא בֶּן תִּמְנַע הַפִּילַגְשׁ, אֵינֶנּוּ נֶחְשָׁב מִכְּלַל זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו וְאֵינוֹ בִּכְלַל בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, כְּדֵי שֶׁנִּתְנַהֵג בְּכָל אֻמָּה וְאֻמָּה עַל פִּי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וְדָרְשׁוּ רז״ל כִּי עֵשָׂו בָּא עַל אִשְׁתּוֹ שֶׁל שֵׂעִיר וְיָלְדָה תִּמְנַע

זֹאת, וְעַל כֵּן לֹא מָנָה הַכָּתוּב לְתִמְנַע בִּכְלַל בְּנֵי שֵׂעִיר, כִּי הָיְתָה בַּת אִשְׁתּוֹ שֶׁל שֵׂעִיר לֹא בַּת שֵׂעִיר. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר (פסוק כב): ״וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע״, כִּי הָיְתָה אֲחוֹת לוֹטָן לֹא בַּת שֵׂעִיר אָבִיו. וְלִמְדְךָ הַכָּתוּב כִּי מִתִּמְנַע הַשִּׁפְחָה הַפְּחוּתָה וְהַפְּגוּמָה הַזֹּאת יָצָא עֲמָלֵק הָרָשָׁע שֶׁהִתְחִיל לִהְיוֹת לְיִשְׂרָאֵל קוֹץ מַכְאִיב, וְהִנֵּה הִיא פִּילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז וְהִיא אֲחוֹתוֹ בַּת אָבִיו, וֶאֱלִיפַז זֶה הוֹלִיד מֵעֲנָה בֵּן וּמֶתָה כַּאֲשֶׁר יָלְדָתוּ בְּהַקְשׁוֹתָהּ בִּלְדָתָהּ, וְקָרְאוּ אֶת הַבֵּן תִּמְנַע בְּשֵׁם אִמּוֹ כְּדֵי לְהַזְכִּיר אֶת שְׁמָהּ. וְעַל כֵּן תִּמְצָא אֶת הַשֵּׁם הַזֶּה בִּבְנֵי עֵשָׂו, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה״, כִּי הָיָה הָאַלּוּף הַזֶּה בְּנוֹ שֶׁל אֱלִיפַז בֶּן תִּמְנַע פִּילַגְשׁוֹ. וְהַפָּרָשָׁה הַסְּמוּכָה לָזוֹ שֶׁהִיא ״אֵלֶּה בְנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי״, לֹא נִכְתְּבָה כִּי אִם עַל יְדֵי שֶׁכָּתוּב בָּהּ ״וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע״, וּבָא לְלַמְּדֵנוּ כִּי תִּמְנַע זוֹ הָיְתָה אֲחוֹת אַלּוּפִים, וְרָצְתָה לְהִדָּבֵק בְּזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְלִהְיוֹת לְאֶחָד מֵהֶם לְפִילֶגֶשׁ, וְזֶה לְהָעִיד עַל מַעֲלַת הָאָבוֹת.

וָדַע כִּי מִפָּסוּק ״וְתִמְנַע״ יוֹצֵא שֵׁם שֶׁל שְׁמוֹנָה תֵּיבוֹת מִסְפַּר אוֹתִיּוֹתָיו אַרְבָּעִים, וְהַיּוֹדְעִים אָמְרוּ כִּי כֹּחוֹ לְהִנָּקֵם מִזַּרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו וְאוֹמְרִים ״אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ״.

כד **וְאֵלֶּה בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה.** מִשִּׁפְטוֹ ״אַיָּה וַעֲנָה״ כִּי הַוָּא״ו יִתֵּרָה, וְכָמוֹהוּ (שמואל ב ט״ו:ל״ד): ״עֶבֶד אָבִיךָ וַאֲנִי מֵאָז״, שֶׁשִּׁעוּרוֹ ״אֲנִי מֵאָז״. וְיֵגִיד הַכָּתוּב כִּי עֲנָה בְּנוֹ שֶׁל צִבְעוֹן. וּלְמַעְלָה הִזְכִּיר כִּי צִבְעוֹן וַעֲנָה אַחִים בְּנֵי שֵׂעִיר, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תֹּאמַר כִּי עֲנָה הִנִּיקָהּ הוּא דּוֹדוֹ שֶׁל זֶה, לָכֵךְ הִזְכִּיר הַכָּתוּב: ״הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת הַיֵּמִם״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: הוּא עֲנָה דְּמַעְקְרָא, לְפִי שֶׁבָּא צִבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה עֲנָה. וּמַה שֶּׁמָּנָאוֹ הַכָּתוּב בִּבְנֵי שֵׂעִיר, לְפִי שֶׁהַכֹּל חָשְׁבוּ עָלָיו שֶׁהוּא בֶּן שֵׂעִיר, אֲבָל הַכָּתוּב יַגִּיד לָנוּ הָאֱמֶת כִּי הוּא דְּמַעְקְרָא וְאֵינוֹ בֶּן שֵׂעִיר כִּי אִם בֶּן צִבְעוֹן, וְהוּא בְּנוֹ וְהוּא אָחִיו, וְעַל כֵּן הַכָּתוּב צוֹוֵחַ: ״הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר״, הוּא הַפָּסוּל שֶׁהֵבִיא הַפְּסוּלִים לָעוֹלָם, כִּי הוּא מָצָא בְּמַחְשַׁבְתּוֹ מִין הַפְּרָדִים שֶׁהוּא הֵיוֹצֵא מִן הַנִּרְכָּבִים מִין בְּשֶׁאֵינוֹ מִינוֹ, כְּגוֹן הַמַּרְכִּיב סוּס עַל אָתוֹן אוֹ חֲמוֹר עַל סוּסְיָא וְיֵצֵא מִבֵּינֵיהֶם פֶּרֶד, וְנֶחְשַׁב לוֹ לְחָכְמָה בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר. וּלְפִי דַּעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם ״גִּבָּרַיָּא״, יִהְיֶה ״הַיֵּמִם״ כְּמוֹ ״אֵימִים״, וְיִהְיֶה פְּשַׁט הַכָּתוּב כִּי בָּאוּ עַל עֲנָה זֶה מִן הָאֻמָּה הַנִּקְרֵאת ״אֵימִים״, לְפָנִים ״עַם גָּדוֹל וָרָם כָּעֲנָקִים״, וְרָצוּ לִגְזֹל מִמֶּנּוּ הַחֲמוֹרִים שֶׁל צִבְעוֹן אָבִיו, וְהוּא הָיָה בַּמִּדְבָּר אֵין עוֹזֵר לוֹ וְהִצִּילָם מִיָּדָם. וְעַל כֵּן יֹאמַר ״הוּא עֲנָה״ הַמְּפֻרְסָם בַּגְּבוּרָה הַזֹּאת, כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

כה **וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן.** הוּא דִּישׁוֹן הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה בְּרֹאשׁ הַפָּרָשָׁה, וְהַבֵּן הַחֲמִישִׁי לְשֵׂעִיר, וְיִקָּרֵאהוּ הַכָּתוּב פַּעַם ״דִּישׁוֹן״, פַּעַם ״דִּישָׁן״ כִּי הַכֹּל אֶחָד, כְּמוֹ ״חִירוֹם״ וְ״חִירָם״, דִּכְתִיב (מלכים א ז׳:מ׳): ״וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת הַכִּיֹּרוֹת״, וּכְתִיב (שם): ״וַיִּכַל חִירָם״. אֲבָל כְּשֶׁהֵם בְּפָסוּק אֶחָד יַזְכִּיר הָאֶחָד ״דִּישׁוֹן״ וְהָאֶחָד ״דִּישָׁן״, כִּי שְׁנֵי אַלּוּפִים הָיוּ, וְעַל כֵּן יַזְכִּירֵם בִּלְשׁוֹן שִׁנּוּי כְּדֵי לְהַפְרִיד בֵּין שְׁנֵיהֶם.

לא **וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה יָצְאוּ מֵעֵשָׂו, וְהָיוּ שְׁמוֹנָה וְאֵלּוּ הֵם: בֶּלַע בֶּן בְּעוֹר, יוֹבָב, חֻשָׁם, הֲדַד בֶּן בְּדַד, שַׂמְלָה, שָׁאוּל, בַּעַל חָנָן בֶּן עַכְבּוֹר, הֲדַר. וְדָרְשׁוּ רז״ל, כְּנֶגֶד שְׁמוֹנָה פְּעָמִים שֶׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב לְעֵשָׂו ״אֲדֹנִי״ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה: ״פֹּה תֹּאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו״, ״וְאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי״, ״מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי״, ״לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי״, ״אֲדֹנִי יוֹדֵעַ״, ״יַעֲבָר נָא אֲדֹנִי״, ״עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי״, ״לָמָּה זֶּה אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי״. וּכְנֶגְדָּם נִמְסַר לָנוּ שֵׁם שֶׁל שְׁמוֹנָה תֵּיבוֹת בְּפָסוּק ״וְתִמְנַע״ לְקַטְרְגוֹ בָּהֶם, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה. וְהַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה שֶׁתַּזְכִּיר הַפָּרָשָׁה לְאֱדוֹם הֵם בָּצְרָה וְתֵימָן, בָּצְרָה הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה ל״ד:ו׳): ״כִּי זֶבַח לַה׳ בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם״, אֶרֶץ הַתֵּימָנִי הוּא שֶׁכָּתוּב (עובדיה א׳:ט׳): ״וְחַתּוּ גִבּוֹרַיִךְ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֵת אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקֶּטֶל״. וְסִפֵּר הַכָּתוּב שֶׁלֹּא הָיוּ מְלָךְ בֶּן מָלְךְ כְּמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל. וּבָאָה הַפָּרָשָׁה לְהַזְכִּיר הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לְבָאֵר כִּי נִתְקַיְּמָה בְּרָכַת עֵשָׂו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ז:מ׳): ״וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה״. וְעַל כֵּן יַאֲרִיךְ הַכָּתוּב בְּסִפּוּר הַמְּלָכִים וְהָאַלּוּפִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִמֶּנּוּ.

לט **וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב.** כְּלוֹמַר בַּת עֶשֶׂר שֶׁהָיָה כָּל יָמָיו טָרוּד לְצָרֵף זָהָב וְהָיָה הַזָּהָב הוֹלֵךְ בְּבֵיתוֹ כַּמַּיִם.

וַעַל דָּרְךְ הַמִּדְרָשׁ, ״וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם״, הָיוּ הָאַלּוּפִים הָאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו כִּפְשַׁט הַכָּתוּב, וְהוּא דַּעַת רז״ל שֶׁאָמְרוּ: כֻּלָּן בְּיוֹצְאֵי יְרֵכוֹ שֶׁל עֵשָׂו הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וּבַעֲלֵי זְנוּת וְעֹשֶׁר גָּדוֹל, גַּם הַמְּלָכִים גַּם הָאַלּוּפִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: ״וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל״, מְטִיבֵי אֱלוֹהוּת הָיוּ, וְהָיוּ מְטִיבִין עַצְמָן לַעֲבוֹדָה זָרָה. ״בַּת מַטְרֵד״, מְשֻׁהָיוּ מְטִיבִין אוֹתָהּ לְבַעְלָהּ אַחַר כָּךְ הָיוּ טוֹרְדִין אוֹתָהּ מִבַּעְלָהּ. ״בַּת מֵי זָהָב״, מִן דְּעַתְּרִין אָמְרִין: מַהוּ דַּהֲבָא, מַהוּ כַּסְפָּא, עַד כָּאן. וּמִלַּמֵּד שֶׁהָיוּ תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל עֵשָׂו רְשָׁעִים. עוֹד יֵשׁ בָּהֶם רְמִיזוֹת לְזַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו לְדוֹרוֹת, שֶׁכֵּן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: ״אַלּוּף מַגְדִּיאֵל״ זֶה רוֹמִי. וּבְפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר פֶּרֶק ל״ח: בְּשָׁכַר שֶׁפִּנָּה אֶת כֵּלָיו מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו נָתַן לוֹ מֵאָה מְדִינוֹת מִשֵּׂעִיר וְעַד מַגְדִּיאֵל, וּמַגְדִּיאֵל זֶה רוֹמִי שֶׁנֶּאֱמַר: ״אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם״, עַד כָּאן. וְהוּא שֶׁהִתְנַבֵּא עָלָיו דָּנִיֵּאל (דניאל י״א:ל״ו): ״וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל כָּל אֵל״. וְעַל כֵּן הִזְכִּירוֹ בְּשֵׁם מַגְדִּיאֵל, מִלְּשׁוֹן גְּדֻלָּה וּמֶמְשָׁלָה רַבָּה, וְהוּא הֶעָשִׁירִי בָּאַלּוּפִים הָאֵלֶּה, שֶׁכֵּן הִזְכִּיר דָּנִיֵּאל (דניאל ז׳:כ״ד): ״וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָא עֲשָׂרָה מַלְכִין יְקוּמוּן״ וְגוֹ׳. וְהָעִנְיָן שֶׁעֲתִידִין לִמְלֹךְ עַל אֱדוֹם עֲשָׂרָה מְלָכִים, וְהֶעָשִׁירִי מֵהֶם יִמְלֹךְ עַל רוֹמִי, וּמֵרוֹמִי תִּתְפַּשֵּׁט מַלְכוּתוֹ עַל כָּל הָעוֹלָם. וְהָאֻמָּה הַזֹּאת סָתַם הַכָּתוּב עִנְיָנָהּ וְלֹא פֵּרֵשׁ לָנוּ אֶת שְׁמָהּ, וְכֵן מָצִינוּ שֶׁהַנְּבִיאִים יַזְכִּירוּ גֹּדֶל מֶמְשַׁלְתָּהּ תָּמִיד אֲבָל לֹא יַזְכִּירוּהָ בִּשְׁמָהּ. וְכֵן מָצִינוּ בְּדָנִיֵּאל (ז ד ה ו) שֶׁהִמְשִׁיל הַמַּלְכֻיּוֹת הָאַחַת בְּאַרְיֵה וְהַשֵּׁנִי בְּדוֹב וְהַשְּׁלִישִׁי בְּנָמֵר, וְלֹא הִזְכִּיר שְׁמָהּ שֶׁל חַיָּה רְבִיעִית, רַק שֶׁהִזְכִּיר בָּהּ: ״דְּחִילָה וְאֵימְתָנִי וְתַקִּיפָא יַתִּירָא וְשִׁנַּיִן דִּי פַרְזֶל לַהּ אָכְלָה וּמַדֶּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַהּ רָפְסָה״. וְכֵן יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם הִזְכִּיר (ישעיה י״ג:א׳): ״מַשָּׂא בָבֶל״, ״מַשָּׂא מִצְרַיִם״, ״מַשָּׂא מוֹאָב״, וּכְשֶׁבָּא

לְהַזְכִּיר זֹאת, אָמַר: ״מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה מִּלֵּילָה״ וְגוֹ׳. וּבְמָקוֹם אַחֵר הִזְכִּירוֹ: ״פְּרִיץ חֵיוֹת״ הוּא שֶׁאָמַר (ישעיה ל״ה:ט׳): ״לֹא יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל יַעֲלֻנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים״. וְכֵן מָצִינוּ יִרְמְיָה הַנָּבִיא שֶׁהִזְכִּיר הַמַּלְכֵיּוֹת כֻּלָּן חוּץ הַמַּלְכוּת הָרְבִיעִית הַזֹּאת, הוּא שֶׁאָמַר (ירמיה ה׳:ו׳): ״עַל כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל עָרֵיהֶם כָּל הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף״. וְלֹא תִמְצָא בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁיַּזְכִּיר הַחַיָּה הַזֹּאת בִּשְׁמָהּ כִּי אִם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְאָסָף הַמְּשׁוֹרֵר שֶׁהִזְכִּירָהּ יוֹתֵר מִפֹּרָשׁ, שֶׁפֵּרֵשׁ שֵׁם הָאֻמָּה וְשֵׁם עִירָהּ שֶׁהִיא רוֹמִי, הוּא שֶׁאָמַר (תהלים פ׳:י״ד): ״יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר״, וְתִמְצָא הָעַיִ״ן תְּלוּיָה, וְיֶשְׁאֲרוּ לְךָ ״רֹמִי״, שֶׁהִיא רוֹמִי הָרְשָׁעָה אֲשֶׁר אֻמּוֹתֶיהָ עֲבוֹדַת הַתָּלוּי. וּמִפְּנֵי זֶה כְּשֶׁהִזְכִּיר כָּאן הָאַלּוּף הָעֲשִׂירִי ״אַלּוּף מַגְדִּיאֵל״, שֶׁהוּא רוֹמִי עַל רוֹמִי כְּפִי מִדְרַשׁ רז״ל, הוֹסִיף בֵּאוּר וְאָמַר ״אַלּוּף עִירָם״, שֶׁאוֹתִיּוֹתָיו ״מִיַּעַר״, כְּלוֹמַר ״אַלּוּף מַגְדִּיאֵל״ זֶהוּ ״חֲזִיר מִיָּעַר״. וְאוֹתִיּוֹתָיו ״מֵעִיר״ עַל שֵׁם הַכָּתוּב (במדבר כ״ד:י״ט): ״וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר״, שֶׁהוּא עִיר רוֹמִי. וְכֵן הִזְכִּיר יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ישעיה כ״ה:ב׳): ״כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפָּלָה״, וְזֶהוּ אָמוּר עַל רוֹמִי. וְאוֹתִיּוֹתָיו גַּם כֵּן ״יַרְעֵם״, וְעָלָיו אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים י״ח:י״ד): ״וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם ה׳ וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ״, שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְּדָהּ. וְכֵן הִתְנַבֵּא עָלֶיהָ דָּנִיֵּאל: ״עַד דִּי קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ וְיִהְיֵבַת לִיקֵדַת אֶשָׁא״. וְכֵן מָצִינוּ עֹבַדְיָה שֶׁהִתְנַבֵּא עַל חֻרְבַּן אֱדוֹם בְּהַסְכָּמַת בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: לָמָּה נִכְתַּב חָזוֹן בִּשְׁנֵי נְבִיאִים בִּלְבַד, יְשַׁעְיָה וְעֹבַדְיָה, אֶלָּא חָזוֹן עוֹלֶה ע״א, יְשַׁעְיָה קִלֵּל אֶת אֱדוֹם בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה, וְעֹבַדְיָה דָּן לְאֱדוֹם בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה. וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּפִרְקֵי הֵיכָלוֹת: עַד שֶׁיֹּאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ: הֵא לָךְ רוֹמִי בְּפֵרוּטָה, וְיֹאמַר לוֹ: אֵינָהּ מִתְבַּקֶּשֶׁת לִי, עַד כָּאן. וְעוֹד תִּמְצָא אַלּוּפִים הָלְלוּ ״אַלּוּף עַלְוָה״, וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים כְּתִיב ״אַלּוּף עַלְיָה״, כְּדֵי לְהַזְכִּיר הַשֵּׁם בִּשְׁנֵיהֶם שָׁלֵם, וּבָא לִרְמֹז עַל זַרְעוֹ שֶׁל עֵשָׂו הַדּוֹבְרִים סָרָה עַל ה׳ בְּעִנְיַן אֱמוּנָתָם כִּי שֶׁקֶר בִּימִינָם, וְיַחַפְאוּ עַל ה׳ דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן. וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים ב׳:ב׳) ״וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל ה׳ וְעַל מְשִׁיחוֹ״. וְאָמְרוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: עַד שֶׁלֹּא מָלַךְ מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל נִצַּב מֶלֶךְ בֶּאֱדוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים״ וְגוֹ׳, הָדָא הוּא דִּכְתִיב: ״נַחֲלָה מִבְהֶלֶת בָּרִאשֹׁנָה״, זוֹ מַלְכוּת עֵשָׂו שֶׁקָּדְמָה בְּבֶהָלָה קֹדֶם מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל, ״וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ״, (עובדיה א׳:כ״א) ״וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן״ וְגוֹ׳.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם״, יִרְמֹז עַל הָעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמִדַּת הַדִּין קֹדֶם שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה, וְקֹדֶם שֶׁיִּתְגַּלֶּה מַלְכוּתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, זֶהוּ ״לִפְנֵי מְלָךְ מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל״, וּמִכָּאן שֶׁהָיָה בוֹנֶה עוֹלָמוֹת וּמַחֲרִיבָן עַד שֶׁבָּרָא אֶת אֵלּוּ וְשִׁתֵּף בָּהֶם מִדַּת הָרַחֲמִים. וְלֹא אוּכַל לְפָרֵשׁ כִּי הַדְּבָרִים עֲמֻקִּים נִשְׂגָּבִים וְנֶעֱלָמִים עוֹמְדִים בְּרוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם.

וּמֶדֶךְ הַקַּבָּלָה הַנֶּאֱמָנָה אַתָּה צָרִיךְ לָדַעַת כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין פְּסוּק הַיִּחוּד, וְהוּא פָּסוּק ״שְׁמַע״, לְפָסוּק ״וְתִמְנַע״, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין פָּרָשַׁת ״וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים״ וּפָסוּק ״וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל״, לְפָסוּק (שמות י״ד:י״ט) ״וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים״ וַעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, כִּי הַכֹּל עִנְיָן אֶחָד וְקִשּׁוּר אֶחָד.

וְיֶשׁ לְךָ לְהִסְתַּכֵּל, כִּי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה הֵם שְׁמוֹנָה, וְעִם הָאִשָּׁה מְהֵיטַבְאֵל הֵם תִּשְׁעָה. וְיֵשׁ לִתְמֹהַּ מַה טַּעַם לְהַזְכִּיר שֵׁם הָאִשָּׁה בַּמֶּלֶךְ הַזֶּה יוֹתֵר מִבִּשְׁאָר הַמְּלָכִים הַנִּזְכָּרִים בַּפָּרָשָׁה, וּמִי יִתֵּן וְיָדַעְנוּ הָאִשָּׁה הַזֹּאת מִי הָיְתָה, שֶׁלֹּא מְצָאנוּהָ בְּכָל הַתּוֹרָה זוּלָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וּמַה הַתּוֹעֶלֶת הַמַּגַּעַת אֵלֵינוּ כְּשֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב אֶת שְׁמָהּ.

וְעַתָּה אַשְׁכִּילְךָ וְאוֹרְךָ הָעִנְיָן, וְאֹמַר תְּחִלָּה כִּי קָרָא שֵׁם הַמֶּלֶךְ הָאֶחָד ״הֲדַד״ וְשֵׁם הַשֵּׁנִי ״הֲדַר״, וּשְׁנֵיהֶם מִלְּשׁוֹן ״הוֹד וְהָדָר״ שֶׁהֵם מִדּוֹת, וּפֵרוּשׁ ״הֲדַד בֶּן בְּדַד״, שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַנִּכּוֹנוֹת וְהַנִּמְשָׁכוֹת מֵעֶשֶׂר סְפִירוֹת, וְהַמַּשְׂכִּיל יִמְצָא. וְדָבָר יָדוּעַ כִּי שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הֵן מַנְהִיגוֹת הָעוֹלָם הַשָּׁפָל הַזֶּה שֶׁהוּא עוֹלַם הַבְּחִינָה, וְעַל כֵּן קָרָאוֹ ״עֲוִית״, לְפִי שֶׁבּוֹ יֵצֵר הָרַע הַמְעַוֵּת דַּרְכּוֹ שֶׁל אָדָם, וְשָׁם יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל לְפִי מַחְשֶׁבֶת הָרוֹאִים. וְאָמַר: ״וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ״, כִּי מִשָּׁם פּוֹרְחוֹת הַנְּשָׁמוֹת, וְ״עִירוֹ״ מִלְּשׁוֹן ״עִיר וְקַדִּישׁ״. וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל״, הַמְקֻבָּלֶת מִמֶּנּוּ נִקְרֵאת ״מְהֵיטַבְאֵל״, לְפִי שֶׁהִיא מִדַּת טוּבוֹ שֶׁל אֵל שֶׁעָלֶיהָ נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה (שמות ל״ג:י״ט): ״אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ״, וְנִקְרֵאת גַּם כֵּן ״אֵל״, וְנֶאֱמַר לְמֹשֶׁה (במדבר י״ב:ז׳): ״בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא״, כִּי טוֹב הָאָדָם – בֵּיתוֹ. וּכְשֶׁאָמַר ״בַּת מַטְרֵד״ הוֹסִיף לְפָרֵשׁ כִּי אִשְׁתּוֹ שֶׁהִזְכִּיר לֹא תָּבִין בָּהּ אִשָּׁה מַמָּשׁ, כִּי אִם מִלְּשׁוֹן מִדָּה (מלכים א ז): ״אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל״. וּפֵרֵשׁ עוֹד וְאָמַר כִּי הִיא מַטְרֵדַת הַמַּחְשָׁבָה, כִּי מִמֶּנָּה הָיָה טָעוּתוֹ שֶׁל אַחֵר שֶׁאָמְרוּ עָלָיו חַכְמֵי הָאֱמֶת ״קִצֵּץ בַּנְּטִיעוֹת״. וְחָזַר וּפֵרֵשׁ עוֹד כִּי הִיא מִדָּה כְּלוּלָה מֵרַחֲמִים וְדִין, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״בַּת מִי זָהָב״, כְּלוֹמַר מִדָּה שֶׁל רַחֲמִים וְדִין, כִּי הַשְּׁכִינָה הַנִּקְרֵאת ״בַּת״ כְּלוּלָה מִשֵּׁשׁ קְצָווֹת שֶׁבָּהֶם רַחֲמִים וְדִין. עוֹד יָדוּעַ מֻחְכָּמַת לְשׁוֹנֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה כִּי אוֹת דָּלֶ״ת מִתְחַלֶּפֶת בְּאוֹת תָּי״ו בְּאוֹתִיּוֹת דטלנ״ת, וְאִם כֵּן מִלַּת ״מַטְרֵד״ כְּמוֹ ״מַטָּרַת״, וְהוּא תַּרְגּוּם שֶׁל ״מִשְׁמֶרֶת״. וּבְמִזְמוֹר (תהלים קכ״א:א׳) ״אֶשָּׂא עֵינַי״ שִׁשָּׁה פְּעָמִים ״שְׁמִירָה״ כְּנֶגֶד שִׁשָּׁה קְצָווֹת. וְעַד כָּאן דִּבֵּר בָּעֶלְיוֹנִים מִכָּאן וְאֵילָךְ מְדַבֵּר בַּתַּחְתּוֹנִים שֶׁהֵם אַלּוּפֵי עֵשָׂו, הוּא שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו: ״וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם״. וְהַמָּקוֹם יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתוֹ, וְיָאֵר עֵינֵי שִׂכְלֵנוּ בְּאוֹר הַשָּׂגָתוֹ, יְזַכֶּה אוֹתָנוּ לִנְבוֹאַת הוֹשֵׁעַ לִהְיוֹת הַלֵּב בִּידִיעָתוֹ, כְּשַׁחַר נָכוֹן מוֹצָאוֹ, וּכְמַעְיָן נוֹבֵעַ, שֶׁכֵּן נִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה לְמַעְיָן, הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שיר ד׳:ט״ו): ״מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן לְבָנוֹן״. וְכֵן כָּתוּב לֶעָתִיד (ישעיה י״ב): ״וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה״.

פרק לז

א **"אַל תִּגְוַל דַּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַּשָּׁעַר, כִּי ה' יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ" (משלי כב, כב)**

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הוֹדִיעָנוּ בִּשְׁנֵי כְּתוּבִים הַלָּלוּ (משלי כ"ב) עִנְיָן הַגּוֹזֵל אֶת הַדַּל. וְיָדוּעַ כִּי אַרְבַּע כִּתּוֹת הֵן שֶׁהַזְהִירָה הַתּוֹרָה עַל הָאָדָם לְרַחֵם אוֹתָם וְשֶׁלֹּא לְהָרַע לָהֶם, וְאֵלּוּ הֵם: עֲנִיִּים, יְתוֹמִים, אַלְמָנוֹת, גֵּרִים. וְכֵן מָצִינוּ הַכָּתוּב שֶׁהִזְהִיר עַל אַרְבַּעְתָּם בְּפָסוּק אֶחָד, הוּא שֶׁכָּתוּב (דברים ט"ז:י"ד): "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה", וְדָרְשׁוּ רז"ל: אַרְבָּעָה שֶׁלִּי כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה שֶׁלָּךְ, וְאִם אַתָּה מְשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלִּי אֲנִי אֲשַׂמֵּחַ אֶת שֶׁלָּךְ. וְהַזְכִּיר הַלֵּוִי כְּנֶגֶד הָעֲנִיִּים, שֶׁהֲרֵי לְוִיִּם עֲנִיִּים הֵם, שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם חֵלֶק בָּאָרֶץ, אֲבָל הָיוּ זוֹכִין עַל שֻׁלְחַן גְּבוֹהַּ וְנֶהֱנִין מִקָּדְשֵׁי שָׁמַיִם, וְהֵם חֵיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ל"ג:י"א): "בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ". וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֶלְקָם, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י"ח:כ'): "אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ". עֲנִיִּים הֵם שֶׁהִזְהִירָה עֲלֵיהֶם הַתּוֹרָה בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה וּבְמִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה, בְּמִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט"ו:ח'): "נָתוֹן תִּתֵּן", וּכְתִיב (שם ח): "פָּתוֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ". מִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁנֶּאֱמַר (שם י): "וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ", וּכְתִיב (שם ז): "וְלֹא תְקַפֹּץ אֶת יָדְךָ". וְאַחַר שֶׁהַתּוֹרָה הִזְהִירָה עַל הַגָּזֵל בְּלָאו שֶׁל "לֹא תִגְזֹל" לְכָל הָעוֹלָם לְכָךְ לֹא הִצְרְכָה לְהַזְהִיר עַל גֵּזֶל הֶעָנִי, וְחַיָּב הוּא לָתֵת לוֹ וְאֵיךְ יִגְזֹל מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן בָּא שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְהוֹסִיף בֵּאוּר בְּעִנְיָן שֶׁל "לֹא תִגְזֹל" לְכָל הָעוֹלָם לְכָךְ לֹא הִצְרְכָה לְהַזְהִיר עַל גֵּזֶל הֶעָנִי, וְחַיָּב הוּא לָתֵת לוֹ וְאֵיךְ יִגְזֹל מִמֶּנּוּ, וְעַל כֵּן בָּא שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְהוֹסִיף בֵּאוּר בְּעִנְיַן הַגּוֹזֵל אֶת הֶעָנִי, כִּי אֵין דַּרְכּוֹ בְּכָל סֵפֶר מִשְׁלֵי לְהַזְכִּיר מִצְוָה מִן הַמִּצְוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה אֶלָּא אִם כֵּן יוֹסִיף בֵּאוּר אוֹ יְחַדֵּשׁ בָּהּ דָּבָר, כִּי מִי הָאָדָם שֶׁיָּבֹא אַחֲרֵי מֹשֶׁה אִם לֹא לַעֲשׂוֹת סְיָג לִדְבָרָיו. וְעַל כֵּן אָמַר: "אַל תִּגְזַל דַּל כִּי דַל הוּא", וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר לַדַּל כִּי אֲפִלּוּ לֶעָשִׁיר אָסוּר לִגְזֹל, וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר דַּל מִפְּנֵי שֶׁהוּא מָצוּי, שֶׁהַכֹּל גּוֹזְלִין אוֹתוֹ לְפִי שֶׁאֵין לוֹ עוֹזְרִים, וְאֵין מִי שֶׁיְּדַבֵּר בַּעֲדוֹ כְּאִישׁ הֶעָשִׁיר, אֶלָּא הַכֹּל שׁוֹנְאִין אוֹתוֹ וּמִתְרַחֲקִים מִמֶּנּוּ וַאֲפִלּוּ קְרוֹבָיו, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי י"ט:ז'): "כָּל אֲחֵי רָשׁ שְׂנֵאָהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ". וְעַל כֵּן יֹאמַר "אַל תִּגְזַל דַּל" מִצַּד שֶׁהוּא דַּל וְהוּא חָסַר הַכֹּחַ, וְיוֹדֵעַ אַתָּה שֶׁאֵין לוֹ עוֹזֵר וְסוֹמֵךְ כְּנֶגְדֶּךָ וְאֵין מִי יָרִיב רִיבוֹ, אַל תְּדַמֶּה בְּנַפְשְׁךָ זֹאת, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָרִיב רִיבוֹ, וְהוּא הַטּוֹעֵן שֶׁלּוֹ, וְהוּא יַעֲנִישׁ אֶת הַגּוֹזְלִים אוֹתוֹ לֹא עֹנֶשׁ מָמוֹן רַק עֹנֶשׁ הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, זֶהוּ: "וְקֹבְעֵי אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ", שֶׁהִיא מִלָּה כּוֹלֶלֶת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ. יְתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת הוּא שֶׁהִזְהִירָה עֲלֵיהֶן הַתּוֹרָה בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת (שמות כ"ב:כ"א): "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן". וְדָרְשׁוּ רז"ל: אֲפִלּוּ אַלְמָנָתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ וַאֲפִלּוּ יְתוֹמִים שֶׁל מֶלֶךְ. וְהַטַּעַם, לְפִי שֶׁנַּפְשָׁם שְׁפֵלָה וְדִמְעָתָם מְצוּיָה, וְדָבָר מָצוּי הוּא שֶׁהַכֹּל מְרֵעִין וּמְעַנִּין אוֹתָם. וְאָמַר הַכָּתוּב (שם): "אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ", יַחְזֹר לְכָל אֶחָד מֵהֶם, לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה שֶׁהִזְכִּיר, וְכָפַל הָעִנּוּי לְהַתְמָדַת הַבְּרִיּוֹת בְּעִנּוּיִם, וּכְשֵׁם שֶׁכָּפַל הָעִנּוּי כָּךְ כָּפַל הַצְּעָקָה גַּם שְׁמִיעַת ה' יִתְעַלֶּה, זֶהוּ (שם): "כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ". וּלְפִי שֶׁשָּׁאַר בְּנֵי אָדָם הַמְעַנִּים יִטְרְחוּ אַחֲרֵי מוֹשִׁיעִים וְיָשִׁימוּ בִּטְחוֹנָם בָּהֶם, אֲבָל הַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה שֶׁאֵין לָהֶם מוֹשִׁיעִים אֵינָם בּוֹטְחִים כִּי אִם בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹמֵעַ צַעֲקָתָם וְיָרִיב רִיבָם. וְכֵן דָּבָר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל הַיְתוֹמִים בְּפָרָשָׁה זוֹ בְּעַצְמָהּ, הוּא שֶׁאָמַר: "אַל תַּפֵּשׂ גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוֹמִים אַל תָּבֹא, כִּי גֹאֲלָם חָזָק הוּא יָרִיב אֶת רִיבָם אִתָּךְ". גֵּרִים הוּא שֶׁהִזְהִירָה עֲלֵיהֶם הַתּוֹרָה בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (שמות כ"ב:כ'): "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ" וְגוֹ', יַזְהִיר שֶׁלֹּא יוֹנֶה אוֹתוֹ בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים וְלֹא יִלְחָצֶנּוּ בִּגְזֵלַת מָמוֹן "כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם". וְהוֹסִיף טַעַם הַכָּתוּב הָאַחֵר: "וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר", לֹא אָמַר "אֶת הַגֵּר" אֶלָּא "אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר" כְּלוֹמַר נַפְשׁוֹ שְׁפֵלָה וְנִכְנַעַת וְעֵינָיו תָּמִיד אֶל ה'. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז"ל: הָיָה בֶּן גֵּרִים, לֹא יֹאמַר לוֹ: "זְכֹר מַעֲשֵׂי אֲבוֹתֶיךָ", בָּא לִלְמֹד תּוֹרָה, לֹא יֹאמַר לוֹ: "פֶּה שֶׁאָכַל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת שְׁרָצִים וּרְמָשִׂים יָבֹא וְיִלְמֹד תּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מִפִּי הַגְּבוּרָה?". "כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" — "מוּם שֶׁבְּךָ אַל תֹּאמַר לַחֲבֵרְךָ". וְכֵן מָצִינוּ הַצַּדִּיקִים נִקְרָאִים גֵּרִים. וּלְשׁוֹן "גֵּר" מִלְּשׁוֹן גַּרְגִּיר הַנִּפְרָד מֵעִקָּרוֹ, וְכֵן הַצַּדִּיק רוֹאֶה אֶת עַצְמוֹ יְחִידִי, אֵין דִּירָתוֹ בָּאָרֶץ כִּי אִם דִּירַת עֲרָאי, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים קי"ט:י"ט): "גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ". הִמְשִׁיל עַצְמוֹ לַגֵּר שֶׁהוּא מְזֻמָּן לִנְסִיעָה וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ הָעֵת, וּלְפִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ הָעֵת הוּא צָרִיךְ שֶׁיִּקַּח צֵידָה לַדֶּרֶךְ פֶּן יָבֹא עָלָיו הָעֵת פִּתְאֹם, וּמָה הִיא הַצֵּדָה – קִיּוּם הַמִּצְוֹת, זֶהוּ "אַל תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ". וְכֵן מָצִינוּ הָאָבוֹת כֻּלָּם שֶׁנִּקְרְאוּ גֵּרִים. אַבְרָהָם, הוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית כ"ג:ד'): "גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם". יִצְחָק, הוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית כ"ו:ג'): "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת". יַעֲקֹב הוּא שֶׁכָּתוּב:

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. הִזְכִּיר "וַיֵּשֶׁב" וְלֹא אָמַר "וַיָּגָר יַעֲקֹב", מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה בְּעֵשָׂו: "וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר", כִּי תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו הַמְּלָכִים וְהָאַלּוּפִים שֶׁיָּצְאוּ מִמֶּנּוּ נִתְיַשְּׁבוּ בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם, הָאָרֶץ שֶׁיָּצְאָה לָהֶם לַאֲחֻזַּת עוֹלָם, לְכָךְ הִגִּיד כָּאן בְּיַעֲקֹב כִּי נִתְיַשֵּׁב הוּא בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו. וְאָמַר לְשׁוֹן "מְגוּרֵי" כִּי מָצִינוּ שֶׁקָּרָאהּ הַכָּתוּב כֵּן (שמות ו':ד'): "לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ", כִּי לְפִי שֶׁהָאָבוֹת הָיָה עִקָּרָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר הָיוּ עַתָּה גֵּרִים בָּאָרֶץ שֶׁהָיְתָה לִכְנַעַן בַּזְּמַן הַהוּא.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב", כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּשֶׁב" אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן צַעַר, (שמות ל"ב:ו') "וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק", (בראשית ל"ז:כ"ה) "וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם, וַיִּרְאוּ" וְגוֹ', (מלכים א ה) "וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח וַיָּקָם ה' שָׁטָן לִישְׂרָאֵל", (במדבר כ"ה:א') "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם" וְגוֹ'; אַף כָּאן "וַיֵּשֶׁב", בִּקֵּשׁ לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה קָפַץ עָלָיו רִגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא דַיָּן לַצַּדִּיקִים מַה שֶּׁמְּתֻקָּן לָהֶם לָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא שֶׁמְּבַקְּשִׁים לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה? מַה כְּתִיב לְמַעְלָה: "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם", "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו", רָאָה יַעֲקֹב

אַלּוּפֵי עֵשָׂו נִתְיָרֵא, אָמַר: מִי יוּכַל לַעֲמֹד כְּנֶגֶד כָּל הַמְּלָכִים וְהָאַלּוּפִים הַלָּלוּ. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לִגְמַלִּים טְעוּנִים קַשׁ, הָיָה הַצּוֹרֵף עוֹמֵד וְתָמֵהַּ הֵיכָן יִכְנֹס כָּל אוֹתוֹ הַקַּשׁ, הָיָה שָׁם פִּקֵּחַ אֶחָד, אָמַר לוֹ: מַה תִּתְמַהּ מִן הַקַּשׁ, נִיצוֹץ אֶחָד יוֹצֵא מִכִּירָתְךָ וְיַכְלֶה כָּל הַקַּשׁ. כָּךְ כְּשֶׁרָאָה יַעֲקֹב לְעֵשָׂו וְאַלּוּפָיו וְגִבּוֹרָיו נִתְיָרֵא, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: נִיצוֹץ אֶחָד שֶׁלְּךָ יְכַלֶּה אוֹתָם, הוּא שֶׁכָּתוּב (עובדיה א׳:י״ח): ״וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם״. וְזֶה שֶׁכָּתוּב: ״אֵלֶּה תּוֹלְדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף״, כְּלוֹמַר נִיצוֹץ יוֹצֵא מִתּוֹלְדוֹת שֶׁל יַעֲקֹב, וְהוּא יוֹסֵף, שֶׁיְּכַלֶּה כָּל תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל עֵשָׂו שֶׁהָיָה יַעֲקֹב מִתְיָרֵא מֵהֶם.

ב אֵלֶּה תּוֹלְדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף. הָיָה רָאוּי שֶׁיַּזְכִּיר תּוֹלְדוֹתָיו כֻּלָּן, אֲבָל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט כְּלַל תּוֹלְדוֹתָיו בְּיוֹסֵף לְהוֹרוֹת שֶׁהוּא כָּלוּל מִכָּל מַעֲלוֹת שְׁאָר אֶחָיו. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: כָּל מַעֲלוֹת מִדּוֹת הַשְׁבָּטִים הָיוּ בּוֹ: בְּכוֹרָתוֹ שֶׁל רְאוּבֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א ה׳:א׳): ״וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְכֹרָתוֹ לִיוֹסֵף״; מַלְכוּתוֹ שֶׁל יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ב:ו׳): ״וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ״; נְבוּאָתוֹ שֶׁל לֵוִי (שם מא): ״וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה״; חָכְמָתוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ״.

וַעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: ״אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף״, הִקִּישׁ יוֹסֵף לְיַעֲקֹב מִפְּנֵי שֶׁהָיָה דּוֹמֶה לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ״, שֶׁהָיָה זִיו אִיקוֹנִין שֶׁלּוֹ דּוֹמֶה לְאָבִיו. וְעוֹד, שֶׁהָיָה דּוֹמֶה לוֹ בְּכָל עִנְיָנָיו: מַה יַּעֲקֹב הָיָה נִרְדָּף מִפְּנֵי עֵשָׂו אֶחָיו שֶׁהָיָה מְבַקֵּשׁ לַהֲרֹגוֹ – כָּךְ יוֹסֵף נִרְדָּף מִפְּנֵי אֶחָיו שֶׁהָיוּ מְבַקְּשִׁים לַהֲרֹגוֹ; מַה יַּעֲקֹב הָיְתָה אִמּוֹ עֲקָרָה – אַף יוֹסֵף הָיְתָה אִמּוֹ עֲקָרָה; מַה יַּעֲקֹב נוֹלַד מָהוּל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ה:כ״ז): ״וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם״, שֶׁאִינוֹ נִקְרָא ״תָּם״ אֶלָּא מָהוּל, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יז): ״הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים״ – אַף יוֹסֵף נוֹלַד מָהוּל, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיַּעֲקֹב יוֹסֵף״, שֶׁהָיָה כְּמוֹהוּ בְּכָל עִנְיָן; מַה יַּעֲקֹב נִתְקַשִּׁית אִמּוֹ בִּשְׁעַת לִדָּה – אַף יוֹסֵף נִתְקַשִּׁית אִמּוֹ בִּשְׁעַת לִדָּה; מַה יַּעֲקֹב יָלְדָה אִמּוֹ שְׁנַיִם – אַף יוֹסֵף יָלְדָה אִמּוֹ שְׁנַיִם; מַה יַּעֲקֹב הָיָה רוֹעֶה – אַף יוֹסֵף כֵּן; מַה יַּעֲקֹב נָשָׂא אִשָּׁה בְּחוּצָה לָאָרֶץ – אַף יוֹסֵף נָשָׂא אִשָּׁה בְּחוּצָה לָאָרֶץ וְהוֹלִיד שָׁם בָּנִים; מַה יַּעֲקֹב לִוּוּ אוֹתוֹ הַמַּלְאָכִים – אַף יוֹסֵף לִוּוּ אוֹתוֹ מַלְאָכִים. אָמַר רַבִּי יַנַּאי: שִׁלְשָׁה מַלְאָכִים נִזְדַּוְּגוּ לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ״, ״וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ״, ״וַיֹּאמֶר הָאִישׁ״. מַה יַּעֲקֹב נִתְעַלָּה עַל יְדֵי חֲלוֹם – אַף יוֹסֵף נִתְעַלָּה עַל יְדֵי חֲלוֹם; מַה יַּעֲקֹב נִתְבָּרֵךְ בֵּית לָבָן בִּגְלָלוֹ – אַף יוֹסֵף נִתְבָּרֵךְ בֵּית פּוֹטִיפַר בִּגְלָלוֹ; מַה יַּעֲקֹב יָרַד לְמִצְרַיִם וְכִלָּה אֶת הָרָעָב – אַף יוֹסֵף יָרַד לְמִצְרַיִם וְכִלָּה אֶת הָרָעָב; מַה יַּעֲקֹב מֵת בְּמִצְרַיִם – אַף יוֹסֵף מֵת בְּמִצְרַיִם; מַה יַּעֲקֹב נֶחֱנַט – אַף יוֹסֵף נֶחֱנַט; מַה יַּעֲקֹב עָלוּ עַצְמוֹתָיו – אַף יוֹסֵף עָלוּ עַצְמוֹתָיו.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״יַעֲקֹב יוֹסֵף״, יַעֲקֹב הוּא הַכְּרוּב וְכֵן יוֹסֵף, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״אַפֵּי רַבְרְבֵי וְאַפֵּי זוּטְרֵי״, וְכָל אֶחָד מֵהֶם נִקְרָא ״נַעַר״, הוּא שֶׁכָּתוּב (הושע י״א:א׳): ״כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ״, וּכְתִיב בְּיוֹסֵף: ״וְהוּא נַעַר״.

וַיָּבֵא יוֹסֵף. כָּל לְשׁוֹן ״מֵבִיא דִּבָּה״ הוּא אוֹמֵר אֱמֶת, כִּי הוּא מֵבִיא רְאָיָה לִדְבָרָיו, וְכָל לְשׁוֹן ״הוֹצָאַת דִּבָּה״ הוּא שֶׁקֶר, שֶׁמּוֹצִיא דִּבְרֵי שְׁקָרִים מִלִּבּוֹ, כַּלָּשׁוֹן הָאָמוּר בַּמְרַגְּלִים (במדבר י״ג:ל״ב): ״וַיּוֹצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ רָעָה״. וּכְתִיב (משלי י׳:י״ח-י״ט): ״מוֹצִיא דִּבָּה הוּא כְסִיל״. וְהֵם דִּבְרֵי כָזָב, כִּלְשׁוֹן (איוב ח׳:י׳) ״וּמִלְּבָם יוֹצִיאוּ מִלִּים״.

אֶת דִּבָּתָם רָעָה. יָדוּעַ כִּי כָּל דִּבָּה רָעָה, אֲבָל הִזְכִּיר ״רָעָה״ לְהַקְפִּיג. ״אֶת דִּבָּתָם רָעָה״, פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י ז״ל, כָּל רָעָה שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּאֶחָיו בְּנֵי לֵאָה הָיָה מַגִּיד לְאָבִיו: שֶׁהֵם אוֹכְלִים אֵבֶר מִן הַחַי, וּמְזַלְזְלִים בִּכְבוֹד הַשְּׁפָחוֹת לִקְרוֹתָם עֲבָדִים, וַחֲשׁוּדִין עַל הָעֲרָיוֹת; וּבִשְׁלְשָׁתָן לָקָה. וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן, שֶׁאִם כֵּן רָאוּי הָיָה לִבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת לְהַצִּיל אֶת יוֹסֵף מִיַּד אֶחָיו, מֵאַחַר שֶׁהָיָה אוֹהֵב אוֹתָם וְחָס עַל כְּבוֹדָם, וְהָיָה בָּא בִּשְׁבִילָם כְּנֶגֶד בְּנֵי לֵאָה לְהַגִּיד לְאָבִיו דִּבָּתָם. וְאִם נֹאמַר כִּי הָיוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת מִתְיָרְאִים מֵהֶם, אֵין זֹאת, כִּי הָיוּ אַרְבָּעָה: דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר, וּרְאוּבֵן הָיָה עִמָּהֶם, וְיוֹסֵף עַצְמוֹ, חֲרֵי שִׁשָּׁה כְּנֶגֶד שְׁאָר בְּנֵי לֵאָה, וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּוַדַּאי כִּי כָּל הָאַחִים הִסְכִּימוּ בִּמְכִירָתוֹ מִלֵּבַד רְאוּבֵן הַגָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם וּבִנְיָמִן הַקָּטָן שֶׁבְּכֻלָּן. וְעַל כֵּן פֵּרֵשׁ הוּא ז״ל, כִּי עַל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת הָיָה מוֹצִיא דִּבָּתָם, וְהֵם בְּנֵי בִלְהָה וּבְנֵי זִלְפָּה כַּנִּזְכָּר בַּכָּתוּב, וְיִהְיֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב כְּאִלּוּ אָמַר: אֵלֶּה תּוֹלְדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף, וְהוּא נַעַר בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן, שֶׁהֵם בְּנֵי בִלְהָה וּבְנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו, וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה שֶׁל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת הַנִּזְכָּרִים. וְיֹאמַר אַחַר כָּךְ: ״וַיִּרְאוּ אֶחָיו״, אֲלוּ בְּנֵי לֵאָה, ״כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ״, וְנִמְצָא יוֹסֵף שָׁנוּי מִכֻּלָּם, מִבְּנֵי בִלְהָה וּמִבְּנֵי זִלְפָּה מִפְּנֵי הַדִּבָּה שֶׁהֵבִיא אֶל אֲבִיהֶם, וּמִבְּנֵי לֵאָה מִפְּנֵי שֶׁהָיָה יַעֲקֹב אוֹהֵב אוֹתוֹ יוֹתֵר מֵהֶם וְהֵם בְּנֵי הַגְּבִירָה כְּמוֹהוּ.

ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף. מֵעֵת שֶׁקָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל יִנָּהֵגוּ הַכְּתוּבִים הַמְנַהֵג הַזֶּה לְקָרוֹתוֹ פַּעַם יַעֲקֹב וּפַעַם יִשְׂרָאֵל, לְהוֹרוֹת כִּי מַה שֶׁקָּרָאוֹ יִשְׂרָאֵל מוֹסֵף עַל יַעֲקֹב. וְכֵן בְּסָמוּךְ: ״וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף״, וּבְתַחְלַת הַפָּרָשָׁה ״וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב״, וְכֵן בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה: ״וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו״.

וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים. בֶּגֶד מְעֻלֶּה הָיָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות כ״ח:ד׳): ״וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ״, וְעָלָיו נִתְקַנְּאוּ אֶחָיו. וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ רז״ל: לְעוֹלָם אַל יְשַׂנֶּה אָדָם אֶת בָּנוֹ בֵּין הַבָּנִים. וְהַכְּתֹנֶת הַזֶּה הָיָה תַּחְלַת הַסִּבּוֹת, וְעָלָיו נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים בְּשִׁעְבּוּד גּוּפוֹתָם בְּמִצְרַיִם, וְכֵן לְאַחַר זְמַן עֲשָׂרָה חֲרוּגֵי מַלְכוּת, כִּי כֵן הַגּוּף כְּתֹנֶת הַנֶּפֶשׁ. וּלְשׁוֹן ״פַּסִּים״ אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ, עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה גְּדוֹלָה וּמְכַסָּה שְׁתֵּי פַּסּוֹת יָדָיו. דָּבָר אַחֵר, ״פַּסִּים״ עַל שֶׁהִטְּילוּ פַּיִס בֵּינֵיהֶם בְּאֵיזוֹ מִיתָה יְמִיתוּהוּ בְּאַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ״. כֵּיוָן שֶׁמָּכְרוּהוּ הִטִּילוּ פַּיִס בֵּינֵיהֶם מִי יוֹלִיךְ הַכְּתֹנֶת לַאֲבִיהֶם, נָפַל הַפַּיִס עַל יְהוּדָה, וְהוּ שֶׁאָמַר

לוֹ: ״הִכֵּר נָא״, וּלְכָךְ נֶאֱמַר לוֹ (בראשית ל״ח:כ״ה): ״הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת״. וּכְשֶׁאָמַר לוֹ: ״הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ״ פָּסְקוּ חַיָּיו שֶׁל יַעֲקֹב, לְכָךְ פָּסְקוּ חַיֵּי בָּנָיו מִן הָעוֹלָם, זֶה עֵר וְאוֹנָן, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ל״ב:י״ח): ״וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם״. דָּבָר אַחֵר, ״פִּקִּים״, כְּנֶגֶד אַרְבַּע צָרוֹת שֶׁאֵרְעוּ לוֹ: פּוֹטִיפַר, סוֹחֲרִים, יִשְׁמְעֵאלִים, מִדְיָנִים. דָּבָר אַחֵר, ״כְּתֹנֶת פַּסִּים״, שֶׁמָּסַר לוֹ סוֹד כ״ב אוֹתִיּוֹת, עַד כָּאן. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהִלְבִּישׁוֹ יְדִיעַת הַחָכְמָה בְּשֵׁם כ״ב אוֹתִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁלָּמַד מִפִּי שֵׁם וְעֵבֶר, וְהֵבֵן זֶה.

ד **וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם.** זוֹ מִדָּה טוֹבָה בָּהֶם שֶׁהָיוּ מַרְאִין הַשִּׂנְאָה שֶׁבְּלִבָּם וְלֹא הָיוּ מַחֲנִיפִין. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כ״ט:ה׳): ״גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל רֵעֵהוּ רֶשֶׁת פּוֹרֵשׂ עַל פְּעָמָיו״. וְהִנֵּה הַכָּתוּב מְשַׁבֵּחַ לְאַבְשָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (ש״א י״ג): ״וְלֹא דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם אַמְנוֹן לְמֵרָע וְעַד טוֹב כִּי שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת אַמְנוֹן״.

ז **וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים וְגוֹ׳.** הָיוּ רוֹאִים בְּחָכְמָתָם כִּי הַפִּתְרוֹן בַּחֲלוֹם הָאֲלֻמּוֹת שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּחֲוִים לַאֲלֻמָּתוֹ הִיא מַעֲלַת הַמַּלְכוּת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וְגַם נִצָּבָה״, שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן מַלְכוּת, כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב (מלכים א כ״ב:מ״ח): ״נִצָּב מֶלֶךְ״. וּמִפְּנֵי שֶׁיָּדְעוּ זֶה בְּחָכְמַת הַפִּתְרוֹן, אָמְרוּ לוֹ כְּמַלְעִיגִים: ״הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ״, אֲבָל נָעֲלַם מֵהֶם שֶׁעַל יְדֵי תְּבוּאָה עָתִיד לָבֹא אֵלָיו הַמַּלְכוּת. וּמִן הַיְּדוּעַ שֶׁכֵּיוָן שֶׁהָיוּ שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ הָיָה רָאוּי לָהֶם לְפַתֵּר לְרָעָה, אֲבָל הַכֹּל הָיָה מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי זִמֵּן בְּפִיהֶם הַפִּתְרוֹן הַזֶּה לְמַלְכוּת. וְהִנֵּה זֶה כָּעִנְיַן הָאָמוּר בְּגִדְעוֹן (שופטים ז׳:י״ד): ״אֵין זֹאת בִּלְתִּי אִם חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרְאֵאל״, לְפִי שֶׁאָמַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: ״רֵד אֶל מַחֲנֵה מִדְיָן וְאִם יָרֵא אַתָּה לָרֶדֶת רֵד אַתָּה וּפֻרָה נַעַרְךָ אֶל הַמַּחֲנֶה״, וְכַאֲשֶׁר יָרַד אֶל מַחֲנֵה מִדְיָן שָׁמַע לְאִישׁ אֶחָד מִמַּחֲנֵה מִדְיָן שֶׁהָיָה מְסַפֵּר לְרֵעֵהוּ חֲלוֹם, וְאָמַר לוֹ: ״חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְהִנֵּה צְלִיל לֶחֶם שְׂעֹרִים מִתְהַפֵּךְ בְּמַחֲנֵה מִדְיָן״, וַחֲבֵרוֹ הֶשִׁיבוֹ: ״אֵין זֹאת בִּלְתִּי אִם חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרְאֵאל״, זִמֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַפִּתְרוֹן בְּפִי חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמַע גִּדְעוֹן הַחֲלוֹם וְהַפִּתְרוֹן וְיִתְחַזֵּק בַּדָּבָר, וְכֵן עָשָׂה. גַּם בְּכָאן בְּעִנְיַן יוֹסֵף, זִמֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַפִּתְרוֹן בְּפִי אֶחָיו לְהוֹצִיאוֹ לְמַלְכוּת, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ: ״הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ״.

וְתִמְצָא בַּכָּתוּב שָׁלֹשׁ פְּעָמִים ״וְהִנֵּה״ כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים שֶׁהֻצְרְכוּ לָרֶדֶת לְמִצְרַיִם לְהִשְׁתַּחֲוֹות לַאֲלֻמָּתוֹ, וְהָיָה לָהֶם הַכְנָעָה לָפָנָיו: פַּעַם רִאשׁוֹנָה כְּשֶׁהָיָה רָעָב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וּפַעַם שְׁנִיָּה כְּשֶׁאָמַר לָהֶם יַעֲקֹב ״שׁוּבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ מְעַט אֹכֶל״ (בראשית מ״ג:ב׳) שֶׁבּוֹ נִתְגַּלָּה יוֹסֵף, וּפַעַם שְׁלִישִׁית כְּשֶׁחָזְרוּ אֵלָיו עִם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאָז נִתְקַיְּמוּ כָּל הַחֲלוֹמוֹת.

וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי. גַּם הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים שֶׁהִשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ, וְהֵם יַעֲקֹב וּבִלְהָה וְאַחַד עָשָׂר אֶחָיו, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּאֶחָיו: ״וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה״, וּכְתִיב בְּיַעֲקֹב: ״וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה״ (בראשית מ״ז:ל״א).

ח **וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל חֲלֹמוֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו.** בֵּאֵר כִּי הַשִּׂנְאָה שֶׁשְּׂנָאוּהוּ הָיְתָה עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד עַל חֲלוֹם שֶׁחָלַם, וְהַשֵּׁנִי עַל סִפּוּר שֶׁהָיָה מְסַפֵּר אֹתוֹ לָהֶם וְהָיָה מִתְהַלֵּל בּוֹ כְּגוֹי אֲשֶׁר צָדְקָה עָשָׂה, וְאוֹמֵר לָהֶם: ״שִׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי״.

י **וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו.** רָצָה לְבַטֵּל הַחֲלוֹם בִּפְנֵי אֶחָיו, וְעַל כֵּן גָּעַר בּוֹ לְשַׁכֵּךְ חֲמָתָם מֵעָלָיו.

וְאָמַר הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ. וַהֲלֹא אִמּוֹ כְּבָר מֵתָה, כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּאִמּוֹ כָּךְ הַשְּׁאָר בָּטֵל. וְאַף עַל פִּי כֵן ״וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר״, כִּי הָיָה יוֹדֵעַ גֹּדֶל הַחֲלוֹם וּמַמְתִּין שֶׁיִּתְקַיֵּם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דניאל ז׳:כ״ח): ״וּמִלְּתָא בְלִבִּי נְטָרַת״. וּבְבְרֵאשִׁית רַבָּה: ״וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר״, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת ״שָׁמַר אֶת הַדָּבָר״.

יא **וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו.** בְּיָדוּעַ כִּי הַשִּׂנְאָה בָּרוֹב תָּבֹא מִצַּד הַקִּנְאָה, וְהַשִּׂנְאָה שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה ״וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ״, הָיְתָה מִפְּנֵי קִנְאַת הָאַהֲבָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכֹּל אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ״, וְאִם כֵּן לָמָּה חָזַר בְּכָאן ״וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו״. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי מִתְּחִלָּה לֹא הָיוּ מְקַנְאִים בּוֹ מִפְּנֵי יִתְרוֹן מַעֲלָה שֶׁהָיָה לוֹ עֲלֵיהֶם רַק מִפְּנֵי קִנְאַת אַהֲבַת הָאָב שֶׁהָיָה אוֹהֵב אֹתוֹ יוֹתֵר מֵהֶם, וְלָמָּה יְקַנְאוּ בוֹ וְהֵם גְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ, וְהוּא נַעַר בֶּן שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְאֵין אָדָם מְקַנֵּא בַּחֲבֵרוֹ אֶלָּא בְּכַיּוֹצֵא בּוֹ וְשָׁוֶה לוֹ. אֲבָל עַתָּה אַחֲרֵי שֶׁסִּפֵּר חֲלוֹמוֹתָיו, וְהֵם חֲכָמִים מְחֻכָּמִים בְּפִתְרוֹנִים רָאוּ כִּי הוּא מְעַתָּד לִמְלֹךְ, וְהִתְלַבְּשׁוּ קִנְאָה בָּזֶה, זֶהוּ לְשׁוֹן ״וַיְקַנְאוּ בוֹ״, לֹא אָמַר ״וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ״ כְּמוֹ (בראשית כ״ו:י״ד) ״וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים״, אֶלָּא ״בוֹ״, בַּמַּעֲלָה שֶׁהָיוּ רוֹאִים בּוֹ.

יד **וַיָּבֹא שְׁכֶמָה.** מְקוֹם הַפַּרְעָנוּת, בִּשְׁכֶם עִנּוּ אֶת דִּינָה, בִּשְׁכֶם מָכְרוּ אֶת יוֹסֵף, בִּשְׁכֶם נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מִיִּשְׂרָאֵל וְהִמְלִיכוּ לְיָרָבְעָם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א י״ב:א׳): ״וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶם כִּי שְׁכֶם בָּאוּ כָל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ״. כֵּיוָן שֶׁנִּתְחַלְּקוּ הַשְּׁבָטִים הִמְלִיכוּ שָׁם לְיָרָבְעָם וְהָיָה שָׁם בֵּית מַלְכוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״וַיִּבֶן יָרָבְעָם אֶת שְׁכֶם״.

יז **כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים.** יֶחְסַר מִלַּת ״אוֹתָם״, כִּי שָׁמַעְתִּי אוֹתָם אֹמְרִים. **נַעֲלָה דֹּתָיְנָה.** עָשָׂאוּהוּ רז״ל בְּמִדְרָשָׁם מִלְּשׁוֹן ״נִכְלֵי דָתוֹת״, כִּי הַמַּלְאָךְ רָצָה לְגַלּוֹת לְיוֹסֵף מַחְשַׁבְתָּם הָרָעָה. וְהִנֵּה יוֹסֵף לֹא הֵבִין הַנִּסְתָּר שֶׁבְּתוֹךְ הַלָּשׁוֹן, שֶׁהוּא ״נִכְלֵי דָתוֹת״, וְהָלַךְ אַחַר הַנִּגְלֶה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: ״נָסְעוּ מִזֶּה״, הִסִּיעוּ עַצְמָם מִן הָאַחְוָה וְהָלְכוּ לְבַקֵּשׁ לָךְ נִכְלֵי דָתוֹת שֶׁיְּמִיתוּךָ בָּהֶם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ״, הָיוּ מְחַשְּׁבִין תַּחְבּוּלוֹת

הֵיאָךְ יִסָּבְבוּ לוֹ מִיתָה, וְשֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לַהֲמִיתוֹ הֵם עַצְמָם בִּידֵיהֶם. וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ רז״ל שֶׁאָמְרוּ: נְשָׁפָה בּוֹ אֶת הַכְּלָבִים. וְאוּלַי כִּי כֵן עָשׂוּ בְּטֶרֶם יִקָּרֵב אֲלֵיהֶם וְלֹא עָלְתָה בְיָדָם, וְעַל כֵּן כְּשֶׁנִּתְקָרֵב אֲלֵיהֶם אָמְרוּ לְהָרְגוֹ בַּיָּדַיִם, וְהוּא שֶׁכָּתוּב: ״הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ״.

כא לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ. קָשֶׁה הָיָה לִרְאוּבֵן עֲצַת הָאַחִים וְהָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְהַצִּילוֹ, וְאִלּוּ אָמַר ״לֹא נַכֶּנּוּ״ סְתָם, הָיָה מַרְאֶה עַצְמוֹ בִּדְבָרָיו כִּי מְנִיעָתוֹ זֹאת לְחֶמְלָה עָלָיו, וְעַל כֵּן הוֹסִיף לְהַזְכִּיר ״נָפֶשׁ״, כְּלוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד עָלָיו רַק עַל־יָדֵיהֶם, שֶׁלֹּא יַכּוּ נֶפֶשׁ שׁוּם אָדָם. וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר: ״אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם״ וְלֹא אָמַר ״דָּמוֹ״, כְּלוֹמַר גַּם אָנֹכִי כָּכֶם שְׂנֵאתִיו וְאֵין אֲנִי מַקְפִּיד עַל דָּמוֹ כְּלָל כִּי אִם עֲלֵיכֶם שֶׁלֹּא תִהְיוּ שׁוֹפְכֵי דָם.

כד וַיַּקָּחֻהוּ דָּרְשׁוּ רז״ל: שִׁמְעוֹן לְקָחוֹ, וּלְכָךְ כְּתִיב (בראשית מ״ב:כ״ד): ״וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן״.

וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם. אֲפִלּוּ הָיָה בּוֹ מְעַט מַיִם יִקָּרֵא ״רֵק״. וְעַל כֵּן כְּשֶׁאָמַר ״אֵין בּוֹ מָיִם״ הַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ מַיִם כְּלָל.

וַיָּרְשׁוּ רז״ל: מַיִם אֵין בּוֹ, אֲבָל נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים יֵשׁ בּוֹ. וְהֵצְרְכוּ הַחֲכָמִים לוֹמַר כֵּן מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בַּכָּתוּב שְׁנֵי מְעוּטִין: ״וְהַבּוֹר רֵק״ מְעוּט אֶחָד, ״אֵין בּוֹ מָיִם״ מְעוּט שֵׁנִי, וְאֵין מְעוּט אַחַר מְעוּט אֶלָּא לְרַבּוֹת, וּבָא לְרַבּוֹת דָּבָר הַמַּזִּיקוֹ, וְהוּא נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים.

וַיַּבִּינוּ תָּם ז״ל פֵּרֵשׁ כִּי בָּא לָהֶם לרז״ל זֶה מִדִּיּוּק הַכָּתוּב ״אֵין בּוֹ מָיִם״, מִמַּה שֶּׁכָּתוּב בַּמִּדְבָּר (דברים ח׳:ט״ו): ״וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מָיִם״, וְהָיוּ שָׁם נְחָשִׁים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב״. וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל: הָיוּ בְּחוֹרֵי הַבּוֹר נְחָשִׁים וְלֹא רָאוּ אוֹתָם כְּלָל, כִּי אִלּוּ רָאוּ אוֹתָם וְלֹא יַזִּיקוּהוּ הָיָה מִתְבָּרֵר אֶצְלָם שֶׁיֵּעָשֶׂה לוֹ נֵס וּזְכוּתוֹ תַּצִּילֶנּוּ מִיָּדָם, וְאֵיךְ יִגְעוּ בְּמִשִּׁיחַ ה׳ אֲשֶׁר חָפֵץ בּוֹ וּמַצִּילוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דניאל ו׳:כ״ג): ״אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֶּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי״.

וּבַמִּדְרָשׁ ״וְהַבּוֹר רֵק״, נִתְרוֹקֵן בּוֹרוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וְלֹא יָדְעוּ הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר ״אֵין בּוֹ מָיִם״, אֵין בָּהֶם דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נ״ה:א׳): ״הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם״. וְאֵינָם יוֹדְעִים מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים כ״ד:ז׳): ״כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא״, וְהֵם מָכְרוּ אֶת אֲחִיהֶם.

כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לָחֶם. לְשׁוֹן עִכּוּב וּקְבִיעוּת, קָבְעוּ עַצְמָם בִּסְעוּדָה.

וּבְמִדְרָשׁ תְּהִלִּים: ״וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם״, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתֶּם מְכַרְתֶּם אֲחֵיכֶם מִתּוֹךְ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם״, חֲרֵי בְּנֵיכֶם נִמְכָּרִים בְּשׁוּשָׁן מִתּוֹךְ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר א׳:ג׳): ״בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ״ וגו׳, וְהָמָן בָּא וְלוֹקֵחַ אֶתְכֶם מִתּוֹךְ מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ג): ״וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת״ וגו׳.

כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים. הוּא סָבוּר בַּחֲלוֹמוֹתָיו שֶׁיִּמְלֹךְ עָלֵינוּ וְשֶׁנִּהְיֶה לוֹ לַעֲבָדִים – לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לְעֶבֶד.

כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מְדָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ. לְפִי הַפְּשָׁט הָעוֹבְרִים מְשָׁכוּהוּ וּמְכָרוּהוּ, לֹא הָאַחִים, וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמַר לָהֶם יוֹסֵף: ״אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אוֹתִי מִצָּרִימָה״, הָעִנְיָן כִּי הִשְׂלִכְתֶּם אוֹתִי לַבּוֹר שֶׁהָיְתָה סִבַּת הַמְּכִירָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר ״מִצָּרִימָה״, כְּלוֹמַר שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל מֵאֲדוֹן לְאָדוֹן וְנִמְכַּר פְּעָמִים רַבּוֹת עַד שֶׁהוּרַד לְמִצְרַיִם. וְהַחֵטְא שֶׁנִּמְצָא עֲלֵיהֶם הַמְפֹרָשׁ בַּעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת הוּא זֶה שֶׁהֵם הָיוּ סִבַּת הַמְּכִירָה, וּגְדוֹלֵי עוֹלָם כְּמוֹתָם רְאוּיִים לְהֻעָנֵשׁ עַל הַשְׁלָכַת אֲחִיהֶם הַנִּכְבָּד לַבּוֹר, וּלְהֶחְשֵׁב לָהֶם לְרִצְיָחָה כְּאִלּוּ הֲרָגוּהוּ בְיָדָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמואל ב י״ב:ט׳): ״וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן״. כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין הַהוֹרֵג אֶת חֲבֵרוֹ בְּיָדָיִם אוֹ הַמְסַבֵּב לוֹ מִיתָה, אֶלָּא דִּינָא רַבָּה וְדִינָא זוּטָא.

בְּעָשְׂרִים כָּסֶף. נִצְטַוֵּינוּ בַּתּוֹרָה בְּפִדְיוֹן הַבֵּן שֶׁיִּהְיֶה חֲמֵשׁ סְלָעִים, הוּא שֶׁכָּתוּב (במדבר י״ח:ט״ו-ט״ז): ״וּפְדוּיו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים״. וְהַסֶּלַע אַרְבָּעָה דִינָרִים, וְאִם כֵּן חֲמִשָּׁה סְלָעִים אַרְבַּע פְּעָמִים הֵם עֶשְׂרִים כֶּסֶף. וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״בְּעֶשְׂרִים כְּסַף״, וְלֹא תִּרְגֵּם ״בְּעֶשְׂרִין סְלְעִין דִּכְסַף״, וְהָא לָמַדְתָּ לְמִצְוַת פִּדְיוֹן הַבֵּן שֶׁהוּא חֲמִשָּׁה סְלָעִים שֶׁהֵם עֶשְׂרִים כֶּסֶף, לְפִי שֶׁבָּא לְכַפֵּר עַל מְכִירַת יוֹסֵף בְּכוֹרוֹ שֶׁל רָחֵל שֶׁנִּתְּנָה לוֹ הַבְּכוֹרָה, שֶׁנִּמְכַּר בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף.

לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם. הַשְּׁלוּחִים הֵבִיאוּהָ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: ״הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ״, שֶׁאִלּוּ הֵבִיאוּהָ הָאַחִים הָיוּ אוֹמְרִים ״הַכְּתֹנֶת יוֹסֵף״. וְיֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ ״וַיְשַׁלְּחוּ״ מִלְּשׁוֹן (איוב ל״ו:י״ב) ״בַּשֶּׁלַח יַעֲבֹרוּ״, וְיַחְזֹר ״וַיָּבִיאוּ״ אֶל הָאַחִים, וְזֶהוּ אַכְזָרִיּוּתָם.

לג כְּתֹנֶת בְּנִי. כְּלוֹמַר כְּתֹנֶת בְּנִי הִיא זוֹ. **חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, אִם הֲרָגוּהוּ לִסְטִים הָיוּ נוֹטְלִין הַכֻּתֹּנֶת.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ״, נִצְנְצָה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁתִּתְגָּרֶה בּוֹ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר. וְלָמָּה לֹא גִּלָּה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְפִי שֶׁהֶחֱרִימוּ וְקִלְלוּ כָּל מִי שֶׁיְּגַלֶּה לְיַעֲקֹב וְשִׁתְּפוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִמָּהֶם, כֵּן כָּתוּב בְּפִרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וּבְאוּר הַדָּבָר, כִּי הֵם הָיוּ תִּשְׁעָה וּלְכָךְ שִׁתְּפוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַשְׁלִים לַעֲשָׂרָה וְהֶחֱרִימוּ הַדָּבָר. וְאַל יְהִי דָּבָר קָשֶׁה בְּעֵינֶיךָ, שֶׁכֵּן עָשָׂה אַבְרָהָם בְּעִנְיַן סְדוֹם, בְּקֵשׁ צִרּוּפוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם תִּשְׁעָה לְכָל כְּרַךְ וּכְרַךְ, אָמַר לוֹ: אֻלַּי צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם הִצְטָרֵף עִמָּהֶם וְיִנָּצְלוּ. וְאִם תֹּאמַר, אֵינוֹ דּוֹמֶה, כִּי זֶה לְהַצָּלָה וְזֶה לְפֻרְעָנוּת, אֵין זֶה פֻּרְעָנוּת כִּי אִם הַצָּלַת כָּל יִשְׂרָאֵל, וְכָבוֹד

לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי פָּחֲדוּ לְנַפְשָׁם שֶׁאִם חַס וְשָׁלוֹם יִתְגַּלֶּה הַדָּבָר לְיַעֲקֹב יְקַלְלֵם קְלָלָה עוֹלָמִית, וְנִמְצְאוּ יִשְׂרָאֵל הַתְּלוּיִם בְּזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּטֵלִים מִן הָעוֹלָם, וְאֵין מִי יְפַרְסֵם הָאֱלֹהוּת, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יהושע ז׳:ט׳): ״וְהִכְרִיתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן הָאָרֶץ וּמַה תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל״. וְעַל כֵּן נִרְאָה לָהֶם כִּי הַצְּרוּף וְהַשְׁתּוּף עִנְיָן מֻכְרָח הָיָה, צֹרֶךְ גְּבוֹהַּ וְהַצָּלַת כָּל יִשְׂרָאֵל. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה שֶׁבִּקֵּשׁ צְרוּפוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבֵית דִּינוֹ עִמּוֹ בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה. וְאִם אוּלַי תִּשְׁאַל, מִנַּיִן יָדַע יִצְחָק, שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: ״וַיִּבָּךְ אֹתוֹ אָבִיו״ וְלֹא אֲבִי אָבִיו. יֵשׁ לוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִגִּיד לוֹ, וְכֵן הִגִּיד לְבִנְיָמִין שֶׁיֵּדַע בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁהָרֵי אַבְנוֹ שֶׁל בִּנְיָמִן ״יָשְׁפֶה״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: יֵשׁ פֶּה, וְאַף עַל פִּי כֵן שָׁתַק וְלֹא גִּלָּה מִפְּנֵי הַחֵרֶם, שֶׁכֵּן הִסְכִּימוּ כָּל הַתִּשְׁעָה וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּצִרּוּף עִמָּהֶם שֶׁלֹּא יִתְגַּלֶּה הַדָּבָר לְיַעֲקֹב, שֶׁאֵין הַקְּפִידָה אֶלָּא עַל יַעֲקֹב פֶּן יְקַלְלֵם וּכְמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי.

לד יָמִים רַבִּים. אֵלּוּ שִׁבְעָה יְמֵי אֵבְלוֹ. וְאֵין לְתִמְהַּ אִם קָרָאם הַכָּתוּב ״רַבִּים״ שֶׁהָרֵי שְׁלֹשָׁה יָמִים קְרוּאִים ״רַבִּים״, מִמַּה שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל (ויקרא ט״ו:כ״ה): ״וְאִשָּׁה כִּי יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים״ – ״יָמִים״ שְׁנַיִם, ״רַבִּים״ שְׁלֹשָׁה.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״יָמִים רַבִּים״, עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, מִשֶּׁפָּרַשׁ יוֹסֵף מִמֶּנּוּ וְעַד שֶׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, כֵּיצַד, יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה כְּשֶׁפָּרַשׁ מֵאָבִיו, וּכְתִיב: ״וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה״, וְשֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע, וּכְתִיב: ״כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב״, כְּשֶׁבָּא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, הֲרֵי עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה כְּנֶגֶד עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה שֶׁלֹּא קִיֵּם יַעֲקֹב כִּבּוּד אָב וָאֵם, וְהֵם עֶשְׂרִים שָׁנָה עִם לָבָן, אַרְבַּע עֶשְׂרֵה בִּשְׁתֵּי בְנוֹתָיו וְשֵׁשׁ שָׁנִים בַּצֹּאן, וּשְׁתֵּי שָׁנִים בַּדֶּרֶךְ, שָׁנָה וַחֲצִי בַּסֻּכּוֹת וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּבֵית אֵל.

לה כָּל בָּנָיו. אֵלּוּ הַשְּׁבָטִים. **וְכָל בְּנֹתָיו.** זוֹ דִּינָה וְסֶרַח בַּת אָשֵׁר. **וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם.** לְפִי שֶׁאֵין אָדָם יָכוֹל לְקַבֵּל תַּנְחוּמִין עַל הַחַי וְסָבוּר שֶׁמֵּת, שֶׁעַל הַמֵּת נִגְזָרָה גְּזֵרָה שֶׁיִּשְׁתַּכַּח מִן הַלֵּב, לֹא עַל הַחַי. **כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה.** כְּלוֹמַר בְּאֵבֶל אֶקָּבֵר וְלֹא אֶתְנַחֵם כָּל יְמֵי חַיַּי.

וּבַמִּדְרָשׁ ״שְׁאֹלָה״, גֵּיהִנֹּם, לְפִי שֶׁהָיָה בָּטוּחַ שֶׁלֹּא יָמוּת אֶחָד מֵהֶם בְּחַיָּיו, וְכַאֲשֶׁר הָיָה יוֹסֵף נֶאֱבָד בְּחַיָּיו פָּחַד לְנַפְשׁוֹ מֵעֹנֶשׁ גֵּיהִנֹּם, לְפִי שֶׁהָיָה זֶה מֵעִיד עַל רִשְׁעוֹ, שֶׁאִלּוּ הָיָה זְכוּתוֹ שָׁלֵם לֹא יָמוּת אֶחָד מִבָּנָיו בְּחַיָּיו.

וַיִּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו. זֶה יִצְחָק, שֶׁהָיָה בּוֹכֶה מִפְּנֵי צָרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, אֲבָל לֹא הָיָה מִתְאַבֵּל שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁיּוֹסֵף חַי.

פרק לח

א וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וַיֵּרֶד יְהוּדָה. הָיָה רָאוּי לְהַדְבִּיק פָּרָשַׁת ״וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרַיְמָה״ עִם פָּרָשָׁה זוֹ שֶׁל מַעְלָה, שֶׁהַכֹּל עִנְיָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ, סָמַךְ לָהּ פָּרָשַׁת יְהוּדָה לְלַמֶּדְךָ שֶׁהוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ כְּשֶׁרָאוּ בְּצָרַת אֲבִיהֶם, אָמְרוּ לוֹ: אַתָּה אָמַרְתָּ ״לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים״, אִלּוּ אָמַרְתָּ לַהֲשִׁיבוֹ הָיִינוּ שׁוֹמְעִים לְךָ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, סָמַךְ פָּרָשַׁת הַיִּבּוּם לְפָרָשַׁת הַמְּכִירָה כְּדֵי לִסְמֹךְ גְּלוּגּוֹל לְגִלְגּוּל, כִּי סוֹד הַיִּבּוּם הוּא סוֹד הַגִּלְגּוּל, וּמִן הַיְדוּעַ שֶׁהַחֵטְא הַהוּא לֹא הָיָה אָפְשָׁר לְהִתְבָּרֵר וּלְהִתְלַבֵּן רַק בְּסוֹד הַגִּלְגּוּל בַּעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת, כִּי אָז הַפַּח נִשְׁבָּר וְהַנְּפָשׁוֹת נִמְלְטוּ וְעָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וּכְלַל הַדְּבָרִים, עֲשָׂרָה אַחֵי יוֹסֵף אֵלּוּ עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת, וְעֵר וְאוֹנָן הֵם פֶּרֶץ וְזֶרַח, הוּא מַה שֶּׁכָּתוּב: ״וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי יְהוּדָה״. וְהִנֵּה זֶה מֵרְמְזֵי הַתּוֹרָה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. מַה שֶּׁהָיוּ עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת וְהָאַחִים בַּעֲלֵי הַמַּעֲשֶׂה לֹא הָיוּ אֶלָּא תִּשְׁעָה, שֶׁהָרֵי רְאוּבֵן לֹא הִסְכִּים עִמָּהֶם, יֵשׁ לוֹמַר לְפִי שֶׁגַּם יוֹסֵף חָטָא, כִּי חֵטְא הָאַחִים בּוֹ, הֲלֹא הוּא הָיָה הַסִּבָּה, כְּשֶׁהָיָה מִשְׁתָּרֵר עַל אֶחָיו הַנִּכְבָּדִים הַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ, וְהָיָה מַכְעִיס אוֹתָם וּמִתְפָּאֵר כְּנֶגְדָּם בַּחֲלוֹמוֹתָיו, וְכֵיוָן שֶׁהָיָה בִּכְלַל הַחֵטְא הָיָה בִּכְלַל הָעֹנֶשׁ, וּלְכָךְ נִפְקַד עָלָיו גַּם כֵּן. אוֹ יֵשׁ לוֹמַר שֶׁלֹּא נִפְקַד עַל יוֹסֵף כְּלָל, אֲבָל נִפְקַד עַל רְאוּבֵן, וְלֹא בִּשְׁבִיל חֵטְא יוֹסֵף שֶׁהָרֵי רְאוּבֵן לֹא חָטָא בִּמְכִירָתוֹ, אֲבָל חֵטְא בִּלְהָה נִפְקַד עָלָיו, וְעַל כֵּן הָיוּ עֲשָׂרָה וּרְאוּבֵן בִּכְלָלָם עַל הַחֵטְא שֶׁחָטָא בְּמַעֲשֶׂה בִּלְהָה. וְזֶה רָמוּז בַּפָּסוּק (דברים ל״ג:ו׳): ״וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר״, כִּי הָיוּ עֲשָׂרָה עִם רְאוּבֵן, וְשָׁם אֶכְתֹּב בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

ב בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי. כְּתַרְגּוּמוֹ ״תַּגְרָא״, לֹא כְּנַעֲנִי מַמָּשׁ, כִּי יְהוּדָה הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֲבוֹתָיו וְחָלִילָה לוֹ שֶׁיִּשָּׂא מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי, וְהָיוּ נְשֵׁיהֶם מִצְרִיּוֹת עַמּוֹנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת וּמִיְּחוּסֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה, וּמִפְּנֵי זֶה פֵּרֵט הַכָּתוּב בְּשָׁאוּל בֶּן שִׁמְעוֹן (בראשית מ״ו:י׳): ״וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית״, לְלַמֶּדְךָ כִּי זוֹ לְבַדָּהּ הָיְתָה בָּהֶם, וַאֲפִלּוּ בְּזוֹ סָבְרוּ רז״ל שֶׁאֵינָהּ כְּנַעֲנִית מַמָּשׁ, וְאָמְרוּ: זוֹ דִּינָה שֶׁנִּבְעֲלָה לִכְנַעֲנִי.

ה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ. מַה בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁהָיָה יְהוּדָה בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ, פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י עַל שֵׁם שֶׁפָּסְקָה מִלֶּדֶת נִקְרָא הַמָּקוֹם ״כְּזִיב״. וְהָרַמְבַּ״ן ז״ל כָּתַב כִּי קָרָאתוּ ״שֵׁלָה״ מִלְּשׁוֹן ״שְׁגֻגָה״, עַל שֵׁם הַמָּקוֹם, כִּי הָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ, וְהַשּׁוֹגֵג הוּא כּוֹזֵב בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ.

וַיְהָי לוֹמַר כִּי יֵשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה נִסָּתָר, וּמִלַּת ״כְּזִיב״ הוּא מִסְפָּר הַמִּתְחַלֵּף בַּשֵּׁם הַגָּדוֹל הַמְיֻחָד, (כוזו), וְהוּא טוֹב לִתְפִלָּה, בְּשִׁכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הוּא נֶחְקָר מִן הַשְּׁלִישִׁית שֶׁשָּׁם מְקוֹם הַבָּנִים, כַּיָּדוּעַ מִמְּצוֹת שִׁלּוּחַ הַקֵּן וּמִתְּפִלַּת חַנָּה. וְגִלָּה לְךָ הַכָּתוּב בָּזֶה כִּי אַחַר שֶׁיָּלְדָה ״שֵׁלָה״ שֶׁהוּא הַשְּׁלִישִׁי הָיָה יְהוּדָה מִתְפַּלֵּל

בְּכֹחַ הַשֵּׁם הַהוּא כְּשֶׁיָּלְדָה אוֹתוֹ, וְשֶׁיִּתֵּן לוֹ בָּנִים הֲגוּנִים, זֶרַע אֲנָשִׁים, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א א׳:י״א) בְּחַנָּה: ״וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים״, לְפִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֵין עִקַּר זַרְעוֹ מֵאוֹתָן הַשְּׁלֹשָׁה. וְהִנֵּה נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר בְּתָמָר כַּלָּתוֹ וְיָלְדָה לוֹ תְּאוֹמִים, וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: ״רַתַּהַר לוֹ״, צַדִּיקִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ גִּבּוֹרִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ. וְהִנֵּה מִלַּת ״בִּכְזִיב״ לְעֵד, בְּ׳כֹחַ כ׳וז״ו זָ׳כָה יְ׳הוּדָה בִּ׳תְאוֹמִים.

י וַיָּמָת גַּם אֹתוֹ. מִלַּת ״גַּם״ תּוֹרֶה שֶׁשְּׁנֵיהֶם בַּעֲבֵרָה אַחַת מֵתוּ, וְדָרְשׁוּ רז״ל: בִּשְׁלָמָא אוֹנָן כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ אָבִיו: ״וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ״, חָשַׁב בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֵין הַבָּנִים הַנּוֹלָדִים נִקְרָאִים זַרְעוֹ, לְפִיכָךְ שִׁחֵת אַרְצָה, אֶלָּא עֵר מַאי טַעְמָא עֲבַד הָכֵי, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְעַבֵּר וְתַכְחִישׁ יָפְיָהּ. וְהָיְתָה כַּוָּנַת יְהוּדָה כְּשֶׁאָמַר ״וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ״, עַל אָחִיךָ שֶׁמֵּת, כְּמוֹ (בראשית כ׳) ״אִמְרִי לִי אֲחִי הוּא״, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ עָלַי. וּמִן הַכָּתוּב הַזֶּה לָמְדוּ רז״ל: כָּל הַמּוֹצִיא שִׁכְבַת זֶרַע לְבַטָּלָה חַיָּב מִיתָה. וְהַשְׁחָתָה זוֹ שֶׁאָמַר ״וְשִׁחֵת אַרְצָה״ הוּא עָוֹן דּוֹר הַמַּבּוּל, שֶׁכָּתוּב בּוֹ (בראשית ו׳:י״ב): ״כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר״. וְנִקְרָא עֵר ״רַע בְּעֵינֵי ה׳״, וְכֵן בְּאוֹנָן ״וַיֵּרַע בְּעֵינֵי ה׳״, וְכֵן בְּאַנְשֵׁי סְדֹם (בראשית י״ג:י״ב-י״ג) ״וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַה׳״.

יא עַד יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי. מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם אָח גָּדוֹל מִמֶּנּוּ אָמַר לָהּ ״עַד יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי״, אֲבָל אִם הָיָה שָׁם אָח גָּדוֹל לֹא הָיָה אוֹמֵר ״עַד יִגְדַּל שֵׁלָה״. מִכָּאן אָמְרוּ רז״ל: תָּלָה בְּקָטָן עַד שֶׁיִּגְדַּיל אוֹ בְּגָדוֹל עַד שֶׁיָּבֹא מִמְּדִינַת הַיָּם, אוֹ בְּחֵרֵשׁ אוֹ בְּשׁוֹטֶה עַד שֶׁיִּשְׁתַּפֶּה, אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (רות א׳:י״א): ״שׁוּבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִׁים״, וְיֵשׁ שֶׁסּוֹבְרִין: מִכְּלָל שֶׁאִלּוּ הָיָה לָהּ בָּנִים בְּמֵעֶיהָ שֶׁנּוֹלְדוּ אַחַר מִיתַת אֲחִיהֶם – בְּנֵי יְבוּם הֵם, אֵינוֹ כֵן, שֶׁהֲרֵי בְּפֵרוּשׁ אָמַר הַכָּתוּב (דברים כ״ה:ה׳): ״כִּי יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו״, שֶׁהָיְתָה לָהֶם יְשִׁיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, פֵּרַט לְאֵשֶׁת אָחִיו שֶׁלֹּא הָיָה בְּעוֹלָמוֹ.

כִּי אָמַר פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאָחָיו. כִּי מֻחְזֶקֶת הִיא שֶׁיְּמוּתוּ אֲנָשֶׁיהָ, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ: בִּתְרֵי זִמְנֵי הַוְיָא חֲזָקָה, כָּךְ פֵּרֵשׁ רַשׁ״י ז״ל. וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן עַל זֶה: אִם כֵּן לָמָּה יַטְעֶה אוֹתָהּ יְהוּדָה וְהִיא אֲסוּרָה לְשֵׁלָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּנְשׁוּאִין: בִּתְרֵי זִמְנֵי הַוְיָא חֲזָקָה. וְעַל כֵּן פֵּרֵשׁ שֶׁהָיָה שֵׁלָה רָאוּי לְיַבֵּם אֲבָל לֹא רָצָה אָבִיו שֶׁיְּיַבֵּם אוֹתָהּ וְעוֹדֵנוּ נַעַר, כִּי חָשַׁשׁ יְהוּדָה פֶּן יִהְיֶה מַשְׁחִית זַרְעוֹ וְיִהְיֶה חַיָּב מִיתָה כְּיֵיוֹן שֶׁהָיָה קָטָן וְאִינָנוּ רָאוּי לְהוֹלִיד. וְכַאֲשֶׁר רָאֲתָה כִּי גָּדַל שֵׁלָה בְּעֵינֶיהָ וְהוּא עוֹדֵנוּ נַעַר בְּעֵינֵי אָבִיו, אָז עָשְׂתָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה.

טו כִּי כִסְּתָה פָנֶיהָ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט לְפִי שֶׁכִּסְּתָה חֲשָׁבָהּ לְזוֹנָה, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַזּוֹנוֹת לְכַסּוֹת פְּנֵיהֶן כְּדֵי שֶׁתִּזָּנֶינָה אֲפִלּוּ מִן הַקְּרוֹבִים וְלֹא יַכִּירוּם. **וְעַל דֶּרֶךְ** הַמִּדְרָשׁ: ״כִּי כִסְּתָה פָנֶיהָ״ בְּבֵית חֲמִיהָ, כְּלוֹמַר שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא גִּלְּתָה פָּנֶיהָ בְּבֵית יְהוּדָה, וּלְפִיכָךְ לֹא הָיָה יְהוּדָה מַכִּירָהּ. עַל זֶה דָּרְשׁוּ רז״ל: לְעוֹלָם יֶהֱא אָדָם רָגִיל בְּקִרּוּבוֹתָיו.

טז הָבָה נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ. הָיָה רָאוּי הַכָּתוּב לוֹמַר ״הָבִי״, אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה בְּעֵינוֹ זוֹנָה תּוֹבַעַת בַּפֶּה כְּמִנְהַג הַזָּכָר, לְכָךְ שִׁנָּה הַכָּתוּב וְדִבֵּר לָהּ בִּלְשׁוֹן זָכָר. וּמְצִינוּ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה (בראשית י״ט:ל״ב): ״לְכָה נַשְׁקֶה״, שֶׁהָיָה רָאוּי לוֹמַר ״לְכִי״, וְשָׁם בְּאַרְתִּי.

יח חָתְמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, ״חָתְמְךָ״ טַבַּעַת שֶׁאַתָּה חוֹתֵם בָּהּ, אוּלַי הָיָה בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל יְהוּדָה צוּרַת אַרְיֵה עַל שֵׁם ״גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה״. ו״פְּתִילֶךָ״. פֵּרֵשׁ רַשׁ״י: שִׁמְלָתְךָ שֶׁאַתָּה מִתְכַּסֶּה בָּהּ. וְכָתַב עָלָיו הָרַמְבַּ״ן ז״ל: אֵינָנוּ נָכוֹן שֶׁיִּתֵּן יְהוּדָה שִׂמְלָתוֹ וְיֵלֵךְ עָרוֹם מִמֶּנָּה, וְאֵיךְ יִקָּרֵא הַכָּתוּב לְשִׂמְלָה ״פְּתִיל״ וְיֹאמַר עָלֶיהָ ״לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים״. וְאִם תֹּאמַר עַל שֵׁם פְּתִילֵי הַצִּיצִית, חָלִילָה שֶׁיְּזַלְזֵל יְהוּדָה בְּמִצְוַת צִיצִית לָתֵת אוֹתוֹ אֶתְנָן. וְעַל כֵּן פֵּרֵשׁ ז״ל ״וּפְתִילֶךָ״ – סוּדָר קָטָן שֶׁיַּעֲטֹף בּוֹ קֶצֶת הָרֹאשׁ, וְעוֹד הַיּוֹם מִנְהַג הַנִּכְבָּדִים בְּאַרְצוֹת הַמִּזְרָח שֶׁיְּפָרְשׁוּ אוֹתוֹ עַל רֹאשָׁם, וְיִקָּרֵא ״פְּתִיל״ עַל שֵׁם שֶׁהוּא קֶצֶר כִּפְתִיל, וְהוּא מְתֻרְגָּם ״שׁוּשִׁיפָא״ כְּתַרְגּוּם (דברים כ״ב:י״ז) ״וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה״ – ״שׁוּשִׁיפָא״.

וּמַטְּךָ הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ כְּמִנְהַג הַשָּׂרִים, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל י״ט:י״ד): ״מַטֵּה עֹז שֵׁבֶט לְמֹשֵׁל״, וּכְתִיב (בראשית מ״ט:י׳): ״לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה״. **וַיֵּשׁ** שֶׁפֵּרְשׁוּ, בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הַלָּלוּ שֶׁשָּׁאֲלָה מִמֶּנּוּ עֵרָבוֹן רָמְזָה לוֹ עִנְיַן שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה: ״חָתְמְךָ״, זוֹ עוֹנָה, לְפִי שֶׁהָאַבָּר חָתוּם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ; ״וּפְתִילֶךָ״, זֶה כְּסוּת; ״וּמַטְּךָ״, זֶה שְׁאֵר, וְהֵם הַמְּזוֹנוֹת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא כ״ו:כ״ו): ״בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לֶחֶם״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״חָתְמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטֶּךָ״ כֻּלָּן נִתְקַיְּמוּ בָּהּ: ״חָתְמְךָ״, שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ זֶרֶבֶל שֶׁכָּתוּב בּוֹ (חגי ב׳:כ״ג): ״וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם ה׳ צְבָאוֹת״; ״וּפְתִילֶךָ״, שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ בְּצַלְאֵל שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמות ל״ט:ג׳): ״וְקִצֵּץ פְּתִילִם״; ״וּמַטֶּךָ״, שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ דָּוִד שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמואל א): ״וַיִּקַּח מַקְלוֹ בְּיָדוֹ״.

כד הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף. וְקִבְּלוּ מִמֶּנּוּ מִיָּד. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁהוּא הָיָה הַדַּיָּן, וְכֹה מִשְׁפָּטָם לִהְיוֹת כָּל אִשָּׁה מְנָאֶפֶת לִשְׂרֵפָה. וְדָרְשׁוּ רז״ל: תָּמָר בִּתּוֹ שֶׁל שֵׁם הָיְתָה, וְהוּא כֹּהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן, לְפִיכָךְ דָּנוּהָ בִּשְׂרֵפָה, שֶׁכֵּן דִּין תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״א:ט׳): ״וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תָחֵל לִזְנוֹת וְגוֹ׳ בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף״.

כה הִיא מוּצֵאת. לִשָּׂרֵף. וְדָרְשׁוּ רז״ל מִכָּאן: נֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּיל עַצְמוֹ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, שֶׁכָּךְ אָמְרָה תָּמָר: אִם יוֹדֶה – מוּטָב, וְאִם לָאו – הֲרֵינִי מַטִּיל עַצְמִי לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְלֹא אַלְבִּין פָּנָיו. וְאַף עַל פִּי שֶׁמִּלַּת ״מוּצֵאת״ כְּתוּבָה בְּאָלֶ״ף, יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ לְפִי הַדְּרָשׁ הַזֶּה מִלְּשׁוֹן (איכה

ד׳:י״א) ״וַיֵּצֵא אֵשׁ בְּצִיּוֹן״. וְתִמְצָא הַשֵּׁם הַמְיֻחָד בְּרֹאשֵׁי תֵּבוֹת כְּסִדְרָן: ״וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף הִיא מוּצֵאת״, לְהוֹדִיעַ כִּי בְּעֵת שֶׁהָיְתָה מַחְשֶׁבֶת יְהוּדָה לְשָׂרְפָהּ הָיְתָה מַחְשֶׁבֶת הקב״ה לְהַצָּלָה וְרַחֲמִים, וְהַכֹּל סִבּוֹת מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר. כְּלוֹמַר שֶׁיֹּאמְרוּ לוֹ הַשְּׁלוּחִים בִּשְׁמָהּ. ״לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ אָנֹכִי הָרָה״. כִּי הֵם עַצְמָם לֹא הָיוּ יוֹדְעִים מַה שֶּׁבְּיָדָהּ, וְעָשְׂתָה כֵּן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ. וְכַאֲשֶׁר רָאֲתָה שֶׁלֹּא הוֹדָה בָּזֶה וְחָשְׁבָה אוּלַי שָׁכַח הָעִנְיָן, אָמְרָה לוֹ הִיא בְּעַצְמָהּ פָּנִים בְּפָנִים: ״הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת״ וְגוֹ׳, וּלְכָךְ הִזְכִּירָתַם בִּשְׁמָם, וַעֲדַיִן הָיְתָה כַּוָּנָתָהּ שֶׁאִם יוֹדֶה בָּזֶה מוּטָב, וְאִם לָאו תִּשָּׂרֵף וְלֹא תַּלְבִּין פָּנָיו.

וּבְתַרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי שֶׁל ״הִיא מוּצֵאת״ הִזְכִּיר כִּי סַמָּאֵל הֶחְבִּיאָם כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּמָּצֵאם וְתִשָּׂרֵף, וְתָמַר בְּקָשָׁה רַחֲמִים לִפְנֵי הקב״ה לְהַמְצִיא לָהּ שְׁלֹשָׁה וְיִנָּצְלוּ שְׁלֹשָׁה וְאָז תִּתֵּן לוֹ שְׁלֹשָׁה, וְרָמַז הקב״ה לְגַבְרִיאֵל וְהֶחֱזִירָם לָהּ וְהִשְׁלִיכָתַם לְרַגְלֵי הַדַּיָּנִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרָה לוֹ: ״הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַמַּטֶּה״.

כו **צָדְקָה מִמֶּנִּי.** כְּשֶׁהֵבִיאוּ לוֹ הַחוֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הוֹדָה מִיָּד, וְאָמַר ״צָדְקָה מִמֶּנִּי״, כְּלוֹמַר צָדְקָה בִּדְבָרֶיהָ, מִמֶּנִּי הִיא מְעֻבֶּרֶת, וְכֵן דַּעַת הַתַּרְגּוּם. **וְהָרַמְבַּ״ן** ז״ל פֵּרֵשׁ: ״צָדְקָה מִמֶּנִּי״ – יוֹתֵר מִמֶּנִּי, שֶׁאֲנִי נִתְכַּוַּנְתִּי לִזְנוּת וְהִיא נִתְכַּוְּנָה לְמִצְוַת יִבּוּם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי״, כְּלוֹמַר עַל נָכוֹן עָשְׂתָה כֵּן כְּשֶׁלֹּא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְּנִי, כִּי שֵׁלָה הוּא הַיָּבָם וַאֲנִי הַגּוֹאֵל אֲחֵרָיו אִם לֹא יַחְפֹּץ לָקַחַת אֶת יְבִמְתּוֹ.

וּבְמִדְרָשׁ: ״צָדְקָה מִמֶּנִּי״, יָצְתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה: מִמֶּנִּי וּמֵאִתִּי יָצְאוּ הַדְּבָרִים. וְדָרְשׁוּ רז״ל בְּשִׁלְהֵי מַסֶּכֶת מַכּוֹת: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: בְּשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת הוֹפִיעַ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ: בְּבֵית דִּינוֹ שֶׁל שֵׁם, וּבֵית דִּינוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל, וּבְבֵית דִּינוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה. בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שֵׁם – יְהוּדָה אָמַר ״צָדְקָה״ וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אָמְרָה ״מִמֶּנִּי״. בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל – שֶׁנֶּאֱמַר (ש״א י״ב:ה׳): ״עֵד ה׳ בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה וַיֹּאמֶר עֵד״, הָיָה לוֹ לוֹמַר ״וַיֹּאמְרוּ״, אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָה: ״עֵד״. בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה – שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ג׳): ״תְּנוּ לָהּ אֶת הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ״, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבָה אֵלָיו: ״הִיא אִמּוֹ״.

וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ. אַחַר שֶׁקִּיֵּם הַמִּצְוָה, אַף עַל פִּי שֶׁהָיְתָה מֻתֶּרֶת לוֹ כָּל יָמָיו. וְכַוָּנַת הָאוֹמֵר ״וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ״ וְלֹא פָּסַק, שֶׁמֻּתֶּרֶת הִיא לוֹ וְאִשָּׁה הִקְנוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם.

ל **וַיִּקְרָא שְׁמוֹ נָרַח.** נֵרַח עַל שֵׁם הַחַמָּה, פֵּרֵץ עַל שֵׁם הַלְּבָנָה, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד בָּא מִפֶּרֶץ שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הַלְּבָנָה. וְיָדוּעַ כִּי יְמוֹת הַלְּבָנָה כ״ט יוֹם, וְעַל כֵּן תִּמְצָא מִפֶּרֶץ בֶּן יְהוּדָה עַד צִדְקִיָּהוּ כ״ט אִישׁ. כֵּיצַד? פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, רָם עַמִּינָדָב, נַחְשׁוֹן, שַׂלְמוֹן, בֹּעַז, עוֹבֵד, יִשַׁי, דָּוִד, נְתַנְאֵל דָּוִד עֲשִׂירִי לְפֶרֶץ. מִדָּוִד עַד יְהוֹיָכִין תִּמְצָא י״ט מְלָכִים, כֻּלָּם מֶלֶךְ בֶּן מֶלֶךְ, וְאֵלּוּ הֵן: שְׁלֹמֹה, רְחַבְעָם, אֲבִיָּה, אָסָא, יְהוֹשָׁפָט, יְהוֹרָם, אֲחַזְיָהוּ, יוֹאָשׁ, אֲמַצְיָה, עֻזִּיָּהוּ, יוֹתָם, אָחָז, יְחִזְקִיָּה, מְנַשֶּׁה, אָמוֹן, יֹאשִׁיָּהוּ, יְהוֹאָחָז, יְהוֹיָקִים, יְהוֹיָכִין, צִדְקִיָּהוּ. הֵם כ״ט אִישׁ כְּנֶגֶד יְמוֹת הַלְּבָנָה. וּכְשֵׁם שֶׁהַלְּבָנָה שׁוֹקַעַת אַחַר כ״ט יוֹם, כֵּן מַלְכוּת בֵּית דָּוִד נִפְסְקָה וְחָרַב הַמִּקְדָּשׁ בִּימֵי צִדְקִיָּהוּ, שֶׁהוּא כ״ט לְפֶרֶץ.

אֲבָל בִּמְדְרַשׁ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת רַבָּה סִדְּרוּ חֶשְׁבּוֹן זֶה בְּעִנְיַן אַחֵר, וְהוּא שֶׁכְּוָנוּ יְמוֹת הַלְּבָנָה בְּתוֹסֶפֶת וּפְחָת כְּנֶגֶד מַלְכֵי יְהוּדָה, שֶׁהָיוּ בָּהֶם מִי שֶׁגָּבְרָה מַלְכוּתָם כְּנֶגֶד יְמֵי הַתּוֹסֶפֶת, וּמִי שֶׁחָלְשָׁה כְּנֶגֶד יְמֵי הַפְּחָת עַד שֶׁפָּקְקָה הַמַּלְכוּת לְגַמְרֵי, כְּמוֹ שֶׁיֵּאָרַע לַלְּבָנָה שֶׁהִיא מוֹסֶפֶת וְהוֹלֶכֶת וְאַחַר כָּךְ פּוֹחֶתֶת עַד שֶׁשּׁוֹקַעַת לְגַמְרֵי. וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ (שמות י״ב:ב׳): ״הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם״, עַד שֶׁלֹּא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוֹדִיעַ לָהֶם שֶׁאֵין הַמַּלְכוּת עוֹמֶדֶת לָהֶם אֶלָּא שְׁלֹשִׁים דּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם״, הַלְּבָנָה שְׁלֹשִׁים יוֹם וּמַלְכוּת שֶׁלָּהֶם שְׁלֹשִׁים דּוֹר, הַלְּבָנָה מַתְחֶלֶת לְהָאִיר יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל חֹדֶשׁ וְכָל שֶׁהִיא הוֹלֶכֶת וּמְאִירָה עַד חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם דִּיסְקוֹס שֶׁלָּהּ מִתְמַלֵּא וּמֵחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם וָאֵילָךְ מִתְחַסֵּר, וּבִשְׁלֹשִׁים אֵינָהּ נִרְאֵית. כָּךְ יִשְׂרָאֵל׳ מֵאַבְרָהָם עַד שְׁלֹמֹה חֲמִשָּׁה עָשָׂר דּוֹר, אַבְרָהָם הִתְחִיל לְהָאִיר, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ״א:ב׳): ״מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק״ וְגוֹ׳, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיהו מ״ב:ו׳): ״אֲנִי ה׳ קְרָאתִיךָ״ וְגוֹ׳. בָּא יִצְחָק אַף הוּא הֵאִיר, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּזְרַע יִצְחָק״, וּכְתִיב (תהילים צ״ז:י״א): ״אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק״. בָּא יַעֲקֹב וְהוֹסִיף אוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו י׳:י״ז): ״וְהָיָה אוֹר יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ״, וְאַחַר כָּךְ יְהוּדָה, פֶּרֶץ, חֶצְרוֹן, רָם, עַמִּינָדָב, נַחְשׁוֹן, שַׂלְמוֹן, בֹּעַז, עוֹבֵד, יִשַׁי, דָּוִד. כֵּינָן שֶׁבָּא שְׁלֹמֹה נִתְמַלֵּא דִּיסְקוֹס שֶׁל לְבָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א כ״ט:כ״ג): ״וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה׳ לְמֶלֶךְ״. בְּכִסְאוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה כָּתוּב בּוֹ (יחזקאל א׳:י׳) – ״וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה״. בִּשְׁלֹמֹה כְּתִיב (מלכים א ז׳:כ״ט): ״וְעַל הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר בֵּין הַשְּׁלַבִּים אֲרָיוֹת״, וּכְתִיב (שם): ״וּמַעֲשֶׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה״. בְּכִסְאוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵין דָּבָר רַע נוֹגֵעַ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ה׳:ה׳): ״לֹא יְגָרְךָ רָע״, וּבִשְׁלֹמֹה כְּתִיב (מלכים א ה׳:י״ח): ״אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע״ וְגוֹ׳. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשָׂה שִׁשָּׁה רְקִיעִים וְהוּא בַּשְּׁבִיעִי, וּבְכִסֵּא שְׁלֹמֹה כְּתִיב (מלכים א ה׳:י״ח): ״שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא״, וְיוֹשֵׁב עַל מַעֲלָה שְׁבִיעִית, הֲרֵי נִתְמַלֵּא דִּיסְקוֹס שֶׁל לְבָנָה. וּמִשְּׁלֹמֹה וָאֵילָךְ הִתְחִילוּ הַמְּלָכִים פּוֹחֲתִים וְהוֹלְכִים: רְחַבְעָם, אֲבִיָּה, וְכֵן כֻּלָּם עַד צִדְקִיָּהוּ. כֵּינָן שֶׁבָּא צִדְקִיָּהוּ (מלכים ב כ״ה:ז׳), ״וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר״, חָסַר אוֹרָהּ שֶׁל לְבָנָה. וְכָל אוֹתָם הַשָּׁנִים אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹטְאִים הָיוּ הָאֻבּוֹת מִתְפַּלְּלִין עֲלֵיהֶם וְעוֹשִׂים שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ע״ב:ג׳): ״יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם לָעָם״, וְאֵין ״הָרִים״ אֶלָּא אָבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו׳:ב׳): ״שִׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב ה׳ וְהָאֵתָנִים מוֹסְדֵי אָרֶץ״, הָדָא הוּא דִּכְתִיב (תהילים ע״ב:ז׳): ״יִרְבֶּה שָׁלוֹם עַד בְּלִי יָרֵחַ״. עַד שֶׁשָּׁקְעָה הַלְּבָנָה וְחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְשִׁשִּׁים דּוֹר, עַד כָּאן.

נִמְצָאתָ לָמֵד, מֵאַבְרָהָם עַד שְׁלֹמֹה חֲמִשָּׁה עָשָׂר דּוֹר, כִּי הַמֶּלֶךְ דָּוִד הָיָה אַרְבָּעָה עָשָׂר לְאַבְרָהָם וְכֵן דו״ד עוֹלֶה אַרְבָּעָה עָשָׂר, וּשְׁלֹמֹה בְּנוֹ הָיָה חֲמִשָּׁה עָשָׂר לְאַבְרָהָם כְּנֶגֶד גְּמַר הַמִּלּוּי מֵהַלְּבָנָה, וְכֵן צִדְקִיָּהוּ הָיָה חֲמִשָּׁה עָשָׂר לִשְׁלֹמֹה, אֶלָּא שֶׁשְּׁלֹמֹה כְּנֶגֶד מִלּוּי הַלְּבָנָה וְצִדְקִיָּה כְּנֶגֶד שְׁקִיעָתָהּ. וְיָדוּעַ כִּי רַבָּן שֶׁל מְלָכִים הָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה עַד שֶׁבָּא צִדְקִיָּהוּ שֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ הָאַחֲרוֹן שֶׁמָּלַךְ אַחֲרֵי יְהוֹיָכִין וְהִרְשִׁיעַ כְּמוֹתָם, וְלֹא הָיָה בְּנוֹ שֶׁל יְהוֹיָכִין, וְאָז שָׁקְעָה הַלְּבָנָה, שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו עַל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, הוּא שֶׁכָּתוּב בְּיִרְמְיָה (ירמיה ל״ט): ״בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְכָל חֵילוֹ אֶל יְרוּשָׁלַיִם וַיָּצֻרוּ עָלֶיהָ״. וּכְתִיב (שם): ״בְּעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ הָבְקְעָה הָעִיר״. וּכְתִיב (שם): ״וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים וַיִּשְׂרֹף אֶת בֵּית ה׳ וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ״ וְגוֹ׳. וְדָרְשׁוּ רז״ל בְּמַסֶּכֶת הוֹרָיוֹת פֶּרֶק כֹּהֵן מָשִׁיחַ: הוּא שַׁלּוּם הוּא צִדְקִיָּהוּ, לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שַׁלּוּם, שֶׁשָּׁלְמָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד בְּיָמָיו, וּמַה שְׁמוֹ – מַתַּנְיָה שְׁמוֹ, שֶׁנִּאֱמַר (מלכים ב כד): ״וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת מַתַּנְיָה דֹּדוֹ תַּחְתָּיו וַיַּסֵּב אֶת שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ״, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ, אָמַר לוֹ: תְּהֵא מַצְדִּיק עָלֶיךָ אֶת הַדִּין אִם תִּמְרֹד בִּי. וּכְתִיב (דה״ב ל״ו:י״ג): ״וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרַד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים״ וְגוֹ׳.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, יֵשׁ בַּכָּתוּב הַזֶּה בִּשְׁנֵי הַיְלוֹדִים הָאֵלֶּה סוֹד גָּדוֹל בְּסוֹד מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, אֲגַלֶּה מִמֶּנּוּ לְךָ קְצָת מִמִּסְתָּרָיו וְהַט אָזְנְךָ וּשְׁמָע.

יָדוּעַ כִּי שֵׁם ״אֱלֹהִים״ הַנִּזְכָּר בִּבְרֵאשִׁית הוּא מֶלֶךְ הָעוֹלָם וְהוּא הַתְּשׁוּבָה, וְזֶה אָנוּ אוֹמְרִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם: ״הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ״ וְ״הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט״, לְפִי שֶׁהַיּוֹם הַהוּא הוּא תְּחִלַּת מַעֲשָׂיו שֶׁאֵין מֶלֶךְ בְּלֹא עָם, וְאָמַר הַכָּתוּב (בראשית א׳:ג׳): ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר״, לְבָאֵר כִּי מִכֹּחַ מַלְכוּת שָׁמַיִם הַנִּקְרָא ״אֱלֹהִים״ נֶאֱצְלוּ שְׁנֵי אוֹרִים הַלָּלוּ, וְעַל כֵּן אָמַר ״וַיְהִי אוֹר״, וְלֹא אָמַר כֵּן בְּשְׁאָר מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית. וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן, שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁהָיוּ שְׁנֵי אוֹרִים מַמָּשׁ, רַק שְׁנֵי פְּחוֹת הָיוּ בּוֹ, הָאֶחָד כֹּחַ זַכְרוּת וְהַשֵּׁנִי כֹּחַ נְקֵבוּת, אֲבָל הָאוֹר הָרִאשׁוֹן לֹא הָיָה אֶלָּא אֶחָד, וְהוּא אֶחָד כּוֹלֵל כֹּחַ זַכְרוּת וְכֹחַ נְקֵבוּת, וּמִן הָאוֹר הַזֶּה נֶאֱצְלוּ חַמָּה וּלְבָנָה בַּיּוֹם רְבִיעִי, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְתִּי שָׁם בְּסֵדֶר בְּרֵאשִׁית, וְנֶאֱצַל כֹּחַ הַזַּכְרוּת עַל הַחַמָּה וְכֹחַ הַנְּקֵבוּת עַל הַלְּבָנָה.

וּמֵעַתָּה הִתְבּוֹנֵן בְּעִנְיַן יְהוּדָה וְתָמָר וּשְׁנֵי הַיְלָדִים הָאֵלֶּה, פֶּרֶץ וָזָרַח, יִתְבָּאֵר לְךָ מִמֶּנּוּ עִנְיַן מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: מַלְכוּתָא דְּאַרְעָא כְּעֵין מַלְכוּתָא דִּרְקִיעָא״. הִנֵּה נִקְרָא יְהוּדָה בַּשֵּׁם הַזֶּה עַל שֵׁם הַהוֹדָאָה, כְּעִנְיַן שֶׁאָמְרָה לֵאָה (בראשית כ״ט:ל״ה): ״הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה׳״, וְהוּא הָרְבִיעִי בַּשְּׁבָטִים, וְהַשֵּׁם הַמְיֻחָד רָשׁוּם בּוֹ, וְהָיָה מֶלֶךְ וְרֹאשׁ מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וְעַל כֵּן רְאוּיָה הָיְתָה תָּמָר לְהִזְדַּוֵּג לִיהוּדָה שֶׁתַּעֲשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא, מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה שְׁמָהּ תָּמָר הַכּוֹלֵל כֹּחַ זַכְרוּת וְכֹחַ נַקֵבוּת, כִּי הַלּוּלָב הוּא הַזָּכָר וְהַהֲדַרִי שֶׁלּוֹ הוּא הַתָּמָר, שֶׁהוּא זָכָר מִבַּחוּץ וּבְנַעֲרוּתוֹ שֶׁבִּפְנִים הוּא נְקֵבָה, מַה שֶּׁלֹּא תִּמְצָא כֵּן בִּשְׁאָר כָּל הָאֶילָנוֹת. וּרְאוּיִם הָיוּ פֶּרֶץ וָזָרַח לִהְיוֹתָם נֶאֱצָלִים מִתָּמָר, כִּי הֵם כְּנֶגֶד חַמָּה וּלְבָנָה הַנֶּאֱצָלִים מִן הָאוֹר הָרִאשׁוֹן הַכּוֹלֵל זָכָר וּנְקֵבָה, כִּי זָרַח כְּנֶגֶד הַחַמָּה שֶׁזּוֹרַחַת תָּמִיד בְּעִנְיַן שָׁוֶה, וּפֶרֶץ כְּנֶגֶד הַלְּבָנָה שֶׁהִיא פַּעַם מִתְמַלֵּאת פַּעַם חֲסֵרָה וְנִפְרֶצֶת, עַל כֵּן יִתְחַיֵּב מַלְכוּת בֵּית דָּוִד הַבָּא מִפֶּרֶץ לִהְיוֹת בִּזְמַן מִן הַזְּמַנִּים פַּעַם קַיָּם פַּעַם בָּטֵל.

וְאִם תַּשְׂכִּיל בַּכָּתוּב תִּמְצָא כִּי כְּשֵׁם שֶׁהַחַמָּה מַתְאֶמֶת בַּלְּבָנָה כָּךְ זָרַח וָפֶרֶץ מַתְאָמִים בְּבֶטֶן אֶחָד, וּמִתְאַמִּים בַּבְּכוֹרָה, כִּי זָרַח הָיָה הַבְּכוֹר בִּנְתִינַת הַיָּד, הוּא שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּתֵּן יָד״, וְאָמַר עָלָיו: ״זֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה״, וְאָמַר גַּם כֵּן: ״וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ״, וְלֹא אָמַר ״וַיָּשֶׁב יָדוֹ״. וּפֶרֶץ הָיָה הַבְּכוֹר בְּהִפָּטְרוֹ מִן הָרֶחֶם, וּמִזֶּה אָמַר: ״וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל יָדוֹ הַשָּׁנִי״, כִּי הָיָה זָרַח הָאַחֲרוֹן בְּפֶטֶר רֶחֶם אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה רִאשׁוֹן בִּנְתִינַת הַיָּד. וְדַע כִּי הַבְּכוֹר הַגָּמוּר מִשְּׁנֵיהֶם הָיָה פֶּרֶץ, שֶׁהוּא הַנִּפְטָר מִן הָרֶחֶם תְּחִלָּה, כִּי הַבְּכוֹר בְּפֶטֶר רֶחֶם תָּלָה רַחְמָנָא, וְכֵן הַכָּתוּב יַזְכִּיר שְׁמוֹ תְּחִלָּה, וּמִזֶּה תִּמְצָא בְּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד (תהילים פ״ט:כ״ח): ״אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי אָרֶץ״. וּלְפִי שֶׁמַּלְכוּת בֵּית דָּוִד בָּא מִפֶּרֶץ וּפֶרֶץ כְּנֶגֶד הַלְּבָנָה, הִזְכִּירוּ חֲכָמֵי הָאֱמֶת בְּחִדּוּשׁ הַלְּבָנָה: וּשְׁלַח לֵיהּ סִימָנָא: דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם. וְהַמַּאֲמָר הַזֶּה עַל דֶּרֶךְ פְּשׁוּטוֹ כִּי קָרָא הַלְּבָנָה בְּשֵׁם דָּוִד לְפִי שֶׁדָּוִד בָּא מִפֶּרֶץ שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הַלְּבָנָה, וְעוֹד שֶׁהַלְּבָנָה נִקְרֵאת ״הַמָּאוֹר הַקָּטֹן״, וּכְתִיב בְּדָוִד (ש״א י״ז:י״ד): ״וְדָוִד הוּא הַקָּטָן״. וּבְאָמְרוֹ ״חַי וְקַיָּם״ כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר נִרְאֵית הַלְּבָנָה.

וְעַל דָּרָךְ הַסּוֹד שֶׁאָנוּ בּוֹ יִרְמֹז הַמַּאֲמָר הַזֶּה לְכֹחַ הַלְּבָנָה שֶׁקָּרָאוּ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בִּלְשׁוֹן ״כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל״, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר ״חַי וְקַיָּם״, זֶהוּ שֶׁרָמוּז לָנוּ בְּפְנִימִיּוּת דִּבְרֵיהֶם (דניאל ז׳:ט׳): ״עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו״, שְׁתֵּי כִּסְאוֹת. וּבְמַסֶּכֶת חֲגִיגָה פֶּרֶק ״אֵין דּוֹרְשִׁין״ גִּלּוּ לָנוּ חֲכָמִים דַּעְתָּם בָּזֶה, יֵשׁ מִי שֶׁאָמַר: אֶחָד לוֹ וְאֶחָד לְדָוִד, וְיֵשׁ מִי שֶׁאָמַר: אֶחָד לְצִדְקָה וְאֶחָד לְדִין, וְיֵשׁ מִי שֶׁאָמַר: אֶחָד לְכִסֵּא וְאֶחָד לִשְׂרַפְרַף, כִּסֵּא לִישֵׁב עָלָיו שְׂרַפְרַף לְהַדֹּם רַגְלָיו. וְהַחֲכָמִים נִרְאִים כְּחוֹלְקִים, וְאֵינוֹ כֵן, אֲבָל כֻּלָּן מַסְכִּימִים לְדַעַת אַחַת וְהַכֹּל עִנְיָן אֶחָד וְשׂוֹרֶשׁ אֶחָד, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (הושע ג׳:ה׳): ״וּבִקְשׁוּ אֶת ה׳ אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִיד מַלְכָּם״, הוּא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל. וְעַל כֹּחַ זֶה דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: רְאוּיִים הָיוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִגְלוּ מִן מְקוֹמָם לְעוֹלָם, וְלֹא נִגְזְרָה גְּזֵרָה עַד שֶׁכָּפְרוּ בְּמַלְכוּת שָׁמַיִם וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב כ׳:א׳): ״אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשַׁי אִישׁ לְאָהָלָיו יִשְׂרָאֵל״. וְיֵשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן כִּי אֵין הַכָּתוּב כָּפֶל לָשׁוֹן כְּדַעַת בַּעֲלֵי הַפִּשְׁטָ, אֲבָל הָעִנְיָן כִּי כָּפְרוּ בְּמַלְכוּת שֶׁל מַעְלָה וְכָפְרוּ גַּם כֵּן בְּמַלְכוּת בֶּן יִשַׁי לְמַטָּה, וְעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי לָכֵן אָמְרוּ: ״אִישׁ לְאָהָלָיו״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: אִישׁ לֵאלֹהָיו, וְזֶה מְבֹאָר.

וְהַזְכִּיר הַכָּתוּב בְּזֶרַח אַרְבָּעָה פְּעָמִים "יָד", וְהוּא שֶׁכָּתוּב "וַיִּתֵּן יָד", "וַתִּקְשֹׁר עַל יָדוֹ שָׁנִי", "וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ", "אֲשֶׁר עַל יָדוֹ הַשָּׁנִי". וְהֵם כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה חֲרָמִים שֶׁפָּשַׁט יָדוֹ בָּהֶן עָכָן בֶּן זֶרַח, וְהֵם: חֵרֶם עֲמָלֵק, חֵרֶם סִיחוֹן וְעוֹג, חֵרֶם כְּנַעֲנִיִּים, חֵרֶם יְרִיחוֹ.

פרק לט

א **וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה.** דָּרְשׁוּ רז"ל: בֶּן אָמָה מוֹכֵר בֶּן חוֹרִים, וְעֶבֶד קוֹנֶה אוֹתוֹ. שֶׁהָרֵי הַמִּדְיָנִים מְכָרוּ אוֹתוֹ, שֶׁהָיוּ בְּנֵי הָאָמָה בְּנֵי הָגָר, וּפוֹטִיפַר הָיָה עֶבֶד, וְנִתְקַיֵּם הַכָּתוּב (קהלת י׳:ז׳): "רָאִיתִי עֲבָדִים עַל סוּסִים". וְשַׂר הַטַּבָּחִים זֶה מְמֻנֶּה הָיָה לַהֲרוֹג כָּל חַיְבֵי הַהֲרִיגָה בִּגְזֵרַת הַמֶּלֶךְ, וְהָיָה גִּבּוֹר חַיִל וּבַעַל זְרוֹעַ כְּמוֹ נְבוּזַרְאֲדָן שֶׁהָיָה שַׂר גְּדוֹל, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיה ל"ט:י"ג): "וַיִּשְׁלַח נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים", וּכְתִיב (מ"ב כ"ה:י"א): "וְאֵת יֶתֶר הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים". וְכֵן מָצִינוּ בְּאַרְיוֹךְ כְּתִיב (דניאל ב׳:י"ד): "בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֵתִיב עֵטָא וּטְעֵם לְאַרְיוֹךְ רַב טַבָּחַיָּא דִּי מַלְכָּא".

וּבַמִּדְרָשׁ "וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה", מַעֲשֶׂה בְּאַנְטוֹנִינוּס הַמֶּלֶךְ שֶׁבָּא לְקֵיסָרִין שֶׁלּוֹ וְשָׁלַח אַחַר רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. בָּא רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּנוֹ עִמּוֹ וְרַבִּי חִיָּא הַגָּדוֹל. רָאָה רַבִּי שִׁמְעוֹן שָׁם לְגִיוֹן אֶחָד נָאֶה וּמְשֻׁבָּח, רֹאשׁוֹ מַגִּיעַ לְקַפִּיטוֹלִירִין שֶׁל עַמּוּדִים. אָמַר לוֹ רַבִּי שִׁמְעוֹן לְרַבִּי חִיָּא: רְאֵה כַּמָּה פְּטוּמִים עֲגָלִים שֶׁל עֵשָׂו. נְטָלוֹ רַבִּי חִיָּא וְהוֹלִיכוֹ לַשּׁוּק, וְהֶרְאָהוּ סַל שֶׁל תְּאֵנִים וְסַל עֲנָבִים וְהַזְּבוּבִים עֲלֵיהֶם, אָמַר רַבִּי חִיָּא: זְבוּבִים אֵלּוּ וְאוֹתוֹ לְגִיוֹן שֶׁרָאִיתָ אֵי זֶה מֵהֶם מְשֻׁבָּח? כְּשֶׁעָלָה רַבִּי שִׁמְעוֹן אֶצֶל אָבִיו אָמַר לוֹ: כָּךְ אָמְרָתִי לְרַבִּי חִיָּא וְכָךְ הֵשִׁיב לִי. אָמַר לוֹ אָבִיו: עַד עַכְשָׁיו נָתַן לוֹ הַבְּבָלִי מַמָּשׁ שֶׁהִשְׁוָה אוֹתוֹ לִזְבוּבִים, לְפִי שֶׁלִּגְיוֹנִים אֵלֶּה אֵינָם חֲשׁוּבִים כְּלוּם, אֲבָל זְבוּבִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתוֹ בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ז׳:י"ח): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק ה׳ לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרַיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר". וְכֵן כָּתוּב (שמות כ"ג): "וְשָׁלַחְתִּי אֶת הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ". וְכֵן בַּכִּנִּים וּבַצְּפַרְדְּעִים. תֵּדַע שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִקְנֹם חֲשׁוּבִים עָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ. נִמְכַּר יוֹסֵף לְמִצְרַיִם, וְיָרְדוּ שָׁם אָבִיו וְאֶחָיו וּפָרְעוּ הַשְּׁטָר, לָכֵן נֶאֱמַר: "וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה".

ג **כִּי ה׳ אִתּוֹ.** הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "כִּי אֱלֹהִים אִתּוֹ", אֲבָל אֲדֹנָי יוֹסֵף הָיָה מִצְרִי לֹא יָדַע ה׳, וְעַל כֵּן יֹאמַר כִּי בִּרְאוֹתוֹ הַצְלָחָתוֹ הַגְּדוֹלָה הָיָה סָבוּר כִּי דֶּרֶךְ חָכְמַת הַכִּשָּׁפִים הוּא, כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁהֵם נְהוּגִים בָּהֶם, עַד שֶׁרָאָה שֶׁהָיָה מֵאֵת עֶלְיוֹן בְּמַרְאֵה שֶׁנִּרְאֵית לוֹ בַּחֲלוֹם אוֹ בְּעַמּוּד עָנָן לִכְבוֹד יוֹסֵף. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: "וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי ה׳ אִתּוֹ", הָיָה רוֹאֶה אוֹתוֹ מְלַחֵשׁ וְנִכְנָס מְלַחֵשׁ וְיוֹצֵא. אָמַר: מִזֹּג רוֹתְחִין – וְהָיוּ רוֹתְחִין, מִזֹּג פּוֹשְׁרִין – וְהָיוּ פּוֹשְׁרִין. וּמָה אָמַר, יוֹסֵף תֶּבֶן בְּעַפְרַיִם, חֳרָשִׁין בְּמִצְרַיִם? עַד הֵיכָן, עַד שֶׁרָאָה שְׁכִינָה עוֹמֶדֶת עַל גַּבָּיו, הָדָא הוּא דִּכְתִיב: "וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי ה׳ אִתּוֹ".

ד **וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ.** בְּנִקְיוּת וּבְזְרִיזוּת.

וַיַּפְקִידֵהוּ עַל בֵּיתוֹ. מִנָּהוּ בֶּן בֵּיתוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (מלכים א י"ח:ג׳): "וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת".

וְכָל יֶשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ. מִנָּהוּ שַׂר הָאוֹצָר, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו כ"ב:ט"ו): "לֵךְ בֹּא אֶל הַסּוֹכֵן הַזֶּה עַל שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת".

ה **וַיְבָרֶךְ ה׳ אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף.** הִמְשִׁילוֹ הַכָּתוּב לַאֲרוֹן הַבְּרִית שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמואל ב ו׳:י"א): "וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן ה׳ בֵּית עֹבֵד אֱדוֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ ה׳ אֶת עֹבֵד אֱדוֹם וְאֶת כָּל בֵּיתוֹ".

בַּבַּיִת זוֹ בִּרְכַּת הַבַּיִת בַּמָּמוֹן וּבַכֵּלִים. **וּבַשָּׂדֶה.** בַּתְּבוּאוֹת וּבַפֵּרוֹת וּבַנִּטִיעוֹת, עַד עַכְשָׁיו הָיָה מְמֻנֶּה בְּחֶשְׁבּוֹן, מִכָּאן וְאֵילָךְ בְּלֹא חֶשְׁבּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף".

וּבַמִּדְרָשׁ: "בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה", בַּבַּיִת שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּחֹרֶף, וּבַשָּׂדֶה שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּקַּיִץ, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁעָמַד יוֹסֵף בְּבֵיתוֹ שֶׁל פּוֹטִיפַר שָׁנָה אַחַת, וּבְבֵית הָאֲסוּרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ שֶׁל שֶׁלֶשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנִים מֹשֶׁפֵּירַשׁ מֵאָבִיו עַד שֶׁמָּלַךְ בְּמִצְרַיִם, וְהָיָה זְמַנּוֹ לָצֵאת מֵרִשׁוּת פּוֹטִיפַר לְסוֹף אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנִים לְפִי חֶשְׁבּוֹן אַחַת עֶשְׂרֵה אֲלֻמּוֹת בַּחֲלוֹם רִאשׁוֹן וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים בַּחֲלוֹם שֵׁנִי, אֶלָּא שֶׁנִּתְוַסְּפוּ לוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים בְּעֹנֶשׁ שְׁתֵּי מִלּוֹת, שֶׁהֵם "וְהִזְכַּרְתַּנִי וְהוֹצֵאתַנִי".

ו **וְלֹא יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה.** לֹא הָיָה יוֹסֵף נִמְלָךְ עִמּוֹ כִּי אִם בְּמַטְעֲמֵי סְעוּדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל". וְעוֹד יִכְלֹל הַלֶּחֶם הַהִיא כִּנּוּי עַל אִשְׁתּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות ב׳:כ׳): "קְרָאן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם". וּכְתִיב (משלי ל׳:כ׳): "אָכְלָה וּמָחֲתָה פִּיהָ". וְכֵן בְּאֵר בְּסָמוּךְ "כִּי אִם אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ".

וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה. גִּלָּה לָנוּ הַכָּתוּב עַל יָפְיוֹ אֲשֶׁר בַּעֲבוּרוֹ תִּבְעַתּוּ גְּבִירָתוֹ. וְאָמַר:

ז **וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.** לְהַגִּיד מַעֲלַת יוֹסֵף, כִּי אַחַר שֶׁהִשְׁלִיטוֹ הָאָדוֹן וְשָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמוֹשֵׁל בְּכָל קִנְיָנוֹ כָּעִנְיָן הַנִּזְכָּר וְהָיָה רוֹאֶה עַצְמוֹ אָדוֹן, תִּבְעַתּוּ גְּבִירָתוֹ וְלֹא קִבֵּל.

וּבַמִּדְרָשׁ: כֵּיוָן שֶׁרָאָה יוֹסֵף אֶת עַצְמוֹ בַּטּוֹבָה הַזֹּאת, הִתְחִיל לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְהָיָה מְסַלְסֵל בִּשְׂעָרוֹ, וְאָמַר: בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁהִשְׁפִּיחַנִי מִבֵּית אָבִי. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אָבִיךָ מִתְאַבֵּל עָלֶיךָ, וְאַתָּה מְסַלְסֵל בִּשְׂעָרְךָ? חַיֵּי אֲדוֹנָתְךָ מְזַדַּוֶּגֶת לְךָ וּמְצָרָה לְךָ.

ח **וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר הֵן אֲדֹנִי.** תְּחִלַּת דִּבּוּרוֹ אָמַר לָהּ "הֵן אֲדֹנִי", כְּלוֹמַר וַהֲלֹא אֲדֹנִי מָצוּי לָךְ וּמָה אַתְּ עוֹשָׂה לִי. וְהַטַּעַם שֶׁבְּמִלַּת "וַיְמָאֵן" מוֹרֶה עַל אִסּוּר הַדָּבָר וְעַל הֱיוֹתוֹ נִמְנָע אָצְלוֹ, מִמֶּאן בּוֹ בְּתַכְלִית הַמִּיאוּן, שֶׁהֲרֵי מִתּוֹךְ הַטְּעָמִים שֶׁבַּתּוֹרָה אָנוּ מְבִינִים מַה שֶּׁלֹּא נִכְתַּב בָּהּ, כְּעִנְיַן הַתְּנוּעוֹת שֶׁבָּאָדָם שֶׁמִּתּוֹכָם נוֹדָע כַּוָּנַת לִבּוֹ.

וּבַמִּדְרָשׁ "הֵן אֲדֹנִי", רָאָה אִיקּוֹנִין שֶׁל יַעֲקֹב אָבִיו וְאָמַר לוֹ: יוֹסֵף, עֲתִידִים אַחֶיךָ שֶׁיִּכָּתְבוּ בְּאַבְנֵי אֵפוֹד, רְצוֹנְךָ שֶׁתִּהְיֶה חָסֵר מֵהֶם וְתִהְיֶה רוֹעֶה זוֹנוֹת? **וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי.** דִּבְּרָה דֶּרֶךְ פְּרִיצוּת וְחַצָּפָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי ז׳:י׳): "וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרָאתוֹ שִׁית זוֹנָה וּנְצוּרַת לֵב" וְגוֹ'. וְזֹאת שִׂיחָה מֵאִשָּׁה מְנָאֶפֶת, אֲבָל אִשָּׁה כְּשֵׁרָה כְּגוֹן רוּת, בְּלָשׁוֹן נְקִיָּה אָמְרָה (רות ג׳:ט׳): "וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶיךָ עַל אֲמָתֶךָ".

וַיֹּאמֶר אֶל אֵשֶׁת אֲדֹנָיו. הָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר "וַיֹּאמֶר לָהּ", אֲבָל הוֹסִיף לוֹמַר "אֵשֶׁת אֲדֹנָיו" לְבָאֵר כִּי עִם הֱיוֹתָהּ גְּבֶרֶת אֵשֶׁת אֲדֹנָיו וְהָיָה יָרֵא אוֹתָהּ, אֶת ה׳ הָיָה יָרֵא יוֹתֵר.

ט **וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים.** הִגִּיד כִּי יַעֲשֶׂה שְׁתַּיִם רָעוֹת: הָאַחַת, שֶׁיִּהְיֶה בּוֹגֵד בַּאֲדוֹנָיו הַבּוֹטֵחַ בּוֹ, וְזֶהוּ "הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת" הִיא הַבְּגִידָה שֶׁיִּבְגֹּד לַאֲדוֹנָיו; הַשֵּׁנִית, שֶׁיִּהְיֶה חוֹטֵא לֵאלֹהִים, וְזֶהוּ כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב שֶׁאָמַר עֵלִי לְבָנָיו (שמואל א ב׳:כ״ה): "אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַה׳ יֶחֱטָא אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל לוֹ".

י **וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, אֲפִלּוּ בְּלֹא תַּשְׁמִישׁ. **לִהְיוֹת עִמָּהּ,** בְּתַשְׁמִישׁ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּיָאָה בִּלְשׁוֹן הֲוָיָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (רות א׳:י״ב): "גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ".

וְעַל דָּרְךְ הַמִּדְרָשׁ, אָמְרָה לוֹ: לָמָּה אֵין אַתָּה שׁוֹמֵעַ לִי? אֵין אָדָם יוֹדֵעַ אוֹתָנוּ. אָמַר לָהּ: הַפְּנוּיוֹת שֶׁבָּכֶם אֲסוּרוֹת לָנוּ, אֵשֶׁת אִישׁ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְנָכְרִי אֶחָד שֶׁאָמַר לְיִשְׂרְאֵל: יֵשׁ לִי מַאֲכָל נָאֶה וּמְשֻׁבָּח לְהַאֲכִילְךָ. אָמַר לוֹ: וּמַהוּ? אָמַר לוֹ: בְּשַׂר חֲזִיר. אָמַר לוֹ: רֵיקָה שֶׁבָּעוֹלָם, שְׁחוּטָה שֶׁלָּכֶם בִּבְהֵמָה טְהוֹרָה אֲסוּרָה לָנוּ, בְּשַׂר חֲזִיר עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. כָּךְ אָמַר יוֹסֵף: פְּנוּיוֹת שֶׁלָּכֶם אֲסוּרוֹת, אֵשֶׁת אִישׁ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, **לִהְיוֹת עִמָּהּ** בְּגִיהִנֹּם. שִׁלְשָׁה נֶאֱמָנִין הֵם: בַּעַל הַבַּיִת הַמַּפְרִישׁ מַעֲשְׂרוֹתָיו כָּרָאוּי, אֵינוֹ נֶחְשָׁד עַל הַתְּרוּמָה וְהַמַּעֲשְׂרוֹת, וְאֵין לְךָ נֶאֱמָן גָּדוֹל מִזֶּה; רַוָּק הַדָּר בִּשְׁכוּנַת זוֹנוֹת וְאֵינוֹ חוֹטֵא, אֵין לְךָ נֶאֱמָן גָּדוֹל מִזֶּה; עָנִי שֶׁהִפְקִידוּ לוֹ פִּקָּדוֹן וְלֹא נֶחְשָׁד עָלָיו, אֵין לְךָ נֶאֱמָן גָּדוֹל מִזֶּה. אִי אַתָּה מוֹצֵא נֶאֱמָן כְּיוֹסֵף, שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם, שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (יחזקאל כ״ג:כ׳): "אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם", וְהוּא בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְהִיא מְשַׁדַּלְתּוֹ בְּכָל יוֹם וְלֹא נֶחְשַׁד עַל הָעֲרָיוֹת. שִׁלְשָׁה כָּבְשׁוּ אֶת יִצְרָם וְאֵלּוּ הֵם: יוֹסֵף, בִּעַז, פַּלְטִי בֶּן לִישׁ. וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל בְּסַנְהֶדְרִין: תָּקְפוֹ שֶׁל יוֹסֵף, עִנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל בִּעַז, דְּאִלּוּ גַּבֵּי יוֹסֵף בַּיּוֹם וְאִלּוּ גַּבֵּי בִּעַז בַּלַּיְלָה, דִּכְתִיב (רות ג׳:ח׳): "וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו". וְכָבַשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁלֹּא קָרַב אֵלֶיהָ כְּלָל עַד אַחַר הַנִּשּׂוּאִין. תָּקְפוֹ שֶׁל בִּעַז, עִנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל פַּלְטִי בֶּן לַיִשׁ, דְּאִלּוּ בִּעַז חָדָא לֵילְיָא וְאִלּוּ פַּלְטִי בֶּן לַיִשׁ כַּמָּה זְמַן. שֶׁהֲרֵי בְּשָׁעָה שֶׁבִּעֲתָתוּ רוּחַ רָעָה לְשָׁאוּל נָתַן לוֹ אֶת מֵיכַל בִּתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ה:מ״ד): "וְשָׁאוּל נָתַן אֶת מִיכַל בִּתּוֹ אֵשֶׁת דָּוִד לְפַלְטִי בֶּן לַיִשׁ אֲשֶׁר מִגַּלִּים", וְהָיָה יוֹדֵעַ פַּלְטִי בֶּן לַיִשׁ שֶׁלֹּא הָיוּ קְדוּשִׁין תּוֹפְסִין בְּאֵשֶׁת אִישׁ וְשָׁאוּל אָנַס אֶת בִּתּוֹ וּנְתָנָהּ לוֹ, וּמִפְּנֵי שֶׁנִּתְיָרֵא מִשָּׁאוּל הֶרְאָה עַצְמוֹ שֶׁלָּקְחָהּ כִּי לֹא הָיָה חָפֵץ בָּהּ. וְכֵיוָן שֶׁנִּתְבָּרֵר לְדָוִד שֶׁאָנַסָהּ שָׁאוּל וְשֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ פַּלְטִי בֶּן לַיִשׁ בָּהּ, שָׁלַח לִבְנוֹ שֶׁל שָׁאוּל אַחַר שֶׁמֵּת שָׁאוּל וְאָמַר (שמואל ב ג׳:י״ד): "תְּנָה אֶת אִשְׁתִּי אֶת מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַשְׂתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים". וּלְפִיכָךְ פֵּרֵשׁ וְאָמַר (שם): "וַיֵּקַחֶהָ מֵעִם אִישׁ" וְלֹא אָמַר "מֵעִם אִישָׁהּ". וּמַה שֶּׁכָּתוּב (שם) "וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ", פֵּרוּשׁוֹ שֶׁהָלַךְ פַּלְטִי לְלַוּוֹתָהּ לְלֶכֶת אֶל דָּוִד אִישָׁהּ. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (שם) "הָלוֹךְ וּבָכֹה אַחֲרֶיהָ עַד בַּחוּרִים", מִפְּנֵי שֶׁהָיָה מִתְיָרֵא מִדָּוִד שֶׁמָּא לֹא יַאֲמִינֵהוּ וְיִגְמְלֵהוּ רָעָה.

יב **וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ.** לְמַד הַכָּתוּב מַעֲלָתוֹ שֶׁלֹּא רָצָה לְהִתְעַצֵּם עִם אֲדוֹנָתוֹ וְלָקְחַת בִּגְדוֹ מִמֶּנָּה אֲבָל הִנִּיחוֹ אֶצְלָהּ לִכְבוֹדָהּ.

וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה. יָצָא לַחוּץ כְּדֵי שֶׁתִּתְיָאֵשׁ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִּתְבָּעֶנּוּ. אוֹ אוּלַי מִפְּנֵי שֶׁרָצָה הַצַּדִּיק לְכַבֵּשׁ אֶת יִצְרוֹ נִתְחַכֵּם לְמִצֹּא דֶּרֶךְ, וְיָצָא הַחוּצָה לְהִתְקָרֵר מִפְּנֵי שֶׁנִּתְחַמְּמוּ לוֹ כֹּחוֹת הַגּוּף.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה", אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה נָסְתָּ הַיּוֹם, הַיָּם יָנוּס מִפָּנַי אָרוֹנְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קי״ד:ג׳): "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס", מַה רָאָה? אָרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

יד **וְרְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי.** וְלֹא פֵּרְשָׁה מִי, וְהַכַּוָּנָה עַל בַּעֲלָהּ. וּמַה שֶּׁלֹּא הִזְכִּירָה אוֹתוֹ הִנֵּה זֶה דֶּרֶךְ מוֹסֶר בַּנָּשִׁים. וּמַה שֶּׁאָמְרָה "אִישׁ עִבְרִי", שֶׁהָיָה מוּחְזָק בָּאָרֶץ הוּא וַאֲבוֹתָיו כַּאֲנָשִׁים עִבְרִים, עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מֵעֵבֶר הַנָּהָר. **לְצַחֵק בָּנוּ.** כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב (משלי י׳:כ״ג): "כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה". **בָּא אֵלַי**

לִשְׁכַּב עִמִּי. תִּפַּח רוּחָהּ, הִיא אָמְרָה לוֹ ״שִׁכְבָה עִמִּי״ וְאוֹמֶרֶת ״בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי״.

וּבַמֶּדָרֶשׁ: ״בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי״, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ז׳:כ״ו): ״וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ״. רַבִּי יְהוּדָה בַּר שַׁלּוּם אוֹמֵר: אֵין לְךָ קָשֶׁה מִן הָאִשָּׁה, תֵּדַע כִּי בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל נֶאֱמַר (שמות ל״ב:כ״ח): ״וַיִּפּוֹל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ״, וּבְמַעֲשֵׂה זִמְרִי עַל יְדֵי אִשָּׁה נָפְלוּ (במדבר כ״ה) אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף. (קהלת ז׳:כ״ו) ״טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה״, זֶה יוֹסֵף. ״וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ״ זֶה זִמְרִי. מַהוּ ״אֲסוּרִים יָדֶיהָ״, הָיוּ תּוֹפְשׂוֹת לָאָדָם בַּשּׁוּק. כְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְחַוָּה, אָמַר, מֵאֵיזֶה מָקוֹם אֶבְרָאֶנָּה, אִם מִן הָרֹאשׁ – תִּהְיֶה רוּחָהּ גַּסָּה, אִם מִן הָעַיִן – תִּהְיֶה סַקְרָנִית, אִם מִן הַפֶּה – תִּהְיֶה פַּטְפְּטָנִית, אִם מִן הָאֹזֶן – תִּהְיֶה צַיְתָנִית, אִם מִן הַיָּדַיִם – תִּהְיֶה גַּנָּבֶת, אִם מִן הָרַגְלַיִם – תִּהְיֶה פַּרְנָנִית. מֶה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּרָאָהּ מִן הַצֶּלַע שֶׁהוּא מָקוֹם צָנוּעַ, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא צְנוּעָה וְיוֹשֶׁבֶת בַּבַּיִת. וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא בְּרָאָהּ מִן הָרֹאשׁ, רוּחָהּ גַּסָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ג׳:ט״ז): ״יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן״. לֹא בְּרָאָהּ מִן הָעַיִן, וְהִיא סַקְרָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם״. וּכְתִיב (בראשית ג׳:ו׳): ״וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם״. לֹא בְּרָאָהּ מִן הַפֶּה, וְהִיא פַּטְפְּטָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל׳:ט״ו): ״הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי״. לֹא בְּרָאָהּ מִן הַיָּדַיִם, וְהִיא גַּנָּבֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״א:י״ט): ״וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת הַתְּרָפִים״. לֹא בְּרָאָהּ מִן הָאֹזֶן, וְהִיא צַיְתָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ח:י׳): ״וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל״. לֹא בְּרָאָהּ מִן הָרַגְלַיִם, וְהִיא פַּרְנָנִית, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל׳:ט״ז): ״וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ״, (בראשית ל״ד:א׳) ״וַתֵּצֵא דִינָה בַּת לֵאָה״.

יט כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ. זֶה רְאָיָה לְמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ ז״ל שֶׁהָיָה סָרִיס וְלֹא הָיָה יָכוֹל לְשַׁמֵּשׁ, וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ ז״ל: בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ אָמְרָה לוֹ. וְאֵין הַכַּוָּנָה תַּשְׁמִישׁ מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי סָרִיס הָיָה, אֲבָל הַתַּשְׁמִישׁ הָיָה בְּמִינֵי הַמִּשְׁמוּשׁ בְּחִבּוּק וּנְשִׁיקָה, כִּי אִלּוּ הָיָה תַּשְׁמִישׁ מַמָּשׁ אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁתּוֹדֶה בַּמֶּה שֶׁלֹּא הָיָה וְתִהְיֶה נִמְאֶסֶת בְּעֵינֵי בַּעֲלָהּ, וְאִלּוּ הָיָה הַדָּבָר אֱמֶת הָיָה רָאוּי לָהּ לְהַסְתִּירוֹ, אֵיךְ תְּכַזֵּב לְהַעֲלִיל עָלָיו לְפָגֵם אֶת עַצְמָהּ. אֲבָל בְּאוּר ״כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה״ בְּמִינֵי מִשְׁמוּשִׁין, כִּי הָרְשָׁעָה הַזֹּאת הֶעֱלִילָה עַל יוֹסֵף שֶׁבָּא בְּנֶגְדָּהּ וְקָם עָלֶיהָ לֶאֱנֹס אוֹתָהּ בְּמִינֵי מִשְׁמוּשִׁים וְחִבּוּקִין כְּמוֹהוּ.

כ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֹּהַר. הוּא הַבּוֹר, וְהוּא בֵּית בָּנוּי בַּקַּרְקַע שֶׁקּוֹרִין לוֹ שִׁינָ״ה בִּלַעַז אֲשֶׁר לוֹ פֶּתַח קָטָן מִלְמַעְלָה, יְכִנִיסוּ בוֹ הָאֲסוּרִים וּמְמַנּוּ בָּא לָהֶם הָאוֹרָה, וְהוּא מִלְּשׁוֹן (בראשית ו׳:ט״ז): ״צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּיבָה״, בְּחִלּוּף סָמ״ךְ בְּצָדֵ״י. וְאַחַר כָּךְ פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא בֵּית הַסֹּהַר הַמְיֻחָד לִגְדוֹלֵי הַמַּלְכוּת, זֶהוּ שֶׁאָמַר: ״מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים״. כִּי שְׁנֵי בָתֵּי הַסֹּהַר הָיוּ שָׁם: אֶחָד לִגְדוֹלֵי הַמַּלְכוּת גְּדוֹל הָאוֹרָה, וְאֶחָד לִשְׁאָר הָעָם קָטָן הָאוֹרָה. וּמַה שֶּׁהוֹסִיף וְאָמַר: ״וַיְהִי שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר״, כְּדֵי לְהַסְמִיכוֹ אֶל ״וַיְהִי ה׳ אֶת יוֹסֵף״, וְלִמֵּד שֶׁבְּתוֹךְ בֵּית הַסֹּהַר הָיְתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ.

וַיִּתֵּן שֶׁגַּם הָרְמָזִים מוֹרִים בֶּעָתִיד, וְעִנְּוּי יוֹסֵף בְּבֵית הַסֹּהַר רֶמֶז לְגָלוּת יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא נִמְשָׁל לְבוֹר, וּמִזֶּה תִּקְּנוּ לָנוּ בַּתְּפִלָּה לְשׁוֹן ״יַעֲלֶה וְיָבֹא״, כִּי הָעוֹמֵד בַּבּוֹר צָרִיךְ שֶׁיַּעֲלֶה מִשָּׁם. וּכְשֵׁם שֶׁהַשְׁכִינָה שְׁרוּיָה עִמּוֹ בְּתוֹךְ הַסֹּהַר כֵּן יִשְׂרָאֵל הַשְּׁרוּיִים בַּגָּלוּת שְׁכִינָה עִמָּהֶם, וּכְשֵׁם שֶׁכָּתוּב בְּיוֹסֵף (תהילים ק״ה:י״ח): ״בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ״, כֵּן בְּגָלוּת יִשְׂרָאֵל כְּתִיב (שם קז): ״יוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל״. וּכְשֵׁם שֶׁכָּתוּב בְּיוֹסֵף ״וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד״, כֵּן יִשְׂרָאֵל בַּגָּלוּת כָּתוּב בָּהֶם (עזרא ט׳:ט׳): ״וּכְעַבְדוּתֵנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ וַיֵּט עָלֵינוּ חֶסֶד״, וּכְתִיב (ישעיהו נ״ד:י׳): ״וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא יָמוּשׁ״. וּכְתִיב בְּיוֹסֵף: ״וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית הַסֹּהַר״, כֵּן יִשְׂרָאֵל בַּגָּלוּת כְּתִיב בָּהֶם (תהילים ק״ו:מ״ו): ״וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל שׁוֹבֵיהֶם״. וּכְשֵׁם שֶׁיָּצָא יוֹסֵף מִבֵּית הָאֲסוּרִים כֵּן יִשְׂרָאֵל מִן הַגָּלוּת עֲתִידִים לָצֵאת וּלְהִגָּאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ״ט:ט׳): ״לֵאמֹר לָאֲסוּרִים צֵאוּ״. וּכְשֵׁם שֶׁכָּתוּב בְּיוֹסֵף (תהילים ק״ה:י״ט): ״עַד עֵת בֹּא דְבָרוֹ אִמְרַת ה׳ צְרָפָתְהוּ״, כֵּן כָּתוּב בִּגְאוּלַת יִשְׂרָאֵל (דניאל י״ב:ד׳): ״וְאַתָּה דָּנִיֵּאל סְתֹם הַדְּבָרִים וַחְתֹם הַסֵּפֶר עַד עֵת קֵץ יְשׁוֹטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת״.

פרק מ

א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. אַחַר שֶׁהִרְגִּילָה אוֹתָהּ הָאֲרוּרָה לְצַדִּיק בְּפִי כֻּלָּן לְדַבֵּר בּוֹ הֵבִיא לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סִרְחוֹן שֶׁל אֵלּוּ הַסָּרִיסִים, שֶׁיִּפְנוּ אֲלֵיהֶם וְלֹא אֵלָיו. וְעוֹד, שֶׁתָּבֹא הָרוּחָה לְצַדִּיק עַל יָדָם.

חָטְאוּ מַשְׁקֶה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהָאוֹפֶה. אֵין הַכָּתוּב מְבָאֵר חֶטְאָם, אֲבָל רז״ל דָּרְשׁוּ כִּי חֵטְא הַמַּשְׁקֶה הָיָה שֶׁנִּמְצָא זְבוּב בַּכּוֹס, וְחֵטְא הָאוֹפֶה הָיָה שֶׁנִּמְצָא צְרוֹר בַּגְּלוּסְקָא שֶׁנָּתַן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. וּלְפִיכָךְ כָּעַס עַל שְׁנֵיהֶם, הַצְּרוֹר בַּגְּלוּסְקָא – פְּשִׁיעַת הָאוֹפֶה, וְעַל כֵּן נִתְלָה, אֲבָל הַזְּבוּב בַּכּוֹס לֹא הָיָה פְּשִׁיעַת הַמַּשְׁקֶה, שֶׁאַחֲרֵי שֶׁמָּזַג הַכּוֹס בְּשָׁעָה שֶׁפָּשַׁט יָדוֹ לַמֶּלֶךְ נָפַל הַזְּבוּב לְתוֹכוֹ, לְפִיכָךְ נִצּוֹל.

לַאֲרֻנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם. הָיָה רָאוּי לוֹמַר ״לַאֲדֹנֵיהֶם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם״, וְשֶׁיֹּאמַר אַחֲרֵי כֵן סְתָם ״וַיִּקְצֹף עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו״. אֲבָל יִתְּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי בְּתְחִלַּת זִכְרוֹנוֹ עַתָּה יַגִּיד הַכָּתוּב מֵרֹאשִׁית אַחֲרִית מַה שֶּׁעָתִיד שֶׁתִּפְרֹד מַלְכוּתוֹ מִמֶּנּוּ בְּסִבַּת יִשְׂרָאֵל, וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַמַּלְכוּת בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְהַשֵּׁם בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְכֵן תִּמְצָא בְּעִנְיַן אַחֲרִיתוֹ עַל הַיָּם שֶׁיִּנְהַג הַכָּתוּב הַמִּנְהָג הַזֶּה, הוּא שֶׁכָּתוּב (שמות י״ד:ה׳): ״וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לִבַּב פַּרְעֹה״, וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר: ״וַיֻּגַּד לְפַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לִבָּבוֹ״, אֲבָל הִזְכִּיר הַמַּלְכוּת בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְהַשֵּׁם בִּפְנֵי עַצְמוֹ לְלַמֵּד עַל אַחֲרִיתוֹ, כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידוֹ

שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַעֲבִיר מַלְכוּתוֹ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִשָּׁאֵר לוֹ כִּי אִם הַשֵּׁם לְבַדּוֹ. אֲבָל בְּעִנְיַן חִזֵּק לִבּוֹ הִזְכִּיר ״וַיְחַזֵּק ה׳ אֶת לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם״, הִזְכִּיר מַלְכוּתוֹ וּשְׁמוֹ בִּיַחַד, לְהוֹרוֹת כִּי אַף עַל פִּי שֶׁפַּרְעֹה הוּא מֶלֶךְ מִצְרַיִם הִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל עָלָיו וְהוּא הַמְחַזֵּק אֶת לִבּוֹ, וְלִבּוֹ בְּיָדוֹ פַּלְגֵי מַיִם.

ב **וַיַּקְצֵף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו.** דָּרְשׁוּ רז״ל: הִקְצִיף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֶלֶךְ עַל עַבְדָּיו לְהַצִּיל אֶת הַצַּדִּיק, וּמַנּוּ, יוֹסֵף. וְהִקְצִיף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁנֵי עֲבָדִים עַל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְהַצִּיל אֶת הַצַּדִּיק, וּמַנּוּ מָרְדֳּכַי.

ג **מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם.** כָּל הַגִּלְגּוּלִים הַלָּלוּ עַל יוֹסֵף כְּדֵי לְהוֹרִיד יַעֲקֹב וּבָנָיו לְמִצְרַיִם, לִקַּיֵּם דְּבָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר (בראשית ט״ו:י״ג) ״כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״.

ד **וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר.** שָׁנָה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ויקרא כ״ה:כ״ט): ״יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ״.

ז **וַיִּשְׁאַל אֶת סְרִיסֵי פַּרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר.** מַה צֹּרֶךְ לְכָל הָאֲרִיכוּת הַזֶּה, וְכִי לֹא הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁהַסָּרִיסִים הָיוּ אִתּוֹ בְּמִשְׁמָר, וּמַה צֹּרֶךְ לְהַזְכִּיר סְרִיסֵי פַּרְעֹה, וְיִסְפִּיק שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב ״וַיִּשְׁאַל אוֹתָם לֵאמֹר מַדּוּעַ״. וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי מִפְּנֵי שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה ״וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֵת אוֹתָם״, לְבָאֵר כִּי הָאָדוֹן הִפְקִיד אֶת עַבְדּוֹ בְּיַד הַסָּרִיסִים שֶׁיְּשָׁרֵת אוֹתָם, וְתָלָה הָאָדוֹן הַכָּבוֹד בָּהֶם בְּאָמְרוֹ: ״אֶת יוֹסֵף אִתָּם״, הֵצַרְךָ הַכָּתוּב לְבָאֵר כִּי לֹא הָיָה יוֹסֵף אִתָּם, אֲבָל הַסָּרִיסִים שֶׁהָיוּ סְרִיסֵי פַּרְעֹה גְּדוֹלֵי הַמַּלְכוּת הָיוּ אִתּוֹ, וְתָלָה הַכָּבוֹד בְּיוֹסֵף, וְעַל כֵּן אָמַר ״אֶת סְרִיסֵי פַּרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ״. וְעוֹד הִגִּיד הַכָּתוּב בְּמוּסָרוֹ שֶׁל יוֹסֵף, כִּי מִצַּד שֶׁהָיוּ אִתּוֹ בַּחֲבוּרָה אַחַת בְּמִשְׁמָר אֶחָד וּבַיִת אֶחָד חָקַר עַל עִנְיָנָם וְשָׁאַל בִּשְׁלוֹמָם. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר ״סְרִיסֵי פַּרְעֹה״, כְּלוֹמַר אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ רָשָׁעִים עַבְדֵי מֶלֶךְ בְּלִיַּעַל, לֹא נִמְנַע מִלִּשְׁאֹל בָּהֶם מִדֶּרֶךְ הַמּוּסָר.

ח **הֲלֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים.** הַמִּקְרִים הָעֲתִידִים לָבוֹא בַּחֲלוֹמוֹת לֵאלֹהִים הֵם, כִּי הוּא לְבַדּוֹ הַמַּחְלִים וְהַמּוֹדִיעַ הֶעָתִיד, וְהוּא עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רַע, וְאֵין בְּדִבּוּרִי לָכֶם תּוֹעֶלֶת וְהֶפְסֵד, וְעַל כֵּן סַפְּרוּ נָא לִי, אוּלַי יִרְצֶה ה׳ לְגַלּוֹתוֹ אֵלַי.

ט **בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה גֶּפֶן לְפָנָי.** רָאוּי לְאָדָם שֶׁיְּזַהֵר בִּתְחִלַּת דִּבּוּרוֹ בְּסִפּוּר חֲלוֹמוֹת, כִּי שַׂר הַמַּשְׁקִים זֶה הָיָה תְּחִלַּת דִּבּוּרוֹ ״בַּחֲלוֹמִי״, שֶׁהוּא לְשׁוֹן חֲלִימוּת וּבְרִיאוּת, שֶׁהוּא מִלְּשׁוֹן (ישעיה ל״ח:ט״ז) ״וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵינִי״, וְנִצּוֹל וְנִדּוֹן לְחַיִּים וְחָזַר לְמַעֲלָתוֹ. אֲבָל שַׂר הָאוֹפִים הִתְחִיל בְּ״אַף״, שֶׁאָמַר ״אַף אֲנִי בַּחֲלוֹמִי״, וְנִדּוֹן לְמִיתָה.

וְדָרְשׁוּ רז״ל: אַרְבָּעָה פָּתְחוּ בְּ״אַף״ וְנֶאֶבְדוּ מִן הָעוֹלָם. וְאֵלּוּ הֵן: נָחָשׁ, וְשַׂר הָאוֹפִים, וַעֲדַת קֹרַח, וְהָמָן. וּכְבָר נִזְכַּר זֶה בְּסֵפֶר בְּרֵאשִׁית בַּפָּסוּק (בראשית ג׳:א׳) ״אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים״.

י **וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם.** זְמוֹרוֹת, מִלְּשׁוֹן (יואל א׳:ז׳) ״הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ״. **וְהִיא כְּפוֹרַחַת.** כְּלוֹמַר כַּאֲשֶׁר פָּרְחָה מִיָּד עָלְתָה נִצָּה. מִיָּד כְּשֶׁהִתְחִילָה לִפְרוֹחַ עָלְתָה נִצָּה וְיָצָא הַנֵּץ מִן הַגֶּפֶן, וְהוּא הַסְּמָדַר, כִּלְשׁוֹן (שיר השירים ז׳:י״ג) ״אִם פָּרְחָה הַגֶּפֶן״, וְאַחַר כָּךְ ״פִּתַּח הַסְּמָדַר״, וּמִיָּד עָלְתָה נִצָּה שֶׁהוּא הַסְּמָדַר, וּמִיָּד רָאָה שֶׁהִבְשִׁילוּ אֶשְׁכְּלוֹתֶיהָ עֲנָבִים. וְהִנֵּה הַחֲלוֹם הַזֶּה מוֹרֶה כִּי מְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת הָעִנְיָן, כִּי מִיָּד שֶׁפָּרְחָה הַגֶּפֶן מִיָּד בָּאָה הַנִּצָּה וּגְמַר הַפְּרִי, וְסָחַט הָעֲנָבִים וְהוֹצִיא הַיַּיִן וְנָתַן עַל כַּף פַּרְעֹה. וּמִפְּנֵי שֶׁרָאָה פְּרִיחַת הַגֶּפֶן וּפִתּוּחַ הַסְּמָדַר וּבְשׁוּל הָעֲנָבִים שֶׁהָיוּ עִנְיָנִים תְּכוּפִים זֶה אַחַר זֶה מוֹרִים עַל הַנַּחוּץ וְעַל מְהִירוּת הָעִנְיָן, עַל כֵּן רָאָה יוֹסֵף בְּחָכְמָתוֹ לִפְתֹּר בִּשְׁלֹשֶׁת שָׂרִיגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְקֶרֶב הַזְּמַן, וְלֹא פָּתַר שְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים אוֹ שָׁנִים. וּמִלַּת ״שָׂרִיגִים״ הוּא מִלְּשׁוֹן רז״ל ״שָׂרָגָא״, וְהוּא לְשׁוֹן ״אוֹרָה״. וְהוּא הַדִּין בִּשְׁלֹשָׁה סַלֵּי ״חוֹרִי״ שֶׁפָּתַר בּוֹ גַּם כֵּן שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁפִּשּׁוּטוֹ לְשׁוֹן ״חֲרָרָה״, וְעוֹד הוּא כּוֹלֵל הָאוֹר וְהַלִּבּוּן מִלְּשׁוֹן ״חִיּוּר״, וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל (שמות ל״ג:כ״ג) ״וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי״, מִלְּשׁוֹן ״אוֹרָה״. וְכֵן לְשׁוֹן ״חוֹרִים״ ו״סְגָנִים״, כִּי הַכָּתוּב יִמְשֹׁל הַגְּדוֹלִים בְּמַעֲלַת לְמַעְלָה הָאוֹרָה, וְהַקְּטַנִּים שֶׁאֵין לָהֶם מַעֲלָה יַמְשִׁילֵם לַחֹשֶׁךְ וְיִקָּרֵאם חֲשׁוּכִים, הוּא שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ב:כ״ט)״ ״הַבַּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֵׁכִים״. וְעוֹד, ״שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים״ עוֹלֶה לְמִסְפַּר ״שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם״.

וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ כִּי רָאָה יוֹסֵף לִפְתֹּר שְׁלֹשֶׁת שָׂרִיגִים וּשְׁלֹשָׁה סַלֵּי חוֹרִי בִּפְתָרוֹן שְׁלֹשָׁה יָמִים וְלֹא חֳדָשִׁים וְלֹא שָׁנִים, לְפִי שֶׁרָאָה הַשָּׂרִיגִים וְהַסַּלִּים שָׁוִים כְּאֶחָד, וְאֵין זֶה כִּי אִם בַּיָּמִים בִּלְבַד, שֶׁהֲרֵי הַחֳדָשִׁים לֹא תִּמְצָא בְּכָל הַשָּׁנָה שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים שָׁוִים לְגַמְרֵי, אֲבָל מִשְׁתַּנִּים וּמִתְחַלְּפִים מִזֶּרַע לְקָצִיר מִקֹּר לְחֹם וּמִקַּיִץ לְחֹרֶף, וְלֹא תִּמְצָאֵם שָׁוִים כִּי אִם בַּיָּמִים, וְעַל שֵׁם הַהַשְׁוָאָה הַנִּמְצֵאת בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וְכָל שֶׁכֵּן בִּשְׁלֹשׁ שָׁנִים, לְכָךְ רָאָה לִפְתֹּר לָהֶם פִּתְרוֹן יָמִים וְאָמַר ״שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם״.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִים״, גֶּפֶן אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פ׳:ט׳): ״גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ״. ״שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִים״, אֵלּוּ שְׁלֹשׁ רְגָלִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹלִים בְּכָל שָׁנָה. ״וְהִיא כְּפוֹרַחַת״, הִגִּיעַ זְמַן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות א׳:ז׳): ״וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ״. ״עָלְתָה נִצָּה״, הִגִּיעַ זְמַן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְהִגָּאֵל, וְכֵן הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיהו ס״ג:ג׳): ״וְיֵז נִצְחָם עַל בְּגָדַי״. ״הִבְשִׁילוּ אֶשְׁכְּלוֹתֶיהָ עֲנָבִים״, הִגִּיעַ זְמַנָּן שֶׁל מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה. וְכֵן תִּמְצָא בַּפָּרָשָׁה אַרְבַּע פְּעָמִים כּוֹס כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת שֶׁל פֶּסַח, וּכְנֶגְדָּם עָתִיד הקב״ה לְהַשְׁקוֹת לָרְשָׁעִים אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל פּוּרְעָנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו

כ״ה:ט״ו): ״קַח אֶת כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה הַזֹּאת מִיָּדִי״. וּכְתִיב: ״כּוֹס זָהָב בְּיַד ה׳״, וּכְתִיב (תהילים ע״ה:ט׳): ״כִּי כוֹס בְּיַד ה׳ וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ״, וּכְתִיב (שם יא): ״יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם״.

וְעוֹד דָּרְשׁוּ רז״ל: ״וּבַגָּפָן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִים״. גָּפֶן זֶה תּוֹרָה, ״שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִים״ זֶה בְּאֵר וַעֲמוּד עָנָן וּמָן, ״וְהִיא כְּפוֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ״, אֵלּוּ בְּכוּרִים, ״הִבְשִׁילוּ אֶשְׁכְּלוֹתֶיהָ עֲנָבִים״, אֵלּוּ נְסָכִים.

יד כִּי אִם זָכַרְתַּנִי אִתָּךְ. בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁיַּזְכִּירֵהוּ הוּא עַצְמוֹ, וְהַשֵּׁנִי שֶׁיַּזְכִּירֻנּוּ לְפַרְעֹה. וּמִפְּנֵי זֶה כָּתוּב: ״וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ״, כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא זְכָרוֹ לְעַצְמוֹ, וַיִּשְׁכָּחֵהוּ מִלְּהַזְכִּירוֹ אֶל פַּרְעֹה, וְזֶה טַעַם ״וְלֹא זָכַר וַיִּשְׁכָּחֵהוּ״, זֶהוּ ״וְהַזְכַּרְתַּנִי אֶל פַּרְעֹה״. וְחַס וְשָׁלוֹם שֶׁיִּתְלֶה יוֹסֵף הַצַּדִּיק בְּטָחוֹנוֹ בְּשַׂר הַמַּשְׁקִים, רַק בַּה׳ לְבַדּוֹ, אֲבָל הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ שֶׁהַשֵּׁם יִתְעַלֶּה הִזְמִין אֵלָיו שַׂר הַמַּשְׁקִים זֶה כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה לוֹ נֵס עַל יָדוֹ, כִּי מִן הַיְדוּעַ שֶׁהַצָּלַת הקב״ה אֶת הַצַּדִּיקִים עַל יְדֵי סִבּוֹת הִיא. וּמַה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ בְּאַחוּרוֹ שָׁם שְׁתֵּי שָׁנִים עוֹד כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל, זֶה הָיָה עַל דִּבּוּר שֶׁדִּבֶּר עִם שַׂר הַמַּשְׁקִים מֵעִנְיַן הַצָּלָתוֹ וְחִלָּה פָּנָיו לְדַבֵּר, וּלְפִי שֶׁבִּקֵּשׁ סִבָּה בְּשַׂר הַמַּשְׁקִים שֶׁיַּזְכִּירֻנּוּ וְיוֹצִיאֻנּוּ כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ ״וְהַזְכַּרְתַּנִי וְהוֹצֵאתַנִי״, וְאֵין רָאוּי לְצַדִּיקִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ לְבַקֵּשׁ סִבָּה, וּלְכָךְ נֶעֱנַשׁ בָּזֶה, כִּי הָיָה לוֹ לִבְטוֹחַ בְּהקב״ה שֶׁהוּא בַּעַל הַסִּבּוֹת כֻּלָּן שֶׁהוּא יַזְמִין אֵלָיו הַסִּבָּה מִבִּלְתִּי שֶׁיְּבַקֵּשׁ הוּא אוֹתָהּ, וּלְצַדִּיק כָּמוֹהוּ נֶחְשַׁב לְעָוֹן, שֶׁהֲרֵי הקב״ה מְדַקְדֵּק עִם הַצַּדִּיקִים אֲפִלּוּ כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה. וְכֵן דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים הַשְּׁלֵמִים בְּבִטָּחוֹן שֶׁלֹּא יְבַקְּשׁוּ סִבָּה כְּלָל. וְכֵן מָצִינוּ בְּאֵלְיָהוּ שֶׁעָמַד בַּמִּדְבָּר חֲסַר הַמָּזוֹן וּבָטַח בְּהקב״ה וְהקב״ה הִזְמִין לוֹ שָׁם עוֹרְבִים וְכִלְכְּלוּ אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מלכים א י״ז:ו׳): ״וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר, וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעֶרֶב״, וְהִנֵּה הָעוֹרְבִים הָיוּ סִבָּה לְפַרְנָסָתוֹ, אוֹ בְּדֶרֶךְ הַנֵּס אוֹ מִשֻּׁלְחָנוֹ שֶׁל יְהוֹשָׁפָט, וְהקב״ה הִזְמִין לוֹ אוֹתָהּ הַסִּבָּה וְהוּא לֹא בִּקֵּשׁ אוֹתָהּ. וְהָעוֹלֶה לָנוּ מִזֶּה כִּי יוֹסֵף הַצַּדִּיק לֹא תָּלָה בְּטָחוֹנוֹ בְּבָשָׂר וָדָם כְּלָל, וְהֶעְנֵשׁ הָיָה עַל שֶׁבִּקֵּשׁ סִבָּה.

כ יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת פַּרְעֹה. בְּאוֹתוֹ יוֹם נוֹלַד בֵּן לַמֶּלֶךְ וְקָרְאוּ אֶת שְׁמוֹ פַּרְעֹה כְּשֵׁם אָבִיו, וּמִנְהָגָם הָיָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁתֶּה בְּכָל שָׁנָה בְּאוֹתוֹ יוֹם שֶׁנּוֹלַד.

וַיִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת רֹאשׁ שַׂר הָאוֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו. מָנָה שְׁנֵי סָרִיסִים אֵלּוּ בְּתוֹךְ שְׁאָר עֲבָדָיו, וּלְשׁוֹן ״וַיִּשָּׂא״ מִלְּשׁוֹן (שמות ל׳:י״ב) ״כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ״. וּמִתּוֹךְ שֶׁהִזְכִּירָם עַל הַמִּשְׁתֶּה בְּתוֹךְ הַשְּׁאָר רָצָה לָדוּן אוֹתָם וּלְהוֹצִיא מִשְׁפָּטָם לָאוֹר, הָאֶחָד יָצָא זַכַּאי וְחָזַר לְמַעֲלָתוֹ, וְהַשֵּׁנִי נִתְחַיֵּב וְנִתְלָה.

וַיַּשׁ בָּעִנְיָן הַזֶּה הִתְעוֹרְרוּת גְּדוֹלָה לִבְנֵי אָדָם, שֶׁכָּל מַעֲשֵׂיהֶם נִשְׁקָלִים עַל פִּי הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר וְהֵם עֲתִידִים לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

וְעִנְיַן פָּרָשָׁה זוֹ בָּא לְלַמְּדֵנוּ כִּי רָאוּי לְאָדָם שֶׁיְּבַקֵּשׁ רְצוֹן הַמֶּלֶךְ וְשֶׁיְּזַהֵר מֵחֲמָתוֹ. וְכֵן הִזְהִיר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל הָאָדָם שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל אַחַר רְצוֹן הַמֶּלֶךְ וְשֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַסְבָּרַת פָּנָיו, הוּא שֶׁאָמַר (משלי ט״ז:ט״ו): ״בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ״, וְשֶׁיְּזַהֵר שֶׁיִּתְרַחֵק מֵחֲמָתוֹ שֶׁלֹּא יַכְעִיסֶנּוּ, וְהוּא שֶׁאָמַר (שם): ״חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת״, וּכְתִיב (שם יט): ״נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ״, הִמְשִׁיל רְצוֹנוֹ וְהַסְבָּרַת פָּנָיו לְטַל שֶׁהוּא מַפְרִיחַ וּמְגַדֵּל הַצְּמָחִים שֶׁהֵם מִחְיָה לִבְעֲלֵי חַיִּים, וּכְדֵי לְלַמֶּדְךָ כַּמָּה קָשֶׁה כַּעְסוֹ הִמְשִׁילוֹ לְאַרְיֵה שֶׁהוּא מַשְׁחִית וּמְכַלֶּה לִבְעֲלֵי חַיִּים הָאוֹכְלִים הַצְּמָחִים. וְכַוָּנַת שְׁלֹמֹה בְּכָל זֶה כְּדֵי שֶׁיָּדוֹן אָדָם קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמוֹ: אִם הַחוֹטֵא לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם וְהַמַּכְעִיס אוֹתוֹ כַּעְסוֹ שֶׁל מֶלֶךְ רַע וָמָר וְקָשֶׁה כָּל כָּךְ, אַף כִּי הַמַּכְעִיס לְמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּחַטֹּאתָיו עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְעַל כֵּן חַיָּב אָדָם מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל שֶׁיַּשְׂכִּיל בְּדַעְתּוֹ לְהָפִיק רְצוֹנוֹ וְלִירָא מֵחֲמָתוֹ, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהילים ל׳:ו׳): ״כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ״, לְפִי שֶׁרְצוֹנוֹ וַחֲרוֹנוֹ תַּכְלִית הַטּוֹבָה וְהָרָעָה, וְאִם הוּא צָרִיךְ לְהַשְׁמֵר מִכַּעַס מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁנִּמְשָׁל לְאַרְיֵה וְשֶׁיָּפִיק וְיִדְרֹשׁ רְצוֹנוֹ הַנִּמְשָׁל לְטַל, אַף כִּי מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהִמְשִׁילוֹ הַכָּתוּב לְאַרְיֵה, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ג׳:ח׳): ״אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא״, וְהִמְשִׁיל רְצוֹנוֹ לְטַל, הוּא שֶׁכָּתוּב (הושע י״ד:ו׳): ״אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן״.

פרק מא

א בְּטַח אֶל ה׳ בְּכָל לִבֶּךָ וְאֶל בִּינָתְךָ אַל תִּשָּׁעֵן (משלי ג, ה)

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ יַזְהִיר בַּכָּתוּב הַזֶּה עַל מִדַּת הַבִּטָּחוֹן, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מֵעִקְּרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. יֹאמַר שֶׁיִּבְטַח אָדָם בְּהקב״ה בְּכָל לִבּוֹ וְלֹא יִבְטַח וְלֹא יִשָּׁעֵן עַל בִּינָתוֹ. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, שֶׁאִם יוֹרֵהוּ שִׂכְלוֹ וּתְלַמְּדֵהוּ בִּינָתוֹ לִבְטֹחַ בְּעָשְׂרוֹ אוֹ בְּכֹחוֹ וּגְבוּרָתוֹ, שֶׁלֹּא יִשָּׁעֵן בָּזֶה כְּלָל, רַק שֶׁיָּשִׂים כָּל בִּטְחוֹנוֹ בְּהקב״ה שֶׁהוּא מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל, וְאֵין כָּל מַעֲשָׂיו וּמַחְשְׁבוֹתָיו כְּלוּם בִּלְתִּי אִם יִגְזֹר ה׳ יִתְעַלֶּה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (משלי י״ט:כ״א): ״רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת ה׳ הִיא תָקוּם״. כִּי אִם אָסַף עֹשֶׁר לָרֹב, אֵין לוֹ לְהַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ כִּי עָשְׂרוֹ לֹא בָּא אֵלָיו בְּכֹחוֹ וְקַלּוּתוֹ, וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט׳:י״א): ״כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן כִּי עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת כֻּלָּם״. וְכֵן אָמַר עוֹד (משלי ט״ז:א׳): ״לְאָדָם מַעַרְכֵי לֵב וּמֵה׳ מַעֲנֵה לָשׁוֹן״, וְדִבּוּרוֹ אֵינוֹ בְּיָדוֹ כִּי אִם בְּיַד הקב״ה, וְכָל שֶׁכֵּן שְׁאָר כָּל הַמַּעֲשִׂים. וּלְפִיכָךְ אֵין רָאוּי לוֹ לְבְטֹחַ וּלְהִשָּׁעֵן עַל בִּינָתוֹ, וְאֵין לוֹ לִתְלוֹת תִּקְוָתוֹ בְּהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ, רַק בְּהקב״ה, וְהוּא שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ס״ב:ו׳): ״אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִי נַפְשִׁי כִּי מִמֶּנּוּ תִקְוָתִי״, כְּלוֹמַר לֹא בְּהִשְׁתַּדְּלוּתִי.

וְיָדוּעַ כִּי בִּטְחוֹנוֹ שֶׁל אָדָם מִתְחַלֵּק עַל שְׁמוֹנָה חֲלָקִים: **הָאֶחָד** הוּא בִּתְחִלַּת תּוֹלַדְתּוֹ בּוֹטֵחַ עַל שְׁדֵי אִמּוֹ מִפְּנֵי שֶׁהֶחָלָב מְזוֹנוֹ וְחַיּוּתוֹ, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים כ״ב:י׳): ״מַבְטִיחִי עַל שְׁדֵי אִמִּי״. וְ**הַשֵּׁנִי** הוּא שֶׁבּוֹטֵחַ אַחַר כָּךְ עַל אִמּוֹ לְהַאֲכִילוֹ מַה שֶּׁיֶּעֱרַב לוֹ וּלְהַטְעִימוֹ הַמָּתוֹק לְחִכּוֹ, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים קל״א:ב׳): ״אִם לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ״, ׳אִמַּר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה מַשְׁוֶה וּמְדַמֶּה נַפְשׁוֹ בְּבִטְחוֹן ה׳ יִתְבָּרַךְ כְּגָמוּל הַבּוֹטֵחַ עַל אִמּוֹ. **הַשְּׁלִישִׁי** הוּא שֶׁבּוֹטֵחַ עַל אָבִיו, כִּי אַחַר שֶׁיִּגְדַּל וְתִפָּקַחְנָה עֵינֵי שִׂכְלוֹ מְעַט יִרְאֶה כִּי הוּא וְאִמּוֹ תְּלוּיִם עַל אָבִיו וְאָבִיו הוּא עִקָּר, וְאָז יִתְלֶה בִּטְחוֹנוֹ בְּאָבִיו. **הָרְבִיעִי** הוּא שֶׁיִּבְטַח עַל כֹּחוֹ כַּאֲשֶׁר יִגְדַּל יוֹתֵר וְיִלְמַד אֵי זוֹ מְלָאכָה שֶׁתִּהְיֶה בַּאֲשֶׁר יוּכַל לְהִתְפָּרְנֵס, אָז יָסִיר בִּטְחוֹנוֹ מֵאָבִיו וְיָשִׂים בִּטְחוֹנוֹ בְּכֹחוֹ וְתַחְבּוּלוֹתָיו. **הַחֲמִישִׁי** הוּא שֶׁיִּבְטַח בְּהקב״ה כַּאֲשֶׁר יִגְדַּל יוֹתֵר וְיִתְחַזֵּק שִׂכְלוֹ, וּמִתּוֹךְ שֶׁיִּרְאֶה שֶׁאֵין כֹּחוֹ וְתַחְבּוּלוֹתָיו כְּלוּם וְיִרְאֶה חֶסְרוֹן הַבְּרִיּוֹת וּפְחִיתוּתָם וְצָרְכָּם הַגָּדוֹל לַחֲסָדָיו יִתְעַלֶּה, אָז יָסִיר בִּטְחוֹנוֹ אֲשֶׁר הָיָה לוֹ בְּכֹחוֹ וְיָשִׂים בִּטְחוֹנוֹ בְּהקב״ה כָּעִנְיָנִים שֶׁאֵין בְּיָדוֹ כֹּחַ וְתַחְבּוּלָה לְהָפִיק אוֹתָם, כְּעִנְיַן צָרֶךְ גְּשָׁמִים בִּזְמַן הַזְּרִיעָה, אוֹ אִם יֵלֵךְ בַּיָּם וְהַיָּם הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר, אוֹ בַּמִּדְבָּר חַיּוֹת וְלִסְטִים, אוֹ בַּיְשׁוּב וְהַדֶּבֶר הָיָה בָּאָרֶץ. וְכָל הָעִנְיָנִים הָאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן שֶׁאֵין לוֹ כֹּחַ וְתַחְבּוּלָה לְהַמְלִט יָשִׂים בִּטְחוֹנוֹ בְּהקב״ה. וּמַדְרֵגָה זוֹ בְּמִדַּת הַבִּטָּחוֹן הִיא טוֹבָה אֲבָל אֵין לָהּ שְׁלֵמוּת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ירמיהו ב׳:כ״ז): ״וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ״. **הַשִּׁשִּׁי** הוּא שֶׁיִּבְטַח בְּהקב״ה אֲפִלּוּ בַּדְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּהֶן כֹּחַ וּקְצָת תַּחְבּוּלָה, כְּגוֹן מִי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְהִתְפָּרְנֵס בְּסִבַּת מְלָאכָה כְּבֵדָה שֶׁהִיא מְיֻגַּעַת הַבָּשָׂר, וּמַחֲזִיר בִּטְחוֹנוֹ לְהקב״ה שֶׁיְּפַרְנְסֵהוּ בְּעִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה נָקֵל יוֹתֵר. **הַשְּׁבִיעִי** הוּא שֶׁיִּבְטַח בְּהקב״ה בְּכָל הַסִּבּוֹת כֻּלָּם, בֵּין שֶׁתִּהְיֶה הַסִּבָּה קָשָׁה אוֹ קַלָּה. **הַשְּׁמִינִי** הוּא שֶׁיִּבְטַח בְּהקב״ה בְּכָל לִבּוֹ וְלֹא יִתְלֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ לְסִבָּה מִן הַסִּבּוֹת, רַק שֶׁיִּרְצֶה בְּמָה שֶׁהוּא רְצוֹן הקב״ה, כְּלוֹמַר בְּמָה שֶׁהוּא בָּרִיא אוֹ חוֹלֶה עָשִׁיר אוֹ עָנִי חָפְשִׁי אוֹ אָסוּר בְּבֵית הָאֲסוּרִים. וְכֵיוָן שֶׁרְצוֹן הקב״ה שֶׁיִּהְיֶה לוֹ אֶחָד מִן הַמְּאֹרָעוֹת וְהַיִּסּוּרִין הָהֵם וְהוּא חָפֵץ לְדַבְּאוֹ בָּהֶם, יֵשׁ לוֹ לַחְפֹּץ בָּזֶה, וְאֵין לוֹ לְבַקֵּשׁ סִבָּה, כִּי אִם הוּא מִשְׁתַּדֵּל וּמְבַקֵּשׁ סִבָּה שֶׁיִּנָּצֵל מִן הַמְּאֹרָע הַהוּא שֶׁהוּא בּוֹ, מֵשִׂים חֵלֶק אֶחָד מִלִּבּוֹ בְּבִטְחוֹן אוֹתָהּ סִבָּה וְאֵינֶנּוּ בּוֹטֵחַ בְּהקב״ה בְּטָחוֹן שָׁלֵם בְּכָל לִבּוֹ, וּמִי שֶׁהוּא שָׁלֵם בְּמִדַּת הַבִּטָּחוֹן יֵשׁ עָלָיו לִבְטֹחַ בְּהקב״ה בְּכָל לִבּוֹ שֶׁהוּא יִתְעַלֶּה בַּעַל הַסִּבּוֹת כֻּלָּן יַזְמִין אֵלָיו הַסִּבּוֹת כְּפִי מַה שֶּׁיִּצְטָרֵךְ. כֵּן כָּתַב הָרַב הַגָּדוֹל הֶחָסִיד רַבִּי בַּחְיֵי בֶּן פְּקוּדָה ז״ל בְּסֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת שֶׁחִבֵּר.

וְיָרָאָה לִי כִּי מִפְּנֵי זֶה אָמַר (משלי ג׳:ה׳) ״בְּטַח אֶל ה׳״, וְלֹא אָמַר ״בַּה״, לְבָאֵר שֶׁהַבִּטָּחוֹן הַשָּׁלֵם בְּכָל לִבּוֹ הוּא שֶׁיִּהְיוּ כָּל מַחְשְׁבוֹתָיו אֶל ה׳, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים כ״ה:ט״ו): ״עֵינַי תָּמִיד אֶל ה׳״, וְאֵין רָאוּי לוֹ לְצַדִּיק הַשָּׁלֵם בְּמִדַּת הַבִּטָּחוֹן לְבַקֵּשׁ סִבָּה. וְהָעֵד עַל זֶה עִנְיַן אֵלְיָהוּ, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי בְּפָרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה (מלכים א י״ז:ו׳): ״וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר״ וְגוֹ׳, וְהקב״ה הִזְמִין לוֹ אוֹתָהּ סִבָּה וְהוּא לֹא בִּקֵּשׁ אוֹתָהּ. וְהִנֵּה זֹאת מַדְרֵגָה עֶלְיוֹנָה מְאֹד בְּמִדַּת הַבִּטָּחוֹן.

וְהִנֵּה יוֹסֵף הַצַּדִּיק הַבּוֹטֵחַ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפִי שֶׁבִּקֵּשׁ מִשַּׂר הַמַּשְׁקִים שֶׁיִּהְיֶה לוֹ סִבָּה שֶׁיֵּצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִים, לָכֵן לֹא הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה זוֹ שֶׁל בִּטָּחוֹן, וְנֶעֱנַשׁ בָּזֶה שְׁנִשְׁאַר שְׁתֵּי שָׁנִים יוֹתֵר בְּעֹנֶשׁ שְׁתֵּי מִלּוֹת שֶׁאָמַר לוֹ: ״וְהִזְכַּרְתַּנִי וְהוֹצֵאתַנִי״. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב:

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיְאֹר. ״מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים״, לְסוֹף שְׁנָתַיִם שֶׁפָּתַר יוֹסֵף חֲלוֹם שַׂר הַמַּשְׁקִים וְהָאוֹפִים, הָיָה הַחֲלוֹם הַזֶּה שֶׁל פַּרְעֹה. וְדָרְשׁוּ רז״ל כִּי עִכּוּבוֹ בְּבֵית הָאֲסוּרִים שְׁתֵּי שָׁנִים אַחֲרֵי זֹאת הָיָה בְּעֹנֶשׁ ״וְהִזְכַּרְתַּנִי וְהוֹצֵאתַנִי״. וּכְבָר בֵּאַרְתִּי לְמַעְלָה כִּי יוֹסֵף הַצַּדִּיק שָׁם הַשֵּׁם מִבְטַחוֹ בִּלְבַד וְלֹא פָּנָה אֶל שַׂר הַמַּשְׁקִים רַק שֶׁיִּהְיֶה לוֹ סִבָּה מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר ״שְׁנָתַיִם״ לָמָּה הֻצְרַךְ ״יָמִים״, וַהֲרֵי כָּתוּב (בראשית מ״ה:ו׳): ״כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב״, וְלֹא הִזְכִּיר ״שְׁנָתַיִם יָמִים״? אֶלָּא לְמֻדָּךְ כָּאן שֶׁהָיוּ שְׁתֵּי שָׁנִים מְלֵאִים מִיּוֹם לְיוֹם, לָכֵן הוֹסִיף ״יָמִים״.

וּבַמִּדְרָשׁ ״מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים״, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (איוב כ״ח:ג׳): ״קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת״, כָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁיָּצָא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּקִצְבָּה הוּא יוֹצֵא, אֲפִלּוּ הַגְּשָׁמִים בְּקִצְבָּה הֵם יוֹרְדִין, שֶׁהוּא קוֹצֵב לַבְּרִיּוֹת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וּכְשֶׁיִּשְׁרָאֵל זוֹכִים יוֹרְדִין עַל הַצְּמָחִים וְעַל הָאִילָנוֹת, וּכְשֶׁהֵם חוֹטְאִים הֵם יוֹרְדִים עַל הַמִּדְבָּרוֹת וְעַל הַיַּמִּים. זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ״קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ״, קֵץ נָתַן לִיצִיאַת מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ב:מ״א): ״וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה״ וְגוֹ׳; קֵץ נָתַן לְיוֹסֵף לָצֵאת מִבֵּית הָאֲסוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים״.

וּפַרְעֹה חוֹלֵם. רָאוּי שֶׁיֹּאמַר ״וּפַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם״, אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הַחֲלוֹם הַזֶּה בְּעִנְיַן הַיְאוֹר וְהוּא הָיָה תְּחִלַּת מַפַּלְתּוֹ, גַּם יֵשׁ בּוֹ רֶמֶז לְמַה שֶּׁעָתִיד שֶׁיִּלָּקֶה בַּמַּיִם, עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב מַלְכוּת כִּי אִם הַשֵּׁם לְבַדּוֹ. וּמִפְּנֵי זֶה תִּמְצָא שֶׁיַּזְכִּיר בְּכָל הַפָּרָשָׁה שֵׁם פַּרְעֹה תָּמִיד, וְלֹא תִּמְצָא שָׁם כְּלָל ״מֶלֶךְ מִצְרַיִם״ רַק בִּהְיוֹת הַמַּעֲלָה לְיוֹסֵף, שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב מַלְכוּת לְכִבּוֹד יוֹסֵף, הוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״א:מ״ו): ״וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם״, כִּי אָז הִזְכִּיר בּוֹ הַשֵּׁם וְהַמַּלְכוּת לְבָאֵר כִּי מַעֲלַת יוֹסֵף הִיא סִבַּת מַלְכוּתוֹ, כִּי כָּל הָאָרֶץ הָיְתָה אוֹכֶלֶת לוּלֵא עֲצָתוֹ בְּחָכְמַת פִּתְרוֹנוֹ.

וְדַע כִּי הַחֲלוֹמוֹת מִפְּנֵי שֶׁלֹּשׁ סִבּוֹת: מִפְּנֵי מַאֲכָלִים, מִפְּנֵי מַחְשָׁבוֹת, מִפְּנֵי חִזּוּק הַנֶּפֶשׁ. הַמַּאֲכָלִים מוֹלִידִים גַּסּוּת וּמַעֲלִין עָשָׁן אֶל הַמֹּחַ, וְהַחֲלוֹם הַבָּא בְּסִבַּת זֶה הַכֹּל עִנְיְנֵי הֶבֶל וּדְבָרִים בְּטֵלִים. הַחֲלוֹם הַבָּא בְּסִבַּת מַחְשָׁבוֹת הוּא כְּשֶׁאָדָם מְחַשֵּׁב בָּהֶם תָּדִיר, וּמִכֹּחַ צִיּוּר הַמַּחְשָׁבָה שֶׁהוּא מְחַשֵּׁב בָּהֶם בַּיּוֹם יִרְאֶה אוֹתָם בַּלַּיְלָה, הוּא שֶׁכָּתוּב בִּנְבוּכַדְנֶצַּר (דניאל ב׳:כ״ט): ״רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכָּבְךָ סְלָקוּ״. וְהַחֲלוֹם הַבָּא מִפְּנֵי חִזּוּק הַנֶּפֶשׁ הוּא הָאֲמִתִּי הָרָאוּי מִכֻּלָּם, שֶׁהוּא מִפֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁכֹּחַ הַמְדַמֶּה מְצַיֵּר בְּעֵת הַשֵּׁנָה הַדְּבָרִים הַמַּרְגִּשִׁים שֶׁכְּבָר חָשַׁב בָּהֶם וְהִשִּׂיגָם בְּהָקִיץ וַחֲקָקָם בִּדְמְיוֹנוֹ, וּבִשְׁעַת הַשֵּׁנָה שֶׁהַהַרְגָּשׁוֹת

בְּטֵלוֹת, הַכֹּחַ הַזֶּה מִתְחַזֵּק בּוֹ עַד שֶׁיִּהְיֶה הָעִנְיָן נִדְמֶה לוֹ כְּאִלּוּ רָאָה אוֹתוֹ בְּהֶרְגֵּשׁ. וְהַחֲלוֹם הַזֶּה צוֹדֵק כְּשֶׁהַכֹּחַ הַמְדַמֶּה חָזָק בָּאָדָם, וְהוּא שֶׁבָּא לָאָדָם מִבְּלִי שֶׁיְּהַרְהֵר בּוֹ וְשֶׁלֹּא עַל דֶּרֶךְ הָרְגִילוּת כְּלָל. וְזוֹ הִיא "נְבוּאָה קְטַנָּה" שֶׁאָמְרוּ רז"ל שֶׁנִּתְּנָה לַשּׁוֹטִים וְלַתִּינוֹקוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָהֶם דַּעַת וְלֹא הִטְרִיחוּ חוּשֵׁיהֶן בְּהָקִיץ לְהַשְׂכִּיל בַּדְּבָרִים הַמַּרְגְּשִׁים וְלַעֲצֹר אוֹתָם בִּדְמְיוֹנָם, וּלְפִיכָךְ כָּל מַה שֶּׁהַכֹּחַ הַמְדַמֶּה שֶׁלָּהֶם יִשְׁתַּלֵּם לָהֶם בְּהָקִיץ יִשְׁתַּלֵּם לָהֶם בְּעֵת הַשֵּׁנָה, שֶׁהֵם מְדַמִּים דְּבָרִים אֲמִתִּיִּים וּמִתְקַיְּמִים. וְהַחֲלוֹמוֹת שֶׁהֵם מֵהַמִּין הַזֶּה הֵם בָּאִים בֵּין לַצַּדִּיקִים בֵּין לָרְשָׁעִים, מִבְּלִי שֶׁיְּהַרְהֵר אָדָם בְּעִנְיָן זֶה כְּלָל. וְרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחְלִים אֶת פַּרְעֹה וּלְהַפְעִים רוּחוֹ בַּחֲלוֹם וּלְסַכֵּל עֲצַת חַרְטֻמָּיו וַחֲכָמָיו, כְּדֵי לְהַעֲלוֹת אֶת יוֹסֵף אֶל הַמַּעֲלָה הַהִיא.

וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיְאֹר. "יְאוֹר" וְ"נָהָר" הַכֹּל אֶחָד, וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: "נַהֲרָא". וְעִקַּר שְׁנֵיהֶם מִלְּשׁוֹן "אוֹרָה", וְכֵן מָצִינוּ שֶׁהַגְּשָׁמִים קְרָאָן הַכָּתוּב "אוֹר", שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ל"ו:ל"ב): "עַל כַּפַּיִם כִּסָּה אוֹר", וּכְתִיב (איוב ל"ז:י"א): "יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ". וְטַעַם הַדָּבָר, כִּי הַנְּהָרוֹת נַעֲשִׂין מִמֵּי גְּשָׁמִים וְהַגְּשָׁמִים בְּסִבַּת הַמְּאוֹרוֹת, וְעַל כֵּן רָאוּי לְיַחֵס הַתּוֹלָדוֹת אֶל הָאָבוֹת.

וְהִנֵּה מִן הַיְאֹר עֹלוֹת שֶׁבַע פָּרוֹת. מִחְיַת אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיְתָה מִן הַיְאוֹר, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיהו י"ט:ז'): "עָרוֹת עַל יְאוֹר עַל פִּי יְאוֹר וְכָל מִזְרַע יְאוֹר יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ", וּכְתִיב (שם): "וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ כָּל מַשְׁלִיכֵי בַיְאֹר חַכָּה", וּכְתִיב (שם): "וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִּשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת", וּכְתִיב (שם): "וְהָיוּ שָׁתוֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים" וְגוֹ'.

וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ. הַבִּי"ת נוֹסֶפֶת, כְּמוֹ (משלי ט':ה') "לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי", כִּי "אָחוּ" הוּא שֵׁם הָעֹשֶׂב עַצְמוֹ, כְּמוֹ (איוב ח':י"א) "יִשְׂגֶּא אָחוּ בְלִי מָיִם", וְטַעְמוֹ "וַתִּרְעֶינָה אָחוּ", כִּי עַל שְׂפַת הַיְאוֹר הָיוּ רוֹעוֹת הָאָחוּ.

ז וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם. הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְהִנֵּה חֲלֹמוֹת", כִּי שְׁנֵי חֲלֹמוֹת הָיוּ, חֲלוֹם הַפָּרוֹת וַחֲלוֹם הַשִּׁבֳּלִים, אֲבָל אָמַר "חֲלוֹם" שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ הָיָה מַכִּיר כִּי שְׁנֵיהֶם עִנְיָן אֶחָד אֲבָל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ פִּתְרוֹנָם.

ח וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ. הָיְתָה מְקֻשְׁקֶשֶׁת בְּתוֹכוֹ כְּפַעֲמוֹן. וּבְנְבוּכַדְנֶצַּר נֶאֱמַר "וַתִּתְפָּעֶם" לְפִי שֶׁהָיוּ שְׁנֵי חֲלֹמוֹת: חֲלוֹם הַצֶּלֶם וַחֲלוֹם הָאִילָן. חֲלוֹם הַצֶּלֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ב':ל"ב): "הוּא צַלְמָא רֵאשֵׁהּ דִּי דְהַב טָב חַדּוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף מְעוֹהִי וְיַרְכָתֵהּ דִּי נְחָשׁ"; חֲלוֹם הָאִילָן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ד): "חֶזְוֵה חֶזְיַת וַאֲלוּ אִילָן בְּגוֹא אַרְעָא וְרוּמֵהּ שַׂגִּיא". וְעוֹד נֶאֱמַר בּוֹ "וַתִּתְפָּעֶם" מִפְּנֵי שֶׁנִּתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ הַחֲלוֹם וְהַפִּתְרוֹן, הוּא שֶׁכָּתוּב (שם ב): "מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי אֱמַר חֶלְמָא לְעַבְדָךְ וּפִשְׁרֵהּ נְחַוֵּא, עֲנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְכַשְׁדָּאֵי מִלְּתָא מִנִּי אַזְדָּא הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַנִּי חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַדְּמִין תִּתְעַבְדוּן וּבָתֵיכוֹן נְוָלִי יִתְּשָׂמוּן, וְהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחְוֹן מַתְּנָן וּנְבִזְבָּה וִיקָר שַׂגִּיא תְּקַבְּלוּן מִן קֳדָמָי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַחֲוֹנִי, עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר לְעַבְדּוֹהִי וּפִשְׁרֵהּ נְהַחֲוֵה, עֲנֵה מַלְכָּא וְאָמַר מִן יַצִּיב יָדַע אֲנָא דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין כָּל קֳבֵל דִּי חֲזַיְתּוּן דִּי אַזְדָּא מִנִּי מִלְּתָא, דִּי הֵן חֶלְמָא לָא תְהוֹדְעֲנַנִי חֲדָה הִיא דָתְכוֹן וְגוֹ'. עֲנוֹ כַשְׂדָּאֵי קֳדָם מַלְכָּא וְאָמְרִין לָא אִיתַי אֱנָשׁ עַל יַבֶּשְׁתָּא דִּי מִלַּת מַלְכָּא יוּכַל לְהַחֲוָיָה כָּל קֳבֵל דִּי כָל מֶלֶךְ רַב וְשַׁלִּיט מִלָּה כִדְנָה לָא שְׁאֵל לְכָל חַרְטֹם וְאָשַׁף וְכַשְׂדִּי, וּמִלְּתָא דִּי מַלְכָּא שָׁאֵל יַקִּירָא וְאָחֳרָן לָא אִיתַי דִּי יְחַוִּנַּהּ קֳדָם מַלְכָּא לָהֵן אֱלָהִין דִּי מְדָרֵהוֹן עִם בִּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי".

וְדָרְשׁוּ רז"ל: אָמְרוּ לוֹ: כְּשֶׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הָיָה אָדָם הוֹלֵךְ אֵצֶל הַנָּבִיא אוֹ אֵצֶל בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְשׁוֹאֵל בְּאוּרִים וְתֻמִּים וּמְגַלֶּה לוֹ אֶת הַדָּבָר. וְזֶהוּ רֶמֶז הַכָּתוּב, שֶׁאָמַר "וְאָחֳרָן", כְּאִלּוּ אָמַר "וְאַהֲרֹן לָא אִיתַי דִּי יְחַוִּנַּהּ", שֶׁאוֹתִיּוֹת אחה"ע מִתְחַלְפוֹת. אָמַר לָהֶם: נְתַתֶּם לִי עֵצָה לְהִתְרִיבוֹ, מֵיָד כָּעַס "וַאֲמַר לְהוֹבָדָה לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל, וְדָתָא נָפְקַת וְחַכִּימַיָּא מִתְקַטְּלִין וּבְעוֹ דָנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקַטָּלָה". בָּא דָנִיֵּאל לִפְנֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, אָמַר לוֹ: "הַאִיתָךְ כָּהֵל לְהוֹדָעֲתַנִי חֶלְמָא דִּי חֲזֵית וּפִשְׁרֵהּ". אָמַר לוֹ "אֵין", אָמַר לוֹ "אֵימָתַי", אָמַר לוֹ: לֹא לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם וְלֹא לְעֶשְׂרִים יוֹם, אֶלָּא הַמְתֵּן עַד הַלַּיְלָה וְלַבֹּקֶר אֲנִי אוֹמֵר לָךְ. "אֱדַיִן דָּנִיֵּאל לְבֵיתֵהּ אֲזַל וְלַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה חַבְרוֹהִי מִלְּתָא הוֹדַע, וְרַחֲמִין לְמִבְעֵא מִן קֳדָם אֱלָהּ שְׁמַיָּא עַל רָזָא דְּנָה דִּי לָא יְהוֹבְדוּן דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי עִם שְׁאָר חַכִּימֵי בָבֶל, אֱדַיִן לְדָנִיֵּאל בְּחֶזְוָא דִּי לֵילְיָא רָזָא גְלִי אֱדַיִן דָּנִיֵּאל בָּרַךְ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא".

וְאֵין פּוֹתֵר אֹתָם לְפַרְעֹה. דָּרְשׁוּ רז"ל: פַּרְעֹה רָאָה הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ עִמּוֹ, וְזָכַר הַחֲלוֹם וְשָׁכַח הַפִּתְרוֹן שֶׁרָאָה, וְהָיוּ אוֹמְרִים לוֹ: "שֶׁבַע בָּנוֹת אַתָּה מוֹלִיד, שֶׁבַע בָּנוֹת אַתָּה קוֹבֵר". וְיֵשׁ לְתָמֹהַּ, אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יוּכְלוּ חַכְמָיו הַגְּדוֹלִים וְחַרְטֻמָּיו לְהוֹדִיעַ לוֹ פִּתְרוֹן הַחֲלוֹם, וְהַדְּבָרִים מוֹכִיחִים שֶׁהֵם מוֹרִים שֶׁבַע שְׁנֵי שָׂבָע וְשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב, שֶׁהֲרֵי הַפָּרוֹת הָיוּ סִימָן לַחֲרִישָׁה, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי י"ד:ד'): "וְרֹב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר", וְהַשִּׁבֳּלִים גַּם כֵּן סִימָן הַקְּצִירָה. אֲבָל הַכֹּל הָיָה

סִבָּה מְבַעֵל הַסִּבּוֹת יִתְעַלֶּה, שֶׁסִּפֵּל עֲצָתָם וְהֵשִׁיב אָחוֹר חָכְמָתָם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו מ״ד:כ״ה): ״מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל״, וּמְנַע מֵהֶם הַפִּתְרוֹן לְבַעֲבוּר סִבֵּב אֶת פְּנֵי הַדָּבָר וְלָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹסֵף. וְהוּא דְּבַר הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁאָמַר (ישעיהו י״ט:י״א): ״אַךְ אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַּרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה״, יְבָאֵר כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סִכֵּל עֲצָתָם, וְזהוּ שֶׁאָמַר ״עֵצָה נִבְעָרָה״. וּכְתִיב (שם): ״אַיֵּם אִפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ״, הַכַּוָּנָה שֶׁהָיָה לָהֶם לְהָבִין לוּלֵא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מָנַע מֵהֶם זֹאת. וְעַל זֶה דָּרְשׁוּ רז״ל (משלי י״ד:ו׳): ״בִּקֵּשׁ לֵץ חָכְמָה וְאֵין וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל״, ״בִּקֵּשׁ לֵץ חָכְמָה וְאֵין״ זֶה חַכְמֵי פַּרְעֹה, ״וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל״ זֶה יוֹסֵף.

יד **וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר.** דָּרְשׁוּ רז״ל: מִתּוֹךְ צָרָה – רְוָחָה, מִתּוֹךְ אֲפֵלָה – אוֹרָה, מִתּוֹךְ נְבוּלָן שֶׁל צַדִּיקִים – נְשִׂיאוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ל׳:ל״ב): ״אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא״, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁנִּתְרוֹמְמוּ מִתּוֹךְ נְבוּלָן, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ג׳:כ״א): ״כְּפִתּוּ בְסַרְבָּלֵיהוֹן פַּטְּשֵׁיהוֹן וְכַרְבְּלָתְהוֹן וּלְבֻשֵׁיהוֹן וּרְמִיו לְגוֹא אַתּוּן נוּרָא יָקְדְתָּא״, וּכְתִיב: ״בֵּאדַיִן מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ״. דָּנִיֵּאל הַשְׁלַךְ לְבוֹר אֲרָיוֹת וְנִצַּל וְנִתְרוֹמֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ו׳:כ״ט): ״וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ״. מָרְדְּכַי כְּתִיב בֵּיהּ (אסתר ד׳): ״וַיִּלְבַּשׁ שַׂק וָאֵפֶר״, וְנִתְרוֹמֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ח׳:ט״ו): ״וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת״ וְגוֹ׳. אַף כָּאן בְּיוֹסֵף: ״וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו״, וּכְתִיב (קהלת ד׳) ״כִּי מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ״. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל בַּפָּסוּק (שמות א׳) ״וְעָלָה מִן הָאָרֶץ״: מִתּוֹךְ יְרִידָה – עֲלִיָּה.

טו **וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ.** תֵּבִין, מִלְּשׁוֹן (דברים ו׳:ד׳) ״שְׁמַע יִשְׂרָאֵל״ שֶׁהוּא עִנְיַן הִתְבּוֹנְנוּת, כְּלוֹמַר יֵשׁ בְּךָ כֹּחַ הַחָכְמָה וְהַבִּינָה לִפְתֹּר הַחֲלוֹם. וְכֵן אָמַר בֵּלְשַׁאצַּר לְדָנִיֵּאל (דניאל ה׳:ט״ז): ״וַאֲנָה שְׁמִעֵת עָלָךְ דִּי תוּכַל פִּשְׁרִין לְמִפְשַׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרֵא״.

טז **בִּלְעָדָי** הֵשִׁיב יוֹסֵף: אֵין כֹּחַ הַחָכְמָה וְהַבִּינָה בִּי אֶלָּא חוּץ מִמֶּנִּי, וְזהוּ שֶׁאָמַר ״בִּלְעָדָי״, כְּלוֹמַר זוּלָתִי, ״אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה״, הַכֹּל בָּא מִכֹּחַ אֱלֹהִים שֶׁהוּא בַּעַל הַכֹּחוֹת כֻּלָּן, וְהוּא יַעֲזֹר אוֹתְךָ מִצַּעַר הַחֲלוֹם וּפִתְרוֹנוֹ. וְהִזְכִּיר ״אֱלֹהִים״, כִּי מֵאִתּוֹ הַמַּעֲנֶה בַּחֲלוֹמוֹת וְהִיא הַהֵ״א הָאַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם. וְכֵן אָמַר דָּנִיֵּאל (דניאל ב׳:ל״ו): ״וּפִשְׁרֵהּ נַאמַר קֳדָם מַלְכָּא״, רָמַז לָנוּ ה״א, כִּי בַּמֶּה יִוָּדַע פֵּשֶׁר דָּבָר כִּי אִם בְּשִׁתֵּי אוֹתִיּוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת, וְהָבֵן זֶה. כִּי עַל כֵּן אָמַר ״הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא״, כִּי כֵן בְּוַדַּאי הֵ״א וָא״ו שֶׁבַּשֵּׁם ״גָּלֵי עַמִּיקָתָא״ מֵהַמְשָׁכַת שֶׁפַע הָרִאשִׁית. וּכְשֵׁם שֶׁהִזְכִּיר יוֹסֵף לְפַרְעֹה ״בִּלְעָדָי״, כָּךְ מָצִינוּ בְּדָנִיֵּאל שֶׁאָמַר לִנְבוּכַדְנֶצַּר (דניאל ב׳:ל׳): ״וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה דִּי אִיתַי בִּי מִכָּל חַיָּיָא״ וְגוֹ׳.

וָדַע שֶׁאֲנִי חוֹשֵׁב עִנְיַן בַּחֲלוֹם פַּרְעֹה, שֶׁהוּא הוֹלֵךְ בְּשֶׁבַע עַל שֶׁבַע. יָדוּעַ כִּי פַּרְעֹה וַעֲמוֹ רְשָׁעִים, מַאֲמִינֵי הַקֶּדֶמוּת, כּוֹפְרִים בִּיְדִיעָה וּבַהַשְׁגָּחָה וּבַחִדּוּשׁ, וְהָיְתָה דַּעְתָּם בְּכָל הַמַּעֲשִׂים הַנַּעֲשִׂים בַּשְּׁפָלִים שֶׁכֻּלָּם מְסוּרִים לַמִּקָּרִים וְתַחַת מֶמְשֶׁלֶת כּוֹכְבֵי לֶכֶת הַמַּנְהִיגִים אֶת הָעוֹלָם. וּמִתּוֹךְ שֶׁהָיָה נִמְשָׁךְ אַחַר הַשֶּׁבַע וְהַחֹמֶר וִיסוֹד הֶעָפָר כַּנִּרְמָז בְּשִׁמּוֹ, הֶרְאוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם שְׁתֵּי חֲלוֹמוֹת אֵלּוּ מִתּוֹךְ שְׁנֵי הַיְסוֹדוֹת הַכְּבֵדִים שֶׁהֵם הַמַּיִם וְהֶעָפָר, שֶׁבַע פָּרוֹת עוֹלוֹת מִיסוֹד הַמַּיִם, וְשֶׁבַע שִׁבֳּלִים צוֹמְחוֹת מִיסוֹד הֶעָפָר. וְהֶרְמָז בָּהֶן לְעִנְיַן שׂוֹבַע וְרָעָב, שֶׁהוּא מוֹפֵת עַל הַהַשְׁגָּחָה בַּשְּׁפָלִים, כְּמוֹ שֶׁנִּזְכַּר עֲלֵיהֶם בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. וּמִזֶּה תִּקְנוּ בַּתְּפִלָּה: ״וְעַל הַמְּדִינוֹת בּוֹ יֵאָמֵר אֵיזוֹ לָרָעָב וְאֵיזוֹ לְשׂוֹבַע״. וְהָעִנְיָן הַזֶּה הָיָה מוֹפֵת לְפַרְעֹה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּעִנְיַן הַהַשְׁגָּחָה, לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הַמַּשְׁגִּיחַ בְּעוֹלָם הַיְסוֹדוֹת וְהַנּוֹתֵן בּוֹ שׂוֹבַע וְרָעָב, וְהוּא הַשַּׁלִּיט הַמּוֹשֵׁל עַל שִׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת וּבְיָדוֹ לְהַגְבִּירָם וּלְהַחֲלִישָׁם עַל פִּי הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ. וְהֻצְרַךְ לְהוֹדִיעַ לוֹ זֹאת לְפִי שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ וְהָיָה אוֹמֵר כִּי נִילוּס הַנָּהָר שֶׁלּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יחזקאל כ״ט:ג׳): ״לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי״. וּמִזֶּה שֶׁהָיָה הַחֲלוֹם מִתּוֹךְ הַיְאוֹר, יָגִיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית לְרַמֵּז עַל מַפַּלְתּוֹ בְּתְחִלַּת עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁלָּקָה הַיְאוֹר בַּדָּם, וְעַל אַחֲרִיתוֹ שֶׁעָתִיד לִלָּקוֹת וּלְהֶאָבֵד בַּמַּיִם אִם לֹא יַחֲזֹר בּוֹ מִדַּרְכּוֹ הָאֱמוּנָה הַזֹּאת. וְכַאֲשֶׁר לֹא שָׁב מֵרִשְׁעוֹ וְעָמַד בְּמֶרְדּוֹ בְּאָמְרוֹ (שמות ה׳:ב׳): ״מִי ה׳ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ״, לָקָה בַּמַּיִם מַדֶּה כְּנֶגֶד מַדָּה. וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה יוֹסֵף יוֹדֵעַ אֱמוּנָתוֹ הָרָעָה הַזֹּאת, קָפַץ בְּתְחִלַּת דְּבָרוֹ לְהַזְכִּיר לוֹ שֵׁם אֱלֹהִים וְאָמַר ״בִּלְעָדַי אֱלֹהִים״, כְּלוֹמַר אֵין חָכְמַת הַפִּתְרוֹן מִפִּחְי כִּי אִם מִפִּי אֱלֹהִים, הוּא הַמְחַדֵּשׁ וְהַמַּשְׁגִּיחַ וְהַיָּכוֹל, וְהוּא ״יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה״, כְּלוֹמַר יִתֵּן עֵזֶר וְסִיּוּעַ, כִּי מַעֲנֶה שְׁלוֹם הָאָדָם מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, לֹא מִצַּד הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, וְרָאוּי לָאָדָם לְשׂוּם דִּבְרֵיהֶם אֵלָיו לֹא אֲלֵיהֶם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (איוב ה׳:ח׳): ״וְאֶל אֱלֹהִים אֲשִׁים דִּבְרָתִי״. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (הושע ב׳:כ״ג-כ״ד): ״אֶעֱנֶה נְאֻם ה׳ אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת הָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת הַדָּגָן וְאֶת הַתִּירוֹשׁ וְאֶת הַיִּצְהָר״, יַגִּיד לְךָ הַכָּתוּב כִּי כְּשֵׁם שֶׁאֵין מַעֲנֶה לָאָרֶץ כְּלוּם בִּלְתִּי מַעֲנֶה הַשָּׁמַיִם, כֵּן אֵין מַעֲנֶה הַשָּׁמַיִם כְּלוּם בִּלְתִּי מַעֲנֶה הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה, וּמִזֶּה הִזְכִּיר בְּכָאן: ״אֱלֹהִים יַעֲנֶה״. וְעַל הַכַּוָּנָה הַזֹּאת יַזְכִּיר יוֹסֵף שֵׁם אֱלֹהִים תָּמִיד בְּכָל דִּבְרָיו, אָמַר: ״אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה״, וְאָמַר עוֹד: ״אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֵרְאָה אֶת פַּרְעֹה״, וְאַחַר כָּךְ אָמַר: ״כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ״, יַחֵס הַמַּעֲשִׂים לֵאלֹהִים לְבַאֵר כִּי אֵין מַעֲשֵׂה הָאָדָם מְסוּרִין לַכֹּחוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת כְּמוֹ שֶׁהוּא סָבוּר כִּי אִם לְשֵׁם אֱלֹהִים. וּלְכָךְ פָּתַח בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו ״בִּלְעָדַי אֱלֹהִים״, וְסִיֵּם בְּסוֹף דִּבּוּרוֹ: ״וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ״, כִּי הָיָה מְדַבֵּר עִם פַּרְעֹה הַכּוֹפֵר בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְעַל כֵּן אָחַז דֶּרֶךְ מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית שֶׁפָּתַח: ״בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים״ וְסִיֵּם: ״אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת״.

וְתִמָּצֵא בְּפָרָשָׁה זוֹ סִפּוּר שֶׁבַע פָּרוֹת וְשֶׁבַע שִׁבֳּלִים שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים: הָאֶחָד סִפּוּר הַתּוֹרָה, וְהַשֵּׁנִי סִפּוּר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף, וְהַשְּׁלִישִׁי סִפּוּר יוֹסֵף לְפַרְעֹה. וְשָׁלֹשׁ פְּעָמִים י״ד הֵם מ״ב, וְלֹא יִשָּׁאֵר הַסִּפּוּר לְבַטָּלָה כִּי נִתְקַיֵּם הַכֹּל בְּמִצְרַיִם, מַמָּה שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (יחזקאל כ״ט:י״א): ״מִצְרַיִם תִּהְיֶה שְׁמָמָה וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים

שָׁנָה", כִּי שְׁתֵּי שָׁנִים הִתְחִילוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ"ה:ו'): "כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב", וְאַחַר כָּךְ הִשְׁלִימוּ לְאַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם כְּחֶשְׁבּוֹן שְׁלֹשָׁה סִפּוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה.

יח בְּרִיאֹת בָּשָׂר וְיִפֹּת תֹּאַר. וּלְמַעְלָה הִזְכִּיר "יְפַת מַרְאֶה וּבְרִיאַת בָּשָׂר", וְכֵן הַלָּשׁוֹן מִתְחַלֵּף בְּמִקְצָת תֵּבוֹת, כִּי אֵין פַּרְעֹה מְסַפֵּר חֲלוֹמוֹ לְיוֹסֵף כְּמוֹ שֶׁרָאָה מֹשֶׁה וּכְמוֹ שֶׁהֵעִידָה הַתּוֹרָה בַּסִּפּוּר שֶׁל מַעְלָה. וְעַל כֵּן דָּרְשׁוּ רז"ל: אָמַר לוֹ יוֹסֵף: "לֹא רָאִיתָ בְּרִיאַת בָּשָׂר וְיִפַּת תֹּאַר אֶלָּא יְפַת מַרְאֶה וּבְרִיאַת בָּשָׂר. לֹא רָאִיתָ צְנֻמוֹת אֶלָּא דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים". תָּמַהּ פַּרְעֹה וְאָמַר: "אַחֲרֵי הָיִיתָ בַּחֲלוֹמִי?", שֶׁנֶּאֱמַר: "אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים" וְגוֹ'. הוּא שֶׁאָבִיו מְבָרְכוֹ (בראשית מ"ט:כ"ב): "בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן", בֵּין הַפָּרוֹת.

לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם. שֶׁנִּשְׁנָה שְׁנֵי פְּעָמִים בְּלַיְלָה אֶחָד שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת וְלֹא הָיָה אֶלָּא חֲלוֹם אֶחָד.

כִּי נָכוֹן הַדָּבָר וְגוֹ' וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ. וְהֶחָכָם רַבִּי אַבְרָהָם פֵּרֵשׁ כִּי הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם בְּפָרוֹת וְשִׁבֳּלִים לְעֵד כִּי הַדָּבָר נָכוֹן וְקַיָּם, אֲבָל בַּעֲבוּר כִּי הָיָה פַּעֲמַיִם בְּלַיְלָה אֶחָד לְעֵד כִּי "מְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ". וְרַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל ז"ל כָּתַב: "פַּעֲמָיִם", מְלַמֵּד כִּי הָרִאשׁוֹן וְהַשֵּׁנִי עִנְיָן אֶחָד הֵם, וְלָמָּה פַּעֲמַיִם, "כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים" זֶה הַשֹּׁבַע, "וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ" הָרָעָב אַחֲרֵי הַשֹּׁבַע מִיָּד.

לג וְעַתָּה יֵרֶא פַּרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם. יֹאמַר יִצְטָרֵךְ לְאִישׁ נָבוֹן וְחָכָם שֶׁיִּהְיֶה מְמֻנֶּה עַל הָאָרֶץ, וְזֶהוּ "וִישִׁיתֵהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם", כְּלוֹמַר יְשִׁיתֵהוּ עֶלְיוֹן עַל כָּל בְּנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְאָמַר "נָבוֹן", שֶׁיֵּדַע לְנַהֵל עַם אֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלֶּחֶם לְפִי הַטֶּפַח מִיָּדוֹ וְלָתֵת לָהֶם לֶחֶם כְּדֵי חַיּוּתָם, וְיִמְכֹּר הַמּוֹתָר לָאֲרָצוֹת לֶאֱסֹף מָמוֹן לְפַרְעֹה. וְאָמַר "חָכָם", שֶׁיֵּדַע לְקַיֵּם הַתְּבוּאָה שֶׁלֹּא תֵּרָקֵב, שֶׁיְּעָרֵב בְּכָל מִין דָּבָר הַמְקַיְּם אוֹתוֹ בְּטִבְעוֹ. וְאָמַר כֵּן בַּעֲבוּר שֶׁיִּבְחַר בּוֹ הַמֶּלֶךְ, כִּי "הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ", כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן ז"ל.

לד יַעֲשֶׂה פַּרְעֹה. אֶחָד שַׁלִּיט עֲלֵיהֶם, וְאוֹתוֹ הַשַּׁלִּיט יַפְקֵד פְּקִידִים, כִּי לֹא יוּכַל עֲשׂוֹתוֹ לְבַדּוֹ.

וְחִמֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם. שֶׁיִּטֹּל מִכָּל בַּעַל הַבַּיִת תְּבוּאָה חֵלֶק אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה. אוֹ פֵּרוּשׁוֹ יְזָרְזֵם, מִלְּשׁוֹן (שמות י"ג:י"ח) "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'.

לה וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל. הוּא הַחֲמִישִׁית, וְאָמַר "אֶת כָּל אֹכֶל" שֶׁיִּטְּלוּ אוֹתוֹ מִן הַחִטִּים וּמִן הַשְּׂעוֹרִים וְהַכֻּסְּמִין וְשִׁבֹּלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפוֹן וְאֹרֶז וְדֹחַן וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם.

וְיִצְּבְרוּ בָר. לְשׁוֹן צְבִירָה הוּא תַּחַת הַקַּרְקַע, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כ"ז:ט"ז): "אִם יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף". נָתַן לוֹ עֵצָה לִטְמוֹן תַּחַת הַקַּרְקַע וְגַם לַעֲצֹר בַּחֲדָרִים עַל הַקַּרְקַע, כִּי לְשׁוֹן צְבִירָה כּוֹלֵל אֶת הַכֹּל, מִלְּשׁוֹן (שמות ח':י') "וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם".

תַּחַת יַד פַּרְעֹה. בִּרְשׁוּתוֹ וּבְאוֹצְרוֹתָיו. **אֹכֶל עָרִים.** כָּל מַאֲכָל הַנִּצְבָּר יִהְיֶה מַצְנִיעוֹ בְּאוֹתָהּ הָעִיר. **וְשָׁמָרוּ.** כְּלוֹמַר וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה דָּבָר הַמִּשְׁתַּמֵּר לַאֲכִילָה זְמַן מְרֻבֶּה.

לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן. כְּשֵׁם שֶׁהַפִּקָּדוֹן הוּא לִבְעָלָיו בְּכָל מָקוֹם כָּךְ יִהְיֶה זֶה פִּקָּדוֹן שָׁמוּר לַאֲכִילַת בְּעָלָיו לִצֹּרֶךְ הָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב כַּאֲשֶׁר לֹא מֵתוּ הַפָּרוֹת בִּכְחִישׁוּתָן.

לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַּרְעֹה. רָאוּ כִּי עֵצָה טוֹבָה הָיְתָה וְתוֹעֶלֶת רַב לַמֶּלֶךְ וְלִגְדוֹלֵי הַמַּלְכוּת וּלְדַלַּת הָאָרֶץ, עַל כֵּן מָצָא חֵן וְהוֹדוּ לְדָבָרָיו. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כ"ב:י"א): "אֹהֵב טְהָר לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ".

לח הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ. כֵּן מָצִינוּ בִּנְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁאָמַר לְדָנִיֵּאל (דניאל ד':ו'): "דִּי אֱנָה יְדַעַת דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ".

לט אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת. אֶת כָּל הַחָכְמָה הַזֹּאת, אַתָּה אָמַרְתָּ "יֵרֶא פַּרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם" - **אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ.** מֵאֲשֶׁר נִתְיַשֵּׁב בְּלִבָּם הַפִּתְרוֹן וְהָיָה בְּכָל דְּבָרָיו אֵלֶּה נוֹתֵן עֵצַת חָכְמָה, הָיָה הַדָּבָר בְּעֵינֵיהֶם כְּאִלּוּ בָּא הַכֹּל כְּבָר. וְעַל כֵּן אָמַר "אַחֲרֵי הוֹדִיעַ" בִּלְשׁוֹן עָבָר.

מ וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי. יִתְפָּרְנֵס.

רַק הַכִּסֵּא. שֶׁיִּהְיוּ קוֹרִין לִי מֶלֶךְ. "כִּסֵּא" לְשׁוֹן מֶלֶךְ, וְכֵן (מלכים א א':ל"ז) "וּיגַבֵּל אֶת כִּסְאוֹ". וְאָמַר:

מא רְאֵה נְתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וְכֵן מָצִינוּ בְּדָנִיֵּאל (דניאל ב':מ"ז-מ"ח): "אֱדַיִן מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל רַבִּי וּמַתְּנָן רַבְרְבָן שַׁגִּיאָן יְהַב לֵיהּ וְהַשְׁלְטֵיהּ עַל כָּל מְדִינַת בָּבֶל".

מב **וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ.** מָסַר לוֹ חוֹתָמוֹ שֶׁהוּא חוֹתֵם בּוֹ לְמַנּוֹת שָׂרִים וּלְהוֹרִיד שָׂרִים מִשָּׂרוּתָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (אסתר ח׳:ח׳): ״וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ״. וּ״בִגְדֵי שֵׁשׁ״ הוּא מַלְבּוּשׁ הַמְּלָכִים בְּמִצְרַיִם. וּ״רְבִיד הַזָּהָב״ הוּא הַמְּנִיכָא דְּרַהֲבָא. וּ״מֻרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה״ הִיא מֻרְכָּבָה שֶׁרוֹכֵב בָּהּ הַמִּשְׁנֶה שֶׁל מֶלֶךְ.

מג **וַיַּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ.** מִשְׁפָּטוֹ ״הַבְרֵךְ״, אוֹתִיּוֹת אהו״י מִתְחַלְפוֹת. וְדָרְשׁוּ רז״ל: ״אַבְרֵךְ״ – אָב בַּחָכְמָה, רַךְ בַּשָּׁנִים. וּכְתִיב בְּדָוִד: ״וְאָנֹכִי הַיּוֹם רַךְ וּמְשׁוּחַ מֶלֶךְ״ (שמואל ב ג׳:ל״ט), וְהוּא שְׁתֵּי מִלּוֹת: ״אַב״ וְ״רַךְ״, כְּמוֹ ״פְּרִחַח״ – ״פְּרִי חַח״. ״עַבְטִיט״ – ״עַב טִיט״.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרְשׁוּ עוֹד **אַבְרֵךְ** שְׁתֵּי מִלּוֹת, מִלְּשׁוֹן ״אַב״ וְ״אָדוֹן״. מִלְּשׁוֹן הָאָמוּר בְּהוֹרְדוֹס: לָא רֵיכָא, וְלָא בַּר רֵיכָא; לְפִי שֶׁהָיָה תְּחִלָּתוֹ עֶבֶד וְעָלָה לַמַּלְכוּת. גַּם מִלְּשׁוֹן הַתַּרְגּוּם ״יוֹדֵעַ צַיִד״, ״נַחְשִׁירְכָן״. כְּלוֹמַר ״נַחַשׁ רֵכָן״, מְנַחֵשׁ אָדוֹן, כִּי רֹב אַנְשֵׁי הַצַּיִד מְנַחֲשִׁים הֵם. אַף עַל פִּי שֶׁהַתַּרְגּוּם הַמְתֻרְגָּם ״נַח שִׁירְכָן״ מִלְּשׁוֹן רז״ל: ״הָכָא בְּמַאי עַסְקִינַן בְּגַבְרָא שַׁדְכָא״, כְּלוֹמַר אָדָם בָּטֵל שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְנוּחָה מִכָּל אֻמָּנוּת, וְתַרְגּוּם ״וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה״ (יהושע י״א:כ״ג) ״שַׁדְכָה״.

וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. כָּךְ הָיוּ מַכְרִיזִין לְפָנָיו: ״זֶהוּ שֶׁנְּתָנוֹ מֶלֶךְ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם״.

מד **אֲנִי פַרְעֹה.** אֲנִי לְבַדִּי מוּצָא מִתַּחַת רְשׁוּתְךָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי ״רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ״, אֲבָל הַכֹּל תַּחַת רְשׁוּתְךָ, וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָהֵא רְשׁוּת לְשׁוּם אָדָם לְהָרִים יָדוֹ לְהַחֲזִיק בִּכְלִי זַיִן אוֹ לְהָרִים רַגְלוֹ לִרְכֹּב עַל סוּס בְּלֹא רְשׁוּתְךָ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְהוּא דַּעַת אוּנְקְלוֹס.

מה **צָפְנַת פַּעְנֵחַ.** מְגַלֶּה צְפוּנוֹת, וְאֵין לוֹ חָבֵר בַּמִּקְרָא, אֲבָל מָצִינוּ בִּתְפִלַּת יוֹצֵר ״הַמְפַעְנֵחַ נֶעְלָמִים״. וּלְפִי זֶה הָיָה הַמֶּלֶךְ יוֹדֵעַ שִׂפַת אֶרֶץ כְּנַעַן הַקְּרוֹבָה אֵלָיו. וְכֵן בִּתְיָה בִּתּוֹ קָרְאָה שֵׁם לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, עַל שֵׁם ״כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ״.

בַּת פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן. דָּרְשׁוּ רז״ל: פּוֹטִיפֶרַע הוּא פּוֹטִיפַר, וְנִקְרָא פּוֹטִיפַר עַל שֵׁם שֶׁפִּטֵּם פָּרִים וַעֲגָלִים לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶהוּ לְשׁוֹן פּוֹטִיפַר ״מְפַטֵּם פָּר״, וְהוּא נִקְרָא פּוֹטִיפַר, וְנִקְרָא פּוֹטִיפֶרַע עַל שֵׁם שֶׁנִּסְתָּרֵס מֵאֵלָיו לְפִי שֶׁלָּקַח אֶת יוֹסֵף לְמִשְׁכַּב זָכוּר.

וַדַּעְתִּי לוֹמַר כִּי פּוֹטִיפֶרַע הָיָה שַׂר מִשְׁרֵי פַּרְעֹה, וְכַאֲשֶׁר נִסְתָּרֵס וְשִׁנּוּ אֶת שְׁמוֹ פּוֹטִיפֶרַע נִתְבַּיֵּשׁ בַּדָּבָר וְנַעֲשָׂה כְּמֹר בְּבֵית עֲבוֹדָה זָרָה. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב בּוֹ ״כֹּהֵן אוֹן״, הֶאֱלוֹהַּ שֶׁלּוֹ הוּא אוֹן. וְכֵן מָצִינוּ בְּיִתְרוֹ שֶׁכָּתוּב ״כֹּהֵן מִדְיָן״, וּפְרוּשׁוֹ כְּמֹר, לְפִי שֶׁהָיָה מְפַטֵּם עֲגָלִים לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ כִּי אָסְנַת בַּת דִּינָה הָיְתָה מִשְּׁכֶם בֶּן חֲמוֹר, וּלְפִי שֶׁגִּרְשָׁהּ יַעֲקֹב מִבֵּיתוֹ וְהוֹשִׁיבָהּ בְּתוֹךְ סְגָנָה אֶחָד לְכָךְ נִקְרֵאת אָסְנַת. מֶה עָשָׂה יַעֲקֹב, קָשַׁר לָהּ כְּתָב בְּצִוָּארָהּ וְכָתוּב בּוֹ: ״כָּל הַמִּדַּבֵּק בֵּיתָהּ מְדַבֵּק בְּזַרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב״. וְיוֹסֵף שֶׁנִּשְׂאָהּ רָאָה הַכְּתָב הַהוּא וְהִצְנִיעוֹ, וְהוּא שֶׁאָמַר לְאָבִיו (בראשית מ״ח:ט׳) ״בָּנַי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה״, הֶרְאָה לוֹ הַכְּתָב הַזֶּה.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב **בַּת פּוֹטִיפֶרַע**, מִפְּנֵי שֶׁגִּדְּלָה בְּבֵיתוֹ, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ רז״ל: כָּל הַמְגַדֵּל יָתוֹם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ יְלָדוֹ.

מז **וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ.** תְּבוּאָה, בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע. לְשׁוֹן ״עֲשִׂיָּה״ בְּכָאן לְשׁוֹן רִבּוּי הוּא, וּבָא לְלַמֵּד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה אֶת הַבְּרָכָה בַּתְּבוּאָה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ לְשׁוֹן ״עֲשִׂיָּה״ בְּעִנְיַן הַתְּבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ה:כ״א): ״וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם וְגוֹ׳ וְעָשְׂת אֶת הַתְּבוּאָה״.

לְקֻמָצִים כְּמוֹ ״לְגֻמָצִים״, מִלְּשׁוֹן (קהלת י׳:ח׳) ״חוֹפֵר גֻּמָּץ״, כִּי הַחֲפִירוֹת הָעֲשׂוּיוֹת בָּאָרֶץ יִקָּרְאוּ ״קֻמָצִים״, כִּי הַקּו״ף מִתְחַלֶּפֶת בְּגִימ״ל בְּאוֹתִיּוֹת גיכ״ק. וְכֵן (שמואל ב טו) ״וַיַּצִּיקוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים״, כְּמוֹ ״וַיַּצִּיגוּ״ מִלְּשׁוֹן ״וְהַצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ״.

מח **וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל אֹכֶל.** זֶה הַחֹמֶשׁ שֶׁהָיָה מְקַבֵּץ מִן הַשָּׂדוֹת. **וַיִּתֵּן אֹכֶל בֶּעָרִים.** זֶה שֶׁהִזְכִּיר ״כָּל אֹכֶל״ יוֹרֶה שֶׁקִּבְּצוּ כָּל הַנֶּאֱכָל לָאָדָם, בָּר וְלֶחֶם וּמָזוֹן, אֲפִלּוּ תְּאֵנִים וְצִמּוּקִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. **אֹכֶל שְׂדֵה הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ.** מִכָּאן לְמִדּוּ רַז״ל שֶׁכָּל עֲפַר הַמָּקוֹם שׁוֹמֵר הַתְּבוּאָה שֶׁל אוֹתוֹ הַמָּקוֹם.

מט **עַד כִּי חָדַל לִסְפֹּר.** מִדִּידַת הָאֵיפָה, וְהֻצְרַךְ לִסְפּוֹר הַמְּקוֹמוֹת בִּלְבַד, לְפִי שֶׁאֵין מִסְפָּר לִתְבוּאוֹת שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה.

נ **בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב.** מִכָּאן לְמִדּוּ רז״ל שֶׁאָסוּר לְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן, אֲבָל חֲשׁוּכֵי בָנִים מֻתָּרִין. וְהַנּוֹשֵׂא יוֹסֵף קָרָא שֵׁמוֹת לְבָנָיו עַל שֵׁם הַמְּאוֹרָע.

נא **כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי.** מִזֶּה קוֹרִין ז״ל בֵּית אָבִיהָ שֶׁל אִשָּׁה ״בֵּי נְשָׁא״, כְּלוֹמַר בֵּית הַשִּׂכְחָה, עַל שֵׁם הַכָּתוּב (בראשית ב׳:כ״ד): ״עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ״, וְכֵן הָאִשָּׁה בְּבַעְלָהּ.

נד **וַיְהִי רָעָב בְּכָל הָאֲרָצוֹת.** אֲבָל בְּנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁיָּדְעוּ שֶׁהָרָעָב עָתִיד לָבוֹא אָצְרוּ מִפֵּירוֹתֵיהֶן מַה שֶּׁיֹּאכְלוּ שָׁנָה רִאשׁוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם״.

נה **וַתִּרְעַב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם.** בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית. לְמֵד שֶׁקָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָרָעָב, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (מלכים ב ח׳:א׳): ״כִּי קָרָא ה׳ לָרָעָב״, וּכְתִיב (תהילים ק״ה:ט״ז-י״ז): ״וַיִּקְרָא רָעָב עַל הָאָרֶץ, כָּל מַטֵּה לֶחֶם שָׁבָר״. וּמִפְּנֵי הָרָעָב, ״וַיִּצְעַק הָעָם אֶל פַּרְעֹה לַלָּחֶם״, כֵּן דֶּרֶךְ הָרְעֵבִים לִקְרֹא וְלִצְעֹק אֶל מִי שֶׁבְּיָדוֹ לְהַשְׁבִּיעָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהילים ק״ז:ה׳-ו׳): ״רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף״, וּכְתִיב: ״וַיִּצְעֲקוּ אֶל ה׳ בַּצַּר לָהֶם״.

לְכוּ אֶל יוֹסֵף. שֶׁהֲרֵי הוּא בְּמִקּוֹמִי לְכָל דָּבָר, וְאֵין לִי רַק הַכִּסֵּא, וְעַל כֵּן יֵשׁ לָכֶם לַעֲשׂוֹת כָּל מַה שֶּׁיֹּאמַר.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״לְכוּ אֶל יוֹסֵף״, הָלְכוּ הַמְּצָרְיִים אֵצֶל יוֹסֵף, אָמְרוּ לוֹ: ״תְּנָה לָנוּ לֶחֶם״, אָמַר לָהֶם: ״לְכוּ וּמוּלוּ עַצְמְכֶם וְאֶתֵּן לָכֶם לֶחֶם״. הָלְכוּ אֵצֶל פַּרְעֹה וּבָכוּ לְפָנָיו, אָמְרוּ לוֹ: ״הָלַכְנוּ אֶל יוֹסֵף וְהוּא מְדַבֵּר לָנוּ דְּבָרִים רֵיקִים וְאוֹמֵר לָנוּ ׳מוּלוּ עַצְמְכֶם׳״, אָמַר לָהֶם פַּרְעֹה: ״שׁוֹטִים, מַה תִּצְעֲקוּ אֵלַי, מִפְּנֵי מַה לֹּא הִנַּחְתֶּם תְּבוּאָה שֶׁל שֶׁלֶשׁ שָׁנִים וְשֶׁל אַרְבַּע שָׁנִים?״, אָמְרוּ לוֹ: ״כָּל תְּבוּאָה שֶׁבְּבָתֵּינוּ הִרְקִיבָה״. אָמַר לָהֶם: ״לֹא נִשְׁתַּיֵּיר פַּת לֶחֶם מֵאֶתְמוֹל?״, אָמְרוּ לוֹ: ״אַף פַּת שֶׁהָיְתָה מוּנַחַת בַּסַּל הִרְקִיבָה״. אָמַר לָהֶם: ״לְכוּ אֶל יוֹסֵף אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ״. וְהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי י״א:כ״ו): ״מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֵהוּ לְאֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר״. ״מוֹנֵעַ בָּר״ זֶה פַּרְעֹה, ״וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר״ זֶה יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ט:כ״ו): ״בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי וְגוֹ׳ תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף״.

נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ. אֵלּוּ הָעֲשִׁירִים, וְנִקְרְאוּ ״פְּנֵי הָאָרֶץ״ שֶׁהַכֹּל פּוֹנִין לָהֶם, וּמִכָּאן שֶׁלֹּא הִתְחִיל הָרָעָב אֶלָּא בָּעֲשִׁירִים. וְאָמַר:

אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם. פֵּרוּשׁ, אֶת כָּל הָאוֹצָרוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם בָּר, וְכֵן אָמַר הַתַּרְגּוּם: ״אוֹצַרְיָא דִּי בְהוֹן עֲבוּרָא״.

וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם. מָכַר לָהֶם.

וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים וְלֹא הָיוּ שְׂבֵעִים, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (מלכים א י״ח:ב׳): ״וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן״.

נז כִּי חָזַק הָרָעָב בְּכָל הָאָרֶץ. שֶׁהָיְתָה בְּמֶמְשֶׁלֶת פַּרְעֹה.

פרק מב

א **וַיַּרְא יַעֲקֹב.** אֵין זֶה רְאִיַּת עַיִן אֶלָּא רְאִיַּת לֵב, וְהָרָאָיָה: **הִנֵּה שָׁמַעְתִּי** וְלֹא אָמַר "הִנֵּה רָאִיתִי". **כִּי יֶשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם.** שֶׁבֶר לְשׁוֹן מְכִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ב׳:ו׳): "אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם". **וְרָאוּ** לְהִתְבּוֹנֵן שֶׁלֹּא הִזְכִּיר יַעֲקֹב בִּלְשׁוֹנוֹ לֹא "אֹכֶל" וְלֹא "בָּר" אֶלָּא "שֶׁבֶר", "וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם", "הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם", וּמַה שֶּׁהוֹצִיא הַתְּבוּאָה בִּלְשׁוֹן "שֶׁבֶר" לְפִי שֶׁלְּשׁוֹן "שֶׁבֶר" כּוֹלֵל הַתְּבוּאָה וְהַבָּר, וְכוֹלֵל גַּם כֵּן הַשּׁוֹבֶר, וּלְכָךְ הוֹצִיא הָעִנְיָן כֻּלּוֹ בִּלְשׁוֹן "שֶׁבֶר". **וְאָמַר** עוֹד "וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם", וְלֹא אָמְרוּ "וְשִׁבְרוּ לָנוּ אֹכֶל מִשָּׁם", וְכָל זֶה כְּדֵי שֶׁיִּכְלֹל בִּלְשׁוֹנוֹ עִנְיַן הַתְּבוּאָה לְשָׁעָה, וְלִרְמֹז בְּתוֹכוֹ עִנְיַן הַגָּלוּת לֶעָתִיד. וּמִזֶּה רָמַז וְאָמַר "רְדוּ שָׁמָּה" וְלֹא אָמַר "לְכוּ" לְפִי שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ שָׁם מִנְיַן רְדוּ. וְאָמַר "וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם" לִרְמֹז כִּי רָאָה לָהֶם הַשֶּׁבֶר וְהַגָּלוּת מִשָּׁם.

וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת. שֶׁאֲפִלּוּ מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהִשְׁתַּעְבֵּד שִׁעְבּוּד גָּדוֹל בְּרִבּוּי הַצָּרוֹת רָמַז בְּתוֹךְ דְּבָרָיו שֶׁלֹּא יִכְלוּ וְיָמוּתוּ מִתּוֹךְ הַצָּרוֹת אֲבָל יִחְיוּ בְּאוֹתוֹ הַשֶּׁבֶר. וּכְעִנְיָן שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל (דברים ל״ב:כ״ג): "חִצַּי אֲכַלֶּה" – חִצַּי כָּלִין וְהֵם אֵינָם כָּלִין. **וְעוֹד** הוֹצִיאוּ רז״ל מִלַּת "שֶׁבֶר" לְעִנְיָן אַחֵר, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "שֵׁבֶר וְתִקְוָה". וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ: "וַיַּרְא יַעֲקֹב" מַהוּ "וַיַּרְא"? רָאָה בְּאַסְפַּקְלַרְיָא שֶׁל קֹדֶשׁ שֶׁיֵּשׁ לוֹ עוֹד שֵׁבֶר בְּמִצְרַיִם, תִּקְוָה. וְלֹא הָיְתָה נְבוּאָה מַמָּשׁ שֶׁיּוֹדִיעֻנּוּ בְּפֵרוּשׁ שֶׁהוּא יוֹסֵף.

לָמָּה תִּתְרָאוּ. לָמָּה תִּהְיוּ כְּחוּשִׁים בְּרָעָב, מִלְּשׁוֹן (משלי י״א:כ״ה) "וּמַרְוֶה גַּם הוּא יוֹרֶה" כֵּן פֵּרֵשׁ רַשׁ״י. וְרַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל זַ״ל פֵּרֵשׁ: "לָמָּה תִּתְרָאוּ", לָמָּה אֵין אַתֶּם מִפְרָדִים, לָמָּה תִּתְעָרְבוּ כֻּלְּכֶם, כְּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (מלכים ב י״ד:י״א): "לְכָה נִתְרָאֶה פָּנִים", וּכְתִיב (שם): "וַיִּתְרָאוּ פָּנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה". הָרַמְבַּ״ן זַ״ל פֵּרֵשׁ: "לָמָּה תִּתְרָאוּ" בַּמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי הָיָה לָכֶם לִנְסֹעַ מִיָּד כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם כִּי יֵשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם, כִּי כְּבָר הָיוּ בְּסַכָּנָה אִם לֹא יִמַּהֲרוּ לַדָּבָר הַזֶּה. וְזֶה טַעַם "וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת".

וּבַמִּדְרָשׁ: "לָמָּה תִּתְרָאוּ", אָמַר לָהֶם יַעֲקֹב: אַתֶּם גִּבּוֹרִים, אַתֶּם נָאִים, אַל תִּכָּנְסוּ בְּשַׁעַר אֶחָד וְאַל תַּעַמְדוּ בְּמָקוֹם אֶחָד שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בָּכֶם עַיִן הָרָע.

ג **וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה.** הָיָה לוֹ לוֹמַר "בְּנֵי יַעֲקֹב", אֲבָל לְמַד שֶׁהָיוּ מִתְחָרְטִים בִּמְכִירָתוֹ וְנָתְנוּ לִבָּם לְהִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּאַחְוָה וְלִפְדּוֹתוֹ בְּכָל מָמוֹן שֶׁיִּפְסְקוּ עֲלֵיהֶם.

אוּ יֶשׁ לְפָרֵשׁ כִּי הַכָּתוּב יְבָאֵר כַּוָּנָתָם הַטּוֹבָה אֲצָלוֹ, כִּי יָרְדוּ עֲשָׂרָה כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ עָלָיו בְּמִנְיָן, שֶׁחֲבֵרַי אֵין קְדֵשָׁה בְּפָחוֹת מֵעֲשָׂרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ״ב:ל״ב): "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

וְהָרַמְבַּ״ן פֵּרֵשׁ: "וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה" כְּדֵי לְקַיֵּים הַחֲלוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַחֲלוֹמוֹת, כִּי הוּא הָיָה מְסַפֵּר אֶל אֶחָיו הָעֲשָׂרָה כִּי בוֹ אָמַר (בראשית ל״ז:ה׳-ו׳): "וַיֹּאֶד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנוֹא אֹתוֹ", וְלָהֶם אָמַר: "וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים", כִּי בִּנְיָמִן אֵינֶנּוּ בַּכְּלָל הַזֶּה, וְנִתְקַיֵּים עַתָּה הַחֲלוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ אֵלָיו. וְהַחֲלוֹם הַשֵּׁנִי שֶׁכָּתוּב: "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים" לֹא יוּכַל לְהִתְקַיֵּים עַד שֶׁיָּבוֹא בִּנְיָמִן וְגַם אָבִיו.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה", אָמַר לָהֶם יוֹסֵף: כָּל מִי שֶׁיִּכָּנֵס לִשְׁבֹּר בָּר כִּתְבוּ שְׁמוֹ וְשֵׁם אָבִיו וְשֵׁם עִירוֹ, וְלָעֶרֶב הֱבִיאוּ לִי פִּתְקִיהֶן. כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ בְּנֵי יַעֲקֹב כָּל אֶחָד וְאֶחָד נִכְנַס בְּשַׁעַר שֶׁלּוֹ וְכָתְבוּ שְׁמוֹתָם. לָעֶרֶב הֱבִיאוּ פִּתְקִיהֶן לִפְנֵי יוֹסֵף, זֶה קוֹרֵא "רְאוּבֵן בֶּן יַעֲקֹב" וְזֶה קוֹרֵא "שִׁמְעוֹן בֶּן יַעֲקֹב" וְכֵן כָּל הַשְּׁעָרִים. מִיָּד אָמַר לָהֶם יוֹסֵף: סְתְמוּ אֶת הָאוֹצָרוֹת וּפִתְחוּ אוֹצָר אֶחָד, וְנָתַן שְׁמוֹתָם לְבַעַל הָאוֹצָר וְאָמַר לוֹ: כְּשֶׁיָּבוֹאוּ אֲנָשִׁים אֵלּוּ לְיָדְךָ תְּפוֹס אוֹתָם וְשַׁגְּרֵם לִי. עָבְרוּ שְׁלֹשָׁה יָמִים וְלֹא בָּאוּ. מִיָּד נָטַל עֲשָׂרָה גִּבּוֹרִים מִבֵּית פַּרְעֹה וְשִׁגְּרֵם בִּשְׁבִילָם לְבַקֵּר אוֹתָם בַּשּׁוּק. הָלְכוּ וּמְצָאוּ אוֹתָם בְּשׁוּק שֶׁל זוֹנוֹת. וְלָמָּה בְּשׁוּק שֶׁל זוֹנוֹת, אָמְרוּ, יוֹסֵף הָיָה יָפֶה תֹּאַר וְיָפֶה מַרְאֶה, שֶׁמָּא הוּא בְּקוּבָּה שֶׁל זוֹנוֹת. מִיָּד תָּפְסוּ אוֹתָם וְהֵבִיאוּם לִפְנֵי יוֹסֵף.

ז **וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם.** כַּאֲשֶׁר רָאָה אוֹתָם מִיָּד הִכִּירָם וּפָחַד אוּלַי יַכִּירוּהוּ הֵם, וּלְכָךְ הִתְנַכֵּר לָהֶם, כִּי שָׁם הַמְצֻנָּפֶת עַל רֹאשׁוֹ וּקְצָת הַפָּנִים, וְשִׁנָּה אֶת עַצְמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּאִשָּׁה יָרְבָעָם (מ״א י״ד:ב׳): "קוּמִי נָא וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי אַתְּ אֵשֶׁת יָרְבָעָם", וּכְתִיב בְּאֵשֶׁת יָרְבָעָם (שם): "לָמָּה זֶּה אַתְּ מִתְנַכֶּרֶת". אוֹ שֶׁהִתְנַכֵּר לָהֶם בְּדְבָרִים וְדִבֵּר לָהֶם קָשׁוֹת, וְאָמַר לָהֶם בְּכַעַס כְּאִלּוּ לֹא יָבֹא אָדָם לִפְנֵיהֶם לִשְׁבֹּר: "מֵאַיִן בָּאתֶם" לִפְנֵי, "וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר אֹכֶל", וְכַאֲשֶׁר הִזְכִּירוּ זֶה אָז נִתְבָּרֵר לוֹ שֶׁהָיוּ אֶחָיו בֶּאֱמֶת, וְזֶהוּ שֶׁהוֹסִיף עוֹד לוֹמַר: "וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו", שֶׁנִּתּוֹסֵף לוֹ בָּהֶם הַכָּרָה וִידִיעָה אֲמִתִּית, כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן זַ״ל.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם", נַעֲשָׂה לָהֶם נָכְרִי, נָטַל הַגָּבִיעַ וְהִקִּישׁ בּוֹ, אָמַר לָהֶם: אֲנִי רוֹאֶה בַּגָּבִיעַ שֶׁמְּרַגְּלִים אַתֶּם. אָמְרוּ לוֹ: כֵּנִים אֲנַחְנוּ, אֲבָל צַוָּנוּ אֲבִינוּ שֶׁלֹּא נִכָּנֵס בְּשַׁעַר אֶחָד. אָמַר לָהֶם: בְּשׁוּק שֶׁל זוֹנוֹת מָה טִיבְכֶם? אָמְרוּ לוֹ: אֲבֵדָה אָבְדָה לָנוּ וְהָיִינוּ מְבַקְּשִׁים אוֹתָהּ אֲבֵדָה הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה יָמִים. אָמַר לָהֶם: אֲנִי רוֹאֶה בַּגָּבִיעַ שֶׁלִּי שִׁשָּׁנִים מִכֶּם הֶחֱרִיבוּ כְּרֶךְ גָּדוֹל שֶׁל שְׁכֶם. מִיָּד נִזְדַּעְזְעוּ כֻּלָּם וְאָמְרוּ לוֹ: "שִׁנַּיִם עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ". אָמַר לָהֶם: הֵיכָן הַשְּׁנַיִם? אָמְרוּ לוֹ: "הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן אֶת אָבִינוּ הַיּוֹם". אָמַר לָהֶם יוֹסֵף: "הָבִיאוּ אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם".

יג **שְׁנַיִם עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ.** מִתְּחִלָּה אָמְרוּ: ״כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ״, וְנָתְנוּ טַעַם לְמָה שֶׁנִּמְצְאוּ מְקֻבָּצִים, אָמְרוּ: מִפְּנֵי שֶׁהָיִינוּ כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד וּלְכָךְ אָנוּ מְקֻבָּצִים יַחַד לֹא נִפְרַד אֶחָד מֵחֲבֵרוֹ. וְעוֹד, פֶּן יִגְזְלוּ הַתְּבוּאָה לְאֶחָד מִמִּשְׁרָתֵינוּ, וּלְכָךְ הוֹצְרָכְנוּ לָבֹא כֻּלָּנוּ בְּיַחַד.

בְּנֵים אֲנַחְנוּ. צַדִּיקִים בְּנֵי צַדִּיקִים, מֵעוֹלָם לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים. וְדָרְשׁוּ רז״ל: אָמַר לָהֶם יוֹסֵף: נִכְנַסְתֶּם בַּעֲשָׂרָה פְּתָחִים וְעַתָּה אַתֶּם נוֹעָדִים בְּמָקוֹם אֶחָד, אֵין זֶה אֶלָּא דֶּרֶךְ מְרַגְּלִים. וְעַתָּה אָמְרוּ: ״שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד״, וְהִרְחִיבוּ לוֹ בֵּאוּר יוֹתֵר כִּי הֵם עֲשָׂרָה וְהַקָּטָן הַיּוֹם אֵצֶל אֲבִיהֶם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ, וְהָיוּ הוֹלְכִים לְבַקְּשׁוֹ. וְהֵשִׁיב יוֹסֵף: ״בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ חֵי פַּרְעֹה אִם תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן״ וְלֹא מָצְאוּ תְּשׁוּבָה לְהָשִׁיב. וּתְשׁוּבַת **חֵי פַּרְעֹה** אֵין לוֹמַר בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק שֶׁהָיָה נִשְׁבָּע עָלָיו לַשֶּׁקֶר, וְלֹא מָצִינוּ זֶה כְּלָל, אַךְ קִיֵּם דְּבָרָיו בִּשְׁבוּעָתוֹ בְּכָל פַּעַם. מַה שֶּׁאָמַר ״חֵי פַּרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם״, כְּלוֹמַר כֵּיוָן שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים ״הָאֶחָד אֵינֶנּוּ״, אִלּוּ הָיֵיתֶם מוֹצְאִים אוֹתוֹ מַה הָיֵיתֶם עוֹשִׂים בּוֹ? אָמְרוּ לוֹ: הָיִינוּ פּוֹדִין אוֹתוֹ בְּכָל מָמוֹן שֶׁיִּפְסְקוּ עָלֵינוּ. אָמַר לָהֶם: וְאִם לֹא הָיוּ רוֹצִים לִתֵּתוֹ בְּשׁוּם מָמוֹן, מַה הָיֵיתֶם עוֹשִׂים? אָמְרוּ לוֹ: עַל זֶה בָּאנוּ, לַהֲרֹג אוֹ לֵיהָרֵג. אָמַר לָהֶם: ״חֵי פַּרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם״. וְכֵן ״חֵי פַּרְעֹה אִם תֵּצְאוּ מִזֶּה״, קִיֵּם דְּבָרָיו, שֶׁהֲרֵי נִשְׁאַר שִׁמְעוֹן וְלֹא יָצְאוּ כֻּלָּם. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ: ״שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ״, הָיָה רָאוּי לוֹמַר ״הָיֵינוּ״ כִּי יֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת ״אֲנַחְנוּ״ שֶׁכֻּלָּם בַּחַיִּים, אֲבָל לְמִד הַכָּתוּב שֶׁנִּתְנַבְּאוּ שֶׁלֹּא בְּכַוָּנָה.

יח **בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ.** זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (הושע ו׳:ב׳): ״יְחַיֵּינוּ מִיָּמִים בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִימֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו״. זְכוּת אָבוֹת סִיְּעָן, שֶׁכָּתוּב (בראשית כ״ב:ד׳): ״וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו״; זְכוּת הַתּוֹרָה סִיְּעָן, שֶׁכָּתוּב (שמות י״ט:ט״ז): ״וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר״.

יט **שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם.** רָמַז מִתּוֹךְ לְשׁוֹנוֹ שֶׁאֵין רָאוּי לְאָדָם לְהַמְשִׁךְ אַחַר תַּאֲוַת הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה כִּי אִם בְּקִיּוּם גּוּפוֹ בִּלְבַד וְשֶׁבֶר רַעֲבוֹנוֹ, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי י״ג:כ״ה): ״צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ״. וְעַל כֵּן אָחַז לְשׁוֹן ״שֶׁבֶר רַעֲבוֹן״ וְאַף כִּי בִּימֵי הָרָעָב. וְיָדוּעַ כִּי עִקַּר יִרְאַת ה׳ הִיא הַפְּרִישׁוּת מִתַּאֲוֹוֹת הָעוֹלָם, וּמִזֶּה הִתְחִיל וְאָמַר: ״אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא״.

כ **וַיַּעֲשׂוּ כֵן.** לְמִדְךָ שֶׁכֻּלָּם מָסְרוּ אֶת עַצְמָם וְאָמְרוּ לוֹ: הִנֵּנוּ כֻּלָּנוּ לְפָנֶיךָ, קַח מִי שֶׁתִּרְצֶה.

כא **אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ.** זֶה דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים כְּשֶׁחוֹטְאִים מוֹדִים בַּדָּבָר וּמַצְדִּיקִים עֲלֵיהֶן אֶת הַדִּין, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ויקרא ה׳:י״ט): ״אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַה׳״. וְדֶרֶךְ הָרְשָׁעִים שֶׁחוֹטְאִים וְאוֹמְרִים ״אֵינֶנּוּ חֵטְא״, הוּא שֶׁכָּתוּב (זכריה י״א:ה׳): ״אֲשֶׁר קוֹנֵיהֶן יַהַרְגוּן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ״.

אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ. זֶה יוֹרֶה כְּדַעַת הַסּוֹבְרִים שֶׁלֹּא מְכָרוּהוּ אֶחָיו מֵעוֹלָם, שֶׁאִלּוּ כֵּן הָיָה לָהֶם לוֹמַר ״אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲשֶׁר מָכַרְנוּ אֶת אָחִינוּ״. וְהָאָשָׁם הָיָה שֶׁהִשְׁלִיכוּ אוֹתוֹ לַבּוֹר, כִּי אֵין סָפֵק שֶׁהָיָה מִתְחַנֵּן לָהֶם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ זֹאת וְלֹא שָׁמְעוּ אֵלָיו.

עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ. פֵּרוּשׁוֹ, עַל הַנָּכוֹן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת וְעַל הַדִּין, מִלְּשׁוֹן (במדבר כ״ז:ז׳) ״כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרוֹת״. וְהִנֵּה הִצְדִּיקוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין, כִּי כַּאֲשֶׁר לֹא חָמְלוּ עָלָיו בִּרְאוֹתָם צָרַת נַפְשׁוֹ בָּאָה לָהֶם הַצָּרָה הַזֹּאת, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

כב **הֲלֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אַל תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם.** פֵּרוּשׁ, אָמַרְתִּי לָכֶם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה שֶׁלֹּא תֶּחֱטְאוּ כִּי יֶלֶד הוּא וּמִפְּנֵי נַעֲרוּתוֹ חָטָא בָּכֶם, וְרָאוּי לָכֶם לְהַעֲבִיר עֲוֹנוֹ.

וְגַם דָּמוֹ. הָאַכְזָרִיּוּת שֶׁהָיָה לָכֶם בְּשָׁעָה שֶׁהִשְׁלַכְתֶּם אוֹתוֹ לַבּוֹר ״הִנֵּה נִדְרָשׁ״, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הֲרַגְתֶּם אוֹתוֹ בְּיָדַיִם, הִנֵּה הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה יִדְרֹשׁ מִכֶּם דָּמוֹ, וְנֶחְשַׁב לָכֶם הַמַּעֲשֶׂה כְּאִלּוּ שְׁפַכְתֶּם אֶת דָּמוֹ, כִּי אוּלַי כְּבָר מֵת בְּהִיוֹתוֹ יֶלֶד שֶׁעֲשׂוּעִים וְלֹא נֶפֶשׁ לֶלֶכֶת אֹרַח בְּרַגְלָיו. כָּךְ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

כד **וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן.** עִכֵּב אֶת שִׁמְעוֹן יוֹתֵר מִכֻּלָּם כְּדֵי לְהַפְרִידוֹ מֵאֵת לֵוִי, שֶׁלֹּא יִטְּלוּ שְׁנֵיהֶם עֵצָה כְּנֶגְדּוֹ כְּעִנְיַן שֶׁעָשׂוּ כְּנֶגֶד שְׁכֶם, לְפִי שֶׁשְּׁנֵיהֶם הָיוּ מְצוּיִים יַחַד תָּמִיד, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״ט:ה׳): ״שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס״ וּגוֹ׳. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (פסוק כז): ״וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שַׂקּוֹ״, זֶה לֵוִי, וּלְפִי שֶׁנִּפְרַד שִׁמְעוֹן מִמֶּנּוּ קָרָאוֹ הַכָּתוּב ״אֶחָד״. וְהִנֵּה יוֹסֵף הוֹצְרַךְ לְקַחַת אוֹתוֹ מֵהֶם אֲבָל הֵם לֹא לְקָחוּהוּ. מִכָּאן לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: נָכְרִים שֶׁאָמְרוּ לְיִשְׂרָאֵל ״תְּנוּ לָנוּ אֶחָד וְנַהַרְגֵהוּ, וְאִם לָאו נַהֲרֹג אֶת כֻּלְּכֶם״ – יִלָּחֲמוּ וְיֵהָרְגוּ כֻּלָּם וְאַל יִמְסְרוּ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לַהֲרִיגָה. אֲבָל אִם בֵּרְרוּ מֵעַצְמָם אֶחָד מֵהֶם וְאָמְרוּ ״תְּנוּ לָנוּ אֶת פְּלוֹנִי״ – הֲרֵי אֵלּוּ נוֹתְנִים לָהֶם וְאַל יַהַרְגוּם, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּשֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי שֶׁבָּא כְּנֶגֶד דָּוִד, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמואל ב כ׳:א׳): ״וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בְּבֶן יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל״. וְכַאֲשֶׁר בָּרַח לוֹ וְנִכְנַס בְּאָבֵלָה בֵּית מַעֲכָה רָדַף אַחֲרָיו יוֹאָב, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב: ״וַיָּבֹאוּ וַיָּצֻרוּ עָלָיו בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה וַיִּשְׁפְּכוּ סֹלְלָה אֶל הָעִיר וַתַּעֲמֹד בַּחֵל וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אֶת יוֹאָב מַשְׁחִיתִים לְהַפִּיל הַחוֹמָה״, וְאָמַר לָהֶם יוֹאָב: ״אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי שְׁמוֹ נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה״.

כה **וַיְמַלְאוּ אֶת כְּלֵיהֶם בָּר.** בְּלֹא מִדָּה, **וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל שַׂקּוֹ,** שֶׁלֹּא מִדַּעְתָּם, וּלְכָךְ ״וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ״. אֲבָל כֶּסֶף שְׁנֵי מִדְּעָתָם. וְעִנְיַן הַצָּדָה שֶׁנָּתַן לָהֶם, דֶּרֶךְ חֶסֶד הָיָה, כִּי הוֹדִיעָם שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ לְהָרַע אוֹתָם אִם הָאֱמֶת אִתָּם, וְהִנֵּה הוּא נוֹתֵן לָהֶם צֵדָה כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְהָבִיא אֶת אֲחִיהֶם.

כח **מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ.** מִדַּת הַדִּין, כְּלוֹמַר עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ כְּמִדָּתֵנוּ.

לו **אֶת שְׁנֵי בָנַי תָּמִית.** אַרְבָּעָה בָּנִים הָיוּ לוֹ לְרָאוּבֵן. וְעַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר: תַּחַת אֶחָד מִבָּנֶיךָ יִהְיוּ שְׁנֵי בָּנַי.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״אֶת שְׁנֵי תָּמִית אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ״, אָמַר יַעֲקֹב: בְּכוֹר שׁוֹטֶה הוּא זֶה, וְכִי בָּנֶיךָ הֵם וְלֹא בָּנַי? !

לח **לֹא יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם.** שָׁתַק בָּזֶה וְלֹא הֵשִׁיב לוֹ כְּלָל, וְלֹא בָּטַח בִּדְבָרָיו מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר פָּשַׁע בְּאָבִיו וּמֵעַתָּה לֹא יִבְטַח בּוֹ. אֲבָל בָּטַח בִּדְבְרֵי יְהוּדָה כִּי יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו, וְטַעֲנָתוֹ שֶׁל יְהוּדָה ״אִם לֹא שְׁלַחְתִּי מְשַׁלֵּחַ אֶת אָחִינוּ אִתָּנוּ וְגוֹ׳ וְאִם אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ״ וְגוֹ׳. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל: אָמַר לָהֶם יְהוּדָה: הַנִּיחוּ לוֹ לַדָּקֵן עַד שֶׁתִּכְלֶה פַּת מִן הַסַּל, אָמַר יְהוּדָה: אַבָּא, אִם יֵלֵךְ בִּנְיָמִן עִמָּנוּ סָפֵק נִתְפָּס סָפֵק לֹא נִתְפָּס, אִם יֵלֵךְ עִמָּנוּ נִחְיֶה, וְאִם לֹא יֵלֵךְ עִמָּנוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים, מוּטָב שֶׁתַּנִּיחַ אֶת הַסָּפֵק וְתִטֹּל אֶת הַוַּדַּאי.

פרק מג

ט **אָנֹכִי אֶעֶרְבֶּנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ וגו׳ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים.** בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּלוֹמַר אֶהְיֶה קָרוּי חוֹטֵא כָּל הַיָּמִים לִהְיוֹת חֶלְקִי עִם הַחוֹטְאִים, כְּגוֹן גּוֹזֵל אֲבוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ״ח:כ״ד) ״גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין פָּשַׁע״.

י **כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ.** פֵּרֵשׁ רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז״ל: לְמֶדֶךְ הַכָּתוּב שֶׁדָּחֲקוּ עַצְמָן בְּמַאֲכָל וְלֹא הֵטִיחוּ דְּבָרִים כְּלַפֵּי אֲבִיהֶם עַד שֶׁנִּתְרַצָּה מֵעַצְמוֹ, לְפִי שֶׁכָּבוֹד גָּדוֹל הָיוּ נוֹהֲגִים בּוֹ. וְכֵיוָן שֶׁנִּתְרַצָּה הִשִּׂיאֵם עֵצָה בַּחֲמִשָּׁה דְּבָרִים: **הָאֶחָד** ״הוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְחָה״; **הַשֵּׁנִי** ״וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם״; **הַשְּׁלִישִׁי** ״וְאֶת כֶּסֶף הַמּוּשָׁב וְגוֹ׳ אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא״, שֶׁמָּא הַמַּמָּגָה עַל הַבַּיִת שְׁכָחוּ שׁוֹגֵג, צִוָּה לָהֶם יַעֲקֹב לְהַחֲזִירוֹ מִפְּנֵי קִדּוּשׁ הַשֵּׁם; **הָרְבִיעִי** ״וְאֶת אֲחִיכֶם קָחוּ״; **הַחֲמִישִׁי** תְּפִלָּה, אָמַר לָהֶם: ״וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ״.

יד **וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת בִּנְיָמִן.** מַה שֶּׁלֹּא הִזְכִּיר אֶת שִׁמְעוֹן בִּשְׁמוֹ נִרְאֶה שֶׁלֹּא הָיָה רָצוּי לְאָבִיו עַל דְּבַר שְׁכֶם, וְעַל כֵּן לֹא אָמַר ״וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת שִׁמְעוֹן״. וּבַמִּדְרָשׁ: ״וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם״ זֶה יוֹסֵף, ״אַחֵר״ זֶה שִׁמְעוֹן. כַּוָּנָתוֹ בְּעֵת הַתְּפִלָּה לְהִתְפַּלֵּל סְתָם גַּם עַל הָאָח הָאַחֵר, אוּלַי עוֹדֶנּוּ חַי.

וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ. דָּרְשׁוּ רז״ל: לְעוֹלָם יַקְדִּים אָדָם תְּפִלָּה לַצָּרָה, שֶׁהֲרֵי יַעֲקֹב קֹדֶם שֶׁשָּׁלַח לִבְנְיָמִן הִקְדִּים לְהִתְפַּלֵּל.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים״, מַה שֶּׁרָאָה לְבָרְכָם בְּאֵל שַׁדַּי, לְלַמֶּדְךָ שֶׁהַרְבֵּה יִסּוּרִין עָבְרוּ עַל יַעֲקֹב: עַד שֶׁהוּא בְּמֵעֵי אִמּוֹ עֵשָׂו מֵרִיב עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ה:כ״ב): ״וַיִּתְרוֹצְצוּ הַבָּנִים״; בָּרַח מִפְּנֵי עֵשָׂו לְלָבָן וְנִצְטַעֵר, שֶׁנֶּאֱמַר (שם לא): ״הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה״ וְגוֹ׳; כֵּיוָן שֶׁנִּמְלַט מִלָּבָן בָּא עֵשָׂו לְהָרְגוֹ; בָּאָה לוֹ צָרַת דִּינָה וְצָרַת רָחֵל; בִּקֵּשׁ לָנוּחַ מְעַט, בָּא לוֹ רוֹגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף, הוּא שֶׁכָּתוּב (איוב ג׳:כ״ו): ״לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא נָחְתִי וַיַּבֹא רֹגֶז״, וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל תַּנְחוּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם״; מֵיד בָּאָה לוֹ צָרַת שִׁמְעוֹן וְאַחַר כָּךְ צָרַת בִּנְיָמִן; לְפִיכָךְ הִתְפַּלֵּל בְּאֵל שַׁדַּי: מִי שֶׁאָמַר לָעוֹלָם דַּי, יֹאמַר לְצָרוֹתַי דַּי. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל (תהילים כ׳:ב׳): ״יַעַנְךָ ה׳ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב״ וְגוֹ׳, ״אֱלֹהֵי יַעֲקֹב״ וְלֹא אָמַר ״אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְיִצְחָק״, מִכָּאן לְבַעַל הַקּוֹרָה שֶׁיִּכָּנֵס בְּעָבְיָהּ שֶׁל קוֹרָה״. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי פָּתַר קְרָיָה בַּגָּלוּת, ״וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים״ וּכְמוֹ דִכְתִיב (שם קו) ״וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל שׁוֹבֵיהֶם״. ״לִפְנֵי הָאִישׁ״, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות ט״ו:ג׳): ״ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה״. ״וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם״, אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים. ״אַחֵר וְאֶת בִּנְיָמִן״, זֶה שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִן. ״וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכַלְתִּי שָׁכָלְתִּי״, שָׁכַלְתִּי בְּחֶרְבַּן רִאשׁוֹן שָׁכַלְתִּי בְּחֶרְבַּן שֵׁנִי, לֹא אֶשְׁכַּל עוֹד (ב״ר). מַה שֶּׁדָּרַשׁ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי ״הָאִישׁ״ זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶפְשָׁר שֶׁכֵּוֵן עַל מִדַּת רַחֲמִים. וְאָמַר ״וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים״, זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּלוֹמַר יִתֵּן לָכֶם שְׁמוֹ שֶׁהוּא מִדַּת רַחֲמִים. וּבָא לְבָאֵר כִּי הַנָּבִיא נָתַן דַּעְתּוֹ בִּתְפִלָּתוֹ גַּם לְדוֹרוֹת בְּקִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, שֶׁהַשְּׁכִינָה הַשּׁוֹרָה עִמָּנוּ בַּגָּלוּת תִּתְעַלֶּה וְתִתְיַחֵד עִם הָרַחֲמִים. וְאֶפְשָׁר גַּם כֵּן שֶׁכֵּוֵן עַל מִלַּת ״הָאִישׁ״, מִפְּנֵי שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהָבִין זֶה עַל יוֹסֵף, שֶׁכְּבָר אָמַר: ״וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ״, וְדַי שֶׁיֹּאמַר ״יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לְפָנָיו״, וּמַה טַּעַם שֶׁחָזַר ״הָאִישׁ״ פַּעַם אַחֶרֶת. וּמִפְּנֵי שֶׁדִּבְרֵי הַנָּבִיא מְיוּסָּדִים עַל קַו הַמְכֻוָּן, אַף כִּי בִּתְפִלָּתוֹ, עַל כֵּן הוּצְרַךְ לְדָרֹשׁ ״לִפְנֵי הָאִישׁ״ זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֵל שַׁדַּי, וְהוּא כְּאִלּוּ אָמַר: ״יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לְפָנָיו״. וּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר ״לְפָנָיו״ כְּדֵי לְלַמֵּדְנוּ כִּי קָרָא בְּכָאן לְאֵל שַׁדַּי ״הָאִישׁ״, וְכֵן מָצִינוּ (שמות ט״ו:ג׳): ״ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה״. וּבְמִדְרָשׁ שִׁיר הַשִּׁירִים (שיר השירים א׳:א׳): ״אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר״, בֶּן נְזִירָא אָמַר: ״אֶשְׁכֹּל״ זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִישׁ שֶׁהַכֹּל בּוֹ.

טו **וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מַה שֶּׁהִזְכִּירָם בְּשֵׁם אֲנָשִׁים וְלֹא בְּשֵׁם אַחִים, לְהוֹרוֹת עַל הֲלִיכָתָם בִּזְרִיזוּת גְּדוֹלָה כַּאֲנָשִׁים. וְעוֹד כִּי הָיוּ נִכְנָסִים בָּאָרֶץ בְּפַחַד גָּדוֹל, וְהָיוּ מִתְנַכְּרִים שֶׁלֹּא יַכִּיר אוֹתָם שׁוּם אָדָם כְּאַחִים אֶלָּא כַּאֲנָשִׁים נָכְרִים.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, הִזְכִּיר לְשׁוֹן אֲנָשִׁים רֶמֶז לַעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת, וּמִן הַכָּתוּב הַזֶּה יַתְחִיל הָרֶמֶז בָּהֶם, וּלְכָךְ תִּמְצָא שֶׁהִזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה עֲשָׂרָה פְּעָמִים ״הָאֲנָשִׁים״, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה.

טז וּטְבַח טָבֹחַ. צִוָּה זֶה לְמְנַשֶּׁה בְּנוֹ, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב נִזְהָרִים הָיוּ עַל הַשְּׁחִיטָה.

וְהָכֵן. זֶה נִקּוּר הַחֵלֶב. אוֹ יֵשׁ לְפָרֵשׁ **וְהָכֵן** שֶׁזִּמֵּן אוֹתָם בְּעֶרֶב שַׁבָּת לְיוֹם שַׁבָּת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות ט״ז:ה׳): ״וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ״ וְגוֹ׳. וְכֵן תִּמְצָא בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: ״וְהָכֵן״, אֵין וְהָכֵן אֶלָּא שַׁבָּת, כְּמָה דְתֵימַר: ״וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ״. הָדָא אָמְרָה שֶׁשָּׁמַר יוֹסֵף אֶת הַשַּׁבָּת.

בַּצָּוָּארִים זוֹ הִיא שְׁעַת מַאֲכַל הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹטְטִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְהִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי צִבּוּר. וְכֵן הַכָּתוּב יְגַנֶּה הָאוֹכְלִים בַּשַּׁחַר, הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת י׳:ט״ז): ״אַי לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ״; וְיִשַּׁבַּח הָאוֹכְלִים בַּצָּוָּארִים, הוּא שֶׁאָמַר (שם): ״אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ״.

יח עַל דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ. אָמְרוּ, אֵין דֶּרֶךְ הַבָּאִים לְמִצְרַיִם מִשְּׁאָר הָאָרְצוֹת לִשְׁבֹּר בָּר לָלוּז בְּבֵית יוֹסֵף כִּי אִם בִּשְׁאָר מְקוֹמוֹת הָעִיר וּבְפַנְדְּקָאוֹת, וּמַה שֶּׁאֲנַחְנוּ מוּבָאִים בַּבַּיִת הַזֶּה אֵין זֶה אֶלָּא ״לְהִתְגוֹלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ״, כְּלוֹמַר שֶׁיַּעֲלִילוּ עָלֵינוּ, וְכֵן תַּרְגּוּמוֹ: ״לְאִסְתַּקָּפָא״, כְּתַרְגּוּם (דברים כ״ב:י״ד) ״עֲלִילֹת דְּבָרִים״ – ״תַּסְקוּפֵי מִלִּין״.

וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת חֲמֹרֵינוּ. כִּי יִדְאֲגוּ עַל חֲמוֹרֵיהֶם, לְפִי שֶׁהַבְּהֵמָה בַּדֶּרֶךְ הִיא חַיֵּי הָאָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁלֹּא יוּכְלוּ לִשְׁלֹחַ לְבָתֵּיהֶם בָּר וְיִפְחֲדוּ פֶּן יָמוּתוּ בָּרָעָב. וְכֵיוֹצֵא בּוֹ (שמות י״ז:ג׳): ״לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לַהֲמִית אֹתִי וְאֶת בָּנַי וְאֶת מִקְנָי בַּצָּמָא״, הִזְכִּיר בְּיַחַד בְּהֶמְתָּם עִמָּם לְפִי שֶׁהַבְּהֵמוֹת הָיוּ חַיֵּיהֶם בַּמִּדְבָּר.

כט אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי. כְּשֶׁאָמַר יַעֲקֹב לְעֵשָׂו ״הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ״ עַדַיִן לֹא נוֹלַד בִּנְיָמִין, וּלְכָךְ בֵּרְכוֹ עַתָּה בַּחֲנִינָה.

ל כִּי נָכְמְרוּ רַחֲמָיו. כְּמִנְהַג הָאַחִים מֵאָב וָאֵם. **וַיְבַקֵּשׁ:** ״כִּי נָכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אָחִיו״, שְׁאָלוֹ: יֵשׁ לְךָ אָח מֵאֵם? אָמַר לוֹ: אָח הָיָה לִי וְאֵינִי יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא. יֵשׁ לְךָ בָּנִים? אָמַר לוֹ: עֲשָׂרָה בָּנִים יֵשׁ לִי. אָמַר לוֹ: וּמַה שְּׁמָם? ״בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל״ וְגוֹ׳. אָמַר לוֹ: וּמַה טִיבָן שֶׁל שֵׁמוֹת אֵלּוּ? אָמַר לוֹ: עַל שֵׁם אָחִי וְהַצָּרוֹת שֶׁמָּצָאוּהוּ: בֶּלַע – עַל שֵׁם שֶׁנִּבְלַע בֵּין הָאֻמּוֹת, בֶּכֶר – עַל שֵׁם שֶׁהָיָה בְּכוֹר לְאִמּוֹ, וְאַשְׁבֵּל – שֶׁנִּשְׁבָּה לְבֵין הָאֻמּוֹת, גֵּרָא – עַל שֵׁם שֶׁגָּר בְּאֶרֶץ אַחֶרֶת בֵּין הָאֻמּוֹת, וְנַעֲמָן – עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מַעֲשָׂיו נְעִימִים, אֲחִי – שֶׁהָיָה אָחִי מֵאָב וָאֵם, וְרֹאשׁ – שֶׁהָיָה גָּדוֹל מִמֶּנִּי וַעֲטָרָה לִרְאשִׁי, מֻפִּים – עַל שֶׁלָּמַד תּוֹרָה מִפִּי אָבִי כָּל מַה שֶּׁלָּמַד מִשֵּׁם וְעֵבֶר, וְחֻפִּים – שֶׁנִּתְחַפָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה, דָּבָר אַחֵר, מֻפִּים וְחֻפִּים – הוּא לֹא נִתְיַפָּה בְּחֻפָּתִי וַאֲנִי לֹא נִתְיַפֵּיתִי בְּחֻפָּתוֹ, וָאָרְדְּ – עַל שֵׁם שֶׁאָמַר אָבִינוּ (בראשית ל״ז:ל״ה): ״כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה״, וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שֶׁהָיוּ פָּנָיו דּוֹמִים לְוֶרֶד. מִיָּד, ״וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה״. וְכֵן הוּא נִדְרָשׁ גַּם כֵּן בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה.

לג הַבָּכֹר כִּבְכֻרָתוֹ. מַכֶּה בַּגְּבִיעַ וְאוֹמֵר: רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה יִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן – בְּנֵי אִם אַחַת, הֵסִבּוּ כְּסֵדֶר הַזֶּה כְּפִי תּוֹלְדוֹתֵיהֶן, וְכֵן כֻּלָּם. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְבִנְיָמִין, אָמַר: זֶה אֵין לוֹ אִם וַאֲנִי אֵין לִי אֵם, יֵשֵׁב אֶצְלִי, מִיָּד ״וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ״, זֶה מִדְרַשׁ רז״ל.

וַיֵּשׁ לִשְׁאוֹל, מַה הָיָה מַחְשַׁבְתָּם בַּגְּבִיעַ, אִם תֹּאמַר שֶׁהָיָה אָצְלָם הַגְּבִיעַ הַהוּא כְּמַעֲשֶׂה הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לְשָׁעוֹת אוֹ בְּחָכְמַת הַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת, בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם חֶרְגְּלוֹ בָּזֶה הָרַבֵּה וְלֹא הָיָה לָהֶם לִתְמֹהַּ בָּזֶה. אֲבָל נִרְאֶה שֶׁהָיָה חָכְמָה מְחֻדֶּשֶׁת אֶצְלָם בְּהֶכֵּר הַקּוֹלוֹת, שֶׁחֲרֵי יָדוּעַ הוּא כִּי בַּקּוֹל מִתְעָרֵב בּוֹ הַדִּבּוּר לְמִי שֶׁיָּבִין הַחָכְמָה, וְכֵן אָמְרוּ ״קוֹל וְרוּחַ וְדִבּוּר״, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז״ל בַּקּוֹל הַנִּשְׁמָע בַּשַּׁבָּלִים בִּימֵי נִיסָן בְּשָׁעָה שֶׁאֵין הָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת, כִּי אוֹתָהּ תְּנוּעָה הוּא שֶׁבַח וְהוֹדָאָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ רז״ל: מִנַּיִן שֶׁהַשַּׁבָּלִים אוֹמְרִים שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס״ה:י״ד): ״יִתְרוֹעָעוּ אַף יָשִׁירוּ״. וּבְאוֹתָהּ תְּנוּעָה יֵשׁ קוֹל, וּבְאוֹתוֹ הַקּוֹל מִתְעָרֵב בּוֹ דִּבּוּר לְמֵבִין הַחָכְמָה הַהִיא. וְעַל כֵּן הָיוּ אֲחֵי יוֹסֵף חוֹשְׁבִים כִּי בְּהַכָּאַת הַגְּבִיעַ הָיָה הַדִּבּוּר מִתְעָרֵב עִם הַקּוֹל, וְאֵין הַדִּבּוּר נִשְׁמָע וּמוּבָן כִּי אִם לְבַעַל הַחָכְמָה לְבַדּוֹ, וְעַל כֵּן אָמַר ״וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ״, כִּי לֹא הָיָה הָעִנְיָן מִן הַחָכְמוֹת הַמְּצוּיוֹת בֵּינֵיהֶם, רַק הָיְתָה חָכְמָה מְחֻדָּשָׁה וְהָיוּ תְּמֵהִים עָלֶיהָ.

לד חֻמֶּשׁ יָדוֹת. חֵלֶק בִּנְיָמִן עִם אֶחָיו, וְחֶלְקוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְחֵלֶק אֶסְנַת, וּמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם הָרֵי חֲמִשָּׁה.

וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ. בְּאוֹתוֹ יוֹם, כִּי מִיּוֹם שֶׁמְּכָרוּהוּ לֹא שָׁתוּ יַיִן עַד אוֹתוֹ יוֹם, וְגַם הוּא לֹא שָׁתָה. וְכֵן תּוֹרָה מִלַּת ״עִמּוֹ״, וְזֶה שֶׁכָּתוּב (בראשית מ״ט:כ״ו): ״נְזִיר אֶחָיו״.

פרק מד

א כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת. פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל: יוֹתֵר מִן הַמַּגִּיעַ לָהֶם בַּכֶּסֶף אֲשֶׁר הֵבִיאוּ לוֹ.

וְשִׂים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ. כֶּסֶף שֵׁנִי זֶה לְרַעְתָּם, שֶׁאִם עָשָׂה זֶה כַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה שֶׁלֹּא לְרַעְתָּם הָיָה לָהֶם הִתְנַצְּלוּת בַּגְּבִיעַ שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ כַּאֲשֶׁר נַעֲשָׂה בַּכֶּסֶף, אֲבָל הָיָה זֶה לְרַעְתָּם, וְיָדְעוּ בַּכֶּסֶף כַּאֲשֶׁר יָדְעוּ בַּמַּשָּׂא, כִּי הִכִּירוּ כִּי נָתַן לָהֶם כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת. וְאִם הָיָה שֶׁלֹּא לְרַעְתָּם, אוּלַי טָעַן עֲלֵיהֶם כִּי הָיָה הַכֶּסֶף גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת מַטְמוֹן, וְלֹא יִתְכֵּן כֵּן בַּגְּבִיעַ, וּמִי יוּכַל לָדוּן עִם שֶׁתַּקִּיף מִמֶּנּוּ.

וָדַע כִּי בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַשִּׁבְרִים רַבִּים מְאֹד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּמְהוּמוֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ, הָיוּ הַבָּאִים נוֹתְנִים שִׁקֵּיהֶם וְכִסְפֵּיהֶם לַמַּשְׁבִּיר וְהוּא מוֹדֵד לָהֶם כְּפִי הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא, וְהֵם לוֹקְחִים הַנָּתוּן לָהֶם "בַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן", וְעוֹד, כִּי בֶּאֱמוּנָה הוּא עוֹשֶׂה. וְעַל כֵּן לָקְחוּ פַּעַם רִאשׁוֹנָה גַּם בַּשְּׁנִיָּה שִׁקֵּיהֶם סְגוּרִים, וְלֹא יָדְעוּ מַה שֶּׁבְּתוֹכָם.

ג **וְהָאֲנָשִׁים שָׁלְחוּ הֵ֣מָּה וְ֠חַמְרֵיהֶם הֵ"ם יָ"צְאוּ אֶת הָעִיר.** גַּם זֶה מִן הָרְמָזִים שֶׁבַּתּוֹרָה, כִּי מִדַּת הַדִּין מְתוּחָה כְּנֶגְדָּם מִפְּנֵי חֵטְא הַמְּכִירָה. וּכְבָר בֵּאַרְתִּי לְךָ בְּעִנְיַן דּוֹר הַפַּלְגָּה כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא בַּתּוֹרָה הַשֵּׁם הַמְיֻחָד רָשׁוּם לְמַפְרֵעַ הוּא רֶמֶז לְמִדַּת הַדִּין. וּמִפְּנֵי זֶה הֻצְרְכוּ אַחֵי יוֹסֵף לַחֲזֹר לְאָחוֹר בְּלֶכְתָּם לִמְחוֹז חֶפְצָם.

לֹא הִרְחִיקוּ. כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחוּ עֲלֵיהֶם שֶׁיִּצְטָרְכוּ לַחֲזֹר מִמָּקוֹם רָחוֹק.

ה **הֲלֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ.** פֵּרוּשׁ, הֲלֹא זֶה שֶׁלִּקַּחְתֶּם הוּא אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ. וְהֶעֱלִיל אוֹתָם בַּגָּבִיעַ כְּדֵי לְהַגְדִּיל אַשְׁמָתָם, כִּי הַגּוֹנֵב כּוֹס מִבֵּית הַמֶּלֶךְ הֲלֹא הוּא מְבַזֶּה אֶת הַמַּלְכוּת וְהוּא חַיָּב מִיתָה.

וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ. כְּלוֹמַר הָיָה לָכֶם לַחְשֹׁב כִּי יִשְׁאַל לַמְנַחֲשִׁים עַל זֶה וְיֵדַע שֶׁאַתֶּם גְּנַבְתֶּם אוֹתוֹ. וְנָתַן בִּדְבָרָיו אֵלּוּ טַעַם לָמָּה שָׁרַדַף אַחֲרֵיהֶם יוֹתֵר מִכָּל הַבָּאִים שָׁם מִשְּׁאָר הָאַרְצוֹת, לְפִי שֶׁיֵּדַע זֶה בְּחָכְמַת הַנַּחַשׁ שֶׁהֵם גְּנָבֻהוּ. וְהֵשִׁיבוּ הֵם:

ז **לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְגו'. חֵן כָּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ וְאֵיךְ נִגְנֹב.** וְזֶהוּ קַל וָחֹמֶר שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל מִכְּלַל עֲשָׂרָה קַל וָחֹמֶר הַנִּמְצָאִים בַּתּוֹרָה: אִם הַמְּצִיאָה חֲזָרָנוּ, קַל וָחֹמֶר שֶׁלֹּא נִגְנֹב.

י **גַּם עַתָּה כִּדְבָרֵיכֶם כֵּן הוּא.** כֵּן הַדִּין אֲצָלֵנוּ כִּדְבָרֵיכֶם שֶׁכֻּלְּכֶם חַיָּבִין בַּדָּבָר, עֲשָׂרָה שֶׁנִּמְצֵאת גְּנֵבָה אֵצֶל אֶחָד מֵהֶם – כֻּלָּם נִתְפָּשִׂין. אֲבָל אֲנִי אֶעֱשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין: "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם".

יב **בַּגָּדוֹל הֵחֵל.** כְּדֵי שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁאֵין הַגָּבִיעַ כִּי אִם בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן, וְעָשָׂה זֶה כְּדֵי לְהִתְנַכֵּר.

וַיְמַצֵּא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן. הָיוּ מְבִישִׁים אוֹתוֹ וְהָיוּ קוֹרִין לוֹ "גַּנָּב בַּר גַּנָּבְתָּא", עַל שֵׁם שֶׁכָּתוּב (בראשית ל"א:י"ט): "וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת הַתְּרָפִים", וְהָיוּ מַכִּים אוֹתוֹ עַל כְּתֶפָיו. וּלְפִי שֶׁהָיוּ חוֹשְׁדִים אוֹתוֹ וְאֵין בּוֹ, זָכָה שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה בְּחֶלְקוֹ, זֶהוּ שֶׁכָּתוּב (דברים ל"ג:י"ב-י"ג): "וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן". וּמַה שֶּׁכָּתוּב "וַיִּקְרָעוּ שִׂמְלֹתָם", אַף בִּנְיָמִן בַּכְּלָל, וּלְפִי שֶׁהָיוּ חוֹשְׁדִים אוֹתוֹ וְהָיָה זַכַּאי, זָכָה וְלָקַח עֲטָרָה עַל זֶה, שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ מָרְדְּכַי שֶׁקָּרַע בְּגָדָיו עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּקְרַע מָרְדֳּכַי אֶת בְּגָדָיו". אֲבָל הֵם הָיוּ רְאוּיִים לָזֶה, שֶׁבִּסְבָתָם קָרַע אֲבִיהֶם אֶת בְּגָדָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל"ז:ל"ד): "וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו". וְהִנֵּה הָעִנְיָן "מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה" הֵן לְשָׁכָר. וּמַה שֶּׁקָּרְעוּ אֲחֵי יוֹסֵף שִׂמְלוֹתָם הַכֹּל הָיָה עַל יְדֵי מְנַשֶּׁה, שֶׁהֲרֵי מַה שֶּׁכָּתוּב: "וַיִּצְו אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ", מְנַשֶּׁה הָיָה. וּלְפִי שֶׁהוּא עָשָׂה כָּל הָעִנְיָן הַזֶּה וְהָיָה שָׁלִיחַ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וּלְהִתְעוֹלֵל עֲלֵיהֶם בַּגָּבִיעַ, וְהָיָה סִבָּה שֶׁקָּרְעוּ שִׂמְלוֹתָם, לְכָךְ נִקְרְעָה נַחֲלָתוֹ, חֶצְיָהּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְחֶצְיָהּ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן.

יד **וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה.** כָּל הָעֲשָׂרָה וּבִנְיָמִן עִמָּהֶם גַּם כֵּן, כְּדֵי לְקַיֵּם "וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי".

טז **מַה נֹּאמַר לַאדֹנִי.** בְּכֶסֶף רִאשׁוֹן. **מַה נְּדַבֵּר** עַתָּה בַּגָּבִיעַ. **וּמַה נִּצְטַדָּק** וּמַה טַּעֲנָה נִטְעַן וְנִצְטַדֵּק. **הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ.** הִצְדִּיקוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין וְאָמְרוּ: יָדַעְנוּ כִּי נְקִיִּים אֲנַחְנוּ מִכָּל זֶה, אֲבָל אֲנַחְנוּ חַיָּבִין מִמָּקוֹם אַחֵר, וּמִלִּפְנֵי ה' יִתְעַלֶּה יָצָא הַמְקַטְרֵג לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ. **הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ.**

יז **חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת.** כִּי שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ אֲנִי, וְחָלִילָה לִי מֵעֲשׂוֹת חָמָס לָכֶם. **וְנִרְאָה** כִּי דַּעַת יוֹסֵף הָיְתָה כִּי חִיּוּב הָעֲשָׂרָה אֲשֶׁר נִמְצֵאת גְּנֵבָה בְּיַד אַחַד מֵהֶם אֵינוֹ אֶלָּא כְּשֶׁהֵם מִתְאַסְּפִים כֻּלָּם בְּיַחַד לִגְנֹב וְלָקַח אֶחָד מֵהֶם אֶת הַגְּנֵבָה לְדַעַת כֻּלָּם, אָז יִתְחַיְּבוּ, אֲבָל כְּשֶׁנִּמְצְאָה הַגְּנֵבָה בְּיַד אֶחָד מֵהֶם, הוּא לְבַדּוֹ חַיָּב מִיתָה וְהָאֲחֵרִים פְּטוּרִין, כִּי אוּלַי לֹא יָדְעוּ בַּגְּנֵבָה. וְעַל כֵּן אָמְרוּ הֵם: "הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי", אָנוּ קוֹנְסִים אֶת עַצְמֵנוּ לִהְיוֹת עֲבָדִים לַאדֹנִי, זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: "גַּם אֲנַחְנוּ", כְּלוֹמַר גַּם אֲנַחְנוּ הַנְּקִיִּים שֶׁלֹּא יָדַעְנוּ בַּגְּנֵבָה, "גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ" אָנוּ מְקַבְּלִים עַל עַצְמֵנוּ לִהְיוֹת הַדִּין שָׁוֶה בָּנוּ כְּאִלּוּ יָדַעְנוּ בַּגְּנֵבָה. וְהֵשִׁיב יוֹסֵף: "חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת" לָקַחַת אֶתְכֶם לַעֲבָדִים, כִּי אוּלַי לֹא יְדַעְתֶּם בַּגְּנֵבָה, אֲבָל הָאִישׁ הַנִּמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא חַיָּב מִיתָה, וְזֶהוּ שֶׁהוֹסִיף: "הוּא", אֲבָל אֵינִי רוֹצֶה לַהֲמִיתוֹ אֶלָּא "הוּא יִהְיֶה לִי עָבֶד", "וְאַתֶּם" הַנְּקִיִּים "עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם".

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, מַה שֶּׁנִּתְחַכְּמָה פָּרָשָׁה זֹאת בְּפָסוּק "עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם", זֶה רֶמֶז לַעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת, אֲשֶׁר עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם אַחַר שֶׁנִּתְלַבְּנוּ וְנִצְרְפוּ מֵחֶטְאוֹ שֶׁל יוֹסֵף.

וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי כְּתֹנֶת הַפַּסִּים הָיָה תְּחִלַּת הַסִּבּוֹת וְרֹאשִׁית גִּלְגּוּל הַדְּבָרִים, וְנֶחְשַׁב לָהֶם לְאַכְזָרִיּוּת גָּדוֹל מַה שֶּׁטָּבְלוּ הַכְּתֹנֶת בְּדַם הַשָּׂעִיר וְאָמְרוּ לַאֲבִיהֶם

״זֹאת מָצָאנוּ״, לְפִיכָךְ הָיָה הָעֹנֶשׁ בָּהֶם בְּגוּפָם, שֶׁהִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד בָּהֶם אַחֲרֵי מוֹת יוֹסֵף מִיָּד, וְאַחַר זְמַן בַּהֲרוּגֵי מַלְכוּת שֶׁנִּדּוֹנוּ בְּגוּפוֹתָם, כִּי הַגּוּף כְּתֹנֶת לַנֶּפֶשׁ. וְעַל כֵּן תִּמְצָא בְּפָרָשָׁה זוֹ עֶשֶׂר פְּעָמִים ״הָאֲנָשִׁים״, לְרָמֹז עַל עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת, וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״אֲחֵי יוֹסֵף״ אוֹ ״בְּנֵי יַעֲקֹב״. וְאֵלּוּ הֵם: ״וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת״, ״הָבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים״, ״כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים״, ״וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים״, ״וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים״, ״וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים״, ״וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים״, ״אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים שֻׁלְחוּ״, ״אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים״ – חֲרֵי עֶשֶׂר פְּעָמִים ״אֲנָשִׁים״. וְאֵלּוּ הֵם עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֱלִישָׁע כֹּהֵן גָּדוֹל, רַבִּי עֲקִיבָא בֶּן יוֹסֵף, רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא, רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן תְּרַדְיוֹן, רַבִּי יְשֵׁבָב הַסּוֹפֵר, רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן דָּמָא, רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חֲכִינַאי, רַבִּי חוּצְפִּית הַמְּתֻרְגְּמָן, רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ. עֲלֵיהֶם אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים ט׳:י״ג): ״כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים״. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁלֹּא הָיוּ בִּזְמַן אֶחָד וְלֹא נִדּוֹנוּ כֻּלָּן בְּיַחַד.

וְכֵן תִּמְצָא בְּפִרְקֵי הֵיכָלוֹת: אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: אוֹתוֹ הַיּוֹם חֲמִישֵׁי בְּשַׁבָּת הָיָה, כְּשֶׁבָּאַת הַשְּׁמוּעָה מִכְּרַךְ גָּדוֹל שֶׁבְּרוֹמִי שֶׁצִּוָּה לוּפִּינוּס קֵיסָר וְתָפְשׂוּ אַרְבָּעָה אֲנָשִׁים אִלּוּ מֵאֲבִירֵי יִשְׂרָאֵל: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֱלִישָׁע, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן דָּמָא, וְרַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא, וּמָאתַיִם וּשְׁמוֹנָה אֲלָפִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מִירוּשָׁלַיִם פְּרִיזִין שָׁלָהֶם. וְכֵיוָן שֶׁרָאָה רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה גְּזֵרָה זוֹ, עָמַד וְהוֹרִידָנִי לַמֶּרְכָּבָה, וּבִקַּשְׁתִּי שְׁאֵלָה מִסּוּרִיאֵל שַׂר הַפָּנִים, וְאָמַר לִי: עֲשָׂרָה נִכְתְּבוּ בְּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה וְנִתְּנוּ לוֹ לְסַמָּאֵ״ל הָרָשָׁע שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וְאָמְרוּ לוֹ: לֵךְ וְהַכְחֵד מֵאֲבִירֵי יִשְׂרָאֵל כָּל נֶחְמָד טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף״, לְהַשְׁלִים גְּזֵרַת (שמות כ״א:ט״ז) ״וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת״, וּשְׁמוּרָה לוֹ לְהַנָּקֵם מִמֶּנּוּ עַד שֶׁתַּגִּיעַ (ישעיהו כ״ד:כ״א) ״יִפְקֹד ה׳ עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם״, בִּגְדָיִים וּכְלֵשִׁים שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים. אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: כָּל הַהַתְרָאוֹת הַלָּלוּ וְכָל הַתְּנָאִין הַלָּלוּ הִתְרוּ בוֹ וְהִתְנוּ עִם סַמָּאֵ״ל הָרָשָׁע, וְהוּא אָמַר ״קַבַּלְתִּי עָלַי״, וַיִּבְחַר עֲשָׂרָה מֵאֲבִירֵי יִשְׂרָאֵל. אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: מֶה עָשָׂה זְהוֹרִיאֵל ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לַסּוֹפֵר: כְּתֹב גְּזֵרוֹת וּמַכּוֹת גְּדוֹלוֹת קָשׁוֹת וַעֲזוּת וּמְבֹהָלוֹת וְנוֹרָאוֹת וּכְבֵדוֹת עַל רוֹמִי, מִפְּנֵי חֲמָה שֶׁנִּתְמַלֵּא עַל סַמָּאֵ״ל הָרָשָׁע, שֶׁקִּבֵּל עָלָיו כָּל הַתְּנָאִים הַלָּלוּ, אֶלָּא מִיָּד נָטַל נְיָר וְכָתַב עָלָיו: נְקָמָה זוֹ עֲתִידָה וּשְׁמוּרָה לְרוֹמִי הָרָשָׁעָה, תַּעֲלֶה עָנָן אֶחָד וְתַעֲמֹד לְמַעְלָה מֵרוֹמִי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וְיֵרֵד שְׁחִין לַח עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל הַכֶּסֶף וְעַל הַזָּהָב וְעַל הַפֵּרוֹת וְכָל מִינֵי מַתָּכוֹת, וְאַחֲרֵי כֵן תַּעֲלֶה עָנָן אַחֵרֶת וְתִדְחֶה אֶת חֲבֶרְתָּהּ, וְתַעֲמֹד בִּמְקוֹמָהּ שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים אֲחֵרִים, וְיֵרֵד נֶגַע צָרַעַת וְסַפַּחַת וּבַהֶרֶת וְכָל מִינֵי נְגָעִים עַל רוֹמִי הָרְשָׁעָה, עַד שֶׁתָּבֹא שָׁעָה שֶׁיֹּאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ: הֵילָךְ רוֹמִי הָרְשָׁעָה בִּפְרוּטָה, הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ, וְיֹאמַר לוֹ: אֵינָהּ מִתְבַּקֶּשֶׁת לִי. עַד כָּאן בְּפִרְקֵי הֵיכָלוֹת.

אֲבָל יֵשׁ לִתְמֹהַּ מִמַּה שֶּׁכָּתוּב כִּי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן הֶחֱלַף בְּלוּפִּינוּס קֵיסָר וְלוּפִּינוּס קֵיסָר הוּא שֶׁנִּשְׂרַף, וְכֵן כָּל הַשָּׁאָר, כִּי כֵן כָּתוּב שָׁם: ״וּכְמַדָּה זֹאת לְכָל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל״. וְשָׁמַעְתִּי בָּזֶה כִּי כְּשֶׁם שֶׁהֶחֱלַף יִצְחָק בְּאֵיל וְהֻקְרַב וּכְאִלּוּ עָקַד וְנִשְׁרַף בְּאֵשׁ הֻקְרַב וּכְאִלּוּ עָפְרוֹ צָבוּר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, כֵּן הֶחֱלִפוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל בַּאֲחֵרִים, וְכֵיוָן שֶׁטָּעֲמוּ טַעַם מִיתָה בְּמַה שֶׁנִּתְפַּשּׁוּ וְנִגְמַר דִּינָם לְכָךְ הֵם קִבְּלוּ עָנְשָׁם וַהֲרֵי זֶה כְּאִלּוּ נֶהֱרְגוּ. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב: ״וְשִׂים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ״, יִרְמֹז אֶל הָעָנָן הַזֶּה, כִּי הַכָּתוּב הִמְשִׁיל אֶת הַנֶּפֶשׁ לְכֶסֶף צָרוּר וְהַגּוּף לְאַמְתַּחַת, כִּי הוּא אַמְתַּחַת הַנֶּפֶשׁ. וְכֵן לְפִי דַּעְתִּי מַה שֶּׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה ״כִּי עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַּעֲמָיִם״, רָמַז לְמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (איוב ל״ד:ל״ו): ״עַל תֻּשֵּׁבֹת בְּאַנְשֵׁי אָוֶן״, וּכְתִיב (איוב ל״ג:כ״ט): ״פַּעֲמַיִם שָׁלֹשׁ עִם גָּבֶר״, וְהוּא מַאֲמַר יְהוּדָה שֶׁהִתְחִיל בְּמִצְוַת יִבּוּם תְּחִלָּה. וְהֶבֵן הֵיטֵב כִּי מִזֶּה הִזְכִּיר בַּסּוֹף ״וַיַּשֵּׁבוּ הָעִירָה״ וְהָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר ״וַיַּשֵּׁבוּ מִצָּרָיְמָה״, אֲבָל הוּא מִלְּשׁוֹן ״עִיר קְטַנָּה״, וְהַמַּשְׁכִּיל יָבִין. וּמִפְּנֵי זֶה נֶחְתְּמָה הַפָּרָשָׁה

וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם. וְהָיָה יָכוֹל לוֹמַר ״לְכוּ לְשָׁלוֹם לְדַרְכְּכֶם״, אֲבָל הַפָּרָשָׁה מְבֹאֶרֶת בְּאַחֵי יוֹסֵף לְשָׁעָה, וְרוֹמֶזֶת לַעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת לְדוֹרוֹת, אֲשֶׁר עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וְכֵן דָּרְשׁוּ רז״ל חַכְמֵי הָאֱמֶת ז״ל: עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לַעֲמֹד בִּמְחִצָּתָן, וְכֵן הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיהו ס״ד:ג׳): ״עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה לוֹ״.

יח ״מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר עֶצֶב יַעֲלֶה אָף״ (משלי טו, א)

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם יַזְהִיר בַּכָּתוּב הַזֶּה עַל הָאָדָם לְגַדֵּל נַפְשׁוֹ וּלְהַרְגִּיל טִבְעוֹ וּלְשׁוֹנוֹ בְּמַעֲנֶה רַךְ, כִּי הַמַּעֲנֶה הָרַךְ יַשְׁקִיט וְיַנִּיחַ כַּעַס הַכּוֹעֵס, וְהַדְּבָרִים הַמַּעֲצִיבִים שֶׁהֵם בְּהֶפֶךְ מַעֲנֶה רַךְ הֵם יוֹלִידוּ הַכַּעַס וְהַחֵמָה.

וְדָבָר יָדוּעַ כִּי הַדִּבּוּר יֵשׁ לוֹ כֹּחַ גָּדוֹל הֵן לְהֶפְכּוֹ, וְהוּא עִקַּר הֲוָיַת הָאָדָם כַּפְּרִי הַזֶּה שֶׁהוּא עִקַּר הָאֵילָן, וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (בראשית ב׳:ז׳): ״וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה״, בְּאוּרוֹ שֶׁעִקַּר הֲוָיַת הָאָדָם בִּשְׁבִיל ״נֶפֶשׁ חַיָּה״, שֶׁהִיא הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת, וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס ״לְרוּחַ מְמַלְלָא״. וְעַל כֵּן נִקְרָא הַדִּבּוּר ״פְּרִי״, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיהו נ״ז:י״ט): ״בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם״, כִּי הַדִּבּוּר פְּרִי שְׂפָתַיִם. וּמַה שֶּׁיֵּחַס הַכָּתוּב הַדִּבּוּר לַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, מִפְּנֵי שֶׁהַדִּבּוּר הוּא נֶאֱצָל מִכֹּחַ הַשֵּׂכֶל, שֶׁהוּא מִצַּד הַנֶּפֶשׁ הַמְדַבֶּרֶת שֶׁבָּאָדָם, כִּי הַבְּהֵמוֹת שֶׁאֵין לָהֶם שֵׂכֶל אֵין לָהֶם דִּבּוּר, וְעִם הַדִּבּוּר יֵשׁ לוֹ לָאָדָם יִתְרוֹן עַל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (איוב ל״ה:י״א): ״מַלְּפָנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמָנוּ״.

וַיֵּשׁ בַּדִּבּוּר שְׁנֵי דְּרָכִים, דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְדֶרֶךְ הַמָּוֶת, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (משלי י״ח:כ״א): ״מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ״. וְזֶה אַזְהָרָה לְמִי שֶׁהוּא בַּעַל

דְּבָרִים, אוֹ בְּדִבְרֵי תּוֹרָה וְעִנְיְנֵי הַמִּצְוֹת שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַחַיִּים, אוֹ בְּלָשׁוֹן הָרָע וּשְׁאָר הָעֲבֵרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּדִּבּוּר שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַמָּוֶת. וּבָא שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְאָמַר כִּי לְפִי רִבּוּי דְּבָרָיו בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב יִהְיֶה פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה׳, וְיִהְיֶה לוֹ שָׂכָר טוֹב הַרְבֵּה, וּלְפִי רִבּוּי דְּבָרָיו בְּדֶרֶךְ הָרָע יִהְיֶה פִּרְיוֹ מַר וָרָע וְיִהְיֶה לוֹ עֹנֶשׁ הַרְבֵּה. וּמִפְּנֵי שֶׁהַדִּבּוּר הוּא עִקַּר גְּדוֹל בָּאָדָם לְהוֹשִׁיעַ נַפְשׁוֹ וְגוּפוֹ אוֹ לְהַאֲבִידוֹ, בָּא שְׁלֹמֹה וְלִמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם שֶׁיִּהְיוּ מַחֲזִיקִים בַּמִּדָּה זוֹ שֶׁל מַעֲנֵה רַךְ כִּי הוּא יָשִׁיב חֵמָה, וַאֲפִלּוּ חֲמַת הַמֶּלֶךְ שֶׁכָּתוּב (משלי ט״ז:י״ד): ״חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת״.

וְהַנָּה יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב הֶחֱזִיק בַּמִּדָּה הַזֹּאת, שֶׁדִּבֵּר לְיוֹסֵף בְּלָשׁוֹן רַכָּה וְעַל כֵּן הֵשִׁיב חֲמָתוֹ שֶׁהָיָה מַרְאֶה לָהֶם שֶׁהוּא כּוֹעֵס עַל דְּבַר הַגְּבִיעַ.

וַיִּגַּשׁ כִּי לֹא הָיָה רָאוּי כַּעַס לְיוֹסֵף הַמַּעֲלִיל אוֹתָם בְּעִנְיַן הַגְּבִיעַ כִּי אִם לִיהוּדָה וְיֶתֶר אֶחָיו הַנִּקְרִים שֶׁהָיוּ מִתְנַצְּלִים וְלֹא שָׁוָה לָהֶם, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיָה יְהוּדָה חָכָם גָּדוֹל וְגִבּוֹר בִּגְבוּרַת הַגּוּף וּבִגְבוּרַת הַנֶּפֶשׁ שֶׁכָּבַשׁ אֶת יִצְרוֹ וְלֹא כָּעַס, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה רָאוּי לָהֶם לִכְעֹס רָאָה יְהוּדָה כִּי עַתָּה לֹא הָיָה מָקוֹם לִכְעֹס אֲבָל הָיָה צָרִיךְ לְמַעֲנֵה רַךְ כְּדֵי לְהָשִׁיב חֲמַת הָאָדוֹן יוֹסֵף. וְעַל כֵּן נִגַּשׁ אֵלָיו לְהִתְוַכֵּחַ עִמּוֹ, וְרָצָה לְגַלְגֵּל הָעִנְיָנִים כֻּלָּן שֶׁאֵרְעוּ לָהֶם עִמּוֹ עַד עַתָּה וְכֻלָּן לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: לְדִין, לְפִיּוּס, וּלְמִלְחָמָה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב:

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה. מָצִינוּ לְשׁוֹן ״הַגָּשָׁה״ מְשֻׁמָּשֶׁת לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: דִּין וּפִיּוּס וּמִלְחָמָה. דִּין, הוּא שֶׁכָּתוּב (דברים כ״ה:א׳): ״וְנִגְּשׁוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם״. פִּיּוּס, הוּא שֶׁכָּתוּב (יהושע י״ד:ו׳): ״וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי יְהוּדָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ״. לְמִלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב י׳:י״ג): ״וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה״. וְהִנֵּה יְהוּדָה כֻּוֵּן לִשְׁלָשְׁתָּם, וּמִזֶּה אָמַר ״בִּי אֲדֹנִי״, כְּמִי שֶׁבָּא וּכְלֵי מִלְחַמְתּוֹ בְּיָדוֹ וְהוּא עֲרוּךְ מִלְחָמָה, וְאוֹמֵר: בִּי תִּמְצָא כָּל מַה שֶּׁתִּרְצֶה, אִם לְדִין אִם לְפִיּוּס אִם לְמִלְחָמָה.

אוֹ יֹאמַר ״בִּי אֲדֹנִי״, הֶעָוֹן בִּי, מִפְּנֵי שֶׁנִּמְצָא עָוֹן הַגְּבִיעַ לְבִנְיָמִן וְאֵין לִיהוּדָה וְאֶחָיו בָּזֶה עָוֹן אֲשֶׁר חִטְא זוֹלָתִי לְבִנְיָמִן לְבַדּוֹ, עַל כֵּן יְחֻלֶּה פָּנָיו לֵאמֹר לוֹ שֶׁלֹּא יָשִׂים הֶעָוֹן בְּבִנְיָמִן כִּי אִם בּוֹ, וּכְשֶׁיְּעַכֵּב אוֹתוֹ כְּאִלּוּ נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ וְשֶׁיִּפְטֹר לְבִנְיָמִן, כִּי זֹאת שְׁאֵלָתוֹ שֶׁל יְהוּדָה בְּכָל סִפּוּרֵי דְּבָרָיו וְהוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה מְבַקֵּשׁ, שֶׁעָלָיו אָמַר ״יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר״, כִּי הַדָּבָר הַזֶּה הוּא חֲלִיפֵי בִּנְיָמִן בּוֹ.

וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ. כְּלוֹמַר כְּשֶׁאֲנִי אוֹמֵר לִפְטֹר לְבִנְיָמִן הֶחָשׁוּד וְלִתְפֹּשׂ אוֹתִי שֶׁאֲנִי נָקִי, טַעֲנָה יֵשׁ לִי בָּזֶה, כִּי אִישׁ כָּמוֹךָ נָגִיד וּמְצַוֶּה לְאֻמִּים כְּפַרְעֹה, רָאוּי לְךָ שֶׁתִּשְׁמַע טַעֲנוֹתַי וְהַסְּבָּה שֶׁעָלֶיהָ אֲנִי אוֹמֵר לְךָ כָּזֹאת לְתִפֹּס הַנָּקִי וְלִפְטֹר הֶחָשׁוּד. וּמְסַפֵּר טַעֲנוֹתָיו וְהוֹלֵךְ כִּי זֹאת לוֹ בְּסִבַּת הֶעָרְבוּת שֶׁעָשָׂה עָלָיו, וּמַתְחִיל לְהַזְכִּיר רִאשׁוֹנוֹת: ״אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו״.

יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר. נָטַל רְשׁוּת מִמֶּנּוּ שֶׁיּוּכַל לְדַבֵּר לְפָנָיו. וְהִתְחִיל לְדַבֵּר בְּלָשׁוֹן רַכָּה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (משלי כ״ה:ט״ו): ״בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר גֶּרֶם״, וּכְתִיב (משלי ט״ו:א׳): ״מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה״. וְדִבְרֵי יְהוּדָה בְּפָרָשָׁה זוֹ הֵם דִּבְרֵי וּכוּחִין שֶׁמִּתְוַכֵּחַ עִם יוֹסֵף, וּמִתּוֹךְ חָכְמָתוֹ שֶׁל יְהוּדָה רָצָה לְגַלְגֵּל עַתָּה קָצַת מִן הָעִנְיָנִים שֶׁאֵרְעוּ לָהֶם עִמּוֹ כְּדֵי לְהָעִיר רַחֲמָיו וּכְדֵי שֶׁיִּתְפַּיֵּס אֵלָיו בִּרְבּוּי תַּחֲנוּנָיו, כִּי חָשַׁב שֶׁהָיָה יָרֵא אֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר לָהֶם (בראשית מ״ב:י״ח-י״ט): ״אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא״. וְעַל כֵּן אָמַר:

אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו לֵאמֹר כְּלוֹמַר לֹא מֵעַצְמֵנוּ רַק מֵאֲנָס הִגִּדְנוּ בְּאָחִינוּ זֶה, מִפְּנֵי שְׁאֵלַת אֲדֹנִי, וְלֹא הוֹדִינוּ גַּם לְהוֹרִידוֹ לְפָנֶיךָ כְּמַצָּוָתְךָ הָרִאשׁוֹנָה, רַק אָמַרְנוּ כִּי ״לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אָבִיו״. אֲבָל לְפִי שֶׁאָמַרְתָּ ״לֹא תֹסִיפוּ לִרְאוֹת פָּנָי״, הֻצְרַכְנוּ לַהֲבִיאוֹ בְּנַפְשֵׁנוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב, וְהֻצְרַךְ אָבִינוּ לְשַׁלְּחוֹ עִמָּנוּ עַל כָּרְחוֹ בְּדָאָגָה גְּדוֹלָה. וְעַתָּה בִּרְאוֹתוֹ ״כִּי אֵין הַנַּעַר״, יָמוּת בְּנַפְשׁ מָרָה.

וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ. כִּנּוּי, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר ״וְהוֹרַדְתָּ״. אוֹ יֹאמַר ״וְהוֹרִידוּ״, כִּי הֵם הַגּוֹרְמִים. וּלְכָךְ תִּפֹּל נָא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ שֶׁתִּתְחַסֵּד עִמָּנוּ וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל הַזָּקֵן, וְקַח אוֹתִי מִן הַחֶטְא, כִּי טוֹב אֲנִי מִמֶּנּוּ לְכָל דָּבָר, וּלְךָ תִּהְיֶה עֶדְקָה, וְנִמְצֵאתָ אַתָּה עוֹשֶׂה כַּמָּה טוֹבוֹת: תִּקְנֶה עֶבֶד טוֹב מִמֶּנּוּ, וּתְקַיֵּם נֶפֶשׁ הַזָּקֵן, וְתַצִּיל אוֹתִי מִן הַחֶטְא, כִּי אֵין תַּקָּנָה בְּלֹא זֹאת.

וְעַתָּה יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְגוֹ׳ כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי. כְּלוֹמַר טוֹב לִי שֶׁאֶהְיֶה עֶבֶד עוֹלָם מִמַּה שֶּׁאֶעֱלֶה אֶל אָבִי מִבַּלְעֲדֵי הַנַּעַר.

וּבַמִּדְרָשׁ: ״וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה״, עָמַד הָאַרְיֵה כְּנֶגֶד הַשּׁוֹר, יְהוּדָה נִקְרָא אַרְיֵה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ט:ט׳): ״גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה״, יוֹסֵף נִקְרָא שׁוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:י״ז): ״בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ״. ״וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי״, אַל תַּעֲבִיר עָלֵינוּ מִדַּת הַדִּין. ״יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי״, יִכָּנְסוּ דְּבָרַי בְּאָזְנֶיךָ, זְקֻנָתוֹ שֶׁל זֶה, עַל יְדֵי שֶׁעָבְקָה פְּרִעָה לְיָלָה אֶחָד – לָקָה הוּא וּבֵיתוֹ בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י״ב:י״ז): ״וַיְנַגַּע ה׳ אֶת פַּרְעֹה״ וְגוֹ׳, הַזֶּהֶר שֶׁלֹּא תִּלְקֶה. אִמּוֹ שֶׁל זֶה לֹא מֵתָה אֶלָּא מִקִּלְקֻלְתּוֹ שֶׁל אָבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״א:ל״ב): ״עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה״, הִזָּהֵר שֶׁלֹּא תָּחוּל עָלֶיךָ קְלָלָה. שְׁנַיִם מִמֶּנּוּ נִכְנְסוּ לִכְרַךְ שְׁכֶם וְהֶחֱרִיבוּהוּ בִּשְׁבִיל נְקֻבָה, וְכָאן בִּשְׁבִיל זָכָר, כָּל שֶׁכֵּן עַל אַכְסַנְיָא שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ג:י״ב): ״חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם״. ״כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה״, מַה פַּרְעֹה גּוֹזֵר וְאֵינוֹ מְקַיֵּם אַף עַתָּה גּוֹזֵר וְאֵינְךָ מְקַיֵּם, וְכִי זוֹ הִיא שִׂימַת עַיִן שֶׁאָמַרְתָּ ״וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו״? מַה פַּרְעֹה לָהוּט אַחַר הַזְּכָרִים אַף אַתָּה לָהוּט אַחַר הַזְּכָרִים. מַה פַּרְעֹה מֶלֶךְ וְאַתָּה שֵׁנִי לוֹ, כָּךְ אַבָּא מֶלֶךְ בָּאָרֶץ וַאֲנִי שֵׁנִי לוֹ. וְאִם שׁוֹלֵף אֲנִי חַרְבִּי – מִמְּךָ אֲנִי מַתְחִיל, וּמְסַיֵּם אֲנִי בְּפַרְעֹה רַבְּךָ.

כב **וְעָזַב אֶת אָבִיו וָמֵת.** יָמוּת הַנַּעַר בְּבוֹאוֹ בַּדֶּרֶךְ, מִצַּד שֶׁהוּא מְעֻנָּג וָרָךְ וְלֹא נִסָּה שֶׁיִּבָּא אֹרַח בִּרְגָלָיו. וְיִכְלֹל עוֹד מַה שֶּׁיָּמוּת גַּם אָבִיו מִצַּעַר בְּנוֹ. וּבָא לְלַמֵּד בָּזֶה כִּי חַיֵּי הָאָב תְּלוּיִים בְּחַיֵּי הַנַּעַר. וְכֵן בֹּאַר אַחַר כָּךְ כִּי מִצַּד שֶׁנֶּפֶשׁ יַעֲקֹב קְשׁוּרָה בְּנֶפֶשׁ הַנַּעַר, אִם אוּלַי יִקָּרֶה לוֹ אָסוֹן לַנַּעַר – יָמוּת גַּם אָבִיו, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהָיָה כִרְאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנַּעַר וָמֵת".

כג **יָלָדָה לִי אִשָּׁתִי.** הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר "יָלְדָה רָחֵל", אֲבָל הָעִנְיָן כִּי לֹא לָקַח אִשָּׁה מִדַּעְתּוֹ כִּי אִם רָחֵל, וְלָכֵן יֹאמַר עָלֶיהָ "אִשְׁתִּי", כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא נוֹלַד לִי מֵאִשָּׁה שֶׁהִיא אִשְׁתִּי בִּרְצוֹנִי רַק שְׁנַיִם, וְשָׁמְתִּי עֲלֵיהֶם אַהֲבָתִי כְּאִלּוּ הֵם יְחִידִים וְהַשְּׁאָר כִּבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים הֵם אֲלַי. וְזֶהוּ שֶׁמַּקְדִּים הַכָּתוּב בְּכָל מָקוֹם רָחֵל לְלֵאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (רות ד׳:י״א): "כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶן אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל", (בראשית ל״א) "וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה", כִּי עִקַּר הַבַּיִת הָיְתָה רָחֵל. וּבָפָרָשָׁה זוֹ כָּתוּב: "בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב", וּבְלֵאָה לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב כֵּן. כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

לב **כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר.** נִכְנַסְתִּי עָרֵב בִּשְׁבִילוֹ וְקִבַּלְתִּי עָלַי תְּנַאי מַה שֶּׁאֵין לוֹ פְּדִיוֹן כָּל הַיָּמִים, כָּל אַחַי מִבַּחוּץ וַאֲנִי מִבִּפְנִים לִהְיוֹת מְגֻדֶּה בִּשְׁנֵי עוֹלָמוֹת, וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר "כָּל הַיָּמִים" – בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב (דברים ו׳:כ״ד): "לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים" שֶׁפֵּרוּשׁוֹ כֵּן.

וְנַרְאֶה כִּי כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן "אֵלֶיךָ" הָיָה רָאוּי לוֹמַר "וְחָטָאתִי לְךָ", וְעוֹד, כִּי כֵן אָמַר לוֹ (בראשית מ״ג:ט׳): "אִם לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים", אֲבָל אָמַר "וְחָטָאתִי לְאָבִי", כְּאִלּוּ אָמַר "וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים", וְיִכְלֹל יַעֲקֹב אָבִיו וְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם, כִּי מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר לָהֶם "אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא" לְכָךְ יוֹדִיעֲנוּ יְהוּדָה כִּי נִקְשַׁר בָּזֶה בְּקֶשֶׁר חָזָק וְאָמִין לִהְיוֹת גּוֹזֵל אֲבוֹתָיו וְחוֹטֵא לִשְׁנֵיהֶם בִּשְׁנֵי עוֹלָמוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "כָּל הַיָּמִים", כְּלוֹמַר בְּכָל הַיָּמִים.

וּבַמִּדְרָשׁ: "כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר", זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ו׳:א׳): "בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ" וְגוֹ', דֶּרֶךְ הֶעָרֵב לִשְׁאֹל מִן הַלִּוָּה: "תִּרְצֶה שֶׁאֶתֵּן עָרֵב בִּשְׁבִילְךָ?" עַל זֶה אָמַר: "נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ", וְדֶרֶךְ הֶעָרֵב גַּם כֵּן שֶׁהוּא מוֹדֶה לַמַּלְוֶה בְּכָךְ, וְעַל זֶה אָמַר (שם): "נִלְכַּדְתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ". "עֲשֵׂה זֹאת אֱפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ", "רֵעֶיךָ" הַשֵּׁנִי מָלֵא, כְּלוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְרַפֵּס לִפְנֵי שְׁנֵיהֶם, לִפְנֵי הַמַּלְוֶה שֶׁיַּמְתִּין לוֹ וְלִפְנֵי הַלִּוֶּה שֶׁיּוֹצִיאֶנּוּ מִן הָעֲרֵבוּת. וְעַל מִי נֶאֱמַר מִקְרָא זֶה, עַל יְהוּדָה שֶׁהָיָה עָרֵב לְיַעֲקֹב אָבִיו, שֶׁאָמַר: "כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר". אָמַר לוֹ יוֹסֵף: כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה עָרַבְתָּ לְבִנְיָמִן, לָמָּה לֹא עָרַבְתָּ לְאָחִיךָ, שֶׁאֲנִי רוֹאֶה בִּגְבִיעִי שֶׁלִּי שֶׁאַתָּה מָכַרְתָּ לְאָחִיךָ בְּכֶסֶף וְצִעֲרְתָּ אֶת אָבִיךָ עַד שֶׁאָמַר "טָרֹף טֹרַף". כְּשֶׁשָּׁמַע יְהוּדָה צָעַק בְּקוֹל גָּדוֹל, אָמַר: "כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי" וְגוֹ'. אָמַר לוֹ: בֹּא וְנִתְוַכֵּח שְׁנֵינוּ, אֱמֹר מִלֶּיךָ וְסַדֵּר זַיְנֶךָ. אָמַר יְהוּדָה לְנַפְתָּלִי: לֵךְ וּרְאֵה כַּמָּה שְׁוָקִים בְּמִצְרַיִם. קָפַץ וְחָזַר וְאָמַר: שְׁנַיִם עָשָׂר. אָמַר יְהוּדָה לְאָחָיו: אֲנִי אַחֲרִיב מֵהֶם שְׁלֹשָׁה, טֹלוּ כָּל אֶחָד שׁוּק אֶחָד. אָמְרוּ לוֹ: יְהוּדָה, אֵין מִצְרַיִם כְּשֶׁכֻּלָּם, אִם תַּחֲרִיב מִצְרַיִם תַּחֲרִיב אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. אָמַר לוֹ: בַּתְּחִלָּה בָּאתָ עָלֵינוּ בַּעֲלִילָה וְאָמַרְתָּ לָנוּ "מְרַגְּלִים אַתֶּם", שְׁנִיָּה, "לִרְאוֹת אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם", שְׁלִישִׁית, גְּבִיעַ גְּנַבְתֶּם, אֲנִי נִשְׁבָּע בְּחַיֵּי אָבִי הַזָּקֵן וְאַתָּה נִשְׁבָּע בְּחַיֵּי פַרְעֹה הָרָשָׁע, אִם אֲנִי מוֹצִיא חַרְבִּי מִנַּרְתִּקָהּ אֲמַלֵּא כָּל מִצְרַיִם הֲרוּגִים. אָמַר לוֹ יוֹסֵף: אִם תּוֹצִיא חַרְבְּךָ אֲנִי כּוֹרְכָהּ עַל צַוָּארְךָ. אָמַר לוֹ יְהוּדָה: אִם אֶפְתַּח פִּי אֶבְלַע אוֹתְךָ. אָמַר לוֹ יוֹסֵף: אִם תִּפְתַּח פִּיךָ אֲנִי סוֹתְמָהּ בְּאֶבֶן. אָמַר יְהוּדָה: מַה נֹּאמַר לְאָבִי? אָמַר לוֹ יוֹסֵף: אֶמֹר לוֹ, הֲלַךְ הַחֶבֶל אַחַר הַדְּלִי. אָמַר לוֹ: דִּין שֶׁקֶר אַתָּה דָּן אוֹתָנוּ. אָמַר לוֹ: אֵין דִּין שֶׁקֶר אֶלָּא מְכִירַת אַחֵיכֶם. אָמַר יְהוּדָה: נוּרָא דִּשְׁכֶם דָּלוּק בְּלִבִּי. אָמַר לוֹ יוֹסֵף: נוּרָא דְּתָמָר כַּלְתְּךָ אֲנָא מְטַפֵּי. אָמַר יְהוּדָה: רָתַח אֲנָא וְלֵית מְהֵימָן לִי. אָמַר יוֹסֵף: רְתָחָא דִּידָךְ אֲנָא מְתַבַּר. אָמַר יְהוּדָה: עַכְשָׁיו אֲנִי צוֹבֵעַ שְׁוָקִים שֶׁבְּמִצְרַיִם בְּדָם. אָמַר לוֹ: צוֹבְעִים אַתֶּם כָּל יְמֵיכֶם, שֶׁכֵּן צְבַעְתֶּם כְּתֹנֶת אַחֵיכֶם בְּדָם וַאֲמַרְתֶּם לַאֲבִיכֶם "טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף". הִסְכִּימָה דַּעְתָּם לְהַחֲרִיב אֶת מִצְרַיִם. כֵּיוָן שֶׁרָאָה יוֹסֵף כֵּן, אָמַר, אֶתְוַדַּע לָהֶם וְלֹא יַחֲרִיבוּ מִצְרַיִם. מִיָּד: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף לְאֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם".

פרק מה

א **וְלֹא יָכוֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנִּצָּבִים עָלָיו.** נִרְאֶה מִזֶּה כִּי הַנִּצָּבִים עָלָיו שָׁהוּ שָׁם בְּבֵית הַמַּלְכוּת הָיוּ מְחַלִּים פָּנָיו בָּזֶה, מִפְּנֵי שֶׁנִּתְרַכֵּךְ לִבָּם לְתַחֲנוּגֵי יְהוּדָה, וְיַגִּיד הַכָּתוּב כִּי לֹא יָכוֹל יוֹסֵף לִסְבֹּל זֹאת וּלְחַזֵּק לִבּוֹ כְּנֶגֶד כֻּלָּם, וּמִפְּנֵי זֶה קָרָא: "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלָי", וְאַחֲרֵי כֵן "וַיִּתֵּן אֶת קֹלוֹ בִּבְכִי", כְּלוֹמַר בְּצֵאתָם, "וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה".

וּבַמִּדְרָשׁ: "וְלֹא יָכוֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק", אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי: בְּצָרָה גְּדוֹלָה הֵבִיא יוֹסֵף נַפְשׁוֹ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁאִלְמָלֵי הֲרָגוּהוּ אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לְהַצִּילוֹ וְאֵין כָּל בְּרִיָּה תּוֹבְעוֹ. וְלָמָּה אָמַר "הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלָי"? אָמַר, מוּטָב שֶׁאֶהֱרֹג וְלֹא אַלְבִּין פְּנֵיהֶם בָּרַבִּים.

ג **הַעוֹד אָבִי חָי.** תְּחִלַּת דִּבּוּרוֹ שָׁאַל לָהֶם עַל אָבִיו "הַעוֹד אָבִי חָי". **וְלֹא יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו.** לְבָשָׁם חֲרָדָה וְאִשְׁתָּקַל מִלּוֹלָם, מִפְּנֵי שֶׁמְּכָרוּ אוֹתוֹ לְעֶבֶד וְהָיוּ רוֹאִים אוֹתוֹ כְּמוֹ מֶלֶךְ. וְעוֹד נִבְהֲלוּ, כִּי יָרְאוּ לְנַפְשָׁם שֶׁמָּא יִגְמֹל לָהֶם רָעָה, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (שעיה יג): "וְנִבְהֲלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן".

וּבַמִּדְרָשׁ: אָמַר לָהֶם יוֹסֵף: לֹא כָּךְ אֲמַרְתֶּם – אָחִיו שֶׁל זֶה מֵת? אֲנִי קוֹרֵא אוֹתוֹ וְהוּא בָּא אֵצְלִי. וְהָיָה קוֹרֵא: "יוֹסֵף בֶּן יַעֲקֹב, בּוֹא אֵצְלִי; וְהָיוּ מִסְתַּכְּלִין בְּאַרְבַּע פְּנוֹת הַבַּיִת. אָמַר לָהֶם: מָה אַתֶּם מִסְתַּכְּלִים, "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם", מֵיָּד פָּרְחָה נִשְׁמָתָם "וְלֹא יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו". אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וַוי לָנוּ מִיּוֹם הַדִּין, וַוי לָנוּ מִיּוֹם תּוֹכָחָה; וּמַה יוֹסֵף כְּשֶׁאָמַר לְאֶחָיו "אֲנִי יוֹסֵף" לֹא יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אוֹתוֹ, כְּשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹמֵד לַדִּין עַל בְּרוֹאָיו – עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו י׳:ג׳): "וּמַה תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא", וּכְתִיב (מלאכי ג׳:ב׳): "וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאֹתוֹ".

ד **גְּשׁוּ נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ.** רָאָה אוֹתָם נִבְהָלִים וְנִרְתָּעִים לַאֲחוֹרֵיהֶם, אָמַר לָהֶם לְהִתְקָרֵב אֵלָיו כְּדֵי לְהַשְׁקִיט אֵימָה שֶׁנָּפְלָה עֲלֵיהֶם.

וּבַמִּדְרָשׁ: "גְּשׁוּ נָא אֵלַי", הֵרְאָה לָהֶם בְּרִית מִילָה. "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם", אַף עַל פִּי שֶׁמְּכַרְתֶּם אוֹתִי מִצְרַיְמָה – אֲחִיכֶם אֲנִי, אֵינִי מִשְׁתָּרֵר עֲלֵיכֶם כְּלָל.

י **וְתֵשַׁבְתְּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלָי.** גֹּשֶׁן קָרוֹב לְמִצְרַיִם הָיָה, וְהָיָה יוֹדֵעַ יוֹסֵף בְּאָבִיו שֶׁלֹּא יִרְצֶה לַעֲמֹד בְּעִיר מִצְרַיִם אֲשֶׁר שָׁם הַבִּירָה לַמַּלְכוּת, וְעַל כֵּן שָׁלַח לוֹ שֶׁיּוֹשִׁיבֵנוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. וּמַה שֶּׁכָּתוּב: "וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם פֶּן תִּוָּרֵשׁ," יֹאמַר שֶׁאִם תִּתְעַכֵּב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן תִּוָּרֵשׁ, וַאֲנִי אֵי אֶפְשָׁר לְכַלְכֵּלְךָ שָׁם, פֶּן יַחְשְׁדוּנִי אַנְשֵׁי הָאָרֶץ שֶׁאֲנִי שׁוֹלֵחַ שָׁם תְּבוּאָה לִמְכֹּר כְּדֵי לַעֲשׂוֹת שָׁם אוֹצְרוֹת כֶּסֶף וּמַטְמוֹנֵי מִסְתָּרִים, וְכִי רְצוֹנִי לָשׁוּב לְאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי; אֲבָל בְּבוֹא כֻּלְּכֶם לְגֹשֶׁן קָרוֹב לְמִצְרַיִם יֵדְעוּ הַכֹּל כִּי בָּאוּ אֵלַי אָבִי וְאַחַי, וְאָז יִתֵּן לִי הַמֶּלֶךְ רְשׁוּת, כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן ז"ל.

יב **וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִן.** הִשְׁוָה בִּנְיָמִן לִשְׁאָר אֶחָיו, לְלַמֵּד שֶׁאַהֲבָתָם שָׁוָה אֶצְלוֹ כְּאַהֲבַת בִּנְיָמִן שֶׁלֹּא הָיָה בִּמְכִירָתוֹ. **כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם.** בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. וְכָתַב הָרַמְבַּ"ן ז"ל כִּי זוֹ אֵינָהּ רְאָיָה שֶׁיְּדַבֵּר אָדָם אֶחָד בְּמִצְרַיִם בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְרַבִּים בְּמִצְרַיִם יוֹדְעִים אוֹתוֹ אַף כִּי הַמּוֹשֵׁל, כִּי מִנְהַג הַמְּלָכִים וְהַמּוֹשְׁלִים לָדַעַת הַלְּשׁוֹנוֹת. וְהָרְאָיָה הַגְּמוּרָה בְּהַזְכִּיר שְׁמוֹ וְעִנְיַן הַמְּכִירָה: "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי". אֲבָל כַּוָּנַת הַכָּתוּב לוֹמַר "וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִן", כִּי אֲנִי הַמּוֹשֵׁל וְהָאָדוֹן לְכָל מִצְרַיִם, הַמַּגִּיד לָכֶם מִפִּי כִּי אֲנִי אֲחִיכֶם, וּמְצַוֶּה אֶתְכֶם לְהוֹרִיד אֶת אָבִי לְכַלְכְּלוֹ.

וּבַמִּדְרָשׁ: "כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם", כְּפִי כֵּן לִבִּי. וְלֹא נִזְכַּר לֵב בַּכָּתוּב, אֲבָל דָּרְשׁוּ רז"ל כֵּן מִפְּנֵי שֶׁהָיָה יָכוֹל לוֹמַר "כִּי אֲנִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם", וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר "כִּי פִי" מִפְּנֵי שֶׁהַדִּבּוּר הַמּוּשָׁם בַּפֶּה הוּא כְּלִי הַלֵּב לְהוֹצִיא אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ, וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ: כְּפִי כֵּן לִבִּי.

יד **וַיִּפֹּל עַל צַוְּארֵי בִנְיָמִן אָחִיו.** יַגִּיד הַכָּתוּב כִּי יוֹסֵף נָפַל עַל צַוְּארֵי בִנְיָמִן, וּבִנְיָמִן גַּם כֵּן נָפַל עַל צַוָּארוֹ כְּמִנְהַג אַחִים בְּנֵי אֵם אַחַת שֶׁאַהֲבָתָם עַזָּה, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שיר השירים ח׳:א׳): "מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי", וּכְתִיב (דברים י"ג:ז׳): "כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶּן אִמֶּךָ". וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר "צַוְּארֵי" בִּלְשׁוֹן רַבִּים, יָדוּעַ כִּי הַצַּוָּאר שֶׁהוּא אֲחוֹרֵי הָאָדָם הוּא הַנִּקְרָא עֹרֶף, שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הַפָּנִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ירמיהו ב׳:כ"ז): "עֹרֶף וְלֹא פָנִים", וְשֶׁלִּפְנֵי הָאָדָם גַּם הַצְּדָדִים נִקְרָאִים צַוָּאר. וְעַל כֵּן הִזְכִּיר הַכָּתוּב "צַוְּארֵי" בִּלְשׁוֹן רַבִּים.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיִּפֹּל עַל צַוְּארֵי בִנְיָמִן אָחִיו", בָּכָה יוֹסֵף עַל שְׁנֵי מִקְדָּשִׁים שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִן וַעֲתִידִים לֵחָרֵב. וּמִפְּנֵי שֶׁהַצַּוָּאר בְּגֹבַהּ גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם הִמְשִׁיל בּוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהוּא בְּגֹבַהּ הָהָר. וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל מִשְׁכַּן שִׁילֹה שֶׁעֲתִיד לִהְיוֹת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְעָתִיד לֵחָרֵב.

טו **וַיְנַשֵּׁק לְכָל אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵיהֶם.** הוֹדִיעָם שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ עֲלֵיהֶם, וְדַעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ לְהֵיטִיב לָהֶם. "וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ", כִּי עַד עַתָּה נִטַּל מֵהֶם הַדִּבּוּר וְלֹא יָכְלוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו, וְעַתָּה נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּם וְדִבְּרוּ עִמּוֹ.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וַיְנַשֵּׁק לְכָל אֶחָיו", מִלְּמֵד שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה מְנַשְּׁקוֹ וּבוֹכֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְנַשֵּׁק לְכָל אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵיהֶם". וּכְשֶׁם שֶׁלֹּא פִּיֵּס אֶת אֶחָיו אֶלָּא מִתּוֹךְ בְּכִיָּה כָּךְ אֵין הַיְשׁוּעָה בָּאָה לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא מִתּוֹךְ בְּכִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ל"א:ט׳): "בִּבְכִי יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם".

טז **וְהַקּוֹל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה.** כְּבָר הָיוּ יוֹדְעִים כָּל מִצְרַיִם כִּי הָיוּ לְיוֹסֵף אַחִים נִכְבָּדִים בְּאֶרֶץ הָעִבְרִים, כִּי הִגִּיד לָהֶם, וְעַתָּה כְּשֶׁשָּׁמְעוּ בְּבוֹאָם, אָמַר: "וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו", כִּי מִתְּחִלָּה הָיָה לָהֶם לְחָרְפָּה לִמְשֹׁל עֲלֵיהֶם אִישׁ נָכְרִי, עֶבֶד מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ, וְעַתָּה שָׂמְחוּ שִׂמְחָה גְּדוֹלָה בִּרְאוֹתָם כִּי הוּא נִכְבָּד וְכָל בֵּית אָבִיו נִכְבָּדִים.

וּבַמִּדְרָשׁ: "וְהַקּוֹל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה", כֵּיוָן שֶׁהִכִּירוּ אֶחָיו לְיוֹסֵף בִּקְשׁוּ לְהָרְגוֹ, יָרַד מַלְאָךְ מִן הַשָּׁמַיִם וּפִזְּרָם לְאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה צָוַח יְהוּדָה בְּקוֹל גָּדוֹל וְנָפְלוּ כָּל חוֹמוֹת שְׁוָקִים שֶׁבְּמִצְרַיִם, וְהִפִּילוּ כָּל הַמַּעֲבָרוֹת, וְנָפַל יוֹסֵף מִכִּסְאוֹ, וְגִבּוֹרִים שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים עִמּוֹ נֶהְפְּכוּ פְּנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ד׳:י׳): "שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ", חֲוֵי אוֹמֵר: "וְהַקּוֹל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה", וְאֵין קוֹל זֶה אֶלָּא קוֹלוֹ שֶׁל יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל"ג:ז׳): "שְׁמַע ה׳ קוֹל יְהוּדָה".

יח **וְאִכְלוּ אֶת חֵלֶב הָאָרֶץ.** פַּרְעֹה נִבָּא וְלֹא יָדַע מַה נִּבָּא, וְכֵן אָמַר: "כִּי טוּב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא", רָמַז הַכָּתוּב לְמַה שֶּׁעֲתִידִים יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם בְּגְאֻלַּת מִצְרַיִם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות י"ב:ל"ו): "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם".

יט **וְאַתָּה צִוִּיתָה זֹאת עֲשׂוּ.** הָיָה יוֹדֵעַ פַּרְעֹה עַנְוְתָנוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְנֶאֱמָנוּתוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה שׁוֹלֵחַ כְּלוּם לְאָבִיו וּלְאֶחָיו זוּלָתִי אִם יְצַוֶּה עָלָיו, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לֵאמֹר לוֹ כֵּן בְּדֶרֶךְ צַוָּאָה.

כא **עֲגָלוֹת עַל פִּי פַּרְעֹה.** שָׁלַח לוֹ סִימָן, שֶׁפֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב״ וְגוֹ׳.

כב **וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף.** טַעַם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהָיוּ הָאַחִים חַיָּבִים בִּמְכִירָתוֹ ,כִּי עֲשָׂרָה פְּעָמִים שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים, שֶׁהֵם דְּמֵי עֶבֶד, הֵם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת. וְזֶה מְמַה שֶּׁאָמְרוּ: הַמּוֹכֵר עַבְדּוֹ לְגוֹי קוֹנְסִין אוֹתוֹ עַד עֲשָׂרָה בְּדָמָיו, כְּלוֹמַר בִּדְמֵי הָעֶבֶד, שֶׁהֵם שְׁלֹשִׁים.

וַחֲמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת. רָמַז לוֹ שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ מָרְדְּכַי הַצַּדִּיק שֶׁיָּצָא בַּחֲמִשָּׁה לְבוּשֵׁי מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ח׳:ט״ו): ״וּמָרְדֳּכַי יָצָא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן״, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב בּוֹ (אסתר ב׳:ה׳): ״בֶּן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי״, כִּי מִבִּנְיָמִן הָיָה.

כג **וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת.** כַּמִּנְחָה הַזֹּאת, כְּשֵׁם שֶׁנָּתַן צֵדָה לְאֶחָיו לַדֶּרֶךְ כָּךְ שָׁלַח לְאָבִיו לַדֶּרֶךְ. וּמַה שָּׁלַח? עֲשָׂרָה חֲמֹרִים וְעָשָׂר אֲתֹנֹת שֶׁיִּהְיוּ נוֹשְׂאִים הַמַּשָּׂא שֶׁלּוֹ, וְשָׁלַח הַמִּנְחָה הַזֹּאת זְכָרִים וּנְקֵבוֹת כַּמִּנְחָה שֶׁשָּׁלַח אָבִיו לְעֵשָׂו (בראשית ל״ב:ט״ו): ״עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים״.

בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן. ״בָּר״ זוֹ תְּבוּאָה, וְהוּא כּוֹלֵל חֲמֵשֶׁת הַמִּינִין. ״לֶחֶם״ אֵלּוּ מִינֵי קִטְנִיּוֹת, כְּגוֹן פּוֹל וַעֲדָשִׁים, שֶׁמֵּהֶם עוֹשִׂים לֶחֶם. ״וּמָזוֹן״ אֵלּוּ מִינֵי פֵּרוֹת שֶׁהֵן מָזוֹן לָאָדָם, כְּגוֹן תְּאֵנִים וְצִמּוּקִים וּתְמָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. וְדַע כִּי כָּל בָּר עוֹשִׂים מִמֶּנּוּ לֶחֶם, אֲבָל כָּל לֶחֶם אֵינוֹ מִן הַבָּר, וְכֵן כָּל לֶחֶם מָזוֹן אֲבָל כָּל מָזוֹן אֵינוֹ לֶחֶם.

כד **וַיְשַׁלַּח אֶת אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ.** כָּל אֶחָיו, רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְכָל הַשְּׁאָר וּבִנְיָמִן בִּכְלָלָם. וְהִנֵּה יְהוּדָה קַיֵּם תְּנָאוֹ בְּמַה שֶּׁנִּדַּר וְנִדָּה אֶת עַצְמוֹ ״אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ״, וּמַה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ עַל זֹאת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: כָּל אוֹתָן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הָיוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מְגֹלְגָּלִין בָּאָרוֹן – לְפִי שֶׁהִנְדַּר הַהוּא הָיָה תָּלוּי בְּיַד אֲחֵרִים, וְהָיָה הַדָּבָר סָפֵק בְּיָדוֹ אִם יִתְקַיֵּם אִם לָאו, וּלְפִיכָךְ נֶעֱנַשׁ אַף עַל פִּי שֶׁהֶחֱזִירוֹ לְאָבִיו. וּמִכָּאן לָמְדוּ רז״ל: נִדּוּי עַל תְּנַאי אַפִלּוּ מְקַיְּמוֹ צָרִיךְ הֲפָרָה. וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת פֶּרֶק ״וְאֵלּוּ הֵן הַגּוֹלִין״ (דף יא:): אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב: נִדּוּי עַל תְּנַאי צָרִיךְ הֲפָרָה, מְנָא לָן, מִיהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אִם לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ״ וְגוֹ׳.

אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ. אַל תִּפְחֲדוּ, מִלְּשׁוֹן (דברים כ״ח:ס״ה) ״וְלֵב רַגָּז״, (דברים ב׳:כ״ה) ״וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ״. וּלְפִי שֶׁבְּנֹהַג הָעוֹלָם נוֹשְׂאֵי בָּר וְלֶחֶם וּמָזוֹן בִּימֵי הַבַּצֹּרֶת הֵם מִתְפַּחֲדִים, כָּל שֶׁכֵּן בְּשׁוּבָם עִם כָּל רְכוּשָׁם, וְלֹא יְמַהֲרוּ לַדָּבָר, לָכֵן אָמַר לָהֶם שֶׁיֵּלְכוּ בִּזְרִיזוּת וִימַהֲרוּ לָבֹא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: ״מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל אָבִי״ וְלֹא יִפְחֲדוּ בַּדֶּרֶךְ כְּלָל, כִּי שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם שֶׁהוּא מוֹשֵׁל עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְחַיֵּי כָּל הָאֲרָצוֹת הֵהֵם בְּיָדוֹ, וּמִמּוֹרָאוֹ יִירְאוּ הַכֹּל, וְיֵלְכוּ וְיָבֹאוּ בְּשָׁלוֹם, זֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

וְדָרַשְׁתֶּם ז״ל: ״אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ״, אַל תִּתְעַסְּקוּ בִּדְבַר הֲלָכָה, מִפְּנֵי טֹרַח הַדֶּרֶךְ. וְלֹא מָנַע מֵהֶם כִּי אִם הָעִיּוּן הַגָּדוֹל מִפְּנֵי הַטֹּרַח, אֲבָל לֹא מָנַע מֵהֶם שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ כְּלָל חַס וְשָׁלוֹם, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ רז״ל: שְׁנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַמְהַלְכִים בַּדֶּרֶךְ וְאֵין בֵּינֵיהֶם דִּבְרֵי תוֹרָה רְאוּיִם לִשָּׂרֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (מ״ב ב״:י״א): ״וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרְדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם״, לְפִי שֶׁהָיוּ מְדַבְּרִים דִּבְרֵי תוֹרָה ״וַיַּפְרְדוּ״, הָא לֹא הָיוּ מְדַבְּרִים הָיוּ נִשְׂרָפִים.

כו **וַיָּפָג לִבּוֹ.** מִלְּשׁוֹן (איכה ג׳:מ״ט) ״מֵאֵין הֲפֻגּוֹת״, כְּלוֹמַר אֵין הֶפְסֵק לַדְּמָעוֹת, וּפֵרוּשׁוֹ פָּסְקָה תְּנוּעַת לִבּוֹ וְהָיָה כְּמֵת. וְכֵן בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע כַּאֲשֶׁר תָּבֹא שִׂמְחָה פִּתְאוֹם עַל הָאָדָם, יִתְעַלֵּף וְיִהְיֶה כְּמֵת. וְטַעַם הַדָּבָר, כִּי יִפָּתַח הַלֵּב וְיִתְרַחֵב פִּתְאוֹם, וְהַחֹם הַטִּבְעִי שֶׁבְּתוֹךְ הַלֵּב יֵצֵא מִמֶּנּוּ וְיִתְפַּשֵּׁט בְּחִיצוֹנִי הַגּוּף, וְאָז יִשָּׁאֵר הַלֵּב מִבִּפְנִים קַר וּמְתוֹךְ כָּךְ בָּא לִידֵי עִלּוּף. וְהָעִנְיָן הַזֶּה בָּרוֹב הוּא נִמְצָא בִּזְקֵנִים וּבִבְנֵי אָדָם חֲלוּשֵׁי הַכֹּחַ בִּבוֹא לָהֶם הַשִּׂמְחָה פִּתְאֹם. וּכְעִנְיָן שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת: הֲנָת יָתְבָא דְּבֵיתְהוּ וְקָא נַהֲלָה קְמָחָא, דַּל עֵינַהּ חֲזִיתֵיהּ, סָוֵי לִבַּהּ פָּרַח רוּחֲהּ, אָמַר: עֲנִיָּה זוֹ לַשָּׁוְא שִׂמְּרָה? בְּעָא רַחֲמֵי עֲלַהּ וְאַחְיֵיהּ. כִּי בָּרוֹב הַשִּׂמְחָה שֶׁבָּא לָהּ פִּתְאוֹם בִּרְאוֹתָהּ אֶת בַּעֲלָהּ, וַיָּפָג לִבָּהּ וּפָרְחָה נִשְׁמָתָהּ.

כז **וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם.** כְּתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל: וְזֶהוּ שֶׁהִגִּידוּ לוֹ ״כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים״ וְגוֹ׳, וְכִי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שִׁלְּחוֹ לְמִחְיָה לָהֶם וְשֶׁיְּכַלְכֵּל אֶת אָבִיו וְאֶת אֶחָיו. וּבְאָמְרוֹ ״אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף״, אֵין בְּכְלָלָם שֶׁיִּגִּידוּ לוֹ מַה שֶּׁאָמַר לָהֶם ״אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה״, כִּי יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא יָדַע זֶה מֵעוֹלָם, אֲבָל חָשַׁב כִּי הָיָה תּוֹעֶה בַּשָּׂדֶה וְהַמּוֹצְאִים אוֹתוֹ לָקְחוּהוּ וּמְכָרוּהוּ לְמִצְרַיִם. וְהֵם לֹא הִגִּידוּ לוֹ כִּי לֹא יַגִּידוּ חֶטְאָם, וְעוֹד, כִּי יִפְחֲדוּ פֶּן יְקַלֵּל אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לִרְאוּבֵן גַּם לִשְׁמְעוֹן וּלְלֵוִי. גַּם יוֹסֵף בְּמוּסָרוֹ וַעֲנְוָתָנוּתוֹ לֹא הִגִּיד לְאָבִיו. וְהָרְאָיָה שֶׁלֹּא יָדַע זֶה מֵעוֹלָם, הַכָּתוּב הָאוֹמֵר (בראשית מ״ט): ״וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר אָנָּא שָׂא נָא״, וְאִלּוּ יָדַע יַעֲקֹב בָּעִנְיָן, הָיָה רָאוּי שֶׁיִּסְתַּלֵּק פְּנֵי אֲבִיהֶם לְצַוּוֹת אֶת יוֹסֵף שֶׁיִּמְחֹל לָהֶם, וּבְוַדַּאי יִשָּׂא פָּנָיו וְלֹא יְמָרֶה דְּבָרוֹ, וְלֹא יְצַטָּרְכוּ לִבְדוֹת דְּבָרִים מִלִּבָּם.

וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״וּשְׁרָת רוּחַ נְבוּאָה״ לְפִי שֶׁהָיָה יָכוֹל לוֹמַר ״וַיְחִי יַעֲקֹב אֲבִיהֶם״, וּמִפְּנֵי שֶׁהוֹסִיף מִלַּת ״רוּחַ״, תִּרְגֵּם ״רוּחַ נְבוּאָה״.

כח **וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל.** עַד שֶׁלֹּא בָּאָה אֵלָיו רוּחַ נְבוּאָה הִזְכִּירוֹ הַכָּתוּב בְּשֵׁם יַעֲקֹב: ״וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב״, מִשֶּׁבָּאָה אֵלָיו הָרוּחַ הִזְכִּירוֹ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל: ״וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל״, ״וַיַּסַּע יִשְׂרָאֵל״, ״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה״. וּמַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ יַעֲקֹב וְהוּא עַצְמוֹ יִתְבָּרַךְ קָרָא שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל, מִכַּיָּן שֶׁנִּסְיַעְתּוֹ לְמִצְרַיִם הָיְתָה לְהִיוֹתוֹ גּוֹלֶה שָׁם, לֹא הִזְכִּירוֹ בְּשֵׁם הַשְּׁתָרָה רַק בְּשֵׁם הַשִּׁפְלוּת, וְאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ בְּשֵׁם יַעֲקֹב זִכְּירָנוּ הַכָּתוּב גַּם כֵּן בַּשֵּׁם הַזֶּה: ״וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע״, ״אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם״. וּמַה שֶּׁכָּתוּב ״וַיִּשְׁאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל״, כִּי רָצָה לְהַזְכִּיר בִּירִידָה זוֹ שְׁנֵי שְׁמוֹתָיו, יִשְׂרָאֵל וְיַעֲקֹב, לְהוֹרוֹת שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהוּא עַתָּה יַעֲקֹב בִּירִידָה, עֲתִידִים הַבָּנִים לְהִגָּאֵל וְלָצֵאת בְּיָד רָמָה וְלַחֲזֹר לִשְׁרִירוּתָם וְלִגְדוֹלָה מִמֶּנָּה, וּמִזֶּה הַצָּרַךְ לְהַזְכִּיר ״בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, כִּי יָכוֹל הָיָה הַכָּתוּב לוֹמַר ״וַיִּשְׁאוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת אֲבִיהֶם״, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו״, כִּי הַבָּאִים מִצְרַיְמָה הֵם יַעֲקֹב וּבָנָיו, וְהֵם עֲתִידִים לְהִקָּרֵא ״בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ וּלְהִפָּקֵד בְּמִסְפַּר שִׁמּוֹת.

רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חָי. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, לְפִי שֶׁאָמְרוּ לוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים: ״עוֹד יוֹסֵף חַי, וְכִי הוּא מֹשֵׁל״, הֵשִׁיב לָהֶם: מַה לִּי אִם הוּא מוֹשֵׁל, רַב לִי שֶׁהוּא חַי.

וְעַל דָּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חָי״, שָׂכָר הַרְבֵּה וְרִבּוּי טוֹבָה יֵשׁ לִי בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא כַּאֲשֶׁר יוֹסֵף בְּנִי חַי, וְהוּא כִּלְשׁוֹן (תהלים ל״א:כ׳) ״מָה רַב טוּבְךָ״. וְהוֹסִיף מִלַּת ״עוֹד״, הַמּוֹרָה עַל הָעִנְיָן לְהַבָּא כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים פ״ד:ה׳): ״עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה״.

וְנִרְאֶה לִי כִּי לָזֶה רָמַז אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם ״סַגִּי לִי חֶדְוָא״, וְאֵין רִבּוּי שִׂמְחָה כִּי אִם לַנֶּפֶשׁ לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי שִׂמְחַת הָעוֹלָם הַזֶּה דָּבָר כָּלָה, וְאַף כִּי לְיַעֲקֹב שֶׁכָּל יָמָיו מְצָאוּהוּ צָרוֹת רַבּוֹת, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: אֵין הַבְטָחָה לַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּכְלַפֵּי שֶׁאָמַר כְּשֶׁאָבַד מִמֶּנּוּ: ״כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה״, מִפְּנֵי שֶׁמִּיתַת בְּנוֹ בְּחַיָּיו הִיא הַמֵּעִיד עַל רִשְׁעוֹ, וּמִפְּנֵי זֶה הָיָה מִתְיָרֵא מֵעֹנֶשׁ גֵּיהִנֹּם שֶׁהוּא שְׁאוֹל, אָמַר עַתָּה כְּשֶׁרָאָהוּ חַי, כִּי בָטוּחַ הוּא שֶׁיִּזְכֶּה לְגַן עֵדֶן וְלָעוֹלָם הַבָּא.

פרק מו

א **וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק.** הָיָה רָאוּי שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב ״וַיִּזְבַּח זְבָחִים לַה׳״, וּכְשֶׁלֹּא אָמַר כֵּן וְאָמַר ״לֵאלֹהֵי אָבִיו״ פֵּרוּשׁוֹ כִּי הִקְרִיב קָרְבְּנוֹתָיו לְפַחַד אָבִיו יִצְחָק, הִיא מִדַּת הַגְּבוּרָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו, כִּי כְּבָר זָכָה הוּא בְּחֶלְקוֹ, וּמִפְּנֵי זֶה יִחֵד הַהַקְרָבָה לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק. וְלָזֶה נִתְכַּוְּנוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת בִּלְשׁוֹנָם הַנִּסְתָּר שֶׁאָמְרוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה: חַיָּב אָדָם בְּכִבּוּד אָבִיו יוֹתֵר מִכִּבּוּד זְקֵנוֹ, קָרָא אָבִיו ״פַּחַד יִצְחָק״ וּלְמִדַּת הַחֶסֶד קָרָא ״זְקֵנוֹ״. וְהַכַּוָּנָה הַזֹּאת בְּעַצְמָהּ רָמוּז שָׁם בְּלָשׁוֹן אַחֵר, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ: בַּתְּחִלָּה שׁוֹאֲלִים בִּשְׁלוֹם הַתַּלְמִיד וְאַחַר כֵּן שׁוֹאֲלִים בִּשְׁלוֹם הָרַב, כְּלוֹמַר שֶׁהָאָדָם מוֹצֵא תְּחִלָּה הַתַּלְמִידִים וְהָרַב אַחֲרֵיהֶם, וּלְכָךְ שׁוֹאֲלִים בִּשְׁלוֹמָם תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ בִּשְׁלוֹם הָרַב שֶׁהוּא הָאַחֲרוֹן לַשּׁוֹאֵל וּפְנִימִי מִן הַתַּלְמִידִים. וּמִפְּנֵי שֶׁיִּצְחָק תַּלְמִיד לְאַבְרָהָם, לְכָךְ זָבַח יַעֲקֹב לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק. וּמִכָּל מָקוֹם רָאוּי הָיָה יַעֲקֹב לְהַזְכִּיר לְיִצְחָק יוֹתֵר, אוֹ מִצַּד שֶׁהוּא אָבִיו אוֹ מִצַּד שֶׁהוּא תַּלְמִיד לְאַבְרָהָם, וְזֶה מְבֹאָר. וְהַקָּרְבָּנוֹת שֶׁהִקְרִיב הָיוּ שְׁלָמִים, כִּי מִפְּנֵי שֶׁרָאָה הַגָּלוּת מַתְחִיל עַתָּה בְּזַרְעוֹ וְהָיָה מִתְפַּחֵד מִזֶּה, וְעַל כֵּן הַצָּרַךְ לְהַקְרִיב הַקָּרְבָּן הַזֶּה לְפַחַד יִצְחָק, וְהָיוּ שְׁלָמִים כְּדֵי לְהַשְׁלִים אֵלָיו הַמִּדּוֹת. וְכֵיוָן שֶׁהִקְרִיב קָרְבְּנוֹתָיו אֶל הַכַּוָּנָה הַזֹּאת, אָז נִרְאָה לוֹ פַּחַד יִצְחָק בְּמִדַּת הַדִּין רָפָה, לָבֹאר כִּי אַף עַל פִּי שֶׁיִּגְלוּ שָׁם בָּנָיו לֹא יִכְלוּ בְּגָלוּתָם. וְעַל כֵּן אָמַר: ״אֱלֹהִים בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה״ כְּלוֹמַר מִדַּת הַגְּבוּרָה וּבְמִדַּת הַדִּין רָפָה, וְהוּא שֶׁבִּשְׁתָּרְהוּ בַּגָּאלָה אַחַר הַשִּׁעְבּוּד וְהָעִנּוּי.

ג **אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ.** שֶׁמְּנַעְתִּיו לֵירֵד לְמִצְרַיִם וְאָמַרְתִּי לוֹ ״אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה״, וְעַכְשָׁיו אַתָּה יוֹרֵד לְמִצְרַיִם, ״אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה״. וְכֵן הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיהו מ״א:י׳): ״אַל תִּירְאִי תוֹלַעַת יַעֲקֹב״ וְגוֹ׳, וּכְתִיב (שם מא): ״אַל תִּירָא כִּי עִמְּךָ אָנִי אַל תִּשְׁתָּע כִּי אֲנִי אֱלֹהֶיךָ״.

ד **אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִבְטִיחוֹ שֶׁיִּהְיֶה עִמּוֹ בְּאוֹתָהּ יְרִידָה, וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר ״אֵרֵד עִמְּךָ״ וְלֹא אָמַר ״אוֹרִידְךָ״ כְּשֵׁם שֶׁאָמַר ״אַעֲלְךָ״. **וְאָנֹכִי אַעַלְךָ.** רָמַז לוֹ שֶׁיְּקֻבַּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַגְּבוֹהָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר שָׁם שַׁעַר הַשָּׁמַיִם. וְהוֹסִיף **גַּם עָלֹה,** כִּי מִשָּׁם יִתְעַלֶּה בַּעֲלִיָּה אַחֶרֶת עֶלְיוֹנָה לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, וְזֶהוּ כֻּלָּם הָעֲלִיָּה.

וְעוֹד יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ בְּכֻלָּם הָעֲלִיָּה כִּי הוּא הַבְטָחָה לְזַרְעוֹ שֶׁיִּגָּאֲלוּ אַחַר הַגָּלוּת וְיַעֲלֶה אוֹתָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאַחַר שֶׁיִּהְיוּ מְיֻשָּׁבִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שָׁם עִקַּר קִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, הִבְטִיחָם בַּעֲלִיָּה אַחֶרֶת, וְהוּא הָעוֹלָם הַבָּא הַצָּפוּן לְזַרְעוֹ. נִרְמַז בָּזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ ז״ל: כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא דְּבַר בִּלְעָם מְקַטְרֵג שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוֹדָה עַל כָּרְחוֹ וְרָאָה זֶה בִּנְבוּאָה, וְהוּא שֶׁאָמַר (במדבר כ״ג:י׳): ״תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ״. רָמַז שֶׁאֵין בְּכָל הָעוֹלָם אֻמּוֹת נוֹחֲלֵי גַּן עֵדֶן כִּי אִם יִשְׂרָאֵל, וּמִזֶּה סָמַךְ לוֹ מִיָּד (שם): ״הֵן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן״. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר לְשׁוֹן ״אָנֹכִי״, כִּי בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁעֲתִידִים זַרְעוֹ לְקַבֵּל תִּהְיֶה הַשְׁכִינָה עִמָּהֶם בְּגָלוּת מִצְרַיִם, וְיִזְכּוּ לִשְׁתֵּי עֲלִיּוֹת הַלָּלוּ אֲשֶׁר בָּהֶם תּוֹעֶלֶת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ בִּשְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת.

וְעַל דָּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה״, רָמַז לַשְּׁכִינָה שֶׁיָּרְדָה עִמָּהֶם לְמִצְרַיִם, וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם. וּכְדֵי לְרַמֵּז עַל זֹאת תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״אֲנָא אִחוֹת״, וְלֹא תִּרְגֵּם ״אֲנָא אִתְגְּלִי״ כְּעִנְיָן (שמות ל״ד:ה׳) ״וַיֵּרֶד ה׳״ שֶׁתִּרְגֵּם ״וְאִתְגְּלִי ה׳״. וְאַחַר שֶׁהוּא מְכַוֵּן בְּכָל מָקוֹם לְהַרְחִיק הַגַּשְׁמוּת וּבוֹרֵחַ מִלְּהַזְכִּיר מִלָּה הַמּוֹרָה עָלָיו, הָיָה לוֹ לְתַרְגֵּם גַּם בְּכָאן: ״אֲנָא אִתְגְּלִי״, אֲבָל תִּרְגֵּם ״אֲנָא אִחוֹת״, כִּי רָצָה לְרַמֵּז עַל הַמַּאֲמָר הַזֶּה: גָּלוּ

לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם, וּמִזֶּה הִזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן "יְרִידָה" כִּפְשׁוּטוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁהִיא מִלָּה מוֹרָה עַל גַּשְׁמִיוּת. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב "מִצְרַיְמָה" בְּתוֹסֶפֶת ה״א, וְגַם כֵּן "עָלֹה" אוֹת ה״א, רֶמֶז לַשְׁכִינָה, וְעַל כֵּן נִרְשֶׁמֶת הַה״א בַּיְרִידָה גַּם בָּעֲלִיָּה, כִּי יָרְדָה עִם יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם וְהִיא הָעוֹלָה עִמָּהֶם, וְהִיא "הֵ״א" אַחֲרוֹנָה שֶׁבַּשֵּׁם, וְהִיא שְׁפִרְנְסָה וְכִלְכְּלָה אֶת כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּחָמֵשׁ שְׁנֵי הָרָעָב. וְכֵן רָמַז יוֹסֵף בִּדְבָרָיו שֶׁאָמַר (בראשית מ״ז:כ״ג-כ״ד): "הֵא לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת הָאֲדָמָה", וּכְתִיב "וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית". וְהִיא שֶׁהֶאֱבִידָה הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם, וְהִיא הַנִּקְרֵאת "יָד", וְנֶאֱמַר בְּמִצְרַיִם בַּמַּכָּה הַחֲמִישִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ט׳:ג׳): "הִנֵּה יַד ה׳ הוֹיָה", וְהִזְכִּיר חֲמִשָּׁה מִינִין: "בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן", וְנֶאֱמַר עַל הַיָּם: "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה", וְהִיא שֶׁהִזְכִּירָהּ יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא בְּשָׁעַת הַמַּעֲשׂ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (יחזקאל ט״ז:מ״ג): "וְגַם אֲנִי הֵא דַרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי נְאֻם ה׳ אֱלֹהִים". וּכְבָר הִזְכִּיר חָמֵשׁ פְּעָמִים "לֹא אָחְמוֹל" רְצוֹנוֹ לוֹמַר מִפָּרָשַׁת (יחזקאל ה׳:י׳) "לָכֵן אָבוֹת יֹאכְלוּ בָנִים בְּתוֹכֵךְ", עַד פָּרָשַׁת "וְאֵרֶא עַל הֶרָקִיעַ" תִּמְצָא חָמֵשׁ פְּעָמִים "לֹא תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל". וְכֵן הִזְכִּירָהּ דָּנִיֵּאל (ב), שֶׁאָמַר: "הֵא כְדִי פַּרְזְלָא לָא מִתְעָרַב בַּחֲסַף טִינָא", וְהִזְכִּיר חֲמִשָּׁה מִינִין: דַּהֲבָא, כַּסְפָּא, נְחָשָׁא, פַּרְזְלָא, חַסְפָּא. וְהִנֵּה נִזְכֶּרֶת בַּמִּקְרָא שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים: בַּתּוֹרָה בַּנְּבִיאִים, וּבַכְּתוּבִים. וְכֵן נִמְצָא בַּמָּסוֹרֶת: הֵ״א, ג׳ בִּקְרָיָא: "הֵא לָכֶם זֶרַע", "וְגַם אֲנִי הֵא", "הֵא כְדִי פַּרְזְלָא". וְהֵהֵ״א הַזֹּאת עִם יִשְׂרָאֵל בְּכָל הַגָּלֻיּוֹת, וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: גָּלוּ לְמִצְרַיִם שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךְ מִצְרַיְמָה", וְזֶהוּ לְשׁוֹן "עִמְּךְ" מִלְּשׁוֹן "צָרָה", רֶמֶז לְמַה שֶּׁכָּתוּב (תהילים צ״א:ט״ו): "עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה"; גָּלוּ לְבָבֶל שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישע׳ מג): "לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה"; גָּלוּ לֶאֱדוֹם שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם סג): "מִי זֶה בָּא מֵאֱדוֹם" וְגוֹ', תֵּן אֶל לִבֵּךְ מִי קוֹרֵא "זֶה", וְכֵן הִזְכִּיר עוֹד: "זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ", וּכְתִיב (שמות ט״ו:ב׳): "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ". נִמְצֵאתָ לָמֵד שֶׁהֵהֵ״א הַזֹּאת רְמוּזָה רְשׁוּמָה בְּכָל הַגָּלֻיּוֹת: מִצְרַיִם וּבָבֶל וֶאֱדוֹם. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "אַל תִּירָא מִרְדָה מִצְרַיְמָה", לֹא אָמַר "אַל תִּירָא לָרֶדֶת", כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שופטים ז׳:י׳): "וְאִם יָרֵא אַתָּה לָרֶדֶת". וְכֵן יוֹסֵף הִזְכִּיר לְאָבִיו (בראשית מ״ה:ט׳): "רְדָה אֵלַי אַל תַּעֲמֹד", וְלֹא אָמַר "רֵד אֵלַי", לְרַמֵּז כִּי הַהֵ״א הַזֹּאת יָרְדָה עִמּוֹ, וְכֵינָן שֶׁהַהֵ״א הַזֹּאת יָרְדָה עִם יַעֲקֹב וְשִׁבְעִים נֶפֶשׁ לְמִצְרַיִם, אֵין לְךָ לְתְמֹהַּ עַל רִבּוּי הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (שמות א׳:ז׳): "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד", לְפִי שֶׁהַשְׁכִינָה עִמָּהֶם וְהָיְתָה בֵּינֵיהֶם, וְשָׁם צִוָּה ה׳ אֶת הַבְּרָכָה, עַד שֶׁעָלוּ לְשִׁשִּׁים רִבּוֹא שֶׁבָּהֶם נִתְּנָה הַתּוֹרָה וְנִרְאִית לָהֶם הַשְׁכִינָה.

וּמַעֲתָּה יֵשׁ לְךָ לְהָבִין מַאֲמַר הֶחָכָם אֲשֶׁר הָיָה דּוֹרֵשׁ בָּרַבִּים שֶׁהָיָה אוֹמֵר: אִשָּׁה אַחַת הָיְתָה בְּמִצְרַיִם שֶׁיָּלְדָה שִׁשִּׁים רִבּוֹא בְּכֶרֶס אֶחָד; כִּי עִנְיַן הַלֵּדָה הַשְׁפָּעַת הַכֹּחַ. וּמַה שֶּׁהֻצְרַךְ לִדְרֹשׁ בָּרַבִּים הַמַּאֲמָר הַזֶּה, וְהוּא מַאֲמָר מַתְמִיהַּ לְמִי שֶׁאֵינוֹ מֵבִין הַכַּוָּנָה, לְפִי שֶׁהָעָם הָיוּ מִתְנַמְנְמִין וְרָצָה הֶחָכָם לְהָעִיר אוֹתָם מִתְּנוּמָתָם, בְּמַאֲמָר אֶחָד מוֹרֶה עַל הַפְּלָגָה וְהַגּוּזְמָא, יִתְמַהּוּ עָלָיו כָּל הַשּׁוֹמְעִין מִן הֶהָמוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה פָּשׁוּט וּמְבֹאָר בִּלְתִּי מַתְמִיהַּ לִיחִידִים וְלַחֲכָמִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ. וְכַאֲשֶׁר הֵקִיצוּ מִתְּנוּמָתָם וְאוֹתָם שֶׁלֹּא הָיוּ מְבִינִים הֵצְרְכוּ לִשְׁאֹל לוֹ מַנּוּ, אָז הֵשִׁיב לָהֶם כְּפִי הַשָּׁגָתָם כְּפִשׁוּטוֹ שֶׁל מַאֲמָר: זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁיָּלְדָה לְמֹשֶׁה שֶׁהָיָה שָׁקוּל כְּנֶגֶד שִׁשִּׁים רִבּוֹא. וּמַה שֶּׁאָחַז לְשׁוֹן "אִשָּׁה", הוּא הַלָּשׁוֹן שֶׁהִזְכִּיר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּחָכְמָתוֹ (משלי ל״א:י׳): "אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא", וְאָמַר (שם יב): "אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה", וְהָבֵן זֶה.

ז **בְּנוֹתָיו** זוֹ דִּינָה, וְכֵן (בראשית מ״ו:כ״ג-כ״ד) "וּבְנֵי דָן חֻשִׁים", (דברי הימים א ב׳:ח׳) "וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָהוּ". מִכָּאן לָמְדוּ רז״ל: הָאוֹמֵר "נְכָסַי לְבָנַי" וְהָיָה לוֹ בֵּן וּבַת, הַבֵּן יִטּוֹל אֶת הַכֹּל, וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא: מִי קָרוּ אִינְשֵׁי לִבְרָא "בָּנַי"? אָמַר לֵיהּ: אִין, דִּכְתִיב (במדבר כ״ו:ח׳-ט׳): "וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב". **וּבְנוֹת בָּנָיו.** סָרַח בַּת אָשֵׁר.

ח **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו.** שִׁלְשֶׁת הָאָבוֹת נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל, וּבְכָאן קוֹרֵא יִצְחָק יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי אָמַר כִּי יַעֲקֹב וּבָנָיו הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן הֲרֵי יִצְחָק נִקְרָא בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. אַבְרָהָם גַּם כֵּן נִקְרָא יִשְׂרָאֵל, מִמַּה שֶּׁכָּתוּב (שמות י״ב:מ׳): "וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי הַחֶשְׁבּוֹן הוּא מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, וְקָרָא אוֹתָם בְּכֻלָּם: בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן הֲרֵי אַבְרָהָם נִקְרָא בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְעַל כֵּן קָרְאוּ הַתַּלְמוּד לְעֻשָּׂו "יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד", וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק קַמָּא דְּקִדּוּשִׁין בִּשְׁמַעְתָּא דְּגוֹי יוֹרֵשׁ אֶת אָבִיו דְּבַר תּוֹרָה, לְפִי שֶׁהָיָה מִזֶּרַע הָאָבוֹת וְלֹא הָלַךְ בְּדַרְכֵיהֶם.

יב **וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח.** יֹחֶשׁ הַכָּתוּב עֵר וְאוֹנָן שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִכְּלַל הַשִּׁבְעִים הַבָּאִים, וְזֶה תֵּימַהּ, כֵּינָן שֶׁמֵּתוּ כְּבָר אֵיךְ הִזְכִּירָם הַכָּתוּב בִּכְלַל הַבָּאִים. אֲבָל הָעִנְיָן הַזֶּה יָדוּעַ בַּקַּבָּלָה וְהוּא מְפֹרָשׁ וּמְבֹאָר בְּסֵדֶר פִּינְחָס, שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן", וְסָמַךְ אָז מִיָּד "וַיִּהְיוּ בְּנֵי יְהוּדָה", וְזֶהוּ סוֹד הַכָּתוּב הָאוֹמֵר (רות ד׳:ט״ו): "וְהָיָה לָךְ לְמֹשִׁיב נָפֶשׁ", וּמַאֲמַר הַשְּׁכֵנוֹת (שם): "יֶלֶד בֵּן לְנָעֳמִי", וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר "יֶלֶד בֵּן לְרוּת", וְהָבֵן זֶה.

טו **כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שִׁלֹּשִׁים וְשֶׁלֹשׁ.** אֵין יַעֲקֹב מֵחֶשְׁבּוֹן הַשִּׁבְעִים, וּתְחִלַּת חֶשְׁבּוֹן הַשִּׁבְעִים מֵרְאוּבֵן, וְתִמְצָא מֵרְאוּבֵן עַד דִּינָה וְדִינָה בִּכְלָל שִׁלֹּשִׁים וּשְׁתַּיִם, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר "שִׁלֹּשִׁים וְשֶׁלֹשׁ", אֶלָּא זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בִּכְנִיסָתָן לְמִצְרַיִם.

וְהִנֵּה שִׁבְעִים נֶפֶשׁ נִמְנִים בְּפָרָשָׁה זוֹ לְאַרְבָּעָה חֲלָקִים כְּנֶגֶד אַרְבַּע הַנְּשָׁמִים. וְהִזְכִּיר מִלַּת "נֶפֶשׁ" בְּכָל חֵלֶק וָחֵלֶק, וְאַחֲרֵי כֵן כָּלַל אֶת כֻּלָּם וְהִזְכִּיר כָּל הַשִּׁבְעִים בִּלְשׁוֹן "נֶפֶשׁ", הוּא שֶׁאָמַר: "כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים", וְהָבֵן זֶה.

כו **יוֹצְאֵי יֶרֶךְ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב.** כְּלוֹמַר שֶׁהֵם יוֹצְאֵי יֶרֶךְ רז"ל שֶׁאָמְרוּ: תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם כָּל הַשִּׁבְטִים וְאַחְיוֹתֵיהֶם נָשְׂאוּ הַשִּׁבָטִים; כִּי מַה טַּעַם שֶׁאָמַר **מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב**, הַכְּנַעֲנִיּוֹת? אֲבָל הָיוּ יוֹצְאֵי יֶרֶךְ גַּם כֵּן וְלֹא פֵּרֵשׁ אוֹתָם הַכָּתוּב. וּמַה שֶּׁאָמַר "שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ", כִּי הָאַרְבָּעָה לֹא הָיוּ מִן הַבָּאִים, כִּי בְּמִצְרַיִם הָיוּ, וְהֵם יוֹסֵף וּמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וְיוֹכֶבֶד, שֶׁכָּתוּב בָּהּ (במדבר כ"ו:נ"ט): "אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם".

כז **כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים.** הָיוּ שִׁבְעִים זוּלָתִי יַעֲקֹב, שֶׁכֵּן כְּתִיב: "וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ", וְעִמּוֹ שִׁבְעִים וְאֶחָד. וְכֵן כָּתוּב (במדבר י"א:ט"ז): "אֶסְפָּה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְעִם מֹשֶׁה שִׁבְעִים וְאֶחָד. וְכֵן סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה בַּמִּקְדָּשׁ שִׁבְעִים, וְעִם הַנָּשִׂיא שֶׁעַל גַּבֵּיהֶן שִׁבְעִים וְאֶחָד. וְכֵן אֻמּוֹת הַקַּדְמוֹנִים שִׁבְעִים, וְעִם יִשְׂרָאֵל שִׁבְעִים וְאֶחָד. וְכָל זֶה דִּגְמָא שֶׁל מַעְלָה כְּנֶגֶד שִׁבְעִים מַלְאָכִים הַסּוֹבְבִים כִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְעִם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁבְעִים וְאֶחָד, וְהֵם נִקְרָאִים בֵּית דִּינוֹ. וְעַל כֵּן כְּשֶׁהִזְכִּיר הַשִּׁבְעִים לֹא אָמַר "לְיַעֲקֹב" כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר בַּכָּתוּב שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, אֲבָל הִזְכִּיר "לְבֵית יַעֲקֹב", כִּי יַעֲקֹב עִם בֵּיתוֹ רֶמֶז לְבֵית דִּינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְזֶה שִׁבְעִים וְאֶחָד.

וְהִתְבּוֹנֵן מִזֶּה מַעֲלָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֶצְלוּ מִפֹּחוֹ שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁמֵּהֶם יָצְאוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא, כְּנֶגֶד שִׁבְעִים שֵׁמוֹת שֶׁנֶּאֶצְלוּ מִן הַשְּׁכִינָה, שֶׁאֵין מִנְיָנָם פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא, וְהֵם תַּכְלִית כָּל הַדֵּעוֹת. וּלְכָךְ לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִן לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה עַד שֶׁעָלוּ לְשִׁשִּׁים רִבּוֹא, כִּי אָז הָיוּ כְּנֶגֶד הַמִּסְפָּר הָעֶלְיוֹן וְאָז נִתְּנָה הַתּוֹרָה בְּהַסְכָּמַת הַכֹּל. וְהַשְּׁכִינָה אֵינָהּ שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם בְּמִנְיָן שִׁשִּׁים רִבּוֹא, שֶׁהֵם שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף. וְהָעִנְיָן, כִּי הַשְּׁכִינָה כְּלוּלָה מִשֵּׁשׁ קְצָווֹת, וְיֵשׁ בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף שִׁשָּׁה פְּעָמִים מֵאָה אֶלֶף, הֵם עֲשָׂרָה רִבּוֹא, לְכָל קָצֶה וְקָצֶה עֲשָׂרָה רִבּוֹא. וּמִיּוֹם שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה בְּהַר סִינַי בְּמַתַּן תּוֹרָה לֹא זָזָה מִיִּשְׂרָאֵל עַד שֶׁחָרַב בַּיִת רִאשׁוֹן, וּמִיּוֹם שֶׁחָרַב בַּיִת רִאשׁוֹן לֹא שָׁרְתָה שְׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי בְּבֵית שֵׁנִי לֹא שָׁרְתָה שְׁכִינָה. וְאֵין הַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁלֹּא שָׁרְתָה שְׁכִינָה בְּבֵית שֵׁנִי כְּלָל, שֶׁהֲרֵי מָצִינוּ שְׁכִינָה שׁוֹרָה בִּשְׁתֵּי רִבּוֹא, מִמַּה שֶּׁכָּתוּב (במדבר י':ל"ו): "שׁוּבָה ה' רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל", וּכְתִיב (תהילים ס"ח:י"ח): "רֶכֶב אֱלֹהִים רִבְתַּיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן ה' בָּם", וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּאַרְבַּע רִבּוֹא שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בָּהֶם, וְעוֹד שֶׁהַכָּתוּב מֵעִיד (חגי א':ח'): "וְאֶרְצֶה בּוֹ וְאֶכָּבְדָה", כְּלוֹמַר אֵשְׁרֶה בּוֹ הַכָּבוֹד שֶׁהוּא הַשְּׁכִינָה; אֶלָּא שֶׁלֹּא שָׁרְתָה בּוֹ תָּדִיר כְּמוֹ בְּבֵית רִאשׁוֹן, לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם שִׁשִּׁים רִבּוֹא, שֶׁלֹּא עָלוּ מִבָּבֶל כִּי אִם אַרְבָּעִים אֶלֶף, שֶׁכֵּן כָּתוּב (עזרא ב':ס"ד): "כָּל הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא". וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל (חגי א':ח'): "וְאֶרְצֶה בּוֹ וְאֶכָּבְדָה", "וְאֶכָּבֵד" כְּתִיב, חָסֵר ה"א לְפִי שֶׁחָסְרוּ מִשָּׁם חֲמִשָּׁה דְּבָרִים: אָרוֹן, שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, אֵשׁ, שְׁכִינָה, וְאוּרִים וְתֻמִּים. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר "וְאֶכָּבֵד" לְבָאֵר כִּי הַכָּבוֹד הָיָה שָׁם שֶׁהִיא הַשְּׁכִינָה, לֹא הַתִּפְאֶרֶת, וְזֶהוּ "וְאֶכָּבְדָה", אֶלָּא שֶׁלֹּא שָׁרְתָה שָׁם תָּדִיר כְּמוֹ בְּבֵית רִאשׁוֹן אֶלָּא חוֹפֶף. אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל רַבִּים בְּלֹא מִסְפָּר, הוּא שֶׁכָּתוּב (הושע ב':א'): "וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם", לֹא אָמַר "וְהָיָה זֶרַע יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם" אֶלָּא "וְהָיָה מִסְפַּר", כְּלוֹמַר אוֹתָם שֶׁהָיוּ בָּאִים בַּמִּסְפָּר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יִהְיוּ כְּחוֹל הַיָּם, וְאָז יַחֲזֹר הַתִּפְאֶרֶת וְהַכָּבוֹד. וְכֵן הִבְטִיחַ יְשַׁעְיָה (ישעיהו ס':א'): "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד ה' עָלַיִךְ זָרָח", וְהָבֵן זֶה.

כח **וְאֶת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף.** שָׁלַח לְפָנָיו אֶת יְהוּדָה לְהָכִין לוֹ בַּיִת בְּגֹשֶׁן, לְפִי שֶׁהוּא הַגִּבּוֹר וְהַנָּזִיר מִשְּׁאָר הָאַחִים. וְדִקְדְּקוּ ז"ל אַחַר מִלַּת "לְהוֹרֹת" וְאָמְרוּ: לְהַתְקִין לוֹ בֵּית תַּלְמוּד, שֶׁיְּהֵא מוֹרֶה שָׁם הוֹרָאָה שֶׁיִּהְיוּ הַשְּׁבָטִים הוֹגִין בַּתּוֹרָה. תֵּדַע לְךָ שֶׁהוּא כֵּן, שֶׁהֲרֵי יוֹסֵף כְּשֶׁפֵּרֵשׁ מֵאֲבִיו הָיוּ עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, כֵּיוָן שֶׁרָאָה הָעֲגָלוֹת נִזְכַּר שֶׁבְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה פָּרַשׁ מִמֶּנּוּ, וְאָז הֶאֱמִין, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (בראשית מ"ה:כ"ז): "וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת" וְגוֹ', וּכְתִיב (שם): "וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב".

וּבַמִּדְרָשׁ: "וְאֶת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו", אֶתְמוֹל שׁוֹר וַאֲרִי מְנַגְּחִין זֶה עִם זֶה, וְעַכְשָׁו הוֹלֵךְ אֵלָיו בְּשָׁלִיחוּת, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ס"ה:כ"ה): "וְזָאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן", "זְאֵב", זֶה בִּנְיָמִן, שֶׁנֶּאֱמַר: "בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף", וְ"טָלֶה" אֵלּוּ הַשְּׁבָטִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה נ':י"ז): "שֶׂה פְזוּרָה יִשְׂרָאֵל", "יִרְעוּ כְאֶחָד", שֶׁיֵּרַד בִּנְיָמִן עִמָּהֶם, שֶׁיַּעֲקֹב הָיָה אוֹמֵר "לֹא יֵרַד בְּנֵי עִמָּכֶם", כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעָה הַשָּׁעָה וְיָרַד עִמָּהֶם, הָיוּ מְמַצְּעִין אוֹתוֹ וּמְשַׁמְּרִים אוֹתוֹ. וְ"אַרְיֵה" זֶה יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ"ט:ט'): "גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה". "כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן", זֶה יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל"ג:י"ז): "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ". נִמְצְאוּ אוֹכְלִים כְּאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ"ג:ל"ג): "וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ", זֶהוּ אוֹמֵר: "וְאֶת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף".

כט **וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ.** דָּרְשׁוּ רז"ל: אָמַר רַבִּי יוּדָן: שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם רָאוּ כָּבוֹד שֶׁלֹּא רָאָה בְּרִיָּה מֵעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵם, יִתְרוֹ וְיַעֲקֹב. כְּשֶׁבָּא יִתְרוֹ אֵצֶל מֹשֶׁה מַה כְּתִיב בֵּיהּ (שמות י"ח:ז') "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ", מִי רָאָה לְמֹשֶׁה יוֹצֵא, וְאֵינוֹ יוֹצֵא מִי רָאָה לְאַהֲרֹן יוֹצֵא וְהוּא אֵינוֹ יוֹצֵא, מִי רָאָה שִׁבְעִים זְקֵנִים יוֹצְאִים וְהוּא אֵינוֹ יוֹצֵא, נִמְצְאוּ כָּל אֵלּוּ יוֹצְאִין אַחַר יִתְרוֹ. וְכֵן יַעֲקֹב, מִי רָאָה לְיוֹסֵף יוֹצֵא לִקְרַאת אָבִיו וְהוּא אֵינוֹ יוֹצֵא, מִי רָאָה לִזְקֵנֵי פַּרְעֹה יוֹצְאִין וְהוּא אֵינוֹ יוֹצֵא, מִי רָאָה כָּל מַחֲנֵה מִצְרַיִם וְהוּא אֵינוֹ יוֹצֵא, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כ"ד:כ"ג): "וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד".

וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל צַוָּארָיו עוֹד. כָּתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל אֵין לְהָבִין כִּי יוֹסֵף נָפַל עַל צַוְּארֵי אָבִיו, כִּי לֹא הָיָה מֻדָּרְךְּ הַמּוֹסָר, אֲבָל הָרָאוּי לְנַשֵּׁק אֶת יָדָיו אוֹ לְהִשְׁתַּחֲווֹת לוֹ, אֲבָל הַכֹּל חוֹזֵר לְיַעֲקֹב, כִּי יַעֲקֹב נָפַל עַל צַוָּארוֹ שֶׁל יוֹסֵף וּבָכָה עַל צַוָּארָיו עוֹד כַּאֲשֶׁר בָּכָה תָּמִיד עַד עַתָּה כְּשֶׁלֹּא רָאָהוּ. וְיָדוּעַ הוּא מִי דִּמְעָתוֹ מְצוּיָה, אִם הָאָב הַזָּקֵן הַמּוֹצֵא אֶת בְּנוֹ חַי אַחַר הַיֵּאוּשׁ וְאַחַר הָאֲבֵלוּת, אוֹ הַבֵּן הַבָּחוּר אֲשֶׁר הִמְלִיכוּהוּ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן. כְּלוֹמַר מִשֶּׁלָּהֶם, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תֵּבִין כִּי הָיוּ הַצֹּאן מֵאֲחֵרִים וְהָיוּ מִתְעַסְּקִים בְּשָׂכָר, לְכָךְ הוֹסִיף לוֹמַר ״כִּי אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ״, לְהוֹרוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ מִשֶּׁלְ אֲחֵרִים, רַק מִשֶּׁל עַצְמָם, כִּי עֲשִׁירִים גְּדוֹלִים הָיוּ. וּמַה שֶּׁבָּחֲרוּ הַשְּׁבָטִים הָאֻמָּנוּת הַזֹּאת וְהִיא אֻמָּנוּת אֲבוֹתֵיהֶם, מִפְּנֵי שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ רֶוַח גָּדוֹל בַּגּוּפָה וּבָחָלָב וּבַיְלָדוֹת, וְהִיא אֻמָּנוּת אֵינָהּ צְרִיכָה יְגִיעָה רַבָּה וְטֹרַח גָּדוֹל וּמִבְּלִי עָוֹן, וְעָלֶיהָ הִזְהִיר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ (משלי כ״ז:כ״ג): ״יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים״; וְהַשֵּׁנִי, לְפִי שֶׁהַשְּׁבָטִים הָיוּ יוֹדְעִים שֶׁיִּגְלוּ לְמִצְרַיִם הֵם וְזַרְעָם, וּמִפְּנֵי שֶׁהַמִּצְרִיִּים הָיוּ עוֹבְדִים לְצוּרַת הַצֹּאן תָּפְשׁוּ לָהֶם אֻמָּנוּת זוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ זָרְעָם מֻרְגָּלִים בָּהּ, וּתְהֵא עֲבוֹדַת הַצֹּאן רְחוֹקָה בְּעֵינֵיהֶם. וְכֵן תִּמְצָא רֹב הַצַּדִּיקִים וְהַנְּבִיאִים שֶׁהָיוּ רוֹעִים, תִּמְצָא בְּהֶבֶל (בראשית ד׳:ב׳): ״וְהֶבֶל הָיָה רֹעֵה צֹאן״, וְכֵן בְּמֹשֶׁה (שמות ג׳:א׳): ״וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה״, וְכֵן שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא, וְכֵן שָׁאוּל וְדָוִד כֻּלָּם רוֹעִים. וְהַטַּעַם בָּהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּתְרַחֲקוּ מִן הַיִּשּׁוּב, לְפִי שֶׁהָרִבָּה עֲבֵרוֹת נִמְשָׁכוֹת בְּסִבַּת חֶבְרַת בְּנֵי אָדָם, כְּגוֹן רְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרָע וּשְׁבוּעַת שֶׁקֶר וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וְגָזֵל וְחָמָס, וְכָל מַה שֶּׁהָאָדָם פּוֹרֵשׁ מֵחֶבְרַת הַבְּרִיּוֹת הוּא נִמְלָט מִן הָעֲבֵרוֹת, וְכָל מַה שֶּׁהוּא מִתְרַחֵק מִן הַיִּשּׁוּב הוּא מִתְרַחֵק מִן הָעָוֹן וּמִן הַגָּזֵל וְהֶחָמָס וּשְׁאָר הָעֲבֵרוֹת. וְהָרְאָיָה מַה שֶּׁכָּתוּב בְּלוֹט (בראשית י״ט:ל׳): ״וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר״, הֵצַרְךְּ לָצֵאת מִסְּדוֹם פֶּן יִפָּה בַּעֲוֹנָם, וְאַחַר שֶׁיָּצָא מִשָּׁם הָלַךְ לְצוֹעַר שֶׁיִּמָּלֵט שָׁם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם): ״הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִיא מִצְעָר״, לְפִי שֶׁיּוֹשְׁבֶיהָ חֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ, לְכָךְ הָיוּ עֲוֹנוֹתֵיהֶם מֻצְעָרִין, וְאַף עַל פִּי כֵן עֲדַיִן הָיָה מִתְיָרֵא בְּצוֹעַר מִפְּנֵי פַּחַד הָעֲוֹנוֹת הַמְצוּיִים בַּיִּשּׁוּב, עַל כֵּן הֵצַרְךְּ לָצֵאת מִשָּׁם אֶל הָהָר. וְעוֹד, שֶׁשָּׁם מְקוֹם הִתְבּוֹדְדוּת לִנְבוּאָה, וְאֵין אָדָם רוֹאֶה שָׁם דָּבָר שֶׁיַּטְרִיד מַחְשַׁבְתּוֹ מִן הַמַּחְשָׁבָה בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי מִגְּדוֹלֵי הַנְּבִיאִים הָיוּ מִתְרַחֲקִים וּפוֹרְשִׁים מִן הַיִּשּׁוּב וּמִתְבּוֹדְדִים בַּמִּדְבָּר אֲפִלּוּ בִּלֹּא מִרְעֶה, וְהֵם אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע, הוּא שֶׁכָּתוּב בֶּאֱלִישָׁע (מלכים א י״ט:י״ט): ״וּשְׁנֵים עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו״, וּפֵרֵשׁ מִן הָאֻמָּנוּת הַזֹּאת וְהָלַךְ אַחֲרָיו, הוּא שֶׁכָּתוּב (מלכים שם): ״אֵלְכָה נָּא וְאֶשְׁקָה אֶת אָבִי וְאֶת אִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ״, וּכְתִיב (שם): ״וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ״. וְכֵן הָיָה בְּלִי סָפֵק מִנְהַג בְּנֵי הַנְּבִיאִים בַּדּוֹר הַהוּא וַאֲשֶׁר לְפָנָיו, לְהַנִּיחַ עִסְקֵי הָעוֹלָם וְיִשּׁוּבוֹ, וּמַנִּיחִין הַהַשְׁגָּחָה בְּעִנְיְנֵי הַגּוּף וְיוֹצְאִים אֶל הַמִּדְבָּרוֹת לְהִתְבּוֹדֵד שָׁם וְלִהְיוֹת מַחְשַׁבְתָּם דְּבֵקָה בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

פרק מז

ג רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ. כָּתוּב בְּהֵ״א בְּמָקוֹם יו״ד כִּי אוֹתִיּוֹת אהו״י מִתְחַלְפוֹת.

ד כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן. יֹאמַר, לְכֹבֶד הָרָעָב שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן, הָעֲשָׂבִים שֶׁהֵם מִרְעֵה הַצֹּאן חָזְרוּ לְמַאֲכָל לִבְנֵי אָדָם, וְעַל כֵּן ״אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן״.

ז וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה. בֵּרְכוֹ בְּעֹשֶׁר וְהִתְנַשְּׂאוּת מַלְכוּתוֹ, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַזְּקֵנִים וְהַחֲסִידִים בְּבוֹאָם לִפְנֵי הַמְּלָכִים לְבָרֵךְ אוֹתָם, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בְּדָוִד (מלכים א א׳:ל״א) ״יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד״. וְהִזְכִּיר עוֹד שֵׁנִית: ״וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה״, כִּי בְּצֵאתוֹ מִלְּפָנָיו חָזַר וּבֵרְכוֹ, וְדָרְשׁוּ ז״ל: בֵּרְכוֹ שֶׁיַּעֲלֶה נִילוּס לְרַגְלוֹ.

ח כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ. נִדְמֶה לוֹ זָקֵן הַרְבֵּה מִשְּׁאָר בְּנֵי דּוֹרוֹ, וְעַל כֵּן שָׁאַל לוֹ כֵּן. וְיַעֲקֹב הֵשִׁיב: ״יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי״, לֹא אָמַר ״שְׁנֵי חַיַּי״ כְּמוֹ שֶׁהִזְכִּיר פַּרְעֹה אֶלָּא ״מְגוּרַי״, כְּלוֹמַר הַיָּמִים שֶׁאֲנִי בָּהֶם גֵּר בָּעוֹלָם הַזֶּה שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה. כֵּן דֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים שֶׁחוֹשְׁבִין עַצְמָן גֵּרִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. אֲבָל אַחַר שֶׁהִזְכִּיר ״מְגוּרַי״ הִזְכִּיר ״יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי״, כְּלוֹמַר חַיֵּי צַעַר הָיוּ. אֲבָל בַּאֲבוֹתָיו שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם צַעַר כָּל כָּךְ הִזְכִּיר בָּהֶם ״חַיִּים״ וְאַחֲרֵי כֵן לְשׁוֹן ״מְגוּרֵיהֶם״.

יד וַיְלַכֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא וְגוֹ׳ ״וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף״ הַנִּזְכָּר, שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ ״אֶת כָּל הַכֶּסֶף״. וְהַכָּתוּב מְפָרְסֵם בְּכָאן מַעֲלַת יוֹסֵף וְנֶאֱמָנוּתוֹ הַגְּדוֹלָה, כִּי הֵבִיא הַכֹּל אֶל גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ וְקָנָה לוֹ הַמַּקָּנֶה גַּם הָאֲדָמָה גַּם הַגּוּפוֹת, וְעִם כָּל זֶה מָצָא חֵן בְּעֵינֵי הָעָם כִּי מֵאֵת ה׳ הָיְתָה זֹּאת.

וְעַל דָּרֶךְ פְּשַׁט הַכְּתוּבִים, הַכֶּסֶף הַזֶּה לִקֵּט אוֹתוֹ בְּחָמֵשׁ שָׁנִים וֶהֱבִיאוֹ אֶל פַּרְעֹה, כִּי אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ הַכֶּסֶף וְהַמַּקָּנֶה בְּשָׁנָה אַחַת, אֲבָל הִסְפִּיק לָהֶם הַכֶּסֶף כָּל חָמֵשׁ שָׁנִים, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הָאֲרָצוֹת בִּזְמַן הָרָעָב שֶׁהֵן דּוֹחֲקִין וּמְצַמְצְמִין אֶת עַצְמָם וְכִסְפָּם וְזָהֳבָם אִתָּם יַסְפִּיק אוֹתָם זְמַן אָרֹךְ. וְיַזְכִּיר הַכָּתוּב כִּי אַחֲרֵי שֶׁתַּם הַכֶּסֶף לְסוֹף חָמֵשׁ שָׁנִים בָּאוּ אֶל יוֹסֵף, וְהָיָה זֶה בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, וְנָתַן לָהֶם בְּמִקְנֵיהֶם לֶחֶם, וְהֵצַרְךְּ לְנַהֵל אוֹתָם בּוֹ שֶׁיֹּאכְלוּ בְּצִמְצוּם וְלֹא בְּהַעְדָּפָה.

יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִיא. אֲשֶׁר נִהֲלָם בַּלֶּחֶם בְּכָל מִקְנֵיהֶם, וְהִיא הַשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית.

וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית. זוֹ הִיא הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, שֶׁהִיא שְׁנִיָּה לַשִּׁשִּׁית. וְאָמְרוּ לוֹ שֶׁיִּקְנֶה אוֹתָם וְאַדְמָתָם בַּלֶּחֶם שֶׁיַּאֲכִילֵם בַּשָּׁנָה הַזֹּאת הַשְּׁבִיעִית, וְאַחַר

שֶׁתִּהְיֶה הָאָרֶץ לְפַרְעֹה יִתֵּן לָהֶם זֶרַע שֶׁלֹּא תִּשַּׁם הָאָרֶץ, כִּי הֵם יוֹדְעִים כִּי כָלוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב וְיִהְיֶה לָהּ זֶרַע וְקָצִיר. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ וְגוֹ׳ קְנֵה אֹתָנוּ וְאֶת אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה״, שֶׁיִּקְנֶה הָאֲדָמָה וְהַגּוּפוֹת. כֵּן יִתְפָּרֵשׁ עִנְיַן הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת לְפִי הַפְּשָׁט.

וְעַל דֶּרֶךְ מִדְרַשׁ רז״ל שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא שְׁתֵּי שָׁנִים רָעָב, נִצְטָרֵךְ לְקְרַשׁ ״וַיַּבְאוּ אֶל יוֹסֵף בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית״, לִשְׁנֵי הָרָעָב, כִּי כְּשֶׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם מֵיָּד כָּלָה הָרָעָב בִּזְכוּתוֹ. וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן יַחְשְׁדוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ לְיוֹסֵף בְּחָכְמָתוֹ בְּפִתְרוֹן הַחֲלוֹם שֶׁאָמַר ״שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב״ וְלֹא הָיוּ רַק שְׁתֵּי שָׁנִים. וְהַתְּשׁוּבָה בָּזֶה, כִּי אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו חָזַר הָרָעָב לְיָשְׁנוֹ, וְעִם זֶה יִתְקַיֵּם הַכֹּל וְיָבֹאוּ עַל נָכוֹן: יִתְקַיֵּם מִדְרַשׁ רז״ל שֶׁלֹּא הָיוּ כִּי אִם שְׁתֵּי שָׁנִים, וְיִתְאַמֵּת פִּתְרוֹן שֶׁל יוֹסֵף שֶׁאָמַר ״יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב״, כַּאֲשֶׁר נִשְׁלְמוּ אַחַר כָּךְ, כִּי לֹא אָמַר ״יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב רְצוּפִים״.

וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: כֵּיוָן שֶׁמֵּת יַעֲקֹב אָבִינוּ חָזַר הָרָעָב לְיָשְׁנוֹ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה״, בַּמֶּה בֵּרְכוֹ, שֶׁנִּמְנְעוּ שְׁנֵי רָעָב, אַף עַל פִּי כֵן שָׁלְמוּ אַחַר מִיתָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ה:י״א): ״וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם״, וּכְתִיב אַחַר מִיתַת יַעֲקֹב (שם נ׳): ״אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם״, מַה כְּלְכּוּל הָאָמוּר כָּאן בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן הַכָּתוּב מְדַבֵּר אַף כְּלְכּוּל הָאָמוּר כָּאן בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן הַכָּתוּב מְדַבֵּר. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: אֵין זֶה קִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁדִּבְרֵי צַדִּיקִים קַיָּמִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְטֵלִים לְאַחַר מִיתָתָן. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן: רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי מִדִּבְרֵי אַבָּא, שֶׁזֶּה קִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַצַּדִּיקִים בָּעוֹלָם בְּרָכָה בָּעוֹלָם, נִסְתַּלְּקוּ מִן הָעוֹלָם נִסְתַּלְּקָה בְּרָכָה מִן הָעוֹלָם.

כו **וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן.** עִיר גֹּשֶׁן קְרוֹבָה לְמִצְרַיִם, וּמִפְּנֵי שֶׁהָיוּ שְׁנֵים עָשָׂר בָּנָיו הַגּוּנִים וְנִכְבָּדִים, כָּל אֶחָד מֵהֶם ״לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב״, לְכָךְ רָצָה יַעֲקֹב לְהִתְיַשֵּׁב בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְלֹא בְּמִצְרַיִם מַמָּשׁ אֲשֶׁר שָׁם הַמַּלְכוּת, לְבַל יַעֲשׂוּ מֵהֶם גִּזְבָּרִים וְשַׁלְטוֹנִים.

וַנַּרְאָה בִּפְשָׁט הַכָּתוּב הַזֶּה, כִּי לְפִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ יַעֲקֹב אָבִינוּ יְרִידָתָם לְמִצְרַיִם סִבַּת הַגָּלוּת לְזַרְעוֹ, וְכִי יַתְחִיל בּוֹ עַתָּה, מִפְּנֵי זֶה יֹאמַר ״וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל״, כְּלוֹמַר נִתְיַשֵּׁב שָׁם, לֹא כְּמַחְשֶׁבֶת בָּנָיו שֶׁאָמְרוּ לְפַרְעֹה: ״לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ״, כִּי הָיוּ סְבוּרִים לַחֲזֹר לְאֶרֶץ כְּנַעַן כִּכְלוֹת הָרָעָב מְיָד, וְעַל כֵּן אָמְרוּ ״לָגוּר״ וְלֹא ״לְהִתְיַשֵּׁב״.

וְאָמַר **וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ.** מִלְּשׁוֹן ״אֲחֻזָּה וְנַחֲלָה״, וְלֹא נִתְקַיְּמָה מַחְשַׁבְתָּם. וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר ״וַיֵּאָחֲזוּ בָּנָיו בָּהּ״, אֲבָל הוּא מִלְּשׁוֹן הַשֹּׁרֶשׁ הַנֶּאֱחָז בַּקֶּרְקַע, מִמֶּנּוּ נִמְשָׁכִים הָעֲנָפִים, ״וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד״. וְעַל כֵּן לֹא הֵצַרְךָ הַכָּתוּב לְפָרֵשׁ אֶלָּא סְתָם ״וַיֵּאָחֲזוּ״, לְפִי שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר ״יִשְׂרָאֵל״ שֶׁהוּא הַשֹּׁרֶשׁ, אֵין סָפֵק שֶׁהָעֲנָפִים נֶאֱחָזִים מִן הַשֹּׁרֶשׁ.

וְהִגְדִּיל הַצַּדִּיקִים הִמְשִׁילָם הַכָּתוּב לְשֹׁרֶשׁ הַמְמַלֵּא כָּל הָאָרֶץ, הוּא שֶׁכָּתוּב (תהלים פ׳:י׳): ״פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא אָרֶץ״, וּכְתִיב (ישעיה כ״ז:ו׳): ״הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב״. וְעַל כֵּן תִּמְצָא בְּפָרָשָׁה זוֹ: ״וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה״. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בָּרְשָׁעִים שֶׁהַכָּתוּב יַמְשִׁילֵם לְאִילָן שֶׁאֵין לוֹ שֹׁרֶשׁ, לְפִי שֶׁאֵין לָהֶם קִיּוּם וַעֲמִידָה, שֶׁכֵּן תִּמְצָא בְּסַנְחֵרִיב הָרָשָׁע (יחזקאל ל״א:ג׳): ״הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ מֻצַּל״. גַּם בִּנְבוּכַדְנֶצַּר כְּתִיב (דניאל ד׳:ח׳): ״רְבָה אִילָנָא וּתְקִיף״. וְהִזְכִּיר הַכָּתוּב רוּמוֹ שֶׁל אִילָן וּגְבוּלָיו וַעֲנָפָיו וּפִרְיוֹ, וְלֹא הִזְכִּיר בּוֹ שֹׁרֶשׁ בְּסִפּוּר הַחֲלוֹם, רַק מַה שֶּׁאָמַר הַמַּלְאָךְ: ״בְּרֵם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבֻקוּ״. וְהָיָה זֶה לִרְמֹז לוֹ שֶׁתַּחֲזֹר מַלְכוּתוֹ אֵלָיו, וְהוּא שֶׁאָמַר דָּנִיֵּאל: ״וְדִי אֲמַרוּ לְמִשְׁבַּק עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי דִּי אִילָנָא מַלְכוּתָךְ לָךְ קַיָּמָא״. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן הָרְשָׁעִים (ישעיה מ׳:כ״ד): ״אַף בַּל נִטָּעוּ אַף בַּל זָרְעוּ אַף בַּל שֹׁרֶשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם״, וּכְתִיב (הושע ט׳): ״שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בַל יַעֲשׂוּן״. אֲבָל הַצַּדִּיקִים יֵשׁ לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְשָׁרְשָׁם מִתְקַיֵּם לָעַד לְעוֹלָם, אֵינָנּוּ מִתְמוֹטֵט, וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי י״ב:ג׳): ״לֹא יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל יִמּוֹט״.

כח **בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל מָוֶת (משלי יב, כח)**

שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בָּא לְפָרֵסֵם בַּכָּתוּב הַזֶּה עַל שֶׁבַח מִדַּת הַצְּדָקָה כִּי בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב וְיָמִים עַל יְמֵי הַמַּחֲזִיק בָּהּ תּוֹסִיף. וְהִנֵּה הִיא תְּשׁוּעַת הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף, וְהִיא הָעוֹלָה עַל מִשְׁפַּט מַעֲרֶכֶת הַכּוֹכָבִים, שֶׁהֲרֵי בְּיָדוּעַ כִּי חַיֵּי הָאָדָם נִגְזָרִים הֵם כְּפִי מִשְׁפַּט הַמַּעֲרָכָה, וּמֵעִיד עַל זֶה מַה שֶּׁכָּתוּב (שמואל א׳ כו) ״אוֹ יוֹמוֹ יָבֹא״, כְּלוֹמַר יִתְקָרֵב זְמַנּוֹ וְיוֹמוֹ הָאַחֲרוֹן. וְכֵן (מלכים א׳ ב׳) ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת״, (דברים ל״א) ״הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת״. וְאֵין עִנְיַן קְרִיבָה אֶלָּא עַל עֵת הַנִּגְזָר. וְאַף עַל פִּי שֶׁמַּעֲרֶכֶת הַכּוֹכָבִים מְחַיֶּבֶת חַיּוֹת יְמֵי הָאָדָם נִגְזָרִים, יֵשׁ עַל כֹּחַ הַמַּעֲרָכָה כֹּחַ עֶלְיוֹן כְּפִי הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ לְהוֹסִיף עַל הַנִּגְזָר כְּמוֹ שֶׁהוֹסִיף לְחִזְקִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ל״ח:ה׳): ״הִנְנִי יוֹסִף עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה״, וּלְקַצֵּר מִן הַנִּגְזָר כְּמוֹ שֶׁקִּצֵּר מִן יְהוֹרָם בֶּן אַחְזְיָה בְּעֹנֶשׁ שֶׁדָּרַשׁ בְּחָלְיוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכֵּן אָמַר לוֹ הַנָּבִיא (מ״ב א׳): ״כֹּה אָמַר ה׳ יַעַן אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן הֲמִבְּלִי אֵין אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר עָלִיתָ שָׁם לֹא תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי מוֹת תָּמוּת״. וְעַל כֵּן אָמַר שְׁלֹמֹה כִּי הַצְּדָקָה מִדָּה עֶלְיוֹנָה וַעֲצוּמָה, כֹּחָהּ גָּדוֹל וּפְרִיהָ חַיִּים, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים״, כְּלוֹמַר תּוֹסֶפֶת חַיִּים עַל הַנִּגְזָר. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל בְּבִנְיָמִין הַצַּדִּיק שֶׁהָיָה מְמֻנֶּה עַל קֻפָּה שֶׁל צְדָקָה, בָּאָה לְפָנָיו אִשָּׁה בְּשָׁנֵי בַּצֹּרֶת, אָמְרָה לוֹ: רַבִּי, פַּרְנְסֵנִי. אָמַר לָהּ: הָעֲבוֹדָה, שֶׁאֵין בַּקֻּפָּה שֶׁל צְדָקָה כְּלוּם. אָמְרָה לוֹ: אִם אֵין אַתָּה מְפַרְנְסֵנִי, חֲרֵי אִשָּׁה וְשִׁבְעָה בָּנֶיהָ מֻתִּים. עָמַד וּפִרְנְסָהּ מִשֶּׁלּוֹ. לְיָמִים חָלָה בִּנְיָמִין הַצַּדִּיק וְנָטָה לָמוּת. אָמְרוּ לוֹ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה אָמַרְתָּ כָּל הַמְקַיֵּם נֶפֶשׁ אַחַת

מִיִּשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ קַיִּם עוֹלָם מָלֵא, וּבִנְיָמִין הַצַּדִּיק שֶׁקַּיִּם אִשָּׁה וְשִׁבְעָה בָּנֶיהָ יָמוּת בְּשָׁנִים מוּעָטוֹת? תָּנָא: הוֹסִיפוּ לוֹ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. ״וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אַל מָוֶת״, כְּלוֹמַר וְכֵיוָן שֶׁכֵּן בָּטוּחַ הוּא כִּי בְּדֶרֶךְ נְתִיבָה לֹא יִמְצָא מָוֶת, כִּי כָּל הַדּוֹרֵךְ נְתִיבָה לֹא יִרְאֶה מָוֶת קֹדֶם זְמַנּוֹ, וְקֹדֶם זְמַנּוֹ לֹא יָמוּת. וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי י׳:ב׳): ״וּצְדָקָה תַּציל מִמָּוֶת״, כְּלוֹמַר שֶׁהִיא מְגִנָּה עָלָיו שֶׁלֹּא יָמוּת קֹדֶם זְמַנּוֹ, כִּי מֵאַחַר שֶׁהַצְּדָקָה הִיא מוֹסִיפָה עַל הַגְּזֵרָה, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁתַּגִּיעַ וּתְקָרֵב הַיָּמִים עַל הַגְּזֵרָה וְלֹא יִמְצָא מָוֶת קֹדֶם בֹּא זְמַנּוֹ. עִנְיַן הַצְּדָקָה הוּא שֶׁיִּתֵּן אָדָם מִשֶּׁלּוֹ לְמִי שֶׁצָּרִיךְ. וְהִנֵּה הִיא מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת: יֵשׁ צְדָקָה שֶׁיִּתֵּן אָדָם פְּרוּטָה לְעָנִי מִן הָאֻמּוֹת; גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה, שֶׁיִּתֵּן לְעָנִי יִשְׂרָאֵל וְהוּא מֵעֲנֵיֵי עִיר אַחֶרֶת; לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, שֶׁיִּתְּנֶנָּה לַעֲנֵיֵי עִירוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ב:כ״ד): ״אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ״, עָנִי שֶׁעִמְּךָ; לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, שֶׁיִּתְּנֶנָּה לְעָנִי קְרוֹבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נ״ח:ז׳): ״וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם״; לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, שֶׁיְּפַרְנֵס אֶת בָּנָיו, וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: מַאי דִּכְתִיב (תהלים ק״ו): ״אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל עֵת״, וְכִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאָדָם לַעֲשׂוֹת צְדָקָה בְּכָל עֵת? אֶלָּא זֶה הַזָּן אֶת בָּנָיו וּבְנוֹתָיו כְּשֶׁהֵם קְטַנִּים; לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ, שֶׁהוּא מְפַרְנֵס אָבִיו וְאִמּוֹ, שֶׁהוּא מְקֻיָּם מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם וְהִיא צְדָקָה גְּדוֹלָה שֶׁאֵין לְךָ לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, עַל כֵּן שְׂכָרָהּ אֲרִיכוּת יָמִים, הוּא שֶׁכָּתוּב (שמות כ׳:י״ב): ״לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ״. זֶהוּ ״בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים״, וְהִנֵּה זֶה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְכֵן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף שֶׁפִּרְנֵס אֶת אָבִיו שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְהִיא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. בִּזְכוּת צְדָקָה שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב עִמּוֹ שֶׁפִּרְנֵס אוֹתוֹ שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁפֵּרֵשׁ יוֹסֵף מֵאֲבִיו בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ז:ב׳): ״אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה״. וּבִזְכוּת שֶׁפִּרְנֵס יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, מָצִינוּ שֶׁפִּרְנֵס יוֹסֵף לְיַעֲקֹב בְּמִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה״.

וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה. פָּרָשָׁה זוֹ סְתוּמָה מִפְּנֵי שְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, לְפִי שֶׁעַכְשָׁיו הָיָה מַתְחִיל הַגָּלוּת וְנִסְתַּם לְבָם מִצָּרַת הַשִּׁעְבּוּד; וְהַשֵּׁנִי, לְפִי שֶׁבִּקֵּשׁ יַעֲקֹב לְגַלּוֹת אֶת הַקֵּץ לְבָנָיו וְנִסְתַּם מִמֶּנּוּ, שֶׁהֲרֵי מַה שֶּׁכָּתוּב ״אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים״, הַכַּוָּנָה לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ בְּקֵץ הַגָּלוּת הַזֶּה הָאָרוּךְ שֶׁאָנוּ עוֹמְדִים בּוֹ הַיּוֹם, כִּי כָּל עִנְיְנֵי יַעֲקֹב וּמִקָּרָיו הֵם רֶמֶז לְגָלוּתֵנוּ הַשְּׁלִישִׁי הַזֶּה, כִּי כֵּן הָיָה יַעֲקֹב שְׁלִישִׁי לָאָבוֹת. וּלְפִי שֶׁנִּרְמַז עִנְיַן הַמָּשִׁיחַ בְּכֻלָּל דְּבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: ״עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה״, בָּאָה הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת סְתוּמָה, לְרָמֹז הַקֵּץ הַסָּתוּם שֶׁהָיָה רוֹצֶה לְגַלּוֹתוֹ וְנִסְתַּם מִמֶּנּוּ. וְכֵן אָמַר דָּנִיֵּאל (דניאל י״ב:ד׳): ״כִּי סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד עֵת קֵץ יִשְׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת״. וְכֵן אָמַר יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ישעיהו ט׳:ו׳): ״לְמַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ״ וּבָאָה הַמ״ם סְתוּמָה שֶׁלֹּא כַּמִּשְׁפָּט, כִּי מִשְׁפַּט הַמ״ם שֶׁבְּאֶמְצַע תֵּבָה לִהְיוֹת פְּתוּחָה, וְזוֹ סְתוּמָה, לְרָמֹז כִּי הַמַּעֲלָה וְהַמִּשְׂרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל הֲלֹא הִיא סְתוּמָה בִּזְמַן הַגָּלוּת. וּמָצִינוּ בְּעֶזְרָא מ״ם פְּתוּחָה בְּסוֹף תֵּבָה, וְזֶה גַּם כֵּן שֶׁלֹּא כַּמִּשְׁפָּט, וְהוּא שֶׁכָּתוּב (נחמיה ב׳:ג׳-ד׳): ״בְּחוֹמֹת יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר הֵמָּה פְרוּצִים וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְלוּ בָאֵשׁ״. וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁבָּא הֶרֶמֶז: כַּאֲשֶׁר יִפָּתְחוּ חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהֵם עַתָּה פְּתוּחִים וּפְרוּצִים בִּזְמַן הַגָּלוּת, אָז תִּפָּתַח הַמִּשְׂרָה שֶׁהִיא סְתוּמָה. וּכְשֵׁם שֶׁאוֹתִיּוֹת הַלָּלוּ בָּאוּ שֶׁלֹּא כְּמִשְׁפָּט שְׁאָר הָאוֹתִיּוֹת וְיֵשׁ בָּהֶם רֶמֶז, כֵּן פָּרָשָׁה זוֹ סְתוּמָה שֶׁלֹּא כְּמִשְׁפָּט שְׁאָר פָּרָשִׁיּוֹת לְרָמֹז עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ. וְכֵן אָמְרוּ בָּאגָּדָה: רָאָה יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁהָיוּ כָּל אוֹתִיּוֹת בִּשְׁמוֹת שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים בָּנָיו חוּץ מֵאוֹת חֵי״ת וְטֵי״ת, אָמַר יַעֲקֹב, כֵּיוָן שֶׁאֵין בָּהֶם חֵטְא רְאוּיִין הֵם לְגַלּוֹת לָהֶם אֶת הַקֵּץ. כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁאֵין בָּהֶם קו״ף וְצַד״י, אָמַר, אֵינָם רְאוּיִם לְגַלּוֹת לָהֶם אֶת הַקֵּץ, לְכָךְ סָתַם וְלֹא גִּלָּה. וּלְכָךְ פָּרָשָׁה זוֹ סְתוּמָה.

שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה. מִמַּה שֶּׁהִגִּיד לְמַעְלָה שֶׁאָמַר יַעֲקֹב לְפַרְעֹה: ״יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה״, וּבְכָאן פֵּרֵט הַכָּתוּב כָּל יְמֵי חַיָּיו שֶׁהָיוּ מֵאָה וְאַרְבָּעִים וְשֶׁבַע שָׁנָה, הֱיֵינוּ יְכוֹלִים לִלְמֹד כִּי בְּמִצְרַיִם עָמַד שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְלָמָּה הֻצְרַךְ לִכְתֹּב ״וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה״. אֲבָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ רְמָזִים, אֵין בָּהּ תֵּבָה וְאוֹת שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לְעִנְיָן הֶכְרְחִי וּמֻצְרָךְ, וּבָא לְרָמֹז מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה מִן הַסַּעַם שֶׁהִזְכַּרְתִּי בַּפְּתִיחָה, וְהוּא מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל.

כט **וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת.** מֵאַיִן יָדַע, אֲבָל הִכִּיר בְּעַצְמוֹ שֶׁאָפְסוּ כֹּחוֹתָיו וְרָצָה לְצַוּוֹת עַל יוֹסֵף, אֲבָל לֹא הָיָה חוֹלֶה, וְאַחַר כָּךְ חָלָה וְהִגִּיד לְיוֹסֵף ״הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה״. וְכֵן מָצִינוּ בְּדָוִד (מלכים א ב׳:א׳): ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת״, כִּי הִרְגִּישׁ בְּעַצְמוֹ כֵּן, וּמִזֶּה אָמַר (שם): ״(הִנֵּה) אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ״.

וְעַל דָּרֶךְ הַפְּשָׁט, מַה שֶּׁהִזְכִּיר ״יִשְׂרָאֵל״ וְלֹא אָמַר ״יְמֵי יַעֲקֹב לָמוּת״ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה: ״וַיְחִי יַעֲקֹב״ ״וַיְחִי יְמֵי יַעֲקֹב״, מֵעֵת שֶׁקָּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשֵׁם ״יִשְׂרָאֵל״ וְאָמַר לוֹ (בראשית ל״ב:כ״ט): ״לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל״, הַפָּרְשִׁיּוֹת נוֹהֲגוֹת כַּמִּנְהָג הַזֶּה לִקְרוֹתוֹ פַּעַם ״יִשְׂרָאֵל״ פַּעַם ״יַעֲקֹב״. כִּי מַה שֶּׁאָמַר: ״לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל״, אֵין זֶה מְנִיעָה, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה שֵׁם ״יִשְׂרָאֵל״ עִקָּר וְשֵׁם ״יַעֲקֹב״ טָפֵל לוֹ. גַּם זוֹ הַפָּרָשָׁה נוֹהֶגֶת הַמִּנְהָג הַזֶּה: ״וַיַּגֶּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל״. וְאָמַר עוֹד: ״וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי״, ״וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף״. וּכְתִיב עוֹד בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה: ״וַיִּכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת בָּנָיו״, ״וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת יִשְׂרָאֵל״.

וְעַל דָּרֶךְ הַשֵּׂכֶל, מַה שֶּׁהִזְכִּירוּ הַכְּתוּבִים בְּפָרָשָׁה זוֹ פַּעַם ״יַעֲקֹב״ פַּעַם ״יִשְׂרָאֵל״, הַכֹּל בְּהַשְׁגָּחָה וּכְכַוָּנָה יְדוּעָה. כִּי שֵׁם ״יַעֲקֹב״ נֶאֱמַר עַל מִדּוֹת הַגּוּף בְּעִנְיְנֵי הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי מַה שֶּׁנִּקְרָא ״יַעֲקֹב״ עַל שֵׁם (בראשית כ״ה:כ״ו) ״וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו״, וְשֵׁם ״יִשְׂרָאֵל״ נֶאֱמַר עַל מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ, הוּא שֶׁכָּתוּב (בראשית ל״ב:כ״ט): ״כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים״.

וְיָדוּעַ כִּי עִקַּר הַכַּוָּנָה בְּמִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ וְלֹא בְּמִדּוֹת הַגּוּף. מִכָּל מָקוֹם אִי אֶפְשָׁר לוֹ לָאָדָם לַעֲקוֹר לְגַמְרֵי מִדּוֹת הַגּוּף וְשֶׁלֹּא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, כִּי לֹא יוּכַל לִחְיוֹת זוּלָתָם, אֲבָל הַכַּוָּנָה לִהְיוֹת הַנֶּפֶשׁ עִקָּר וּמִדּוֹת הַגּוּף טָפֵל. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ ז״ל: לֹא שֶׁיֵּעָקֵר שֵׁם יַעֲקֹב מִמְּקוֹמוֹ אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה יִשְׂרָאֵל עִקָּר וְיַעֲקֹב טָפֵל לוֹ. וְכָל מִי

שֶׁעוֹשֶׂה מִדּוֹת הַגּוּף עִקָּר וּמִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ טָפֵל, שֶׁהִיא עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ, הִנֵּה הוּא מֵמִית אֶת נַפְשׁוֹ. וּמִזֶּה אָמַר דָּוִד (תהילים כ״ב:ל׳): ״אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל דִּשְׁנֵי אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה״. קָרָא ״דִּשְׁנֵי אֶרֶץ״ הַנִּמְשָׁכִים אַחַר הַתַּאֲווֹת, כִּי הֵם הַמַּחֲזִיקִים בְּמִדַּת הַגּוּף וְעוֹשִׂים אוֹתָם עִקָּר, וְעוֹשִׂים עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ טָפֵל. וּמִזֶּה הִזְכִּיר תְּחִלָּה ״אָכְלוּ״ וְאַחַר כָּךְ ״וַיִּשְׁתַּחֲווּ״. ״לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עָפָר״, אֵין כְּרִיעָה זוֹ לְשׁוֹן הִשְׁתַּחֲוָיָה אֶלָּא לְשׁוֹן הַשְׁפָּלָה, מִלְּשׁוֹן (תהלים כ׳:ט׳) ״כָּרְעוּ וְנָפָלוּ״, כְּלוֹמַר יֵעָנְשׁוּ וְיֵרְדוּ לְעָפָר, לְפִי שֶׁאֵין אֶחָד מֵהֶם מִשְׁתַּדֵּל לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשׁוֹ. וְכֵן דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים לְהַזְכִּיר ״יַעֲקֹב״ אֵצֶל הָעִנְיָנִים הַחֲמְרִיִּים, הַדְּבָרִים הַמֻּרְכָּבִים הַגּוּפָנִיִּים, וְ״יִשְׂרָאֵל״ אֵצֶל הַדְּבָרִים הַפְּשׁוּטִים הַדַּקִּים הַזַּכִּים וְהָרוּחָנִיִּים. וְזֶהוּ לְשׁוֹן הַנָּבִיא שֶׁאָמַר (ישעיהו מ״ג:א׳): ״הֹבְרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל״, הִזְכִּיר אֵצֶל יַעֲקֹב ״בְּרִיאָה״ וְאֵצֶל יִשְׂרָאֵל ״יְצִירָה״. וְכֵן הַכְּתוּבִים מְיַחֲסִים הַבְּרִיאָה לַחֹשֶׁךְ וְהַיְצִירָה לָאוֹר, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיהו מ״ה:ז׳): ״יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ״. וְכֵן מְיַחֲסִים הָאֲנָשִׁים לְיִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים לְיַעֲקֹב, הוּא שֶׁכָּתוּב (שמות י״ט:ג׳): ״כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגִּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל״. וְזֶהוּ מַאֲמַר הַנָּבִיא (ישעיהו מ״ג:כ״ב): ״וְלֹא אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל״, יֹאמַר, כְּשֶׁאַתָּה יַעֲקֹב וְנִמְשָׁךְ אַחַר הַחֹמֶר וְעִסְקֵי הַגּוּף ״לֹא אֹתִי קָרָאתָ״, אֲבָל ״כִּי יָגַעְתָּ בִּי״ וְהִשְׁתַּדַּלְתָּ בְּעִסְקֵי הַנֶּפֶשׁ, אַתָּה נִקְרָא יִשְׂרָאֵל. וְעַל כֵּן הַתְּחִילָה הַפָּרָשָׁה ״וַיְחִי יַעֲקֹב״ וְאָמַר ״וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב״, כִּי אֶצֶל חַיֵּי הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה הֶצְרֵךְ שֵׁם יַעֲקֹב בְּהֶכְרֵחַ, וְהִזְכִּיר שֵׁם יִשְׂרָאֵל אֵצֶל הַמִּיתָה, כִּי מִיתַת הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה הִיא חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן ״וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת״ וְכֵן ״וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל״ ״וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל״, כְּשֶׁיַּזְכִּיר הַמַּטָּה שֵׁמֶת בָּהּ יַזְכִּירֵנוּ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְכֵן בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה הִתְחִיל לְעִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן וְהִזְכִּיר יַעֲקֹב, הוּא שֶׁאָמַר: ״וַיִּכַל יַעֲקֹב לְצַוּוֹת אֶת בָּנָיו״, וְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר: ״וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל הַמִּטָּה״ הִזְכִּירוֹ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל: ״וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת יִשְׂרָאֵל״. וּמַה שֶּׁכָּתוּב: ״וַיַּגֶּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף״, כִּי תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף, וּכְשֶׁנּוֹלַד יוֹסֵף יַעֲקֹב הָיָה שְׁמוֹ וְלֹא נִקְרָא עַדַיִן בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. וְכֵן ״וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי״ וְגוֹ׳, כִּי בִּתְחִלַּת הַמַּרְאָה הַזֹּאת שֶׁהָיָה בְּלוּז יַעֲקֹב הָיָה שְׁמוֹ, כִּי כֵן כָּתוּב (בראשית ל״ה:ו׳): ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה״, וּמִשָּׁם וָאֵילָךְ מַזְכִּיר יִשְׂרָאֵל בְּכָל פַּעַם. וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר ״וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו״ וְלֹא אָמַר ״וַיִּקְרָא יִשְׂרָאֵל אֶל בָּנָיו״, מִפְּנֵי שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה, כִּי הַשָּׁרָה הָעֲצוּמָה בְּמַעֲלַת הַנֶּפֶשׁ הִיא רְאִיַּת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת״, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברי הימים א כ״ט:ט״ו): ״כִּי גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים כְּכָל אֲבוֹתֵינוּ כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה״, וּלְוַאי כְּצֵל כּוֹתֶל אוֹ כְּצֵל אִילָן, אֶלָּא כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קמ״ד:ד׳): ״יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר״, שֶׁהָעוֹף עוֹבֵר וְצִלּוֹ עוֹבֵר עִמּוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר: ״יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר״, הֲרֵי אוֹמֵר: ״כַּצֵּל יָמֵינוּ עָלֵי אָרֶץ״. ״וְאֵין מִקְוֶה״, אֵין מִי יְקַוֶּה שֶׁלֹּא יָמוּת, הַכֹּל יוֹדְעִין וְאוֹמְרִים בְּפִיהֶם שֶׁמֵּתִים, אַבְרָהָם אָמַר (בראשית ט״ו:ב׳): ״וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי״. יִצְחָק אָמַר (שם כז): ״הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי״. יַעֲקֹב אָמַר: ״וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי״, אֵימָתַי, בְּשָׁעָה שֶׁנָּטָה לָמוּת. ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת״, זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (קהלת ח׳:ח׳): ״אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת״, כְּשֶׁנָּטָה יַעֲקֹב לָמוּת הִתְחִיל מַשְׁפִּיל עַצְמוֹ לִפְנֵי יוֹסֵף. אָמַר לוֹ: ״אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ״. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּדָוִד (מלכים א) ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת״, עַד עַכְשָׁו קָרָאוֹ ״מֶלֶךְ״, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א א׳:א׳): ״וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים״. כְּשֶׁנָּטָה לָמוּת לֹא אָמַר ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לָמוּת״ אֶלָּא ״וַיִּקְרְבוּ יְמֵי דָוִד לָמוּת״, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (קהלת ח׳:ח׳): ״וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת״.

וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף. לֹא קָרָא לִרְאוּבֵן שֶׁהָיָה בְּכוֹר, וְלֹא לִיהוּדָה שֶׁהָיָה מֶלֶךְ, אֶלָּא לְיוֹסֵף, לָמָּה, לְפִי שֶׁהָיָה סִפֵּק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת. ״אַל נָא תִקָּבְרֵנִי בְּמִצְרָיִם״, בְּקֵשׁ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי דְבָרִים: שֶׁלֹּא יִקְבְּרֻנוּ בְּמִצְרַיִם, וְשֶׁיִּקְבְּרֻנוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. שֶׁלֹּא יִקְבְּרֻנוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּהוּ מִצְרִים עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁהֲרֵי כְּשֵׁם שֶׁנִּפְרָעִין מִן הָעוֹבְדִים כָּךְ נִפְרָעִין מִן הַנַּעֲבָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י״ב:י״ב): ״וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים״. וְשֶׁיִּקְבְּרֻנוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁהָאָבוֹת תְּאֵבִים וּמִחַבְּבִים קְבוּרוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁהִיא אֶרֶץ קְדוֹשָׁה מְכֻפֶּרֶת הָעוֹנוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיה ל״ג:כ״ד): ״הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּהּ נְשׂוּא עָוֹן״, וּכְתִיב (דברים ל״ב): ״וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ״. וְשָׁם שַׁעַר הַשָּׁמַיִם לְהִכָּנֵס הַתְּפִלּוֹת וְהַקָּרְבָּנוֹת, וְהִנְּשָׁמוֹת הַזּוֹכוֹת נִכְנָסוֹת דֶּרֶךְ שָׁם וְשָׁבוֹת לְשָׁרְשָׁם. עַל כֵּן הַצַּדִּיקִים מִתְאַוִּים לָמוּת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שֶׁתִּמְצָא הַנֶּפֶשׁ הַחֲכָמָה פֶּתַח פָּתוּחַ וְלֹא תִצְטָרֵךְ לִטְרֹחַ וּלְהִתְגַּלְגֵּל. וְעוֹד שֶׁמֵּתֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל חַיִּים תְּחִלָּה לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, אֲבָל מֵתֵי חוּצָה לָאָרֶץ אֵינָם חַיִּים אֶלָּא עַל יְדֵי צַעַר גִּלְגּוּל מְחִלּוֹת.

ל וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי. כְּלַפֵּי הַנֶּפֶשׁ. ״וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם״ כְּלַפֵּי הַגּוּף, כְּלוֹמַר מֻבְטָח אֲנִי שֶׁאֲפִלּוּ תִּקְבְּרֵנִי מִצְרַיִם, עִם אֲבוֹתַי אֲנִי הוֹלֵךְ, אֶלָּא תִּגְרֹם לִי גִּלְגּוּל. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מִכָּאן שֶׁיּוֹדֵעַ אָדָם יוֹם מִיתָתוֹ לְהֵיכָן הוּא הוֹלֵךְ, אִם לְמָקוֹם צַדִּיקִים אִם לְמָקוֹם רְשָׁעִים. וְזֶהוּ שֶׁהִקְדִּים: ״וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם״, כְּלוֹמַר אֲפִלּוּ מֵת אָדָם בְּקֶרוֹן אוֹ בִּסְפִינָה אוֹ בְּנָהָר אוֹ בְּמִדְבָּר אוֹ בִּישׁוּב, נַפְשׁוֹ קוֹדֶמֶת וְהוֹלֶכֶת אֶל אֲבוֹתָיו. וּמְצִינוּ בְּרַבִּי אַבָּהוּ שֶׁרָאָה מַתַּן שְׂכָרוֹ סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, שֶׁכֵּן דָּרְשׁוּ בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים רַבָּה בְּפָרָשַׁת וְהָיָה עֵקֶב: (תהילים ל״א:כ׳) ״מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ״, מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אַבָּהוּ שֶׁנָּטָה לָמוּת וְרָאָה מַתַּן שְׂכָרוֹ מַה שֶּׁעָתִיד לִיתֵּן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֶעָתִיד לָבֹא וְכָל טוּב שֶׁמְּתֻקָּן לַצַּדִּיקִים, וְכֵיוָן שֶׁרָאָה כָּל אוֹתָם הַנֶּחָמוֹת הַמְתֻקָּנוֹת, אָמַר: כָּל אֵלֶּין לְאַבָּהוּ, מֵיד נִתְאַוָּה לָמוּת. הִתְחִיל קוֹרֵא: ״מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ״.

וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם. מִכָּאן דָּרְשׁוּ רז״ל: לְעוֹלָם יִקְבֹּר אָדָם צַדִּיק אֵצֶל צַדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב י״ג:כ״א): ״וַיְהִי הֵם קֹבְרִים אִישׁ וְהִנֵּה רָאוּ אֶת הַגְּדוּד״

וְגוֹ׳. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא בְּמוֹתוֹ (מלכים א י״ג:ל״א): ״וּקְבַרְתֶּם אֹתִי בַּקֶּבֶר אֲשֶׁר אִישׁ הָאֱלֹהִים קְבוּר בּוֹ אֶצֶל עַצְמֹתָיו הַנִּיחוּ עַצְמֹתָי״.

אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הוֹדָה לוֹ בַּדָּבָר. **וְעַל דָּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ** ״אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ״ כְּשֵׁם שֶׁהִשְׁבַּעְתַּנִי שֶׁאַעֲלֶךָ מִמִּצְרַיִם, כָּךְ אֲנִי מַשְׁבִּיעַ אֶת הַשְּׁבָטִים שֶׁיַּעֲלוּ אוֹתִי.

לא הִשָּׁבְעָה לִי. אַחַר שֶׁהוֹדָה יוֹסֵף בַּדָּבָר וְאָמַר ״אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ״ לֹא הָיָה אָבִיו חוֹשְׁדוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵן, וּמַה שֶּׁהִצְרִיכוֹ שְׁבוּעָה כִּי חָשַׁב אוּלַי יַטְרִידוּהוּ עִנְיְנֵי הַמַּלְכוּת וְלֹא יוּכַל לְהִשְׁתַּדֵּל בִּקְבוּרָתוֹ, אוֹ אוּלַי לֹא יִתֵּן לוֹ הַמֶּלֶךְ רְשׁוּת שֶׁיִּקָּבֵר בְּמָקוֹם אַחֵר זוּלָתִי בְּמִצְרַיִם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם לְכָבוֹד וְלִזְכוּת. וּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָעִנְיָן חָזָק בְּעֵינֵי פַּרְעֹה, שֶׁיִּהְיֶה לְיוֹסֵף פִּתְחוֹן פֶּה בַּדָּבָר, עַל כֵּן רָצָה לְהַשְׁבִּיעוֹ. וְכֵן אַרַע בַּסּוֹף, שֶׁאָמַר: ״אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר״, וְהֵשִׁיב לוֹ פַּרְעֹה: ״עֲלֵה וּקְבֹר אֶת אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ״, כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל. כֵּיוָן שֶׁהוֹדָה יוֹסֵף לְדִבְרֵי אָבִיו וְנִשְׁבַּע לוֹ בָּזֶה, הִשְׁתַּחֲוָה לוֹ אָבִיו כְּדֵי לַחֲלוֹק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. וְעַל זֶה דָּרְשׁוּ רז״ל: ״תַּעֲלָא בְּעִדָּנֵיהּ סְגִיד לֵיהּ״.

וַדַּעַת רז״ל, ״וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה״, שֶׁהִשְׁתַּחֲוָה לְהקב״ה וְנָתַן לוֹ הוֹדָאָה עַל זֶה, כִּי חוֹלֶה הָיָה וְהִשְׁכִּינָה לְמַעְלָה מִמְּרַאֲשׁוֹתָיו שֶׁל חוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מ״א:ד׳): ״ה׳ יִסְעָדֶנּוּ עַל עֶרֶשׂ דְּוָי״. וּבֵין שֶׁתִּהְיֶה הִשְׁתַּחֲוָיָתוֹ לְהקב״ה אוֹ לְיוֹסֵף, מִכָּל מָקוֹם הִזְכִּיר בּוֹ הַכָּתוּב מִטָּה, מַה שֶּׁלֹּא מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם וְיִצְחָק, לְפִי שֶׁלֹּא הָיְתָה מִטָּתָם שְׁלֵמָה, אֲבָל יַעֲקֹב מִטָּתוֹ שְׁלֵמָה וּרְאוּיָה לְהַזְכִּירָהּ בַּתּוֹרָה. וְכֵן אָמְרוּ רז״ל: אָמַר יַעֲקֹב: שֶׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ פְּסוּל בְּמִטָּתִי, כְּאַבְרָהָם שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ יִשְׁמָעֵאל וּכְיִצְחָק שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו. וְעוֹד, שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ מִטָּה לְפִי שֶׁהַשְּׁכִינָה יָרְדָה עִמּוֹ לְמִצְרַיִם, וּכְתִיב (בראשית מ״ט:ל״ג): ״וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל הַמִּטָּה״, וּכְתִיב (שיר ג׳): ״הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה נ״ח): ״כְּבוֹד ה׳ יַאַסְפֶךָּ״. וְזֶה מְבֹאָר.

פרק מח

ב וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל. דָּרְשׁוּ רז״ל: לָמָּה צִעֵר עַצְמוֹ, אָמַר יַעֲקֹב: אִלּוּ לְגִיּוֹן אֶחָד שָׁלַח לָנוּ בְּגָדִים חֲיָבִים אָנוּ לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד, וְיוֹסֵף מִפְּנֵי שֶׁהוּא בְּנִי אֲנַהֵג בּוֹ בְּזָיוֹן?

ה כְּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי. בְּכָאן נָתַן יַעֲקֹב הַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף, וּמַה שֶּׁכָּתוּב (דברי הימים א ה׳:א׳): ״וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְכֹרָתוֹ לְיוֹסֵף״, מִן הַכָּתוּב הַזֶּה נֶאֱמַר כֵּן.

וְהִנֵּה רַעַת רש״י ז״ל כִּי בְּכֹרָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף לֹא לְעִנְיַן נַחֲלָה, רַק לְעִנְיַן הַכָּבוֹד שֶׁיִּקָּרְאוּ בָּנָיו שְׁבָטִים.

וְהַרַמְבַּ״ן ז״ל הוֹשִׁיב זֶה, כִּי אִי אֶפְשָׁר בְּשׁוּם פָּנִים שֶׁיִּהְיֶה יוֹסֵף כְּשְׁאָר הַשְּׁבָטִים בְּנַחֲלָה וְתִהְיֶה הַבְּכוֹרָה לְהִקָּרֵא שְׁנֵי שְׁבָטִים, אֲבָל בְּכוֹרָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיְתָה לְעִנְיַן נַחֲלָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ״בְּנַחֲלָתָם״. וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״תְּרִין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי יַקְבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסָנְתָא״, שֶׁ״חוּלָקָא״ הוּא חֵלֶק הַבְּכוֹרָה, וְ״אַחְסָנְתָא״ יְרֻשַּׁת הַפָּשׁוּט.

ז וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן. מִפְּנֵי שֶׁעַתָּה יְצַוֵּה עַל יוֹסֵף לְקָבֵּר אוֹתוֹ בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, עַל כֵּן יִתְנַצֵּל אֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא קָבַר אֶת רָחֵל אִמּוֹ כְּשָׁם שֶׁקָּבַר שָׁם אֶת לֵאָה. וּמִפְּנֵי זֶה יֹאמַר: ״מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן״, לוֹמַר כִּי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן מֵתָה וְלֹא נִקְבְּרָה בְּחוּצָה לָאָרֶץ, אֲבָל מֵתָה פִּתְאוֹם בַּדֶּרֶךְ וְלֹא הָיָה יָכוֹל לְהוֹלִיכָהּ שָׁם לִמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה מִפְּנֵי טֹרַח הַיְלָדִים וְכֹבֶד הַמַּקֵּנָה, כִּי אֵיךְ יַנִּיחֵם בַּדֶּרֶךְ וְיֵלֵךְ שָׁם. וְאִלּוּ הָיָה מוֹלִיכָם עִמּוֹ לֹא הָיוּ מַגִּיעִים שָׁם רַק בְּיָמִים רַבִּים, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיְתָה הַמְּעָרָה רְחוֹקָה מִשָּׁם כִּי אִם שְׁעוּר חֲצִי יוֹם. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר: ״מֵתָה עָלַי בַּדֶּרֶךְ״, כִּי בַּדֶּרֶךְ מֵתָה אֲבָל לֹא נִקְבְּרָה בַּדֶּרֶךְ כִּי אִם בָּרָמָה שֶׁהִיא עִיר בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר:

וָאֶקְבְּרָה שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת. הָיָה מַסְפִּיק שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב ״וָאֶקְבְּרָה שָׁם״, שֶׁכְּבָר אָמַר ״בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה״, אֲבָל בָּא לְרַמֵּז מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבָרָהּ שָׁם, כְּדֵי שֶׁתִּהְא עֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגְלֵם נְבוּזַרְאֲדָן, וְהוּא שֶׁאָמַר יִרְמְיָה הַנָּבִיא (ירמיהו ל״א:ט״ו): ״קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ״. וּמִפְּנֵי זֶה הֶאֱרִיךְ הַכָּתוּב: ״וָאֶקְבְּרָה שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם״, כְּלוֹמַר בַּדֶּרֶךְ שֶׁיַּעַבְרוּ בָהּ בָּנֶיהָ. וְכָל זֶה הָיָה דֶּרֶךְ הִתְנַצְּלוּת לְיוֹסֵף שֶׁלֹּא יַחֲר לוֹ, אֲבָל כַּוָּנַת יַעֲקֹב שֶׁלֹּא הוֹלִיכָהּ שָׁם כִּי יִתְבַּיֵּשׁ מֵאֲבוֹתָיו אִם יִקְבֹּר שְׁתֵּי אֲחָיוֹת בְּיוֹם אֶחָד. כֵּן פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף. רְאִיָּה זוֹ בְּעֵין הַשֵּׂכֶל הִיא, אֵינֶנָּה בְּחוּשׁ הָעַיִן, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר בּוֹ: ״וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹת״. **מִי אֵלֶּה,** שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לִבְרָכָה, לְפִי שֶׁרָאָה יֶרְבָּעָם שֶׁעָתִיד לַעֲשׂת מִשְׁבָּט אֶפְרַיִם שֶׁהֶעֱמִיד שְׁנֵי עֶגְלִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (שמות ל״ב:ד׳): ״אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל״, וְרָאָה לְיֵהוּא וּבָנָיו יוֹצְאִים מִמְּנַשֶּׁה. וְהֵשִׁיב יוֹסֵף וְאָמַר: ״בָּנַי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה״, הִזְכִּיר הַשֵּׁם שֶׁעָשָׂה לוֹ נִסִּים וְהִגִּיעוֹ לַמַּלְכוּת עַד שֶׁנָּתַן לוֹ הַמֶּלֶךְ הָאִשָּׁה הַזֹּאת, וּמִמֶּנָּה הָיוּ לוֹ הַבָּנִים הַלָּלוּ. וְאָמַר ״בָּזֶה״, כְּלוֹמַר בָּעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאָמַרְתִּי שֶׁגּוֹלְדוּ לִי בְּמִצְרַיִם. וְדָרְשׁוּ רז״ל: ״בָּזֶה״, שְׁטַר כְּתוּבָּה הֵרְאָה לוֹ.

יג **וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת שְׁנֵיהֶם.** הִגִּישָׁם יוֹסֵף לְאָבִיו כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי וְעַל הַסֵּדֶר הַנָּכוֹן, כִּי הִגִּישׁ אֶת מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר לִימִין אָבִיו וְהִגִּישׁ אֶפְרַיִם לִשְׂמֹאלוֹ.

וְהִנֵּה יַעֲקֹב יָדַע בְּיוֹסֵף כִּי יַגִּישֵׁם לְפָנָיו כָּךְ, וְעַל כֵּן שָׁלַח יַד יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם הַצָּעִיר וְאֶת שְׂמֹאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה, לְפִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי מַעֲלָתוֹ שֶׁל אֶפְרַיִם גְּדוֹלָה מִשֶּׁל מְנַשֶּׁה, וְהוּא שֶׁאָמַר: "גַּם הוּא יִהְיֶה לְעָם וְגוֹ' וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ". וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו", פֵּרֵשׁ רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל: הִרְכִּיב יָדָיו זוֹ עַל גַּב זוֹ, עַד כָּאן. וְכָנָתוֹ לוֹמַר כִּי לֹא הֶחֱלִיף אֶת הַנְּעָרִים וְלֹא שִׁנָּה אוֹתָם מִמְּקוֹמָם, אֲבָל הֶחֱלִיף אֶת יָדָיו וְהִרְכִּיבָם זוֹ עַל גַּב זוֹ, וְשָׂם אֶת יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ הַצָּעִיר וּשְׂמֹאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שֶׁהָיָה הַבְּכוֹר. וְאֵין זֶה נָכוֹן, כִּי מַה צֹּרֶךְ לְהַרְכִּיב הַיָּדַיִם זוֹ עַל גַּב זוֹ וְשֶׁנֹּאמַר כִּי לֹא שִׁנָּה אֶת הַנְּעָרִים רַק יָדָיו.

אֲבָל הַנָּכוֹן לְפָרֵשׁ "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו", מְיָדָיו שֶׁל יוֹסֵף, כִּי רָאָה יַעֲקֹב שֶׁשָּׂם יוֹסֵף אֶת מְנַשֶּׁה לִימִין אָבִיו וְאֶת אֶפְרַיִם לִשְׂמֹאלוֹ, שִׂכֵּל אֶת יָדָיו וְשִׁנָּה אֶת הַנְּעָרִים, וַיְהִיֶה "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו" בְּאוּר לְ"וַיְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל אֶת יְמִינוֹ" וְיֹאמַר הַכָּתוּב: "וַיְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל אֶת יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם", שֶׁשִּׁנָּה אֶת אֶפְרַיִם וּמְשָׂכוֹ לִימִינוֹ, וְאֶת שְׂמֹאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שֶׁשִּׁנָּה אֶת מְנַשֶּׁה וּמְשָׂכוֹ לִשְׂמֹאלוֹ, וְלֹא שִׁנָּה אֶת יָדָיו וְלֹא הִרְכִּיבָם כְּלָל, אֲבָל שִׁנָּה אֶת הַנְּעָרִים. וְזֶהוּ בֵּאוּר "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו", כְּלוֹמַר מְיָדָיו שֶׁל יוֹסֵף, כִּי לֹא הִגִּישָׁם לְפָנָיו כָּךְ, רַק מְנַשֶּׁה לִימִין יִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם לִשְׂמֹאלוֹ. וְהָיְתָה הַבְּרָכָה חָלָה עֲלֵיהֶם בִּסְמִיכָה זוֹ, כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בִּיהוֹשֻׁעַ (במדבר כ"ז:כ"ג): "וַיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עָלָיו", כְּדֵי שֶׁיַּאֲצִיל רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל הַנִּסְמָךְ. וּמִזֶּה הָעִנְיָן הָיְתָה הַסְּמִיכָה בִּזְמַן הַחֲכָמִים, גַּם בִּרְכַּת כֹּהֲנִים בִּנְשִׂיאַת כַּפַּיִם, כִּי לֹא יִתָּכֵן לַכֹּהֵן הַנּוֹשֵׂא אֶת כַּפָּיו שֶׁיִּסְמֹךְ אֶת יָדָיו עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, וְעַל זֶה הָיָה פּוֹרֵשׂ כַּפָּיו לְמַעְלָה כְּדֵי לְהַאֲצִיל כֹּחַ הַבְּרָכָה לְמַטָּה מִמְּקוֹר הַבְּרָכָה הָעֶלְיוֹנָה, וְהוּא "שִׂכֵּל אֶת יָדָיו" מִלְּשׁוֹן שֵׂכֶל וְחָכְמָה, כִּי נִתְבַּוֵּן בְּעָשֶׂר אֶצְבְּעוֹת יָדָיו לְהַמְשִׁיךְ הַבְּרָכָה מִמְּקוֹר הַחָכְמָה וְהַשֵּׂכֶל. וְכֵן אָמַר הַתַּרְגּוּם: "אַחְכִּימְנוּן לִידוֹהִי", כְּעִנְיַן (תהילים קל"ד:ב') "שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת ה'", "קֹדֶשׁ" הִיא הַחָכְמָה שֶׁהִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה, וְהָבֵן זֶה.

כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר. אַף עַל פִּי שֶׁמְּנַשֶּׁה הַבְּכוֹר, לְפִי שֶׁיָּדַע מַעֲלַת הַצָּעִיר עָלָיו, וְהוּא כִּלְשׁוֹן (תהלים מ"א:ה') "רָפְאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ" – אַף עַל פִּי שֶׁחָטָאתִי לָךְ, וְכֵן "סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ".

טו **וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמַר.** פָּתַח בִּבְרִכַּת יוֹסֵף וְלֹא בֵּרֵךְ כִּי אִם הַנְּעָרִים.

וְעַל דָּרֶךְ הַפְּשָׁט, מִכָּאן יֵשׁ לִלְמֹד כִּי בִּרְכַּת הַנְּעָרִים הִיא הִיא בִּרְכַּת יוֹסֵף, וּמַעֲלַת הַנְּעָרִים הַכֹּל מַעֲלַת יוֹסֵף.

וְעַל דָּרֶךְ הַקַּבָּלָה יֵשׁ בַּבְּרָכָה הַזֹּאת רֶמֶז לִכְלַל עֶשֶׂר סְפִירוֹת, כִּי "הָאֱלֹהִים" – הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה, מְקַבְּלִים מִלְמַעְלָה, וּקְרָאָם "אַבְרָהָם וְיִצְחָק" כִּי לְפִי הַפְּשָׁט הָיָה רָאוּי הַכָּתוּב שֶׁיֹּאמַר "הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק", אֲבָל אָמַר "הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבוֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק", וְזֶהוּ (בראשית ל"ה:ז') "כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים". וְאָמַר אַחַר כָּךְ: "הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי", הוּא "אֲבִיר יַעֲקֹב", וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהילים פ':ב'): "רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף". וּלְשׁוֹן "רוֹעֶה" מִלְּשׁוֹן "רֵעַ", כִּי בְּמִדָּה הַהִיא יֵשׁ בָּהּ שָׁלוֹם וְרֵעוּת. וְאַחַר כֵּן חָתַם דְּבָרָיו בָּאַחֲרוֹנָה, שֶׁקָּרָא "הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל", וְאָמַר "בְּקֶרֶב הָאָרֶץ" כִּלְשׁוֹן "כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ". וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת כִּי אִלּוּ הִתְחִיל יַעֲקֹב תְּפִלָּתוֹ מִן "הַמַּלְאָךְ" הָיָה בָּזֶה קְצוּץ נְטִיעוֹת, אֲבָל הִתְחִיל בְּמִדַּת "הָאֱלֹהִים", שֶׁהֵם הַמִּדּוֹת הַמְקֻבָּלוֹת מִן הָעֶלְיוֹן, וְסִיֵּם בַּמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל, לַחְתֹּם תְּפִלָּתוֹ בּוֹ, וְאָז יִיחַד אֶת הַכֹּל יִחוּד שָׁלֵם. וְאִם תַּשְׂכִּיל הֵיטֵב תִּמְצָא הַבְּרָכָה הַזֹּאת שֶׁבֵּרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים בְּכָאן, הִנֵּה הִיא כְּדִמְיוֹן הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרֵךְ אֶת יוֹסֵף לְמַטָּה, הוּא שֶׁאָמַר (בראשית מ"ט:כ"ד): "מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל". כִּי לְשׁוֹן "יָדַי" הוּא שְׁתֵּי יָדוֹת שֶׁבְּכֻסֵּא שְׁלֹמֹה, הַגְּבוּרָה וְהַגְּדֻלָּה וְהִזְכִּיר כָּאן "אַבְרָהָם וְיִצְחָק", "אֲבִיר יַעֲקֹב" הוּא תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל. וְלֹא תִּמְצָא בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ "אֲבִיר אַבְרָהָם" וְלֹא "אֲבִיר יִצְחָק" אֶלָּא "אֲבִיר יַעֲקֹב", וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (תהילים קל"ב:ב'): "נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב", וְאָנוּ אוֹמְרִים בַּתְּפִלָּה: "עֲנֵנוּ אֲבִיר יַעֲקֹב", וְהַכַּוָּנָה עַל תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, וְעַל כֵּן לֹא תִּמְצָא הַלָּשׁוֹן הַזֶּה רַק בְּיַעֲקֹב: "אֲבִיר יַעֲקֹב", אוֹ "אֲבִיר יִשְׂרָאֵל" שֶׁהוּא יַעֲקֹב. וּכְנֶגְדּוֹ הִזְכִּיר כָּאן: "הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי", "מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל". בְּאוּרוֹ שֶׁ"מִּשָּׁם", "מִיַּד אֲבִיר יַעֲקֹב" שֶׁהוּא תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, מְקַבֵּל כֹּחַ וַאֲצִילוּת "אֶבֶן יִשְׂרָאֵל", הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, וְהִיא "הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה" הַחוֹתֶמֶת, וּלְשׁוֹן "אֶבֶן" שֶׁהוּא בִּבְנְיַן מַשְׁלִים הַפֹּל, כְּנֶגְדּוֹ הִזְכִּיר בְּכָאן "הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי".

וּמֵעַתָּה אֵין לְתִמְהוֹ אִם פָּתַח יַעֲקֹב בִּבְרִכַּת יוֹסֵף וּבֵרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים, לְפִי שֶׁבִּרִכַּת הַנְּעָרִים הִיא הַבְּרָכָה בְּיוֹסֵף, בְּמַעֲלַת וּבִפְנִימִיּוּת עִנְיַן יוֹסֵף. וְהִנֵּה לְשׁוֹן הַכְּתוּבִים נָאוֹת מְאֹד עַל זֶה וְהוּא מֵעִיד עָלָיו.

יט **וְגַם הוּא יִגְדַּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ.** הִזְכִּיר בָּהֶם "גְּדוֹל" וְ"קָטֹן" כַּלָּשׁוֹן הֶאָמוּר בִּשְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת (בראשית א':ט"ז): "אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן". וְהִזְכִּיר "וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם" עַל יְהוֹשֻׁעַ שֶׁהָיָה עָתִיד לָצֵאת מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם, שֶׁכָּל הַגּוֹיִם רָאוּ הָאוֹת שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יָדוֹ, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י':י"ב-י"ג): "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן", וּכְתִיב (שם): "וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא הִיא כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר", וְאָמְרוּ ז"ל: זֶה סֵפֶר בְּרֵאשִׁית, שֶׁהוּא סֵפֶר הָאָבוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שֶׁנִּקְרְאוּ יְשָׁרִים, וּכְתִיב בֵּיהּ (יהושע ו':כ"ז): "וַיְהִי ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ".

כ **בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל.** לְיוֹסֵף יְדַבֵּר, כִּי בְּזַרְעֲךָ יְבָרֵךְ עַם יִשְׂרָאֵל וְיֹאמַר לַמִּתְבָּרֵךְ: ״יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה״. **וַיָּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה.** שֶׁהִקְדִּימוֹ לְמִנַּשֶּׁה בְּכָל בִּרְכוֹתָיו, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה הַצָּעִיר עָשָׂה כֵן, לְפִי שֶׁרָאָה מַעֲלָתוֹ גְּדוֹלָה עַל הַבְּכוֹר, וְכֵן פֵּרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים.

וַיְתֻכֵּן לְפָרֵשׁ ״לִפְנֵי מְנַשֶּׁה״, לְפָנָיו מַמָּשׁ, וְאֵין הַכַּוָּנָה לְמַעֲלַת אֶפְרַיִם לִהְיוֹתוֹ קוֹדֵם לוֹ, אֶלָּא לְמַעֲלַת מְנַשֶּׁה הָאָח הַגָּדוֹל, וְהוּא כִּלְשׁוֹן (בראשית מ״ד:י״ד) ״וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אַרְצָה״. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְיַעֲקֹב לְלַמְּדוֹ מוּסָר וְדֶרֶךְ אֶרֶץ, וְשֶׁיִּנְהוֹג כָּבוֹד בִּמְנַשֶּׁה אָחִיו הַגָּדוֹל כְּאָדָם שֶׁהוּא מֵשִׂים אֶת חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי הַגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, לִהְיוֹתוֹ מְשֻׁעְבָּד לוֹ וְנִמְשָׁךְ אַחַר עֲצָתוֹ. וּלְפִי שֶׁהָיָה עָתִיד אֶפְרַיִם הַצָּעִיר לִהְיוֹת לוֹ יִתְרוֹן וּמַעֲלָה עַל הַבְּכוֹר, הֲצָרַךְ הַזָּקֵן לְשׁוּמוֹ עַתָּה ״לִפְנֵי מְנַשֶּׁה״, לְהַזְהִירוֹ עַל כְּבוֹדוֹ וְשֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה עָלָיו לְמַעֲלָתוֹ הַגְּדוֹלָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: וָא״ו יִתֵּרָה, לְרַבּוֹת אָחִיךָ הַגָּדוֹל.

כא **וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף.** אַחַר שֶׁבֵּרַךְ אֶת הַנְּעָרִים וַעֲשָׂאָם שְׁנֵי שְׁבָטִים חָזַר אֶל יוֹסֵף וְהִבְטִיחוֹ בַּגְּלוּת וּבַגְּאֻלָּה: ״וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם״ בַּגָּלוּת, ״וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם״ בַּגְּאֻלָּה.

כב **שְׁכֶם אַחַד עַל אַחֶיךָ.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט יֹאמַר: כְּבָר נָתַתִּי לְךָ בָּאָרֶץ הַהִיא הַחֵלֶק הָאֶחָד אֲשֶׁר בְּיָדִי לְתִתּוֹ, הוּא חֵלֶק הַבְּכוֹרָה שֶׁתִּהְיֶה בּוֹ יָתֵר עַל אַחֶיךָ, לְפִי שֶׁלָּקַחְתִּי אוֹתוֹ מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי. וְחֵלֶק הַבְּכוֹרָה הַזֶּה הוּא מַה שֶּׁבֵּרְכוֹ שֶׁיִּהְיוּ בָּנָיו נַעֲשִׂים שְׁנֵי שְׁבָטִים בַּדָּגָלִים וּבַחֲנֻכַּת הַנְּשִׂיאִים. וְעוֹד יִכְלוֹל חֵלֶק אַחַר, וְהוּא הַחֵלֶק אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בָּאָרֶץ, כִּי אֵין בְּיָדוֹ שֶׁיִּתֵּן רַק חֵלֶק אֶחָד בִּלְבַד, כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּגְזֹל מֵאַחַד מִבָּנָיו, אֲבָל חֵלֶק הַבְּכוֹרָה נָתַן לוֹ שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ לִתֵּנוֹ לְמִי שֶׁיִּרְצֶה מִבָּנָיו.

וּמַה שֶּׁאָמַר ״מִיַּד הָאֱמֹרִי״, כְּאִלּוּ אָמַר ״מִיַּד הַכְּנַעֲנִי״, אֲבָל הִזְכִּיר ״הָאֱמֹרִי״ לְפִי שֶׁהָיָה תַּקִּיף שֶׁבְּכֻלָּן.

וּמַה שֶּׁאָמַר ״בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי״ לוֹמַר כִּי אֶרֶץ כְּנַעַן לֹא תִּכָּבֵשׁ לִפְנֵיהֶם כִּי אִם בְּחֶרֶב וּבְקֶשֶׁת. וְרָמַז לְמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (יהושע י״א:י״ט): ״לֹא הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי הַחִוִּי יוֹשְׁבֵי גִּבְעוֹן אֶת הַכֹּל לָקָחוּ בַּמִּלְחָמָה כִּי מֵאֵת ה׳ הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת לִבָּם לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם״. וְהָיָה לוֹ לוֹמַר ״בְּחֶרֶב וְקֶשֶׁת״, וּמַה שֶּׁיֵּחַס הַחֶרֶב וְהַקֶּשֶׁת אֲלֵיהֶן, הַכַּוָּנָה כִּי זְכוּתוֹ הוּא הַנִּלְחָם לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהילים מ״ד:ד׳): ״כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אֶרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא הוֹשִׁיעָה לָמוֹ כִּי יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם״, כְּלוֹמַר בִּזְכוּת הָאָבוֹת, ״כִּי יְמִינְךָ״ זֶה אַבְרָהָם, ״וּזְרוֹעֲךָ״ זֶה יִצְחָק, ״וְאוֹר פָּנֶיךָ״ זֶה יַעֲקֹב, כִּי פְּנֵי יַעֲקֹב חֲקוּקִים בַּמֶּרְכָּבָה. וְאוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם ״בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי״ לָזֶה כְּוָן, כִּי מִלַּת ״בְּקַשְׁתִּי״ עָשָׂה מִלְּשׁוֹן בַּקָּשָׁה, עַל כֵּן תִּרְגֵּם ״בָּעוּתִי״, וּמַה שֶּׁתִּרְגֵּם ״בְּחַרְבִּי״ ״בִּצְלוֹתִי״ מִפְּנֵי שֶׁהַתְּפִלָּה מְגִנָּה עַל הָאָדָם כְּחֶרֶב בְּיַד גִּבּוֹר. אוֹ יִהְיֶה ״בְּחַרְבִּי״ בִּזְכוּת הַתּוֹרָה, שֶׁהֲרֵי הָאָבוֹת יָדְעוּהָ בְּשִׁכְלָם וְקִיְּמוּ אוֹתָהּ עַד שֶׁלֹּא נִתְּנָה, וְכֵן דָּרְשׁוּ בְּיַעֲקֹב (בראשית ל״ב:ה׳): ״עִם לָבָן גַּרְתִּי״ שֶׁקִּיֵּם בִּרְשׁוּתוֹ תַּרַ״ג מִצְוֹת. וּמָצִינוּ שֶׁהַתּוֹרָה נִמְשְׁלָה לְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת, וְהוּא שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל (תהילים קמ״ט:ו׳): ״רְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם״, הַתּוֹרָה דּוֹמָה לְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת שֶׁהִיא אוֹכֶלֶת מִשְּׁנֵי צְדָדִין, וְכֵן כָּתוּב בַּלּוּחוֹת (שמות ל״ב:ט״ו): ״מְזֻה וּמְזֻה הֵם כְּתוּבִים״.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל קָרוֹב הוּא שֶׁעָשָׂה יַעֲקֹב כְּדֶרֶךְ שֶׁיַּעֲשׂוּ הַנְּבִיאִים, נָטָה יָדוֹ בַּחֶרֶב כְּנֶגֶד אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי וְזָרַק שָׁם חִצִּים לְהְיוֹתָהּ נִכְבֶּשֶׁת לְפָנָיו, כְּעִנְיַן שֶׁעָשָׂה אֱלִישָׁע (מלכים ב י״ג:ט״ז-י״ז): ״וַיָּשֶׂם אֱלִישָׁע יָדָיו עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יְרֵה וַיּוֹר״, וְעַל זֶה אָמַר ״בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי״. וּמַה שֶּׁאָמַר ״אֲשֶׁר לָקַחְתִּי״, כִּי מֵאָז לָקְחָה הָאָרֶץ לְפָנָיו, עַד כָּאן.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרֵשׁ ״מִיַּד הָאֱמוֹרִי״, הַבְּכוֹרָה שֶׁלָּקַחְתִּי מֵעֵשָׂו שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה אֱמוֹרִי, אוֹ שֶׁהָיָה צָד אָבִיו בְּאִמְרֵי פִיו, נָתַתִּיהָ לְךָ ״בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי״, בִּזְכוּתִי.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ ״וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד״, שְׁכֶם מַמָּשׁ. אָמַר לוֹ אֲנִי מַטְרִיחַ אוֹתְךָ בִּקְבוּרָה שֶׁתִּקְבְּרֵנִי בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ מָקוֹם שֶׁתִּקָּבֵר שָׁם, הוּא שֶׁכָּתוּב (יהושע כ״ד:ל״ב): ״וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם״.

פרק מט

א **וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו.** אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: הִתְחִיל יַעֲקֹב בִּרְכָתוֹ מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק יִצְחָק אָבִיו לְבָרֵךְ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ״ח:א׳): ״וַיְקָרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ״. וְהִתְחִיל מֹשֶׁה (דברים ל״ג:א׳): ״וְזֹאת הַבְּרָכָה״, מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק יַעֲקֹב בִּרְכוֹתָיו. וְהִתְחִיל דָּוִד סֵפֶר תְּהִלִּים בְּ״אַשְׁרֵי הָאִישׁ״ מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק מֹשֶׁה בִּרְכוֹתָיו (דברים ל״ג:כ״ט): ״אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּה׳״. וְעַל זֶה אָמַר דָּוִד (תהלים קי״ט): ״מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן״.

בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. הֵם יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ, וְרָאוּי הָיָה שֶׁיַּגִּיד לָהֶם דְּבָרִים עֲתִידִים בְּעִנְיַן הַגְּאֻלָּה הַקְּרוֹבָה הִיא גְּאֻלַּת מִצְרַיִם, וְאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיַּנִּיחַ הָעִנְיַן הַקָּרוֹב וְלֹא יִרְמֹז הַגְּאֻלָּה הַנִּפְלָאָה הַהִיא, וְיִרְמֹז הַגְּאֻלָּה הָרְחוֹקָה הֲעֲתִידָה לִהְיוֹת בְּאַחֲרִית הַיָּמִים?

וַיִּתֵּכֶן לְפָרֵשׁ שֶׁכְּבָר רָמַז לִגְאֻלַּת מִצְרַיִם לְמַעְלָה בְּתוֹךְ דִּבְרֵיהֶן, כִּי מַה שֶּׁאָמַר: ״וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם״ רָמַז לָהֶם גְּלוּת מִצְרַיִם, וּמַה שֶּׁאָמַר: ״וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם״ זוֹ גְּאֻלַּת מִצְרַיִם לְמַעְלָה בְּתוֹךְ דִּבְרֵיהֶן, כִּי מַה שֶּׁאָמַר: ״וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם״ רָמַז לָהֶם גָּלוּת מִצְרַיִם, וּמַה שֶּׁאָמַר: ״וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם״ זוֹ גְּאֻלַּת מִצְרַיִם, שֶׁהֲרֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים הָיוּ לִכָּנֵס לָאָרֶץ תֵּכֶף צֵאתָם מִמִּצְרַיִם לוּלֵא עָוֹן מְרַגְּלִים שֶׁעִכְּבָם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְאַחַר שֶׁרָמַז לִגְאֻלַּת מִצְרַיִם הוֹסִיף לִרְמֹז הַגְּאֻלָּה הָאַחֲרוֹנָה הַזּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, לְפִי שֶׁשְּׁתֵּיהֶן דּוֹמוֹת זוֹ לָזוֹ, וְקַבָּלָה בְּיַד הַנְּבִיאִים שֶׁעֲתִידָה גְּאֻלָּתֵנוּ זֹאת שֶׁתִּהְיֶה בְּדִמְיוֹן

גְּאֻלַּת מִצְרַיִם בְּהַרְבֵּה עִנְיָנִים, מִלְּבַד שֶׁתִּהְיֶה בָּהּ תּוֹסֶפֶת מַעֲלָה וְהַשָּׁגָה בַּלְּבָבוֹת בִּידִיעַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהִזְכִּיר בָּהּ שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת, וְהֵם: "הֶאֱסִפוּ" וְ"הַקָּבְצוּ", לְרַמֵּז עַל שְׁנֵי קִבּוּצִים, הֵם נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפוּצוֹת יְהוּדָה, עַל שֵׁם הַכָּתוּב (ישעיהו י"א:י"ב): "וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ", וְאָמַר הַכָּתוּב גַּם כֵּן (שם נו): "עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו", כְּלוֹמַר עוֹד אוֹסִיף קִבּוּץ אַחֵר, זֶהוּ שִׁבְטֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, עַל הַנִּקְבָּצִים הֵהֵם, וְהֵם עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וְלֹא מָצִינוּ קִבּוּץ כָּל גָּלוּת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם בִּגְאֻלַּת אֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבִגְאֻלָּה זוֹ הָעֲתִידָה. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב (שם יא): "וְיוֹסִיף ה' שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת שְׁאָר עַמּוֹ", אָמַר "שֵׁנִית" כְּנֶגֶד גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁשָּׁם הָיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְקֻבָּצִים, כִּי בִּגְאֻלַּת בָּבֶל לֹא נִתְקַבְּצוּ כֻּלָּם, שֶׁלֹּא עָלוּ מִבָּבֶל רַק אַלְפַּיִם וַאֲרַבַּע רִבּוֹא, וְרֹב יִשְׂרָאֵל גָּלוּ לַחֲלַח וְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מָדַי וְשׁוּב לֹא חָזְרוּ. וּמִזֶּה אָמַר הַכָּתוּב: "שֵׁנִית".

ב הַקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ. הִזְכִּיר לָהֶם שְׁנֵי שְׁמוֹתָיו, יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל, וְהִזְכִּיר הַבָּנִים אֵצֶל יַעֲקֹב כִּי בִּזְמַן שֶׁהָיָה שְׁמוֹ יַעֲקֹב הָיוּ לוֹ הַבָּנִים, וְאַחַר כָּךְ נִקְרָא בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וְאָמַר לוֹ (בראשית ל"ב:כ"ט): "לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל". גַּם יִתְכֵּן לְפָרֵשׁ "הַקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ" לִדְבָרַי, בְּנֵי יַעֲקֹב, וּמָה הֵם כְּלַל דְּבָרַי – שֶׁתִּשְׁמְעוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, זֶהוּ "וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם" שֶׁבַּשָּׁמַיִם, יִשְׂרָאֵל סָבָא, וְעַל כֵּן כָּפַל הַשְּׁמִיעָה.

וּמָצָאתִי סִיּוּעַ לָזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְעֶבֶד שֶׁהֶאֱמִינוֹ הַמֶּלֶךְ עַל כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ. בָּא אוֹתוֹ עֶבֶד לָמוּת, קָרָא לְבָנָיו לַעֲשׂוֹתָן בְּנֵי חוֹרִין וְלוֹמַר לָהֶם הֵיכָן דַּיְיתִיקֵי שֶׁלָּכֶם. בָּא הַמֶּלֶךְ, רָאָה אוֹתוֹ הָעֶבֶד, הִפְלִיג לָהֶם אֶת הַדָּבָר, אָמַר לָהֶם: בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, עֲבָדָיו שֶׁל מֶלֶךְ, כַּבְּדוּ אוֹתוֹ כְּשֵׁם שֶׁהָיִיתֶם מְכַבְּדוֹ כָּל יָמַי. כָּךְ יַעֲקֹב אָבִינוּ קָרָא לְבָנָיו לְהוֹדִיעָם הַקֵּץ, מִיָּד נִגְלָה עָלָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אָמַר לוֹ: לְבָנֶיךָ אַתָּה קוֹרֵא וְלִי אֵי אַתָּה קוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מ"ג:כ"ב) "וְלֹא אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב"? כֵּיוָן שֶׁרָאָה אוֹתוֹ יַעֲקֹב, הִתְחִיל וְאָמַר לְבָנָיו: בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם הֱיוּ מְכַבְּדִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּדֶרֶךְ שֶׁכִּבְּדוּהוּ אֲבוֹתַי, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ"ח:ט"ו): "הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו" וְגוֹ'. אָמְרוּ לוֹ: יוֹדְעִין אָנוּ מַה בִּלְבָּךְ, "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע יַעֲקֹב כָּךְ, הִשְׁתַּחֲוָה עַל הַמִּטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה", וְאָמַר בִּלְחִישָׁה: "בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד".

ג רָאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה. הָיָה רָאוּי לִטּוֹל שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת: הַבְּכֹרָה, וְהַכְּהוּנָּה, וְהַמַּלְכוּת; וּבְחֶטְאוֹ אָבְדוּ מִמֶּנּוּ – הַבְּכֹרָה נִתְּנָה לְיוֹסֵף, הַכְּהוּנָּה לְלֵוִי, וְהַמַּלְכוּת לִיהוּדָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "פַּחַז כַּמַּיִם", וְהוּא מִלְּשׁוֹן רז"ל: עַמָּא פְּחִיזָא, אַפַּתִּי בְּפַחֲזוּתַיְיכוּ קַיְימִיתוּ. וּבְאוּרוֹ, עַל שֶׁנִּמְהַרְתָּ בְּדֶרֶךְ פְּחִיזוּת וְקַלּוּת הַדַּעַת כַּמַּיִם הַנֶּחְפָּזִים וְהַשּׁוֹטְפִים, "אַל תּוֹתַר", לֹא יִהְיֶה לְךָ אוֹתוֹ יִתְרוֹן שֶׁהָיָה רָאוּי לְךָ, וְהוּא הַבְּכֹרָה – "בְּכֹרִי אַתָּה", וְהַכְּהוּנָּה – "יֶתֶר שְׂאֵת", מִלְּשׁוֹן נְשִׂיאוּת כַּפַּיִם, וּכְתִיב (ויקרא י':י"ז): "וְאֹתָהּ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת עֲוֹן הָעֵדָה", וְהַמַּלְכוּת – זֶהוּ שֶׁאָמַר "יֶתֶר עֹז", יִתְרוֹן הַמַּלְכוּת, לְשׁוֹן (שמואל א ב':י') "וְיִתֶּן עֹז לְמַלְכּוֹ", וְכָתוּב (תהילים צ"ט:ד'): "וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב".

ד כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ. בֵּאֵר בְּכָאן כִּי מַה שֶּׁכָּתוּב "וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה" אֵין הַכַּוָּנָה שְׁכִיבָה מַמָּשׁ, אֶלָּא שֶׁבִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו כְּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל. וְזֶהוּ שֶׁלֹּא תִּפָּשׁוֹ כִּי אִם עַל הֶעָלְיָה. "אָז חִלַּלְתָּ" מִי שֶׁעָלָה עַל יְצוּעִי. וּבְאוּר הַכָּתוּב: כְּשֶׁעָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ אָבִיךָ עֶלְיוֹן שֶׁעָלָה עַל יְצוּעִי, זוֹ שְׁכִינָה, שֶׁדָּרְכּוֹ לַעֲלוֹת עַל יְצוּעִי. וּלְכָךְ הִזְכִּיר "מִשְׁכְּבֵי" לְשׁוֹן רַבִּים. וְדָרְשׁוּ רז"ל בְּפֶרֶק "בַּמֶּה בְּהֵמָה יוֹצְאָה": אַחֵרִים אוֹמְרִים: שְׁתֵּי מַצָּעוֹת בִּלְבֵּל, אַחַת שֶׁל אָבִיו וְאַחַת שֶׁל שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ". וְהֵצְרָכוּ אֲחֵרִים לוֹמַר כֵּן לְפִי שֶׁהַשְּׁכִינָה מְצוּיָה תָּמִיד עִמּוֹ וְלֹא תִּפָּרֵד מִמֶּחֱשַׁבְתּוֹ לְעוֹלָם. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל (בראשית ל':ט"ז): "וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא", לֹא אָמַר "הַהוּא" אֶלָּא "הוּא", מְלַמֵּד שֶׁהקב"ה סִיְּעוֹ בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁכָּל הַמְכַבֵּד אֶת אָבִיו מְכַבֵּד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְכָל הַמְבַזֶּה כְּבוֹד אָבִיו הֲרֵי זֶה מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם. וְזֶהוּ שֶׁהִזְכִּיר כָּאן "חִלַּלְתָּ", שֶׁהֲרֵי כְּבוֹד אָבִיו וָאֵם וּמוֹרָאָם שְׁקָלָם הַכָּתוּב בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם וּמוֹרָאוֹ. וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל: שְׁלֹשָׁה שֻׁתָּפִין יֶשׁ בּוֹ בָּאָדָם: הקב"ה וְאָבִיו וְאִמּוֹ, וּכְשֶׁאָדָם מְכַבֵּד אָבִיו וְאִמּוֹ, אָמַר הקב"ה: מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם כְּאִלּוּ דַּרְתִּי בֵּינֵיכֶם וְכִבַּדְתּוּנִי.

וּבַמִּדְרָשׁ: "אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה", אָמַר לוֹ: יַעֲקֹב בְּנִי, אֵין לְךָ רְפוּאָה עַד שֶׁיָּבֹא מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שמות י"ט:ג') "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים". וְכֵיוָן שֶׁבָּא מֹשֶׁה וְעָמַד בְּהַר עֵיבָל וּמָנָה שִׁבְטוֹ שֶׁל רְאוּבֵן תְּחִלָּה עַל הַקְּלָלוֹת, וּפָתַח פִּיו שִׁבְטוֹ שֶׁל רְאוּבֵן וְאָמַר: "אֲרוּר שֹׁכֵב עִם אֵשֶׁת אָבִיו", יָדְעוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה רְאוּבֵן זַכַּאי, עַד כָּאן.

וְצָרִיךְ שֶׁתַּשְׂכִּיל כִּי רְאוּבֵן יִרְמֹז לְמִדַּת הַדִּין שֶׁלְּמַטָּה, וּכְבָר הִזְכַּרְתִּי זֶה בְּלֵילַת הַשַּׁבָּתִים, וְשָׁם כָּתַבְתִּי מַה שֶּׁנִּרְמַז בִּשְׁמוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְזֶהוּ לְשׁוֹן "כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי". וְכֵן "פַּחַז כַּמַּיִם" לְשׁוֹן חִפָּזוֹן כְּשֶׁטֶף מַיִם.

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים. יָדוּעַ כִּי אַחִים הָיוּ, אֲבָל עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט שֶׁנִּתְאַחֲווּ כְּאֶחָד בִּכְלֵי חָמָס בְּמַעֲשֵׂה שְׁכֶם. וּלְשׁוֹן "מְכֹרֹתֵיהֶם" – סְעוּדוֹתֵיהֶם, מִלְּשׁוֹן (איוב מ':ל') "יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים". וְהַכַּוָּנָה, בִּכְלֵי חָמָס יִחְיוּ וְיִזּוֹנוּ. וּבֵאֵר בָּזֶה כִּי חָמָס עָשׂוּ כְּשֶׁהָרְגוּ שְׁכֶם שֶׁלֹּא חָטְאוּ לָהֶם אֲבָל בָּאוּ בִּבְרִית וְנִמּוֹלוּ, וְלֹא הָיָה רָאוּי לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְעַל כֵּן יִתְנַצֵּל שֶׁלֹּא הָיָה בְּעָצָתָם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "בְּסֹדָם אַל תָּבֹא נַפְשִׁי".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים" בְּדִינָה וְלֹא אַחִים בְּיוֹסֵף. "אַחִים בְּדִינָה", שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל"ד:כ"ה): "אֲחֵי דִינָה", "וְלֹא אַחִים בְּיוֹסֵף", שֶׁהֵם

מְכָרוּהוּ. תֵּדַע לָךְ, רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה הָיוּ הַגְּדוֹלִים. רְאוּבֵן, כְּתִיב (בראשית ל״ז:כ״ב): ״לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ״. יְהוּדָה, כְּתִיב (שם): ״מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג״. הָא לָמַדְתָּ שֶׁשִּׁמְעוֹן וְלֵוִי מְכָרוּהוּ. לְפִיכָךְ כְּשֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם לֹא לָקַח מֵאִתָּם אֶלָּא שִׁמְעוֹן, עַד כָּאן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

כְּלֵי חֲמָס מְכֵרֹתֵיהֶם. כֵּלִים שֶׁבְּיָדָם חֲמוּסִים וּגְזוּלִים הֵם מֵעֲשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר (עובדיה): ״מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים״, כְּבָר כָּתַבְתִּי כִּי יֵשׁ בָּהֶם רֶמֶז לְשֵׁשׁ קְצָווֹת עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מֵהֶם, כִּי הַכֹּל אֶחָד וּמְיֻחָד זֶה בָּזֶה, וְהָרֶמֶז עָלֶיהָ בְּוַדַּאי ״שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים״.

ז **אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב** שֶׁלֹּא יִוָּסְדוּ. **וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל**, שֶׁלֹּא יִקָּהֲלוּ. וְכֵן הָיָה, כִּי נַחֲלַת שִׁמְעוֹן נָפְלָה בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י״ט:ט׳): ״וַיְהִי נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי יְהוּדָה״. וְהָיוּ עָרֵיהֶם מְחֻלָּקוֹת זוֹ מִזּוֹ בְּתוֹךְ שֵׁבֶט יְהוּדָה. וְנַחֲלַת לֵוִי עָרֵי מִקְלָט מְנוּפָצוֹת בְּכָל יִשְׂרָאֵל. וּמַה שֶּׁפִּזַּר אוֹתָם בְּכָל יִשְׂרָאֵל, הָעִנְיָן הַזֶּה לְתוֹעֶלֶת יִשְׂרָאֵל בְּהוֹרָאוֹתֵיהֶם, וּכְעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בָּהֶם (דברים ל״ג:י׳): ״יורו מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל״.

וְהִנֵּה יַעֲקֹב לֹא בֵּרַךְ לְרְאוּבֵן וְלֹא לְשִׁמְעוֹן וְלֹא לְלֵוִי, אֲבָל הֵאֱשִׁים אוֹתָם. הֵאֱשִׁים לִרְאוּבֵן עַל מַעֲשֶׂה בִלְהָה, וּלְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עַל מַעֲשֶׂה שְׁכֶם. וּמִכָּאן וָאֵילָךְ מַזְכִּיר שְׁאָר הַשְּׁבָטִים וּמְבָרֵךְ אוֹתָם.

ח **יוֹדוּךָ אַחֶיךָ.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, לִהְיוֹת לָהֶם מֶלֶךְ.

יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ. לֹא אָמַר ״בְּנֵי אִמְּךָ״ כִּי אֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּנֵי לֵאָה אִמּוֹ אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּנֵי רָחֵל וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת הַכֹּל יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ. וְהִזְכִּיר בּוֹ ״גּוּר אַרְיֵה״, וְהָיָה רָאוּי לוֹמַר ״אַרְיֵה יְהוּדָה״, אֲבָל אָמַר ״גּוּר״ עַל שֵׁם שֶׁהָיָה יֶלֶד. וּקְרָאוֹ ״אַרְיֵה״ עַל שֵׁם גְּבוּרָתוֹ, כִּי הָאַרְיֵה הוּא מֶלֶךְ שֶׁכַּחַיּוֹת וְנִקְרָא גִּבּוֹר. הוּא שֶׁכָּתוּב (משלי ל׳:ל׳): ״לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה״, וְנֶאֱמַר בִּיהוּדָה: ״כְּי יְהוּדָה גָּבֶר בְּאֶחָיו״.

ט **מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ.** מִמַּה שֶׁחָשַׁדְתִּיךָ בְּ״טָרוֹף טֹרַף יוֹסֵף״ וְאָמַרְתִּי כִּי ״חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ״, זֶה יְהוּדָה שֶׁנִּמְשַׁל לְאַרְיֵה, סִלַּקְתָּ עַצְמְךָ וְאָמַרְתָּ (בראשית ל״ז:כ״ו): ״מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ״.

וְהִזְכִּיר ״לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה״, שֶׁבָּא לְהוֹרוֹת עַל גְּאֻלַּת מִצְרַיִם הָעֲתִידָה הַקְּרוֹבָה. כִּי אֵיךְ יִתְּכֵן שֶׁיַּתְחִיל הַגְּלוּת עַתָּה בְּיַעֲקֹב וּבְזַרְעוֹ, וְלֹא יַזְכִּיר עִנְיַן הַגּוֹאֵל הָרִאשׁוֹן הַקָּרוֹב וְלֹא יִתְנַבֵּא עָלָיו וְלֹא יְבַשְּׂרֵם בּוֹ וְיַזְכִּיר הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה הָרְחוֹקָה בַּגּוֹאֵל הָאַחֲרוֹן שֶׁבְּאַחֲרִית הַיָּמִים. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר: ״עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹ״ה״ וְהוּא רֶמֶז עַל מֹשֶׁ״ה. וּבְאוּר הַכָּתוּב כִּי הַמַּלְכוּת לִיהוּדָה עַד זְמַנּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁתָּשׁוּב הַמַּלְכוּת וְהַמֶּמְשָׁלָה לְבֵית לֵוִי, וְהוּא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הַגּוֹאֵל הָרִאשׁוֹן הַמּוֹלֵךְ עַל יִשְׂרָאֵל, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ג:ה׳): ״וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם״, כִּי כָל יִשְׂרָאֵל נֶאֱסְפוּ אֵלָיו, וְעַל זֶה אָמַר: ״וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים״. וְיִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ עַמִּים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ל״ג:ג׳): ״אַף חֹבֵב עַמִּים״. חֲרִי לְךָ הַפָּרָשָׁה מְבֹאֶרֶת בְּבִרְכַּת יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב וּבַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה הַקְּרוֹבָה לָהֶם.

וְכָתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל בִּפְשַׁט הַכָּתוּב הַזֶּה, ״לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה״, כִּי יַעֲקֹב הוֹרִישׁ הַמַּלְכוּת וְהַמֶּמְשָׁלָה לִיהוּדָה, וּבֵרַךְ אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יָסוּר הַמַּלְכוּת מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה אֶל אֶחָד מִשְּׁאָר הַשְּׁבָטִים. וְהִבְטִיחַ כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הַמַּלְכוּת לְיִשְׂרָאֵל לֹא יִהְיֶה רַק מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה. וְאֵין עִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יָסוּר הַמַּלְכוּת מִיהוּדָה מֵעֵת שֶׁיָּחֵל, שֶׁהֲרֵי פָּסוּק מָלֵא הוּא (דברים כ״ח:ל״ו): ״יוֹלֵךְ ה׳ אֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ״ וְגוֹ׳, וְאֵין לָנוּ הַיּוֹם מֶלֶךְ וְשָׂרִים, אֲבָל בָּא הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁכָּל זְמַן שֶׁתִּהְיֶה הַמַּלְכוּת לְיִשְׂרָאֵל – לִיהוּדָה הִיא רְאוּיָה, וְאִם תִּתְבַּטֵּל מַלְכוּתָם מִפְּנֵי חֵטְא, לִיהוּדָה תָּשׁוּב, וְזֹאת הַבְטָחַת הַכָּתוּב הַזֶּה. וְעַל כֵּן אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דברי הימים א כ״ח:ד׳): ״וַיִּבְחַר ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּי לִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם. כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבִבְנֵי אָבִי בִּי״, וּכְתִיב (דברי הימים ב י״ג:ה׳): ״כִּי ה׳ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לוֹ וּלְבָנָיו בְּרִית מֶלַח״. וּלְפִי שֶׁלֹּא נִתְּנָה הַמַּלְכוּת כִּי אִם לְשֵׁבֶט יְהוּדָה לָכֵן נֶעֶנְשׁוּ הַמְּלָכִים שֶׁלֹּא הָיוּ מִשֵּׁבֶט יְהוּדָה וְלֹא הִצְלִיחָה מַלְכוּתָם. כְּעִנְיַן שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּהֱרַג הוּא וּבָנָיו וְלֹא הָיְתָה מַלְכוּת שֶׁל קַיָּמָא. וּכְעִנְיַן הַחַשְׁמוֹנַאִים שֶׁאָבְדָה מַלְכוּתָם וְנֶעֶנְשׁוּ בְּמִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְתַחַת שֶׁהָיוּ רוֹצִים לִמְלֹךְ וְלֹא לָהֶם מִשְׁפַּט הַמְּלוּכָה, הָיוּ עֲבָדִים לְעַבְדֵיהֶם, כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הִמְשִׁיל עֲלֵיהֶם עַבְדֵיהֶם וְהִכְרִיתוּם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ רז״ל: כָּל דְּאָמַר ״מִבֵּית חַשְׁמוֹנַאי קָא אָתֵינָא״ עַבְדָּא הוּא. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא (הושע ח׳:ד׳): ״הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדָעְתִּי״. וּמִלְּבַד טַעֲנָה זוֹ שֶׁלֹּא הָיוּ הַחַשְׁמוֹנִים מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה, עוֹד יֵשׁ בּוֹ טַעֲנָה אַחֶרֶת שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם לִמְלֹךְ לְפִי שֶׁהָיוּ כֹּהֲנִים, וְנִצְטַוּוּ בַּתּוֹרָה (במדבר י״ח:ז׳): ״תִּשְׁמְרוּ אֶת כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת״. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הוּא, לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְבַקֵּשׁ מַלְכוּת רַק לַעֲבֹד אֶת עֲבוֹדַת ה׳, וּמִפְּנֵי זֶה נֶעֶנְשׁוּ בְּעֹנֶשׁ זֶה.

וְכֵן אָמְרִינַן בִּירוּשַׁלְמִי: אֵין מוֹשְׁחִין מְלָכִים מִן הַכֹּהֲנִים. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה (דברים י״ז:כ׳): ״לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ״, מַה כְּתִיב בַּתְּרֵיהּ ״לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים״ וְגוֹ׳ עַד כָּאן.

וְיֵשׁ שֶׁפֵּרֵשׁ ״לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה״, כִּי לֹא מָצִינוּ מַלְכוּת לִיהוּדָה עַד עָמוֹד דָּוִד הַמֶּלֶךְ. **וְעַל כֵּן** יֹאמַר הַכָּתוּב לֹא יַגִּיעַ אֶחָד מִבְּנֵי יְהוּדָה לְשֵׁבֶט מַלְכוּת וְלֹא יַגִּיעַ אֶחָד מִבְּנֵי רַגְלָיו לְמִחֹקֵק, וְהוּא מִלְּשׁוֹן (שמות ג׳:ג׳) ״אֶסֳרָה נָּא וְאֶרְאֶה״, (רות ד׳) ״סוּרָה שְׁבָה פֹּה״. ״עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה״, עַד אֲשֶׁר יֶחֱרַב מִשְׁכַּן

שִׁילֹה, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ". וְכֵן מָצִינוּ מִפֹּרָשׁ בַּכָּתוּב שֶׁלֹּא הָיְתָה הַמַּלְכוּת לִיהוּדָה עַד שֶׁחָרַב שִׁילֹה, וְהוּא שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים ע"ח): "וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר וַיִּבְחַר אֶת שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן", שֶׁחֲרֵי אַחַר שֶׁנֶּחֱרַב שִׁילֹה בָּא שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וּמְשָׁחוֹ לְדָוִד.

וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת כְּפִשׁוּטָהּ תְּבָאֵר בְּבִרְכַּת יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב וּתְרֵמֵז בִּשְׁנֵי הַמְּשִׁיחִים הָעֲתִידִים, דָּוִד הַמֶּלֶךְ וּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ.

וּלְפִי דַּעְתִּי לְכָךְ נִכְתְּבוּ בְּבִרְכַּת יְהוּדָה שְׁלֹשָׁה פְּסוּקִים קֹדֶם שֶׁיַּתְחִיל בְּבִרְכַּת שֵׁבֶט אַרְצוֹ, וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם הִזְכִּיר יְהוּדָה, מַה שֶּׁלֹּא תִּמְצָא כֵן בְּיֶתֶר הַשְּׁבָטִים שֶׁיַּזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהֶם פַּעֲמַיִם. וְהָיָה הָעִנְיָן שֶׁהִזְכִּירוֹ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים כְּדֵי לִרְמֹז עַל שְׁלָשְׁתָּן: עַל יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב, וְעַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ, וְעַל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. הַפָּסוּק הָרִאשׁוֹן: "יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", עַל יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב, שֶׁבֵּרְכוֹ אֹתוֹ בִּגְבוּרָה וּבְנִקְמַת אוֹיְבָיו וּבְהַנְהָגַת שְׁרָרָה עַל כָּל אֶחָיו אֲפִלּוּ בְּנֵי אָבִיו, וּלְכָךְ הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר בּוֹ לְשׁוֹן "אַתָּה". הַפָּסוּק הַשֵּׁנִי: "גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה", עַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ, וְכִנָּה אוֹתוֹ בְּשֵׁם "יְהוּדָה" לְפִי שֶׁהוּא מִזֶּרַע יְהוּדָה, וְהִזְכִּיר בּוֹ "גּוּר" כִּי בִּימֵי שָׁאוּל גּוּר הָיָה וְאַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל מָלַךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְנַעֲשָׂה אַרְיֵה. וְאָמַר: "מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ", שֶׁנִּצַּל מִטֶּרֶף שָׁאוּל שֶׁהָיָה רוֹדֵף אַחֲרָיו. "כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה", בִּימֵי שְׁלֹמֹה בְּנוֹ, "אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ". הַשְּׁלִישִׁי: "לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה", עַל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ הַגּוֹאֵל הָאַחֲרוֹן. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה", כְּלוֹמַר בְּנוֹ הַיּוֹצֵא מִזַּרְעוֹ. וְטַעַם מִלַּת "שִׁילֹה" שֶׁלֹּא אָמַר בְּנוֹ, הִזְכִּיר יַעֲקֹב הַמָּשִׁיחַ בְּשֵׁם "שִׁילֹה", כְּלוֹמַר בְּנוֹ שֶׁיִּוָּלֵד מִשִּׁלְיַת אִשָּׁה כְּדֶרֶךְ כָּל הַנּוֹלָדִים, מִלְּשׁוֹן (דברים כ"ח:נ"ז) "וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵאת מִבֵּין רַגְלֶיהָ". וְתוֹסֶפֶת ה"א שֶׁבְּמִלַּת "שִׁילֹה" רֶמֶז לְהֵ"א שֶׁבַּשֵּׁם, וְהִיא בִּתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְהִיא שֶׁנִּשֵּׂאת לִשְׁלֹמֹה וְהִיא הִיא מִדָּתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, עָלָיו רָמַז הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם חֲמִשָּׁה לְשׁוֹנוֹת שֶׁל שֶׁבַח, הוּא שֶׁכָּתוּב (ישעיה י"א:ב'): "וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה' רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ה' וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת ה'". שֶׁחֲרֵי בִּזְמַנּוֹ שֶׁל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ יִהְיֶה שֶׁפַע הַנְּבוּאָה וְהַחָכְמָה וְהַדַּעַת "כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים". וְיִהְיֶה בְּאוֹר הַכָּתוּב, שֶׁלֹּא תִּפָּסֵק הַמַּלְכוּת לִיהוּדָה לָעַד כְּשֶׁיָּבֹא "שִׁילֹה".

וּבַמִּדְרָשׁ, "שִׁילֹה" – שַׁי לוֹ, "יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא". **וְדַעַת** אוּנְקְלוֹס "שִׁילֹה" – שֶׁהַמַּלְכוּת שֶׁלּוֹ. **וּפֶרֶשׁ** הָרַב מוֹרִי רַבִּי שְׁלֹמֹה ז"ל, כִּי מִלַּת "עַד" בַּמָּקוֹם הַזֶּה כְּמוֹ "לָעַד", וְעַל כֵּן בָּא הַטַּעַם בְּ"עַד" לְהוֹרוֹת שֶׁאֵינֶנּוּ נִמְשָׁךְ אַחַר "כִּי יָבֹא שִׁילֹה", וּמִזֶּה תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "עַד עָלְמָא", וְתִרְגֵּם "כִּי יָבֹא שִׁילֹה" – "דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא", וְהַמְתַרְגֵּם "עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא" טוֹעֶה. וְעִנְיַן הַכָּתוּב, כִּי בְּבֹא הַמָּשִׁיחַ לֹא תִּפָּסֵק הַמַּלְכוּת מִיהוּדָה "לָעַד לְעוֹלָם", וְהוּא כַּלָּשׁוֹן הָאָמוּר בְּדָנִיֵּאל "דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל" (דניאל ב':מ"ד).

וְיֶשׁ לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן כִּי בְּאָמְרוֹ "עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה" נִכְלַל הַגּוֹאֵל הָרִאשׁוֹן וְהַגּוֹאֵל הָאַחֲרוֹן שֶׁיִּהְיֶה בְּנוֹ שֶׁל יְהוּדָה וּמִזַּרְעוֹ, וְיִזְכֶּה אָז לְהִכָּנֵס בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה וְלִרְעוֹת צֹאנוֹ שֶׁל מָקוֹם. וְזֶהוּ מַאֲמַר רז"ל: "שָׁר" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "יָשִׁיר", מִכָּאן לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.

וְתִמְצָא בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים רַבָּה בְּפָסוּק "פֹּסֶל לְךָ": אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: חַייֶךָ, כְּשֵׁם שְׁנָתַתָּ נַפְשְׁךָ עֲלֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה אַף לְעָתִיד לָבֹא כְּשֶׁאָביא לָהֶם אֶת אֵלְיָהוּ שְׁנֵיכֶם בְּאֵין כְּאֶחָד, מִנַּיִן, שֶׁכֵּן כְּתִיב (נחום א':ג'): "ה' בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ", "בְּסוּפָה" זֶה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמות ב':ג'): "וַתָּשֶׂם בַּסּוּף", "וּבִשְׂעָרָה" זֶה אֵלְיָהוּ, דִּכְתִיב (מלכים ב ב':י"א): "וַיַּעַל אֵלְיָהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיְמָה", עַד כָּאן. וְזֶהוּ דִּבֵּר הַנָּבִיא (מיכה ז':ט"ו): "כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת", "אַרְאֶךָּ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "אַרְאֶנּוּ", כְּלוֹמַר, לְמִי שֶׁרָאָה תְּחִלָּה אַרְאֶנּוּ עוֹד. וְעַל כֵּן סָמַךְ לוֹ מִיָּד: "אִסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה" וְגוֹ', הַמְדַבֵּר בְּשֶׁבַח הָאָרֶץ בִּבְרַכַּת הַפֵּרוֹת וּבִרְבוּי הַתְּבוּאָה, וְהָבֵן זֶה.

וְעַל דָּרְךְ הַמִּדְרָשׁ, "יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּיר לְרְאוּבֵן מַעֲשֵׂה בִלְהָה וּלְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי מַעֲשֵׂה שְׁכֶם, הָיָה יְהוּדָה מִתְיָרֵא שֶׁמָּא יַזְכִּיר לוֹ מַעֲשֵׂה תָּמָר, לְכָךְ אָמַר לוֹ: "יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", אַתָּה הוֹדִיתָ מַעֲשֶׂה תָּמָר לְכָךְ יוֹדוּךָ אַחֶיךָ לְהִיוֹת לָהֶם מֶלֶךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא. בָּעוֹלָם הַזֶּה עָמְדוּ מִמֶּנּוּ שִׁלּשִׁים מְלָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר (רות ד':י"ח): "וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ" וְגוֹ' וְתַחְשֹׁב מִדָּוִד עַד יְהוֹיָכִין, וְכֵן בָּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ל"ו): "וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם", עַד כָּאן.

בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה: "מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ", יְהוּדָה הִצִּיל אַרְבָּעָה: יוֹסֵף, תָּמָר, פֶּרֶץ וְזֶרַח, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִצִּיל מִזַּרְעוֹ דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, עַד כָּאן. כַּוָּנַת הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה כִּי כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהִצִּיל לְיוֹסֵף מִן הַבּוֹר הִצִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדָנִיֵּאל מִבּוֹר אֲרָיוֹת. וּכְנֶגֶד שֶׁהִצִּיל לְתָמָר וּשְׁנֵי תְּאוֹמִים בְּבִטְנָהּ מִן הָאֵשׁ כָּךְ הִצִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִזַּרְעוֹ לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה מִגּוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִדְתָּא. וְעוֹד שָׁם: בַּיִת רִאשׁוֹן בָּנָה שְׁלֹמֹה שֶׁהָיָה מִזֶּרַע יְהוּדָה. בַּיִת שֵׁנִי בָּנָה זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל שֶׁהָיָה מִזֶּרַע יְהוּדָה, הוּא שֶׁכָּתוּב (חגי ב':כ"ג): "נְאֻם ה' צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי", וּכְתִיב (זכריה ד':ז'): "יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ אֶת הַבַּיִת הַזֶּה", וּכְתִיב (שם): "מִי אַתָּה הַר הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר". הַבַּיִת הָאַחֲרוֹן שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ עָתִיד הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ לִהְיוֹת מִזֶּרַע יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו י"א:י'): "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים".

וְעַל דָּרְךְ הַקַּבָּלָה, "יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", נִרְמָז בִּשְׁמוֹ שֶׁל יְהוּדָה הַתַּחְלַת הַהִתְפַּשְׁטוּת, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", כִּי שָׁם כָּל הַהוֹדָאָה, בֵּין תָּבֵין. וּמִכָּאן יָצָא שֵׁם הַגִּבּוֹרָה, "כִּי יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו", וְהוּא רָמוּז בְּדִבְרֵי רִבְקָה וְכֵן בִּתְחִלַּת בְּרָכָה שְׁנִיָּה.

יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה. נִתְנַבֵּא עַל אֶרֶץ יְהוּדָה שֶׁתִּהְיֶה מוֹשֶׁכֶת יַיִן כְּמַעְיָן, וְשִׁעוּר הַכָּתוּב: אִישׁ יְהוּדָה יֶאֱסֹר עִיר אֶחָד לְגֶפֶן אֶחָד וְיִטְעוֹן אוֹתוֹ מִגֶּפֶן אֶחָד, וְכֵן אָתוֹן אַחַת יִטְעוֹן מִשָּׁרֵק אֶחָד. וְאָמַר: "כִּבֵּס בַּיַּיִן", מָשָׁל לְרִבּוּי הַיַּיִן בְּאַרְצוֹ.

וְלִבְנִי דַּעַת אוּנְקְלוֹס הַכָּתוּב מְדַבֵּר עַל יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלַיִם: "אֹסְרִי לַגֶּפֶן" אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, "עִירֹה" זוֹ יְרוּשָׁלַיִם, "וְלַשֹּׂרֵקָה" אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ב׳:כ״א): "וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק", "בְּנֵי אֲתוֹנוֹ" תַּרְגּוּמוֹ "עַמָּא יְבָנוֹן הֵיכְלֵיהּ", תִּרְגֵּם "בְּנֵי" מִלְּשׁוֹן בִּנְיָן וְתִרְגֵּם "אֲתוֹנוֹ" מִלְּשׁוֹן "שַׁעַר הָאֵיתוֹן", שֶׁכָּתוּב בִּיחֶזְקֵאל (מ). אוֹ יִרְמֹז הַכָּתוּב לְמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, וְעַל כֵּן אָמַר "עִירֹה" וְאָמַר "בְּנִי אֲתוֹנוֹ" כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בּוֹ (זכריה ט׳:ט׳): "וְעַל עַיִר בֶּן אֲתֹנוֹת".

יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מְיָיִן. גַּם זֶה מָשָׁל לְרִבּוּי הַיַּיִן, אָמַר שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאֶרֶץ יְהוּדָה יִהְיֶה כְּחוֹל עֵינַיִם מִן הַיַּיִן, וְהַמִּלָּה הֻפּוּכָה וּמִשְׁפָּטָהּ "כַּחְלִלִי", וְהָעִנְיָן כִּי כַּאֲשֶׁר יִכְחַל הָאָדָם אֶת עֵינָיו בַּפּוּךְ כֵּן יִכְחֲלוּ אוֹתָם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה בַּיַּיִן. "וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב", מָשָׁל גַּם כֵּן לְרִבּוּי הֶחָלָב.

וּבַמְדָרָשׁ: "חַכְלִילִי", חִיךְ שֶׁטּוֹעֲמוֹ אוֹמֵר "לִי לִי". **וְדַעַת אוּנְקְלוֹס** בַּכָּתוּב, כִּי הֶהָרִים שֶׁבְּאֶרֶץ יְהוּדָה מִתְאַדְּמִים בַּכְּרָמִים, וְעַל כֵּן כִּנָּה אוֹתָם בִּלְשׁוֹן "עֵינַיִם" הָעוֹמְדִים בְּגֶבְהוֹ שֶׁל גּוּף כֵּן הֶהָרִים גְּבוֹהִים עַל הָאָרֶץ. וְאָמַר כִּי יַלְבִּינוּ הַבָּקָעוֹת בַּתְּבוּאָה וּבְעֶדְרֵי הַצֹּאן שֶׁמֵּהֶם הֶחָלָב, תִּרְגֵּם "שִׁנַּיִם" מִלְּשׁוֹן "שִׁנֵּי הַסְּלָעִים". וְאִם תִּסְתַּכֵּל בְּפָרָשָׁה זוֹ בְּבִרְכַּת יְהוּדָה תִּמְצָא שָׁם כָּל אוֹתִיּוֹת הַתּוֹרָה רְשׁוּמוֹת חוּץ מֵאוֹת זַיִ"ן, וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁמַּלְכוּת יִשְׂרָאֵל הַבָּא מִיהוּדָה אֵין עִקַּר נִצְחוֹנָן בִּכְלֵי זַיִן כִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת, כִּי הַחֶרֶב יֵרָשָׁה לְעָשָׂו, אֲבָל מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל לֹא בְּחַרְבָּם יָרְשׁוּ אֶרֶץ, וְאֵינָהּ נוֹהֶגֶת מִנְהַג הַטֶּבַע וּבְכֹחַ הַיָּד, רַק לְפִי הַזְּכוּת וְהָעֹנֶשׁ בְּכֹחַ הָעֶלְיוֹן יִתְבָּרַךְ. וּמִזֶּה תִּמְצָא בִּשְׁמוֹ שֶׁל יְהוּדָה שֶׁהַמַּלְכוּת מִמֶּנּוּ, הַשֵּׁם הַמְיֻחָד שָׁלֵם, כִּי כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם יִשְׂרָאֵל עוֹשֶׂה חַיִל וּמַלְכוּתָם מִתְגַּבֶּרֶת וּמַצְלַחַת, וְהַשֵּׁם הַמְיֻחָד עִמָּהֶם, אֵין לָהֶם צָרֶךְ לִכְלֵי זַיִן, וּלְכָךְ נֶחְסְרָה אוֹת זַיִ"ן מִבְּרֵכַת יְהוּדָה. וּמַה שֶּׁנִּתּוֹסַף בִּשְׁמוֹ עַל אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם אוֹת דָּלֶ"ת, לְפִי שֶׁהָיָה רְבִיעִי בַּלֵּידָה, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהַשֵּׁמֶשׁ בְּגַלְגַּל רְבִיעִי וְנִבְרָא בַּיּוֹם רְבִיעִי, וּמַלְכוּת יְהוּדָה נִמְשְׁלָה לַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פ״ט:ל״ז): "וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי". אוֹ אוּלַי נֹאמַר עוֹד כִּי לְפִי שֶׁמִּדָּתוֹ שֶׁל יְהוּדָה הִיא הַנִּקְרֵאת "זֹאת", וְהִיא מֻכְתֶּרֶת בְּכֶתֶר זַיִ"ן, וְעַל כֵּן לֹא הֵצַרְךָ לְהַזְכִּירָהּ, כִּי כְּבָר הִזְכִּיר אוֹתָהּ בְּמַה שֶּׁאָמַר "יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ", וְהוּא הַקָּשֶׁת שֶׁכָּתוּב בּוֹ (בראשית ט׳:י״ב): "זֹאת אוֹת הַבְּרִית", וְזֶהוּ (שמואל ב ב) "לְלַמֵּד בְּנֵי יְהוּדָה קָשֶׁת הֲלֹא הִיא כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר", וּבָא מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם וּפֵרַשׁ: "וְזֹאת לִיהוּדָה", וְכֵן הִזְכִּיר שָׁם (דברים ל״ג:ז׳): "יָדָיו רָב לוֹ".

וְעוֹד נוֹכַל לוֹמַר טַעַם אַחֵר לָמָּה נֶחְסְרָה מִשָּׁם אוֹת הַזַּיִ"ן, לְפִי שֶׁיְּהוּדָה בְּעַצְמוֹ הוּא לָאָבוֹת שִׁבְיעִי בַּנְּפָשׁוֹת, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה, וְאִם כֵּן יְהוּדָה הוּא כְּנֶגֶד יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל שַׁבָּת. וְעַל כֵּן הִזְכִּיר בּוֹ "יוֹדוּךָ אַחֶיךָ", כִּי כֵן תִּמְצָא בְּשַׁבָּת (תהילים צ״ב:ב׳): "טוֹב לְהֹדוֹת לַה׳". וְהִזְכִּיר "מִטֶּרֶף בְּנֵי עָלְיָתָ" מִלְּשׁוֹן (משלי ל׳:ח׳) "הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי", וְהַכַּוָּנָה לוֹמַר, יֵשׁ לְךָ לְסַלֵּק עַצְמְךָ בְּשַׁבָּת אֲפִלּוּ מִמְּזוֹן אֹכֶל נֶפֶשׁ, וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (דברים ה׳:י״ד): "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה". וְאָמַר "כֹּרֵע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ", כְּשֵׁם שֶׁכָּתוּב בְּשַׁבָּת (שמות ט״ז:כ״ט): "שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו". "וּמְחֹקְקִ מִבֵּין רַגְלָיו", רָמַז לַמִּילָה שֶׁהִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת. וְאָמַר "אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ", שֶׁכֵּן כָּתוּב בְּשַׁבָּת (שמות כ״ג:י״ב): "לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ". "כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ", רָמַז לְקִדּוּשׁ הַיַּיִן בְּשַׁבָּת. וְאָמַר "חַכְלִילִי עֵינַיִם מְיָיִן", מִמַּה שֶּׁמְּצִינוּ בְּשַׁבָּת, שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל: פְּסִיעָה גַּסָּה נוֹטֶלֶת אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת מִמְּאוֹר עֵינָיו שֶׁל אָדָם, וּמַהֲדַר לֵיהּ בְּקִדּוּשָׁא דְּבֵי שִׁמְשֵׁי.

יג זְבוּלֵן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן. סֵדֶר הַשְּׁבָטִים בְּכָאן עַל סֵדֶר הַנָּכוֹן כְּפִי תּוֹלְדוֹתָם, וְהַשִּׁשָּׁה הָרִאשׁוֹנִים בְּנֵי לֵאָה, וְסִדֵּר כְּאֶחָד דָּן וְגָד וְאָשֵׁר וְנַפְתָּלִי שֶׁהֵם בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, וְאַחַר סִדֵּר יוֹסֵף וּבִנְיָמִן שֶׁהֵם בְּנֵי רָחֵל. וְהָיָה רָאוּי לְהַקְדִּים יִשָּׂשכָר לִזְבוּלֵן, לְפִי שֶׁיִּשָּׂשכָר נוֹלַד תְּחִלָּה, אֲבָל הִקְדִּים זְבוּלוּן מִפְּנֵי שֶׁתּוֹרָתוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר עַל יָדוֹ. וְכֵן הִקְדִּימוֹ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דברים ל״ג:י״ח): "שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאׇהָלֶיךָ".

וְטַעַם **לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן**, עַל חוֹף יַמִּים תִּהְא אַרְצוֹ וְשָׁם יִהְיֶה מָצוּי תָּדִיר, שֶׁהֲרֵי הוּא עוֹסֵק בְּפַרְקְמַטְיָא וּמַמְצִיא מָזוֹן לְשֵׁבֶט יִשָּׂשכָר הָעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, וְנִמְצָא זְכוּתוֹ שֶׁל זְבוּלוּן גָּדוֹל, לְפִי שֶׁהוּא הַסִּבָּה לְתוֹרָתוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (קהלת ז׳:י״ב): "כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף", מִלַּת "בְּצֵל" מִלְּשׁוֹן אֲצִילוּת, וּבְאוּרוֹ: אֲצִילוּת הַחָכְמָה מִתְקַיֶּמֶת בַּאֲצִילוּת הַכֶּסֶף. וּמִן הַטַּעַם הַזֶּה הִקְדִּים הַכָּתוּב זְבוּלוּן לְיִשָּׂשכָר.

וְיֵשׁ לְךָ לְהַשְׂכִּיל כִּי זְבוּלוּן יִרְמֹז לַפֶּה הָאֶמְצָעִי הַמְחַבֵּר מַעְלָה וּמַטָּה, וְזֶהוּ "לְחוֹף יַמִּים", כִּלְשׁוֹן (בראשית א׳:י׳) "וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים", וְהוּא כִּלְשׁוֹן (תהילים י״ט:ו׳) "וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ", וְזֶה מְבֹאָר.

יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט הִמְשִׁיל שֵׁבֶט יִשָּׂשכָר לַחֲמוֹר חָזָק בַּעַל עֲצָמוֹת שֶׁהַבָּשָׂר מוּעָט בּוֹ, כֵּן הָיוּ בְּנֵי יִשָּׂשכָר זַכֵּי הַחֹמֶר דַּלֵּי בָּשָׂר, סוֹבְלֵי עֹל תּוֹרָה כַּחֲמוֹר שֶׁמַּטְעִינִין אוֹתוֹ לְמַשּׂוֹי. **רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם.** כַּחֲמוֹר הָרוֹבֵץ וּמְהַלֵּךְ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְאֵין לוֹ לִינָה בַּבַּיִת, וּכְשֶׁהוּא רוֹבֵץ בֵּין תְּחוּמֵי הָעֲיָרוֹת.

טו וַיַּרְא מְנוּחָה כִּי טוֹב. מָאַס דֶּרֶךְ מִלְחָמָה וְהַחַיָּלוּת וְרָאָה מְנוּחַת הַתּוֹרָה "כִּי טוֹב", וְזֶהוּ הֶגְיוֹן הַתּוֹרָה שֶׁצְּרִיכָה מְנוּחַת הַגּוּף וְיִגִיעַת הַנֶּפֶשׁ, בְּהֵפֶךְ מֵעִסְקֵי הָעוֹלָם שֶׁצְּרִיכִים יְגִיעַת הַגּוּף וּמְנוּחַת הַנֶּפֶשׁ. וּמִפְּנֵי שֶׁעֵסֶק הַתּוֹרָה צָרִיךְ פְּנַאי וְהַשְׁקֵט הַגּוּף וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁתִּתְקַיֵּם בְּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ טְרָדוֹת וַאֲנָחוֹת, עַל כֵּן תִּקְּנוּ

לָנוּ רז״ל בַּתְּפִלָּה: ״הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה״, וְאֵין הַכַּוָּנָה בַּמִּתְפַּלֵּל שֶׁיָּשִׁיב לָנוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הַשּׁוֹפְטִים וְהַיּוֹעֲצִים כְּדֵי שֶׁיְּנִיגוּשׁ עִסְקֵי חוֹבוֹתָיו, וְלֹא לָזֶה כִּוֵּן יְשַׁעְיָה שֶׁאָמַר (ישעיהו א׳:כ״ו): ״וְאָשִׁיבָה שׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה״, אֲבָל עִקַּר הַבְּרָכָה הַהִיא וּדְבַר הַנָּבִיא הוּא סוֹד הָעִבּוּר, שֶׁאָנוּ מְבַקְּשִׁים אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁיָּשׁוּבוּ לָנוּ הַשּׁוֹפְטִים שֶׁיִּהְיוּ יוֹשְׁבִים בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית לִשְׁפּוֹט בֵּינֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְלָמָּת עֵצָה כְּבַתְּחִלָּה, וְאָז יִהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מוּכָנִים לְקַבֵּל הַמַּשְׂכֻּלוֹת וּמַשִּׂיגִים בְּאוֹתוֹ זְמַן יְדִיעַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (ישעיהו י״א:ט׳): ״כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ה׳״ וְגוֹ׳, וּלְכָךְ סָמַךְ לָזֶה: ״וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה״, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַשִּׂיג יְדִיעַת הַשֵּׁם עַל הַשְּׁלֵמוּת עִם הַיָּגוֹן וְהָאֲנָחָה, רַק עִם הַשִּׂמְחָה וְעִם הַמְנוּחָה. וְהִנֵּה בְּרָכָה זוֹ תִּקְנוּהָ אַחַר בִּרְכַּת ״תְּקַע בְּשׁוֹפָר״, שֶׁהִיא מְדַבֶּרֶת בְּקִבּוּץ גָּלֻיּוֹת.

כִּי טוֹב. כְּלִשׁוֹן (משלי ד׳:ב׳) ״כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם״. **וְאֶת הָאָרֶץ,** מִלְּשׁוֹן (יחזקאל ל״ו:כ׳) ״וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ״, שֶׁתַּרְגּוּמוֹ ״וּמֵאוֹרָיְתֵיהּ״. **כִּי נָעֲמָה,** עַל שֵׁם (משלי ג׳:י״ז) ״דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם״. **וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל,** עֹל תּוֹרָה, וְכֵן כָּתוּב בְּמַתַּן תּוֹרָה (תהילים י״ח:י׳): ״וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרֶד״, וְיִכְלוֹל עוֹד ״וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל״, שֶׁהָיָה מַשְׁפִּיל עַצְמוֹ, וּמִכָּאן רָאוּי לְכָל לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה לִהְיוֹת בָּהֶם מִדַּת הַשִּׁפְלוּת. **וַיְהִי לְמַס עֹבֵד.** שֶׁהָיָה מְשֻׁעְבָּד לְכָל יִשְׂרָאֵל וּמַעֲלֶה לָהֶם מַס בְּהוֹרָאוֹת וּתְשׁוּבוֹת וְסִדְרֵי עִבּוּרִין, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א יב): ״וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם וְכָל אֲחֵיהֶם עַל פִּיהֶם״.

וְעַל דָּוִד הַמִּדְרָשׁ, ״יִשָּׁשכָר חֲמוֹר גָּרֶם״, כְּשֶׁבָּא יַעֲקֹב מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב שָׁמְעָה לֵאָה קוֹל הַחֲמוֹר שֶׁהָיָה גּוֹעֶה, מִיָּד ״וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא״, וּכְתִיב (בראשית ל׳:ט״ז): ״וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא״. הָדָא הוּא דִּכְתִיב: ״יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם״, חֲמוֹר גָּרֶם לוֹ.

וְעַל דָּוִד הַקָּבָלָה, ״יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם״ הִזְכִּיר בּוֹ ״רֹבֵץ״ וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים כ״ב:ו׳): ״וְהָאֵם רֹבֶצֶת״, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם״, בֵּין תָּבִין, כִּי כֵן כָּתוּב: ״וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה״, שָׁם בֵּית הַנֶּפֶשׁ מְנוּחָתָהּ וְנַחֲלָתָהּ, וּלְכָךְ סָמוּךְ לוֹ ״וַיַּרְא מְנֻחָה״, וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״וַאֲחָסָנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא״, וְזֶה מְבֹאָר.

טז דָּן יָדִין עַמּוֹ. זֶה שִׁמְשׁוֹן שֶׁהָיָה מִשֵּׁבֶט דָּן וְהָיָה שׁוֹפֵט יִשְׂרָאֵל, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר ״יָדִין״ כִּי הָיָה שׁוֹפֵט לֹא מֶלֶךְ. **כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל** כַּמִּיֻּחָד שֶׁבַּשְּׁבָטִים, זֶה יְהוּדָה שֶׁכָּתוּב בּוֹ: ״יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ״, גַּם הַשּׁוֹפֵט הַזֶּה יִגְבַּר עַל אוֹיְבָיו וְינַצְּחֵם.

וּבַמִּדְרָשׁ ״כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל״, כִּיחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם, מַה יְחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם אֵינוֹ צָרִיךְ לַאֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ס״ג:ג׳): ״פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי״, כָּךְ שִׁמְשׁוֹן אֵינוֹ צָרִיךְ לַאֲחֵרִים, לֹא לְחֶרֶב וְלֹא לַחֲנִית וְלֹא לְקֶשֶׁת אוֹ שְׁאָר כְּלֵי מִלְחָמָה אֶלָּא לִלְחִי הַחֲמוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ט״ו:ט״ז): ״בִּלְחִי הַחֲמוֹר הִכֵּיתִי אֶלֶף אִישׁ״.

יז יְהִי דָן. הִמְשִׁילוֹ הַכָּתוּב לְנָחָשׁ לְכַמָּה טְעָמִים. הָאֶחָד, שֶׁלֹּא הָיָה שִׁמְשׁוֹן נִלְחָם כְּנֶגֶד אוֹיְבָיו כְּשְׁאָר הַמְּלָכִים אוֹ הַשּׁוֹפְטִים בְּחֵילוֹת רַבּוֹת, רַק לְבַדּוֹ יוֹצֵא עֲלֵיהֶם פִּתְאוֹם כְּצִפְעוֹנִי הַיּוֹצֵא מִמְּאוּרָתוֹ. וְהַשֵּׁנִי, מָה הַנָּחָשׁ מְקַבֵּל לַחַשׁ כָּךְ שִׁמְשׁוֹן קִבֵּל לַחַשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ט״ז:ט״ז-י״ז): ״וַיְהִי כִּי הֵצִיקָה לוֹ בְּדִבְרֶיהָ כָּל הַיָּמִים וַתְּאַלְּצֵהוּ וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיַּגֶּד לָהּ אֶת כָּל לִבּוֹ״, וּכְתִיב (שם): ״אִם גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹּחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּכָל הָאָדָם״. וְעוֹד, מַה נָּחָשׁ נִקְרָא שָׂרָף, עַל שֵׁם שֶׁהָאֵרֶס שׁוֹרֵף, כָּךְ שִׁמְשׁוֹן שָׂרַף בָּאֵשׁ קָמוֹת פְּלִשְׁתִּים, דִּכְתִיב (שופטים ט״ו:ה׳): ״וַיַּבְעֵר אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיִּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד קָמָה״. וּמַה נָּחָשׁ אֵין לוֹ רַגְלַיִם כָּךְ שִׁמְשׁוֹן חִגֵּר בִּשְׁתֵּי רַגְלָיו הָיָה. וּמַה נָּחָשׁ אֵינוֹ מַכֶּה אֶלָּא בְּמָקוֹם נָמוּךְ מִפְּנֵי קְלֹלַת נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי ״עַל גְּחֹנְךָ תֵּלֵךְ״, וּכְתִיב (בראשית ג׳:ט״ו): ״וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב״, כָּךְ שִׁמְשׁוֹן ״הַנּוֹשֵׁךְ עִקְּבֵי סוּס״, רָמַז לִשְׁנֵי עַמּוּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם, וְאָמַר ״וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר״ עַל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֲשֶׁר עַל הַגָּג, וְקָרָא אוֹתָם רֹכֵב הַנּוֹפֵל אָחוֹר, כִּי כַּאֲשֶׁר יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּעָקְבֵי הַסּוּס יַגְבִּיהַּ הַסּוּס רֹאשׁוֹ וְרַגְלָיו הָרִאשׁוֹנוֹת וְיִפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר. וּמַה נָּחָשׁ מַכֶּה בְּלֹא חֶרֶב כָּךְ הֲרוּגֵי שִׁמְשׁוֹן בְּלֹא חֶרֶב, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ט״ז:ל׳): ״וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו״. וְתִמְצָא בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה: מַה נָּחָשׁ נוֹקֵם כָּךְ שִׁמְשׁוֹן נוֹקֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״וְאִנָּקְמָה נְקָם אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים״, עַד כָּאן.

וְדַע כִּי הַכַּוָּנָה מְפֹרֶשֶׁת בְּדָן, וּמַה שֶּׁנִּרְמַז בִּרְאוּבֵן נִתְפָּרֵשׁ בְּדָן, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״יָדִין עַמּוֹ״ וְכֵן ״נָחָשׁ עֲלֵי דָּרֶךְ״, וְזֶה מְבֹאָר.

שְׁפִיפֹן עֲלֵי אֹרַח. הַמִּין הַקָּטָן שֶׁבַּנְּחָשִׁים נִקְרָא שְׁפִיפֹן. **וּבַמִּדְרָשׁ:** ״שְׁפִיפֹן עֲלֵי אֹרַח״, שִׁמְשׁוֹן חִגֵּר בִּשְׁתֵּי רַגְלָיו הָיָה, שֶׁכֵּן כְּתִיב בְּבִלְעָם (במדבר כ״ב:כ״ה-כ״ו): ״וַתִּלְחַץ אֶת רֶגֶל בִּלְעָם אֶל הַקִּיר״, וּכְתִיב (שם כג): ״וַיֵּלֶךְ שָׁפִי״, וְכָאן כְּתִיב ״שְׁפִיפֹן״, חִגֵּר בִּשְׁתֵּי רַגְלָיו.

יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה׳. כָּתַב הָרַמְבַּ״ן ז״ל כִּי הַכָּתוּב הַזֶּה תְּפִלַּת יַעֲקֹב, לְפִי שֶׁרָאָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי הָיָה שִׁמְשׁוֹן הַמּוֹשִׁיעַ אַחֲרוֹן לַשּׁוֹפְטִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה שְׁמוּאֵל אַחֲרָיו, שְׁמוּאֵל נָבִיא הָיָה וְלֹא הָיָה נִלְחָם כָּמוֹהוּ, וּלְפִיכָךְ כְּשֶׁרָאָה יַעֲקֹב כִּי תִּשׁוּעַת שִׁמְשׁוֹן נִפְסְקָה עִמּוֹ וָמֵת בִּנְפִילַת הָרוֹכֵב יַחְדָּו, אָמַר: ״לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה׳״, לֹא לִישׁוּעַת שִׁמְשׁוֹן הַנִּמְשָׁל לְנָחָשׁ וּשְׁפִיפֹן.

וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי הוּא תְּפִלַּת שִׁמְשׁוֹן, כִּי רָאָה יַעֲקֹב אַחֲרִית הַשּׁוֹפֵט הַזֶּה הָאַחֲרוֹן, כִּי הוּא הַנּוֹשֵׁךְ וְהַמַּפִּיל וְהָרוֹכֵב אָחוֹר, וְהוּא הַמִּתְפַּלֵּל ״לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה׳״ שֶׁכֵּן הִתְפַּלֵּל (שופטים ט״ז:כ״ח): ״זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים״, וְאַף עַל פִּי שֶׁמֵּת בִּכְלָלָם, הִנֵּה זֹאת תִּשׁוּעָתוֹ שֶׁיִּנָּקֵם מֵאוֹיְבָיו וְיָמוּת

עִמָּהֶם, כִּי בְּזֶה הָיָה חֵפֶץ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם) "תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתִּים".

וְדַע כִּי בַּעֲלֵי הַשֵּׁמוֹת מוֹצִיאִים מִן הַכָּתוּב הַזֶּה הַשֵּׁם שֶׁמּוֹעִיל בַּדֶּרֶךְ כְּנֶגֶד הַשּׁוֹנְאִים. וְכֵן שִׁמְשׁוֹן הַהוֹרֵג בְּשׁוֹנְאָיו וַאֲשֶׁר הִרְבָּה אֶת חֲלָלֵיהֶם, מָצִינוּ שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שם): "וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל הַסְּרָנִים וְעַל כָּל הָעָם אֲשֶׁר בּוֹ", לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיֵּט בְּכֹחוֹ" אֶלָּא "וַיֵּט בְּכֹחַ", כְּלוֹמַר בְּכֹחַ הַשֵּׁם עִם כֹּחוֹ, כִּי שְׁתֵּף כֹּחַ הַשֵּׁם עִם כֹּחוֹ וְחָלָה בָהֶם נָקְמָה. וְהַשֵּׁם הַיּוֹצֵא מִן הַכָּתוּב הַזֶּה הוּא בְּסֵדֶר אוֹתִיּוֹת הַכָּתוּב וְהַתֵּבוֹת מְשֻׁלָּשׁוֹת, וְיָדוּעַ וּמְפֹרָסָם הוּא בְּנִקּוּדוֹ, וְצָרִיךְ אָדָם לְהַזְכִּירוֹ כְּסִדְרָן לְמַפְרֵעַ גַּם כֵּן כְּדֵי שֶׁיֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ סְלוּלָה וְיָשִׁיב אוֹיְבָיו אָחוֹר, וּמִזֶּה סָמַךְ לוֹ "אָחוֹר".

יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ. שִׁבַּח אוֹתוֹ בִּגְבוּרָה וְאָמַר כִּי יִהְיוּ לוֹ מִלְחָמוֹת רַבּוֹת וּגְדוּדִים יָבֹאוּ עָלָיו **וְהוּא יָגֹד עָקֵב,** כְּלוֹמַר בָּאַחֲרוֹנָה הוּא יֵלֵךְ בִּגְדוּדוֹ עֲלֵיהֶם וְיִתְגַּבֵּר. אוֹ פֵּרוּשׁ "וְהוּא יָגֹד עָקֵב", וְהוּא יַכְרִיתֵם בָּאַחֲרוֹנָה, מִלְּשׁוֹן "גֹּדּוּ אִילָנָא". וּמִשֶּׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב הַזֶּה, הוּא שֶׁאָמַר (דברים ל"ג:כ'): "בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכַן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד".

וּבַמִּדְרָשׁ: "וְהוּא יָגֹד עָקֵב", כֵּינְן שֶׁרָאָה יַעֲקֹב לְשִׁמְשׁוֹן הַבָּא מִדָּן, אָמַר: "לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה'", אֵין זֶה מֵבִיא אֶת הַגְּאֻלָּה אֶלָּא מִגָּד, "וְהוּא יָגֹד עָקֵב", אוֹתוֹ שֶׁבָּא בְּעָקֵב, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג':כ"ג): "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא" שֶׁהוּא מִגָּד, עַד כָּאן בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

כ מֵאָשֵׁר שְׁמָנָה לַחְמוֹ. מַאֲכָלוֹ שֶׁמֵּן עַל שֵׁם רִבּוּי הַזֵּיתִים שֶׁהוּא בְּחֶלְקוֹ שֶׁל אָשֵׁר וְהוּא מוֹשֵׁךְ שֶׁמֶן כַּמַּעְיָן, וְכֵן פֵּרֵשׁ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דברים ל"ג:כ"ד): "וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ". וְהָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר: "אָשֵׁר שְׁמָנָה לַחְמוֹ".

אָבָל יִתָּכֵן לוֹמַר בְּטַעַם תּוֹסֶפֶת הַמֵּ"ם, שֶׁבָּא לְהוֹרוֹת עַל הַפְלָגַת הַדָּבָר, כִּי אֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה הַבְּרָכָה בְּרִבּוּי הַשֶּׁמֶן בְּחֶלְקוֹ שֶׁל אָשֵׁר, כִּי אִם גַּם בִּשְׁאָר הָאַרְצוֹת תִּמְצָא בִּרְכַּת רִבּוּי הַשֶּׁמֶן מֵחֶלְקוֹ שֶׁל אָשֵׁר, וְזֶה טַעַם תּוֹסֶפֶת הַמֵּ"ם, כִּי מִמֶּנּוּ שֶׁפַע הַשֶּׁמֶן וּמֵאִתּוֹ יוּבַל לִשְׁאָר הָאֲרָצוֹת.

כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, בֵּרְכוֹ בְּקַלּוּת, שֶׁיִּהְיוּ בָּנָיו נַפְתָּלֵי קַלִּים כְּאַיָּלָה לָרוּץ וּלְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת וּלְהוֹדִיעָם תְּחִלָּה, כְּאַיָּלָה זוֹ הַמְבַשֶּׂרֶת בִּכְתָב הַשָּׁלוּחַ בֵּין קַרְנֶיהָ.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, "נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה", זוֹ בְּקֵעַת גִּנּוֹסַר שֶׁמְּמֻהֶרֶת פֵּרוֹתֶיהָ כְּאַיָּלָה. **הַנֹּתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר** שֶׁהָיוּ בְּנֵי נַפְתָּלִי מְכַבְּדִין אֶת הַמְּלָכִים מִפֵּרוֹתֵיהֶן, וְהָיוּ מְשַׁפְּרִין דִּבְרֵיהֶם וְהַמְּלָכִים הָיוּ מִתְרַצִּין לָהֶן.

דָּבָר אַחֵר "נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה", מְלַמֵּד שֶׁקָּפַץ לְמִצְרַיִם כְּאַיָּלָה לְהָבִיא שִׁטְרֵי הַמְּעָרָה לִקְבֹּר אֶת אָבִיו, וְלֹא הִסְפִּיק לֵילֵךְ עַד שֶׁעָמַד חוּשִׁים בֶּן דָּן וְהָרָגוֹ לְעֵשָׂו עַל שֶׁהָיָה מְעַכֵּב עַל קְבוּרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, כֵּן דָּרְשׁוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה", יִרְמֹז לַצַּדִּיק, וְיַזְכִּיר בּוֹ "אַיָּלָה שְׁלֻחָה" לְפִי שֶׁהוּא שָׁלוּחַ, וְהִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, מִלְּשׁוֹן (תהלים כ"ב:א') "אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר", וְכֵן "שְׁלוּחָה" מִלְּשׁוֹן "שָׁלִיחַ", וְנַפְתָּלִי זֶה "נוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר" לְהקב"ה. וְאֶפְשָׁר שֶׁאוּנְקְלוֹס רָמַז לָזֶה, וְכֵן אָמְרוּ רז"ל: מַלְאָךְ אֶחָד מַמְתִּין עַד שֶׁתִּתְפַּלֵּל כְּנֶסְיָה אַחֲרוֹנָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, וְנוֹטֵל כָּל הַתְּפִלּוֹת וְעוֹשֶׂה אוֹתָם עֲטָרָה לְרֹאשׁוֹ שֶׁל הקב"ה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י':ו'): "בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק", וְיָדוּעַ מִי הוּא רֹאשׁוֹ שֶׁל צַדִּיק, וְזֶה מְבֹאָר.

כב בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט מִלַּת "בֵּן" מִלְּשׁוֹן (תהלים פ':ט"ז) "וְעַל בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ", וּפֵרוּשׁוֹ נָטַע שָׁבוֹ פֹּארוֹת רַבּוֹת, וְזֶהוּ רֶמֶז לִשְׁנֵי שְׁבָטִים הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה. וּמִפְּנֵי זֶה הִזְכִּיר שְׁנֵי פְּעָמִים "בֵּן פֹּרָת". וְזֶהוּ שֶׁהִמְשִׁילוֹ מֹשֶׁה לְשׁוֹר וְלִרְאֵם, וּפֵרֵשׁ וְאָמַר (דברים ל"ג:י"ז): "וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה". וּמַה שֶּׁהִקְדִּים הַמְשֻׁבָּח לְשֵׁם יוֹסֵף וְלֹא נָהֵג כֵּן בְּיֶתֶר הַשְּׁבָטִים, מִפְּנֵי שֶׁהֵצֵרַךְ לְכִפֹּל שְׁנֵי פְּעָמִים "בֵּן פּוֹרָת" כְּנֶגֶד שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים, וְלֹא יִתָּכֵן לִכְתֹּב "יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן", עַל כֵּן הֵצֵרַךְ לְהַקְדִּים הַמְשֻׁבָּח לְשֵׁם יוֹסֵף וְאָמַר: "פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן". וְאָמַר "בֵּן פֹּרָת" הָרִאשׁוֹן כְּנֶגֶד מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר, ו"בֵּן פֹּרָת" הַשֵּׁנִי כְּנֶגֶד אֶפְרַיִם, וּלְפִי שֶׁהָיְתָה מַעֲלָתוֹ גְּדוֹלָה עַל מְנַשֶּׁה הוֹסִיף "עֲלֵי עָיִן".

וְהַרְמַבַּ"ן ז"ל פֵּרֵשׁ "בֵּן פֹּרָת" "בֵּן חֵן" מִלְּשׁוֹן רז"ל: "אַפְרַיִין נִמְטְיֵיהּ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן" בְּסוֹף בָּבָא מְצִיעָא, וְכֵן לְשׁוֹן בְּרָכָה וְשֶׁבַח, מִלְּשׁוֹן "פּוּרְנָא לְיַתְמֵי", עַד כָּאן.

בָּנוֹת צָעֲדָה. בְּנוֹת הַמְּלָכִים בְּמִצְרַיִם הָיוּ עוֹלוֹת וְצוֹעֲדוֹת עַל הַחוֹמוֹת שָׁבָעִיר כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בּוֹ, וְלֹא תָּלָה עֵינָיו לְאַחַת מֵהֶן, לְכָךְ סָמַךְ לוֹ: "וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ".

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ: "בֵּן פֹּרָת" "בֵּן פָּרוֹת", שֶׁעַל יְדֵי פָּרוֹת נִתְגַּדֵּל. "עֲלֵי עָיִן", אַל תִּקְרֵי "עֲלֵי עָיִן" אֶלָּא "עוֹלֵי עָיִן", שֶׁעוֹלִים עֲלֵי עַיִן, זֶה זַרְעוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁאֵין עַיִן הָרָע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, "בֵּן פֹּרָת" יִרְמוֹז לְתִפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "בֵּן פֹּרָת". וְטַעַם "עֲלֵי עָיִן", כִּי הוּא עַל הַנָּהָר הַיּוֹצֵא מֵעֵדֶן מַאֲצִיל עַל הַנָּהָר וּמַשְׁפִּיעַ בּוֹ. וּבַעֲבוּר הֱיוֹת הַנָּצַח מִן הַיָּמִין וְהַהוֹד מִן הַשְּׂמֹאל, לְכָךְ יָצְאוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵי שְׁבָטִים, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר", וְתִרְגֵּם אוּנְקְלוֹס:

״תֵּרִין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי״. וּמִזֶּה הִזְכִּיר מֹשֶׁה בִּבְרָכָתוֹ (דברים ל״ג:י״ז): ״בְּכֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ״, בָּא לְבָאֵר שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לִיוֹסֵף, הַשּׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאל וְהָדָר שֶׁהוּא הַנֶּצַח מֵהַיָּמִין, וְזֶה מְבֹאָר.

כה מֵאֵל אָבִיךָ. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, מִמֶּנּוּ יָבֹא הָרָצוֹן שֶׁיַּעְזְרֶךָּ וּמִשַּׁדַּי הַמְשַׁדֵּד מַעֲרָכֶת הַכּוֹכָבִים תָּבֹא לְךָ הַבְּרָכָה, בְּרָכוֹת שָׁמַיִם וּבְרָכוֹת תְּהוֹם, שֶׁתִּהְיֶה מְבֹרָךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וְכֵן ״בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם״, כְּלוֹמַר שֶׁיְּגִיעוּ לְךָ בְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכוּךָ אָבִיךָ וְאִמְּךָ כַּתַּרְגּוּם. וְדַעַת אוּנְקְלוֹס בְּ״שַׁדַּיִם״ שֶׁיִּרְמֹז לָאָב, עַל שֵׁם שֶׁהַזָּכָר פּוֹעֵל יוֹרֶה כְּחֵץ מִתַּרְגּוּם ״שְׁדִי בְיַמָּא״.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, ״מֵאֵל אָבִיךָ״, אָבִיךָ הוּא ״אֲבִיר יַעֲקֹב״, יָבֹא לְךָ הָעֵזֶר אַחַר קַבָּלָתוֹ הַשֶּׁפַע מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁהִזְכִּיר, וְהוּא הַשָּׁמַיִם הַמְקַבֵּל מֵעָל, וְעִם שַׁדַּי תִּהְיֶה בִּרְכָתְךָ, וְהִיא הַתְּהוֹם שֶׁהִיא רֹבֶצֶת תָּחַת, וְהֵם הֵם ״שָׁדַיִם וָרָחַם״, כְּתַרְגּוּמוֹ ״בִּרְכָתָא דַּאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ כְּעִנְיָן (שמות כ׳:י״ב) ״כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ״ עַל דֶּרֶךְ הַסּוֹד, כִּי הָאָב וְהָאֵם כְּנֶגְדָּם.

כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט ״הוֹרַי״ הֵם אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְיֹאמַר: הַבְּרָכוֹת שֶׁלִּי תִּהְיֶינָה נוֹסָפוֹת עַל ״בִּרְכֹת הוֹרַי״.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, ״בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ״, כְּלוֹמַר שֶׁפַע אֲצִילוּת אָבִיךָ יְקַבֵּל וְיִמָּשֵׁךְ מִלְמַעְלָה, וְיִתְגַּבֵּר עַל בִּרְכוֹת הוֹרַי, הֵם הָאָבוֹת הָעֶלְיוֹנִים, וְהֵם הַמִּדּוֹת שֶׁהֶחֱזִיקוּ בָּהֶם אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְהֵם הַחֶסֶד וְהַפַּחַד, וְהֵם יְדֵי אֲבִיר יַעֲקֹב שֶׁבֵּאַרְתִּי לְךָ לְמַעְלָה. וּקְרָאָם הוֹרִים כִּי הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה. וְכֵן דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם קָרָאָם הָרִים, הוּא שֶׁאָמַר (תהלים קכ״א:א׳): ״אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים״, וְדָרְשׁוּ רז״ל: ״אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים״ אֵלּוּ הָאָבוֹת, פְּרוּשׁ הָעֶלְיוֹנִים. ״עַד תַּאֲוַת גִּבְעַת עוֹלָם״, עַד שֶׁיַּשְׁלִימוּ הַמִּדּוֹת, וְאָז יִהְיֶה הַשֵּׁם וְהַכִּסֵּא שָׁלֵם, וְהָבֵן זֶה, כִּי הוֹרַי שֶׁהִזְכִּיר הֵם הֵם גִּבְעוֹת עוֹלָם, כְּלוֹמַר כִּתְרִיס לָעוֹלָם, מִלְּשׁוֹן (שמות כ״ח:מ׳) ״וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם״, שֶׁהָרֵי כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ תָּלוּי בָּהֶם, וְהֵם הֵם זְרוֹעוֹת עוֹלָם, כְּמוֹ הַקָּמְיַע שֶׁהַגִּבּוֹר נוֹשֵׂא בִּזְרוֹעוֹ, שֶׁהַגִּבּוֹר נוֹשֵׂא הַקָּמְיַע וְהַקָּמְיַע נוֹשֵׂא אֶת הַגִּבּוֹר וּמַעֲמִיד אוֹתוֹ. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁקָּרָאָם דָּוִד הָרִים וּגְבָעוֹת, הוּא שֶׁאָמַר (תהלים ע״ב:ג׳): ״יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם לָעָם וּגְבָעוֹת בִּצְדָקָה״. וּפְקַח עֵינֵי שִׂכְלְךָ וּרְאֵה אֵיךְ קָרָאָם יַעֲקֹב גִּבְעוֹת עוֹלָם, וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם, וְדָוִד הַמֶּלֶךְ פִּתְחֵי עוֹלָם, בְּשָׁכְבָר הִזְכִּיר (תהלים כ״ד:ז׳): ״שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם״, שֶׁהֵם הַמִּדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת, כִּי שְׁעָרִים מִלְּשׁוֹן מִדָּה וְשִׁעוּר, וְהָבֵן זֶה.

כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, הִמְשִׁיל אֶת בִּנְיָמִין לַזְּאֵב הַחוֹטֵף, עַל שֵׁם שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת בְּנֵי בִנְיָמִין חוֹטְפִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים כ״א:כ״א): ״וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ״.

וְעַל דָּרָךְ הַמִּדְרָשׁ, ״בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף״, עֲשָׂרָה בָּנִים הָיוּ לוֹ לְבִנְיָמִין כְּמִנְיַן ״זְאֵב״. ״בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד״, זֶהוּ שָׁאוּל בֶּן קִישׁ שֶׁהוּא מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין, שֶׁהָיָה הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן וְהָיָה תְּחִלַּת בַּקֶּרֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. ״וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל״, אַף מִשֶּׁתִּשְׁקַע שִׁמְשָׁן שֶׁל יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁיִּגְלֶם לְבָבֶל, ״יְחַלֵּק שָׁלָל״, מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר שֶׁהֵם מִבְּנֵי בִנְיָמִין יְחַלְּקוּ אֶת שְׁלַל הָמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ח׳:ז׳): ״הִנֵּה בֵית הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, ״בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף״, הָיָה בִּנְיָמִין כָּלוּל מִשְּׁתֵּי מִדּוֹת שֶׁכָּל הַבִּנְיָן נִכְלָל בָּהֶם וְנִקְשָׁר מַעְלָה וּמַטָּה. וְכֵן הַשְּׁכִינָה הַשּׁוֹרָה בְּחֶלְקוֹ כְּלוּלָה מִן הַכֹּל. וְהִמְשִׁילוֹ לִזְאֵב הַטּוֹרֵף הָאוֹכֵל תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר וְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם. וּלְפִי שֶׁהוּא כָּלוּל מִן הָעֶשֶׂר הוֹלִיד בָּנִים כְּמִנְיָנָם וּכְנֶגְדָּם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן ״יְחַלֵּק שָׁלָל״, כְּלְשׁוֹן (תהילים ס״ח:י״ג) ״וּנְוֹת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל״, וְהִיא הַשְּׁכִינָה, וּמִזֶּה תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס: ״בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ״, וְהָבֵן זֶה.

וְאַתָּה שֶׁבֵּאַרְתִּי לְךָ בְּכָאן גַּם בְּפָרָשַׁת לֵידַת הַשְּׁבָטִים שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם נִקְרָא עַל שֵׁם מִדָּה יְדוּעָה מִמִּדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עוֹד תִּמְצָא אִם תִּפְקַח עֵינֵי שִׂכְלְךָ כִּי שִׁתִּים עֶשְׂרֵה אַבְנֵי הַחֹשֶׁן שֶׁבָּהֶם קְבוּעִים וּמְפֻתָּחִים שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים גֶּזַע הָאָבוֹת הֵם כְּפִי גֶּזַע מִדּוֹתֶיהָ לְמַעְלָה, כִּי רְאוּבֵן הָרוֹמֵז לְמִדַּת הַדִּין – אַבְנוֹ אֹדֶם, וּבִנְיָמִן הַכָּלוּל מִכָּל הַמִּדּוֹת – אַבְנוֹ יָשְׁפֵּה, שֶׁהִיא כְּלוּלָה מִגְּוָנִין הַרְבֵּה. וּבְפָסוּק ״וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט״ אַזְכִּיר זֶה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם וְשָׁם תִּרְאֶה.

כח כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר. הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר ״אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל״, וּמַה שֶּׁהִזְכִּיר ״כָּל אֵלֶּה״ לְפִי שֶׁרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי קִנְטְרָם וְלֹא בֵּרְכָם, לְמִדְּךָ הַכָּתוּב הַזֶּה שֶׁכֻּלָּן שְׁקוּלִין זֶה כְּזֶה וּרְאוּיִים לִבְרָכָה, כְּךָ פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י ז״ל.

וּלְפִי דַּעְתִּי יִרְמֹז הַכָּתוּב כִּי כָּל הַמְּצִיאוּת כֻּלּוֹ מִתְקַיֵּם בִּזְכוּת שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר, וְעַל כֵּן הִזְכִּיר בָּהֶם לְשׁוֹן ״כָּל אֵלֶּה״ כַּלָּשׁוֹן הָאָמוּר בְּכָל הַנִּמְצָאִים כֻּלָּם (ישעיהו ס״ו:ב׳): ״וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה״, וּבָא לְהוֹרוֹת שֶׁכָּל הַנִּמְצָאִים כֻּלָּם מְיֻסָּדִים עַל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר, וְהוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז״ל: מַחְשַׁבְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל קָדְמָה לְעוֹלָם. וְעַל כֵּן תִּמְצָא מִסְפַּר שְׁנֵים עָשָׂר רָשׁוּם בִּשְׁלֹשֶׁת חֶלְקֵי הַמְּצִיאוּת: בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, שְׁנֵים עָשָׂר מַלְאָכִים הַסּוֹבְבִים כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁכְּנֶגְדָּם כָּתוּב בְּכִסֵּא שְׁלֹמֹה (מלכים א י׳:כ׳): ״וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה״; בָּעוֹלָם הָאֶמְצָעִי שְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת; בָּעוֹלָם הַשָּׁפָל שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ (קהלת ז׳:י״ד): ״גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים״, וְהָבֵן זֶה.

וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט בֵּאוּרוֹ: וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה מִלַּת ״זֹאת״ הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּתוּב בָּהּ (שיר השירים ז׳:ח׳): ״זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר״, וְהִיא הַתְּרוּמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ״ה:ג׳):

״וְזֹאת הַתּוֹרָה״, וְהִיא הַבְּרִית, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט׳:י״ב): ״זֹאת אוֹת הַבְּרִית״, וְהִיא הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְזֹאת הַתּוֹרָה״, שֶׁנִּתְּנָה בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים״. וְלָזֶה רָמַז הַנָּבִיא שֶׁאָמַר (חבקוק ג׳:י׳): ״נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ״, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (ויקרא ט״ז:ג׳): ״בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ״, כִּי זֶה הַשַּׁעַר לַה׳ אֲשֶׁר צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קל״ד:ב׳): ״שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת ה׳״.

וְזֹאת הַבְּרָכָה יַעֲקֹב הִשִּׂיג הַמַּדָּה הַזֹּאת וְהִיא שֶׁיָּרְדָה עִמּוֹ לְמִצְרַיִם. וְעַל כֵּן אָמַר הַכָּתוּב: ״וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם״, שֶׁהִשְׁפִּין עָלָיו הַבְּרָכָה הַזֹּאת. וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: ״וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם״ אָמַר לָהֶם יַעֲקֹב: עָתִיד אָדָם כַּיּוֹצֵא בִּי לְבָרֵךְ אֶתְכֶם, וּמִמָּקוֹם שֶׁפָּסַקְתִּי אֲנִי מִשָּׁם הוּא מַתְחִיל. רָמְזוּ לָנוּ בָּזֶה כִּי יַעֲקֹב לֹא הִשִּׂיג כִּי אִם ״זֹאת״ הָאַחֲרוֹנָה, וְעַל כֵּן הִזְכִּירָהּ בָּאַחֲרוֹנָה וְהִפְסִיק דְּבָרָיו בָּהּ. אֲבָל מֹשֶׁה שֶׁזָּכָה וְהִשִּׂיג לְמַעְלָה מִמְּנוּ עַד הַחָכְמָה, לָכֵן הִתְחִיל בְּ״זֹאת״ הָאַחֲרוֹנָה, וּבָהּ הָיוּ תְּחִלַּת דְּבָרָיו וּמִשָּׁם יַעֲלֶה וְיָבֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ. וְעַל כֵּן תִּמְצָא שֶׁרָמַז מֹשֶׁה עֶשֶׂר סְפִירוֹת בַּפָּרָשָׁה הַהִיא, וְשָׁם אֲבָאֵר זֶה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.

אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם. וְהַלֹּא כְּבָר הִזְכִּיר ״וַיְבָרְכֵהוּ אֹתָם״. **עַל דָּרָךְ** הַפְּשָׁט, ״וַיְבָרֶךְ אֹתָם״ אָמַר בִּכְלָל, ״אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם״ בִּפְרָט, אוֹ יֹאמַר ״וַיְבָרֶךְ אֹתָם״ לְשָׁעָה, ״בֵּרַךְ אֹתָם״ לְדוֹרוֹת.

וְעַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ, לְפִי שֶׁנִּתַּן לִיהוּדָה גְּבוּרָתוֹ שֶׁל אַרְיֵה וּלְנַפְתָּלִי קַלּוּתוֹ שֶׁל אַיָּל וּלְבִנְיָמִן חֲטִיפָתוֹ שֶׁל זְאֵב, יָכוֹל שֶׁלֹּא כְּלָלָן בְּכָל הַבְּרָכוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר: ״בֵּרַךְ אֹתָם״.

וְעַל דָּרָךְ הַקַּבָּלָה, ״אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם״, שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים הֵם דִּגְמַת שְׁנֵים עָשָׂר צִנּוֹרוֹת שֶׁל מַעְלָה, וַעֲלֵיהֶם רָמַז דָּוִד כְּשֶׁאָמַר (תהילים קכ״ב:ד׳): ״שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי יָהּ״, הִזְכִּיר ״שְׁבָטִים״ עַל שְׁנֵים עָשָׂר שֶׁל מַעְלָה, וְ״שִׁבְטֵי יָהּ״ עַל שְׁנֵים עָשָׂר שֶׁל מַטָּה הַחֲתוּמִים יו״ד הֵ״א בָּרֹאשׁ וּבַסּוֹף: הָרָאוּבֵנִי וְהַשִּׁמְעוֹנִי. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: ״אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם״, כִּבְרָכָתָם שֶׁל מַעְלָה בֵּרַךְ אוֹתָם לְמַטָּה.

לג וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. וְלֹא הִזְכִּיר בּוֹ מִיתָה, וְדָרְשׁוּ רז״ל: יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת.

וְהַנָּה הַפָּרָשָׁה הַזֹּאת מְעִידָה שֶׁמֵּת, וְכִי חָנְטוּ אוֹתוֹ מִצְרַיִם וּבָכוּ אוֹתוֹ שִׁבְעִים יוֹם וְאַחַר כָּךְ קְבָרוּהוּ בָּנָיו בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה מְקוֹם קְבוּרַת אֲבוֹתָיו.

אֲבָל פֵּרוּשׁ ״לֹא מֵת״ – לֹא טַעַם טַעַם מִיתָה. אוֹ יִהְיֶה עִנְיַן ״לֹא מֵת״, כִּי נַפְשׁוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הָיְתָה מְרֻחֶפֶת עַל גּוּפוֹ תָּמִיד לְתִקֻּף קְדֻשָּׁתוֹ, כִּי שְׁאָר נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים שֶׁאֵינָם בְּמַדְרֵגַת הַקְּדֻשָּׁה כָּמוֹהוּ חוֹזְרוֹת לִשָּׁרְשָׁן וּלְעִקָּרָן, וְכֵינָן שֶׁעָלוּ לֹא יֵרְדוּ, אֲבָל יַעֲקֹב לִקְדֻשַּׁת גּוּפוֹ וּמַעֲלָתוֹ הָיְתָה נַפְשׁוֹ עוֹלָה וְיוֹרֶדֶת. וְהַכֹּחַ הַגָּדוֹל הַזֶּה אֵינוֹ נִמְצָא רַק לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יְחִידֵי הַדּוֹרוֹת, כְּגוֹן רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ, וּמִזֶּה דָּרְשׁוּ רז״ל בִּכְתֻבוֹת פֶּרֶק הַנּוֹשֵׂא (כתובות ד״ף:ק״ג): כָּל בֵּי שְׁמֹשֵׁי חֲוָה אֲתֵי לְבֵיתֵיהּ. יוֹמָא חַד אֲתָיָא שִׁבְחֵיהּ וְקָא קָרְיָא אַבָּבָא. אָמְרָה לָהּ אַמְתֵּיהּ: שְׁתִיקִי, דְּרַבֵּינוּ יָתֵיב. כְּשֶׁשָּׁמַע רַבִּי תּוּ לָא אֲתָא, שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא לַעַז עַל הַצַּדִּיקִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּלוֹמַר שֶׁחָזְרָה נִשְׁמָתָם לְשָׁרְשָׁהּ וְלֹא הִגִּיעוּ אֶל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת לִהְיוֹת לָהֶם כֹּחַ גָּדוֹל כָּל כָּךְ כְּמוֹ רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ. וְכָל שֶׁכֵּן בְּיַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בְּשָׁלֹשׁ קְדֻשׁוֹת, בְּקְדֻשַּׁת אַבְרָהָם שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בְּמִצְוַת מִילָה קֹדֶם שֶׁיּוֹלִיד יִצְחָק, וּבְקְדֻשַּׁת יִצְחָק שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בָּעֻקְדָּה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ לִהְיוֹת עוֹלָה תְּמִימָה, וּבְקְדֻשַּׁת עַצְמוֹ שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי לָאָבוֹת תַּשְׁלוּם הַמֶּרְכָּבָה וְלֹא הָיָה בְּזַרְעוֹ שׁוּם פְּסוּל. וּמִטַּעַם זֶה נִרְאָה לוֹמַר שֶׁנִּקְרָא הקב״ה עַל שְׁמוֹ (ישעיה כ״ט:כ״ג): ״קְדוֹשׁ יַעֲקֹב״, וְלֹא מָצָאנוּ ״קְדוֹשׁ אַבְרָהָם״, ״קְדוֹשׁ יִצְחָק״.

וְעַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת – שֶׁלֹּא הָיְתָה מִדָּתוֹ כְּעִנְיַן שְׁאָר מִדּוֹת הַקְּצָווֹת שֶׁהֵן גּוֹרְמוֹת הַהֶפְכִים. וּבְאוּר זֶה, כִּי מִדָּתוֹ הוּא הַמַּכְרִיעַ, וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא כָּלוּל מִכָּל הַמִּדּוֹת וּמְקֻבָּל מֵהֶן בְּעֲבוּר שֶׁהוּא עוֹלֶה דֶּרֶךְ סְלוּלָה עַד רֹאשִׁית הָרִאשִׁית שֶׁהוּא מְקוֹר הַחַיִּים, עַל כֵּן אָמְרוּ בְּיַעֲקֹב ״לֹא מֵת״ וְלֹא אָמְרוּ כֵּן עַל אַבְרָהָם וְיִצְחָק, לְפִי שֶׁהֵן מִדּוֹת הַקְּצָווֹת לַיָּמִין וְלַשְּׂמֹאל הַגּוֹרְמוֹת הַהֶפְכִים. וּלְפִיכָךְ יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת, אַךְ נִשְׁאַר קַיָּם בַּגּוּף וּבַנֶּפֶשׁ, הַגּוּף הַזֶּה הוּא הַגּוּף הַשֵּׁנִי הַדַּק שֶׁבּוֹ הַנֶּפֶשׁ מִתְלַבֶּשֶׁת בְּצוּרַת גּוּף וְיֵשׁ לוֹ מַמָּשׁ, אֲבָל הוּא דַּק עַד מְאֹד, מִתְלַבֶּשֶׁת בּוֹ לְעִתִּים מְזֻמָּנוֹת, וְהוּא מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת אוֹ מִיּוֹם הַכִּפּוּרִים לְיוֹם הַכִּפּוּרִים, הוּא מְשׁוֹטֵט בָּעוֹלָם בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל הקב״ה וּמִתְרָאֶה לְמִי שֶׁהוּא חָפֵץ בּוֹ, כִּי הָרִאשׁוֹן הַגַּס נֶחֱנַט וְנִקְבַּר כְּפִשּׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא. וְזֶהוּ מַאֲמַר הֶחָכָם שֶׁאָמַר: מִקְרָא אֲנִי דּוֹרֵשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה מ״ו:כ״ז): ״הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ וְאֶת זַרְעֲךָ״, מַקִּישׁ הוּא לְזַרְעוֹ, מַה זַּרְעוֹ בַּחַיִּים אַף הוּא בַּחַיִּים, כְּלוֹמַר, מַה זַּרְעוֹ בַּחַיִּים בַּגּוּף וּבַנֶּפֶשׁ אַף הוּא בַּחַיִּים בַּגּוּף וּבַנֶּפֶשׁ, וְהוּא הַגּוּף שֶׁהִזְכַּרְתִּי.

וְנִרְאֶה לִי כִּי לָזֶה רָמְזוּ בְּאֵיכָה רַבָּתִי, שֶׁדָּרְשׁוּ שָׁם (איכה ב׳:ג׳): ״וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה״: כְּשֶׁהַפָּרָעָנוּת בָּאָה לְיִשְׂרָאֵל אֵין מַרְגִּישׁ בָּהּ אֶלָּא יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב״, וּכְשֶׁהַטּוֹבָה בָּאָה לְיִשְׂרָאֵל אֵין מַרְגִּישׁ בָּהּ אֶלָּא יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י״ד:ז׳): ״יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל״, עַד כָּאן. וּמִן הַיָּדוּעַ כִּי לְשׁוֹן ״מַרְגִּישׁ״ אֵינוֹ נוֹפֵל עַל הַגּוּף שֶׁנֶּחֱנַט וְנִקְבַּר כִּי אִם עַל הַגּוּף הַדַּק שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ וְהוּא בַּעַל הֶרְגֵּשׁ. וְזֶהוּ עִנְיַן רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ שֶׁבִּכְתֻבוֹת וְהַנְּהוּ קְפוּלְאֵי בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת פֶּרֶק הַשּׁוֹאֵל, וְכָל שֶׁכֵּן בְּיַעֲקֹב שֶׁדִּיּוֹקָנוֹ חָקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד. וְזֶהוּ סוֹד הַכָּתוּב (משלי י׳:ב׳) ״וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת״, וְזֶהוּ ״זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים״, כִּי מְצִיאוּת הַחַיִּים מִן הָרַחֲמִים, וְהוּא שֶׁקָּרָאוֹ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהילים פ״ד:ט׳): ״יַעֲקֹב סֶלָה״, וְהָבֵן זֶה. וּמִזֶּה אָמְרוּ מְקֻבָּלִי

הָאֱמֶת בַּמִּדְרָשׁ (בראשית כ״ח:י״ב): ״עוֹלִים וְיוֹרְדִים בּוֹ״ – עוֹלִים לְמַעְלָה, רוֹאִים דְּיוֹקָנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד; יוֹרְדִים לְמַטָּה, מוֹצְאִים אוֹתוֹ יָשֵׁן.

פרק נ

ב **וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים.** עִנְיַן הַחֲנִיטָה הָיָה שֶׁהָיוּ מְרַקְּחִים אוֹתוֹ בִּבְשָׂמִים וּזְנִים, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב בְּאָסָא הַמֶּלֶךְ (דברי הימים ב ט״ז:י״ד): ״וַיַּשְׁכִּיבֻהוּ בַּמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר מִלֵּא בְשָׂמִים וּזְנִים מְרֻקָּחִים בְּמִרְקַחַת מַעֲשֶׂה״, וְזֶה הָיָה אַחַר הָרְחִיצָה. וּמַה שֶּׁאָמַר ״וַיַּחַנְטוּ״, שֶׁצִּוּוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי הָיוּ בְּקִיאִים בְּחָכְמַת הַטֶּבַע, לֹא שֶׁיִּגְּעוּ הָרֹפְאִים בְּגוּפוֹ.

ג **שִׁבְעִים יוֹם.** אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁל חֲנִיטָה וּשְׁלֹשִׁים יוֹם לַאֲבֵלוּת.

ד **וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ.** מִכָּאן שֶׁאֵין לְהִתְאַבֵּל לְגָדוֹל שְׁבִּישְׂרָאֵל יוֹתֵר מִשְּׁלֹשִׁים יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ״, וּמִי לָנוּ גָּדוֹל מִמֹּשֶׁה, וְלֹא בָכוּ אוֹתוֹ רַק שְׁלֹשִׁים יוֹם, וּכְתִיב בּוֹ גַּם כֵּן (דברים ל״ד:ח׳): ״וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה״, וְהַחֲכָמִים ז״ל הָיוּ סְבוּרִים לְהִתְאַבֵּל עַל רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ שָׁנָה תְּמִימָה, עַד שֶׁמָּצְאוּ מִקְרָא זֶה בְּמֹשֶׁה: ״וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה״.

ה **בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי.** עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, חָפַרְתִּי לִי, מִלְּשׁוֹן (שמות כ״א:ל״ג): ״כִּי יִכְרֶה אִישׁ בּוֹר״.

וְעַל דָּרְךְ הַמִּדְרָשׁ, ״כָּרִיתִי״ מִלְּשׁוֹן ״כְּרִי״, נָטַל יַעֲקֹב כֶּסֶף וְזָהָב וְעָשָׂה מִמֶּנּוּ כְּרִי גָּדוֹל וְנָתַן לְעֵשָׂו, וְאָמַר לוֹ: טוֹל בִּשְׁבִיל חֶלְקְךָ בַּמְּעָרָה, וְזֶהוּ ״אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי״, כְּלוֹמַר שֶׁקָּנִיתִיו לִי בִּדְמֵי הַכְּרִי.

ז **וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו.** מְצִינוּ תֵּשַׁע כִּתּוֹת שֶׁעָלוּ עִמּוֹ לְקָבְרוֹ. א׳ ״וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו״. ב׳ ״וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה״, אֵלּוּ הַשָּׂרִים. ג׳ ״וְזִקְנֵי בֵיתוֹ״. ד׳ ״וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם״. ה׳ ״וְכֹל בֵּית יוֹסֵף״, אִשְׁתּוֹ וְשִׁפְחוֹתָיו וּבָנָיו וַעֲבָדָיו. ו׳ ״וְאֶחָיו״, אֶחֵי יוֹסֵף כֵּלָן. ז׳ ״וּבֵית אָבִיו״, הַגְּדוֹלִים זוּלָתִי הַטַּף. ח׳ ״וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב״. ט׳ ״גַּם פָּרָשִׁים״.

ט **וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים.** כְּדֵי לְהִשָּׁמֵר בַּדֶּרֶךְ וְשֶׁלֹּא יַעִכְּבוּם עַל הַקִּבּוּרָה עֲשָׂו וּבָנָיו, כִּי יוֹסֵף הָיָה יוֹדֵעַ זְדוֹן לִבָּם, כְּמוֹ שֶׁנִּמְצָא כָּתוּב בְּסֵפֶר יוֹסֵף בֶּן גּוּרְיוֹן, כִּי צִפּוֹ בֶּן אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו עָרַב לָהֶם בַּדֶּרֶךְ וְהִתְקוֹטֵט עַל זֶה עִמָּהֶם, עַד שֶׁעָרְכוּ מִלְחָמָה וַתִּגְבַּר יַד יוֹסֵף, וְתָפַשׂ אוֹתוֹ עִם מִבְחַר גִּבּוֹרָיו וֶהֱבִיאוּהוּ לְמִצְרַיִם, וְעָמַד שָׁם כָּל יָמָיו בְּבֵית הָאֲסוּרִים עַד שֶׁמֵּת יוֹסֵף, וְכַאֲשֶׁר מֵת יוֹסֵף בָּרַח מִשָּׁם וְהָלַךְ לְאֶרֶץ כנפני״א וּמָלַךְ עַל כִּתִּים בְּרוֹמִי, וּבַסּוֹף מָלַךְ עַל אֶרֶץ יָוָן אִיטַלְיָא, וְהוּא הָיָה הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן בְּרוֹמִי, וְהוּא בָּנָה הַהֵיכָל הָרִאשׁוֹן בְּרוֹמִי. וְעַל כֵּן אָמַר הַכָּתוּב: ״גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים״, כִּי מִלְּבַד הֶרֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֶׁעָלוּ עִמּוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד עָלוּ עִמּוֹ אַנְשֵׁי מִלְחָמָה, כְּגוֹן תַּיָּרִים וְשׁוֹמְרִים, לְהְיוֹתָם נִלְחָמִים כְּנֶגְדָּם אִם הֵם צְרִיכִים לְכָךְ. וְזֶה טַעַם הַגַּ״מִין הַבָּאִים לְרַבּוֹת.

וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד. יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי יִרְמֹז גַּם לְמַחֲנֵה הָעֶלְיוֹנִים שֶׁבָּאוּ לִשְׁמֹרוֹ עַתָּה בְּמוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁבָּאוּ אֵלָיו לִשְׁמֹרוֹ בְּחַיָּיו. וְאוּלַי הַמַּחֲנֶה הַזֶּה הֵם אוֹתָם מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים שֶׁפָּגְעוּ בּוֹ שֶׁקָּרָאם (בראשית ל״ב:ג׳) ״מַחֲנֵה אֱלֹהִים״, וּמִזֶּה אָמַר ״כָּבֵד מְאֹד״, וְיֵשׁ בִּשְׁתֵּי הַמִּלּוֹת רֶמֶז עַל הַשֵּׁם הַמְיֻחָד בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ וּמִלּוּיוֹ.

י **גֹּרֶן הָאָטָד.** וְכִי יֵשׁ גֹּרֶן לָאָטָד, וַהֲלֹא אָטָד אֶחָד מִמִּינֵי הַקּוֹצִים הוּא, אֶלָּא שֵׁם הַמָּקוֹם נִקְרָא כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ (דה״א י״ג:ט׳): ״וַיָּבֹאוּ עַד גֹּרֶן כִּידוֹן״, וַהֲלֹא כִּידוֹן אֶחָד מִכְּלֵי הַמִּלְחָמָה, אֶלָּא נִקְרָא גֹּרֶן כִּידוֹן עַל שֵׁם שֶׁהָיָה מְסֻבָּב מִכְּלֵי הַמִּלְחָמָה, שֶׁכֵּן אָמַר דָּוִד לְגָלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי (שמואל א יז): ״אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן״.

וַיִּסְפְּדוּ שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד. תִּשְׁעָה מִינִין שֶׁל מִסְפֵּד הֵם: מִסְפֵּד, נְהִי, צְעָקָה, הֵילֵל, נִידָה, מַרְזֵחַ, קִינִים, הֶגֶה וָהִי. מִסְפֵּד, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יג): ״וַיִּסְפְּדוּ עָלָיו הוֹי אָחִי״. נְהִי, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט׳:י״ט): ״קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן״. צְעָקָה וְהֵילֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ״א:י״ז): ״זְעַק וְהֵילֵל בֶּן אָדָם״. נִידָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה מ״ח): ״נֻדוּ לוֹ כָּל סְבִיבָיו״. מַרְזֵחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט״ז:ה׳): ״כֹּה אָמַר ה׳ אַל תָּבֹא בֵּית מַרְזֵחַ״. קִינִים וְהֶגֶה וָהִי, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ב׳:י׳): ״וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִינִים וְהֶגֶה וָהִי״. וּכְשֶׁהִזְכִּיר כָּאן ״מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד״ יִכְלוֹל כָּל תִּשְׁעָה מִינִים שֶׁל הַהֶסְפֵּד הַלָּלוּ. וְלִפְדָּךְ הַכָּתוּב תֵּשַׁע כִּתּוֹת שֶׁעָלוּ עִם יוֹסֵף הִסְפִּידוּ עָלָיו תִּשְׁעַת מִינֵי הֶסְפֵּד.

וְהַנָּה הַהֶסְפֵּד זִכְרוֹן חַסְדֵי הַמֵּת וְיִחוּסוֹ, כְּגוֹן ״שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ״; וּלְפִי כְּאֵב הַהֶסְפֵּד, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב א): ״צַר לִי עָלַיִךְ אָחִי יְהוֹנָתָן״; וּלְפִי הַמְּאֹרָע שֶׁאֵרַע לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ג): ״וַיִּקְנֹן הַמֶּלֶךְ אֶל אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְּמוֹת נָבָל יָמוּת אַבְנֵר״; וְכֵן צָרִיךְ אָדָם לְסַדֵּר הַטּוֹבָה שֶׁהָיְתָה לוֹ וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ, כְּגוֹן (יחזקאל כ״ז): ״בֶּן אָדָם שָׂא עַל צֹר קִינִים וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיֹּשֶׁבֶת עַל מְבוֹאֹת יָם״, וּכְתִיב (שם): ״הוֹנֵךְ וְעִזְבוֹנַיִךְ מַעֲרָבֵךְ מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ מַחֲזִיקֵי בִרְקֵךְ וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ וְכָל אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ אֲשֶׁר בָּךְ וּבְכָל קְהָלֵךְ אֲשֶׁר בְּתוֹכֵךְ יִפְּלוּ בְּלֵב יַמִּים בְּיוֹם מַפַּלְתֵּךְ״. וּרז״ל הִזְכִּירוּ

כֵּן, כִּי עִנְיַן הַהֶסְפֵּד סִפּוּר חַסְדֵי הַמֵּת, כְּגוֹן הַהִיא דְּרַבִּי פְּדָת דְּפָתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָנָא: הַיּוֹם קָשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל כְּיוֹם בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ח׳:ט׳): ״וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה׳ וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ״, כֵּן כָּתֵב רַבֵּינוּ חֲנַנְאֵל ז״ל בְּפֵרוּשׁוֹ. וְכָתַב עוֹד: אַנַן סָפְדִינָן עַל אַב בֵּית דִּין: עָפָר קִבְרוּ מוֹר וַאֲהָלוֹת, דּוֹרֵשׁ נְגָעִים וְאָהֳלוֹת, מִי מֵסִיר סְפֵקוֹת וּמְבָאֵר הֲלָכוֹת פְּסוּקוֹת, תּוֹרָה רִבֵּץ, תַּלְמִידִים קִבֵּץ, כְּלוֹבֵשׁ תַּשְׁבֵּץ, בְּקִרְיַת יַעְבֵּץ, עַד כָּאן. **אֲבָל שִׁבְעַת יָמִים.** אֲבֵלוּת זוֹ קֹדֶם קְבוּרָה הָיָה, שֶׁכֵּן כָּתוּב אַחַר כָּךְ: ״וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָּנָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ״, אֲבָל הָאֲבֵלוּת שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בְּדִין תּוֹרָה הוּא אַחַר הַקְּבוּרָה לְאַחַר שֶׁיִּסָּתֵם הַגּוֹלֶל.

יב כַּאֲשֶׁר צִוָּם. אָמַר לָהֶם: הִזָּהֲרוּ בְּמִשָּׁתִי שֶׁלֹּא יִגַּע בּוֹ אֶחָד מִבְּנֵי הַכְּנַעֲנִיּוֹת, וְאַתֶּם בְּעַצְמְכֶם תִּשְׁאוּ אוֹתָהּ בְּעִנְיַן כָּךְ: יְהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן מִן הַמִּזְרָח, רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְגָד מִן הַדָּרוֹם, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וּבִנְיָמִן מִן הַמַּעֲרָב, דָּן וְאָשֵׁר וְנַפְתָּלִי מִן הַצָּפוֹן, יוֹסֵף אַל יִטְעוֹן מִפְּנֵי שֶׁהוּא מֶלֶךְ, לֵוִי אַל יִטְעוֹן שֶׁהוּא עָתִיד לִטְעוֹן אֲרוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְאֵינוּ בְּדִין שֶׁיִּטְעוֹן אֲרוֹנוֹ שֶׁל מֵת. אִם אַתֶּם נוֹשְׂאִים אֶת מִטָּתִי כְּמִצְוָתִי עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַשְׁרוֹת אֶתְכֶם דְּגָלִים בַּמִּדְבָּר, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז״ל: ״וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָּנָיו״ – וְלֹא בְּנֵי בָנָיו.

יד וְכָל הָעֹלִים אִתּוֹ. רָמַז בְּכָאן הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה שֶׁהָיָה לָהֶם בִּקְבוּרַת יַעֲקֹב, וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ לְבָאֵר כִּי הוּא וְאֶחָיו וְכָל הָעֹלִים אִתּוֹ חָזְרוּ בְּשָׁלוֹם, לֹא נִפְקַד מֵהֶם אִישׁ, לֹא בְּאוֹתָהּ הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה וְלֹא בַּדֶּרֶךְ, כִּי עָמַד לָהֶם זְכוּת הַצַּדִּיק בְּהִיוֹתָם מִתְעַסְּקִין בּוֹ. וְכֵן רָמַז הַכָּתוּב בְּעִנְיַן זֶה בְּמִלְחֶמֶת שְׁכֶם, כִּי שָׁם הֻצְרַךְ יַעֲקֹב לְהַזְהִיר כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ כְּנֶגְדָּם, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז״ל שֶׁאִלְמָלֵא כֵן הָיוּ נֶהֱרָגִים שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, וּלְכָךְ הֻצְרַךְ לְבָאֵר (בראשית ל״ה:ו׳): ״וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן״ וְגוֹ׳, וְהוֹסִיף לִכְתֹּב ״הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ״, כְּדֵי לוֹמַר שֶׁלֹּא נִפְקַד מֵהֶם אִישׁ בְּאוֹתָהּ הַמִּלְחָמָה הָעֲצוּמָה.

אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו. מַה הָיָה הַצֹּרֶךְ שֶׁיִּפְרֹט הַכָּתוּב אֶת יוֹסֵף בִּדְבַר הַקְּבוּרָה, וַהֲלֹא הִזְכִּיר לְמַעְלָה ״וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו״, וְאָמַר עוֹד ״וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָּנָיו״, וְהִנֵּה יוֹסֵף בַּכְּלָל, כִּי הוּא הָאָדוֹן הַמְּנַהֵיג וְהַגָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּן.

אֲבָל יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ שֶׁהֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ וּלְהַזְכִּיר ״אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו״ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִסְתַּפֵּק אָדָם בִּשְׁבוּעָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וּלְפִיכָךְ תָּלָה עִנְיַן הַקְּבוּרָה בְּיוֹסֵף לְבַדּוֹ כְּאִלּוּ לֹא הָיוּ שָׁם שְׁאָר הַבָּנִים, וּמִזֶּה הִזְכִּיר ״אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת אָבִיו״ וְלֹא אָמַר ״אַחֲרֵי קָבְרָם״.

יז וַיְצַוּךָ יוֹסֵף כְּדַבְּרָם אֵלָיו. תֵּכֶף שֶׁהִזְכִּירוּ לוֹ אָבִיו בָּכָה לְגֹדֶל הָאַהֲבָה וְנִכְמְרוּ רַחֲמָיו. וְהִנֵּה אֶחָיו בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ מְחִילָה, וְלֹא בֵּאֵר הַכָּתוּב שֶׁמָּחַל לָהֶם, וּכְבָר בֵּאֲרוּ רז״ל שֶׁכָּל מִי שֶׁחָטָא לַחֲבֵרוֹ וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה אֵינוֹ נִמְחָל לְעוֹלָם עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב: ״וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם״, שֶׁנִּרְאֶה בָּזֶה שֶׁהָיָה לָהֶם רְצוּי מִיּוֹסֵף, מִכָּל מָקוֹם לֹא רָאִינוּ שֶׁיַּזְכִּיר הַכָּתוּב מְחִילָה בְּיוֹסֵף וְלֹא שֶׁיּוֹדָה לָהֶם שֶׁיִּשָּׂא פִּשְׁעָם וְחַטָּאתָם, וְאִם כֵּן מֵאֵת בְּעָנְשָׁם בְּלֹא מְחִילַת יוֹסֵף וְאִי אֶפְשָׁר לְהִתְכַּפֵּר עֲוֹנָם רַק בִּמְחִילָתוֹ. וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ הָעֹנֶשׁ לִהְיוֹתוֹ כָּמוּס וְחָתוּם לְהַפְקֵד אַחַר זְמַן, בְּעִנְיַן עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת.

וְקָרוֹב אֲנִי לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ מִזֶּה רֶמֶז בַּכָּתוּב, מִמַּה שֶּׁנִּכְפַּל הַלָּשׁוֹן וְעָשָׂה בָּזֶה שְׁנֵי חֲלָקִים: ״פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם״, ״פֶּשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ״, וְהָיָה רָאוּי הַכָּתוּב לוֹמַר ״וְעַתָּה שָׂא נָא לְפִשְׁעָם״.

אֲבָל כְּוָן הַכָּתוּב לִרְמֹז, אִם תִּשָּׂא ״פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם״ יִהְיֶה ״פֶּשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ״ נִמְחָל. וּבֵאֵר הַכָּתוּב כִּי ״פֶּשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיו״ הוּא ״פֶּשַׁע אֶחָיו״, כִּי יַזְכִּיר לָהֶם הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עֲוֹנוֹת רְאשׁוֹנִים, וְהֵבֵן זֶה.

יט אַל תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי. יֹאמַר אֵין לָכֶם לִירֹא מִפָּנַי כִּי יֵרֵא אֱלֹהִים אָנִי, מְשֻׁעְבָּד אֵלָיו וְתַחַת עַבְדוּתוֹ. וְזֶה דַּעַת אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם ״אֲרֵי דָּחֳלָא דַּה׳ אֲנָא״, לְפִי שֶׁתִּרְגּוּם שֶׁל ״יִרְאָה״ ״דַּחְלָא״ וּכְאִלּוּ אָמַר גּוּף שֶׁל יִרְאַת ה׳ אָנִי, וְאֵין הַהֵ״א שֶׁל תְּמִיהָה אֲבָל הִיא הֵ״א וַדַּאִית, כְּהֵ״א (שמואל א ב) ״הֲנַגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ״. וְחָזַר וְהִזְכִּיר שִׁנִּית ״אַל תִּירָאוּ״, כִּי הָרִאשׁוֹן יִרְאַת יוֹסֵף וְהַשֵּׁנִי יִרְאַת הָרָעָב, וּמִזֶּה אָמַר: ״אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם״, לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁמֵּת יַעֲקֹב חָזַר הָרָעָב לְיָשְׁנוֹ, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ לְמַעְלָה, וְהוּא דַּעַת רז״ל.

כא וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם. דָּרְשׁוּ רז״ל בִּדְבָרִי תַּנְחוּמִין הַלָּלוּ: הָיָה אוֹמֵר לָהֶם: עַד שֶׁלֹּא יְרִדְתֶּם לְכָאן הָיוּ הַבְּרִיּוֹת מְרַנְּנִין עָלַי לוֹמַר ״עֶבֶד הוּא״, וְעַל יְדֵכֶם נוֹדַע שֶׁאֲנִי בֶּן חוֹרִין; וְאִם אֲנִי הוֹרֵג אֶתְכֶם, מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלַי – כַּת שֶׁל בַּחוּרִים מָצָא וְאָמַר ״אַחַי הֵם״ לַסּוֹף הָרַג אוֹתָם, כְּלוּם יֵשׁ אָדָם הוֹרֵג אֶחָיו? ! דָּבָר אַחֵר, עֲשָׂרָה נְרוֹת לֹא יָכְלוּ לְכַבּוֹת נֵר אֶחָד, נֵר אֶחָד אֵיךְ יוּכַל לְכַבּוֹת עֲשָׂרָה נֵרוֹת.

כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים. רָאָה יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בָּנִים רִבֵּעִים, וְלִמְנַשֶּׁה רָאָה בָּנִים שִׁלֵּשִׁים, שֶׁהֲרֵי מִלַּת ״בְּנֵי״ סְמוּכָה לְ״שִׁלֵּשִׁים״, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁרָאָה מִזֶּרַע אֶפְרַיִם בָּנִים רִבֵּעִים. וְהָיָה לוֹ לְיוֹסֵף בְּחַיָּיו רֶמֶז מִזֶּה בְּבִרְכַת אָבִיו שֶׁיִּהְיֶה אֶפְרַיִם לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם יוֹתֵר מִמְּנַשֶּׁה, הוּא שֶׁאָמַר (בראשית מ״ח:י״ט): ״גַּם הוּא יִהְיֶה לְעָם וְגַם הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ״, וּמִלַּת ״גַּם״ יוֹרֶה כִּי הַבָּנִים כֻּלָּם בְּנֵי אֶפְרַיִם וּבְנֵי מְנַשֶּׁה כֻּלָּם נִתְגַּדְּלוּ בְּבֵיתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, אֲבָל לְאַהֲבַת יוֹסֵף לִמְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר יִחֵס גְּדוּל בָּנָיו לְיוֹסֵף, וּלְפִיכָךְ הִזְכִּיר בָּהֶם: ״יֻלְּדוּ עַל בִּרְכֵּי יוֹסֵף״. וּמַה שֶּׁהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר בְּנֵי מָכִיר, שֶׁהוּא גִּלְעָד בֶּן מָכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה, זְקֵנָן שֶׁל בָּנוֹת צְלָפְחָד, כְּדֵי לְהוֹרוֹת כִּי יוֹסֵף הַצַּדִּיק גֹּדֶל בְּבֵיתוֹ צַדִּיקִים שֶׁמֵּהֶם יָצְאוּ בָּנוֹת צְלָפְחָד שֶׁהָיוּ חֲכָמוֹת וְצַדָּקָנִיּוֹת שֶׁבַּדּוֹר.

כה **וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.** הָיָה הַכָּתוּב רָאוּי לוֹמַר ״וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת אֶחָיו״, אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁהִשְׁבִּיעַ לְכָל מִי שֶׁהוּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲפִלּוּ הָעֲתִידִים לִהְיוֹת, וְאָמַר לָהֶם: ״פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם״. וּלְכָךְ הִשְׁתַּדֵּל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁהֶעֱלָה אֶת עַצְמוֹתָיו וְחָשַׁשׁ לִשְׁבוּעָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף. הוּא שֶׁכָּתוּב (שמות י״ג:י״ט): ״וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, בְּאֹר הַכָּתוּב כִּי מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁהִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח הוּא בְּעַצְמוֹ, כְּאִלּוּ יוֹסֵף הִשְׁבִּיעוֹ בָּזֶה.

וְהִנָּה זָכָה יוֹסֵף שֶׁיַּעֲלֶה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֶת עַצְמוֹתָיו בְּאוּכְלוֹסָא, הוּא שֶׁכָּתוּב (יהושע כ״ד:ל״ב): ״וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם״, שֶׁחֲרֵי בְיָדוּעַ כִּי מִשְׁפַּט הַלְוָיָה בְּקִבּוּרָתוֹ שֶׁל צַדִּיק הוּא בְּאוּכְלוֹסָא, שֶׁהוּא שִׁשִּׁים רִבּוֹא, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: כִּנְתִינָתָהּ כָּךְ נְטִילָתָהּ, מַה נְּתִינָתָהּ בְּשִׁשִּׁים רִבּוֹא אַף נְטִילָתָהּ בְּשִׁשִּׁים רִבּוֹא.

וְהַעֲלִיתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה, מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה. **יֵשׁ שֶׁפָּרְשׁוּ** כִּי כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט הֶעֱלוּ עַצְמוֹת הַשְּׁבָטִים, כְּגוֹן שֶׁתֹּאמַר שֵׁבֶט רְאוּבֵן הֶעֱלָה עַצְמוֹת רְאוּבֵן אֲבִיהֶם, וְשֵׁבֶט יְהוּדָה הֶעֱלָה עַצְמוֹת יְהוּדָה אֲבִיהֶם, וְכֵן כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט.

כו **וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים.** יוֹסֵף קִבֵּר לְיַעֲקֹב אָבִיו וְקִבֵּל שְׂכָרוֹ בְּמִי שֶׁגָּדוֹל מִשְּׁנֵיהֶם, הוּא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְעַסֵּק בְּעַצְמוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ״, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל: מֶה עָשָׂה מֹשֶׁה, נָטַל טַס אֶחָד וְהִטִּילוֹ בַּנִּילוּס וְכָתַב עָלָיו ״עֲלֵה שׁוֹר עֲלֵה שׁוֹר״, וְאָמַר לוֹ: יוֹסֵף יוֹסֵף, אַחֶיךָ נִגְאָלִים וְהַשְּׁכִינָה מְעַכֶּבֶת בַּעַדְךָ וַעֲנָנֵי הַכָּבוֹד מְעַכְּבִים בַּעַדְךָ, אִם רְצוֹנְךָ לִגָּלוֹת וְלַעֲלוֹת – עֲלֵה, וְאִם לָאו – נְקִיִּים אָנוּ מִשְּׁבוּעָתְךָ. לְפִי שֶׁהַמִּצְרִיִּים רָצוּ לְהַצְנִיעוֹ שֶׁלֹּא יִמְצָאוּהוּ אֶחָיו לְעוֹלָם, וְעָשׂוּ לוֹ אָרוֹן שֶׁל מַתֶּכֶת וּנְתָנוּהוּ בַּנִּילוּס, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב: ״וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם״. גַּם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁנִּתְעַסֵּק בְּיוֹסֵף קִבֵּל שְׂכָרוֹ בְּגָדוֹל מִמֶּנּוּ, זֶה הקב״ה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ד): ״וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי״. וּמִכָּאן לָמַדְנוּ שֶׁכָּל הַמִּשְׁתַּדֵּל בַּמִּצְוֹת לַעֲשׂוֹתָם יֵשׁ לוֹ שָׂכָר גָּדוֹל וְעֵקֶב רָב, אִם בְּחַיָּיו פְּעָלָתוֹ תַּבְיִא פְּרִיָּהּ מִמֶּרְחָק, וְאִם בְּמוֹתוֹ שְׂכָרוֹ אִתּוֹ, בְּסֵפֶר שֶׁאֵינוֹ נִמְחָק יֶחָק. וְעַל כֵּן יִתְחַיֵּב אָדָם שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת בְּזְרִיזוּת, לֹא בַּעֲצַלְתַּיִם, לֹא לִכְבוֹד עַצְמוֹ רַק לִכְבוֹד שָׁמַיִם, לַעֲבֹד עֲבוֹדַת ה׳ יִתְעַלֶּה וְלִשְׁמֹר מִשְׁמַרְתּוֹ וּלְהִשְׁתַּעְשֵׁעַ בְּתוֹרָתוֹ לְהִתְחַזֵּק בְּתוֹחַלְתּוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (תהלים ק״ל): ״יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל ה׳ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם״, וּכְתִיב (תהלים ל״א:כ״ה): ״חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל הַמְיַחֲלִים לַה׳״, ״בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּה׳ וְהָיָה ה׳ מִבְטַחוֹ״, ״בִּטְחוּ בַה׳ עֲדֵי עַד כִּי בְיָהּ ה׳ צוּר עוֹלָמִים״.

סְלִיק סֵפֶר בְּרֵאשִׁית